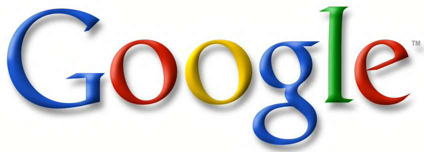
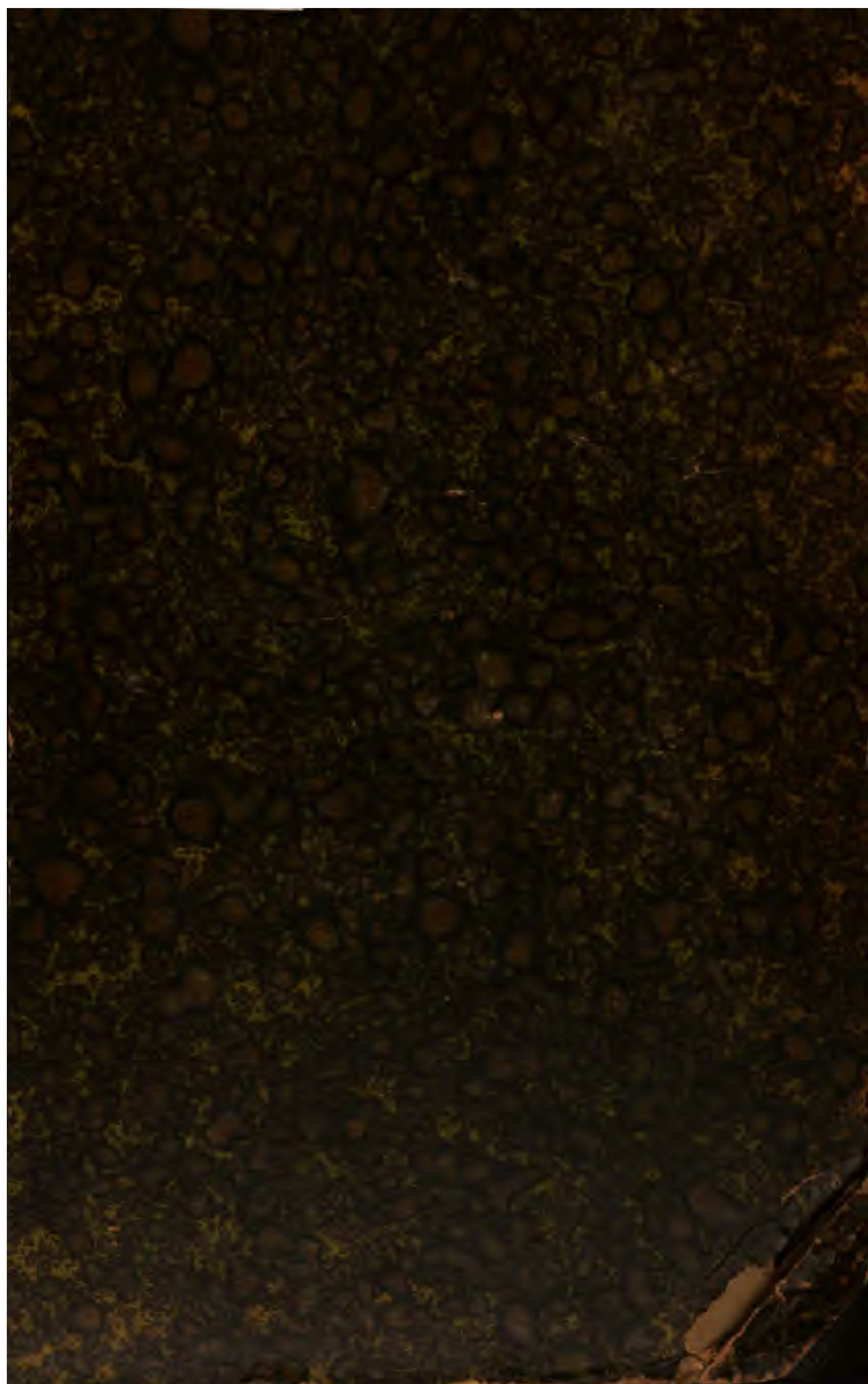
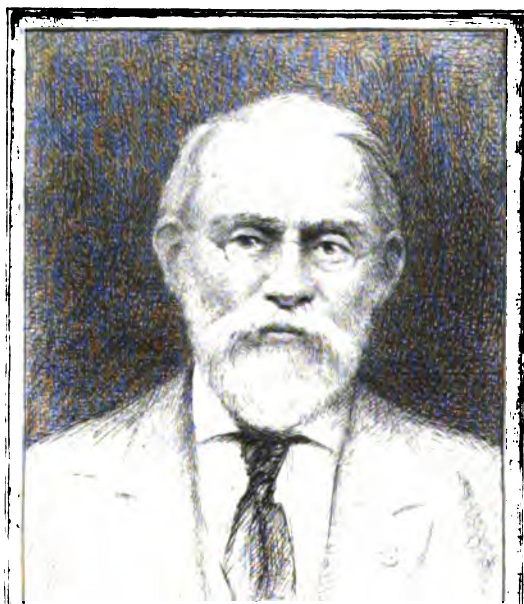

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

VYDAVATEL:
DR. JOS. LAICHTER.

REDAKTOR:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK III.

1896.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER, KRÁL. VINOHRADY.

TISKEM B. GRUNDA A V. SVATONĚ NA KRÁL. VINOHRADECH.

Zolův naturalism.

(»Doktor Pascal« zakončením přírodopisného a sociologického cyklu Rougon-Maquartů.)

Studuje *T. G. Masaryk.*

V črtách, které tu předkládám, neběží mně tolik o Zolu, kolik o naturalism; Zolu volil jsem si proto, že o naturalismu jeho se mluví nejvíce. Pravda, romány Zolovy vábily mne dost a již dávno: „přírodopis a sociální dějiny rodiny, žijící pod druhým císařstvím“ — kdo by v době tak „sociální“ odolal takovému literárnímu slibu? Kdo by nechtěl poznat, co to je ten román demokratický, vědecký, experimentální? Proto sahal jsem po nových svazcích Rougon-Maquartů, třeba jsem jeden po druhém odkládal sklamán a jaksi rozhořčen. Rozhořčen na Zolu, ale ještě více na jeho chvalořečníky a odpůrce: jedni i druzí v něm nalezají, čeho tam není — to rozmrzí čtenáře sebe chladnějšího.

Ostatně prožil jsem, ačkoli pamět moje nesahá tak příliš daleko, několik takových hromadných sympathií a antipathií literárních a uměleckých. S Darwinem a s Wagnerem to bylo tak jak s Zolou — jedni a mnozí pro, druzí a mnozí proti; hotové heraese ba přímo církve s svým kultem a obřadem. Podobně má se to, třeba v menších rozměrech s Nietzschem a s jinými. Proudy takové se přivalí a odtékají jako rozvodnění, jsou jako sociální epidemie. Darwin, Wagner, Zola, Nietsche, Ibsen a j. stávají se velikým heslem stran — pro i proti zvedají se věřící a to věřící slepě. Nepřináležel jsem k takové církvi nikdy. Bojím se jich.

Proto i tato studie není vlastně proti Zolovi. Proti Zolovi bylo a je kritiků a literatů již dost a mnoho alespoň v Paříži samé a také v literaturách jiných. Tam již kritisování Zoly ani již nezajímá, píšou se o něm jen stručné sumárky, jakou čteme na př. u Mr. Lazarea. („Je otcem naturalismu, zplodil to pokolení hadrníků, bez svítilny sbírajících zbytky na zdař bůh hákem a vysypávajících

své koše v určitý den, aby udělali knihu“ a t. p.) Čísti o Zolovi, psal mi nedávno redaktor čtěné Pařížské revue, je již nudno, nezajímá nás to pranic. Už proto nechtěl bych přijít s křížkem po funuse. Proto, jak pravím, nepíšu vlastně proti Zolovi, ale proti jeho naturalismu a naturalistické sektě. Píšu proti literárnímu adamitství.

Studie tyto napsal jsem po vydání českého překladu „Doktora Pascala“, nikoli abych je uveřejnil ale pro vlastní ulehčení. Slyšíš-li a čteš-li pořád a pořád o naturalismu, realismu, symbolismu, dekadenci a t. d., nedá ti to a proto si jednou stoupneš k pultu a napíšeš své myšlénky a napíšeš je ovšem hodně silně. Napíšeš to v jednom tahu — přečteš a odhodíš, jen literárnímu příteli povíš, že teď máš s tím Zolou konečně pokoj. A máš. Ale nemáš ho s jeho apoštoly — samý Pavel a to tě mrzí a mrzí. Vyhledáš si proto svůj článek a upravíš pro ty naturalistické Pavly — — —

I.

„Doktor Pascal“ hodí se dobře k studii o Zolově naturalismu. Pokud se Zoly týká, román ten rekapituluje historii dlouhého cyklu Rougon-Macquartův a podává obzvláště přírodovědecké a sociální theorie Zolovy znova a dost výslovně. Tím obživnou představy, které si čtenář zachoval z jednotlivých románů. Přiznávám se, že toto obživení mně bylo velmi potřebné. Dělal jsem si sice z těch vážnějších románů výpisky a noticky, ale to by nestačilo k studii, neboť (a z toho se právě vyznávám) ty romány byly mně strašně fádny. Neznám vůbec fádnějšího spisovatele než Zolu — pořád jedno a totéž, k nevydržení. Arci i Dostojevský podává vlastně jen jedno théma a tak se to má vlastně s každým spisovatelem — ale ti v každé nové práci znova prožívají, co nám chtí říci, nově a nově to odstínují a proto čteš „Karamasovy“ po „Vině a trestu“ pozorně a rád; Zola však prostě opakuje to, co již dávno řekl a opakuje to do slova, bez myšlenkové nunace, jen vnější fabule je poněkud jiná — než to předbíhám pozdějšímu úsudku, zatím běží o fakty.

Představím tedy čtenářstvu především hlavní osoby románu, jehož počátkové a předchozí fáse mu větším dílem jsou nějak známy — alespoň tolik ví každý, že Zola ve svém cyklu Rougon-Macquartů podává historii rodiny a že zejména ukazuje, jak působí

rodinná dědičnost a t. zv. okolí. „Doktor Pascal“ předvádí nám zbytky a poslední výběžky degenerované rodiny.*)

Pascal, hlavní osoba románu a mluvčí Zolův je medik a přírodověc, studující historii své rodiny přesně vědecky a přímo na sobě; vlastní rodina je mu „lidský dokument“, dotvrzující jeho theorii dědičnosti. O theorii té promluvíme si později, zatím podívejme se na vnější průběh románu.

Pascal žije v Provenci ve sve ville Souleiadě, vzdálené od Marseillu vlakem asi 1½ hodiny.

Na Souleiadě s ním ještě žije jeho neť Klotilda a Martinka, stará hospodyně-kuchařka. Když román se zapřádá, Pascalovi blíží se šedesátka, Klotilda má 25 let.

V okolí Soubiady v nedalekém městě Tulettách, v ústavě pro choromyslné, žije pramatka nešťastného rodu 105letá Adela Fouqué, nazývaná tetou Dido; s ní v ústavě je poslední výběžek nešťastné rodiny, poloblbý Karel, syn Maxima, bratra Klotildina. V městě, kde je ústav tety Dido, žije také Macquart, 84letý alkoholista. Matka Pascalova, paní Felicita Rougonová, žije v Plassanech, k nimž Souleiada patří. Otec Klotildin je v Paříži, také její bratr Maxim.

---

*) Uvádím seznam jednotlivých románů se statistikou, jak 1893 jednotlivé romány byly rozšířeny; připojen je rok, kdy kniha vyšla:

La Fortune des Rougon	26000	1871
La Curée	36000	1872
Le Veatre de Paris	33000	1873
La Conquête de Plassans	25000	1874
La Faute de l'albé Mouret	44000	1875
Son Exellence Eugène Rougon	26000	1876
L' assomoir	127000	1877
Une page d'amour	80000	1878
Nana	166000	1880
Pot-Bouille	82000	1882
Au Bonheur des Dames	62000	1883
La joie de vivre	48000	1883
Germinal	88000	1885
L' oeuvre	55000	1886
La Terre	100000	1888
Le rêve	88000	1888
La bête Humaine	88000	1890
L' Argent	83000	1891
La Débâcle	176000	1892
Le Docteur Pascal	68000	1893

Klotilda přišla k Pascalovi, když jí bylo 7 let, vyrostla u něho a pomahá mu kreslením, malováním, opisováním při vědeckých pracích. Pascal svým smýšlením je positivista, Klotilda pod vlivem Martinky, pevné katolíčky, kloní se více na stranu náboženskou.

Pascal přes své stáří horoucně se zamiluje do své vlastní neteře a tato stejně vášnivě miluje svého strýce; uslyšíme později, za jaké příležitosti a jak se spojují, zde zatím jen konstatujeme, že ve své lásce jsou šťastni; Klotilda miluje svého „mistra“ Pascala a odřekla mladému lékaři, jenž se o její ruku ucházel.

Pascalova matka zle nese to divoké manželství, celé město reptá. Pascal k vůli matce není proti církevnímu sňatku, ale věc mu nespěchá. Zatím ztrácí svůj majetek, uložený u známého advokáta a nastávají dny zkoušky. K tomu Klotildu do Paříže si žádá nemocný bratr Maxim a Klotilda tam musí odejeti, protože Pascal přání Maxima a své matky povoluje.

Pascal po Klotildě nesmírně tesknί; onemocní, dostavují se záchvaty mrtviční. Klotilda mu píše, že bude matkou — Pascal na to pro ni telegrafuje, ale než dojela, zemřel — —

Před jeho odchodem zemřel vykrvácením Karel, zemřela teta Dido a starý Macquart zhořel.

Klotilda porodila zdravého silného hocha — v této záruce života nalezá upokojení a smír. Šťastnou náhodou Pascalovy peníze do velké částky byly zachovány a tak mladá matka a dítě mají slušné zaopatření. Román se končí hlaholem trub ohlašujících, že matka Pascalova položila základní kámen chorobinci, jenž dalším potomkům zvěstovati měl slávu Rougonů. Klotilda naslouchá, kojíc svého hošíka, majícího ručku svou vztýčenu do vzduchu prý jako prapor vlající vstříc novému životu .....

*

Už se nerozpomínám, v kterém pořádku romány a povídky Zolovy jsem četl, ale to vím, že jsem hned z prvé knihy si odnesl dojem ten, že nečetl jsem mnoho nového. Mezi Zolou a staršími a starými romantiky druhého a třetího řádu skutečně velikého rozdílu není — toto poznání se mi prvé z četby Zolovy ustálilo. Zola jako tito jeho romantičtí předchůdcové přede vším působí na fantasii a vlastně fantastickost. Řekl bych, že hledá effekty, ale to je řčení příliš konvenienční, ačkoli je případné. Ovšem se „hledání“ musí rozumět, každý romantik ty své effekty „hledá“ způsobem svým. Zola překvapuje — překvapuje nervy městské,

veleměstské, maje sám zálibu v nehoráznostech a anormálnostech. Jeho popisy všecky křičí; jak hluší hlasitěji mluvívají, proto že sami neslyší, tak si vede i Zola. O tom později ještě slovo povím, zde podám příklad těch jeho effektů. Je jich v „Pascalovi“ více, ba celý „Pascal“ je jeden effekt.

Na př. scena v ústavě u tety Didy: U pramáteře nešťastného rodu schází se potomstvo až z nejmladšího kolena a zříme tu stoletou Adélu (Didu), starého Macquarta, matku Felicitu, Pascala. Maxima a Klotildu a konečně Karlíka — šílená pramatka, alkoholista Macquart, světská dáma, medik, filosofující o rodové zkáze, degenerovaný Maxim se zdravou sestrou a konečně vyhasínající hoch, slabý potomek sedmnáctiletého kluka a služky taktéž sedmnáctileté.

Anebo čtěte, jak umírající Pascal vpisuje do rodokmenu svá poslední data: zapisuje smrt Maximovu, určuje napřed, že tento smutný vyžilec skoná; ke Klotildinu jmenu připisuje poznámku, že r. 1874 se svým strýcem Pascalem měla syna a konečně sobě samému předpisuje: „Zemřel nemocí srdeční 7. listopadu 1873.“ O svém dítěti píše: „Dítě neznámé, mající přijíti na svět 1874. Co z něho bude?“ — omdlel a brzy na to skonal.

K těmto scenám přičísti sluší spalování Pascalových rodinných zápisků: jeho matka je již dávno chtěla zničit, ale nepodařilo se jí to; syn ještě nevychladl a již obmezená a fanatická babizna se služkou Martinkou vrhají Pascalovu životní práci do ohně.

Podobně působí setkání Maxima se synem Karlem anebo konečně vypsání sceny, jak tento Maxim uviděl Justinu, s níž měl Karla... Maxim po patnácti letech nepoznává děvečky, již svedl: „Jak tě živ bych ji nebyl poznal“ — snad se mu (Zola praví) pouze srdce zachvělo, když ji viděl hezčí, klidnou, tučnou, kdežto on už velmi sestárnul a churavěl — —

A sceny takové nejsou tím vyčerpány — romány Zolovy jimi jsou naplněny, a právě přeplněny; vždyť celý cyklus Rougon-Macquartův je jedna řada takových obrazů fysické a duševní nemoci v rozmanitých druzích a podobách.

Není pochyby, že Zola effektnost takových scen dosti dobře vypočítává. Jak by na př. nebyla na effekt, na překvapení, podána historie smrti starého alkoholika Macquarta: Zola četl prý, že silní alkoholikové někdy zhořují — a skutečně na strýci Macquartovi případ takového alkoholického zhoření nám demonstruje. Z té

ševcovy ženy, o které Pascal prý četl, zůstala jen noha a ruka — ze strýce Macquarta nenašli zhola nic, jen hromádečku popele. A kdo by této „přírodovědecké“ Zola-Verniádě nechtěl věřit, ten dočte se podrobného výkladu, jak zmíněná ševcová zapálila se uhlím, jímž se ohřívala, a strýc Macquart svou fajkou, dovídá se, jak nemírný alkoholism otupuje, jak opilý Macquart ztratil citelnost a jak tudíž jiskra z fajky zažehla napřed kalhoty, jak od kalhot chytlo tělo, prosycené nápojem, jak to tučné tělo část po části hořelo a pukalo a tím svým rozpuštěným sádlem plamen živilo — zkrátka starý Macquart dohořel jak františek, že nezůstalo z něho ani kůstka, ani zub! Ani Jules Verne — pes vyhozený z balónu, stávající se jeho planetou, je dětinská hračka proti tomuto samoupálení strýce Macquarta.

A prosím, všimněte si jen podrobnosti!

Felicita (matka Pascalova) vrací se jednoho dne od tety Didy. Dověděvši se, že strýc Macquart už čtrnáct dní je pořád opilý a že ze svého domku ani nevychází, je jata zvědavostí, v jakém je stavu a jde se tudíž naň podívat. (Felicita totiž nenávidí strýce, proto že rodině dělá hanbu a proto jen jen čeká jeho konce.) Došedši k domku, nemůže se ho dovolati — vkročí konečně do domku překonavši svůj strach, snad tajnou naději. Strýc sedí opilý na židli za stolem, na stole prázdná láhev a sklenice od kořalky. Felicita jej probouzí — ale Macquart se ani nehýbá, spí, že ani dechu jeho neslyšet; opouští smutnou podívanou a chce se jen ještě napít — svléká si rukavičky, klade je na stůl a už chce pít, ale tu na jednou všecka udivená zapomíná na pití a staví sklenici s vodou na stůl podle rukaviček — — strýc Macquart před jejíma očima počíná hořet! Malá černá dýmka upadla mu na kolena, doutnající tabák se rozsypal a soukenné kalhoty se chytly — když prohořely na díru velikou asi jako pětifrank, vyčuhovalo červené maso a vyšlehoval modrý plamének... Ne, nebylo pochybnosti — to nehořely spodky, to hořel Macquart, plamének, zpočátku malý jako bludička, rychle se vzňal a rostl, kůže praskala, sádlo se počínalo škvařit...

„Macquarte!... Macquarte!...“

Ale Macquart je bezcitný, zvolným a stejným dechem dmou se mu prsa... již se chytá břicho... Felicita ho již neprobouzí... dusí ji to... vypijí sklenici vody a na špičkách odchází — v tom si vzpomíná na své rukavice, vrací se, ale v rozčilení vzala si jen jednu. (Čtenář ať si toho všimne, neboť budeme to corpus

delicti potřebovat; Felicita zpozorovala to ve vlaku, ale myslila, že ji upustila někde na perroně.)

Druhý den Pascal s Klotildou a s Karlem přicházejí navštívit strýce Macquarta. Čtenář může si průběh domyslit: Pascal marně se dovolává strýce, vráží do kuchyně, otvírá dvéře — strašný zápach seškvařených kostí a masa — přesvědčuje se, že to není z krbu, neboť tam není ohně — rozevírá okenici — kde je strýc? „Připálená židle — velká mastná skvrna, malá hromádka popele a vedle ní dýmka („která se ani nerozbila upadnuvši“), kouř a saze, strašlivý pot zmizelého masa, pot, který se pod prsty mastně a odporně rozplýval.“

Pascal, jako učený medik, hned si věc vysvětluje, jak už jsme se dověděli. V tom přichází Klotilda — opět podivení a zděšení — čtenář musí čísti, jak ten žlutavý pot, to strýcovo maso, působí na Klotildu. „To je děsná smrt!“

... „Není!“ Pascal jí dokazuje, jak ta smrt byla krásná — jak takový lump královsky zemřel jakoby na své nejvlastnější hranici, jak zmizel do prostoru, jak naplňuje teď obzor a t. d. (Pascal to tak myslí do opravdy!) Zvedá si dýmku na památku — Klotilda vidí rukavičku Felicitinu — pohlédnou na sebe — Pascal je přesvědčen, že matka viděla strýce hořet a že ho neuhasla...

Ale překvapení není ještě konec.

Pascal šel k starostovi, aby mu smrt Macquartovu ohlásil. Vrátil se s ním k domku — průvan odnesl všechen popel, jak tedy bude s — — pohřbem? Nebude pohřbu žádného...

Po chvíli přichází matka Felicita, dověděvší se o smrti Macquartově. Pascal nemůže odolati a táže se jí, proč ho neuhasla? Stará paní strašně zbledla, také Klotilda, neboť má teď jistotu jejího zločinu... Děsné mlčení — v tom přichází poselkyně, že malý Karel krvácí... A čtenář teď se vší podrobností musí počítat, jak Karlík, jehož poslali k tetě Didě, před očima své šílené pramáteře vykrvácí... Šílená, přes sto a pět let stará Adéla musí pozorovat vykrvácení od prvé kapky, která se ukázala na levé (to „realistovi“ není lhostejno, jestli na levé nebo na pravé!) nozdře až ukápla. Po ní ukápla druhá... třetí... z kapek stala se louže napřed na stole (hoch zaspal nad obrázky, jimiž si hrál), u stolu stékla na podlahu... kapka padá po kapce s příšernou pravidelností, jakou nalézáme v mysteriosních povídkách u Poe... šílená se dívá, dívá — hoch se probouzí a zasténá; Maminko! Maminko!... V šílené ten příšerný obraz konečně roztavuje

ztuhlé myšlénky a upomínky . . . hoch umírá a umíraje upírá své veliké oči na prababu — vypouští svůj poslední vzdech, když Pascal s Klotildou a Felicitou vstupují do pokoje . . . Nemají kdy oddati se melancholii z děsné smrti nešťastného potomka degenerujícího rodu — teta Dido po dvacetileté nepřítomnosti ducha se vzchopuje, byvši již polonehybna, a propuká ve vykřik: Četník, Četník! V slovích těch tají se všecka historie jejího života — četník zastřelil jí mladého milence, četník později zastřelil jí vnuka . . . a nyní krev pravnoučete odhaluje ji děsnou minulost tak dávno již zastřenou . . . Den na to zemřela, „majíc sto pět let, tři měsíce a sedm dní, ochrnutím mozku“ konstatuje neuprosný specialista.

Scena končí se modlitbou Klotildy — v tomto krvavém pokoji šílenství stará její víra se probudila, pláče a vroucně se modlí za ty drahé bytosti . . .

Všecky tyto nahromaděné effekty, že byly by nevypočtěny? A nevypočtěna je také scéna v „Zkáze“, kde franktiréři zařezávají Prušáka Goliáše? Žena, vlastně jen souložnice Goliášova, mající od něho dítě, rozhodla se obelstít Goliáše a prozradit ho franktirérům; rozkázal jí totiž, aby mu večer nechala okno otevřené, že k ní přijde a přišel, a ačkoli dobře věděl, že v domě se ukrývají franktiréři, vlezl oknem do světnice i byl ovšem ihned třemi tiréry polapen a po dlouhém odporu svázán. Leží v předsíni na stole a jeho katové docela formálně ho odsuzují k smrti — chtí ho zastřelit, ale v tom jim napadá, že koule by bylo škoda — matka jeho dítěte staví pod stůl škopík a docela klidně se dívá, jak jej zařezávají jako brava (výslovně se tak konstatuje) — když krev již teče do škopíku, dítě — (Zolovskou náhodou se právě v čas probudilo) — přibatolilo se k matce, drží se suken a dívá se na zařezaného otce (ovšem mu neznámého) . . .

„Zkáza“ takových effektů je plna: Weiss (nevoják), střílící na Prušáky, zastřelen je od těchto před očima ženy . . . . dělostřelec Honoré padaje na své dělo honem sahá po listě Silvinině a v té posici tato nalézá ho na bojišti . . . Jean ve službě vládního vojska bodákem proklál svého nejlepšího kamaráda komunarda Morice, jehož však teprve poznává umírajícího . . .

V „Krčmě“ Coupeau padá se střechy třípatrového domu, tak vysokého, „kam ani vrabci se tak snadno neodvažují“ — dopadá na tvrdou dlažbu, ale nezabijí se, zlomil si jen nohu a pohmoždil se tak nepatrně. že docela vyzdravěl. A k čemu, táže

se čtenář, takový naturalistický zázrak? Aby žena s dítětem padajícího otce mohli vidět, aby mohl spadnout, když dítě naň zavolalo a on ohlížeje se po dítěti, učinil nešťastný krok; aby však, právě tak, jako v starém románě romantickém po pláči zase bylo veselo, spadnuvší si mnoho neudělal.

Již z toho, co tu uvedeno, pozornější čtenář pozná, že Zola nikterak není tím realistou, za kterého se prohlašuje od svých stoupencův a za kterého sám sebe pokládá, rozumíme-li totiž realistou umělce, přidržujícího se zkušenosti a podávajícího, jak se říká, pravdu.

Hned na př. scena s hořícím Macquartem je přece podle dávného stavu přírodovědeckých vědomostí nemožná, jak se o tom Zola snadno mohl přesvědčiti z každého konversačního slovníku; že se to dříve věřilo, je pravda, ale Liebig a jiní dávno ukázali, že je to bájka, které se patrně užívalo k účelům nekalým. (Odklidil se člověk a řeklo se, že shořel.) Pochybuji, že by dnes francouzští úřadové bez náležitého vyšetření mínění Pascalovo prostě byly akceptovaly. Jak ovšem docela moderní lékař a přírodozpytec ve starou báj mohl uvěřit — je otázka ještě choulostivější.

Jak Zola je nerealistický, vidíme dále z noční sceny, jež tvoří podstatnou část „Pascala“.

Jedné noci Pascal nemůže spát. Přišlo mu na mysl, že by Klotilda s Martinkou mohly mu ukradnouti rodinné dokumenty, jež obzvláště matce Felicitě byly trnem v očích. Pascal totiž a ženy, jej obklopující, vedou boj o ty papíry, z nichž rodová degenerace se jeví, boj nad míru malicherný a směšný, protože právě směšně nepřirozený. Učenec si svůj vědecký materiál musí bránit proti služce, matce a — Klotildě a učenec ten neví si rady, jak si zajistit své sbírky! Kdyby to byl německý professor minulého století — item, ale moderní, praktický lékař — směšno.

Než směšno — nesměšno, Pascal o dvou s půlnoci, nemoha spát, pojednou nenalézá od svých skříní klíče, jejž pořád nosil u sebe a proto celý uděšený běží do své biblioteky, neboť cítí prý „v celém těle“, že ho olupují. V noční toilettě, ve spodkách, v staré košili, nezakrývající ho náležitě, v trepkách vrazí do veliké světnice se svícnem v ruce — a ejhle! Klotilda tu stojí v téže noční toilettě: v trepkách, v košilce a krátké kazajce, sotva prý zahalená, nohy a ruce nahé, jak výslovně se dovídáme. Rozdíl mezi Pascalem a Klotildou byl jen ten, že ona přišla bez svíce. A Pascal se nemýlil — Klotilda skutečně jej olupovala, chystala se spálit

anebo poslat Felicitě životní práci Pascalovu . . . Začiná boj. Pascal vrhá se na Klotildu, tluče ji pěstí a škrtí ji, že jí na rameni z malé rány vytryskla krev . . .

To je přece — realism?

Jako by nic rvačka povstává, Pascal zlomil vzdor Klotildin i dávají se docela přátelsky do uspořádání různých těch fascikulů. A více: Pascal najednou zatouží pověděti Klotildě o jejich obsahu, Klotilda taktéž je plna žádostivosti a chce se ponořit v studium svého rodu. „Náruživá zvědavost“ je oba jakoby vytrhla ze souvislosti s časem a prostorem, v mystickém rozechvění ponořují se do studia rodokmenu a Pascal odkrývá jí všecka tajemství rodiny, která jí posud skrýval. Jako professor biologie demonstruje jí na vlastním rodu svou theorii o dědičnosti a degeneraci . . . odhaluje jí i co o ní samé a o sobě má napsáno . . . Již se rozednívá . . . tu teprve Klotilda panensky utíká do svého pokoje, neboť zachvátila ji touha — poddati se Pascalovi. Než o tom později — zde zajímá nás zatím jen ta směšná a nehorázná situace, jak muž a dívka v noci polonazí se potkávají a jak několik hodin se zabírají do lektury, nepozorujíce, že jsou vlastně nazí. Zola chtěl ovšem ukázati, jak ti lidé mluvící bez ostychu o pohlavních neřestech svého rodu jsou rajsky nevinni; pochopuju — ale nepochopuju, jak jako realista nemohl postřehnouti, že se Pascal a Klotilda nutně musili zastuditi, neboť venku přece je bouře (symbol bouře ve světnici!), prší, ve světnici je silný průvan — a ani jedno zakašlání! Co se té nevinnosti týká, je ovšem nápadné, že Pascal, dříve než se dá do své přednášky, odchází si do své světnice pro více světel — mezi tím přece mohli na sebe hodit nějaký ten shawl nebo kabátec, ale ne!

Ostatně — věřil bych v tu nevinnost, kdyby se scéna až směšně neopakovala. Později totiž (jedná se právě o to, aby si Klotilda vzala mladého lékaře Romonda, přítele Pascalova) Pascal překvapuje Klotildu darem; koupil jí velmi jemný krajkový živůtek. Klotilda dar nalezla na své posteli a tak si jej zamilovala, že stante pede běžela pro Pascala, aby se na živůtek šel podívat. Směsná ovšem náhoda — ale co na plat — je 10 hodin večer, Klotilda je zase polonahá, jako tenkráte . . . Vyznává se mu z lásky a scéna s šněrovačkou končí se „svatební nocí“ Pascala a Klotildy.

To přece je — přirozenost — ne? Nechápete té rajské a božské naivnosti lidí milujících bez — romantické sentimentálnosti?

Avšak podívejte se jen trochu pozorněji na ten milující párek. Jemu je bezmála 60 let, je již celý bílý, jí je něco přes 25 let; i táži se: je možné, je přirozené, aby Klotilda Pascala skutečně tak horoucně milovala? Zola nám sice hned na samém počátku povídá, že Pascal přes svou bělost je při mužné síle a že má pěkný, svěží obličej — ale šedesátka je šedesátka, žádná normální mladá dívka (o Klotildě slyšíme, že vypadá jak 18leté děvčátko) takového šedesátníka nemůže tak vášnivě a smyslně milovat. O tom se ani nechci zmiňovat, že ta jeho síla a to jeho zdraví přece jen není tak vytrvalé, neboť po několika týdnech po spojení s Klotildou umírá.

Avšak hlubší a rozhodující důvod, že Klotilda Pascala milovat nemohla je přece ten, že je její — strýc, bratr jejího otce a že od Pascala od samého dětství byla vychována — jak mohla se tu v přirozené dívce a v přirozeném muži vyvinouti láska, láska tak smyslná? N. B.: Zola nechce v nejmenším vyvolat zdání, že Pascal a Klotilda jsou rodinným neduhem stížení a tudíž i pohlavně anormální — naopak oba mají býti normální a zdravou ratolestí, z níž rod má vypučeti svěžím, čerstvým, zdravým květem! . . .

Nemluvím zatím o hrubosti a tuposti, která se jeví v tom, že Zola ani slovem nedotýká se mravní stránky toho krevního smilství; zatím jen ještě musím podivení vysloviti nad tím, že románopisec, studující moderní theorie dědičnosti, v tom svém studiu nepokročil tak daleko, že se nedověděl o nebezpečí, které leží právě ve spojení příbuzných, krevně sobě tak blízkých. To je tím nápadnější, že na místě, kde Pascal Klotildě vykládá svou filosofii dědičnosti, výslovně říká, že rasa se může obroditi jen cizí krví, přicházející z venčí.

Avšak Klotilda má pro tuto svou nepřirozenost — theorii; v jedné z těch nocí, které Zola tak obšírně a nadšeně popisuje, vykládá mu, že je úplně šťastná a tím šťastnější, proto že je starý a ona mladá. „A mistře, poslyš: právě z toho mám radost, že ty jsi stár a já jsem mladá, poněvadž dar mého těla těší tě tím více. Kdybys byl mlád tak jako já, dar mého těla působil by ti menší potěšení a mně zase méně štěstí. Jsem jen k vůli tobě pyšná na svoje mládí a na svou krásu a jsem svrchovaně ráda, že se mohu tobě nabídnouti.“ Pascal pláče, dostává silné třesení, když prý cítil, jak cele se mu oddává až po všecku krev-

svých žil a následuje vůbec popis „královského daru“, královských „mladických hodů“, jež mu připravila.

V tom slově: královský je psychologický klíč pro poměr Pascala a Klotildy: Pascal je král David a Klotilda je Abizag Sunamitská. Míním to do opravdy; Zola to sám tak vykládá. Klotilda totiž maluje veliký pastel, na němž představuje starého Davida a mladistvou Abizag. Až do posledního okamžiku nechávala sice tváře obou osob neurčity, ale jednoho okamžiku, když Pascal o obraze žertoval, dokončila obličeje několika tahy, ze starého krále Davida stal se Pascal, Abizag byla ona. „Všecka její průzračná a triumfující nahota vyprávěla, že poddává se uvědoměle, že dává klidně, absolutně svou osobu před shromážděným národem v plném denním světle. On byl velmi veliký... ona velmi čistá, a vycházely z nich jako paprsky z nějaké hvězdy.“ Udělá prý ještě Abrahama a Hagar, Ruth a Boasa, udělá prý všecky ty proroky, pastýře a krále, kterým nízké dívky, příbuzné nebo služky, daly svoje mládí. „Všickni jsou krásni a šťastni, vidíš“ — ukazuje na dřevorytinu v bibli z XV. století.

Později jednou, rovnajíc prádélko svého dítěte, Klotilda zadívá se na svůj obraz. „Jak se milovali, jak snili o věčnosti, tenkrát, když se bavili tímto pyšným a něžným symbolem!... odešel, spal již pod zemí, kdežto ona, oblečená černě, nemohouc již nic ukázati ze své vítězoslavné nahoty měla již jen dítě, jakožto výraz klidného absolutního daru, jejž učinila svou osobou, před shromážděným lidem, za plného denního světla“ ...

(Nechci se s Zolou příti o to, s jakou volností přeměňuje Starý Zákon — v knize královské čteme, že scházející král nemohl se zahřívati, ačkoli jej přikrývali; i vyhledali mu mladou krásnou Sunamitku, aby spala v lůnu jeho a zahřívala jej. „I opatrovala krále a přisluhovala jemu, ale král jí nepoznal.“)

Tedy symbol. Podařený? Zola přece chtěl ukázati, jak degenerovaný rod může se obroditi; stačí k tomu ukázat nám lásku mladé Klotildy a starého Pascala? Skutečné obrození rodu poznali bychom teprve z biografie, resp. z románu Pascalova a Klotildina syna — zatím ukázal nám pouze, jak Pascal láskou Klotildinou „omládl“.

Klotilda, přirovnávajíc se k Abizag, podškrtuje slovo: uvědoměle, že dala starému králi (Pascalovi) své mládí patrně s tím přáním, aby omládl, oživl. Přináší tu obět vědomě jako člen rodiny a příbuzná, jak vidíme z toho, co říká o těch staro-

zákonných „příbuzných“ dívkách; avšak odporuje tomu, co od Pascala dobře věděla, že totiž rod obrozuje se jen krví cizí. Klotilda není přec nevědomá Sunamitka, nýbrž žákyně svého „mistra“, jenž jí zasvětil do všech tajností nejen vlastního rodu ale rození a plození vůbec. Proč tedy oba jednají proti svým vlastním theoriím?

*

Kde očekáváme realistickou pravdu a jasnost, nalézáme dekadentní symbolism, ale i ten bez hlavy a bez paty. Na místě přesného pozorování podává se nám nepodařený symbol. Tato sklonnost Zolova k symbolismu již častěji byla konstatována. Rozpoznal to Lemaitre ukazuje, jak Zolovi Nana pod rukou vyrůstá v symbol pařížského babylonství; Lemaitre správně podotýká, že symbol ten má na sobě něco abstraktního. Mohl říci: nepodařeného, nepravdivého, neboť i symbol musí být správný a pravdivý sám v sobě a musí nějakou ideu vystihnout. Touž nepodařenou symbolisací Zola v „Pascalovi“ provádí s Abizag a Davidem; a v „Pascalovi“ je plno symbolů. Popis chudinky Karla není realistický, nýbrž symbolický; popisuje jej jako lilii a je u vytržení nad jeho „královským“ bohatým vlasem — usínaje klesá také na obrázek krále v purpuru a zlatě. Hoch byl prý krásný jak anděl — což rozhodně se neshoduje s tím, že má názorně ukázati degeneraci, kterouž na něm na jiném místě naturalisticky konstatoval, popisuje jeho nevyléčitelný tajný hřích a pohlavní zkaženost. Jméno Pascalovy vily: Souleiada tuším znamená: Slunečnou, i jméno „Pascal“ je úmyslně zvoleno — atp.

Ve „Snu“ Zola pokusil se o román čiře symbolický — Angelika uhasínající v den své svatby je skutečně jako sen. Avšak já vidím podobný „sen“ v „Pascalovi“ — Pascal je materialisovaná Angelika. Nikde nevidím pravého, skutečného života, ale abstraktní ideu zosobněnou v lidi, jednající jako media. Jak pravím, mezi „Snem“ a „Pascalem“ je jen stupňový rozdíl. A nemyslete, že tento symbolism je u Zoly nového data — nikoli. Dávno před „Snem“ v témž velikém slohu proveden byl ve „Vině pátera Moureta“ život Adama a Evy v ráji. Brandes vhodně ukazuje, jak podobně hned v prvém románě svého velikého cyklu podal pendant k starořecké idylle o Dafnisu a Chloe. *)

---

*) Srv. Lemaitre, Les Contemporains 6. vyd. I., 256.

Sem také spadá užívání symbolických jmen osobních jako Goliáše (Prušák ve „Zkáze"), Marie (v „Lourdech") a j.

*

S Zolovým symbolismem souvisí jeho bujná mohutnost personifikační. Moderní positivista nic jinak než staří poetové, věřící v olymp a bohy, anthropomortisuje.

Ostatně rozumí se to pro básníka samo sebou, ale u Zoly právě tato stránka básnické tvorby obzvláště bije do očí, protože literární fable conveune udělala z něho strašného positivistu. Ano Zola sám světu vyložil svou podivnou theorii o svém románě přímo „experimentálním", dělaje z románu přímo vědu. Zatím to není zlé — jeho román není věda, ale jeho věda je román. Však si o tom ještě povíme.

Personifikace, anthropomorfism u Zoly: Třeba hned v „Pascalovi". Pascal jde s Klotildou, kde dříve byla zmíněná již rájská zahrada Paradou; oba vzpomínají na Albínu, ona je Albínou, věčně milující; Pascal polibil ji na rty a aniž pronesli slovo, veliký záchvěv proběhl plochá pole, posetá rží a ovsem. Máme tu zároveň příklad zoomorfismu a symbolismu. Vůbec Zola velmi rád a často podobně personifikuje zemi — země cítí s člověkem žal a radost. V „Zemi" země je přímo osudná bohyně a fetiš. V „Díle" Sandoz apostrofuje zemi jako společnou matku a jediný pramen a t. d.

Zase jinak působí, když na př. oživuje stroj, lokomotivu: Lison v „Člověku-zvířeti" není již stroj, ale osoba. V „Germinalu" dolové spouštadlo" je „letícím dravcem". Ve „Zkáze" dělo stává se „duší" rodiny dělostřeleckého oddělení, je obsluhujícího; Paříž stává se „břichem" (Ventre de Paris) a t. d.

Opět jinaký druh zoomorfického srovnání vidíme v „Pascalovi", když Nanu zove zlatou muškou vyletěvší z těch hnilob a nížin a když pak obraz důsledně a přírodovědecky rozvádí, jak muška ta na svých křídlech má zárodky, jakoby mikroby zkázy, jež zanáší, kam vletne . . . Ve Zkáze vojíni, odnášející raněné, jsou přirovnáni k mravencům a j. v.

Obzvláště zasluhuje ještě povšimnutí, jak Zola anthroporfisuje duševní a mravní vlastnosti. „Člověk-zvíře" je tomu typickým příkladem. Jeho charakterové nejsou odpozorovaní, nejsou reální,

---

*) Brandes, Menschen und Werke, str. 236.

ale jsou zosobninami jeho psychologických pojmů a to pojmů velmi nejasných a neurčitých, jak uvidíme. Proto Zolovo srovnání nedosti působí — není na posilněnou pojmů, ale pojmy ty má nahražovat.

*

Vytkl jsem hned úvodem ty zvláštnosti Zolova umění, které každého musejí zarážet. Nevyhledával jsem těch podivných scen schválně — je jich plno, samy se vnucují a některé romány nejsou nic jiným, než pásmem takových překvapujících effektů a pohádek naprosto fantastických; symbolisace a personifikace, často nepodařená až násilná, zvyšuje ten zvláštní dojem Zolovy staroromantické tvorby.

Pokusím se ještě tyto vlastnosti lépe analysovat a co možná vyložit; zatím však nemohu než pronésti úsudek, že takových effektních scen, jak jsou v „Pascalu", ve „Zkáze" a jinde, umělec skutečně veliký, umělec opravdově opravdový není schopen. Umělec, jenž hlásá aesthetiku románu přímo experimentelního a při tom dovede napsat scenu jako zařezání Goliáše nebo shoření Macquarta, o pravém umění má ponětí malé. Umělec takový umění degraduje.

A proto soudím dále, že sama podstata Zolovy tvorby je pochybená, že umělec Zola je slabý.

Také obrazivost umělcova je přesná; i umělec musí pozorovat a logicky myslit (obrazivost a logika se nevylučují, naopak obrazivost logiku přímo vyžaduje); proto kritický čtenář a posuzovatel uměleckého díla může si vésti podobně jako Linné, jenž z jedné kosti konstruoval celé předpotopní zvíře. Jak se k jisté kosti hodí jen jisté zvíře, tak k jistým projevům duševní činnosti vědecké, umělecké, ethické, zkrátka každé, hodí se jen jistý duch. In concreto: kdo dovede napsat uvedené scény, není pravý umělec. Umělec velmi opravdový může někdy zadřímnout, může z té oné příčiny jednou dvakrát být povrchnější, lehkomyslnější, může se hodně zmýlit, může chybit — ale nemůže se dopustit (ani v okamžicích t. zv. nestřežených) neopravdovosti. A to, co Zola činí, je neopravdovost. Něco takového Göthe, Byron, Tolstoj, Dostojevský nejsou schopni, nejsou toho schopni i umělci menší, ale opravdoví.

Vím, že takovéto posuzování symptomologické samo o sobě kritikovi nesmí stačit a proto se teď rozhlédneme po celé tvorbě

Zolově, aby se pronesený úsudek buď potvrdil nebo vyvrátil. Jsem jist, že mně na konec přisvědčí i čtenář velmi kritický a pro Zolu zaujatý.

Zola neopravdový —? Vím, jak takové slovo působit musí na ctitele spisovatelovy a jak úsudek takový je rozhněvá. A tolik lidí a soudných lidí by se bylo mýlilo? Není pomoci. Vzpomeňte jen na toho prostého, neumělého španělského hidalgu, jenž měl odvahu říci, že plátno, na kterém všichni ostatní viděli nejkrásnější obraz, je prázdné, pouhé plátno bez obrazu: vystavovatel řekl, že obraz vidí jen ten, kdo má čistou krev bez maurského příměsu — všichni, i učení a umělí viděli na plátně, co vystavitel chtěl, až ten prostý hidalgo, jenž o čistotě své krve nepochyboval, rozbil klam a suggesci. V umění a vědě při tom, co je en vogue, klidně ztrpte, řeknou-li vám, že nemáte smyslu pro vysokost a zázračnost — — (Pokračování.)

Tomáš Alva Edison.*)

Světovou výstavou může se nám Američanům odpustiti přemíra našeho národního sebevědomí, jež nás vede k otázce po našem postavení mezi národy země a k poohlédnutí se po významu této cisatlantské civilisace.

Odpověď jest napsána velikými písmeny po celé pevnině — do šířky i dálky — v našem obrovském systému železničním, jenž zahrnuje více než polovici délky tratí celého světa; jest napsána kromě toho v telegrafních sítích, v drátovém pletivu, rozepjatém nad našimi velikými městy a pod nimi; v podmořských kábelích, jejichž pomocí byl před čtvrt stoletím starý svět na „domluvení" spojen se světem novým, a konečně jest napsána odpověď ta v podivných strojích — telefonech, fonografech, dynamech — jež zrevolucionovaly již náš průmysl a zajisté zrevolucionují i naši celou společnost. Slovem jsme národem mechaniků a vynálezců.

Ještě před půl stoletím mohlo se zcela směle tvrditi, že veliký technický pokrok naší doby byl přivozen užitím páry. A již nyní síla mnohem jemnější, elektřina, svrhla dílo Wattovo, Stephensonovo a Fultonovo s výše jevů zázračných a na krásně slibuje, že je zcela zatlačí. Pára přišla jen připravit cestu všudepřítomnému všemocnému „fluidu", „proudu" a my kvapem vstupujeme do doby elektřiny.

V Americe žije skromný občan, jenž svou osobností a svými úspěchy představuje zvláštního ducha amerického plemene. Kdyby se někdo tázal, který jednotlivec jest nejlepším symbolem tohoto technického obrození, odpověď byla by až báječně snadná: Tomáš Alva Edison. Předčasná důvěra v sebe a neúnavná energie nového světa; jeho naprosté přezírání původu a rodových tradic; bez-

---

*) Článek napsaný Ch. D. Lanierem vyšel vloni v Steadově Review of Reviews.

prostředné přizpůsobení prostředků k účelům a především schopnost výlučně vynalezavá docházejí v něm svého dovršení.

Již pouhý výčet vykonaných prací tohoto neobyčejného muže podává o sobě překvapující ponětí o síle, jakou on zaujímá v našem hmotném pokroku. Do nedávných dnů (před koncem r. 1893) vláda Spojených států udělila Edisonovi ne méně než 720 patentů a mimo to měl zažádáno o 150 nových. A to všecko v takové době pracovní, kdy byl poměrně ještě mlád a mnohé z toho provedl přes nesmírné obtíže finanční.

Neboť Edisonovi jest teprve 46 let. Pochází z rodičů hollandských, z rodiny, která se r. 1730 vystěhovala do Ameriky. Jeho praděd byl váženým new-yorským bankéřem. Tomáš Edison narodil se v hrabství Erie ve státě Ohio. Bylo mu teprve sedm let, když rodinné jmění utrpělo tak vážné rány, že musil si vydělávati chléb ve věku tak útlém a rodina se musila přestěhovati z jeho rodiště do Michiganu.

Čtyři léta po tom jako hoch 11letý četl Newtonova „Principia“ s tím naprosto logickým výsledkem, že pocítil hlubokou a trvalou nechuť k čisté matematice. Vskutku se zdá, že rozvinul všecku pravidelnou předčasnost svého nadání; jedním z jeho pozoruhodných rysů této doby je pokus pročísti celou veřejnou knihovnu v Detroitu! Nebyl však nikterak mladickým knihomolem a snílkem. Rozhodně praktický ráz své povahy osvědčil ve svých kouscích jako roznášeč novin na dráze Grad Trunkské — zejména v povedeném kousku, kdy r. 1869 koupil na dluh tisíc exemplářů časopisu „Detroit Free Press“, jenž obsahoval důležité zprávy z bojiště a předešed o chvíli své soupeře, rozprodal celou zásobu jako horké koláče, tak že před koncem jeho pochůzky cena jednoho výtisku dostoupila 25 centů (60 kr.). Do této doby také spadá jeho postavení jako redaktora „Grand Trunk Heraldu“, politického týdenníku velmi skrovných rozměrů, jejž vydával ve vlaku, v němž jel.

Počal také „dělati“ do chemie a pořídil si k tomu účelu malou přenosnou laboratoř. Průběhem nějakých tajemných pokusů v této pracovně události se jisté zápletky, při nichž nárazem prasklá láhev kyseliny sírové vzbudila pozornost průvodčího vlaku. Muž tento, jenž již po delší čas strádal včichováním nepozemských voňavek, vyhodil nyní bez okolků mladého zasvěcence vědy i se vším jeho dílem. Příhoda tato byla by jen zábavná, nebýt žalost-

ných následků trvalé hluchoty, způsobené políčkem, jímž rozhněvaný konduktér doprovodil hedžru mladého vědce.

Edison přenesl nyní svou laboratoř do sklepa svého otce a pilně studoval telegrafii, zařídiv pomocí starého říčního kabelu, všelijakých kusů drátu od trub z kamen do komína vedoucích a skleněných lahví jako isolatorů, spojení mezi svým domovem a obydlím jednoho svého soudruha.

Při každém obratu v životě našeho muže objevují se situace dramatické, ačkoliv podle své povahy on sám byl by poslední, aby jich vyhledával. Zdá se, že v kritických okamžicích ustavičně přichází na scenu, aby řízení událostí sám uchopil do svých rukou. Bylo to při jedné z těchto příležitostí, kdy strhl dítě přednosty stanice před blížícím se vlakem s kolejí, začež dostalo se mu od otce zachráněného dítěte prvního učení v telegrafování. A byl žákem tak bystrým, že železniční společnost záhy mu poskytla pravidelného zaměstnání a jako 17letý stal se jedním z nejobratnějších telegrafistů celé trati.

V hochovi však tkvěla spasná vlastnost lidského blouzení, která jej zachránila od bezbarvé dokonalosti nějakého hrdiny z románu. Slyšíme téměř rádi, že nebyl naprosto vzorem pravého telegrafisty a že podváděl společnost, vynaleznuv aparát, jenž automaticky vysílal signály na znamení, že on na svém místě bdí, kdežto vlastně pohodlně chrápal někde v koutku. Jeden z takových mladických kousků záhy jej přivedl v nemilost a přes hranice do Kanady. Krutá zima přerušila telegrafické spojení a všechny ostatní dopravné prostředky mezi místem, v němž se zdržoval a americkým městem Sarnierem. S pozoruhodnou bystroduchostí a vynalezavostí Edison vstoupil na lokomotivu a podával telegrafickou zprávu opět a opět přes řeku, až mu na druhé straně ve Spojených státech porozuměli a odpověděli.

V posledních několika letech Edison byl postupně ve službách při důležitých telegrafních liniích v Memfisu, Cincinnati, New Orleansu a Louisvillu. Žil ve volném a lehkovážném ovzduší potulných telegrafistů jako veselý společník mezi nimi, avšak naprosto se vyhýbal jejich nevázanostem, jimž již takřka z povolání byli oddáni. Nepil nikdy lihových nápojů a jest neobyčejně skromným mužem ve všem mimo práci, při níž jest naprostým marnotratníkem sil. Jest mnoho běžných anekdot o tom, jak v čas potřeby vypomáhal svým rozmařilým kolegům, když jejich pitky uvedly je do nesnází. Když se obmýšlela nějaká „zábava“, činívali

jej opatrovníkem oněch úspor, jež chtěli uchrániti. Při jedné z veselejších okolností než obyčejně jeden z nich odhodlal se na horší cestu a nabil pokladníkovi za to, že mu nevydal svěřených peněz; že potom ostatní vkladatelé negentlemanského dotěrníka zdravě a citelně pokárali, rádi dokládáme. Ačkoliv však Edisonovi mohly býti svěřeny peníze jeho soudruhů, přece on sám byl v ustavičné finanční tísni, ježto věnoval každý cent, nedbaje budoucích potřeb, na zakoupení vědeckých knih a materiálů k pokusům. A nebyl také nijak zvláště oblíben u svých zaměstnavatelů; neboť oni potřebovali, jak — nikoliv bezdůvodně — říkali, pracovníků, nikoliv vynálezců.

Jednou byl v takové tísni, že nutnou cestu z Memfisu do Louisvillu musil vykonati pěšky. V louisvillském nádraží naskytla se mu výtečná příležitost, aby osvědčil svou neobyčejnou dovednost. Zdokonalil jistý způsob psaní, jenž mu umožnil z telegrafu přejímati zcela čitelným obyčejným písmem 47 až 54 slov za minutu. Ježto však sám uměl telegrafovati jen mírně rychle, vynalezl automat, jehož pomocí byl s to věc pohodlně zaznamenati a odesílati tak rychle, jak bylo právě potřebí. O tomto jeho pobytu v Louisvillu praví jeden z jeho životopisců:

„Věren svým vůdčím náklonnostem, neváhal zaříditi si kolem sebe laboratoř, tiskárnu a strojírnu. Obstarával tiskové zprávy po celou dobu svého tamějšího pobytu, při jedné příležitosti zároveň také presidentské poselství a veto distriktu Columbijského od Andrew Johnsona, a to všechno v jediném zasedání od 3 hod. 30 min. odpoledne do 4 hod. 30 min. ráno. Potom rozdělil látku telegraficky obdrženou tak, že každý sazeč dostal zrovna tři řádky, čímž bylo možno vysázeti sloupec průběhem dvou neb tří minut. Za to však si mohl požádati odměnu, jakou chtěl a louisvillský tisk uspořádal mu „státní diner“.

O něco později Edison obdržel první svůj patent — na stroj pro sbírání hlasů a mělo se ho užívati ve státním zákonodárství. Byl to geniální přístroj, jímž velmi jasně se tiskla a na papírovém závitku ukazovala vota pomocí malého strojku, připevněného na stolku každého poslance. Vynálezu tohoto nebylo však nikdy užito a Edison vypravuje s komickým přimhouřením očí, jak byl udiven, když slyšel — nabízeje jej úřadům — že takováto novota je zbytečná, a že je tím nemožnější, čím lépe funguje, ježto jeho užívání by zničilo nejcennější právo menšiny — právo filibustrovati s hlasy. Avšak vynálezce míní, že se mu dostalo přece pěkné

ceny za jeho námahu v poučení, aby si dříve vždy zajistil praktické upotřebení a poptávku po nějakém stroji, než naň svou energii vynaloží.

Téhož roku Edison přišel do New Yorku bez přátel a následkem výdajů na své pokusy zadlužen. Několik neděl potuloval se po městě a skutečný hlad hleděl mu v tvář. Byla to doba velikého finančního rozčilení a on s onou vzácnou vlastností, využitkovati vždy okolnosti, o níž by člověk myslil, že byla vetkána do jeho osudu, vstoupil do závodu Law Gold Reporting Company, právě kdy celý její chod se zastavil následkem nehody ve strojstvu, jež nemohla býti vypátrána. Chefové firmy byli plni úzkosti a svrchovaně rozčileni a zástup bratrstva ve Wall Streetu vyčkával zpráv, které nedocházely. Rázem přišel náš ošumělý cizinec nehodě na kloub a obdržel výnosné postavení. V divém shonu světového města člověk nalézá vždy své pravé postavení ihned, zejména je-li nadání jeho rázu tak praktického a skvělého jako bylo u našeho mladého telegrafisty. Bylo by naprosto absurdní mysliti si nějakého Edisona, jenž by v New Yorku zůstal nepoznán. V krátké době obdržel poukázku na 40.000 dollarů jakožto podíl na jediném vynálezu — zdokonaleného tiskadla. Od té doby byla jeho populárnost zabezpečena. Nyní také pracoval o „dvojitém" a „čtyřnásobném" systemu, jež měly takořka zahájiti novou éru v telegrafii.

„Máte pravidelné hodiny pracovní, pane Edisone?" tázal jsem se ho nedávno.

„Ó," pravil, „nyní nepracuji mnoho. Přicházívám do laboratoře okolo osmé hodiny každého dne a o šesté jdu k čaji domů a pak studuji nebo pracuji o nějakém problému až do jedenácté, kdy chodívám spat."

„Čtrnáct neb patnáct hodin práce denně nemůže se nazvati zrovna dřením," podotkl jsem.

„Nu," odvětil on, „po patnáct let pracoval jsem průměrně dvacet hodin denně."

Je známo o tomto úžasném mozku, že šedesát nepřetržitých hodin po sobě přemýšlel o záhadě lomu, načež vykonav svou práci, majitel jeho upadl v dlouhý spánek, aby se probudil úplně zotaven a hotov k novému sedění. Jeho soused a přítel Dickson uvádí anekdotu vypravovanou od Edisona, jež pěkně illustruje jeho neúnavnou činnost a přímo úžasnou vytrvalost. Popisuje své zkušenosti z pobytu v Bostonu, Edison pravil, že si zakoupil

Faradayova díla o elektřině, počal je čísti o třetí hodině ranní a četl, až jeho spolubydlící vstal, aby se vydali na dalekou cestu ke snídani. Avšak tento cíl byl v mysli Edisonově naproti Faradayovi úplně podřízený a on z nenadání poznamenal k svému příteli: „Adamse, mám toho ještě tolik vykonati a život je tak krátký, že si musím pospíšiti,“ a po těch slovech dal jsem se do šíleného běhu ke snídani.“

Edisonovo krásné šedé oko jest nejjasnější oko, v které jsem kdy patřil a jeho svěží, zdravá pleť a statná, ačkoliv nijak tělnatá postava nedají se lépe popsati než běžným úslovím: „jest obrazem zdraví“. Není na něm ani památky hubeného a vychrtlého vzezření přepracovaného učence. Jeho tvář, jakkoli mohutně, ba velikolepě vytesána, jest témě dětská svou lahodností a v jeho chování tkví pel dokonalé jednoduchosti a veselé laskavosti, jež dány jsou jen duchům největším. Jest jedním z nejpřístupnějších lidí a jen nerad udržuje od sebe jisté interviewery nižšího řádu. „Edison vždy vidí rád kteréhokoli návštěvníka,“ pravil o něm muž, jenž jest ustavičně u něho, „ledaže by on právě přicházel na kloub věci, o níž pracuje, a kdo se mu pak vtírá, může snadno od něho střemhlav vyletěti.“

Vynálezce praví o sobě, že sám má jen prostřední zručnost v řízení strojů. A přece zpravidla sám kontroluje svými prsty mechanism svých pokusů. Po celou dobu své pracovní historie měl u sebe dva neb tři muže, kteří mu skutečně byli nápomocni tam, kde bylo druhého mozku a druhé ruky potřebí. Tyto společné pokusy bývaly pak provedeny ve velmi milém ovzduší pravého přátelství.

Jeho genius málem ospravedlňuje onen výměr tohoto slova, podle něhož genius jest nekonečnou schopností pro — utrpení.

„Bývají vaše vynálezy často skvělými zjeveními? Napadají vás, když ležíte v noci, nemoha spáti?“ tázal jsem se ho.

„Nikdy jsem nevykonal nic, co by za řeč stálo, náhodou,“ odvětil, „ani nikdy nepřišel mi kterýkoliv z mých vynálezů nepřímo náhodou, vyjímajíc fonograf. Nikoliv, kdykoliv jsem se rozhodl, že výsledku možno docíliti, přikročím k věci a činím pokus za pokusem, až se věc podaří.“

„Držel jsem se vždy,“ pokračoval Edison, „přesně v mezích vynálezů prakticky užitečných. Nikdy jsem neměl pokdy pouštěti se do elektrických zázraků, jež by měly cenu jen jako novinky, jež by působily na obraznost širokých vrstev.“ A jmenoval výslovně

několik proslavených elektriků, kteří si získali slávu pouhým odborným ohňostrůjstvím.

„Co vás dohání k práci?“ tázal jsem se s opravdovou zvědavostí. „Co vám dává popud k tomuto ustavičnému, neúnavnému zápasení? Ukázal jste, že poměrně málo stojíte o peníze, jež vám vaše práce vynáší a také nejste nijak zvláště nadšen slávou, jež vaše vynálezy doprovází.“

„Mně se líbí práce,“ odpověděl po chvilce rozpačitého výrazu ve tváři, a potom opakoval svou odpověď několikrát, jakoby se mu má otázka nebyla ještě nikdy namanula. „Mně se líbí práce. Neznám jiného důvodu. Jak víte, mnozí lidé sbírají rádi poštovní známky. Cokoliv jsem již jednou začal, mám ustavičně na mysli a nedá mně to pokoje, pokud to není dokonáno. A pak to nenávidím.“

„Nenávidíte?“ tázal jsem se, zaražen jeho důraznou mluvou.

„Ano,“ potvrzoval, „když je všecko hotovo a zdařilo se, nemohu toho již ani viděti. Deset let nepoužil jsem telefonu a každého dne bych si zašel veliký kus cesty, abych se vyhnul žárovému světlu.“

Edison výmluvně a se spravedlivým rozhořčením hovořívá o jednání, jehož se vynálezci až příliš často dostává. Myslí, že dáti si důležitý vynález patentovati, znamená políčkovati opatrnost; neboť vyvstalo plémě odborných darebů, kteří s naprostým nešetřením skutečného stavu věcí si osobují právo přednosti při důležitých patentech. Je mínění, že „vůbec není v patentech pražádné ochrany.“

„Však přece vidím rád, že Bradstreet páčí vaše jmění na tři milliony dollarů,“ poznamenal jsem.

„To nepochází z mých vynálezů,“ pravil spěšně, „jako odborný vynálezce nikdy jsem nenadělal jmění. Co nyní mám, nahromadil jsem od té doby, co jsem sám začal pracovati a vyráběti stroje ve vlastní továrně. Toť jediná naděje pro vynálezce. Umírá hladem, je-li odkázán na své patenty.“

Ti, kteří byli spojenci Edisonovými, dokládají, že byl Edison nesvědomitými advokáty a patentovými dareby tak nemilosrdně vykořistěn, že jest s podivením, chová-li ještě nějakou důvěru k lidem.

V horách Oranžských Edison má krásný domov, spravovaný roztomilou chotí — jeho druhou — se třemi dětmi, z nichž nejstarší hoch začíná se učiti povolání svého otce.

Snad nikdo není lépe s to podati pravdivější posouzení našeho vynálezce, jak se jeví za prahem své laboratoře, nežli Edward H. Johnson, jenž byl dvacet let jeho spojencem v ovzduší práce nijak vábivém. Johnson sám jest typem Američana, jenž je nezbytným doplňkem tvůrčího genia, jakým je Edison.

Johnson charakterisuje Edisona jakožto muže geniálního, s letorou takořka chlapeckou. „Po celou dobu našeho spojení," praví Johnson, „a přes mnohé přepjatosti v jeho povaze a přes křivdy, které utrpěl od svých nesvědomitých soupeřů v práci, byl mezi námi jen jediný „rozdíl". Spočíval na pouhém nedorozumění a již dávno zemřel přirozenou smrtí. Mé spojení s ním bylo pro mne s největším prospěchem a potěšením. Naše účinné přátelství skončí toliko smrtí jednoho z nás, ačkoliv naše obchodní styky přestaly následkem přirozeného rozvětvení elektrického světla a dynamoelektrických strojů, k nimž jsem já více přilnul, než ostatní jeho společníci z laboratoře."

Ačkoliv Edison jest svou povahou společenský až do stupně veselosti, jest rozhodným nepřítelem formalit konvenčního života společenského. Můžeme-liž očekávati od lidí, kteří pracují denně dvacet hodin, že budou dbáti uhlazenějších forem společenských? Avšak zatím co společnost ztrácí lva, svět získává genia.

„Často o něm slýchali," pokračoval Johnson ve svých laskavých odpovědech k mým otázkám, „že se vyslovil pohrdlivě o vynálezci, jenž vykonav jediný vynález, podniká cestu ‚společností', aby přijal její potlesk, a shledav život ten příjemným, žije v něm stále na úkor své další ctižádosti."

Johnson lituje, že rozkošná osobnost Edisonova se skrývá pod kbelec ústraní a přeje si, aby byl jemně a taktuplně vylákán do světa společenského, jenž by musil velice získati, jakmile by Edison nabyl důvěry v sebe, že ovládá společenské zdvořilůstky.

Avšak snad jest dobře si připomenouti, že ona strašná a divuplná věc, kterou zveme „společností", nebyla utvořena ani od geniů ani pro ně. A on jest jedině geniem.

Však nikoliv, svět jest patrně dosti ochoten zajistiti mu poctu reků; ale jest lépe, jak my jej vídáme o polednách, an si klade svůj dělnický košík se snídaní na kolena, aneb jak slyšíme, že mu odepřel vstup do vlastní laboratoře nový vrátný, jenž v něm nevidí nic než podezřele vyhlížející osobu v uměleckém klobouku — než jako kandidáta ke vstoupení do sartori-

ckého a jiných umění krásného světa. Mějtež si tyto věci cenu pro sebe jakoukoliv, jsou naprosto cizí nejpěknějším a nejmilejším názorům Edisonovým.

Vypravuje se, že v tichých dnech svých prvních podniků průmyslových Edison naprosto nechtěl vésti knih obchodních jakéhokoliv způsobu, ani nečinil si seznamu splatných směnek. Když tyto byly splatny, zanechal všeho a objížděl své zákazníky, aby potřebnou sumu sehnal — a to z té zásady, jak si ji stanovil, že poplatek notářův za protestované směnky je lacinější než vedení knih. V krutém chodu světa obchodního naučil se od té doby již mnohému, avšak jest přece nepokryté mínění mnohých jeho věrných přátel, že svět i Edison by byli získali, kdyby byl ponechal vedení čistě obchodní stránky svých záležitostí společníkům s odborně obchodním vzděláním a nadáním. Neboť náš vynálezce jest zrovna tak intolerantním k formám obchodním jako společenským. Uchopil se činně řízení svých závodů, které zřídil, jen následkem sklamání v malém rozvoji pokusu o elektrické světlo. Johnson důvěřuje jeho plodnosti ve výpomoci a duchaplnosti v pojetí jeho obchodního vedení, ale snadno ukazuje, jak málo tyto platí ve výkonném světě obchodním, neopírají-li se o trpělivé provádění pevně vytčeného pořádku.

Tato vrozená přezíravost forem a maličkostí v záležitostech obchodních nevedla zajisté Edisona po růžové cestě v jeho operacích finančních.

„Jest přísný a otevřený do jisté míry," pravil Johnson, „a přes mnohou smutnou zkušenost jakož i zhusta opakované projevy cynismu pod dojmem bezpráví, jest vždy pln laskavosti a má štědrou ruku. Pociťuje-li, že se mu stala křivda, bývá na čas trpký, trpkosť však pomíjí, ledaže by byla živena skutečným nepřátelstvím soutěžníkovým."

„Jest svrchovaně citelný pokud se týče kritiky jeho pohnutek a jest dokonce s to vykládati si lehoučkou narážku ve velikou urážku. Byl-li oloupen o peníze, snadno toho zapomene; byl-li však dotčen nějak se stránky mravní, pak stává se bezohledným."

(Dokončení.)

Postavení našeho maloživnostnictva.

(Referát dle zprávy živnostenskych inspektorů rakouských za rok 1894.)

Živnostenští inspektoři rakouští předložili nedávno zákonodárným sborům a veřejnosti — jedenáctou — zprávu o činnosti své v roce 1894. Jako předešlé, jest i tato zpráva bohatým zdrojem poučení o hospodářských a sociálních poměrech v průmyslu a obchodu vůbec, které vadí toliko nesoustavnost a nedostatek všeobecného přehledu, který by hojný materiál v jednotlivých zprávách uložený stručně a věrně v souvislý celek shrnoval.

Chceme z letošní zprávy sestaviti obraz poměrů v naší malé výrobě průmyslové a připojiti pak některé názory své o povznesení a budoucnosti maloživnostnictva.

První dojem, který v té příčině ze zpráv živnostenských inspektorů čerpati můžeme, jest velmi smutný, ať jde o Čechy nebo Halič, o Dolní Rakousy nebo Krajinu, ať pozorování týká se doby pracovní nebo dílen, ubytování dělníků nebo nedělního klidu tovaryšů nebo učenníků. Předpisy řádu živnostenského, dělnické ochrany se týkající, se nezachovávají dílem z nedostatku porozumnění, větším dílem však že trudné hospodářské postavení maloživnostníkovo přesné zachování jejich téměř vylučuje, jak sami inspektoři nezřídka doznávají.

V pražském obvodu konstatoval inspektor ve většině prohlédnutých dílen maloživnostenských malé, nízké místnosti, špatně ventilované, nečisté a často všelijakými materialiemi přeplněné, takže i při veškerém ohledu na finanční poměry majitele tu a tam úřadním uzavřením dílen pohrozeno býti musilo. Nejkřiklavější zlořády, které do nedávna panovaly v pražských dílnách pekařských byly vloni následkem revise, místodržitelstvím nařízené, odstraněny. V obuvnickém řemesle obvodu libereckého zřídka lze nalézti dílny, jež by třeba jen nejskromnějším požadavkům vyhovovaly; lépe mají se dělníci krejčovští, u pekařů byly největší nešvary rovněž magistrátem odstraněny.

Nelépe má se věc s noclehárnami dělnickými a učednickými. Od dílen oddělené noclehárny patří k zvláštnostem a kde jsou, zřízena bývají nezřídka (Plzeň, Brno) lůžka poschoďová, která nad to ještě pro 2 až 3 dělníky bývají určena. Jaký div, že dělníci a učňové přenocovávají obyčejně raději v dílnách, na půdě nebo ve sklepě. V jednom pekařském závodě (Brno) noclehovali dělníci v sklepní pekárně, kterou mistr ještě dokonce na klíč uzamykal, aby prý nikdo nic odciziti nemohl, ač mistrovi o slušnou noclehárnu nouze nebylo. Mnohému maloživnostníku marno bylo namlouvati (Linec), že špatný vzduch, vlhko, špinavé lůžko dělníkovo zdraví ničí, protidůvodem bylo mu, že on sám jako tovaryš kdysi stejně trpěl a přece o zdraví nepřišel.

Příliš dlouhý den pracovní jest u maloživností pravidlem. Pravidelná doba pracovní existuje toliko v menších závodech s mechanickou silou hybnou, jinak pracuje se dle potřeby 14 až 15 hodin denně. S tovaryši musí zároveň pracovati i učňové, po případě i dlouho do noci. V haličských malozávodech venkovských pracuje se od 5 hodin ráno do 8, u obuvníků až do 10 až 12 hodin v noci. Dělnická anketa vídeňská, jejíž protokoly nedávno byly vydány, zmiňuje se o nepřetržité práci celonoční před sobotním odváděním a dle zkušenosti nejsou případy podobné ničím neobyčejným. Nezřídka dohání se prací noční a nedělní, co se kdy svěcením modrého pondělka promeškalo (Liberec). V četných podnicích dělnictvo (zvlášť ženské), aby si k hubené mzdě něco přivydělalo, béře s sebou ještě práci domů po skončeném zaměstnání v dílně. Lineckému inspektoru zdá se přílišná doba pracovní v malé výrobě dokonce neodstranitelnou, nemá-li jinak ohrožena býti existence živnostníkova. Podobně hlásají i četní experti zmíněné ankety dělnické, že malý výrobce dnes toliko vykořisťováním dělnictva, zejmena levnou prací učednickou, nad vodou se může udržeti. Trudné věru doznání. Přílišná doba pracovní právě u malé výroby tím více padá na váhu, čím nižší jsou i jinak mzdy, čím nedostatečnější jsou ve zdravotním ohledu dílny a byty dělnické a čím méně zachovávají se přestávky v práci, zákonem jinak nařízené.

Zachovávání nedělního klidu jest smutnou kapitolou zvláště při živnostech oděvnických (obuvnictví, krejčovství), při truhlářství, pekařství a řeznictví. Omluvu lze však i tu nalézti v tom, že zvláště malý živnostník vázán jest mnohem většími ohledy na

zvyky a přání svých zákazníků, že ku př. obuvník, krejčí, švadlena na venkově práci z toho důvodu nejraději v neděli odvádějí, protože zákazníka v tento den nejsnáze doma zastihnou a také nejsnáze zaplacení dojíti mohou. Kdo ví, jak právě u nás kupování a objednávání na dluh zcela zbytečně jest zakořeněno, dovede význam osobního setkání se živnostníka-dodavatele se zákazníkem v jeho bytě snadno oceniti. Je-li na díle potřebí oprav, neváhá ovšem dodavatel potřebné změny ihned — třebas proti předepsanému nedělnímu klidu — provésti.

Že největší část malých živnostníků nevede předepsaných seznamů dělnických, samo o sobě málo by na váhu padalo; hůře jest, že opomíjejí také přihlašovati své dělníky a zvláště učně k nemocenskému pojišťování, aby ušetřili příspěvků nemocenských a že zařízení na ochranu tělesné bezpečnosti dělníků při strojích a motorech toliko s největším odporem u nich se potkávají.

Nejbolavějším místem malovýroby jsou poměry učednické. Mistři jsou si mnohem více vědomi svých zákonitých práv vůči učedníkům, než svých povinností.

Nezachovávání předpisů o učních bylo vesměs konstatováno (Lvov). Učedníků užívá se k drobným pracím v domácnosti nebo k posylkám mnohem více než k činnosti při výrobě. O všestranný výcvik v řemesle velmi zřídka se pečuje, obyčejně naučí se učeň toliko několika nejlehčím pracím na výpomoc dělníkům ostatním. Někteří mistři vypomáhají si samými učedníky, v jedné rukavičkářské dílně pražské bylo zjištěno při 26 dělnících plných 20 učňů, ačkoli stanovy společenstevní vzájemný poměr počtu učňů a tovaryšů upravují. Špatné bydlení a stravování, drsné a mnohdy i surové zacházení mistrů, tovaryšů s učni (empörende Rohheit, praví inspektor lvovský] doplňují tento obrázek, který z nemalé části nám vysvětluje, proč k řemeslům obrací se náš dorost nejchudší a s předběžným vzděláním nejmenším, proč i živnostníci, kteří v povolání svém zámožnosti nabyli, syny své dávají raději na kterékoli jiné t. zv. učené povolání, a odkud jest ten známý nedostatek kapitálu maloživnostnického. Stížnosti na surové zacházení jsou typickými ve všech skoro zprávách inspektorských. Chudí rodiče pokládají za dobrodiní, dostanou-li vůbec hocha do učení k mistrovi; o zkoumání poměrů, do nichž hoch přijde, není valně řeči. Činí-li se návrhy na zlepšení těchto poměrů, nenalézají sluchu; mistr poukáže na svoje nepříznivé hmotné postavení a na to, že se ani

jemu jako učni nedařilo lépe (Kr. Hradec). Stížnosti na týrání učňů tovaryši zejména v Dolních Rakousích se množí; vyšetřování úřední ukázalo, jak málo vlivu leckterý mistr dovede vykonávati na své tovaryše. Od učňů v továrnách ani jediná podobná stížnost ve známost inspektora (Víd. Nové Město) nepřišla. V pekařství (Budějovice) užívá se učňů v noci k dílu, ve dne k roznášení a podomnictví s pečivem; trpí tím jejich zdraví i mravnost.

Návštěva škol večerních a nedělních je dílem jen v málo závodech obvykla (Štýrs. Hradec), dílem nepotkává se s žádoucím úspěchem, jelikož učňové přicházejí do školy denní prací v dílně zmoření. Nezachovávání nedělního klidu vede i k tomu, že zanedbává se návštěva kostela se strany učňů, a přece jest plnění náboženských povinností „již se zřetelem k bohužel rostoucí spustlosti mládeže“ nemalé důležitosti (Budějovice).

Společenstva nemají namnoze vůle, jinde zas potřebné autority, aby zařídila a provedla to, čeho jednak zákon a jednak slušný zřetel na zájmy učňů v tom či onom směru vyžadují, praví inspektor štýrsko-hradecký, a podobné úsudky opakují se pravidelně ve všech téměř zprávách. Veškerá péče společenstva o učednictví záleží skoro jen v tom, že tu a tam některé společenstvo předloží živnostenskému úřadu osnovu předpisů o zkouškách učňovských (Budějovice), a v Haliči — kde poměry tyto zdají se býti nejhoršími — vyslovuje se zpráva lvovského inspektora dokonce v ten smysl, že po celých jedenáct let živnostenské inspekce ani jediný případ ve známost nevešel, kde by představenstvo společenstva pro vzdělání učňů cokoliv bylo učinilo. Vše, co v tomto směru v Haliči a Bukovině se děje, pochází výhradně z podnětu osob, které vlastně se živnostmi nic co činiti nemají. Mistři haličtí posýlají učně do školy pokračovací jen z bázně před trestem, společenstva straní mistrům a společenstvo obuvnické v Sandci pokoušelo se dokonce zmařiti zřízení odborné školy obuvnické.

Zpráva opavská žádá v příčině učednictví, aby inspektorům uděleno bylo naproti společenstvům právo porady a dozoru, ve Vídni byly mistrům rozeslány otisky předpisů zákonných o učednících, avšak bez patrného výsledku, nebylť plakát dotyčný přes úřední nařízení ani v jediné prohlédnuté dílně vyvěšen.

Zpráva vídeňského inspektora ještě ve dvou směrech jest zajímava: u některých společenstev pomocnictvo samo důvěrníky svými vede vliv na učednictví a sice buď v souhlasu se společenstvem nebo i proti vůli podnikatelů bez všelikého zákonného

podkladu; toto spolupůsobení dělnictva na řešení otázky učednické doporučuje inspektor co nejdůrazněji k povšimnutí a následování.

Druhým zajímavým faktem jest, že loni utvořil se ve Vídni učednický spolek, jehož účelem jest podporování duševních i hmotných zájmů členstva učebnými kursy a vzdělávacími přednáškami, rozpravami o záležitostech živnostenských, zřízením knihovny, pěstováním tělocviku, poskytováním peněžitých podpor členstvu. Zřízení jeho setkalo se s malou přízní u živnostníků a gremium tiskařů zakázalo svým učňům přistupovati ke spolku pod trestem okamžitého propuštění.

Litovati jest, že u inspektorů z Čech (až na Liberec) nenalézáme ani podrobného specielního vyšetřování ani souvislého vylíčení poměrů maloživnostenských, jakého dostalo se jim ve zprávách inspektorů vídeňského, celoveckého, brněnského a haličského. Poměry však u nás a v obvodech s námi hospodářsky shodných (Dolní Rakousy, Morava) mnoho se od sebe neodlišují; vytkli bychom toliko jako značnější rozdíly celkem větší péči našeho českého živnostnictva o technické povznesení výroby zaváděním moderních strojů pomocných, péči některých společenstev o povznesení obecného vzdělání živnostenského dorostu zřizováním pokračovacích škol (zejména gremií obchodních, jimiž bezmála všechny kupecké školy pokračovací byly založeny), nebo zaváděním odborného vyučování theoretického i pratického na školách jinými činiteli zřízených, celkem snad i lepší zacházení s učedníky, kteří ovšem u nás přinášejí s sebou do učení i lepší přípravné vzdělání školské a větší ochotu k učení a poslušnosti.

Zprávy inspektorů dotýkají se přirozeně v první řadě nešvárů a protizákonností, které v malých podnicích živnostenských shledány byly v příčině předpisů na ochranu dělnictva a učednictva, všeobecného hospodářského stavu malých podnikatelů samých dotýkají pak se jen, aby neutěšené zjevy v oněch směrech vysvětlily a omluvily. Toliko všeobecná zpráva ústředního inspektora věnuje hospodářskému úpadku maloživností několik souvislých odstavců, vykládajíc jej rapidními technickými pokroky našeho století a prohlašujíc otevřeně, že práce ruční v soutěži s mechanickou nezbytně musí podlehnouti a že nutno spřáteliti se s faktem, že pro mnohé živnosti zlaté dno řemesla stalo se již jen pojmem historickým.

Nastává tudíž otázka, pokud platí tato prognosa a možno-li nadíti se záchrany oněch statisíců příslušníků stavu maloživnostni-

ckého, při němž tak málo jest celkem porozumění pro nezměnitelné poměry doby, tolik ztuhlé setrvačnosti při překonaných methodách výrobních, tolik malomocného, zoufalého vzdoru naproti drtící převaze velkokapitálu průmyslového a obchodního. Nebudeme se pouštěti do rozsáhlých úvah o dálné budoucnosti malé výroby průmyslové — máme na zřeteli především poměry přítomné a otázky praktické.

Četní národohospodáři novější a socialisté prohlašují řemeslnou výrobu za odumírající kategorii výroby průmyslové, která by ve vlastním zájmu těch, kdož se jí zabývají, měla býti nahrazena rozumným a účelným rozčleněním a upravením lidské činnosti ve velikém, nemá-li skutečná národní produkce daleko pozadu zůstávati za výrobou technicky možnou.

Na štěstí věc nemá se dosud tak zle. Bücher právem poukazuje k tomu, že novým dokonalejším systémem výroby průmyslové (jakým jest nepopíratelně velkovýroba tovární) systém starší (řemeslo) právě tak málo bude vytlačen a úplně zbytečným učiněn, jako starší prostředky dopravní (povoznictví, lodní doprava, osobní dopravování nákladů) nebyly ztlačeny železnicemi, nýbrž že každému systému zůstává v hospodářství národním ono postavení, ve kterém zvláštní přednosti jeho co největšího rozvoje dojíti mohou. Největší část zboží továrního zahrnuje druhy zboží, které nějakým jiným systémem výrobním vůbec nikdy nebyly vyráběny a řemeslo samo (dle Büchera) vyrábí dnes absolutně větší kvantum produktů než kdykoliv dříve. Byla sice jistá odvětví bývalých řemesel cechovních velkovýrobou tovární nebo manufakturní úplně zatlačena (známý příklad tkalcovství), jiná (mlynářství, pivovarství, obuvnictví, krejčovství) v existenci své povážlivě ohrožena, mnoho samostatných mistrů stalo se domáckými nebo továrními pracovníky velkokapitálu — ale úloha malé výroby průmyslové dnes dosud není zcela dohrána.

Kdežto dle theoretických odpůrců malé výroby vývoj směřuje čím dále k větším závodům průmyslovým v rukou skartelovaných jednotlivců nebo výrobních a konsumních družstev nebo konečně největšího monopolisty — státu, nespokojují se jiní naopak ani s těmi odbory práce průmyslové, které dosud v pojednáních hospodářských jakožto almužensképrávky drobty invalidnímu a vymírajícímu maloživnostnictvu obecně se ponechávaly (ukojování místních a individuálně rozdílných potřeb, správky a udržování výrobků průmyslových, výroba zboží k rychlé spotřebě určeného, práce umě-

leckého průmyslu), nýbrž předpovídají neustálým zdokonalováním motorů a strojů pro výrobu průmyslovou zpětný pohyb k decentralisaci a návrat k práci jednotlivcově jakožto konečný cíl průmyslového rozvoje v století věd přírodních.

Budiž tomu v budoucnosti jakkoliv, jisto jest, že v přítomnosti stesky na úpadek malé výroby poněkud se přehánějí. Schmoller nedávno připomínal příliš horlivému proroku úplného zatlačení malé výroby velkou, Sinzheimerovi že rozvoj velkovýroby nekráčí v botách sedmimílových a kdybychom znali lépe dějiny živností od století 17., přesvědčili bychom se, že nářky podobné od staletí stejně se opakují.

Skutečnost poučuje nás, že — mimo nečetná odvětví velkokapitálovou výrobou naprosto zabraná — i dnes ještě intelligentní, technicky i obchodně vzdělaní živnostníci, nebohatnouli dokonce, dosahují přece onoho stupně průměrného blahobytu hmotného, jejž pokládáme za příznak tak zv. tříd středních. Intelligentní pomocník nezařizuje samostatného závodu, pokud dostatečných zkušeností a přiměřeného — třeba pro počátek malého — kapitálu nenashromáždil. Počíná-li si zvláště v první době hospodárně — a té hospodárnosti a šetrnosti se nám věru velice nedostává — domůže se pravidelně záhy lepšího postavení hmotného, než kterého dosahují učená povolání po dlouholetých nákladných studiích. Jeho zkušenost vštípila mu přesvědčení, že lpěti na starém způsobu výrobním, je-li vynalezen dokonalejší způsob nový, znamená zahynouti se starým, a bude ochoten ku každému pokroku technickému, jejž svým poměrům za vhodný uzná. Státní a vůbec veřejná pomoc může se tu lépe, než sešněrováváním výroby do svěrací kazajky všelikých opatření, osvědčiti tím, že mu technické pokroky ve známost uvede (musea, výstavy) a po případě opatření jejich usnadní (subvence, mírně zúročená zápůjčka atd.).

Aby tu bylo více takové intelligence, dlužno počíti od učňů. V upravení učednictví a školství (nejen odborného a pokračovacího, nýbrž i obecného) vidíme největší kus otázky maloživnostnické. Již ve škole obecné (a tím více v měšťanské) nechť mládeži vštěpují se zásady pořádku v majetku, náklonnost k činnosti výrobní, širší názor o světovém ruchu pracovním, nesnadnost zápasu životního a výdělkový účel vší práce v živnostech a obchodech. U dosavadních škol pokračovacích musí se dříve nebo později úplný konec učiniti s vyučováním v hodinách večerních a nedělních. S jakým prospěchem může sledovati vyučování učeň

po 12—13hodinné denní práci a k jakým mravním úhonám zavdává večerní návštěva školy podnět, obecně jest známo. Nedělní vyučování (dopolední) pak činí učedníkovi, který přece do 14 let k pravidelné návštěvě kostela býval nucen, nemožným jakékoliv plnění náboženských povinností, třeba by on sám nebo jeho rodiče a zaměstnavatel si toho přáli. Nechť se tedy pokračovací a odborné vyučování učňů přeloží jakožto úplně rovnocenný díl celého výcviku živnostenského na denní hodiny dnů všedních, nechť se vedle dosavadního učení u mistra zavedou státní (zemské) dílny učební s theoretickým i praktickým vyučováním, nechť se na všech průmyslových školách věnuje větší péče i nezbytnému dnes vzdělání obchodnímu. Cestování pokročilejších dělníků doma i v cizině mělo by se podporovati a organisovati, sbírky umělecko-průmyslové měly by se učiniti přístupnými a záživnými pořádáním populárních přednášek, hromadných návštěv škol, spolků a společenstev živnostenských, aby zmizel ostych, překážející prostým, skromným živnostníkům nebo dělníkům vkročiti do nádherných, jaksi aristokratických a tajemných budov, v nichž sbírky podobné bývají umístěny, tím více, ani premovaní zřízenci jejich naproti prostým lidem nebývají vždy vzorem ochoty a úslužnosti.

Živnostnictvo takto vychované bude přístupno i pokrokům technickým i sdružování se za účelem společného nákupu surovin, vyrábění nebo odbytu. Zapůjčování strojů, poskytování úvěru družstvům živnostenským atd. může teprve při takovéto průpravě nabyti většího rozsahu (většina strojů dosud státem pro společenstva zjednaných jsou stroje obuvnické pro hotovení vojenských dodávek). Obmezuje-li sněm království Českého svoji zemskou akci k podpoře maloživností (pro letošek dáno 10.000 zl.) rovněž jako stát na opatřování strojů, činí něco neúplného a dnes předčasného. Stroj pro malovýrobce není vždy ekonomický (odbyt nestačí výrobě, stroj nemůže býti plně využitkován), nákladná zařízení zdravotní a ochranná, všelijaké schvalovací komise a povinnost k úrazovému pojišťování zdražují rovněž jeho užívání. Dále je tu totožná akce státní, na kterou dle míry své poplatnosti rovněž máme právo a konečně nemáme dosud vlastního technologického musea, jež bude obchodní komorou pražskou aktivováno teprve v roce 1898, a museli bychom při výběru a vyzkoušení strojů a výcviku živnostnictva v jejich užívání obraceti se na technologické museum vídeňské. Čeho po názoru našem především jest potřebí, jest úplná reforma živnostenského vyučování a učed-

nictví, školy, cvičebné dílny, pokračovací kursy, musea, výstavy, přednášky, pokusné stanice, cestovní stipendia, knihovny — povýšení živnostenského výcviku na jakýsi druh studia, které povznese vůči dosavadní předpojatosti naší vážnost opravdové průmyslové práce a přivede k malé, ale technicky i komerčně co možná dokonalé výrobě i živly větším kapitálem a lepším přípravným vzděláním a nadáním vládnoucí, které dosud z pochopitelné obavy před pověstným učením — mučením se jí vzdalovaly. A reforma tato právě tak jest hodna všestranné podpory všech činitelů veřejných, jako povznesení obecného vzdělání středních vrstev obyvatelstva zřizováním gymnasií, reálek, vyšších dívčích škol a pod. *Dr. Josef Gruber.*

Slovensko od let šedesátých.

I.

Jedenáct let vlády absolutní za doby reakce od r. 1849 do 1860 bylo i pro Slovensko těžkou zkouškou.

Zásada rovnoprávnosti národní, prohlášená v oktrojované ústavě ze dne 4. března 1849, byla hlavní zbraní proti revoluci maďarské, založené na výhradním panství maďarského národa v Uhrách; zásadou tou revoluce byla vlastně přemožena, a zásadu tu ústřední vláda slibovala provádět i po zrušení ústavy a zavedení provisoria.

Ale nestalo se. Nejen že ve Vídni nepořídila slavnostní četná deputace, domáhavší se oddělení území slovenského od živlu maďarského na způsob Srbské Vojvodiny, zřízené 18. listopadu 1849; nýbrž ani nové hranice správních obvodů župních a okresních nebyly určovány dle hranic národopisných, ač by tím administrace velmi se byla zjednodušila. Ba ještě víc: vlivem starokonsersativní strany aristokracie maďarské, která ve Vídni i tehdy měla velké slovo, úřady na Slovensku většinou byly obsazovány Maďary, někdy i bývalými revolucionáři, kteří i proti národnosti slovenské, jíž měli sloužiti, i proti samé vládě, jejímiž byly orgány, prováděli stálou passivní opposici. Slovenští rodáci pak, z doby povstání zasloužilí, pokud se jim dostalo úřadů, rozptýleni jsou po krajích čistě maďarských.

Když pak r. 1854 při novém spořádání úřadů místo Maďarů dosedli Němci nebo Čechové, tu i první instanci soudní, při níž od 1849 do 1854 na slovenském území úřední řečí byla slovenčina, zabrala němčina. Soudy, úřady finanční, okresní notářové atd. úřadovali výlučně německy, a nesmiloval-li se kněz, učitel nebo žid krčmář v některé čistě slovenské dědině a nepřeložil občanu důležitou obsílku nebo výměr, vznikaly z toho často zmatky a škody, jako na př. v lidnaté Dětvě, kde v obci s 8000 obyvateli

od roku 1855 úřadoval notář pouhý Němec, jemuž nerozuměla živá duše.

Nejinak dopadly školy. Státní gymnasia, dle jména slovenská, byla v Báňské Bystřici, v Trenčíně, v Nitře a v Levoči, na nich polovice, ne-li dvě třetiny vyučovacích sil českých: ale učilo se německy; kdežto střední školy na území maďarském, podléhající témuž zákonu, jako na př. v Pešti, Ostřihomě, Jágru, Segedíně a j., dovedly si na nižších odděleních veskrz, na vyšších pak z větší části uchovali vyučovací řeč maďarskou. A když probudilé gemerské město Velká Revúca už r. 1853 rozhodlo se založiti reálku s vyučovacím jazykem slovenským, úřady nejprve fond 24.000 zl. shledávaly nedostatečným, potom si vymiňovaly, aby jistý počet professorů na evangelický ten ústav volil rožňavský katolický biskup, a posléze žádaly, aby na slovenské reálce se vyučovalo — po německu.

Za takových okolností blížil se konec let padesátých a s ním hlásily se nové naděje mezi Slováky, v otázce rovnoprávnosti národní se zakládajíce na výroku panovníkově v listině ze dne 9. září 1857, „aby různé kmeny národní i dále byly zachovány při národní své individualitě, a aby co do pěstování jich jazyka byl na ně stálý zřetel", zvláště pak na nařízení z 20. června 1859, které dopouštělo, aby na územích, „kde většina obyvatelstva mluví jinak než německy", vyučovací jazyk obyvatelstvo zvolilo si samo podle přirozené většiny své. Podle toho výkladu Slováci byli by měli dostat osm gymnasií: nejen v Báňské Bystřici, Trenčíně, Nitře a Levoči, nýbrž i v Skalici, Trnavě, Šťávnici a Prešově. Ale nedostali ani nyní.

Příčinou toho byla dvojí hra. Na jedné straně tajná agitace maďarská slibovala národům nemaďarským úplnou rovnoprávnost, budou-li ji podporovati v blížících se ústavních bojích proti Vídni, která slibů národnostem nedodržela: na druhé straně odrodilé zemanstvo a městské obyvatelstvo, universitní mládež i noviny demonstrovali za práva „historického" národa uherského, Maďarů, v životě, zákonodárstvu i ve školách, dožadujíce se všeobecné náhrady za němčinu maďarčinou.

Takový byl stav věcí na Slovensku, když císařský diplom ze dne 20. října 1860 povolával národy k účastenství ve vládě a zahajoval nový život ústavní.

II.

Výklad panovníkův k říjnovému diplomu, ve formě přípisu, vlastní rukou učiněného k barónu Vayovi, stanoví sice maďarštinu za řeč jednací a úřední všech úřadů politických i soudních v Uhrách v službě vnitřní i v dopisování: zároveň však nařizuje, že městským i venkovským obcím má býti ponechána volba jednací řeči obecní, církevní a školské; že každému v shromážděních župních, městských a obecních lze užívati kteréhokoli jazyka v zemi obvyklého a žádosti své podávati k úřadům, které je touž řečí vyřídí; a že soudní i političtí úředníci tím jazykem mají vydávati nařízení k obcím, který je ve věcech obecních jednacím. Co do řeči vyučovací na středních školách mají se vyslechnouti hodnostáři církevní, úřady politické a sbory učitelské: o změnách rozhodne uherská dvorská kancelář. Posléze důrazně se zapovídá nutit a činit nátlak, nebo vyzývati a rozdmychovati protivy národní nebo jazykové tam, kde se stýkají zájmy různých jazykův a národností.

Národy uherské se rozdělily. Maďaři, a s nimi skoro veškerá odrodilá národnostní šlechta, spoléhali na první části slov císařových; Slováci, Srbochorvati, Rusíni a Rumuni pak na části druhé. Naděje byly veliké.

Zejména část národovcův slovenských, jejíž mluvčím byl zanícený demokrat kněz Janko Palárik, doufala v dobrý zdar. Těšili se z toho, že Uhrám se vrací starodávná jejich ústava: uherská kancelář, královská kurie, župní samospráva, zemský sněm. A těšili se, že k tomu se přidává svoboda slova, volnost osobního přesvědčení, právo petiční a spolčovací. Nade všecko pak je těšila zásada opět hlučně vyslovovaná: zásada národní rovnoprávnosti. Nehlásali ji sice vládnoucí stavokonservativci ani maďarsko-národní půlka liberální opposice; ale zaručovala ji druhá, mírnější půle liberálů, šířic heslo: „Národnosti uherské mají právo veřejného života a volné konkurence!“ a žádajíc toliko, aby národnosti věrně a odhodlaně s Maďary spolu postavily se na základ „uherské konstituce“ a hájily práv jejich proti říšské radě vídeňské. Národovci slovenští doufali, že Maďaři, poučení jedenáctiletou reakcí, národnostem nemaďarským poctivě a upřímně popřejí života.

Leckteré zjevy zdály se tomu nasvědčovati. Jeden z nejvzdělanějších státníků maďarských, barón Eötvös, napsal veřejný list, v kterém praví, že kdyby sliby maďarské ostaly pouze sliby,

a nemaďarské národy konstituční svobodu měly zaplatit svou národností: „vzdejme se vší naděje a buďme přesvědčeni, že znovu vzniknou nebezpečenstva, která vlast naši před dvanácti lety přivedla na kraj hrobu". Svoboda a národnost nesmějí se vylučovati. „Jen tou měrou, kterou všem občanům této vlasti popřejeme účasti v svobodách ústavních a upokojíme slušné požadavky všech národností — jen tou měrou zabezpečíme vlastní svou národnost a ústavní svobodu." A takových vážných hlasů veřejných se strany maďarské bylo několik.

Slovenským heslem stalo se: „Teď, anebo nikdy! Už toliko na naší vlastní vůli závisí, aby uzrálo ve skutek, co slibuje maďarská strana liberální s b. Eötvösem!" Školství, literatura, veřejná správa na Slovensku slibovaly si obrození v duchu individuality a samostatnosti národní. Slovenská pozvání k jednání úřednímu několika hlavních županů: hr. Ludvíka Károlyiho v Nitře, Szentiványiho v Liptově a Juštha v Turci, zvolení slovenčiny v Skalici, Pukanci, Březně a j. za řeč úřední, a několik podobných zjevů jiných pevnou důvěrou v budoucnost naplňovalo slovenskou společnost národní. Mluvčí její viděli již slovenčinu jako řeč úřední při sborech župních, okresních i obecních, při soudech i úředních výnosech a nařízeních ve všech župách čistě slovenských: v zvolenské, liptovské, oravské, turčanské, trenčínské i šarišské, a v převážně slovenských: nitranské, těkovské, hontské a spišské.

Ale některé zjevy jiné kalily tu radost. Předně všickni nově jmenovaní hlavní župani v stolicích slovenských byli Maďaři nebo z odrodilé slovenské šlechty. Za druhé do župních výborů, které v této době přechodní vedly správu politickou i administrační, byly županem a jeho důvěrníky za kandidáty doporučovány a neuvědomělým lidem šmahem voleny osoby smýšlení županům blízkého. Za třetí: župní neboli stoliční úředníci, takto zvolení, řídili volby zase ve smyslu svém, čímž se stalo, že v uherském sněmu, v Budíně zahájeném 6. dubna 1861, z 324 poslanců Maďary zastupovalo 290, Rumuny 18, Srby 7, Rusíny jeden, Slováky a Němce — žádný.

Po takovém výsledku šlo o to, jinou cestou projeviti požadavky slovenské, a sněmu, pokud zasedal, dáti je na uváženou. To se stalo t. ř. „Memorandem národa slovenského" v červnu 1861

III.

Nový politický časopis slovenský, v Budíně od 19. března 1861 vycházející „Pešťbudínske Vedomosti“, den před zahájením uherského sněmu 5. dubna přinesly od redaktora svého, Jana Francisciho, programní článek politiky slovenské: „Severoslovania v Uhrách t. j. Slováci a Rusíni, a krajinský snem uhorský“, kde v šesti bodech formulují se slovenské požadavky, jejichž jádro jest: zákonem zaručený rozvoj národního života, t. j. zákonem uznané znárodnění všech odvětví veřejného života na oblasti ethnografické, kde Slováci a Rusíni přebývají. Požadavky ty historicko-právnicky v čísle ze dne 17. května odůvodnil Štefan Marko Daxner a totéž číslo přineslo vyzvání měšťanstva turčanskosvatomartinského, podepsaného i představeným, aby po čas zasedání sněmovních všichni národovci slovenští sešli se v Turčanském Sv. Martině na poradu o požadavcích Slováků „na základě svornosti všech národností v Uhrách a na základě jednoty celého Uherska.“ Vyzvání bylo rozhlášeno novinami a letáky.

Valná tato schůze ve dnech 6. a 7. června 1861 konala se za velikého účastenství zástupcův intelligence i lidu slovenského, a značným počtem dostavilo se i zemanstvo. V celém městečku nebylo poradní síně tak prostranné, aby množství v ní se směstnalo; úrady vedly se tudíž pod starými lipami před chrámem evangelickým.

Průběh byl pohnutý a zajímavý. Vystřídala se dlouhá řada řečníků výmluvných, hovořících k citu a zase k rozumu, rozohňujících zástupy k hlučným pochvalám a opět bystře a střízlivě uvažujících a rozbírajících; řečnili právníci vzdělaní, na výši doby stojicí, kněží z vesnických zákoutí dumavě a fantasticky pozorující svět, prohnaní vysocí úředníci šlechtičtí medovými slovy, a také různí auguři, kteří opatrně makali, kam se skloní vážky. Zájmy se křižovaly a proplétaly; přece však velká většina přítomných poctivým chtěním a elementární takřka silou scelila jednání v program, v němž od té doby vrcholí požadavky slovenské.

Francisci, akklamací zvolený předseda, pevnou rukou řídil jednání, jemuž, k velkému zadostučinění účastníků, byli přítomni i šlechtici: turčanský sněmovní poslanec Josef Jušth, a liptovský i turčanský župan Martin Szent-Iványi a barón Šimon Révay, činně zasahujíce v debaty jakožto Slováci — „drahý národ náš slovenský“ stále znělo z jejich úst.

Za základ položen byl návrh Daxnerův z „Pešťbudínských Vedomostí“, a zásadní různosti projevily se jen ve dvou požadavcích. Přítomná šlechta a značná část ostatních zástupců byla proti navrhovanému požadavku zvláštního odděleného území neboli „distriktu“ slovenského, a rovněž tak se rozdělilo mínění při otázce, podat-li požadavky uherskému sněmu anebo zároveň i králi. První spor uklidil se názvem Okolie, za nějž se zaměnil distrikt, a v druhém velká většina provedla názor, že poněvadž král uherský tehdy ještě nebyl korunován a vyrovnání s Uhry ještě neprovedeno, podání patří toliko před sněm.

Jak již praveno, průběh jednání byl velmi zajímavý a poučný. Věcně, rozmyslně a přece vroucně vykládal a hájil svůj návrh Daxner. Pronikavě a bystře rozbíral jej Palárik, až příliš důvěřuje uherskému konstitucionalismu a, jím nadšen, útoče proti Vídni: „Co škodí vlasti naší společné (pravil), to škodí i našemu národu... Největších záruk národnosti naší poskytuje nám uherská ústava; nebo kde je svoboda, tam je duch, tam je život, tam jsou i prostředky na dosažení svobod ostatních.“ Ohnivě a vulkanicky, jako obyčejně, kdykoliv ve veřejném shromáždění ujal se slova, mluvil dr. Hurban, obviňuje Maďary, že jejich vlivem a intrikami byla odvolána ústava ze 4. března 1849, aby se nedostalo spravedlnosti i jiným národům; oni že podporovali germanisaci na Slovensku, vysmívajíce se Slovákům: Dobře se vám stalo, proč jste drželi s Němci; od politiky potlačovací že osvobodí jen zásada solidárnosti všech národností nemaďarských proti národnímu centralismu maďarskému, a kdyby i ta selhala, že zbývá poslední prostředek: zákon, jenž by dovoloval, hromadně se vystěhovati z krajiny — což však jednomyslně bylo odmítnuto Daxnerem i šlechtou: onen ani na píď nechtěl ustoupiti ze své zděděné země, tato pak ústy Szentiványiho prohlašovala, že Slováci ve své vlastní zemi nesmějí se pokládati za nájemníky a za národ jen trpěný. Vůbec šlechtě ústa tehdy přetékala medem. Jušth ujišťoval, že „národ náš slovenský“ jistě se dočká splnění svých spravedlivých žádostí od zákonodárstva ústavní země uherské. Szentiványi jadrnou, plynnou liptovskou slovenčinou řečnil jako milius, bráně se výčitce, žeby župany byl do Martina vyslal sněm na zvědy: „Cítil som vždy za vec národa slovenského. Liptáci sú zaiste toho svedkovia. Nás snem nevyslal, ale vec naša svätá. Presvedčený som, že vec naša národnia má budúcnosť, lebo slavný Deák je mocným zástupcom tej idey. Ja s Daxnerovým návrhom

z väčšej časti usrozumený som, a za šťastného sa pokladám, že to môžem pred národom vysloviť, ktorý mňa svojou politickou zrelosťou úctou naplnil . . ." Atd., atd.! Ovšem, i čertovo kopýtko už vylézalo místy. Podle slov Jušthových pragmatická sankce zná prý jen jeden politický národ uherský, třeba se stanoviska národopisného je jich několik, ač zase všecky dohromady tvoří celek, jenž svým společným rázem prý je odlišuje od jejich soukmenovců v jiných zemích. Jak daleko je od tohoto názoru k pozdejší „jednotné státní myšlence maďarské"? Tehdy se to však ještě necítilo.

Zvolilo se třináctičlenné poselstvo k sněmu (tři uvedení šlechtici v jeho čele), zvolil se stálý národní výbor, navrhla a uznala se naléhavá potřeba slovenského politického denníku (podnes zbožné přání!), zvolil se výbor na zřízení spolku hospodářského a vydávání hospodářských novin, a j.

Snesení pak samo rozšířeno je tiskem pod titulem: „Memorandum národa slovenského k vysokému snemu krajiny uhorskej, obsahujúce žiadosti národa slovenského, cieľom spravodlivého prevedenia a zákonom krajinským zabezpečenia rovnoprávnosti národnej v Uhrách, kroz národnie slovenské shromaždenie v Turč. Sv. Martine dňa 6. a 7. júnia r. 1861 vyslovené."

„Memorandum" skládá se ze čtyř částí.

Úvod klade důraz na to, že Slováci dávno před příchodem Maďarů drželi zemi podkarpatskou, kvetoucí životem kulturním, jehož stopy jasně se zračí v Uhrách pozdějších: konfederace kmenů slovanských pod Karpaty ustoupily konfederaci nové, Uhrám od sv. Štěpána sceleným v mocný stát, jehož zájmy duševní i hmotné všechna jeho plemena sloučily v celek. Až teprve otázka národnostní celek ten opět rozloučila, a to křivdou, kterou od r. 1791 do 1848 páchalo zákonodárstvo uherské, jedině národ maďarský uznávajíc za národ historický a řeč jeho za jazyk státní. Pročež Slováci žádají:

I. Aby osobnost národa slovenského a vlastenskost řeči slovenské byla uznána positivním zákonem a inaugurálním diplomem. Jak u jednotlivce uznání osobnosti je první podmínkou svobody a rovnoprávnosti národní. Jedenáctiletá centralisace neuznávala národních osobností: proto místo slíbené rovnoprávnosti dala národům rovnobezpráví. Bohdá sněm uherský centralisaci neústavní nenahradí centralisací ústavní.

II. Národní individualita slovenská ať na oblasti, kterou Slováci obývají jako massa nepřetržitě souvislá, jest uznána názvem „Hornouherského slovenského okolí“ a župy podle národností ať jsou zaokrouhleny. Theoreticky uznávat individualitu národnostní, a nevymezit ji hranicemi, nestačí. Distrikty Kumánův a Jazygů, města hajducká, 16 měst spišských, a 44 stolic nebo žup se zvláštní správou municipální po mnohá staletí existovaly v Uhrách jako celky v celku bez všelikého nebezpečí jednotě země; i nyní Uhry jsou rozděleny na čtyři okresy: „Okolím“ by místo hranic mrtvých nastoupily hranice živé. Praví se, že by tím menšiny maďarské v župách slovenských byly utištěny: ale tam nejsou Maďaři, nýbrž odrodilí, národopisně čistí Slováci, naše slovenské zemanstvo, jež na výsady národnostní práva nemá. Jednota země nespočívá v sněmovních artikulích, kde se čte: „regnum indivisibile et propriam habens constitutionem“, nýbrž na základě mravním, přirozeném, na skutečném stejném právu národností.

III. Z této zásady vyplývá, že v slovenském okolí slovenčina má býti orgánem života veřejného, občanského, církevního a školského. Nechť se zřídí aspoň po jednom soudě appelačním a směnečním s úředním jazykem slovenským, a k nejvyššímu soudu zemskému i nejvyšším správním dikasteriím a k vysokým úřadům školským ať v poměru k počtu slovenského obyvatelstva dosazují se referenti ze slovenských národovců. „Diplomatická“ řeč maďarská budiž pokládána jen za společný prostředek dorozumívací, na př. v dopisování s župami neslovenskými, ve vnitřním úřadování a vzájemném úředním styku nejvyšších správních a soudních vrchností zemských, a na sněmě, kde ovšem lze užívati i ostatních jazyků v zemi obvyklých. Sněmovní snesení minulá, nesrovnávající se s rovnoprávností a svobodou národů, jako artikul XVI. z r. 1791, VII: 1792, IV: 1805, III: 1836, VI: 1840, II: 1844, V. § 3: 1848, a XVI. lit. e: 1848, positivním zákonem byly zrušeny. Je-li Maďar žárliv na svou řeč a národnost, Slovák rovněž: „Čo jich bolí, to bolí i nás: čo jim pokladom je, to i nám je pokladom práve tak drahým a neoceniteľným; i nám je naša reč najkrajšia, najľúbozvučnejšia, i nám je ona jediným prosriedkom vzdelávania sa národnieho, i nám je ona obrazom duchovnieho sveta nášho . . . Reč naša je tak tuho so slobodou našou občianskou a s vlastenectvom naším dovedna spojená, že ju v jej prirodzených medzach a právach len s týmito spolu potlačovať alebo uznávať možno.“ Proto zákony sněmovní buďte vydávány i věrohodnou osnovou

slovenskou. V příhodném k tomu městě slovenském budiž zřízena slovenská právnická akademie a při pešťské universitě kathedra řeči a literatury slovenské. Spolkům literárním a mravně vzdělavatelným vůbec, jakož i volnému pěstování národnosti a řeči slovenských menšin na území smíšeném v mezích občanského života, nebuďte kladeny překážky. Obnoví-li se tabule velmožů (panská sněmovna) dle zájmův, ať se to učiní i dle zájmů národnostních

IV. Zájmy Slováků hledíc k svobodě občanské jsou totožné se všemi ostatními uherskými národy vůbec, hledíc pak k svobodě národní, jsou totožné se zájmy všech dosud zákony utlačovaných národův uherských, tedy Rusínů, Rumunů, Srbův a Chorvatů, takže v mezích „Okolí“ Slováci totéž žádají pro sebe, co Maďaři už mají. Jen tehdy bude jeden za všecky a všichni za jednoho. „Heslo naše: jedna, slobodná, konštitutionálna vlasť, a v nej sloboda, rovnosť i bratstvo národov!“

Tím „Memorandum“ se končí.

Jaké byly jeho osudy?

Ještě nedozněly řeči účastníkův, a již všude po Slovensku šířila se tajná i zjevná protiagitace. Strana vládní, krajní opposice i maďaronská společnost podávaly si svorně ruce. Hlavní župani uměle vyráběli hromadné lidové protesty proti „Memorandum“, a účastníkům jeho všemi cestami dávali pociťovati svou nemilost; župy a města odrodilá, přede všemi župa Zvolenská, kde odrodilá zemanská rodina b. Radvanských měla veškerou „samosprávnou“ moc v rukách, ozývaly se jako také-Slováci, kteří prý nechtí zemi trhati na zvláštní kusy, a se svým nynějším stavem naprosto prý jsou spokojeni. Podobnou hudly většinou i maďarské noviny.

A což poselstvo a sněm? Vůdčí zemané slovenští: Révay, Szentiványi a Justh, kteří poselstvo sněmu měli předvésti, k obecnému překvapení buď odřekli, nedostavili se anebo onemocněli, a deputaci, Franciscim vedenou, za nepřítomnosti předsedy sněmovny poslanecké Kolomana Ghyczyho přijal v soukromém bytě svém místopředseda Koloman Tisza; vlídně vzal i Memorandum a vlídně jménem sněmu přislíbil splniti všechny slušné požadavky nemaďarských národností uherských. Stejně vlídně deputaci přijal i baron Eötvös. Nicméně o úspěchu Memoranda počalo se pochybovati, když se proneslo, že šlechta slovenská se ho zřekla, a zejména když shoda mezi sněmem a panovníkem počala se kaliti. V městech, župách, novinách i na sněmu zavládlo totiž heslo, neuznávati legitimnost královskou před úplným vyrovnáním a korunováním, prohlašovati za nezákonné vše, co se

strany vlády v Uhrách se dělo před 20. říjnem 1860, a žádati splnění všech požadavků roku 1848 v celém jich rozsahu. Opposice sněmovní, žurnalistika i ulice velebily rok 1848, a adressa sněmu, podaná panovníku do Vídně, zněla jako ultimatum. Nebyla ovšem přijata, a za velitele nejdůležitějších pevností v Uhrách, do Budína, Komárna a Petrovaradína, jmenováni noví generálové. Bylo jako před opětnou katastrofou.

Ale krise parlamentní a ústavní se vlekla, a zatím na Slovensku protesty proti Memorandu se množily jako houby po dešti. Kdejaký bývalý honvéd z let 1848—9, nyní proměněný v župního úředníka, horlivě agitoval a sbíral podpisy, takže i v krajích a městech úplně slovenských, jako jsou Orava, Žilina nebo Skalice, se „protestovalo" jménem fingovaných set a tisíců. Tato nová sekta nazývala se „slovenskými Maďary", tótmagyarok. Memorandum zatím klidně odpočívalo v zásuvkách sněmovní komisse, zvolené pro řešení otázek národnostních. Už i veřejně se ozývaly hlasy, aby Slováci se obrátili s adressou ke králi, kterou by on sám dal předložiti sněmu.

Krise konečně uzrála. Dne 8. srpna sněm, všemi hlasy přijav druhou adressu Deákovu, jíž obhajuje své stanovisko proti koruně, prohlásil, „že nit sněmovního jednání je přetržena", a dne 9. srpna komisse pro řešení otázky národnostní vyhlásila svou zprávu. Zpráva ta zavrhuje Memorandum sv. martinské, i parallelní požadavky srbské a rumunské v jich celku. V jednotlivostech však vzhledem k „lidu" (= népek) národnostnímu v Uhrách plýtvá koncessemi v mezích ústavy, přiznává právo národních jazykův u státních úřadů, ve školách středních, právo na kathedry těch jazykův a literatur na universitě atd. — ale vše to byla již jen holá komedie: sněm, jehož dni, dle vlastního přiznání, byly sečteny, nemohl už nic řešit a nikoho uspokojit. Opakovalo se zde totéž, co roku 1849 na sněmu debrecínském: když síla Uher byla již zlomena, odvolávaly se zákony z roku 1848 proti národnostem a prohlašovaly se nové §§ o rovném právu všech národností v Uhrách, kteréžto §§ nikdy nevešly a nemohly vejíti v platnost.

Dne 21. srpna Koloman Tisza, za obecného souhlasu a jednomyslného přijetí, navrhl osvědčení, že sněm pokládá za jednu z nejdůležitějších svých prací, vyhověti všem spravedlivým žádostem národností — a den potom královským reskriptem sněm byl rozpuštěn a zavedeno nové provisorium.

Tím „Memorandum" bylo pochováno. (Pokračování.)

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

III.

Část všeobecná: oddělení zeměpisné, anthropologické, statistické a demografické, dialekto-logické.

V předešlých odstavcích snažil jsem se vylíčiti vnější objekty výstavní, tedy hlavně budovy. V dalších statích chci obrátit pozornost čtenářovu k vnitřnímu obsahu. Účelem mým není popis jednotlivých předmětů — to musí být ponecháno odborníkům v časopisech odborných. Jde mi o to, abych přispěl svými řádky sestrojiti povšechný názor o našem podniku národním; svými glossami pokouším se objasniti, co je v každém oddělení zvláště charakteristického pro naši individualitu národní. —

Chci se předem zmíniti několika slovy o přípravných pracích installačních. Na základě ustáleného programu mělo se rozvrhnouti dané místo. Jednalo se hlavně o využitkování ohromné plochy bývalého průmyslového paláce. Roztřídění to připadlo installačnímu výboru a zvláštní komissi z něho zvolené. Zabíralo velmi mnoho času a rokování.

.Nesnáze byly hlavně s místem. Ještě nedlouho před zahájením výstavy zdálo se většině pracovníků příliš obsáhlé a nejednou vyslovovávy obavy, čím vlastně se má tak ohromná prostora vyplnit. Vpravováno tam tedy odborů co možná nejvíce.

Ke konci prací přípravných objevil se však pravý opak: nedostatek místa. Přijata zásada, že celý palác má být ponechán látce lidovědné a všecky přídavky jiné pokud možná že mají se umístiti v jiných příhodných budovách. Podle toho učiněno též roztřídění. Návrhy k tomu podával hlavně dr. Kovář. Nedostatek financí způsobil, že na konec přece některé přídatky kulturní musily být do tohoto paláce pojaty, protože se nemohly stavět

pro ně zvláštní budovy. Plány installační musily se měnit znovu. Proto při tomto roztřiďování podobná práce šla do nekonečna.

Arch. J. Fanta, který konečně chopil se energicky této práce, přinesl na základě podaných návrhů do podrobna vypracovaný plán, utřídil některé odbory, zvláště výtvarný do poslední skříně, a tím dán installaci reálnější podklad. Změny týkaly se potom jen drobnějších věcí. Podle plánů téhož umělce provedeno brzy před zahájením výstavy vnější roztřídění paláce a umělecká výzdoba jeho, kterou se tak výhodně lišil od vnitřku bývalého průmyslového paláce z r. 1891.

* * *

Program NVČ. zahrnul ve všeobecné části zeměpis, statistiku (demografii), anthropologii a dialektologii.

Oddělení zeměpisné přirozeně muselo se spokojiti jen s částmi, jen s jistými pokusy. Kdyby chtělo podati na př. úplný obraz o poměrech geologických, o floře a fauně zemí československých, muselo by reprodukovat asi bohaté sbírky musea království Českého. Na výstavě najdeme jen ukázky. A podobně i v jiných oborech, sem spadajících. Některé kraje dbaly tu svého zastoupení více, jiné méně.

Novum v našich dosavadních sbírkách je hlavně veliká plastická mapa „Vlast lidu československého“, pořízena podle map generálního štábu v měřítku 1 : 75.000 s velikou pílí a pietou od učitele Fr. Mařatky. Byla to zajisté velmi šťastná myšlenka, protože je to předmět skutečně výstavní. Jako neodborník nedovoluji si úsudek o její ceně vědecké. Účinku praktickéko nelze jí upříti. Pouhý pohled a povšechný obraz zemí československých divákovi jasně vstupuje na oči. V přehledu ukazuje se mu podoba a útvar jednotlivých krajů, rozloha horstva i nížin, půdy orné, luk, lesů, vodstva a j. Podle modellu tohoto dovede si představiti vliv přírody na způsob života a povahu jednotlivých kmenů v kraji tom či onom bydlících.

V oddělení zeměpisném nalezneme ještě plastické mapy některých okresů. Obraz tento doplňují fotografie a obrazy význačných pohoří a vodstva, pohledy na geologický a orografický tvar jednotlivých krajů; obrazy a mapy měst z doby starší i novější.

K předmětům těmto druží se mapy geologické, z nichž byly mnohé nově zpracovány, mapy politické, katastrální. Mapy hi-

storické umístěny jsou částečně v tomto oddělení, ale úplněji a soustavněji péčí prof. dra. J. Metelky v literárním oddělení.

Odborníky zajímati budou meteoreologické mapy zemí koruny České, sestavené prof. K. Augustinem. Podobné mapy pro Moravu a Slezsko od prof. A. Večeře umístěny jsou na galerii ve středu paláce.

Vědecké bádání získá hlavně lístkovým katatogem, jejž pořídil dr. F. Počta, všech odborných spisů jednajících česky o oblasti československé ze zoologie, botaniky, mineralogie, geologie a paleontologie.

* * *

Badání v oboru anthropologickém dosud nevede k výsledkům exaktně vědeckým. Nelze jich tedy čekati ani na NVČ. Odborný pracovník v tomto odvětví, dr. J. Matiegka, hleděl za pomocí jiných spolupracovníků sebrati data co možná hojná, aby vystižena byla tělesná povaha jednotlivých kmenů československých.

Badání ta týkají se jednak starých předků našich; jednak pokolení současného. Srovnáním hlavně tělesných pozůstatků z hrobů s nynějšími zástupci jeho ukazuje se, kterak četné kmeny, dříve valně se od sebe lišící, nyní víc a více se směsují, uniformují. Konstatuje se na př. fakt, že obyvatelstvo dříve převážně dlouholebé přešlo skoro bezvýminečně v krátkolebé. V některých krajích zachovaly se charakteristické plemenné znaky přes různé vlny rušivé. Je to více v krajích méně civilisovaných. K poznání tomu došlo se hlavně srovnáváním jednotlivých charakterů mezi sebou.

K theoretickým výsledkům, jak podávají je četné diagramy hlavně p. Matiegkovy, pojí se jako illustrace sbírky lebek a koster z doby minulé i přítomné, v nichž přihlíženo hlavně též ke kriminální anthropologii. Vedle toho fotografie lidí z jednotlivých krajů slouží témuž účelu.

Pravda, co zde podáno, je jen malý úsek; jen příliš úzká base, na kterou je badání toto postaveno. Jako „typy“ hledávají se nápadnější tváře, které nepodávají průměrnou podobu obyvatel jistého kraje.

Zkoumání dětí věnovala se za účelem odhadů anthropologických pro NVČ. větší pozornost nežli kdykoli jindy. Bylo prozkoumáno hlavně českým učitelstvem přes 100.000 dětí školníeh podle různých vztahů.

Přesný počet mohl se vzíti v úvahu co se týká některých dokladů o pohybu obyvatelstva, na př. počet porodů, dětí mrtvě narozených, úmrtnosti dítek, úmrtnosti některými nemocemi, dětí nemanželských; rozšíření slepců, hluchoněmých, choromyslných a j.

Poměry tuto vyšetřené neliší se nápadně od týchž poměrů našich sousedů. Má tu stejný stupeň kulturní větší vliv nežli povaha kmenová. Snad i zde v nepatrných jen rozdílech najde se za čas jistá individualita kmenová, přesnější charakteristika. Dnes zatím tak daleko ještě nejsme.

Dějí se pokusy najíti zejména průměrný typ u české mládeže školní, vystihnouti jejich tělesnou povahu co do barvy pleti, očí, útvaru lebky, výšky tělesné dětí venkovských a městských, hochů a dívek a p., ale vše to jsou ještě výsledky příliš nejisté.

Oddělení demografické obsahuje hlavně statistická data, sebraná za posledního sčítání (r. 1890). Pomocí diagramů učiněna jsou jen názornějšími a přehlednějšími. Pro dnešní stav mají více již historický ráz, jako statistika tohoto oboru vůbec. Pro nás Čechoslovany dá se většinou jen příbližně odhadovat, protože statistika nebyla podnikána podle kmenů národních, nýbrž podle zemí.

O tomto oddělení nebudu se příliš šířiti. Musel bych tu jen opakovat data, kterých bylo již několikráte upotřebeno. To, co právě data tato činí výstavními, totiž jejich grafické znázornění, nelze beztoho ve stručném referátě podati.

Všemi těmito daty demografickými neukazuje se naše kmenová individualita. Poměr sexualní, poměrný věk, civilní stav, vzdělání, poměr dětí manželských k nemanželským, neliší se valně u nás Čechů od sousedních Němců.

Některé poměry nás přece charakterisují. Týká se to hlavně přílišné změny obyvatelstva stěhováním. Je v tom snad náš houževnatý život plemenný, že se příliš rozptylujeme po světě. Z odhadnutého čísla (přes 8,000.000) všech Čechoslovanů bydlí jich mimo vlástní souvislý kmen rozptýleno v různých zemích přes 450.000. Jak viděti, naše poměry sociální a národohospodářské nutí naše příslušníky, že poměrně velkým počtem posilují cizí kmeny, třeba se jim hned nepoddávali.

Připojím hned několik poznámek o stránce, která znázorňuje zaměstknání lidu československého. Na NVČ. přihlíženo především k zemědělství.

Na jednom kartogramu (u vnějšího vchodu do pravého křídla národopisného paláce) je případným způsobem podán poměr přítomného obyvatelstva dle hlavních skupin povolání (zemědělství, průmysl, obchod, veřejné služby a jiná povolání) v jednotlivých okresích. Z něho se poučujeme, že v českých okresích skoro vesměs zemědělci mají převahu nad jinými stavy; v německých z pravidla naopak průmysl je hojněji zastoupen. Převážné zaměstknání zemědělské charakterisuje nás zejména naproti druhému kmenu v našich zemích usedlému. Zaměstknání toto má vliv zejména na dnešní naši přílišnou stěhovavost doma i za hranice.

Poměry hospodářské v Čechách zobrazeny jsou v úryvcích částečně v bývalé České chalupě, částečně na pravé galerii ve středu národopisného paláce. Tam umístěny jsou též přečetné diagramy, kartogramy, popisy (počtem asi 80) prof. Em. Vl. Millbauera, většinou známé již z jubilejní výstavy. Vztahují se nejvíce k krajům píseckému a pardubskému. Škoda při nich té neobyčejné práce a dovednosti, že byla roztříštěna na tolik různých věcí, často i bezvýznamných. Jsou to trosky z hospodářského oddělení na výstavě r. 1891.

Za to však o zemědělství moravském a slezském letos podán pěkný obraz. Přečetné diagramy a kartogramy zhotovil hlavně professor A. Večeř, jednatel zemědělského oddělení pro Moravu a Slezsko. Umístěny jsou na galerii ve středu národopisného paláce. V nich zpracována jsou přehojná data o různých poměrech, vztahujících se k zemědělství. V abecedním pořádku vystižena jsou tu hejtmanství a okresy soudní podle rozlohy a v ní poměr půdy orné, luční, lesní, pastvin atd.; počet obyvatel, kolik připadá jich na 1 km.^{2}, kolik mezi nimi rolníků, kolik zaměstkáno při zemědělských závodech průmyslových. Jsou na nich označeny jednotlivé kmeny, které tam bydlí, udána i průměrná daň.

Poměry národohospodářské i vývoj historický osvětluje zajímavý diagram, kterým označeno je vlastnictví půdy. Na Moravě připadá nepoměrně mnoho půdy malostatkům. Kdežto ve Slezsku zaujímají velkostatky 43.8$^0/_0$ veškeré půdy, na Moravě připadá jim pouze 24·2$^0/_0$. Morava v té příčině je u výhodě i proti Čechám, kde velkostatkům náleží 34$^0/_0$ (s rolnickými statky, které čítají přes 200 jiter pozemků 37·34$^0/_0$.) Je to zároveň obraz o kulturním a sociálním pokroku Moravy, která přes tuto obmezenost latifundií přece je daleko závislejší na velkostatku nežli Čechy.

Majetkové poměry zemědělců illustrovány jsou několika kartogramy. Jeden ukazuje, jak který kraj Moravy a Slezska je zadlužen na svých statcích nemovitých, kolik v kterém kraji připadá na 1 km.² exekučních prodejů a vkladů, kolik je nedobytných pohledávek, naopak kolik vymazáno dluhů a j. Rolník náš většinou bez zavinění upadá v dluhy. Žalostný tento stav rok od roku se zhoršuje, a pro rolníka, tohoto významného faktora v našem státu, neděje se nic, aby se mu pomohlo.

Zanedbalost tuto nevyváží ani tak úrodná půda, jakou Morava od jakživa je proslulá. Pěstují se tam se zdarem skoro všecky druhy obilní. V jakém poměru, to ukázáno je velkým diagramem, který znázorňuje sklizeň jednotlivých druhů obilních v poměrném zastoupení. Kartogramy, věnované každému druhu obilnímu zvláště, vyličují tento poměr blíže pro jednotlivé kraje. Podobné kartagramy osvětlují též druhy zvířat hospodářských, ryb, zvěře v jednotlivých krajích.

Povaha půdy přirozeně podmiňuje chov určitého druhu dobytka. Přispívá k tomu nemálo i rozvoj hospodářský. U nás na př. čím dále, tím více poklesá chov ovec a přibývá počtu koz. Příčiny jsou na snadě. Ovce potřebuje pastvin a ty víc a více přeměňují se na ornou půdu. Není ani úhorů, na kterých pásali ovce. Za to vzrůstá pěstování koz, protože drobením statků přibývá malorolníků a tomu, jako zemědělskému dělníku, je snáze vyživiti si kozu, nežli krávu.

Jiné vztahy, zejména lesnictví, školství hospodářské, meliorace, hospodářské spolky a p. na Moravě a ve Slezsku znázorňují mapy, zhotovené nejvíce V. Myslivcem.

Náš pokrok hospodářský měly ukázati občasné výstavy hospodářské, konané na NVČ. Bohužel zůstal obraz letošní daleko za jubilejní výstavou.

Naše hospodářství polní se neustále zdokonaluje. Ale v tom není naše originalita. Jsme proti jiným národům v tomto ohledu ještě hodně pozadu.

Jedné stránky při znázornění tomto postrádáme. Bylo by bývalo velmi zajímavé, kdyby znázornilo, jak postupně u nás poměrně vrstev zemědělských ubývá, jak pojem národa českého, kterým dříve rozuměl se hlavně lid venkovský, šíří se znenáhla na jiné vrstvy, zejména průmyslové. Známo, že s postupem kultury v zemích zemědělných ubývá poměrně zemědělců. Je to

dobře viděti, srovnáme-li počet zemědělců v Čechách s počtem týchž na Moravě a ve Slezsku. V Čechách podle sčítání v roce 1890 bylo jich 502·498 (ze 5,804.065), kdežto na Moravě 698·199 (ze 2,261.296), ve Slezsku 153.272 (z 589.542). Obráceným poměrem přibývá pak dělníkův průmyslových. Příčiny toho jsou různé, hlavně sociální a národohospodářské, zdokonalené stroje, které nahražují v hospodářství lidské síly a j. Výživu, kterou mnohým dělníkům dával dříve rolník, nahrazuje nyní na mnoze průmyslník, často výrobce hospodářských strojů, kterými má rolník získati náhradu za ztracené síly lidské. S vývojem ostatního průmyslu přirozeně zmáhá se i průmysl zemědělský.

O těchto poměrech poučuje nás zajímavý diagram ve statistickém oddělení, v němž vystižen pohyb obyvatelstva za 10 let (od 1880 až 1890). Do okresu Vinohradského, Mosteckého a j. na př. přistěhovalo se za tu dobu odjinud více než 20·0%, z Vltavotýnska, Blatska a j. vystěhovalo se za tu dobu více než 15·0%. Toto stěhování, jak rozumí se samo sebou, týká se hlavně dělnictva.

Vším právem tedy do programu NVČ. přibráno bylo též oddělení, které mělo nám znázorniti stav a vývoj této důležité vrstvy národa našeho. Na popud, vyšlý zejména od řed. Šuberta, dělnictvo s velikou chutí chopilo se této úlohy. Za nátlaku shora muselo se však od této exposice upustiti. Snad lekali se fakt a těch výmluvných číslic. Nepatrné pokusy octly se ve statistickém oddělení. Diagramem ukázáno tu zejména, kolik osob při průmyslu zaměstnaných byli dělníci. Jinde diagramem podána mzda různých druhů dělnictva. (Podle něho musí se na př. pomocník pernikářský spokojiti se 3 zl. týdně; pomocník krejčovský má 7 zl., koželužský 10 zl. atd.)

Při zaměstknání lidu, jak viděti, přihlíželo se hlavně k lidu zemědělskému. I zde rozumělo se lidu, abych tak řekl, trochu retrospektivně.

V běžném názoru při slově lid myslívá se z pravidla pouze na příslušníky venkovské, kteří většinou živí se zemědělstvím nebo průmyslem zemědělským.

Při této vrstvě našeho národa začínáme totiž chápat, že má v sobě cosi rázovitého, svého. V čem ta rázovitost je, to nedovedeme si ještě dobře analysovat, ale vidíme tu svéráznost a hledáme ji.

U městského lidu však jí posud ani nehledáme. Není nám nápadná, protože se nevyznačuje vlastnostmi do očí bijícími. Při našem průmyslovém dělnictvu zvláště jsme nakloněni věřiti, žc je jeho individuelní ráz český setřen.

Je to ovšem omyl plynoucí z neznalosti toho lidu. Dříve nebyla svéráznost lidu venkovského také nikomu patrna, pokud se ho totiž vrstvy vzdělané vzdalovaly. Teď vzdalují se dělníka a proto je jim cizí. Stačí však povrchní pozorování, abychom poznali, že náš český dělník je jiný nežli na př. dělník německý, že má svou individualitu národní, že žije a cítí svým způsobem.

Mělo by se to vlastně rozumět samo sebou. Již z původu tohoto lidu. Kdo jsou vlastně ti dělníci průmysloví? Většina jich přichází z našeho venkova. Přemnozí z nich jsou buď bývalí dělníci zemědělští, které poměry národohospodářské donutily opustiti svá sídla venkovská a hledat výživu v městě. A z venkova přinášejí si jistě svou povahu i své schopnosti, jakými se vyznačuje jiný venkovan.

* * *

Oddělením dialektologickým měl býti „zobrazen rozsah a útvar jazyka českého nynějšího i minulého, pokud vůbec možná jej učiniti přístupným.“ (Kat. str. 51.)

Na první pohled viděti v tomto oddíle ráz historický. „Ukázky historického vývoje českého jazyka“ (pojati jsou v tento vývoj hlavně Hus a Blahoslav), „mapa, znázorňující příbližně sídla nejstarších kmenů v Čechách“ a j. jsou toho zřejmým důkazem.

Ovládlo již dřívější badatele mínění, že dosavadní zvláštnosti dialektické datují se z dávného osazení zemí Československých různými kmeny v dobách nejstarších, že tyto kmenové rozdíly zachovaly se v jisté míře dosud přes různé vlivy rušivé nebo mísivé, jako byly události historické na př. války husitské, válka třicetiletá, kolonisace, v novější pak době škola, kazatelna a kniha.

Je-li který obor schopný vůbec dosáhnouti tohoto účelu, může to býti v přední řadě dialektologie. Ale je naše dialektologické badání již na tom stupni, aby se mohlo dát v řešení podobných otázek? Podle mého názoru není. Methoda, volená zvláště prof. V. J. Duškem, hlavním pořadatelem tohoto oddělení, je pochybena.

Vystavené ukázky prací v oboru dialektologie jsou především toho dokladem, že naše badání dialektologické nenašlo si methody pro zvláštní povahu svého oboru potřebné.

Ukáži to hned na několika dokladech. V oddělení tomto navštěvovatel najde mapu, zhotovenou podle dialektologických badání Šemberových vedle map vyobrazených na základě nejnovějších studií jazykových (pro Moravu od Fr. Bartoše, pro Čechy od V. J. Duška). I laikovi je zjevný rozdíl zejména v tom, že u Šembery je poměrně málo tříděno, málo individualisovány, nuancovány jednotlivé kraje; zvláště je to patrné při Moravě.

Podrobnější studium novější k tomu teprve přivedlo.

Myslím však, že ani těmito novějšími mapami není vystižen pravý stav rozdílů dialektických. Moravy neznám. Znám trochu ze zkušenosti Podkrkonoší a Pojizeří. Pravím výslovně, že těchto krajů neznám dokonale, ale již tato má neúplná znalost stačí k tomu, abych uznamenal nedostatky podrobnějšího badání dialektického v dotčených krajích, jak je zobrazuje zmíněná již mapa p. Duškova. Ta dělá dojem rozdělení úplně nahodilého. Kolik je v tom pásu, který je označen stejnou barvou, od sebe vzdálenějsích nežli třeba území označená zcela různou barvou! O jiných krajích nedovoluji si pronésti úsudek.

Pracováno tu nesprávnou methodou. Vzaty za základ rozeslané vzorné věty a podle nich hlavně sestrojován obraz. Tím práce svěřena přemnohým jednotlivcům, přese všechnu intelligenci přece pro ni ne dost kvalifikovaným. Studium dialektologie musí být ponecháno zkušenému odborníku. Kdo ví, jakou úlohu ve vědeckém badání dialektologickém hraje na př. fysiologie mluvy, psychologie lidová, různé vlivy kulturní atd., dá mi zajisté za pravdu. Neodborník může konati i tu platné služby, zejména ve sbírání materiálu lexikálního, fraseologického, ale i to jen do jisté míry.

A ještě jednu stránku chci při našem badání dialektologickém vytknouti. Přední dialektologové moderní uznávají jen tu methodu za správnou, že dialektolog má si obrati za kruh svého badání okres co možná úzký a vniknouti podrobně do povahy jazyka, probádati jej po všech stránkách. Na základě takových po drobných studií možná pak sestrojiti jazykový obraz většího celku. Jde-li badání dialektické hned na celou zemi bez tohoto probádání krajového, nestojí na pevném základě.

Aby se mohlo dosáhnouti přesnějších a naprosto spolehlivých výsledků, musí se v naší dialektologii pokračovati na té cestě, kterou kráčeli ze starších pracovníků na př. V. Kotsmích, Josef Jireček, J. Kouble, a ne cestou, kterou bral se V. Šembera.

Pokládal jsem za potřebné zmíniti se podrobněji o některých vadách dialektologického oddělení, poněvadž jeho pořadatelem je tak svědomitý pracovník, jaký je ve svém oboru prof. V. J. Dušek. Bylo by pro naši odbornou literaturu želeti, kdyby v dílo, které na základě dlouholeté a vytrvalé práce chystá o české dialektologii, měla se vlouditi pochybení výše uvedená. Vím ovšem, že účel výstavní nedá se vždycky srovnati s účelem vědecké práce. Snad výtky výše dotčené přivedl jediné tento účel výstavní.

Rozhledy politické.

Němé sněmování mladočeského sjezdu — Spor není o radikalism a oportunism, ale o pevný program — Sjezd se o vládě Badeniho vlastně nevyslovil — Nové ministerstvo zatím kopie Taaffeova — Dva Poláci čtyřmi ministry — Debut nového ministerstva — Volby v Haliči — V Haliči volič před poslancem klečí — Rusíni po volbách — Antisemité ve Vídni — Levice se chce zbavit své „staroněmčiny" — Občanské sňatky v Uhrách — Rumunští političtí vězňové amnestováni — Státoprávní koncesse hr. Goluchowského.
Rusko, Německo a Anglie — Armenské nepokoje v Cařihradě — Ruský žurnalista u papeže — Crispi oslavuje sjednocení Italie — Francouzské vojsko na manévrech a v poli — Reformy v Číně — Východní otázka stává se východnější: opět Rusko a Anglie — Nemá se Čína rozdělit? — Co kuje Francie s belgickým králem?

Dne 29. září sešel se valný sjezd mladočeských důvěrníků v imponujícím počtu 1670; tuším, že většího politického sjezdu v Čechách jsme ještě neměli — tím smutněji, že se tak nezdařil. Dnes už není pochybnosti, že politikové mladočeští svého sjezdu náležitě nevyužili, a sám orgán strany již napsal, že sjezd stranu poškodil. „Nár. Listy" vinu toho ovšem hledají v řeči posl. Kaizla.

Průběh sjezdu je obecně znám a proto shrnu jen hlavní momenty a výsledek. Po docela šablonovité a bezobsažné správě posl. Kaizl zahájil diskusi a sice ukázáním, že „Nár. Listy", hlavně posl. Eimem, a (smíme-li důvěřovat referátům „Nár. Listů") posl. Herold docela nepoliticky nastávající vládě se více méně nabízeli; posl. Kaizl nevida žádné změny v situaci žádal, aby se zůstalo na stanovisku, jež strana zajímala proti vládě Windischgrätzově. Po řeči posl. Kaizla důvěrník p. Podhorský opakoval výtky posl. Kaizla. Na to mluvili pp. Herold, Grégr, Engel, aby hájili „Nár. Listy" a poslance; avšak o polit. situaci nemluvili nebo jen tak neurčitě a nejasně, že dojem z celého jednání je, že strana mladočeská zahajuje éru oportunismu. Dojem ten je na všech stranách.

Posice mladočeské strany dána je přece sama sebou: reserva a vyčkání. Vždyť přece hr. Badeni o sjezdě nebyl ještě ani jmenován, zasedání sněmovního není, aby strana musila hned jednat —

k čemu tedy to zbytečné mluvení? Než se parlament sejde, hrabě Badeni snad se již ukáže některými skutky, v parlamentě vyloží svůj program — proč tedy ten spěch a chvat? Posl. Eim na př. věděl, že hr. Badeni nepočítá již s Staročechy, Mladočechy že nepokládá za buřiče a t. p. — K čemu taková a pod. proroctví? Víc klidu by mladočeským poslancům jistě svědčilo. Avšak mladočeští poslancové (alespoň ti, kteří se domáhají vůdcovství) klidu nemají a míti nemohou, protože nemají ustáleného programu. To je po šesti letech smutná bilance, ale je tomu tak. Vždyť přec programem strany nejsou pouze všeobecná hesla, odkazující k posledním cílům politickým, programem je také hlavně taktika a poznání politických prostředků — a toho ve straně mladočeské není. K tomu přistupuje fakt, že mezi vůdčími osobami mladočeské strany je mnoho nepěkného a malicherného intrikánství, jevícího se na př. v činech tak podivných, jako že posl. Kaizl, proti zprávě officielního orgánu strany opravu poslati musil do listu vídeňského — patrně mu ji „Nár. listy“ nepřijaly.

Není tedy s podivením, že resoluce, již sjezd přijal, je v odporu s celým jednáním sjezdovým a o budoucí vládě hr. Badeniho se ani nevyslovila! Resoluce totiž zní:

„Sjezd uznává, že dosud nestalo se nic, co by mohlo být příčinou jakékoli změny v politickém postupu českého lidu a jeho sborů poslaneckých.

Proto doporučuje setrvání při resoluci jednohlasně přijaté v Nymburce dne 23. září r. 1894, jež zní:

„Strana svobodomyslná shledává v programu nynější (tedy vlády, Kielmannseggovy, neboť resoluce přijata 29. září a vláda Kielmannseggova propuštěna teprve 2. října) vlády zásadní odpor proti politickému, národnímu a sociálnímu programu českému a může tudíž poměr poslanců českých k vládě býti jen poměr strany opposiční. Zamítání i nejskrovnějších požadavků českých a utužování germanisace a centralisace, výminečný stav, persekuce a zkracování českého národa ve veškerých oborech samosprávy vyžaduje, aby parlamentní zastoupení strany postupovalo v rozhodné opposici a setrvalo v ní potud, dokud nebudou položeny základy k uspokojení českého národa.“

„Z příčin podstatných schvaluje sjezd rovněž usnesení sboru důvěrníků ze dne 30. března 1891, ponechávaje sboru

poslaneckému volnost postupu taktického s tím však obmezením, že kdyby šlo o jakékoliv vyjednávání s vládou smí se tak státi jen s vědomím a souhlasem strany."

Pokud vím na věc ještě upozorněno nebylo: odpůrcové strany mohli by v tom vidět velké chytráctví, ale mýlili by se, ve své povrchnosti vedení strany je docela upřímné.

O tom konečně, že na sjezdě ani jediný důvěrník neposlanec nepromluvil politického slova, netřeba se ani šířiti — němý sněm je jistě velmi podivná specialita opposiční strany!

Nové ministerstvo je patrně kopie Taaffeova. Sám hr. Badeni je v plném dosahu důvěrník koruny a sestavení ministerstva také se podobá ministerstvu Taaffeově: Gautsch a Welsersheim prostě přejati, na místo hr. Falkenhayna vstoupil stejně konservativní hr. Ledebur-Wicheln; p. Biliński stal se ministrem financí a zatímním polským, hr. Gleispach, bývalý president vrchního zemského soudu štyrského je na místě hr. Schönborna, baron Glanz je ministrem obchodu. Hr. Badeni je netoliko předsedou, ale i ministrem vnitra. Dva Poláci — čtyřmi ministry.

Debut nového ministerstva nebyl příliš šťastný. Jistě není šťastné, když officielní orgány musejí vykládat řeč ministra Ledebura: hr. Badeni, vítaje své úředníky, prohlásil, že politiku bude dělat sám — více zatím není známo.

Sněmovní volby v Haliči dopadly, jak stančíci neočekávali. Hnutí selské je patrně silnější, než-li se připouštělo; neboť ve venkovských obcích zvoleno šest selských delegátů více (teď je jich 11), než-li v minulém období a propadla zvučná jména šlechtická (hr. Stadnicki, hr. Menčiňski, kníže Sapieha). Podobně je symptomaticky vážno, že propadl (při městských volbách) pan Rutowski („demokrat") a Chrzanowski. Jako jinde i v Haliči liberalism klesá: ze 26 poslanců zůstalo jim 18. Jaké ovšem v Haliči jsou poměry, tomu dokladem službiž fakt, že ve vídeňské sněmovně viděn byl polský sedlák volič, jenž kleče odevzdal velmožnému poslanci svou prosbu — klečel, pokud velmožný pán četl . . .

Rusíni pozbyli dva mandáty (mají teď 14) a zvolení poslancové jsou téměř vesměs polskovládní (i dr. Romančuk propadl); tři přistoupí asi k selskému klubu polskému.

Ve Vídni zvítězili antisemité na celé čáře — mají 92 hlasů, tedy $^{3}/_{4}$ většinu. Roku 1891 liberálové měli více než dvě třetiny hlasů. Dr. Lueger obdržel přes 1000 blahopřejných telegramů, z nichž prý dvě třetiny byly z Uher; Vídeň je antisemitská, Budapešt filosemitská — jak dlouho?

Levice chce se reformovat; vydala heslo: modernisovat, socialisovat, omládnout — k politické staročeštině druží se tedy uznaná již staroněmčina a jak vidíme v Haliči staropolština.

V Uhrách od 1. října počínají platit církevní zákony. Slaveny občanské sňatky, ale tu i tam, také v slovenských krajích, lid se bouří.

Rumunští političtí vězňové byli amnestováni — sjezd národnostní tedy přece působil. Působí však také nový ministr Goluchowski — dal Maďarům písmeno: a ke svému ministerstvu, které teď bude ministerstvem c. *a* královským.

* *
*

V zahraniční politice pořád hlavní zájem obrací se k Rusku. Kníže Lobanov-Rostovský („austrofil") byl v Paříži — co tam dělal? tážou se listy. Ale nebyl německý kancléř v Petrohradě — odpovídají zase listy. Avšak, uvažují zase listy a listy tytéž, neposlal teď zase německý císař carovi list a významný obraz? K tomu v Cařihradě udály se armenské nepokoje, při nichž mnoho Armenů pobito, tak že povolán nový vezír, Kiamil paša. Nový vezír je anglofil, protiruské listy těší se tedy tím, že Rusko alespoň v Cařihradě podlehlo Anglii.

Nepřikládáme takovým jednotlivým případům důležitosti. Rusko, to viděl z jeho postupování, obrací se pořád více k Asii a svým zájmům na východě, doma zápasí s hospodářskou bídou. Je proto mírumilovné, jako všichni ostatní sousedé — toť asi všecko co si člověk z různých těch zpráv může vybrat.

Ani v interviewu ruského žurnalisty u papeže nevidím nic světodějného. „Nové Vremja" jest list sensačně kšeftovní a proto poslal svého zpravodaje k papežovi. Pan Izvolský audienci vymohl i čteme tedy, že papež posud pomýšlí na shodu obou velikých církví katolických. Polákům papež radí, aby politiku oddělovali od náboženství, a konečně vyslovil se proti nihilismu, socialismu a — militarismu. Odcházejícímu žurnalistovi řekl prý kardinal Rampolla, že velikodušné projekty sv. otce vyžadovati budou dlouhou dobu — patrně ve vatikáně není chytrý pouze panovník, ale i jeho ministr.

Crispi 20 října fulminantní řečí oslavoval 25leté trvání sjednocené Italie — papež zase napsal proti oslavě encykliku. Zatím však odhalen pomník Garibaldiho a lid, podle mnohých zpráv, jásal, ba dokonce i dělníci se našli, kteří králi složili poctu — v mládí Crispi dělal pumy, teď se zabývá oficielním fangličkářstvím. Uslyšíme brzy, s jakým prospěchem.

Ve Francii k obvyklým panamičkám jižní dráhy přistupuje otázka vojenská. Manévry sice dopadly skvěle a líbily se i Rusům, ale na Madagascaru výprava vázla. Sotva je příznivým vysvědčením pro francouzské velitelství, čteme-li, že korespondentům listů zapovězen přístup do hlavního tábora. To se stalo po zprávách, které listy o výpravě přinesly a podle kterých i vedení i zásobování je špatné. Poslanec Cavaignac v témž smysle uveřejňuje svou vojenskou zprávu, v níž zejména dodávky kvalifikovány velmi ostře. Teď však, když hlavní město dobyto, ve Francii dělá se jako všude ohromný hluk — že nepřítel za nic nestál, Francouzové si naříkají.

V Číně chystají se prý dalekosáhlé reformy. Hlavní město bude prý přeloženo do středu říše a t. d. — naši čtenáři, tuším, počkají s námi na další určitější zprávy s klidem přes to, že čínsko-japonskou válkou poměry východní pro Evropu nabývají rostoucí důležitosti. Východní otázka skutečně stává se východní, řekněme východnější a právě proto styky Ruska a Anglie opět a opět stávají se světovou otázkou par excellence. Vždyť už proslýchá se o plánu, že by Anglie, Rusko a Francie měly se o Čínu prostě rozdělit. Anglie alespoň hrozí Číně pro zavraždění missionářů, Francie a Rusko ovšem také nelení, jak dokazuje úsilovné stavění sibiřské dráhy, francouzská vyzkumní expedice do Číny a t. p.

Konečně zaznamenávám bolesti německé pro dlouhopřítomnost belgického krále v Paříži: co prý tam chtěl? Prodával Kongo?

V Praze 10. října. *S.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Hospodářský význam Haliče i Uher a jejich vliv v politice říše — Nové ministerstvo železniční a co nám chystá ministr války — Uherské přebytky a jejich hospodářství železniční — Zvýšení železničních sazeb na zboží a severozápadní dráha — Samostatná banka cedulová v Uhrách i kterak se Uhři připravují na vyrovnání s námi

Nové ministerstvo má předsedou bývalého místodržitele haličského Badeniho, a zároveň dva nejdůležitější odbory vnitra a financí obsazeny Poláky a zajisté co nevidět bude jmenován ještě ministr krajan polský. V čele ministerstva společného pak je zase Polák pan Goluchowski, kdežto říšským ministrem financí je Maďar Kallay. Vládnou tedy nyní u nás Maďaři a Poláci, dva národové v monarchii, o kterých by sotva kdo se odvážil tvrditi, že jsou nejvzdělanějšími a hospodářsky nejpokročilejšími. Arci jak v Haliči tak i v Uhrách udělaly se poslední dobou velmi mnohé pokroky, nastavěno drah, založeno továren, ale to vše na útraty ostatních národů rakouskouherských a kromě toho rozvoj průmyslu a obchodu není v zemích těch ani zdaleka úměrný těm obětem, které se na prospěch jich učinily. Maďarské dráhy obnášejí na př. asi 44% celé železniční sítě v monarchii, ale množství dopravovaného zboží a osob po nich činí sotva 25%. A co teprve říci o Haliči? Dle haličského rozpočtu zemského zrovna asi dvě třetiny příjmů zemských pohltí úroky na různé dluhy, přirážky zemské vyměřeny jsou 60—70% daní přímých a při tom každého roku na ukrytí rozpočtového schodku třeba učiniti nový dluh. Jako druhdy za faraonů egyptských pozřelo sedm hubených let výtěžky předešlých sedmi tučných, tak u nás Halič by stačila sama pohltiti přebytky ostatních produktivních zemí a je otázka, zdali by ještě z těchto tučných soust se zbyla svých osudných úbytí. Poláci nevynikají vzděláním nad ostatní národy v říši — vždyť je tam dosud přes $^2/_3$ analfabetů — jich zámožnost také není závidění hodna, ale osudy naše dovedou přece nejlépe říditi a v politice není rozhodně nad ně.

*

Ministerstvo obchodu se rozdělí, zřídí se nové ministerstvo železniční a ví se už také, kdo bude prvním ministrem železničním. Je to chef železniční sekce v ministerstvu vojenství rytíř z Guttenbergů. Co to asi znamená, že vynikající úředník ministerstva vojenství postaven bude v čelo železniční správy státní, o tom si obecenstvo nejlépe učiní úsudek, když si připomene, jak nedávno ve Štýrsku ministerstvo vojenství žádalo, aby se na nepatrné lokalní dráze k účelům vojenským zavedly takové stavby, že tím celý stavební náklad vzrostl hned asi o jednu třetinu. Dráha arci se nemohla stavěti následkem toho, jelikož by musila býti rozhodně passivní. Z toho se dá soudit, že takových strategických zařízení bude asi ještě hojnost, že se zejména budou stavěti celé rozvětvené sítě strategických železnic v Haliči, na jichž deficity my všichni občané království a zemí v říšské radě zastoupených budeme mít potěšení přispívati. Bylo by zajímavým úkolem vypočísti, kolik ročně třeba drahých millionů na to, aby dráhy vyhovovaly vždy dobře a náležitě vojenským účelům.

K tomu znova straší zase nová děla, stará se již nehodí k modernímu bezdýmnému prachu a na rychlopalnou zbraň ruční a proto se zruší a zavedou moderní zdokonalená. Bude to státi maličkost, asi 40 millionů zlatých a jestliže se zrobení jich rozdělí na delší řadu let, můžeme se zase dočkati toho, že dohotovená nová děla budou opět zastaralými a může se začiti potom zase s novějšími, dokonalejšími. Krásná to a věru závidění hodná úloha správy vojenské pečovati vždy starostlivě o to, aby přebytky nastřádané v kassách obou polovicí říše, příliš nevzrůstaly a dostalo se jim co možná nejužitečnějšího upotřebení na obranu míru a pokoje v naší milé Evropě.

*

S přebytky v účetních závěrkách uherských to arci není tak zlé, jak se dosud myslilo. Uhři rozhlásili, že jim ročně zbývá čistých 10—20 millionů zlatých, ale najednou se jich ministr financí přiznal, že to pouze byl krásný přelud. Přebytků těch užilo se na investice státních železnic, ano ještě snad i více nežli co v posledních letech v kassách se nahromadilo; za poslední dvě léta vynaloženo na uherské železnice 38 mill. zl. a dle příštího rozpočtu se mimořádně žádá opět skoro 20 mill. zl. Dráhy uherské pak vynášejí pouze 1·6% ročně z prostaveného a vynaloženého kapitálu. Počítáme-li, že jen asi 800 mill. zl. prostavěno a vydáno

na vozidla (a ve skutečnosti výlohy ty byly větší) a že průměrně si vypůjčovali na to Maďaři za 5% ročně (a pravidelně byly výpůjčky ty dražší) znamená to roční deficit 28 mill. zl.; krásná to zajisté summa 48 mill. zl. ročně, když se přičtou nové investice, které se věnují po většině velikým továrnám a vývozníkům maďarským. Jiná arci je otázka, zdali to jde k duhu také poplatnému lidu uherskému, o tom by nám mohl něco pověděti rolnický lid z požehnaného Alföldu.

*

Státní železniční rada dostane co nejdříve nové předlohy o dopravném na zboží po státních dráhách rakouských, aby o nich podala své dobré zdání. Sazby se zvyšují poměrně dosti nepatrně na cennější zboží, za to dosti znatelně na zboží laciné jako na uhlí a průmyslové odpadky. Arci chce-li železniční správa docíliti větších výtěžků nemohla to ani udělati jinak, neboť jen na zboží, kterého se dováží veliké množství, dá se něco více vytěžiti. Ale jinak na to budou hleděti obchodníci a továrníci, těm nebude vhod, když zdraží waggon uhlí o 3—4 zl. Také veliké těžířské společnosti uhlí v severočeských pánvích, jistě se novým sazbám budou protivit a společnosti ony mají nepopíratelně dosud veliký vliv. Z toho dá se již tušiti, jaká bude asi odpověď železniční rady, v které zájmy obchodní mají nejhorlivější zastoupení. Pro ostatní konsumenty je zvýšení sazeb sice nepatrné, avšak nepřímo se přece ucítí. Železniční rada je pravda jen poradní sbor, její dobré zdání nemá moci závazné, ale dle dosavadních zkušeností ještě skoro vždy bylo hlasu jejího dosti úzkostlivě dbáno.

Také jinak se železniční otázkou v ministerstvu hnulo a stát chce nabyti vlastnictví rozsáhlé severozápadní dráhy a jiho-severoněmecké spojovací dráhy dohromady asi 1300 *km*, zejména by to mělo veliký význam pro Čechy. Tentokráte si vláda vede rozhodně a zároveň opatrně: jelikož má k sestátnění plné právo, nevyjednává se společností dlouho, nýbrž prostě jí svůj úmysl oznámila a vyzvala ji, aby svá přání a návrhy do určité krátké doby přednesla. Není tu dřívějšího tajemnůstkářství Wurmbrandova a z celého jednání znáti pevnou ruku odborného přednosty Wittka, který nejlépe vždy dovedl obhájiti zájmy státní vůči soukromým akciovým společnostem. Také proti jiným společnostem se jeví chvalitebná rozhodnost, rakouské společnosti státní dráhy s důrazem nařízeno, aby doplnila svá vozidla i ostatní

prostředky dopravní. Tím se značně ztenčí čistý výtěžek této společnosti a když se bude opět jednati o její koupení od státu, bude tím dráha o hezkých několik millionů zl. lacinější.

*

Vyrovnání s Uhrami je přede dveřmi. V Uhrách již se na nás kasají a dříve ještě nežli vědí, že bychom chtěli býti nepovolnými, jali se nám hroziti. Nic menšího nechtějí nežli zříditi si samostatnou banku cedulovou a tisknouti si pak do vůle papírových peněz. Pěkné by to bylo nadělení pro naši měnu, mohli bychom se tak přiblížiti brzy aspoň tomu idealnímu stavu, jaký připravil slavný státník Crispi své nejdražší vlasti Italii. Ale jakkoli se zdá, že by podobné choutky přece byly poněkud přílišné, nepravdě podobným to v naší říši přece není a je třeba záhy se na to aspoň připraviti, aby se nám to pak nezdálo náhlým a neočekávaným nadělením. Ostatně si to Uhři mohou u nás zříditi se společnou bankou pohodlněji, prostě potřebují žádati, aby v ní sami jen měli rozhodné slovo a není pochyby, že se najde u nás dosti obětivá vláda pro zájmy celé říše, která tomuto skromnému přání našich pánů spolubratří vyhoví v plné míře. Rakouskouherská banka sama bez toho má více chutí býti maďarskou nežli rakouskou. Také to je velmi pěkné přání uherského ministra financí, aby se napřed vše ujednalo o cedulové bance a potom teprve aby se přikročilo k dalšímu vyjednávání o společných věcech ostatních. Odděliti bankovní otázku od ostatního vyrovnání o celní a obchodní spolek s Uhrami je naprosto nemožné, jelikož měnné poměry jsou právě nejpodstatnější a základní součástí tohoto spolku. Že v celém vyjednávání s Uhry na konec důkladně pohoříme, toho se tuším každý domyslí, když si uvědomí, jak rozhárané jsou všechny poměry nejen v říšské radě, nýbrž i ve vší správě naší polovice říše a jak právě hospodářsky nejsilnější jsou ovládáni úplně a dokonale od hospodářsky nejslabších. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Pekařský sjezd v Praze a mlynáři — Jak Němci stopují každý náš krok k hmotnému povznesení — Svůj k svému u Němců a naše úzkostlivost — Nehospodářské plýtvání hnědým uhlím českým, kdo má z něho prospěch — První statistika živnostenských společenstev v Rakousku — Sčítání živností obchodními komorami.

Dny svatováclavské přinesly opět některé sjezdy a schůze, v hospodářském ohledu zajímavé. Pekaři z Čech, Moravy a Slezska konali druhý svůj sjezd v Praze s ustavující schůzí ústřední jednoty pekařské. Stěžováno si na nedělní klid, na přísné pokuty pro jeho nezachovávání, na přikazování pokut nemocenským pokladnám dělnickým a nikoliv fondům pro schudlé a sestárlé mistry, na nečinnosť parlamentní v záležitostech živnostenských, neznalost ministrů a poslanců o skutečných poměrech živnostnických atd. Zajímavá jest zpráva, že ústřední tržnice pražských pekařů vynáší již 40% zisku a návrh, aby nová ústřední jednota zakoupila veliký mlýn na zpracování plodin našeho českého rolnictva. Loni chtěli mlynáři — dost se o tom mluvilo i psalo — postátnění živnosti pekařské (zřízení velikých moderních pekáren státních), letos pekaři vlastní velkovýrobou mlýnskou chtěli ještě další počet mlýnů učiniti zbytečným!

Ve výroční zprávě německého Böhmerwaldbundu, na schůzi v Prachaticích podané, zajímá nás pečlivé registrování každého kroku našeho v ohledu hospodářském. Jsme prý neunavně a s úspěchem činni v zakládání velikých podniků českých podporou národních ústavů peněžních, zejména založen a Živnostenské banky. V Budějovicích založen prý „český pivovar“ na konkurenci měšťanskému pivovaru, od 100 let tam stávajícímu, dále továrna na tužky národního podniku, českou nazývají se prý rovněž nová továrna emailovaného nádobí a továrna na umělá hnojiva. V každém oboru chceme prý německým podnikům stavěti po bok české, napodobujeme prý německou práci hospodářskou jako jejich spolky národní. V samých pohraničních Dolních

a Horních Rakousích jsou prý veliké průmyslové podniky v úzkém spojení s českými ústavy peněžními, Živnostenská banka prý prostředkuje obchody obyvatelstva i v německých krajinách. Že dle diktátu Böhmerwaldbundu německé obyvatelstvo nemá těmto českým podnikům věnovati sebe menší podpory, nýbrž naopak hájiti až do krajností podniky vlastní, rozumí se u Němců samo sebou, bez národohospodářských sjezdů a bez velikých debat o tom, má-li se činnosť národohospodářských korporací bráti praktickým směrem poučujícím, agitačním a organisačním, či obmezovati se na čestnou a milou zálibu v usilovném a pracném studiu věcí národohospodářských. I německý bund východočeský heslu „deutsch zu deutsch“ tak dobře rozumí, že bychom k němu své příliš úzkostlivé soukmenovce mohli poslati do učení.

V Mostě pořádán byl kongress občanstva a rolnictva severozápadních Čech aby protestoval proti dosavadnímu způsobu těžení uhelné pánve severočeské a proti dosavadnímu zákonodárství hornickému. V r. 1850. vytěžilo se v Rakousku pouze 360.000 *mct* uhlí v ceně 1·2 mil. zl., v r. 1890. však 11 mil. *mct* v ceně 34 mil. zl. a těžba r. 1894. odhaduje se na 14 mil. *mct*. Avšak nynějším způsobem pustoší se půda (dosud zpustošeno takto 4—6000 jiter) znečisťuje se vzduch, odvodňuje se půda a — jak mostecká katastrofa ukázala — ohrožuje se bezpečnost majetku a života obyvatelstva, a aby se s poměrně nejmenším nákladem dosáhlo co největšího okamžitého zisku, nevytěžují se doly dokonale, nýbrž lupičsky. Jak těžko však v říšské radě způsobiti nápravu, illustroval posl. Tausche prohlášením, že v montanním výboru panské sněmovny zasedá neméně než 5 majitelů velikých dolů uhelných a že jeden hlas v panské sněmovně více platí než 50 hlasů v sněmovně poslanecké.

Uhlí jest část národního majetku země naší; komu prospívá však jeho těžení? Několik tisíc našich dělníků přichází o zdraví a život klopotnou prací podzemní, za niž nemají leč skyvu trpkého chleba, za to několik cizích akcionářů těžařských společností, několik cizích ředitelů a inženýrů béře ročně tisíce z výtěžku dolování, akcie ústeckoteplické dráhy, po níž největší část vytěženého uhlí odváží se k Labi, mají transporty těmito dnes cenu několikanásobnou, i labské plavební společnosti mají svůj díl a německý zvláště saský průmysl má laciné palivo, aby nám tím snáze mohl dělati konkurenci.

I my budeme brzy trpce želeti toho, kam zašantročeny byly poklady, jimiž země naše oplývala. Když kdysi učiněn byl na sněmu návrh, aby dolování na uhlí se upravilo resp. zemská daň na ně uvalila, div že se původcům nedostalo výsměchu.

Ministerstvo obchodu vydalo statistiku živnostenských společenstev v Rakousku. Dle ní bylo počátkem r. 1895 v Rakousku 5317 společenstev s 354.335 členy (samostatnými živnostníky) a 692.753 příslušníky (dělníky a učedníky). Na Čechy připadá z veškerých společenstev 37·9%, na Moravu 8·8% (!) a Slezsko 3·8%. Odborných společenstev (pro jediný obor živnostenský) bylo 552, pro příbuzné živnosti 440, pro několik nepříbuzných 2493 a souborných společenstev (smíšených) 1832. Dvě třetiny společenstev připadá na místa s převládajícím městským charakterem (nad 2000 obyv.), při 60% společenstev jsou zřízeny smírčí soudy (o jichž činnosti však skoro vůbec neslyšeti), společenstevních nemocenských pokladen pro pomocníky jest 1029, pro učně 313. Jednot společenstevních jest 23, v Čechách 8. Činnost společenstev co do sprostředkování práce, zřizování škol odborných a pokračovacích, zakládání skladů surovin, tržnic výrobků atd. je dosud velmi nepatrna a bude jí, dokud veškeré naděje největší části živnostnictva budou obraceti se k vládě a parlamentu místo k vlastní zdatnosti, píli a spořivosti.

K provedení živnostenské statistiky obchodními komorami skrze sčítání živností dům od domu dle všeho nedojde. Na konferenci sekretářů letos v červnu nadeklamovalo se do tučného svazku o potřebě důkladné znalosti živnostenských poměrů ve vlastním obvodu již ke vnitřním účelům komorním, probírány podrobnosti dotazníků s obrovským aparátem statistické učenosti skutečné i zdánlivé — teď po radě vidí se, že není sil potřebných, že zdar podniku nanejvýš je pochybným, v časopisech prohlášeno provádění živnostenské statistiky způsobem tímto za nebezpečí pro řádnou statistiku, není ani ochoty povoliti vesměs náklad s tím spojený — po takovém náběhu zůstane vše při starém. Jen aby aspoň to staré bylo prováděno lépe než dosavad!

Rozhledy sociální.

Schůze delegátů Českých nemocenských pokladen a passivní opposice jejich naproti vládě — Kongress anglických jednot dělnických a zatlačení jednot socialistických — Katolické dělnické spolky jihoněmecké — Kuratorium pro dělnické domy a ústavy pracovní v Rusku — Sociální museum v Paříži — Agrární snahy v Německu a u nás — Sociálně-politické sliby nových ministrů a právo jíti domů ze schůze — Kočovné universitní přednášky v Belgii — Technické převraty v tkalcovství, sazečství, cihlářství — Můžeme technického pokroku nechtíti?

Jednota okresních nemocenských pokladen v Čechách (zahrnující 187 okresních a 11 závodních pokladen) odhodlala se na letošní schůzi delegátů k demonstraci proti vládě. Poněvadž vláda usnesení dřívějších schůzí nechala bez povšimnutí a ztěžuje zároveň mnohými nařízeními existenci pokladen, usnesli se delegáti pokladen zříci se na tak dlouho činnosti, pokud usnesení z let dřívějších nebudou vládou projednána a uskutečněna. Zároveň přijat byl energický protest proti neustálému zvyšování ošetřovacích tax ve veřejných nemocnicích.

Od 2. do 6. září konal se v Cardiffu letošní kongress anglických jednot dělnických; zastoupeno bylo 345 delegátů s 951 hlasy (na 1000 zastoupených dělníků připadal 1 hlas). V posledních letech vnikly do kongressu s t. zv. „novými jednotami" odborně necvičených dělníků, jež poprvé v r. 1890 ke kongressu od r. 1860 stávajícímu byly připuštěny, směry socialistické. Zástupci těchto nových jednot podali již r. 1890 na kongressu v Liverpoolu návrhy, aby založeno bylo parlamentární zastupitelstvo dělnické, do něhož jen ti by měli býti zvoleni, kteří jsou pro sestátnění půdy a prostředků výrobních, distributivních a směnných. Návrh zamítnut tehdy i v letech následujících, až r. 1894 v Norwichu přijat. Na letošním kongressu, na němž necvičené, socialistické dělnictvo bylo menším počtem zastoupeno, nastal obrat. Jednací řád kongressu byl zrevidován přes prudký odpor nových jednot v ten způsob, že připuštěni za delegáty pouze skuteční dělníci v dotyčném odboru nebo úředníci organisací, vyloučeno účastenství místních společenstevních kartelů (které dosud jaksi dvojí měly za-

stoupení) a provedení hlasování ne dle počtu delegátů, nýbrž dle počtu zastoupených hlasů, čímž „nové“ socialistické jednoty stlačeny do třetinové menšiny. Přes to vliv menšiny zřejmý jest v usneseních kongressu, žádajících diéty pro poslance, úhradu volebních nákladů penězi veřejnými, rozřešení otázky pensí starobních, zavedení osmihodinného dne pracovního mimo doly uhelné, zákaz práce přes čas, postátnění pozemků, dolů a železnic, komunalisování loděnic a přístavů, lepší tovární dozor, zákaz dětské práce do 14 let, koaliční volnost pro úředníky státní, odstranění trestu smrti atd. Německým sociálním demokratům vysloveny sympatie pro jejich boj naproti úřadům, proti jichž přehmatům protestováno.

Počátkem září konán sjezd 38 bavorských a virtemberských delegátů katolických spolků dělnických v Stuttgartě — sjezd již nepatrným počtem účastníků, z nichž jen polovice byla dělníky, nezasluhuje valného povšimnutí, tím méně věcným jednáním svým.

Potěšitelný zjev zaznamenáváme z Ruska. Ukazem z 1. (13.) září zřízeno zvláštní kuratorium pro dělnické domy a ústavy pracovní pod protektorátem carevny k rozmnožování a podpoře ústavů na prostředkování práce a útulků dělnických. Zároveň mají rozšířeny a zdokonaleny býti vyšší ženské kursy zřízením filiálek v provinciálních městech ruských.

V březnu t. r. otevřeno v Paříži t. zv. sociální museum, jehož účelem jest veškeré dokumenty, modely, plány, stanovy a pod. sociálních institucí a organisací, jež mají za předmět nebo výsledek zlepšení hmotného a morálního stavu dělnictva, spolu s vysvětleními nebo radami bezplatně k veřejnému užívání propůjčovati. Společnost musejní chce zaříditi stálou výstavu sociálně ekonomickou, knihovnu a pracovní síň s bezplatným vstupem, chce udíleti veškeré zprávy o zařízeních sociálních, technické rady o nové zřizování nebo zdokonalování jejich, organisovati přednášky, učebné kursy a demonstrace, missie ke studiím a ankety ve Francii i v cizině, vydávati publikace, udíleti ceny za pozoruhodné práce sociální a organisovati konkursy pro úkoly speciální. Společnost má mimo palác, v němž museum umístěno, kapitál 200.000 fr., roční rozpočet má obnášeti 100.000 fr. Presidenty jsou Jules Simon, Léon Say a hrabě Chambrun, jehož značné nadání museum umožnilo.

V Německu můžeme sledovati neustálé snahy o zlepšení poměrů rolnických. Jedni pokládají za jedinou spásu postátnění obchodu s obilím dle návrhu Kanitzova, jiní doporučují zřizování

státních skladišť obilních, i místní spotřebě přístupných, jiní — hledíce k rozvoji právě rolnických družstev německých — kladou váhu na snahy svépomocné. Dle statistiky z 1. května t. r. bylo v Německu nákupních družstev rolnických 1067, živnostenských toliko 61, výrobních družstev rolnických 1458, živnostenských pouze 124, strojních družstev rolnických 240, živnostenských 17, ačkoliv právě ani rolnická družstva svépomocná nevzdalují se pomoci státní, pruským zákonem z 31. července t. r. o podporování osobního úvěru společenstevního zřízením ústřední pokladny společenstevní inaugurované. V badenském Eppingen zřízeno družstvo na odbyt obilí, zejména ovsa, vojenské správě, ve Wormsu hodlá podobné družstvo vésti vliv na jednotnost produktu rolnického a podporovati poskytování zápůjček na obilí, společenstva hornobavorská zařizují k přímému odbytu obilí ve větším množství při železničních stanicích společná skladiště.

U nás nový ministr orby Ledebur chce uvésti především opět na denní pořádek odborná společenstva rolnická — jakožto základ prý každé konservativní reformy agrární. Teprve až odborná tato organisace bude provedena, chce pokusiti se rentovními statky o sanování hypothekárního zadlužení a o úpravu osobního úvěru rolnického k lepšímu odbytu rolnických produktů a osvobození rolnictva od cizí spekulace. Že pan hrabě v první řadě bude míti na mysli rolníky ne malé, ale velké, netřeba ani podotýkati.

Také nový ministr obchodu zmiňoval se o opatřeních, která mají za účel podporování národního blahobytu a prospívání tříd pracujících. Uvidíme, bude-li se dobrý úmysl vlády v oboru sociální politiky projevovati nejen ve slovích, nýbrž i ve skutcích. Prozatímní vláda přistřihovala dělnictvu dokonce i „právo jíti domů“ ze schůze — právo shromažďovací praxí našich úřadů politických dávno jest illusorním, a časté zákazy schůzí jsou lepším doporučením než dobrá znalost zákona. Když schůze zakazovány, dělnictvo vídeňské hromadnou procházkou po nejelegantnějších třídách vídeňských před parlamentem demonstrovalo za opravu řádu volebního.

I česká organisace sociálně demokratická pořádá novému ministerstvu na přivítanou veřejné schůze a tábory, aby demonstrovala pro všeobecné právo hlasovací (v Rychnově, Chrudimi, Kolíně, Berouně).

V uplynulém roce pořádány kočovné universitní přednášky i v Belgii. Ve čtrnácti místech konáno 21 přednáškových kursů, navštívených 3500 osobami. Pro tento rok chystá se v 27 místech 96 kursů, jež konati bude 27 professorů svobodné university brusselské. A u nás, zjedná alespoň „česká národohospodářská společnost“ v té příčině nápravu, o niž nestará se ani universita ani akademie?

V tkalcovství bavlny nastává opět technický převrat. V Sev. Americe vynalezen stroj, který práci lidské ruky opětně ztrojnásobňuje; jediný tkadlec bude moci obsluhovati aspoň 16—20 (dosud nejvýše 4—8) stavů, a dodati týdně 4700 *m* výrobku dokonalejšího než dosud. Stroj může bez přerušení pracovati i při polední přestávce dělníka i hodinu po ukončení práce, úplně bez dohledu dělníkova a jest schopen ještě dalšího zdokonalení. Co bude však potom s přepočetnými dělníky tkalcovskými?

A jiné a jiné technické pokroky hrozí dělnictvo v těch oněch oborech zaměstnané z valné části připraviti o chleba. V Anglii, Americe a Nizozemsku zaváděny jsou stroje sázecí ve velkém množství u velkých žurnálů a pracuje se na nich již delší dobu s dobrým výsledkem. Najdou co nejdříve přístup i k nám — poněvadž stroj pracuje za 3 sazeče, ohrozí v Rakousku, Německu a Francii 18.416 sazečů a stihne i písmolijce. Také ve výrobě cihel a zboží hliněného a cementového připravuje se obrat novými zařízeními na sušení výrobků — uspoří se místa, paliva, ušetří se polovička mzdy, t. j. dělníků, výroba může se nepřetržitě provozovati v létě jako v zimě.

A přece je to pokrok a my nemůžeme ho nechtíti, jako bychom se nechtěli vzdáti těch dřívějších pokroků technických, které nám umožnily nynější míru životní, které učinily nás a naše okolí takými, jací jsme nyní. Jak urovnati však hrany přechodu staré výroby k nové, jak postarati se o ty, kdož jsou obětmi tohoto pokroku veškerosti?...

O valném sjezdu německé strany sociálně demokratické ve Vratislavi referovat budeme příště. —*r*.

Rozhledy časopisecké.

Výstavní fángličkářství a jak je opravit? — Laciné publikace lidovědné a ethnografické museum — Fángličkářství při oslavách našich velikých mužů — Oslavení Nerudy a Jana Sladkého Koziny — Oslava 300. provozování „Prodané Nevěsty“ — „Studujte Smetanu dále!“ — Zpravodajství do ciziny — „La Nation tchèque“ — V poetickém nekonečnu — Poetika čítánková — Literární fráse staré a nové — Boj mladších proti literární diplomacii — Naši nakladatelé — Jak se cení spisovatel pařížský a pražský — Walter Crane.

Až tyto mé rozhledy opustí tiskárnu, zavrou se brány Národopisné výstavy — konečně! To: konečně, myslím, velmi mnoho lidí vyřkne a ještě více si jich to pomyslí — konečně tomu fangličkářství zaťata žíla. Vyskytl se sice návrh, aby výstava trvala — několik roků, ale tam jsme v našem slavnostnictví ještě nedospěli. Měli jsme dny různých měst, dny řezníků, oslavovali jsme milion — haléřů a vezli jsme jej na okázalém voze jako v Indii se veze bůh džagarnaut, hráli jsme jako demokratický národ šachy po způsobu feudalních knížat atd. atd. — ale jaké dny měli bychom na výstavě, kdyby trvala ještě déle? A co by, prosím, dělali naši žurnalisté, kteří den ze dne přinášeli o výstavě — celé úvodníky? Dovedu v tom fangličkářství vidět kousek dobré stránky, ale bylo toho mnoho a bylo nehezké; rozhodně však bylo důkazem, že ty veliké massy v národopisné výstavě pro sebe ničeho nebo jen velmi málo nalezli a považíme-li, že ty massy byly vedeny t. zv. intelligencí a lepší třídou, bilance výstavní je ještě smutnější. Výstava zajisté způsobila značný ruch, způsobila opětné stěhování venkova do Prahy — ale toho ruchu náležitě neužito, lidé si z výstavy mnoho neodnášeli. Do jisté míry dala by se věc napravit, kdyby totiž material lidovědný co nejdříve byl literárně zpracován a v laciných (!) publikacích nejširšímu čtenářstvu podán. Jestli pak ještě k tomu zbudováno bude vědecky spravované ethnografické museum, pak výstava nebyla nadarmo.

I oslavování našich velikých mužů trpí týmž vnějším fangličkářstvím a stejně se ho neužívá. Vezmeme si na př. oslavení

Nerudy: jaký způsobilo ruch? Jaký způsobilo ruch literární? Posud nic více nežli že v insertech čteme oznámení, že tam a tam lze koupit to a to vydání oslavencových spisů. Nemohla literární korporace, která slavnost aranžovala, již dříve před tím postarat se o pěkný žlvotopis a rozbor Nerudovy práce životní? Ten průvod 1,000.0000 haléřů měl mnohem větší „effekt“ než slavnost Nerudovu! (Prosím i pro „intelligenci“!) Ani „Nár. Listy“ si na Nerudu silněji nevzpomněly! A přece máme nehledaný příklad z oslavy Kozinovy, jak se takových slavností má užít. Jirásek svými „Psohlavci“ připravil nejen slavnostní náladu, ale vzbudil i vážné vzpomínky a proto chodská slavnost bez velikého vnějšího aparátu byla důstojným a hlubším projevem národního vědomí. Při slavnosti Nerudově užilo se celého slavnostního aparátu — a nic!

To platí také o oslavování Smetany. K oslavám jako třistého provozování „Prodané nevěsty“ mělo by se konečně připojit důstojné vypravení Smetanových oper, časté opakování těch, které se z neoprávněného předsudku pokládají za slabé a vůbec měla by se hudba Smetanova více studovat. Proč na př. nestala se „Čertova stěna“ o výstavě hlavním výprávným kusem, když přece pro „širší“ publikum výpravné kusy se potřebují? A co se vážnějšího studia Smetany týká, cituji ze slavnostní řeči professora Hostinského passus o zajímavé episodě z života mistrova. „Když Schumannovi právě v Praze meškajícímu se představil a předložil ukázku svých skladeb, řekl mu málomluvný mistr německý prostě: „Studujte Bacha“, a když Smetana podotknul, že Bacha ovšem studoval, odvětil Schumann zase jenom: „Studujte Bacha dále“. A tak každému českému umělci výkonnému, zejména pak pěvci dramatickému sluší netoliko říci: „Studujte Smetanu“, nýbrž i tenkráte, když on třeba právem se toho dcvolává, že ho již studoval, možno mu směle raditi: „Studujte Smetanu dále!“ — vždyť ho již studují v cizině a to dosti pilně. Nedávno četli jsme stručný ale pěkný článek o Smetanovi ve vídeňském „Zeitu“ a zde v Praze vyšel spisek pana Welleka, v němž se Němcům Smetana předvádí jako klassický pokračovatel velikých světových mistrů skladatelských. Spisek psán je s láskou a porozuměním čtenář jeho v něm nalezne shodu s pojímáním Smetany v tomto časopise vyslovovaným.

Také Francouzům dostalo se a to od nás stručné poučení o Smetanovi. Mělo být úplnější. Našel se totiž soukromý podnikatel, jenž vydal francouzský sborník (La Nation tchèque),

poučující Francouze o naší „missi a úkolu v Evropě". Zde čteme také výtah článku o Smetanovi, napsaný v I. ročníku „Naší Doby". Publikace je vhodná a zajímavá tím, že se k ní odhodlal soukromník. Co se u nás namluví a napíše o organisaci zpravodajství do ciziny! Není pochybností, že by to šlo — kdyby, inu — kdyby... Pan poslanec Eim napsal do „Nation tchèque" zbytečně strannický politický přehled; vhodný je historický úvod od prof. V. Duška a článek o národním divadle od dr. Kadlce. Prof. Albert má přehled české poesie a právě k tomu přehledu chci povědět několik slov. Prof. Albert totiž zapolemisoval si před Francouzi myslím hlavně proti článkům v „Naší Době" o poesii páně Vrchlického.

Prof. Albert odsoudiv (právem) ty naše vlastence, kteří by českého ducha rádi připoutali ke kostelní vížce našeho Kocourkova, přechází k „moudrosti professorské neméně obmezené", která prý nedovede pochopit, že p. Vrchlický pro svou velikou impressionalitu vznesl se do nekonečna a že tudíž nepěstuje pouze „sujetů národních". Chtíti v poesii Vrchlického jednotnost a filosofický systém určité školy — to je prý také Kocourkov.

Když professor Albert vydal svou českou studii o Vrchlickém tuším že jiný professor a dokonce také dvorní rada a akademik Jagič-mu připomenul, že básníci skutečně velicí byli národní a jen národní; dojista Puškin, Gogolj, Tolstoj, Dostojevský, Mickiewicz, Krasiński, Schiller, ba i Göthe a Byron, ze starších Dante a t. d. všichni svým nekonečným duchem podávali nám „obmezenost" své doby a národní společnosti — básník poletující v nekonečnosti nikdy nestal se básníkem velikým. De facto professor Albert svého básníka snižuje, když takovou emfasí cení to, že nahražuje školské mládeži znalost němčiny a cizích jazyků vůbec. Já bych ani „nekonečnost" p. Vrchlického nechtěl tak vtěsnat do školní čítánky.

Fráse se nikomu nevyplatí, ani professorovi Albertovi, jak také dokazuje jeho polemika proti frásím prý novým. V 10. čísle „Rozhledů" napsal totiž p. F. V. Krejčí své dojmy ze sbírky básní Ot. Březiny: Tajemné dálky. Subjektivní dojem Krejčího jest, že to kniha pozoruhodná, hluboká, že Březina dosahl nejvyššího bodu na poli českého symbolismu a dekadence. F. V. Krejčí odůvodňuje tento svůj úsudek širším rozborem obsahu a stavby jednotlivých básní. Nad tímto subjektivním dojmem Krejčího pozastavuje se p. dvorní rada Albert feuilletonem „Metakritik" v „Politik" ze 14. září. Snaží se vyvrátiti to a ono v rozboru Krejčího, staví

proti sobě výroky, které se mu zdají být kontradikcí a varuje mladou generaci české kritiky vyváznuvší z Charybdy starých poklonkových frásí před Scyllou frásí nových. Pan Krejčí panu professorovi již odpověděl. My podáme jen několik prostých pozorování a reminiscencí. St. Mallarmé je jistě u nás dobře znám. Je Francouz, symbolista a dekadent, z jehož básní jest prý celkem asi 7 kusů panu Vrchlickému, jeho fedrovateli, srozumitelných. Zdržujeme se potvrditi soud, je-li p. Mallarmé „císařem francouzského Parnassu", tvrdíme jen, že tak velikým básníkem je pan Březina též. A směl-li p. Vrchlický pět takové hymny o Mallarméu, proč by nesměl napsati p. Krejčí svůj dojem z Březiny? Či má být platným: Nemo propheta? Ach, tíha a význam této Kristovy věty leží u nás na hlavách nejlepších. Celých dvacet roků importovali se k nám velicí cizí geniové: Carducci, Leconte de Lisle, Mallarmé, Coppée, Lingg, Verdaguer, Loti; psalo se o nich veršem i prosou, klaněli jsme se jim — a král našeho Parnassu, Neruda, stál tiše v zákoutí. O poesiích p. Sládkových nečetli jsme od jeho současníků kloudného slovíčka. Ze Šolce nám zůstává jméno jeho knihy. Vůbec máme z celé té periody plno jmen jako mincí, o nichž nevíme, mnoho-li která platí. Za to jsme pyšni na cizí obzory, na cizí mince, jimiž břinkáme, házíme a platíme; je-li však v nich tolik zlata, jak importéři tvrdí, vědí bozi. Ale jsou cizího rázu, a to imponuje všude.

Posudek p. Krejčího o „Tajemných dálkách" vypukl snad v příliš nadšený a přehnaný hymnus, ale pomíjejíce ještě zvlášť akcentovati, že to dojem subjektivní, upřímný, nediplomatický, ptáme se: Byl by se p. dvorní rada Albert ozval, kdyby byl F. V. Krejčí šel po osvědčených cestách a napsal ten posudek o nějakém xy, mladém básníku francouzském, jehož 20 básní je roztroušeno po časopisech? A z těch dvaceti by jich bylo, řekněme, jen sedm srozumitelných? Stávalo se tak a podobně, říkalo se tomu: otvírání cizích obzorů. A bývalo to v pořádku.

Prof. Albert těm mladším nerozumí a proto jim křivdí, jak de facto křivdí svým — starým. Ať si jen v posledním čísle „Rozhledů" přečte netoliko p. Krejčího odpověď, ale i kritiku p. Šaldy o románě p. Karáska a o „Vzdělávací bibliotece". Ti mladí chtí skutečně vybřednout z literárních frásí a proto neostýchají se povědět si na vzájem své mínění, bez diplomatických narážek a frásovitých okolků. Jistě ti mladí poznali, kam nás zavedla literární diplomacie a proto se neostýchají přinést ve svém vlast-

ním orgánu kritiky svých vlastních lidí. Pan Šalda neodsuzuje pouze p. Karáska, ale činí také výtky „Vzdělavací bibliotéce", že je nejednotná a bez hlubšího plánu.

Jen vlivem těch frásí starých dovedeme si také vyložit, že se pro pařížský román Prevostův („Polopany") našli nakladatelé — hned dva, kdežto si český spisovatel smí vydat své spisy — sám. J. Arbes, jedna z nejmarkantnějších postav starší generace literární, ohlašuje vydávání svých „Sebraných spisů". Zahájeny budou „Romanetty", tímto uměleckým genrem, jehož tvůrcem u nás Arbes pravě je. Vítáme spisy Arbesovy upřímně, je v nich mnoho toho, co je u nás jinak řídkým: dovést se postavit proti proudu konvence a šablony; kde potřebí udeřit plnou pěstí a jít za svou myšlenkou až do posledních záhybů. Jak už řečeno, Arbes bude vydávati své spisy nákladem vlastním, což je pěknou illustrací k našim poměrům; považíme-li, že vedle p. Prevosta také p. Ohnet se právě k nám uvádí barnumskou reklamou, že vůbec máme kde jaký francouzský škvár s illustracemi i bez nich — je tento vlastní náklad spisů vynikajícího spisovatele dojemnou známkou činnosti vlastaneckých pp. nakladatelů.

V salóně Topičově viděti bylo anglického malíře Cranea, Crane je dekadent; hledá sice své předměty někdy i v dělnictvu, v lidových a dětských látkách, ale jeho příkrý intellektualism, vzdělaný klassicismem, brání mu vniknouti v duši dělníka nebo dítěte. Zdá se mi, že Kate Grecnavay lépe postihla život dětský a národní. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Na Úsvitě. Vypravuje *Karolina Světlá.* Kober, 1894. Čtenářstvu podává se tu nové vydání známého biograficko-historického románu paní Světlé. Referent nechce za této nahodilé příležitosti rozvinovat své názory o spisovatelce, upozorňuje jen na knihu, domnívaje se, že mnohým čtenářům a čtenářkám přijde vhod. Spisovatelka v jiné své práci (Upomínky) vypravuje nám historický podklad některých svých povídek a mezi jinými také uvedené knihy; historickost je i u jiných vynikajících romantiků charakteristická vlastnost, u paní Světlé tím závažnější, že tak svědomitě čerpala z bohatých upomínek na prvé doby našeho obrození. Vedle historickosti dnes obzvláště vytknouti sluší socialní stránku spisů paní Světlé; i v tom shoduje se s velikými romantiky a zejména s Victorem Hugem. O tomto praví kdesi, že psal »duchem a srdcem« — totéž lze říci o naší spisovatelce; zajisté jen s vřelým srdcem a s osvíccnou hlavou možno napsati tuk humanní stránky, jaké paní Světlá věnovala třídám socialně slabším a zejména služkám. Tak jak paní Světlá mluvívá o celé otázce ženské, nejlepší duchové mluviti budou ještě dlouho a pořád. Těm četným našim šosákům a šosačkám právě i z této stránky teď opět a opět buď doporučeno, jak spisovatelka horuje proti tomu našemn »haremnímu pohodlí«. *B.*

Měsíční přehledy. Chceme v těchto měsíčných přehledech zachycovati z proudu současné literární produkce význačnější zjevy a provázeti je stručnými úvahami neb poznámkami, ponechávajíce novinky zvlášť důležité širšímu kritickému spracování na jiném místě. Zde se nám jedná pouze o celkový přehled, v němž by se zrcadlil daný moment literární s těmi snahami, hnutími a tendencemi, které ho právě vyznačují.

Jest nám se dotknouti na počátku některých starších zjevů, o nichž v Naší Době nebylo dosud promluveno. K těm patří na př. »Duše továrny« od M. A. Šimáčka. Byla vydána opozděně, neboť je psána již r. 1890. Nese toho také zřejmé stopy, zvláště na slabostech své psychologie. Tato není sice nejsilnější stránkou Šimáčkovou, ale přece ukazuje v poslední době, zvláště v »Jiném vzduchu« pokrok v tomto směru. »Duše továrny« je však postavena na tak dobrodružných psychologických předpokladech, že se tím dojem této jinak sytě a plasticky vypravované povídky ruší. Dělnice, která blouzní o továrně do té míry, že v ní vidí živoucí bytost, jakési milující, odpouštějící nebo trestající

božství, to již je víc než »Kus fabrické romantiky«, jak svou povídku Šimáček nazval, to by již byl bezmála příspěvek k poznání, jak se tvoří mythy, kdyby se vůbec v tomto továrním ovzduší takové psychologické processy mohly odehrávati. Jestliže vedle toho si dává »Duše továrny« ráz demonstrační studie o určujícím vlivu ústředí na bytost lidskou, jest to s naznačeným dobrodružným rázem její psychologie v křiklavém odporu. Jinak se čte práce Šimáčkova pěkně a ukazuje v mnohém zkušenou ruku uměleckou.

Publikací naprosto nešťastnou jest epicko-allegorická báseň »J a z y k« od F r. S. P r o c h á z k y. Objevila se ve dnech svatojanských (je také svatojanským poutníkům věnována) jak vše nasvědčovalo, s úmyslem býti knihou bojovnou, výstřelem do tábora klerikálního, tak něco jako Schulzův »Doktor Johánek« a Herbenův »Jan Nepomucký«. Od básně však, která chce být naprosto tendenční, žádáme jasnost, pádnou prostou logiku a elementární sílu, strhující massy. A místo toho podává Fr. S. Procházka svatojanským poutníkům zmatené a mlhavé allegorie, zmítající se sem tam mezi abstraktním významem a životnou konkretností a to všecko obléká do dikce nesmírně přeplněné, neúměrné, neplastické, řekl bych slohově zvrhlé. Slyšel jsem tuto dikci karakterisovati jako dekadentní. A to je pravda. Procházka je skutečně po té stránce, nevěda a nechtě, dekadentem — ne ve smyslu, kde to jméno značí nové, elitní směry umělecké — nýbrž skutečný úpadek umění, formy, kde z živoucích a platných hodnot stávají se pouhé prázné masky, otřelé, neživé šablony.

Nakladatel Dr. Fr. Bačkovský vydal v novém, opraveném a rozmnoženém vydání H e y d u k o v o »L e s n í k v í t í«, jehož první vydání z r. 1873. bylo již rozebráno. Dva a dvacet let je v literárním vývoji, zvláště tak rychlém jako je dnešní, dlouhá doba. Cítíme, probírajíce se verši Heydukovými, celou odlehlost této poesie. Dnešní naše mládež nezná již toho harmonicky jasného a radostného poměru k přírodě, který dal rozezvučeti se Heydukovým prostým, až naivním lyrickým výlevům. Dnešní naše přírodní lyrika je otrávena pessimismem a velikými mučivými problémy moderního člověka — byl by to zajímavý kus psychologie umělecké sledovati rozvoj přírodních nálad od Heyduka až k Sovovým genrům a Macharovým sonettům!

Poslední saisona letní byla pro literární trh skutečnou mrtvou saisonou. Příčinou toho je asi výstava, která absorbovala na tu dobu všecek interess. Novinek bylo pořídku. Jednou z nich, a co do rozměrů asi největší, jsou »N o v í v e s n i č a n é« od F. X. S v o b o d y, dílo jedenáctileté práce autorovy, něco jako idyllický epos z novodobé české vesnice a zároveň něco jako literární credo svého autora, kniha plná debatt, polemik, obšírných výkladů o všech možných otázkách, plna snahy vnutiti čtenáři své názory, mnohomluvná, plná nepřetržitého hloubání, v ohledu spekulativním tedy tu a tam dosti zajímavá, ač nenová, v ohledu uměleckém za to však příliš abstraktní, rozvleklá a fádní. Pokud známe naše čtenáře, můžeme tvrditi, že málo který z nich ji dočte až do konce. Básník měl věděti, že přicházeti dnes s knihou o nějakých třinácti tisících veršů (a k tomu veršů formálně chatrných) jest prací nanejvýš nevděčnou. Škoda té intensivní myšlenkové práce, která na ni byla vynaložena. Kdyby

byl F. X. Svoboda pověděl své názory o umění, o národních a cizích živlech v literatuře, o ženské otázce, politice atd. docela obyčejnou češtinou v řadě prosaických článků, byl by dosáhl svého účele daleko lépe, než takto, kde to všecko nakupil do ohromné pyramidy šablonovitého rýmování, od níž budou povždy čtenáři s hrůzou utíkati. — Tím nechci ovšem vzíti autorovi, co mu náleží. F. X. Svoboda jest zajímavý i tam, kde se zřejmě mýlí a nedostatky »Nových vesničanů« nejsou slabostmi začátečníka, nýbrž omyly zralého a sebevědomého talentu, jejž některé falešné předpoklady o svém vlastním významu a svéráznosti svých prací zavedly dále, než síly jeho stačily. Snad nám bude ještě popřáno promluviti časem o této knize Svobodově obšírněji.

Daleko lépe daří se F. X. Svobodovi v povídce. Zde je na svém vlastním poli. To ukazuje ve sbírce »Směs žertu a žalu« nejnověji v Libuši vydané. Tam si nehraje na velkého myslitele, nevykládá, nepřesvědčuje — zobrazuje a předvádí život, prostě a bez nároků, život rozložený a jako rozsekaný v drobné detaily. A v tom leží jeho vlastní síla, v tomto pečlivém podání zevnější skutečnosti, v jejích detailech a v její průměrnosti, normálu. Tato neustálá průměrnost udajů působí ovšem na konec dojmem všednosti, zvláště pokud se jeví po stránce psychologické (neboť tu nedá autorovi dospěti k postavám vyšším než je čtenář sám, na nichž by čtenář rostl a sílil — a to je přec úkolem umění?) a také jistá nezaokrouhlenost a nedostatek uměleckých point a toho, co jsme zvykli nazývati poesií, to všecko seslabuje účinek. Ale neupřete za to povídkám Svobodovým pravdivosti a těsné blízkosti k životu všedního dne. Jeho sytá a zdravá vůně proniká nejen postavami a ději, ale i dikcí, na př. volbou výrazu, sloves a přívlastků. Pokud se týče smyslové plastiky, značí práce Svobodovy pro naši belletrii skutečný pokrok. Ale jisté obory látek zdají se být pro Svobodu naprosto jako uzavřeny. Nesvede tam se vším napjetím sil ničeho. To se týče zvláště toho, kde chce být humoristou, na př. v povídce »Vosí bodnutí«. Co má působit komicky, zvrhá se v pouhou nemotornou bizarrnost. Podobně se mu nedaří, když přivěšuje k naturalistickým kresbám života kusy své životní filosofie, když — abych užil jeho vlastních slov z motta ku »Směrům života« — hledá pod barevným povrchem jeho hlubší proudy. Tuší sice, že má umělecké dílo i nejnaturalističtější vyjadřovat skrytou ideu, ale tápe po ní, lapá ji násilně, nedovede ji jasně vyjádřiti. Tu se pak shledáváme s mlhavými abstrakcemi, které mají tento nedostatek zakryti, na př. se slovy »proudy«, »směry«, »divný pocit« a zvláště pak s tím u Svobody naprosto neujasněným a zneužívaným slovem »nálada«. . Ovšem, uvádím-li tyto příznaky manýrovanosti, vzpomínám více na jeho minulé práce, zvláště na »Náladové povídky«, minulé zimy v Ottově Laciné knihovně vydané; přítomné knihy se to ani tak příliš netýče. Ale slovo »barevný povrch života« se na ni hodí — to je vlastní její látka, její raison d' être, a přes dosah této látky neměl by se F. X. Svoboda pouštěti.

Nejnovější dvě publikace jiného povídkáře nutí k zajímavému srovnání. Myslím Bohdana Kaminského s jeho »Nocturnem« (Ott. Laciná knihovna) a sbírkou »Studie a povídky« (v Naší knihovně Bursíka a Kohouta). Postavte Svobodu a Kaminského vedle sebe a vy-

niknou vám frappantně jejich přednosti a nedostatky. Svoboda je průměrný, až šosácký, suchý, šedivý a těžkopádný — Kaminský naproti tomu lehčí, svižnější, elegantnější, zábavnější a romantičtější. Ale Svoboda je jevově i psychologicky plný a sytý — Kaminský routinerský, šablonovitý. To ukazuje nejlépe jeho Nocturno, milostná historie, jakých se u nás již napsalo na tucty, s otřelými effekty, laciným bombastem a psychickým materiálem, city a vášněmi, do nepřirozena nadušelým. Všecko to zní dutě, prázně a falešně. Lépe než v takovýchto čistě citových látkách daří se Kaminskému v obrázcích a skizzách z pražského života, jaké nalezáme ve »Studiích a povídkách«. Tam se vyplňuje nedostatek psychologie alespoň materiálem denních zjevů, pečlivě obkreslovaných, jenže i zde maluje Kaminský nejraději sešlá, bizarrní, anebo jakýmkoliv jiným způsobem abnormální individua — i zde proniká všude jeho náklonnost k romantice, pessimisticky zabarvené. I zde zůstává jako poslední dojem pocit skličující prázdnoty, spleenu, marnosti všeho.

Při všech nedostatcích má Kaminský však jedno: techniku vypravovatelskou. Jest to ovšem věc sama sebou se rozumějící, nutný předpoklad pro povídkáře — ale vytýkám to zde, poněvadž jsou autoři, kterým i tento předpoklad chybí. Takový jest Fr. Roháček ve své sbírce »Několik povídek« (u J. Otty). Má často pod rukou vděčnou látku, mnoho dobré vůle, dovede být místy zábavným a vtipným, ale nedovede hlavního: roztaviti tuto látku v žáru uměleckého temperamentu a vlíti do úměrných, svítících a suggestivných forem. Jeho povídky jsou neurovnané, přeskakující s realisticky detailní drobnokresby do rychlého, přeletavého tempa žurnalistických referátů, slohově suché, bezbarvé a psychicky neživé. Nejvíce ruší, že autor po spůsobu feuilletonistů každým okamžikem se mísí do vypravování a přes hlavy svých hrdin se baví se čtenářem. Tím se ruší illuse, neboť čtenář je bez přestání upamatován, že má v rukou literární produkt a ne umělecké dílo, žijící svým vlastním životem. Je to tak, jako kdyby při přemiéře v divadle vystrkoval autor z kuliss hlavu a mluvil dolů do obecenstva o svém kuse. Ovšem, silně vystupující tendence moralistní nasvědčuje tomu, že autorovi nešlo v prvé řadě o účely umělecké. Bylo by proto nespravedlivo, vytýkati mu nedostatky toho, nač nároků nečiní.

Známý autor veršovaných povídek Karel Leger vydal novou jich řadu pod názvem »Drobné povídky a kresby«. Vybízejí maně k jistému srovnávání se Svobodovými »Novými vesničany«. Zde i tam totiž stejná látka, venkovský život na Českobrodsku a Kolínsku. Jen že spracování je naprosto jiné. Leger nejde tak daleko v realistické drobnokresbě jako Svoboda, není tak blízkým životu, zabíhá do sentimentality a romantičnosti. Zůstává všude, v kresbě postav i ústředí, při povrchu a jest co chvíli v nebezpečí upadnouti do šablonovitosti. Jinak nedá se o knize říci mnoho špatného, ale také ne dobrého. Nejhorší na ní jest, že nepřináší nic, naprosto nic nového. Jest to tentýž Leger, jehož známe více než deset let. Značí pouze rozhojněné quantum jeho prací, ale o nějakém uměleckém vývoji k vyššímu a novému není zde stopy.

Původní žeň za minulých několik měsíců jest, jak viděti, chudičká. Nikde nic, co by vzrušilo, co by vtisklo do duchovního našeho vlnění

nějakou stopu, nic nového, smělého, silného. Všecko chudokrevné, málo barvité, bázlivé, bez ohně a lesku. Nedivme se pak, že náš duchovní rozvoj, zvláště v mládeži, není určován a popoháněn touto domácí produkcí, nýbrž vlivy cizími. Překlad moderního díla cizího má dnes u nás větší vliv než deset takových původních knih, o jakých jsme právě mluvili. I poslední saisona, pro původní produkci tak mrtvá, přinesla několik důležitých překladů. Tak vydala Vzdělavací Bibliothéka Garborgovy »Umdlené duše« jako pendant k románu »U maminky« (viz referát v Naší Době roč. II.) smělý to řez do moderní duše, malující typický dnes již pochod od dekadenta k novokřesťanu, vydala německé drama »Mládí« od Maxe Halbeho, vedle prací Hauptmannových nejlepší dramatický výtvor mladého Německa, plnou vůně a kypící mízy jara a mládí. Zbytečný za to jest překlad jiného německého dramatu: »Hanny Jagertové« od O. E. Hartlebena. Ne o mnoho důležitější jest překlad Prévostových »Demi-vierges«, jímž s takovou horlivostí předbíhá Vzděl. Bibliotheka nakladatelství Vilímkovo. Či bylo tak naspěch s touto nejnovější květinou, vyrostlou v pařeništi pařížských boudoirů, jejíž sensační pačuli má sloužiti jen k tomu, aby pod vlajkou »moderního umění« vpašovalo do našeho obecenstva hodně té vyžilosti? Budiž nám ovšem rozuměno: víme, že román Prévostův má uměleckou cenu, ale okolnosti, za nichž je překládán, dávají tušiti, že se to děje (viz prospekt p. Vilímka) ne k vůli této umělecké ceně, nýbrž že se tu počítá s žízní obecenstva po pikantních sensačnostech. Právě tak se dělo svého času u nás se Zolou. — »Ruská knihovna« přináší překlad některých novějších prací Tolstého mezi nimi i »Vlasť tmy« v překladu V. Mrštíka. — Z posledních publikací sborníka světové poesie zasluhuje zvláštní zmínky zdařilé pokračování v překladu Lermontova od Fr. Táborského. — Pp. Goll a Vrchlický vydali výbor básní Baudelairových. Vybrali 50 kusů ze 152 definitivního vydání. Výbor z Baudelairea? Baudelaire bez »Květů zla« není Baudelairem. —*pp*—

Publikace III. třídy České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Za přední účel kladla si III. třída České Akademie zajisté prozkum jazyka i literatury domácí; a také domácí i zahraniční odborníci toho od ní očekávali. Zatím však vidíme, prohlédneme-li si 3 svazky jejích ročníků a ostatní její publikace, že práce v oboru českého jazyka zajímají jen menšinu publikac akademie a opět, srovnáno s ostatní literární produkcí, že tato menšina zastupuje jen zlomek práce v tomto oboru. Nezdá se tedy, že akademie pojala svůj úkol v tomto směru, jako akademie záhřebská a krakovská: chyba to tím větší, čím bohatší prostředky akademii jsou po ruce.

Z publikac směru jiného stojí zvláště za povšimnutí publikace p. Kvíčalovy. Vydal jako první číslo »Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergilově Aeneidě«, o kterých kritika ukázala, že jsou z veliké části otiskem starých; ale kritika tato akademika neodstrašila: nověji opět vyšel tučný svazek jeho »Badání v oboru

skladby.« Je málo knih, které jsou tak »opatrně« psány. Neodborný čtenář nebude žádati, aby mu bylo zde referováno o vědecké stránce díla: z některých maličkostí však dovede si přece učiniti obraz o způsobu »badání« Kvíčalových. V předmluvě stěžuje si »badatel«, že již od r. 1860 konal své bádání syntaktická (tedy mají již věk Kristův 33 let) — ale česky nepsal ničeho v tom směru, čtenář uhodne proč. Teď však bohatě dotovaná Akademie vydává členům všecko: a ejhle, spisy rostou pod rukama: I. spis (»Nové příspěvky« — staré většinou) obsahoval 110 stránek vlastních: ostatních (110—149) 39 stran (skoro $^1/_4$) obsahuje konjektury cizí a — **německý** výtah. Nová práce vzrostla již na 187 stran a k nim přidáno **75** stran (189—264) **německého** výtahu, patrně pro lepší obohacení české literatury. Těmi německými výtahy se obohacuje — česká věda. Ale ještě jedna zajímavá věc: v předmluvě české děkuje autor »badatelům« Hattalovi, Truhláři, Mourkovi, Ludwigovi a »professoru« Zubatému: v německém výtahu se tyto díky někam ztratily, ale poděkování **německým** badatelům Brugmannovi a Delbrückovi (jichž jména však berou se nadarmo) opětuje se česky i německy. Jiná věc zajímavá jest, že autor dle svých vlastních slov badal **33** let ve skladbě a vybádal 187 stran, kdežto, jak sám praví, mezi tiskem vybádal toho tolik nového, že slibuje přidati ještě jeden díl, aby to mohl všechno napsati. Za rok vybádal tolik, jako za 33 let před tím! Ale zdá se, že se měla kniha tisknouti přec jen ještě déle: neboť to, co se tam vykládá o lat. hic, iste, ille mají dnes už primani v mluvnicích a to, co se vykládá (49 nn.) o její (139 nn.), o sen a ten je už také pojato do školních mluvnic českých: snad by se to tedy bylo vynechalo; a kdyby byl autor tiskl ještě déle, byl by snad »užil výsledků Mourkových rozsáhlou měrou«, za něž se sice děkuje, ale jejichž stopy v díle jeho neviděti. A možná, kdyby byl tisk ještě déle prodlel, že by snad ani celá publikace nebyla bývala vyšla; nebýváť — aspoň ve vědeckém světě — stáří spisu jeho doporučením, tím méně 33leté.

Tolik asi ukázkou, jak pěstuje III. třída filologii klassickou; obraťme se k jejím nejnovějším výtěžkům na poli filologie české. Dvě důležité knihy leží před námi.

Pan *Josef Truhlář* spisem: »Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. (str. 208)« dokončuje dlouholetá badání v oboru humanistů českých. V akademii jako výtěžky svých prací vydal již dříve »Počátky humanismu v Čechách« a »Listář Boh. Hasišteinského z Lobkovic.« V »Listáři« vydal bohatou sbírku dokument, illustrujících jasně činnost Bohuslavovu, v »Počátcích« a »Humanismu« shrnul pak přehledně výtěžky svého badání. Obě díla »Počátky« a »Humanismus« jsou vlastně části díla téhož a spisovatel také velice vhodně přidal z »Humanismu« ukazatel k dílům oběma. Lví podíl v tomto vylíčení prvního období humanismu připadá životopisu a charakteristice Bohuslava z Lobkovic, k níž ovšem měl autor také nejhojnější material. V »Počátcích« vypisuje se napřed vznik humanismu, pak první krátká jeho hospitace v Čechách za Karla IV., pak škodlivé apoštolování prvního humanisty své doby Eneáše Silvia v Čechách, při čemž také opravuje se dosavadní nadsazování činnosti M. Řehoře Pražského; v »Humanismu«

pak za podklad položen výpis života a působení Bohuslavova, jeho apoštolování ve smyslu původním (totiž že třeba a dovoleno jen imitovati staré vzory jich jazykem), vznik nové školy, národních humanistů, roztržka Bohuslavova s nimi, působení Viktorina ze Všehrd, Řehoře Hrubého z Jelení, Píseckého, Konáče a j. Smrtí předních zástupců obojího směru: Bohuslava, Šlechty, Viktorina a Valentina dílo končí. Dílo samo vybudováno je s pílí velikou na původních pramenech a provanuto duchem moderním: leckterého čtenáře, zvyklého pohlížeti na tyto humanisty růžovějšími a idealnějšími skly, překvapí nevázaný a lehkovážný život té chásky humanistské; s potěšením pozoruje také čtenář, že dlouhá badání v klassických těch imitacích nezastřela spisovateli zrak před jejich vadami a chybami, jako mnohým nynějším zastancům klassicismu, kteří v něm vidí non plus ultra kulturního vývoje.

Pan *A. Patera* svým vydáním »Vzájemných dopisů Jos. Dobrovského a Fortunáta Duricha« (stran IX. a 471) podává dle úvodu pouze prvý díl korrespondence Dobrovského vůbec. Sbírka obsahuje 163 dopisů z let 1778—1800 — nepřebraný poklad vědeckého materialu k badáním jazykovým i literarním. Je to kniha jedna z nejdůležitějších, která péčí Akademie vychází: filolog i historik literární najde tam hojnost materialu a hojnost již hotových výzkumů: zvláště k otázce často přetřásané o poměru českého překladu bible k staroslovanskému jsou zde uvedeny i vyřízeny důvody, se kterými po 100 letech ještě noví harcovníci přicházejí. Osoba Dobrovského vystupuje jimi v osvětlení nejjasnějším: i jako člověk i jako učenec. Památky tak důležité zasluhují však také zajisté piety co největší, vydání co nejlepšího: ale toto vydání takovou edicí není.

Jak málo vydavatel na př. rozumí listům vydaným, svědčí na př. to, že si vydavatel některé listy ani nečetl: tak na př. listy uvedené v doplňcích: čtenář myslí snad, že se později nalezly, ale mylně. Durich i Dobrovský potom listy pečlivě očíslovali; při tom však proklouzly některé omyly: tak list v dodavcích jako 1. uvedený je v korrespondenci Durichově číslován 1. a je vskutku začátkem netržité korrespondence: patrně z r. 1782; list v dodavcích 2. je číslován jako 13., omylem z r. 1787: patří do r. 1786, jak datum ukazuje; pořad listů 72—77 ve sbírce Paterově má býti 72, 74, 75, 73, 76, 77; pořad listů 40—43. má býti 40. 42. 41. 43.: vydavatel nepoznal, ač je to makavé, že list 42. odpovídá k listu 40. a list 41. k listu 42. (Dobrovský patrně zmýlil se v datu). Již tyto věci divně illustrují činnost vydavatelovu. Ale ještě divněji se dotýká čtenáře znalost latiny, jakou v tomto vydání věty od sebe rozsekává nebo dvě různé k sobě klíží. Chyby tisku to nejsou, ježto vzadu je připojen pečlivý seznam i vynechaných čárek. Že při trochu nejasnějším psaní tiskne amicita m. amicitia (str. 16, 153.), non moror m. non miror (179), an m. en (str. 25), uti fuerint m. usi (str. 104), convinceris m. conuiceris (109), aestrum m. oestrum (113), proprius m. propius (145), ut jugeram m. ut ingeram (170) atd. atd., není konečně divno; ale on píše také: Neque insoliti, quid... ductus geminare místo Neque insoliti quid... (str. 35), Quis illius auctor boh. certe

est, cujus... místo Quis illius auctor? Boh. certe est... (str. 48), nam wallice (Angli nominant Welch, welch). Pater est tad místo ... welch) pater est tad (155), quam vellem! Si Pragam veniens... rescire posses m. quam vellem, si (157), typis are intendo m. typis dare (220), Wenceslai quarti, regis Bohemiae (a v indexu skutečně Václav IV.) ač má býti Wenceslai, quarti regis (= Václav I.) (243—244), atd. Ale nevadí jen neznalost latiny, kterou listy jsou psány, nýbrž také všeho jiného: řecká slova jsou vytištěna s chybami v přízvuku důsledně: ζωή m. ζωῄ, δερίζω m. θερίζω tiskne vydavatel beze všeho; nerozezná řecké od cyrillského: člen τὸ, τοῦ (185, 186) vysadil cyrillsky, rovněž ω 349; naopak cyrillské c (= s) vysadil latinkou (185); ani německý text (416) nedovedl čísti: místo: die heil. geschrifft každý přečte die heilge Schrifft; ani skratky: psané 95, 78 doplňuje 1878, 1895 (str. 107, 353)!! psané a. v. c. čte a. V. C. místo a. U. C.; data listů uvádí jen dle začátku: (237) ze 27. května, ač je z 3. června, (334) ze 22. února, ač je z 5. března; chyby v opisech opravuje, ač k nim se potom Dobrovský táhne: tak v legendě o apoštolích četl Durich chybně (89) *O* zzi m. *S* zzzi (= 'ž si) — p. Patera opravil S zzi, ač Dobrovský v následujícím listě na chybně psané O zzi se odvolává: čtenář pak myslí, že Dobrovský snad neuměl čísti dopisy Durichovy! Znalost doby a literatury, o níž se v dopisech děje zmínka, je praskrovná: p. vydavatel ani nerozuměl, nač Dobrovský naráží: tak str. 444 je v regestu zpráva, že Dobrovský činí zmínku o starém passionalu, ač Dobrovský podává zprávu o známém zlomku Kynského »Umučení«, jež otiskl v Gesch. 1818, 113—116; str. 344 v regestu zpráva, že Dobrovský zmiňuje se o českých pohádkách (tyto pohádky jsou i v indexu 465), ač staročesky pohádky = hádanky!; šifra str. 130—137 zůstala mu neznáma, ač rozluštění její lehoučké = Mirka; dle str. 308 podává Dobrovský výklad některých slovanských slov, ač dle vlastních jeho slov jsou to slova: ad artem scribendi, tedy písařská terminologie; na str. 25 »památky hlaholského písma« m. písemnictví; str. 83 o abecedě české m. Husově; str. 325 biskup Appolon m. Apollos; str. 313 má býti poznámka, že životopis Heyrenbachův, doslovně dle náčrtku Durichova (str. 315) je v Neuere Abhandlungen der kön. böhm. Geselsch. der Wissenschaften, II. XXXX.; str. 442 že posílá některé lístky o sporu s Thamem; str. 444 že posílá »Slovo Slavenicum« atd. atd. I zdvořilý je vydavatel: Dobrovský v rozčilení na jednom místě (257) napsal, že my Čechové nepotřebujeme rad, »quibus orbem regere volunt asini Vindobonenses«. Z tohoto asini nezbylo ve vydání p. Paterově nic než *a*..., patrně ze zdvořilosti. Ale korunou celého vydání je index: nehleďme k tomu, že je v něm mnoho hesel vynecháno: Čebiš 412, Matouš zlomek evangelia 195, Votice 412 atd., že mnoho chyb tisku: Balbín Bohemi*ca* docta m. Bohemi*a* (453), bible slo*vácká* (454) m. slovenská, Novogrod m. Novgorod (464), u Přikryla 188 m. *198* (465) šifry 131 m. *130* (468) atd., ale mnoho je uvedeno falešně: tak Augustus Caesar a v textu (98) je císař Nero (453), pauk je uvedeno pod etymologie; pod

Chrudim uvádí se okres m. kraj (459); pod Isidor rataj m. Svatý, (459); řecký císař Μαυρίκιος uveden Mauritius (463); Olaus m. Olaf (464); Pelcl uveden jako Pelzelides, ač myslí se jeho dítky (žertovnou řeckou koncovkou); Václav IV. na základě zmíněné již chyby Václav I. atd. atd.

Shrneme-li toto všechno dohromady, vidíme, že vydavatel není ke svému vydávání náležitě připraven: zvláště latina, kterou přec dopisy jsou psány, je mu neznáma: z toho pak jsou kusy textu naprosto nesrozumitelné: na př. (219) inuitur m. innititur nebo str. 157: »lego pag. 238 in retusto in dice librorum a b. Hroznata et comparatorum: Item duo passionalia, pag. seq. Passionale nòvum quam vellem! Si Pragam veniens opera cl. Ungar.. rescire posses« místo ... a b. Hroznata A.*) comparatorum ... novum. Quam vellem, si ... Takové vydání není zajisté skutkem piety, jakým konečně také býti má.

—*v*—*j*—

Heinrich Wöntig, **Auguste Comte und seine Bedeutung für die Entwickelung der Socialwissenschaft.** 1894, X., 393 str. za 8 marek.

Kniha vyšla ve sbírce Miaskowského (Staats- und sozialwissenschaftliche Beiträge, II., 1.) a snaží se postihnout souvislost aneb lépe řečeno podobnost Comteových názorů s ideami moderními. Comte autorovi je předchůdcem a jako by zakladatelem směru sociálněreformního; po stránce vědecké Comte je zakladatelem sociologie skutečně vědecké, užívající přírodovědecké methody a zejména methody genetické neboli historicky srovnávací. V knize je mnoho chyb a nesprávností (Comte prý je předchůdcem psychofysiky, descendenční theorie atp.), autor nezná dosti historie sociologie a také po stránce noetické více než sluší hoví přímo Comteovské neurčitosti; přece je spis poučný a zajímavý tím, jak se v Německu Comteism pořád více cení. Obzvláště je potěšitelno, že národní hospodáři věnují pozornost filosofovi, jenž tak příkře se stavěl proti politické ekonomii.

F.

Dr. *Bruno Wille*, **Philosophie der Befreiung durch das reine Mittel.** Beiträge zur Paedagogik des Menschengeschlechtes. 1894.

Socialisté říkají o Willeovi: »náš dobrý Wille«, označujíce takto posměškem kazatelskou propagandu svého bývalého soudruha a skutečně je Wille pokažený theolog v tom slova smysle, jak se mluvívá o »pokaženém« studentovi. Wille totiž studoval theologii a zanechal toho; po tom chtěl se stát učitelem, konečně stal se sociálním demokratem a teď, zanechav i sociální demokracie, zakládá náboženství — papírové náboženství, dodáváme a tím jsme také celý spis už charakterisovali.

Wille je typ lidí dnes velmi četných netoliko v Německu a proto kniha je zajímavá pro psychologa a sociologa — filosofii z ní nenaučí se nikdo a naučí-li se, tedy je politování hodný. Že Wille podává sloučeninu Schopenhaura a Nietzsche na jedné a Tolstého na druhé straně

*) patrně omylem domníval se Durich, že Hroznata byl opatem místo proboštem.

by nevadilo tolik, kolik fakt vadí, že hlavní pojmy, o něž běží, jsou nedosti promyšlené a že argumentace je stejně lehkovážná. Tím Wille poškozuje dobrý jinak úmysl. Že z Schopenhaura (tohoto filosofa Wille četl v 16 letech, jak nám praví) Nietzsche, Stirnera, Tolstého, Dühringa, Bakunina, Ibsena, Büchnera (to jsou Willovi učitelé hlavní) mnoho myšlének a nápadů dá se nasbírat, kdo by o tom pochyboval? Ale k čemu to?

Wille chce z nynějších lidí udělat »nadčlověcké bytosti« (Nietzsche), »svobodného člověka rozumového« (Stirnerův hegelism); cíle toho dosahuje »čistým prostředkem« (reminisence z Wagnera) a tím je: »Schrankenlosigkeit«, neobmezení (anarchism), zanechání »panství«, »autority«, »nucení« (Tolstoj).

Synthese a samo vymezení těchto principií je velmi slabé. Chce »člověka rozumového«, rozum je podmínkou svobody (str. 22.), ale nevadí mu uspokojovat se podle Jakuba Böhme mystickou věčností; ptáme se tedy: co je rozum? Wille jednou odpovídá (str. 23.): »Jedenfalls rechnet man sie zu denjenigen Geistesfähigkeiten, welche Leben und Wohlbefinden des Inhabers fördern. Ein unentbehrliches Mittel zu dieser Förderung liegt nun darin, dass man richtige Vorstellungen von der Wirklichkeit hat: dies Mittel nenne ich Vernunft; ihre wesentliche Eingenschaft besteht in der Produktion und Erhaltung von Wahrheit.« To je dnes psychologie i pro neodborníka alespoň poněkud — široká.

K této psychologii hodí se Willeova noetika a logika. Pravdy docházíme prý zkušeností nebo zdůvodněním (Begründung str. 24); příklad zdůvodnění je: že $2 \times 2 = 4$, zdůvodním si prý tím, že dám-li někam dva předměty a potom ještě jednou stejné dva předměty, mám počet, jejž zoveme »čtyry«! Tato noetika a logika po Humeovi a Kantovi není již široká ale divoká; i začátečník ve filosofii postřehne, že Willeovo zdůvodnění není než zkušenost a že tudíž svůj racionalism (»rozumového člověka«) má v programu jen dle doslechu.

V své touze po absolutní svobodě Wille ani nepochopil, že neměl psát svou knihu. K čemu? Neobává se, že se stane — autoritou, kterou přece naprosto zavrhuje? Poslyšme přece, jak sám na jednom místě definuje autoritu: »Jede Tendenz, mit unvernünftigen Herrschaftsmitteln, emotionell, durch Drohung, Lockung, Ehrfurcht, Suggestion, Meinungen zu Anerkennung zu bringen, ist eine Autorität im verwerflichen Sinne«! Nebudu ukazovat k tomu, že Wille zavrhuje i přirozenou úctu, kterou (bez nucení!) člověk může cítit k člověku jinému, nás právě zajímá jen jeho nedůslednost. Na citovaném místě (str. 28.) přímo jako velekněz absolutní svobody praví: »Mluvím-li ve jménu svobody, nechávám všeho velení a dovolování. Jináče sám bych hleděl užít donucení.« K čemu tedy Wille píše svou »paedagogiku člověčenstva«? A přece čteme na 2. stránce, že »Luftschlösser einzelner starker Geister (esprit fort minulého století) vorbildlich gewesen für ganze Gesellschaften« — to není suggesce? Ba Wille dokonce (tamtéž) chválí: »die Kraft, der Welt Ziele zu stecken, zu wollen, was sein soll« — kde tedy je ta absolutní svoboda a komu platí? Wille patrně myslí jen jemu samému a nikoli těm druhým, o nichž mluví pak »die Menschen der Masse« (str. 6).

Ta nesjednocenost není jen v theorii, je (alespoň byla) i v praxi. Tam kde nám Wille podává svůj životopis vypravuje mezi jiným, že nechtěl jíti do státní služby, protože »der freien Meinungsaüsserung auf keinen Fall entsagen wollte«; avšak, jako by nic, praví, že mezitím podřídil se »dem unvermeidlichen Militärzwang« (tedy donucení?!) a čteme dokonce, že ho vojenská služba zchladila (že prý dala jeho »Ketzersinn begreiflicher Weise eine Zeitlang einen Dämpfer«)...

Kniha je plna nepromyšlených a málo promyšlených výroků, tuším, že mně to čtenář po těchto ukázkách uvěří. *S.*

Fr. Pollock, **Intraduction á l'étude de la science politique.** 1893.

Překlad anglického spisu oxfordského professora, následníka znamenitého Sumner Mainea. Kniha složena je z více nezávislých na sobě essayů a sice: Úvod do dějin politické vědy (Plato, Aristoteles, Tomáš Akv. Dante, Machiavelli, Bodin, More, Hobbes, Locke, Rousseau, Blackstone, Montesquieu, Burke, Bentham, Spencer) — Dějiny práva a politická věda — Zákony člověka a zákony přírody — Vznik obyčeje — Mír královský (původně každý zločinec prohřešil se proti »míru krále«, z toho postupně vyvinul se zločin proti míru obecnému) Hrady v Anglii — Theorie stíhání — Rovnost náboženská — Home-rule a královská suverenita (proti Gladstonovi). *F.*

Th. *Funck-Brentano,* **La Politique.** Principes, critiques, réformes. Paříž 1893.

Autor podal už více spisů a zejména je známá kniha: Civilisace a její zákony, v níž podává dějiny filosofie, končící perspektivou na franko-slovanské spojení. Nový spis o politice věnován je vlastně politice francouzské. Sociální otázka je hlavní thema — doufá, že se dají prostřední třídy, na nichž všecka civilisace spočívá, ještě zachránit, ale docela jiným zákonodárstvím, nežli německým; Německo svým sociálním zákonodárstvím je pramen sociální bídy. Funck-Brentano žádá ochranu malého živnostnictva revisí celních smluv, velkoprůmyslu dává všecku svobodu; státní dluhy se mají co nejrychleji zaplatiti, školy opravit atd. Autor dívá se na poměry ve své vlasti dosti skepticky, ale přece zdají se mu lepšími nežli v Německu; Německo je mu ztraceno. Rusko na každý způsob stane se pánem Německa i Francie i těší se, že Francie ruské »Makedonii« bude moderními »Athény«. Franfurtský mír napřed musí být revidován, Elsasy Lotrinky Francii vráceny. Referent nechce se ptáti, proč, jestli že Rusko stane se pánem západu — takových otázek každý čtenář při četbě zazajímavé knihy udělá si sám. *P.*

Bericht über die Verhandlungen des christlichen Studentenkongresses. 1894.

Zpráva o studentském oddělení křesťansko-sociálního kongressu odbývaného r. 1894 ve Frankfurtě; kromě toho čtvery přednášky a sice

prof. Cremer: Praktické účely kongressu; řed. Bauer z Nízkého (Niesky); O mravnosti; prof. Reischle: Akadem. studium a boj o světový názor; farář Naumann: Student ve styku s různými třídami lidu. *J.*

Die soziale Frage und die oberen Klassen von *Karl von Mangoldt.* Rede gehalten zur Feier des Stiftungsfestes der Sozialwissenschaftlichen Studenten-Vereinigung zu Berlin am 2. November 1894-95.

Poučný spisek pro naše poměry již účelem, jemuž je věnován. Vštěpuje berlínským studentům pochopení pro sociální potřeby dne, žádaje, aby vyšší třídy odhodlaly se k nutným obětěm. Nižší třídy proti vyšším ovšem budou bojovat, ale vyšší třídy boj ten mohou humanisovat a obmezit na řešení mírné. *J.*

G. Ruhland, **Agrarpolitische Leistungen des Herrn Professor** Dr. **Lujo Brentano** oder die alte und die neue Schule kritisch beleuchtet. 1894.

Politický spisek, místy až vášnivý a docela osobní, ale snad právě proto způsobilý, ukázat čtenáři, v čem dnes sociální otázka agrární spočívá. Brentano je pro volnou, pro nejvolnější dělitelnost statků, Ruhland pro socialisaci půdy a upravení selského kreditu. (Brentanova přednáška z r. 1893 má titul: Ueber Gebundenheit und Teilbarkeit des ländlichen Grundeigenthums; od Ruhlanda srovnej: Leitfaden zur Einführung in das Studium der Agrarpolitik a Ueber die Grundprincipien actueller Agrarpolitik.). *V. K.*

Johann Nikel, **Sozialpolitik und soziale Bewegungen im Alterthum.** 1892.

Stručný, třeba ne dosti pečlivý přehled sociálních reforem v době předkřesťanské v Číně, Indii, Assyrii, Babyloně, Persii, Egyptě, Fenicii, u Židů, v Řecku a Římě. Dobře vyniká ze spisku (str. 76.) význam otroctví. *V.*

Charles Booth, **Life and Labour of the People in London.** 1892-3.

Uvádím čtyřsvazkový popis života a práce lidu Londýnského za rok 1888. jen za důkaz, jak se jinde lid studuje; »general« Booth nepodává tu methodickou statistiku, ale neméně cenná pozorování různých osob a celé monografie, jako na př. o přistěhovalcích židech a t. p. *J.*

Dr. *Benno Karpeles,* **Die Arbeiter des mährisch-schlesischen Steinkohlen-Reviers.** Socialistische Untersuchungen. 1894.

Nebudeme se s autorem dohodovat o pojímání sociální statistiky, přijímáme prostě jeho práci jakožto vážný příspěvek k popsání sociálního bytu dělníků moravsko-slezské pánve uhelné (Frýštát, Těšín, Místek, Opava); doufejme, že nám Němci pořídí i další statistiku »našeho« dělnictva. *J.*

Annie Besant, an Autobiography. 1894.

Pro psychologického sociologa zajímavá kniha. Mrs. Besant, jak známo, spojila se s Bradlaughem a kázala atheism a novomalthusianism; právě tak kázala socialism a teď je po smrti paní Blavatské apoštolkou theosofismu. Tento vývoj Mrs. Besant vykládá nám ve své autobiografii poněkud dryačnicky. Na každý způsob je zajímavo viděť, v jakých »moderních« formách se zjevuje starý mysticism. *S.*

P. *Hamelius*, **Histoire politique et littéraire du mouvement Flamand.** 1894.

Z posavadních pojednání o národnostním hnutí flamském spis Hameliův vyznamenává se úplností a zejmena pěkným výkladem, jak hnutí vyvíjelo se netoliko politicky, ale i literárně. Nesouměr je v tom, že literární rozhled končí se r. 1875., kdežto politický vývoj doveden až do r. 1894. Spis podává nám Čechům mnoho zajímavého: jak hollandština poklesla pod vlivem a tlakem francouzským na konci XVIII st., jak se po pádě Napoleonově flamština oddálila od hollandštiny a t. p. Je-li literární obzor úplný, referent neumí povědět, ale poučné mu bylo viděť, jak politická činnost Flamů nesena byla obrozením a hnutím literárním. *V.*

Максимъ Ковалевскій, **Происхожденіе современной демократіи.** I. sv. VIII. str. 658, M. 1895.

Maxim Kovalevský býval professorem na právnické fakultě Moskevské; před několika lety byl propuštěn pro liberalism. Z těch dob zdržuje se v cizině a studuje zejmena sociální hnutí západní, doplňuje takto své dřívější práce o prvobytném právě. Autor rozbírá v tomto prvém svazku francouzskou revoluci po stránce sociální a politické. *H.*

А. С. Пругавинъ, **Запросы народа и обязанности интеллигенціи въ области просвѣщенія и воспитанія** Изданіе второе, значительно дополненное, Спб., 1895.

Nemáme ještě úplného statistického popisu ruského národního školství a vzdělání národního vůbec; proto kniha Prugavinova svými četnými zprávami poslouží každému, kdo o vzdělanosti v Rusku se chce poučiti a poslouží i tím čtenáři českému, že jej poučí o t. zv. národnictvu, kterýmžto slovem se označuje směr quasi slavjanofilský, vidící v intelligenci tu třídu národa, která všecku svou existenci děkuje národu a právě proto má mravní povinnost, starati se o duchovní stravu toho svého národa. U nás bychom řekli, že netoliko stát, ale i společnost se má starati o své vzdělání. *H.*

Rudolf Heinrich Greinz, **Das Gymnasium** oder die systematische Verdummung der Jugend. 1895.

Autor ve mnohem přepíná, je jednostranný, ale přece má mnohé zdravé myšlénky o výchově mládeže; a že neodsuzuje gymnasia sám,

tomu svědčí fakt, že knížečka za krátko vyšla v 9. vydání. Autor své mínění (že gymnasium ohlupuje mládež) provádí satiricky a humoristicky slohem svých rozmanitých povídek a básní z tirolského života. *P.*

Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik. Akademická zahajovací řeč prof. Dr. *Maxe Webra* ve Freiburce. 1895.

Úmyslem přednášejícího bylo především na příkladě znázorniti úlohu, jakou mají fysické a psychické plemenné různosti mezi národnostmi v hospodářském boji o život a připojiti některé úvahy o povinnostech hospodářské politiky ve státech nacionálních v ohledu národním. Příklad tento vzal si Weber z poměrů provincie východopruské.

Provincie tato vykazuje ve venkovských okresích jednak neobyčejné rozdíly v dobrotě půdy, jednak protivy v sociálním roztřídění obyvatelstva (vedle »venkovských obcí« ještě zvláštní »obvody panské«, mezi vesnicemi statky rytířské, dvory junkerů s nádenníky k celoroční práci ve dvoře zavázanými) a konečně protivy národnostní (Poláci-Němci). Na základě dat o náboženském vyznání obyvatelstva (Poláci katolíci, Němci evangelíci) zjišťuje spisovatel národnostní složení Východních Prus. V úrodné rovině poviselské jsou poměrně nejsilněji zastoupeni Poláci ve dvorech panských, Němci ve vesnicích — v neúrodných krajích je tomu naopak. V úrodných sedlák Němec má se daleko lépe než panský čeledín Polák, v neúrodných malý rolník Polák naopak ještě dnes hůře si stojí než v tamních dvorech nádenník Němec. Poláci jeví tudíž dle spisovatele tendenci, shromažďovati se ve vrstvě obyvatelstva, hmotně a společensky nejníže stojící. Tomu i procento dětí nasvědčuje. Hospodářská kultura, poměrně vysoká míra životní a Němectví jsou prý tam identickými.

Toto rozlišování se obyvatelstva od století na téže půdě za stejných v podstatě vyhlídek spolu soutěžícího, má příčinu v rozdílné způsobilosti obou národností přizpůsobiti se rozličným ekonomickým a společenským podmínkám životním. V západních Prusích ubývá dělnického obyvatelstva v krajích úrodných a přibývá malorolníků v krajinách neúrodných. Úbytek postihuje Němce, přírůstek přibývá Polákům. Německé dělnictvo dvorské nestěhuje se z provincie ani pro materielní nouzi, ani z touhy po rozkoších velkoměstských, nýbrž proto, že nedovede se více přizpůsobiti sociálním životním podmínkám svého domova, chce v cizině nabyti společenské svobody pro sebe a své potomstvo. Na jeho místo přicházejí polští kočovní dělníci, agenty v Rusku najatí, a na výšinách rozdrobují se tíhou rolnické krise panské dvory v kolonie malosedláků nebo pachtýřů parcel. Pěstění cukrovky vychovává polské dělníky sezonní, kleslé ceny obilin polské malorolníky. Všude nabývá tu půdy Polák, ne pro vyšší, spíše pro nižší svou intelligenci ekonomickou a sílu kapitálovou. Produkuje pro svou vlastní spotřebu a spokojuje se s nejnižší mírou životní — typ níže stojící přetvořením zemědělských forem výrobních a krisí agrární vítězí nad vyšším, který se nepříznivým existenčním podmínkám nedovede přizpůsobiti; přirozený výběr dopadá tu v neprospěch národnosti ekonomicky vyvinutější nebo nadanější.

Na státu jest, zde učiniti nápravu v zájmu Němectva. Předně uzavříti východní hranici (junker Bismark to již učinil pro zachování ná-

rodnosti — nepřítel junkerů Caprivi uzavření to v jediný jejich prospěch zrušil). Za druhé systematicky zakupovati pozemky z peněz státních a kolonisovati německé sedláky na příhodných půdách; málo vsí s tuctem německých dvorců germanisují po případě celé čtvereční míle. Rolnické velkozávody, které mohou býti zachovány toliko na útraty Němectví, zasluhují z národního stanoviska, aby zanikly, a zůstaviti je sobě samým znamenalo by dáti ponenáhlým odparcelováním vznik hladovým a života neschopným koloniím slovanským. Německo, jakožto stát národní, má právo žádati, aby k ochraně Němectví i hospodářská politika státu vstoupila na kolbiště. Ani v hospodářském boji o bytí není příměří, i pod rouškou »míru« trvá neustále ekonomický boj národností. Pro otázky německé politiky národohospodářské má poslední a rozhodné slovo připadnouti hospodářským a politickým zájmům národa německého, ekonomickým nacionalistům jest politické měřítko hodnotní jedině rozhodujícím a směrodatným. Prof. Webrovi tak se líbí těch několik kolonisačních vesnic východopruských, že zapomíná na ty miliony Poláků kolem a na to, že — jak Delbrück mu vytýká — právě násilnými prostředky těmi národní uvědomění polských sedláků se probouzí a utvrzuje.

Pomíjíme další zajímavé vývody spisovatelovy o tom, že nynější bídné vnitřní politické postavení Německa má příčinu v nedostatku způsobilé vůdčí třídy, jak junkerstvo, jako třída hospodářsky klesající, nemůže podržeti dosavadního postavení vůdčího, jak měšťanstvu a neméně i vzmáhající se třídě dělnické chybí porozumění pro podstatu politické moci, první to podmínka pro politické vedení, a jak není vážnější povinnosti, než aby každý v svém kruhu pracoval na politickém vychování národa, které musí zůstati i posledním cílem vědy národohospodářské. Uvedli jsme však obšírněji obsah předcházejících vývodů spisovatelových z dvojí příčiny. Jednak německé listy pražské shledávají, že process, Webrem líčený, stejně odehrává se i u nás v jižních zemích alpských a v Uhrách, a vybízejí stát k stejnému zakročení. Přirovnání to zcela nepodařené a nešťastné; neodlidňujíť se u nás kraje německé, nýbrž české, ani nelze německé rolníky pošumavské, krajkáře rudohorské, pláteníky krkonošské anebo tkalce lanškrounské pokládati za představitele kultury, vyšší míry životní a větších nároků sociálních. S druhé strany neuškodí věru u nás poznání, jaký význam přikládají v Německu hospodářské moci pro zachování národnosti a že i věda přímo ukládá státu, provozovati hospodářskou politiku se stanoviska národnostního. A my zatím, 15 let po Šimáčkovi, bojíme se praktické agitace hospodářské, bojíme se hesla »svůj k svému« a chceme vzniklý ruch národohospodářský obmeziti na přemílání vědecých theorií.

Novější spisy.

Dr. Mścisław Edgar Trepka. **Anglia i Anglicy.** Studya. Warsz., 1894.

Zygmunt Kaczkowski. **Kobiéta w Polsce.** Studyum historyczno-obyczajowe Petersb., 1895. Tom I., str. XLII i 448. Tom II. z przedmowa i uwagami *Piotra Chmielowskiego*, str. XV. 424 i VIII.

Henryk Piatkowski. **Polskie malarstwo wspólczesne.** Szkice i notaty. Peters., 1895.

Obraz literatury powszechnéj w streszczeniach i przykładach ułożyli *Piotr Chmielowski* i *Edward Grąbowski.* Zeszyt IV. Warsz., 1894.

Max Lehmann, Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen Krieges. Leipzig, S. Hirzel, 1894.

Gottfried Kellers Leben. Seine Tagebücher und Briefe. Von *Jakob Baechtold.* Erster Band. Jugendzeit.

Berthold Auerbach, Dramatische Eindrücke. Aus dem Nachlasse. Stuttgart, J. C. Cotta Nachfl.

Ausgewählte Briefe von und an Chr. A. Lobeck und K. Lehrs nebst Tagebuchnotizen. Im Auftrage des Vereins für Geschichte von Ost- und Westpreussen, herausgeg. von *Arthur Ludwich.* Theil 1: 1802 bis 1849, 2: 1850—1878. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1894.

Platos Republic edited with notes and essays by *Jowett* and *Campbell.* Oxford, Clarendon Press, 1894, 3 vol.

J. H. Putnam, **Authors and their public in ancient times.** A sketch of literary conditions and of the relations with the public of literary producers, from the earliest times to the inventing of the printing. Newyork-London, G. P. Put- nam's sons, 1894.

Grundzüge der Physiologie. Von *Thomas H. Huxley.* Mit Bewilligung des Verfassers herausgegeben von Dr. *J. Rosenthal.* Dritte verbesserte und erweiterte Auflage. Mit 118 Abbild. 1893. M. 11.

Die körperliche Erziehung der Jugend. Von *Angelo Mosso,* Professor in Turin. Übers. von Joh. Glinzer. 1894.

Jahresberichte über das höhere Schulwessen. Herausg. von *Conrad Rethwisch.* 7. Jahrg. 1892. Berlin, Gärtner, 1893.

Prof. v. *Below:* **Der Kapitalismus in den Universitäten.** Verlag von Hermann Walther in Berlin.

Schopenhauer. Ein Beitrag zur Psychologie der Metaphysik. Von *Rudolf Lehmann.*

Natorp Paul, **Religion innerhalb der Grenzen der Humanität.** Ein Kapitel zur Grundlegung der Sozialpädagogik. Freiburg i. B., J. C. B. Mohr, 1894.

Fragmente Neue Folge von *John Tyndall.* Übersetzt von Anna Helmholtz und Estelle du Bois-Reymond, 1895.

ZPRÁVY.

Písmověda. V době, kdy psychologická analyse zmocňuje se všech projevů duševního života, pěstuje se velmi pilně písmozpyt, jakási fysiognomie písma, grafologie. Máme před sebou hned tři odborné spisy o věci.

Lombroso nazval svůj spis stručně: Grafologia. Podle Lombrosa tvar písma závislý je na svalové práci vykonané při psaní a na vzdělání pisatelově a proto lze, ovšem jen do jisté míry, činiti z písma soudu o duševním stavu píšícího. Nejsnáze dá se tu soudit při vyslovených charakterech anebo při nemocech. Že prý na př. při tuberkulose a srdeční nemoci čárky písem se nedodělávají, na literu: i puntík se klade těsně nad písmenu (= málo energie, slabý vyhýbá se námaze). Lombroso jedná obšírněji o písmě choromyslných.

Francouzský psycholog Crépieux-Jamin podává nám starší svůj spis nově spracovaný (L'écriture et le caractère). Zde čtenář nalezne úplné dějiny grafologie; Crépieux-Jamin pokládá písmo, vlastně svalový pohyb právě tak za charakterisující, jako ostatní charakteristické pohyby a gesty.

Známý německý fysiolog Preyer (Zur Psychologie des Schreibens, mit besonderer Rücksicht auf individuelle Verschiedenheiten der Handschriften) popisuje především osobní různosti rukopisů a liší 10 druhů písma na základě nestejnosti směru, délky, šířky písmen a konečně přetrhování tahu. Preyer hledá zvláštní písmové »centrum« v kůře mozkové, protože písmo má svou zvláštnost, i když se píše ústy neb nohou. Peyer pokládá rukopis za jistější výraz, zrcadlo charakteru nežli — fotografii. Kdo se chceš dovědět, jak píše pessimista, jak píše smutný, resignovaný, domýšlivý atd., nalezneš u Preyera dosti — symboliky, neboť za vědeckou grafologii nelze jeho vývody ještě akceptovat.

U nás pan nakladatel J. R. Vilímek sbírá rukopisný material na spis o grafologii.

Koedukace. Podle anglického: coeducation (= spoluvýchova souvýchova) volíme si nadpis pro zprávu, že paedagogové v poslední době častěji jednají o otázce, nemají-li ve školách a sice i ve školách středních a vy-

sokých mladící a dívky zároveň a v téže místnosti býti vyučovány. V Americe jsou školy dvojí, jedny s koedukací, druhé jsou pro jedno pohlaví. Koedukace je také ve Švýcarsku, Švédsku, Norsku; konečně i v Německu. Před lety v Americe se o princip sváděly tuhé boje. Evropští paedagogové obrátili se ke věci, když v loni francouzská vláda zakročila proti známému ústavu dr. Robina v Cempuis (depart. Oise): dr. Robin ve své výchovně již leta má koedukaci, tu se však najednou proneslo, že v ústavě staly se věci závadné. Z velikého křiku, jejž zejména klerikalové ztrhly proti dr. Robinovi (v ústavě nevyučovalo se náboženství), nestalo se nic, ale paedagogové kladou si otázku, není-li koedukace naposledy lepší nežli náš nynější systém. Snad právě přílišné oddělování pohlaví má v zápětí jejich sbližování tajné a nepravidelné.

Dělnické spolky v Rakousku, počítané 31. prosince 1893. (Statist. Monatschr.)

	Dolní Rakousy	Horní Rakousy	Solnohrady	Štyrsko	Korutany	Krajina	Přímoří	Tyroly Voralberg	Čechy	Morava	Slezsko	Halič	Bukovina	Dalmacie	Úhrnem
1. Spolky vzdělávací .	81	33	8	25	13	7	2	40	237	77	28	18	3	—	572
2. „ besedové . .	—	—	—	—	—	—	—	—	105	31	—	—	—	—	136
3. „ hospodářské:															
a) konsumní . . .	41	14	1	16	1	—	—	11	23	15	12	2	—	—	138
b) úsporné, záložné.	3	—	—	1	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	3
c) druhu různého .	23	—	—	1	—	—	4	—	1	—	1	—	—	—	30
4. Spolky odborové . .	122	8	8	28	5	1	—	24	183	45	13	15	—	1	452
5. „ živnostenské.	1	—	—	1	—	—	—	—	33	5	2	—	—	—	46
6. „ nemocenské, pohřební .	83	31	9	30	6	8	34	29	350	62	16	44	17	7	726
7. „ čtenářské . .	15	—	—	7	1	1	1	1	10	8	—	2	—	—	46
8. „ opatrovní . .	5	1	—	1	—	1	—	1	6	3	—	—	—	—	18
9. „ politické . .	12	2	—	1	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	24
10. „ dobročinné .	12	1	—	1	—	—	1	2	18	2	—	7	6	1	51
Úhrnem . . .	398	90	26	112	26	18	42	108	979	248	72	88	26	9	2.242

Návštěva pařížské university. Na nově organisované universitě Pařížské bylo v minulém roce 13.000 akademiků a to:

na právnické fakultě	. . . .	5.000
na medicínské fakultě	. . . .	4.600
na farmaceutické fakultě	. . . .	1.600
na přírodovědecké fakultě	Sarbona . . .	1.300
na slovesné fakultě	. .	500

Divadlo pro lid. Ve zvláštním spisku agituje p. Anton Bettelheim (Die Zukunft unseres Volkstheaters, Berlin) pro myšlénku, aby se pro

německý lid zbudovalo divadlo říšské; na divadle tom pěstovaly by se kusy dialekticky psané a domácí opera.

Sociální demokracie proti anarchismu. »Právo lidu« (27. září) přináší zprávu o přednášce, kterou známý theoretik anarchismu Elisée Reclus měl nedávno v Londýně; odbýval se tam sjezd zeměpisců, a u příležitosti té Reclus pozván byl od svých anarchistických soudruhů a přátel, aby ve veřejném shromáždění učinil přednášku o anarchismu.

Přednáška, pečlivě připravená a taktéž přednesená, neposkytla nic pozoruhodného. Žádná původní myšlénka, žádný duševní blesk, avšak ze srdce šlechetného a vřelého proudící obžaloba na nespravedlnost a prolhanost moderní civilisace. Pryč s bídou a přebytkem, pryč se státní mocí, vězeními, guillotinami a šibenicemi, pryč s otroctvím a despocií! Společnost volných lidí chceme my, pravil, spojených páskou lásky a vzájemnou příchylností a ne okovy zákona udržovanou. A z takovýchto výlevů srdce s nejostřejšími nájezdy na stát a vládu, složena byla přednáška prof. Elisée Reclusa. Vláda, státní moc jest pramenem všeho zla. Proto míní řečník, nestarají se anarchisté o nijakou změnu vlády, oni chtí její naprosté odstranění.

Přednáška tato, propletena jsouc historickými příklady, nalezla, jak se samo sebou rozumí, živého ohlasu u anarchistů, proti čemuž sociální demokraté zcela nestranně se chovali. Když po přednášce počal rozhovor, soc. demokrat Beer položil Reclusovi tři otázky:

1. »Věříte vy, pane professore, že by pouhé obmezení státní moci mohlo přivoditi náhlý obrat v myšlení a cítění lidu a lid ten pak učiniti schopným, aby mohl obstáti bez každého vedení?«

2. „Jakými prostředky chcete své ideály uskutečniti?«

3. »Jste s těmi soudruhy a přátely svými srozuměn, kteří by v boji proti nynější moderní civilisaci užívali pum a dynamitu?«

Na to odpověděl Reclus: »Při nynějším postavení společnosti lidské, v níž proletáři hladoví a bez přístřeší vidí blahobyt a přepych bohatých lenochů, pochopiti lze jich zoufalost, v níž utíkají se k hrubé moci. Avšak prostředek k dosažení anarchistických cílů jest propaganda, jež sluje: Vzdělávání a vychovávání. Změna v myšlení a cítění lidu nebude nikdy náhlá, nýbrž ponenáhlá, zdlouhavá.«.

Po Beerovi mluvila mladá anglická dáma, taktéž se stanoviska sociální demokracie proti každému násilí a pro parlamentární (sněmovní) akci

Nový „lidový“ pokrm? V Anglii a Německu dělají se pokusy s čínskou rostlinou: Dioscorea sativa; rostlina ta mohla by prý nahradit brambory, jsouc chutnější bez dražší přípravy a trvalejší.

Statistika pražského nalezince. V roce 1894 dostalo se do pražského nalezince 2869 kojných a 3467 dětí; z roku 1893 zbývalo kojných 79 a dětí 86. Dítek odevzdáno v cizí výchovu 2700, k příbuzným za plat 220, za vlastní přijato 262, rodné obci odevzdáno 6, do karlínské fiiliálky přeloženy 2, od příbuzných bez platu přijaty 3, zemřelo

254. Celková úmrtnost dětí nalezinci svěřených, obnáší 14.22%. V roce 1893 nalezinec měl na starosti 7088 dětí; roku 1894 přibylo 2943, tedy 10.031 pražský nalezinec má dětí, o něž se »stará« naše společnost.

Výbor nejlepších spisů poučných. Nemusíme čtenářům svým vykládat, že potřebujeme více poučných spisů nežli nám naše literatura a naše literární podnikatelstvo podává; proto nakladatel »Naší Doby« odhodlal se vydávat »Výbor nejlepších spisů poučných«, očekávaje, že čtenářstvo »Naší Doby« myšlénky se ujme a že se přičiní, aby podnik se zdařil. A skutečně: proč nemohli bychom si ve svém kruhu a tím zároveň i kruhům širším pořídit, řekneme, sto cenných knih, potřebných ku vzdělání skutečně pokrokovému a užitečnému? Předkládáme tento svůj úmysl, jenž jsme měli hned při zakládání »Naší Doby«, svým čtenářům a odběratelům a prosíme je, aby se s námi o provedení toho plánu zasadili. Stesky a žaloby na naši literární mizerii slyšíme a sami činíme pořád a dost — dejme se tedy do práce a máme za deset let výbor světového filosofického a vědeckého myšlení v pohodlné a laciné příruční knihovně. K tomu konci potřebujeme větší a stálý počet odběratelstva a myslíme, že jeho pomocí plán svůj uskutečníme. Pokud lepšímu vzdělání literární práce může vyhověti, »Naše Doba« jest si vědoma, že vedle měsíční revue čtenářstvu potřeba ještě větší a účinnější duchovní zásobárny. Nakladatel »Naší Doby« chce tedy vydávat zvláštní knihovnu, jíž za peníz co nejlevnější různým stavům a třídám dostane se spisů, poskytujících důkladné a přece poměrně snažší poučení povšechné a po případě i vzdělání odbornější. Odběratelstvo, vydavatelstvo a redakce může se pokládat za zvláštní spolčení, může literární svépomocí pořiditi si ty literární prostředky, které dnes každému vzdělanci jsou nutné a jichž nám naše literatura resp. naše literární podnikatelstvo nepodává. Podnikem tímto dostane se českému myslivému člověku prostředků a pomůcek k důkladnějšímu vzdělání a povzbuzení.

Netřeba vytýkati zvlášť, že bude dbáno populárnosti co možná největší.

Bližší zprávy podají se příště. Podotýkáme zatím, že odebírání každému bude usnadněno tím, že »Výbor nejlepších spisů poučných« vycházeti bude v laciných sešitech o lhůtách čtrnáctidenních.

Přihlášky učiniti lze již nyní.

Mezinárodní spolčení žen za účelem světového míru. Na pobídku miss Ellen Robinsonovy, tajemnice společnosti míru v Londýně, odbývala se letos v Paříži schůze, v níž jednalo se o zřízení francouzského-anglického komitétu, který by si vytkl za cíl všeobecnou allianci žen, šířících myšlénku světového míru. V provolání žen anglických k francouzským pravilo se mezi jiným: »Není ženy, která by nemohla jako matka nebo vychovatelka pracovati o této veliké reformě. Stačí, vštěpovati mládeži, synům i dcerám, lásku k humanitě, myšlénku bratrství s ostatními národy a hluboký odpor k nespravedlnostem a krutostem války.«

Umělecko-průmyslové museum obchodní a živnostenské komory v Praze.

Ke zprávě, podané v minulých rozhledech živnostenských, podáváme tyto vysvětlivky: Umělecko-průmyslové museum aktivované obchodní a živnostenskou komorou právě před 10 lety rozvinulo se, dík příznivým okolnostem, tak rychle, že uznána potřeba opatřiti mu samostatnou přiměřenou budovu. Budova ta, na niž věnoval sněm zemský obnos 300.000 zl., zřízena bude v málo letech a museum opatřeno takto řádnými místnostmi pro sbírky, knihovnu, výstavy a přednášky bude moci rozvinouti všestrannou činnost vedle programu svého organisačním plánem stanoveného. V úvodu výroční zprávy kuratoria pro rok 1894. výslovně se uvádí, že činnosť musea se dosud obmezovati musila; důvodem jsou jednak naprosto nedostatečné místnosti, jednak nehotovost poměrů, s tím úzce souvisící.

Dosud působí se hlavně sbírkami, knihovnou, přednáškami. Na doplňování sbírek a knihovny obrácena jest značná část činnosti správy musejní.

Co se týče návštěvy sbírek, řadí se umělecko-průmyslové museum hned po největších ústavech toho druhu v Rakousku a Německu.

Z počtu navštěvovatelů připadá na cizince velmi malé procento a tito většinou spadají v rubriku navštěvovatelů platících vstupné. Návštěva inteligentů a širšího obecenstva jest moment veledůležitý, neboť v jich řadách jsou zákazníci živnostníků, konsumenti výroby. O hromadných návštěvách a výkladech ve sbírkách zmiňuje se výroční zpráva na str. 5., rovněž o používání předmětů ze sbírek v odbornýsh školách atd.

Knihovna slouží direktně praktickým potřebám a odchování dorostu; do praxe sahá i používání knihovny od architektů, techniků, kresličů, akademických malířů (namnoze i professorů), kteří buď zaměstnávají živnostníky, buď jim a průmyslu vůbec opatřují návrhy a vzorky, buď sami přímo jsou zaměstnáváni (na př. v závodech, při stavebních podnicích a p.). V tom ohledu roste použití knihovny každoročně, jmenovitě hojně používá se sbírky předloh čítající na 20.000 listů; seznam této sbírky jest právě v tisku. Materiál z knihovny a sbírek (vyjma předměty křehké) dává se k disposici co nejliberálněji.

Přednášky pořádají se v sále vypůjčeném v době kdy jest k disposici; zúmyslně zvoleno nedělní odpoledne (5 hodin), kdy i nezámožný má volno, vstupné se neplatí; přednášky musejní byly do nedávna v Praze jediné, jež bez vstupného a beze všeho omezování byly přístupny. Většina přednášek vyšla pak tiskem, buď samostatně, buď v časopisech, a jimi přispělo se značně k rozšíření vědomostí a rozmnožení literatury odborné.

Občasné výstavy pořádány v letech předchozích a sice v sálech propůjčovaných ochotně Společností vlasteneckých přátel umění; avšak v roce 1894 95. v místnostech těch, pokud umělecké výstavě neslouží, umístěno jedno oddělení malířské akademie. V nové budově účelům podobným budou věnovány zvláštní místnosti. Dr. *K. Chytil.*

Národohospodářské a sociálnëpolitické feriální kursy v Berlíně.

Snahy po rozšíření lidového vzdělání tím, že povolaní zástupcové a vykladači vědy v populárních přednáškách a kursech tlumočí moderní vědecké poznatky širším vrstvám obyvatelstva, právě čtenářům „Naší Doby“ dobře jsou známy, a můžeme tudíž bez předchozích výkladů o tom, v jaké formě tato t. zv. University Extension zejména v Anglii vznikla a se vyvíjela, jakých výsledků dosáhla atd., obrátiti se hned k vlastnímu účelu této stati, totiž referovati na základě vlastního názoru o národohospodářských a sociálněpolitických feriálních kursech, spolkem pro sociální politiku od 30. září do 12. října t. r. v Berlíně pořádaných.

Předchůdcem a vzorem jejich byly evangelicko-sociální kursy, r. 1893 následkem usnesení evangelickosociálního sjezdu berlínského pořádané, jichž súčastnilo se na 600 osob a při nichž spolupůsobili mladší universitní professoři, pro sociální reformy zaujatí, a ze starších sám Adolf Wagner, žák a ctitel Rodbertův.

Kursy letošní — první, jež pořádal spolek pro sociální politiku — byly rozpočteny na dva týdny po 6 hodinách denně, za přednášeče získány nejpřednější síly universit německých: Wagner, Schmoller, Sering, Oldenberg z Berlína, Bücher a Miaskowski z Lipska, Conrad z Halle, Brentano z Mnichova, Knapp ze Štrassburku, Neumann z Tübingen, Elster z Vratislavi a Philippowich z Vídně. Kursy každého týdnu byly uzavřeným celkem, každý navštěvovatel mohl poslouchati kurs, který mu bylo libo. Denně trvaly kursy s akademickými čtvrthodinnými přestávkami od 9—1½ a od 4—6 hodin; každý z přednášejících četl určitou hodinu ve dnech dotyčného týdnu.

Themata byla následující: o obyvatelstvu, koloniích a vystěhovalectví (Conrad); o vzniku, udržení a rozšíření německého

rolnictva v severovýchodní části Německa a o souvislých s tím sporných agrárních otázkách přítomnosti (Miaskowski); o novější středoevropské obchodní politice (Philippowich); o smlouvě pracovní a o příčinách mzdu určujících (Brentano); o penězích a měně (Knapp); o nejdůležitějších finančních otázkách přítomnosti ze sociálně politického stanoviska (Neumann).

V druhém týdnu: o agrární otázce (krise cenová, zadlužení půdy, velkostatky a malé rolnictvo, dělnická otázka v zemědělství Sering); o formách průmyslového provozování, o jejich historii a dalším rozvoji, o kartelech (Bücher); o soukromém vlastnictví a hospodářské svobodě (volné soutěži) vůči útokům a požadavkům socialismu (Wagner); o sociálních úkolech státu, církve a vyšších tříd společenských (Elster); o dějinách a theorii německé sociální demokracie (Oldenberg); o dělbě práce, tvoření společenských tříd a bojích sociálních (Schmoller).

Prospekty již předem ohlašovaly, že přednášky přístupny jsou mužům i ženám, a že počítány jsou v první řadě pro mladší úředníky, duchovní, lékaře, žurnalisty, techniky, kupce, rolníky, živnostníky a pro takové dělníky, kteří s předmětem již poněkud jsou obeznámeni.

Cena vstupenky ke všem 12 kursům obnášela 25 M., ke kursům prvního nebo druhého týdnu 15 M., k jednotlivému kursu 3 M. K přednáškám propůjčeno bylo „auditorium maximum“ berlínské university.

Ohlášení kursů vzbudilo nemalý rozruch. Účastníci hlásili se nejenom ze všech končin Německa, ale i z Vídně, Paříže, Kodaně, Budapešti, z Ruska, Ameriky atd., a mezi nimi professoři universit, akademií, středních škol, učitelé, duchovní, studující, vysocí úředníci státní i komunálních svazků, důstojníci, statkáři, továrníci, obchodníci, žurnalisté, advokáti, lékaři a j., četné dámy, choti professorů, úředníků, továrních ředitelů, učitelky atd.

Zvláště ke druhému týdnu kursů účastenství velice vzrostlo, buď že themata tohoto týdnu jednala o zajímavějších otázkách denních, buď že známosť o kursech právě u domácího obyvatelstva berlínského více se rozšířila. Dodatečný seznam účastníků z druhého týdnu vykazuje aspoň největší přírůstek posluchačů z Berlína, kteří vyplňovali síně zejména v hodinách odpoledních po skončení denní práce kancelářské. Počet účastníků stoupl v tomto týdnu z 490 na 791, mezi nimiž přes 160 dam a 33 cizinců. Z kruhů dělnických nebylo účastníků jednak pro nepříležitou dělnictvu

dobu přednášek, jednak pro dosti značné vstupné. Také byl zájem dělnictva vyčerpáván touž dobou sjezdem sociálně demokratické strany ve Vratislavi, na němž jednati se mělo o agrárním programu strany a připravovaly se útoky proti hromadění placených funkcí u jednotlivých předáků strany. Socialismus měl ostatně v posluchačstvu dosti značné zastoupení mezi intelligenty, jak bylo viděti z některých projevů části posluchačstva, zvláště při výkladech Oldenbergových, a z obšírných referátů o kursech, jež přinášel „Vorwärts“.

Černá tabule v předsíni universitní oznamovala dobu a místo rozhovorů, které se o předmětech přednášek konati měly, a volných večerních schůzek docentů s posluchači, a u vchodu rozdávány tištěné náčrty přednášek, některými z přednášečů sestavené. Kontroly návštěvy vůbec nebylo, mohl přijíti komukoliv bylo libo.

Síň přednášková poskytovala obraz velmi pestrý; na týchž lavicích tísnily se dámy v ctihodných čepcích starodávných, studenti, důstojníci v uniformách, učitelky, úředníci — všichni se zápisníky v ruce, hlučný rej a šumot zavládal rozsáhlými prostorami auditoria, dokud dupání od vchodu neohlašovalo příchod professora.

Vadou bylo, že v auditoriu toliko přední menší část sedadel byla opatřena stolními deskami pro psaní, takže toliko malé části posluchačstva bylo možno aspoň v poměrném pohodlí poznámky si činiti, ostatní obmezili se na pouhé poslouchání. Kdežto v prvním týdnu přednášek posluchačstvo prý celkem chladně a klidně výkladu docentů naslouchalo, byl v druhém týdnu zájem čilejší a posluchačstvo neskrblilo ani dupotem a potleskem, když vývody přednášejícího se mu zamlouvaly, ani lomozným šoupáním, když s názory docentovými nesouhlasilo.

Poněvadž byli jsme nuceni, svou návštěvu kursů obmeziti na druhou polovici jejich, můžeme toliko o přednáškách tohoto druhého týdnu podati stručnou charakteristiku.

Prof. Sering přednášel o agrární otázce se stanoviska majitelů půdy, nikoli dělníků zemědělských. Způsobem jasným a přehledným, za pomoci map a dat statistických líčil sociální rozčlenění rolnického obyvatelstva a jeho postavení v organismu národním, rozvoj agrárního zřízení od emancipace stavu selského, příčinu a povahu nynější krise zemědělské, reformu agrárního zřízení (vnitřní kolonisaci, dědické právo, právo zadlužení), nápravu krise. Uznával důležitost velkostatků v přiměřeném poměru k středním a menším usedlostem, přimlouval se za opatření státní ve prospěch ulehčení

břemen a zvýšení příjmů rolnictva, odporoval návrhu Kanitzovu na monopolisování obchodu obilního jakožto bezvýslednému a povážlivému, doporučoval však mezinárodní bimetallismus, jejž prý na základě poměru zlata ke stříbru jako 1 : 21 trvale udržeti lze. Formálně přednes jeho byl nejurovnanější, akcentoval, co důrazu zasluhovalo, neváhal, věc označiti výrazem třebas příkrým, jen když případným.

Přednáška professora Büchera byla populárním výkladem jeho znamenitého pojednání o systémech živnostenského provozování v jich dějinném rozvoji. Tonem střízlivým, suchým — v přednesu typ professora — avšak přece poutavě a přesvědčivě osvětloval celý rozvoj průmyslové výroby od oněch výrobků domácí píle, jež příslušníci domácnosti pro vlastní potřebu zhotovují, k průmyslové práci námezdní, kde — jako u dnešních švadlen v domácnostech — pracovník toliko práci a po případě i nástroj propůjčuje, surovinu však dodává objednatel-konsument, dále k řemeslu, které samo i materiál kupuje a celý hotový výrobek zákazníkovi (přímému upotřebiteli) prodává, a konečně od systému manufakturního, kde jediný podnikatel-obchodník dává pro sebe pracovati četným pracovníkům v jejich domácnostech, toliko o odbyt výrobků péči maje, až k továrně, která celý proces výrobní v sobě soustřeďuje, a kartelům, celá průmyslová odvětví ovládajícím. Líčil nynější stav malé výroby živnostenské dle šetření, spolkem pro sociální politiku právě předsevzatého, a možnosť její záchrany a udržení, a žádal vymícení neproduktivního obchodu sprostředkovatelského tak, aby zisky připadly výrobcům, ne spekulantům. Připomíná-li mu pohled na skvělé výkladní skříně velkoměstské bídu řemeslníků, kteří do nich výrobky dodávají, nehrozí se nikterak uniformity státního organisování odbytu. Návrh Kanitzův na obilní monopol je mu předčasný, ale zároveň symptomem hnutí po národní reorganisaci práce, již nejsnáze provésti lze k připojením odborovému pojišťování dělnickému. I průmyslové vzdělávání musí býti reorganisováno. Učení v dílně se přežilo; stát zařídiž cvičné dílny pod dozorem odborných jednot živnostenských.

Obsah přednášky Wagnerovy vynikne z náčrtu níže v překladu uvedeného. Živosť přednesu bez zbytečného pathosu, illustrování sociálních a hospodářských vad a nedostatků na konkretních zjevech, účastníkům známých, odvaha říci plně a rázně

vědeckou pravdu, logika důvodů — učinily přednášky Wagnerovy nejcennějšími a nejčetněji navštěvovanými celého kursu.

Prof. Elster poněkud rozvláčně líčil historii ochranného zákonodárství dělnického hlavně v Anglii, Německu a Švýcarsku, probíral zvlášť podrobně platné předpisy o německém pojišťování dělnickém na případ úrazu, nemoci, stáří a invalidity, vypisoval křesťansko-sociální snahy katolické i evangelické v Německu a líčil poměr a účinky německého dělnického zákonodárství pojišťovacího na veřejné chudinství. Hájil zejména požadavky, aby ochranné předpisy o zaměstnání dětí v továrnách rozšířeny byly na celou výrobu průmyslovou, aby za tovární inspektory pro dělnice brány byly osoby ženského pohlaví, aby živnostenské soudy pro spory zaměstnavatelů s dělníky všude obligatorně byly zavedeny, ukládal státu povinnosť, ve svých podnicích hornických, dopravních a j. býti vzorem podnikatele sociálně smýšlejícího, jak to císařským slovem r. 1890 také bylo slibováno, aby stát vyhrazoval si přiměřený vliv na úpravu mzdy, denní doby pracovní atd. v těch podnicích a pracích, jež jiným soukromým podnikatelům pronajímá, a aby pracoval k pojištění vdov a sirotků a k pojištění dělnictva proti nezaměstnanosti. Stát zřídiž říšský a v jednotlivých okresích provinciální úřady pracovní k péči o veškeré pracovní poměry v tom kterém obvodu, při udílení koncesí a výhod, při stanovení sazeb dopravních pro obvody větších měst atd., pečujž o co největší decentralisaci průmyslu resp. osídlení dělnického, rozšiř nemocenské pojištění dělnictva na celou dobu, po kterou trvá potřeba lékařského ošetřování a pečuj o co nejrychlejší vyměřování rent při úrazech.

Zvlášť časový význam měly přednášky Oldenbergovy o německé socialní demokracii. Líčil, jak v Německu řemeslnický socialismus, zastoupený zejmena Fourrierem a Proudhonem, ustoupil po roce 1849 socialismu dělnickému, který od let šedesátých vždy mocněji a mocněji se rozvíjel a sice — naproti materialistickému názoru dějinnému — právě vlivem vynikajících osobností, zvláště Lassalla a Marxe. Vystoupení Lassallovo Oldenberg velmi ostře kritisoval; Lassale zůstal dle něho vždy toliko duševním parvenu, pro jehož protivnou osobnost dělnictvo dlouho mělo přímo modlářské uctívání, zkazil německou prosu jako Heine německou lyriku, zneužívaje mluvy mateřské k paličským řečem politickým. Ukazuje na vyvěšené na tabuli portréty Lassallův, Marxův a Engelsův, charakterisoval Lassalla, s nímž Bismark

jako sousedem zcela po přátelsku chtěl vycházeti a jemuž lidé jako Humboldt dávali odporučující listy, jakožto výrazný typ zločince, jemuž znak neobyčejné smělosti jest vtisknut na čelo. Marx vypadal mu „učesaný jako revolucionář", jeho „Kapitál" jest mu dílem velmi namáhavě pracovaným, stařeckým, bez nových myšlenek. Jednotlivé vývody tohoto druhu narazily na částečný hlučný odpor posluchačstva, jemuž s druhé strany odpovídala demonstrativní pochvala. — Příčinu velkého vzrůstu strany sociálně-demokratické Oldenberg spatřoval hlavně ve všeobecném právu hlasovacím, neocenitelnou to hračkou pro vzmáhající se stranu politickou, která takto číselně zjišťovati může své úspěchy jako vzmáhající se bohatec své peníze, dále ve svobodě koaliční a v rostoucím množství proletariátu vůbec. Vyličoval znenáhlý přechod vůdců a s nimi i strany od revolucionářství k činnosti a snahám reformačním, označil nynější vůdce většinou, zejmena Liebknechta a Bebela, sice za fanatiky, ale také poctivce, zvlášť sympaticky zmiňoval se o Vollmarovi jakožto muži budoucnosti a varoval před tím, spatřovati v sociálních demokratech vyvrhel společnosti, doporučuje hledět jim rozuměti a z programu jejich uskutečniti to, co jest možného a prospěšného. Další rozvoj závisí na tom jaké živly vstoupí časem na místo nynějších vůdců v čelo, a to opět z nemalé části bude záviseti na dnešní společnosti, na třídách vyšších.

Socialistický tisk výklady Oldenbergovy ovšem posuzoval co nejostřeji.

Nejméně zamlouvaly se nám výklady Schmollerovy. „Vorwärts" charakterisoval jej jako „známého virtuosa v umění, mnoha slovy nic neříci nebo jádro věci takovým proudem slov obaliti, že nikdo neuhodne jeho pravé mínění." Bylo na tom mnoho pravdy — pathetický přednes nebyl s to nahraditi neurčitosť výrazů a úsudků, výklady pohybovaly se vesměs v dalekých perspektivách, aktuelních otázek sotva se dotýkajíce. Většině posluchačstva, které právě na jeho přednášky velmi četně se dostavovalo, jeho výklady, snad právě pro tuto neurčitost a skvělou formu přednesu, velmi se líbily.

Rozumí se, že nebylo účelem přednášek vpraviti posluchačům jistou, ve všech bodech úplně souhlasnou summu vědění národohospodářského a sociálně-politického, naopak v četných otázkách hlásali jednotliví docenti názory na vzájem úplně odchylné. Sering na př. mluvil pro mezinárodní bimetallismus, jejž Knapp před

týdnem prohlašoval za nemožný, nežádoucí a dnes úplně odbytý; ceny obilí neklesly pádem stříbra, nýbrž zlevněním dopravy. O Marxovi, Engelsovi a Lassallovi soudil Wagner mnohem příznivěji než Oldenberg atd.

Rovněž nebyly veškeré kursy stejné hodnoty. Přednášky Miaskowského byly dle některých listů pouhou reklamou pro kolonisaci ve vých. Německu, Conrad hlásal nejostřejší malthusianismus, vykládaje, oč mravnější je Francie, která nemá tolik nemanželských dětí jako jiné státy středoevropské, a oč jsou obezřelejší, moudřejší a dokonalejší vyšší třídy obyvatelstva, které neplodí tolik dětí jako dělnictvo. Hned v první schůzi ohlašoval, že musí v přednášce o populaci dotknouti se věcí, jež pro dámské posluchačstvo se nehodí a z diskusního večera byly dámy rovněž vyloučeny. Cynická poznámka jeho, v níž na anonymní písemný dotaz při rozhovoru večerním připouštěl pro „zaopatření“ neprovdaných žen jakýsi druh mnohoženství, vzbudila v části posluchačstva značné rozhořčení. Kursy druhého týdnu vesměs vynikaly nad prvé.

Kdekoli naskytla se příležitosť, kladen ode všech docentů důraz na momenty národní resp. národnostní, v agrární otázce, při kritice socialismu atd. Ať sebe důležitější je zájem dělnictva — pravil ku př. Wagner — důležitější je zájem národa jako celku, socialismus ignoruje politickou stránku národního hospodářství, vojenský faktor je snad důležitější než sociální a hospodářský, od vojenské síly Německa závisí i jistota jeho hospodářská a pod.

Výklady sledovány s pozorností, neutuchající ani v dusné atmosféře přeplněného sálu v hodinách večerních.

Velice zamlouvala se nám také volnost obsahu a výrazu v přednáškách. Slyšeli jsme výroky, jež by u nás ex cathedra ani za možné pokládány nebyly, jež však posluchačům zdály se něčím samozřejmým, a teprve tam poznávali jsme, co znamená volnost vědy, která u nás není leč velikou frasí.

Trvalému účinku přednášek nemálo vadilo, že ne všichni přednášející postarali se o tištěné obsahy svých kursů; učinili tak v prvním týdnu toliko Brentano a Conrad, v druhém Sering, Wagner, Schmoller a Elster. Rovněž, že toliko náčrt Brentanův podával tresť jeho výkladů; náčrty ostatních podobají se toliko titulům kapitol v obsahu knihy — vnitřního chodu myšlének z výtahu se nedovíte. Sering uvedl mimo to v přehledu svém

jakožto pomůcku svého výkladu statistické tabulky, Elster stručný obsah dělnického zákonodárství ochranného v Německu, a všichni přednášeči podali přehled odborné literatury dotyčného odvětví.

Podáváme pod čarou jako příklady náčrty Brentanův a Wagnerův. *)

---

*) „Přednášky o pracovní smlouvě a jejím rozvoji." Od prof. dr. L. Brentana.

1. Vývoj poměru pracovního. Dva principy ovládají tento vývoj, jako veškeren vývoj sociálně politický: princip ideální — představa o vyšším určení člověka — a materielní — princip to hospodářské účelnosti. Princip poslední dovoluje prvnímu uskutečniti se jen potud, jak toho vyžadují dočasné konkretní poměry. Na počátku člověk olupuje člověka a zabíjí přemoženého. Otroctví vzniká, jakmile se shledá prospěšnější, nechati přemoženého pro sebe pracovati, místo jej usmrtiti. Smlouvy neuzavírají se s dělníkem, nýbrž o něm; co se prodává, není práce, nýbrž síla pracovní. Od otroctví postupuje se k poměru kolonátu a poddanství, jakmile pokračující hospodářství ukazuje za nezbytné, fysické násilí nahraditi vlastním zájmem pracujícího. Týž moment vede k ponenáhlému zlepšován postavení poddaných, k nahražení neodměřených služeb určitě vymezenými, k nahražení nevolnické služby denní mzdou a denní mzdy mzdou od kusu. Týž princip zjevuje se ve vývoji živnostenského poměru pracovního. Hlediska, která vedla k zavedení volné smlouvy pracovní. Dle pojímání, tvořícího základ této smlouvy, dělník jest podnikatelem, který práci svou na vlastní účet a nebezpečí na trh přináší, na základě rovnoprávnosti se zaměstnavatelem o její prodej vyjednává a jako každý jiný prodavač oprávněn jest při prodeji svého zboží o co nejpříznivější podmínky se přičiňovati. Splňují se však jeho naděje prohlášením tohoto volného práva smluvního?

2. Povaha smlouvy pracovní. Omylné označení, nalezající se zeména u Karla Marxe, sociálních demokratů a j., jako by se v dnešní smlouvě pracovní jednalo o prodej síly pracovní. Jiným omylem jest, že dělník následkem smlouvy pracovní nedostává celý výnos své práce, že zaměstnavatel za to, že dělníku poskytuje zálohou to, co po čas práce k živobytí jest nezbytno, usurpuje v pracovní smlouvě vyšší hodnotu zhotoveného zboží nad obnos mzdy dělníku zaplacené Mylné protesty proti označení práce jako zboží. To správné, co těmto protestům skrytě základem jest, záleží ve zvláštnostech práce jako zboží. Pracovní smlouva jest smlouva kupní, ale není toliko kupní smlouvou, nýbrž zakládá — a sice nutně a nevyhnutelně následkem nerozlučnosti práce od osoby jejího prodavače — panství zaměstnavatele nad osobním životem dělníka.

3. Následky pozůstatků dřívějšího řádu o poměru pracovním a zvláštnosti práce jako zboží pro svobodu smlouvy pracovní: *a*) pro rovnoprávnost; *b*) pro určení výše mzdy; *c*) pro jistotu smlouvy pracovní; *d*) pro osobní život dělníkův.

4. Pojištění dělnické a dělnické zákonodárství ochranné Úkolem dělnického pojištění jest učiniti hospodářskou existenci dělníkovu a jeho rodiny neodvislou od osobních příhod života dělnického. Úkolem dělnického zákonodárství ochranného jest určiti hranice, po které jest zaměstnavateli dovoleno vykonávati pracovní smlouvou panství nad osobou dělníkovou. Ustanovení k za-

Zajímavy byly večerní diskusse o předmětech přednášek. Každý z posluchačů mohl do schránky v předsíni vložiti jakékoli otázky předmětu se dotýkající, na něž přednášeč v určený den vysvětlení podával. Nebyl-li tazatel uspokojen, projevil své námitky, až debatou docílilo se dorozumění. Zejmena proti Dr. Oldenber-

---

bezpečení dělníků proti nebezpečím pro zdraví a život, o stáří dětí, které k práci připustiti se mají, o práci žen, o dnech pracovních, trvání doby pracovní, přestávkách v práci. Živnostenská inspekce.

5. Organisace dělníků. Úkolem jejím jest, učiniti skutečností názor, z něhož zákonodárství při zavedení volnosti smlouvy pracovní vycházelo a postaviti dělníka při zpeněžení své práce na roveň s jinými prodavači zboží. Vliv dělnické organisace na ustanovení výše mzdy.

6. Nutnost dalšího rozvoje smlouvy pracovní Organisace zaměstnavatelů. Hospodářský charakter bojů pracovních. Vady a přednosti jejich. Počátky k nové organisaci pracovního poměru. Smírčí a dohodčí úřady, škály mzdové, minimum mzdy. Má moc státní určovati výšku mzdy? Možná úprava v budoucnosti. —

Přednášky o soukromém vlastnictví a hospodářské svobodě (volné soutěži) naproti útokům a požadavkům socialismu prof. Wagnera.

1. Systém soukromohospodářský a jeho právní podklad (právo osobní, věcné po příp. právo vlastnické, smluvní, dědické, dobře nabyté právo soukromé). — Dějinný rozvoj. — Vázané a svobodné právní řády hospodářské — Právo formální a materiální.

Moderní soukromohospodářský systém konkurenční v celku a v jednotlivých oborech.

2. Posouzení tohoto systému. Optimismus směru liberálně-individualistického. Příznivé účinky. Tvrzená nutnost. Oceňování absolutní místo historického. — Polemika. Rozdílná při tom východiska. Historické průměrné účinky a nebezpečenství. Jednostranné podporování živlů silnějších, nesvědomitějších, velkopodnikání, výrobního zájmu vůbec. Zanedbávání zájmu rozdělovacího. Pessimistické názory.

3. Oprava, obmezení, doplnění, částečná náhrada systému konkurenčního a jeho hlavního principu soukromoprávního, soukromého vlastnictví na věcných prostředcích výrobních (půda, kapitál). — Jiné organisační principy, obecnohospodářský, zejména obligatorně obecnohospodářský, karitativní. — Skutečné a nutné, ale historicky a neúplně a dle speciálních odvětví se měnící kombinace zásad organisačních. Relativní rozhodování.

4. Praktické a zásadní útoky a požadavky socialismu v příčině soukromého vlastnictví a systému sokromohospodářského. Moderní vědecký socialismus jakožto systém hospodářského řádu právního. Jeho rozlišování od veškerého dřívějšího socialismu a komunismu pokusem theoretickoekonomického odůvodnění jeho kritiky a jeho požadavků. Theorie hodnoty, nadhodnoty (zisku), pracovní mzdy, soukromého kapitálu, soukromého podniku.

5. Zkoumání (antikritika) socialistické kritiky a postulátů v příčině soukromého kapitálu. — Posuzování tohoto kapitálu jako právní formy pro držení, tvoření, rozmnožování, upotřebování národního (sociálního) kapitálu, jakož i ve funkci

govi velice ostře vystupováno pro jeho nepříznivé úsudky o Marxovi a zvláště Lassallovi. U valné části posluchačstva byla patrna dosti značná obeznámenost s předměty přednášek — zdálo se nám, že u nás ani relativně nepracujeme tolik jako Němci. Obratnost a pohotovost Wagnerova právě v těchto večerních rozhovorech ukázala se co nejskvěleji. Bücher použil rozhovoru, aby sdělil bližší podrobnosti o šetření, jež spolek pro sociální politiku koná o řemeslech v Německu, a získal pro popisné práce tyto nové spolupracovníky.

Večery byly rovněž velmi četně navštěvovány pod dam, jež s poznámkami v ruce takto 8—9 hodin denně strávily v síni universitní.

Nenucené schůzky docentů s posluchači měly se díti v blízkém restaurantu; zpravidla sešlo s nich jednak pro večerní diskusse, jednak pro četné jiné schůze za příležitosti přednášek těchto zvláště od strany evangelicko-sociální zde pořádané.

Konečný úsudek, hledíc k žádoucímu pořádání podobných kursů také u nás, zní takto:

Pořádání vědecko-populárních kursů o předmětech mezi sebou v jakési souvislosti se nalézajících, jest dle výsledku pokusu spolkem pro socialní politiku právě podniknutého myšlénkou velmi vděčnou a zvláště pro naše poměry příhodnou. Nemusilo by se obmezovati právě na předměty národohospodářské a socialně-po-

---

fondu rentového. — Nutné podmínky pro tvoření národního kapitálu. — Co je správno a nesprávno v socialistické kritice soukromého kapitálu a soukromokapitalistického systému hospodářského. — Účelnost a dokonce nezbytnost soukromého kapitálu pro práce výrobní (momenty technické, ekonomické, psychologické, kulturní). — Funkce soukromého kapitálu v procesu rozdělovacím. — Meze prospěšných účinků soukromého kapitálu. Pochybnosti. Obmezení a náhrada.

6. Zkoumání otázky majetku pozemkového. — Historické formy právní a rozvoj. Obecné a soukromé vlastnictví. — Kategorie účelů půdy (půda stanovištní nebo obytná, cestovní, lesní, hornická, agrární, vodní). — Historicky, psychologicky, technicky, prakticky rozdílný stav otázky pozemkového vlastnictví, zvláště dle účelných kategorií. Relativní rozhodování.

7. Zkoumání uskutečnění socialistického systému hospodářského. Evoluční theorie a materialistický názor dějinný. Produkční technika (tendence k velkovýrobě). — Psychologické (nauka motivační), populacionistické, praktické pochybnosti a skoro absolutní překážky. — Povážlivé účinky pro výrobu, rozdělení, společnost, kulturu. — Oprávnění a skoro absolutní nutnost systému soukromohospodářského vedle obecnohospodářského a karitativního, ale obmezení, úprava konkurence. Tudíž i oprávněnost soukromého vlastnictví věcných prostředků výrobních, vedle případného vlastnictví soukromého. — Sociálně-ekonomická budoucnost moderního světa kulturního.

litické, nýbrž vztahovati se i na obory přírodních věd, partie historické a podob. Co posavad u nás v té příčině se stalo, zazasluhuje jako dílo soukromých korporací a výsledek nezištné obětavosti jednotlivců plného uznání, nedostačuje však. Potřebí jest, aby universita, akademie a jiné vědecké korporace věci se chopily.

K přednáškám by musili požádáni býti universitní professoři a jiní odborníci, jimž by se z výtěžku přednášek, po případě z fondu akademie, ustanovil přiměřený slušný honorář. Veškeré krasořečnictví, ohledy na politické strany a poměry, koncesse převládajícím názorům společenským atd. by musely zásadně býti vyloučeny. K vzájemné výměně odporujících si názorů mohl by učiniti se i u nás pokus s večerními diskussemi, pořádanými v druhé polovici kursů. Nebude-li však podnik od počátku v dobrých rukou, učiní se opětování jeho na dlouho nemožným.

Bylo by nutno určiti mírné vstupné pro celé týdny kursu neb pro jednotlivé, a ustanoviti hodiny a předměty jejich tak, aby mohly některé kursy navštěvovány býti jak úředníky v hodinách odpoledních, tak intelligentními dělníky v hodinách večerních.

Posluchačům rozdaly by se počátkem prvních hodin kursů tištěné nikoliv tituly kapitol, ale náčrty myšlénkového chodu přednášek, a mohly by později celé přednášky tyto býti vydány tiskem a za levnou cenu učiněny přístupnými obecenstvu.

Že by se souvislé běhy přednášek, od vynikajících odborníků pořádané, i u nás potkaly s plným úspěchem, je myslím nepochybno. Na kursy berlínské vyslaly četné obce — i malá městečka — své úředníky a učitele, akademie a gymnasia své professory, továrníci, obchodníci, vysocí úředníci i důstojníci neváhali posaditi se do školských lavic — u nás bychom toho nedovedli?

V Berlíně dne 12. října 1895.

Dr. Jos. Gruber.

Národopisné Museum Českoslovanské.

Český národ během doby zcela krátké obohacen jest novým velkým kulturním dílem, jehož dosah ovšem přemnohým jest ještě neznám nebo nejasný. S rychlostí skutečně úžasnou vyrostl mezi námi nový velký ústav vědecký, Národopisné Museum. Před 4 lety pronesena byla myšlénka, před rokem přikročilo se s rukama prázdnýma k provedení — a dnes již stojí v hrubých ovšem rysech a nedopracován ústav veliký, tak velký, že podobný jemu stíží najdeme v celé Evropě.

Fakt tento musí radostně překvapiti každého, komu kulturní povznesení národa leží na srdci. Radostně proto, že zjev sám svědčí o neobyčejné vůli a energii národa, který takto dovede rázem stvořiti ze svých vlastních prostředků něco, co se jinde dlouhá léta připravuje pomocí státní a velkého kapitálu, radostně i proto, že ústav sám, bude-li rozumně veden, bude-li na vědecké basi jasně a pevně kráčeti k vytčenému cíli, může v budoucnosti přinésti velice a velice mnoho dobrého ovoce.

Ne výstava — podnik přece jen netrvalý —, ale Museum Národopisné bude s to docíliti těch výsledků, které nám při otevření výstavy idealně tanuly na mysli. Výstava měla vnější effekt skvělý, ale ten vnitřní docílit z valné části zůstaveno bude práci další, a práce ta přirozeně se bude soustřeďovat v novém Museu.

Z té příčiny mám za vhodno pronésti zde několik myšlének o tom, jak by po mém soudu Národopisné Museum na úkol svůj mělo pohlížeti. Nebudu šířiti zbytečných slov, a stať nepíšu pro široké publikum k účelům agitačním. Spíše těm jej předkládám, v jejichž rukou správa Musea se nalézá a těm, kteří mimo ně stojíce, zajímají se o ně a na další jeho utváření mohou míti vliv.

Hned z předu podotýkám, že bych velice litoval, kdyby úkol Musea utonout měl v tom konvencionalním pojmu „národopis-

ného", který u nás dosud panoval a výstavou se ještě sesílil. Míním tím stanovisko, které pod studiem národopisu zahrnuje jen výšivky, kroje, keramiku, kraslice a zase výšivky, kroje atd. To stanovisko bylo u nás obecně platné.

Stanovisko ústavu, který se utvořil na konci devatenáctého století, musí býti přece modernější. Úkolem Národopisného*) Musea jest zachraňovat památky a material k poznání života lidu našeho, hlavně těch vrstev, které dosud žijí národně nejčistěji, nejrázovitěji, a tu ovšem charakteristika českosti života toho nejeví se jenom ve výšivkách, krojích a pod., ale i v jiných stránkách všeho života společenského. A tak ústav, který řádně chce plniti úkol svůj, musí stejnou měrou, ne-li více, přihlížet i k těm zjevům života našeho lidu, po kterých se dosud v „národopisných" musejích marně ohlížíme. V tom vidím moment, který Národopisné Museum, chce-li býti ústavem moderním, nesmí nikdy pustit ze zřetele, a který také dává půdě jeho samostatný ráz a směr, v němž se nebude křižovati se staršími směry jiných ústavů. V tom vidím život i budoucnost nového Musea.

S potěšením proto konstatujeme vezmeme-li program, jejž kuratorium Musea naposled bylo uveřejnilo, že jeví se v něm snaha, postaviti se skutečně na toto stanovisko. Pokud život lidu našeho směstnati se dá v kategorie — kategorie jsou nutné pro ústavy podobné — má býti skutečně znázorněn zde celý život lidový. V programu tedy, co žádáme, jest. Běží nyní o to, jak se to bude provádět. Pokud jsme sledovali dosavadní akci na záchranu památek, vidíme, že v novinářských zprávách sice se oznamují jen figuriny, výšivky atd., ale přesvědčili jsme se, že se při tom nezapomíná i na to ostatní, a že se pilně sbírá všechen ostatní přístupný material. Uvidíme to ostatně za nedlouhou dobu v Museu samém.

Nechci tím nikterak žádati, aby při musejní installaci dávala se přednost diagramům, statistikám atd. Princip installace sbírek liší se poněkud, a musí se lišit, od principu sbírání. Ne všechno, na co při sbírání velkou váhu kladu, také stejně přivádím k platnosti installací. Lze napsati krásnou knihu o demografii, anthropologii, o poměrech agrárních, ale v Museu výsledky studia nelze

*) Aby nebylo sporu, vysvětluji, že slova „národopisný" užívám všude v tomto užším smyslu, který přihlíží na ty vrstvy lidové, jež v celku nepodlehly ještě mnoho internacionalní vzdělanosti a nivelisaci mravů, potřeb a prostředků k jich uhájení.

dobře předvádět. Nehodí se k vystavování. Zcela jiný dojem na široký kruh návštěvníků — a na ten každé museum i Národopisné musí již z finančních ohledů počítat — dělají effektně aranžované skupiny figurin a krásné, do detailů provedené modely staveb, než mapy, diagrammy a podobné věci. Zde stanovisko vědeckosti a modernosti musí učiniti jisté ústupky a vejíti s installací v kompromis. Také Národopisné Museum bude musit udělati ústupky obecenstvu. Musí tam býti vyloženo to, co oku lahodí, na předním místě a lákavě. Museum vedle svého hlavního cíle má ještě jeden neméně důležitý, totiž vymáhati si prostředky nutné k udržení existence a vývoje. A hojná návštěva obecenstva je všude hlavním pramenem příjmů. A návštěvu tu bude lze docílit jen tehdy, když celek i detailly budou oku lahodit. Bez skupin figurinových, bez výběru výšivek a více hmotného lidového umění vůbec se tedy Národopisné Museum neobejde. Z installačního hlediska bude dlužno pointovat i stránku uměleckou.

To však nevadí, jen když na tom neutkvíme. Museum nesmí zapomenouti na odbory jiné, třebas by nebyly tak okázale předváděny obecenstvu. V zásuvkách, albech, třebas obecenstvu uzavřených, musí pilně sbírati a schovávati materialy pro pracovníky vědecké. Již z výstavy samé lze mnoho zachovat. Jak krásné album lze na př. sestavit z poměrů statistiky anthropologické a demografické (mezery se snadno brzy vyplní), jaké album poměrů zeměpisných! Co dále slovesného materialu je zde a co hudebního — jehož si návstěvníci tak málo všímali! Také dobře sebraný material dialektologický máme za velmi důležitý. A což teprve zemědělské práce p. Večeřovy na galerii centralní síně národopisného paláce! A podobné.

Tolik bych řekl všeobecného o budoucím Národopisném Museu. Specialně měl bych dva návrhy:

1. Návrh, týkající se oddělení zemědělského. Zemědělství je už v programu Musea a správně. Chci také, aby tam bylo ponecháno, ale přál bych si, aby v rámci tohoto programu bylo představeno oddílem co možná samostatným. Tak na př., že by v nové budově*) mělo zemědělství svůj samostatný trakt, přístavek, a také samostatně bylo řízeno. Rozhodně však patří zemědělství za nynějších poměrů do Musea Národopisného, ne jinam, a vzhledem k tomu, že máme již počátky musea zeměděl-

*) V dosavadních místnostech nelze vůbec pomýšleti na ustavení obou těchto oddílů, o nichž se zmiňuji.

ského, navrhoval bych, aby se toto připojilo k novému Museu Národopisnému.

Myšlénka ta není ostatně nová, a byla již svého času ve výboru výstavy pronesena; ale upadla pak v zapomenutí. Zvedám ji odtamtud znovu a předkládám veřejnosti. Zemědělské museum povstalo ze zbytků zemědělského oddělení jubilejní výstavy, má značnou řadu různých předmětů a materialů a náleží ústřední hospodářské společnosti. Nyní se nalézá v úplném úpadku. Část věcí povaluje se v budově zahradnictví, část v bývalé české chalupě na výstavišti. Úpadek jeho je takový, že ani u příležitosti Národopisné výstavy se nevzkřísilo, ač byla příležitost veliká. V příslušných kruzích neví se patrně co s ním — tak jak je, jest ovšem jen na obtíž. Měl bych proto za nejlepší rozřešení této otázky, kdyby se zemědělské museum věnovalo Národopisnému Museu, tak aby tam tvořilo samostatnou jeho část.

Ovšem musilo by Národopisné Museum při převzetí počínati si opatrně, aby neuvalilo na sebe břemeno, a převzít je za určitých podmínek. Národopisné Museum přispělo by k oddělení zemědělskému svým již dosti bohatým materialem (hlavně po stránce retrospektivní), poskytlo by svoji firmu a své místnosti. Naopak by mohla Ústřední hospodářská společnost přispívati na udržování jeho ku př. placením kustoda věci znalého a podobně.

Jak tento oddíl zemědělský by měl vypadati, jak ve své části retrospektivní i v části moderní, o tom dalo by se mnoho hovořiti. Vymyká se to však prozatím z účelu tohoto článku.

2. Stejně vhodným zdálo by se mi dle možnosti sesamostatnit při Národopisném Museu oddíl lidového průmyslu a řemesel. Oddíl ten mohl by býti pak přímo spojen s tržnicí těchto výrobků po příkladu moskevského musea kustarného průmyslu, o němž v létě poučnou zprávu četli jsme v Národních Listech od p. B. Holasa (27. srpna t. r.). Lidového průmyslu je u nás dosti, ale nedochází té podpory, jaké by měl docházeti a jež by jej přivedla k většímu rozkvětu. K tomu by se však oddíl v Museu s tržnicí spojený hodil výborně. Představuji si to tak: Vzorky lidového průmyslu všeho druhu a ze všech končin zemí českých tvořily by samy sebou oddělení musejní, které se do programu Národopisného Musea dobře hodí, patří tam, a také do programu je již přijato. U tohoto oddílu existovala by však informační kancelář — zcela po vzoru moskevském — která

by každému koupěchtivému podávala bližší informace po případě hned sprostředkovala koupě a objednávky. I pro tento oddíl jest již nyní v Národopisném Museu dosti materialu.

Oběma těmito odděleními, kdyby se sesamostatnily ve smyslu vylíčeném, prospělo by se na obě strany i celkové návštěvě Musea i specialním cílům obou oddělení. Celé Museum rozpadalo by se tak na 3 hlavní oddíly: 1. oddíl národopisný, 2. zemědělský, 3. průmyslu lidového a jeden oddíl druhému by pomáhal a prospíval. Není pochyby, že by zemědělství i lidový průmysl zvýšil sám sebou počet návštěvníků, kteří by jinak o Národopisné Museum snad ani nezavadili, a zase naopak. A hojnější návštěvou oddělení lidového průmyslu velice by se pomáhalo chudému lidu našemu, mnohem více než tržnicemi dosavadními. Také nelze podceňovati fakt, že museum, které ve svém programu bude míti také tyto dva oddíly, které vedle cíle naukového ještě takto prakticky prospívá, spíše se nadítí může větší podpory od země — totiž specialní podpory pro ně. Za nynějších národohospodářských poměrů jest země povinna právě v tom směru více pomáhati. Tím by se ovšem naše Národopisné Museum lišilo pak poněkud od stereotypního obrazu, s kterým se dosud u nás i jinde setkáváme. A až jednou dojde k organisaci pražských museí — a k organisaci té dojíti musí — ukáže se, že Národopisné Museum stojí zde jako pevný jednotný celek, s kterým hýbati nebude třeba.

Organisace pražských museí! Otázkou tou hnuto bylo nedávno na Národopisném sjezdu. Jsme také přesvědčeni, že dojde k tomu, a brzy již dojíti musí.

Mezi jednotlivými pražskými musei vznikají již nyní nemilé konflikty, na př. mezi městským a zemským museem. Osud musea Náprstkova je nejistý, poměr venkovských museí*) k Praze neuspořádán a je spíše nepříznivý — to vše jsou poměry, jež se musí brzy urovnat. Národopisné Museum mohlo a mělo by tu býti také pevným organisačním středem. *D.*

---

*) Po výstavě vznikají zase nova musea. Tak na př. v Čechách v Jílovém, Lípě nad Labem, Kostelci nad Orlicí, Soběslavi, Humpolci, Radnicích, Mšeně. Budyni, Úpici, Přelouči atd., na Moravě je jich také hojně.

Z naší novější poesie politické.

Napsal **F. V. Krejčí.**

Bylo by zbytečno zahajovati úvahu o tomto předmětě akademickým nějakým rozkladem otázky, je-li politická poesie oprávněna a jak dalece. Celé řady hotových uměleckých skutků a jmen samy již svou jsoucností vyvracují úzkoprsou bázeň lidí, výlučně estheticky založených a oháňějících se ošumělým dnes již výrokem Goetheovým o ošklivé písni politické. Otázka ta není vlastně dnes již ani, myslím, otázkou — právě tak ne, jako otázka širší, jí nadřaděná: otázka tendence v umění. Ta je dnes všeobecným téměř dorozuměním zodpověděna ve prospěch tendenčnosti. Ne sice v tom smyslu, že by se žádalo od umění, aby bylo za každou cenu užitečným, aby tu nahražovalo úvodník žurnálu nebo hlasovací lístek, jinde aby bylo jakýmsi demonstračním sálem anatomickým k studiu a léčení sociální bídy, aby jedním slovem si svou existenci ve společnosti, existenci vlastně více jen trpěnou než podporovanou vykoupilo tím, že by vstoupilo do služeb této společnosti. Nikoliv, proto ne, ale proto se hledí s větší tolerancí na tendenčnost v umění, že se názory o látce a úkolu umění vůbec rozšířily a prohloubily. Vždy více proniká přesvědčení, že umění neslouží ani čisté nadoblačné jakési kráse, ani pouhé zábavě, ani zas naproti tomu myšlenkovému poznání, nýbrž že chce odrážeti, reprodukovati, zmocňovati a zhusťovati život. Či specielně u poesie: že chce reprodukovati a zmocňovati život lidské duše. A vše, co tomuto úkolu slouží, má právo a jest dosti důstojno, aby bylo látkou umění. Nejen tedy tradicielní city a vášně ponejvíce erotické, nejen duševní stavy abstraktní lidské bytosti, vytržené ze své doby a svého okolí, nýbrž i stavy konkretního člověka dneška a to zase od stavů více či méně ideálních, od lásky nebo velikého pathosu až ku hněvům naproti jiným

konkretním institucím, a osobám a stranám — to všecko má právo býti vyjadřováno uměním, poněvadž to všecko činí člověka, poněvadž v tom všem víří a mluví jeho život a život vůbec.

Ovšem že je třeba, aby to bylo vyjadřováno umělecky. Ale jinak není zrýmovaný politický program o nic horší než zrýmované vyznání lásky. Má-li však politická látka stejný nárok v umění jako jiné, podlehá i stejným požadavkům. Úspěch v massách nečiní ji velikou, ten je velmi často způsoben nahodilými okolnostmi (na př. u nás úspěch Písní Otroka) — je-li politická báseň silna, je silna jako dílo umělecké, jako z hluboka vážený projev silné umělecké individuality, k čemuž zde ovšem přistupuje požadavek silného karakteru politického. Básník, který jím není, měl by na tomto poli mlčeti, neboť tu pak i při všech přednostech formy a výrazu nemá jiného co říci, než čemu ho naučila jeho strana, jeho žurnál. A co je umělec, který si dává diktovati myšlénky a city ať shora, ať zdola?

On musí státi výše a proto také dále viděti. Nesmí býti pouhým Tyrtajem časových bojů, nýbrž hnutí jimi hýbající v sebe sice pojati, ale nalezti na něm nové, neobjevené stránky, překvapující hlediska, ukazovati přes ně dále, býti objevitelem a tvůrcem. Tím se nežádá od něho nic více, než co od něho chceme v oboru jiných idejí a citů, nepolitických. I tam povrháme umělcem, který jen povrchně vyjadřuje povrchní city a myšlenky mass.

Z tohoto hlediska chci přihlednouti k některým ukázkám politické naší poesie z posledních let, totiž zvláště od počátku doby, značící novou vlnu a přerod našich politických citů: od konce éry staročeské.

* * *

Nelze říci, že by v celém průběhu našich politických bojů byla měla poesie nějaké zvlášť silné účastenství. Na samém jich počátku zazněly jiskřivé verše Havlíčkových Brixenských elegií, Křtu sv. Vladimíra a epigramů a ty zůstaly na dlouhá desetiletí téměř jediným pokusem v tomto směru a jediným vůbec, jenž dosáhl toho, po čem každá politická poesie více či méně touží — popularity. Po celá dlouhá léta nepřišel nikdo, kdo by byl osvítil několika uměleckými blesky naše politické postavení, na venek i doma. Pravda, myšlence národní připadá lví podíl v poetické produkci posledních třiceti let, ale pojetí její nejeví se v poesii ve smyslu politickém, nýbrž jen citově vlasteneckém

Z představ a pojmů: vlast, národ, Bílá-Hora, úpadek, vzkříšení, slavná minulost nebo budoucnost národa atd. utvořila se celá jakási mythologie, poskytující pohodlnou, vyšlapanou cestičku pro celé generace veršovců. Bylo to pořád jen citové opojení, které si úmyslně zavíralo oči před každým pronikavějším rozborem těchto pojmů. Nebylo tu skutečných politických myšlenek a kritika našich domácích věcí nešla přes obligátní nářky na nesvornost a nedostatek nadšení. Ale při vší citové nafouklosti a bombastu tohoto druhu vlasteneckých poesií bylo v nich mnoho opatrnictví, jak vůči úřadům, tak i vůči domácím stranám a poměrům. Nic nepojmenovati, o nic nezavaditi, nikoho nepodrážditi a přece se sloniti ve slávě hrdinského pěvce, jenž vede národ do boje, to byly as ambice tohoto druhu politických básníků. A nebyli mezi nimi jen vyrabitelé tuctových proslovů (ty jsou ovšem nejkřiklavějšími ukázkami toho genru a nepřestávají dosud strašiti, slýcháme je co chvíli ještě z jeviště Národního divadla) — jest vůbec od počátku let šedesátých málo i zvučných jmen básnických, která by o toto pole nebyla zavadila. Na jedné straně imitace národních písní, na druhé toto laciné tyrtajství — to jsou vůbec dva nejvíce karakteristické příznaky školy t. zv. „národní“ (Ad. Heyduk, El. Krásnohorská atd.) O skutečné politické poesii nemůže zde býti řeči — jest to jen poesie vlastenecká v širokém a mělkém smyslu tohoto slova.

* * *

Prvý básník, jenž se pokusil hlouběji a konkretněji zasáhnouti do současného politického života své doby, byl Svatopluk Čech. Způsob, jímž to činí a okruh politických ideí, v nichž se pohybuje, odpovídá všeobecnému rázu nazírání a cítění politického v různých fásích našeho rozvoje za poslední čtvrtstoletí. Pokusil jsem se již ve článku o Svat. Čechovi ve vídeňské „Zeit“ načrtnouti tato stadia, ukazující zřejmě, jak básník byl nesen svým ovzduším, vlnami jím hýbajícími a jak nesen těmito vlnami prodělal s sebou všecky větší obměny v politických názorech svého okolí. Nestavěl se nikdy nad ně a jeho kruh politických myšlenek a citů kryl se až do nejnovějších dob zúplna s myšlenkovým kruhem strany, jíž náležel — strany mladočeské. Váha jeho jako politického básníka nespočívá proto v individuelní samostatnosti, prokopávání cest pro nové politické myšlenky a city, nýbrž pouze v tom, že zmíněný myšlenkový okruh mladočešství, vyslovovaný jinak jen

žurnalistickými články a poslaneckými řečmi, v poesii pak nanejvýš jen vlasteneckými tirádami Elišky Krásnohorské a j., že tento myšlenkový okruh vtěloval do poetických koncepcí. Jeho zásluha je v tom, že se neostýchal jmenovati i ve verších věci politické pravými jich jmeny a že mlhavou mythologii starovlasteneckých pojmů nahradil skupinou pojmů daleko více již politických.

Jenže byly i ty z velké části — mythologií. V prvních větších jeho koncepcích politických „Evropě“ a „Slavii“ upomíná na to již allegorický spůsob spracování. V „Evropě“ politické a sociální proudy, ve „Slavii“ slovanští národové jsou zastupováni allegorickými postavami a zauzlení a rozuzlení konfliktů, jak je tam Čech sestrojuje, svědčí o tom, že se dívá na současný politicko-sociální život skly své doby a své strany. Tak jak hledí v „Evropě“ na budoucí sociální revoluci, hledělo se na ni vůbec v našich demokratických kruzích tehdejších let. Jest v tom příliš znatelný dojem, jejž učinila pařížská komuna. Na socialismus se hledí více se strachem než se sympathiemi a ačkoliv se tuší, že jsou příčiny k nespokojenosti s dnešními řády, nepomýšlí nikdo ještě na formulování hospodářských reforem, jimiž by se nejnižším vrstvám lidovým ve vlastním národě pomohlo. Naopak, hledí se na osud západní Evropy s jistým resignovaným fatalismem, a skorem bych řekl, škodolibostí. Ať si utone loď Evropy ve vlnách sociální revoluce, té zkažené Evropy, „shnilého západu“ — nás se to netýče, naopak jest to jen k našemu prospěchu, neboť udeří tím dříve naše hodina, hodina silného, mladého probouzejícího se Slovanstva. „Slovanstva orel bílý“ již již rozpíná křídla, aby vyletěl k nejvyššímu bodu světových dějin. Jen co se ještě smíří bratr Rus s bratrem Polákem, bratr Srb s bratrem Chorvatem atd. Ovšem pěkně se to smiřuje básníkovi na palubě ideální lodi „Slavie“ — ale jinak v písni a jinak — v politice! A to je právě to, co jsem nazval politickou mythologií v poesii Čechově, celá tato slavjanofilská, konkretněji řečeno: rusofilská legenda, v jejíž záři se osudy Evropy tak hravě a pro nás prospěšně řeší. A celá vratkost a tím i škodlivost té legendy teprv vyniká, srovnáme-li ji s ubohým reálným stavem tehdejších politických věcí, se žalostnou passivní oposicí, vstupem Staročechů a Mladočechů do Taaffeovy — vládní většiny, kulminačním bodem militaristické velmoci německé atd.

Ovšem tato miserie politické skutečnosti jest v mnohém

ohledu omluvou pro tuto fantastiku. Čím jest skutečnost bídnější, tím lépe se to od ní utíká do růžových snů. Čím jsme se kdy cítili slabšími, tím více jsme vzpomínali na bohaté strýčky v ostatním Slovanstvu a předky, a naopak. Uprostřed let osmdesátých upadla naše politika pod staročeským vedením již nejhloub. To již nebyl politický život, to bylo žalostné a zahanbující živoření, v němž byl docela vysvětlitelným hlas, tázající se, stojí-li takový boj vůbec za to, aby byl dále bojován? Byla to černá, skličující politická noc, doma i ve Vídni.

Do této noci padly první záblesky svitání po r. 1886. Strana mladočeská počala dobývati dnešních posicí a její vítězství bylo tehda vítězstvími české věci, novou etappou v našem politickém rozvoji, novou přivalivší se vlnou politických myšlenek a citů. Znovu rozdmychány pohasínající jiskry demokratismu, radikalismu a slovanství a politické ideály nabývaly konkretnějších forem v představách o rozhodnějším postupu proti vídeňské vládě. Novou tuto svitající éru uvítal Svatopluk Čech svými „Jitřními písněmi“ (1887). Kniha ta zůstane pomníkem své doby. Vyslovuje tehdejší náladu a snahy všech rozhodnějších živlů v národě, zvláště v mládeži. Již samy tituly básní jako: „Nadšení, Dosti nás, Bratrství, Pod starým praporem“ vyslovují hesla, hýbající vzrůstajícím mladočeským hnutím. Skutečných politických ideí tu nalezáme málo, celá kniha směřuje výlučně téměř k citu, k nadšení. Je to opojně radostné rozechvění prvých fanfár válečných, kdy vojsko se řadí do šiku a sbírá nové hrnoucí se síly. Nepraví se jasně, kudy se potáhne a co se chce vybojovati. Ale jen již jednou konec tomu chabému živoření staročeskému, jen za každou cenu si dodat odvahy a jíti v před! To je asi to, co kniha chce říci. Ale jeden pokrok zde je: od fantastických snů se postoupilo již blíže ke konkretní situaci politické, k boji. K politické práci ještě ovšem ne. Své sny o Slovanstvu jmenuje tu Čech již sám fantómem (Zimní fantasie), nejkrásnějším svým snem, jehož vyplnění se již asi sotva dočká. Cítí již ve svém okolí zárodky skeptických živlů, neboť jinak by tak důrazně neprohlašoval, že mu hesla: vlast, Slovanstvo, svoboda atd. nejsou pouhou frásí (Fráse). Nejkonkretněji mluví v „Modlitbě“, namířené přímo proti Němcům a Maďarům. Z celé knihy mluví stále ještě radikalism výlučně národní, s malou příchutí politickou a beze vší příchuti sociální. Ale již tehdy vyciťuje básník, že „cos nového se rodí v českém vzduchu, dum svěžích jiskření a vlnobití“ a ze slov, jimiž toto

hnutí v mládeži vítá, vyzírá dost jasně, že tuší budoucí rozdíly tohoto vzrůstajícího hnutí v mládeži od hnutí, jímž je právě národ nesen. „Jitřní písně“, opakuji, zůstanou důležitým dokumentem našeho politického rozvoje. Jest podivno, že jich hnutí, jemuž sloužily, nedovedlo lépe využiti. Přese všecek nedostatek idejí ryze politických a zvláště nových individuelných pojetí básníkových nedá se jim upříti jedno: silný pronikavý dech té nadějné a radostné nálady, která pronikala v oněch letech mladočeskou stranou a která se již nikdy nevrátí, jako se nikdy nemůže vrátiti uplynulé mládí . . .

Rok po „Jitřních písních“ následovaly „Nové písně“. Jakým politickým básníkem se jeví Svat. Čech v předešlé sbírce, takovým ve všeobecných rysech i zde. Ale přece značí tato druhá sbírka v mnohém ohledu nové stadium. Především již celým svým tónem: ten není zde již tak spontanně lyrický, je střízlivější, více reflexivný a dospívá místy až ku výrazu prosaickému. Může se zde však již mluviti spíše o politických idejích. Čech účtuje zde na př. se škodlivým historismem (Zpět a v před, V záři minulosti), s otázkou cizích vlivů a svéráznosti (Čínská zeď), s osobním živlem v našich veřejných poměrech (Petr a Pavel), s falešným heslem svornosti (Svornost), mluví proti skepsi a kritice (Věčným karatelům) atd. Tedy pokrok od pouhého dřívějšího appelu na nadšení, víru atd. jeví se v tom, že appeluje již i na soudnost čtenáře. Sestrojuje si ovšem na jednom místě (Tyran Rozum) dosti pohodlnou theorii o protivě rozumu a citu, kde rozum = kosmopolitická civilisace a cit = národní lidová kultura a také velice pohodlně tuto otázku překonává a řeší: „vzdělanosti plný svit jen ozáří, až svorně Cit a Rozum vlásti budou.“ Ale zatím mnoho z těchto jeho písní psáno právě pod tyranstvím rozumu. Mají málo spontannosti, bezprostřednosti; pojem neb otázku, o níž chtějí reflektovati na př. svornost, šablony, pravda atd. si rozumně rozloží a dle rozvrženého konceptu docela akademicky a studeně „řeší“. Totiž celé to řešení spočívá v tom, že se všude hledá rozumný smír mezi odporujícími pojmy dle požadavků prostého „zdravého rozumu“ na př.: dívejme se do minulosti, ale nezapomínejme na práci pro budoucnost; jděme ruku v ruce s ostatními národy, ale nezapomínejme na požadavky svéráznosti; buďme svorni, ale popřejme místa různým směrům, a podobné ctihodné pravdy. V tom ohledu jest Čech skutečným básníkem „zlaté střední cesty“ i kdyby sebe více tvrdil, že stojí

„na křídle nejkrajnějším". Nikde se neodváží postaviti mimo veřejné mínění, nikde se neodhodlá k smělejšímu řezu do lží a hniloby na našem vlastním těle. V básni „Vlny" na př. horuje pro pravdu:

„Jen pravdu hledejme, nechť třeba razit stezku
přes trosky útvarů, jež světil mnohý věk,
přes duté idoly, jež v lichém skví se lesku,
a fráse zvonivé, jež prázny myšlenek . . ."

ale vidí tyto duté idoly a fráse zvonivé jen u cizích národů; před těmi, které bují v našem vlastním táboře, zavírá si zrak.

Básníkovo politické stanovisko z celé knihy dosti určitě nevyzírá: horuje na př. současně pro demokracii, Slovanstvo, národní kulturu a zároveň slaví dělníka (tedy karakteristickou postavu dnešní éry, jíž vládne nenáviděný jím „Tyran Rozum") jako „hrdinu budoucnosti". Tyto dvě básně „Podzemní hlas" a „Hrdina budoucnosti" bývají považovány za první význámné signály sociálního živlu v naší poesii, a to snad právem. Z celého jejich výrazu, mohutnějšího než u ostatních písní, lze souditi, že nejsou pouhou koketterií s tímto sociálním živlem, nýbrž kusem básníkova osobního přesvědčení. Ale ční v celé knize nápadně osamoceně a v rozporu s celým ostatním jejím duchem, tak úzce nacionálným. Čtenář pak je veden k nutnému závěru, že buďto není básník ve svých politických ideálech sjednocen (neboť ideály na př. slavjanofilského creda „Věřím" a „Hrdiny budoucnosti" se nedají tak hned sjednotiti) anebo že ve většině své politické poesie podléhá veřejnému mínění, zde však že se pokouší vyjádřiti své vlastní pokročilejší stanovisko, skromně ovšem a nesměle. Hledí stále, aby se jeho verše kryly s myšlenkovým okruhem mladočeské strany a přece nemůže zapříti, že místy cítí a myslí jinak a to pak zaviňuje tu nejasnost cílů a neprohloubenost pojmů, která zvláště eklatantně se ukázala později v „Písních otroka", jichž se chytilo několik stran najednou a nemohly se dohodnouti, které z nich vlastně básník posloužil.

(Příště dále.)

Zolův naturalism.

Studuje **T. G. Masaryk.**

II.

Přistupme již ku „přírodopisu“ (tu tedy jistě běží o realism!) rodiny Rougonů-Macquartů. Přírodopis? Zola serií svých románů postihnouti chtěl rodinnou dědičnost, chtěl ukázat, jak jednotlivá pokolení s sebou jsou historicky svázaná tajeplnou silou dědičnosti.

Jako Darwin vyhledával a vykládal „Původ člověka“, tak Zola hledal výklad původu jedné rodiny, jednoho rodu. Dědičnost poutá ho nejen vědecky, ale i umělecky: může býti velikolepějšího předmětu nežli pozorovati a studovati svůj rod a konec konců sebe samého? Moderní přírodozpytec, pozorující svůj vlastní rod — toť zajisté předmět pro nejmodernějšího romanopisce vděčný, vděčný pro rozum a fantasii, vděčný pro srdce. Zola zakončiv svůj cyklus potomkem, pozorujícím sebe, velmi dobře vycítil veliký umělecký moment, který se v předmětu skrývá. Učinil z vážné otázky vědecké vážný sujet umělecký.

Uznávám to, třeba (v souvislosti s celým uměním Zolovým) i v tom viděti starého romantika, hledajícího vždy nezvyklou a napínavou osnovu; a že šlo o toto napjetí, vysvitne z toho, jak Zola problem svůj rozřešil:

V „Pascalovi“ podává nám Zola jako by souhrn svých pozorování a studií a podává nám na mnohých stránkách přímo přírodovědecký essay o dědičnosti. K románu také na zvláštní tabele přivěšen schematický rodokmen — tedy „experimentální román“ optima forma.*)

---

*) Český překlad jej neprávem vynechal. Za tou příležitostí dodávám, že v našem (jinak dosti dobrém) překladě také potlačeno toto věnování: „Památce

Pascal-Zola má před sebou pět kolen svého rodu. Počíná svůj rodokmen s Adélou Fouqué (tetou Didou) a s jejím manželem Rougonem a s následujícím po jeho smrti milencem Macquartem; prvé dítě Rougonovo (Petr Rougon) narodilo se 1787, prvé dítě z Macquarta je Antonín Macquart, narozený 1789, jehož děsně-směšný konec jsme právě poznali. V „Pascalovi", a to roku 1873, končí se smrtí Pascalovou pozorování rodiny, končí se studiem posledních výběžků v pátém koleně, zejmena poznáváme ještě Karla, jehož smrt v témž roce, jakož i smrt tety Didy se nám předvádí. Předvádí se nám tudíž zároveň a vedle sebe v „Pascalovi" celý rod: Adéla Fouqué, syn Antonín Macquart — druhé koleno, Pascal — třetí koleno z větve Rougonské, Klotilda a Maxim čtvrté koleno Rougonův, Karel a synáček Pascalův — páté pokolení. O ostatních členech Rougonovských a Macquartovských se v „Pascalovi" jen tu i tam něco málo dovídáme.

Započav studiem lidského zárodku Pascal pozoroval řadu konstatních jevů ve vlastním rodu i jal se budovati všeobecnou theorii dědičnosti. Stanoví čtyry druhy dědičnosti:

Dědičnost přímá: dítě fysicky a duševně představuje otce a matku.

Dědičnost nepřímá: potomek představuje postranní příbuzné, strýce, tetu, bratrance, sestřenici.

Dědičnost zvratná: potomek představuje předky přes jedno nebo více kolen.

Dědičnost vlivem: dítě po druhém muži představuje prvého muže matčina.

Dvojím způsobem dědičnost působí. Buď totiž otec anebo matka převládá, anebo vlastnosti rodičů zjevují se smíšeny. Smíšení takové trojí má stupeň: vlastnosti rodičů jsou jako by sletovány — jindy jsou jako by rozsety a konečně jsou úplně sloučeny.

To jsou Pascalovi ovšem jen odpozorované fakty; avšak on hledal i theorii a přestal konečně na tomto výkladu: z generace na generaci předává se část plasmy zárodkové (plasma germinatif), tato látka nad míru jemná a složitá předává se nezměněná a nezměnitelná.

*

---

mé matky a mé drahé ženě věnuji tento román, jenž jest souhrn a závět mého celého díla." Tato dedikace je tuším dost charakteristická — nelze než české vydavatele za to pokárat, že cizí originaly vydávají tak nepřesně.

Postup tohoto vyložení je docela logický a přesný. Zola je si vědom, že běží napřed o konstatování faktův a že fakty ty musejí se přede vším klassifikovat; teprve od faktů postupuje k hypothesi, jejíž pravá hodnota vědecká (zde v „Pascalovi“!) dobře je mu známa. Tedy bezvadný postup podle logických pravidel, třeba Millových.

Netoliko logický postup Zolův je správný, ale on přidržel se i osvědčených vůdců, Darwina, Haeckla, Galtona a konečně Weismanna; důkaz, že pokračuje s duchem doby, že je docela moderní a tudíž i po této stránce nedalo by se proti jeho „experimentalní“ methodě namítati ničeho. Avšak — tažme se — držel se Zola své theorie? Postupoval při své dlouholeté práci, jak nám teď na konci své činnosti theoretisuje? Odpovídá konečná theorie předchozímu pozorování, je na něm zbudovaná?

Nikoliv. Zola správně nepozoroval a nepopsal skutečných faktů. A to pro umělce, jenž chce být realistou, hlavní je věcí a důležitější, nežli podat theorii, kterou si můžeme tam neb onde vypsat. A právě ta konečná theorie dokazuje, že Zola nepodává „souhrnu“ svého díla, jak o něm praví v uvedené dedikaci: theorie ta je formulována podle Weissmanna, avšak právě proto nesrovnává se se vším tím, co podával a vykládal ve svých románech dřívějších.

Já se tu ovšem nemohu pouštět do nesnadného problemu dědičnosti, avšak Zola sám cituje nám své autority, praví nám, že v „Pascalu“ podává souhrn svého díla a tudíž nelze se věci vyhnout.

Dnes o dědičnosti a záhadách s dědičností souvisících spisovatel, zakládající si na románě „experimentalním“, v němž právě dědičnost se má netoliko studovat, ale i vyložit, musil by lépe přemýšlet než Zola. Vždyť o věci již tak dlouho a úsilně se myslí. Dědičný hřích dost stál námahy bohoslovy, Zola mohl, nechtěl-li se obrátiti k Starému Zákonu, již u Pavla nalézti názory, které on pokládá za docela nové; k Římanům Pavel napsal na př.: „. . . ne já to činím, ale ten hřích, kterýž ve mně přebývá“ nebo: „vidím jiný zákon v oudech svých, odporující zákonu mysli mé“ — Augustin, Pelagius, reformátoři, konečně dnes darwinism, škola moderních kriminalistů znamenají stadia téhož myšlení, každému vzdělanci známá. I zaráží tudíž, že Zola má o věci myšlenky tak nepropracované. Že v „Pascalovi“ cituje Darwina, Haeckla, Galtona, Weismanna, není mi důkazem, že autory ty

četl a náležitě promyslil; zdá se mi, že si pouze přečetl, co Ribot ve svém spise o dědičnosti právě o těchto autoritách napsal.*)

A Weismannova theorie dědičnosti, jíž se Zola v „Pascalovi" přidržuje, tím je zvláštní, že nepřipouští dědění vlastností nabytých; rozumím-li však Zolově cyklu, ukazoval pořád pravý opak, že totiž i nabyté vlastnosti z pokolení na pokolení se dědí. To odpovídá názoru Darwinovu, jehož se také přidržuje, ale je to v odporu s názory Weismannovými. Jestliže však Darwina a Weismanna klidně staví vedle sebe, buď neví, že a čím se různí anebo chce tím říci, že názory obou logicky a věcně spojil a usmířil. Avšak to se nestalo a proto vidím mezi závěrečnou theorií „Pascala" a fakty v předchozích románech podávaných nesoulad a rozpor: theorie nevyplývá z faktů, je neorganický závěsek.

Zdá se mi proto dále, že Zola se svou theorií dědičnosti (podle Weismanna) nedosti pečlivě spojil theorii o vlivu okolností a okolí, kteréžto theorie se také drží a již tak často a důrazně hlásal.

Úkolem pečlivého pozorovatele, držícího se těchto theorií (i uměleckého), by bylo, v každém daném případě, při každé osobě, při každém charakteru ukázati, co tento skutečně má po předcích, co způsobily okolnosti a okolí, co k dědictví přibývá nového. Toho však Zola nikde nedělá. Jako by na své theorie úplně zapomněl, líčí nám v jednotlivých románech lidi právě tak, jak je líčili, řekněme, starší romantikové, nikde na osobách samých nevidíme toho trojího působení, totiž dědičnosti, okolností a okolí. I přívrženci Zolovi, na př. Brandes uznávají, že v mnohých románech neviděti pražádné spojitosti s osobami dřívějšími a s druhým císařstvím, jež cyklem mělo býti charakterisováno. A v skutku: kde je vůbec přírodopis a sociální historie rodiny „pod druhým císařstvím"?

Theorii o vlivu okolností a okolí převzal si od svého učitele Tainea, ale právě tak, jako tento, v praxi theorie nedbal. Ať mi někdo na tom, co Taine říká o Dickensovi nebo Shakespearovi,

*) Srv. Ribot, L'Hérédité, 4. vyd. 1890, p. 385, co Ribot referuje právě o Darwinovi, Galtonovi, Spencerovi, Haecklovi a Weismannovi s tím, co Zola v II. kap. „Pascala" o týchž hypothesích uvádí (Spencera vynechávaje). O moderních theoriích dědičnosti máme teď pěknou stať v Marešově Všeobecné fysiologii, str. 120.

ukáže, co je na obou vliv rodu (rasy), okolí a doby — nikdo toho nedovede. A podobně nikdo v Zolovi neuvidí, jak jeho osoby jsou účinem vlastností zděděných a změn, způsobených vlivem okolí a okolností. Tím nechci říci, že theorie Taine-Zolova je nesprávná, tvrdím jen, že Zola (ani Taine) theorie své neverifikoval svým dílem.

U Zoly vidíš to v malém i velikém, jak nelišil náležitě dědičnosti od vlivu okolností a okolí. V Naně podle dědiční theorie alkoholism otcův a matčin se přeměnil v mravní zkaženost; avšak nestačí k vysvětlení Nany prostě nevychování a mravní zkaženost? Jistě: v „Pascalovi", kde stručně mluví o všech svých osobách, o Naně praví, že vyrostla na sociálním hnoji předměstí a že z té hniloby sociální odletěla jako zlatá muška a zanášela zkázu, kam usedla.

Anebo vezměte si v „Pascalovi" toho nebohého Karlíka. Četli jste již o jeho smrti: máte dojem, že tak zaniknouti mohl jen potomek degenerovaného rodu? Dítě přece pochází od nevyzralých (17letých) rodičů — nebylo ani mravně ani fysicky řádně vychováno — záhy mravně i fysicky bylo zkaženo, zejména pohlavně — — nestačí to k vysvětlení předčasné smrti? (Dejme tomu, že konec hochův popsán podle skutečnosti, což jistě není.)

A podobných námitek mohl bych dělat ještě celou kopu: Zola přejal různé moderní theorie dědičnosti a theorie descendenční vůbec a necrganicky je přivázal ke svým faktům. Už z toho se vidí, že ty fakty fakty nejsou — jsou to fantastické vybájeniny. Umělce skutečně pozorujícího poznáváš při práci velmi snadno, na př. Tolstého: podává charaktery, kterým úplně nerozumí; ale Zola rozumí svým charakterům příliš dobře, docela tak, jak staří romanopisci, kteří právě proto, že fantasovali, psychologický výklad všech svých charakterů, i „nejproblematičtějších" měli na snadě jako pekař housku na krámě. Spisovatel moderní, spisovatel se smyslem pro vědu a pozorování (nemusí se ani zvát „realistou", „positivistou", „veristou") s Zolovou manýrou společného nemůže mít nic. U člověka opravdu pozorujícího postřehuješ především ten zvláštní podiv, tu perplexnost anebo jak bych to nazval a toho u Zoly není; a ten, kdo to má, ten s theoriemi, vykládajícími svět a život, zachází také docela jinak, než Zola.

A co vlastně Zola dědičností chtěl ukázat? Chtěl ukázat historii rodiny a chtěl tuto historii „přírodovědecky" (právě děděním) vyložit. Avšak stala se Zolovi nemilá věc, že na konci

své práce úplně zapomněl, co hlásal na počátku. Ztratil totiž víru ve svůj princip a mimo to, jak se podobá, změnil svůj původný plán.

V předmluvě ke svému sociálnímu cyklu (1871) Zola ještě plně věřil v dědičnost. „Dědičnost má své zákony jako gravitace“ — praví tónem, jako by zákony ty znal aneb alespoň vypátrati mohl; chce nalézti nit, jež „mathematicky“ vede člověka k člověku a tak popsati celou rodinu. Podobně mluví i v dalších svých románech — avšak na konec v „Pascalovi“ o dědičnosti mluví méně určitě a přímo skepticky. Správně mu totiž napadá, že přece každý člověk, každá rodina, předky své mohla by hledati až k Adamovi, abych to tak stručně řekl; proč mělo by se v daném případě dědění stopovati jen až na tetu Didu? Vždyť teta Dida právě tak měla své předky — — co tedy všecka dědičnost vykládá? Slyšíme přece, že otec Adelaidy Fouqué šílel — proč tedy nepočal svou „historii“ rodiny s ním, nýbrž teprve s dcerou? Dělaje si takto sám nejvážnější námitky Zola konec konců doznává, že prý již po dvou, třech pokoleních rodinná podoba se ztrácí a dospívá konečně i k názoru, že v obnovování pokolení je ustavičná transformace. Transformace — toť ovšem je docela něco jiného než „mathematické“ dědění.

Avšak Zola, jak naznačeno, změnil také své názory o sociálním účelu dědičnosti. Nemýlím-li se (při neurčitosti Zolově nebylo by divu), na počátku svého cyklu Zola měl názory a úmysly hodně pessimistické, avšak v „Pascalovi“ končí — optimisticky. Z degenerace stává se regenerace.

Čteme sice v „Pascalovi“, že rasy degenerují a vykládá se nám, že degenerace je „véritable epuisement“, skutečné vysílení, po němž následuje rychlý úpadek (rapide déchéance), rasy takové rychle se vyžívají, shoří. Mladý Karel je příklad takového degenerovaného výběžku. Avšak vedle tohoto výběžku líčí se nám regenerace rodu spojením Pascala a Klotildy, o kterých slyšíme, že oba nikterak nejsou obtíženi rodinným neduhem. Právě tak (myslím ovšem, že na to Zola nepamatoval) i v jiných románech z nemocných rodičů se rodí zdraví potomkové, na př. Octave v „Pot-Bouille“ je zdravý, ač oba rodiče zšíleli. Případů takových však Zola nijak neanalysoval (onemocněli rodiče po narození, resp. početí syna a j. otázky) a jak pravím, vůbec na problem dědičnosti ani nemyslil. A dokonce pokud se celé Francie týká čteme, že se rychle obrodí: má sice zhnilé, zkažené prvky, ale

život prý pořád eliminuje škodlivá tělesa a proto Zola nevěří v úplný pád (effoudrement final).

Čteme obzvláště, že proti degeneraci je účinný prostředek v — nové krvi z venčí, ale Zola zase i na to zapomněl, líče nám spojení Pascala s vlastní neteří. Ze všech těch záhad a protiv, do které jej nepochopený darwinism zavlekl, pomáhá si asi tak, jak si ze slepé ulice pomohl Jean Valjean Viktora Huga. Cyklus končí se totiž hymnem na život. Zola-Pascal věří jen v život — život je Bůh, je veliký hybatel, je duše světová. Takový Bůh si ovšem bude vědět rady. S počátku Pascal ovšem myslil, že život právě v dědičnosti má jediný nástroj, že dědičnost udělala svět a proto se jí chtěl zmocniti, aby změniti mohl svět; vynalezal proto silící elixir (!), ale konec konců končí vírou v pouhý život.

Ten mocný světa pán spěje však k podivným koncům. Ustavičným směšováním vznikne podle Zoly „člověk průměrný", „člověčenstvo neurčité" — lidé budou si kdysi úplně podobni a netoliko lidé i zvířata, deklamuje Pascal v ultraaltruistickém zanícení pro svého domácího psa. Slyšeli jsme arci, že po dvou třech generacích podoba se ztrácí a čekali bychom podle toho, že se lidstvo svým vývojem pořád více a více differencuje, čemu by také Zolova theorie o působení okolí a okolností nasvědčovala, ale Zola v záchvatu pantheistického vidění zří živé tvorstvo všecko přetvořeno v jednu tvář, zří dokonce „neurčité" člověčstvo.

A to že je počátečný plán a idea Rougon-Macquartů?

*

Problem dědičnosti, dekadence a co s tím souvisí, vyžaduje především — neškodí to povědět ještě jednou — svědomité a přesné konstatování faktů. Že některá mravní a vůbec duchovní vlastnost člověka nedá se vyložit leda děděním — tento fakt musí být velmi pečlivě a velmi pozorně konstatován. Musí být dokázáno, že nepůsobily na dítě stejné a podobné okolnosti v užším a širším kruhu rodinném a společenském, musí být dokázáno, že nepůsobil příklad otcův, matky a členů rodiny vůbec nižádnou suggescí — zkrátka ta „nit", vedoucí od člověka k člověku musí skrupulosností skutečně „mathematickou" být nalezena, sice jinak všecko mluvení o dědičnosti nemá smyslu.

Prosím, aby mi bylo rozuměno: v tom, že Zola užil rodinné dědičnosti zvláštního a nápadného není nic. Když na př. Dostojevský v Karamazových mluví o rodinných zvláštnostech „kara-

mozovštiny“ a když jednou na Alešovi konstatuje docela stejné rozčilení, jaké bývalo s jeho matkou, čtenář v tom nevidí nic zarážejícího. Podobně ve „Válce a míru“ Tolstoj předvádí nám dvojí i trojí pokolení a také vidíme, že jablka nepadají daleko od stromu. Avšak ani Tolstoj ani Dostojevský nerozbírají přesněji, co v členech rodiny té neb oné vzniklo skutečným děděním, co příkladem, vychováním, suggescí, duševní nákazou a konečně působením stejných okolností. Avšak jakmile spisovatel všecek důraz klade na dědění a fakt ten chce vyložit, nastává povinnost, výklad jeho pozorněji kritisovati a sice především žádat, aby fakty samy dotčeným mathematickým způsobem byly konstatovány.

Nordau tvrdí, že Zola čerpal látku pro všecky své romány ze soudních aktův a lékařských popisů rodiny bretagnské Kerangal a že zejména z jedné práce o této rodině převzal také svůj rodokmen.*) Nekontroloval jsem tohoto tvrzení, je-li správné, a do které míry je správné. Avšak nepokládal bych ani soudních akt (patrně starších) za spolehlivý material; hlavně však celý cyklus dělá dojem, že Zola i těch soudních aktův užil velmi zběžně. De facto se o faktech jen mluví, t. j. nahražují se bujnou fantasií a dosti povrchním rozkládáním různých časových theorií.

Jednotlivé romány Rougon-Macquartů vybízely by k novým a zvláštním výtkám. Jak se na př. s theorií o transformaci srovnává Lombrosova theorie, kterou nám spisovatel s obvyklou svou minucioností podal v „Člověku-zvířeti“? Lombroso sám je spisovatel velmi nepřesný, ale Zolův „Člověk-zvíře“ mu přece byl trochu silný a proto se vyslovil, že Zolovi zločinci nejsou podle života kresleni, nýbrž že jsou jako vybledlé a nesprávné světlotisky, dělané nikoli podle života nýbrž podle olejových portretů. Tedy zase nepřesná konstrukce charakterů podle knižní předlohy, o tom nemluvíc, že Zola nesprávnost Lombrosovy theorie nepoznal. Kdyby byl lidí jen trochu pozoroval, sotva by byl napsal „Člověka-zvíře“.

III.

Zola nespokojil se pouze svými romány, ale jak známo napsal obšírné spisy a studie, v nichž názory své vykládá a hájí.

*) Nordau, Entartung II., 440. (2. vyd.)

Tak vznikly různé jeho články kritické a konečně i spis o „experimentálním románě“.*)

Zola sám zove sebe naturalistou. Naturalism je návrat k přírodě, je experimentalní analysí, je analysí faktů, předmětů živých a neživých; „my jsme analytiky, anatomy, sběrateli lidských dokumentů, jsme učenci, uznávajícími výlučně autoritu faktů“. Naturalism je, jedním slovem, „experimentalní a analytickou methodou.“

Naturalistický román je tedy románem experimentalním a to Zolovi znamená toto. Naturalista — (romanopisec) — předně pozoruje, pozoruje, co je, protokoluje, nevyslovuje svého mínění, nevyslovuje svého souhlasu-nesouhlasu, prostě konstatuje, co vidí.

Vypozorovav si takto pevný základ stává se experimentátorem, dělá pokus; pokusem tím je román t. j. naturalista ukazuje nyní románem-pokusem, že jednající osoby chovají se v okolí a okolnostech, do kterých romancier je přivedl, přesně podle pozorování. „Experimentátor je podle slov Claude Bernarda vyšetřujícím soudcem přírody; my romanopisci jsme vyšetřujícími soudci lidí a jejich vášní.“

Kdo jen poněkud má vhled do toho, co je věda a vědecká methoda a kdo jen zdaleka ví o různých směrech vědeckých a filosofických, poznává již v tom mále, co tu uvedeno, jak Zola nemilosrdně zachází s pojmy a jak splétá, co spleteno býti nemá a býti nemůže. Zolovi se nešťastnou náhodou namanula kniha znamenitého fysiologa Bernarda o expermientalní medicině i udělal z ní aesthetický kodex naturalismu, právě tak, jak z Ribota vypsal své různé hypothese o dědičnosti.**) Učitel Bernardův, slavný Magendie, nemohl se nadíti, že nalezne se aesthetik-romanopisec, jenž jeho heslo: experiment! šmahem přijme za heslo moderního románu. Nemusíme přece obšírně vykládat, že právě pojmu experimentu Zola naprosto nerozumí, když domnělé druhé stadium naturalistické tvorby nazývá experimentem, kdežto by dle

*) Literárně kritické statě Zolovy, uveřejňované ve „Věstníku Evropy“ (1875-1880) sebrány v knihách: Le Roman expérimental 1880, Documents littéraires 1881, Nos auteurs dramatiques 1881, Les romanciers naturaliste 1881, Le naturalisme au théatre 1881. K tomu nedělní statě z Figara za 1880—81: Une campagne, 1882.

**) Claude Bernard, Introduction à l'étude de la médicine expérimentale 1865.

toho, co Zola uvádí, de facto nebyla než románovým spracováním konstatovaných faktů.

Nemůže býti horší methoda, než-li pro zvláštní obor duchovní práce šmahem přebírat methodu oboru jiného; a kdyby se alespoň jednalo o vědu — avšak běží o umění a to Zola prostě ztotožňuje s vědou, určuje pro umění naturalistické a obzvláště pro román methodu Bernardovu. Zola docela proti podstatě umění a literatury prostě to, co Bernard žádá po moderní přírodovědě, žádá po literatuře, oniž myslí, že vědou je „determinovaná". V tom ztotožňování literatury a přírodovědy zabíhá do takových krajností, že celé passusy Bernardovy cituje pro svůj naturalism: stačí prý často položiti tam, kde Bernard mluví o medicích, „romanopisec" a kodex naturalismu je hotový! Máme — Zola vykládá — experimentální fysiku a chemii, budeme míti experimentální fysiologii a medicinu — potom konečně budeme míti i experimentální román. Tento experimentální román doplní fysiologii a obrátí se k člověku skutečnému, kdežto posud člověk se pojímal abstraktně a metafysicky; experimentální román je „literaturou našeho vědeckého věku" právě tak, jak klassicism a romantism odpovídají době scholastické a theologické.

Pozornější čtenář jistě už postřehl, že definice právě podané do jisté míry odporují definicím napřed uvedeným; a skutečně podává Zola na témž místě (v studii o experimentálním románě) názory o svém umění a úsilí sobě úplné protivné.*)

Upozorním tu jen na některé protivy, které se mně zdají býti významnými.

Vyloživ totiž, co jsou základy naturalistické methody a naturalistického románu, vyloživ, že naturalista nikdy nevystupuje se svým míněním, ale že (tak žádá positivistická příměs naturalismu) jen sbírá dokumenty, Zola z čista jasna chce býti — spasitelem lidstva. Experimentální román má totiž zároveň býti „praktickou sociologií" a vypomáhati vědám politickým a ekonomickým. „Neznám — opakuji — práce šlechetnější, ani rozsáh-

*) Některé ty neshody dobře vytkl Arseněv, Kritič. etjudy II, 336. I francouzští kritikové právem vytkli Zolovi, že užívá vědecké terminologie, naprosto jí nerozumě; viz Brunetiere o „experiment. románě" v knize o naturalistickém románě. Jakého způsobu jeho paralogismy jsou, budiž ještě alespoň jeden příklad podán. Praví mezi jiným, že vybral si Bernardův spis o medicině proto, že i medicina je ještě uměním, jako — román! Bernard totiž chce, aby medicina pokročila nad stadium technického empirismu (= »umění« v tomto smysle) a Zola slovo umění pojímá ve smysle umění krásného a t. d.

lejší co do upotřeby. Býti pánem zlého a dobrého, upravovati život, upravovati společnost, rozluštiti časem všecky záhady socialismu, přinésti zejména solidní základy spravedlnosti rozřešuje zkušeností otázky zločinnosti, neznačí to býti dělníky nejužitečnějšími a nejmravnějšími v oboru práce lidské?"

Zároveň čteme nové myšlenky o poměru umění a vědy. Že prý vědy ve svých počátcích (jako na př. věda o dědičnosti), vědy, kde hypothese blebtají a obrazivost panuje, jsou doménou básníkův jako učenců. Tedy věda jen v jistém stadiu svého vývoje a zejmena věda ještě nepřesná je doménou experimentálního románu?

A v „Pascalovi" poměr umění a vědy určuje opět jinak: Básníci jsou prý pionéry, předvojem vědy, básníkům vymezena je oblast mezi poznáním a definitivně neznámým.

Tuto nepřesnost a nestálost názorů Zolových lepší kritikové francouzští poznali záhy. Zajímavá je shoda úsudků pronesených právě o „experimentálním románě" Brunetièrem a Schererem. Uvedu oba úsudky:

„Veliké neštěstí Zolovo je, že mu naprosto schází literární vzdělání a filosofické propracování; na širokém poli literátů bez literatury zaujímá, možno říci, místo prvé. Tvoří mnoho, myslí někdy, nikdy nečetl" (rozuměj přesně nestudoval, co četl). (Brunetière.)

„... pokus, jejž možno charakterisovati jedním slovem: „úsilí literárně nevzdělaného snížiti literaturu až k sobě." (Scherer.) Úsudky přísné, příkré, ale oprávněné.*)

*

Mohlo by se namítat, že básníkova aesthetika může míti vady, že běží o to, jaká jsou jeho díla. Nuže díla Zolova nikterak nepodávají toho naturalismu, jaký Zola podle svých filosofických vzorů požaduje. Káže positivism, podává tu i tam jeho formule, ale v jeho románech positivismu není za mák. Hledíme-li k „Pascalovi" — positivista nikdy by nepodával tak bujné a tak četné theorie dědičnosti, spokojil by se fakty; positivista nikdy by nepodával tak napínavých (ovšem nepravdivých) fabulí — positivistický realism obrací se k životu obyčejnému. George Eliot je důsledná a vzdělaná realistka ve smyslu positivismu, Zola je

---

*) Brunetière z r. 1879 v le Roman naturaliste a Scherer v témž roce v Études sur la littérature, VII.

romantik, je fantasta. Že proti romantismu píše, nevadí — romantism je jeho zlým svědomím.

Ostatně Zola mezi jiným také připouští, že realistou-positivistou není. „Dílo umělecké," hlásá známá jeho jedna formule, „je kout přírody (z počátku měl: „stvoření", ale opravil si to) viděný temperamentem". Tím ovšem positivismu důkladně odzvoněno, jak důkladně poznáváme z analyse jeho románů. Může n. př. býti fantastičtější, nerealnější román nežli „Germinal"? Prosím vzpomeňte si alespoň na zakončení tohoto díla. V zaplaveném dole náhodou svedeni jsou dohromady Štěpán s Chavalem a Kateřinou i nastává v tomto krušném okamžiku, kdy běží všem o bytí a nebytí, boj mezi oběma slabými odpůrci a boj o ženu, která sice patřila Chavalovi, ale která milovala Štěpána. Chaval, aby svého soka rozdráždil, chce ještě před jeho očima míti svou milenku; Štěpán přijímá hrubé vyzvání, oba mužové zápasí, a zápas se končí tím, že Štěpán Chavalovi rozbíjí lebku. Zatím voda v dole stoupá a stoupá. Polou šílení hladem, vodou zkřehlí Štěpán a Kateřina se spojují a ve vlhku a ve vodě slaví svou „svatební noc". („Svatební noc" v tomto rozboru číslo 2.) To stalo se dne dvanáctého. Voda stoupá — co chvíli připlavuje jim děsnou mrtvolu Chavalovu — z vody té musejí však píti. Kateřina po své svatební noci s Štěpánem umírá, on však přečkal ještě dva dny, čtrnáctého dne je vysvobozen . . .

Jen si představte skutečnou situaci: 14 dní se lidé brodí v „studené vodě" (zatopení dolu odehrává se v dubnu), téměř ničeho nejedí a přečkávají to všecko, tak jak ve „Snu" Anjelika, stojíc v tuhé zimě a metelici přes noc za zdí chrámovou, nezmrzla! Štěpán v době té arci zešedivěl, dostal docela bílý vlas — ale to je malé odškodnění placené skutečnosti, tím menší, že se takové rychlé sešedivění připisuje stavům duševním, jichž Štěpán nepocitoval, neboť neměl strachu před smrtí a hrůz nikterak se nelekal a nebál. Rád bych tedy věděl, čím se V. Hugo liší od Zoly?!

Heslo „Nerozčilovat se!", pouze pozorovat a klidně experimentovat, neosvědčilo se ani ve filosofickém positivismu, natož v positivismu Zolově. Proto „temperament" ubil positivistu. Mohl toho proti „poesii" (staré) ještě více napsat, sám byl a zůstal poetou starého stylu. Mohl hromovat proti „marseillaisi hypothés" a horovat pro „la pensé écrite" — jeho naturalism hlomoznými fanfarami rozhlašoval samé „marseillaisy hypothés" a psaná

myšlenka u něho nedošla svého práva. Jak ještě uslyšíme, z těchto svých požadavků bojovných let 60tých později hodně slevil.

*

Snad se mi namítne, i jiní básníci a umělci měli theorie, jimž díla sama neodpovídala, tak jako se o dosahu různých svých theorií klamali.

Takové námitky jsou ovšem na snadě. Nepřekvapují mne však nijak.

Jistě by Zolovy romány mohly býti výborné, třeba by jeho aesthetické a vědecké theorie byly pochybeny. Moje argumentace nevrcholí však v ukazování, že Zola theoretik odporuje Zolovi umělci — já ukazuju, že tak, jak o vědě a umění píše Zola, nemůže psát umělec-myslitel skutečně znamenitý. A prosím, aby se mně z celé světové literatury uvedl jediný příklad, že umělec-mistr tak ledabyle a povrchně mluvil o svém umění, jako Zola. Není tomu příkladu, za to jsou příklady četné, že umělci spisovatelé o filosofických a uměleckých tužbách své doby měli velmi správné názory. Tedy na př.: Göthe, Schiller, Grillparzer a t. d. — vždyť právě od umělců samých máme nejlepší theorie aesthetické, kdežto theorie Zolovy se nehodí k ničemu, třeba by v nich v podrobnostech našly se správné ojedinělé myšlenky, vlastní a cizí. Jak řečeno, umělec, jako každý, může se o sobě mýlit: může mít chybný názor o tom a onom, může to ono nesprávně cenit a t. d., ale rozhodně nemůže umělec, který se pokládá a sám prohlašuje za umělce-myslitele, tak nepochopovat a tak skreslit všecko moderní úsilí, jak právě se stalo Zolovi. I opakuji: tomu v literatuře příkladu není.

*

Zola svou slabou stránku ostatně sám pociťoval a způsobem různým sám se z ní vyznával. Huretovi na př. řekl, že romantism po stránce literární byl začátkem naturalismu; ve skutečnosti z romantismu nikdy nevybředl Zola, jen v theorii jej opustil; co veň přinesl svého, částečně nového, neromantismem také není. Huretovi také slibuje, že vyplní požadavek — symbolistů („Budu-li míti kdy, udělám já, co chtí oni"), že prý to bude také „druh klassicismu naturalismu"; „Budoucnost patřiti bude tomu anebo těm, kdo postihnou duši moderní společnosti, kdo zhostí se theorií příliš rigorósních a usmíří se s pojímáním života logičtějším, než-

*) Huret, Enquete sur l'evolution littéraire, p. 173.

nějším. Věřím v kreslení pravdy širší, složitější, v názory o lidstvu větší, v druh klassicismu naturalismu."*)

Pokud se tomu dá rozuměti, Zola akceptuje kus dilettantismu, zhošťuje se theorií „příliš rigorosních" a proto slibuje splnění symbolistických aspirací. Na každý způsob je to docela jiná formule, nežli ji podal v „románě experimentálním".

Na symbolism Zolův ukázal jsem hned na počátku této studie; avšak vracím se ku věci úmyslně v souvislosti s positivismem. Neběží totiž pouze o to, jaký symbolism Zolův jest, ale z jakých pohnutek a duševních potřeb prýští. V tom ohledu nepodlehá pochybnosti, že Zola je — pověrčivý a že si libuje v pilné, jakoby materielní mysteriósnosti. Na př. v popsání tety Didy je dosti mysteriósního. V „Člověku-zvířeti" na př. zřítil se Jacqueův vlak na místě, na němž zavražděn byl starý Grandmorin; Severinu Jacque zavraždil ve světnici a v domě, v němž od Grand morina byla zprzněna. Tamtéž nemocná tetička Phasie cítí muže zdaleka přicházet. Ve „Stránce lásky" stará matka Fètu hrá roli čarodějnice a t. č. Jak říkám, nebylo by to nápadné, kdyby Zola nezříkal se tak neuprosně romantismu a nehlásil se tak k čirému positivismu. Zola celou svou náturou je právě pověrec, pravý opak moderního positivisty, nemá však kuráže, k tomu se veřejně znáti. To je slabost, kterou sdílí s mnohými „moderními" slabochy.

Ve své pověrčivosti Zola je fatalista a má tu vlastnost netoliko v uvedených románech z doby pozdější, ale již ve spisech ze svého mladšího období. Na př. v „Madeleine Ferat" (1868): Jacques žil s Madeleinou, opouští ji, ona žije pak s Guillaumem, jenž si ji i vzal. Mají dítě. Po letech přichází do domu Jacques — Madeilena napřed vrací se k Jaquesovi svou láskou, brzy i fysicky, proto že nemůže odolat atd.... Fatalism při tom: oba deklamují, jak cítili osud, jak je žene do zkázy; a fatum jejich je nejen železné ale i pověrčivě fantastické: v hodinu, kdy se oddala Jacquesovi, zemřelo jí dítě... sama se otravuje v laboratoři, kde se otrávil otec manželův a scena, kde se před zraky slabocha-muže otravuje („odsoudila se" ke smrti a tudíž není to sebevražda, ale odpravení), s největší raffinerií namířena je na čtenářovy nervy: smyslnost — krev — filosofie — jed — muž skákající ve své tuposti přes mrtvolu ženy, které se, když k zemi klesá (ovšem notným symbolem), vlasy (červené) na podlaze rozpouštějí jako louže krve...

Já tuto vlastnost Zolovu, totiž jeho pověrčivost, rád bych hodně podškrtl, neboť je nad jiné charakteristická a vykládá ve-

likou část nejen tvorby Zolovy, ale i ostatní tvorby současné. Ta zvláštní fantastickost romantická a ovšem i mnohých škol moderních není než pověrčivost a tím právě dostává ve vývoji moderního snažení svůj zvláštní smysl. Že Zola při této své pověrčivosti chce být positivistou, to, prosím, je opět a zvláště charakteristické pro celou řadu moderních filosofických revolucionářův a titánů: šosáci hvízdající a křičící v temném lese skepse, positivismu a moderního myšlení vůbec ze strachu. A rozumí se, že jsou zase patřiční šosáci druzí, kteří se těchto duchoborců bojí . . . Siláctví nestačí na duchovní sílu a mužové skutečně chrabří nestydí se za slzy a nedušují se, že strachu nikdy nepoznali . . .

*

Do další a podrobnější kritiky Zolovy theorie naturalismu nemám chuti žádné — při vší neustálenosti a nehotovosti mnohých a základních problemů filosofických a aesthetických taková povrchnost, s jakou Zola si vede, je prostě nedovolená. Že mu nekřivdím, že totiž není žádný svědomitý a důmyslný pozorovatel, dokazuje jeho zvláštní neoriginalnost, nebo příměji řečeno, jeho plagiování. (L a z a r e ů v: hák!)

Ukazovalo se již častěji na to, že Zola pro své romány upotřebil cizí spisy a pozorování a to způsobem, jenž nelze nazvati než plagiátem. B r u n e t i è r e na př. ukazuje na totožnost rozkřičené scény v „Naně", v níž slaboch hrabě Muffat před Nanou po čtyřech se plazí, jak ho kope atd. Kresba je prý podle sceny v Otwayově románě, jak o ni T a i n e referuje ve svých dějinách anglické literatury.

N o r d a u uvádí více takových parallel. Život a jazyk dělníků v „Krčmě" líčeny jsou prý podle studie Denis Poulota „Le sublime"; memoiry Casanovy poskytly látku pro historku v „Une page d'amour". Z učebnice porodnictví vypsána je prý do slova scena s porodem v „La joie de vivre"; rodokmen „Pascalův" vyňat je ze studie Aubryho o uvedené rodině Kerangalů atd.**)

Nekontroloval jsem ani těchto údajů Nordauových, nemám tedy o nich svého úsudku; proto ukážu na to, co v té příčině mně samému bylo nápadné a co pro Zolu je mnohem charakterističtější.

*) Brunetière, l. c., p. 153.
**) Nordau l. c. p. 431, 441.

Že v „Chybě abbé Moureta“ téměř celé stránky jsou vypsány z „Následování Krista“, mně nevadí, podobné užívání spisů tak význačných dá se i u jiných autorů nalézti. V tom plagiátu bych neviděl. Avšak rozhodným a právě pro Zolu charakteristickým plagiováním je přejímání takových effektů, jako v „Pascalovi“ sebevznícení starého opilce Macquarta anebo ve „Zkáze“ zapíchnutí Goliáše. Charakteristické je to plagiování právě tím, že Zola sbírá takové hrubé effekty — tvrdím docela určitě, že umělec poněkud svědomitější něčeho takového je zhola neschopen.

Protivná scena s Goliášem má svůj vzor v Balzacových Chouánech. V. Hugo tomu vzoru neoddolal, neoddolal mu Zola. A tuto „silnou“ scenu Zola neštítil se vystřihnout do své „Zkázy“, v níž beztoho ze všech stran krev jen jen srčí.

Zhoření Macquarta je u Dickensa v „Bleak-House“.*) Popíšu stručně scenu u Dickensa — je zajímavo srovnati, jak Zola cizí effekty effektisuje.

Detail je jak u Zoly: Mr. Weevle a Mr. Snagsby voní pozdě večer ve své světnici nějaký nepříjemný zápach, jako když se připálí nečerstvé maso; pozorují také, že padají na ně a na stěnu saze a to saze jaksi mazlavé; dále cítí na okenici tuhou žlutou šťávu, odpornou hmatu a ještě odpornější čichu — stéká od okna v malou kalužinu. To právě jsou zbytky zhořelého pijáka, jenž pod nimi ve světnici zhořel. Ze zvědavosti vrazili do jeho světnice — vůně — saze a masnota — stěny a strop jako pomazány — na stole vyprázdněná láhev (i Dickensův piják pil v ten den celý den), podlahy kus zhořelý — hromádka bílého uhlí ... Druhý den je taktéž úřadní ohledání Crookových ostatkův atd. — jen že u Dickensa máme „fikci“ rakve.

Vidno zároveň, že Dickens vede si realističtěji. Předně toho zhoření nikdo nevidí a zhoření se nepopisuje, kdežto Zola celý process popisuje, dávaje mu očitého svědka; u Dickensa věc odehrála se v noci a básník naznačuje, že událost stala se ve společnosti dosti pověrčivé; také Dickens cituje pro sebe různé autority, které takové zhoření v jeho době (Bleak House psán 1853) připouštěly, ale v té formě, že se do domu nahrnuli různí doktoři a přírodozpytci, jež o případě své rozumy vykládají. Zola Dickensova dosti nechutného Mr. Crooka, smím-li tak říci, rozšlapal a opepřil. Zola nezná míry: celá procedura musí se odehrávat dvakrát, napřed

*) Zdá se mi, že podobná scena je také v některé povídce Marryatově.

před Felicitou, potom před Pascalem a Klotildou; a proto že je empirik, positivista a experimentátor, popisuje nejen dopodrobna celé zhoření Macquarta a ručí autoritou moderního přírodozpytce Pascala za pravdivost faktu.

Opakuji: upotřebení této a jiných cizích scen samo o sobě, bylo by lhostejné, ale proti Zolovi mluví právě upotřebování takovýchto effektů. Toho skutečný experimentátor by se nedopustil. Fantastickost jeví se ve vší své nezkrotitelné — pověrčivosti.

*

O poměru vědy, filosofie a umění od Aristotela až po dnes se nauvažovalo dost a dost. Netroufám si o věci šíře pojednávat a nemyslím, že bych o ní dovedl povědět něco zvláštního a nového.

Rozumí se mi samo sebou, že umění a věda nikdy nesplynou.

Dnes poměr vědy a umění má poněkud jiné vzezření nežli v dobách dřívějších, protože sociální význam a platnost i umění i vědy je jiná. Dnes máme všude národní školy, úroveň všeobecného vzdělání pořád roste; popularisujeme již netoliko vědění škol středních, nýbrž dokonce i škol vysokých. Věda dnes každému stala se nutnou ať už pro vychování a vzdělání nebo k účelům praktickým. Proto dnes i poslední umělec má jiné a lepší školské vzdělání, nežli mohl míti v dobách dřívějších, kdy právě škol nebylo, a kdy věda byla třídním privilegiem. Dnes a jistě v dobách nedalekých každému umělci bude se rozumět samo sebou, že bude náležitě vzdělán vědecky, že bude vědět, co se vědět dá a co každý jiný vzdělanec ví.

Sám sebou tedy umělec, stojící na výši všeobecného a vědeckého vzdělání své doby, ve vší své tvorbě užívat bude toho materialu, který mu škola-věda dává, bude mít názory na přírodu a člověka, kterou mu věda a filosofie poskytuje a při svém tvoření bude myslit vědecky správně a přesně.

Avšak proto umění a umělecké tvoření nepřestane. Zola dopustil se ve svém ztotožňování umění s vědou téhož skoku, kterého se dopustil Bebel, když socialism prohlásil za vědu. Zola jako Bebel byli očarováni moderní vědou a jejím sociálním vlivem a to je dovedlo k tomu nadšenému kultu vědy. Více v Zolové theorii experimentálního románu není, než — pověrčivý kult fetiše vědy. Já si však myslím, že umění dnes, a zejména román, nemůže než podávat vědecké názory své doby a proto není pochybnosti, že

v románě, ale i v umění ostatním zavládá směr, jenž odpovídá modernímu vědeckému vzdělání. Přesnost pozorování a myšlení, jemuž se učíme ve školách a všude, musí se také jevit v umění, nebo lépe řečeno: umělci žijí filosoficky v téže vzdělané společnosti týmž způsobem, jako všichni ostatní.

Chceme-li tento směr nového umění zvát realismem — dobrá. Zde chci vytknout ještě jednu myšlenku.

Že se od realistického umělce žádá pozorování — to rozumí se tedy samo sebou. Žádalo se to vlastně vždy po umělcích všech: jak by umělec mohl vůbec myslit a cítit, kdyby nepozoroval? Má-li se mu vůbec věnovat větší pozornost než sousedovi x, y, právě jeho pozorování musí být přesnější.

Zola není dobrý pozorovatel, ačkoli je obzor jeho velmi úzký (o tom hned promluvíme); odsud jeho závislost na pozorováních cizích, která pak s úžasnou pilností sešívá v román. To vidí každý, kdo v literatuře není nováčkem. Kdo chceš, přečti si životopis Zolův, jenž nedávno (1893) napsal anglický literát Sherard (É. Zola, a Biographical and Critical Study) a nalezneš tam nehledané důkazy tomu, co tvrdím. Mr. Sherard není více než prostřední spisovatel a myslitel, ale právě proto je jeho material (dotazoval se Zoly samého a jeho přátel) pro náš účel dobrý. A v životopisu Sherarda vidíme v Zolovi především pilného čtenáře — sběratele. Když chtěl napsat na př. „Chybu abbé Moureta", excerpoval haldu theologických spisů a výpisků těch užil; právě tak užívá Zola cizích příspěvků, dávaje si od znalců, co nezná, popsat. K jiným románům excerpoval spisy vědecké, akta atd. Mr. Sherard líčí nám také Zolu při práci, jak totiž denně napsal 4 tiskové stránky formátu vydání Charpentierova, nikdy více nikdy méně — jak dopsal to své kvantum, odložil péro, třeba věta nebyla dopsaná. „Čtyry stránky, ani řádky více nebo méně, den ze dne po léta a léta bez přestávky, řádka k řádce, to bylo tajemství literární produkce, nemající sobě rovné mezi žijícími spisovateli."

Tento inkoustový pedantism (pilnost a vytrvalá pracovitost svědčí i geniům) cítit u Zoly všude a zejména také v líčení pohlavního života.

Po realistovi a umělci vůbec nesmí se však pouze žádat pozorování, musí se žádat myšlení, t. j. umělec musí myslit správně a co nejpřesněji. Jinak spracování vypozorovaného mate-

rialu nemá ceny. A právě v tomto punktu mnozí realisté a naturalisté, a mezi nimi také Zola, jsou více než smrtelní.

Jen ten umělec, jenž přesně pozoruje a přesně myslí, bude mít (třetí) přesnou obrazivost. Dílo umělecké nikdy nebude fotografií, pouhým popisem nebo protokolem, nýbrž bude nejvlastnějším dílem umělcova ducha; veliký umělec nepodá nám obrazy fantastické, nýbrž obrazy vytvořené sice (činíme proto správný rozdíl mezi obrazivostí a fantasterií), ale vytvořené v živé, přesné souladnosti se skutečným životem, t. j. s životem, jejž umělec skutečně pozoroval a poznával. V takovém díle uměleckém je skutečný život a příroda, jako je příroda v Principiích Newtonových, ve výzkumech Bernardových, v psychologii a sociologii Spencerově — — —

Avšak čím tedy liší se filosof a vědec od umělce a zejména od romanopisce?

Vědec vykládá svět, umělec jej v sobě vždy znova stvořuje. Tam vědec — tu tvůrce. Vědec je objektivnější, staví se proti světu — umělec je subjektivnější, nestaví se proti světu, ale svět pojímá v sebe, podává nám svět svůj a nový. Vědec je moudrý — umělec silný.

Věda poučuje — umění povznáší. Vědec ti co nejjasněji povídá, co poznává, s umělcem musíš cítit, musíš vycítit, čeho je pln, neboť zobrazuje, co říci se nedá, — — svět, život nedá se slovy dostatečně vyložit, jen žít a tudíž znova stvořit.

Věda poskytuje jistotu, uměním zříš, protože žiješ. A tak za pravdou spěje věda, spěje i umění, je pravda jen jedna, ale jinak ji poznáváš vědou, jinak ji zříš uměním. Pravda, pravda nejpravdivější, pravda do opravdy — oběma společné je heslo.

(Pokračování.)

Tomáš Alva Edison.

(Dokončení.)

Jaké postavení zaujímá Edison mezi vědci jména světového? Může se zdáti nemístnou otázka tato při přetřásání jeho obchodních záležitostí, avšak jeho výkony vědecké nelze odloučiti od stránky obchodní. On jest vynálezcem, nikoliv objevovatelem zákonů přírodních a mathematických formulí. Klíčem k jeho dílu jest obchodní užitečnost. Jest ochoten učiniti z mathematiky jako čisté vědy, svou služku; avšak pokud jest cílem sama sobě, nemá k ní náklonnosti. On vidí v každé ideji, která kdy projela jeho mozkem, přímou, bezprostřední hodnotu pro lidstvo, které jest kolem něho, třebas nebylo v mezích lidské obrazivosti pochopiti rozsah této hodnoty. K massám svých spolubližních a k jejich potřebám přihlíží při každé zkoušce, při každém pokusu, při nejsmělejší nové koncepci a stejně i při nejobyčejnějším zdokonalení. Namane-li se mu nějaká nová myšlenka, táže se sebe sama: „Bude toto míti cenu se stanoviska průmyslového? Učiní-li toto nějakou vážnou věc lépe než methody stávající?" A potom, je-li odpověď zřejmě tvrdící, táže se teprve: „Mohu to provésti?" Není ani tak hledatelem pravdy jako mocným nástrojem na využití vědeckých pravd neočekávanými a podivuhodnými cestami k boji, který bojujeme „klidným moderním způsobem". On jest pouhopouhým vynálezcem, a to největším svého plemene. Mohli bychom jej nazvati demokratem vědy.

Jest známkou, jež se nesmí pominouti bez uvážení, že první pokoj, do něhož návštěvník vkročí, vstupuje do Edisonovy dílny v Oranži, jest knihovna s objemnými a přeplněnými přihradami. Jest to nákladná místnost závodu a s další spoustou svazků v jeho příbytku tvoří jednu z nejdražších a neobsažnějších vědeckých (odborných) knihoven světa; sbírka spisů o patentních záko-

nech a patentech, na př., jest naprosto úplná. Na první pohled podává ponětí o šířce myšlení a náklonnostech tohoto muže, jenž vyrostl, maje sotva vychování, jehož poskytuje škola obecná. A nenalezneme v tomto samoukovi a vědci z vlastní síly pouze obrovského odborníka. On odpoví ke kterékoli věci, jež má skutečný zájem a cenu, pohovoří důmyslně a dovede vhodně i citovati z paměti.

Jakkoli však je významno poznamenati, že Edisonovy náklonnosti nebyly zmrzačeny jeho předčasným odbornickým omezením , přece on především právě jako odborník poutá naši pozornost; ještě hlubšího dojmu o něm nabudeme, když jej uvidíme státi v jeho prostranné, avšak neurovnané laboratoři o dvou dobře zastřených a uzavřených dveřích, aneb když uděluje pokyny svým assistentům a obratným dělníkům, kteří poslouchají jeho nařízení s jakousi málem posvátnou úctou. Vynálezce (Edison) vypravoval mi, že v obrovské soustavě elektrotechnických dílen, jichž jest spolumajitelem, nepřichází příliš veliký průměr nejlepších pomocníků z technických škol, přes to že tak mnozí z nich nyní mají odborné kursy v novém povolání. Vychování vysokoškolské chová do sebo nebezpečenství, že je odvádí od nezbytné hrubé práce ruční. Po dlouhý čas užívali zkoušky tam, kde vstoupil do služeb nový muž. Řekli mu, že jednou z jeho povinností bude zametati z rána podlahu — to ovšem jen proto, aby ho zkusili. Jakmile však se čepejřil a vzpíral se tomu jako potupě, poznali jsme, že jako elektrotechnik mnoho nesvede.

Před dvěma sty lety Edison byl by asi sotva měl tolik štěstí, aby unikl kůlu, kdyby dobří občané Salemští byli vrhli jediný vážný pohled na podivné látky v jeho skladišti nakupené. V těchto nesčetných přihrádkách a regálech číhají nepozemské zbytky ptáků, zvířat, rostlin a všeho, co se hýbe. Pokožky z hadů a ryb, kožešiny neobyčejného počtu srstnatých zvířat, některé z nich svrchovaně vzácné, kůže a zuby žraloků a hrochů, rohy nosorožců, lýka divných exotických rostlin, všeliké druhy tkacích látek a drahé kamení z nejzazších konců zeměkoule jsou zde nashromážděny, čekajíce, aby překlenuly sobě určenou mezeru v některém důležitém stroji. Mnohé z velikých vynálezů přestály namáhavé vyzkoušení tohoto nekonečně rozmanitého materialu, nežli staly se skutkem. „Toto,“ pravil Edison, ukazuje na kouli, obklopující vláknivo žárového světla, „ne a neúčinkovalo správně přes všechno naše úsilí, až teprve když vlákno zvláštního druhu bam-

busu bylo vloženo" — ona ku podivu jemná chvějící se pružná nit, kterou jsme všichni viděli. Také fonograf byl teprve tehdy zdokonalen, když byla nalezena cena tvrdého safíru pro některé jeho části — kouli reprodukční, pisátko a j.

Další zdokonalení hudebního fonografu je poslední úkol, který Edison provedl; nyní právě má se uvésti do světa. Válce tohoto přístroje mohou reprodukovati nejtěžší hudební instrumentaci. Seděli jsme před tímto fonografem s vynálezcem a půl hodiny poslouchali rozmanité kusy ze známých skladatelů. Je tomu těžko uvěřiti, ale stroj byl tak jemně sestrojen, že sama kvalita tonu při největší části nástrojů (hudebních) byla uchována. Tento účin má svou zvláštní hodnotu, na jejíž dosažení Edison mnoho práce vynaložil. Člověk se cítí sváděn k tomu, aby se štípl, aby procitl ze sna, když táhlé tony houslí něžně a patheticky, zázračné znění cella, pevné, jasné piskavé zvuky flétny a ječení rohu se vytáčejí z tohoto neznačného svazku klínů a závor — jenž by se celý téměř vešel do měřice. Stojí za zmíněnou podívaná — obraz Edisona klidně poslouchajícího s radostným unesením, až poslední zvuky „Cavallerie rusticany" odumrou, jedině se pohnuvšího, aby nasadil „nový kus" aneb aby chvílemi lehkým dotknutím zkusil, zdali by zvýšený tlak na nějakou páku nezlepšil kvalitu tonu. Slibuje si, že časem dá tomuto fonografu reprodukovati všecky harmonické kusy jeho hudebního seznamu zrovna tak jako první tony.

Snad podá lepší ponětí o tom, co znamená Edisonova práce pro svět nežli nějaký všeobecný výrok aneb výčet, povíme-li prostě, že dvojitý a čtyřnásobný systém telegrafní, počatý od něho r. 1869 a dokončený po šestileté práci, uchoval jediné Americe obrovskou sumu 15 milionů dollarů. Při dvojitém systému dva elektrické proudy různých stupňů síly se posílají po drátě týmž směrem, zdvojujíce takto jeho účinnost, kdežto čtyřnásobné sestavení stalo se teprve možným, když se objevilo, že tyto dva proudy mohou býti poslány protivnými směry zároveň — tím se uschopňuje jeden drát převáděti čtyři současné zprávy. Nemaje na tom dosti, Edison si troufá dosíci systému šesti a osminásobného.

Tajemnými vlastnostmi uhlového knoflíku Edison byl uschopněn, sestrojiti malý přístroj, zvaný tasimetr, který v různých tvarech měří stupně teploty, vlhkosti, a — v odoroskopu a mikrofonu — zápachu a zvuku tak malé, že je lidskému duchu nesnadno věc si představiti. Tasimetr ukáže čitelnou úchylku na

jednu miliontinu stupně Fahrenheitova. Teplota, vycházející z lidského těla, stojícího na osm stop dálky, označí se přesně; zapálený doutník, držený v téže vzdálenosti, dá velkou úchylku, zrovna tak jako teplota obyčejného plynového plamene vyrazí ve vzdálenosti jednoho sta stop. Je-li upraven na citelnost vůči vlhkosti, tento úžasný přístroj byl uchýlen na jedenáct stupňů kapkou vody, drženou na prstě ve vzdálenosti pěti palců. Mikrofon násobi intensitu zvuku stem tisíc a působí, že lezení nejdrobnějšího hmyzu zní jako mocný, ohlušující lomoz.

Věda elektrická jest ještě v plénkách. Ti, kteří kráčejí v čele technického pokroku, s důvěrou předpovídají, že příští objevy budou pro nás tak k víře nepodobné, jako by nynější věda byla pro naše předky před dvěma sty lety. Jen jediné další tajemství na přírodě vyhrané otevře prakticky neomezené pole pro využití elektřiny a bude ve svých kvantitativných výsledcích dosažnější, jak elektrikové říkají, než kterýkoli vynález, jejž svět spatřil. Jest to přímé vyrábění elektřiny z kyslíku a uhlí (uhlíku). Nyní pálíme uhlí, abychom nabyli páry, která se proměňuje v mechanickou energii a odtud v elektřinu. Nežli energie uhlí dosáhne dynama, šest sedmin její síly jest ztraceno i za nejlepších podmínek, a potom ještě jedna desetina zbytku. Nalezněte cestu, jak se obejíti při tomto vyrábění elektřiny bez parního stroje, a my jsme několikrát znásobili dosažitelnou mechanickou energii světa. Tisíce nejbystřejších a nejvážnějších elektrotechniků a chemiků nyní o to usilují, z pravidla potají, aby dosáhli tohoto obrovského výsledku — vedle něhož kámen mudrců byl toliko titěrkou. Edison o něm pracoval a směle prorokuje, že objevení nastane. Tvrdí sice, že se tím již neobtěžuje, ale on má velikolepě zařízenou chemickou laboratoř, v níž nyní tráví nejvíce svého času, a poštěstí-li se mu kápnouti na toto tajemství, nemyslíme, že je nechá projíti nepozorovaně.

Až učiníme tuto věčnou úsporu při naší zpotřebě topiva, atlantické parníky budou potřebovati jen nepatrné uhelné truhlice na 250 tun uhlí místo na 2500 tun. Pak nebude již kladkostrojů ani umazaných souchotivých topičů, a pětidenní „record“ bude již nezajímavou upomínkou. Velicí angličtí loďaři mohou již stavěti loď, která uběhne 40 uzlů za hodinu, bude-li moci spáliti 2000 tun uhlí denně; potom bude potřebovati na topení toliko 200 tun. Pak bude potřebí jen jediné dvacetiny unce uhlí, aby nesla jednu tunu na jednu míli!

A to není jen lehkovážný sen vynálezců — tento velikolepý objev. Muž tak chladnokrevný, vypočítavý jako Johnsohn, jejž jsem byl citoval před chvílí, věří, že tento problém budeme míti na jisto rozluštěný záhy v příštím století. „On učiní převrat," dodává, „ve strojích nyní hnaných elektřinou. Největší budoucnost elektřiny spočívá v její kvalitě jako hybná síla. Světlo a teplo bude dávati, ale hybná síla jest veliké pole pro její využití. Jen laciné výroby jest potřebí; způsoby jejího využitkování jsou i nyní účinně i hospodářsky dokonalejší nežli v příčině parního stroje aneb koně."

Zatím co naši pilní alchymisté hledají velikého tajemství, my činíme nejlépe seč jsme, abychom nahradili neúčinnost páry využitím síly vodní. Ve vodopádech Niagarských jdou až posud asi tři miliony koňských sil na zmar. Nyní aspoň část této síly jest zachycena.

Sto tisíc koňských sil jest upoutáno obrovskými turbinami, přeměněno na místě v elektřinu a pak rozváděno po drátech do vzdálených míst, aby dávalo světlo a točilo koly. Tichá, neviditelná síla dovádí se do města Buffala aneb i dále, a lokální výsledek jest, že město to hledí již vstříc milionu svého obyvatelstva. Napomáhá nám si představiti, jaký zisk možno míti z přírody, považíme-li, že i toto sousto uloupené Niagaře — toliko jedna třisetina její síly — vyrovná se nepřetržité práci dnem i nocí šesti set tisíc lidí. Naskytá se hned otázka, proč nevyužíváme veškeré síly Niagarské a neženeme jí každičký stroj v městě New-Yorku? Snad jednoho dne ano; ale nyní jest praktická meze k převádění síly na velikou dálku, síly, která klade svou výkonnost mimo otázku. Na veliké vzdálenosti jest překonati příliš mnoho odporu, aby se stala obchodně účinnou; „a k osobní rovnici lidí, kteří stroje obsluhují, musí se vždy míti zření," pravil Edison. „Žádný stroj nesmí býti mnoho nad schopnosti lidí, kteří jej spouštějí. Toť bod, na nějž se zřídka pomýšlí, který však vždy musí býti na očích při uvažování těchto nových problemů."

Jest nyní jen otázkou času, kdy úloha parostroje připadne elektrickému vozu. Tento poslednější učinil první kroky k zatlačení páry při takové práci, jaké je potřebí v obou dlouhých tunelích pod městem Baltimoří, kde celé vlaky — i nákladní zároveň s připjatými lokomotivami — jsou taženy na šest nebo sedm mil mohutnými elektrickými motory. Technikové, kteří stu-

dují praktické jednotlivosti elektrické lokomoce, jsou ještě na vahách vzhledem k tomu, máme-li míti zvláštní lokomotivu k tažení budoucího vlaku aneb zdali každý vůz má býti opatřen svým vlastním motorem.

Možná rychlost jest omezena toliko problémy kohese v kolejnicích a strojích. Tázal jsem se Edisona, co jest podle jeho mínění praktickou hranicí rychlosti na obzoru elektrické lokomoce, a on odpověděl: „Asi 150 mil za hodinu.“ On učinil v Menlo Parku jeden ze svých prvních důležitých pokusů s elektrickými drahami, vystaviv jednu roku 1882, která vozila vozy na 40 mil (angl.) za hodinu. Ale dříve než dojdeme k tomu, abychom těžké vlaky v pohyb uváděli elektřinou, čemuž vadí vážné, jakkoli ne nepřemožitelné překážky, Edison myslí, že budeme vystřelovati svou poštu nad krajinou nějakým elektrickým přístrojem snad telferagické konstrukce.

Avšak nejdalekosáhlejší důsledky zavedení elektrické dopravy vyplynou asi pro naše městské a předměstské dráhy. To byl podle všeho jen slabý kousek filosofie, která pravila: „Čas jsou peníze.“ Neboť uváží-li se problémy našich shuštěných středisk populačních, čas jsou zelená pole a hrčivé potůčky, čerstvý vzduch a smetana a máslo a vejce, čas jest život a zdraví a štěstí pro špatně živené, špatně bydlící, nevzdělané třídy, které naše socialní a průmyslová soustava donucuje k existenci v městských kasárnických činžácích. Až otcové takových rodin, jaké nyní vídáme v ulicích Mulberrské a Cherrské, budou moci choditi každého večera do svých venkovských domovů, vzdálených 30 mil od místa práce za polovinu tolika minut za 5 centů (13 kr.), pak budeme hezky na cestě ke znamenitému rozluštění nejošklivějších otázek denních.

Nikdy nezvíme, kolik životů bylo ušetřeno zavedením elektrického světla v našich domech a ulicích na místě oleje a plynu. Nechť se to zdálo na ponejprv pochybnou výhodou, když člověk slyšel vyprávěti o požárech, vznikajících od světlových drátů a o lidech a koních, zabitých při nahodilých vybitích!

Od té doby však, co bylo užito zdokonalených method isolačních — a lze se nadíti, že nebezpečné dráty víc a více budou vedeny pod zemí — nemůže býti pochybno, že jsme nesmírně získali v bezpečnosti od ohně. A to je dvojnásob důležito ve vlacích a na lodích, kde oheň tak často vede k obětem zápalným. Železniční nehody se zmenšily jiným způsobem, předně ovšem telegrafickými depešemi, bez nichž nemůžeme si mysliti naše veliké dráhy vůbec v činnosti, a také v pozdějších vynálezích,

jimiž člověk může telegrafovati z pohybujícího se vlaku, když se totiž indukují proudy v drátech souběžných s kolejemi. Připadá laikovi málem zázračným, že zasílatel může klepati na svém apparátě, mezitím co chigažský „bleskovlak“, v němž cestuje, uráží šedesát mil za hodinu, a posílati zprávu touto zázračnou vlastností indukční po drátech, jež mohou dokonce 500 stop býti vzdáleny! V ústředních úřadovnách některých velikých drah jsou mapy, v nichž všechny vlaky, které v tom okamžiku jedou, jsou v miniatuře znázorněny v relativních posicích, které skutečně zaujímají, tím, že pohyby jsou elektricky oznamovány. A až topení elektřinou vejde ve všeobecné užívání, jako že se jistě tak stane, budeme obdařeni další výhodou, že budeme bezpečni od vražedných vozových kamen.

Na oceanských „chrtech“, které opět a opět přikracují vzdálenost mezi Evropou a Amerikou, elektrické přístroje konají výtečné služby, redukujíce nebezpečenství životu. Tlak na obrovském vážítku oznamuje se, dochází-li k bodu nebezpečí, strojníkovi elektrickým zvonkem, jenž zazvučí automaticky, jakmile tlak, když byl dospěl k jistému bodu vážítka, uzavřel řetěz.

Děsné nebezpečenství srážky s ledovými krami se umenší užitím téhož uhelného knoflíku, jenž zaznamenával miliontinu stupně teploty. Byl již sestrojen přístroj, aby měl tento účin — blížící se kry totiž oznamují svou přítomnost zvýšeným chladem, jejž udává tasimetr.

Jest téměř jisto, že budeme létati. Největší nesnází, která je nyní v cestě této příjemné činnosti, jest váha motoru a topiva v poměru k potřebné síle. Chemická výroba elektřiny uklidí tuto překážku tím, že umožní konstrukci motorů, jež váží jen malý zlomek nejlehčích nyní sestrojených, a že způsobí ještě větší úsporu topiva.

Jako na jeden z mnohých důsledků stroje létacího, které stroj ten způsobí, z nichž některé budou i rázu revolucionářského, spisovatel kterýsi ukázal, že budeme asi zproštěni instituce válečné od té doby, co taková děsná zkáza bude možna armádou bojujících větroplavců, kterou žádný národ neodhodlá se vydati na zmar.

Zemědělství elektřinou provozované bylo s úspěchem zkušeno v Jižních státech, a není pravděnepodobno, že neuvidíme zemědělce budoucnosti, an řeže dříví, dělá řezanku, vylupuje obilí, mlátí pšenici a provozuje mlékařství pomocí síly z malého elektrického stroje, jejž bude míti společně s několika svými sousedy.

Budeme vrhati svá těžká zavazadla, pro vzduchoplavce příliš neohrabaná, krajinou pomocí elektřiny, užité nějakou telferagickou aneb jinou soustavou. Elektřinou budeme vařiti, vytápěti a osvětlovati domy, vozy a lodi. Budeme nejen vařiti své pokrmy, ale i podle všeho je podávati elektricky, soudíc z pokusu učiněného s velikým hlukem nedávno v Baltimoři.

Avšak věci tyto na krásně vypadají šosácky vedle některých objevů, které naši nejsmělejší elektrikové pokládají za možné. Slyšíme-li elektřinou — telefonem — proč bychom, táží se tito neohrožení mužové, nemohli viděti do dálky pomocí téže síly? Výchvěvy světelné jsou zajisté mnohem rychlejší než výchvěvy zvukové; ale otázka je pouze, jak vynalézti diafragma, jež bude odpovídati těmto výchvěvům. Nemůžeme hleděti vstříc naději, že jednou uvidíme ze své pohodlné lenošky v New Yorku nejnovější drama v Théâtre Français?

A ježto slyšení jest toliko lehtání mozku skrze záchvěvy, nemohli bychom, jsou-li naše přístroje na úvádění těchto záchvěvů do mozkových středisk porušeny — jsme-li zkrátka hluší — dováděti impulsy k mozku kostmi lebečnými způsobem elektrickým?

Jsou-li problémy vidění a slyšení elektřinou jednou stanoveny, není již mezera, kterou jest překlenouti k ideji přenášení myšlenek týmiž způsoby, tak široká. Cokoli naši psychologové a fysiologové pozorovali, vede je k tomu, domýšleti se, že popudy z mozku vycházející a po nervech ke svalům jdoucí jsou, ne-li elektrické, každým způsobem k nerozmotání spojeny s jevy elektrickými. My všichni známe z fysiologických přednášek jednoduchý pokus, jak dáti elektrickému popudu působiti na žabí svaly jako aktu volnému z mozku vycházejícímu. Je-li pravda, že myšlení jest elektrický poruch aneb že vždy jest jím doprovázeno, proč bychom nemohli býti s to, uvésti do mozků jiných lidí myšlenky, našim vlastním myšlenkám odpovídající? Edison pracoval o tomto bizarním problému velmi vážně. On a jeho assistent Bachelor obtočili své lebky každý cívkou drátu a spojivše obě nití, namáčeli nit postupně do různých vodivých tekutin; pak udržovali oba své myšlenky úsilně v rozptylení a po chvílích zkoušeli vzájemný účinek na sebe. Mnohokrát, pravil Edison, jejich přání vložila jim do úst víru, že spojení nastalo; když však si vzájemně kladli léčky, vyšlo nezdolně na jevo, že výsledek byl jen výplodem jejich napjatých obrazivostí.

Z angl. přel. *F. Rajchl.*

Slovensko od let šedesátých.

(Pokračování.)

IV.

Výjimečný stav v zemi podvázal i národní činnost slovenskou. Jakkoliv ústřední vláda vídeňská příznivě hleděla na Slovensko opponující pešťskému sněmu, přece za administrátorů žup a královských komisařů spravujících města, jimiž autonomie opět byla zastavena, jakož i za vlády vojenské, všechny svobody ústavní právě tak odňaty národnostem, jež ničím se neprovinily, jako vládnoucímu živlu maďarskému. Svoboda slova a tisku, svoboda shromažďovací a spolčovací všem byly obmezeny stejně.

Za takových okolností snahy po politické samosprávě slovenské ustoupily do pozadí, a do první řady posunula se organisace hospodářská, školská a literárně vzdělavatelná.

Stálý národní výbor, zvolený při poradách o Memorandum, za doby výjimečné sice se rozešel; ale výbor, jejž zvolil, nepřestal se zasazovati o povolení spolku, kterého vznik účastníkům Memoranda především ležel na srdci: „Matice Slovenské". Mělo to býti sdružení ve velkém slohu, duševně i mravně sjednocující všechny vrstvy slovenské, směr a podporu dávající literatuře domácí, a na poli kulturním zatím nahrazující vše, čeho Slovákům nedostalo se na poli politickém a správním.

Snahy o takový střed na Slovensku měly kořeny dávné. Za Leopolda II. zejména katolická intelligence kněžská svolávala se k spolkové organisaci literární, jednak výkonné, jednak vydavatelské, a plodem toho bylo r. 1793 t. ř. „Učené slovenské tovaryšstvo" s hlavním sídlem v Trnavě, slovenském to „Římě" — zároveň počátek hnutí, známého v dějinách literárních pod jménem snah Bernolákovských. Jiné sdružení podobné, vyšlé ze strany protestantské za Palkoviče a Tablice s názvem Spolku literatury

slovenské, roku 1803 v Prešpurku při tamním ev. lyceu založilo známou stolici řeči a literatury československé, na níž Jiří Palkovič seděl půl století. Podobně působila i Slovenská literarní společnost baňská, vzniklá r. 1812, jež uvedla československštinu jako předmět vyučovací i na ev. lyceum v Baňské Šťávnici. Pešťbudínský „Spolek milovníkov řeči a literatury slovenskej“, r. 1834 na akcie založený hlavně Martinem Hamuljákem za účasti obou slovenských vyznání, v almanachu Zoře, jehož vyšly čtyři ročníky, hlásil se na veřejnost; vydal i sebrané spisy Jana Hollého v čtyřech velkých svazcích a vůbec počínal si s chvalitebnou horlivostí. Rovněž široce byl založen spolek Tatrín, jehož řádní členové, „stálci“, šířiti chtěli „literární i průmyslnou vzdělanost národa slovenského v Uhrách“: první spolkové shromáždění dne 27. srpna roku 1844 a počátky působení nepotvrzeného ještě spolku ukázaly jej v příznivém světle jako sdružení nadšenců, vedených hesly ideálního Ludevíta Štúra. Rok 1848 náhlý konec učinil všem těm slibným počátkům, pokud nezanikly už dříve, a novým žádostem o potvrzení Matice slovenské, jež Kollár, Kuzmány a jiní podali r. 1851, hledíc k stavu obležení v Uhrách vyhověno nebylo.

Obezřelým a neunavným snahám hlavně Jana Francisciho, tehdy místodržitelského rady v příkaznosti v Budíně a vydavateli Pešťbudínských Vedomostí, který hojných osobních styků i příznivé situace politické horlivě a rozumně vykořisťoval na slovenský prospěch, podařilo se po několikerých pokusech dosíci schválení předložených stanov, když zatím i šlechetný a opravdu neohrožený národovec, jakých z toho stavu Slovensko nemělo mnoho, dr. Štěpán Moyzes, biskup baňskobystřický, zároveň byl intervenoval ve Vídni. Slovenské město Brezno sice provedlo komedii, dvakrát totiž nabídlo se chystané Matici za sídlo a dvakrát, pod nátlakem maďaronské menšiny, to zamítlo: ale Turčanský Svatý Martin a hned potom i Liptovský Svatý Mikuláš nabídly se ochotně, a první byl zvolen.

Dne 21. srpna 1862 panovník potvrdil opravené stanovy Matice slovenské, a 4. listopadu t. r. dočasný výbor matiční s Franciscim v čele národu ohlásil radostnou zvěst. Slova, kterými to učinil, šla opravdu ze srdce: po dlouhých, dlouhých letech, ba věcích bylo to přec zase kus úspěchu a naděje. Neznělo to jako fraze, pravilo-li „Ohlásenie Slovenskej Matice“, že takřka od dob velkomoravských lid slovenský „sial a nežal, mozolil a predsa

chudobnel, bohatýril a neoslávil sa, mudroval a zmudrieť predsa nemohol", až „utratil svoje národnie povedomie a s ním vytuchnul i jeho život národní." A nebyla to jen loyální fraze, děkovalo-li totéž „Ohlásenie" mocnáři za „spravedlnosť panovnícku" a za uznání, že Slovák „žije, žiť chce a žiť vie". Ukazuje to i rychlost a nadšení, s jakými scházely se příspěvky a přihlášky za členy: ještě do první valné hromady leželo sebráno a upsáno přes devadesát čtyři tisíce zlatých a bylo zapsáno přes dva tisíce tři sta členů. Způsob, jakým za několik měsíců se sešla taková suma na pouhé vyzvání v novinách, je opravdu pohnutlivý. Dávali nejen zámožní po tisícovkách a stovkách, dávali i chudí slovenští kněží a učitelé, řemeslníci a rolníci své pamětní rodinné dukáty a tolary, děti své dary od křtu a biřmování, měšťané a úředníci celý svůj výtěžek nebo důchod roční. To byl zjev věru neobyčejný.

Účel Matice slovenské byl ušlechtilý a Slovensku svrchovaně užitečný. Zvala se „jednotou milovníkov národa a života slovenského" a chystala se vzbuzovati a šířiti v něm mravní i rozumovou vzdělanost, pěstovati a podporovati slovenskou literaturu i domácí umění a tím i hmotně zvelebovati lid. Vylučujíc tudíž z oboru svého působení otázky státně politické a bohoslovně naboženské, Matica chystala se vydávati a šířiti slovenské knihy a díla umělecká, živým slovem i tiskem rozjímati o otázkách literárních, vědeckých, uměleckých i mravně vzdělavatelných, sbírati předměty umělecké, vědecké, přírodnické i starožitnické, a posléze stále nebo dočasně podporovati národní učence a umělce a vypisovati odměny na díla vědecká neb umělecká. Všecky sbirky vědecké i umělecké uloží se ve vlastním domě, který si pořiditi bude z prvních péčí matičních; proto všechny úřady a funkce při Matici jsou čestné, bezplatné.

Program, jak vidno, byl široký; staral se o vzdělanstvo i lid; bylo to vlastně mnohem víc, než pouhé sdružení literární. Zejména za uherského provisoria, kdy žádných veřejných snah a manifestací se nedopouštělo, už pouhé faktum, že organisace tak rozsáhlá byla úředně povolena a dopuštěno, aby vešla v život, znamenalo velmi mnoho. I tak zkušený a střízlivě okolí své posuzující muž, jako předseda dočasného matičního výboru Francisci, v zahajovací řeči první valné hromady odevzdával stvrzené stanovy se slovy: „Toto je naša zlatá bulla. To je náš priepustný list, snímajúci z nás bremeno a vazby nevole a dávajúci nám prvý pôžitok slobody. To je náš občiansky diplóm, vyhlasujúci nás dosavádnych cu-

dzincov vo vlastnej našej otčine za občanov tejže otčiny. To je smluva našej národnej jednoty, pod ktorej ochranou a vlivom národ slovenský sjednotí, vyvinie a rozmnoží svoje duchovné a hmotné, dosavád roztratené alebo v zabudnutej nečinnosti hynúce sily" ... Matica měla tudíž vlastně býti náhradou za veškeru ztracenou dějinnou minulost, za staletou politickou bezvýznamnost, za sklamané naděje porevoluční, za ztroskotané Memorandum. Měla zároveň obrozovat, representovat, nepoliticky politisovat ...

Všecky veliké naděje, které poutaly se k Matici pro celé Slovensko, plným proudem projevily se při první valné hromadě, konané 4. srpna 1863 v Turč. Sv. Martině. Do malého městečka, ani ne o celých dvou tisících obyvatel, sjelo a sešlo se přes pět tisíc účastníků z blízka i dáli, mezi nimi podžupané (tentokrát skuteční Slováci), vyšší úředníci, vyšší kněžstvo obou vyznání, učitelstvo, advokáti, lékaři, studentstvo vysokých škol, měšťané, hospodáři, sedláci z probudilejších krajů. Cesta baňskobystřického biskupa Moyzesa ze sídla jeho Sv. Kříže a příchod do Martina v předvečer 4. srpna podobaly se skutečnému vjezdu triumfálnímu. A celá valná hromada matiční hlaholila vlastně jediným jásotem, když hned při zahájení se oznámilo přípisem od kr. náměstka právě došlým, že panovník sám se přihlašuje za člena Matice s příspěvkem 1000 zl., že předsedu jejího biskupa Moyzesa jmenuje svým skutečným tajným radou, a že dvornímu kancléři nařizuje, aby obé oznámil právě rokující valné hromadě matiční. Řeči všech hlavních mluvčích, daleko se rozléhající pod velikým dřevěným krytem, který na náměstí byl srouben pro tu massu obecenstva, vyznívaly důvěrou, že konečně Slovensku dostane se všeho, po čem touží. Jen dvě léta uplynula od porad memorandových, kdy pouhé slovo „konstituce", „svoboda země" atd. rozpoutávalo obecné nadšení, a po všem tom nebylo už ani památky. Na Pešť a Budín, na sněm, na konstituci, na samosprávu uherskou nikdo více nemyslil, tak důkladně vystřízlivěly všecky naděje. Vše obracelo se k Vídni, k panovníkovi samému, jej ostentativně slavilo proti zamlklým odstaveným stranám maďarským a maďaronským. „Jednota říše" t. j. centralisace znělo z úst slavnostních řečníkův, a Slováci velebeni jako nejvěrnější stoupenci pevné vlády ústřední. Na poradních místnostech vlály prapory černožluté.

Počátky byly mnohoslibné. Usneseno vydávati nejpotřeb-

nější spisy naučné pro vzdělanstvo i prostonárodně poučné pro lid; řada takových spisů hned se předložila. Vypsal se konkurs na veliký pragmatický, veškeru dobu osvětlující životopis buditele slovenského Ludevíta Štúra. Zřídil se odbor na sestavení slovníku slovensko-německo-maďarského. Zvolili se sběratelé folklorističtí, aby se shromáždilo a vydalo, co v tom oboru lze ještě sebrati. Měla se vydati vědecká mluvnice slovenská, vypracovaná se zřením k ostatním nářečím slovenským, aby se ustálilo, co posud v domácí mluvě spisovné vyžaduje ustálení. Rozhodlo se, že se co rok budou vydávati Matiční kalendáře, vědecký Letopis matiční, a že se mají sepsat a vydat učebné knihy slovenské pro gymnasia s národní řečí vyučovací. Vyzvali se správcové vzácných velikých knihoven Rešetkovy, Hamuljákovy a Čaplovičovy, aby byly odevzdány Matici. Sebraly se ihned mnohé důležité listiny a paměti z prvních dob slovenského probuzení atd. atd. O správní a jiné organisaci ani nemluvíme.

Velkou radost vyvolala zpráva, že panovník neobyčejně vlídně přijal poselstvo, vzdávající mu díky ustavující valné hromady, vysloviv naději, že „loyální slovenský národ činným a horlivým osvědčí se při ústavním užším připojení království Uherského k celistvé říši“ a ujistiv je svou ochranou i nadále. Rovněž Moyzesovo významné slovenské děkovací oslovení uherského kancléře hr. Forgáče a kancléřova rovněž slovenská, nadmíru vlídná odpověď rozradostnily kde koho.

Nuže co z toho všeho se vykonalo a kterak prospívala Matice slovenská? První léta, pokud původní zápal trval, byla dosti plodná. Vystavěli, ač nedostavěli, prostranný dům, sebrali hojné pamětihodnosti, vydali řadu publikací. Ale práce nešly ani tak rychle jak bylo lze očekávati z původního programu a nadšení, s nímž byl přijímán, ani dost rozmyslně a soustavně: vše šlo více do široka než do hloubky, víc na vnější representaci než na vnitřní zisk. Jakmile se cítilo a pozorovalo, že provisorium se chýlí ke konci a že neodvratně se blíží vyrovnání s Maďary, chladlo původní zanícení, vzdaloval a odpadával vyšší katolický klerus; počali straniti se a ruce v klín skládati všichni, kdo měli na tom zájem, aby se zapomnělo na jejich minulé nadšení pro silnou vládu ústřední a aby se jim uvěřilo znovu, že jsou konstitucí prodchnutí „slobodní občania slobodnej vlasti uhorskej.“

V prvním pětiletí své činnosti do roku 1868 Matica vydala

několik dobrých knih školních, z nichž zejména prof. Černého čítanka a výbor z literatury slovenské byla práce záslužná; rokem 1866 počala vydávati své kalendáře; téhož roku dala vytisknouti nádherný „Pamätník“ na počest slavené paměti Mikuláše Šubiče Zriňského; vedla náklad na dva poučné spisy lidové. A na tom přestala.

Četní přispěvatelé, hlásivší se sestavovati slovník, zůstali při slibech. Sbírky folkloristické vedl takřka sám jejich mistr Dobšinský. Knížky lidové, které ve všech oborech, jimiž vůbec bylo lze působiti na zanedbané vrstvy rolnické a řemeslnické, vydávati bylo přední a nejhlavnější povinností Matice, nepsaly se, nevydávaly se. Ba ani první čestná povinnost velkého spolku milovníků řeči a literatury, zevrubně vyložit a vědecky i národně ocenit působení a zásluhy velikého buditele Ludevíta Štúra, nebyla splněna; horoucí slavnostní řečníci, literáti vládnoucí pérem i duchem, nejbližší vrstevníci a druhové Štúrovi ve všech jeho podnicích dr. Hurban a M. M. Hodža rukou k dílu nepřiložili. Ba ani veřejné roční výkazy matiční, Letopisy, nevycházely řádně: první sice byl vytištěn ve Vídni r. 1864, druhý však do r. 1870 zůstal v rukopise, třetí a čtvrtý pak najednou se tiskl až 1867 v Skalici. Ukázalo se, že malé zapadlé městečko v kraji bez dráhy, telegrafu, pravidelné pošty, bez tiskárny, novin, styků, zkrátka bez hmotného i duševního spojení na tak veliký úkol nestačí. To vše teprve bylo nutno stvořit.

Ale co se uměle tvořiti nedalo, byla vytrvalá chuť ku práci. Úctyhodný vzlet, krásná obětavost i chvalitebné úmysly prvních let se nevracely. Ještě dne 3. srpna 1864 druhé valné hromadě předsedající biskup Moyzes propověděl důtklivá znamenitá slova: „Matica slovenská vedomcom a vzdelancom národu tohoto ovšem nevyhnutelne potrebná nie je: bo oni ako takí už inými prosriedky dorazili k účelu tomu, ku ktorému spolok náš smeruje . . , Lež pospolitosť a obecenstvo ľudu slovenského, jeho pozdvihnutie z mrákot nevedomosti, sošlechtenie jeho mravov, hmotná pomoc v jeho nedostatku, teda ulevenie jeho mnohostrannej núdze a tým povýšenie jeho na hodnosť opravdive ľudskú: toto je hlavný účel, toto bohumilá úloha Matice slovenskej . . . Núdza ubohého národa je nevýslovná; potreby sú nesčíselné; tu tedy mysle úprimnej a shodnej, účinkovania všestranného a napnutie nepretržené požaduje sa, aby sa toľkej biede odpomohlo . . . Čo keby sa stať hrozným osudom nemalo a ne-

dalo, žiaducnejšie by bolo, aby všemohúci Boh biedny náš národ s obličaja zeme vyhladil, lež abysme po tisícročnej duševnej porobe ešte i budúcne v podobnom otroctve sebe i celému človečenstvu na potupu živorili" . . . Tak do duše mluvil Moyzes k zástupům za hlubokého pohnutí a slzení všeobecného.

A slyšme, co už 7. srpna 1867, tedy po třech letech, téže valné hromadě pověděl předsedající tehdy Viliam Pauliny-Tóth, konstatuje, že hmotný stav Matice je ještě uspokojivý, o stavu a úkolu duševním od r. 1863: „Vtedy kamkoľvek ohliadnul sa človek po šírom Slovensku, videl jedno a to isté nadšenie, jednu a tú samú pružnú obetivosť za svätú vec národa . . . Ruky na srdce priatelia! Či duše všetkých tých národovcov ešte vždy tou samou vzácnou a obetivou láskou plápolajú za náš opustený národ? Či valne nerozrastá sa na roli národa jakási úžerná zelina, jejžto neplechu bysme najlepšie nevšímavosťou nazvať mohli? Či neochabuje naša literárna činnosť? Či naše časopisectvo neklesá? Kde je to rodoľubstvo od r. 1863? Kde tá dušu rodomila potešujúca nadšenosť? Kde srdečná iskrenná zaujatosť za blaho národa? Kde príkladná, sebazapieravá obetivosť? Niet jej, priatelia! Bola — vytuchla". . .

Zde je kořen zla, jemuž vnitřně Matice podlehla. Násilné zastavení činnosti její r. 1875 byl už jen konec vnější.

(Pokračování.)

Rozhledy politické.

Projev České Moderny a „svobodomyslné" zrádcování — Umělecká skizza kulturního programu — Program ten není nový — Jeho pravý význam: literarní a politický dorost zříká se mladočešství — Mladočešství výlučně stranou parlamentární bez hlubší kulturní práce — Pražské volby nade všecko — Staročeská passivita mladočeskou mdlobou — Agrární otázka — Šlechta a agrární hnutí — Odstup prince Karla Schwarzenberga — Volební přípravy šlechty konservativní a liberální — Volební prohlášení mladočeské — Jeho tenor a hlavní požadavky — Je bez politického stylu — Opouští všeob. právo hlasovací — Prohlášení hr. Badeniho a jeho prvé skutky (zrušení výj. stavu, politická amnestie, nepotvrzení dra. Luegra) — — Poměry Chorvatské.

Francie stala se přes noc radikální — Německý císař pořád proti sociální demokracii — Belgické ministerstvo pracovní — Turecká otázka.

Neočekával jsem, že se budu musit zabývat prohlášením „České Moderny" ; myslil jsem, že o předmětě pojedná můj kollega v rozhledech časopiseckých, neboť prohlášení, třeba podává i program politický, je především projev literární, jakož i podepsáno je samými spisovateli a žurnalisty, a žádným politikem. Avšak když poslanec Herold v politické schůzi v Libni (3.) neostýchal se prohlášení to zrádcovat a kaceřovat, když i jiní řečníci proti němu se ozvali, nezbývá nežli pojednat o věci se stránky politické.

Kdyby mladočeská strana rozuměla znamením doby, kdyby rozuměla, co podobné protesty znamenají, zpytovala by svědomí. Zrádcováním, kaceřováním, scholastickým potíráním jednotlivých slov, vyrvaných z celku — to je zbraň příliš stará, nehodí se již ani straně, která patrně před svým voličstvem chce mít volební řeči bez politického obsahu.

Prohlášení „České Moderny", uveřejněné v „Rozhledech" (č. 1.), není politický manifest, vystupující s určitým programem. Projev „České Moderny" je blesk, ozářující tu temnotu, kterou vedení strany mladočeské, jako by schválně, způsobuje v našem životě kulturním; projev „České Moderny" je protest proti nepořádkům a zlořádům politickým, které stranou zmítají, projev „České Moderny" je obžaloba, je výbuch nadšení pro českou věc a tu neostýchá se předák „svobodomyslné" strany krátkozrace hřímat,

že národ vezme zkázu — z úsilné práce své mladé generace?

„Českou Modernou“, jak známo, nazvána byla ona značná část mladšího spisovatelstva, která docela neočekávaně pro Macharův článek o Hálkovi musila se bránit proti útokům a anathematům starších literatů a žurnalistů. V tomto širokém smysle vřaďovaly se k Moderně realisté, oba směry pokrokové, symbolisté atd. — zkrátka všecky směry novější a mladší. A když teď v „Rozhledech“ část Moderny vystoupila se svým prohlášením, listy, sloužící ostatním moderným směrům, připojily se k němu, reservujíce si každý svůj odstín a svůj směr. I některé listy mladočeské vyslovily svůj podmíněný souhlas — „Hlas Nár.“ (3.) štve Mladočechy k „vlasteneckému boji“ proti moderným a jak viděti z veleinkvisitora posl. Herolda, s úspěchem. Ani by člověk nevěřil, že „Hlas Nár.“ je chytřejší než posl. Herold — „Nár. Listy“ vyslovily se na vyzvání „Hlasu Nár.“ „o papírových vojácích“, ale hned na to pisatel úvodníku správně akceptoval různost a bohatost nynějších směrů.

Nám projev v „Rozhledech“ je sympathický; souhlasíme v podstatě, ale nemohli bychom podepsat některé výroky. Abychom nepronášeli soudu neurčitého, podáme obsah prohlášení a některé poznámky.

„Česká Moderna“ v popředí staví oprávněnost kritiky, jakožto samostatného genru literárního; velmi důrazně odmítá se eklekticism a diletantism, čímž zároveň českost plnými a určitými slovy je požadována. Manes, Smetana, Neruda jsou „České Moderně“ vzorové a vůdcové čeští, k těm se hlásí, žádajíc podle nich plnost individuality, člověka tvořícího z plnosti pravdy vnitřní. Ta vnitřní pravda, vysvětluje se, není fotografií věcí vnějších, ale vnitřní život uměleckého individua, tedy propracované a jednotně zcelené osobnosti, tvůrčího charakteru.

A tento „individualism“, který Moderna chce v literatuře (čteme dále), chce také v politice. Není to tedy starý individualism politický, jak jej hlásá liberalism, nýbrž individualism, jak právě byl podle ideálů moderní literatury vyložen. Nedáme se tedy másti nevhodným slovem, držíme se smyslu a výslovného výkladu: „Chceme umění, jež není předmětem luxu;“ čteme-li dále: „Politika budiž prováděna celými, vypracovanými jedinci“ atp., nemůžeme slovu „individualism“ jinak rozuměti, nežli ve vyloženém

smysle (= individualita). Dokonce, když přímo se hlásá: „Míra jejich individuálnosti buď v přímém poměru k stupni jejich sebezapření: nic pro sebe sama, vše pro věc.“

Starý humanitní program český, program Kollárův, Palackého a Havlíčkův, poznáváme ve rčení, že Moderna i v politice chce, abychom především byli lidmi v plném slova smyslu. Otázka národnostní důsledně a právem se tedy podřaďuje programu humanitnímu. Praví se nám také, že národnostní otázku máme pojímat kladně, t. j. „nemáme strachu o svůj jazyk. Jsme národnostně tak daleko, že nám jej žádná moc na světě nevyrve.“ Nechtějme svými národnostními boji sloužit vládě. Odsud rada, vyhledávat s německými krajany dohodnutí přímé, bez pomáhání sobecké vlády. S toho stanoviska humanitně-národního samo od sebe plyne, že „Česká Moderna“ v otázce sociální opět a opět chce, abychom byli lidmi a nestavěli se „proti mozolným rukám bílých otroků“. Proto vyhlašuje se dělnictvo, třeba bylo internacionálním, za důležitou část národa. V souvislosti s tím žádá se pro ženy přístup do kulturního a sociálního života.

Prohlášení „České Moderny“ není ovšem napsáno tak suchopárně, jak tu o něm referuji, naopak je to umělecká skizza vše-kulturního programu národního, z níž bojovná elektřina jen jen srší. A právě v tom je hlavní význam prohlášení:

Četná řada mladšího spisovatelstva a žurnalistů odříká se sans phrase nynějšího mladočešství. Čtemeť, že „přísahali na prapor strany (té) slepě,“ ale že procitli; „Česká Moderna“ přiznává Staročechům, že v osvětové práci vykonali mnoho, kdežto „otcové“ její, t. j. Mladočeši, hřivny jejich buď zakopali, buď z nich tyli. „Jejich činnost však bude poznamenána v kulturních dějinách našich názvem roků hubených.“

My jsme k mladočeské straně slepě nikdy nepřísahali a proto vůči ní a mladočeskému směru své odmítavé stanovisko dovedeme vyslovit klidně a jistě neméně důrazně. Pochopujeme však všecku tu hořkost, kterou právě mladší generace pociťuje, vidouc, jak strana mladočeská, mimo nejvšednější politisování parlamentární, duševně nepracuje a nepokračuje v oboru žádném.

Byli bychom si přáli, aby prohlášení bylo vesměs formulováno precisně. Na prvé přečtení smysl té oné věty nevyniká hned dosti jasně a určitě; nesouhlasíme s místem, kde se říká, že národní otázka je galvanisovaná a živená vládami — galva-

nisují a živí ji i nevlády. Než i to nemá pro nás většího významu. Nám je důležito, jak už řečeno, že řada nejlepšího mladšího spisovatelstva (sdružená s některými začátečníky v literatuře) výslovně se staví proti nynější kulturní passivitě mladočeské a že apel její na veřejnost nalézá dost živého ohlasu. Bojujme — budujme!

Strana mladočeská pořád více a více stává se stranou pouze parlamentární — žádné jiné práce kulturní, žádné iniciativy jiné nepozorovati. Nebýti nového ministra Badeniho a jeho programového prohlášení, Mladočeši neměli by pražádného podnětu ku práci. Vyjímečný stav konečně zrušen, ale posud strana neuspořádala ani jedné manifestační schůze. Patrně proto, že se utopila v agitaci pro doplňovací volby Pražské. A výsledek voleb těch pro stranu dopadl neskvěle, jak i „Nár. Listy“ musily doznat. Divná věc: mladočeská strana má na radnici tak značnou menšinu a vymlouvá se, že pro Prahu nemůže nic dělat, pokud nebude většinou! Divná to menšina, velmi divná! Na neštěstí Staročeši rozhodli se pro volební passivitu — Mladočeši nebudou tedy míti ani politického odpůrce a tak strana zemdlí ještě více.

Mdloba ta ukázala se zjevně na národohospodářském sjezdě a přece poměry hospodářské a zejména agrární měly by stranu pobádati ku práci více než agitační. Měli jsme sjezdy rolnictva českého i německého a také velkostatkářstvo radilo se o otázce agrární. Šlechta svým mluvčím prohlásila, že se musí postavit v čelo hnutí agrárního, „Nár. Listy“ v poslední chvíli před volbami potírají v dlouhých článcích Alfonsa Šťastného — „Nár. Listy“ mají nehodu se svými politickými žáky a vychovanci!

Politickým symptomem vážnějším je snad odstup prince Karla Schwarzenberga. Říká se, že prý nepochodil v klubu svém, v němž prý horlil pro kompromis se šlechtou ústaváckou. Uvidíme brzy. Neboť jméno princovo nalezáme mezi kandidáty velkostatkářstva.

Jak čteme z volebního prohlášení velkostatkářů liberálních, jednalo se s konservativci o kompromis; v prohlášení vyslovuje se naděje, že místa, o která se jednalo kompromisem, dosažena budou volbou. Prohlášení je mírně a dovedně stylisováno a snad učiní na konservativce „dojem“.

Také Mladočeši vydali své volební prohlášení. Je velmi obšírné, snad až obšírné. Je stylisováno opatrněji, než

dřívější politické projevy mladočeské, je neradikální, ukazujíc všude vedle ideálů na skrovnější cíle bližší. Neviděti však hlubšího pojímání politického, naopak zjevný je nesoulad jednotlivých částí dobou novou vynucených a ještě nesjednocených. Mluviti dnes o „starém českém programě" má jen smysl ten, získat si všeliké voliče. Provolání začíná odporem pevným a vytrvalým proti vládě, nesplňující naše politická přání a přechází k otázkám hospodářským. Klade na prvé místo poměry rolnické; následují otázka živnostenská, obchodní a dělnická. Obchodní se jen k vůli úplnosti jmenují, ale zapomnělo se uvést určité návrhy, jak se uvádějí pro živnostníky. Zaznamenáváme plán zemské rady živnostenské. Také pro řešení dělnické otázky neuvádí se určitého nic. Splavnění řek a t. d. jsou známé požadavky sněmovní. Vyrovnání s Němci (ve všech českých zemích) pokládá se za prospěšné; čteme, že vyrovnání to provésti má sněm: který?, když se má provést v Čechách, na Moravě a Slezsku? Zaráží passus o všeobecném a rovném právu hlasovacím; má být zbudováno „s náležitým zřetelem k spravedlivému zastoupení menšin": co je to? Patrně „poměrné zastoupení" staročeské. To potvrzuje polemika proti Alfonsu Šťastnému. Národ prý se nemá trhat na stavy: nemají na př. advokáti svou komoru? Nemáme zemědělskou radu? A nežádá prohlášení samo organisaci — rolnictva? Mluví se také o volnosti kritiky a možnosti různého nazírání, uvádějí se i „nové idee", — ale to všecko je „proudění nejisté a různé". Končí se apelem na národ, že volí ve znamení státního práva, rovnosti jazykové a volnosti občanské. Jak řečeno, „nové idee" se v prohlášení jen mihají, ale jako bludičky, samo v sobě prohlášení je seznam běžných přání. Prohlášení je bez politického stylu, bez politické koncepce. Hlavní idea je strach před rolníky a všeobecným právem hlasovacím. Maličkost, ale charakteristická: Prohlášení tak slavnostní je bez datum.

Kandidátů navržen zatím počet neúplný; promluvíme o nich až po volbě.

Konečně zbývá zpráva o novém ministerstvu hr. Badeniho. Zrušil vyjímečný stav a dal politickým vězňům („Omladině") amnestii — jednal tedy rozumně, snad rozumněji než-li mluvil ve svém prohlášení (22. října), v němž sice uznal „komplex záležitostí, který se obyčejně jakožto česká otázka označují", ale v němž předem oznámil, že se stane jen to, co ústavně je možné. Proti vládám dřívějším je však i to

ústupek; také přímo vyzval český lid „a jeho zástupce“ (jistě i velkostatkáře), aby vládě pomohli zjednat v Čechách normální poměry. Němce si získal hr. Badeni prohlášením, že „postavení německého lidu, spočívající na historickém momentě a jeho tradicionelní dlouholetá, všem ostatním národům svítící kultura musejí být patřičně respektovány“. Hr. Badeni po řečích našich a jiných poslanců proti německé kultuře, dal prohlášení nijaké.

Hr. Badeni také prohlásil, že chce vésti a nechce býti veden; zdá se, že se proti tomu již prohřešil, když dr. Luegra nenavrhl k potvrzení za purkmistra vídeňského. Povolil Maďarům? Povolil liberálům? Jistě pamatoval na veliký počet židů haličských; za to nedbal konstitučních pravidel a proto utrpěl rozhodnou porážku, když antisemitičtí poslancové (8.) naléhali svými dotazy a návrhy, aby parlamentu oznámil, proč císaři dr. Luegra nedoporučil. Koaliční strany odhlasovaly Badenimu nepilnost návrhu antisemitského, ale přes to nevyhrál.

*

Z druhé polovice říše tentokrát zaznamenáváme divné poměry v Chorvatsku, jak se ukázaly za pobytu císařova v Záhřebě. Srbům bráněno vyvěsit na svém chrámě srbskou trikoloru a zároveň demonstrováno od studentů proti Maďarům spálením uherského praporu; na to město dalo Maďarům satisfakci zvolením ministra Bánffyho čestným občanem a různým odprošováním, podávajícím náležitý „výklad“ demonstrace. Vážnější je však rozklad Starčevičovy strany práva; zdá se, že dr. Frank po delším boji je konečně osamocen. Zda-li se strana tím obrodí, nikdo neví.

V Praze, 10. listopadu. *S.*

Ve Francii docela neočekávaně Ribotovo ministerstvo padlo; zlořády při jižní dráze mu podrazily křeslo. Sněmovna proti vládě přijala značnou většinou návrh, směřující k ostřejšímu stíhání vinníků — na místě Ribotově sedí radikál Bourgeois, slibující za souhlasu radikálů a socialistů přísné vyšetření jedné z četných už „panam“ francouzských. Zároveň sluší zaznamenat, že ve Francii při více volbách (obecních, doplňovacích do parlamentu) zvoleni socialisté a to právě v okamžiku, kdy velikými stávkami v Carmaux téměř celá Evropa zabývala se nezdravými poměry Francie.

Německý císař vede boj proti socialistům dále. Ale neprospěšně. V Mühlhúzách zavražděn továrník dělníkem — císař ihned vyslovil svůj soud, že skutek spadá na vrub sociální demokracie. Případ se zjistil a úřadové musily veřejně konstatovat, že vražda spáchána ze soukromé msty.

Není tudíž divu, že za takových poměrů sociální hnutí všude se sílí a že vlády v pokročilejších zemích podle toho se zařizují. V Belgii zřízeno ministerstvo pracovní. Celá země rozdělena na 9 krajů; v každém je pracovní úřad a všechny dohromady podřízeny jsou pracovnímu ministerstvu.

V Turecku hrozí prý revoluce „mladoturecká"; ale čteme také, že „staroturecká". Na každý způsob turecká. Arménové se hnou a Anglie prý je tím vinna, proto že naléhala na — reformy. Jisté je, že starý Gladstone se opět ozval proti Turecku, žádaje, aby Evropa se konečně zbavila jha tureckého. Berlínský vyslanec turecký horempádem prý (samé prý!) odcestoval do Cařihradu sestavovat nové ministerstvo a chránit sultána... Dost možná, že se na východě něco připravuje: Německo a Rusko, vlastně německý císař a car jaksi okázale si dopisují, Borísek se stane pravoslavným, sultánovi velmoci vnucují reformy — — patrně jen běží o to, kdy se „křesťanské" mocnosti dohodnou o kořist.

V Praze, 10. listopadu. *S.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Noví ministři financí pravidlem znamenají také nové daně — Bilinski si vzal za vzor Dunajewského: finance rakouské jsou prý chatrné a proto třeba zvyšovati daň na líh, na sirky, na cenné papíry a j. — Výklady ministrovy se burse nelíbily — Upjatost rakousko-ukerské banky v nynější tísni peněžní — Reforma berní přímých už pochována? — Maďaři se připravují na tažení proti nám o vyrovnání, obětí dr. Lueger; ministr Biliński uznává spravedlivost uherských nároků v příčině rak. uher. banky. — Konservativní šlechtici proti zlaté měně.

Kdykoli v Cislajtanii nastoupí nový ministr financí, pokaždé má příležitost oznamovati poplatníkům nějaké nové nadělení. Není sice každému ministru financí dopřáno, aby také tyto své milé sliby uskutečnil, ale pravidelně si přispíší hned při prvním nastoupení vyložiti, které nové zdroje důchodů státních míní zase buď rozhojniti nebo nově odkryti. Tak tomu bylo vůbec za éry konstituční, ale zvláště od vlády Taaffeovy, za které skutečné důchody státní stouply z ročních 395 mill. zl. až přes 600 mill. zl. Ministr Dunajewski byl arci v zavádění nových a rozhojňování starých daní mistrem dosud nepřekonaným, po něm již žádnému nepoštěstilo se ho dostihnouti, ačkoli o upřímnou snahu v té příčině nouze nebylo, ale nikomu již z následujících ministrů štěstí podobnou měrou nepřálo, jako právě obratnému Poláku Dunajewskému. Steinbach sice přišel s dalekosáhlým opravným návrhem daní přímých, ale do této doby vše zůstalo pouhým návrhem, jenom d a ň b u r s o v n í se mu podařilo prosaditi. Plener chtěl začaté dilo Steinbachovo dokončiti, k tomu mínil zavésti ještě lihový monopol a chystal se všeliké jiné berně reformovati, po případě zvyšovati, ale konečně vše při jeho odstoupení zůstalo tak, jako před jeho nastoupením. Episoda ministerské působnosti Böhm-Bawerkovy byla příliš kratičká, za to nový ministr financí Biliński, chystající se patrně delší dobu prodleti na ministerském křesle, pospíšil si oznámiti národům rakouským, co všechno pro ně má schystáno, aby se jim lehčeji žilo.

Je to zvláštní náhoda, že právě z té země, která má nejmizernější vlastní domácí hospodářství, kdež se rozpočtové schodky dají uhraditi vždy pouze novými (a to nemalými) dluhy, vyšli právě spasitelé financí rakouských, nejrozhodnější fiskaliste,

kterým se podařilo vymoci od poplatníků pro stát důchody dostatečné, aby se jimi ukryla úžasně vzrostlá vydání na státní potřeby. Dunajewski přejal po ústavověrných vládách tak rozervané státní hospodářství, že na počátku své vlády bilancoval schodkem 50 millionů zl. A to byl ještě pokrok, neboť za dřívější vlády bývaly deficity až 80 a 100 mill. zl. Když pak odstupoval, zanechal svému nástupci úplně spořádané hospodářství, takže se v účetních uzavírkách objevily značné přebytky a jakkoli státní vydání stále značně rostla, přece důchody vzrůstaly ještě značněji a od roku 1889 nevíme již, co je to státní deficit.

Za takových okolností může zajisté býti občanstvu podivným, když se mu tvrdí, že třeba nicméně důchody státní stále stupňovati. Jestliže Steinbach reformoval daně přímé, činil tak rozhodně ne na zvýšení státních důchodů, jak výslovně tvrdil, nýbrž pouze k tomu cíli, aby břímě daní těch bylo spravedlivěji rozvrženo, po případě aby slabším bylo uleveno a silnějším nepatrněji přitíženo. Jinak již bylo za Plenera, tu zamýšleno zavésti monopol lihový prostě ke zvýšení příjmů státních, aby stát měl volnější ruce k rozmachu dle slov samého ministra. Biliński pak letos říšské radě maloval velmi do temna obraz budoucího státního rozpočtu, vyličoval slovy přesvědčivými říšské radě, že čekají státní správu nová velká a neodbytná vydání a že na ukrytí jich nepostačí přirozený vzrůst dosavadních důchodů, nýbrž, že bude potřebí dosavadní daně zvyšovati. A dle příkladu svého předchůdce Dunajewského nemíní zvyšovati nikterak daně přímé, poněvadž by se mu k tomu dostalo těžko souhlasu dosavadních zástupců občanstva, nýbrž zamýšlí stupňovati daně spotřební, čemu dosud říšská rada nedovedla klásti nijaký značnější odpor.

Vydání státní jak porostou, to částečně již v minulém čísle tohoto listu vykládáno. Je to pořáde ministr vojenství, který neunavně a horlivě shledává, jak by se dalo vydání na společnou armádu rozmnožiti; tentokráte se postaral o perspektivu značných nových nákladů na celou řadu příštích let. Vedle toho zajisté nedůstojné postavení úřednictva státního, hlavně nižšího, dávno již mělo býti zlepšeno, aby aspoň poněkud po zásluze se jim dostalo lidského způsobu živobytí. Ministr financí slibuje, že se již zcela bezpečně a sice od roku 1897 upraví a zvýší platy úřednictvu státnímu přiměřeně ke změněným poměrům; nemá-li to býti něco důkladně malicherného, bude k tomu potřebí nejméně 10 millionů ročně. — Rostoucí síť státních drah a nedokonalý stav vozidel na nich, jakož i zvýšená doprava budou vymáhati nákladné

investice, které sice uhradí se samostatnými výpůjčkami, ale úroky z nich a splátky na ně věnované obtíží dosti patrně státní rozpočet; také stavby garantovaných lokálních drah a zřizování strategických železnic v Haliči bude vymáhati značných obětí od státní pokladny. Při tom ještě není pamatováno nikterak na zlepšení financí jednotlivých zemí, jakož i na jiné velepotřebné podniky, jako na př. na splavnění Vltavy a Labe od Prahy k Ústí, na stavbu dráhy přes Tury do Terstu atd. atd.

Nelze rozhodně upříti, že se Bilińskému podařilo přesvědčiti říšskou radu, kterak vydání státní nemohou se proto hraditi dosavadními příjmy. Proto hned oznámil, že se míní zvýšiti daň bursovní a z cenných papírů zavésti snad sirkový monopol či raději uvaliti na výrobu sirek novou daň, poněvadž náhodou ministr není přítelem státních monopolů. Kromě toho v poslední řadě míní také vytěžiti něco z opravených daní přímých, jestliže říšská rada bude tolik ochotna, aby se dala nyní pohnouti projednávati znova Steinbachovy předlohy. Když za kratičkou dobu asi tří neděl dovedl nový ministr tolik nových státních důchodů říšské radě vypočísti, není pochyby, že tato jeho fiskalní vynalezavost zajisté naprosto již potom neutuchne a že se dočkáme ještě mnohých nečekaných projektů daňových. Přes to nemohl ministr býti optimistou, třeba takto důchody státní se patrně rozmnoží, nechtěl nikterak slibovati ani přebytky, nýbrž připravoval říšskou radu spíše na možnost deficitu. A také o předloženém rozpočtu se podobným způsobem vyslovoval: je v něm sice vykázáno přebytku přes 200.000 zl., zkoumá-li se však blíže a když se béře zřetel k mimořádným vydáním, není prý vlastně nijakého přebytku. Účel těchto výkladů je zřejmý, jsou mířeny na poslance, aby ochotněji svolili k projektovaným novým břemenům na poplatníky.

Bursa také přijala výklady ministrovy velmi nemilostivě, nelíbil se jí strážce státního pokladu malující opět příšeru budoucích státních deficitů. Také kursy všech papírů jak státních tak soukromých po řeči ministrově značně klesly. Od té doby arci bursa již na všechno zase dovedla zapomenouti, jako pravidelně nemívají bursiani příliš paměti nazbyt, tentokráte tím méně se mohli po delší dobu zabývati vývody ministra financí, jelikož přišly pohromy mnohem větší a neočekávanější, které způsobily na vídeňské burse důkladný krach. Přepjaté spekulace a odvážné hry s cennými hodnotami zle se vyplatily vídeňské burse

a ztráty mnohých millionů zlatých byly pokutou za přílišnou důvěru ve stálý vzestup kursů. Něco zavinily také naše banky, zvláště banka rakousko-uherská, která skrblila v době nejkritičtější svým úvěrem, poněvadž jí z toho nekynul žádný prospěch (platí totiž po dobu dosti krátkou z některých vydaných bankovek nadpočet 5% daň). Nyní opravdu byla značná nouze o směnné prostředky u nás vinou banky: kromě jiných zjevů patrno je to zvláště z toho, že naše peníze papírové jistou dobu vystouply až nad zákonnou paritu i byly dražší (arci nepatrně) nežli zlaté mince měny korunové. — Cedulová banka, která je tu k tomu, aby solidním firmám poskytla potřebný úvěr, neměla by arci sledovati podobné výdělkářské cíle a plniti svůj úkol také tehdy, kdy z toho zrovna nekyne značný zisk. Arci naše banka rakousko-uherská je ústavem akciovým a drží se vždy a ve všem osvědčené zásady hromaditi výdělky pro akcionáře; aby o veřejný prospěch se starala, kdo by to mohl žádati od podniku akciového?

*

Také o reformě berní přímých vyslovil se ministr Biliński. Je ochoten ji opět předložiti parlamentu, ale ne již úplně tak, jak ji za Plenera upravil stálý berní výbor. Potřebují prý části z předlohy projednané dosti značných oprav. Blíže tyto opravy však ministr nenaznačil. Poláci nikdy nebyli zvláštními horlivci pro nápravu našich zvetšelých a zpukřelých berní, zejména nebyla podle jich chuti nová osobní daň důchodová. Jestliže tedy ministerstvo financí hodlá nyní činiti obsáhlejší změny v předlohách berních, nemusí to býti zrovna stejně příjemné ostatním stranám v parlamentu i může se snadno přihoditi, že celý projekt padne nadobro. Toho si je ministr také vědom a nemíní se příliš rmoutiti takovým nezdarem, vždyť to je beztoho po chuti polského „Kola“, aby se národům rakouským aspoň částečně spravedlivosti daňové nedostalo. Budou tedy v Rakousku kapitalisté a velicí boháči vůbec míti dále drahocennou privilej, že nepotřebují platit žádných daní, za to je za ně zaplatí právě nejchudší a s největšími těžkostmi zápasící vrstvy obyvatelstva. Kdo přečetl si loňského roku zprávu berního výboru, jak monstrosně a hrozně vypadají naše přímé daně, ten těžko dovede pochopiti, kterak je to možné, že se nemůže sehnati většina v říšské radě, která by aspoň největší křiklavosti tohoto pochybeného systemu chtěla odstraniti. Ale parlament vídeňský je sice dobrý často k tomu, aby zmařil mnohé v prospěch obyvatelstva zamyšlené kroky vlády, aby sám

však něco lepšího stvořil, k tomu nemá dokonce žádné schopnosti ani chuti.

Také o financích zemských mluvil Biliński, ale mimo laciné přiznání, že se jim daří zle a že bude třeba něco ve prospěch jich učiniti, ničeho jiného se říšská rada nedověděla. Ba nový ministr nemíní z výtěžků nové daně důchodové zemím zpočátku ani tolik přikázati, kolik byl ochoten postoupiti Plener a teprve pro odlehlou dobu budoucnosti slibuje, že se zemím dostane více. Nezískala tedy ani autonomie zemí tím, že byl člen polského klubu jmenován ministrem financí.

Vedle opravy volební vytkla si vláda Badeniova za druhý hlavní úkol vyrovnání s Uhry. Zatím již předzvěst toho vyrovnání se objevila. Maďaři s celým důrazem zakročili, aby se purkmistrem města Vídně nestal Dr. Lueger, kterého považují za svého úhlavního odpůrce. Jelikož vláda vídeňská dosti ochotně se přidala k tomuto požadavku našich milých sousedů, a nijak se proti takovému vměšování do vnitřních záležitostí našich důrazně neohradila, dá se z toho souditi, kterak budou se hájiti jiné důležitější zájmy vůči troufalosti maďarské. Uherský stát, jehož území jest větší plochou nežli naše polovice a jehož obyvatelstvo činí asi 44% duší v celé monarchii, přispívá na společné potřeby pouze 31·2 % a k tomu činí nároky, aby rakousko-uherská banka zrovna tolik úvěru poskytovala v Uhrách jako u nás. Společná vydání jsou ponejvíce určená na společnou armádu, bylo by tedy zcela spravedlivé, aby zrovna tolik věnovalo se od uherské polovice, kolik percentuálně připadá vojáků na maďarské poddané. Ale od splnění podobného požadavku jsme přenáramně vzdáleni, spíše budou Maďaři žádati, abychom jim něco ještě slevili.

Byl to zase ministr Biliński, který se choulostivé otázky vyrovnání prakticky dotkl, když totiž předkládal říšské radě rozpočet. Uznal, že požadavek Maďarů, aby byla v rakousko-uherské bance úplná rovnost s námi, je naprosto spravedlivým a že mu nelze nikterak s naší strany odporovati. Z toho si už učiníme ponětí, jak se budou uznávati také jiné požadavky uherské. V čele cedulové banky naší je totiž maďarský universitní professor, její generální tajemník, který je duší veškerého bankovního obchodu, je Mecenseffý, rovněž Maďar a správní rada banky vší mocí se namáhá, aby ústav byl co možná po chuti budapeštské vládě a v té příčině neštítil se ani přímých urážek našich ministrů financí (Mecenseffý vyčetl min. Plenerovi, že nedovede o privilegiu ban-

kovním ani věcně mluviti). A přece toho dosud není Maďarům dosti, chtějí míti úplně rovnomocné skoro naprosto neodvislé oddělení banky cedulové doma, arci vždy jen na úkor a útraty poplatníků našich a rakouský ministr financí přiznává, že požadavky Maďarů, toužících po takové rovnosti, jsou zcela spravedlivé!

Ve voličském shromáždění konservativních šlechticů promlouvalo se o příčinách hospodářské krise. Slova ujal se hrabě Kolovrat Krakovský a hleděl vznešené posluchače přesvědčiti, že jedinou a hlavní příčinou poklesnutí zemědělské výroby v Evropě je zavedení zlaté měny; aspoň o žádné jiné příčině způsobující nynější krisi ničeho nemluvil. Celá řada voličů velkostatkářských rozhovořila se o tomto thematu a také žádný z následujících řečníků nedovedl nalézti jiného důvodu pro tíseň zemědělců nežli právě prožluklé zlato. O nějakých důkazech se při tom vůbec nemluvilo, ode všech se to uznávalo jako nezvratná pravda, již netřeba přece dovozovati. — Svědčí to o velmi špatném hospodářském rozhledu oněch velkých pánů, kteří na schůzi všecky nehody zemědělcovy svalovaly pouze na zlatou měnu, jakoby tu nebylo sta a sta jiných příčin. Připustíme-li také, že opravdu zlato v ceně stoupá a že tedy pro tu příčinu ceny všech výrobků (zlatem vyjádřené) klesají, nelze přece okolnost tu samojedinou považovati za jediné zlo, které sužuje našeho rolníka. Ale že skutečně cena zlata opravdu stoupá, to zbývá vždy ještě dokázati, jsou známy mnohé okolnosti, které by přímo proti tomu svědčily. Když cena zlata tolik stoupá, ať vysvětlí, kdo to tvrdí, kterak to, že dnešního dne totéž množství peněz (zlata) nepostačuje již ani z daleka k takovému způsobu živobytí, jako na př. jen před dvaceti lety. Ale ať už cena zlata stoupá nebo klesá, rozhodně místo zlata nelze zavésti stříbro, jehož cena se mění každým okamžikem a to ne v nepatrných mezích, v posledních dobách kolísala cena stříbra hůře na př. nežli cena pšenice, a proto takové zboží rozhodně se nehodí za měřítko hodnot. Dokonce pak nemůže být nikomu, kdo upřímně s rolnictvem smýšlí, ideálem měna papírová. Ostatek povědomo nyní již všem, kteří poslední události nezaspali, že právě v nejnovější době těžení zlata nadobyčej vzrostlo, a že do budoucna ještě další zvětšení jeho se dá čekati. — Lehko je hoditi určité heslo nezdůvodněné mezi lid, tím lehčeji, když posluchači o něm vůbec nerozvažují a kriticky nesoudí, nýbrž stačí jim, že to vyřkl ten aneb onen vznešený pán. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Oprava živnostenského řádu — Řemeslnická výstava a tržnice ve Vídni — Rostoucí spotřeba masa a obilí u nás a dovoz masa zámořského — Agrární snahy — Netečnost našeho řemeslnictva a komory — Méně byrokratičnosti a více iniciativy — Přístav, kanály, železnice — Reforma zákona o svépomocných společenstvech — Poklony našeho průmyslnictva ministrům — Mlecí řízení.

Pilné návrhy a dotazy stran opravy živnostenského řádu patří k té části inventáře poslanecké sněmovny, jíž počínají obyčejně zasedání říšské rady a jíž každá nová vláda bývá uvítána. Jako v dobře secvičené divadelní hře, mají i ministři v okamžiku pohotově odpověď, vždy dle téže šablony a jen s místními a časovými extemporacemi: vláda uznává zvláštní důležitost živnostenských otázek a zachování zdatného středního stavu živnostenského v zájmu státním, ale právě proto musí otázku tuto co nejbedlivěji studovati, aby nepoškodila celkové zájmy obyvatelstva státního a soutěživost průmyslu našeho naproti cizině. Nový pan ministr neměl ani námitky proti pilnosti návrhu, ač nebude-li se také na něm chtít pilné předložení osnovy reformní. Německé listy říšské měly před časem dokonce zprávy z Vídně, že živnostenská novela vládou již připravená byla opětně zadržena k rozkladu spolku pro sociální politiku, který upozorňoval na předčasnost zákonných opatření, dokud nejsou skončena šetření o skutečném stavu maloživností a k žádosti vlády německé, která by se vůči nové reformě rakouské nemohla naproti domácím kastovním snahám řemeslnickým odvolávati na neúspěch živnostenského obmezovacího zákonodárství v Rakousku.

Čilejší vrstvy živnostnické očekávají však více od vlastního počinu, svépomoci. V VIII. okresu vídeňském zřízena v říjnu t. r. stálá výstava a tržnice řemeslnických výrobků, aby jednak uvedla výrobce v přímý, na prostředkovatelském obchodu nezávislý styk s konsumentem, jednak aby výrobce nemusil pro nedostatek kapitálu provozovacího výrobek předčasně za nepo-

měrně levnou cenu prodati. Zboží do tržnice dodané se zkouší, je-li bezvadně provedeno, poskytne se na ně po případě i záloha, výtěžek z prodeje předmětu poukáže se poštovní spořitelnou ihned dodavateli. Z provise tržnice má se přebytek ukládati na utvoření pensijního fondu živnostnického. Dosavadní výsledky tržnice jsou zcela uspokojivé a přiměly živnostníky v Karlových Varech utvořiti rovněž podobné družstvo řemeslnické.

Také vídeňští řezníci zařizují družstvo ke společnému prodeji surových koží, které rozšíří se časem i na zakupování dobytka a prodej masa. Jest pochybno, bude-li z tohoto zařízení prospěch míti i spotřebitelstvo. Maso hovězí, vepřové a telecí stává se drahotou svojí bezmála zbožím luxusním. Obyvatelstvo městské vzrůstá na úkor venkova, část obyvatelstva maso konsumující zvětšuje se na úkor obyvatelstva maso produkujícího. I místně zmenšují města obvod, v němž chov dobytka se provozuje; venkovské okolí zásobuje města zeleninou, mlékem atd. na úkor produkce masa. Vyšší mírou životní, stoupáním blahobytu aspoň v jistých třídách obyvatelstva spotřeba masa rovněž nesmírně stoupá. Poněvadž pak sotva se nadíti můžeme zlevnění jeho i při jakékoliv organisaci řeznické, dokud zůstaneme obmezeni na domácí produkci masa, musíme čekati převrat v zásobování měst svých dovozem masa cizozemského, jako již dávno dovážíme obilí a mouku uherskou a nyní již — v severních Čechách po Labi — i obilí ruské. Německo přes všechno obmezování dovezlo vloni za 200 mil. *M* živého dobytka a výtečné dobytkářství anglické stačí sotva s polovice k vlastní spotřebě.

A my v tomto ohledu dlouho za nimi nezůstaneme. Rostoucí spotřebě obilí i masa v obyvatelstvu měli by věnovati pozornost, kdož usilují o povznesení našeho rolnictva. Něm. posl. Richter vypočítává, že racionelnějším hospodařením dá se z našich rolí a luk vytěžiti ročně o 100 mil. zl. více než dosud. K tomu ovšem potřebí většího vzdělání, větší šetrnosti při výdajích neproduktivních, levnějšího úvěru melioračního — koketují-li však naši velkostatkáři s bimetallismem, na nějž prozatím — a navždy, nebude-li chtíti Anglie — není pomyšlení, pomíjejí reálních prostředků nápravy k vůli vidinám, z Německa k nám přeneseným.

Zatím, co u nás neměli jsme na starosti leč voličské schůze s řečmi jak prázdnými, tak nekonečnými, konalo německé rolnictvo velkolepý sjezd v Ústí n. L. za účastenství asi 4000 sedláků a s referáty, o jakých naše sjezdy — třebas národohospodářské —

nemívají ani ponětí. A tak i zde vidíme, že nepracujeme snad jen absolutně, ale dokonce i relativně málo, méně než bychom i při malém počtu svém pracovati mohli, a vůdčí naše strana politická nemá ani tolik odborných sil v sobě, aby před volbami, při nichž chce udržeti rolnictvo v síti své, pořádala mu jediný sjezd odborný, jako ne sjezd živnostenský a jako svým vůdcovstvím pohřbila sjezd národohospodářský.

Nemůžeme si naříkati na nedostatek netečnosti. K zemské jednotě společenstev živnostenských přihlásilo se dosud jen 126 společenstev, tedy sotva desátý díl společenstev českých v Čechách, a na Moravě se „Ústřednímu spolku živnostníků“ nevede lépe, kdežto tamnější spolek živnostenský se chlubí, že k němu příslušejí veškerá německá společenstva na Moravě. Na Moravě jsou však obchodní komory — nejvyšší to autonomní instance v záležitostech obchodních a živnostenských — úplně v rukou německých, kdežto v Čechách máme v komorách v Praze, Plzni a Budějovicích majoritu českou. Nemohly by naše komory svým vlivem na společenstva, organisováním přednášek po venkově a pod. působiti ke sdružování živnostnictva, k šíření ideí svépomocných, k celkovému povznesení hospodářského vzdělání našeho vůbec?

I jinak přáli bychom si méně byrokratičnosti, více iniciativy při sledování zájmů hospodářských. V říjnu t. r. ku př. konala se u místodržitelství anketa o úpravě a splavnění „malého Labe“ od Král. Hradce k Mělníku, následkem usnesení sněmovního ze dne 1. dubna 1892, jímž bylo zemskému výboru uloženo vyjednávati co nejdůrazněji s vládou o převzetí této části Labe do správy říšské. I z této ankety čtli jsme řeči, které frasovitostí svou a naprostým neovládáním předmětu přímo překvapovaly. Kde běží o tak eminentní zájem hospodářský, měly by veškeré korporace, které z povinnosti o všestranné hospodářské povznesení země pečovati mají, z vlastního podnětu materiál sbírati, návrhy podávati, soustavnou agitaci pěstovati atd., aby vláda chtíc nechtíc musela se otázkami těmi zabývati. Ale takto neděje se nic ani při holešovickém přístavu, v jehož stojaté vodě hnijí miliony, ani s kanalisací od Prahy k Ústí, tím méně s průplavem dunajsko-vltavskolabským — hospodářský význam těchto podniků pro Čechy vůbec nebyl ještě náležitě osvětlen —, vláda zvyšuje sazby na státních drahách a nikdo nesledoval účinek jejich na export našich tovarů, chystá se nyní organisace týchž drah, ale nikdo se o to nestará, jak má býti organisace ta provedena, aby nám politicky

i hospodářsky vyhovovala. Toť několik nahodilýeh ukázek; řada jiných dala by se uvésti z celého království.

V ministerstvu spravedlnosti konána anketa o změně zákona stran svépomocných společenstev. Má se napříště zameziti odvážné obchodování a lehkomyslná správa společenstev, která zvláště u záložen tu a tam vedla ke katastrofám pro celé okolí osudným, zabezpečiti přiměřené funkcionování orgánů správních a podporování hospodářských účelů společenstev, zajistiti právní postavení společníků a zlepšiti postavení věřitelů společenstevních. Samosprávný a svépomocný charakter společenstev má co možná býti zachován. I v Uhrách předložena osnova zákona podobného. Jakožto právní základ hospodářských útvarů, pro soutěžení malých producentů s velkými, sdružení malých konsumentů naproti prostředkování obchodnímu atd., má osnova reformující dosavadní předpisy o společenstvech veliký dosah hospodářský a dlužno ji celkem vítati. Důležitější však než změna zákona bylo by pro úspěch myšlenky společenstevní její popularisování.

Průmyslnictvo naše předstihuje se v pořádání deputací k novým řiditelům osudů Rakouska. Nejdříve dostavili se pivovarníci, ti však aspoň nestojí v oposici. Žádají opravu daně z piva zavedením daně ze sladu, a bylo jim již zaručeno svolání poradního sboru pro daň pivní; bude-li opravou docíleno zvýšení daně, vláda jim ovšem milostivě vyhoví. Také oposiční mlynáři — na místo dřívějších bouřlivých schůzí, plakátů a protestů — si pospíšili složit svoji poklonu, ne u jednoho, ale hned u dvou ministrů; a opět hlavně skrze bezcelný dovoz cizozemské pšenice s podmínkou vyvezení přiměřeného množství mouky za hranice. Nepopíráme jistou důležitost tomuto t. zv. mlecímu řízení, ale věc tak se zveličuje, jako by byla nejdůležitějším problémem rakouskouherského vyrovnávání, protože faiseurům této jednostranné agitace zdá se snadnějším držeti se zuby nehty příčiny jedné, třeba nebyla a nemohla býti jedině rozhodnou, než pátrati po jiných, hlubších. Neozve-li se proti tomuto přepínání reakce u nás (a v zájmu mlynářů samých), my zrušení tohoto bezcelného dovozu Uhrám při vyrovnání draze budeme muset zaplatiti. *X.*

Rozhledy sociální.

Návrh zákona proti kartelům, sociálně-politický význam kartelů — Reforma úrazového pojišťování — Pojištění dělnictva zemědělského a úrazové pojištění dělnictva maloživnostenského — Péče o dělnictvo v Rusku — Stávka v Carmaux a Belfastu — Sociální postavení odvislé intelligence, pražská radnice není horší jiných zaměstnavatelů soukromých i veřejných — Populární kursy universitní a akademicke přednášky pro ženy ve Vídni — Sociálně vědecká studentská sdružení na universitách cizích — Bude i na nás dosti ochoty, stane-li se vyzvání?

Podzimní zasedání parlamentu přineslo dosud dva iniciativní návrhy povahy sociálně politické. Posl. Pacák vyzval vzhledem k nově uzavřenému kartelu cukrovarníků vládu, aby vypracovala osnovu zákona, jímž by kartely vůbec podrobeny byly dozoru státnímu nebo zemskému a kartely hospodářsky škodlivé byly zamezeny resp. utvoření jich trestem stiháno. Podnětem návrhu Pacákova byla ovšem žádoucí ochrana řepařů, kteří kartelem cukrovarů donucováni bývají k odbytu řepy toliko určitému cukrovaru, jemuž pak vydáni jsou na milost a nemilost, tak že na př. letošní klesnutí cen cukerních přesunuto bylo cukrovarníky vesměs na bedra rolníků a ze zvýšené nyní ceny cukru budou opět jen cukrovary míti prospěch. Avšak u kartelů padá na váhu i stránka sociálně politická: kartely sesilují postavení podnikatelů naproti dělníkům. Tak jako diktuje kartel do jisté míry ceny spotřebitelům zboží nebo dodavatelům materiálu, tak diktuje i mzdy dělníkům, koalice a stávky stávají se vůči kartelům bezmocnými, dělník z kartelovaného závodu pro neshodu se zaměstnavatelem propuštěný nenalezne místa v žádném z ostatních podniků, jest politicky i společensky nevolníkem svého pána. Nerovnost boje mezi zaměstnavatelem a dělníkem vůbec jest ještě stupňována vlivem, jaký má kartelované odvětví průmyslové na správu veřejnou a její orgány, které vůbec mnohem shovívavěji hledí k přehmatům kapitálu, než třebas ke spravedlivému zápasu za požadavky dělnictva. Zákon kartelový byl by věru nedokonalý, kdyby i k této sociální stránce sdružení velkopodnikatelských neměl zřetele.

Posl. Pernerstorfer dotazoval se, kdy vláda přikročí k reformě a rozšíření dělnického pojišťování. O změnách úrazového zákona bude ještě v tomto měsíci konána v ministerstvu anketa, zvláště pokud se týče rozdělení tříd nebezpečenských, sazeb příspěvkových, poměru pojišťoven k politickým úřadům, závaznosti zaměstnavatelů k vedení výkazů o mzdě, pojištění dělníků zemědělských a lesnických, kteří dosud podrobeni jsou pojištění, jen jsou-li zaměstnáni při parních kotlích neb při strojích živelní neb zvířecí silou hnaných. Z nemocenského pojištění dělnictvo zemědělské dosud úplně jest vyloučeno.

Kdežto v průmyslu pojištěnci úrazoví soustředěni jsou po značných skupinách u jednotlivých závodů (v Čechách 21567 závodů s 392.148 pojištěnými), jsou pojištěnci zemědělští (147.201 z 1,150.000 dělníků a zřízenců při zemědělství zaměstnaných) roztříštěni mezi velký počet (41.210) podniků s poměrně nepatrným průměrným počtem pracovních dnů pojištěných do roka (19 proti 265 v průmyslu). Majitelé hospodářství jsou nad to z pojištění úplně vyloučeni, ačkoli při rolnictví značná část hospodářů sama prací se súčastní. Režie byla drahá, pojištění při rolnických a lesnických podnicích bylo passivní, přes to že premie poměrně byly značné. Český odbor zemědělské rady vzhledem k nastávající opravě zákona úrazového žádá tudíž na vládě, aby úrazové pojištění zemědělských dělníků bylo z platnosti dosavadního zákona vyňato a zároveň nově upraveno zákonodárstvím zemským v ten způsob, aby zřízena byla k účelu tomu jedna nebo více pojišťoven, na principu vzájemnosti spočívajících, aby pojistné rozvrhováno bylo ve formě přirážky k dani pozemkové, aby obce a státní úřady bezplatně spolupůsobily při správě pojišťoven i vybírání pojistného, aby pojišťovny směly vydávati předpisy v příčině ochrany proti úrazům, konečně, aby země a stát udělily k účelu úrazového pojištění dělnictva zemědělského příspěvky.

V Německu koná se rovněž anketa o dělnickém pojišťování, které má býti zjednodušeno (sloučením rozmanitých úřadů pojišťovacích) a zlepšeno. Kdežto však tam začínají theoreticky i prakticky řešiti problém pojišťování proti bezdělnosti, u nás není na programu ankety ještě ani pojištění na případ stáří a invalidity.

Jinou otázkou jest rozšíření úrazového pojištění na malé živnosti. Příčiny úrazů ve velkozávodech nejsou valně — a snad vůbec ne — častější než v maloživnostech; více úrazů způsobováno bývá používáním nástrojů, pádem, sřícením a pod., než vý-

buchem třaskavin, parních kotlů, transmissemi a j. velkých závodů. V neprospěch malých podniků svědčí i delší doba pracovní, nezachovávání přestávek v práci, menší ochrana proti úrazům. S druhé strany jest však povážlivo, ukládati maloživnostnictvu, beztak stísněnému, ještě další břemena, třebas se zdála sebe nezbytnější. Nezbude, než aby stát příspěvkem úrazové pojištění dělnictva maloživnostenského usnadnil. Dělnictvo v poslední době na četných schůzích domáhá se toho, aby zákonné předpisy na ochranu dělnictva i na malé živnosti byly rozšířeny a dělnictvo ve společenstvech s podnikateli na roveň postaveno.

Péče o dělnictvo průmyslové vzrůstá vždy větší měrou také v Rusku. Četní továrníci zřizují v závodech svých jídelny a čajovny, v nichž se dělníkům denně — nezřídka docela bezplatně — podává chleba a čaje, aby odvykali návštěvě kořalen. V jiných zase konají se několikrát týdně poučné přednášky, zřizují se zvláštní čítárny a knihovny — když se podnikatelé úzkostlivé policii zavázali, že nedají dělnictvu do rukou knih zakázaných. V Belgii bylo nařízeno, aby v každé továrně na zvláštním plakátě oznámeno bylo jméno a adressa příslušného inspektora továrního — opatření takové ani u nás by neškodilo.

Pozornost obecnou vzbudila opětná stávka ve sklárnách v Carmaux, vzniklá tím, že ředitel skláren propustil dělníky, kteří bez dovolené odebrali se jako delegáti na sjezd socialistický. Když dělníci opět domluvou posl. Jaurèsa dostavili se do práce, nebyli přijati; ve stávce se pokračovalo, na ředitele učiněn útok, Jaurès navrhl ve sněmovně nedůvěru k vládě, jejíž úřady stranily řediteli proti dělnictvu. Obě strany přijaly nyní smírčí soud, vláda naléhá na podnikatele, aby veškeří dělníci opět byli přijati. V říjnu jaly se stávkovati také tisíce dělníků v loděnicích belfastských, aby odstranily srážky na mzdě, na nich v poslední době vynucené. Podnikatelé pokoušejí se o to, vyvolati všeobecnou národní organisaci zaměstnavatelů, která by byla způsobilá snahám dělnickým co největší odpor klásti.

Srovnáváme-li organisaci a disciplinu dělnictva průmyslového, jaká jeví se i u nás pořádáním četných schůzí a přednášek, vydáváním časopisů a letáků, podporováním při stávkách, solidárním vystupováním za společné zájmy, se solidaritou a organisací inteligentních pracovníků, zdá se nám, že není nesamostatnějšího, svému zaměstnavateli na milost a nemilost vydaného člověka nad odvislého inteligenta. Tovární dělník zpravidla více jest respektován

svým fabrikantem nebo jeho ředitelem, než kancelářský úředník zaměstnavatele soukromého nebo i veřejného. Kdežto dělnictvo průmyslové z veliké části nedělní klid má zaručený zákonem nebo svou solidárností, koncipienti advokátní a notářští, úředníci státní i autonomní marně se ho domáhají. Týž lidé, kteří na tribuně parlamentní nebo ve schůzi voličské dovedou blýskati se svobodomyslnými frasemi, jako samostatní zaměstnavatelé nebo jako představení počínají si hůře než leckterý ztuhlý byrokrat. Kdyby se továrnímu dělníkovi chtěl imputovati kancelářský nebo disciplinární řád, pod jakým úpí inteligentní dělnictvo přečetných nejliberálnějších — sit venia verbo — zaměstnavatelů, odvrátil by se s odporem, a jeho představený nedovolí si naproti němu tolik, co inteligentní — a často právě méně inteligentní — zaměstnavatel naproti inteligentnímu svému dělníkovi. „Čas“ (2. t. m.) přinesl dle „Hlasu“ na dvou místech ukázky, jak zacházejí otcové města Prahy s úřednictvem, na jehož práci spočívá vážnost sboru. Ukázky ty daly by se doplniti — pražská obec není ani lepší ani horší jiných, ať jsou to soukromníci, ať i četné jiné korporace. Vinu nesou z nemalé části i sami úředníci; naproti představeným ponížený sluha, naproti podřízeným karabáčník — kdo si ho má pak vážiti? A v obojím jsme největší mistři my Čechové; typ pánů Franců u nás byl vytvořen a dosud nás v něm nikdo nepředčí. V „Chamradině“ utíká Kobosil zacházkou přes četné ulice do kanceláře pojišťovny, aby předešel chefa a zabránil jeho zlověstnému úsměvu ve dveřích úřadovny — ejhle, sebevědomí vzdělaného člověka naproti rovněž vzdělanci! Důstojného, z plného vědomí vzájemných práv a povinností vyplývajícího poměru mezi zaměstnavatelem a zaměstnaným nebo mezi představeným a podřízeným u nás málokdy uvidíš; sejdou-li se obě kategorie na neutrální půdě, Čech představený i tam ti dá cítiti odvislost. Hrubost jest u nás rubem lokajství, a z toho jen pomalu, příliš pomalu se vyzouváme.

Musíme opět referovati o snahách po zlidovění universitního vzdělání. Vídeňská universita, obdrževši státní subvenci 6000 zl., počala dne 11. t. m. s pořádáním populárních kursů universitních z oboru hlavně věd přírodních, ale i z dějepisu, historie, umění a literatury, z ústavního práva atd. Vyloučeny jsou přednášky o otázkách vztahujících se k přítomným bojům politickým, náboženským a sociálním. K přednáškám budou se připojovati rozhovory. Kursy mají se pořádati prozatím ve Vídni, později i Dolních

Rakousích a jiných zemích korunních. Doba přednášek jest od $7^1/_2$—9 hod. večer, posluchači jsou z valné části dělníci a dělnice. Vstupné za jeden kurs (po 6 neděl jeden večer týdně) obnáší 1 korunu.

Rovněž jakýsi druh ženské university má býti ve Vídni v život uveden. Řada vynikajících učenců a spisovatelů koná akademické přednášky pro dámy, aby přesně vědeckým způsobem pěstováno bylo vyšší duševní vzdělání žen. Posluchaček dalo se zapsati přes 200, zahájení odbylo se pod auspiciemi zástupců ministerstva a místodržitelství. Přednáší se o anatomii a fysiologii (Dr. sl. Possannerová), o umění přednášecím, anglické literatuře, dějinách rakouského umění, všeobecném zeměpise atd.

A všude jinde — mimo u nás — hýbe se život. V Heidelberce tvoří se universitní jednota sociálně-vědecká, zahrnující veškeré spolky odborné, podobné sdružení na universitě berlínské, loni zrušené, bude letos za rektorování Wagnerova opět vzkříšeno, ve Vídni založen z podnětu universitního studentstva sociálněvědecký spolek vzdělávací, který v cyklech přednášek professory pořádaných hodlá poučovati se o vztazích mezi hospodářstvím a právech, o pracovním poměru v přítomnosti a minulosti, o statistice, bernictví, bankovnictví a pod.

Pro účastenství na sjezdu národohospodářském dovedlo se přihlásiti na 900 účastníků; kolik se jich přihlásí, až učiní se vyzvání k popularisačním pokusům u nás? A že toto vyzvání brzy dojde, o to jest již postaráno. —r.

Rozhledy časopisecké.

Česká Moderna — Co Moderna je? — Berlínský a vídeňský rektor vysokých škol pro Modernu — Aféra dr. Kavalíra. — Český student bez českých knih — Básnická definice Moderny — Nemoderní jubileum — Moderna rouhá se šibenicím — Úcta před autoritou očividně mizí — Moderna chce mít dokonce moderní satiru.

Moderna rozčeřila zase hladinu a t. d. — laskavý čtenář domyslí si obraz, jehož skutečný smysl je jednoduše ten, že je zase vlastenecký pokřik po vlastech. Dvanáct spisovatelů a žurnalistů vydalo v „Rozhledech“ literárně-politické credo — a už je zase zle a vlast v nebezpečí! Prohlašení Moderny podepsali po pořádku pp.: F. V. Krejčí, Šalda, dr. J. Třebický, Březina, Machar, Mrštík (J. V.), Sova, Šlejhar, V. Choc, dr. K. Koerner, J. Pelcl, F. Soukup — tedy žádný politik, žádný řečník z lidu a ejhle, vedení posl. mladočeské strany obratem ruky z otázky literární a politicky theoretické dělá otázku — vlastenectví. K tomu je třeba notná dávka nevkusu a nevzdělanosti.

— Co Moderna je? Myslím že to ví každý. Moderna je na př., když rektor berlínské a vídeňské university ukazují, jak se vysoké učení musí přizpůsobit sociálním požadavkům doby. Za to není Moderna na př. nepřipouštět ženy k studiím na universitu a není Moderna, když universita soudně si vymáhá satisfakci na svém doktorandu. Nemyslíme ovšem, že dr. Kavalír pronesl své výtky beze všeho úmyslu, ale má pravdu, že student české university nemá českých učebnic. A to jistě Moderna také není. Arci, že i čeští technikové a vůbec kde kdo z nás nemá českých učebnic vzdělávacích spisův, ale co je komu do toho?

Abych nezapomněl — dostalo se nám přec přímo básnické definice Moderny. Dal ji p. Štolba. Za našich „moderních“ poměrů p. Sládek prý by raději sládkem byl, básníkem chtěl by se jmenovat. To je vtip zlý, zlý, protože nutí (právě při jmeně autorově) ke stejnému protivtipu; zdržím se ho a povím pouze tolik, že skutečně mnozí básníci básníky se jen jmenují.

Pan Štolba nám však také připustí, že 50tileté jubileum Sládkovo nebylo — moderní. Moderní lidé nenutí se tak do oslavovací nálady, jak to učinili někteří páni v „Zlaté Praze“. Pan Sládek, přiznáváme dokonce, zasloužil si více — avšak pánové mohou zpytovat své svědomí, proč věc dopadla tak mdle. Pánové dali se aférou Hálkovou na vyslovené vlastenčení — nepochybujeme, že jim politický klub v Kocourkově za to je vděčný.

Avšak modernost nelíbí se pouze p. Štolbovi a soudruhům, nelíbí se také naší starousedlé žurnalistice. „Hlas Nár.“ už vyzval proti ní k svatému boji „vlasteneckému“. Jsme na ten boj zvědavi.

Naši páni žurnalisté se tentokrát naň náležitě připravili. To nebude boj, to bude odprava! Alespoň teď teprve rozumíme tomu nadšení z popravy vraha Hoffmanna, o níž staročeské listy v dojemném souhlase závodily s mladočeským veleorganem; řež bude zlá, neboť, jak prozrazují někteří venkovští kollegové od pera, pánové odštípli si z šibenice třísky patrně k tomu konci, aby pod záštitou těchto relikvií vrhli se na všecky ty moderní směry, které již v takové středověké a přímo pohanské a divošské fetiše nevěří. Jsme my moderní lidé zkažení z gruntu. Vida, nevěříme již ani v šibenice! Ani v šibenice skutečné ani obrazové — smysl pro občanskou autoritu a vlastenecký pořádek mizí a mizí . . . .

A moderní lidé dokonce chtí mít svou moderní satiru. Viděti to z „Božích Bojovníků“, z nichž se mnohé verše ujímají a v paměti šíří jako oheň. Ale je to také nápad, jmenovat ty své řeky-nereky plným jmenem a nechat takto čtenáře v nejistotě, zda-li básník skutečně líčí svůj sen nebo skutečnost. A ten nemoderní způsob, dát k básni obsahový komentář jako na příklad Dante jej dával! A pak to vlastně satira ani není, to je rebelie . . . a to jste — vlastenci? Vlastenec o svém bratru ve vlastenectví dělá jen narážky, a kope-li ho, tedy jen pod stolem a nad stolem se mu usmívá a vypravuje-li o něm své mínění kde komu, činí to vždy sub rosa . . . . a to jste — vlastenci? — A teď o volbách?

Sursum!

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Z literárních novinek uplynulého měsíce stojí v čele interessu nová kniha povídek J. K. Šlejhara: »Co život opomíjí« (nákl. E. Beauforta). Jest to druhý mezník na cestě tohoto mladého, moderního talentu, dýšícího ostře pronikavou vůní veskrze svého a samorostlého cítění a nazírání. Od prvé knihy Šlejharovy »Dojmy z přírody a společnosti (viz N. Doba 1894 sešit 2.) dělí ji některé poněkud odlišující se rysy. V jedné věci zůstal si Šlejhar zde ovšem věren, proto již, že v ní spočívá celé jádro jeho bytosti a celá jeho umělecká posice: od prvé stránky až do poslední jest stále malířem zla a utrpení a vyvolavatelem soucitu. Zlo v nejrůznějších svých podobách, zlo osudu i zlo vůle lidské, zlo prosté i ďábelsky rafinované šklebí se tu odevšad jako hlavní motiv, na němž založena fabule těchto příběhů. Dítě, jemuž zemře matka a které dotrýzní macecha až k smrti (Kuře), stará služka, která své úspory určené na obraz marianský odevzdá necitelným příbuzným a opuštěna od nich umírá pod širým nebem v burácející bouři (Ukolébavka), starý výměnkář, otravovaný nenávistí celého svého okolí, (Páně Vzkříšení), sirotek, sešlapaný a umořený necitelností svých příbuzných (Oba) — tyto postavy tvoří tak asi základní typ Šlejharův, totiž bytost slabou, ztýranou, sténající pod krutostí osudu a lidí a vítající smrt jako vykoupení. Zlo, útisky, krutost — to vyžaduje líčení naturalistického; trpělivého a trapného sledování každého nového bodnutí a šlápnutí na šíji trpící bytosti. Vždycky již myslíte, že jest pohár zla naplněn a vždycky zas vám autor ještě do něho přilévá a dovršuje obyčejně celý příběh scénami, v nichž domníváte se již míti před sebou ďábly a ne lidi. Ale jako tu na jedné straně zbarvuje účiny zla až do groteskního a téměř neuvěřitelného, tak na druhé straně odškodňuje své trpící postavy sladkými představami záhrobního klidu a štěstí a obtáčí představu smrti zvláštní září mystiky. Vedle takovýchto utrpení způsobených zlobou lidskou líčí místy i utrpení a křivdy zaviněné osudem: ženu, kterou démonická jakás vášeň vyhání co den z kruhu rodinného (Večer před sv. Janem), uzoučký a zapomenutý život tkalce (Tkadlec) intelligentního, ale chorobně citlivého ducha, propadajícího tmám šílenství a smrti (Havarn) a t. d. Zmínil jsem se o některých rysech, které odlišují tuto knihu Šlejharovu od prvé. Je to zvláště větší šířka vypravování, procitlivělost a prohloubenost stylu, jíž ovšem padá za obět plastika a pádná jednoduchost, která vyznačovala prvou knihu. Šlejhar mnoho a úsilovně

zápasí ještě s formou, sloňovou techniku nemá ještě v moci, a odtud pak místy tak přeplněná, subtilní, jinde zas drsná dikce. Ale pod těmito nedokonalostmi formy sálá takový žár citu, zvláště pokud se týče hrůz a soucitu, a tolik spontanní umělecké síly, že rádi odpustíte autorovi nedostatek řemeslné literární routiny. Odpustíte mu jej zvláště po přečtení předmluvy, která jest jakýmsi jeho osobním credem a z jejíž každé řádky k vám mluví zajímavý a vzácný zjev člověka, který nepíše za účely literárními, nýbrž čistě lidskými. »Co ve mně bouřilo a protestovalo« praví, »v pochmurném a jaksi těžkém pojímání života, musel jsem s někým sděliti, jednak zdálo se mně chvílemi, nesnesl bych toho zjitřeného vnitřního napjetí.« Za účel své práce vyhlašuje: zlu odpírati, poznáním zlo odstraňovati. Umění pro umění neuznává. »Život s jeho zjevy a podstatou, život minuvší a vytvářející se, život klesnuvší a očisťující, život dobra i zla má jedině náležeti umění a nic jiného.« Kolik našich spisovatelů dovede pojímati svůj úkol s takovou posvátnou zrovna opravdovostí?

Nevím, co řekne officielní kritika o nové sbírce Jaroslava Vrchlického »Kniha Sudiček«. Snad se jí v potu tváři podaří dokázati, že stojí v jedné linii s minulou jeho celou prací a že jest novým odůvodněním pro jeho povyšený prestol »vládce českého Parnassu«. Poctivá kritika však musí nutně cítiti trapnost svého úkolu vůči takovéto knize, která v celé řadě prací Vrchlického značí mdlou vyčerpanost podzimních dnů, po slavných a výslunných dnech léta, pouhé paběrkování na strništích, kde jen pahýly a stébla upomínají na minulý vzrůst a úrodu. Poctivá kritika to neřekne se zlomyslností neb z raffinované jakés choutky, básníka raniti — naopak řekne mu to v jeho vlastním zájmu. Řekne mu, že by bylo lépe pro něho odmlčeti se a spokojiti se s tím co má za sebou, anebo vydati raději deset básní s uměleckou svědomitostí pracovaných, nežli na 192 stranách hustého tisku kabinetní knihovny verše, z nichž sotva několik stran odloží čtenář s trochem dojmu a interessu. Tak je to všecko autorem samým již mnohokráte vyčerpané, přemílané, vší osobité vůně, síly a života zbavené. Tvoříme si obrazy o umělcích dle posledních dojmů — a takovýto dojem z »Knihy Sudiček« jest s to, aby v nás naprosto rozbil obraz, jejž jsme v sobě nosili o básníku knih »Duch a svět«, nebo »Sonettů samotáře«. Poctivá kritika musí dále říci, že máme dnes už slušný počet mladých talentů, kterým by jistě jejich autokritika nedovolila, aby vyšli anno 1895 v dobách hesel o vysokém subtilním umění na světlo s verši jako:

„Malička písnička
jest jako rolnička,
zacinká, uletá
vesele do světa . . .“

nebo

„Andílkové v ráji,
ti se dobře mají,
do cymbálu tlukou stále
na šalmaje hrají . . .“

anebo jiné tuctové verše do památníků, jaké nezdráhá se zde dáti vytisknouti autor jména a významu Vrchlického! Nákladem Ottovým počínají

právě vycházeti sebrané jeho spisy; počátek učiněn novou sbírkou »Písně poutníka«. Až si na nich čtenáři osvěží své dojmy ze starých jeho knih a srovnají je s dnešními, nebude to výsledek pro uměleckou svědomitost a hloubku Vrchlického tvorby právě lichotivý.

To všecko řekne poctivá kritika — bude ovšem zakřiknuta, že si neváží cizí práce a autorit!

Ant. Klášterský vydal knihu »Živé stíny«, (Kab. kn.) sbírku lehce nahozených a lehce také spracovaných motivů, z veliké části vlasteneckých, místy i humoristických, v epické formě, kterou sám nazývá balladou (patrně po Nerudovi, ostatně nemá s pravou balladou mnoho společného). Jinak je těžko o ní více říci. Je to stále tentýž Klášterský, který od let vydává již sbírku za sbírkou, stále mdlejší a slabší. Básník, jak z veršů vyzírá, není nesympathický a ovládá i techniku veršovou slušně. Ale to vše nestačí, když není v celé knize stránky, která by nás chytla svou silou a novostí a vtiskla se nám do duše. Kdybychom dvacet takových přečetli, vyvětrají nám v několika dnech z mysli. Před těmito fakty by neměla již déle zavírati oči ta kritika, která chce mermomocí udržeti Klášterského na piedestalu, na nějž byl jednou před lety postaven.

V téže knihovně vyšly »Tři legendy o krucifixu« od Julia Zeyera, tři to povídky (Inultus, El Cristo de la Luz, Samko Pták) nelišící se svým rázem, látkou a dikcí nijak příliš od celé řady minulých podobných prací autorových. Jediný zvláštní tón je prostupuje a vespolek poutá: obraz ukřižovaného jako předmět uměleckého zápalu (Inultus), nenávisti a konečné lásky (El Cristo de la Luz) nebo jako zdroj zázraků (Samko Pták). Legendami mohou slouti pro své význačné zbarvení náboženské a pro celé to své ovzduší svatého kouzla a divů, prýštících z krucifixů, ale schází jim přec skutečný, naivní legendární tón, podmíněný ovšem primitivním cítěním a dětinnou věrou. Julius Zeyer jest však na to příliš složitým duchem a tak jest na konec příliš patrno, že zde nechtěl asi více než pouze na chvíli se vnořiti do této posvátné atmosféry, právě tak, jako se jinde pokoušel vžíti se do světa starofrancouzských epopejí, arabských báchorek nebo japonských komedií. V melodičnosti dikce a koloritu neznačí tyto povídky zvláštního pokroku, naopak stojí v tom ohledu za jinými staršími pracemi Zeyerovým, na př. za »Obnovenými obrazy«, loni vydanými.

Zajímavou látkou překvapil třetí díl známých Zápisků Phil. Stud. Filipa Kořínka »Chamradina«. Svou objektivností a propracovaností zasluhují tyto povídky, jejichž autor se skrývá za pseudonym Martin Havel, aby byly považovány za jedno z nejlepšího, co dosud vytvořila naše t. zv. škola realistická. Zmíněná zajímavost látky spočívá u »Chamradiny« v tom, že je to práce thematická, diskuttující otázku odnárodnění a kreslící typ národního nihilisty, »filosofa samovraždy«, dekadenta českého vlastenectví — či jak bychom ho již chtěli pojmenovati. Směřují-li některé narážky skutečně na některé veřejné zjevy a hnutí z minulých let, o tom nechceme zde právě rozhodovati, očekávajíce, že o věci té bude ještě šíře mluveno na jiném místě. Také by bylo zde od místa vyšetřovati závěry, k nimž zde autorovo projednávání zmíněné otázky dospělo. Tolik však lze hned říci, že řez do našeho národního těla je zde značně silný

a celkový dojem že jen slouží k posílení kritického stanoviska vůči našemu životu. Jest to snad dojem právě opačný tomu, jejž autor chtěl vyvolati, ale zvyšuje jen naše překvapení. Z oněch stran nebyli bychom očekávali knihu podobného rázu.

Sluší zmíniti se zde o jiném realistovi, dosti zapomínaném a přezíraném, jehož šebrané spisy vycházejí právě v tlustých svazcích u E. Šolce v Telči. Je to známý moravský velebníček a kukátkář Václav Kosmák. Nemá sice velikých uměleckých aspirací, snad ani umělecky vůbec ničeho nechce, je primitivní, šosácký katolický moralista, ale jisté životní svěžesti a ostré reliefnosti jeho pracem neupřete. I literárně vzdělanější čtenář může s časem s chutí na nich odpočinouti, je-li znechucen triviálnostmi a karikaturami toho, co mnozí naši t. zv. realisté jmenují »skutečným životem«.

Z nejnovějších překladů sluší jmenovati zvláště dva. Vzdělávací Bibliotheka vydala Maupassantův »Život«, hluboce jímavou to tragoedii dívčích illusí (na thema příbuzné románu »Na písčité půdě« od Růženy Svobodové). Ve Sborníku svět. poesie vyšel překlad Šalomounovy »Písně písní«. Tedy již druhá kniha ze starého zákona (mimo to vyšla tam totiž již kniha Ruth). *pp.*

Něco o peněžní ceně děl uměleckých. Drobty z dějin umění výtvarného. Napsal dr. *Antonín Šnajdauf.* V Plzni, 1894.

Peněžní cena díla uměleckého nerovná se jeho hodnotě umělecké; autor dokazuje to na příklad z oboru sochařství a malby a to příklady již z doby nejstarší. Řečtí malíři Parrhasius a Apellesdostali za své obrazy po 497.000 a 630.000 zl. našich peněz. Venuše Milosská, největší poklad v Louvru, koupena byla 1822 od sedláka za 6000 franků.

Středověk nevážil si antiky, pouze řezaných kamenů, z části proto, že se jim přisuzovala také moc kouzelná. Novou dobou počíná se zase cenit umění. Ale u nás v Praze alespoň na veřejné dražbě r. 1782, na níž prodávány sbírky Rudolfa II., obraz Dürerův odhadnut na 7 kr., Tizianův jeden na 1 zl., druhý na 2 zl. Mezi jiným čteme, že Raffaelovi se díla dobře platila, tak že umíraje, zanechával asi 400.000 zl. (mimo obrazy). Sixtinská madona zaplacena Augustem III. r. 1753 60.000 tolary. Angličané nabízeli za ni prý již i dva milliony zl. Vůbec však teprve v tomto století dávají se za umělecká díla tak vysoké ceny, jako v starověku. Obzvláště za obrazy, za sochy teprve v nejnovější době se více platí. Příčina tohoto stoupání cen tkví do značné míry v tom, že se vyvinul čilý obchod s díly uměleckými. Nejčilejší obrat děl uměleckých je v Paříži. Dnes antika vysoko se necení, za to dobře se platí ranná renaissance; následníci Raffaelovi klesli na umělecké burse. Velice se hledá Rembrandt; Rotšild koupil dva portréty od Rembrandta za 1,400.000 franků. Jednotlivé rytiny Rembrandtovy kupovány za 60.000 zl. Z nových mistrů platí se nejlépe Millet; malý jeho obrázek »Angelus« (56 *cm* široký, 52 *cm* vysoký) vydražen na 553.000 fr. Považme však: za tento obrázek mistr sám dostal 1800 fr. Obrazy Meissonieorovy, které malíř z počátku prodával za 5 nebo 10 fr., stojí nyní tisíce a tisíce; bylo vypočteno, že obrazy Meissonierovy, když si byl dobyl slávy, měly průměrný kurs 5000 fr.

za centimetr malovaného plátna a že cena obrazů, jež zůstavil, obnáší výše 20 mill.

Jak moderní umělec sám cení svou práci, toho příklad p. Šnajdauf uvádí tento: francouzský malíř Rochegrosse vydal na práci své »Zkázy Babylonu«, na níž 3 léta maloval, 40.000 fr. (plátno, barvy, modelly atd.). Matějkův obraz »První dělení Polsky« koupeno pro cís. obrazárnu vídeňskou na výstavě pařížské r. 1867 za 50.000 zl.; Vereščagin prodal r. 1880 své studie z Indie při veřejné dražbě za 140.000.

Ostatní údaje čtenář doplní si ze zajímavého sestavení autorova.

Ph.

Dějiny a technický vývoj Stavitelství Mostního od nejstarších dob až po naše časy. Napsal *Alb. Vojt. Velflík.* I. období: do r. 375 po Kr. V Praze 1894.

Spolek posluchačů inženýrských vydává tu velmi cenné dílo prof. Velflíka. Máme tu teprve úvodní část historickou. Referent nedovoluje si úsudku o historii mostů, hledí více k technické stránce; avšak cení si »Stavitelství Mostní« i po stránce historické, neboť zdá se mu, že autor velmi vhodně vybral ty vzory starého stavitelství, kterých i v naší moderní době »železné« můžeme a musíme upotřebovati. Proto také přihlíží nejvíce k mostnímu stavitelství římskému, pomíjeje různé primitivní pokusy doby starší. Hojné a dobře provedené illustrace usnadňují plynný výklad. *—o—*

Dr. **Jos. Fořt, Kanalisace Vltavy a Labe z Prahy do Ústí n. L.** 1894.

Potřebu uvedené kanalisace nelze lépe dokázat než-li srovnáním s tím, co se jinde podniká: kanalisováním Mohanu (a ovšem zřízením skladišť a přístavů) roční doprava ve Frankfurtě je již 118krát větší nežli byla před kanalisací; přes to doprava železniční neutrpěla. Podobné příklady máme odjinud a není tedy pochybností, že by se i u nás dopravní poměry stejně vyvíjely; obzvláště padá na váhu, že bychom potřebovaly laciný domácí rozvoz hnědého uhlí ze severočeské pánve.

Pokud běží o plány pracovní, dovídáme se z publikace dr. Fořta, že soustavou regulační, která se posud doporučovala a prováděla, věc k žádoucímu cíli se nedovede, proto že řečiště v nynějším svém toku nezůstane dostatečně hluboké, i kdyby se náležitě prohrabávalo. Proto musí se přikročit ku kanalisaci. Práce tato stála by 14 mill. zl.

Firma A. Lanna v Praze podává projekt průplavu od Dunaje k Budějovicím a odsud jednotné kanalisce Vltavy až po Mělník a dále Labe až k Ústí; tento projekt odhaduje výlohy takto:

Karlín-Mělník . . .	5,185,000 zl.
Mělník-Ústí n. L. . .	6,741,000 »
	11,926,000 zl.

J.

O životě a působení dra. Emila Weyra. Napsal *Augustin Pánek.* V Praze 1894.

Nejen přátelské, ale i znalecké ocenění života slovutného mathematika, života na vědeckou práci nad jiné bohatého; vyniká nebožtíkova účast v t. zv. nové geometrii. Autor podává také stručné vypsání vlivu,

jaký Weyr měl na studium geometrie české a končí seznamem jednotlivých jeho prací. Pan Pánek vyslovuje přání, aby akademie vydala práce Weyrovy jím po různu uveřejňované. Ke knížečce připojen je snímek Weyrova rukopisu. *Tim.*

Přehled Českých dat v pořádku chronologickém. Napsal *Josef Dumek-Kolinský*. V Praze, 1895.

Na 107 stránkách slušný přehled hlavních údajů z české historie, až do roku 1894; k tomu obvyklé rodokmeny, seznam spisovatelů, neúplný s ledabylým seznamem literárních prací a konec nesprávný seznam starých památek literárních, mezi nimi i falešné rukopisy. *V.*

Em. Fait, **Kavkaz,** jeho přírodní krásy, poměry národohospodářské, narodopis a místopis. (Novoč. Bibliothéky Mus. č. 31.) 1894.

Kniha nejen pro širší čtenářstvo, ale i pro odborníky a praktiky cenná svým svědomitým popisem předmětů a bohatým obsahem. O Kavkaze literatura je ohromná, Rusové mluvívají o zvláštní vědě »kavkazovědění«; autor užil nejlepších a nejnovějších prací a vtěsnal do svého rámce všecek bohatý material. Referent, nejsa odborníkem, schválně hledal některé podrobnosti (na př. zmínku o kavk. tetřevu, o kavk. černici (borůvce) a p.) a našel alespoň zmínku. Fotografické obrazy a mapa jsou vhodným doplněním obsahu. *Pl.*

Dané pravdy mravoučné. Sepsal *Herbert Spencer*. Přeložil *Josef Úlehla*. (Sbírka znamenitých děl paedagog. Fr. Bayera a Vil. Šalka, I. dílo.) V Přerově 1895. Za 2 zl.

Podává se nám tu překlad Spencerových »Data of Ethics« z r. 1879. Herbert Spencer pokládá ethiku za vrchol a docelení své evoluční filosofie; zajisté je jeho pokus o ethiku, čistě vědeckou, jeden z nejdůležitějších, které se v naší době podnikly. Prvou část své ethiky vydal, jak řečeno, 1879 pod uvedeným titulem; část tuto máme teď před sebou. Roku 1891 vyšlo pojednání o spravedlnosti a 1893 vydána konečně úplná soustava ethická, obsahující v sobě uvedené dvě části. Doufejme, že se nám dostane překladu celé této soustavy. Zatím však děkujeme vydavatelství za překlad úvodní části, ze které zásady Spencerovy již docela dobře vynikají. Překlad je pečlivý a správný; referent srovnal více důležitějších míst a nenašel, co by vytýkal. Cena spisu v poměru k originalu je přímo levná (original stojí 3krát tolik). *M.*

Eduard Rod, **Mravní názory naší doby.** Přeložili F. V. Krejčí a J. Voďák. V Chrudimi 1895. (Kritické knihovny Pelclovy č. II.)

Rod, professor university ženevské, vystihuje v řadě spisovatelů mravní charakter doby: Renan, Schopenhauer, Zola, Bourget, Lemaitre, Scherer jsou na levici, jsou lidé negativní (negativové), na positivní pravici (positivové) vystupují Dumas (syn), Brunetière, Tolstoj, de Vogüé. Rod sám, jak také dokládá stručná biografická črta redakční, chce být s mysliteli na pravici, hledajícími ve svém nitru cestu k ethice a náboženství (»novokřesťanskému«).

Pokládám překlad spisu Rodova za vhodný pro naše poměry. Rodův spis netěžce se čte, proto že málo kde hloubá o jádru filosofických problémů, zabývaje se více mravními účiny různých doktrin, než jejich přesným vyložením a vyvrácením.

Překlady jsou dobré. *S.*

Materialismus a křesťanství. Napsal lic. theol. *E. G. Stende.* Přeložil *J. P.* (Obrana pravdy, sešity k časopisu »Hus« č. 1.) V Semtěši, 1895.

Dobrá exposice materialistické filosofie Büchnerovy; autor mnohé vyvrací šťastně, leckde neodstraňuje kamení úrazu, jako na př. při zázracích. *F.*

Ozbrojený mír. Napsal *Karel Adámek.* V Pardubicích, 1894.

Ze směsice různých a o sobě zajímavých dat vybíráme, že roku 1892 v Evropě bylo vojska 12,563,000 a že při stejném vzrůstu r. 1900 ho bude: 22,420,000 t. j. třikrát tolik, kolik ho bylo kolem 1870. Slouží teď ve Francii ve vojště 1·4% obyvatelstva, v Německu 0·98%. Nynější militarism způsobuje stálé zvyšování daně a neracionelní vykořisťování poplatnictva (loteriemi a p.). Spisovatel ve zvláštním oddílu (41.) obírá se otázkou, jsou-li náklady na vojsko docela nebo jen z části neproduktivními? Odpovídá, že náklady ty jen částečně jsou neproduktivními; výši té části však přesněji neustanovuje. Autor v otázkách takových kolísá až povážlivě. Píše na př., jak »ve stínu bodáků« postupuje rozklad a proletarisace středních výrobních tříd, rolnictva a řemeslnictva; co je to »ve stínu bodáků?« A podobně, co znamená statisticky fráse, že »na výsluní« výstředního militarismu vyrůstá výstřední socialism a podvratný nihilism? Spisovatel doličuje sice »výstřednost« socialismu, ale jak ten socialism kausálně souvisí s »výstředním« militarism nevidíme. Spisek končí úvahou o mezinárodních smírčích soudech; spisovatel jim ovšem přeje. *J.*

Soukeníci a soukenictví v Humpolci. Za pomoci mistrů soukenických pro cizince i domácí vypravuje dr. *J. Ev. Jirásek.* V Humpolci 1894.

Malý, pěkný vzorek té práce, které by se na všech místech své činnosti věnovati mohli naši intelligenti, lékařové, advokati, soudcové a všichni ostatní: prostudovat tu onu stránku místního života nejen historicky, ale i sociálně, uvědomit si hybné síly společenského rozvoje. Na 21 stránkách autor podává nám historii humpoleckého soukenictví, ukazuje při tom, jak se musilo pro požadavky doby moderní reformovat, jak reformu tu šťastně provedlo, jak teď zkvétá, čím: svou svědomitostí a poctivostí. Spisovatel velmi pěkně a konkretním příkladem ukazuje, co je a mělo by být vlastenectvím pravým, vlastenectvím činným, řekl bych přímo: svalovým, vlastenectvím, pamatujícím na skutečný prospěch nejen vlastní, ale i bližších a vzdálenějších. Autor, rozumí se, pamatuje nejen na podnikatele, ale i na dělníky, podávaje nám takto obrázek českého města průmyslového. *P.*

Parlamentarismus, lidové zákonodárství a sociální demokracie. Napsal *K. Kautský*. Přeložil *Ant. Reis*. (Dělnická knihovna. Sbírka spisů z oboru sociálních věd. Svazek I.) Nákladem »Soc. Demokrata« 1895.

Parlamentarismus a dělnictvo. Napsal *Heřman Teistler*, přeložil K. M. Socialistická knihovna č. 1. Vídeň, redakcí »Volných Listů« 1895.

Karel Marx: **Námezdní práce a kapitál.** Úvod napsal *Bedřich Engels*. Přeložil J. K. N. Ve Vídni, Brandovo lidové knihkupectví, 1895.

»Zničme sociální demokraty!« Dle německého upravil J. V. Vídeň, Brand, 1895.

Ochrana dělnictva, najmě mezinárodní ochrana zákonodárství dělnictva a **osmihodinný den pracovní.** Napsal *Karel Kautský*. (Dělnická knihovna. Sbírka spisů z oboru věd sociálních. Svazek II.) Nákladem »Soc. Demokrata«. 1895.

Titulky spisků oznamují obsah s dostatek; spisek na posledním místě jmenovaný přichází od strany nezávislé neboli anarchické a vyvrací duvody sociálních demokratů, které tito (na př. Kautský) uvádějí pro činnost parlamentní.

Nás může také zajímat způsob, jakým naši dělníci vydávají si svou literaturu politickou, jak uchylují se do ciziny a jak ovšem na téže cizině závislí jsou svými hlavními učiteli, právě tak, jak mnohé naše směry — nesocialistické. I v tom podobá se tato socialistická literatura naší buržoasni, že je psána dosti chatrným jazykem, ale, uváží-li se všecko kolkolem, není jazyk ten horší nežli chyby jazykové, kterých se dopouštějí i slavení naši básníci. *F.*

Program pozorování psychologicko-paedagogických na dítku od narození do 20. roku života. Návod ku snadnějšímu poznání dítka. Polsky napsal *J. Wl. Dawid*, přeložil *Josef Pavelka*. V Chrudimi, 1894.

Asi 500 otázek a k nim podrobné vysvětlivky, jimiž učitel a rodičové jsou vedeni, pozorovat dítě; otázkami a vysvětlivkami formulují se vlastně zásady praktického duševědy. Kniha rozpadá se mimo úvod na 12 oddílů, v nichž hlavní kategorie psychologické se projednávají, obšírný ukazatel projednaných pojmů zakončuje užitečný spisek.

V.

ZPRÁVY.

O hudebním vychovávání. Učení se hudbě neděje se většinou z uměleckých důvodů. Jedni učí se hudbě, aby v pozdějším boji o existenci lépe byli vyzbrojeni — hudba je tu existenčním prostředkem, druhým dává se hudební vzdělání, poněvadž na př. dobrý tón vyžaduje, aby inteligentní člověk znal také trochu té hudby. U dívek znamená umět na piano část věna. Taková dcera pokládá se za způsobilejší přilákat ženicha. Učení klavíru děje se tu jako učení každé jiné ruční práci. Zřídka jen rozhoduje čistá láska k umění a nadání. Těžko ovšem bývá určiti v mládí, je-li nadání a zvlášť k jakému nástroji, ale je nesvědomitostí učitelů, cvičit někoho, když nad slunce jasněji patrno, že vůbec žádného nadání ani hudebního sluchu není. A u těch, kteří skutečně nadáni jsou, talent vlastně ubíjí se zase dnešním způsobem musikálního vychovávání. Dnešnímu hudebnímu vychovávání chybí cíl, za nímž veškeré úsilí mělo by se bráti: míti na zřeteli samostatnost žákovu v okamžiku, kdy přestává být skutečným žákem. A smutné je, že tak se hudebně vychovává i v konservatořích i v hudebních školách, z nichž vycházejí lidé, kteří se pak mají starati o další domněle »dobré« šíření hudebního vzdělání. Takový žák, když opouští po kolikaletých studiích ústav, neví naprosto, jak se dívati na dílo, jehož nenacvičil v ústavě a o nějakém hlubším pojímání hudby vůbec není ani řeči. V žácích neprobouzí se pozornost k hudebním problémům, k všeobecným hudebním problémům i k problémům jednotlivých komponistů, nevychovává se v nich paralelně vnímaný cit pro všechno to, co v skladateli se skrývá. Takový žák měl by se snažit, být kongenialním skladateli, hledat v něm vše, co mu jeho individualita nalézti dá a pak reprodukovati dílo. Avšak poměry jsou takové, že když i žák neb žákyně skutečně projeví trochu snahy v tom směru, hned se ozývá výkřik: »Hrejte jako žák — hrejte jako žákyně!« Učení děje se podle určitého schematu, které jen zřídka shoduje se s požadavky individuality žákovy. Nic se nehledí k tomu, zda-li žák v daném okamžiku disponován je spíše pro duchaplné, něžné melodie Mendelssohnovy, pro jeho jasné nálady či snad pro hloubku životních utrpení Beethovenových či pro skrytou melancholii Mozartovu. Postup vyučování řídí se prostě podle obtíží mechaniky prstů. Ale to není vše. Ne každý, kdo hraje správně skály, dovede krásné skály v Beethovenových a v Mozartových koncertech zahráti. Je něco jiného osvojiti si jistou mechaniku a něco jiného tuto mechaniku uvésti v souhlas na příklad s náladou

Beethovenova koncertu. Toto druhé je důležitější, to je ono vlastní umění, o něž běží. Není však možno na př. Heydenově nebo Mozartově sonatě dáti živou duši t. j. odpovídající jí mechaniku, pak-li že pozornost a cit hrajícího není obrácen k jistým výrazům a rysům uměleckého díla a právě toto vypěstování pozornosti a citové vnímavosti vyžaduje theoretických výkladů. O tyto však nikdo nedbá a pak ovšem není divu, ža na místě silně dýšícího uměleckého díla pod rukama mladého hráče chrastí jen kostra nějaké sonaty. Bülow řekl: „Hrejte jen lehké věci, nesnažte se tu imponovat výkony virtuosů, což beztak bylo by vám nesnadno; chci vám ukázati, jak nutno poznávati obtíže i nejlehčích kusů a pak je překonávati.« »Není vůbec žádného lehkého kusu, vše je těžké! Kdo neumí zpívati (ať hezkým, ať nehezkým hlasem), neměl by vůbec hráti na klavír.« Z toho patrno, že hudební technika je něco víc než pouhá mechanika prstů. Nejlépe je to tak pojímati, že každý kus má svou vlastní techniku. Velcí umělci také to tak pojímají a snaží se mechanické obtíže díla překonávati tím, že především hledí vniknouti v duši jeho. Tím pak, že kus po každé stránce dobře reprodukují, vyhovují úplně technice jeho. Morálku musikálního vychování bylo by lze tedy shrnouti v požadavek, aby individualita učitelova i žákova souhlasně usilovaly nalézti to, co je individuelního v uměleckém díle a pak to tak podati. O to však nynější systém vychovávání hudebního naprosto se nestará. *(Zeit.)*

Dělnické divadlo. Spolek »Arbeiterbühne« ve Vídni dává klassické kusy. Dělnickým listům právem se nelíbí, aby ochotníci se pokoušeli o staré klassické kusy; proto že však v Rakousku i ochotnické jeviště podléhá censuře, nemůže ani dělnické divadlo sloužit sociálně-politickým účelům a proto na ten čas dělnická divadla měla by prý se starat o to, aby jim hráli umělci na slovo vzatí.

Spolek pravých hrdinů. »Česká Stráž« (26. října) v besedě oznamuje: V Petrohradě právě byl založen zajímavý spolek: okolo professora P. F. Lesgafta skupilo se několik horlivců, kteří chtějí předčítati chudým a nemocným ve špitálech. Jak se sděluje, může býti jeho členem každý, bez rozdílu pohlaví, povolání, vyjma nezletilce, osoby soudně omezené ve své činnosti, nebo podřízené předpisům vojenským; členů už teď se přihlásila celá řada, jmenovitě z tříd inteligentních, lékaři, učenci, spisovatelé, i dámy; obecenstvo projevuje spolku značné sympatie, zasílá mu knihy, časopisy; ve spolku právě pracují dvě komise — pro předčítání chudým a pro předčítání nemocným — aby sestavily plán pro činnost spolkovou.

Lidová universita ve Vídni. Měli jsme již zprávy o tom, že ve Vídni universita (podporovaná — vládou) zahájí pro lid přednášky. Přednášky ty zahájeny 10. t. m. Přednášky konají se na radnicích různých okresů, jiné v universitních místnostech, večer; posluchačstvo složeno je hlavně z dělníků, zapisné za celý kursus obnáší 1 kor. Přednášejí universitní professorové a docenti o zeměpisu, fysice, hygieně a t. d.

Čítárna pro ženy. V Praze otevřena byla veřejná knihovna a čítarna pro ženy. Čítárna — německá.

Socialisace vysokého učení. Ve Vídni přednášel rektor prof. Menger (Ant.) při své slavnostné installaci o potřebě, socialisovat studium právnické, v Berlíně za téže příležitosti prof. Adolf Wagner reklamoval právo university zabývat se studiem ekonomiky a socialismu tak volně a svobodně, jako v oborech jiných.

Salon Topičův: Obrazy Schneidrovy. Salon Topičův počíná mít značnou důležitost pro náš umělecký život tím, že nám dost často předvádí značnější výtvarné projevy nynějšího moderního snažení. A zrovna výstavy takových mladých umělců, jako Alexandra Schneidra, jsou pro náš výtvarný dorost oknem, jímž se mohou dívat do »světa«, — snad právě z příkladu umělce ještě nevyspělého a nehotového nabudou odvahu, být samostatnými a svými.

Schneider je umělec smělý, básní jenom to, co zažil, po čem toužil; Schneider myslí a cítí moderně, myšlenka-fantasie však ještě příliš předstihuje výtvarnickou dovednost. V říši barev cítí se obzvláště ještě nevolný. Figurám jeho nedostává se dosti života, pohybu — všude jeví se ztrnulost. Souvisí to s jeho pojímáním symbolů.

Symboly jeho jsou příliš materialistické a jaksi přeplněné. Vezměte si na př. č. 9. Pocit nevolnosti. Stačilo by tuším vidět tu příšernou nestvůru, jak člověka svým mrtvým pohledem omračuje a k ztrnulosti přivádí: k čemu ještě okovy na rukou? Obraz dříve pojmenován byl Vědomí viny — název ještě nesprávnější, hledíme-li k opsaným symbolům. Nejznamenitější je prý obraz, představující Shledání (Ježíšovo s Jidášem). Zde mohu ukázat nejlépe, co míním tím materialistickým symbolismem. Program nám vysvětluje: »Po vykonaném posledním soudu, když už všechno lidstvo souzeno, věčný slitovník Kristus rozhoduje o věčném osudu zrádce Jidáše, na výsledek čeká Anděl, který Jidáše provázel po věčných jeho cestách a příšerný satan, doufající, že mu tato poslední, nejbídnější ze všech duše, neujde. Jidáš zkrušen nesmírnou svou vinou, zvrácen zoufalým pokáním na zad, kleče, podává Kristu měšec se třiceti stříbrnými.« Moje námitka zní: je-li pravda, že Jidáš učinil pokání — k čemu vrací těch 30 stříbrných Kristovi? Co to znamená? A odpovídá pohyb Jidášův pocitům pokání? Podobně jako Jidáš, také Kníže zatracených (č. 18), cítící docela jinak, vrhá svou hlavu na zad. Zde je nesprávná psychologie. Nesprávně pojímán Žal (č. 13): možná, že ten onen nad mrtvolou svého otce cítí tak, jak jinoch na obraze Schneidrově, ale pak je to žal zvláštní a jistě jen jedna jeho stránka — té vniternosti a hloubce žalu symbolická figura nijak neodpovídá. Poznamenávám ještě, že Jidáš Iškariotský (č. 1.) plně upomíná na Schwaigrova Věčného Žida. *(V—s.)*

Gothenburgský systém. Byly činěny již různé pokusy, mající za účel zabrániti aneb alespoň umenšiti spousty zla, způsobovaného alkoholismem. K takovým pokusům náleží i t. zv. Gothenburgský systém, zavedený v Norvéžsku. Prodej lihovin je tu závislý na zvláštní licenci, která se buď uděluje na pět let neb na rok. Licence pětiletá má za základ pravděpodobnou spotřebu lihovin v celém okrese a podle různých

nahodilostí může býti každoročně měněna. Jednoroční licence nepodléhá změnám. Obě propůjčuje zvolená korporace obecní, mající právo prodej lihovin obmezovati a upravovati, jak se jí to jeví vhodným. Ta korporace též bdí nad vnitřním životem místností, v nichž lihoviny chudině se prodávají, ale jen takové místnosti podléhají její kontrole, kdežto kluby anebo soukromé domy zůstávají vyloučeny. Správa všech podobných místností svěřena je zvláštním voleným úředníkům, kteří kromě toho mají zapotřebí potvrzení místního magistrátu a obecní rady. Požívají pak zodpovědnosti skutečných orgánů policejních. Jsou placeni měsíčně a nemají tudíž nijakého zájmu na odbytu. Jsou také vázáni prodávati jen do jistého množství a všeliký prodej na úvěr přísně je zapovězen. Loterie, hry, křik, zpěv atd., to vše je vyloučeno a nalévat se smí pouze lidem úplně střízlivým. Děti nemají přístupu pod žádnou záminkou. Prodejny v neděli jsou zavřeny. Systém Gothenburgský není ještě zaveden v celém Norvéžsku, poněvadž dřívější zákonodárství povolilo určitý počet investovaných doživotních prodejen lihovin, tyto však podle nového zákona možno vyvlastňovati. V 49 městech norvéžských také skutečně již naprosto vymizely. V Christianii však ještě podnes je na př. 27 takových investovaných místností. Hostince, v nichž se nalévá pivo a víno, jsou ovšem daleko četnější než místnosti, v nichž se prodávají pouze kořalky. Co se tkne vlivu Gothenburgského systému, lze znamenati patrný úspěch. Za prvých 11 let působnosti tohoto systému klesla spotřeba lihovin v Norvéžsku z 12.268.000 litrů na 6.357.000. V r. 1876 na př. připadalo 6·77 litru na jednoho obyvatele, v r. 1892 již jen 3·19 litru. Také pokusili se v Norvéžsku a Švédsku, v zemích, v nichž nejvíce v celé Evropě pije se lihovin, vystoupiti s úplnou prohibicí, ale spotřeba lihovin naopak vzrostla o 25%, takže vrátili se k systému Gothenburgskému. Vlivem tohoto systému také zlepšily se poměry zločinnosti v Norvéžsku a ubylo bídy. Policejní zprávy také zaznamenávají patrné zlepšení poměrů v domácnostech, není tolik hádek a rvaček mezi muži a ženami. Dělníci, vracejíce se z dílen a továren, nezacházejí do krčem, nýbrž ubírají se domů. Ubývá také zatčení pro opilost, zvláště právě tam, kde působí Gothenburgský systém. V Christianii na př., v níž ještě existuje 27 prodejen investovaných, připadalo v r. 1892 na 1000 obyvatelů 74 zatčení pro opilství. V Bergenách však, kde není investovaných prodejen, jen 12 zatčení na 1000, ačkoli Bergeny jsou střediskem provincie s 225.000 obyvateli, rozsáhlého rybářství a přímořského obchodu s cizinou. Také duševních chorob, způsobovaných alkoholismem, ubývá. V r. 1891 připadaly na populaci dvou millionů pouze tři případy deliria tremens, osm případů chronického alkoholismu a šedesát tři případy jiných duševních chorob, při nichž nestřídmost v požívání lihovin byla podstatným, ne jediným činitelem. Litovati je, že systém má platnost pouze pro lejny, v nichž se nalévají kořalky, nebo na pijáctví v Norvéžsku velký podíl také pivo.

Šestý sjezd sociálnědemokratické strany německé konal se nech 7.—12. října ve Vratislavi, očekáván byv ve straně i mimo napjetím, jež vyvolaly otázky, jak zachová se sjezd k agrárnímu

programu, komisí loňského sjezdu frankfurtského vypracovanému, a jež stupňovaly nepříznivé kritiky téměř ve veškerém tisku strany čelnými publicisty jejími o návrzích agrární komise uveřejňované. Kautsky v »Neue Zeit«, Parvus v »Leipziger Volkszeitung«, Schippel, sám člen agrární komise, v »Socialdemokratu« odsuzovali návrhy komise hlavně z toho důvodu, že osnova agrární vtiskuje programu strany ráz oportunní a zatlačuje k vůli získání selských hlasů do pozadí konečné cíle strany. Jednotlivé požadavky programu mohli by prý podepsati i agrárníci nejkonservativnější, některé (jako zrušení daně gruntovní) jsou prý dokonce antisociální. S ociální demokracie nemá prý pracovati k udržení stavu selského, kter ý jest nejvytrvalejším odpůrcem základních zásad jejích a houževnatě lpí na zachování soukromého vlastnictví pozemkového. Povznesení rolnictva znamená posílení jeho soukromého vlastnictví a oživení jeho majetkového fanatismu. Agrární program sesiluje nynější stát vykořisťovatelský a znesnadňuje třídní boj proletariátu; úkoly, jež v programu tomto státu jsou přisuzovány, mohl by provésti stát s politickou převahou proletariátu, nikoli stát kapitalistický. I malorolník, zaměstnává-li námezdní síly pracovní, jest podnikatelem a třídní zápas dělnictva s podnikatelstvem jest celkem týž v rolnictví jako v průmyslu.

Zastanci agrárního programu poukazovali k tomu, že potřebí nejen revolucionovat, nýbrž i reformovat, že lze pečovati o zlepšení stavu pracujících tříd i v nynější společnosti bez újmy programu, že strana sociálně demokratická musí se státi stranou všech vykořisťovaných a utlačovaných, že musí konati praktickou agrární politiku.

Neprospělo, že komise v poslední chvíli před sjezdem upustila od vřadění osnovy agrární do programu Erfurtského a prohlašovala největší část návrhů za pouhé resoluce — agrární program po třídenním boji zavržen 158 proti 63 hlasům. Sám Bebel, Liebknecht, Schönlank, Quarck, David byli pro návrh, předseda sjezdu, Singer, dále Auer, Schippel, Kautsky, Dr. Arons proti. Strana radikální tedy zvítězila.

Ostatní body programu sjezdového poměrně rychle vyřízeny. V resolucích vysloven požadavek, aby zákonná ochrana dělnická rozšířena byla i na průmysl domácký, aby veškeré závody s dělnictvem po domácku zaměstnávaným podrobovány byly kontrole dozorčích orgánů mužských i ženských, nejméně z polovice z dělnické třídy vzatých a výkonnou mocí opatřených. První máj budiž slaven jen, kde to možno bez poškození zájmů dělnických; mezinárodní kongres dělnický a družstevní v Londýně 1896 budiž důstojně obeslán. Návrh na odstranění noční práce v tiskárně „Vorwärtsu“ a jiných podnicích strany zamítnut, jelikož by za nynějšího řádu společenského nemohly podniky ty konkurovati s kapitalistickými. Poslancům strany bylo resolucí dále uloženo pečovati o zrušení veškerých právních rozdílů mezi pohlavím mužským a ženským, a usneseno pojati ženy v organisace politické a zejména odborné. »Sociální demokrati salonu« musili od »proletářů« slyšeti ostré výtky o značných platech vůdců a kumulování úřadů ve straně, ale návrhy v té příčině sjezdu učiněné byly po Bebelově řeči zamítnuty. Rakouský delegát Dr. Ellenbogen, který přinesl pozdrav rakouské sociální demokracie, byl pro nedostatek průkazů policií vypovězen.

Dle zprávy představenstva má strana k disposici 76 listů politických (39 denníků, 9 týdenníků atd.) a 53 odborných; příjmy její obnášely bezmála ¼ milionu *M* (z toho 55.536 *M* přebytek „Vorwärstu“ a 17.000 *M* přebytek knihkupectví).

Ženy lékařkami. Ve Vídni císař připustil doktorku sl. v. Rothovu jako lékařku v Hernalském ústavu pro důstojnické dcery. — V Sev. Státech je teď lékařek už 2000; z nich 610 jsou pro ženské nemoce, 95 jsou professorkami na školách lékařských a t. d.

Porušování potravin. Německý posl. Kinderman uvedl při debatě o zákoně pro porušování potravin, jak se každý týden do jednoho (?) mlýna v severních Čechách dováží vagon americké hlíny, která se míchá do mouky.

Tekutiny cholerou nemocných byly studovány F. J. Boiskem v Montpellieru. Pokusy konány se serem krevným a s močí, v obou případech bylo pozorováno, že obsahují tekutiny zmíněné velmi prudce působící jedy. Když byl něco zvířatům vstřikl, vyvolal smrt za zjevů podobných, jak se při choleře děje. Zvláště serum krevné musí oné otravné hmoty chovati velice mnoho, neboť účinnost jeho jest největší. Je-li zpráva ta spolehlivá, pak by byla pravděpodobnost největší, že jsou to produkty života mikrobů, jež v střevě se vytvořivše v krev vnikají a cirkulujíce celý život otravují. *(Živa č. 9.)*

Seroterapie. Zove se tak léčení nemocí vstřikováním sera krevného, které — takořka — přišlo do mody od objevu Behringova a Rouxova. Tito dva učenci, jak známo, vynalezli lék proti difterii (viz ročník II. »Naší Doby«) a tím jaksi ukázali novou cestu v léčení nakažlivých i jiných chorob. Pokud se jich léčby týče, nejsou sice akta uzavřena; ale tolik přece lze říci: že byť serum nebylo lékem vždy a všude účinkujícím, přece se jím průběh difterie zmírňuje a hlavně úhrnná úmrtnost se menší. Tedy má lékař v každém případu difterie i tento prostředek zkusiti, aby výtka žádná na něm utkvěti nemohla. — Z nemocí, proti kterým bylo sera krevného (připraveného obdobně jako serum antidifteritické) užito, jmenujeme: 1. Tetanus, chorobu značící se ztrnutím svalstva, jež obyčejně končí smrtí; případy vyléčené se množí; 2. syfilis; 3. střevný tyf a 4. zánět plic; při chorobách těch nutno vyčkati dalších zpráv, ježto posavadní jsou nečetné, ač celkem příznivě znějící. 5. Širší obecenstvo nejvíce zajímá zpráva o léčení tuberkulosy, kterou léčí Maragliano též serem krevným. Jeho zprávy jsou příznivé: prý ze 82 příp. vyléčil 24. Ovšem tvrdí, že jen zcela čerstvé případy souchotin plicních se hojí i že má trvati terapie jeho krevným serem dlouho (1—2 roky!). Od jiných autorů posud není sdělení i dlužno vyčkati dalších pokusů, ač-li vše neskončí jako jiné antituberkulosní metody.

Učitelské rozpravy. Oznamuje se nám z více stran, že o článku, uveřejněném v lonské »Naší Době« o učitelských poměrech, v četných učitelských spolcích konají se živé debatty.

Statisticko-demografické oddělení národopisné výstavy. Ve svém článku o národopisné výstavě v 1. čísle tohoto ročníku praví dr. Jakubec o oddělení statisticko-demografickém, že toto pozbývá ceny, ježto opírá se o data z r. 1890 i že nelze vyvozovati z dat těch úsudek pro kmen český, poněvadž nepřihlíženo k národnosti. Tato druhá výtka je částečně oprávněna, ale vina spadá na úřední výkazy; jinak však lze přece srovnati kraje české a německé a tím dostati správný pojem. Avšak první výtka je nesprávná, aspoň pokud se vystavených kartogrammů o zdravotních poměrech týká: neboť užito bylo dat za 10—15 let a z nich učiněn průměr. Nejsou data ta tedy pouze ceny historické, nýbrž mají platnost i dnes a tudíž zcela dobře znázorňovala poměry zdravotní v zemích koruny České. Tolik jsem chtěl zde konstatovati; o kartogrammech samých a jejich významu jsem pojednal v díle Ottovým nákladem vydávaném.

Dr. V. Preininger.

Dialektologické oddělení Národop. Výstavy. K posudku tohoto oddělení, jež podal p. dr. Jakubec, dostali jsme od prof. *V. J. Duška* vysvětlivky a vyvrácení, jež budoucně přineseme (Red.).

O převratu pobělohorském.

Máme před sebou pohrobní dílo nástupce Palackého, jakožto českého historiografa — zajímavé netoliko tím, že se za nynějších politických poměrů musilo vydati v cizině, ale zajímavé právě tím svým obsahem a soudem o české protireformaci. *)

Dějinami bratří českých prof. A. Gindely r. 1856 zahájil mnohoslibnou činnost svou na poli českého dějepisu a na sklonu života svého vrátil se k nim, aby v posledním díle svém vylíčil tragickou zkázu velkého opravného díla bratří Řehoře a Lukáše a nezvratné svědectví vydal o ušlechtilých snahách Jednoty bratrské. Nad pohrobním dílem prof. Gindela vzpomínáme s bolestí všech nadějí, které jsme někdy vzkládali na nástupce Palackého v úřadě historiografa zemského. S jakým účastenstvím přijímány a posuzovány ještě první svazky „Dějin českého povstání l. 1618" a jaké sklamání připraveno bylo dílem čtvrtým! Poznáno, že předmětem historického bádání prof. Gindelovi není odboj stavů českých l. 1618 a následky jeho, nýbrž dějiny války třicetileté, v nichž dějům českým vykázáno místo jen podřízené. Jednostranné užití pramenů historických bylo v dřívějších svazcích zakryto novotou a zajímavostí fakt a dat čerpaných ze zahraničných archivů o diplomatických stycích s cizinou, pro katastrofu XVII. století velmi důležitých. Ale při vylíčení obratu, který v dějinách českých nastával nešťastným výsledkem bitvy bělohorské, i těch několik málo hlav, které ve IV. díle věnovány byly věcem českým, ukazovalo mezery a povrchnost vyplynulou z nedostatečného prozkumu domácích pramenů archivních a příslušných monografií historických. Zvláštní stanovisko, se kterého spisovatel pohlížel na oprávněnost a potřebu hrozného převratu pobělohorského, ledový chlad, kterým vypravoval o událostech krvavé exekuce l. 1621, o počátcích krutých konfiskací a nelítostné proti-

*) Ant. Gindely: Geschichte der Gegenreformation in Böhmen. Leipzig 1894.

reformace, vzbudily úžas a odpor kritiky domácí. Trpce, vzpomínáno, že dějepisec Jednoty bratrské, která biblí Kralickou podala nedostižný vzor spisovného jazyka českého, pokračovatel v díle Palackého, jenž stkví se mezi klassickými spisovateli českými, učenec rodem Pražan neosvojil si jazyk národa, jehož dějinám věnoval práci svou již povinností svého úřadu. Všecky spisy své prof. Gindely sepsal německy; i „Dějiny českého povstání l. 1618“ nejsou než překladem namnoze ledabylým díla, jež v originálu německém správněji nazváno „Geschichte des dreissigjährigen Krieges“.

Nepochybujeme, že prof. Gindely hluboce cítil tíhu odsudku. Obrana jeho ve „Světozoru“ (r. 1880 str. 587) nevyvrátila výtek učiněných dílu jeho, ba posílila je v některých směrech. Od roku 1880 nevyšlo další pokračování dějin 30leté války; jen sbírka pramenů listiných o Albrechtu z Valdšteina a maďarský spis o Gabrieli Bethlenu vydány od té doby.

Přátele dějin českých překvapila tudíž zpráva, že v pozůstalosti zesnulého historiografa vedle zlomkův o pokračování dějin 30leté války nalezeno bylo objemné, téměř hotové dílo o době absolutistické vlády, jaká v Čechách zavedena byla za prvních sedmi let po bitvě bělohorské.

Pohrobní spis tento dokazuje, jak správné a věcné byly důvody kritiky české. Prof. Gindely poznal zajisté, že dějiny 30leté války byly příliš úzkým rámcem pro podrobné vylíčení událostí, kterými u vývoji českého národa stal se obrat osudný.

Při vydání obsažné publikace Bílkovy o dějinách konfiskací v Čechách po r. 1618 pocítil snad znovu, co zanedbal a opomenul v prozkumu domácích zřídel, i umínil si doplniti mezery a nedostatky „Dějin čes. povstání“ pilným studiem v archivech vídeňských (archivu ministeria vnitra, vyučování, říš. financí), pražských (místodržitelském, arcibiskupském, kapitulním, městském, kláštera Strahovského, kapucinského, universtní bibliotheky), ve venkovských archivech panských (Slavatovském, Lobkovickém, Trautmansdorfském, Valdšteinském) i městských (Kutnohorském, Domažlickém, Rakovnickém, Náchodském a j.).

Na základě materiálu bohatostí a novotou překvapujícího Gindely pokusil se o soustavné a podrobné vylíčení osudné doby pobělohorské, kdy nelítostnou rukou vítěze proměněn všecken posavadní státní, náboženský a národní byt českého národa. Poslední úpravy díla svého nedočkal se spisovatel. Pod nápisem

nedosti vhodným „Geschichte der Gegenreformation in Böhmen“ vydán spis dosti brzo po smrti Gindelově péčí zemského inspektora školního Dra. K. Tupce.

I.

Již v 1. hlavě vyličující tresty vykonané nad původci a účastníky odboje stavovského shledali jsme hojně oprav, doplňkův a zajímavých podrobností, kterými průběh smutné tragedie vyložený již v 2. kap. „Dějin českého povstání“ nabývá větší jasnosti a určitosti.

Jestliže v poradách státníků vídeňskych, konaných po bitvě bělohorské z příčiny proměn zamýšlených v Čechách, neohlíženo se na sliby, které vévoda bavorský Maximilian učinil stavům českým šetření života jejich (Děj. č. p. IV. str. 34), v pohrobním spise Gindelově dovídáme se o příčině toho. Tři dni po slibu stavům čes. veřejně daném týž Maximilian radí císaři, aby nejenom zrušil privilegia, která vedla ku povstání, ale aby odklidil i náčelníky odboje, nic neohlížeje se k „intercessím“, kterých nemohl odepříti stavům. Gindely kárá tuto „těžko omluvitelnou“ obojakost.

O poradách samých dovídáme se zajímavých nových podrobností vyznačujících tehdejší smýšlení rad císařských. Na hlavy uprchlých povstalců měla býti vypsána cena; domy náčelníkův odboje na znamení věčné hanby měly býti strženy. Podobná zkáza hrozila Carolinu. Z pozdější zprávy Lamormainovy (str. 181) dovídáme se, jak císař sám byl rozhodnut nezůstaviti tu kamene na kameni; na místě staroslavného učení Karlova měla býti zřízena katovna s pranýřem, aby místo toto označeno bylo za prokleté, poněvadž povstání odtud vzalo původ svůj. Před kanceláří, kde udála se defenestrace, měl býti zřízen pomník. Mimo úředníky zemské a rady jejich nikdo nesměl ozbrojen vcházeti do kanceláře královské. Listiny konfederací mezi Čechy a druhými dědičnými zeměmi rakouskými měly býti na veřejném místě spáleny, majestát pak císaře Rudolfa II. tajně zničen pro podepis panovníkův.

Již v dějinách čes. povstání (str. 40) uvedena rada španělského mnicha Dominika a Jesu Maria o potrestání odboje českého. V novém spise (str. 89—90) zajímavě vyložena jest povaha fanatika tohoto, jehož ctitelem byl sám Filip II. Když Ferdinand zval ho ku poradě do Vídně, mnich ujišťoval císaře, že den co den

přemýšlí o plánu „znovuzřízení“ t. j. rekatolisace země tak úsilovně, až spánek ho míjí. „Jak bylo lze očekávati, u muže, kterého Filip II. osobně ctil, výsledkem přemýšlení nebyla rada křesťanské mírnosti, nýbrž krajního násilí.“ Dominik zrazoval císaři cestu do Prahy, pokud náčelníci odboje nebudou popraveni, radil, aby v Praze zřízena byla zbrojnice a tvrz, ze které by město bylo ovládáno.

V týž skoro čas (v lednu 1621) podobnou radu křesťanskou dával kardinal Dietrichštein, který radil sice císaři k cestě do Prahy, ale aby soud přísný vykonal nad povstalci jako někdy Ferdinard I. r. 1547. Kardinal navrhoval ihned složení soudu a aby císař napřed ustanovil, kolik osob bude na hrdle trestáno, ostatní lze již soudu přenechati.

O zřízení mimořádného soudu nad náčelníky odboje, jímž tito odňati byli soudům českým, o zvláštní obsazení soudu tohoto osobami, jež byly povolnými nástroji vlády, o zvláštní instrukci, kterou směřováno k rychlé proceduře soudní, podrobné a překvapující zprávy poznali jsme již v Dějinách čes. povstání IV. str. 47—48. Nesprávně však vyloženo na str. 51 téhož svazku, že v Praze se radili, nemá-li se vypsati na hlavy uprchlých stavů cena, a o tom prý dotaz učiněn ve Vídni, kde tento způsob vlašského soudnictví nedošel obliby. Naopak v novém spise Gindelově (str. 24) dovídáme se, že „císař přál si, aby na zavraždění uprchlíků vypsána byla cena, ale soud v Praze nevyhověl tomu přání, poněvadž podobná procedura sice v Italii jest obyčejná, ale nikoli v Německu a lehko mohla by býti zlým příkladem“. Nález učiněný soudem pražským nad osobami uprchlými dne 5. dubna potvrzen byl od císaře již 16. dubna a vykonán v Praze tím způsobem, že jména odsouzených napsána na dvou deskách, české a německé (— prvé užití rovnoprávnosti obou jazyků! —) a od kata přibita na šibenice tří měst pražských. O jednání mimořádného soudu pražského nová zpráva podána na str. 23, dle které soud pro urychlení výsledků rozdělen byl na dvě oddílné komise a vězňové buď jedné nebo druhé přiděleni. Z protokolů zachovaných o výslechu šesti osob podrobnější zpráva podána o přiznání bratrského pána Oty z Losů. Kdežto druzí obžalovaní z viny všelijak se vytáčeli a vymlouvali, bratrský pán upřímně a počestně přiznal se k ní (str. 26—27). Podobné přiznání učinil i druhý pán bratrský „nejvýše ctihodný“ Václav Budovec z Budova (str. 22). Ale upřímné přiznání obou pánů bratrských způ-

sobilo horší dojem při soudcích, než omluvy a vytáčky druhých vězňů i pokládáno jest za zvláštní zatvrzelost a zlomyslnost. Oba páni vedle doktora Jessenia odsouzeni byli k trestům nejtěžším: oběma měla býti nejdříve pravice uťata a pak čtvrceni za živa.

O poradách vídeňských státníkův o potvrzení rozsudků, jak rozsudky tyto částečně zmírněny od císaře, jak ohlášeny odsouzencům, o přípravách jejich ke smrti — toliko oběma pánům bratrským odepřeno útěchy a posily od kněží víry jejich — konečně o samém provedení krvavé exekuce na náměstí staroměstském obšírnější vypravování čteme v Děj. č. p. (str. 54—67), kdežto v novém spise Gindelově podáno jest líčení stručnější. Na str. 34 charakteristický soud podán jest o povaze českého povstání. V předvečer popravy slovům útěchy a poučení od kazatelů konfesse české a augšpurské podařilo se upokojit odsouzené. Utišili se skoro všichni v přesvědčení, že bojovali za víru, a „celkem vzato" — dodává Gindely — „bylo to správné, neboť třeba někteří náčelníci ze ctižádosti roznítili požár, potravy dostalo se mu přece jen protivou náboženskou, která byla mezi císařem a poddanými jeho".

O osudu druhých odsouzenců, kterým dostalo se milosti od císaře, Gindely v Děj. č. p. (str. 68) neměl určitých zpráv i domníval se jen, že do smrti byli chováni ve vězení svém na Zbirově. V novém spise (str. 35) dovídáme se, že asi ve vězení zemřeli pán z Říčan a pán z Fünfkirchenu, kdežto Pětipeský a Vostrovec 16. května 1623 byli propuštěni na svobodu, podobně Vilém z Lobkovic, jemuž již dříve dostalo se některých výhod ve vězení, rovněž i Sixt z Ottersdorfu, který vězněn byl na radnici staroměstské, propuštěn r. 1623 na svobodu.

Krvavými popravami vykonanými na náměstí Staroměstském 21. června 1621 nad náčelníky odboje nebyla ještě smyta všecka vina stavů českých. I druhým účastníkům povstání bylo těžce pykati. Již v Děj. č. p. (IV. str. 30—31) Gindely ukázal na smutnou zásluhu pána českého Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, který již před bitvou bělohorskou předložil císaři plán, dle kterého všichni povstalci — šlechta i královská města — měli propadnouti konfiskaci. Odpadlíku od víry bratrské a zdárnému vychovanci jesuitů „může vytýkati se, že první navrhl trest v tak strašných rozměrech a že návrh svůj v určité způsobě písemně pronesl" (str. 31).

O počátcích konfiskací v Děj. č. p. podány byly zprávy velice nedostatečné a povrchní. Sám spisovatel přiznal se, že do

té doby neprobádal archivu místodržitelského. Zatím práci tu vykonal neunavný řed. Bílek a „český Domesdaybook" byl Gindelovi v této části vzácným zřídlem, jež rozmnoženo, místy též opraveno archivními prameny jinými, takže část o konfiskacích v novém spise Gindelově je jednou z nejzajímavějších.

Již na str. 7. dovídáme se o prvních osobách, které chtěly těžiti z porážky stavů na Bílé Hoře. Byli to Jaroslav Bořita z Martinic a Adam z Valdšteina, kteří za škody vzaté v době odboje očekávali bohaté náhrady. Martinic již 16. listopadu 1620 prosil vévodu bavorského za přímluvu u císaře, aby za utrpené škody a v odměnu za věrnost jeho darovány mu byly „statky jednoho nebo dvou zatvrzelých rebellů". Čtyři dni později Adam z Valdšteina žádal nejvyššího kancléře, aby císař zbavil ho povinnosti splatiti dluhy osobám, které provinily se za povstání; dále aby mu byl darován statek Sulevice patřící dosud Kašparu Kaplíři a i jiné ještě statky v Čechách a na Moravě. Martinic a Adam z Valdšteina zahajují dlouhou řadu výprosníků, kteří lačně žádali bohatých odměn.

O rozsahu konfiskací rozcházelo se mínění rad císařských. V prvních poradách většina rádců nepřimlouvala se ani za nemírné zabrání statků, jaké odporučoval Slavata, ba jeden z rádců navrhoval odnětí jen jedné polovice statků, kterou by bylo lze ještě vykoupiti. Opatrné byly též rady vévody bavorského Maximiliana, jež o konfiskacích dával císaři (str. 13).

Zatím již učiněn první krok ku konfiskacím nařízením vydaným ku konci prosince 1620, aby jmění všech povstalců bylo zabaveno, i vypraveni komisaři do jednotlivých krajův, aby vykonali rozkaz. Poněvadž dosud nebylo rozhodnuto, koho za povstalce pokládati a jak rozličné stupně provinění trestati, otevřena do kořán brána svévoli. Generálnímu komisaři Pavlu Michnovi a pomocníku jeho židu Bassevimu naskytla se poprvé příležitost obohatiti se zabráním hotových peněz, klenotů, stříbrného náčiní, vzácného nářadí a šatstva, nalezených na zámcích zabavených statků. O osobě Pavla Michny, této „pijavice země české" (68) podává Gindely na stránce 330. zajímavé zprávy: byl syn řezníka srbského původu, který se usadil v Čechách, vychování užil od jesuitů, jichž podporou dosáhl úřadu sekretáře v kanceláři kr.; zpočátku neměl značnějšího jmění, jen dům v Praze. Náhlé zbohatnutí krádeží, které s Bassevim dopustil se na zámcích zabavených, učinilo ho jen lakotnějším, takže přemýšlel o prostřed-

cích, kterak by rozmnožil poklady své, aby zakoupiti mohl část statků zabavených. Nevíme, zda z hlavy jeho či společníka jeho Basseviho vylíhl se plán podniku, který lakotnému povýšenci sliboval nejbohatší kořist. Zvláštní družstvo mělo najmouti cís. mincovny v Čechách, na Moravě, v Dol. Rakousích za ročních 6 milionů zl. a nevídaným zhoršením a zlehčením mince kynul účastníkům zisk milionů. Michnu Gindely právem nazývá „zlým geniem Lichtenšteinovým" (str. 68). Jak šlechetná byla rada místodržitele císařského ještě v měsíci březnu r. 1621, když odporučoval císaři následovati příkladu bavorského a zapuzeným šlechticům vrátiti statky, jestliže v čas vykonají přísahu věrnosti. Jaké nekonečné bídy ušetřena by byla země uposlechnutím rady této!

Ale ve Vídni zvítězil duch Slavatův. Císař odhodlal se rekatolisaci země a vyvrácení stavovské ústavy provésti bezpečně ochuzením a odstraněním staré šlechty české. Ještě summárnímu odsouzení jejímu bez půhonu a výslechu, jaké navrhováno bylo z Vídně, odpíral Lichtenštein (v červenci 1621). Ale brzo potom změnilo se smýšlení a chování cís. místodržitele, když Michnou získán byl pro družstvo mincovní. V téže době, kdy Lichtenštein odporučoval císaři, aby uzavřel smlouvu míncovní s družstvem českým, kníže byl jmenován místodržitelem českým s mocí téměř neobmezenou. Dne 18. ledna 1622 ustanoven předsedou konfiskačního soudu a téhož dne podepsána smlouva mincovní s peněžníkem hollandským Janem de Vitte, jakožto zástupcem družstva, jehož členy vedle povýšence P. Michny a žida Bosseviho byli místodržitel Lichtenštein, nej. mincmistr Vřesovec, vůdce císařského vojska Albrecht z Valdšteina a j. (str. 332). Horečná byla činnost Basseviho a Jana de Vitta o sehnání co možná největšího množství stříbra do najatých mincoven. V prvních dvou měsících 1622 raženo nové mince za 30 milionů zl. a získáno čistých 9 milionů, následujících deset měsíců raženo mince sice jen za 10 milionů, ale zrna ještě lehčího. Zlehčení mince mělo v zápětí zdražení všeho zboží a všeobecnou nespokojenost, takže po roce skončilo prohlášením úpadku, kterým cena „dlouhé" mince snížena při zlatém na šestý díl a při drobné minci na osmý. Panství „dlouhé" mince bylo jednou z nejžalostnějších pohrom, které kdy stihly zemi naši, daleko horší než posavadní konfiskace a útrapy vojenské.

V době této vyhlášen pověstný „generální pardon" (3. unora 1622) a zahájena působnost konfiskační komisse, jež byla

vlastně novým mimořádným soudem ku potrestání všech účastníků nedávného povstání. Prosté byly rozsudky soudu konfiskačního: obvinění uznáni buď nevinnými neb odsouzeni ke ztrátě všeho jmění; jen někteří doporučeni milosti císařově. Milost prokázána buď proměněním statku zpupného v lenní, nebo některá část statku vrácena, ale nikoli v nemovitém jmění, nýbrž peněžitou náhradou příslušné části ceny odhadní. Pro oloupení a ožebračení stavů českých podniknuto zlehčení mince a když po roce cena „dlouhé“ mince byla snížena na šestý díl, šlechtic, kterému navrácen čtvrtý díl statku, obdržel vlastně dvacátý čtvrtý díl, čím přiveden na mizinu. Naproti tomu „dlouhou“ mincí členové mincovního družstva opatřili si veliké sumy peněz, potřebné ku koupi statků konfiskovaných, ku které přistoupeno již 29. září 1622.

Co čirého bezpráví a hrubého násilí spácháno při soudech konfiskačních! Jak všecko právo násilně pošlapáno ve při Jana Jiřího z Vartenberka, o níž podrobná zpráva podána na stránce 44—50 z příčiny té, že přední člen mincovního družstva pan Albrecht z Valdšteina zatoužil po statcích rodu Vartenberského. Jaké bezpráví spácháno na vnucích popraveného Kašp. Kaplíře ze Sulevic, Václ. Otakara Perglara z Perglasu a Boh. Rutha z Dirného a j. (str. 70—71). Při hromadném prodeji statků konfiskovaných členové družstva mincovního tvořili jakýsi chabrus, který pod ochranou místodržitele Lichtenšteina dopouštěl se tisícerých podvodů, jimiž nejen dřívější majitelé, vdovy a věřitelé jejich, ale i sama komora královská nestydatě byli o velké summy peněz oklamáni a okradeni.

Později komora dvorská žalovala, že při prodeji císař o $^1/_2$, $^3/_4$ ba i o větší díl ceny byl ošizen, ba často movité jmění na statcích prodaných mívalo větší cenu než byla celá suma, za kterou statek koupen. Příklad zajímavý podává Gindely na str. 47. při statcích Jana Jiřího z Vartenberka Rohozci a Novém Zámku, jež Albrecht z Valdštýna koupil v ceně odhadní 180.282 zl., kterou zaplatil v „dlouhé“ minci, jejíž vlastní cena byla sotva 30.000 zl. Protože cena vzácného nábytku a jiného jmění nemovitého na zámcích byla větší než sama suma zaplacená, dostal statky ty opravdu zadarmo. I když 3. června 1623 císař zakázal při prodeji statků konfiskovaných přijímati „dlouhou“ minci, všemocný ministr Ferdinandův kníže z Eggenberka ochotou místodržitele knížete Lichtenšteina 18. července 1623 koupil statek Chejnov za 80.000 tolarů a na podzim téhož roku Orlík a Zvíkov

za 227.793 tolarů, všecky tři statky tedy za 307.793 tol. nebo-li za 352.258 zl., jež zaplatil „dlouhou“ mincí, takže skutečně zaplatil za ně asi 50.000 zl. dobré mince. Mimo to darem císaře Ferdinanda II. obdržel město Prachatice se vším zbožím, dále panství Krumlovské, palác Rosenberský na Hradčanech (str. 66). Sám kníže Lichtenštein v polovici srpna 1623 koupil Černý Kostelec za 310.000 zl., jež zaplatil „dlouhou“ mincí. Největších výhod při koupi statků zabavených nabyl nenasytný Albrecht z Valdšteina (64—65). Z řady druhých domácích šlechticů katolických pozornost naši poutá pan Vilém Slavata, o němž J. Jireček v „Rukověti k dějinám čes. literatury“ (II. str. 231) s pochvalou napsal, že mimo Košumberk „jiných statků konfiskovaných naprosto nekoupil; nenásledovalť v tom příkladu těch pánů, kteří jako Albrecht z Valdšteina a jiní, z laciných koupí od ubohých vypovězenců zakládali sobě bohatství rodinné“. Spis Gindelův poučuje nás o jiném. Pana Slavatu vedle Martinice nalézáme mezi předními osobami, kterým při koupi statků konfiskovaných dostalo se zvláštních výhod. Za oběhu „dlouhé“ mince Slavata koupil statky Domanice a Košumberk a později za dobrou minci ještě jiné statky; nejstkvělejší obchod učinil, když mu císař za půjčených 200.000 zl. v „dlouhé“ minci zastavil král. věnné město Mělník. Poněvadž půjčka v dobré minci neměla ceny než asi 30.000 zl., lze si představiti, jakého prospěchu Slavata nabyl později z této zástavy (str. 67). Podobně stkvělé obchody učinili Martinic, Michna, Vřesovec, Polixena z Lobkovic, Talmberk a j. O ostatní kořist rozdělili se plukovníci a velitelé císařského vojska (Buquoy, Salm, Stadion, Maradas, Huerta a j.) a duchovenstvo katolické, zvlášť arcibiskup pražský a jesuité.

Jako šlechta česká tak i města královská ztrestána byla za účast v odboji zabavením jmění obecného i pokutováním jednotlivých zámožných měšťanů. Pokutami těmito, násilnou protireformací a útrapami válečnými stav městský poklesl tolik, že sama komora král. přimlouvala se za úlevy (str. 76).

Rozsudky soudu konfiskačního, kterými všecka šlechta protestantská přivedena na mizinu, způsobily v Čechách největší bídu a tisíceré kletby; kromě Čech zbudily největší pohoršení a císařské správě zjednaly podobnou pověst, jakou inkvisice vládě španělské (str. 52). Sám kurfirst bavorský Maximilian litoval, že nesplnila se naděje jeho, že vítězství bělohorské obnoví dobrý pořádek v zemi a upokojí mysli, což nestalo se „hlavně

pro exekuce a konfiskace, kterýmž není žádného konce a jež tíže se cítí než smrt". Sám přísný a horlivý u víře Maximilian, pokládal konečně postupování Ferdinandovo za kruté a odporučoval mírnost (382).

II.

Hmotný úpadek země rozmnožen byl i převratem náboženským, zavedeným od vítěze bělohorského. Spravedlivě Gindely vytýká duchovenstvu katolickému, že vítězství císařova hledělo užiti předně k vlastnímu obohacení svému a v druhé řadě teprve ku potlačení odporných nauk (str. 307).

Hned na zprávu o výpravě vévody bavorského do Čech arcibiskup Lohelius doufaje v brzký konec odboje, žádal císaře, aby obnovil církev českou v dávném lesku a nádheře t. j., aby navrátil jí všecky statky ztracené od doby války husitské, i opakoval žádost svou, jakmile zvěděl o vítězství bělohorském a ve zvláštním listu podával seznam všech statků, které někdy náležely arcibiskupství pražskému, ale časem přešly do cizích rukou.

Podnětem arcibiskupovým také opatové klášterů českých prosili císaře za navrácení statků ztracených od války husitské v počtu 1500 vsí, zámků a měst; později tvrzeno dokonce, že dvě třetiny země náležely duchovenstvu.

Na nevyhnutelné potřeby duchovenstva císař vykázal značné sumy (309), ale ty rychle byly spotřebovány a hlad spíše dráždily než sytily. K novému naléhání Loheliovu nařídil císař místodržiteli knížeti Lichtenšteinovi, aby arcibiskupovi vydal v držení několik větších statků. Poněvadž v nařízení nebylo řeči o postoupení všech někdejších statků arcibiskupských aniž o splnění nároků klášterních, kdežto vláda již přípravy konala k hromadnému prodeji statků konfiskovaných, arcibiskup Lohelius dožadoval se pomoci nunciovy ve Vídni, žádaje aby sečkáno bylo s prodejem statků těchto, až vyhověno bude nárokům církevním.

Ale záměrům arcibiskupovým postavili se na odpor Valdštein, Lichtenštein a j., kteří dychtivě již očekávali chvíle, kdy by za laciný peníz rozchvátili statky zabavené. Kdežto ve Vídni kořistichtiví velmožové dokazovali nunciovi, že král český má privilegium od papeže volně zacházeti se jměním klášterním a proto nemusí nahražovati škodu učiněnou klášterům, z Prahy podána dobrozdání komory české i zvláštní komise ustanovené od místodržitele, ve kterých právnickými důvody vyvracovány

nároky arcibiskupa a opatů českých na restituci všeho jmění církevního.

Císař hleděl uspokojiti aspoň arcibiskupa. Vedle statku Týna nad Vltavou zvýšil roční důchod jeho 6000 zl. na 24.000 zl., jež plynuly ze statků Rožmitalu, Červené Řečice a Nového Rychnova. Než ani to nestačilo novému arcibiskupovi Harrachovi, nástupci Loheliovu, takže dále zachovával sobě důchody statku Oseckého, ač měl vrátiti jej řádu cisterciackému, lakotně sáhal na svobodu města Pelhřimova, jež zachránilo se jen tím, že za odboje stavovského zachovalo se zcela legalně, i vyžadoval sobě od císaře důchody dvou klášterů řádu křižovníků (313—314).

Jako arcibiskup pražský, tak i opat strahovský, probošt vyšehradský, jesuité obdrželi darem buď statky různé nebo důchody peněžité (315).

Ale plná restituce jmění církevního ukázala se brzo naprostou nemožností.

Pokus arcibiskupa Harracha o zjednání náhrady potkával se sice s posměchem státníků vídeňských, ale vedl ke smlouvě, kterou náhrada nalezena zvýšením cla solního, v jehož výnos arcibiskup činil sobě přemrštěné naděje. Proti smlouvě této, i když potvrzena byla od papeže, zdvihl se odpor opatů českých, kteří v náhradě vymíněné neviděli žádného prospěchu pro sebe. Bylo to roku 1629, když zbraně císařské vítězně podrobily celé Německo, kdy Valdštein nakupil ohromné jmění a přívržence své odměnil knížecky, kdy služebníci císařští, dříve chudí, nabyli velikých statků v Čechách. Naproti tomuto bohatstvu duchovenstvo české pokládalo císařovy štědré dary za žebrácké odbytí a proti smlouvě učiněné mezi císařem a arbibiskupem protestovali kapitula pražská, opatové klášterů premonstratského a cisterciackého, probošt litoměřický. Ale protesty jejich zanikly bez výsledku, když vystoupením Gustava Adolfa štěstí válečné v Německu proměnilo se na škodu zbraní císařských a všech peněz potřebí bylo na vedení války. (Pokračování.)

Vliv literatury staroslovanské na staročeskou.

Od prvních počátků svých zabývaly se již česká historie literatury i kulturní otázkami, které týkají se našeho křesťanství. Rozmanité ty kontroversy víží se již od počátku ke jmenům Dobrovského a Dobnera; novější jich shrnutí máme od Kalouska v pěkném přehledu „O kontroversách cyrillomethodějských“ (Athenaeum 1885). Nejnověji navržena byla opět jedna z těch otázek — otázka totiž o původu našeho biblického překladu. Podáváme o stavu věci čtenářům „Naší doby“ zprávu, protože má důležitost netoliko jazykozpytnou, ale i obecně kulturní, pokud totiž běží o přesnější a správnější pojímání idee t. zv. cyrillomethodějské.

Známo jest, že apoštolé naši Cyrill a Methoděj překládali písma svatá (zejména evangelia a žaltář) do jazyka slovanského. Odkud překládali, je již sporno: je jisto, že mnohé knihy jsou přeloženy z řečtiny, ale o jiných bohoslužbách, jak i Kalousek dovozuje, můžeme se domnívati, že byly přeloženy z latiny. Taktéž sporné je jméno jazyka, do něhož překládali — zdali do staré slovenštiny či do staré bulharštiny; taktéž písmo, jakým se to dělo. Ale to vše je nám zatím vedlejší, jisto jest, že byl starý slovanský překlad písem a že zajisté také byl znám na Moravě. Že by se byl býval rozšířil do Čech, o tom nemáme svědectví žádných — i to již o celém působení apoštolů připouštěl Kalousek (na u. m. č. 8.).

To vše celkem vyzpytoval již Dobrovský; Kopitar a po něm zvláště Miklosich ukázali, že v těch krajinách, kde apoštolé slovanští hlásali učení Kristovo, byla již před nimi křesťanská terminologie slovanská, mající patrně vznik svůj u misionářů německých, kteří zde před nimi již víru křesťanskou hlásali. Slova jako oplatek, mše, papež a j., nebo oltář, pop, póst, křstíti, mnich atd. ukazují zřejmě na západ a tyto

elementy latinsko-německé nazýváme po Kopitarovi pannonismy: čím víc je jich v památkách staroslovanských, tím starší jazyk jejich. Nebyl tedy ani v nejstarší své fasi vliv slovanský prost příměsků cizích. Rus Kalajdovič vykládal původ jich z moravštiny: prý původní jazyk sv. apoštolů byl stará moravština, ale mínění jeho nikdo nepřijal.

Je také známo a zvláště od Zoubka 1887 vyloženo, jak i v nitru samé církve slovanské šířila se latina: je dálo známo — Palackým, Šafaříkem atd. a nejnověji J. Vlčkem vyloženo, jak po pádu Velké Moravy a po přiklonění se knížat českých do Němec upadal a klesal obřad slovanský, za to mohutněl a sílil latinský: jak tento nabyl rozhodné převahy zřízením biskupství pražského, jak poslední stopa onoho nás opouští r. 1097 zrušením kláštera sázavského, kde téhož roku 3. ledna jmenován již opat latinský. V XII. století nemáme již po liturgii slovanské ani stopy, tím méně ovšem ve stol. XIII.

Ze sklonku XIII. století máme pak již zlomky překladu českého žaltáře, ze stol. XIV. máme již několik celých žaltářů, ke konci XIV. stol. pak i evangelia a bible celé; překlady české pak, jak pěkně Nehring a J. Jireček ukázali, působí na překlady polské, takže místy polský překlad odchyluje se od latinského textu pouze z neporozumění českému překladu. Další opravy českého překladu doma, jeho další opravení dle textu řeckého a hebrejského zásluhou Bratří, jeho nové revise od Duricha a Procházky v XVIII. stol., pak v naší době netýkají se již otázky naší.

Otázka zní: jaký vznik má český překlad písma? Zejména ovšem žaltáře a evangeliáře, ježto texty tyto, jako nejpotřebnější, nejvíce padaly na váhu. Kdy asi vznikl? Z jakého jazyka? Samostatně-li?

Tu trojí otázku položili si již, jak praveno, Dobner (se kterým v té příčině shodoval se i Durich a Ungar) a Dobrovský před víc než 100 lety. Dobner spojuje náš český překlad přímo s věrozvěsty slovanskými: představuje si, že překlad staroslovanský ponenáhlu byl dle latinské vulgaty upravován, zároveň také mluvě obecné přizpůsobován a naše texty XIII.—XIV. stol. že jsou přímými pokračovateli překladu tedy prastarého. Naproti tomu ukázal Dobrovský přesvědčivě, že překlad český učiněn byl přímo z latiny: svědčí pro to přemnohé hrubé latinismy, jež v textu nalézáme, že vznikl v XIII. století — z té doby až pocházejí naše rukopisy, neukazují nikde na před-

lohy snad staletí starší a mají docela ráz začátečnický a že vznikl samostatně: t. j. český překladatel, tlumoče latinský original, měl před sebou pouze text latinský, nikoliv také staroslovanský.

Mínění Dobrovského, posledně 1818 velice pěkně vyložené, ovládlo úplně; další bádání jsou jen již doplňky stavby. Přijal je Jungmann, Palacký a j.

Ale mínění jeho zřejmě odporoval 1828 nalezený zbytek evangelia svatojanského; hlásil se stářím do století X. a obsahoval leckteré tvary se starou češtinou jen těžko srovnatelné. Bylo tedy nutno pozměniti chronologii Dobrovského — to učinil J. Jireček, ukazuje, jak některé chyby tohoto prvotného textu táhnou se až do XV. století, byl připuštěn také vliv staroslovenský: Hanka a M. Hattala tak učinili 1859. Před tím již bylo proto nutno pozorovati překlad žaltáře do dob prastarých — o to pokusil se Šafařík 1842: schválně k tomu účelu opsal pro něho Štúr ve Wittenberce tamější překlad staročeský. Konečně Šembera doplnil tuto theorii jaksi se stanoviska vývojového: dle něho byly napřed jen překlady kousku textu, do latinských knih vepsané — glossy — ty byly shrnovány v celky a tím způsobem vznikaly pak naše překlady. J. Jireček 1861 přehledně shrnul vše, co do té doby bylo vyzkoumáno: mínění Dobrovského, že staročeský překlad je učiněn z latiny, ovládlo úplně: jen chronologie pošinuta a učiněny některé koncesse překladu staroslovenskému. 1880 upevnil důkaz ten Gebauer v předmluvě k Žaltáři Wittenberskému i v obran evangelia svatojanského.

Ale čím víc se studovalo a shledávalo památek, tím víc upevňovalo se poznání, že s evangeliem svatojanským asi věc bude jinší. Ukazovalo se, že mnohé texty, jimž Jungmann a Šafařík přikládali stáří vysoké, stáří toho nemají: ukázalo se mylným domnění Jungmannovo, že by rukopis t. ř. „čtení zimního času" původem sáhal až do X. století; glossy v musejním žaltáři shledány ne ze XII. nýbrž až z konce XIII. stol.: a shledáno dokonce 1879 od Patery, že dva žalmy z něho jsou padělek ze století XIX.; žaltář klementinský že není z XIII. ale ze XIV. století: a shledáno konečně 1886, že evangelium svatojanské je padělek ze století XIX. Tím vším odpadly samy sebou všecky přívěsky k theorii Dobrovského: samo se ukazuje nyní, že skutečně český překlad písma sv. není starší století XIIIého, že není doložen vliv staroslovenský a že ovšem

překlad učiněn z latiny. Šemberova theorie o sesazování překladu z jednotlivých drobtů rozpadla se sama sebou: v žádné literatuře tak překlady nevznikaly.

S novým míněním vystoupil nyní Dr. Vondrák: již v jednom svém dřívějším spisku zlehka mínění toho se dotýkal, posledně však je plně rozvinuje a podpírá: přijímá však hypothesi Dobnerovu jen z části: dle něho český text není původem staroslovenský, nýbrž vznikl také z latiny: ale překladatel prý velice často přihlížel k textu staroslovenskému, jenž mu byl pomůckou. Na doklad toho uvádí řadu slov, nám nyní neznámých, jako prvenec, potřásti se, roba, zapřetiti atd., běžných však ve staré slovenštině; činí z toho důsledek ten, že slova ta jsou přejata ze staroslovenského překladu a tedy, že staročeský překladatel užíval také textu staroslovenského. Ale zdá se, že není uváženo, jak by v XIII. stol. český překladatel (a nad XIII. století jíti nedovolují nám naše texty celým svým začátečnickým vzezřením) byl přišel k textu staroslovenskému a proč by si byl práci stěžoval, moha prostě překládati z latiny? A pak o všech skoro jeho slovech lze ukázati, že vyskytovala se také ve staré češtině: t. j. slova uvedená jsou společným majetkem slovanštiny veškeré: čeština jich pozbyla teprve v XV., XVI. století: v překladě českém ze století XIII. neukazují tedy na vliv staroslovenský, jako by ukazovaly snad ve stol. XVII. Proti důkazům, sneseným nyní od Dobrovského až po Gebauera musily by býti uvedeny důkazy platnější.*)

---

*) Pojednání dr. Vondráka vyšlé 1894, má titul: Die Spuren der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung in der altböhmischen Literatur. (V Sitzungsberichte der philosoph.-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien 1893. CXXIX. svazek, č. X. str. 1—38.) Další zprávy o pojednání a kritické úvahy dr. Flajšhansa čtenář nalezne ve Filolog. Listech 1894.

Dnešní agrárné hnutí.

Živý vzrůst jihočeského hnutí rolnického jest opět důkazem, jak marné jest úsilí těch, kdo český život kulturní a hospodářský zavírájí před mocným průvanem ideí a snah národy cizími již dávno zmítajících. Nekritické oko naší žurnalistiky žasne nad smělou a živelní silou ruchu, jehož podstata a příčiny jí jsou nepochopitelny a vymykají se naprosto ze šablonovitého rámce jejich zastaralých programů. Jaký div, že snaží se vysvětliti ruch ten dle mělké své methody, příčinami čistě zevními, mezi nimiž politické osobní agitace hrají největší úlohu. Známo, že vládnoucí vrstvy společnosti, ztrativší v půdě vývoje národního kořen své oprávněné existence, každé moderní hnutí, v němž spatřují hrozivé menetekel svého panství a moci, ať již hnutí to mělo základ mravně náboženský aneb sociálně-ekonomický, svádějí vždy na osobní štvaní několika nebezpečných agitátorů.

Odtud ona historicky prokázaná éra persekuční, ona dějinná tragika, již každá nová myšlenka i původcové její prodělati musili, než stala se duchovným majetkem a přesvědčením celé společnosti. Také hnutí agrární není okamžitým rozmarem fantastického jednotlivce, také ono má prameny své hluboko v ekonomických a sociálních poměrech dnešní společnosti a kdo slovem neb perem v první řadě za realisování agrárních snah a programů bojuje, ať již jméno jeho Ruhland, Kanitz, Till anebo Šťastný, nečiní nic jiného, než že dobrovolně a s porozuměním dává se unášeti mocným proudem ideí, jež záhy strhnou za sebou všechny ostatní.

Příčiny dnešního hnutí agrárního vězí v ekonomických poměrech celého rolnictva středoevropského, pročež nelze o jeho pohnutkách specificky českých dobře mluviti. Jsou ovšem jisté znaky každého všeobecného sociálně-ekonomického úkazu pro každou zemi zvláštní, ale pak zpravidla nerozhoduje v růz-

nostech těch národnost, nýbrž poměry buď klimatické, buď zejména politicko-ekonomické. Leč agrární poměry rolnictva středoevropského nevalně se různí, dokonce pak ne, co do vztahů národostních a politických, neboť celé rolnictvo má dva společné nepřátely, jednoho zevního, zámořskou soutěž, a druhého vnitřního, liberální zákonodárstvo soukromoprávní.

Zámořská soutěž jest nepřítel opovědný, zjevný a bezohledný. Právě to, co zoveme požehnáním lidstva a pýchou našeho století, úžasný technický pokrok prostředků dopravních, vrhl výrobcům zemědělským, tedy jádru a hlavnímu kontingentu společnosti středoevropské, na šíji upíra, jenž je hrozí zadusiti. Dlouho ležely ladem nesmírné prérie východních Spojených států amerických. Ačkoliv panenská půda americká, s jejíž úrodností vymrskaná půda evropská neobstojí srovnání, byla úplně zadarmo, a ačkoliv americký farmář, neznající ani daní ani dluhů, pracoval s minimálným nákladem výrobným, nemohla se výroba americká povznésti, dokud vysoké náklady dopravní uzavíraly jí vzdálené trhy evropské a ona obmezena byla na domácí spotřebu svého původce. Rázem se však věc změnila, jakmile pomocí laciných železných drah, umělých průplavů, obrovských elevatorů a rychlých parníků zámořských klesl náklad převozný tak, že společně s nepoměrně nízkým výrobním nákladem amerického farmáře, nedosahoval ani polovice nákladů výrobních zadluženého, daněmi stíženého a s drahým dělnictvem pracujícího rolníka evropského. A tím osud rolnictva středoevropského byl zpečetěn. Jak mohla vyssátá, vysokým důchodem pozemkovým draze kapitalisovaná půda naše konkurovati s věčně mladou, věčně bujnou prérií americkou? Jak mohl náš malorolník se svým primitivním spůsobem výroby soutěžiti s bohatnoucím, nejmodernějšími stroji opatřeným farmářem americkým? Neboť trhovou cenu obilí za panství hospodářské svobody určuje náklad výrobní, jenž jest činitelem kosmopolitickým a při rostoucí nabídce není to vysoký náklad výrobní evropský, nýbrž nízký výrobní náklad americký.

A dosah zámořské soutěže jest nedozírný, poněvadž zlevňování nákladů přepravních jest neobmezené a zásoba zámořské půdy skoro nekonečná. Vždyť ještě nebyly zabrány prérie Spojených států a již objeveny úrodné planiny manitobské v Kanadě a budou-li ty jednou osazeny, jsou zde nesmírné pampy Ameriky jižní, jest zde celá Australie.

Proti tomuto nepříteli jest rolnictvo evropské skoro bez-

branné. Jediným účinným prostředkem jsou ochranná cla. Leč jak dvojsečnou a nebezpečnou zbraní jest clo obilní, které uměle zdražuje předměty k výživě nejnutněji potřebné, které svaluje dar státem rolnictvu uštědřený — a ničím jiným obilní clo není — na bedra vrstev hospodářsky nejmálomocnějších a tím prohlubeň protiv sociálních rozšiřuje!

A konečně každé clo ochranné má jen tenkrát zdravý účel jakožto opatření přechodné, je-li podstatná naděje, že pod jeho křídly odvětví výrobní, jím chráněné, vlastní silou vyroste a zmohutní tak, aby budoucně bez další ochrany celní s výrobou zahraniční úspěšně mohlo soutěžiti. Ale jest taková soutěž kdy možna mezi zemědělskou výrobou evropskou a zámořskou? Vždyť rolnictvo evropské nejen horší jakostí půdy a dražšími náklady výrobními jest neschopno soutěžiti s Amerikou, ono stůně ještě jinou chorobou, jež jest nepřítelem jeho ještě nebezpečnějším a záhubnějším, poněvadž tajným a úkladným. Choroba ta vězí v sociálně právních řádech států evropských aneb, určitěji řečeno, v soukromoprávních normách, jimž podrobena nemovitá půda. Byvši stoupající intensitou hospodaření zbavena původní své povahy společného vlastnictví obecního a rodinného a svého rázu veřejnoprávního, postavena byla půda vlivem římského práva liberálně-individualistickými kodifikacemi moderních států na roveň majetku movitému a učiněna přístupnou mobilisaci a kapitalisaci, čímž propadla neuprosnému osudu zadlužení. Rovnodílné dědičné podíly, jež dle zásad římskoprávním sourozencům příslušely, a zbytky trhových cen za půdu volně prodejnou a volně dělitelnou rostly na usedlostech selských jako laviny a vydaly rolnictvo v šanc kolísání míry úrokové a peněžnímu zadlužení s jeho krátkodobými terminy splatnosti a jeho vypověditelností. Dokud ceny obilní zahraničnou soutěží nebyly stlačeny a vysoký peněžní důchod pozemkový rolníku umožňoval všem jeho peněžným závazkům soukromoprávným dostáti, dotud tíže zadlužení nebyla cítěna. Jakmile však kleslými cenami obilními klesl i peněžný důchod pozemkový, kdežto povinnost k placení úroků zůstala stejně vysoká, byla krise neodvratna. A krise ta nastala v celé své ostrosti a prudkosti, o čemž příšerně vysoké číslice exekučních dražeb a pohledávek na prázdno vyšlých smutné vydávají svědectví.

A zde máme původ hnutí agrárného, jež zachvátilo dnes celou střední Evropu a nezastavilo se přirozeně také před hranicemi našimi.

Rolnictvo jako stav a třída výrobní vidí se hluboce ohroženo v samých základech své existence, ono instinktivně cítí pohromu, jež se na ně řítí a sahá k sebeobraně. A činiti proto rolnictvu výtky jest nespravedlivé, nekritické a přímo naivní. Sociálný vývoj posledního století ukázal jak bludné byly lesklé ty doktriny o roztříštění společnosti lidské v individuální atomy, jež bezohledně a formálně svobodny, puzeny jsouce jen vlastním egoismem, domáhati se měly nejvyššího blaha. On ukázal, že animálný ten boj jednoho proti všem se vší jeho bestiálností a špatností platí v plné míře i o člověku v životním zápase jeho hospodářském. V málo rukou kupily se miliony na miliony, v hrozivou nepřehlednou armádu rostly davy proletářstva, a střední stav, tento kořen a jádro moderní společnosti kulturné, tenčil se a klesal v beznadějných zápasech o zoufalou existenci. Jaký div, že v duchovní dílně lidí myslících hozeny ošumělé theorie individualistické přes palubu a že dána nová hesla ve tmách tápající společnosti, hesla organisace stavovské a zájmové, jež pozdravena od tisíců s nadšeným jásotem. Co platny byly a jsou směšné výtky temného reakcionářství a zpátečnictví, jimiž zaspalí přívrženci zbankrotělého liberalismuu lámou rukama nad úpadkem společnosti. Nikoliv, společnost nejde zpět, pokrok jest nejvyšším zákonem přírody, a kdo by chtěl galvanisovati dávno mrtvé organisace středověké při dnešních zcela změněných poměrech výrobních a spotřebních, kladl by dobrovolně šíji pod vše drtící kolo lidského vývoje. Ne minulost, ale budoucnost jest cílem reforem ekonomickosociálných, ne vzkříšení institucí starých, ale vytváření útvarů nových, základem svým v sociálných poměrech soudobých kořenících, útvarů, v nichž by svoboda individua v plné byla harmonii s jeho účinnou ochranou zájmovou v těžkém boji životním, musí býti podstatou a účelem dnešního hnutí organisace zájmové. Zde leží velký význam dnešního hnutí dělnického, živnostního a také agrárného. (Dokončení.)

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

IV.

Zvyky a obyčeje. Lidové kroje. Lidová práce výtvarná. Píseň lidová. Výstavky krajové a kmenové.

Na NVČ rázovitost a charakter našeho lidu mělo vystihnouti několik oddělení: vedle staveb lidových hlavně zvyky a obyčeje, kroje lidové, cenné památky práce výtvarné, píseň a literatura lidová, a jako doplněk k tomu oddělení výstavek krajových a kmenových. V těchto zjevech běžnému názoru jeví se nejvíce naše individualita národní.

Pro vystižení naší národní bytosti je to obor rozhodně trochu úzký. Věci tyto objevují se nám dnes již buď jako přežitky jistých starších tradicí nebo jsou zatlačeny jen do určitých krajů, kulturou ještě tak nezasažených. Nechci ovšem těmto projevům života lidového upírati v badání ethnografickém významu. Mají svou důležitost, ale více již jen kulturně historickou. Z dnešního života našeho lidu je to zajisté jen nepatrný úsek. Těžisko našeho života lidového pošinulo se jinam. Duše lidu našeho mluví k nám více z jeho průměrného klopotného života, z jeho denních strastí i slastí, z obyčejného života rodinného nežli ze vzácných chvílí slavnostních. Sem musí moderní ethnografie obrátit svůj zřetel. Najít z toho všedního života charakteristické, v tom je ovšem umění.

A tento všední život našeho lidu je právě to, co zastoupeno je na NVČ měrou dosti skrovnou, ač program výstavní měl na mysli znázorniti i tuto stránku. Naše ethnografická výstava nedovedla se tu úplně vymaniti ze všeobecných tradicí výstavních s výběrem předmětů nejdokonalejších a nejlesklejších. Většinou

zachycen náš venkovský člověk ve chvílích nezvyklých, při svých obyčejích slavnostních, na svatbě, o námluvách, v neděli na pouti nebo doma v nejnádhernějším svém úboru. Jeden charakteristický příklad. Ve zvykosloví vystavena skupina „přástky z Domažlicka". Předoucí ženy jsou oblečeny v šaty z těžkého hedvábí a ještě k tomu v nové. Takové šaty i nezámožnější venkovanka obléká o největších božích hodech. Nevezme jich ani v obyčejnou neděli do kostela, tím méně do práce. Ale všední šaty byly by sotva asi do Prahy poslali z venkova.

Zjev tento vykládá se sám sebou. Pro všední průměrný život i naše folkloristická literatura ukázala posud velmi málo smyslu. Poutaly ji nápadnější stránky, hlavně lidové umění a přežitky. Přirozeně i sběratelé materiálu národopisného přihlíželi většinou jen k tomu, co poutalo nezvyklostí, vzácností.

Na výstavě nedostatek tento zaviněn byl kromě toho několika příčinami. Především velikým spěchem a zmatkem při installaci výstavy. Z většiny odborů venkovských předměty přicházely před samým otevřením výstavy, z některých i po výstavě. Instalace chopilo se mnoho ochotných, i obětavých pracovníků. Každý byl intensivně zaměstknán se svým odborem. Chyběl odborný dozor při práci, vrchní systematické vedení; tu i tam rozpor v základních názorech o úloze ethnografické výstavy — výtvarný odbor na př. přísnější měřítko umělecké označil již jménem „cenné památky práce výtvarné" — někde i nedůtklivost, a konečně i princip výstav krajových, dobře míněný, ale v provedení svém ne dost jednotný a přesný.

Celá výstava vypadla jako nádherné ethnografické museum, uspořádané v neobyčejně krátké době, ale bez systemu, namnoze jen empiricky. Ostatně účel výstavní a účel přesně vědecký dají se jen při málokterých odvětvích sjednotiti. Bude to vděčná úloha našeho Národopisného musea, aby v tomto smyslu rozšířilo svůj program, jak již v tomto časopise bylo ve zvláštním článku odůvodňováno. Nechceme právě, aby naše museum následovalo otrocky ve všem ethnografických museí jiných.

* * *

Zvyky a obyčeje většinou spojeny zároveň s druhou stránkou: lidovými kroji. A to dost oprávněně.

Často totiž za určitých slavností a zvyklostí lid strojí se určitým způsobem. Viděti to na př. při znázorněné sceně „Jízda

králů na Slovácku“ nebo „Ostatkové právo na Hané“, „Valašští pastýři z Brumovska“. Tam objevují se jisté předměty krojové, jisté ustrojení, kterých jindy se neužívá. Pravda, krojové předměty při tom byly hlavním účelem, a lidový obyčej zachycen v určitý ztrnulý okamžik. Ale k tomu zajisté má plastické znázorňování plné právo, jako je má na př. malířství, když z celého pochodu dějového vybírá si jen určitý moment.

Zvyky a obyčeje byly u nás dost podrobně známy, šlo jen o to, jak je vystavit. Skupina zvykoslovná, jak navrhl ji dr. Kovář, široké vrstvy obecenstva jistě z celého paláce národopisného nejvíce poutala, důkaz to, že při něm účelu výstavního dosaženo nejvyšší měrou; ne tak systematického provedení. Ale nedostatek předmětů zvykoslovných nedovoloval ani uspořádání mechanické (na př. podle dob ročních, podle území atd.), tím méně bylo možná uspořádati toto oddělení podle principu trochu vědečtějšího.

Podrobný popis jednotlivých předmětů zvykoslovných na NVČ není mým účelem. Naše folkloristická literatura věnovala jim ostatně dost pozornosti.*) Nejnápadněji bijí tu do očí některé skupiny figurin, jež částečně měly illustrovati jisté obyčeje lidové. Ve středu nejbohatší skupina znázorňuje „jízdu králů na Slovácku“. Název svůj má od hocha (krále) přestrojeného za ženskou. Jezdí v pestrém průvodu svých druhů o letnicích na moravském Slovensku dům od domu, aby vybírali dárky. Jiná skupina předvádí obyčej „ostatkové právo“, běžný na Hané, podle kterého tamější chasa volívá si o masopustě své představenstvo za zvláštních obřadů a se zvláštními předměty obřadnými. V neobyčejném ústroji znázorněn i výjev ze života valašských pastuchů, jak koledují v době vánoční po své dědině. Obřad tento vídá prý se i v německé krajině v Čechách u Krumlova, jak slyšel jsem od tamějšího příslušníka. K témuž životu valašských pastuchů vztahuje se jiný originální výjev, jak „báča dělá svatý dřevěný oheň“, jemuž přikládána zázračná moc. Z Moravy (Velkého Meziřičí) je tu též podáno znázornění starého zvyku, vynášení smrti. Čechy zastoupeny skupinou „přástky z Domažlicka“.

Jinak většina předmětů, v tomto oddělení vystavených, týká se významných fasí života lidského a výročních obyčejů. Nejvíce se jich vztahuje k svatbám (svatební věnce ze Slovenska, svatební

*) Odkazujeme hlavně k popisu dra Zíbrta v »Osvětě« 1895 str. 858 a sl.; o krojích na NVČ (tamže, str. 1040 a sl.)

kytice z Litomyšlska, svatební „ratolesti“ („stromky“), koláče, svatební praporce, svatební košíky „cígry“, vymalované svatební průvody selské z let třicátých a j.).

Některé doby výroční, význačné svými zvyky, znázorněny jsou svými předměty, tak zvláště Vánoce, Velkonoce, masopust atd. K udržení těchto zvyklostí působil hlavně psychologický moment: jistá slavnostní nálada, posvátnost okamžiků udržovala staré obyčeje. Poučně seřaděny předměty, jež vztahují se nějak k českému dítěti.

Programem samým bylo již původně pomýšleno na to, aby ztrnulé oddělení zvykoslovné doplnilo se občasným prováděním zvyků lidových od vlastních příslušníků. Viděli jsme pestré slavnosti moravské, plzeňskou svatbu, zábavy uherských Slováků. Pro nepříznivé počasí neuskutečnily se nákladně vypravené obžinky z Královéhradecka.

Tyto lidové slavnosti nebyly ovšem také obrazem všech zvyků a obyčejů lidu československého, obrazem uspořádaným nějak systematicky a úplně. Musely se vybírat především ty, které by dovedly zajímat širší obecenstvo, tedy hlavně lidová svatba, písně a tance. Tolik však dlužno přiznati, že naším obecenstvem byly vždy neobyčejně vděčně přijaty. Bylo viděti v tomto nadšeném přijetí, co zmůže určité modní heslo, přijaté širšími vrstvami, jako bylo v naší době heslo „národopis“. Dá se vysvětliti hlavně našimi poměry politickými.

Zvykosloví v naší lidopisné literatuře věnovalo se dosud nejvíce péče. Přehlédněme jen obsah čtyř ročníků našeho lidopisného sborníku „Český Lid“. Většina je právě zvykosloví. Zjev to zcela přirozený. Je to obor ze všech nejpřístupnější i pro sbírání látky i pro soustavnější studium.

Přežitky zvykoslovné vydávají se zhusta za zvláštní nazírání našeho lidu na svět, na přírodu. Je to ovšem zase trochu pomatený pojem. Jak může se názor takový připisovat lidu, když neodpovídá snad ani 5% příslušníků tohoto lidu? Bývalo to snad názorem většiny za dávno minulého stadia kulturního, ale jistě v jiné podobě, nežli jak se nám dochovaly přežitky obyčejové. Dřívější jeho názor prošel zatím několika stadiemi kulturními a každé z nich zanechalo svůj znatelný vliv.

Na národopisné výstavě můžeme pozorovat mnohé doklady toho. Je tu zobrazeno na př. vynášení smrti. Obřad tento vydává se za nejstarší historicky pověřený obyčej a redukuje se ještě

na názor pohanský našich předků. Nyní přivěšují na „smrt“ obrázky svatých spojujíce s aktem tímto i zbožnou mysl křesťanskou. Nebo: najdete tu průvod mikulášský od prostého člověka malovaný. V průvodu tom objevují se na př. Turci, a vojáci v tehdejší své uniformě. Lid přidává, co zná z nejbližšího svého okolí a zároveň udržuje něco ze staršího přejatého způsobu.

A tak to chodilo vždy. Usadily se v těchto zvycích pozůstatky jistých vrstev kulturních. Pro vědecké badání je právě hlavní nesnáz v tom, odstraňovat tyto později nanesené přídavky a probrati se k původnímu jádru. A tento poslední úkol udělal ze zvykosloví jistou dobrodružnou vědu. U nás je tím zejména J. Ig. Hanuš znám.

Nápadné je při většině obyčejů lidových, že při nich hraje takovou úlohu poskytování darů, hlavně peněžních. V mnohých případech byla to příležitost k osvědčení dobrodiní chudým. Koleda na př., vynášení smrti a j. udržovala se hlavně z této příčiny tak dlouho mezi lidem. Užívali této příležitosti chudí, aby brali od dárců almužnu, aniž jim to od dárců bylo podáváno jako almužna. Teď ve krajinách, kde zlepšil se materielní stav chudiny, přestávají také koledy.

Jindy zvyk nějaký má za účel, aby mladé chase opatřil prostředky k zábavě. Tak při jízdě králů na Slovácku, při průvodech maškarních a j. I tento způsob znenáhla vymírá s vývojem sociálním a národohospodářským.

* * *

Lidovým krojům na Národopisné výstavě připadla přirozeně vynikající role. Jsou to předměty výstavní par exellence. Zevnější zřetelné známky kulturního života, velmi rozmanité, často i malebné, a zároveň něco nezvyklého pro neodborníka. Při tom šťastný způsob vystavení: na zdařilé figuriny oblečeny všecky části oděvní. Před naším zrakem objevuje se člověk, jak je oblečen od hlavy až k patě. Figuriny jednotlivé seskupeny podle krajů, podle příbuznosti kroje, a často zachycen v živém okamžiku svých slavností a obyčejů (na př. „Jízda králů“ z moravského Slovenska, „Pouť“ z téhož kraje, „Ostatky moravské“, „Valašští pastuchové z Brumovska“, „Přástky“, „Svatba z Blatska“ a j.) Vedle toho vystaveno hojně částí krojových ojediněle, zejména v odděleních krajinských i v ústředních odborech.

Naše kroje lidové vydávají se z pravidla za doklad naší

svéráznosti národní. Pojímání to není zcela správné. Většina našich krojů vyvinula se pod značným vlivem cizím. Věc ta není tak obyčejnému pozorovateli pravděpodobná. Pozoruje tento kroj lidový znamená jeho veliký rozdíl od současného kroje evropského, a to je mu důkazem o naprosté originalitě našich krojů lidových. Srovnejte si však krojové obrázky třeba z doby rokokové nebo z doby starší s dnešními kroji, jak se s nimi ještě potkáváme na Moravě, a shledáte ještě dost značnou příbuznost. Nápadná podoba ve střihu, v barvě látek a v mnohých prodrobnostech. Jen že tam ty byly určeny pro hladké salony a tyto zde pro selské upracované tělo. Proto byly přizpůsobovány (odtud na př. volnější, ale přiléhavé koženky místo přetěsných spodků salonních atd.). Mnohé části již názvoslovím hlásí se zjevně k cizímu původu, především francouzskému.

Tak zachoval konservatism vrstev lidových, co ve vyšších třídách je již dávno překonáno a nahrazeno novými. Vystavení kroje podle historického vývoje bylo by to více osvětlilo.

Takto třeba se dívati na náš kroj. Je to analogický zjev kulturní, jako je máme v jiných odborech. Původní domácí jeho ráz při politickém a náboženském styku s cizinou zasažen byl proudem cizím a srostl s ním přes odpor mravokárců, přes odpor i politiků, kteří někdy hleděli, když cizí kroj vtíral se k nám příliš rychle a násilně, zastaviti postup jeho i různými nařízeními. Něco ze starého zůstalo, něco na novém pozměněno, jak odpovídalo potřebě a umění řemeslnému lidí určitého stavu. Za čas tuto vypěstovanou modu zasáhl nový proud, a pochod přejímací se opakoval. A tak to šlo až na naše časy, kdy probudilý ruch ethnografický v některých krajích zdržuje trochu úplné zatlačení starších krojů lidových od běžného kroje světového.

Ovšem že i přejímání kroje z ciziny dálo se způsobem svým, že při něm projevily se vkus a umělecké nadání našeho lidu. Našim kulturním historikům a ethnografům zbývá ještě mnoho práce. Jedná se hlavně o to, vystihnout to nové při přejímání cizího, všecky změny a přídavky, zkrátka vše to, co i v přejímání cizího je našeho, jak v tom projevuje se naše povaha.

V otázce o původu lidových krojů českých naši badatelé dávají nám odpověď ze všech odvětví kulturní historie nejurčitější a také pravdě nejpodobnější. České kroje po stránce kulturně historické podrobili důkladnému bádání dr. Č. Zíbrt a dr. Z. Winter (v objemném díle „Dějiny kroje v zemích českých“); podobnými

studiemi zvláště o kroji uherských Slováků obíral se professor J. Koula (Český Lid I. a j.), prof. J. Klváňa hleděl dokázati shodu dosavadního slovenského kroje nevěstinného se středověkým, (Český Lid IV.), dr. Fr. Pastrnek srovnal názvosloví slovenských krojů s názvy u jiných národů slovanských (Český lid III.). Tím dostalo se tomuto oboru osvětlení, na jaké jinde budeme ještě asi dlouho čekati. Ode všech dotčených badatelů svorně konstatováno faktum, že nejzachovalejším krojem vyznačují se Slováci v Uhrách, částečně i na Moravě.

Na proměnu kroje působí vedle jiných příčin především vývoj národohospodářský. Na Slovensku skoro vše, co na sobě člověk nosí, vyrobeno doma rukou rodiny. Odpovídá to také částečně sociálnímu zřízení. Kde zachoval se ještě tak pospolitý život, jako jej nalézáme na př. u Čičmanů, nemůže být jinak. Lidé tu žijí především pro sebe, pro rodinu, jsou spokojeni se svými obmezenými poměry. Lidských sil nedovedou zužitkovat vydatněji, nedovedou je spojit se stroji. U nás pro kroj všeevropský rozhodla hlavně lacinější výroba tovární. Domácí práce nemohla konkurovat s tovární. Menší solidnost a trvanlivost látky nahrazena lácí. Nezbývalo také času, rolnická rodina musela síly své vynaložit na jiné práce. Za naší doby byli jsme svědky toho, jak na př. výroba lněných látek u nás se navždy vystěhovala z domácnosti.

Z kroje proráží i jistá povaha kmenová. Sledujme jen druhy kroje od východních sídel Slováků uherských až do západních krajů českých! Najdeme v nich určité fase vývojové i charakteristiku jednotlivých kmenů československých.

Prostota kroje slovenského, jež svou látkou i celou úpravou upomíná ve mnohém na původnější fasi kulturního života slovanského, na Moravě přechází v bohatou rozmanitost střihu, v pestrost barev, v bujný nadbytek všelijakých ozdob jako mašlí, fáborů, per, kytek a p.; v Čechách pak mění se zvláště v ústrojí mužském v tvary prostší, ale ne toho způsobu, jaké jsou na Slovensku, nýbrž více uniformní, nákladnější, výroby odborně řemeslné a ne vždy domácí. Původní ráz při nich vyniká nejvíce ve vzácných vyšívaných odzdobách, jež mají pro každý kraj určitý ráz.

Sledujeme-li některé zjevy, nemůžeme je pochopit jinak nežli z kmenové povahy. Jak dovedete na př. vysvětlit, že Slovák udržuje si tak houževnatě svůj kroj domácí, nežli z jeho povahy? Nevím, kde mezi prostým lidem našel by se větší „světoobčan“ nežli prostý Slovák. Jako drátař projde celým světem. Jeho kroj

bývá tam často předmětem posměšků, ale on přes to trvá při svém zděděném kroji. Dostal by buď zadarmo nebo za laciný peníz i náš šat, ale on ho na sebe nevezme; necítil toho nikdy nejmenší potřebu. Je to táž houževnatost, která ho na př. přese všechen nátlak se strany maďarské udržuje při jeho řeči mateřské, při starém sociálním zřízení. Z čeho jiného nežli z povahy kmenové možná vysvětliti zjev, že v mnohých krajích na moravském Slovácku skoro každá dědina má své zvláštnosti krojové?

Zolův naturalism.

Studuje **T. G. Masaryk.** (Pokračování.)

U Zoly ve všech románech vidím nedostatek skutečného myšlení. Jak nepozoruje, tak nemyslí. Invence je skrovná, neboť fantastika není skutečnou invencí. Zolovi přesná obrazivost naprosto schází. Tuto vlastnost chci zde vytknout zvláště.

Dokazovat taková tvrzení je nesnadné, protože nudné. Ať čtenář jen pozorněji čte a bez předsudku a bude souhlasit.

Znal jsem umělce, nadšeného přívržence Zoly. K mým námitkám slevoval, až se konečně zatarasil za „Dílo" — v něm prý se podává román skutečně „umělecký". Tedy „Dílo".

Hned prvá kapitola je přímo odstrašná. Zola trpí na to, líčit naivnost, nevinnost. Viděli jsme to již a ještě uvidíme. V „Díle" předvádí nám scénu, jak Klaudius, malíř pleinairu, celou noc spí s naivnou, nevinnou dívkou v témž pokoji. Aby obě ty naivní duše svedl, vynalezl tuto přímo pyramidální historii: Náš malíř šel v noci o druhé domů; nešel, ale běžel, protože se lilo. U dveří k domu nahmatá živé tělo, při blesku (rozumí se grandiosním) poznává mladou atd. dívku, celou promoklou. Dává se do pláče, aby ji neinsultoval, že prý kočí, jenž ji vezl, ji atakoval a pak vyklopil před jeho dveřmi. Přijíždí totiž poprvé do Paříže z venkova do služby (jako společnice), vlak se opozdil, nikdo jí již neočekával . . . Prosí, aby ji zavedl do Passy. Ale déšť se jen lije — „Budete spát u mne," rozhoduje se Klaudius. Dívka (Krystyna) prosí sepjatýma rukama a t. p. upejpání, Klaudius však ji strká do dveří, jež domovnice otevřela, a konec konců leží za španělskou zdí v jeho posteli, on spí na divaně.

Analysujte v té trošce to klubko nemožností: Dívka dorostlá, vzdělaná, vyrostlá jako sirotek v nouzi a boji o život, jak se nám později popisuje, neví si rady v napoleonské Paříži, o niž, jak obecně známo, staralo se tolik policajtů, že známý Americký rek, když se po své cestě do orientu do Paříže vrátil, nalezl svůj zapome-

nutý deštník na svém místě a při něm — úslužného policajta. Aby její naivnost Zola hodně podškrtl, dovídáme se hned o neslušném attentatě kočího (představte si tu situaci ve fiakře — a koně se kočímu ani nesplašili!)... Než dobrá. Klaudius jí béře k sobě. Domovnice otvírá a Krystýně by nepřišlo na um, zůstat u domovnice anebo se s ní, se ženou alespoň poradit? Ale byla prý „ohlušená, zničená". Od čeho? Sotva že přišli do bytu, bouře přestává — nemohla se tedy vrátit? — dejme tomu, že by s ním byla šla. Čtěte si pak dále, jak Klaudius jí velí, aby se svlékla (chtěla spát oblečena), jak se také oba (ve tmě) svlékají, jak konečně spí, jak ona zaspala tak silně, že jeho šramocení jí neprobudilo, aby totiž mohl kreslit její odhalené tělo, které ovšem právě potřeboval, a nota bene právě v této posici! — čtěte, jak si sbírá nesuché ještě šaty, jak on prohlíží její punčochy „ze školských nití, popelavě šedé (to je přece realism, nezapomenout ani toho d e t a i l u!), dlouhé, jemné" atd. atd.

To jest: čtenář se ohromuje tou báječnou, nezvyklou „přirozeností", jak mladý muž a mladá dívka bez závady mohou býti a spáti u sebe, ba vedle sebe — — ta smělost čtenáře chytne a quasi hypnotisuje, že nepozoruje, jak tato de facto nepřirozenost vykoupena je celým pásmem nepřirozeností menších.

(Poznámka: „O Díle" ještě později úsudek zde pronesený bude doplněn.)

IV.

Vycházeje jako positivista od Tainea a nikoli od Comtea bral si positivism již z druhé ruky a vůbec nikdy ho nepojímal přesně, nýbrž v tom širším slova smyslu, jak se obyčejně užívá. Taine prohlásil se (nepositivisticky!) pro materialism, řka, že ctnost a neřest jsou »přirozenými produkty jako cukr a vitriol« a Zola přijal toto heslo. (Motto k románu Teresie Raquinové). Ve svém „Díle" Sandoz-Zola uvádí tento materialism: umělec studovati má člověka, jaký je, tedy člověka fysiologického a nikoli jeho metafysické chůdy, člověka jak je determinovaný okolím a jak se podává v působení všech svých orgánů. Zolovi nestačí již materialism, zaměňující metafysického „ducha" mozkem, je radikálnější: studovati pořád a pořád funkci mozku, jakoby mozek byl nejušlechtilejším orgánem, je směšné. „Myšlenka, myšlenka, eh! hrom a peklo! myšlenka je produktem těla celého. Dejte myslit mozku, je-li žaloudek nemocný a uvidíte co je mozek!"

Ne! to je hloupé; filosofie tu nic neznamená, neznamená tu věda nic; my jsme positivisté, evolucionisté a my budeme chránit liberálního paňáka dob klasických a my nepřestaneme rozčesávati zcuchané vlasy čistého rozumu! Kdo dí: psycholog dí: zrádce pravdy. Ostatně fysiologie, psychologie, to neznačí nic: jedna prostoupla druhou ... mechanism člověka spočívá v sumě a výslednici jeho funkci ...“ tento nehorázný materialism mění se v pantheism tou měrou, kterou Sandoz, ležící v čerstvé trávě, přichází v nadšení, až konec konců se přímo modlí k matce zemi, pramenu všeho života.

Nechci Zolovi opět a opět vytýkat, že v takových otázkách není důsledný a určitý. Také mu nechci vytýkat jeho materilism. Materialistická formule patrně nejlépe odpovídala jeho schopnostem a proto si ji osvojil; není program, je symptom. Mluvím-li přece o materialismu, míním vlastně materialsm aestetický, materialism nevkusu. Zola skutečně myslí, že člověk nemyslí a necítí pouze mozkem, nýbrž celým tělem a patrně se také domnívá, že to ostatní tělo více vydá než ten menší a neviditelný mozek. Zolovi se zdá, že člověka v ustavičném pohybu myslit a chtíti vidí — a mozku ovšem nevidí, pouze nohy, ruce atd. Zola důsledně skrytějšího života vnitřního nevidí, nerozumí mu; jeho lidé jsou všichni charakterové nesložití. Tuto zvláštní jednoduchost na Zolových osobách téměř všichni kritikové svorně uznávají, i ti, kdo v tom vidí přednost. Zola neanalysuje motivů, neanalysuje složitých pochodů rozumových a citových; nepotřebuje toho, proto že v člověku příliš vidí jednoduché, domněle jednoduché „zvíře“. Také pro svou víru v dědičnost nestará se o analysi, lidé jsou mu hotoví, dávno hotoví.

Co jiným je mozek Zolovi jsou končetiny a viditelné orgány vůbec. Jak se tento materialism končetin všude a důsledně jeví, toho tento charakteristický doklad viděti v „Pascalovi“. Klotilda, když se konečně s Pascalem spojili, vyznává mu mezi jiným, jaký veliký dojem na ni učinilo, že ji tenkráte v té noci, kde polonazí filosofovali o dědičnosti a při tom se i rvali, přemohl, ztisknuv ji tak silně, že jí i krev na rameni vytryskla. Od té doby prý cítí potřebu podpory. Zde máte ten materialism: Pascal vychoval si Klotildu, je jeho dílem, je jeho duší a tělem, ale musila jeho nadvládu pocítit svým tělem, svým ramenem — celé tělo, nejen mozek myslí.

V tom smysle a podle toho příkladu všude poznáte Zolův

materialism. Co není viditelné, co nedá se ohmatat a co nevzrušuje a nerozčiluje, jakoby neexistovalo. Proto na př. mužnost vidí hlavně, téměř jedině ve fysické a přímo v pohlavní síle. Síla a pravda mu téměř splývají; v „Díle" Sandozovi velmi charakteristicky připisuje „vášnivou chtivost po pravdě a síle".

Kde zavadí o jemnější duševní stránku, o složitější problem, neví si rady. V „Germinalu" na př. Štěpán táže se jednou, jak se věc má s právem zavraždíti — ale mnoho se problemem nezabývá a nic o tom neříká. Podobně v „Člověku zvířeti" na jednom místě natknul se na touž záhadu; právě v tomo díle o věci měl uvažovati obšírněji a lépe, proto že proti Dostojevskému hájí thesi, že nevraždí se z rozumu, nýbrž pod nátlakem krve a nervů. Zola tento veliký problem řeší jako by nic. Jacques klade si otázku, má-li právo zabíti druhého, jenž se mu staví v cestu? K otázce odpovídá si darwinismem nasáklý strojvůdce, že má absolutní právo, zabíti svého odpůrce právě tak, jako v době, kdy lidé v lese jako vlci se zabíjeli a žena patřila tomu, kdo zvítězil. Avšak proti tomu ozývala se v něm „civilisace", že nesmí se zabíjeti, zdržovala ho moc výchovy, děděná mnohými pokoleními. Zola tedy staví vedle sebe důvody pro — proti, ale to protipostavení je čistě mechanické, Jacques nepřichází k žádnému propracovanému rozhodnutí, také nemá žádných v nitřních bojů — v daném okamžiku jedná prostě podle vrozené, zděděné silnější náklonosti. Tento nedostatek smyslu pro jemnější duchovní život zří se v Zolově zálibě v slastech a strastech čichu. Očima také na všem a přede vším postřehuje barvu, ne formu a složení věcí.

V „Pascalovi" pro jemnějšího analytika a pozorovatele bylo úkolů dosti — zejména boj víry a vědy měl by býti alespoň poněkud rozebrán. Zola sice staví proti sobě vědu (Pascala) a víru (Klotildu o Martinku), ale tak, že toho čtenář poněkud nepozornější ani nepozoruje. Klotilda o víře své a potřebě věřiti mnoho deklamuje, ale jsou to jen deklamace. Zola patrně také četl, co v poslední době psal Bourget, co psal Maupassant, co symbolisté a j. vzal to i do svého románu, ale neuměl z toho udělati více nežli co občas viděl na své služce Martince. Pascal konstatuje na Klotildě hloubání o tajemném a neznámém, ale vykládá si to jako dědictví po Klotildině matce, jež ráda čítávala a dumala, karty si vykládala a hádati si dala — — odkud matka tyto vlastnosti má, již se nestará, maje svou pohodlnou, ale prázdnou formuli dědiční. Vykládati něco děděním, znamená právě výklad odkládati — má-li Klotilda zbožnost od matky, odkud ji má matka?

Zola proto nemá také schopnosti vylíčiti složitější vývoj a změnu charakteru. V „Krčmě“ na př. ukazuje se, jak Gervaisa a podobně Coupeau, do jisté míry i Lantier, upadají. Avšak to upadání neděje se organicky, neviděti, jak se vniterně a vlivem okolností a okolí vyvíjí, nýbrž cítiti jakoby ty charaktery někdo ze zadu občas chytil a do předu postrkoval. Zola právě do lidí dobře nevidí, a na nich všeho nevidět. Gervaisa s počátku líčí se jako velmi pracovitá a více než slušná žena a manželka Lantiera, s nímž má již 8letého hocha. Lantier ji opouští — ona pilně a rozšafně pracuje, aby dítky vyživila. S mladým Coupeau obcuje přátelsky, ale odmítá jeho nabídky sňatku. Konečně však povoluje. Noví manželé jsou vzor pořádku a pracovitosti. Když Coupeau spadl a více měsíců nepracoval, počal býti nepořádným a zlým, čehož dříve nebylo — Zola to motivuje netoliko následky pádu, nýbrž i vzpomínkou na otce, který si prý v opilosti srazil vaz. Zlobí se na Boha, že to připustil a dává se do pití — Gervaisa svou prací ho živí. Tu namanul se Lantier, bydlí u Coupeauových — Gervaisa žije pojednou i s ním ať Zola to motivuje, že jí jedné noci byl nesnesitelen zápach opilého a v opilosti nečistého Coupeau a že proto se Lantierovi podala. A tak i Gervaisa konečně pije a chce se prostituovat a čtenář neví jak a proč. Zola — to vidí čtenář z toho stručného náčrtu — nevyvíjí charaktery své, ale postrkuje tím svým brutálním fatalistickým policajtem — dědičností; Coupeau k tomu ještě musí padnout se střechy a takto fysickym nárazem se přeměnit a ještě k tomu podle šablony svým opilstvím a vlastně nečistotou (prosím za odpuštění: Coupeau se po důkladném flámu ve své posteli vyvracel) vhání Gervaisu do náručí Lantierových atd. — tedy skutečný postrk fysický, tu i tam fysiologický, nikoli vývoj přes to, že se Zola hlásí i k evolucionismu. Jak jsme již vytkli — Zola process degenerační nedovedl ani theoreticky náležitě vyložiti ani svou uměleckou praxí ho nevystihl.

Jak nemá smyslu pro jemnější stránky života, tak zase má smysl pro stránky života vnější, hrubší. Hmotný detail Zolu zajímá vždy a při všem; popisuje na př. milostnou scénu (rozumí se ve smyslu lásky pojímané fysiologicky), neopomene udati, čím divan, na němž scena se odehrává, je obtažen, jaké má bordury atd. S chutí popisuje Zola výkladní skříň, obzvláště prádlo atd.

Zola je hrubý. Nemá jemnocitu. V „Pascalovi“ Klotildu Pascal tluče, bije, škrtí, hrubě k ní mluví; čteme, že vyhýbá se její panenské ložnici, ale nevadí mu, položiti jí krajkový živůtek

na postel; summum nevkusu je v „Zemi“, kde jednomu ze svých chlapů dává přezdívku „Ježíš Kristus“. Tento „Ježíš Kristus“ velmi trpěl větry, tento „Ježíš Kristus“ chytl se s Florou, po níž žádal litr rumu atd.

A dokonce v pohlavních věcech Zola je učiněný nevkusník. To jeví se netoliko v podrobném popisování hrubých smyslností, ale ještě více v jejich hromadění. V tom všem dýše jakási obmezenost a protivné pedanství. Ty smyslné sceny jsou skutečně nudné. Tolstoj charakterisuje tuším ve „Válce a míru“ Němce tím, že prý chtěje své lásce se vyznati a před ní se spustiti na kolena, zpozoruje, že roh koberce je zahnutý, i narovnává jej za tou příležitostí — takovým německým ale sexuelním pedantem je Zola.

*

I sloh Zolův odpovídá této materialistické filosofii a aesthetice. Je prostý a v tom je pěkná stránka, ale je zároveň jednotvárný a nejemný; Zola nelíče jemnějších stránek duševních, nelíče i jemnějších odstínů vnějších nepotřebuje slov a pojmů jemných, přesných. Pelissier správně označil jeho způsob psaní jako „litanii massivních průpovědí“. Tyto „litanie“ mají druhdy rhytmus a dají se číst jako sloky bez veršů — možná, že je v tom kus tvůrčí síly.

S jeho pedantstvím v nepatrnostech souvisí Zolova unavující mnohoslovnost. Hennequin, jenž pro tuto vlastnost spisovatelskou má smysl, dobře charakterisuje po této stránce Zolův slovník.*)

V.

Nedostatek psychologické jemnosti obzvláště se jeví v Zolově analysi lépe řečeno konstrukci zločince a vůbec člověka zkaženého, degenerovaného. To právě je Zolův úkol. Ale nelámal si jím moc hlavy (těla — musil bych říci po zolovsky.) Theorie Lombrosova, sama v sobě dost chatrná, musí mu vypomáhat.

Vzpomeňme si alespoň na hlavní these „Člověka-zvířete“. Člověk tedy je zvířetem, bestií. V Jacquesovi totiž oživla stará původní divokost člověka necivilisovaného, divocha. Jacques je v pravém slova smysle divoch. A divoch zabíjí, protože má radost z toho, že je silnější, projev síly je mu slastí životní, projevem života. To je jeden názor o Jacquesovi.

*) Hennequin, Ecrivains français p. 70. Sr. o slohu Zolově ještě Bruneuèrea l. c.

Ale vedle toho slyšíme také, že Jacques zejména má pud zabiti ženu a zabiti ji při znásilnění; Jacques tedy je divoch docela zvláštní, jemu nestačí poznati sílu svou na muži nebo snad na zvířeti, nýbrž výlučně na ženě.

Patrně Zola není si jasný v tom, co podle Lombrosa je atavism. Možná že v tom i Lombroso je nejasný, ale zde běží o psychologii Zolovu. Jednou v Jacquesovi vidí divocha, po druhé divocha žíznícího po krvi ženské; a tu krev ženskou prolévati žízní zase jen tehdy, když ženu vidí odhalenu. Ve tmě mohl by ženu znásilniti a neměl by té touhy zároveň ji zavražditi.

Zola tedy docela zřejmě spojil v „Člověku-zvířeti" více názorů. Lombrosova zločince totiž představuje nám zároveň jako individuum psychopathické, v němž pohlavní rozkoš spojena je s vražedností, o kterémžto neduhu psychiatrie a soudní medicina mnoho se napovídají; a obojí — atavism a chlípnost vražední — odvozuje dědičností z alkoholismu rodičův a předkův. Jacques Lantier je tedy velmi komplikovaný vrah! A je ještě komplikovanější: on totiž také chce zabiti po prostu, jak jiní vrahové, z chladného rozmyslu a z návodu.

Zola zakončuje svůj cyklus „Pascalem", patrně postřehl nejasnost a neurčitost svého „Člověka-zvířete" a proto jej desavuuje; čtemeť na jednom místě (v „Pascalovi"), že o atavismu pochybuje a později praví přímo, že veň nevěří.

Brandes*) chválí „Člověka-zvíře", že prý je to dílo veliké pochopením jednoduchých, strašných pudů člověka. Souhlasím, že román dělá dojem tou svou nehorázností, ale popírám, že Zola pochopil a správně vylíčil ty základní pudy lidské přirozenosti. Již fakt, že je vlastně symbolisuje „zvířetem" svědčí, že je nedovedl náležitě analysovati a skutečně vidíme, že „zvíře" má různý smysl. Psychologie Zolova je jednoduchá ale to není předností žádnou, naopak chybou. Právě pudy byly by modernímu psychologovi velmi vděčným předmětem analyse; Zola však ničeho neanalysoval, nýbrž podle neujasněných theorií konstruoval. Úsilím psychologa skutečně moderního musí být pudy, a to, čemu se „pudy" říká, co možná analysovat a eliminovat — „pudy" jsou právě psychologické reservoiry, do nichž se všecko neobyčejné háže, na místě, aby se rozebralo a svedlo na prvky známé, alespoň známější. Zola naproti tomu pudy (to, co pokládá za pudy) anthropomorfisoval a zoomorfisoval, konstruoval

*) Brandes, Menschen und Werke, stať: Das Thier im Menschen.

báječné a vybájené bytosti, oblékl je do praehistorického hávu a bylo po psychologii. A ostatně: rozumíme „jednoduchému“ zvířeti, podle různých slepých „pudů“ lépe než-li nejednoduchému životu lidskému?

Zola v „Bête Humaine“, jak už řečeno, čelil Dostojevského „Vině a trestu“. Několikrát ústně i písemně demonstroval proti ruskému vlivu vůbec, obzvláště pak vytýkal proti Dostojevskému, že člověk vrahem se nestává z rozumových důvodů nýbrž působením krve, vlivem neoddolatelného „pudu“, nucením zděděných vlastností, atavismem. Také Zolův vrah prý rozumuje (jak už víme) o tom, smí-li vraždit, ale liší prý se od Rozkolníkova tím, že při spatření své žertvy ztrácí všecek rozum. „Opakuji: rozvažováním člověk vrahem se nestane, musí se projevit pud krvežíznivosti a ten vede k tomu, že se člověk vrhá na svou oběť a ji ničí pod vlivem hladu nebo vášně“.*)

Zola o jemné psychologii Dostojevského nemá ponětí. Předně proti Zolovi na snadě je argument ad hominem, že přece i v „Člověku-zvířeti“ velmi obšírně popisují se vraždy z rozvahy, z důvodů. Rouband na př. dověděv se, že jeho starý chef prznil jeho ženu, koncipoval plán vraždy a také jej provedl — ty své důvody a příčiny přece nemohl míti zděděné. Podobně vraždí a účastní se vraždy Severina a j. z důvodů rozumových. V tom tedy Dostojevský není vyvrácen. Avšak Dostojevský není vyvrácen i ostatní psychologií Zolovou.

Zola nepochopil, jak nám Dostojevský ukazuje působení t. zv. fixních ideí, které zejména Rozkolnikov podlehl, prováděje svůj čin téměř automaticky. Dostojevský neopomenul dále ukázat, jak filosofující Razkolnikov byl rozčilen a rozstrojen nervně a duševně; vidíme docela dobře, jak vražda vzniká z rozvažování a nikoli z krvežíznivosti.

Zola u Dostojevského mohl se však také naučit tomu, jak opsat a analysovat „pudy“ a zejména tu smyslnou ukrutnost a vražednost. Právě toto thema Dostojevský, před Tolstého Sonatou, zpracoval vícekrát; podívejme se jen na „Podrostek“ a jak se nám tam předvádí náklonnost Versilova ke Kateřině Nikolajevně — Zola mohl se u Dostojevského naučit, jak takový slepý „pud“ jeví se vniterně — než o to právě Zola nestojí, jemu stačí theorie Lombrosova, dědičnost, atavism a podobné moderní sice, ale nesprávné a neprojasněné psychologické — pověry.

*) Gille, La bataille littéraire, V., 1894: stať o Bête Humaine (interview).

Zola má obzvláště dva romány v cyklu Rougon-Macquartů, v nichž mohl a musil ukázat, co psychologicky dovede, míním „Doktor Pascala“ a „Dílo“. V „Doktor Pascalovi“ líčí nám život moderního vědce, v „Díle“ líčí život umělce.

O „Pascalovi“ Zola řekl v interwiew (Figaro 1890, 2/4), že bude biografií Claude Bernarda, „jehož vědeckou methodu jsem se pokoušel applikovat na všecky své romány.“ V „Díle“ líčí hlavně Maneta.

Prosím, ať mi někdo z obou těchto románů ukáže jediné místo, kde by se o vědeckém a uměleckém myšlení a tvoření něco kloudného řeklo! V „Pascalovi“ opsány jsou z Ribota věty o problemu dědičnosti, ale všecko ostatní a zejmena, jak líčí Pascala, nepodává žádné lepší ani hlubší idee o vědě a žití člověka moderní vědě žijícího. Čteme o přihrádkách, do kterých si Pascal dává svá pozorování a t. podobné vněšnosti, ale že by ten Pascal = Claude Bernard jednal jako člověk, stojící na výši časové vědy, toho v ničem a v ničem neshledáte. Doktor Pascal je naopak člověk docela všední a jedná tak, jak jednají všichni mužové Zolovi; jediný rozdíl je v tom, že mu dal 60 let a tím si ho jaksi temperoval, ale jinak jedná a myslí tak, jak jednají a myslí (po případě nemyslí) ti ostatní Rougonové a Maquartové. A ani to stáří nepřekáží Pascalovi, aby zejmena pohlavně nežil tak, jako všecky ostatní figury Zolovy.

A v „Díle“ věc není lepší. V tom, co říká a dělá spisovatel Sandoz, opakují se věty, jež jsme četli ve spise o experimentálním románě, ale ničím, ani slovem ani svým jednáním, nevzbuzuje v čtenáři hlubšího zájmu. Pokud běží o Maneta a moderní malířství, tedy opakuji svou žádost, aby mi někdo ukázal, v čem Zola postřehl a popsal pravého umělce-malíře? Srovnejte „Dílo“ se známými články, v nichž Zola již 1866 vystupoval pro naturalism mladé školy malířské (sebrány v Mes Haines 1866 a 1879, Mon Salon 1866) a bude vám snadné, nalézt určitou a jasnou myšlenku. Líčí se vám v „Díle“ žití umělecké bohémy, ale to naleznete také u Murgera (připouštím méně umělecké), líčí se vám zejmena pohlavní excessy různých těch polobohů, staví se vám před oči ta nepravdivá naivnost dívky, již Zola pokládá za vzor nevinnosti a cudnosti — ale o umění Manetově mimo vnějších detailů nedovíte se nic. Slyšíte, že Claudius si najal atelier, jakého akademičtí malíři nechtí, čtete, že nakládal barvy, že modeloval, čtete živou historii mladých secessionistů, boje a spory starých a mladých,

které trvají a trvat budou co svět světem stojí, ale nikde vám není podán vhled do té tvořící duše. Že Claudius chce něco velikého, nebývalého, svého, to se rozumí samo sebou, že s sebou není spokojený, to se rozumí samo sebou, že bojuje proti romantismu, rozumí se již také samo sebou, ale že by Zola byl věcně nebo historicky jasně postihl oč běží při úsilí o plein-aire a impressionism — kde toho je v „Díle" a třeba i v dotčených článcích důkaz? A přece Manet Zolovi jistě, pokud to dovedl, odhaloval své umělecké nitro — zatím v „Díle" vidíte jen ten vnější appárat a zejmena pohlavní přídavky, které u žádného skutečného umělce, ani u Maneta nehrály té roli, kterou jim připisuje Zola. Manetovi šlo o plein-air, Zolovi o ženu — Manetovi, jak Muther praví o obraze „Olympia", nahé tělo bylo prostředkem, experimentem, Zolovi běží o tělo a jen o tělo, to popisuje a líčí, o plein-airu mnoho uměleckého neslyšíme. Monet studoval různé osvělení na kopách sena, proč nevybral si Zola ten cyklus Monetův, aby z něho abstrahoval, co se dá říci o t. zv. plein-airu? Proč studuje světlo jen na nahé ženě? Manet je na ni studoval, ale právě proto, že jeho „Olympia" nebo „Nana" je docela jiná bytost nežli co Zola z nich dělá — byly Manetovi to co Monetovi ty kupy sena. Nejlepší tomu důkaz je přece biografie Manetova — jak nepoznáváte z opisů Manetových obrazů skutečného Maneta, tak ho nepoznáte v životě. Prečtěte si o Manetovi odstavec v Mutherovi a přisvědčíte, že tento spisovatel lépe se vcítil a vžil v dílo Manetovo, než jeho přítel umělec.

Uzavírám tedy i z „Pascala" i z „Díla", že Zola není dovedným anebo dokonce neobyčejným pozorovatelem a psychologem anebo jak jsem už řekl, že jeho theoretický materialism je především materalism aestetický, umělecký.

Jak umělec dovede se dívat do duše umělcovy, vidíme u Gottfrieda Kellera v „Grüne Heinrich": tu podává se mnohem pěknější a pravdivější vypsání těch zžírajících muk duše snažící se k nejvzdálenějším metám umění — energie a slabost, naděje a malátnost, vzdor a resignace . . . všecky tyto a ostatní boje a útrapy vystiženy jsou tu mnohem jemněji a věrněji, než Zolou, třeba způsobem poněkud zastaralým.

*

Nedostatek psychologického pozorování a analysování vidím také v líčení sociálních jevů. Zola sice cyklus Rougon-Macquartů sám pokládá za román sociologický, domnívaje se, že jím vy-

stihuje stav společnosti za II. císařství a tu i tam chvalořečníci Zolovi obzvláště vytýkají, že prý mistrně líčí hromadné jevy společenské, lidové massy. Zejména „Germinal“ se v té příčině uvádí přímo za vzor.

Já toho umění v Zolovi nevidím, nevidím ani historického ani sociálního zobrazení. Není ho ani v „Germinalu“, ani v „Zkáze“, a vůbec nikde. Pravda je, že massová hnutí líčí, avšak jak? Obrazně, anthropomorficky, nikde neanalysuje hromadného hnutí, nehledá jeho jednotlivé prvky; k tomu právě schází Zolovi psychologická dovednost. Schází mu dokonce propracovanější sociální a historická filosofie. Dnes přece je již anachronism, jako Zola mluvit o massách lidu, že je přírodní silou, jež sama se strávívá a pod.

V „Germinalu“ i v „Zkáze“ vidíte vedle sebe různé, jednotlivé scény, ale celku nepostřehujete a hlavně nenalezáte smyslu v tom, co se vám en masse předvádí. Po Tolstého „Válce a míru“ od sociologického romanciera musíme žádat více, nežli fantastické ruské nihilisty, způsobující stávky, „svatební noce“ v zatopeném dole a pod. episody, jak je vidíme v „Germinalu“. A jestli se k tomu, tu neb onde hodí darwinistická floskule, že dělníci jakožto silnější pohltí kdysi slabší buržoasii, otázka „Germinalu“ nestává se jasnější a určitější.

Tolstoj popisuje válku rusko-francoúzskou důsledně a s plným vědomím vystihuje, co je hromadný jev, jak se tedy massa liší od jednotlivce, zejména národ. Svým románem podává celou filosofii dějin. Vidíme, jak uvažuje o svobodě vůle a historickém determinismu, o působení a vlivu t. zv. velikých mužů a vůbec po stránce věcné i historické hromadu, massu analysuje. Celým románem cítíš ten rozdíl jednotlivce a massy, cítíš, jak ten jednotlivec v masse se ztrácí, jak je vlečen. Nemyslím, že Tolstoj věc pojímá správně, ale neběží tu o správnost, nýbrž o to, učinil-li se pokus postihnouti jev hromadný, sociální a historický.

U Zoly ve „Zkáze“ čtenář nevidí, že toho pokusu, s plným vědomím učinil. Vidíš některé osamocené scény bitevní, ale toho grandiósního celku nevidíš a nepociťuješ nikde. Nečteš, jak válka vznikla — je o tom sice zmínka, ale nahodilá, předmětů nijak nevyčerpající — a, jak řečeno, nevidíš vůbec války, N. B. jedné z největších válek v historii vůbec; proto také nevidíš charakterisovány oba soky, leda velmi povrchně, řekl bych po novinářsku a velmi nešťastně. Postaviti proti sobě na př. jako „Prušáka“ Goliáše a jeho francouzské vrahy, je jistě velmi nešťastný pokus

a proto také vypadl v neprospěch Francouzů. U Tolstého vidíš vůdce obou stran i vojíny, vidíš Napoleona a ruského Kutuzova, oba plně charakterisovány i malými osobními tahy; vidíš vůdce ty při práci — u Zoly čteš jen novinářské zprávy o bitvě, u Tolstého jsi v bitvě samé. U Tolstého, pokud je válka, válka stojí v popředí a osoby postupují v pozadí — u Zoly pořád od samého počátku v popředí stojí osoby a jejich dobrodružství. Ze „Zkázy" čtenář má dojem, jako by Zola popsal jednotlivé válečné obrazy, na které se právě díval, obrazy třeba Vereščaginovy, ale přece jen obrazy. Proto Zola tak obšírně popisuje bojiště po bitvě, předvádí nám scény s lupičskými marodéry a j., ale celé nějaké bitvy nám nepodává a hlavně: nepostihuješ světodějného zápasu dvou velikých vzdělaných národů. Dočítáš se úsudku o Napoleonovi, že prohrává svou partii, ale jak a proč se to vše děje, toho se nedočítáš; neboť hned úvodní poznámky, že v Belfortu vojsko nemělo, co potřebovalo, že nemělo ani pušek, zjevuje ti sice nepořádky, ale nic více. Čteš také na počátku, jak francouzští vojáci jsou demoralisováni, ale i tomu nerozumíš v souvislosti s ostatními jevy a vůbec necítíš, že tu běží o věc velikou. O významu války Zola spokojuje se poznámkou, že podle theorie evoluční, kterou prý všecka intelligence teď přijímá, je to přirozený boj o existenci.

Že Zolovi do opravdy nešlo o hromadný jev veliký, nejlépe viděti z toho, že se pořád pachtí o effekty. To právě zde velmi odpuzuje. Správného a pravdivého pozorování v „Zkáze" není. Hned na počátku tě zaráží, že vojáci ze smutné oblohy uzavírají, že je kdesi boj — než to obstojí; tam zase v chráněné rokline vidíš sedláka klidně orat, ačkoli vůkol něho je veliká bitva — někdo prý musí pracovat, jíst se chce i když druzí bojují. Malí, slabí vojíni nadlidskou silou odnášejí veliké poraněné důstojníky — takové a t. p. nemožnosti čteš pořád a pořád. Slovem — ani ve „Zkáze" nevidíš, že historie Rougon-Macquartův odehrává se „pod druhým císařstvím". Celá „Zkáza" je jen stafáže pro dobrodružství a příhody Jeana a Maurice. Komu by skutečně šlo o „Zkázu", chci říci o vylíčení veliké historické události, ten nepropůjčil by se k takovým scénám, jako zařezávání Goliáše — — Nota bene: popsaným podle staršího vzoru.

Popsati stávku v dolech, popsati episody bitevní, uvažovati o nesnesitelném stavu dělnictva a ukazovat jeho fysickou i mravní bídu, filosovat o „zkáze" napoleonského regimu a líčit, jak bez-

starostně a frivolně Napoleon započal válku atd. — to dnes dovede poněkud slušnější žurnalista každý. Avšak po spisovateli nevšedním žádáme, aby sociální a historické jevy netoliko správně a realisticky popsal (tedy bez fantasterie), nýbrž žádáme také, aby těm jednotlivým jevům dal sociální a historický smysl, — avšak Zola pro to, co nevidí, nemá uměleckého orgánu.

Hromadností nevyčerpává se společnost. Stávka a co se k ní pojí, válka a její průběh jsou episody z dramatu historického, světového — to je pravý a skutečný problem myslitele-umělce a jen v rámci tohoto dramatu může stávka nebo válka být osmyslena.

Zola napsal 20 románů, aby dobu II. císařství charakterisoval „přírodopisem a historií rodiny“: ani kritikové, jako Brandes, netroufají si říci, že těch dvacatero románů souvisí a že se souladně doplňují ve veliký celek — Tolstoj „Válkou a mírem“, neobsahující více než asi 3 svazky Zolovy charakterisoval dvoje pokolení mnohem lépe než Zola dobu kratší charakterisoval sedmkrát delší povídkou. Zola sliboval obraz „nerozumu a zkaženosti“ druhého císařství — nerozumu a zkaženosti vidíme dost, až mnoho — ale nevidíme dost toho specificky napoleonského nerozumu a zkaženosti.

Zola nepostihuje souvislosti pouze v sociální hromadnosti, on nepostihuje jí ani v rodině. Jemu rodina je spojení čistě fysické — více nic. Líčí téměř jen spolužití, líčí styky pohlavní, avšak toho, co rodinu skutečně dělá, rodinou té rodinné vzájemnosti, toho ustavičného anebo aspoň časového vzájemného působení, toho rodinného ovzduší, toho zvláštního ducha každé domácnosti — zkrátka rodiny a domácnosti nevidíme, necítíme.

Proto nikde nepoznáváme vlivu toho intimního rodinného milieu na jednotlivé členy rodiny. Slyšíme, když si právě na thema dědičnosti vzpomíná, o fysické nebo duševní podobě a totožnosti — to je však všecko.

Dokonce pak nepoštěstilo se Zolovi zachytit duševní a mravní povahu širší rodiny, rodu, pokud se to ovšem zachytiti dá. I zde má pouze své materielní vodítko. Proto v různých románech táž osoba má různý charakter, jako na př. Octave v „Pot-Bouille“ je jiný nežli je v „Bonheur des Dames“ — Zola žádného organického celku nemá a nepojal.

Slovensko od let šedesátých.

(Pokračování.)

V.

S osvěženou činností politickou a spolkovou v prvních letech šedesátých rozšířil se i ruch literární. Rozšířil, pravíme; nebo také zde vše více šlo do šírky než do hloubky, a po mnohoslibných a mnohostranných počátcích koncem desítiletí už lze znamenati ochabnutí podobné jako v oborech výše jmenovaných.

Uvolněný zákon tiskový, veřejné potřeby a zájmy vyvolaly v život především žurnalistiku politickou. Centralistické vládní „Slovenské Noviny“ vídeňské, které za hlavního spolupracovnictví dra. Hermenegilda Jirečka ještě r. 1860 a 1861 vydával Daniel Lichard, třináctým ročníkem svým zanikly, a úkol jich přejaly uvedené už „Pešťbudínské Vedomosti“, od 19. března 1861 počavše vycházeti dvakrát týdně. List ten, zejména první dvě léta, co jej redigoval Jan Francisci, veden byl znamenitě. Redaktor oddával se své práci s chutí a všecek, měl mnohé zkušenošti a styky politické, dlel u pramene všech změn a podniků: v hlavním městě, dovedl psát jadrně a populárně, způsobem pro široké slovenské obecenstvo jako stvořeným, držel se zájmů blízkých, životních, vyhýbaje se větrným mlýnům „vysoké“ politiky, měl za sebou dobrou praxi právnickou a úřednickou, a uměl si získati tolik zájmu pro svůj list, že se k němu hlásili dobří spolupracovníci, jako zejména dr. Marko Daxner, původce Memoranda, Jan Mallý, professor theologie na vídeňském Pázmáneu, a jiní, a že se zorganisovala hustá síť dopisovatelská, která Vedomosti nepřetržitě zásobovala podrobnými a spolehlivými zprávami z celého slovenského venkova. S této výše časopis za Mikuláše Ferienčíka, který jej po Franciscim vedl řadu let, poklesl, ač ne vinou jen snaživého redaktora, nýbrž ochabujícím zájmem obecným!

Také časopisectvo církevní oživlo. Z dob reakce udržel se jediný „Cyrill a Method", jehož XI., XII., XIII. a XIV. ročník, drem Ondrejem Radlinským v letech 1860—1864 vydávaný ze Skalice jako „katolické noviny pro cirkev a dom", vedl si velmi živě. Především však jeho literární a paedagogická příloha, tři ročníky „Priateľa školy a literatury" 1859—1861, byl zjev na svou dobu přímo znamenitý, hlavně přirovnáme-li jej k současnému „Slovenskému národnému učitelovi", který roku 1860 a 1861 katecheta Jiří Slota vydával v Báňské Bystřici. Redaktor „Cyrilla", tehdy překladatel zemského zákonníku v Budíně, se svěžestí, horlivostí a všestranností překvapující všímal si v něm všeho, co mělo a mohlo míti vliv na obnovení slovenských snah literárních, školských a společenských, a neušel mu sebe menší odstín nových zákonův a nařízení, aby se nebyl snažil využitkovati ho na prospěch národní individuality slovenské. Také ohnivé články Janka Palárika a společenské, spolkové a publicistické organisace byly ozdobou časopisu. Ale r. 1862 Radlinského poslali na faru na venkov, a „Priatel školy a literatury" zašel, „Slovesnosť", kterou od 1863 tři léta náhradou vydával s Vítězslavem Sasinkem, františkánem skalickým a pozdějším professorem při semináři baňskobystřickém, nenahradila „Priateľa" hlavně proto, že z velké většiny ji vyplňovala dějepisná zkoumání a polemika Sasinkova, pověstná nekritičností a nespolehlivostí; „Slovesnosť" na konec klesla na pouhý potištěný papír.

Vedle katolického „Cyrilla a Methoda" a lidového „Vojtecha", od r. 1864 vycházejícího, slovenští protestanti měli své „Evangelické církevní noviny", jež od r. 1860 za hlavního spolupracovnictví superintendenta Jana Seberínyiho vydával v Pešti čilý a pohyblivý kazatel Josef Podhradský; „Evangelíka", jejž v Prešpurku od 1862 vydával professor na tamním ev. lyceu Samuel Liška, a dra Josefa Hurbana „Církevní listy", tištěné zprvu, roku 1863—4, ve Vídni a vydávané z Hlubokého, kde Hurban byl farářem. „Církevní listy" dočkaly se dlouhé řady ročníků; redaktor jejich, autorita mezi tehdejšími ev. bohoslovci slovenskými, v listě svém jednak houževnatě obhajoval konservativního staroluterského stanoviska proti liberálním unistickým snahám maďarského reformátstva, jednak obratně bránil neodvislost samosprávného zřízení církevního před vlivy světské politiky a snah odnárodňovacích. Všecky protestanské listy slovenské tehdy byly psány t. ř. biblištinou, t. j. česky, ovšem hodně nepravidelně, smíšeninou často naprosto neliterární.

Rovněž týdenník „Obzor“, noviny pro hospodářstvo, řemeslo a domácí život, od r. 1863 vycházející v Skalici, dospěl požehnaného počtu ročníků. Redaktor jeho, uvedený už Daniel Lichard, kdysi professor mathematiky a přírodopisu v Prešpurku a potom vydavatel „Slovenských Novin“, vyprostiv se z úředního novinaření, prokazoval hlavně obecnému lidu slovenskému služby neocenitelné. Ty desítky ročníkův „Obzoru“ znamenají lidský věk poctivé, promyšlené, soustavné práce opravdu klassicky lidové, která s všestranným věděním theoretickým i praktickým spojuje prostou srozumitelnost, přitažlivost a lahodu slova. Též Lichardův prostonárodní kalendář „Domová pokladnica“ byl veden výborně. Po té straně Lichard, jakož už v dobách Štúrových býval zdravou protiváhou fantastiky i horoucnosti slovní svých vrstevníků, podnes Slovensku není nahrazen.

Belletrii domácí nový život hlásal Pavla Dobšinského „Sokol“, vydávaný v Báňské Štávnici, kde při ev. lyceu Dobšinský tehdy byl professorem. Škoda z jeho brzkého zániku, když redaktora odvolali za kazatele na venkov, byla by bývala velká, kdyby ji nebyl nahradil Vilém Pauliny-Tóth, jenž hned 1862 v Budíně zahájil „Sokolů“ serii novou, trvalejší. Pauliny v těch letech stal se časopisectvu bellestrickému tím, čím politickému současně byl Francisci. Měl obratnost veršovnickou a ještě z dob Štúrovy školy pověst nadaného básníka romantického; psal poutavé novelly ze života i z dějin; vyhledával pro svůj časopis staré zamlklé talenty domácí, na př. Sama Chalúpku, Janka Krále a j., i přitahoval nové; vzbuzoval zájem na venkově o proudění časové, jak jevilo se ve velkém městě, a zase novým životem literárním i společenským, který rozkvétal v kraji, působil na slovenskou osadu pešťbudínskou; vedle toho byl vzdělán jazykově, četl mnoho a hlavně měl též na mysli stálé a vydatné styky duševní s životem českým, jakož mu i při „Sokole“ vzorem byl Mikovcův „Lumír“. Rovněž „Černokňažník“, jejž Pauliny v Budíně, s počátku týdně, vydával jako obrázkový časopis humoristicko-satiristický, působil dobře; vydavatel měl šťastný smysl pro zdravou karikaturu společenskou i politickou, a ještě dnes jsou toho pamětníci, jak často ťal do živého. Od polovice let šedesátých však pohříchu i Paulinиho „Sokol“ umdlévá.

Jiné literární středisko tvořily almanachy budínského katolického kněze Josefa Viktorina. Odtud už roku 1858 vyšla „Concordia, slovanský letopis“; odtud r. 1860, 1862 a 1864 vy-

cházela „Lípa, národní zábavník". Viktorinovou péčí a jeho nákladem v Budíně 1861 byly vytištěny i „Spisy básnické Andreja Sládkoviča", 1863 „Jána Hollého Spisy básnické", tedy sebrané práce nejlepšího básníka školy Štúrovy i Bernolákovy, a 1865 vydal i Jonáše Záborského »Básne dramatické". Vše, co Viktorin vydával, už zevně hlásilo se pěknou úpravou, ozdobou titulních obrazů, vkusnými typy a správným provedením tiskovým; byla to vydání opravdu literární.

„Concordia" snažila se zacelovati rány, jež na Slovensku i v Čechách způsobily jazykové roztržky a spory let čtyřicátých a ještě i padesátých. Spor mezi češtinou, anebo jak vídeňské „Slovenské noviny" po příkladě Kollárově říkaly, staroslovenčinou, kterou (pokud neněmčila zaváděla centralistická vláda, a mezi lidovou slovenštinou, kterou psal Štúr a jeho stoupenci, Viktorin snažil se uklidit tím, že v „Concordii" články české střídal se slovenskými a že slovenský pravopis co možná nejvíce přiblížil českému. Všimli-li si snah Viktorinových tehdy v Čechách, nevím; ale v pozdějších „Lipách" vydavatel od toho kompromisního způsobu odstoupil, píše je čistě slovensky. Než opravdová vzájemnost duševní vždy zůstávala jeho ideálem. Horlil pro ni v doslovu k vydáním své mluvnice slovenské sepsané pro Němce, a prohlašoval se pro ni zejména v předmluvě k dramatům Záborského r. 1865, kde čteme tato zajímavá slova: „Ohladom na výrazy a slová české, jichž p. pôvodca (Záborský) v prácach svojich tu i tam užíva, nekoľko slov nech k objasneniu slúži. Spisovateľ týchto dramatických prác totiž je tiež, jako vôbec známo, z počtu oných literátov slovenských, ktorí najďalej pri jednote spisovného jazyka československého sotrvali, a len vtedy přidružili sa ku stránke nárečie slovenské do písemnictva zaprevadivšej, keď sa konečne presvedčili, že slovenčina jako jazyk spisovný, aspoň nateraz, jedine u nás k cieľu vedie, a Slovákov z hlivenia a hriešnej nečinnosti k novému, rezkejšiemu životu a činnému podielubraniu na pohyboch sociálno-literárnych, zároveň iným súkmenovcom slovanským, povzbudiť a pri započatom diele aj udržať v stave jest. Pritom všetkom ale toho domnenia je i básnik náš, že písemnosť slovenská s literatúrou českou tvorí aj napozatým len jednu literatúru československú, a stojí rozhodne na tom, aby jedna od druhej zbytočne sa neoďaľovala, ale vzájemnou podporou a obmedzením sa na to, čo je pre Čechov a Slovákov, žijúcich v pomeroch odchodných, nevyhnutne po-

trebné, zase jedna k druhej opatrne sa sbližovala." K tomu pak Viktorin přidává hlas „Kritické přílohy k Národním Listům" ze dne 5. prosince 1864, kde v úvaze o moravském Album Cyrillomethodějském, jež přibralo i články slovenské, praví referent *gr.* (Grégr?) i „Těší nás, že redaktoři články tyto přijali. Nepatříme k oněm, a vyslovili jsme to již několikráte v listech těchto, kteří vidí neštěstí Slovanstva, aneb alespoň záhubu literatury československé v tom, že Slováci svým nářečím píší, aniž k oněm, jenž s výsosti české literatury s útrpným úsměškem patří na samostatné počínání si Slováků v literatuře. My nikterak nepochopujeme, proč by Slováci k tomu neměli míti práva tak dobře jako každý jiný národ na světě. Zdaž jim to bude k prospěchu neb ku škodě, toť jejich péčí, a jsme přesvědčeni, že by tak nečinili, kdyby toho nevyžadovala potřeba. Ostatně nevidíme v skutku takového podstatného rozdílu mezi jazykem českým a slovenským, abychom knihy psané slovenštinou nemohli počítati do literatury československé. Řekové psali též v několika dialektech, a přece měli jen jednu literaturu." Viktorin uváděje mínění to, těšil se, že „i pri ostatních redakciach českých, zvlášte kde rozhodne slobodomyseľní jednotlivci a mladšie sily účinkujú, tiež tak naše literárne pomery pojímajú", dokládaje, že se o tom r. 1864 v Praze přesvědčil osobně.

Ze jmen, která Viktorin „Concordií" i „Lipami" buď znovu nebo nově uvedl do literatury, vedle Záborského, jména Sládkoviče, Kalinčáka, Krále, Žella, Botta, Palárika a Kubániho jsou nejdůležitější. Ponechávajíce si plody jejich z této doby ke karakteristice úhrnné, uvádíme zatím, že „Lipy" to byly, jež čtenářstvu přinesly „Milicu" a drobné básně Sládkovičovy, Kalinčákovu nejlepší novellu „Reštavráciu", Královy popěvky, Želluv epos „Pád Miliducha", Bottovu populární „Smrť Jánošíka", Palárikova oblíbená dramata „Incognito", Drotára" a „Obžinky", Kubániho epickou oslavu Memoranda; a řadu dramat Záborského — což vše, vedle několika knížek vydaných o sobě nebo jinde (Sládkovičova Svätomartiniada 1861, Hurbanův Gottšalk 1864 a j.) je na Slovensku hlavní kořistí poetickou let šedesátých. Také belletrie ta z velké části souvisí s politickým i společenským hnutím doby, a také ona koncem desítiletí umdlévá.

Z prací vědeckých té doby, kromě Záborského studií z nejstarších dějin uhersko-slovenských, otiskovaných v Letopisech Matičních, a Hattalovy Mluvnice slovenské 1865, sotva co jiného

zasluhuje zmínky: Sasinkovy historické články a spisy, které tehdy doma autorovi získaly jména velkého badatele, neodstranily ani jediné záhady, naopak leccos jasného leda zatemnily, nemožnými výklady věcnými i slovními, zejména v starých dějinách slovenských, nadělavše hojně neudržitelných konjektur.

Jedna věc v období tom je potěšitelná dnešnímu pozorovateli: ušlechtilá náboženská snášelivost obou vyznání slovenských, katolického i luterského. Tehdy nebylo slovenských katolíkův a evangelíků; byli křesťané a Slováci. Ve výboru Matice slovenské, v hodnostech národních, v literatuře, v životě nebylo nehodného řevnění, malicherného odvažování vzájemných „zásluh" strany té neb oné, a hlavně nebylo žravé, nesmiřitelné, čínskou zdí nekřesťanské nenávisti oddělující polemiky skryté i zjevné, kterou dnes na Slovensku mladší duchovenstvo katolické slovem i tiskem provozuje proti protestanské číselné menšině. O valných hromadách matičních katolický biskup a kanovník a farář svorně a upřímně zasedal se superintendentem a kazatelem evangelickým; o zahájení vždy veškeré shromáždění z kostela katolického pravidelně chodilo do chrámu luterského; byly trvalé a přátelské styky, jednomyslná práce politická, společenská, literární. Katolický redaktor Radlinský mezi nejlepší spolupracovníky svého literárního listu čítal professory, kazatele a učitele protestanské; katolický kněz Viktorin vydal sebrané plody pastora Braxatorisa-Sládkoviče, a almanachy své ze dvou třetin plnil pracemi od přispěvatelův evangelických; Hurban, Hodža a jiní kazatelé lutерští byli nejupřímnějšími přáteli biskupa Moyzesa a ostatních vynikajících národovců katolických.

A ne-li táž, aspoň přibližná snášelivost vládla i v názorech politických. Když Palárik v rokování o Memorandum po svém způsobu přímo a ostře pronesl některé demokratické zásady samosprávné, s nimiž zůstal v menšině, nebyl pro to kaceřován léta a léta, jak jiným dělo se později a děje se po dnes; a naopak když týž Palárik několika peprnými výroky dotkl se i působení nebo vlastně nepůsobení Francisciho za Bachovy reakce, nebyl za to stíhán nesmiřitelným záštím, nýbrž dotčený vypořádal se s útočníkem slovem otevřeným, mužným, v pravdě slovanským, a zase bylo dobře: přátelství oba spájelo do smrti. Úvodní článek Francisciho: „Brat môj, Janko Palárik!" v Pešťbudínských Vedomostech je věru čtení hoden ještě dnes; má platnost dokumentární.

Zajímavá v té věci nad jiné je stať Janka Palárika „O vzá-

jemnosti slovanskej, úvahy politicko-literárne“ v „Lipě“ z r. 1864, III, 277—297, napsaná ještě počátkem roku 1862 do „Sokola“, kde však byla přerušena redakční poznámkou, že ji „pro okolnosti, jichž odstranění od nás nezávisí“, dokončiti nelze. Palárik u všech slovanských kmenů spatřuje směr odstředivý, snahu individualisační, touhu po zvláštní kmenové literatuře, po samostatné obci, po samostatném osobitém životě. Kmeny slovanské, oddělené státně a literou, bylo by mohlo spojit křesťanství, ale to je teprve dokonale rozlišilo na katolíky a pravoslavné, sjednocené i nesjednocené, a později na protestanty různého vyznání. „Keď slovanské kmeny, kým ešte v mrákote pohanskej pohrôžené boly, aspoň jedna viera v bohov pohanských a jeden obrad modloslužobníctva jako tako spojoval: kresťanstvo jich aj tohoto jediného duchovného spojiva na večné veky pripravilo, zástavu náboženskej nesnášanlivosti a fanatickej nenávisti medzi nich vystrčivši.“ Odtud pak jen strakatina azbuky, latinského písma a švabachu, babylonská věž abeced a písma, nářečí a zájmů duševních i politických. Jediný zcela neodvislý národ slovanský, Rusové, naproti tomu v absolutismu živořil ještě do dob posledních. Až nový věk Slovanům přinesl vědecké poznání vlastní minulosti, stvořil slovanskou vzájemnost: Slované se sečtli a nalezli, že jsou nejčetnějším národem evropským, hledali se na mapě a poznali, že jsou nejkompaktnější a fysicky nejmohutnější massa v Evropě — ale mravně a duševně nejslabší a nejnicotnější. Z toho vznikla touha po vzájemném poznání, po důvěře, sblížení aspoň citovém a myšlenkovém. Vzájemnosti té nejhlasitější výraz dal nejmenší kmen slovanský, bez velikosti dějinné, s nejchudší přítomností, ale pravý národopisný střed Slovanstva: Slováci. Ji hlásali Kollár, Šafařík, Hollý, Štúr . . . Po nich teprve přišli Rusové, Čechové, Chorvatosrbové a Slovinci. Odtud místo dosavadní odstředivé počíná se snaha soustředivá, z katheder, knih, časopisů, společností; toliko Poláci se jí straní. Proč? Kollár dopouští vzájemnost pouze literární a obmezuje ji jedině na čtyři nářečí hlavní: ruské, polské, české a ilyrské. A v tom je podstatná příčina nedorozumnění. Že vzájemnost slovanská není jen onou „tichou ovečkou“ čistě literární, tomu nasvědčují vlastní Kollárovy znělky v „Slávy Dceři“, nade všecky ona o velké všeslovanské soše; živým důkazem toho je také slovanský sjezd pražský z r. 1848 a různé úkazy politické u Slovanův uherských i jinde, od kterýchžto dob myšlenka ta

ozývá se v národních shromážděních a sněmovnách. Slovanská vzájemnost je otázka eminentně politická. Přiznáme-li to otevřeně, tím vyvrátíme panující strašáky o „panslavismu“, o závěti Petra Velikého, o ruské kančuce, jež všecky Slovany má scelit v jednu ohromnou državu. Proto správný výměr vzájemnosti slovanské zněl by po rozumu Palárikově asi takto: Vzájemnost ta je společné účastenství všech kmenů slovanských v jich opravdových zájmech a snahách národních, záležející ve vzájemném podporování všeho, co vede k národnímu rozvoji a k duševním i hmotnému blahu každého jednotlivého kmene. Jako opravdová láska neobmezuje se na předměty a způsoby, tak ani vzájemnost slovanská nemůže se obmezovati toliko na nářečí, knihy a literaturu, nýbrž všemi cestami možnými a mravně dobrými snaží se působiti na národní rozvoj a blahobyt slovanských kmenův a tím i Slovanstva celého. Je to tedy stejně „tichá ovečka“, jako Kollárova, jenže reálnější: neboť vzájemně si přáti všeho dobrého a pomáhati si k tomu, toho nelze zakazovati ani jednotlivcům, ani rodinám, ani národům. Vzájemnost takto pojatá nepřeje si cizího, žádá si pouze svého; neruší práva vlád cizích, nýbrž požaduje jen, aby každá panující moc zaručila volný rozvoj a blahobyt svým kmenům slovanským národní samostatností, samosprávou a svobodou. Konečným cílem snažení toho není tudíž žádný jednotný stát, nýbrž duševní svazek stejně samostatných a stejně svobodných obcí slovanských, spojených pouze a jedině svazkem vzájeemné lásky. Žádný kmen slovanský nechce se vzdáti své kmenovitosti a individuální zvláštnosti v zájmu kmenů jiných, t. j. nechce z lásky k nim umřít, nýbrž žít s nimi stejně, ne jako otrok, ale jako bratr: žádá lásku za lásku, podporu za podporu, život za život, svobodu za svobodu. Proto Slovan spíše snese panství cizí než nadvládu kmene příbuzného, anebo snahy některého kmene slovanského po násilném panství ústředním. Odtud dějinná slovanská „nesvornost“, odtud individualistické snahy literární a jazykové, odtud nechuť Poláků k Rusům. Teprve tehdy, až zásadu centralisační zatlačí zásada svobodomyslné a rovnoprávné spolkovitosti, teprve tehdy i Poláci budou získáni slovanské vzájemnosti. Nebo dějiny učí, že velký soustředěný stát lze ovládati toliko absolutisticky (ústavní formy u Francouzův, Italův a Němců jsou právě jen formy!): povaha slovanská však se nese ne k centralisaci, nýbrž

k federaci, a čím více který slovanský kmen se osamostatňuje, tím živěji to cítí a projevuje. Proto Palárik kárá, straní-li se Rusům ve sporu ruskopolském, ježto stranění to Poláky vhání do náručí Francouzům, Maďarům a Turkům, v Rusích upevňuje myšlenku nadvlády nade všemi slovanskými kmeny jako oprávněnou, mínění evropské pak utvrzuje v domněnce, že Slované touží po absolutismu: kdežto pravý Slovan miluje ovšem ruský národ, jako všecky kmeny příbuzné, národ rovněž stvořený k svobodě a po ní dychtící; nenávidí však absolutní vládní soustavy jeho, která vzájemnosti slovanské naprosto odporuje. Dopřejte kmenům slovanským vzdělanosti, národního života a duševní svobody, a strašidlo panslavistické zmizí samo sebou.

Svědčí o pěkné, mužné povaze Viktorinově, že r. 1864, za čerstvých dojmů sporu ruskopolského, neostýchal se uveřejniti hlas, jenž tehdy se protivil skoro veškerému veřejnému mínění slovenskému a s nímž ani on ve všem nesrovnával se úplně. A v otázce té hlas Palárikův podnes, aspoň veřejně, na Slovensku zůstal sám. (Pokračování.)

Rozhledy politické.

Výsledek sněmovních voleb v Čechách — Statistika volební — Čemu se z této statistiky mladočeská strana může naučit — Mladočeši a šlechta — Mladočeši, hr. Thun a hr. Badeni — Budžetní debatta — Oč stojí hr. Badeni? — † hr. Taaffe — Hr. Badeniho volební oprava — Dělnictvo zatím v poradách parlamentárního výboru úrazového — Socialism v Haliči — — „Svobody“ v Uhrách — Ministři se volají k pořádku a stíhají soudně. Ostrý vítr v Německu — Pan Köller se poroučí — Vratislavští kyrysníci — Arton nalezen — Francouzští generálové — Déroulède a Filip Orleánský — Progressivní dědická daň ve Francii — Crispi pokrokářem — „Nepřemožitelná armáda“ — Liberalism je prozatím hotov v Belgii — Zase ruská reforma — Ještě Stambulov — Východní komedie, zároveň drama.

Pro strany české výsledek voleb na sněm je, že strana staročeská na sněmě téměř zmizela; přes to, zdá se, veliké massy voličstva nejsou ještě úplně získány straně mladočeské. Neběží tu pouze o voličstvo smýšlející socialisticky (při volbách přímých odevzdáno pro sčítací kandidáty dělnické jen 416 hlasů), ale je nápadné, že v městech veliká část se neúčastnila voleb. Nevím, lze-li to dostatečně vyložit tím, že nebylo protikandidátů. Jistě, že i tato okolnost padá na váhu, ale nevysvětluje podivného úkazu úplně. V obcích venkovských je 329.689 voličů, jichž však pouze 100.158 (= 31%) volilo. Vyvoleno 12.643 volitelů a těch volilo 11.817 (= 94%). V českých okresích bylo venkovské voličstvo pilnější než německé (33% : 26%); nejživější účasť byla v okrese Budějovickém a Německobrodském. V městech z 113.679 voličů volilo pouze 55.041 (= 48·36%); českých voličů je 61.550, německých 52.129, volilo však Čechů jen 26.454 (= 42·97%), Němců 28.587 (= 54·72%). Číslice tyto rozhodně nasvědčují tomu, že naše voličstvo městské je politicky hodně mdlé a že nikterak neuposlechlo hlasu mladočeského vedení, že volba má vládě imponovat energickým účastenstvím; venkov za to je čilejší, jak viděti i z toho, že tentokrát volby ve venkovských okresích byly živější nežli minulé.

„Nár. Listy“ ukazovaly proti těmto nemilým pro stranu cifrám na fakt, že dr. Rieger neobdržel ani hlasu, že p. Sedlák

obdržel jen hlasy tři; není pochybnosti, že json to data významná. Avšak staročeské listy větším právem ukazují na to, že proti vedení a vůli strany po různu zvoleni poslancové netoliko staročeští, ale že také zvoleni pp. Šťastný a Rataj, na Kolínsku dr. Baxa a že mimo to na různých místech jevila se proti výkonnému výboru oposice. Dr. Baxa zvolen proti redaktoru „Nár. Listů" p. Kalašovi, protikandidát p. Špindlera, v okrese neznámý, beze vší agitace obdržel téměř 100 hlasů. V Příbrami zvolen při užší volbě p. Mixa proti officielnímu kandidátu prof. Kurzovi, křesťanskosociální kandidát dostal v Praze na pouhé vystoupení několik set hlasů a t. p. zjevy.

Nemusíme si hlavy lámat, abychom věděli, co tyto různé symptomy znamenají. K některým podávají se již náležité komentáře. Tak oznámily „Rad. Listy", jak na Kolínsku voličstvo demonstrovalo proti vedení strany, postupujícímu neupřímně a dvojaky. Vůbec však je vidět, že strana mladočeská příliš vnějším způsobem a prostředky povrchními získati chce veliký počet věřících, že však se nestará stejně o to, aby ti věřící náležitě byli ve své mladočeské víře utvrzováni a síleni. Výběr kandidátů to dokazuje taktéž. Strana nedovedla čelit p. Šťastnému, strana nečelí klerikalismu a tak opanovala pole, proto že Staročeši ve své slabosti bojiště opustili. Z „Nár. Listů" neprogramovost pořád zeje; dnes píše se proti šlechtě, zítra a zároveň pro ni — v úvodníku je článek proti hr. Thunovi, v zadu v telegramu se chválí jeho politická dovednost („o politických schopnostech hr. Thuna my máme velmi dobré mínění", dne 9.) — jedním slovem · chaos.

Těžko lze si tedy představit, co strana bude chtít na sněmě, na němž teď bude míti slovo větší než posud. Konservativní šlechta prorazila svými kandidáty a má tudíž se stranou mladočeskou majoritu; liberálním Němcům ubylo poslanců, nacionálové získali několik míst. Vůči šlechtě mladočeské vedení kolísá pořád a pořád. Tak jak ve volebním provolání zastrčen program všeobecného práva volebního, stejně tak se chová vůči šlechtě; jednou píše se a mluví proti — po druhé pro. Nemyslíme ovšem, že šlechtě takováto bezprogramovost vadí, naopak hodí se jí velmi dobře. Posl. Stránský se jí také již sans phrase nabízel.

V posledních dnech velmi horlivě přetřásána otázka, zůstane-li hr. Thun místodržitelem. Jistě by to bylo velmi podivné; avšak jestliže neustoupí, když hr. Badeni se stal ministrem, mohl by právě

tak zůstati i dále ve svém úřadu. Hr. Badeni dříve sám býval proto, aby se centrální vlády ujal hr. Thun — proč by teď hr. Thun nečekal, jak se povede hr. Badenimu? Proč by hr. Thun nemohl očekávat osvědčenou neprogramovost?

Hr. Badeni, není pochybnosti, změnil své jednání vůči straně mladočeské. Ostrá oposice slovanské strany by Polákům byla velmi nemilá; také se hr. Badeni připravuje na vyrovnání s Uhry — jedno i druhé stojí za informační rozhovory. „Fremdenblatt“ (dne 7.) vyložil, že hr. Badeni od našich poslanců se jen informuje; přes to nevěříme, že by se proto nedával informovat také od stran jiných a že by proto zrušil hejtmany. Poslanec dr. Kramář v rozpočtové debatě objasnil poměr svobodomyslných poslanců k hr. Badenimu a podařilo se mu to tím, že mluvil odkrytě a že se postavil na program strany. Je zajisté smutné, že tyto vlastnosti poslanecké se nerozumí samy sebou. Posl. Kramář vyložil, že osobní poměr v parlamentarním obcování se změnil, ale že vláda hr. Badeniho pokračuje v systémě centralisačním a že tudíž strana mladočeská zůstane v oposici. Mezi jiným poslanec Kramář také řekl, že strana vědoma je si svých četných vad — byl by to pokrok, jestli že posl. Kramář i v tomto punktu mluvil ve jmenu strany. „Nár. Listy“ sice (24. listp.) také napsaly, že mladočeská strana po volbách „není žádná pouhá strana politická, alebrž strana, která představuje celý národ“, ale nevidět, že by to nebyla pouhá slova.

Dne 30. listop. zemřel hr. Taaffe. Nebožtík byl především úředník — také si ho úřednictvo vlastního ressortu vždy velice vážilo; císaři sloužil s oddaností naprostou prostředky, jakých vídeňská politika tradicionelně užívá od dob Metternových a absolutistických vůbec. Novým potřebám časovým politikové tohoto genru pokud jen možno se vyhýbají, a až není možno, udělá se pranepatrná koncesse anebo ještě lépe, udělá se něco, co myšlenkám dá alespoň na čas nový směr. Tak na př. jeho volební oprava měla na existující řád neorganicky přilepit novou kurii se všeobecným právem hlasovacím — organická práce politická nebyla v programu hr. Taaffa. Hr. Schönborn ve „Wiener Zeitungu“ správně napsal, že hr. Taaffe nečinil bývalé své pravici žádných koncessí autonomistických; hr. Schönborn správně ukazuje, že se on sám a patrně také hr. Taaffe toho všeobecného práva hlasovacího nebáli — dělníci byli by na delší dobu zatlačili interes více politický a to právě se k jeho plánům hodilo.

Dělnictvo zatím dostalo se do parlamentu do pořady o reformě úrazového pojišťování, za nedlouho se tam dostane opravou volební, která podle prohlášení hr. Badeniho parlamentu bude předložena po Vánocích hned v prvé schůzi. Co bude obsahovat, hr. Badeni neřekl, aby se předčasně neukritisovala, ale je prý již panovníkem schválena a vytištěna.

Z Haliče docházejí divné zprávy, jak se tam zachází se sedláky a s nespokojenci vůbec. Hnutí socialistické právě ve všech vrstvách se šíří. Také studentstvo krakovské je již většinou socialistické. Před rokem rozpuštěna akadem. čítárna a v podpůrném spolku studentském zvolen stanczycký výbor. Nyní však volen výbor nový a je složen ze socialistů; volby neuznány kurátorem spolku a proto musily se opakovat — výsledek byl týž.

Ostatně není Halič sama, v níž se nespokojenci potlačují. V Uhrách se každá oposice stejně potlačuje. Maďaři však mají svou methodu; tu i tam získají si sympathie liberální Evropy nějakým liberálním „kouskem", jako na př., když nedávno president sněmu ministra pro silný výraz volal k pořádku anebo když jiný ministr pro aferu duelovou dožadován byl soudem — za to jim Evropa odpustí potlačování národnostní.

Jak Maďaři se připravují na vyrovnání — o tom čtenář se doví v rozhledech následujících.

V Praze 11. pros. 1895. *S.*

V Německu došlo konečně od hrozeb ke skutkům. Císař Vilém po schůzce s „králem" Stummem na honbě, sociální demokraty počíná již drtit. Sport tento zahájen byl nejprvé ve sférách akademických, kde liberálnímu professoru Delbrückovi uvalen na krk proces pro urážku policie a s docentem Jastrowem nařízeno disciplinární vyšetřování pro urážku tchána (!) ministra Berlepsche. Pak bylo několik sociálně demokratických poslanců a redaktorů (mezi nimi Liebknecht, Stadthagen, Dr. Förster atd.) odsouzeno pro urážku majestátu Vilémova a jeho ministrů. Nejlepší svůj husarský kousek zůstavil si ale řízný pan ministr vnitra Köller na konec dav vykonati přes 80 domovních prohlídek u sociálně demokratických vůdců a zastaviv činnost všech sociálně demokratických volebních spolků. Záminkou bylo mu nezákonné přestupování spolčovacího zákona, vskutku jednalo se patrně o to, zmocniti se celé organisace sociálně demokratické a materiálu způsobilého k persekuci jednotlivců. Chytrost pana ministra

Köllera byla by obdivuhodna, kdyby sociální demokraté nebyli ještě chytřejší. Byli o všem napřed již zpraveni a co hlavní, zachránili pokladnu strany do Curychu. Köllerova akce sociální demokraty nezničila, svobodomyslníky podráždila, konservativce neuspokojila a jak pochodil u císaře Viléma, o tom svědčí fakt, že dnes není ministrem více. Kancléř Hohenlohe a ostatní ministerští kollegové nechali jej plavat a tak junkerský pan Köller, jenž se za neplné dva roky své ministerské činnosti blamoval až dost, může přemýšleti o moudrém přísloví, že nevděk světem vládne.

Říšský sněm již zahájen a v týž den císař Vilém odejel k svým věrným kyrysníkům do Vratislavi, k nimž měl obligátní řeč, v níž opětně kladl důraz na to, že na ně proti všem nepřátelům vnějším i vnitřním se může spolehnouti. Dle všeho nejsou tedy palaše pruských kyrysníků tak špičaté jako bodáky, na nichž posezení, jak známo, není právě příjemným.

Vláda chystá zavedení řemeslnických komor. Konečně!

Ve sněmovně, v níž byla možna Panama, nemá radikální ministerstvo příliš silnou posici, není proto divu, že pan Bourgeois hledí si ji upevnit jiným způsobem. Poslouží mu k tomu ohřátí staré špíny. Kde se vzal, tu se vzal: najednou jest hlavní vinník Arton, po němž francouzská policie slídila marně po dva roky, ačkoliv ministr spravedlnosti s ním vyjednával, v Londýně polapen. To jest ovšem strašák pro oportunistickou většinu francouzského parlamentu, z níž žádný druhý by nechtěl přísahati, že není také v oné zajímavé juxtě 104 zasloužilých výtečníků. Není ovšem vyloučena možnost, že obratný anglický advokát poradí Artonovi také takovou těžkou nemoc, na jakou umírá a nemůže umříti již dvě léta Cornelius Herz. Také s armádou, která jest ve Francii nedotknutelnější, než v kterémkoli jiném státě, má radikální vláda své potíže. Velitel pařížského armádního sboru Saussier nechce sloužiti pod civilním ministrem války Cavaignacem a žádal za propuštění, populární admirál Gervais dokázal neschopnost svou při námořních cvičeních a byv proto vyšetřován, hrozí novou boulangiádou. Ve výpravě madagaskarské musí ministerstvo opět přejímati hříchy předešlé vlády, když dokázáno, že zdravotní zaopatření vojska bylo prabídné a vojsko darebáckou nedbalostí přímo honěno smrti vstříc. Ministr války sám přiznal, že ze 17.500 mužů 3600 jich zahynulo jen nedostatkem lékařské pomoci.

Zajímavou jest výměna listů Filipa vévody Orleánského s Pavlem Déroulèdem po provozování téhož kusu „du Guesclin“. Pretendent francouzského trůnu koketuje se svou láskou k Francii a Déroulède mu odpovídá, že z vlastenectví by již předem schválil každou nejvyšší zvolenou hlavu, ať jest jakéhokoli původu, vyprostí-li jen Francii z parlamentární anarchie, jež všechny životní síly národa rozrušuje a ničí.

Vzestupná dědická daň přijata byla ve sněmovně 404 proti 125 hlasům. Návrh Guesdův, aby z pozůstalosti přes 5000 franků vybírána byla zvláštní „daň vyděděných“ k výživě a šacení chudých školních dětí propadl. To bylo sněmovně již příliš mnoho.

Z daru 100.000 franků paní Dembourgovou prostřednictvím Rocheforta dělnictvu věnovaného zařídí se dělnická sklárna v Carmaux.

V Italii jest Crispi dosud předsedou ministerstva. Tím jest řečeno vše. Když notorický nepoctivec může udržeti se v čele vlády, jest patrno, že idea národnostní a centralisační, která v novodobé Italii přece slavila své vítězství, není ještě vrcholem mravnosti a sociální spokojenosti. Své slepé přívržence oslnil Crispi opět skvělou řečí, ve které prozradil též hluboké vědomosti výrokem, že socialism a anarchism jest prý vlastně jedno. Zároveň projevil obavu, že novokřesťanské hnutí proudící světem může poškoditi lidský pokrok. Ubohý pokrok, bude-li míti zastance rázu pana Crispiho, jenž nejlíp operuje šeky a výjimečnými soudy. Pravý vzor moderního liberála.

Rozpočet italský se prý letos zlepšil. Stoupl totiž rozpočet vojenský jen o 3 miliony a africký také o 3 miliony.

Pro španělskou armádu zdá se, že vracejí se skvělé doby Filipovy, kdy byla nepřemožitelnou. Z Kuby přichází aspoň jeden vítězný bulletin za druhým. „Rebelové“ byli již aspoň desetkrát na hlavu poraženi, rozehnáni a zničeni, ale přes to všecko se jim ku podivu dobře daří a Kuba, stále vyžaduje novou španělskou krev a nové peníze. A to vše „ad majorem patriae gloriam“.

V municipální radě madridské dostala se na povrch také nějaká špína. Z toho mravní rozhořčení v opposiční žurnalistice, ale několik hrdinných soubojů celou věc prý spraví.

V Belgii při obecních volbách liberalism utrpěl novou porážku. V Bruselu, Antverpách, Lutychu, Gentu, všude zvoleni klerikálové neb radikálové a socialisté. Opětný důkaz, že libe-

ralism držen jest ještě jen třídami privilegovanými, a že ztratil půdu naprosto tam, kde zaveden spravedlivý řád volební.

Car Mikuláš zdá se míti také smysl pro sociální reformy. Zřídil totiž v Petrohradě ze státních prostředků velkolepý — klub pro důstojníky.

Zpráva vyšetřovacího výboru o vládě Stambulova jest hezkou snůškou špatností, jakých se všemohoucí ministr v tak zvaném konstitučním státě může dopustiti. Uveřejňování takového materiálu jest skoro nebezpečné, neboť „špatné příklady kazí dobré mravy".

Východní otázka straší dále. Evropská diplomacie si brousí zuby, neboť hnijící státní mrtvola turecká se rozpadává a hyeny větří zdechlinu. V Malé Asii, Armenii, na Kretě, v Makedonii a v Cařihradě vraždí se k tajné radosti evropských velmocí, jichž prsty v celé věci jsou až příliš viditelny, křesťané a mohamedáni dále, vyslanci přijímají s otevřenou náručí podplacené velkovezíry a poskytují jim zasloužený útulek a sultán jest na vahách, má-li nevinným obrněncům evropským dovoliti přístup k Cařihradu po dobrém nebo po zlém. A ku podivu: stará přítelkyně Turecka, Anglie, která čeká kořist nejtučnější, dnes doléhá na „reformy" nejurputněji a odvěký jeho odpůrce, Rusko, bojící se samostatného armenského státu na svých kavkazských hranicích, omlouvá Turky proti poštvaným prý Arménům. A po boku Anglie Italie a Rakousko, po boku Ruska Francie a — Německo! Ale všichni v zájmu — osvěty a civilisace!

V Praze, dne 9. prosince 1895.

H.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Uherská vláda mobilisuje pro budoucí vyrovnání své obchodní komory a jiné korporace proti nám — Skromné požadavky uherské ústřední společnosti zemědělské — Bursovní krise ve Vídni, její příčiny a následky, ochuzování našeho obecenstva vůči cizině a velkokapitalistům pro nezřízenou náruživost hry — Cukerní premie německé a jak kontinentální konsumenti jsou nuceni platit Angličanům laciný cukr — Kassovní přebytky leží ladem, návrh Kaizlův, aby se z nich pomohlo zemským financím — Labe a Vltava se snad přece od Prahy zesplavní; akcionářům severozápadní dráhy má se uděliti maličký present.

Nedá se upříti, že uherské vlády s rozhodnou bdělostí a s důsledným porozuměním dovedou hájiti prospěchů státu uherského vůči naší polovině říše. Již hned vyrovnáním r. 1867 osvědčil národ maďarský (tehdy vlastně ještě všechny národnosti uherské) velikou dovednost politickou a tenkráte již na úkor obyvatelstva v královstvích a zemích předlitavských vyzískal velmi cenné hospodářské koncesse od nás. Každé další vyrovnání končilo pak úplným ústupem naší polovice a novými zisky koruny svatoštěpánské a to jedině proto, že nebylo lze v Uhrách nalézti nerkuli stranu, nýbrž ani ne jednotlivých poslanců, kteří byli by ochotni za odměnu křesel ministerských obětovati sebe podřízenější požadavek státu uherského vůči nám. U nás pak vždy k sebe tužším podmínkám z Budapešti diktovaným shledala se vláda, která je dovedla v parlamentě vídeňském prosaditi; kdyby nebyla k tomu ochotna levice, bylo jisto, že by své hlasy nabídla pravice a jindy opět k povolnosti pravici doháněla levice. Tolik kouzla totiž objevily vždy portefeuilly ministerské u nás! Vedle toho arci neurovnanost národnostních poměrů nedala nikdy proniknouti svorné obraně našich životních hospodářských zájmů vůči hrabivým útokům maďarským.

A jaké jsou vyhlídky nového vyrovnání v r. 1897? Věru není možno v té příčině občanstvu našemu slibovati, že by tentokráte bylo snad lépe. Za Litavou vláda uherská organisuje své obchodní komory, své hospodářské spolky, všechny možné korporace k imposantnímu tažení, z kterého zase nové kořisti hledí vyzískati na bloudech cislajtánských. Vláda maďarská dovedla na

svou stranu dostati rakousko-uherskou banku a připravuje své občanstvo přímo k tuhé hospodářské válce proti nám. A co se děje u nás? Bezmála skoro nic. Náš ministr financí pospíchá s nevysvětlitelnou zdvořilostí ujišťovati velkomožné pány za Litavou, že jejich požadavky, pokud chtějí dostati úplně do svých rukou nejdůležitější bankovní ústav v říši, jsou nepopíratelně spravedlivé; obchodní komory naše po většině významně mlčí, jako by se nic zlého nechystalo. Když pak tyto povolané instance jeví tak málo odhodlanosti opříti se nezřízeným útokům z druhé polovice říše, nedivme se, že ani široké obecenstvo, které vlastně pořádně ani neví, oč jde, zůstává zplna lhostejným. Jednu chvíli zdálo se, jako by Vídeň se chtěla postaviti v čelo a opříti se pretensím maďarským, ale i to objevilo se klamem. Vídeňané zabředli nyní zplna do svých lokálních otázek a na nějakou dobu sotva budou míti pokdy všímati si toho, co nám hrozí z Budapešti. Ani o mladočeské opposici dosud nic nelze se dověděti, jak hodlá se starati o to, aby maďarské pretense náležitě se odmítly, ba nic není slyšeti, že by se dály vůbec nějaké přípravy na vydatnou a uvědomělou obranu našich těžce ohrožených hospodářských prospěchů.

A nebezpečí je přede dveřmi! Nedávno rozhlásila do světa ústřední zemědělská společnost uherská, jak si představuje nové vyrovnání s naší polovinou říše. K programu, který takto společnost ona uveřejnila, přidaly se také všechny obchodní komory uherské a všechny jiné hospodářské korporace za Litavou. Nežádá se pak nic menšího, nežli nová revise celních sazeb a sice tím směrem, aby dovoz všech surovin k nám byl co možná stížen, za to však různým průmyslovým výrobkům hlavně těm, které se v Uhrách nezhotovují, mají se poskytnouti značné úlevy. Především se tím míří proti našemu průmyslu strojnickému a textilnímu, kdežto na druhé straně rádi by nám Maďaři své suroviny prodávali za zvýšené ceny. Proti Rumunsku po případě i proti Srbsku a ostatním zemím balkanským třeba prý rozhodně, pokud to jen jde, ohraditi se pořádnými celními šraňky a snad by se i měla obnoviti dřívější neblahá celní válka, kterou jsme na Balkáně pozbyli skoro úplně svůj přirozený trh na prospěch Německa, Anglie a Francie. Daně spotřební třeba upraviti tak, aby Uhrám dostalo se právě tolik, kolik se tam jich z konsumu vytěží. Cedulová banka společná prý by nerespektovala nikdy dosti maďarských prospěchů i proto třeba založiti úplně neodvislou banku cedulovou v Budapešti, která by se o vydávání bankovek shodla

zvláštní úmluvou s bankou vídeňskou. Potom bychom arci se mohli jednoho dne v Uhrách dočkati nějakého nového Tanlonga a snad i takového státníka obezřetného, jakým je na př. Crispi v Římě! Kromě toho žádají Uhři pro své zboží na rakouských dráhách všemožných úlev, za to navzájem také slibují totéž pro rakouské výrobky na dráhách uherských.

Když všechny tyto skromné a spravedlivé požadavky uherské budou splněny, pak prý páni za Litavou budou milostivě ochotni na společné záležitosti přispívati zase, jako dosud každoročně 31·2% a nám ponechají 68·8%. Kdyby pak jediná jen z jich žádostí byla od naší polovice odmítána, vyhrožují, že zřídí celní hranici mezi svým a naším státem, a že nikdy nedají na společné záležitosti ani 30%, nýbrž že se musí jich kvota přiměřeně ještě snížiti.

*

Těžká krise zasáhla v poslední době bursu vídeňskou a odtud postiženi také všichni spekulanti s cennými papíry na venkově. Den 9. listopadu byl dnem těžkých pohrom a hrozné porážky bursy vídeňské.

V posledním roce naše cenné papíry nepřetržitě stoupaly v ceně, hlavně za ministra Wurmbranda některé akcie dopravních podniků a bank vynášely již jen asi mezi 3—4% ročně (akcie „öst. Bodencreditanstalt“, které se vyplatila za minulý rok dividenda pouze 37½ fr. = asi 18 zl., kupovala se až 550—560 zl.). Obecenstvu kynul tu lehký a stálý zisk, potřebovalo jen oblíbené papíry koupiti (dle všeobecného úsudku) za laciný peníz a prodati je opět, jakmile značněji vystouply v ceně; vzestup cen pak při jednotlivých papírech obnášel v krátkých poměrně dobách vždy velmi slušné procento. Tak zjednali si jednotlivci krásné důchody s poměrně malým kapitálem: Když koupí totiž někdo cenný papír, není třeba, aby jej zplna zaplatil, stačí podle spolehlivosti papíru složiti pouze 30%, 20% ano někdy jen 10% jeho kupní ceny, zbytek se mu pravidelně uvěří; arci koupený papír zůstane věřiteli zástavou, který jej ovšem může okamžitě prodati, jakmile by nebyl kryt za svou pohledávku bezpečně cenou papíru. Když někdo na př. koupil akcii státní dráhy za 400 zl., stačilo po případě na kupní cenu splatiti 60—80 zl., zbytek (320 až 340 zl.) byl kupujícímu uvěřen s tou podmínkou, aby vždy věřiteli 60—80 zl. jakožto záloha vybývalo z denní kursovní ceny,

když tedy cena papíru klesla, musil kupující svému zástavnímu věřiteli doplňovati zálohu. Počátkem listopadu však veškeré papíry šmahem klesaly a 9. list. na př. akcie státní dráhy byly již pod 350 zl.; ti, kteří je koupili za 400 zl., musili tedy dle úmluvy dosaditi na každou aspoň 50 zl. Ale právě v tu dobu o peníze byla nejvyšší nouze, těžko bylo za vysoké úroky dostati půjčku pro velmi spolehlivé firmy, tím méně mohli sehnati potřebné zálohy ti hráči, kteří celé své jmění (a po případě i částečně cizí jmění) vsadili v té naději, že vzestupem cen na jisto vyzískají. Bankéři, kteří takto od svých klientů nemohli dostati potřebné zálohy, prodávali šmahem zastavené cenné papíry a tím ceny jich znova se tísnily. Tak stalo se, že papíry zcela spolehlivé, o kterých se bezpečně vědělo, že jich cena v krátké době rozhodně zase vystoupne, byly přímo za fatku odbývány. Akcie bankovní jednoty vídeňské na př. klesly ze 171 zl. na 134 zl., ačkoli se jedné akcii vyplácela posledně dividenda 8 zl. a podíl každé akcie na reservních fondech ústavu lze páčiti nejméně od 40—50 zl. a ústavu samému se poslední dobou výtečně dařilo. Tak bylo i při jiných papírech. Peníze se tu daly sbírati téměř na ulici!

Arci z těch, kteří posledními dobami dříve snad několik zlatek vyzískali, velmi mnozí úplně hospodářsky vykrváceli, za to z krve jejich tyli pouze ti, kteří se dosud drželi opodál a měli po ruce netknuté své vlastní vydatné fondy. Takto ubozí bloudi pachtící se za štěstím na burse ztratili svůj poslední groš a vrhli jej v bezedné útroby velikých peněžních žraloků, kteří vždy vyčkávají podobné příležitosti, až se jim udá najednou veliká jmění shltnouti. A k tomu mívají pravidelně ještě nadšenou pochvalu a velikou slávu za takové blahodárné vyčistění peněžního trhu, neboť se považují pravidelně za spasitele bursy, jich zakročením prý odvrácena katastrofa hrozícího všeobecného krachu. Když uváží se, že mnohdy právě tito vyčkávající a číhající velmožové bursovní obratnými machinacemi si podobné krachy přímo uměle vytvořují, dovedeme si vysvětliti také rozhorčení, které v postiženém obecenstvu z té příčiny občas propukává. Ale rozhořčení to není dosti mocné, aby mohlo stihnouti ony, kteří vyrostli na útraty bloudícího a nezkušeného obecenstva hrajícího na burse.

Poslední poprask na burse vídeňské částečně postihl také naše národní jmění. Naše cenné papíry, hlavně ty, o které se nejvíce hraje, z valné části obíhaly v cizině, a když cena jejich

stoupala, putovaly odtamtud k nám. Za drahé peníze vykoupili jsme si je pracně z Němec, Francie, Hollandska i z Anglie, a nyní kdy jsme je měli skoupeny za nepoměrné ceny poklesla jich cena tak značně, že opět cizinci je přišli k nám kupovat. Který cizinec v srpnu nebo září prodal nám akcii státní dráhy od 410—420 zl., dostal ji hned zase v listopadu zpět za 350 zl., co zajisté nelze nazvati ziskem nepatrným! Tak i cizina na úkor náš se obohatila, jak to dokazovaly poslední dobou značné nákupy cizích burs ve Vídni.

V Němcích předložila vláda osnovu na nové zdanění cukru a zároveň s tím zvýšila nepoměrně vývozní premie. Dřívější premie vývozní budou zdvojnásobeny a vývozcům cukru navrhuje se úhrnnou summou 34½ mill. říšsk. marek odměn ročně za vyvezený cukr. Tato vydání hledí vláda hraditi zvýšenou daní spotřební (celkový čistý výnos její projektován přes 120 mill. ř. m. ročně). Aby pak nevznikla zbytečná nadvýroba cukru, je množství jeho kontigentováno, smí se ho nejvýše v příští kampani vyrobiti 14 mill. metr. centů; co se vyrobí nad to, bude podrobeno zvláštní vyšší dani.

Čtenáři patrně pochopí, proč zde mluvíme o návrzích německé vlády. Dotýká se to zrovna také našeho průmyslu cukrovarnického. Jestliže v Němcích ročně věnují více než 20 mill. zl. k tomu cíli, aby povzbudili své cukrovary k vývozu, znamená to tolik, že i Rakousko-Uhersko musí se k podobnému kroku odhodlati, nechce-li, aby náš průmysl cukrovarský naprosto nevzal za své za stížené konkurrence s cukrem německým. U nás dosud exportních premií pro cukr povoleno bylo ročně nejvyšší summou 5 mill. zl. S tím rozhodně se pro budoucnost nevystačí vůči obrovským nákladům (více než čtyrnásobným), které na zvednutí konkurrenční schopnosti chce vydávati Německo. Zrovna tak ve Francii budou nuceni zvyšovati beztoho již přes míru vysoké exportní premie cukerní, vedle toho pak ani Rusko neobstojí a musí rovně tak pomáhati svým cukrovarům. Kam však takové nesmyslné pachtění po předstihnutí v mezinárodní tržbě na konec povede? V Rakousku, Německu, Francii a Rusku musí domácí obyvatelstvo doma vyrobený cukr platiti za velmi, velmi drahý peníz, kdežto Angličané, Severní Amerika a jiné státy bez vlastní výroby cukerní dostanou od nás cukr zpola zadarmo, rozhodně pod výrobní cenou.

* * *

Ve státní pokladně naší se nahromadilo přes 210 mill. zl. a k tomu přibudou další nové přebytky. Pováží-li se, s jakými nedostatky zápasí všechny zemské finance, musí se z plna srdce zamlouvati každému návrh posl. Kaizla v rozpočtovém výboru říšské rady, aby přebytečné peníze ze státních kas dle určitého klíče rozdělily se mezi jednotlivé zemské fondy. Arci není naděje, že by k tomu kdy který cislajtanský ministr financí přivolil. Prozatím se míní asi za 10 mill. skoupiti salinek (dluhu počítaného do kontingentovaného oběhu státovek) a ministr je pak chce zničiti. Proto ještě budou mnohé a mnohé milliony ležeti v kassách ladem a následkem toho tratí se značný roční důchod úrokový.

* * *

Konečně se zdá, že vláda do opravdy zamýšlí kanalisovati Vltavu a Labe; aspoň už o tom byla řeč v rozpočtovém výboru a Badeni slíbil již v příštím zasedání sněmu českému předložiti návrh, aby zajistil určitý příspěvek na podnik tento. Při zbědovanosti zemských financí, kde rozpočtové schodky nelze již jinak krýti nežli novými výpůjčkami, není možno příliš mnoho od země žádati a je obava, aby proto snad se ještě celá akce nezkazila neb aspoň nepozdržela.

Také jinak přišly důležité dopravní problemy na řadu. Sazby pro zboží na státních drahách budou od Nového roku zvýšeny, arci větší výtěžek z toho bude pouze nepatrný, jelikož celkem dosavadní tarify nepatrně pozměněny. Kromě toho zdá se, že i toto malé zlepšení důchodů ze státních železnic bude částečně paralysováno novým sestátňovacím programem. Tak chce vláda převzíti severozápadní dráhu, aspoň pokud je státem garantovaná, za roční důchod jedné akcii 12 zl. ročně, ačkoli by měla právo vykoupiti ji ročními 10 zlatými. Proč tedy se dávají akcionářům zbytečné presenty, když se bezpečně ví, že čistý výnos se zmenší, jakmile budou na tratích těchto zavedeny levnější sazby státních drah? *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Podporování maloživností ve státním rozpočtu na r. 1896 — Účastenství Čechů a česká zemská akce pomocná — Potřeba samého úvěru živnostníkům — Německý program živnostenský, zemská rada živnostenská a obchodní komory — Odborné školství ve státním rozpočtu — Předloha zákona o podomním obchodě — Změna daně z piva — Po zdražené obuvi zdražené maso.

Podporování technického pokroku malých živností bezplatným zapůjčováním strojů dělných i hybných dochází vždy větší přízně parlamentu i vlády. V roce 1892 bylo k účelu tomu ze státních peněz věnováno 10.000 zl., v roce 1893 a 1894 po 20.000 zl., letos 55.000 zl. a na rok 1896 navrhovala vláda dotaci 74.500 zl. a rozpočtový výbor přijal dokonce zvýšení na 150.000 zl. K tomu přistupují ještě obnosy, zemskými sněmy (v Čechách na př. letos 10.000 zl.), obchodními komorami (Liberec letos 5000 zl.) a j. činiteli na technické povznesení maloživností věnované. V málo letech akce tato nadmíru zmohutněla a na rozličných místech ku pěkným výsledkům vedla. Při technologickém museu vídeňském zařízena stálá výstava pomůcek maloživnostenských, jimiž obesílají se také výstavy v jiných zemích pořádané, zapůjčují se nebo na splátky přenechávají maloživnostnickým společenstvům a družstvům jednotlivé stroje nebo celá zařízení strojní a pořádají se pokračovací kursy pro mistry jednotlivých nejrozšířenějších řemesel (letos obuvnické, na přes rok truhlářské) prozatím toliko ve Vídni, v r. 1896 však i v jiných městech říše a udělují se řemeslníkům k jich návštěvě stipendia. Z absolventů těchto kursů mají pak dle úmyslu vlády vybíráni býti způsobilí učitelé pro školy pokračovací učňovské nebo pro kursy pomocnické.

Jest pozoruhodno — a německé listy a v poslanecké sněmovně dv. rada Exner snaží se své krajany konstatováním toho fakta povzbuditi k následování — že české živnostnictvo v Čechách i na Moravě jak číselně, tak způsobem, jakým se této po-

mocné akce chápe, tak konečně patrnými úspěchy v tomto směru daleko předstihlo živnostníky všech ostatních národů rakouských. Přes polovice veškerých strojů dosud rozpůjčených připadla českým společenstvům, z dosavadních mistrovských kursů obuvnických nejlepší byl český a i v německých kursech nejlepšími žáky byli opět Češi, kteří se sice málo vyznali v němčině, ale tím lépe ve svém řemesle.

U zemského výboru král. Českého konána dne 23. m. m. živnostenská anketa o zemské pomocné akci maloživnostnické. Mařen čas jednáním o rozdělení letošní zemské subvence, což mohlo účelněji ponecháno býti k vyřízení zemskému výboru a o programu akce na příští rok prostě usneseno, aby členové ankety podali dobrozdání svá písemně. Co má nastati, budou-li se písemná vyjádření tato diametrálně rozcházeti (a o tom není pochyby), se neví. O docházejících žádostech za subvence na stroje musí se zemský výbor, nemaje vlastních orgánů technických, dotazovati technologického musea vídeňského a bude musit řádné užívání a zacházení se stroji kontrolovati zpět úředníky tohoto musea. Dříve udílelo ministerstvo českým společenstvům stroje výhradně z dotace státní, dnes svoluje k jich udělení jen s podmínkou, převezme-li se polovice nákladů z dotace zemské. Decentralisace nastala tu jedině co do finanční úhrady — co do skutečného provádění akce maloživnostenské jsme dosud závislými na orgánech státních.

Na zemi žádají však naše společenstva živnostenská podporu především v jiném směru, snad ještě důležitějším: opatření berního úvěru k nakupování surovin ve velikém a ke společnému odbytu výrobků. Malými obnosy dá se tu velmi mnoho pořiditi; leckteré společenstvo dotací málo set zlatých jest osvobozeno od drahého maloobchodu sprostředkovatelského a může potřeby členstva svého odebírati o 50—100% levněji z továren nebo velkoobchodů ve velikém anebo výrobky své prodávati přímo spotřebitelům na místo do skladů velkoměstských. Snad by bylo lépe bývalo, kdyby království České bylo si prozatím obralo tuto stránku podporování maloživností a strojní akci ponechalo státu. Dnes ostatně již i vláda nestaví se nepříznivě ani k povznesení úvěru maloživnostenského; ministr obchodu aspoň prohlásil to při jednání o návrhu Steinwendrově v rozpočtovém výboru, aby věnováno bylo půl milionu zl. ke 4% zápůjčkám na zřizování skladů surovin

a výrobků a pod. V Prusku povolená „ústřední pokladna společenstevní“ letos již byla zřízena s kapitálem 5 mil. marek.

Ze sněmovního ruchu volebního slyšeli jsme také kus živnostenského programu německého. Dr. Urban v Žatci navrhoval obligatorní zřizování okresních jednot společenstevních a v jich čelo zemskou radu živnostenskou s oddělením německým a českým, která by úplně samostatně a odděleně pracovala a se subvencemi státními a zemskými volně nakládala. Tím ovšem malé živnosti po svém přání ale sotva ku svému prospěchu byly vyloučeny z dosavadních obchodních a živnostenských komor, které by se pak staly nezdolnou državou velkokapitalistického podnikatelstva a zbavily by se nutnosti, věnovati ročně značné obnosy na účely maloživnostenské. I národně kynul by Němcům zisk; státní i zemské subvence byly by při nejmenším udíleny dle úplné parity, t. j. hledíc k poměrnému zastoupení obou národností v malovýrobě průmyslové ve skutečnosti Němcům aspoň měrou dvakrát větší než Čechům, a snad by Němci po vyloučení maloživností znovu ovládli i některé obchodní komory, novými volebními řády z roku 1884 ztracené. V pražské komoře dosud Němci mají dobrou třetinu hlasů a hledí-li se k rozštěpení českých členů na Staro- a Mladočechy, jsou Němci její nejsilnější stranou politickou. Z těch příčin nemůžeme se ani rozehřáti pro zřízení zvláštních komor řemeslnických, třeba že ani o činnosti dosavadních komor českých v mnohem nejsme spokojeni a třeba že řemeslnické komory nyní i v Prusku mají býti v život uvedeny.

Jednání o rozpočtu státním na r. 1896 uvedena na přetřes též řada českých požadavků v oboru školství průmyslového a obchodního. Dvojí loket rakouský málokde jest tak patrným jako právě v těchto oborech. Na vídeňské vzdělávání průmyslové věnuje stát více nežli na veškeré průmyslové vyučování jazykem českým ve všech zemích České koruny a hledíme-li pouze k těmto zemím, věnuje se na odborné školy německé celkem asi dvakrát tolik, co na české, nad to žádají se při zřizování českých škol odborných a na obcích a jiných činitelích oběti zpravidla nezměrně větší než při zřizování škol německých. To, co v rozpočt. výboru bylo tlumočeno, nevystihuje plně požadavky a potřeby našeho školství odborného a neškodilo by, kdyby naše komory, řemeslnické jednoty a obchodní spolky zavčas důkladně informovaly českou delegaci o tom, čeho v jich obvodu ke zdokonalení a rozvoji českého školství průmyslového a obchodního jest potřebí.

Po více než půldruhém létě počínají v subkomitétu sněmovní porady o novém zákoně podomnickém. Obchod podomní má býti opětně obmezen; předpisuje se nejmenší stáří 33 (dosud 30) let, nejméně jednoroční bydliště žadatele v obvodu toho úřadu, u něhož se za povolení k obchodu podomnímu žádá a vedle dosavadních podmínek mravní i policejní zachovalosti ještě spolehlivost, pojem to pro libovolné rozhodování politických úřadů jako stvořený. Podomník nesmí dle předlohy do cizích bytů bez dovolení vcházeti, nesmí ani proti patrnému zákazu nebo po nastálém soumraku do cizích domů nebo dvorů vstupovati ani ku své živnosti dětí přibírati. Úřad může povolení k podomnímu obchodu v určitém místě podomníkovi jen na určitou dobu obmeziti a zároveň ustanoviti, před uplynutím které doby se podomník do tohoto místa za obchodem vrátiti nesmí. V místech (přes 10.000 obyv.) může býti podomnictví vůbec zakázáno, předpisy o nedělním klidu platí i pro podomníky, velmi četné druhy zboží jsou z podomního obchodu vůbec vyloučeny.

Obmezení to zajisté dalekosáhlá a povahy nezřídka chikanésní. A přece je podomnictví přes vyvinuté prostředky dopravní a přes některé nepopíratelné své vady dosud nadmíru důležitým činitelem obchodním pro spotřebitele odlehlé v krajinách, pro snadnější odbyt výrobků průmyslu lidového anebo zbytků výrobků velkoprůmyslu, a konečně jako druhdy jediný prostředek výživy lidem k jinému výdělku neschopným. Celkový roční odbyt podomního obchodu v Rakousku páčí se nejméně na 50 milionů zl. ročně a jest velmi pochybno, zdali by při úplném zákazu jeho roční obrat tento připadl k dobrému stálým obchodníkům a živnostníkům, v jejichž zájmu podomnictví se obmeziti má. Nejde jen o podomníky, jde o veškeré obyvatelstvo, které na jejich odbytu závisí. Kdyby domácký výrobce plátna, hraček, nití, tkanic a pod. zboží neměl přímého odbytu obchodem podomním, jejž buď sám nebo jiný člen rodiny, k výdělku méně schopný, provozuje, jest úplně v šanc vydán obchodníku, jemuž musí zboží své dodati při nejmenším za nízké ceny tovární. Přes to naléhá na úplné odstranění těchto pariů obchodnictva ve prospěch obchodnictva středního, ač jest jich u nás sotva dvacátý díl co v Německu nebo ve Švýcarsku.

Nuže zřízený poradní sbor o dani z piva konal svou první schůzi. Pivovarníci žádají změnu dosavadní daně z mladinky, při

niž kontrola provádí se sociálně i materielně podřízenými orgány finanční stráže, kteří jsou zcela z jiného kalibru v Čechách, Dolních Rakousích atd. než v Haliči a Bukovině, a jejichž lidské slabosti zcela jinou měrou projevují se v odlehlých místech venkovských než sídlech vyšších úřadů s dokonalými prostředky dopravními, nehledíc ani k formálnostem, pravosti a pod. dosavadního systému daňového. Chtějí tudíž daň ze sladu a kontrolu spolehlivými přístroji automatickými.

Nedávno obuvníci zdražili obuv, jelikož se prý kůže zdražily; nyní řezníci opět zdražují maso, jelikož kůže surové zlaciněly — obuv ovšem na ceně neklesla. A konsumenti?

Rozhledy sociální.

Předloha o báňských inspektorech v Rakousku — Anketa o úrazovém pojišťování svolána ve prospěch podnikatelů a dopadla ve prospěch pojištěných dělníků — Strach před dělnickou otázkou nepřiměl dosud vládu ani k pokračování v sociálním zákonodárství ani k volební opravě — Živnostenští inspektoři v státním rozpočtu na r. 1896 — Stávka rukavičkářů v Praze a kongres v Paříži — Devitihodinný den pracovní a minimální tarif mzdový českých knihtiskařů — V Prusku rozpouštějí spolky sociálně demokratické, ale váhají s dalšími předlohami sociálně politickými — První zpráva ženských inspektorek anglických — Všeobecné zavedení ženských inspektorů továrních otázkou nedlouhé budoucnosti.

V sněmovně poslanecké osnova zákona o báňských inspektorech, v ministerstvu anketa o reformě úrazového pojišťování, v Praze částečná stávka rukavičkářských dělníků, v Berlíně (25. listopadu), domovní prohlídky u všech členů představenstva strany sociálně demokratické, čtení komise tiskové lokální, u všech berlínských důvěrníků strany, předsedů a pokladníků všech politických spolků sociálně demokratických atd. pro domnělý přestupek zákona spolčovacího (o zákazu vzájemného styku spolků politických) a zatím již odvolané trestní stíhání prof. Delbrücka pro urážku policie — byl by stručný výpočet nejdůležitějších událostí této rubriky v posledním měsíci.

Dne 29. listopadu počala v sněmovně debata o zprávě montánního výboru stran zavedení báňské inspekce — tak dlouho trvalo, než katastrofy osecká, příbramská a karvínská přiměly vládu vkročiti na dráhu moderního zákonodárství báňského. Úkolem báňských inspektorů má býti dozor nad provozováním hor vůbec a nad dělnickými poměry v dolech zvlášť. Již před tím byl vzhledem ke vzrůstajícímu rozsahu a nebezpečnosti dolování, dále k rostoucí agendě stran zákonů o bratrských pokladnách cís. rozhodnutím z 28. září t. r. počet báňských úředníků zvýšen z 69 na 94, kterýžto přírůstek do 5 let má býti plně aktivován, a vydáno dne 17. října nařízení, upravující dozorčí službu tohoto úřednictva v dolech jak co do vlastního provozování, tak co do poměrů dělnických, tak konečně co do bezpečnosti majetku pozemného, dolováním ohroženého.

Veškerá opatření tato mají zvláštní důležitost pro Čechy, v nichž nalézá se přes polovic 158°/₀ veškerých měr dolových, v Rakousku propůjčených, a které odvádějí přes 1½ mil. zl. ročně dávek báňských. V Čechách těží se přes 80°/₀ veškerého hnědého, a přes 38°/₀ veškerého kamenného uhlí v Rakousku. Hornické dělnictvo v zemích koruny České patří skoro vesměs k české národnosti. Dělnictvo žádá k novému zákonu svobodnou volbu dostatečného počtu inspektorů ze středu svého, neodvislost od báňských úřadů, a nezkrácené uveřejňování jejich zpráv.

Zajímavy jsou výsledky desítidenních porad ankety o úrazovém pojišťování. Průmysl zastoupen byl v ní 19, zemědělství 5, dělnictvo 9 (původní menší počet zástupců dělnických byl po energickém vystoupení delegátů v první schůzi rozmnožen), úrazovny 10 zástupci, nehledíc k zástupcům vládním a ke členům stálého poradního sboru pojišťovacího. Svolána byvši především k úradě o prostředcích, jak odpomoci deficitům a hrozící insolventnosti pokladen, aniž by břemena průmyslu byla zvýšena, učinila usnesení, jimiž by závazky pojišťoven úrazových o 30 až 50°/₀ byly rozmnoženy. Povinnost pojišťovací má se zákonem rozšířiti co nejvíce, za základ k vyměření renty má se bráti úhrnný obnos mzdy, v posledním roce ode dne úrazu nazpět dělníkem skutečně vydělané, a jen nelze-li úhrnný roční výdělek zjistiti, má býti základem 300násobný obnos průměrné mzdy denní. Při úplné invaliditě má se vyměřiti renta plnými 100°/₀ (dosud 60°/₀) mzdy, karenční doba má se úplně zrušiti, nemanželské děti mají býti co do požitku rent na roveň postaveny manželským, všeobecný reservní fond má se zrušiti, dosavadní desetiprocentní příspěvek dělnictva k úrazovému pojišťování má se zrušiti a veškeré příspěvky na podnikatele uvaliti, aniž se tím mají zkrátiti práva dělníků na zastoupení ve správě ústavů. Oznámení o úrazech má podnikatel spolu s lékařem přímo učiniti úrazovně, při těžkých úrazech do 24 hodin, při lehkých do 4—5 dnů. Proti nálezům smírčích soudů má býti dopuštěno odvolání k říšskému úřadu pojišťovacímu, jehož zřízení v anketě jednohlasně bylo doporučeno a v němž by podnikatelstvo i dělnictvo bylo zastoupeno. Dokud úřad tento nebude zřízen, má býti nynějšímu poradnímu sboru pojišťovacímu uděleno právo k iniciativním návrhům a přiděleni zástupci pojišťoven. Předpisy o ručení podnikatelů za úrazy dělníků mají býti z dosavadního zákona vyloučeny, zamítnut však také návrh za potrestání těch dělníků, kteří zavedených ochranných

zařízení závodních vědomě neužívají. Přes to jest zrušení podnikatelova ručení za úrazy, pro zúmyslně anebo hrubou nedbalostí zaviněné v sociálním ohledu usnesením nad míru povážlivým.

Vytknouti dlužno, že průmyslníci vídeňští projevovali naproti požadavkům dělnictva ochotu mnohem větší než průmyslníci ostatní; na místo očekávaných nářků o přetížení průmyslu prohlásil jeden z nich, že průmyslníci „s radostí“ ponesou v zájmu dělnictva i břemena pojišťování starobního a invalidního. Za to již dnes vrhají se na ně orgány velkopodnikatelské a těšínský ředitel Lankiewicz vytýkal, že veškeré zákonodárství posledních let nese značku bázně před otázkou dělnickou a že každá strana bojí se i jen pouhého zdání kapitalistického smýšlení. Arcivévodský pan ředitel přehání; v letech osmdesátých učinil se náběh, ale přestalo se brzy a „strach před dělnickou otázkou“ nepřiměl žádnou z četných vlád posledního šestiletí ani parlament, aby zavedly pojišťování invalidní, organisovaly poptávku a nabídku práce, zřídily úřad pro její statistiku a provedly volební reformu k spravedlivému zastoupení dělnictva.

V rozpočtu státním na rok 1896 zvýšena položka na živnostenskou inspekci na 167.410 zl. Status inspektorátu bude obsahovati 1 ústředního inspektora (V. třída), 6 vrchních inspektorů, 10 živnost. inspektorů v I. a 10 v II. třídě a 19 assistentů. Přibude jeden inspektor II. třídy a 5 assistentů, hlavně v Čechách, kde vzhledem k přetížení okresů pražského a libereckého bude třeba zříditi nový okres dozorčí.

V Praze vypukla stávka dělníků rukavičkářských pro neshody mezdní; nedosáhla však valných rozměrů a má ráz klidný. Na mezinárodním kongressu rukavičkářském v Paříži 11.—18. listopadu t. r. vzbuzovaly prý zprávy o nízkých mzdách dělnictva rukavičkářského v Čechách a v Italii úžas a rozhořčení a usneseno soudruhy pražské v jich mzdovém hnutí podporovati. Ve Francii, Rakousku a Italii má se utvořiti jednotná národní organisace rukavičkářského dělnictva po vzoru německém.

Na sjezdu českých knihtiskařů v Praze byla naopak dělnictvu zkrácena doba pracovní z 10 na 9 hodin denně a přijat minimální tarif mzdový dle třídy, do nichž jednotlivá města dle velikosti a drahotních poměrů byla vřaděna.

V Berlíně dal se min. Köller některými ostrými výpady císařovými proti sociální demokracii svésti k tomu, že bez vědomí svého pána i svých soudruhů v ministerstvu překvapil svět

domovní prohlídkou u veškerých čelnějších stranníků sociální demokracie v Berlíně a rozpuštěním 11 jejich spolků. Když byl ještě pohnal konservativního prof. Delbrücka před soud pro urážku policie kritikou vládního vystupování proti soc. demokracii, odešel na dovolenou, aby se bohdá více nevrátil.

Sociálně politické zákonodárství jeho v Německu uvázlo úplně. Anketami zjištěno, že v přečetných pekárnách německých panuje neuvěřitelná nečistota a nepořádek a nepřípustné přetěžování dělnictva; vyšetřením zjištěné pracovní poměry číšníků a číšnic volají rovněž po zákonodárných opatřeních — ale na místo těchto nešvarů stíhá se sociální demokracie, hledá se záminka stíhati nepohodlné professory universitní a odstraniti socialistické docenty a jako buřiči pranýřují se duchovní protestantští, odváží-li se mluviti o povinnostech junkerstva k dělnictvu zemědělskému. A výsledek toho? „Do našich řad přicházejí a jsou násilím vháněni lidé všech tříd, kteří nepozbyli všeho cítění šlechetnějšího a zachovali si ještě smysl pro právo a lidskou důstojnost. Třídní boj dělnictva rozšiřuje se v boj lidské kultury proti velikášskému násilnictví". (Arb. Ztg. 26. listop.)

Zpráva ústředního továrního inspektora anglického za rok 1894 obsahuje poprvé zprávy ženských inspektorek, jež r. 1893 pro dozor nad továrnami, ženy a děti zaměstnávajícími byly ustanoveny. Nové inspektorky snažily se s úspěchem vniknouti do nejmenších podrobností stran pracovních a životních podmínek dělnic továrních a rázně přičiňovaly se o odstranění shledaných závad, takže ústřední inspektor působnost jejich řídkou chválou zahrnuje. Působení pracovních podmínek na zdraví, mravnost a rodinné živobytí ženy, vše, co tvoří zvláštnosti ženského života výdělkového, jedině žena může s hlubším porozuměním postihnouti, jenom ženský inspektor jest s to, aby zjednal si správné a dostatečné styky s ženskými pracovníky a získal si jejich důvěry.

V době, kdy ženy nuceny jsou vykonávati i nejnamáhavější práce, jako přístavní dělníci, nosičové atd., kdy není téměř oboru výrobního, v němž by vždy rostoucím počtem nebyly zastoupeny, jest všeobecné zavedení ženských inspektorů živnostenských v průmyslových státech evropských zajisté otázkou nedlouhé již budoucnosti.

r.

Rozhledy časopisecké.

Moderna a opět Moderna — Poesie sociální — Sociální poesie před sociálním románem? — Moderna u starých — Moderna katolická — Literární kritika počíná být zbytečnou — Katolický hlas v Rusku — Vlastenecká konfiskace — Národní divadlo za rok 1895 — Rok Smetanův? — Co prý by akademie mohla dělat a co dělá.

Letošek literární patřil rozhodně Moderně. Nemíním pouze nedávné prohlášení v „Rozhledech". Vře to moderně všude po našich vlastech. Jeden šik mladších duchovně veden je Macharem; druhá řada kupí se pod praporem Moderny katolické s Bouškou, F. X. Dvořákem a Lutinovem v čele, třetí konečně směr Moderny vidím v těch, kdo výlučněji, než posud, písně své věnují bídě, bídě dělnické. Zde vyniká Doubravský a anonym „ozývající se z Moravy". Aesthetikové starší školy, ba snad i školy nové mohli by upozorňovat, že takováto výlučnost umění neprospívá. Avšak škodila mu podle této thoerie výlučnost poesie t. zv. vlastenecké? Pravda je, že od vystoupení Macharova reakce proti té výlučnosti starší školy je patrná. Básníci čeští nikdy neměli příliš teplého krbu a bohatého stolu, ale právě proto vidím v té nové sociální poesii pokrok ve směru realistickém, v tom slova smysle, že poesie počíná líčit poměry domácí, jak jsou. A thema bídy je nevyčerpatelné, bídy netoliko fysické, ale i mravní.

Sociálního románu ještě nemáme, zdá se, že verše i zde raziti mají dráhu. Divno je to, že nemáme skutečně českého sociálního románu, alespoň uvedené verše po soudu mém stojí výše. Než nebudu zpívat starou píseň o sociálním románě — není ho.

Mluvě o Moderně musím lojálně upozornit na Modernu — starších. Míním tím fakt, že teď i v časopisech, které se postavily proti Moderně, tu i tam čítat verše mladé, nové, dokonce i v „Osvětě" („Vřesnický"); v „Světozoru" a „Zlaté Praze" objevují se písně jmen novějších, které se na vlas podobají

veršům v „Rozhledech“ nebo „Nivě“ uveřejňovaných (na př. Rokyta, Dohnal). Vidět z toho, že ti mladší repraesentují skutečně celý a nový směr a že neběží pouze o osobu jednoho nebo druhého básníka. Moderna katolická od Nového roku bude vydávat svůj belletristický list („Nový život“), redigovaný p. K. Dostálem: napřed už její revue „Hlídka“, přetvořena z bývalé „Hlídky literární“. Měsíčník věnován je hlavně apologetice a filosofii a slibuje ráz irenický, smířlivý. Dlužno vydat svědectví, že celým svým tónem a methodou liší se prospěšně od pražských klerikálů ve „Vlasti“.

Mezi jiným zapamatoval jsem si z „Hlídky“ místo, kde se mluví o tom, proč z „Hlídky literární“ se stala revue. Důvod originelní a přiznávám se — silný. Že prý se u nás literární kritika čím dále tím více stává bezpředmětnou a zbytečnou; většina kritiků z „Hlídky literární“ poslední dobou odepřela referovat. „Za rok vyjdou dvě tři knihy, o kterých lze něco pověděti, jinak je všechno obchod — literaturu řídí knihkupci.“ . . . . . „Člověk nucen (je) čísti knihy, které za to nestojí, a ještě nad to mařiti čas psaním o nich.“ Pisatel k tomu připojuje slova: kdo sám zkusil, uvěří. Oh, uvěří!

Dotekl jsem se nahoře „Vlasti“. Nechci být nespravedlivý a proto oznamuji čtenářům, že tam delší dobu čtu p. Žákovy feuilletony z cesty po Rusku (také v spisovatelově „Obraně“). Co se u nás o Rusku nafantasuje a napíše politické vody! Zde český spisovatel podává své dojmy a přiznávám mu, že se mi jeho vypravování líbí pro svou věcnost a upřímnost; katolické stanovisko nevadí mu líčit církevní a náboženský život na Rusi spravedlivě.

Pan ředitel Šubert tedy byl konfiskován! Jeho nejnovější zpráva o „Dvanáctém roce Národního divadla“ propadla konfiskaci. Některým nelíbilo se prý, co p. ředitel napsal o sl. Pospíšilové (že její vystoupení bylo skvrnou) a proto brožurku — skoupili.

Ze zprávy samé se dovídáme, že letos byl zcela mimořádný počet původních představení, 257; i zde rozhodovala Národopisná výstava — Národní divadlo „vystavovalo“ původní tvorbu dramatickou. Je zajímavo si srovnat, jak v českém divadle od roku 1862 původních her přibývalo. Roku 1862 jich dáváno — 5, 1862 až 21, 1868—111, 1869—115, pak klesá počet rok od roku až zase 1881 je zvedá na 126; roku 1883 (p. ředitel si rok a následující podškrtuje) dáváno 209 — číslo pak klesá až zase 1893

stoupá. Mezi jiným ve zprávě velmi pochvalně upomenuto Raymannových „Selských námluv“ (tištěných 1819); p. ředitel staví je vedle Stroupežnického „Furiantů“. Podobně dávána stará opera, Škroupův „Dráteník“.

Uplynulý rok divadelní p. Šubert zove rokem Smetanovým, proto že mezi 101 velkou operou dávalo se 56 oper Smetanových. To po soudu mém je nadsazováním. Kdyby alespoň „Čertová Stěna“ na našem divadle správně byla provedena! Že bychom měli mít vědecký, s odbornou přesností psaný spis o Smetanoví, p. ředitel uznává také. Přes tu chvíli prý cizina se po takovém vědeckém spise pídí, ale vždy prý se musí odpovědět: není ho. „Bude to pro nás pomalu již hanbou.“

Pan Šubert očekává, že Akademie ten žádoucí spis bude podporovat. Nemýlím-li se, o věci již jednáno; Akademie mohla by se však také postarat o vydání klavírního výtahu II. kvartetta a vůbec všech prací velikého mistra — ale naše Akademie! Četli jsme nedávno výroční zprávu — rozdělily se ty a ty větší summy těm a těm známým už pánům a při té a oné slavnosti hrála ta a ta banda! Skladatel p. Karel Weis ozval se veřejně (Nár. Listy 5.) proti tomu, že se nepodporují umělci mladší a hrozí interpellací na sněmě — marné asi volání! Tak marné, jak marné jsou naděje p. řed. Šuberta. V Německu „Společnost Komenského“ německy bude vydávat všecky spisy Komenského, pruská vláda vydání bude podporovat, u nás Akademie má již — 600 zlatých uloženo k témuž účelu. Ostatně spis akademika prof. Gebauera vydává také — německý nakladatel a pak je přece více podnikavých lidí, kteří by hladové české duši rádi poskytli lepší duševní stravu (knihovny „Rozhledů“, „Naší doby“) — k čemu tedy žádat něco takového po Akademii? *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Měsíčné přehledy. Tentokráte chudá žeň! Rád bych podal obraz umělecké původní produkce za posledních několik týdnů a zatím nemohu než registrovati několik belletristických knih, nemajících jiného důvodu pro svou existenci než vyplnění požadavku, aby bylo co čísti za nastávajících dlouhých večerů. Tedy pouhá lektura; snad více či méně dobrá, zábavná, nabádavá, ale ne literatura ve vyšším slova smyslu a dokonce již ne umění.*)

V Salonní Bibliotéce (nakl. J. Otty) vyšla kniha **„Pro společnost"** od *Edvarda Jelínka*. Novellistickými kapitolami nazval ji autor, cítě patrně, že ani myšlenka ani spracování její na název »román« nestačí. Není to také více než delší novella z pražského života, respective z »lepší« pražské společnosti. Salonní život zdá se být jaksi již specialitou p. Jelínkovou. Nemáme snad (vyjímáme Serváce Hellera) spisovatele, v jehož knihách by se žilo tak vznešeně jako v jeho. S polskými salony začal a českým vlasteneckým salonem chce patrně skončiti. Jenže, poněvadž takového salonu posud není a život vyšší naší buržoasie kolísá mezi elegancí, opičící se po cizině a mezi pseudoelegancí nadutých parvenus, jde autorovi o to, takovou elegantní a při tom ryze českou společnost teprv stvořiti. Jeho novella má proto ráz tendenční, výchovný. A odtud také její hlavní nedostatky. Jako všickni tendenční spisovatelé nemá Ed. Jelínek dost objektivity, staví tmu a světlo příkře vedle sebe. To, co je a co se mu nelíbí, maluje příliš černě; to, čeho by si přál, líčí v ideálních barvách. Odtud pak se shledáváme s dvěma pouze kategoriemi lidí: s hlupáky, omezenci, hejsky atd. na jedné, a s dokonalými výlupky všemožných lidských i vlasteneckých ctností na druhé straně, všecko v pohodlných, jednoduchých liniích, kde celý karakter člověka je naznačen dvěma třemi epithety. O uměleckém realismu, o složitosti postav a psychologické pravdě není tu ovšem ani stopy. A podle toho také kniha končí: všem těm dobrým lidem se vede dobře, vlastenecký salon je alespoň na papíře realisován.

J. D. Konrádovy svazky povídek konkurují směle s Carlénovou, co se týče oblíbenosti v příslušných kruzích čtenářských i co se týče prázdnoty a šablonovitosti obsahu. Nejnovější jeho povídka **„U dvou kocourů"** (v Libuši) jest novým toho dokladem. — V »Libuši« setkali jsme se v posledních letech již s několika umělecky vážnými publikacemi, ale to

*) Třeba podotknouti, že nezmiňujeme se o posledních novinkách, které se nám dosud nedostaly do rukou.

byly jen osamělé oasy, po nichž dále zase zeje vyprahlá Sahara. Libuše byla sice kdysi založena, aby vypudila z našeho ženského čtenářstva všelijaké německé románové bibliotheky, z toho však nenásleduje, že by dnes nemohla být lepší než ony.

V Ottově Laciné knihovně vydal *V. Řezníček:* **„Za květu mladosti“**, podhorskou idyllu ze života Boženy Němcové. Údolí řeky Úpy u Ratibořic, dějiště Němcové »Babičky« stalo se již jaksi historickým místem. Vytvořilo si celou literaturu (viz na př. Jiráska), která se pokouší dále rozpřádati osoby a děje, »Babičkou« naznačené. Přítomná povídka Řezníčkova vypravuje o panenském věku Bož. Němcové až do jejího sňatku s komissařem Němcem. Rázem svým odpovídá úplně dřívějším pracem Řezníčkovým. Jako lidová četba jest na svém místě, o skutečné literární ceně nelze tu mluviti.

Kdo se chce na frappantním dokladu přesvědčiti, co se vlastně skrývá za mnohými do umělé výšky vyšroubovanými jmeny, nechť pokusí se trpělivě dočísti **„Povídky Olšanské“** od *Ferd. Schulze* (v Lac. Ott. kn.). Prázdné povídačky bez slohu, karakteristiky a psychologie; to všecko navázáno na obraz olšanského hřbitova jako na spojovací nit a všemu tomu předeslán úvod, kde se autor v potu tváři pokouší filosofovati o nesmrtelnosti, plete páté přes deváté, Pythagora, Walt Whitmana, spiritism, »lučbu duší«, lokálkářské výklady o nedostatcích olšanského hřbitova; jedním slovem (a nenalezám mírnějšího) — pošetilé mluvení. A autor jeho byl po léta považován za kompetentního soudce ve věcech literárních a Akademie mu právě udílí cenu jako — novellistovi!

Z důležitějších prací překladových budiž zde jmenováno finské epos **„Kalevala“**, dokončené právě *J. Holečkem*. V Románové knihovně Světozora počíná vycházeti překlad *Flaubertovy* **„Salambo“**. — U této příležitosti poukazujeme také k překladové sbírce, která by nezasluhovala býti tak ignorována, jak se děje. Jsou to **„Besedy slovanské“** vydávané za redakce V. K. Jeřábka v Brně. Jak titul již označuje, mají v programu překlady ze slovanských literatur. Leží před námi poslední svazek, obsahující vedle dvou povídek *Korolenkových* a jedné povídky *Poljanského* tři práce *Vsevoloda Garšina*, tohoto tak ryze moderního a u nás tak málo známého ruského umělce. Již tato jména mohou zmíněnou knihovnu doporučiti.

—pp—

Kritika divadelní. (Národní divadlo: Osamělé duše od Gerharta Hauptmanna).

Ke konci listopadu dočkalo se konečně premiéry v Národním divadle Hauptmannovo drama »Osamělé duše«, které slibovala již v minulé saisoně několikrát divadelní správa, po každé však odložila, poněvadž, jak jsme slyšeli, zákulisní diplomacie nějak selhávala a dámy nemohly se dohodnouti o party.

»Osamělé duše« jsou kus vážné umělecké práce, jaká je na Národním divadle rara avis; není to pouhé divadlo, ta zvláštní specialita výroby řemeslné, jež má svou marku a svůj trh jako jiné zboží průmyslné, je to literatura, poesie na divadle, a to je významná událost v našem divadelním životě, který z největší části vypadá ze soudu lite-

rárního kritika a může býti jen polem kulturního historika, který sbírá doklady k mravům soudobé společnosti, který chce zachytit mravní naladění, ovzduší společenské. Největší část repertoiru Národního divadla spadá jen pod toto druhé hlediště a jen z něho má zájem a význam.

»Osamělé duše« jsou výjimkou a zásluha jejich je právě v tom, že otevírají divadlo literatuře a poesii, že lámou rozhodně s tím, čemu a parte debiliore říkalo se a říká dosud dramatické umění a co není v pravdě nic více než umělost, hbitost, zručnost, vtip.

»Osamělými dušemi« vniká k nám kus cizího hlubokého nebe, vbíhá kus vonné umělecké zahrady, kterou znali naši lidé většinou jen z doslechu. Mladé německé hnutí, jak se kristalisovalo a zvolna tmelilo hlavně v posledním desítiletí z různých vlivů cizích (francouzského naturalismu, proudů nordických i ruských) i domácích (Gottfried Keller, Otto Ludwig, Hebbel), dle různého terrainu různě, ale v hlavních výsledních liniích přece příbuzně, ohlašuje se poprvé vážně tímto Hauptman novým dramatem u nás. Jeho Hanička přešla sice před nějakým časem jevištěm Národního divadla, ale poesie její a význam utonuly v pozlátkové záři výpravné féerie, v kterou ji až s přílišnou horlivostí mechanických apparátů oblékla režie. »Osamělé duše« pokládá sám autor jich, jak známo, za nejlepší hru svou a soud ten je správný, hra je opravdu nejvnitřnější a nejopravdovější z jeho díla, má nejvíce uměleckého, protože citového posvěcení. Nám zdá se však, že je na ten čas i nejtypičtější, nejcelejší ukázkou celé dramatické Moderny německé, že vystihuje nejlépe to, v čem stvořila nejlepší díla dosud: náladovou dušemalebnou popisnost. V tomto poli, zdá se nám, napsala německá Moderna v próse, dramatě i (poesii Detlev von Liliencron) dosud svá nejlepší čísla. Německá Moderna, třeba vystupovala s aspiracemi filosofickými a sociálními a programy ideovými — de facto ve svých nejlepších dílech zůstala ryze uměleckou, intimně uměleckou, někde, řeknu to, až příliš úzce uměleckou, virtuosně skoro dušemalebnou a náladovou. Starší předchůdcové její, Bleibtreu, Conrad a s nimi celý kruh seskupený kolem mnichovské »Gesellschaft«, byl daleko filosoficky tendenčnější ve svých pracích, pracoval vědomě o nějakém novém (materialistickém) názoru světovém a chtěl jej ve svých dílech propagovat — byl polemický, pamfletový, účelový, výbojný ve svých dílech, která, jak dnes již obecněji se uznává, nestojí umělecky vysoko, jsou plochá, všední, rozlomená, fragmentární, chaotická a romantická předem, romantická romantismem revolucionářů v celku mělkých, ale za to tím úpornějších, nejapnějších, pestře kostumovaných a divadelně nalíčených, klamajících jiné a oklamaných předem sebou samými. Naproti nim stojí kruh seskupený kolem berlínské »Freie Bühne«, kruh umělecky nejzralejší a nejšťastnější, který sice v theorii a kritice často hlásal ideovou tendenčnost, ale v nejlepších svých dílech zůstal hlavně objektivně realistický, nazíraje všecko se zálibnou umělecky klidnou, kontemplativní plností a sytostí, chytaje naladění, vzduch rozlitý po předmětech, pocitové a citové postřehy v tom jemném suggativném pavučí vlivů a styků s podrobnou

přesnou láskou do posledních odstínů a zvlnění duševních. Kruh těchto umělců, za jichž představitele lze míti zcela dobře Gerharta Hauptmanna, nebyl daleko staršího realismu francouzského, kontemplativního realismu Flaubertova v písemnictví a školy fontainebleauské v malířství. Dnes vstupuje německá Moderna do fáze třetí: do období tendence ideové, do tvorby dialektické a thesové, jak vidíme na divadle ku př. na Ottovi Erichu Hartlebenovi. Je to vliv filosofie nietzschovské a stirnerovské, která hledá si bojovného výrazu i v literatuře. Odtud zase převládá thesovitost, dialektický šerm a pointovanost, sestrojovaný symbolismus postav, schematičnost a odtažitost, jak je viděti v dramatě právě na Hartlebenovi; odtud zase stoupající vliv Hebbelův, jako dosud největší působení Kellerovo a Ludwigovo v mladší tvorbu; odtud zase třídění světel a stínů, pevný odhad, pevné odvážení mravních hodnot a cen jednotlivých prvků a figur v dramatě, tvoření určité jednotné perspektivy, sestřeďování v určitý typ slovesný, v určitou formu slovesnou, blízkou na mnoze starému dramatu, k nimž se obrací tito nejmladší umělci. Hauptmann není básník ideový, básník abstrakce a symbolismu, dialektik určité tendence. Není duch bojovný, je duch kontemplativný. Kontemplativní realista ponořený a zahloubaný do divadla, jež vyvolává, tak jej lze nejlépe charakterisovati. Ve většině jeho her naleznete sice dva názory světové postavené proti sobě, dva hromadné útvary, dvě různé myšlenkové nebo mravní posice zápasí snad i spolu (jako v »Osamělých duších«), ale básník nerozhoduje se ani pro jeden ani proti druhému, miluje lidi představující oba stejně klidně, teple a pečlivě, o zápas jich a hodnotu myšlenkovou mu vlastně při nich neběží — pouze o ty dojmy, o ten nervový a citový život jich, jak je vyvolán tímto zápasem, jak se v něm zračí a maluje. Krise útvarů hromadných, rodin a názorů světových nezajímají jej samy o sobě, jen ten popisný, dušemalebný, náladový jich výtěžek.

V »Osamělých duších« postavil proti sobě dva názory světové, přesněji dvě kultury citové: starý svět rodičů starosvětských, prostých, nehloubavých, žijících po tradici starého řádu, poddaných vrchnosti duchovní jako světské, obřadně církevnických, jichž názor na svět a život je naprosto pevný, hotový, ucelený, v němž každý čin má svůj jediný nezměnitelný odhad mravní, hrubý snad, falešný snad, ale nezměnitelný a určitý a svět nový, nehotový ve všem, hloubavý, který chce novému odhadu mravnímu, ale nedovede jej pevně formovat a hlavní — nedovede jej realisovat, zpečetit svým životem, celostí života a povahy. Autoru neběží však nijak o to, který názor je správný, který tábor má pravdu a pokud ji má, on stejně sympaticky, plně, teple maluje staré, šosácké, prostoduché a obmezené rodiče jako revolucionářské, udýchané, předrážděné, chabé děti nemocné vůlí, podryté v pevnosti povahy a jistotě citu a přesvědčení. Jemu šlo předem v tomto zápase o umělecké, vlídné, kontemplativné hody pozorování, o labužnickou malbu náladovou, o stálé sledování toho hutného toku proměn pocitových a citových, jimiž procházejí všecky osoby zapletené do tohoto zápasného napjetí. On chce hlavně pochopiti, vystihnouti, objati celý ten plný vířivý tok a tož vystihnouti citově malebně, sytě plnýma laskavýma očima. O sám

postup, o sám proces tohoto rozvoje, tohoto dění mu běží, ne o jeho cíle a konce. Že ve hře jsou utopeny také jisté problémy mravní, společenské, hygienické, k tomu obrací pozornost až v druhé řadě, neformuje jich nijak, zůstavuje diváku samému, aby si vybral z těch hotových daných faktů jich theoretickou logickou kostru, aby sám si učinil závěry, vyňal důsledky.

Mladý biolog Jan Vockerat jest jedním z těch řídkých lidí, kteří v duchu i v pravdě se starým názorem světovým, se starou kulturou duchovou a mravní zlomili, kteří vyšli ze starého světa a chtějí přejít do nového, je předchůdcem této nové říše mravní, jak žije jich porůznu roztroušeno mezi lidmi staré říše, starého světa několik; vyskytují se podle autora tito předchůdci nové kultury mravní roztroušeně, sporadicky, jednotlivě, osamoceně posud ve starém tradičním okolí, které jim nerozumí, které jich nechápe; odtud jméno, jaké jim dává Anna Mahrová »osamocené duše«; Vockerat je z nich i Anna Mahrová je z nich.

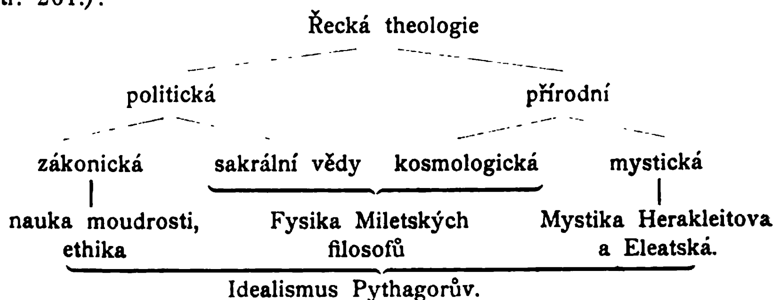
Tato »osamocená duše«, tento mladý Vockerat je člověk utištěný a nervosně rozdrážděný svým okolím; tento člověk je dále, zdá se, hluboce nemocen vůlí, nestálý, nepevný, nerozhodný, kolísavý. Drama Hauptmannovo otevírá se právě takovou krisí, kde podlehla jeho vůle, činem, jenž neshoduje se s jeho přesvědčením: křtem dítěte jeho, k němuž svolil on, rozhodný nevěrec, po vůli rodičům, ženě, okolí — kompromissem a ústupkem konvenci. V kruhu svých soudruhů je pokládán za ústupkáře, opovrhují jím proto, jak vykládá druh jeho, malíř Braun. To by nebylo ovšem ještě rozhodné, poněvadž Vockerat sám odklonil se duší od této hřmotící, frázovité revolučnosti, kterou nazírá správně jako šosáctví (v rozmluvě s Mahrovou) — ale průběhem hry ukazuje se tato jeho nerozhodnost a nepevnost vůle, rozmarná těkavost a kolísavost stále určitěji.

Vockerat pozná totiž studentku Annu Mahrovou, také osamocenou duši, člověka nové říše mravní, která jinak než literně a církevnicky, po vnějším předpisu cení a váží činy a city, která místo hmotné a pevné morálky vnější skládá ji v individuelný volný odhad svědomí, duši mu spřízněnou, která dovede chápat jeho snahy, podporovat jej v jeho vědecké a rozumové práci, kterou roste duchově, jako pěčí své ženy, prostoduché a obmezeně milující Katuše prospívá tělesně. Poměr mezi ním a Mahrovou je duchové manželství: výměna myšlenek, podpora pochopení, víry, příbuznosti duševní. Mahrová není naprosto nic svůdná a koketní, není to žena, je to duch. Člověk nové říše mravní právě jako Vockerat sní o vyšším ideovějším poměru muže k ženě než je dnešní smyslné tělesné pouto; a tak nazírají také oba svůj vzájemný styk. Jinak rozumí mu ovšem okolí, které v něm nevidí nic víc než zcela obyčejnou aventuru, nezákonný poměr. Pobyt Mahrové u Vockeratů rozrušuje celou rodinu; Katuše vidí v ní sokyni, která vyniká nad ni širokým duševním obzorem, která může dáti muži, co nemůže nikdy ona při nejlepší vůli a snaze: pochopení, podporu duchovou, pomoc vzrůstu duchovému. Mahrová podrobuje si a získává i Katuši jako duch; Katuše uznává správnost její názorů o dnešním postavení ženy ve společnosti, v otázce

emancipační; jen její pobouřená instiktivní citovost větří v ní nepřítele, který ji olupuje o lásku mužovu. Neodporuje však, nenaříká si hlasitě, jakož celá je ubohá, passivní, umlčená, zašlapaná duše, vědomá si své prostoty a bezcennosti; hyne jen a vadne. (Dokončení.)

Otto Willmann: **Geschichte des Idealismus.** Erster Band. Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus. Braunschweig 1894. Str. IX. a 696.

Název »idealismus«, jako jiné podobné souhrnné názvy směrů filosofických, jest velice neurčitý a označuje soustavy velice rozmanité, ba různé. Neboť jak rozdílný smysl má, mluvíme-li o »idealismu« Platonově, o »idealismu« Berkeleyho, o »idealismu« Schellingově, o »idealismu« ethickém atd.! A nad to název ten, jakožto označení toho či onoho směru, není nijak starý; stopovati jej lze leda do 17. století a vlastní propagování své děkuje teprve Kantovi. Proto také dějiny, které by jen k označení onomu měly zřetel, nesáhaly by hlouběji než ke zmíněné mezi. Avšak uvedený spis professora zdejší německé university vytkl si za cíl podati historii idealismu, hledaje jej všude tam, »kde se jedná o ideách«, a tak arci podati jest nucen historii téměř celé poloviny filosofie. A vskutku také podaný první svazek, po němž následovati budou další dva, obrací se nejen k nauce Platonově nebo snad Pythagorově, nýbrž hlouběji stopuje objevování se idealismu, recte idejí, až do doby předhistorické, pokud se můžeme dopátrati o ní něco ze spisů pozdějších. Pěkně tu ukazuje spisovatel, jak již v šedé dávnověkosti řecké — Platonem a jinými »věkem Kronovým« zvané — vyskytují se myšlenky či ideje o božském rozumu a moudrosti, o dokonalém řádu věcí, o nesmrtelnosti ducha lidského, o ochranném jakémsi duchu (geniovi) a pod. Mezi pak tímto věkem a dobou filosofie idealistické jest pojítkem nauka vypěstěná kruhem kněží Apollonových, nauka mysterií, náboženské nauky Aegypťanů, Chaldeů, eranských magů; zdali také v tomto smyslu působila nauka Brahmanská a učení Starého Zákona, jest nejisto a sporno. Na tomto theologickém základě, jenž v kořenech svých a ve spekulativní tradici v nich vzrostlé jest všemu lidstvu společný a navzájem příbuzný, budovala se filosofie vůbec a přede vším idealismus. Willmann zcela vážně chce ukázati, že i v celku i v jednotlivých svých proudech pozdější filosofie má fasi svou v theologii, a to jednak v politické, jednak ve fysické či přírodní theologii (t. j. v theologii, pokud jest naukou jednak o společenském životě, jednak o povaze Božstva). Výtěžek úvah spisovatelových v této příčině podá nejlépe toto schema (str. 261.):

Po vylíčení této »praehistorie« idealismu (1—162) následuje líčení idealismu Pythagorova, nominalismu sofistů proti »realismu« Sokratovu, nauky Platonovy (366—454) a Aristotelovy. Pokud se týče filosofie Aristotelovy dovozuje, že i ta, právě jako dřívější, zakládá se na jistém náboženském podání (arci jiném než Platonova) a odtud že vyplynula na př. i polemika jeho proti Platonovým »ideám«. V posledním oddílu líčen jest idealismus doby hellenisticko-římské; postupně tu auktor probírá obnovení přírodní theologie stoicismem, obnovení Platonskopythagorské theologie, dále židovsko-hellenistickou mystiku, římskou theologii a filosofii a posléze novoplatonismus, jenž prý spojuje jediný všccky živly: východní, řecké a italské.

Kniha psána jest s velikým rozhledem po obrovském množství zpráv a zpráviček literatury antické. Doklady ty důvtip spisovatelův dovede shledati a sloučiti často z nejodlehlejších na pohled konců k odůvodnění svého mínění, leckdy zajisté veda si libovolněji, než střízlivá kritika dopouští. Ale hojností zajímavých výkladů doporoučí se kniha ke čtení neméně, nežli opravdovou vroucností, jakou jest psána celá, od předmluvy počínajíc. Č.

Die soziale Lage der Frau. Přednáška pí. *Elišky Gnauck-Kühnové* na 6. evangelicko-sociálním kongresu v Erfurtě 1895. Stran 34.

Obsah: Jiná jest ženská otázka v třídách vzdělaných, jiná mezi proletáři. Ženy proletářské prodávají se zpravidla a jsou nad to nezřídka i v průmyslu a pod. činny; ženy tříd vzdělaných mnohem častěji zůstávají nevdanými a nenalézají ani jinde místa k činnosti a samostatnému povolání. Ony trpí nadbytkem, tyto nedostatkem práce a povinností, čímž porušuje se rovnováha společnosti. Proces ozdravění počal pokusem svépomoci, jejž označujeme otázkou ženskou.

Dřív žena byla nepostrádatelnou producentkou v domácnosti, hospodářství obmezené na kruh rodinný bylo odkázáno na její práci — kultus ženy v dobách romantismu zakládal se právě tak na hospodářském významu jejím, jako na momentu náboženském, a nepříznivější právní postavení její paralysováno bylo jejím postavením jakožto činitele výrobního. Dělbou práce, vznikem samostatného řemesla zúžován tento obor jejích činnosti, až vláda strojů ve výrobě učinila z bývalých výrobců pouhé konsumenty. Dřív na výbavě pracovaly generace, s každým kusem spojovala se řada upomínek, prádelník byl jaksi archivem rodiny — dnes za jediné dopoledne nakoupí nevěsta veškeré potřeby. Na místo bývalých let cvičných k budoucí činnosti v rodině nastoupilo diletantské umění, marnivost a honba po zábavách. Neprovdá-li se nemajetné děvče, marně se shání po výdělku, poněvadž k ničemu se nehodí, majetné odsouzeny jsou k zaměstnavé zahálce. Odtud stoupající nerovnost žen, spolkaření a potřeba literárního sdělování se. Potřebí již napřed vybrati určité povolání a pro ně připravovati, avšak povolání, přirozené povaze ženy přiměřené (ve výrobě potravin a šatstva atd. jako součásti bývalé činnosti její v domácnosti, ve vychovávání a vyučování dětí, v dětském lékařství, v chudinství, péči o sirotky, opuštěné a pod.). Každý pokus odstraniti rozdíl mezi mužem a ženou co do dělby práce jest nepřirozený a tudíž

marný. Péči o takovéto odborné vychování lze spojiti s přípravou pro povolání ženy a hospodyně, jako u mužů povinnost brannou s povoláním občanským. Potřebí jest jen přiměřené úpravy škol dívčích. Co práce vzdělané ženy pozbyla na rozsahu, to musí se jí nahraditi na hloubce; povznésti duševní úroveň ženy jest jedním z kulturních úkolů přítomnosti. K úkolu choti a matky i nejvzdělanější žena jest právě dost dobrá, prohloubené vzdělání naučí ženu oceňovati hodnotu života rodinného v celém rozsahu. Mimo toto zjemnění její práce v rodině klade naše doba ženě i jiný vznešený úkol, práci sociální.

V třídě dělnické potřebí naopak ženu chrániti před přílišným zaměstnáváním mimo rodinu. V době zmechanisované výroby žena levnou prací, menším odporem proti vykořisťování zatlačuje muže z výdělku a snižuje jeho mzdu, nucena jsouc zanedbávati rodinu. Ochranné předpisy zákonné mnoho neprospívají, spíše prospěje svépomoc, organisace. Až bude žena s to žádati a obdržeti za svou práci tolik co muž, najdou opět mužské síly pracovní více výdělku a většího, a budou víc než dosud moci výhradně jim stačiti k výživě rodiny. Spolupůsobiti na povznesení dělnic, především hospodářském, ale také duševním a mravním, jest úkolem žen, sociálně výše stojících; máť i hnutí dělnic, jako ženské hnutí vyšších kruhů, v sobě moment duševní, jest bojem nejen o chléb, ale o statek ideální.

Adolf Wagner prohlásil po vyslechnutí této přednášky sjezd erfurtský za epochální, jelikož prý ukázal, jak výtečně dovede žena promluviti o otázce ženské. Ani tištěná neztrácí přednáška pí. Gnauckové půvabu, barvitosti a přesvědčivosti; neškodilo by věru, kdyby byla přeložena.

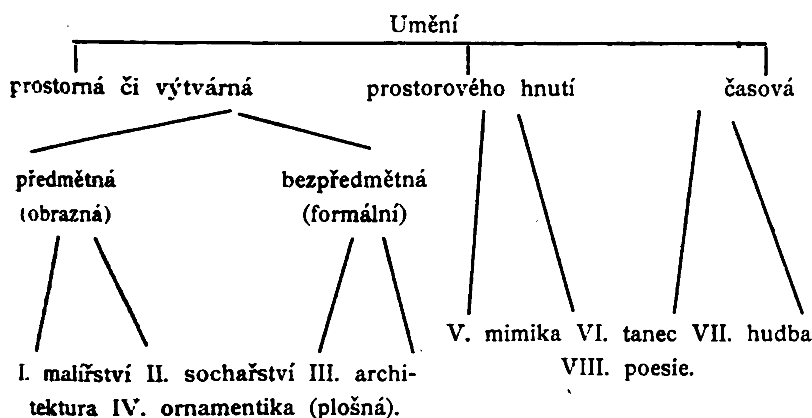
G.

O. Hostinský: **Čtyři rozpravy.** V Praze (Šimáček) 1894. Str. 105.

První rozprava je slavnostní řeč pronesená r. 1883 při jubileu dvacítiletého trvání Umělecké Besedy, jedná o kulturním významu umění (str. 1—12). Dle spisovatele umění, zachovavši ze slavné minulosti své alespoň idealnost a obracejíc se jazykem výmluvným přímo k celému národu, kulturní význam svůj zakládá právě na posvátných základech mravnosti. Upozorniti jest tu na pěkný výklad o poměrech umění k mravnosti na str. 8 n. Druhá rozprava „O původu umění“ byla vytištěna v Květech r. 1891 a vyniká bystrým i klidným řešením, zakládajíc se ve výkladech z theorie umění na Gottf. Semperovi. Její jádro jest asi toto: Neznáme společnosti lidské, která by byla naprosto beze všeho umění, ale nemůžeme také posunovati počátky umění v říši zvířat, přes všecky zdánlivě tomu nasvědčující úkazy; neboť schází tu charakteristický znak všeho umění: individualnost. Teprve u člověka nalézáme všeobecné podmínky, za nichž může vzniknouti umění. Podmínky ty jsou: přímá chůze, aspoň jakýs společenský život, dělba práce, stálá sídla a náboženské názory. U člověka také můžeme stanoviti pohnutky, kterými jest puzen neodolatelně k umění. K činnosti umělecké pohnutkou vždy byla a jest nějaká potřeba, potřeba jednak tělesného života, jednak duchovního, a na rozhraní obou těch tříd potřeb: potřeba zaměstnati se i v době odpočinku od práce, potřeba hověti hravosti. Právě poněvadž z potřeby vyrostlo umění, požadována nejprvé účelnost. Ježto však jest nemožno, aby dílo naskrze

svému účelu vyhovující nebylo spolu krásné, přirozeně se připojila k tomu krása, jsouc z prvu jen ozdobou výtvoru anebo výkonu účelného, ale pak na dalším stupni vývoje umění stavší se sama cílem umělecké tvorby.

Vědecky nejdůležitější jest studie čtvrtá, otištěná z Athenaea (r. 1890), „O klassifickaci umĕn“ (str. 78—105). Ukázav k důležitosti třídění umĕn vytknuv negativní a positivní zásady řádné klassifikace aesthetické, především že třeba vzíti za základ třídění umělecká díla sama, jakož i že i klassifikací umĕn nemá se rozuměti jakési odlišování oborů „vyšších“ a „nižších“, třídí postupně spisovatel umĕny tak, jak nejsnáze bychom naznačili as tímto schematem:

Nejzajímavější však jest ze všech třetí rozprava, pronesená při 25letém jubileu Umělecké Besedy, kterou by měli především všichni „bojovníci“ literární vštípiti si v pamět, „O pokroku v umění“ (str. 59—77). Spisovatel poukazuje nejprvé k faktu, že umění jest společnou prací velikých kulturních skupin lidstva, že jest prací úsilovnou a namnoze lopotnou, vyžadující a stravující nejlepší síly ducha neobyčejným napjetím. Pokrok umění bývá nestejný: někdy volný, někdy spěšný, i žádá nezbytně skromné podřízení se dojmům novým a nebývalým. Ptáme-li se pak, které jsou podmínky a kteří činitelové pokroku umění vůbec a českého zvláště, odpovídá spisovatel, že musí tu býti tři zásady vůdčími: 1. uvědomění si jednoty umělecké kultury národů evropských 2. neodsuzování všeho nového ruchu.

Pokud se týče těchto zásad, odkazujeme čtenáře na partii obzvláště pozoruhodnou o nezbytnosti pilné práce každému, i duchu sebe nadanějšímu a neméně na krásný výklad o nezbytnosti bojů nových názorů se staršími. Odtud nebude as nevhodno citovati ze slov Hostinského, pronesených — nota bene — r. 1889, aspoň tolik: „Nelekej se tedy nikdo když třeba poznává jasně, že pokrokem umění mnohý tvar, o jehož esthetické hodnotě pochybovati nelze, zatlačuje se do pozadí nebo dokonce odsuzuje se k nenáhlému vymření. Kdo chce zakoupiti něco lepšího, musí obětovati leccos dobrého. . . . . Odpůrcové nových směrů uměleckých totiž rádi zapomínají na dvojí věc. Jednak na to, že ony ctihodné, staré tradice, jež hájí proti novotám, samy také kdysi bývaly „novotářskými

převraty", které bezpochyby z počátku odmítány jsou neméně příkře od většiny umělců i obecenstva, tudíž uznání a ocenění taktéž teprve krutým bojem domáhati se musily. Jednak zase na to, že novoty, které dnes zdají se pocházeti z tendencí podvratných a ohrožovati zdar umění, časem snad dokonale zvítězí a pole opanují, ale také sestárnou, ba dokonce i zastarají, až někdy v daleké budoucnosti jakožto „ctihodné staré tradice" za zbraň sloužiti budou rukám konservativním v boji proti novým zase novotám. . . . . Proto buďme shovívaví a snášenliví, nezatracujme, co známe jen povrchně, nechme nejprve až do posledního slova domluviti toho, koho souditi chceme. A dále: mějme důvěru k umělcům, kteří nás překvapují něčím novým, a tomuto novému nepředpojatě se oddávejme. Především pak jiným nevěřme onomu podezřívání, jež nové zjevy rádo vítá odstrašujícím heslem: ejhle konec umění! To říkalo se marně Richardu Wagnerovi týmiž skoro slovy, jako kdysi Gluckovi a Beethovenovi, to říká se marně i onomu modernímu hnutí realistickému. . . ."

F. Č.

Weisungen zur Führung des Schulamtes an den Gymnasien in Österreich. 2. vyd. 1895.

Kalendář professorstva českého na přestupný rok 1896 upravil Dr. *Břetislav Foustka*, c. k. professor. Vydává Karel Brandeis. Ročn. I. Třeboň. Cena 1 zl.

Dvě publikace, z nichž každá svým způsobem poskytuje náhled do úřední činnosti našeho professorstva, jež nezasvěceným zrakům zůstává tajna, o níž veřejnost jenom z tlumených výrazů nespokojenosti jakési ponětí může si učiniti. A to je právě zajímavé, že jedna jest officielní, druhá spontanní projev učitelských kruhů a doplňují se velmi poučně.

Hlavní stížnost o středním školství najmě gymnasijním zní v ten smysl, že byrokratismus zavládl na úkor vlastní činnosti vychovatelské, že z učitele stal se administrativní úřadník, jemuž pro samé psaní a linkování nezbývá času k samostatnému studiu a že předpisy do podrobna jdoucími utlumuje se individuální působení jeho; že vyhověti šabloně jest alfa a omega jeho činnosti, zárukou uznání. Tak to alespoň slýcháme v řečech poslanců a v dennících politických. Myslel bys tedy, že příčina bude v úředních nařízeních, na nichž záviseti musí přece duch celku a že právě ve zmíněných »Weisungen« bude ten zhoubný vliv patrn.

Vezmeš-li je za tímto účelem do ruky, budeš však zklamán. Neobsahují nic, leč čeho je nutně třeba za direktivu v spletitých často případech administrativních; a čím určitěji znějí v té příčině nařízení, tím jest správa jednodušší a snažší. Neboť neurčitost, přílišná obecnost zařízení takových způsobuje zbytečná nedorozumnění, různé výklady a z toho zase vzniká nekonečná korrespondence podřízených úřadů s vyššími a rozmanitost praxe dle jednotlivých území i ústavů. Bylo v jednom časopise řečeno (Čas č. 31. t. r.) s jakousi indignací, že ani ředitelům nepopřává se volnosti ve správě; kdežto dle mého náhledu jest to právě dobře a sice v zájmu professorstva, jež jasným zněním předpisů jest chráněno před mnohým zbytečným plus, které úzkostliví představení »v zájmu služby« svým podřízeným ukládají sensu třeba optimo.

Dále obsahují »Weisungen« pokyny pro třídního, pro professora, pro ředitele, o vzájemném poměru jejich ke kollegům a k žákům a neváhám tvrditi, že pokyny ty jsou skutečně vzácné, podávané nejen od paedagoga v obyčejném smysle zkušeného, nýbrž od znalce lidských duší a povah, od ducha filosofického; nezadají v ničem proslulým instrukcím organisační osnovy, za klasické dávno uznaným. Kéž, kéž jsou pochopeny!

Ten zvláštní suchopárný duch odjinud přicházeje kazí naše školství a nechybíme asi, řekneme-li, že značnou část viny nese professorstvo samo. Není zde však místa k úvahám dotyčným. Byly by toho druhu, asi, jako jsou úvahy o učitelstvu národním podané v minulém ročníku tohoto časopisu, jež hledají příčinu zla především v učitelstvu a nebudeme se jim asi na dlouho moci vyhnouti. Poslyšme zatím jednu vojanskou anekdotu.

V reglementu prý stojí, že za účelem ušetření obuvi erarní každý vojín má míti v podešvích dostatečný počet cvoků. Pan general ustanovil počet 30 cvoků za dostatečný a v tom smyslu nařídil to plukovníkům. Jeden plukovník však neshodoval se s počtem tím a, aby vyhověl nařízení a zároveň sobě dosti učinil, ustanovil pro svůj pluk počet 35. Z těchže důvodů nařídil velitel praporu, že musí míti voják 40 cvoků, pan hejtman přidal zase pět a když to došlo na kaprála, promluvil takto k svým podřízeným: Pan hejtman chce sice míti 45 cvoků, ale, abych se přesvědčil, že posloucháte také mne: musí každý míti cvoků 50 a basta. Následek toho byl, že se množstvím cvoků podešve začaly trhati. Mutato nomine de te fabula naratur. Nahoře se něco nařídí a než to dojde po všech administrativních stupínkách až dolů do konferenční síně některého ústavu, ztrojnásobí, zdesateronásobí se objem a z dobře míněného pokynu stane se nová sekatura učitelům i žákům, a účelu zamýšleného se pochopitelným způsobem nedosáhne, mnohdy spíše opaku.

Abyste se o tom přesvědčili, vezměte »kalendář professorstva«, nahlédněte v ty rubriky a přirovnávejte k »Weisungen«. V 1. vydání »W.« stojí na str. 50, že ordinář pořídí hlavní katalog „und zu seinem eigenem Gebrauche bei den Classenconferenzen einen Specialkatalog". Mezitím zavedeny katalogy třídní a proto v novém vydání »W.« vynechána jsou slova „zu seinem eigenen Gebrauche" a žádá se, aby ordinář pořídil katalog třídní. A hle! Dle rubrik kalendáře žádá se od professora, aby měl ještě svůj katalog s podrobným nationale! Tedy trojí katalog! a nikdo se nebojí, že budou se podešvy trhati. Jest nařízeno, aby se koncem druhého běhu posílaly statistické výkazy o prospěchu dle tříd a předmětů a kalendář žádá od professora, aby to činil každou měsíční konferenci! Někde docela počítali nebo ještě počítají průměrné známky v jednotlivých předmětech, schází jen, aby se počítala procenta! A co probůh tím se v té didaktice a v tom tak na odiv staveném „vychovávání" dosáhne? K čemu to professor a ředitel potřebují? Mají býti známky a prospěch dělány? — Dosti však. Vydavateli poznámkami našimi nečiní se výtka; neboť on zařízením kalendáře práci usnadnil a za ducha, jehož jsou ty rubriky projevem, není zodpověden. Proneseme-li tedy na konec přání, aby kalendáři tomu dobře se dařilo (aby mohl zlaciněti), nejsme nikterak v odporu s tím, co jsme dříve řekli. To patří na jinou adressu. *X.*

Petr Durdík: **O základech mravnosti.** Pokus mravouky přirozené, zvláště pro potřeby vychovatelské. Spisů Dědictví Komenského čís. 1. Praha 1893. 117 stran.

Proud společenského života donucuje nás nyní více než kdy jindy přemýšleti o problémech ethických. Bída na všech stranách zplozující zoufalý boj jednotlivce, celých stavů, vrstev společenských, národů, plemen o právo pouhé existence jest důkazem, že není tak, jak by býti mělo. A poněvadž stav jednotlivce i společnosti jest výsledkem lidského jednání, docházíme trpkou zkušeností poznání, že jednání to jest nesprávné, pochybené v pohnutkách i cílech. Nuže, jak máme jednati? co jest normou svědomí jednotlivcova i společnosti? co jest naším ideálem ethickým?

Již nám nepostačí staré zákonníky. Autorita náboženská, státní, filosofická, o které se příkazy mravnosti opírávají, jsou namnoze otřeseny; skepse rozhlodala i v nejširších vrstvách jejich a přece cítí se obecně potřeba řádu mravního a závaznosti jeho pro všechny lidi. Je tedy pochopitelno, že za takových okolností s horlivostí hledáme něco, někoho, co by zaručovalo, že tak a nejinak jednati jest — čili princip mravnosti. V tom jest problém ethický vůbec a společenský problém doby naší.

Princip mravnosti musí býti tedy takový, aby v něm nebylo pochybnosti, aby byl dostatečným důvodem systemu mravního; a proto musíme k němu hleděti dospěti methodou vědeckou. Aniž bychom ubírali významu náboženského a filosofického názoru, nesmíme nic předpokládati, nic nedokázaného ze žádné strany přejímati a vycházeti pouze od daného.

To postřehl spisovatel dobře a jeho »přirozená« mravouka chce býti zbudována takovýmto způsobem na rozdíl od mravouky filosofické a náboženské.

Za dané pokládá dvě pohnutky jednání v přirozenosti lidské založené: prospívati sobě a jiným čili egoismus a lásku k lidstvu. První koření v citu sebezachování, druhá vyplývá z toho, že jest člověk bytostí společenskou. »Vyhledává-li kdo blaha veškerého lidstva, netoliko svého, má-li na mysli štěstí všech lidí, jakožto celku, jedná-li nebo má-li úmysl jednati tak, aby bližnímu prospěl, jest jeho jednání nebo chtění mravné. Není tedy mravouka nic leč nauka o tom, jak každý jednotlivec zaříditi má jednání své, aby přispívalo k jeho i k obecnému blahu, aneb aspoň se mu nepříčilo.« Panolbismem nazývá spisovatel svou ethickou soustavu na těchto principech založenou. (Str. 12.)

Přijímáme tento panolbismus, neboť jest to jenom nové slovo pro obecné, abych tak řekl, přesvědčení mravní, proto, co jest obsahem křesťanského přikázání lásky k bližnímu, co jiní nazývají humanismem (srovnej Masarykovy úvahy o Kollárovi a Naši krisi) a jiní zušlechtěným egoismem. Souhlasím také s mnohými podrobnostmi, jež spisovatel ze svého základu vyvozuje.

Nemyslím však, že podařilo se spisovateli princip ethiky stanoviti; vědecký výzbroj základů jest nedostatečný. Jestli skutečně tak prostě dáno, že láska k lidstvu založena jest v přirozenosti lidské? Není mezi egoismem, jenž jest dán a vyplývá z obecnějšího zákona sebezachování

a mezi láskou k lidstvu zcela přirozený spor? Proč má se egoismus omezovati? Není denní zkušenost dokladem, že jest egoismus jednotlivce i kasty i národa i církve přirozenější než láska k celku? Otázky tyto nejsou ve spise přítomném zodpovídány. Postačí tedy dovolávati se přirozenosti, aby z lásky k lidstvu učiněn byl princip jednání?

Podobné námitky vtírají se při úvaze spisovatelově o štěstí; rovněž není kritika názorů ethických vždy správná; marně se snaží spisovatel nalézti rozdíly mezi svým panolbismem a moralkami evolutionistickou, positivistickou a paneudaimonismem a snad zbytečně.

Krátce: ušlechtilý, čteníhodný spis; ale málo vědecký. *Kí.*

Rudolf Eisler: **Die Weiterbildung der Kant'schen Aprioritätslehre bis zur Gegenwart.** Ein Beitrag zur Geschichte der Erkenntnistheorie.

Pěkná tato studie obsahuje po krátkém úvodu vylíčení apriorismu Kantova, načež stručně na základě pramenů podává výklad nauky této u jich přívrženců (až po Helmholtze, Liehmanna a Cokena), jakož i námitky odpůrců (od Jacobiho a Schulzeho až po Riehla a Wundta). Mezi odpůrci schází úplně zmínka o Gottingském filosofovi, Bouterwekovi, zastanci to „virtualismu" a důležitém již i pro vliv na novější francouzskou filosofii (hlavně na Maine de Birona). V závěru autor naznačuje, že hlavní význam Kantův tkví prý v sprostředkování mezi sensualistickým empirismem a rationalismem, z pojmů pak Kantovských že vítězně se udržely tři: formalnost prostoru a času naproti obsahu počitkovému, spontannost myšlení a synthetická povaha vědomí. *Č.*

ZPRÁVY.

Humanita? V Londýně mají zvláštní »Útulek pro ztracené a hladové psy«. Ale ta nestačí útlocitným milovníkům a založili si v Hyde-Parku také zvláštní hřbitov pro psy. Je tam nyní celkem 39 hrobů, opatřených mramorovými pomníky s různými nápisy, jako na př.: »Našemu drahému malému čertíku, tak milujícímu a milovanému«, »Předrahému Centovi, věrnému dvanáctiletému druhu«. Na jednom stojí: »Jack, narozený 2. listopadu 1878, zemřel 15. srpna 1892. Miloval, trpěl, podlehl«. Většina rovů posázena je květinami.

Francouzské malířky. Podle statistických seznamů přibývá rok od roku malířek, jejichž práce se připouštějí do salonu na polích elysejských. R. 1875 vystavovalo 312 umělkyň, letos již 751.

Výdaje na obecné školství činí, počítaje na jednu hlavu: v Prusku 7·72 m., ve Francii 6·63 m., v Anglii 6·30 m., v Rakousku 4·15, v Rusku 1·13 m.

Ruské lékařky. Do 1. července 1893 bylo v Rusku 554 žen činnými lékařkami.

Césare Lombroso byl odsouzen pro plagiát. Crépieux Jamin obžaloval jej, že do díla »Grafologia« (o obou spisech viz »N. d.« III., 1.) přejal celé strany z jeho spisu bez udání pramene; soud odsoudil Lombrosa k náhradě škody 2500 franků.

Lidový palác, v němž bude divadlo, koncertní sál, veřejná knihovna, čítárna, kavárna a lázně pro lid, bude zbudován péčí obce a dobročinných spolků v Curychu. Dvůr bude opatřen skleněnou střechou, aby se na něm mohla konati velká shromáždění až pro 5000 osob. Četné spolky střídmosti poskytnou podniku větší příspěvky pod podmínkou, že v paláci nebudou prodávány lihové nápoje. (Česká Stráž.)

Miss Emily Faithfull, horlivá propagatorka emancipačního hnutí v Anglii, zemřela nedávno v Manchestru. Učinila si životním úkolem, rozšířiti pokud možno obor činnosti ženské. Založila na př. r. 1860. tiskárnu, do které přijímány byly pouze sazečky a vůbec ženské pracovní síly. Své myšlenky šířila literarně i přednáškami a agitačními konferencemi, zejména i v Americe, kamž třikráte se odebrala. Poslední tři roky dostávala národní pensi jakožto odměnu za své snahy, směřující k zlepšení osudu anglických žen.

Technika pro lid. Rektor vídeňské techniky, prof. Kick, požádal ministerstvo vyučování na základě jednohlasného usnesení profesorského sboru, aby byl dovolen nejširšímu obecenstvu přístup do technologického kabinetu. Ministerstvo jej dovolilo. Technologický kabinet bude teď veřejně každému přístupen v neděli od 10—12 hod., vyjma Vánoce, Velikonoce a veliké prázdniny školní. (Čas.)

Ženské studium ve Vídni a v Budapešti. Ministr Gautsch prohlásil v rozpočtovém výboře, že nynější gymnasijní soustavu studijní nepokládá za vhodnou pro dívky a sice proto, že fysiologický vývoj jejich je jiný nežli hochů. O studiu ženském na universitě řekl, že zatím ho není třeba. V Budapešti ministr Vlasić připouští ženy ke studiu na fakultě lékařské a filosofické (také k studiím farmaceutickým), ale má se o každé žádosti zvlášť rozhodovat sborem professorským a ministerstvem.

Neodvislé divadlo v Paříži. Prvý pokus s volným jevištěm učiněn byl roku 1872. Ale nezdařil se. Následovalo pak několik jiných pokusů, z nichž konečně vzrostlo t. zv. »Théatre Libre«. Kusy, dávané na tomto jevišti, byly z počátku většinou naturalistické façony. Provozován na př. Assomoir Zolův, ale s neúspěchem, nebo naturalismus špatně vyjímal se na jevišti, které přece jen žádá synthesy. Později přikročeno k dílům cizích autorů, o jichž produkci jiná divadla se nestarala. A tak uveden na scénu na př. Dostojevského »Zločin a trest«, Tolstého »Vláda tmy«, Ibsenovy kusy a posléze i Maeterlinckova dramata. Neodvislé divadlo velmi příznivě působilo na mladší literáty, kteří učili se poznávati cizí směry. Pak také pomáhalo prolomiti francouzskou čínskou zeď, jejíž brány houževnatě uzavíraly se cizím literaturám.

Japonsko sobě! Poslední dobou velmi horlivě emancipuje se Japonsko z vlivu anglického, takže jazyk anglický pozbývá tam čím dál více půdy. Knihy anglické nejdou již tak na odbyt a v novinách nevyskytují se jako druhdy hromadné anonce škol anglických a učitelů angličiny. »Japonsko sobě!« toť heslem vítězného národa. V nejnovějším čase sestoupil se také komitét 30 spisovatelů, maje v čele rektora university tokijské, za účelem vydávání starých literárních památek japonských, jimiž má býti posílen cit národnostní. Emancipaci Japonska ovšem hlavně napomáhají noviny a revue. Vychází toho času v Japonsku alespoň 400 listů denních a na dvě stě periodických revuí. Tyto noviny a revue podobají se velmi našim evropským novinám. Jsou to buď orgány stran, buď jednotlivců, na př. liberálů, konservativců nebo vládní orgány, opposiční atd. Novináři jsou vzdělaní a nevzdělaní, ale často o nic horší než novináři v Evropě.

Jak trestat děti. Vychovávání příštích mužů a žen má důležitost sociální, jíž nikdo by se neměl vyhýbati. Vážnou jest otázka trestání při této výchově. Říkává se o rodině, že je mravní říší v malém a že vyžaduje ideje pořádku. Pořádek rodí se z autority a poslušnosti. Pud po svobodě nutí dítě k odporu proti autoritě, pud náklonnosti k poslušnosti. Locke pokládal úctu za základ poslušnosti, úctu lišící se od strachu a po-

vznášející se postupně v lásku. Podle Fenelona je pevná autorita základem poslušnosti, podle Rousseaua vyplývá poslušnost již z pouhé existence vzájemných vztahů. Herbert Spencer snaží se dokázati, že poslušnost dětská zabezpečena je tím, že příroda sama spojuje jisté činy s jistými následky. Avšak není pravda, že by přirozeně po jistém činu vznikl vždy bezprostředně následek, který takový čin může vyvolati. Někdy zase takový následek — přirozený trest — je příliš hrubý v poměru s lehčím anebo jen přechodním pochybením, které jej zplodilo. Na příklad dítě se naklání z okna a příroda o nebezpečí, jaké tím vzniká, poučuje je pádem, při němž zlomí nějaký úd, či horší poranění utrpí. Co to vlastně znamená »trestati«? To znamená probouzeti v duši dítěte poznání spojitosti pochybení s utrpením. Běží o to vyvolávati nenávist ke zlu a buditi lítost nad spáchaným zlem. Ne tedy jen o to, aby se dítě dobře chovalo, nýbrž, aby si také zamilovalo, dobře se chovati. K tomu napomáhá částečně trestání, částečně odměňování. Ale kdo trestá, nesmí trestat podle rozmaru, nýbrž dle zásad. Dítě neposlechne nikdy morálního zákona, pokud nepozná neužitečnost svého vzpírání se mu. Také je nebezpečno přecházeti z krajní shovívavosti do krajní přísnosti. Trest je jedem, který se stává lékem jen v rukou něžných a opatrných. Dnes stará methoda tělesných trestů vymizela ze škol. Avšak až dosud vyskytují se obráncové tohoto systému. Říkají, že sice tělesné tresty působí bolest, ale to prý vůbec všecky tresty. Dáti důtku dítěti před celou třídou, zda-li to prý neznamená degradovati, snížiti, pokořiti je v jeho vlastních očích? Zda-li prý se nepřihází, že děti pozbývají spánku i chuti k jídlu a pláčí celé hodiny pro jediné přísné slovo svých rodičů? Utrpení morální, trest vnitřní, duševní bývá prý často krutší pokutou než potrestání tělesné. A pak prý tělo známe a vidíme, tu prý dá se odhadovati dosah a vydatnost ran, avšak do duše nezříme a nepoznáváme tudíž, jaké jizvy naše slova působí, a pokud tedy trest je přiměřený. Tyto důvody jsou jen zdánlivě pravdivé. Při trestání tělesném rány, dané dítěti, zasahují duši právě tak jako tělo a žádný trest tělesný neobchází se bez vlivu na duši. Ale to není vše. Trestáme-li jen duševně, appelujeme-li jen na duši, nakládáme s dítěrem jako s rozumným tvorem. Trest tělesný — to pověděl již Spencer — je příznakem dětských dob lidskosti, je to ohlas barbarství. Divoch bije, poněvadž nemá trpělivosti rozumovati a vykládati. A pak, kdo může říci, že dovede trestati tělesně, aniž nikdy by nepodléhal hněvu a vášni? Ukazuje-li se však vášeň, ukazuje se tím i slabost a dítě nabývá vědomí jisté moci, kterou dovede nad námi vykonávati. Také padá na váhu, že odvoláváme-li se k rozumu, sami stáváme se rozumnějšími. Odvoláváme-li se k spravedlnosti a k dobrým citům, povznáší to nejen duši dítěte, ale i naši, dítě nad to utvrzuje se v domnění, že se s ním jedná, jak toho vyžaduje jeho lidská hodnost. Pouští-li se se zřetele tento princip, hraje se hazardně o morální cenu dítěte. Kromě tělesných trestů, užívá se ještě i jiných trestů, kterých nelze ospravedlňovat. Tak na př. zavírání dítěte do černé komůrky. To ie zbytečné vrhání duše dětské do víru nejnebezpečnějších snů. Lze si vzpomenouti na Vidiny Nikolajevovy v Tolstého »Chlapectví« — na tu noc strávenou v černé komoře. Vůbec temnota je špatnou družkou. Škodlivo je také, odpírati dětem spánek nebo nutný

pokrm, na dlouho utajovati obvyklé projevy lásky, nakládati s dětmi jako s cizími nebo nepřáteli, nechtíti jich znáti atd. Všechny tyto tresty přinášejí obyčejně více škody než užitku. Trest má býti vůbec takový, aby rodiče sdíleli jej s dítětem. Dítě má věděti, že netrpí samo, že jeho utrpení působí hoře i jiným. Jen tak vychovává se v dítěti živel sociální. Povznášeti duši dítěte, síliti jeho energii, vše možné činiti, aby v něm dobré stalo se soudcem zla, to je hlavní princip vychování. Odtud pak také prýští nejen povinnost, ale i krása poslušnosti.

V stoletou pamět obnovené české poesie „Světozor“ v č. 1—5 a „Čas“ v č. 50—51 přinesly úvahy od Jaroslava Vlčka. Vykládá se v nich vliv francouzsko-německého rokoka, zejmena anakreontiky a idylliky, na školu Puchmajerovu („Sebrání básní a zpěvů“, v Praze 1795), hlavně na zakladetele samého, který nad to stál i pod přímým vlivem současných anakreontikův polských. Spisovatel ukázal, jda po stopě básníkem samým v předmluvách k různým vydáním naznačené, že tak jako Puchmajerovy bájky mají předlohy cizí (což bylo už známo), též jeho ódy, anakreontické písně a selanky více nebo méně věrně, z pravidla d o s l o v a, přeloženy jsou z polských básníků Karpińského a Kniaźnina, anebo z Bürgra a E. Kleista. Vedle toho vyšlo na jevo, že Montesquieuův „Chrám gnidský“ nebyl překládán dle originálu, nýbrž také věrně podle překladu polského, dále, že Gresseta Puchmajer převádí ze znění polského, a že i těch několik bájek Puchmajerových, jež se posud pokládaly za původní, je přeloženo z Krasického. Spisovatel vyslovuje oprávněnou domněnku, že Puchmajer, věren své zásadě, překlady z literatur západních pořizovati podle překladů polských, tedy z druhé ruky, i Lafontaina a jiné bájky převáděl z polské předlohy. Naproti tomu se konstatuje zdravý duch několika původních epištol vlasteneckých, jimiž Puchmajer založil českou poesii politickou před Ant. Markem a Kollárem, a jadrná, lahodná, poctivě česká mluva i pěkný, správný rytmus přízvučný, o což Puchmajer, následuje nauku Dobrovského, má podstatné zásluhy. Celkový obraz o prvním našem básníku novočeském tím nabyl určitého a správného světla.

Volební statistika. Svěřenský velkostatek v Čechách má na sněmě, jak známo, 16 poslanců. Poslance ty při poslední volbě mělo volit 39 voličů; k volbě se dostavilo 23 voličů t. j. 7 voličů více než vyžaduje nutný počet kandidátů. Volili se tudíž bez mála kandidáti sami.

Sloučení novoyorkských knihoven. Tři velké bibliothéky v New-Yorku, Astorova, Lenoxova a Tildenova, budou nyní sloučeny v jednu o 450.000 svazcích. Dotace knihovny obnášet bude ohromnou sumu 40 mil. franků.

Způsob práce nedávno zemřelého Pasteura líčí Duclaux, jeho asistent a třicítiletý spolupracovník. Předem byl Pasteur znamenitým obrazem základních vlastností rodičů svých; mezi tím, co matka byla vtělený enthusiasmus, snivost básnická v rodině, byl otec solidní, přesvědčení stálého a pevného. Na vínanech krystalických jsou veliké plochy briliantně lesklé, ty napadly každému, vypsal je i okreslil dobře pan de

la Prevostaye, jsou tam vedle toho plošky malé, nepatrné a ty napadly Pasteurovi. Plošek těch se právě držel a v nich viděl vnější výraz vniterného uspořádání molekulárného. Uspořádání to musilo podle jeho znamenité fantasie dojíti výrazu v chování se roztoků krystalů těch vůči rovině světla polarisovaného. A nyní začala solidní práce laboratorní, vedená vytrvalostí i za četných neúspěchů. I zde odváděla' jej fantasie časem daleko a celá léta pracoval s mocnými magnety bez úspěchu! Vytrvalý muž v laboratoři odpovídal v něm muži mocné fantasie. Jakmile jednou porozuměl podmínkám úzkostlivý experimentator, ihned postavil se vůči faktům smělý muž imaginace. V té smělosti byla až i nerozumnost jakási a jevila se také v četných polemikách jeho. Měl-li znamenitého odpůrce, postupoval přísně experimentálně, uznávaje stále, že se mohl klamati; byl-li odpůrce mělký, chtěl-li bojoviti více frazemi, utloukl jej nemilosrdně sarkasmem a pokusy až naivně makavými, že časem kollegové v Akademii z toho se pohoršovali. (Živa.)

Druhá universita na Moravě. Ozývají se hlasové, aby se organisovala agitace pro zřízení druhé české university a techniky na Moravě; připojujeme se k hlasům těm. Vánoční prázdniny poskytnou studentstvu příležitost vzíti se věci znova; doufejme, že agitace již neutuchne.

Časopis pokrokového studentstva. (R. III, č. 1.). Z obnoveného listu pokrokového studentstva vybíráme z »Úvodního slova« tyto programové body:

Pokroková strana studentská měla za úkol neustále zvyšovati mravní i intelektuální úroveň života studentského, nedávajíc mu v pohodlných myšlenkových konvencích zakrňovati, zbahňovati. K tomu právě mělo svůj Časopis pokr. studentstva rázu výlučně studentského (směru pokrokově reformačního, propagačního agitačního a vzdělávacího), jenž zároveň měl předůležitý úkol opatřovat straně dorost ze středních škol.

Ta těžká práce se nevykonala. Výminečný stav uvalený na Prahu, odsouzení nejnadanějších a nejpracovitějších lidí, zastavení pokrokového tisku v Praze a zápověď jeho v obvod výminečný, stlumilo organický vzrůst a integraci strany vůbec a mezi studentstvem zvlášť. Process s tak zvanou »Omladinou« získal sice straně sympathie i nové četné přívržence, ale vzrůst ten byl po většině quantitativní, nikoliv (aspoň ne v témž poměru) qualitativní.

Odtud nutné upadání a stagnace strany, odtud mnohé chorobné zjevy, jež dlužno přiznat, vysvětlit a napravit.

Život studentstva pluje opět v bývalých konvencích, chudý rozumově a mravně . . .

Ve všem je palčivě nutna pronikavá reforma, k níž chceme pracovati novým listem.

Úkol a program jeho je diktován zmíněnými poměry ve studentstvu. Bude i na dále reformně-vzdělávací a propagačně-agitační. Úkol svůj nebude však hledat v provokativní taktice vůči chorobným zjevům našeho veřejného života ni v politice vyššího stylu, pokud se netýká věcí úzce studentských, jako spíše v klidném a věcném referování o všech důležitých

zjevech v literatuře, vědě a umění, v otvírání nových myšlenkových obzorů studentstvu, ve formaci jeho názorů, ukazování mu nových, lepších drah, hlubšího myšlenkového proudění, slovem v napomáhání k rozsáhlejšímu a věcnějšímu vzdělání každého interessovaného jednotlivce, jež by ho učinilo myslícím a kritickým člověkem. Program pokrokový, na němž stojíme, není nám dogmatem, ale konkretním útvarem jistého myšlenkového typu, v němž se musí obrážeti pokud možno všecka duševní činnost jednotlivých členů, jisté duševní práce, která dle požadavků doby musí být doplňována, zlepšována a prohlubována.

Zvláštní důraz klademe na stránku mravní celého hnutí a v tomto bodě budeme neustupni. V mravní neporušenosti vidíme pramen nejen všeho nejsilnějšího a nejvznešenějšího, ale v případě opačném i zdroj veškeré mizerie ve studentstvu. Jest konečně již nejvyšší potřeba vystoupiti proti jistému zjevu, který pod vlivem několika malátných, rozkošnických lidí hledí otráviti celý náš život. Myslíme, pessimism, resignaci, která se nyní stala modou a kterou hned v zárodku ubíjet pokládáme za jeden z nejdůležitějších úkolů našeho listu.

Chceme život a ne resignaci, chceme lidi raději méně vědoucí, ale více schopné života, lidi pevné vůle a silné energie. Budeme tudíž co nejrozhodněji potírat veškerou charakterovou mizerii, lhostejnost k vážné práci, veškerou neupřímnou a jen odkoukanou »znavenost a přesycenost«.

Zvláštní zřetel chceme věnovati středním školám a studující mládeži ženské. K nim především soustředí se veškerá naše reformní a vzdělávací činnost. Sorganisovat studenstvo středních škol obojího pohlaví tak, aby z nich rok co rok vycházeli lidé pokrokoví, je jedním z nejdůležitějších cílů našeho snažení.

Obec zrušivší plat školní. Košíře u Prahy, jak už jiné obce, z obecné pokladny budou platit školné za všecky děti.

K českému vydání Zolova „Pascala“. Velevážený pane redaktore! Na str. 120. a 121. v notě 2. seš. »Naší doby« III. r. káráte české vydavatele, ve specielním tom případu při »Pascalovi« tedy mne, že vydáváme cizí originály nepřesně. Na vysvětlenou toho dovoluji si uvésti následující: Český překlad »Pascala« pořizován byl současně s tiskem francouzským daleko dřív, než kniha vyšla. Překládáno z kartáčových oklepků, jež nám tiskárna tak, jak se arch po archu tiskl, zasílala. S poslední zásilkou dopsal nám Zola sám sděluje, že tím román u konce. Neměli jsme tedy a nemohli jsme míti kompletní originál franc. v rukou, a nevěděli jsme tedy ničeho ani o přívěsku schematického rodokmenu ani o dedikaci autorově, když autor sám neuznal za potřebno nás o tom zpraviti. Český pak překlad vyšel současně s francouzským originálem, takže když se nám dostal tento do rukou, bylo již na dodatky pozdě, a ke druhému vydání dosud nedošlo. *J. R. Vilímek.*

Dialektologické oddělení Národopisné výstavy. Podávám tu oznámené již redakcí vysvětlivky a vyvrácení.

Chtěje dosíci úhlednosti a přehlednosti vystavil jsem v tomto oddělení ukázky jazykové od dob nejstarších a užil k tomu tištěných

textů staré a střední doby. Tu neběželo o dialekty, nýbrž o češtinu starou a střední vůbec, aby se vidělo, jak asi se do dnes změnila. K tomu družilo se vlastní odd. dialektologické složené z úhledných ukázek Šemberových, Bartošových a j., dále z velikých tabulí mnou pořízenýeh a z dokladů psaných i tištěných. Tato část byla neúplná pro nedostatek místa. Neběželo tu ani o vědeckou přesnost celku a částí ani o vědecký system: účel výstavní*) rozhodl ve všem.

K tomu sám nakreslil jsem čtyři jazykové mapy: 1. osazení Čechů s tehdejšími lesy a hvozdy; 2. k Šemberově dialektologii a 3. Bartošově Dial. mor. a 4. k svým posavadním studiím. Mapy tyto jsou vůbec **prvé svého druhu** u nás a byly i pro neodborníka velmi zajímavy. Dialektická mapa Čech představující pouze rozsah nynějších mých studií měla vyznačena jen místa, v nichž jsem cestoval a odkud mám material. Neprošel jsem celou zemi a proto celé plochy v ní nechány prázdny. Pracována pak jest odstiňováním, jakž jedině lze správně značiti postup jazykový a i tato methoda nejen jest jedině správná, nýbrž bylo jí ode mne poprvé užito.

Mapa není rozdělena »nahodile« a nečiní takový »dojem«. Pracuji skoro 20 roků (r. 1876 sbíral jsem na Klatovsku) v dialektologii, před 13lety vydal jsem svou prvou práci v Listech filologických, od té doby řadu jiných, cestoval jsem v Čechách, zvláště jihozáp. a severovýchodních, od Pasek po Svratku, od Postřekova do Kumžaka, zapisoval na dlouhé pouti až do únavy a nahromadil na 100.000 lístků materialu. I na Moravě, Slezsku a Slovensku jsem konal cestu. Proto není pravda, že mapa dělána jest na základě vzorných vět — jichž vůbec došlo pouze 210 exemplárů! — není pravda, že material mi k ní sloužící je nespolehlivý, není pravda, že byla a jest chybná. Zdají-li se tu býti nedostatky, pochází odtud, že mapa není úplná, poněvadž mé studie nejsou dokončeny, mé cesty provedeny a poněvadž mapa neznačí závěr těchto studií, nýbrž pouze nynější stav. Rozdíly v nářečí mohou býti označeny pouze tam, kde je znám, kde nikoli, tam jsem je nemohl označiti, poněvadž mi běží pouze o poznanou pravdu.

»Naprosto spolehlivé výsledky« práce Jirečkovy a faráře Kouble osvětlím v dějinách dialektologie (srov. Příspěvky k dějinám české dialektologie. Č. Č. Mus. 1895, str. 175. sl.) a ukáži toho opak. Není pravda, že bych bez dlouholetých příprav a studií přikračoval »hned na celou zemi«, jsem sám v té příčině až úzkostlivě opatrný a jistě vydám mapu Čech až po dokonaných studiích, ne ovšem jako předmět výstavní, nýbrž výsledek vědeckých studií. Také ostatní mé práce tímže ponesou se směrem. *V. J. Dušek.*

---

*) Uvedu soud o této výstavní práci p. H. Lopacisského z Prac filologicznych str. 302.: Z pobieżnego przeglądu naszego dostrzec może czytelnik, **że** na wystawie praskiej ta jej częćć, którąómy tu opisać zadanie sobie wzięli, **przedstawia** się bardzo pokažnie; a ježeli zwrócimy uwagę na dokladnóś· robót liuguistycznych czeskich, to niezawodnie przyjdziemy do wniosku, že **dział ten służyć może za wzór** dla podanego unaocznienia mowy ludowej i pracy umiejętnej na pólu językoznawstva.

K tomuto „vyvrácení“ odpovídám: Co uvedeno v 1. odstavci, netýká se mne: to měl p. prof. Dušek adresovat pisateli kritiky v Čase č. 37. str 581. (dokazuje se tam „úžasná neznalost věci“ referentu o dialektologickém oddělení, J. Soukupovi, ale ten v č. 40. hájí se, že všecky nesprávnosti byly v oddělení samém a spadají tedy na vrub pořadatele, prof. Duška). Já kritiky té nepsal a nemám v jejím původu vůbec nejmenší účasti.

Podobně zbytečně dotýká se účelu výstavního. Omluvil jsem nedostatky tohoto oddělení skoro týmiž slovy jako p. D. (v. Naše doba, str. 54. konec).

Mně se jednalo, jak vysvítá z celého referátu, o stránku vědeckou, o methodu v bádání dialektologickém; o té jsem pověděl, že je pochybena, a ukázal jsem to na bádání p. Duškově samém. Doklady: Dialektologická mapa Čech p. Duškova a dialektologické rozpravy jeho. Nevytýkal jsem neúplnost této mapy, nýbrž na konkretním příkladu (Podkrkonoší a Pojizeří) nesprávnost barevného odstiňování. Tam p. D. označil rozdíly — tedy má kraj ten podle svého doznaní znát — a proto je výsledek jeho práce nespolehlivý. Na tuto konkretní výtku mi p. D. zůstal odpověď dlužen. Možná, že někdo jiný, kdo zná podrobněji jiný kraj Čech, najde něco podobného při svém kraji. Dialektologická mapa prý nebyla dělána podle vzorných vět. Ale ve „Věstníku NVČ“ I, str. 4. napsal p. D.: „Zejména snažně prosíme, aby zaslány nám byly vzorné věty, neboť podle nich budou sestaveny hranice nářečí“. A podobně na jiných místech; na př.: „Jsem přesvědčen, že mnozí sběratelé velmi značně přispějí k ucelení obrazu lidové řeči v Čechách“ (t. I, str. 127). Je tedy pravda, co jsem tvrdil.

P. Dušek dělá se, jakoby nerozuměl mému úsudku. Netvrdil jsem nic o „naprosto spolehlivých výsledcích“ dialektologické práce Jirečkovy a Koublovy. Místo ono zní: „Aby se mohlo dosáhnouti přesnějších a naprosto spolehlivých výsledků, musí se v naší dialektologii pokračovati na té cestě, kterou kráčeli ze starších pracovníků na př. V. Kotsmích, J. Jireček, J. Kouble, ne cestou, kterou bral se V. Šembera“ (str. 54). Nemluví se tu o ceně jejich práce, nýbrž o methodě. Jiného výkladu nepřipouštěl ani předcházející odstavec. Materiál jimi sebraný je ostatně bližší tehdejšímu bádání jazykozpytnému, nežli dialektologické práce p. Duškovy nynějšímu stavu studií a názoru o jazykozpytu.

O dialektologických pracích p. Duškových bych byl zde nemluvil, jako jsem o nich pomlčel ve svém referátě; ale p. D. mluví ve své odpovědi jen o svých pracích a zásluhách, proto musím i těm věnovati několik slov.

Zásada, že dialektologie musí počíti podrobným probádáním co možná nejmenších území, je filologická násobilka; jen u nás se jí nechce počítat — nedrží se jí ani p. D. On popírá, že v bádání svém nejde tou methodou. Prof. Dušek patrně již zapomněl na své práce, uveřejněné hlavně ve Filol. Listech. Zapomíná na ně neprávem. Ještě nedávno totiž o nich doznal toto: „U nás počato znovu vědecké studium r. 1884, kdy vyšlo mé Zájmeno v ústech lidu československého, pak sloveso . . .“ (jmenuje je až do poslední práčičky jako byly také vystaveny v jeho oddělení; „Národop. výst českosl.“ str. 96). — Před 12 lety soudil p. D. o nich trochu skromněji; praví v úvodě k práci „O zájmeně“: Nebylo pak úmyslem mým podati v tomto článku vědecké rozebrání a zpracování zájmena, nýbrž jen snesení co možná nejhojnějšího materiálu“ (F. L. X, 406). — Tenkrát p. D. měl opravdu trochu více autokritiky. Práce tyto nejsou nic než filologické hračky — ovšem že pracné a pilné. Či smí se dnes brát k vážným studiím dialektologickým materiál, který podali ve sbírkách

písní Čelakovský, Šafařík, Kollár, Erben a j., články v Humorických Listech a Palečku. Šafařík sám později o svých sbírkách se vyjádřil, že by byl v pozdějším svém věku je vydával přesněji.

A tyto práce p. D. mají předmětem nejen celé Čechy, nýbrž celý národ československý. Je tedy pravda, že hned v prvních svých pracích p. Dušek chce dělati obraz jazykový (nebo aspoň určitých stránek jeho) celého kmene československého

P. D. odvolává se na svou 20letou práci odbornou. Ale přes to dovolím si mu přece poraditi, nechce-li, aby práce jeho hned při samém vzniku byly antikvovány, aby konečně trochu se obeznámil s fysiologií a psychologií mluvy, čehož jeho dosavadní práce nesou tak nepatrné stopy S tím vlastně měl začíti již před 20 lety. Pak byla by jistě naše polemika nepovstala

Dr. *J. Jakubec.*

K mému referátu o **statisticko-demografickém** oddělení na NVČ napsal p. dr. V. Preininger poznámku, kde mi vytýká jistou nesprávnost. Netvrdil jsem o všech diagramech, že opírají se o data z r. 1890 („Oddělení demografické obsahuje **hlavně** statistická data, sebraná za posledního sčítání r. 1890," str. 48.) Nepodotkl jsem ovšem, že kartogrammy o zdravotních poměrech ukazují průměr za posledních 10—15 let. Ale i o těch smím tvrditi, že mají pro dnešní stav více již historický ráz. V krajině i v celé zemi mohou se změniti poměry národohospodářské (na př. založením několika továren) a tím i poměry zdravotní. Nikde jsem neřekl, ani smyslem to nevyplývá, že „oddělení toto pozbývá ceny"; naopak napsal jsem, že právě doklady o poměrech, o něž se jedná, mají za základ „přesný počet" (str. 48). Z celého článku vysvítá, že statistika tohoto druhu nepodává poznatků exaktně vědeckých — a to musel i p. dr. Preininger o ní ve svém článku, k němuž mne odkazuje, na několika místech doznati. Mně jde o to, vystihnout při každém oddělení — jak jsem předem podotkl — co v něm specielně našeho, pro nás charakteristického. Pro nás není mi na př. nic charakteristického, že dítě matky silné a ulehlé konstituce nebo matky při značnější dospělosti je poměrně silnější než matky slabé a poměrně mladé, nebo že v krajích továrních je větší úmrtnost atd. To je u všech národů stejné. Nepřesnost dat těchto specielně pro nás Čechoslovany připouští i p. dr. Preininger, protože úřední data nedělají rozdílu mezi Čechy a Němci. Dr. *J. Jakubec.*

Zolův naturalism.

Studuje **T. G. Masaryk.** (Pokračování.)

VI.

Rekapitulujme si stručně, o čem jsme se zatím dohodli. Především pozorovali jsme Zolovu fantastičnost, jeho zálibu v „románě" hodně effektním, uznali jsme však, že jeho symbolisace a jeho mohutnost srovnávací na mnohé čtenáře dovede působit. Obrátili jsme se k jeho základní theorii, k »přírodopisu« rodiny Rougon-Macquartů, k jeho názorům o dědičnosti — manco. Veliká neurčitost a neujasněnost problému. Podívali jsme se na Zolu jakožto na theoretika naturalismu a srovnali theorii s praxí — úžasný dilletantism v otázkách literárních a aesthetických odpovídající umělecké fantastickosti. Dalším postupem uvědomili jsme si, že Zola je učiněný aesthetický a umělecký materialista — nemá totiž smyslu pro jemnější stránky člověka, ale libuje si ve všem smyslném a hrubém. S tím konečně souvisí jeho neschopnost jemnější psychologické analyse života individuálního a socialně-historického.

Zbývá nám ještě určitěji kvalifikovat ten temperament, jimž jak sám o sobě řekl, Zola se dívá na ten svůj kout přírody.

Hlavní rys Zolova „temperamentu", jeho celé povahy umělecké zdá se mi být z á l i b a v n e h o r á z n o s t i.

Jeví se předně v té fantastické romantice všech jeho románů. Jednoduchá fabule a vůbec to, čemu se říká všední, obyčejný život ho nezajímá. Vždy je fabule neobyčejná, „romantická". I kde si vybírá malý koutek přírody, jednotlivý jev, vybírá si nehorázný, jako na př. v „Povodni". Aby obraz povodně náležitě vynikl musí se utopit celá rodina, povodeň musí přikvačit právě když vnučka se má provdat, musí se právě stařec zachránit, aby mohl být přímo rozdrásán vida, jak jeho mladší a nejmladší po-

tomstvo zaniká. Povodeň samá nedovede ho poutat tak, aby ji pečlivě popsal bez ohledu na tyto rozčilující scény.

Zolovi charakterové všichni jsou nehorázní. Platí o nich co řekl Huysman: „Nezajímá poznat leda svaté, zločince a šílence; to jsou jediní, již stojí za řeč“. Nechci tím říci, že charakterové Zolovi vyčerpávají se těmito třemi kategoriemi, charakterisuji jen směr. Taine řekl: „Všude, kde je život, třeba i bestiální a manikální, je krása“: Zolovi život je všemohoucí spasitel a zároveň jediný rek, ale projevy toho svého reka podle svého materialistického umění vidí hlavně v nehoráznostech — bestialita v různých formách, zkaženost, zejména zkaženost pohlavní v ženě — to Zolovi je život. Proto slepý pud a horoucnost vášní je jeho hlavní psychologický repertoir.

*

Dojem z děl Zolových je mračný, tísnivý, ale nemůže se říci s Lemaitrem, že Rougon-Macquartovský cyklus je „pessimistická epopeje lidské animality“, alespoň nelze říci, že Zola je pessimista. Našlo by se všelicos, co Zola má společné na př. s Schopenhauerem, ale mračnost a pošmournost Zolovská nepochodí s fisofie, nýbrž z nervů. Proto nepůsobí jeho romány, v nichž špatní a zlí lidé tak nepoměrně velikou hrají roli, pessimisticky; člověk velmi brzy se vzpamatuje a vidí nezřízenou subjektivitu básníka.

Filosoficky Zola dokonce chce být optimistou. V „Pascalovi“ obrátil se k světlu a zírá s nadějí do budoucnosti — věří v svého fisiologického boha, v život a lásku, naturalism končí apotheosí lásky. Optimistická filosofie — pessimistické nervy . . .

*

Krásná žena — toť vše, Zola hlásá v „Díle“ jako umělec, žena — toť vše, zní jeho poslední slovo vůbec. Žena je Zolův Bůh, život, příroda jsou jen jiné výrazy pro tento všeovládající pojem a vlastně smyslný pocit. Naturalism Zolův vidí přírodu především v ženě a v lásce k ženě.

V „Pascalovi“ Pascal Klotildě při nočním laskání svěřuje svou nejtajnější myšlénku a ta zní, že člověk nemá vsahovati v běh přírody a chtíti na př. lidi slabé uzdravovati — to je vzpoura proti životu, jenž sám ví, kam směřuje a co chce. Proto jádro

*) Le maitre, Contemporains I., p. 284.

filosofie je, poznávati život, abychom mohli žíti, jak on, ten život sám chce . . . Darvinista, jenž ve svém nitru si myslı, slaboši jen ať odstoupí, stává se modlosložebníkem velikého fetišu, jehož jméno je život, jenž jako Hartmannovo nepovědomé je svrchovaným správcem a tvůrcem světa. Pascal stává se veleknězem toho fetišu, ba více, stává se tím fetišem sám, neboť ten život, toť láska, láska jeho a Klotildina. „Ty jsi přišla, a život je plný, svět se zachraňuje každou chvílí láskou, ohromnou a neustálou námahou všeho co žije a se rozplozuje v prostranstvu . . . Život bezhříšný, život všemohoucí, život nesmrtelný!

A rty jeho již se jen chvěly činem víry, a jemným vzdechem odevzdával se silám vyšším. I ona již nefilosovala, dávala se taktéž.“

Metafysika smyslnosti velikými svými slovy takto pohlcuje všecek evolucionism, darvinism, materialism i naturalism . . .

*

Když vyšla „Země“ pět synů zřeklo se veřejně svého naturalistického otce, pánové Margueritte, Guiches, Rosny, Bonnetain a Descaves prohlásili, že „netolíko pozorování je povrchní, technika staromodní, povídka sprostá a bez karakteristickosti, nýbrž že přísada bláta je ještě sesílena, sestoupla k špinavostem tak nízkým, že se nám někdy zdá, že čteme svod hnojosloví (skatologie). Mistr sestoupl na dno nečistoty.«

Proč teprve „Země“ samy naturalisty popudila, těžko říci; co o tom prohlášení Bonnetain vyprávěl Huretovi, také nevysvětluje. Než to je jejich starost, jiným je dovoleno nesouhlasiti s Zolou i před „Zemí“ — a ovšem i po ní.

Není pochybností, že popisy až brutální smyslnosti v „Naně“, „Zemi“ a j. odpuzují a urážejí. Ještě více protivny jsou scény, kde smyslnost je rafinovanější. Každý projev života Zola svazuje s pohlavností. Vezmete si na př. v „Naně“ popis obecenstva v divadle, jak celé publikum v očekávání Nany je zachváceno smyslností. A s jakou trpělivostí a přímo s pedantstvím Zola popisuje nepěkné detaily. Kde může i kde nemůže, z pouhého cynismu, líčí nevěrnost a smyslnost; vzpomínám odpornou scenu, jak Nanin bývalý milenec Daguenet před odjezdem na svatební cestu navštěvuje Nanu... „Kdo to psal je osel“, zní hrubá poznámka při scéně v exempláři z půjčovny a pisatel, soudíc podle jiných poznámek, je conaisseur. (Sestavení těch poznámek různých čtenářů Zolových románů bylo by velmi zajímavé a poučné!)

Všecka fantasie Zolova jakoby byla smyslností přímo impregnována. Jak jinak bylo by možné poměr sedláka a venkovana k půdě pojímati smyslně a pohlavně? „Země“ již starým byla matkou — ano, ale maitressou ještě nikomu nebyla, až Zolovi. Rolníci, čteme, chtí půdu „oploditi až do břicha“, sedláci „jako pevný samec požívají vůni jejiho oplození“ — ne, to je anthromorfism rozhodně nepřirozený. O „Moci země“ Rus Uspenský napsal realistickou knihu — srovnejte ji s Zolovou „Zemí“ a uvidíte, jak Zola je naskrze nepravdivý, líče nám francouzské sedláky jako posedlé nějakým sodomismem. Ostatně naleznete u France oprávněné protesty proti této karikatuře.*)

I tam kde Zola chce býti čistý je nepřirozený a nečistý. Než vydal „Sen“, roztrušovaly listy v jeho službě, že napíše román, jejž ženy a dívky všecky budou moci číst; ale pochybuji, že dostál slovu. Hned na počátku široce vypisuje historii svatých, zobrazených sochami a soškami na chrámě a při tom čteme mnoho o pokušeních pohlavních, jak ta a ona svatá zachránila panenství a t. p. Jak protivné je na př. říci o sněhu na sochách, že se leskne „nevinnou“ čistotou — Zola nemůže bez associace na pohlaví ani myslit. Aby ukázal nevinnost Angeliky líčí, jak v noci k sobě pouští Feliciena; při tom však zároveň vypisuje, jak nevinná dívka pohlavně je rozčilená, že prý „dědičný plamen v ní oživl“ — že bez vlády a bez vědomí „povolovala pouze hnutí krve, cítila jen potřebu, v něm úplně se rozplynouti“. Felicien až se otřásl před „touto vášnivostí a nevinností“.

V „Pascalovi“ tato úmyslná naivnost je ještě hrubší. Čtenář se pamatuje na tu nechutnou noční scénu, jak za bouře Pascal a Klotilda polonazí filosofují několik hodin o svém rodu a dědičnosti. Teprve po tom uznamenají, že jsou nazí! Tedy Adam a Eva, ačkoli i David a Abizág! Klotilda od Pascala samého naučila se „všemu o muži a ženě“, neboť „to jistotně není špatné leda pro špatné“; Klotilda — také jsme toho již vzpomněli — opět v noční toilettě přichází svému „mistrovi“ poděkovat za něžný dárek (živůtek), i vyznává se mu z lásky a oddává se mu docela. „Dávám se ti... Vezmi mne přece, když se ti dávám!“ A pak mu filosofuje, že teď našli život, ona, jež prý byla zbožná, jež chodívala do kostela a modlívala se k Bohu, v záchvatu šílené smyslnosti svému starému bílému strýci vykládá: „— naší něž-

*) France, la Vie littéraire I., posudek o „Zemi“.

nosti něco scházelo. Byla prázdná, i měla jsem potřebu vyplniti ji. Co mohlo nám scházeti ne-li Bůh, pravá příčina světa? A to bylo opravdu božství, míti se docela, čin lásky a života."

*

I v líčení smyslnosti proniká u Zoly ta jeho záliba v nehoráznosti. Je to smyslnost docela zvláštní.

Zola velmi často popisuje smyslnost brutální a přímo zvířeckou a to netoliko na muži, ale i na ženách.

Proto má zálibu v prostitutkách a jejich ovzduší. Žena stává se Nanou — společnost hampejzem.

Se zálibou se obírá netoliko pohlavním excessem, ale hlavně excessem anormálním. Upozornil jsem už, že mu spojení starého strýce s neteří pranic nepřekáželo; dojista Pascal musí býti podivný člověk, když neť, kterou z dětství vychoval, jej dráždí k tak silné smyslnosti, jak ji Zola v „Pascalovi" popisuje. Podobně je zvláštní poměr mezi Terézou Raquinovou a bratrancem Kamillem a t. d.

Že Zola často, ne-li pravidelně, spojuje smyslnost s krvelačností také jsme již postřehli z „Člověka-zvířete".

U Zoly smyslnost bývá také sdružena s pověrčivostí a pověrečnou zbožností. V „Pascalovi" na př. popisuje noci Pascala a Klotildy přímo žalmově.

V podrobnosti daly by se nalézti různé zvláštnosti, jak Zola smyslnost kvalifikuje, když na př. v uvedené scéně z „Krčmy", Gerva podává se Lantierovi pro nečisisatotu svého napilého muže. — Nebo jiný případ z „Une page d'amour", kde psychologa zajímati musí způsob, jak tam vdova Helena odůvodňuje, že se přímo vnutila lékaři, n. b. ženatému muži. Napsala mu list, v němž mu udává rendez-vous jeho ženy s milencem; zastydí se i běží tudíž na místo a upozornění milenci šťastně uniknou než doktor přišel. Aby myslil, že si ho takto objednala, poddává se mu.*) Posýlá si z touhy pro něho — ale mezi tím dítě se jí rozstonalo, doktor přichází, ale musí k dítěti a přináší milence zprávu, že dítě je mrtvo. Zpráva lásku v ní udusila.

Podávám tuto stránku Zolova „temperamentu" jen stručně, kdo chceš podle Krafft-Ebinga a jiných psychiatrů Zolu

*) Poznali se podle Zolových pravidel: dítě se jí rozstonalo; domácí lékař odejel, běží tedy v noci v negligée k jinému mladému doktorovi, ten vida ji v negligée atd.

diagnosovat, budeš mít práce dost. Nordau tak činí, vida v něm sexuelního psychopatha. Dovolávaje se vlastního výroku Zolova, zaznamenaného v denníku Goncourtů v době, kdy mu bylo 35 let, naznačuje dosti průhledně, že Zola je impotentní. **) Nordau ovšem hledá a nalézá psychopathy, kde nejsou, proto že je právě takový úzkoprsý materialista, jako Zola, ale fakt je, že Zolova sexuelní exstase je nepřirozená. Netřeba tu dlouhého mluvení: na mne dělá Zola se svým ustavičným vypisováním mužské síly a pohlavního deliria dojem jakési slabosti, bez mála bych řekl abstraktní smyslnosti. Vždyť Zola je přímo pedant a scholastik smyslnosti. To není Musset ani Baudelaire, kteří své orgie také prožívali — Zola je píše a jsem přesvědčen, chce jimi působit, jsou vypočteny na effekt — „řádka k řádce, řádka k řádce“ čtyry hodiny denně vymýšleny a slepovány . . .

*

Všecka tato povaha Zolova naturalismu projevila se již docela plně v Terézii Raquinové (1867) — všecky jeho ostatní romány v ní jsou obsaženy. Nemohu si odepřít na obsah stručně ukázat — všecko co o nehoráznosti Zolovi jsem vytkl, v tomto románě je přímo koncentrováno.

Fabule je prostá: Terezina matka byla dcerou (rozumí se nemanželskou) náčelníka nějakého alžírského kmene, Terezin otec byl kapitán Degans, bratr paní Raquinové, matky Kamilla, u níž Tereza žije. (Fantastická romantika o neobyčejně krásné, ovšem náležitě živé a divoké Afričanky a t. d.)

Teréza podle ustanovení své tetičky, když jí bylo 21 let, vzala si Kamila, s nímž vyrostla. Kamil je pravý opak Terézy; nejen že nesmyslný, ale je od mládí nemocný a jen ustavičným léčením matčiným se na živu zachoval. (Abstraktní schematičnost a nepravda: Teréza oheň, Kamil voda, Teréza stejně vychovávaná — musí s ním pít léky a t. d. — a vyrůstající v nezdravém bytě a t. d. zůstává silná a svěží.)

Na scénu přichází Laurent, muž silny a smyslný. (Zolova mužnost: silák s ohromnou šijí a t. d.)

Teréza a Laurent se spojují podle všech pravidel zolovského fatalismu. Nemají se vlastně rádi, ale ona potřebuje muže, on potřebuje ženu. Podle theorie dědičnosti propuká v Teréze alžírsko-

---

**) Nordau, Entartung II., 447.

divoká smyslnost. Oba podávají se svému zvířecímu pudu slepě. Autor nezapomíná nevěru Terézinu vyložit: tetka ji ho vnutila, tetka naučila ji falešnost, a jak nemá se jí příčit ten ustavičný výpar nemocného těla Kamilova?

Kamil překáží. V Laurentu a Teréze dozrává plán, zavraždit ho. Stane se také — Laurent shodil ho z loďky do řeky. (Cizoložství — slepá vilnost — vražda.)

Po zločinu probouzí se pověrčivé svědomí s touž fysiologickou silou, s jakou se probudil pud pohlavní. Teréza a Laurent vstupují v manželství ale nedovedou být šťastní: mezi ně staví se utopený, jehož Laurent viděl v Morgue. (Hledal ho tam, aby ho prohlásil za mrtvého.) S počátku dovedou své rozčilení, svůj strach skrývat, zejména před paní Raquinovou, ale konečně se prozrazují, ubohá, mrtvicí raněná stará paní slyší jejich hádky, jak jeden druhého viní z vraždy.

Zola s neuprosnou „pravdou“ líčí tento bídný život manželůvrahů: obraz utopencův, ba jeho tělo, leževší 14 dní ve vodě, vidíš cítíš přímo mezi oběma, když v noci nemohou spát zmítáni na svém loži děsivými obrazy svého fysického svědomí. Hádky, rvačky: v opilství Laurent Terézu rdousí, Teréza pod ranami měkne, stává se něžnou, oddává se mu a zároveň ho přímo dráždí, aby ji bil, neboť to je jí rozkošné. Paní Raquinová taktéž tone v blaženosti, když „člověk-zvíře“ neteř její vláčí po podlaze a tělo její mrzačí kopáním . . .

Paní Raquinová se chce hladem umořit, chce vyzradit zločin a napsat zprávu policejnímu úřadníku, příteli, docházejícímu do domu, ale nedovede toho a pod., effektů a effektíčků, rozumí se, plno.

Teréza konečně se prostituje, aby zapomněla. Laurent to vyzvídá, domnívaje se ze strachu, že žena tak často odchází, aby ho policii udala. Je rád, že žena takto si ulehčuje a mrzí se, že samému nenapadl ho týž lék. Vynutí si od ženy peníze a počíná stejný život. Ale oba z toho brzy mají nudu. Teréza zůstává již doma, neboť tělesné rozkoše neskytají jí dost prudkých otřesů, aby zapomínala. Sedí tedy doma lenivě, bez práce, nečesá se, nemyje se, zapomíná se ve špíně. Taktéž se vede Laurentovi.

Hádky a boje počínají znovu. Jeden bojí se druhého, aby ho policii nevyzradil, celý den a noc jeden druhého špehují, více než desetkrát pokusili se oba, zajíti k policii a se vyznat, ale od dveří komisariátu se vždy zase vracejí.

Konečně (boj takový nemůže ovšem trvat věčně) oba se rozhodli, že druh druha zavraždí. Teréza připravila si nůž, Laurent jed. V stejném okamžiku oba chtí vykonat svůj záměr — on připravuje jed v sklenici cukrové vody — ona z buffetu béře připravený kuchyňský nůž... „V tom okamžiku zvláštní onen pocit, jenž upozorňuje na blízké nebezpečí, obrátil manželům hlavy instinktivným pohybem." Poznávají své úmysly, vyzrazují si to očima... stará paní Raquinová hroznýma na ně zírá očima, čekajíc rozuzlení.

Náhle Teréza a Laurent propukají v pláč. „Svrchovaný záchvat je zlomil, vrhl je v náruč druha druhu, slabé jako děti. Zdálo se jim, že něco sladkého a něžného probouzí se jim v prsou. Plakali, nemluvíce, myslíce na blátivý život, jejž vedli a jejž vedli by dále, kdyby byli dosti podlí k dalšímu žití. Tu cítili se, vzpomínajíce na minulost, tak znaveni a zhnuseni sami sebou, že pociťovali nesmírnou potřebu odpočinku, zničení. Vyměnili si poslední pohled, pohled díku, před nožem a sklenicí s jedem. Teréza chopila sklenici, vyprázdnila ji dopola a podala Laurentovi, jenž dopil jedním douškem. Byl to blesk. Padli jeden na druhého, schváceni, nalezše konečně ve smrti útěchu. Ústa mladé ženy narazila na krku mužově o jizvu, kterou zanechaly zuby Kamilovy."

Až do druhého dne k polednímu, tedy asi dvanáct hodin, stará paní Raquinová dívala se na mrtvoly, nemohouc se nasytit...

Zde máte již celého Zolu: fantastická romantika, effekt za effektem a přímo attentáty na nervy a zdravý rozum, fysiologii na místě psychologii: dědičný pud pohlavní u Terézy, fysicky odůvodněný silou těla v Laurentovi, fysické svědomí, smyslnost a krvelačnost až vraždění, smyslnost cizoložství a kurtyzánky, otupování prostitucí, vražda, sebevražda...

V podrobnostech, v celku samá nepravda, nepřirozenost. Nepřirozenost až odporná: jak na př. Kamil, když jej Laurent hází do vody, zuby svému vrahovi trhá kus masa — aby pak Teréza až do samého konce ve svých záchvatech nenávisti a smyslnosti mohla tu jizvu symbolicky a naturalisticky lízat (to se, prosím, v románě děje!). Jak oba jako Leibnizovy hodiny na hodinu a minutu a stejným žárem se zamilují, jak potom zároveň v nich vyzrává myšlénka vraždy, jak otráveni (Zola neopominul povědět, že Laurent svému příteli chemikovi ukradl ukrutně silný jed, cyanovodík) padají jeden na druhého a t. d. — — zkrátka

Zola celý a všecek. Abych nezapomněl (už mne to mrzí na tu motanici ukazovat) — Laurent stal se ze svého strachu — malířem, dobrým malířem. Strach ten v podstatě je totožný s vytržením genia, nervósa rozvinula umělecký smysl neobyčejné jasnosti i maloval hlavy s velikou energií, podával malbu skutečně prožitou.

Hlavy ty byly si ovšem velmi podobny — byla to podoba Kamila, jak jej viděl v Morgue — bezvědomě kreslil ten strašný obličej... Hrozná to psychologie — řekneš; avšak dovolím si upamatovat na to, nač jsem upozornil při „Díle", tam je vlastně táž psychologie genialnosti — síla mužská v Laurentovi prošla stadiem vraždy a strachu z vraždy než se rozvinula v uměleckou tvořivost, Klaudiova síla tvůrčí toho prostředičného stadia neměla, nepotřebovala. Laurent i Klaudius končí sebevraždou... další srovnání ať čtenář si provede sám, jestliže ještě nepochopil psychologii Zolovu.

Alfa a omega této psychologie dá se svésti na tyto formule: „Umění," jak hlásáno je v experimentálním románě, „není nic jiného než tvořit, co chováme v duši."

Co chováme v duši? „Vášnivou chtivost po pravdě a síle."

A co je pravda? „Což nespočívá vše v tom, postavit před sebe krásnou ženu a podat ji pak tak, jak jsme ji pojali?"

VII.

Podrobně kritisovat a vyvracet Zolova naturalismu pohlavního nebudu. Omíláním a přemíláním věc se nevyjasní. Zde běží především o fakt, zdali totiž Zola a s ním ostatní naturalisté správně a podle přírody podávají svou „filosofii lásky".

Proti Zolově nazírání na pohlavní žití stavím tyto názory své nebo určitěji řečeno: Zola chybuje v těchto patero hlavních punktech:

1. Zola dává pohlavním funkcím (i normálním) příliš výlučnou důležitost. Není prostě pravda, že pohlavnost v životě lidí hrá tu roli, kterou Zola jí připisuje. Zolova rovnice: pravda = příroda = silná láska = žena — je nesprávná a falešná.

2. Zola nemá smyslu pro normální vývoj pohlavní.

3. Zola nerozumí zejména ženě. Docela pochybené je, připisovat ženě poměrně silnější pud než mužovi. Pud ten ani u muže

není jediný a vševládnoucí, ani u ženy. Žena stává se mu kurtyzánou.

4. Zola vůbec chybuje přidržuje se rozšířeného ovšem bludu, že v pohlavním žití lze oddělit stránku duchovní od fysické a vice versa.

5. Zolův materialism projevuje se nejmaterialističtěji v běžném ethickém posuzování pohlavního žití: rozpoltiv si člověka na ducha a tělo a vida pak více tělo než ducha, Zola v pohlavním žití vidí a posuzuje hlavně stránku fysickou a posuzuje ji podle rozšířeného posud ideálu asketického materialismu. In concreto má nesprávný a hrubý názor, že manželství je nečistější než celibát.

Pro lidi zvyklé ve všem k známým a co možná zvučným autoritám pravím, že tu podávám netoliko vlastní pečlivé a dosti bohaté pozorování a že to, co pravím, je učení a smysl učení největších znatelů lidské přirozenosti, mezi nimi i těch mediků, kteří o věci mají náležitý soud.*)

*

Jiná je otázka, jsou-li Zolovy romány mravné a jak působí. Často je spor o to, smí-li se tak psát.

Říci Zolovi, aby tak nepsal, je tolik jako říci, aby nebyl samým sebou. Ať píše Zola, co chce a jak chce — najdou se lidé, kteří budou psáti jinak a proti němu.

Že by pohlavní věci nesměli býti předmětem veřejné diskuse a umělecké tvorby, je tvrzení nesmyslné, odpovídající panující v těchto věcech společenské falešnosti a nemravní sentimentalnosti.

Jak se o věcech těch má psát a mluvit? Opravdově. Lidé nezkažení a jemní o věcech pohlavních mluvit a psát budou pravdivě, čistě, pěkně.

Zolovy romány mohou působit špatně, rozumí se samo sebou a působí. Jeho romány mohou totiž pokazit lidi čisté, zejména mládež a pokazí lidi nakažené. Avšak Zola sám ví, že nepsal pro lidi nedospělé a není jeho vinou, jestliže spisy jeho dostávají se do nepovolaných rukou. Dětem se nedává do rukou Kantova „Kritika“, proč by měli číst Zolu?

Zola sám vůči mnohým nejapným a nespravedlivým výtkám

*) V té příčtně nelze se vyhnout poznámce, že velmi mnoho mediků o věcí píšících píší jako slepí o barvě t. j. že pathologické zjevy prohlašují za normální.

dovolává se pravdy, že prý ze spisovatelů největším bude, ne kdo usiluje o polepšení člověčenstva, ale kdo mu ukazují, jaké je. Třeba, jestliže není rozpor mezi usilováním o nápravu a mezi podáváním. Na každý způsob běží o pravdu, je tedy otázka, podal-li Zola v líčení pohlavního žití pravdu? Nepodal a tím věc je vyřízena. A jako mu jsou nudní nevzdělaní kazatelé, tak nudný je Zola těm, kdo poznali, že také více káže, nežli podává té pravdy.

„Rougon-Macquartové“, napsal, „jsou prý charakterisováni vybočením chtíčů, tím velikým povstáním naší doby, jež se řítí za požitkem“, — ale takovými, jak Zola je líčí, lidé nejsou.

*

Neváhám tvrdit, že Zola svým materialismem právě i v pohlavních věcech nemá jemnosti a taktu.

To hromadění pohlavních orgií, to líčení špinavých a sprostých podrobností — je prostě nevkus a hrubost. A kde chce být jemný a přímo naivní a čistý, nedaří se mu to, jako ve „Snu“ a jinde. Scény domnělé nevinnosti Pascala a Klotildy, líčení Angeličiny nevinnosti a t. d. — všude nevkus.

Zola právě pohlavní nevinnost jaksi pokládá za nemožnou a nesmyslnou. Projevil se v tom na jednom místě v „Pascalovi“. Líčí ho také jako zachovalého a proto silného šedesátníka; miloval kdysi dámu, jejíž prý jen prstů se troufal dotknouti políbiti — tak byl zdrželiv a čist. Avšak, jako by nic, čteme později, že Pascal občas zajížděl do Marseillu k ženštinám.

*

Avšak tato nejemnost jeví se u Zoly i v jiném chování; on vůbec nemá jemnosti a mravního taktu. V tom širším a obecném významu podpisuji úsudek Brunetiereův, že Zolovi schází m r a v n í s m y s l.*) Taková odkrytost je v tomto případě nejlepší a nejjednodušší. Můžeť každý člověk omylem míti některé učení nemravné, ale o to se tu nejedná; Zola dává nám celou soustavu myšlení a cítění, Zola pokládá je za nejsprávnější a nejmravnější a tudíž není spor o nějakou ojedinělou ideu.

Mne proto na prvém místě neuráží Zolovy lascivní scény, nýbrž to, že Zola má tak vyvinutý smysl pro všecko hrubé,

*) Brunetière, Roman naturaliste v kritice „Domácího krbu“.

hmotné, smyslné a nízké, kdežto jemnějších, duševních, intellektuálních a citových, vyšších ideí a pohnutek téměř nepochopuje. Dám příklad z „Pascala“. Felicita přemlouvá Klotildu, aby přinesla klíč ke skříním s rodinnými dokumenty. (Felicita, čtenář se pamatuje, je chce zničit, říká však tentokrát, že je chce pouze vidět.) Klotilda napřed odporuje, ale konečně přináší klíč a sama otvírá skříň. Matka Pascalova nemůže do nejvyšší přihrádky dosáhnouti a žádá Klotildu, aby jí ty fascikly podala. Klotilda na to: „Ó, to nikdy, babičko! ... Vezmi si židli.“ Zde máte ten nedostatek mravního smyslu: docela po jesovitsky — klíč ke skříní přináší, ale podati fascikly, to ne, aby si mohla říci, že se jich nedotkla, jak jí to Pascal vštěpoval.

Anebo jiný příklad. Mluví se o Maximovi, jak svedl v sedmnácti letech služku. I čteme: „Bylo to hloupé dobrodružství nezvedeného kluka, jemuž se Saccard, Maximův otec, i nevlastní matka, René, pouze zasmáli. Matka se jen zlobila, že si nevybral něco lepšího.“ Tážu se: jsou takoví rodičové? Možná; avšak smí autor, popisující degeneraci, fakt akcepovat jakoby nic? „Vitriol“ — řekne nám positivista materialista. Avšak tážeme se, proč Zolovi na př. romantism není takový — „vitriol“, proč ten velmi rozhorleně odsuzuje jako „vzduch otrávený, jed, mor?“ Zola je přímo fanatik, je sektář svého naturalismu, jak dokazují jeho kritické články — proč zlost a temperament pouze proti romantismu? Arci, je-li naturalism nejvyšší mravnost, romantism a ostatní směry jsou snad nejvyšší nemravnost. Vražda, smilství je prostý fakt a vyložiti jej sluší po zolovsky z alkoholismu a jiných vlastností předků — proč romantism nepochází z nějakého takového návyku otců? Nedal by se snad docela dobře vyložiti také z — alkoholismu, třeba šampaňského? Jacques vraždí z — kořalky — Victor Hugo a — Zola sám blouzní z — šampaňského?

Brunetière také nedovozuje Zolova nedostatku mravního smyslu jen z jeho pohlavní fysiologie, nýbrž urazila ho scéna v „Domácnosti“, jak slečinky Josserandovy opíjejí strýce Bachelarda, aby mu vzaly dvacetifrank: matka to připouští, suggeruje, poroučí. Brunetièrovi tu vadí ignobilita.

Ve svých poznámkách o Zolových románech nalezám více podobných důkazů, které jsem si podškrtl. Jsou charakteristické. Na př. v „Germinalu“: Štěpán odcházeje od svých posavadních soudruhů vzpomíná na to, co se stalo, co všecko zakusil — že

zabil člověka, toho nevzpomíná. Anebo v „Naně“: hr. Muffat, jejž Zola líčí jako hrdého klerikálního aristokrata, usmiřuje se se svou ženou (když byla poznala, že muž žil s Nanou) k vůli penězům, jež oba v okamžiku potřebují. Podobná to špinavost, jakou Brunetière vytkl. A t. d.

Jak chodí „zachovalý“ Pascal k ženštinám, jsem už vzpomněl. Jak nejemně a vlastně nevzdělaně vede si Pascal, jak nejemný a hrubý je Klaudius v „Díle“ a všichni tam umělci — — tělo a hmota, samé tělo a hmota.

V „Díle“ líčí Kristýnu jako dívku rajské nevinnosti (slouží mu dokonce za model), ale najednou čteme, že netoliko pije víno, ale že se opijí, slyšíme pořád, jak lží si pomáhá vůči své paní — — — zkrátka hrubost, nejemnost ve všem chování a nazírání na život. Možná, že nějakému naivnímu jinochovi nebo kořalovi — kaprálovi imponuje, čte-li v „Díle“, jak Klaudius svou oddanost k umění sám opisuje slovy: „Běží-li o tu proklatou malbu, zardousil bych otce i matku“ — ve skutečnosti to jen prozrazuje hrubost, ba řeknu přímo: surovost, více nic.

(Dokončení.)

O převratu pobělohorském.

(Pokračování.)

III.

Vedle úsilí prelátů českých o zjednání hmotných statků druhá péče jejich obrácena byla na potlačení protestantismu v zemi. Za útisky a ústrky utrpené v době povstání naskytovala se po bitvě bělohorské příznivá chvíle k vyvrácení nenáviděného kacířstva. O způsobu přeměny náboženské rozcházela se mínění strany „politiků“ a „fanatiků“.

Politikové, kteří vedle prospěchů církevních měli na zřeteli též potřeby státní, s místodržitelem knížetem Lichtenšteinem v čele přimlouvali se za přeměnu nenáhlou. Vzhledem ku kurfirstu saskému, spojenci císařovu, chtěli dopustiti konfessi augšpurskou, ke které hlásily se jen některé obce německé v zemi (v Praze, Mostu, Duchcově a Loketsku). Konfesse česká uznaná majestátem cís. Rudolfa, za kterou stáli lutherani a bratří čeští, měla býti zrušena, ale přívrženci její mohli přiznati se k starému utraquismu, který r. 1594 plně byl se smířil s církví římskou. Nenáhlým, ale ne násilným tlakem lid měl býti získán starému husitství, kdežto přestupem četných kazatelů by bylo postaráno o potřebné duchovenstvo. Před bitvou bělohorskou sám císař Ferdinand II. žádaje kurfiřta saského za pomoc proti „kalvinistům“ (t. přívržencům konfesse české) v listě ze dne 6. června 1620 „císařsky, německy a upřímně“ sliboval, že zachová nejen vše, co ústně slíbil vyslancům kurfiřtovým o konfessi augšpurské, nýbrž i že šetřiti bude starších úmluv týkajících se starých husitů („dabei auch die alten Husiten in Böheimb vermög der älteren Vergleichungen nicht ausgeschlossen sein sollen“) (str. 125).

Ale po vítězství císařově strana fanatiků neznající jiných ohledů než prospěch Říma, zamítla návrhy Lichtenšteinovy. V čele jejím nalézáme arcibiskupa Jana Lohelia, jenž 1. února 1621

vrátil se do Prahy a kancléře jeho Kašp. Kvestenberka, opata kláštera Strahovského. Oba byli rodem Němci. Lohelius rodák chebský*), Kvestenberg potomek německé rodiny rýnsko-kolínské. Německého původu (ze Sas) byl též kanovník Plateis, jehož otec z úřadu svého při kanceláři čes. propuštěn byl od direktorů, některou chvíli i vězněn a brzo potom umřel; i nejstarší syn jeho, který v Římě vzdělal se v theologii, jakožto horlivý přívrženec císařův byl na Moravě jat od moravských direktorů a propuštěn teprve za výplatu 10.000 zl. Shromáždění prelátů českých vedením arcibiskupa Lohelia v odporu proti návrhům Lichtenšteinovým žádalo za odstranění kalicha vůbec; přestoupí-li kazatelé protestantští ať podrobí se bez podmínky arcibiskupovi a podávají svátost oltářní jen pod jednou.

Straně horlivců dostalo se brzo smělého a obratného vůdce, který s přesnými instrukcemi kurie o provedení protireformace v Čechách přicházel přímo z Říma, v osobě nového nuncia při dvoře císařském Karla Caraffy, Vlacha rodem z Neapole.

Konec května 1621 Caraffa přibyl do. Prahy, aby z vlastního názoru poznal zemi, která kolébkou byla kacířství v střední Evropě. V poradách, které nuncius konal denně s náčelníky kleru českého: arcibiskupem Loheliem, Kvestenberkem a Plateisem usneseno o rázném a rychlém postupu díla protireformačního. Majestát cís. Rudolfa II. měl býti zrušen, aby konec byl učiněn dalšímu trvání konfesse české; žádného rozdílu v církvi nebylo dopuštěno, tedy i podávání kalicha osobám světským bylo odstraněno: všecka práva patronátní, vykonávaná dosud od kacířů, spadnou na císaře; učení Karlovo budiž odňato posavádním professorům a odevzdáno jesuitům; všickni ostatní učitelé kalvinští a přívrženci jejich, jakož i všeliké sekty, tedy ani lutherani, nebudou trpěni v zemi. Vzhledem ku kurfiřtu saskému navrhováno, aby pronásledování dálo se pod záminkou politickou: kněží nechť jsou vypovědíni, protože šířili učení kalvinské, schvalovali odboj s kazatelen, velebili volbu kurfiřta falckého a účastnili se porad povstalých stavů v Carolinu. K rozmnožení strachu doporučovalo se, aby jati byli a uvězněni dva nebo tři faráři

*) Již Pavel Stránský ve své „Respublica bojema“ vytýká arcibiskupu Loheliovi rovněž jako předchůdci jeho Karlu svobodnému pánu z Lamberka a nástupci hraběti Arnoštu Harrachovi, že „z těchto tří ani jeden neuměl pronésti tří slov v jazyku národa, jehož poučování bylo svěřeno správě jejich“ (v překladě Tonnerově str. 158).

pražští, zvlášť administrator, který vykonal korunování falckraběte.

Caraffa vykonav úkol svůj v Praze a zvoliv sobě kanovníka Plateisa za gener. vikáře, odebral se do Vídně, aby při dvoře císařském působil ku provedení plánu umluveného s preláty českými. Bylo potřebí vytrvalé ráznosti, obratnosti a schytralosti diplomatické, jakou vynikal nuncius papežský, aby odstraněny byly různé překážky, jež stavěly se dílu protireformačnímu v Čechách jednak nepříznivými okolnostmi zahraničními, jednak snahami strany „politiků“.

Ještě před zjednáním míru Mikulovského první rána dopadla na kněžstvo strany konfesse české, když 13. prosince 1621 kníže Lichtenštein vyhlásil první všeobecný vypovídací dekret v Praze a druhých městech král. Nic nepomohlo, že od bitvy bělohorské kněží chovali se zdrželivě a pokojně. Administrator „dolejší konsistoře“ Dikast marně hleděl přemrštěnými projevy oddanosti v zapomenutí uvésti někdejší účast svou v povstání; v kázáních svých Fridricha Falckého, kterého sám byl korunoval, prohlašoval za nepřítele vlasti a modlil se za vítězství zbraní císařských. Takové chování duchovenstva a zvlášť administratora potkávalo se s odporem u přívrženců jejich, ba pokládáno za zradu a zbabělost. Ale když ohlášen dekret vypovídací, ku přímluvám kanovníka Plateisa jen sedm farářů přestoupilo k církvi katolické; byli zůstaveni sice při svých kostelích, ale upadli v opovržení svých osadníků. Ostatních třicet kněží s administratorem Dikastem opustilo Prahu i zemi a vystěhovalo se do Sas. Z dojemného rozloučení jejich s osadníky poznáváme, že kněží tito nabyli opět vážnosti a lásky, kterou málem by byli ztratili svým dřívějším poníženým chováním (str. 105).

Zatím v Římě bylo rozhodnuto o kalichu. Svolení jeho z r. 1562 pro Německo a zvláště pro Čechy bylo odvoláno: arcibiskup měl ovšem farářům zakázati podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou; kdo z osob světských by se nepodrobil tomuto nařízení, prohlášen za kacíře.

O významu tohoto zákazu Gindely uvažuje na str. 108. „Lid celkem němě podrobil se vypovědění kněžstva, protože mu byl zůstaven kalich, nejvzácnější vzpomínka na náboženskou minulost jeho, pro nějž otcové jeho prolili proudy krve. Bylo lze předvídati, že odstranění jeho způsobí větší pohnutí nežli posavádní pronásledování. „Politikové“ zavrhovali proto zápověď

kalicha, poněvadž tím lid zbytečně bude drážděn, zavrhovali ji i proto, že kalich byl povolen od Pia IV., a tudíž přívrženci jeho právě tak jako sjednocení Řekové mohli pokládáni býti za syny katolické církve." Pokus „politiků" prostředkem knížete Lichtenšteina zachovati kalich aspoň v některých kostelích pražských zmařen ostražitostí Caraffovou a odporem císaře, jenž úředníkům svým zakázal vplétati se do věcí církevních. Farář týnský Locika, který na povzbuzení politiků odvážil se ujímat kalicha, zaplatil smělost svou ztrátou fary, svobody a snad i života (str. 110—111).

Když kalich byl odstraněn, Praha zbavena též všelikých památek upomínajících na dobu XV. století. Tehdáž sňata s chrámu týnského socha Jiřího z Poděbrad, který s mečem v ruce zdál se brániti kalich výše stojící; na místo jeho postavena socha Panny Marie. Tehdáž vyvrácena také úcta Husova. Již za pobytu svého v Praze nuncius s nevolí pozoroval, že památka mistra Jana ještě světí se stále a dne 6. července všecka práce přerušuje se jako o svátku zasvěceném. Dle přání Caraffova kanovník Platteis postaral se o přetržení toho.

Z rozkazu jeho všickni faráři pražští v den 6. července zavřeli kostely své, aby lid nemohl v nich zpívati obvyklé písně ku poctě Husově. Opatření osvědčilo se. Když lid ráno valil se do kostelů a nalezl dvéře zavřeny, navrátil se domů, otevřel krámy a pracoval v dílnách jako všedního dne. Obrazy a sochy mučedlníka kostnického potom spáleny a zničeny v Praze (112) i na venkově, v Chrudimi (195), v Kutné Hoře (221) a j.

Po knežích konfesse české došlo na kazatele lutheranské v Čechách. Na odstranění jejich z Prahy naléhal zvlášť arcibiskup, poněvadž lid konfesse české plnil oba chrámy jejich, aby nalezl v nich útěchu duchovní a přijímal z kalicha. Ačkoli císař vázán byl určitými sliby a závazky, jež o konfessi augšp. učinil kurfiřtu saskému před bitou bělohorskou, nátlak Caraffův prostředkem ministrů císařských a provinciala kapucínského Fra Romana na císaře byl takový, že ještě před sjezdem řezenským odhodlal se k vypovědění kazatelů lutheranských nejen z Prahy, ale ze všeho království. Caraffa obávaje se zakročení kurfiřtova následoval císaře i do Řezna a diplomatické intrice jeho podařilo se zmařiti zakročení kurfiřta saského i sjezdu řezenského ve prospěch lutheranů německých v Čechách (str. 113—135).

Za pobytu cís. dvora v Řezně Caraffa r. 1623 podnikl ná-

vodem strany fanatické rozhodný útok proti Jednotě bratří českých.

IV.

Gindely (str. 265) oceňuje zásluhy Jednoty bratrské o zjednání majestátu cís. Rudolfa II., kterým bratří se stavy lutheranskými se sjednotili a spojili pod společnou konsistoří, ač tak, že zachovali si samostatný život církevní, samostatné vychování kněžstva a starou přísnou kázeň. Všeobecnou vážností jednoty bratrské vysvětluje Gindely, že obce městské někdy podobojí rády povolávaly na fary své kněží bratrské. Litujeme, že autor podrobně nevyložil, jak i přízní a podporou šlechty Jednota bratrská tehdáž úspěšně se šířila a vzmáhala.*) Bylo přední zásluhou panstva bratrského a zvláště Václ. Budovce z Budova, že majestátem cís. Rudolfa a porovnáním stavů pod obojí a pod jednou (1609) byly moudře a spravedlivě urovnány právní poměry stran náboženských. Novými instrukcemi konsistorianů a děkanů i horlivou snahou jejich zaváděna mravní kázeň v duchovenstvu konfessionalním, jemuž nyní teprve dostávalo se dávno pohřešované pevné organisace. Přičiněním domácí intelligence a zvláště bratrského učence A. Hubera z Rysenpachu podnikány pokusy o opravu starodávného učení Karlova, jehož správa dostala se do rukou stavů. Vzpomeneme-li, jak Karel starší z Žerotína působil na zdárné vychování mladší generace šlechtické v Čechách i na Moravě, kdežto v téže době ujímal se učitelského a kněžského úřadu veliký později oprávce školství J. A. Komenský, nemůžeme neuznati, že tehdáž zásluhou hlavně Jednoty bratrské „po delším nešťastném dřímání národa zdála se zase propukávati nová stkvělejší doba duchovního života“.**)

*) Postup a pokrok Jednoty bratrské stopovati lze již od 2. polov XVI. stol. Kolem r. 1570 pan Václav Švihovský uvedl kazatele bratrské do kláštera někdy bosáckého při městě Horaždějovicích. Působení sboru horaždějovského zasahovalo daleko do Klatovska, kde příznivcem bratří byl Jan z Roupova (1577). V Táborsku bratří užívali ochrany paní Johanky Hrzánové ze Sulevic (sbor Otický) a paní Anny Lukavické z Malovic na zboží Kamberském (1603). V jižních Čechách působil starší sbor v Týně nad Vltavou, kde chránil ho pan Prokop Čabelický ze Soutic (1584). Nejmocnější podpory dostalo se bratřím přestupem pana Petra Voka z Rožmberka (1589), v jehož službách nalézáme celou řadu zemanů bratrských. Již roku 1590 konsistoř pod obojí prosila císaře za ochranu proti Pikartům po celém království vždy více se množícím.

**) Významná slova Tomkova v úvodu k Didaktice Komenského (1849. str. III.).

Žel Bohu, že všeliké tyto naděje mravního a duševního obrození českého národa před časem byly zmařeny nerozvážným odbojem stavů, k němuž dali se strhnouti útočním postupem prudkých a nesmiřitelných katolíků. Právě průběh neštastného povstání l. 1618—1620 při většině stavů českých ukázal ony těžké nedostatky mravní, jež nepodařilo se odstraniti v čas. — — —

Za krvavé exekuce dne 21. června 1621 nepřízeň vítěze bělohorského k Jednotě bratrské projevila se tím, že jenom pánům bratrským Otovi z Losu a Václ. Budovci z Budova nedostalo se poslední útěchy od kněží bratrských.

Nařízením cís. Ferdinanda II. ze dne 3. června 1621 ustanoveno, aby všickni kazatelé, professoři a učitelé, kteří hlásali a šířili „kalvinské a pikartské" bludy (t. vyznávači konfesse české a bratrské) byli v krátké lhůtě vypovědíni. Nařízení toto nebylo sice hned provedeno, ale zatím kaple betlemská s kollejí nazaretskou odňata bratřím a odevzdána jesuitům. Dekretem ze dne 13. prosince 1621 zasaženi jednotliví kněží bratrští v městech královských. Jen v Mladé Boleslavi*) jednota bratrská zachovávala dotud ještě středisko své. V předním sídle správců Jednoty „na hoře Karmelu" byla nejznamenitější škola bratrská, bohatá knihovna, tiskárna.

Caraffa, dověděv se o tomto útulku bratří v Mladé Boleslavi, žádal císaře, aby tvrz kacířstva byla hned zničena. Z nařízení císařova kníže Lichtenstein poslal do Ml. Boleslavě zvláštní komisi, aby rozehnala odtud kněží a zavřela školu bratrskou. Knihovna bratří odvezena do Prahy, kde byla pečlivě prohlédnuta; co církvi katolické bylo nezávadno, bylo vybráno a uschováno, všecko ostatní spáleno. „Surovým počínáním tímto literatura česká utrpěla nenahraditelnou škodu." Zkázou „Karmelu" Jednota bratrská v Čechách byla vyvrácena a zničena (str. 265—266). —

Úspěchy posavádními úsilí strany horlivců nabývalo jen nového podnětu a podpalu. Caraffa navrhoval císaři, aby všickni kazatelé bez výminky byli vypovědíni ze země. Když z příčiny nesnází zahraničních císař váhal s ohlášením nového dekretu vypovídacího, Caraffa nalezl výborného pomocníka v novém zpovědníku císařově, v jesuitovi Lemormainovi. Hned na

*) Z pohromy, kterou utrpěl sbor boleslavský r. 1603 následkem pověstného mandátu cís. Rudolfa II. (1602) bratří se záhy vzpamatovali. Již r. 1606 Petr Vok z Rožmberka koupil sbor nedávno kolím zapraný a vydal jej znovu bratřím.

počátku svého úřadu Lamormain doporučoval císaři, aby přemýšlel o provedení úplné protireformace v Čechách a aby připravil se k tomu přijetím svátosti oltářní. Když Ferdinand to učinil, zpovědník vzdálil se na čtyři dni do kolleje jesuitské, aby modlil se za úspěch rady své. Když císař po té se sešel se zpovědníkem, oznámil mu, že po přijetí svátosti oltářní duch svatý ho osvítil a přikázal mu, aby bez odporu uposlechl rad zpovědníka svého. Výsledkem tohoto osvícení a nařízení byly dva hluboko zasahující dekrety: jedním všickni kazatelé protestantští vypovědíni ze země, kdežto druhým zasažena šlechta protestantská, jíž zakázáno užívati desk zemských.

Z nařízení těchto velice potěšil se Řím. Papež ve zvláštním listu chválil horlivost císařovu, propaganda uložila nunciovi, aby vyslovil mu nejvřelejší dík. Ferdinand prohlašován za druhého Konstantina a Theodosia (str. 202—203).

Při provádění posledního nařízení „politikové“ srážejí se ještě se stranou fanatiků přímluvami svými za odklad protireformace v krajinách sousedících se Saskem. Ale strana fanatiků vítězí i nyní. K návrhu hraběte Martinice počato s protireformací právě na statcích pana Viléma Kinského při hranici saské.

Z příčiny nebezpečenství zahraničného r. 1625 pouleveno sice v pohraničních krajinách německých, zvláště v báňských městech německých, kde císař nechtěje zbytečně drážditi něm. obyvatelstvo, nařizoval, aby při protireformaci vystříhalo se všelikého násilí, aby nezakazovaly se církevní pohřby, křty, oddavky, nýbrž obyvatelstvo hledělo se získati laskavým poučováním. Takové nařízení nebylo vydáno pro české kraje, poněvadž nářky jejich nepřenášely se do Němec (str. 212).

Naopak od r. 1625 horlivěji stíháni byli kazatelé protestantští a již nejen vypovídáni, ale i jímáni a ku potrestání odváženi do Prahy v takovém množství, že brzy nepostačovaly žaláře.

Vypuzením a uvězněním všech kazatelů protestantských připravena byla konečná záhuba protestantismu v Čechách. Ale císař nespokojil se posavádními kroky. Chtěje dočkati se ovoce protireformace, hleděl uspíšiti ještě postup její. Novým nařízením ze dne 29. dubna 1626 rozkázáno, aby měšťané a druzí poddaní ve lhůtě dvou měsícův obrátili se k víře katolické, jinak aby se vyprodali a vystěhovali ze země (241). Provedení tohoto rozkazu odevzdáno zvláštním komisarům, kteří v provádění úkolu svého potkali se však s nesnázemi nepřekonatelnými. Odpor lidu českého

byl mnohem houževnatější a tužší nežli na území slovinském, kde zánovní reformace lutheránská na konci XVI. a na počátku XVII. století mnohem snadněji byla povalena a vyvrácena. Tak měšťané mladoboleslavští nespokojeni jsouce způsobem, jak děkan jejich vyučoval katolickému náboženství, žádali r. 1625, aby ponecháni byli při konfessi augšpurské a při přijímání pod obojí způsobou. V žádosti této Gindelovi líbí se „upřímná zmužilost vrozená bratřím“, kteří v Mladé Boleslavi měli hlavní sídlo své (str. 213). Ovšem žádost neměla jiného výsledku než tužší útisk, kterému zvláště statečně a hrdinsky odolávaly ženy u víře silné (str. 239). Podrobněji na základě spisu Veselského o persekuci Hory Kutné po bitvě bělohorské (1882), Pamětí Dačického a hojných listin domácího archivu i jiných pramenů vylíčena martyrologie Kutné Hory, druhého střediska někdejší církve podobojí, které nejobětavější a nejtužší odpor kladlo snahám protireformačním, jež tu nelítostně prováděl nejvyšší mincmistr pan Vřesovec. Vítězství protireformace draze bylo zaplaceno ochuzením a opuštěním města a zkázou světoznámých bání (str. 214—236).

Praha, kde jesuité a jiné řehole ujali se díla obracovacího hned po bitvě bělohorské, byla mnohem poddajnější, takže od r. 1622 hojněji a hojněji dály se přestupy. V ostatních městech královských dál se odpor více méně tuhý, tužší v Táboře, jehož obrácení jesuité pokládali za čestnou povinnost svou. Caraffa chválil úspěchy jejich, vynášeje, že Táborští, kteří naposledy podrobili se císaři, byli první v obrácení (str. 280—282), na Mělnice (287), v Čáslavi (282), v Litoměřicích (285), v Kr. Hradci (283), v Kadani (286), v Chomútově (288), v Chebu (294) a j.

Jak víra evangelická zakořeněna byla v srdcích lidu venkovského, poznáváme nejlépe z odporu, který snahám protireformačním kladl se na statcích arcibiskupa pražského, který přece stál v čele protireformace a vším úsilím, poučováním i násilím. od delší řady let tu působil ku potlačení kacířství. Ještě r. 1627 farář vltavotýnský žaluje, že měšťané uslyševše o pobytu kazatele ve vsi Březí za noci houfně odebrali se tam, aby spolu se sedláky okolními účastnili se protestantské služby boží a přijali svátost oltářní pod obojí způsobou. Mimo to každé neděle shromažďují prý se na hřbitově, kde zpívají husitské písně, kdežto dopoledních služeb božích katolických účastní se sotva čtrnácte osob a o nešporách dokonce jedna nebo dvě osoby z chudobince. Podobná schůzka udála se 25. května t. r. ve vsi Údraži, které

obcovali obyvatelé panství Vltavotýnského a sousedních statků Baltazara Marradasa a Martina Huerty, obou vlastních biřiců protireformace (255—256).

Tužší ještě odpor dál se na panství Rožmitálském. Když obyvatelé nechtěli ani zevně přiznati se ku kat. církvi, arcibiskup Harrach rozhněván rozkázal hejtmanu panskému, aby zabavil statky všech zatvrzelých kacířův a uprchlíků. Později posláni jesuité do Rožmitálu a vězením a hladem konečně zlomen odpor měšťanů. Protože obracování dálo se s takou přísností, mnoho obyvatelů prchalo do blízkých lesů. Hejtman panský a jesuité nevěděli si rady i netroufali sobě vyjíti do vsí. Jesuité byli v největší nenávisti lidu; kde ukázali se v Rožmitále na ulici, lidé utíkali před nimi jako před morem. Jesuita Kotschel navrhoval proto, aby činnost missionářská odročena byla na zimu, kdy měšťané a sedláci nebudou moci utíkati z příbytků svých (str. 256).

V jiných stranách odpor lidu byl ještě vytrvalejší, zvláště tam, kde lid u víře posilován byl od kazatelů, kteří navštěvovali jej tajně, poskytujíce mu útěchy, povzbuzení a posily náboženské. Do Mladé Boleslavě odvážil se i biskup bratrský (který?) i měl tu prudké kázaní (str. 257).

Nejtužšími a nejodhodlanějšími v odporu ukázali se Chodové domažličtí.*) Když r. 1627 arciděkan horšovotýnský a farář domažlický pokoušeli se o obrácení jich, někdejší strážci hranic zemských prohlásili, že raději obětují život a statky, než by upustili od víry zděděné. I zapřisáhli se mezi sebou, že bezohledně pronásledovati budou každého ze sebe, kdo by odpadl, že dům jeho v popel obrátí, ano jeho samého zabijí (str. 258).

Odpor lidu tu a tam byl podporován také šlechtou protestantskou, pokud podařilo jí se zachovati statky své. Kazatelé protestantští nalézali ochranu a útulek zvláště na statcích pana Viléma

*) Chodsko k Jednotě bratrské přivinulo se od samých počátků jejich. Z chodské vsi Újezda pocházeli mučedlníci Boršti (1503) Do Chodska utíkali se pro bratrství lidé z Domažlic. Odtud pocházel znamenitý bratr Jan Roh († 1547), jenž v jazyku českém „po domažlicku“ zatrhoval. Sem sáhalo horlivé působení sboru janovického (nad Úhlavou), později račického (u Vodňan) a vltavotýnského. Právem vytknuto bylo Al. Jiráskovi, že v „Psohlavcích“ k motivům boje chodského nepřibral i ducha náboženského. (V „Čase“ 1894 str. 296.) Ovšem nepodivíme se tomu, uvážíme-li, že o náboženských poměrech Chodska naši historikové do nedávné doby nevěděli skoro nic. I v nejnovějším spise Wintrově „Život církevní v Čechách“ (1895) nenalezneme ani jediného údaje o tomto zajímavém koutě českém.

Kinského (207, 238, 258), Karla St. z Žerotína (209, 259), Volfa Berky z Dubé, Jiřího Hrobčického z Hrobčic a j. (238). Úsilím hraběte Martinice, který horlivostí svou nad jiné vynikal v komisi reformační, pozornost cís. Ferdinanda byla obrácena ke šlechtě protestantské. Dokud šlechta setrvává v odporu, nemožná prý očekávati, že měšťané a sedláci se obrátí. Z nových porad tajné rady dvorské vyšel v den zasvěcený zakladateli řádu jesuitského, 31. července 1627, pověstný patent, jímž císař vyslovil vůli svou netrpěti v zemi žádných obyvatelů, kteří by neznali se k víře katolické; šlechtě dána lhůta šesti měsíců k obrácení, a kdyby tak se nestalo, nová lhůta šesti měsíců ku prodeji statků a k vystěhování se, „aby se nezdálo, že císař reformaci provádí pro zisk a nikoli pro čest boží“ (str. 263).

Tak učiněn v úsilí protireformačním rozhodný krok: žádnému protestantu — ani Karlu st. z Žerotína — nebylo dopuštěno zůstati v zemi. Po roce 1627 nastalo valné stěhování šlechty a měšťanstva českého do Němec, zvláště do Sas, kdež dopřáno jim útulku pohostinného. Přes mnohé rozmíšky a třenice, které časem povstaly mezi domácím obyvatelstvem městským a vystěhovalci českými, přízeň obyvatelstva i vlády zachována byla nešťastné emigraci. V Perně sama rada městská podporovala žádost exulantů českých za svolení bohoslužeb českých. Konsistoř drážďanská a radové kurfirstovi vzpomínali při tom vděčně, že český národ německému ochotně dopouštěl svobodné vykonávání náboženství evangelického v kostelích českých (str. 304, 305). Svolením kurfirstovým konaly se v Perně služby boží jazykem českým v l. 1629—1631.

Gindely zaznamenávaje hrozný úpadek království Českého a děsný úbytek obyvatelstva jeho, příčinu toho shledává nejen ve válce, těžkých berních a v nouzi způsobené úpadkem finančním, nýbrž hlavně v protireformaci, která vlast naši připravila o výkvět zámožného a vzdělaného obyvatelstva. str. 292).

(Dokončení.)

Z naší novější poesie politické.

Napsal F. V. Krejčí.

(Pokračování.)

Doba vášnivého rozruchu politického, provázejícího konec staročešství, přiměla i Jaroslava Vrchlického vmísiti do něho svůj hlas. Může-li se cyklus sonettů, jejž zde mám na mysli: „Hlasy v poušti" jmenovati poesií politickou, jest ovšem dosti pochybno. Jest z něho až příliš patrno, že autor není mužem politiky, ba že vůbec nemá ani smyslu pro ni, nýbrž že tu pouze mluví básník vyplašený okolní vřavou z uměleckých snů a dávající na jevo pocit nevole a nepohodlí, jímž na něho působí tento ruch a boj, jehož skutečně politického významu náležitě nepřehlíží a neumí oceniti. Dívá se na věc okem, jak se říká čistě lidským. Kde my ostatní vidíme zdravý boj mezi útvarem mladším a života schopnějším a útvarem sešlým, vidí on nesvornost, kde sám záchranný životní instinkt národního organismu káže, aby se provedly nemilosrdné řezy do politické formace, která stála v cestě dalšímu rozvoji, přichází on kázat lásku! Není ovšem pak divu, že verše jeho jsou skutečnými hlasy v poušti. Stanovisko jeho dá se ovšem vyložiti i jinými motivy než pouze uměleckými. Vrchlický totiž, jakkoliv byl a jest vším jiným než politikem, připoutal své cesty dosti těsně k staročešství. A jeho „Hlasy v poušti" jsou proto v mnohém ohledu hlasem přemoženého, jemuž se již vznáší meč vítězův nad hlavou a který v tom okamžiku nemá nic důležitějšího na mysli než volati po lásce, svornosti, smíření. Tato politická morálka lásky a svornosti jest morálkou impotentního útvaru, jíž se chce z pudu sebeobrany zachovati ještě několik chvil při životě. Útvary vzestupující, zdravé a silné, neznají naproti tomu než morálku síly, morálku života, potírajícího polovičatost a mrzáctví, bez lásky a svornosti. Naproti radostnému

a mužnému rozruchu, dýšícímu z jmenovaných dvou knih Čechových, mluví z „Hlasů v poušti“ stísněnost a místy i skoro beznadějnost. Na př. v „Naší písni“:

„Je smutná píseň, která pouze káže;
líp, kdyby mohla hráti pochod k skutku
— — — — — — — — — — — —
Teď zrak svůj pouze plaše kloníc k zemi
nad rozbitou se choulí popelnicí,
skřek marný k Bohu šle, jenž v mraku němý“

Anebo v „Epilogu“:

„A jestli slunce příštích věků zbělí
jak dědů rovněž naše kosti,
vnuk šťastnější měj na té vůli dosti“ atd.

Jest také karakteristickým příznakem upadajících směrů, že svou ztracenou věc navěšují na prapor vysokých hesel, samo sebou se rozumějících, všem lidem společných, ale proto také mlhavých a — nepolitických. To činí Vrchlický v sonettě „Credo“:

„Rci, tvoje strana? — Sloužím vlasti pouze!
Rci, tvoje heslo? — Smírná ve všem láska,
— — — — — — — — — — — —
Rci, jaký cíl tvůj? Žiju v jedné touze,
tam stavěti, kde boří zrádců chászka
Rci, nepřítel tvůj? — Farizejců maska,
jež těžiti chce z bídy všech a nouze.
To budiž Credo příští generace
Vše modly v prach, vlast buď vám pouze božství!“ atd

Jak se to všecko pohodlně řekne! Tedy teprv příští generaci má býti heslem: vlast, práce, boj proti farizejství atd.? To, myslím, jest credem každé strany, běží však o to, jak se jim rozumí. Do takových obrovských škatulí se dá vložiti všecko. A co se týče té „příští generace“, ta již vyrůstá, chce také pracovati pro vlast a potírati farisejství, ale Vrchlický nemůže říci, že by ji měl ve svém táboře. Právě naopak. Z toho je viděti, jak nevděčny jsou všecky podobné věštby.

Jak bývalo u nás vůbec běžno, vtěluje Vrchlický nejraději naše politicko-národní cíle do představy korunovace. Tento předmět se opakuje v jeho knihách častěji. Mimo sonett „Koruně svatováclavské“ připomínám tu zvláště vidění v chrámě svatovítském v delší básni „Koruně sv. Václava“ (ve „Zlomcích epopeje“) a lze si vysvětliti tento kult koruny tou hojnou příležitostí, jíž poskytuje

k rozvinutí pompésního koloritu a tónu opojné apotheosy, u Vrchlického tak oblíbeného. Z toho však viděti dokonale, že myšlenek skutečně politických, alespoň ve věcech naší domácí politiky, Vrchlický vyjadřovati neumí nebo nechce. Kdyby však mělo být zmíněné ono korunářství výrazem nějakého politického přesvědčení, pak bychom byli nuceni odkázati Vrchlického do tábora našich konservativních a feudálních státoprávníků, kde se také z nedostatku propracovaných politických pojmů přestává na korunovaci. Kdybych chtěl býti již ironickým, dodal bych, že má Vrchlický i mnoho společného s politickými klerikály, alespoň má velká část „Hlasů v poušti" ráz modlitby a téměř v každém vlasteneckém výkřiku nalézáme slovo „Bože!" nebo „Pane!" Rozumí se ovšem, že jest tento náboženský tón pouhým dekorativním prostředkem, který nejde ani básníkovi ze srdce, ani čtenáři k srdci. Nalézáme ho na př. v jediném dechu sloučený s revolučním pathosem v básni na oslavu stoleté památky Revoluce (Dni a noci), jejíž mohutné akcenty a skutečně politický tón jinak rád uznávám. Ale je to všecko pochopitelno: Vrchlický se dovedl chvílemi vžít do tohoto vlastenecky-náboženského tónu, do toho feudálního korunářství atd. právě s touže lehkostí jako jinde do látek renaisančních, skandinavských nebo humanitárně-filosofických, ale právě jen na chvíli a povrchně. Celý ten politický svět český jest pouze jedním z kruhů, jimiž na chvíli proletí přeletavý ohebný duch básníka-dilettanta. Nemá času a upjatosti, aby se do něho s celou myslí pohroužil. A všecky nedostatky politické poesie u Vrchlického dají se vysvětliti právě tím, že jest ona pouze dítětem chvilky.

* * *

Macharovou knihou „Tristium Vindobona" zavál do naši poesie politické nový vítr, drsný sice a bodavý, ale zdravý a očisťující. O knize samé bylo psáno v době jejího objevení se i v „N. době" — omezuji se proto jen na podání několika rysů, jimiž vidím karakterisována Machara jako politického básníka.

Především slyšme, co o sobě po této stránce soudí Machar sám. „Není psána dle programu, není v ní žádného patriotického systému", praví o své knize v předmluvě. Tím chce patrně říci, že myšlenkový a citový její obsah nedá se zařaditi do žádné ze škatulek ustavených našich stran, že také žádné z nich neslouží a že i v ohledu všeobecně vlasteneckém vymyká se soustavě

běžných hesel. Dále dodává: „Kniha tato však nemá též ničeho positivního — a to jest zase můj osobní rozmar, neboť nejsem přítelem positivismu v politické poesii, kde vychází vždy v didaktiku a já aspoň s této strany chtěl knihu svou retovati, ponechávaje positivní závěry logice a fantasii čtenáře . . .“

Tyto věty samého autora dobře přiléhají k jejímu rázu. Dobře řekl, že každá taková poesie s příliš positivními závěry a tendencemi vybíhá v pouhou didaktiku — viděli jsme to právě na politických verších Čechových a Vrchlického. Nikde není věcná pravda tak pokalena osobními vášněmi a disposicemi jako v politice, nikde neplatí takovou měrou tvrzení, že není pravdy jedné objektivné, nýbrž že jsou nespočetné pravdy subjektivní. A proto tvrditi zde něco příliš apodykticky a předkládati čtenáři na rychlo zhotovené samospasitelné recepty, to uvádí vždy v podezření strannickosti a deroucích se sem pohnutek neuměleckých. Umělec, je-li zároveň myslitelem — a v politické poesii by jím alespoň měl vždycky býti — musí právě v této směsici srážejících se vášní a zájmů cítiti, jak bezmocný je hlas jednotlivce, jak malomocná jeho rada naproti těžkým společenským problémům, kolem nichž hlučí všeobecná vřava a jak všecka zásluha může spočívati nanejvýš v tom, ne že se vtírá za kazatele a samozvaného spasitele jiným, nýbrž že propůjčí svou poesii za individuelní pouze ozvuk těch otázek, že dává zachvívati svému nitru pod jejich tíží, že je maluje intensivněji a s hlubším lidským pozadím, než to může učiniti suchý novinářský článek, že nehlásá své úsudky s nároky všemohoucího programu, nýbrž pouze jako své individuelní credo, jako „lidský dokument“ svědčící o duchu a proudění doby. Ten, kdo chce massy skutečně vésti, jest nucen postaviti jim cíle a prostředky k nim tak blízko před oči, aby ve své krátkozrakosti na ně viděly. A tu je právě rozdíl mezi skutečným politikem a politickým básníkem: onen odhodlává se k slevám a obětuje mnoho ze své vyšší osobnosti nižším a průměrným hnutím a potřebám celku; básníkovi však káže jeho umění, aby ani zde nezadal ničeho ze své individuelní výšky intellektuelní a citové. On poslouží politické věci celku právě tím, že jí ukáže očištěnu od tohoto ovzduší mass, jak se její paprsky odrážejí a lámou v tvrdě skrystallisovaných hranách jeho vypěstované personallity.

A to jest právě, co z Macharových Tristií nejsilněji vyzírá: jejich individualism či, abych tak řekl, impressionism ve věcech

politiky. Básník nemluví zde za nikoho než za sebe a je sám jen také za své názory odpověden. Poctivě vyznává, jakým dojmem na něho působí stav politických věcí; nepřemílá vymlácené slámy vlasteneckých hesel, považuje většinu z nich za samu sebou se rozumějící a vidí důležitější úkol v tom, říci, kde se s nimi rozchází, pověděti své skrupule a pochybnosti. Praví sám v epilogu o obyčejných vlasteneckých frásích:

„To vše je zřejmé. Zda však pochopit
dovede jednou někdo onen cit
jenž stokrát vysmíván, schlazen, oklamán,
v tmách vidí ten náš obzor veškerý,
zří v příští časy okem nevěry
a trhá cetky, které národ baví,
a klade nůž do hnisajících ran?“

Právě v této nevěře a skepsi, v celé té kritické náladě je viděti nejlépe individuelní samostatnost Macharovu. Massy (a ti, kdož myslí a cítí s nimi) jsou obyčejně naladěny optimisticky. Jsou nakloněny tomu, kochati se pohodlně v tom úzkém kroužku tradicí a hesel, jež si utvořily — vždy po čas však musí přijíti silnější negativní duch, který kruh ten protrhne a hledí jej rozšířiti. Jen několik málo let po tom, co dává Svat. Čech tak optimisticky vyznívati písním, sloužícím vítězící tehdy straně mladočeské, volá Machar:

„Blýskavé fráse, hesla, slova, slova —
vše nic než hořkost vzbouzí ve hrudi . . .
A v obzor stoupá doba hrozná, nová —
tak my v ní jdeme k svému osudí . . .“
(Smutné perspektivy.)

Z každé téměř stránky ohlašují se nová hlediska, odporující příkře těm, která vyznačovala dříve jmenované politické básníky. Tak na př. přímo paroduje výše uvedené slavjanofilské stanovisko Svat. Čecha:

„A zatím Slovanstva je orel bílý
neplodný, diskreditovaný pták —
je třeba, bychom se jen přiblížili —
on pařátem nám pěkně vytne zrak.“

Posmívá se běžné víře v „Květ svatojanské noci“, v okamžik konečného vítězství, kdy vše bude u nás oplývati strdí a medem, a národ bude moci složiti ruce do klína. Nepřeje si ho ani:

„Ó velká moci, kterou zovou Bohem
či osudem či pověčnými řády,
před klidem chraň nás rukou milosrdnou,
před zlatým květem svatojanské noci.
— — — — — — — — — — — — —
A dej nám trochu prozřít,
že čeká nás jen ústrk a jen bouře,
zkalený obzor, boj do nedohledna
ne pro slávu boj, boj o trochu vzduchu
a trochu světla, co tak potřebujem
nejnutněj k žití — — —“

(Bolestná epištola).

Tu již jej dělí celá propast od běžné politiky. Který poslanec mohl by přijíti před lid s podobnými myšlenkami? Ten musí být udržován nadějí v konečné a dosažitelné vítězství a nastávající léta blahobytu — žádejte od někoho pouze boj pro boj a on nehne pro nic ani rukou.

Toto heslo „boj pro boj“ vyznačuje vůbec Macharovu politickou poesii a ukazuje jak Machar pojímá politiku, zbavenu všeho doktrinářského a professielného, jako věc lidskou a uměleckou. Politika vábí totiž jeho umělecký zrak jakožto divadlo zápasících lidských ideí, vášní a instinktů ve velkých rozměrech, jakožto vzrušující divadlo života, stříkajícího zdě výše svými vlnami než v intimním životě duše nebo přírody. Tyto velké dimense dráždí jeho touhy po velkém a důstojném vyžití života. Nejkarakterističtěji to vyslovil povzdechem, proč se nenarodil v době Revoluce:

„že v největší té dějin epopeji,
jež zaduněla světa okrskem,
můj život nebyl vlnou ve peřeji,
mé sloky jedním světlým paprskem! . . .

Tento kultus života a síly dává mu ovšem pochybovati o všech pokusech, které chtějí nezastavitelný, obrovský tento proud života svésti do žlábků doktrinářských theorií (Theorie). To všecko mu je pouhé „felčarství“. Věří, že si život pomůže sám, obrovskými ovšem krisemi a převraty. Ale každá taková tucha budoucích převratů má pro něho mnoho svůdného — právě zase jen z tohoto lidského a uměleckého hlediska, že velký okamžik rodí velké lidi a velké činy. Sám apostrofuje tento proud času:

„jedno z tvých dětí,
jež trpí s tebou —
to čeká a touží
zřít velkou tu chvíli

osvěžující
a touží pozdravit
řev nových tvých proudů
velikou slohou . . .

Tento způsob chápání zbarvil jeho fantasii: jejím snem budoucnosti není fádní sociální ráj, v němž by člověk zakrňoval v tuku a normálnosti. Jest naopak zaujata visemi budoucích velikých převratů a zřízení. Její sen budoucnosti jest tedy zabarven revolučně. Grandiosním obrazem takového zřízení končí jeho vidiny na Kahlenberku; obraz sociální revoluce vstává před ním, potkává-li dělníky na prvého máje a také „doba vzrůstu ohromného, těhotná, temná“ to je, kterou vidí vyrůstati nad umírajícím tímto stoletím. V jeho duši bojují dva principy, které vidí spolu také bojovati v dějinách: princip humanity a princip boje. Jenže tento poslední vítězí, poněvadž více vábí jeho uměleckou fantasii. Nevěří proto ve věčný mír:

„A kdyby dnes to celé lidstvo zašlo
a na každičké zbyl tu polokouli
jen jeden národ — zdvihnou se jak mraky
a ničícími blesky svými, hromy
bít budou v sebe do sjedního dechu,
by žil, kdo zbude . . . Strašlivý to zákon
té věčné přírody . . . kdo bojuje, jen žije.“

To jsou poslední smutné důsledky onoho kultu života a síly, oné skepse vůči všemu, co zapáchá doktrinářstvím, co vpravuje násilně lidskou bytost do pohodlných, optimistických, theoretických škatulek. A z jiné strany jsou to také důsledky onoho uměleckého individualismu v politice, o němž jsem se shora zmínil.

A z této nenávisti ku všemu umělému a abstraktně šablonovitému z jedné, a z akcentování plného, lidského, životního obsahu plyne také jeho stanovisko v mnoha konkretních českých otázkách. Ono jej staví tak příkře proti historismu, dává mu stavěti přirozené právo na samostatnost nad státní právo historické a dává mu mluviti tónem, tak u nás v těch věcech neobvyklým, o starých pergamenech, „jež ožraly kdes myši“. S toho stanoviska je mu také koruna jen symbolem, vyvolávajícím elegické vzpomínky, ničím více. Rozdíl mezi starší korunářskou poesií (na př. svrchu uvedenou u Vrchlického) bije zde do očí. — V „Suchém žalmu“ vytýká našim snahám balancování mezi západem a východem; v „Hořkém žalmu“ maluje stran-

nickou rvavost našeho veřejného života; v „Situaci“ posmívá se trojímu deux ex machina, od něhož mnozí u nás čekají spásný obrat: buďto z Ruska nebo z Francie nebo pomocí zázraku nějakého, „jenž zeměkoule změní prostoru“; v satyrické scéně „Z parlamentu“ předvádí konkretně žalostnou posici naší věci ve Vídni — vůbec od počátku až do konce politická hlediska, jaká může míti jen samostatný myslitel a umělec, který přijal sice věc národa v nejvšeobecnějším smyslu za svou (to jest právě předním předpokladem vší této kritiky a skepse) ale jednotlivá tato hlediska si vytvářil bez ohledu na proudění v lidu, i proti těmto prouděním. Vyjímaje snad „Na Kahlenberku“ a „Polsce“ není tu jediné básně, která by vyjadřovala smýšlení a city průměrného českého voliče nebo politika (a v tom se přec u nás vždy spatřoval raison d'être politické básně?); ani jedna z nich se nehodí za proslov, nemá tónu kázajícího apoštola ani tyrtajského nadšení; každá více popírá než affirmuje. „Ne!“ jest základním motivem celé knihy. Neappelluje také na široké čtenářstvo, nemluví z plných plic k celému národu po obligátním způsobu našich vlastenčících poetů — zůstane však pro tuto dobu a dlouhou ještě budoucnost poetickým breviářem všech, kdož si dovedli vypěstovati samostatný úsudek v politických věcech, neodvislý od diktátu stran a novin.

Uvedena v souvislost s jinými současnými zjevy mají Macharova Tristia mimo to ještě svůj význam jako jeden z nejzvučnějších signálu celého duchovního obratu, jenž se kol r. 1890 u nás počal hromadně ohlašovati. Básník, který vyšel z bezprostřední blízkosti k officielní literatuře lumírovské ocitá se tu najednou v politice na stanoviscích, manifestovaných na jiných stranách jako realism a pokrokářství. Nepodlehl však žádnému z novějších těchto útvarů tak, aby se mohlo říci, že jest jeho hlasatelem, tak jako byl na př. Sv. Čech v Jitřních Písních hlasatelem éry mladočeské. Od realismu odlišuje jej jeho místy radikálnější tón a to, co jsem shora nazval revolučním zabarvením jeho fantasie; od pokrokářství pak hořkost jeho negace a skepse — to jsou právě individuelní jeho umělecké rysy, v nichž zůstal docela svůj. Ale to ukazuje právě na sílu a vnitřní odůvodněnost onoho obratu, že dovedl vytrhnouti tohoto moderně nervósního a pessimistického lyrika z jeho intimních dum a učiniti jej svým básníkem, básníkem lidštějšího a evropštějšího nazírání na náš život a politiku, než jaké bývalo u nás

před tím běžno. Že se stanoviska individuelnosti umělecké jest to nejlepší ukázka naší politické poesie, že negace její není mdlá a od života odvrácená, nýbrž právě naopak že pramení z kultu života a síly, jemuž je právě náš politický život příliš malým a že i uprostřed negace a kritiky nalezá příležitost k mohutným, málokdy u nás slýchaným akcentům positivniho politického pathosu — za to všecko děkuje ovšem uměleckému fondu svého autora. „Tristia“ Macharova již proto jsou znamenitou politickou poesií, že jsou sama o sobě poesií, silnou a uměleckou.

(Dokončení.)

Dnešní agrárné hnutí.

(Dokončení.)

Hnutí agrárné samo v různých jeví se formách a různé sleduje cíle. Nejkrotší způsob, jakým rolnictvo hájení svých zájmů se domáhati může, jest zásada svépomoci ať již individuálné či associační. Svépomoc individuálná záleží především v stupňovaném racionálném způsobu hospodaření. V to spadá nejen nejprospěšnější využitkování půdy a použití všech moderních vynálezů technických i chemických, ale i odborné a komerční vzdělání vlastníka. Jak dalece s podobnými požadavky přistupovati lze k našemu průměrnému malorolníku jest ovšem jiná otázka. Nelze zapomenouti, že každé intensivnější hospodaření stupňuje i potřebu melioračního kapitálu a toho se právě rolnictvu při dnešní úpravě úvěru melioračního nedostává. Mimo to však námitka zásadní. Každá meliorace zvyšuje náklad výrobní, jenž stoupá poměrně rychleji než důchod pozemkový. Při stoupajících cenách obilních, kde důchod peněžný stoupá rovnoběžně s důchodem naturálným, jest ovšem meliorování výhodným. Jakmile však ceny obilní klesají, takže důchod peněžnýzůstává za důchodem naturálným pozadu, aneb dokonce jest stationárným, přináší každý přechod od výroby méně intensivné k intensivnější rolníku jen ztrátu. A tak vidíme na sklonku XIX. století v přelidněné Evropě podivný úkaz, že čím intensivnější způsob zemědělské výroby, tím více obilí na trzích, tím více cena jeho klesá, tím menší peněžný důchod pozemkový a tím menší zisk přináší hospodaření intensivné. Jest tedy patrno, že při kleslých cenách obilních svépomoc individuálná i tam, kde vůbec jest možna, má své meze.

Důležitější úlohu v agrárném hnutí hraje svépomoc sdružovací, čímž ovšem míněno jedině sdružování dobrovolné, ježto

by jinak přestávalo míti ráz svépomocný. Svépomocné sdružování od dob Schulze-Delitzschových až do našich dnů bylo nad míru oblíbeným koníčkem ekonomického liberalismu. Z dělníků, jimž slibován podíl na zisku, měli se státi spolutovárníci, z živnostníků sdružené velkozávody, ze spojených drobných rolníků mocní velkostatkáři. Z rozptýlených, bezbranných malorolníků má se státi silný subjekt hospodářský s lacino přístupným úvěrem, racionálným způsobem hospodaření, rozvinutou jednotou i dělbou práce, se značnou schopností administrační i komerční. Krásná to zajisté perspektiva, bohužel však i zde se osvědčilo, že šedivou je všechna theorie. Ty ohnivé naděje v rozkvět budoucích družstev výrobních ani na poli agrárném ani jiném se dosud neuskutečnily. Jen co do organisace úvěru, pak částečně jakožto spolky potravní mohou se svépomocná společenstva vykázati značnými výsledky, avšak pro výrobu statků forma svépomocného sdružení ukázala se býti nezpůsobilou. Povaha lidská, zejména egoism, netečnost, ba i nepoctivost, a poměry hospodářské jsou nepřekonatelnými překážkami tohoto způsobu výroby. Zejména v zemědělství mohou míti svépomocná společenstva význam jen podřízený jakožto družstva zásobní pro opatřování semen, mrvy neb strojů, neb společenstva skladní pro prodej obilí neb cukrovky ve velkém, úvěrní a výrobní pro jisté místní potřeby (mléko, sýr, ovoce). V těchto oborech myšlenka svépomocná vždy bude blahodárně účinkovati k hmotnému povznesení rolnictva, avšak hledati rozřešení krise agrárné jedině ve svépomoci a chtíti touto odstraniti celý ten spletitý soubor příčin a vztahů, z nichž krise agrárná prýští, jest bláhové.

Jiný vzhled ovšem nabude myšlenka associační, přestane-li býti fakultativnou a stane-li se institucí závaznou. V tom jest změna zásadná. Sdružování vystoupí zde ze svého rámce soukromoprávného a obdrží ráz veřejnoprávný, to co bylo dosud jen dobrovolným spolčením na náhodě závislým a kdykoliv rozlučitelným, stane se pevnou organisací stavovskou. Zájem celého stavu a to nejen hmotný, nýbrž i mravný, stane se účelem tohoto společenského útvaru a není pochyby, že zájmy ty v širokém, autonomním a od kontrolní činnosti státu pečlivě vymezeném působišti jeho dojdou účinné ochrany. Ten je důležitý význam veřejnoprávných organismů, ať již jméno jich rolnické komory či rolnická společenstva, jen pokud spočívají na principu závazném.

Liberalism vidí ovšem v organismech takových nebezpečného nepřítele nejen individualistického svého názoru hospodářského, ale i

nepřítele nejmocnějšího svého spojence, peněžního kapitalismu. Odtud vášnivý ten boj, jejž všechny strany liberální vedou proti závazné stavovské organisaci, ať již v oboru zemědělském či živnostním. Ale nemenší jest odpor liberalismu proti každé reformě zákonodárstva agrárného, ba proti zákonodárstvu agrárnému vůbec. On neuznává hlubokého vnitřního rozdílu mezi půdou nemovitou a předměty obchodu movitého a staví se nepřátelsky proti jakýmkoli zákonům zvláštním, ať již na ochranu rolnictva neb živnostnictva neb dělnictva. Bylo by to uražení majestátu svobody, ovšem svobody hospodářsky silných k udolání hospodářsky slabých. Proto bojují strany liberální, či jak zvučně se nazývají „svobodomyslné", proti každému zákonodárnému pokusu vázanosti selské půdy, zřízení nezadlužitelných a nedělitelných domovin statků střední velikosti, proti selskému intestátnímu právu dědickému, proti selským fideikomisům, důchodovým statkům a všem těm moderným formám agrárného zákonodárstva, jež mají za účel půdu nemovitou učiniti nepřístupnou zhoubnému vlivu peněžného kapitálu, obrniti střední stav selský nejen před zevními pohromami, nýbrž i před vnitřním rozkladem sociálným, proti němuž jednotlivec přes všechnu píli a spořivost jest bezbranným, zachrániti konečně hmotnou existenci rolníka a rodiny jeho i tam, kde krise dostoupila již rázu patologického a zkáza jednotlivce při dnešním individualistickém zákonodárství byla by neodvratna. Ten význam dalekosáhlý mají různé ty návrhy zákonů o zvláštní posloupnosti dědičné v selské statky střední velikosti, o statcích důchodových, o nucených rolnických společenstvech, jimiž měly býti učiněny počátky zákonodárství agrárného u nás. Bohužel zákony buď nebyly provedeny, buď odpočívají tvrdým spánkem v komisích sněmovních neb byly dokonce odvolány. Záminka rázu politického nalezla se v centralisující jich tendenci. Avšak sněm sám, hájící tak žárlivě autonomii svou ve věcech agrárných, vykázati se může ve směru tom posud velmi problematickou činností. Příčina ovšem vězí hlouběji. Dnešní, národnostní politikou přesycené a podle liberálné šablony vychované strany politické nemají smyslu pro otázky sociálně organisační, z jich úzkého okruhu myšlénkového se vymykající, tím méně pak mají schopnost jich řešení činně se účastniti. Plovouce na mělkém povrchu, buď zavírají oči před hrozivým rozkladem, hlodajícím na všech vrstvách a stavech společnosti, aneb léčiti chtějí těžkou chorobu vnitřní diletantismem vyčichlých náplastí ideí dávno již přežilých.

Ale ani dnešní organisace čistě odborové, třeba činnost jejich pro praktický pokrok zemědělství u nás v každém směru velice jest záslužná, co do iniciativy zákonodárství reformně agrárního nemohou vykázati se valnými výsledky.*) Zda vinno tím těžkopádné jich složení, či panující liberální proudy politické, těžko rozhodnouti, charakteristické jest pro nezdravé poměry naše, že dělidlem práce v organisaci tak eminentně sociálně-ekonomické, jako jest na př. rada zemědělská, jest — národnost. A přece jak ohromné a oběma národnostem společné jsou jiné různosti, zejména různosti sociálné mezi vrstvami zemědělstvím se živícími od majitelů svěřenských latifundií až do zemědělského dělnictva. První kavalírové říše s milionovými důchody proti zadlužení a ztenčení majetku poutem fideikomisním navždy immunní, zámožní zemané podřipští a polabští, praví zemědělští sit venia verbo továrníci a velkoobchodníci — někdy jakožto správní radové akciových cukrovarů i ve skutečnosti — s životní mírou bohatého měšťáka a vedle toho několikakorcoví chalupníci jihočeští, plahočící se od rána do noci s celou rodinou na kamenitém ovesništi a brambořišti, všechny tyto zemědělské vrstvy, jež sice mají naproti ostatním stavům mnoho zájmů společných, ale ještě více mezi sebou různých a přímo se křižujících, spoutány jsou v jednu těsnou organisaci zájmovou, jejíž složení pak ovšem skutečné ochraně všech zájmů odpovídati nemůže. Pokrok ekonomický nutně má v zápětí pokračující differenciaci, tam však, kde zájmy sobě odporující násilně sloučeny jsou v jeden orgán, jest každý pokrok tím samým vyloučen. To pozorovati lze i na majoritách moderních parlamentů, zejména je-li podkladem volebního práva vysoký census. Zájem jich pro otázky ekonomicko-sociálné jest minimálný, vše vyčerpává politika vysoká a v státech různonárodnostnich politika národnostní. A přece dnes prvním úkolem parlamentu, má-li plniti svůj účel, jest, aby činně a iniciativně zasahal v ekonomický rozvoj společnosti, aby zákonodárnou mocí svou cestu tomuto rozvoji upravoval a protivy sociálné vyrovnával.

Že dnešní parlamenty těmto důležitým úkolům nevyhovují, to cítí dobře všechny vrstvy s nynějším stavem nespokojené, a odtud prýští ona instinktivná snaha jich domoci se pokud možno

*) Čilostí vyniká ve směru tom „Ústřední hospodářská společnost“, jež v poslední době podala opět petici k českému sněmu přimykající se v důvodech svých v podstatě a na některých místech doslovně studii své: „Příspěvek k otázce agrarné“. V Praze 1894.

četného zastoupení ve sborech zákonodárných. Není to pouhá osobní ctižádost neb dokonce ješitnost, jež vynáší na povrch kandidatury rolnické a živnostenské, jež agituje ve schůzích voličských a vystupuje proti přežilým stranám politickým s novými hesly a programy. jest to mocný vnitřní tlak hlubokých proudů, jež v dosavadních seskupeních politických nevidí pravý obraz svých tužeb a zájmů. A panující strany politické dobře tuší, že novým hnutím v samých základech své existence jsou ohroženy. Odtud jich zásadný boj proti každému ruchu, jenž má původ svůj v příčinách ekonomicko-sociálných. Jako za dob Schulze-Delitzschových buržoasní liberalism vší mocí namlouval dělnictvu, že spása jeho leží jedině v svépomoci na poli ekonomickém a že každé domáhání se nápravy cestou politickou jest pro ně záhubné, tak i dnes neschází hlasů, jež živnostnictvo a rolnictvo zapřísahají, aby nedalo se svésti nesvědomitými agitátory na půdu politickou. A jako tehdy i dnes zakřikování toto jest marné. Rolnictvo ví, že dnešní strany politické, třeba v jich lůně zasedalo sebe více rolníků, dle svého původu, své minulosti a svého programu zájmům jeho nerozumějí a rozuměti nemohou, proto snaží se, aby do parlamentu, jenž zákony svými rozhoduje o jeho osudu, volilo muže svého masa a své krve, pokud to za nedokonalé dnešní organisace řádů volebních vůbec jest možno. A tito mužové mají býti předvojem nových útvarů zákonodárných sborů budoucnosti, jež místo dnešních neplodných zápasů politických pracovati budou v první řadě o řešení otázek kulturně a ekonomicko-sociálných. Stará struktura společnosti se obrozuje a má-li parlament býti pravým výrazem zastoupení národa, musí i v něm zrcadliti se odlesky nových myšlenek a hnutí. A i z tohoto stanoviska pravého pokroku lze čilý agrárný ruch jihočeský vítati jakožto jitřenku doby nové. *Dr. C. Horáček.*

Národopisná výstava československá.

Píše J. Jakubec.

V.

Cenné památky práce výtvarné byly na NVČ pojaty v rozsahu velmi širokém. Zahrnulo v sebe oddělení toto sbírku výšivek, krajek; nábytek a řezby; památky psané, kreslené a malované se sbírkou vazeb; keramiku a sklo; práce kovové se sbírkou medailí, mincí a pečetidel; reprodukci staveb a jich výzdobu. Aby rozsah tento byl vystižen, spojil se výtvarný odbor s církevním, poněvadž předměty obou často úplně v sebe zasahovaly.

Jak viděti, výtvarný odbor měl zřetel nejen k uměleckým výtvorům lidu československého, nýbrž českého národa vůbec. Byl si při tom zajisté vědom toho, že městský výrobce podléhal více cizímu vlivu, že mu byly v městech přístupnější cizí vzory, že často za svým vzděláním nebo obchodem uchyloval se do ciziny.

Proto plynul z toho další důsledek, že v obor výtvarných prací českých pojaty byly i mnohé předměty původu zřejmě cizího, pokud se jich u nás mnoho užívalo. Mělo se tím zajisté přispěti jen k osvětlení otázky, jak naši umělci učili se od cizích, jak cizí vzory ve svém duchu zpracovávali. Kolik cizích umělců bylo k nám z nejvzdálenějších končin povoláno jen za Karla IV., aby přiměřeně k hospodářskému a politickému rozvoji našich zemí přispívali k vnější výzdobě její! V pozdějších dobách tento příliv z ciziny neustále se opakoval, zejména ve stol. XVI. a XVII. Nejzjevnější stopy toho nesou hlavně díla architektonická, malířská, skulptura v nejširším smyslu, nábytek městský a j. A přece při tomto cizím vlivu smíme mluvit o českém umění, o něčem svérázném na něm. Při přejímání cizích prací lid český projevoval svůj vkus; provedení a přejímání podřizuje se tomuto vkusu.

Umělci cizí ve svých synech i domácích učních dávají základ k samostatnějšímu umění českému (na př. české sochařství začátkem XVIII. stol.)

Umělci a pořadatelé oddělení výtvarných památek dále vědomě a s úmyslem obmezili se na vývoj historický; nepodávají tedy výtvarnou dovednost českého národa v době přítomné. Tím jsou ve shodě s mnohými jinými odděleními — viděli jsme to na př. při lidových stavbách, kde bezděky pronikl týž záměr. Výtvarný odbor měl k tomu své důvody, které mají svou plnou váhu. V mnohých oborech naši individualitu plněji a výhodněji osvětlují právě doby minulé.

Ovšem každé odvětví jeví se tu jinak. Kdežto na př. stavby, umění ryjecké dají se stopovati od nejstarších dob historických až na naše časy, jiná odvětví, jako výšivky skoro výhradně — až na staré kostelní paramenty domácího původu — mají původ svůj v tomto století, málo z konce předešlého. Předešlý věk vůbec po této stránce zobrazen na naší výstavě nejúplněji.

Z toho vyplývá důsledek, chceme-li vystihnouti kterékoli odvětví lidového umění výtvarného v jeho historickém vývoji, nesmíme je zkoumat samo o sobě, nýbrž musíme přihlížeti ke všem ostatním; třeba je mezi sebou srovnávati, jak na sebe působily, jak na všech jeví se týž duch, táž vloha, táž tvořivá schopnost a dovednost umělecká.

Tak pro starší fasi výšivek najdeme obdobu na př. v rytých ozdobách na cínovém nádobí, dřevěných a železných formách, na opercích a letopisných prknech starých domů, na malovaných ozdobách starších psaných knih atd.

Zamýšlenému původně postupu přesně chronologickému, dále podle kraje a rázu kmenového, jak usiloval o to výtvarný odbor, pro mnohé obtíže i překážky nedalo se vždy vyhověti. Muselť se v mnohých odvětvích vzdáti záměru, aby předvedl systematický obraz domácí práce výtvarné. Při některých vadila tomu vědecká nepropracovanost. Výstava sama dala aspoň podnět k odčinění tohoto nedostatku.*)

*) O cenných památkách práce výtvarné psalo se hojněji a odborněji nežli o ostatních odděleních. Vedle pěkných prací, uložených v hlavním katalogu (str. 319—364. vyd. 2) poukazuji jen ke článku Jos. Fanty „Oddělení cenných památek výtvarných“, „Osvěta“ 1895, č. 9 a násl.; dra. B Matiegky „O cenných památkách výtvarného umění na NVČ,“ „Světozor“ 1895, č. 36.; Jana Beránka „Výšivky a kroje na NVČ“, t., č. 44 a násl.; odborné rozpravy dra. F. X. Harlase „Die kirch-

Pro výstavu je toto odvětví lidské kultury nejvhodnější: je vystavitelné. Pracemi výtvarnými dá se „předvésti vynikající vloha a nadání výtvarné národu československého," jak bylo účelem tohoto oddělení. Právem vzata sem „nejen díla plné ceny umělecké, ale i předměty prosté a méně cenné, obecně užívané, ovšem pokud se v nich jeví smysl pro formu a pro slohové zdobení." (Kat. 319.) Slohová díla vyšší ceny umělecké jsou z historických ozdob kostelních, klášterních a vznešenějších domů měšťanských. Předměty, vzaté z denní potřeby obyčejného života, jsou hlavně původu lidového. Mezi oběma druhy je ovšem nepopíratelná spojitost i vzájemný vliv.

* * *

Podávám tu přehled jednotlivých odvětví.

V nejstarší doby sáhaly památky stavitelské.

České stavitelství zastoupeno bylo vedle rozsáhlého komplexu Staré Prahy, vedle československé vsi a hojných modellů lidové stavby ve zvláštním oddělení různými modelly a odlitky, hlavně pak fotografiemi památných staveb v Čechách. Měl se tak znázorniti, pokud to s danými prostředky bylo možná, postup a historický rozvoj umění stavitelského v Čechách. Mnohé roztroušeny byly i po krajinských odděleních — zejména stavby kutnohorské.

V malířství obmezili se většinou na fotografie starších památek. Několik starších obrazů pojato bylo do oddělení církevního. V krajinských odděleních vystavovali si někde starší obrazy — většinou málo cenné. Mnohé vydávaly se za díla Brandlova, Škrétova. Od neodborníků rádo se připisuje vše, co je trochu k světu, těmto umělcům. K oddělení církevnímu pojily se většinou i práce sochařské a řezbářské.

Mezi výtvarnými památkami národu československého zaujaly umělecké památky církevní přední místo.

Bylo by bývalo velmi zajímavé, kdyby oddělení církve evangelické bývalo připojeno hned k výstavě církve katolické. Jako málokteré oddělení jiné právě tato dvě oddělení dobře charakterisovala ducha a ráz obou církví. V oddělení církve evangelické prostota a jednoduchost; z památek zastoupena hlavně knihou. Naproti tomu v rozsáhlém oddělení katolické církve nejrůznější

---

liche Kunst auf der ethnographischen Ausstellung", „Politik" 1895 č. 280, 288, 294, 306, 315 a j. v. Byly mně pramenem i pro tuto stať.

výrobky umělecké s velikým nákladem jak voleného materiálu, tak s nákladným a pracným provedením uměleckým.

Katolickou církev vyznačuje milovnost lesklé nádhery a vznešené obřadnosti, slavnostní výkony náboženské, kterými vždy na mysl a srdce věřících hleděla působiti. Soustředila také záhy moc a bohatství ve svých rukách; mocní a bohatí její příslušníci přispívali nemálo k rozvinutí a rozhojnění velkolepého lesku. Proto u všech národů křesťanských umění rozvíjí se hlavně vlivem a pod ochranou katolické církve. V tom ohledu pokračovala zcela v duchu pohanského náboženství řeckého a římského. Teprve v pozdějším vývoji tuto úlohu přejímají od ní faktorové jiní zcela obdobně jako ve starověku. Proto i v umění právě církev vytvořila nejnádhernější díla, ať ve stavitelství, ať v sochařství, ať v malířství.

Pro vývoj sociální je to vždy stejný úkaz. Největší rozkvět umění zvláště výtvarného, t. zv. „poměry umění příznivé“ z pravidla značí bídný stav sociální. Bezděky vidíme před sebou ubohé parie, jak museli se dřít na panskou nádheru.

Luxuriosní řemesla, jako zlatníci, rytci, „krumplíři“ a j. bývali původně hlavně ve službách církve katolické; voláni často z ciziny. Vedle soch a výzdoby chrámové i předměty obřadné vesměs prováděny způsobem nákladným a uměleckým. Byl v tom prostředek, aby vzbudila se větší pozornost k obřadům a tím nepřímo i úcta k Bohu. Takto dochovalo se nám z dávných i nedávných dob veliké množství monstrancí, ciborií, kalichů, reliquiářů a mnoho jiných předmětů kovových; nádherná roucha mešní, často figurálně i plastickými výjevy zdobená, miniaturní ozdoby v modlitbách, biblích, missálech, kancionálech, antifonářích, graduálech a jiných obřadných knihách, nehledíme-li ani k přemnohým památkám stavitelským, sochařským a malířským.

Ze šíření se církve a z celé organisace její vysvětlíme si dále, že v uměleckých památkách církevních objevují se nejznačněji cizí vlivy, francouzský, německý, italský, nizozemský.

S církví katolickou dělila se o vliv na rozvoj umění u nás — jako všude jinde — šlechta. Ale česká šlechta jako stav zřekla se vší účasti při díle národopisném, proto zde nebylo zříti, jak a čím přispěla k rozvoji českého umění.

Se stránky sociální je ještě zajímavý vliv cechův, zejména na umělecko-průmyslové výrobky. Bylo by to bývalo jistě bohaté oddělení, kdyby památky cechovní (hlavně nákladné ozdobné

skřínky na listiny, cechovní pokladnice, cechovní nádoby, ferule, korouhve, nákladné pohřební štíty, různé formy na marcipán, na tlačení koží, na barvení látek atd.) byly se skupily na jednom místě, jak se původně zamýšlelo. Viděti, jak mocným faktorem ve zřízení společenském byly cechy u nás. S vývojem sociálním souvisí ta okolnost, že předměty cechovní jsou čím dál tím chudší. Cechy upadají svým bohatstvím i významem.

Pozornost dřívějších českých historiků umění obracela se hlavně k obrazům chrámovým. Naší novější době bylo zůstaveno oceniti veliké bohatství a cenu českých maleb miniaturních. Vydávají se o nich nákladná díla. Nevyvinuly se ovšem na naší domácí půdě. Z téhož ducha a z téže potřeby, jakou církev katolická vytvořila jiná nádherná a nákladná díla umělecká, vznikly též tyto ozdoby v posvátných knihách obřadných. Ozdobovaly se napřed prostými iniciálkami, později přidávána iniciálkám i ozdoba figurální a jiná bohatší ozdoba hlavně na lemech. Brzy i obsah knih illustrován scénami ze života. Kulturní historie chopila se těchto naivních illuminací, aby z nich vystihla tehdejší způsob života (u nás je takový na př. Kodex Vyšehradský z XI. stol., bible Velislavova z XIII. stol. a m. j. pozdějších.)

Výroba jejich z počátku vycházela od mnichů klášterních. Ale v 15. a 16. věku chápají se těchto ozdob jako živnosti jednotliví umělci laici. Některých máme i jména dochována. Illustrace missálu kutnohorského (z r. 1486) a ledečského (z r. 1493) mají za původce Jana Humpoleckého, latinský antifonář (z r. 1505), královéhradecký Jana Franuše Soukenníka, klatovský kancionál (z r. 1537) a mladoboleslavský illuminoval Jan Táborský; kodex královéhradecký (r. 1604) Matouš Radouš atd. Byla to doba jejich rozkvětu.

Při těchto výtvorech uměleckých český ráz, jeví se o neobyčejném jejich rozšíření. Skoro každé české město může se pochlubiti nějakou památkou toho druhu. Přičiňovaly se o ně nejvíce literácké sbory (kůry), z pravidla dobře fondované, pro které nemohly stačovati menší knihy tištěné. — Žádali si především knih větších rozměrů — některé kancionály a graduály dosahují rozevřené až 1 m^2. Jejich výrobu zapudila teprve pozdější láce knih tištěných: velikost mohla se zaměniti větším počtem týchž exemplářů, čímž vyhovělo se též potřebě, aby každý mohl pohodlně do knihy nahlížeti.

Tyto knihy ozdobené odbornými řemeslnými umělci byly asi

vzorem malovaným knížkám lidovým. Některé kancionály ukazují zřejmě na svůj původ lidový bez umělého vyškolení a přece rázu uměleckého. K takovým patří na př. známý kancionál boršický z r. 1727, semilský, které byly i na naší výstavě, slovenský kancionál senický z r. 1692 a j.

Jako doplněk k tomuto vnitřnímu uměleckému obsahu velkých knih posvátných — podobně jako při obrazích umělé rámce, jichž výstava podala krásné exempláře — přihlíženo bylo i k vnější úpravě jejich. — Byla totiž zastoupena několika vazbami knih zručnost a umělecký vkus našich knihařů. Jako u mnohých jiných předmětů bylo i zde upozornění na jejich uměleckou stránku činem záslužným. I tyto zasáhl nejvíc stil renaissanční, a ještě více exemplářů dochováno nám s ozdobami barokními na bílé nebo hnědé kůži, na těžkých sponkách, z tepaného kování a j. Vypichované a tepané práce na kovových deskách mají patrně původcem prostého člověka ne příliš školeného.

* * *

Praktický smysl moderní doby obrátil naši pozornost k věcem výtvarným, pro které v dřívějších dobách nebylo dost porozumění. Je to umělecký průmysl. Tomuto odvětví stavějí se nákladná musea, zakládají se uměleckoprůmyslové školy, jemu otvírá se široká výroba tovární. Umělecký průmysl probudil u nás nejvíc porozumění pro naše lidové umění. Toto odvětví je nejvíc v duchu našeho lidu. Všechna výroba lidová podmíněna je především účelností. A účelnost, praktické upotřebení jasně proniká při předmětech lidového umění. ,Vyráběli je podobně jako předkové jejich bez nároků na umělecké uznání, jen pro svou zálibu, pro své okrášlení, a mnozí pro svou výživu. Umělecké ceny svých výrobků z pravidla neznali také starší tvůrcové jejich.

Ze řemeslných výrobků kovových předvedeny v hojných ukázkách na NVČ četné u nás práce kovové. Umělecké výtvory kovářské, hlavně mříže, zámečnické, z nichž obzvláště vynikaly pěkné vzory důkladných renaissančních zámků, klepátek a klíčů zároveň s důmyslným sestrojením mechanismu; předměty bronzové (jako zvony, křtitelnice, hmoždíře), cínové i měděné, zastoupené hlavně nejrůznějšími tvary nádob s prostými ornamenty rytými nebo tepanými, jež jsou výtvorem naivního umění lidového, vedle vzácných nádob po způsobu antických nádob reliefovitě ornamentovaných — všecky ty a podobné předměty

ukazují mistrné ovládání určitého materiálu, který vyžadoval své zvláštní techniky a zpracování.

Keramika, jejížto výrobou v našich zemích proslulo několik krajů a míst již v dřívějších dobách, zastoupena byla dosti bohatě. Některé předměty sahaly až do 14. stol.; nejvíce bylo jich však ze století 17. a 18. Při nejrůznějších způsobech výroby, vnější formy a ozdob jednotlivých nádob od hlíněného zboží nepolévaného (staršího) až k majolice ustálila často tradice výroby jistý místní ráz keramiky. Původností i vkusnou úpravou vyznamenává se obzvláště Moravská keramika, zejména starší vyškovská.

Vedle keramiky podán byl rozvoj českého skla, které těšilo se již od 17. stol. dost slavné pověsti. Přihlíženo bylo nejen ke skvostným broušeným výrobkům, nýbrž dostalo se hojného zastoupení i prostě malovaným sklenicím lidovým. Snad bude mít NVČ i zde dobrý vliv, že věnuje se naší keramice více odborného studia, nežli se dálo až posud.

Obsáhlé místo zaujalo mezi výtvarnými památkami oddělení nábytku. Byl dvojího druhu: 1. jednak malovaný nábytek, při němž ustálen název selský; 2. nákladnější vykládaný nábytek městský. Ovšem není ani tento druh u nás bedlivěji prostudován; nedá se tedy přesně ohraničiti podle krajů. Přece však z ukázek výstavních bylo viděti, že některé kraje užívají se zálibou určité základní barvy (na př. zelené, modré nebo mramorované); ozdoba jejich, třeba že na mnoze užívá se podobných motivů, přece liší se i co do rozvržení ploch ozdobených i co do ornamentů v nich provedených. Nejdokonalejší umění lidové ukazuje lidový nábytek ze severovýchodních Čech. Škoda, že nebylo od sběratelů přihlíženo vždy k formám prostším a zajisté že i originálnějším. V severovýchodních Čechách za takové pokládal bych na př. ozdoby s jednoduchým svlačcovitým ornamentem.

Tato záliba v barevných ornamentech ukazuje zajisté na přirozený nevyškolený vkus. Náš lid měl tu do nedávné doby něco společného se středověkou zálibou i vyšších vrstev. Tehdy totiž, jak známo, polychromování soch, ba i částí architektonických bylo rozšířeno tou měrou, že sasahovalo i sochy kamenné a kovové.

V bohatších a vzdělanějších vrstvách rozšířil se jiný způsob nábytku, jenž odpovídal blahobytu a prostředí těchto vrstev.

Užíváno k tomu trvanlivějšího dřeva tvrdého. Proto i ornament nabyl jiného rázu. Ozdoby totiž ve vymezených plochách vyznačovány vloženým dřevem jinobarevným. Toho druhu dochovaný nábytek sahá již do konce 16. věku. Způsob tento u nás dospěl k velikému umění. Napřed býval to z pravidla týž motiv jako je na malovaných: ptáček s kytičkou. Z různobarevných dřev skládány na určitých předmětech ozdoby, jež podávají často obraz vnitřku chrámu nebo figurální výjev. U nás patrně způsob tento nabyl veliké dokonalosti, protože práce toho druhu nazývána pražskou nebo chebskou. Přepych a bohatství zavedl i u nás zcela cizí způsob vykládání perletí, želvovinou a kovem, obrázky malovanými, vyšívanými, z korálek skládanými. To bývá zejména na nábytku luxuriosním. Takového přepychového rázu nabývají někdy i tak obyčejné předměty jako jsou kolovraty, přeslice i roubíky, jichž NVČ sehnala veliké množství.

Jiný druh nábytku ozdobován byl reliefovými ozdobami řezanými nebo soustruhovanými.

Nábytek přejímá jednotlivé tvary z architektury. U předmětů chrámových bylo to přirozené. Vyžadoval toho stil. Avšak stil architektonický přešel i na nábytek domácí, nejdřív na městský a odtud i na selský. Proto na př. i almary malované většinou dělají se šestiboké, ukončeny nahoře z pravidla barokním římsovím.

Zasáhla jej také zvláštní moc slohu, jenž v určitých dobách opanuje všecku výrobu uměleckou, zejména nákladné věci dostávají formu přísného slohu. Na NVČ měli jsme příležitost pozorovati to vedle Staré Prahy hlavně v oddělení památek výtvarných.

Zajímavé je při tom, že ve výtvarné práci lidové (na př. v kroji a jeho výzdobě, nábytku, pracích kovových, keramice atd.), kde může se vůbec mluvit o slohu, že je to vedle řídkých ukázek renaissančního skoro výhradně sloh barokní a rokokový. To je vlastně náš sloh „národní". Je to snad proto, že ve starších dobách prostý lid nemohl se ještě tak v umění vyvinout jako později za jiných podmínek kulturních. Ale hlavní příčina snad bude v tom, že tento sloh je opravdu duchu tvoření lidového nejbližší. Vždyť měl na př. vzory slohu gotického také stále před očima a přece motivů jeho neužil na př. k výzdobě nábytku svého. Našemu lidu je sloh tento cizí, jako měli k němu nechuť umělci výtvarní za doby Vladislavské.

L i d o v é   o r n a m e n t y   k n i h o v é zasluhují ve výtvarné práci zvláštní pozornosti. Mnohé malované knihy mají jistý cechovní ráz. Malovali je často pro výdělek; zejména učitelé venkovští chtěli tak rozhojniti své skrovné důchody. Tak od Jos. Bulanta, učitele v Horních Královicích, bylo na výstavě 16 podobných knížek.*) Na jiné (z konce předešlého století) je nápis, podle kterého původce její, Jan Verbíř z Nebušic, ozdoboval pracně modlitební knihu za dukát.

V jiných případech věnovali podobné malované knížky jako projev své lásky nebo úcty. Z téže příčiny zdobili podobně i dopisy.

Jindy nesou tyto prosté malby zřejmý ráz dilettantský. Malovali je patrně lidé, kteří neměli v tomto umění učitelů; tanul jim snad na mysli nějaký vzor, který před tím poznali, a podle něho pokoušeli se pak samostatně o výtvor podobný.

Za ornament brány ty předměty, které bylo lze poměrně nejsnáze napodobit a které při tom byly skutečně malebné. Byly to hlavně květiny, a z nich nejvíce růžice, karafiáty, tulipány a jahodové květy, svlačcovitý zvonek s řídkými květy jednak věrněji podle vzoru, jednak malíř lidový stilisoval květy, jako to bývá na výšivkách, patrně pod vlivem těchto. Hojně se vyskytující motiv v malovaných knihách lidových, totiž ptáček na květu nebo velký červenožlutý tulipán, i plnokvětá růže jeví nápadnou příbuznost s ornamenty na nábytku.

Ovšem papír a barva vyzývaly vynalézavost lidového malíře. Proto často pokouší se o volnější ornamenty, které mají odpovídat tekstu; někdy jsou to i figurální illustrace. Na ty ovšem umělec lidový nestačoval. Které z nich vynikají skutečným uměním, těch původcem býval z pravidla umělec vyškolený, nejvíc mnich klášterní nebo učitel. Některé malované knížky vyznačují se často přesným slohem, především renaissančním nebo barokním, hlavně na initiálkách.

Uprostřed mezi knihovými malbami a výšivkami co do rázu ornamentiky umístiti lze k r a s l i c e. Ozdoby určuje tvar i látka. Mají svůj ráz kmenový. Na Moravě na př. vyznačují se pestrou komposicí barevnou, v Čechách hrubšími tvary ornamentálními na jednobarevné ploše (obyčejně červené). Řemeslné odborné umění dosahuje na nich ornamentů (často figurálních, umělecky provedených) rytím. To však nebývá vždy umění lidové.

(Pokračování.)

*) Světozor 1895, str. 599.

K revisi pozemkového katastru.

Vedle čl. I. zákona z 28. března 1880 č. 34 ř. zák. má býti vždy po 15 letech znova ustanovena hlavní summa daně pozemkové a summa tato má vedle vyšetřeného čistého výnosu daní poplatných pozemků na jednotlivé země, pokud jde jednotlivé pozemky, stejnoměrně rozvržena a vedle toho má percento daně být vyšetřeno. Poněvadž první období patnáctileté, pro něž hlavní summa daně pozemkové ustanovena byla, blíží se ku konci, zdá se mi býti na místě, o některých vadách, které dosavádní vyšetřování za následek mělo, promluviti.

Především podotýkám, že mám celý základ, na němž vyšetřování ve příčině výnosnosti pozemků spočívá, za zcela pochybený. Za základ bylo totiž vzato vyšetření výnosnosti každého jednotlivého pozemku zvláště a bylo v té příčině v zákoně výslovně nařízeno (§ 5), že na poměry vlastnické, na hospodářskou souvislost s jinými pozemky neb na živnostenská zařízení nesluší vzíti žádného zřetele.

Toto nařízení příčí se však každému správnému zdanění. Výnosnost pozemku řídí se právě tím, jak pozemek v hospodářství leží, a čím tento pozemek v hospodářství je. Nebéřeme-li na tyto okolnosti zřetele, pak také nikdy nenajdem skutečnou výnosnost pozemku, nýbrž výnosnost nepravou.

Dejme tomu, že by bylo dvé hospodářství. Obě hospodářství mají stejnou výměru pozemků téže hodnoty, avšak první má pozemky scelené a druhé má pozemky na všech stranách obce rozházené. Poněvadž mají pozemky stejné hodnoty, vyšetří se při obou tatáž výnosnost. Tu se tážu každého zemědělce: nese hospodářství při pozemcích scelených tolikéž, co při pozemcích na všech stranách roztroušených? A nikdo kladně nepřisvědčí. Jeli tomu tak, pak jest ve škodě ten, který má pozemky roztroušené na všech stranách naproti tomu, jenž má pozemky scelené, když vyšetřena byla stejná výnosuost a oběma předepsány stejné daně.

Jiné jest hospodářství na statku velkém, jiné opět na statku malém, docela jiné, když vlastníku jen několik měr půdy náleží. Jest hospodářství za stejných okolností na statcích velkých lehčí a výnosnější než na statcích menších neb docela jen na jednotlivých rolích. Z toho plyne pak, když stejně byly oceněny pozemky při statcích větších jak při statcích men-

ších a při jednotlivých pozemcích, že, ana výnosnost celku jest nestejná, poměrně bude ten, kdo má velké hospodářství, platit daně menší než ten, kdo má hospodářství malé nebo dokonce ten, kdo má jen jednotlivé pozemky.

Když tedy počítá se výnosnost pozemků nedbaje na celé hospodářství a souvislost pozemků, dojde se k nesprávným závěrkám; následek jich nemůže být jiný, než nespravedlivé vyměření daně a sice tak, že majitelé jen několika měr pozemků musí poměrně větší daní být stíženi, než majitelé menších hospodářství, a tito opět větší daní než majitelé velkých hospodářství.

Avšak jako by na té nesrovnalosti nebylo již dosti, přistupuje k tomu ještě to, že pozemky ani správně vyceněny nebyly a to opět na škodu majitelů malých pozemků.

Tuto chybu ukážou nám exekuční dražby. Jsou sice případy, kdy i cena v dražbě dosažená mýlí, ale případy ty jsou vzácností, tak že při větším počtu dražeb netřeba k nim přihlížeti a jsouli chyby takové, jeví se v tom, že vydražena, cena jest větší a nikdy menší než jakou má dotyčný pozemek.

Ve příčině dražeb sdělují nám úřední zprávy, že v r. 1891 bylo v král. Českém 1645 exekučních prodejů pozemků (bez domů), a že pozemky ty, za něž strženo jednotlivě

do	500	zl.	celkem	217.870	zl.	platili daně poz.			1.524	zl.	78 kr.
od	500—1000	»	»	187.184	»	»	»	»	957	»	46 »
»	1000—2000	»	»	189.694	»	»	»	»	896	»	01 »
»	2000—5000	»	»	235.600	»	»	»	»	1000	»	39 »
»	5000—10.000	»	»	96.670	»	»	»	»	374	»	42 »
»	10.000—20.000	»	»	85.650	»	»	»	»	195	»	16 »
více jak	20.000	»	»	40.000	»	»	»	»	27	»	90 »

Porovnáme-li v těchto případech summu, zač pozemky prodány byly, se summou daně pozemkové pozemků těch, nacházíme, že se má cena pozemku k dani pozemkové při pozemcích

do	500	zl.	jako	100 : 0·7
od	500—1000	»	»	100 : 0·5
»	1000—2000	»	»	100 : 0·47
»	2000—5000	»	»	100 : 0·42
»	5000—10.000	»	»	100 : 0·38
»	10.000—20.000	»	»	100 : 0·22
výše jak	20.000	»	»	100 : 0·06

Tu jest číselně doloženo, že čím větší statek, tím poměrně menší daně pozemkové platí.

Příčinu toho hledati třeba jen a jedině ve špatném vycenění.

My všickni ze skutečnosti známe, že čím větší statek, tím poměrně menší cena při exekučních dražbách bývá docílena; vždyť právě větší statky bývají kupovány začasto i proto, aby parcellováním bylo více vytěženo, než zač koupeno. Kdyby tudíž i větší statky vykazovaly stejné

procento daně jako statky malé, museli bychom i tu míti za to, že malé pozemky poměrně jsou větší daní pozemkovou stíženy; ale jak stoupá tato nesrovnalost, když nacházíme, že menší statky poměrně více daně platí než velké.

A do jaké výše nespravedlnosti stoupá toto nestejné ocenění. Porovnáme-li totiž pozemky prodané do 500 zl. s pozemky prodanými za výše jak 20.000 zl., nacházíme, že pozemky malé platí více jak 10krát tolik na dani pozemkové, jak pozemky velké.

Však ještě nápadnější jeví se nám nesrovnalost ta, porovnáme-li odhadní cenu pozemků malých s odhadní cenou pozemků velkých. Jest známo, že když jde o exekuční dražbu pozemků malých, jest téměř vždy dostatek kupců; ale jde-li o dražbu usedlostí neb komplexu pozemků, jest kupců pořídku a následkem toho kupní cena velkého komplexu malá. Tak shledáváme, že pozemky

do 500 zl.	byly	vyceněny	na 274.140 zl.	a	prod.	za	218.829 zl.
od 10.000—20.000 »	však	»	» 132.646 »	»	»	»	85.650 »
výše 20.000 »	konečně	»	» 105.015 »	»	»	»	40.000 »

porovnáme-li odhadní cenu pozemků těchto s daní pozemkovou, shledáváme, že se má první k druhé při pozemcích

do 500 zl.	jako	100 : 0·55
od 10.000—20.000 »	»	100 : 0·14
výše 20.000 »	»	100 : 0·02

Z toho nacházíme, že dle soudního odhadu platí malé pozemky více jak 25krát tolik daně pozemkové jak komplexy velkých pozemků.

Toto již nejsou chyby, nejsou přehmaty, to jest nespravedlnost, že si nelze větší mysleti a ku jejímuž odstranění třeba pracovati.

A při revisi katastru, jež má býti předsevzata, mají právě tyto nápadné nesrovnalosti býti odstraněny. Jest tudíž na občanech samých, aby v čas v každé jednotlivé obci na tyto nápadné nesrovnalsoti poukázali.

Takové a podobné nesrovnalosti nalézáme i v jiných zemích. Tak bylo r. 1891 exekučně prodáno v Dolních Rakousích pozemků

do 500 zl.	za	115.645 zl.	při	dani	pozemkové	1160 zl.	96 kv.
od 500— 1000 »	»	73.800 »	»	»	»	453 »	38 »
» 1000— 2000 »	»	43.304 »	»	»	»	240 »	95 »
» 2000— 5000 »	»	93.321 »	»	»	»	198 »	54 »
» 5000—10.000 »	»	178.670 »	»	»	»	152 »	60 »
» 10.000—20.000 »	»	156.210 »	»	»	»	12 »	66 »
výše 20.000 »	»	44.805 »	»	»	»	7 »	45 »

tak že se tu jeví poměr ceny pozemku ku dani pozemkové při pozemcích

do 500 zl.	jako	100 : 1·00
od 500— 1000 „	„	100 : 0·61
„ 1000— 2000 „	„	100 : 0·55
„ 2000— 5000 „	„	100 : 0·21
„ 5000—10.000 „	„	100 : 0·08
„ 10.000—20.000 „	„	100 : 0·008
výše 20.000 zl.	„	100 : 0·016.

Ukazují se tu poměry tak křiklavé, že téměř by člověk pochyboval o jejich pravdivosti, kdyby data nebyla úředně sdělena. Připomínám tu, že i zde i při ostatních udáních jedná se pouze o pozemky, jež mají být vzdělávány a že prostory zastavěné jakož i k zastavění ustanovené, tak zvané stavební pozemky, jsou zde vynechány.

Nelze téměř tomu ani věřit, že by v jednom, kde pozemky prodané za 115.645 zl. (odhadnutím na 146.742 zl.) platí daně pozemkové 1160 zl. 96 kr., mohlo se z pozemků prodaných za 156.210 zl. (odhadnutých na 157.936 zl.) platit daně pozemkové pouze 12 zl. 66 kr. A přec jest tomu tak. Podobně jest i jinde.

V **Haliči** bylo v r. 1891 prodáno exekuční dražbou pozemků:

do 500	zl. za	16.327	zl., které platí pozemkové daně	112 zl.	82 kr.
od 500-1000	» »	10.017	» » » » »	58 »	25 »
od 1000—2000	» »	8.880	» » » » »	31 »	07 »
od 2000—5000	» »	16.594	» » » » »	47 »	22 »
od 5000—10.000	» »	12.901	» » » » »	5 »	05 »

tak že tu najdem poměr mezi dražební cenou a daní pozemkovou při pozemcích v ceně

do 500	zl. jako	100 : 0·69
od 500—1000	» »	100 : 0·58
od 1000—2000	» »	100 : 0·34
od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·28
od 5000—10.000	» »	100 : 0·03

V **Bukovině** bylo r. 1891 prodáno v exekuční dražbě pozemků:

do 500	zl. za	3355	zl., z nichž se platí pozemkové daně	12 zl.	16 kr.
od 500—1000	» »	1705	» » » » » »	5 »	85 »
od 1000—2000	» »	5660	» » » » » »	12 »	84 »
od 2000—5000	» »	5205	» » » » » »	14 »	97 »
od 5000—10.000	» »	8920	» » » » » »	16 »	78 »

Jeví se tu výše uvedený poměr mezi cenou pozemku a daní pozemkovou při pozemcích

do 500	zl. jako	100 : 0·36
od 500—1000	» »	100 : 0·34
od 1000—2000	» »	100 : 0·22
od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·28
od 5000—10.000	» »	100 : 0·18

Ve **Vorarlbergu** bylo v téže době prodáno pozemků v ceně

do 500	zl. za	41.376	zl., jež platí pozemkové daně	105 zl.	86 kr.
od 500—1000	» »	19.675	» » » » »	34 »	02 »
od 1000—2000	» »	13.590	» » » » »	13 »	94 »
od 2000—5000	» »	5910	» » » » »	4 »	96 »

tak že jest tu poměr výše uvedený při pozemcích

do 500	zl. jako	100 : 0·25
od 500—1000	» »	100 : 0·17
od 1000—2000	zl. jako	100 : 0·10
od 2000—5000	» »	100 : 0·08

Rovněž nápadné nesrovnalosti najdem v Dalmacii a v Pomoří.

V **Dalmacii** bylo prodáno pozemků v ceně:

od 500	zl. za	22.423	zl., jež platí daně	138 zl.	33 kr.
od 500—1000	» »	12.432	» » » »	35 »	90 »
od 1000—2000	» »	4.248	» » » »	14 »	62 »
od 2000—5000	» »	6.060	» » » »	64 »	24 »

tak že jest tu poměr při pozemcích:

do 500	zl. jako	100 : 0·61
od 500—1000	» »	100 : 0·29
od 1000—2000	zl. jako	100 : 0·34
od 2000—5000	» »	100 : 1·06

V **Pomoří** pak prodáno pozemků v ceně

do 500 zl.	za 56.848 zl.,	jež platí daně	468 zl.	91 kr.
od 500—1000 »	» 25.192 »	» » »	164 »	33 »
od 1000—2000 »	» 21.122 »	» » »	105 »	77 »
od 2000—5000 »	» 15.284 »	» » »	23 »	15 »

tak že tu jest poměr při pozemcích

do 500 zl. jako 100 : 0·82	od 1000—2000 zl. jako 100 : 0·50
do 500—1000 » » 100 : 0·65	od 2000—5000 » » 100 : 0·15

Lepší poměry a menší pochybení nalézáme v ostatních zemích.
Tak bylo v **Solnohradech** prodáno pozemků v ceně

do 500 zl.	za 1157 zl.,	jež mají poz. daně	3 zl.	19 kr.
od 500—1000 »	» 1665 »	» » » »	5 »	43 »
od 1000—2000 »	» 2810 »	» » » »	5 »	83 »
od 2000—5000 »	» 6830 »	» » » »	16 »	41 »

tak že tu je poměr při pozemcích

do 500 zl. jako 100 : 0·27	od 1000—2000 zl. jako 100 : 0·20
od 500—1000 » » 100 : 0·32	od 2000—5000 » » 100 : 0·24

V **Štyrsku** prodáno pozemků v ceně

do 500 zl.	za 17.138 zl.,	z nichž se platí daně poz.	143 zl.	20 kr.
od 500—1000 »	» 17.857 »	» » » » »	114 »	78 »
od 1000—2000 »	» 25.615 »	» » » » »	142 »	70 »
od 2000—5000 »	» 23.397 »	» » » » »	112 »	92 »
od 5000—10.000 »	» 34.713 »	» » » » »	107 »	57 »
od 10.000—20.000 »	» 22.500 »	» » » » »	112 »	01 »

Tak že tu nalézáme poměr uvedený při pozemcích v ceně

do 500 zl. jako 100 : 0·83	od 2000—5000 zl. jako 100 : 0·48
od 500—1000 » » 100 : 0·64	od 5000—10.000 » » 100 : 0·30
od 1000—2000 » » 100 : 0·55	od 10.000—20.000 » » 100 : 0·49

V **Horních Rakousích** prodáno pozemků v ceně

do 500 zl.	za 7.164 zl.,	jež platí poz. daně	57 zl.	04 kr.
od 500—1000 »	» 6.808 »	» » » »	27 »	99 »
od 1000—2000 »	» 13.450 »	» » » »	62 »	39 »
od 2000—5000 »	» 13.840 »	» » » »	60 »	27 »
od 10.000—20.000 »	» 15.400 »	» » » »	74 »	79 »

byl tu tudíž poměr při pozemcích

do 500 zl. jako 100 : 0·79	od 2000—5000 zl. jako 100 : 0·43
od 500—1000 » » 100 : 0·41	od 10.000—20.000 » » 100 : 0·48
od 1000—2000 » » 100 : 0·46	

V **Krajině** prodáno pozemků v ceně

do 500 zl.	za 26.365 zl.,	které platí poz. daně	195 zl.	35 kr.
od 500—1000 »	» 19.548 »	» » » »	106 »	13 »
od 1000—2000 »	» 9.633 »	» » » »	115 »	64 »
od 2000—5000 »	» 10.582 »	» » » »	39 »	42 »

tak že jest tu poměr při pozemcích v ceně

do 500 zl. jako 100 : 0·74	od 1000—2000 zl. jako 100 : 0·38
od 500—1000 » » 100 : 0·54	od 2000—5000 » » 100 : 0·36

V **Korutanech** bylo ex. prodáno v témž roku pozemků v ceně

do 500 zl.	za 5074 zl.,	z nichž se platí poz. daně	14 zl.	23 kr.
od 500—1000 »	» 4652 »	» » » » »	14 »	08 »
od 1000—2000 »	» 2521 »	» » » » »	10 »	73 »
od 2000—5000 »	» 2348 »	» » » » »	18 »	58 »
od 5000—10.000 »	» 5100 »	» » » » »	1 »	47 »

Jest tu tudíž poměr mezi cenou pozemku a daní při pozemcích

do 500	zl. jako	100 : 0·27	od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·79
od 500—1000	» »	100 : 0·30	od 5000—10.000	» »	100 : 0·02
od 1000—2000	» »	100 : 0·42			

V **Tyrolsku** ex. prodáno pozemků v ceně

do 500	zl.	za 200.339	zl., z nichž se platí daně poz.	513	zl.	73	kr.
od 500—1000	»	» 90.175	» » » » » »	255	»	36	»
od 1000—2000	»	» 72.441	» » » » » »	217	»	33	»
od 2000—5000	»	» 82.991	» » » » » »	226	»	56	»
od 5000—10.000	»	» 65.997	» » » » » »	242	»	—	»
od 10.000—20.000	»	» 55.180	» » » » » »	86	»	83	»

Jest tu poměr mezi cenou pozemku a daní při ceně pozemku

do 500	zl. jako	100 : 0·25	od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·27
od 500—1000	» »	100 : 0·28	od 5000—10.000	» »	100 : 0·36
od 1000—2000	» »	100 : 0·30	od 10.000—20.000	» »	100 : 0·15

Na **Moravě** bylo ex. prodáno pozemků v ceně

do 500	zl.	za 109.690	zl., z nichž se platí poz. daně	824	zl.	93	kr.
od 500—1000	»	» 73.415	» » » » » »	453	»	54	»
od 1000—2000	»	» 68.157	» » » » » »	325	»	09	»
od 2000—5000	»	» 63.074	» » » » » »	423	»	43	»
od 5000—10.000	»	» 56.588	» » » » » »	251	»	89	»
od 10.000—20.000	»	» 12.100	» » » » » »	66	»	47	»

Jest tu poměr mezi cenou pozemku a daní při pozemcích

do 500	zl. jako	100 : 0·76	od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·67
od 500—1000	» »	100 : 0·61	od 5000—10.000	» »	100 : 0·44
od 1000—2000	» »	100 : 0·47	od 10.000—20.000	» »	100 : 0·54

V **Slezsku** konečně bylo ex. prodáno pozemků v ceně

do 500	zl.	za 6.978	zl., z nichž placeno poz. daně	26	zl.	49	kr.
od 500—1000	»	» 7.708	» » » » »	34	»	03	»
od 1000—2000	»	» 3.863	» » » » »	7	»	06	»
od 2000—5000	»	» 12.500	» » » » »	43	»	21	»
od 5000—10.000	»	» 8.561	» » » » »	27	»	62	»

Jest tu poměr jmenovaný při ceně pozemků

do 500	zl. jako	100 : 0.38	od 2000—5000	zl. jako	100 : 0·34
od 500—1000	» »	100 : 0·44	od 5000—10.000	» »	100 : 0·32
od 1000—2000	» »	100 : 0·18			

Skoumáme-li číslice uvedené přicházíme k tomu, že jsou země, kde, menší odchylky ovšem pomíjejíce, procento daně pozemkové jest u pozemků ať velkých ať malých téměř stejné. Jsou to Morava, Slezsko, Krajina, Hor. Rakousy, Korutany, Tyroly, Štýrsko, Solnohrady; u ostatních jest daňové procento tím větší, čím menší pozemek a toto procento v celku převládá, nebo sčítáme-li v r. 1891 prodané pozemky všech království a zemí na říšské radě zastoupených, pokud jde o cenu jejich a daň z nich placenou, nacházíme, že bylo prodáno pozemků v ceně

do	500	zl.	za 847.751	zl. z nichž zapl. daně poz.	5·320	zl.		
od	500— 1000	„	„ 551.833	„ „ „ „ „	2·720	„	53	kr.
„	1000— 2000	„	„ 504.991	„ „ „ „ „	2·202	„	07	„
„	2000— 5000	„	„ 593.540	„ „ „ „ „	2·294	„	27	„
„	5000—10.000	„	„ 468.996	„ „ „ „ „	1·188	„	27	„
„	10.000—20.000	„	„ 347.140	„ „ „ „ „	547	„	92	„
	výše 20.000	„	„ 84.805	„ „ „ „ „	35	„	35	„

Nalézáme tu poměr mezi cenou pozemku a daně při pozemcích v ceně

	do 500 zl.	jako	100 : 0·62
od	500— 1000 „	„	100 : 0·49
„	1000— 2000 „	„	100 : 0·43
„	2000— 5000 „	„	100 : 0·38
„	5000—10.000 „	„	100 : 0·25
„	10.000—20.000 „	„	100 : 0·15
	výše 20.000 „	„	100 : 0·04

Patrno, „že celkem jest daň tím větší, čím menší, t. j. čím méně cenný jest pozemek, a že v celku nejmenší pozemky platí 15krát e tak velkou daň jak největší. Když jsem uvedl výpočty ve příčině daně pozemkové ve všech královstvích a zemích na říšské radě zastoupených, neučinil jsem jen tak proto, abych ukázal, že v některých zemích není procento sestupné, nýbrž, abych poukázal k tomu, jaké rozdíly ve příčině daně pozemkové mezi jednotlivými královstvími a zeměmi v říšské radě zastoupenými panují.

A rozdíly ty nejsou nijak nepatrné a zasluhují zajisté důkladnější pozornosti zemské komise, pokud jde ústřední komise, jež v této příčině zřízena bude.

Pohleďme jen na následující sestavení:

Z ceny pozemků, jež r. 1891 ex. prodány byly, platí se daně pozemkové při pozemcích v ceně

	do 500 zl.	od 500 zl. do 1000 zl.	od 1000 zl. do 2000 zl.	od 2000 zl. do 5000 zl.	od 5000 zl. do 10.000 zl.	od 10.000 zl. do 20.000 zl.	výše 20.000 zl.
v král. Českém	0·7	0·5	0·47	0·42	0·38	0·22	0·06
na Moravě	0·76	0·61	0·47	0·67	0·44	0·54	—
v Hor. Rakousích	0·79	0·41	0·46	0·43	0·48	—	—
v Dol. Rakousích	1·—	0·61	0·55	0·21	0·08	0·008	0·016
v Štýrsku	0·83	0·64	0·55	0·48	0·30	0·49	—
v Pomoří	0·82	0·65	0·50	0·15	—	—	—
v Dalmacii	0·61	0·29	0·34	1·06	—	—	—
v Haliči	0·69	0·58	0·34	0·28	0·03	—	—
v Krajině	0·74	0·54	0·38	0·36	—	—	—
v Korutanech	0·27	0·30	0·42	0·79	0·02	—	—
v Slezsku	0·38	0·44	0·18	0·34	0·32	—	—
v Tyrolsku	0·25	0·28	0·30	0·27	0·36	0·15	—
v Bukovině	0·36	0·34	0·22	0·28	0·18	—	—
v Solnohradech	0·27	0·32	0·20	0·24	—	—	—
ve Vorarlbergu	0·25	0·17	0·10	0·08	—	—	—
V celku průměrem	0·62	0·49	0·43	0·38	0·25	0·15	0·04

Z tohoto vidíme, že průměrně nejvyšší pozemková daň platí se na Moravě; té následují Štýrsko, Pomoří, Čechy, Horní Rakousy a při menších pozemcích i Dolní Rakousy, Halič, Krajina a Dalmácie; kdežto daleko menší daň, která sestupuje až na čtvrtinu a někdy i níže, platí se v Tyrolsku, Bukovině, Solnohradech a zejména ve Vorarlbergu.

Tyto tak nápadné nesrovnalosti měly by býti odstraněny, anebo jimi křivdí se značně jednotlivým zemím. Však jest zde konečně otázka: je možno vůbec v té věci úplnou nápravu zjednati? Mám za to, že sotva, a jestli, jen s největšími obtížemi a výlohami, které nebudou v poměru se ziskem nabytým. Nebo jak lze porovnávat cenu pozemků v království Českém s cenou pozemků v Tyrolsku neb Dalmácii, když ani způsob hospodaření nelze porovnávat, tím méně čistý výnos, nedbaje tohoto způsobu hospodaření!

Při dani domovní známe výnos domu, rovněž i při dani z příjmu, příjem dotyčné osoby a při živnostenské dani lze určit výši kapitálu, s nímž se pracuje a z toho dle běžné míry úrokové vyšetřit výnos kapitálu. Při pozemcích neznáme ani výši kapitálu, ani výnos o sobě, tím méně lze výnos ten neznámý v zemi samé porovnávat s rovněž neznámým výnosem v zemi jiné. Jak bychom na př. porovnávali výnos našich luk a pastvin s výnosem pastvin v Tyrolsku, když vedle zákona na vlastnické poměry, souvislost pozemků a živnostenské zařízení nemá vzato být zřetele?

Zde poukazuje vše k tomu, že daň pozemková má být jen a jedině daní zemskou nebo i při tom, když by byla prohlášena za daň zemskou, bylo by obtíží s dostatek, aby jakás takás rovnost při zdanění v zemi provedena byla; za daň společnou se daň pozemková nehodí a je-li vzata, poškozuje jedny ve prospěchu druhých.

Jest ještě mnoho vad dle soudu mého při nynější dani pozemkové; zde dotkl jsem se jen těch, o nichž slušelo by nyní při revisi katastru uvažovati.

Dr. **Jan Slavík.**

Rozhledy politické.

Státoprávní otázka v rozpočtové debatě vídeňské — Potřeba přesnější státovědecké a politické diskusse o státním právě — Německý hlas pro federalisaci říše — Hr. Badeni pro vyrovnání ale s Uhry — Exodus na českém sněmě — Hr. Thun — Mladočeští poslanci jsou smířliví, ale kolísají mezi šlechtou a Němci — Pokrokáři a mladočeši — Žalostný stav zemských financí — Slovenský denník.

Princ v kriminále — Císař Vilém bude řečniti dále — Pan baron Hammerstein vrátil se z výletu — Krutý trest za připravování „syrových beefsteaků“ — Neopatrná volba rodičů paní presidentky — Zbytečná cesta pana Lozé z Vídně do Paříže — Ubozí boháči ve Francii — Staří liberálové odcházejí — Italská válečná taktika — Vítězný maršál Campos chce odpočinout na vavřínech — Také pro Anglii platí: „Hands off!“ — Arméni již nebaví — Blaho Bulharska nastává.

Staročeské listy a po nich i staročeský klub pražský pozdvihli proti straně mladočeské živou agitaci, že její čelní řečníci (dr. Pacák a prof. Kaizl) veřejně a jako by s vědomím strany se byli zřekli státoprávních požadavků, redukujíce státní právo na autonomii a federaci. Obžalobě se mohlo věřit, protože orgán strany vývody obou řečníků přinesl neúplně a že poslanec Stránský (20. pros.) v sněmovně docela zjevně polemisoval proti posl. Kaizlovi. Avšak dr. Pacák (11. pros.) řekl, že úplná autonomisace království Českého znamená totéž, co státoprávní požadavky — tím tedy odpadá výtka, že by se těchto požadavků byl vzdával. Avšak výrok, že autonomie je materielní, státoprávní smlouva formalní obsah státního práva, vede k nedorozuměním; definice není dosti přesná.

Prof. Kaizl (13. pros.) prohlásil, že státní právo není nic jiného nežli formule a zároveň právní titul pro federalisaci říše. Řečník touto formulí státního práva také se nevzdával; v postupu řeči mluví výslovně o „federalisticko-státoprávních“ požadavcích. Avšak i tato formule je nepřesná. Státní právo je více, nežli formule a právní titul pro federalisaci říše; státní právo je právní titul pro samostatný český stát; federalisace byla by možná bez historického práva státního. Posl. Kaizl mluví o „federalistickém vytvoření ústavy“ a tím právě pojem federalisace se súžuje.

Není pochybnosti, že by naše politická veřejnost velmi lehce snesla přesnější diskussi o státním právě. Úkol, pokud vidíme, byl by trojí. První je čistě historický: historický důkaz že a do které míry náš stát do nejnovější doby ústavní byl samostatný. Druhý: státovědecká formulace české idee státní. Jak Palacký napsal: ideu státu rakouského, tak měli bychom míti formulovánu ideu státu českého. Konečně by byl úkol politický: jednotlivé strany mají formulovat své státoprávní požadavky praktické (fundamentální články byly takový pokus).

Jisto je a slyšet to z různých řečí, že u lidových poslanců víra v naši samostatnost není skálopevná, a odtud právě pokus tuto samostatnost (a o tu běží) všelijak zaobalit v autonomii, federalisaci, moderní stát a t. p. Že na př. federalisační požadavek nemusí být na historickém právě založený, vidět z programu vídeňského listu „Volkspresse“, jenž jakožto list „socialní“ žádá federalism. Maďaři také mají státní právo a provádějí krutý centralism.

Podrobnosti vídeňského sněmování nebudu zde zaznamenávat; pokud běží o důležité věci hospodářské, nalezne čtenář referaty v ostatních rozhledech. Kam hr. Badeni spěje, i dnes těžko lze tušit. Volební opravu odložil a s ní jeho ministr orby odvolal předlohy zákonů o rolnických společenstvech a rentovních statcích. Jedno je jisto, že hr. Badeni provádí politiku vyrovnací, totiž, že všecky jeho kroky směřují k vyrovnání s — Uhry.

Mladočeští poslanci ohlašovali ve Vídni bouři na sněmě českém. Už se stalo. V zahajovací schůzi (28. pros.) opustili mladočeští poslanci síň, nechtíce vyslechnout poselství hr. Thuna. Hr. Thun sám ve své řeči mluvil dost smířlivě. Za to brzy na to docela neočekávaně postavil se s velkostatkáři na stranu Němců, když tito odepřeli souhlas s mladočeským návrhem (dr. Engla), aby straně mladočeské dáno bylo v komisích o hlas více nežli dvěma menším stranám. Na návrhu tom jistě málo záleží; ale přece ukázal, jak volební a sněmovní řád je špatný. Že místodržitel v takové podřízené otázce se vyslovil, jak řečeno, nikdo neočekával.

Mladočeští poslanci přes exodus jsou smířliví. Posl. Herold sice po starším způsobu zase zahrozil, ale zároveň ujišťoval, že je pro pořádek atd. Mladočeši volili také Němce při volbě do rozpočtového výboru a odplatili takto zlé dobrým; Němci však

zůstali si ve zlém důsledni a nevolili Mladočechů v městské kurii. Avšak uznali za vhodné, alespoň se officielně vymluvit. Z jednání mladočeských poslanců viděti ochotu a smířlivost k velkostatkářům i k Němcům, ale jeví se v tom stará nerozhodnost taktická.

Docela podle mladočeského vzoru vede si i frakce pokrokářská. Dne 21. pros. odbýval se sjezd pokrokářů a ten se usnesl, že pokrokáři „nikterak posud se neformují v samostatnou stranu, co do věci budou pracovat samostatně v duchu svého programu.“ Dále se pokrokáři staví proti „Nár. Listům“ a výkonnému výboru strany mladočeské, ale z toho „za daných poměrů, hledě k organisaci strany svobodomyslné“, nevyplývá, že by pokrokáři řečený poměr ke straně této měli modifikovat.

Návrhů různých, jako vždy, podává se i letos dost a dost. Němci podali návrh na zavedení kurií podle plánu punktačního, se strany české podán návrh na adressu.

Zemské finance se ve své žalostnosti zdárně vyvíjejí. Země potřebuje bezmála 17 mill., příjmů nemá ani $1^1/_2$ mill., takže $15^1/_2$ mill. se musí „přirazit“.

*

Z ostatních sněmů vlastně nového také nic. Že na jihu Vlachové všemožně a vyzývavě utlačují slovanské poslance atd., rozumí se již samo sebou. V Uhrách konají se, a to rozumí se také samo sebou, politické preludie k vyrovnání. Jednu důležitou a potěšitelnou zprávu však tenkrát můžeme zaznamenat: V Turčanském Sv. Martině bude od 15. ledna vycházet denník. V zemích českých tento důležitý podnik může se platně podporovat tím, že jednotlivci a spolky na list (Národnie Noviny, vycházevší posud 3krát v týdnu) se předplatí. Nový slovenský list jistě bude přinášet všecky důležitější zprávy, týkající se Slovenska a Uherska celého a proto nám bude přímým zdrojem politického poučení o tom, co za Litavou se děje.

Nulla dies sine linea. Císař Vilém poctivě stará se o zábavu Evropy. Onehdy chtěl ukázati, že nerozumí žertu, a dal svému švakru princi Bedřichu Leopoldovi „kasárníka“, poněvadž pustil svou paní na led, kde se probořila. Princovi vzat kord, „čestná“ stráž s nabitými puškami postavena před zámeckou bránu, v osm hodin večer zhasnuta všechna světla a pevnostní velitel osvědčoval každodenně nejuctivějším dotazem obzvláštní péči o jeho zdraví. Marně princ namítal, že kluziště nemá co dělati s vojenskou

disciplinou. Sic volo, sic jubeo! Stalo se nikoliv za Bedřicha II., nýbrž na konci XIX. století.

Okřídlené řeči císaře Viléma byly pro sociálně demokratické poslance v říšském sněmu německém ovšem vítanou kritickou pastvou. Když pak ministři se ohražovali, aby jméno Vilémovo bráno bylo nadarmo, žádali socialisté, aby kancléř připamatoval císaři moudré přísloví, že mlčeti jest zlato. Ale kníže Hohenlohe odpověděl s emfasí, že se bude varovati, aby císaři dával takovou radu. Císař Vilém bude tedy v řečnění pokračovati.

Berlínská policie bodána jedovatými šlehy socialistické žurnalistiky byla konečně nucena zbystřiti zrak a sluch a vypátrati pana barona Hammersteina v Athenách, o jehož tamní přítomnosti prý věděl německý konsul již půl roku. Pruským konservativním junkrům bude proces s Hammersteinem ovšem asi tak milým, jako proces s Artonem francouzským opportunistům. Pro stranu autority, mravnosti a pořádku z toho moc dobrého nekouká, a marně snaží se ona teď tohoto duchaplného žurnalistu a při tom prohnaného darebáka — pojmy nikoliv vzájemně se vylučující — setřásti s kabátu.

Pan asesor Wehlau jest pravý „stramm“ pruský úředník. Proto vštěpoval v Kamerunu Afričanům německou kulturu bejkovcem, dělal z nich „syrové beefsteaky“ — jak se jemnocitně vyjadřoval — dal jim stahovat kůži s hlavy a zajatce dal z úsporných ohledů vždy hned postříleti. Avšak pruská spravedlnost není slepa, a tak přehorlivý pan asesor odsouzen k odstrašujícímu trestu: pokutě 500 marek a přesazení v stejné hodnosti!

Každý Francouz aspirující jednou na předsednictví republiky, měl by býti při ženění opatrným. Neboť president jest veřejnou osobou a je-li sám takový nudný maloměšťák jako pan Faure, postrádající ve svém zjevu a způsobu života naprosto vší pikantnosti, vrhne se francouzské, po skandálu lačnící obecenstvo na někoho z nejbližšího jeho okolí, na př. paničku. Paní Faureová nemá totiž nějak měšťácky čistý rodokmen, nějaký románek lásky, který nezůstal bez následků, odehrál se ještě před jejím narozením. Jaké sensační to odhalení pro pařížský svět! A pana Faurea by bylo stálo hnedle jeho republikánský trůn. „La grande nation“ jest, jak vidno, hodně malicherna.

Vyšetřování s Artonem se podezřele vleče. Bývalý policejní prefekt, nyní velevyslanec v Rakousku, Lozé povolán nakvap z Vídně k výslechu. Ale Lozé před výslechem zastavil se u před-

sedy ministerstva Bourgeoise a pak místo k vyšetřujícímu soudci vrátil se bez výslechu do Vídně. Patrně by příliš mnoho materialu ve vyšetřovacích aktech škodilo.

Velikého „morálního vítězství« nad socialisty dobyla francouzská plutokracie úmrtím Lebaudya. Mladý tento roué přes několik svých milionů, jež vydělal papa na továrním dělnictvu, byl odveden k vojsku a přes úsilovné namáhání své i svých mocných přátel nebyl vojenské služby sproštěn. Nesmyslným sportovnictvím a kavalírským životem připravil se záhy do hrobu. Z toho ohromný poprask v bohaté buržoasii. „Ve Francii není spravedlnosti pro boháče!“ deklamoval se slzami v očích starý liberál Say.

Jiný starý liberál, Frére Orban, bývalý ministerský předseda v Belgii, rozloučil se právě se světem, doživ se ještě ve vlasti své bankrotu všech těch liberálních ideí, jimž věnoval svůj život. Byl jedním z těch chytrých advokátů, právě jako Gambetta, Crispi, Giskra, Stambulov, jež liberalism našeho věku od úskočných jich replik a duplik vynesl na politický povrch. Žili, řečnili, zbohatli a národ vystavěl jim pomníky. Co vykonali pro hmotné a osvětné povznesení lidu, o tom historie mlčí.

Habešané pořád nechtějí míti pro italskou kulturu a italské papírové peníze porozumění. Ale Italie jest velmocí a domácí blahobyt její jest patrně v takovém rozkvětu, že překypující síly národa hledají ukojení v politice osadní. Poněvadž ale generál Baratieri přes všechno řinčení ostruhami Habešanům neimponuje, připadl pan Crispi na zbrusu abruzzský způsob politiky, od něhož očekává velkých úspěchů. Dal totiž lstivě vylákati ze Švýcar dva habešské prince v Nevchâtelu vychovávané a střeží je nyní jako nepřátelské rukojmí. Tak vypadá čestný boj kulturního státu s barbary.

Škoda, že udatný maršál Campos nemá podobného prostředku proti kubánským „buřičům“. V Havaně dal si uspořádati sice velkolepé ovace, ale ani to na povstalce neúčinkovalo, ba oni byli dokonce tak smělí, že bez dovolení maršálova hlavní město oblehli. A vítězný maršál žádá prý za propuštěnou!

Zámořské zápletky osadní jsou vůbec v modě a pro čtenářstvo jest taková krvavá válka s raněnými a zabitými, poraženými a vítězi, ale hezky daleko za větrem, velmi zajímavou lekturou. Jen státům, jichž velmocenské postavení spočívá hlavně v osadách, počíná býti nevolně. Neboť kdyby všechny osady najednou si

vzpomněly, že mohou státi na vlastních nohách, bylo by záhy po slávě — i bohatství. Zejména Anglie skoro nevychází z konfliktů. Hned si musí dáti líbiti zakřiknutí presidenta Clevelanda, když lačnými prsty svými sáhala po území jihoamerické republiky Venezuelské, hned zas políček německého císaře, když schovaná za vykořisťovací akciovou společností jihoafrickou vypravila loupežnou bandu Jamesonovu zakroutit krk samostatné republice Transvalské a anektovat nejzlatonosnější území světa. Stará chytrá tato taktika, jež se v minulosti tak skvěle osvědčila ve východní Indii, zde náhodou selhala, Jameson dostal výprask a Anglie má o blamáž více. Soptí sice hněvem, ale to již na svět neúčinkuje. Musí si pomalu zvykati se své osadní supremacie mnoho, hodně mnoho slevovat.

Na východě bojují Arméni zoufalý svůj zápas dále. Ale Evropu to přestává již zajímati. Jest to již tak všední, každodenně čísti, kolika stům Arménům uřezány byly zase hlavy. K čemu se rozčilovat? To nestojí přece ani za nehet pomořanského granátníka.

Bulharsko jest v rozechvění, kdy se přece Borisek stane pravoslavným. Na tom prý závisí blaho bulharské vlasti a národa. Jak málo potřebují Bulhaři ke svému blahu!

V Praze dne 10. ledna 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Novoroční úvahy o neprovedeném hospodářském programu bývalé koaliční vlády — S jakou škodou je pro ubohé malé poplatníky, zvláště pro ty, kteří žijí ze mzdy, že byla pohřbena předloha o reformě přímých daní; chybný postup opposice při tom a pochybný její úspěch, neboť útraty právě odnášejí ti, kteří oppoziční poslance do parlamentu vyslali — Bilance parlamentarismu z toho — Železniční politika státní, jaký znamenitý obchod udělá stát se severozápadní a jihoseveroněmeckou drahou — Nové železniční ministerstvo nebude filialkou ministerstva vojenství? — Jednání o rakousko-uherské vyrovnání; žádá se od nás, abychom zaplatili společný účet bance cedulové a Uhrům — Oč se jedná při obnově obchodního a celního spolku s Uhrami — Příspěvek na společné záležitosti — Osud předloh Falkenhaynových.

Čtenáři těchto rozhledů upamatují se snad ještě, kterak v květnovém čísle loňského ročníku vykládáno o velikolepém hospodářském programu koaliční vlády a kterak odhadnuty byly zde snahy tyto: „. . . obrovskou zásluhu by si koalice získala a dílo opravdu skvostné by po sobě zanechala, kdyby vše to, třeba to původně nevzniklo z její iniciativy, byla řádně ke konci přivedla.“ — Tehdy koaliční vláda byla ještě v plné síle a jevila rozhodnou energii, aby provedla tento poměrně opravdu krásný hospodářský program, ale již tenkráte nebylo možno věštiti těmto záměrům žádného zdaru, jelikož v parlamentě vídeňském nebyla ani jediná strana, které by jen aspoň trochu byl po chuti. Vládnoucím stranám provedení oněch hospodářských reforem nebylo naprosto vhod, jelikož tím mohly pouze utrpěti sobecké zájmy jimi zastupované, a opposiční strany opětně nechtěly podporováním a umožněním těchto oprav, rozhodně sice žádoucích pro široké vrstvy lidu jimi zastoupené, posilniti posici vlády, která by pak se snadněji mohla udržeti u vesla, poukazujíc na své hospodářské úspěchy. A proto již tehdy koncem dubna bylo v těchto úvahách tvrzeno: „Tak z celého hospodářského programu nezbude leč skoro holé nic.“ (Viz roč. II. t. l. str. 740. seš. 8.) A události následující potvrdily v plném dosahu tento soud, z hospodářských oprav koaliční vlády nesplněno snad jen „skoro holé nic“, nýbrž úplné a naprosté nic.

A přece bylo by rozhodným prospěchem pro lid, pro občanstvo pracující a namáhající se v potu tváře, kdyby aspoň

něco z onoho programu se bylo splnilo. Koalice chtěla opraviti přímé daně, navrhovala sestátnění hlavních soukromých drah (mimo Ferdinandovu severní), chtěla umenšiti pak deficit těchto drah a upraviti dopravní sazby a výrobní podmínky pro průmyslové a obchodní podniky v celém území státním spravedlivě a jednostejně, chtěla úplně napraviti měnu, zreformovati zákonodárství zemědělské, tovární a živnostenské, pomoci financím zemským a obecním a konečně dáti politická práva těm, kteří byli dosud bez nich — t. zv. vyděděným. Ale vše to ne sice koaliční vláda snad — ale jistě koaliční strany nemyslily upřímně, dělalo se vše polovičatě a narazilo se proto na nejtužší odpor opposičních stran, až konečně vláda jich padla při malicherném sporu (při požadavku slovinských parallelek na nižším gymnasiu v Celji) ne snad právě pro tento spor, nýbrž dle našeho zdání jedině proto, že o celý její národohospodářský, socialní a politický program nestála ani jediná strana v parlamentě.

Parlament vídeňský se také tentokráte znamenitě osvědčil: Neschopen vlastní samostatné činnosti, ba ani pořádné myšlenky pro blaho občanstva, je velmi dobrý k tomu, aby ubil každou jakoukoli akci, kterou by snad chtěla vláda podniknouti někdy na prospěch širokých vrstev občanstva. Obžaloba ta je velmi těžká, úsudek rozhodně zdrcující, ale bohužel lze tu v plném dosahu provésti důkaz pravdy. Parlament vídeňský nemiluje reformatorní činnost a rád vše nechává při starém, rokuje o všeličem, aby se zdálo, že se něco děje, ale na konec uzná vždy, že bude nejlíp, když to zůstane tak, jak to na př. bylo za vlád dřívějších, třeba až do dob Napoleona I.

Takovou činností vyznamenává se ústřední zastupitelstvo občanstva zvláště tam, kde se jedná o kapsy poplatníků. Pokud státní příjmy dají sehnati pouhým mechanickým, bezmyšlenkovitým zvyšováním a šroubováním dosavadních sazeb, sežene se většina pro každou takovou předlohu beze značných obtíží, ale jakmile se hodí nějaká nová myšlenka, nějaká, ařsi jakéhokoli rázu, důsledná zásada, dle které by se spravedlivěji rozměřila dnešní úplně nepřiměřeně rozvržená břemena správy státní, tu již to nechce nikterak ku předu a najdou se jednou vládní strany, podruhé zase opposiční, které podobné návrhy přímo utlukou.

Že nelíčíme nikterak strannicky ani pessimisticky, o tom mohou čtenáři sami najíti poučení v loňské zprávě permanentního

výboru berního říšské rady, kde vylíčeno naše schátralé bernictví možno-li ještě pessimičtěji nežli v těchto řádcích. Jednalo se o opravy daní, které jsou vyměřovány na podniky průmyslové a obchodní dosud dle zásad platných v r. 1812 a měla se opraviti daň, která v největší státní tísni pouze na rok anebo na dvě léta zavedena nahonem a prozatímně, ale bez opravy všeliké stala se definitivní a trvá již od r. 1849. A na takové neodkladné opravy, na to, co každý bez rozdílu dávno již prohlašuje za neudržitelné, nebylo dosud možno najíti času. Nové opravné předlohy nepadly proto snad, že byly špatné, nýbrž protože byly vládnoucím stranám velkokapitalistickým zcela nepohodlné a protože opposiční strany lidové nechtěly, aby povoleny byly vládě, kterou za každou cenu si umínily co nejdříve svrhnouti.

A nejedná se tu o žádné maličkosti! Dle nových berních předloh se na př. mělo sleviti nejmenším poplatníkům v živnostech až $1/3$ dosavadní daně, nepřihlížeje ani k tomu, že by mnozí byli vůbec od daně výdělkové osvobozeni. Rovně tak mělo se sleviti na dani pozemkové, co arci by si byly přivlastnily země a obce, ale bylo by se aspoň těmto korporacím ulehčilo v jich nesnázích finančních. Nejvíce však zkráceni byli nepřijetím předloh ti, kteří odkázáni jsou na služné nebo na mzdu. Kdo na př. má nyní roční důchod ze mzdy nebo ze služného 2400 zl., musí platit roční daně státní z toho 81 zl. a jsou-li všecky ostatní přirážky jen 80% daně přímé (zemské, okresní, obecní, školní, kostelní a j.), co je rozhodně příliš nízko odhadováno — je nucen platit všech různých berní 145·80 zl. ročně. Dle přijatých již návrhů v říšské radě, ale dosud neplatných, jelikož celá předloha neprojednána, **platil by pouze 39 zl.,** t. j. **obnos $3^1/_4$krát menší!** Nevím, jak by valná část voličů byla asi svým opposičním poslancům za to vděčna, že jí ze sezení v r. 1895 přinesli takovouto vymoženost, kdyby pořádně voliči oni věděli, oč se vlastně při berní předloze jednalo! Ale taková je dnes netečnost všude k těmto otázkám, že každý proti tomu namítne, když se mu věc vykládá: „a kdo by to tedy zaplatil, kdybychom my platili o tolik méně, to je snad nějaká finta, vždyť daně se proto nemají zmenšiti, nýbrž spíše zvýšiti?" Při této namítce se pořáde zapomíná, že největší boháči neplatí u nás vůbec pražádnou daň a ti odmítnutím předloh berních tohoto privilegia nadále nerušeně požívati budou! Nyní porozumíme, komu se zavděčila opposice, že svrhla koaliční vládu za příležitosti

opravy berní přímých. Nechce se tím říci, že se měla koaliční vláda držeti snad, ale opposice, které se podařilo ať jejím, ať cizím přičiněním zbýti se neoblíbené vlády, měla hned znova a s důrazem naléhati na to, aby to, co bylo v pracovním programu dřívějším dobrého a lidu prospěšného, bylo co nejdříve pořádně skoncováno a skutečně bez odkladu přijato. To byla by jedině správná opposice. Takto namáhala se pouze pro veliké pány a přímo vlastně pro vládní strany (pro velkokapitalisty, velkostatkáře a Poláky), kteří arci dané příležitosti s radostí použili, aby zmařili to, co jim bylo tak málo po chuti.

* * *

Rovně neslavně skončila dřívější (Wurmbrandova) železniční politika. Hlučné fanfary zvěstovaly udivenému obecenstvu, že vláda chystá se převzíti všecky čelnější dráhy rakouské (státní společnosti, jižní dráhu, severozápadní dráhu a českou severní). Hračkou bylo ministru obchodu získati státu přes 4000 *km* nových železničních tratí a to za podmínek pro stát přímo skvělých! Ale než uplynul rok, nebylo ze všeho nic. Koaliční vláda odstoupila i ani jediný kilometr z toho nestal se vlastnictvím státu, pouze zbylo zdražení osobní dopravy na menší vzdálenosti na státních drahách. Nynější vládě podařilo se z toho získati jen dráhu severozápadní a to za cenu, která se nemůže nikterak nazývati mírnou. Dle koncessní listiny nebylo třeba akcionářům tratí garantovaných více dáti nežli na každou akcii 10 zl. ročního důchodu (t. j. garantovaných 5% akciového kapitálu) a nejvýše ještě 50 kr. za přebytky čistého zisku v posledních letech nad tento důchod. Poněvadž je akcií 180.000 a vláda nabízí jim roční důchod vyšší o 1·50 zl., dává se tu akcionářům present 270.000 zl. ročně. To omlouvá se tím, že negarantovaná síť (t. zv. polabská dráha) nemohla by se převzíti leč až r. 1901 a poněvadž ji vláda chce míti zároveň, odhodlala se k těžké této oběti. Ale také tato část dráhy nevyplácela dosud nikdy více nežli 11½ zl. dividendy poslední rok, tak že tu akcionářům znovu dán další present 50 kr. ročního důchodu na každou akcii, co při 150.000 akciích činí 75.000 zl. ročně. Další present dostali akcionáři jihoseveroněmecké dráhy (pardubické), spravované týmž ředitelstvem, a uváží-li se, že dosud polabská dráha neplatí žádných daní výdělkových, ale že co nejdříve vyprší lhůta tohoto privilegia, zajisté bude 400.000 zl. ročně velmi málo počítáno, oč stát všechny tyto tratě přeplácí.

To kapitalisováno (na základě 4% sazby úrokové) činí maličký present 10 mill. zl.

K ustavení železničního ministerstva dojde v nejbližších dnech, chefem jeho bude rytíř z Guttenbergu, odborný chef pro záležitosti železniční ve společném ministeriu války. Je to druhý úředník po nynějším ministru obchodu Glanzovi, který ze společného ministerstva nabývá ministerského křesla cislajtánského. Když si připomeneme, co všude nesnází dělají požadavky ministerstva vojenství při stavbě nejodlehlejších a nejmizerněji se vyplácejících lokalních drah, věru není příčiny, abychom se přespříliš radovali, že cislajtanské ministerstvo železniční stává se jaksi filialkou společného ministerstva vojenství; aspoň pro zdar nových tratí, které se mají teprve zakládati, není to nikterak potěšujícím znamením.

* * *

R. 1896 bude z větší části věnován rakouskouherskému vyrovnání. Jednání o další hospodářské spolubytí obou polovic naší monarchie opakuje se vždy po desíti letech a je pravidelně kamenem úrazu pro všechny parlamentární strany u nás. Samými kompromissy a ústupky obyčejně každá z větších stran je nucena opouštěti zásady, kterých svým voličům slíbila se držet, a tím si odnáší již také zárodky smrti pro svou organisaci. A není také divu, neboť jedná se tu o nejdůležitější hmotné zájmy všeho občanstva v monarchii, které navzájem všelijak si odporují, a těžko v tom chaosu zjednati takový pořádek, aby všichni nenaříkali, že špatně pochodili.

Při budoucím vyrovnání odpadá aspoň jeden zvláště vážný spor, totiž obnovení obchodních a celních úmluv se státy cizími, jelikož úmluvy ty trvají až do r. 1902. Za to přibylo choulostivé jednání o nápravu měny a jednání s bankou, aby své bankovky směňovala za kov. Požadavky Uher a banky jsou shodné, totiž aby bance od naší polovice splacen byl 80 mill. zl. dluh (vlastně zmenšený již asi na 76⅓ mill. zl.), aby vzaty byly salinky (dluhopisy pojištěné na solních dolech), od naší polovice z oběhu v úhrnném obnosu 100 mill. zl., i aby Uhři dle své kvoty brali účast ve zvětšeném zisku bankovním, kterýžto jich podíl se bude páčit aspoň na 1 mill. zl. ročně. Dle toho hledí se uvalit naší polovici povinnost vzít z oběhu 218·4 mill. zl. státovek, 100 millionů salinek a 76 mill. bance splatit (z těch dosud neplatily se žádné

úroky), tedy celkem nových dluhů přes 395 mill. zl., na které nutno čítati aspoň 16 mill. zl. ročního vydání. Od toho sluší odečísti úsporu úroků placených na salinky a účastenství v zisku bankovním, což možno odhadovati dohromady asi na $3^1/_2$ mill. zl. ročně. Uhři pouze jsou povinni k podílu 93·6 mill. zl. při vzetí státovek z oběhu a nabývají pak v zisku bankovním ročně 1 mill. zl., takže naše polovice je nucena vázati se čistými ročními $12^1/_2$ mill. zl., kdežto Uhři pouze $2^3/_4$ mill. zl. Připadalo by dle toho na Uhry ze všeho vydání na zavedení kovové měny **pouze 18%, zbytek 82% stihá Cislajtanii.** Tomu však se musí naše vláda vší mocí brániti, zejména nesmí se uvoliti k zaplacení dluhu 76 mill. zl., jelikož by pak banka dostala své privilegium zhola zadarmo. Těchto dní jednalo se zrovna ve Vídni o bankovní a měnné otázce a docílena prý dosti značná shoda při tom. Poněvadž jednání bylo celkem krátké a Uhři pravidelně bývají houževnati ve svých požadavcích, nezdá se, že naše polovice státní při tom dobře pochodila. Co vyšlo na veřejnost, to svědčí jen o značném úspěchu banky. Rozhodnuto bylo totiž, aby se nevydávaly žádné státovky budoucně aniž jakékoli jiné úvěrní papíry od státu, které by mohly nahražovati v oběhu peníze, místo toho se má bance povolit, aby směla vydávati bankovky na menší obnosy nežli dosud, na př. bankovky 5zlatové (či po 10 korunách). To je na dvojí způsob chybné, jednak se tím bude napomáhati oběhu bankovek, které budou pohodlnější a patrně oblíbenější nežli kovové peníze zlaté a stříbrné, a takovým způsobem se uměle bude zvyšovati zisk cedulové banky — jednak se budou nové zlaté mince těžko v oběhu ujímati a místo státní papírové měny budeme pak v nebezpečí, že dostaneme papírovou měnu bankovní.

Mnohem obtížnější je řešiti komplex otázek týkajících se celního a obchodního spolku s Uhrami. Nejedná se tu pouze o stejnou úpravu obchodních a výrobních poměrů, o dopravu po železnicích, poštou a parními loďmi, nýbrž zároveň o daně z průmyslové výroby. A také nepůjde pouze o to, shodnouti se o daně nepřímé, jako z cukru, lihu, piva a petroleje, nýbrž bude nutno dotknouti se zároveň daní přímých, daně výdělkové a důchodové, pokud týkají se živností, jakož i živnostenského a továrního zákonodárství, pokud se jím chrání dělnictvo a následkem toho se zdražuje výroba. Nestačí pouze stížiti stejnou daní cukrovary, lihovary, pivovary a raffinerie petrolejové, nýbrž je třeba,

aby výrobní podmínky také v ostatních odvětvích byly stejné, zejména aby vláda uherská proti duchu úmluv neprotegeovala průmysl na půdě uherské a neubíjela náš průmysl cislajtanský. Vedle toho žádají Uhři jiný způsob rozvrhování daní nepřímých pro obě polovice, chtí, aby se zavedla všeobecně ta zásada, která již při dani z lihu provedena, aby se dostalo každé polovici tolik, kolik připadá na konsum výrobků zdaněných a nikoli na výrobu. Tím bude rozhodně naše polovice zkrácena proti nynějšku.

Má-li se tato zásada spravedlivě provésti, tu nutno nejen tak děliti konsum při cukru, pivě a petroleji, nýbrž také vůbec při cle. Ale ani toho není dosti, tu musí v zápětí také stoupnouti kvota příspěvku uherského na záležitosti společně spravované, a sice musí stoupnouti přiměřeně k počtu obyvatelstva a teprve v druhé řadě také vzhledem k jeho hospodářské mohutnosti. V této příčině by naše polovice mohla jenom získati, ale o tom prozatím vlády nejednaly, nýbrž to bude předmětem sporu pro výbory říšské rady a říšského sněmu uherského, t. zv. „regnikolární deputace".

* * *

Ministr orby vzal zpět Falkenhaynovy předlohy o rolnických odborných společenstvech a o důchodových statcích. Proslýchá se, že budou podobné předlohy dány zemským sněmům, před jejichž forum rozhodně záležitosti zemědělské patří. Kdyby se toho mělo užiti, aby se celá věc pochovala, bylo by to s politováním, jelikož rolnictvo mělo by míti odborné zájmové zastoupení. Co takové zastoupení znamená pro stav, toho dokladem jsou obchodní a živnostenské komory a jich blahodárné působení.

V Praze dne 7. ledna. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Osnova živnostenské novely a živnostenské zákonodárství rakouské v posledním desítiletí — Český zemský úvěrní fond k povznesení osobního úvěru malých živnostníků v král. Českém — Obmezení dovozu cizozemského obilí beze cla — Kanalisace Vltavy a Labe.

Osnova živnostenské novely tedy konečně parlamentu předložena! Ovšem teprv před samými prázdninami vánočními, aby idyllické mezidobí zasedání zemských sněmů ukonejšilo bouřlivé vlny, jež osnova novely v celém politisujícím maloživnostnictvu nutně musí vyvolati, a aby poskytlo vládě a těm, kdož z politických nebo hospodářských důvodů se stanoviskem jejím v otázce úpravy živnostenských poměrů souhlasí, dosti času, aby poukázali i na nepopíratelné její přednosti.

Živnostenskou novelou z roku 1883 zavedena vedle dosavadních živností koncessovaných, jež byly celkem řídkou veřejnými ohledy diktovanou výjimkou, a svobodných, jež byly pravidlem, nová kategorie živností řemeslných, jejichž vytčení ponecháno vládě a k jichž nastoupení vyžaduje se zvláštního průkazu způsobilosti, podávaného vysvědčením o vyučení a několikaletém zaměstnání pomocnickém při řemesle. Továrny a živnosti obchodní byly však ze vřadění mezi řemesla vyloučeny.

Bylo-li tedy úmyslem novely z r. 1883 připustiti k řemeslu toliko živly, kteří skutečně se mu vyučili a nebyli pouhými spekulanty a kapitalisty, řemeslo levnou avšak nesolidní výrobou kazícími, byla ustanovení její krokem polovičatým, jelikož obyčejné a nyní zákonem zavedené kariéře řemeslnické nemohl se vymknouti toliko ten, kdo nevládl hned od počátku kapitálem ke zřízení a provozování továrny potřebným. Poněvadž pak mylným generalisováním skutečného zatlačení řemeslnické malovýroby továrnami v některých oborech spatřována v obmezení továren jediná možnost spásy řemesla, snažilo se řemeslnictvo i od r. 1883 neustále o to, aby průkaz způsobilosti pro malé výrobce platný

i pro továrníky byl zaveden a aby nad to vůbec ještě zostřen byl předepsáním povinné zkoušky mistrovské pro pomocníky. Aby dále řemeslníku co možná byl pojištěn přímý a stejný odbyt na zakazníky bez jakéhokoliv obchodu prostředkovatelského, žádalo řemeslnictvo, aby prodej výrobků řemeslnických vyhrazen byl pouze řemeslníkům, nebo aby vázán byl na zvláštní koncessi, aby na zboží v obchod uvedeném vyznačen byl původ jeho, aby byl obmezen počet prodejních filiálek atd.

Takovému obmezování obchodu příčili se ovšem obchodníci, žádajíce však opět se své strany, aby průkaz způsobilosti zaveden byl rovněž pro nastoupení živností obchodních, čímž mělo se zabrániti hlavně přílišnému vzrůstání nejmenších obchodů potravinařských a pod., bujících na úkor středního kupectva i spotřebitelstva.

Nová předloha nechce obmezovati průkazem způsobilosti ani továrny ani obchod, ani zostřiti jej zkouškami mistrovskými. Podmínky pro založení a řízení továrny jsou prý zcela jiné než pro řemeslo, ani nelze výrobu tovární stěžovati nebo znesnadňovati z ohledů k průmyslové soutěživosti naší s cizinou. Obchod dále prý žádá volného pohybu a nerušeného rozvoje sil, osobně (co do komerčního a obecného vzdělání, podnikavosti, solidnosti) ie prý k němu často nejzpůsobilejší právě ten, kdo kariéru učednickou a pomocnickou v obchodech vůbec ani neprodělal, průkaz způsobilosti neměl by dále při specialisaci obchodů praktické ceny, byl by na venkově nemožný a není prý ho v zájmu spotřebitelstva potřebí. Povinná zkouška mistrovská konečně vedla by k chikanování jedněch a protežování druhých kandidátů, vyžadovala by nákladu, je často nemožnou při pokročilé specialisaci řemesel, nedostatku pokračovacích škol a způsobilých orgánů zkušebních po venkově, kde ve společenstvech obyčejně sdružena jest řada živností, vzájemně nijak nesouvisejících.

Za to vyhovuje novela řemeslnictvu v některých menšího dosahu věcech. Omezuje dosavadní osvobození absolventů jistých škol průmyslových od průkazu způsobilosti, podrobuje mu veškeré společníky otevřených společností obchodních, ukládá úřadu vyslechnouti společenstvo v pochybných případech o postačitelnosti průkazu, uděluje společenstvu právo žádati za odnětí živnostenského oprávnění, nebyl-li zapraven poplatek společenstevní, hledí zabezpečiti lepší odborné vzdělání učednictva živnostenského, odnímá úřadu dosavadní právo dle své vůle potvrditi či nepotvrditi

volby starostů společenstev, upravuje obšírně poměry nemocenských pokladen společenstevních.

Novelou z r. 1883 odkazováno řemeslnictvo co do dalších požadavků k záchraně a sesílení své existence na svépomoc sdružováním ke společnému nákupu surovin, společné výrobě nebo odbytu a pod., ale zřizování těchto podniků nákladem společenstev bylo zmařeno dalším ustanovením, že k nim jest potřebí souhlasu veškerých členů společenstva a že nemohlo se k nim užiti jmění společenstva. Nyní má stačiti tříčtvrtinová většina členů ve valné hromadě přítomných a schválení úřadu jak ke zřízení podniků společenstevních, tak k upotřebení jmění společenstevního. Také zřizování jednot společenstevních (okresních, župních, zemských) novelou se usnadňuje a činnost jejich obšírně upravuje.

Nepochybujeme, že osnova tato vůbec zákonem se nestane; snad má býti vládě toliko pokusným balonem, jímž zkoumati chce výšku a sílu hnutí živnostenského a sociálního. Litovali bychom toho, jelikož má v sobě leccos dobrého a je schopna opravení. I v živnostenském zákonodárství i v sociálněpolitickém lze úspěchů dobývati jen po stupních a za stupeň takový nová předloha s některými změnami dosti dobře se hodí.

Obchodní komora v Praze peticí vyzývá sněm království Českého, aby na oslavu panovnického jubilea v r. 1898 zřídil úvěrní ústav k povznesení osobního úvěru malých živnostníků v kr. Českém s nesplatitelným základním jměním 500.000 zl., jež věnuje království České a z jehož výnosu uhrazovaly by se správní náklady a případné ztráty ústavu. Tento český zemský úvěrní fond cís. a krále Frant. Josefa I. má povolovati úvěry a udíleti i prostředkovati zápůjčky živnostenským společenstvům ke zřízení a provozování závodů na společný účet, dále svépomocným družstvům samostatných živnostníků nebo živnostenských dělníků, prostředkovati koupě strojů pro živnostníky, poskytovati jim při tom potřebné zápůjčky, konečně prostředkovati přejímání větších dodávek a prací, zejména veřejných. Správu fondu by vedlo řiditelstvo jmenované zemským výborem za informativního spolupůsobení poradního sboru, složeného ze zástupců maloživnostnictva. Celkem to nápodobení ústřední pokladny společenstevní, v Prusku zřízené a návrhů v cislajtánské říšské radě vloni učiněných.

T. zv. mlecí řízení konečně po usilovné agitaci mlynářstva našeho od 15. t. m. jest obmezeno. Mlýny na vývoz pracující

mohly totiž na základě této celní výhody dovážeti do říše naší beze cla (čínícího 1 zl. 50 kr. ve zlatě) na 1 *mct* levnější obilí balkánské a ruské s podmínkou, že do určité doby vyvezou za každý dovezený 1 *mct* obilí u nás 70, v Uhersku 65 *kg* mouky za hranice; nevyvezl-li mlýn potřebné množství mouky, musil za vypadající množství obilí cizozemského dodatečně clo zaplatiti. K semletí stanovena byla lhůta 1 roku, která zpravidla nemírně se prodlužovala, placení cla v budoucnosti pojišťovalo se složením kauce v cenných papírech, které ovšem nesly majiteli úrok, nebo i rukojemstvím. V tomto řízení, jehož dle povahy věci mohly užívati jen mlýny uherské a haličské, spatřována v Předlitavsku hlavní příčina záplavy uherské mouky u nás; tvrzeno, že uherské mlýny vyvážejí za hranice mouku ne z této cizí, nýbrž z domácí uherské pšenice, kdežto výrobkem z levných pšenic balkánských zaplavují trhy a ničí mlynářstvo i rolnictvo naše.

Nyní se výhoda tato omezuje: lhůta k semletí dovezeného obilí zkracuje se neprodlužitelně na 6 měsíců, za 100 *kg* dovezeného obilí musí se vyvézti stejné množství mouky, clo se více nekredituje, nýbrž musí se při ohlášení dovozu u úřadu hotově složiti. Na druhé straně hledí ovšem uherská vláda slevami sazeb železničních usnadniti uherské mouce přes Rjeku vývoz do Francie, Anglie, Brasilie. — Jakými obětmi však budeme nuceni ústupek tento zaplatiti Uhersku?

Na sněmu českém slíbil místodržitel co-nejrychlejší zřízení komise pro regulaci řek a započetí prací kanalisačních mezi Prahou a Ústím n. L., převezme-li země polovici nákladu na 12·95 mil. zlat. rozpočteného. V téže schůzi sdělen rozpočet zemský, dle něhož země na 16·7 mil. zl. potřeby má toliko 1·25 mil. zl. vlastní úhrady, takže kromě dosavadní 39% zemské přirážky bude potřebí učiniti nový dluh. Pěkné to výhlídky do finanční budoucnosti země při 200 milionech pokladních přebytků státních. Ale kanalisaci i místní dráhy bude ovšem platiti zase také nebo jen země; nejdeť tu ani o Halič ani o strategii.

Rozhledy sociální.

Sociálně politická ustanovení živnostenské novely — Výpovědní lhůty obchodního pomocnictva — Báňští inspektoři — Stávky v Rakousku 1894 — Vánoční sjezdy sociální demokracie: obuvníci, grafické odbory, dělnictvo státní dráhy, švýcarská soc. demokracie — Mzdový cenník a devítihodinná doba pracovní typografů — Potlačování ruchu křesťansko-sociálního v Německu.

Osnova živnostenské novely má též nemalý dosah sociálně-politický. Pojem živnostenského pomocnictva rozšiřuje se jí i na dělníky, k podřízeným výkonům při živnosti trvale zaměstnávané, a při obchodech na všechny osoby ke kupeckým službám upotřebované. Šetření mravnostních ohledů při živnostech jest mnohem ostřeji vytknuto než dosud; nařizuje se pokud možná oddělování dělnictva dle pohlaví, zřizování oblékáren (s potřebnými šatnami a přístroji) a umýváren, dle pohlaví oddělených a v zimě vytápěných a pod. Rovněž má býti postaráno o potřebná opatření bezpečnostní a hygienická, o dostatečné množství dobré vody pitné, o jídelny odloučené od dílen, o podrobné předpisy, dělnictvo se zvláštním nebezpečím dotyčné výroby v jazyku jemu srozumitelném poučující, o první pomoc při úrazech a pod. Byty, dělníkům od podnikatelů poskytované mají vyhovovati požadavkům zdravotnictví i mravnosti. Dozorčí orgány podnikatelů v závodech mají dělníky o vykonávání výrobních prací, o nebezpečích s nimi spojených a o bezpečnostních opatřeních poučovati a nesmějí od dělníků jakýchkoli darů přijímati. Smluví-li se mezi podnikatelem a dělníkem jiná lhůta výpovědní než zákonná 14tidenní, musí býti pro obě strany stejná, při poskytování bytu, svítiva, paliva, stravy atd. na účet mzdy podnikatelem musí býti vyloučen veškerý zisk podnikatelský, tarif, dle něhož se tyto dávky ze mzdy hotové srážejí, podléhá úřednímu schválení, mzdu musí podnikatel oznámiti dělníku před nastoupením práce a všichni živnostníci jsou povinni vésti seznamy o výši mzdy, o datum výplaty, o smluvených tantiémách a naturálních požitcích atd.

V pracovních knížkách zakazují se veškeré známky, které by dělníka ostatním zaměstnavatelům jakkoliv označovaly, neoprávněné vystoupení z práce se strany dělníka není — jako dosud — přestupkem dle živnostenského řádu vězením stíhaným, nýbrž zaměstnavatel smí do 8 dnů žádati na úřadu, aby dělníka k návratu do práce do konce lhůty výpovědní přiměl anebo žádati na dělníkovi náhradu průměrné denní mzdy za každý den nedodržené lhůty výpovědní. V továrnách a vůbec podnicích s více než 20 dělníky musí býti stanoven řád pracovní, o němž se před jeho vydáním plnoletí dělníci závodu musí vysloviti; řád tento musí býti úřadem schválen, každému dělníku doručen a v dílnách v jazyce dělníkům srozumitelném vyvěšen.

Nejnaléhavějším požadavkům dělnictva po zkrácení doby pracovní a rozšíření normálního dne pracovního na malé živnosti a na podniky dopravní osnova novely nevyhovuje, naopak připouští pro podniky s nepřetržitou výrobou nový t. zv. maximální týden pracovní 77 hodinový, nehledíc naprosto k tomu, že dle zásady o klidu nedělním má vždy v 7 dnech poskytnut býti dělnictvu den odpočinku a že tedy vedle normálního dne 11ti hodinnového má býti maximální týden nanejvýš 66tihodinný; nesnadná byla by též kontrola tohoto ustanovení. Pro pomocníky v živnostech obchodních ustanovuje se maximální 12tihodinný den pracovní, který může nejvýše 40 dní v roce (v čas trhů, inventury, stěhování, saisony) o 2 hodiny denně býti prodloužen.

Jakýmsi doplňkem těchto předpisů má býti rovněž parlamentu předložená osnova zvláštního zákona, upravujícího výpovědní lhůty obchodního pomocnictva tak, že smluvená lhůta musí býti pro zaměstnavatele i pomocníka stejná a nemenší než měsíc nebo — v prvním pololetí služby pomocníka u zaměstnavatele — nemenší než 14 dní.

Bezmála po čtyrech letech po podání návrhu Bärenreithrova prošel v poslanecké sněmovně zákon o báňských inspektorech, vyvolaný četnými hornickými katastrofami let posledních. Vedle inspektorů, jejichž obor působnosti má se vztahovati nejen na bezpečnost osob a majetku při dolování, nýbrž i na dobu pracovní, nedělní klid, poměry bratrských pokladen, byty horníků, odborné vzdělání jejich atd., má se v ministerstvu orby zříditi montanní sbor poradní s experty i z třídy dělnické, a k vyšetření větších katastrof hornických může ministr povolati i zvláštní komise, skládající se i z dělníků, ohrožených majitelů pozemků

atd. — aspoň pak nebude vládě nemilých návrhů na vyšetřovací komise parlamentní!

Dle úřední statistiky bylo r. 1894. v Rakousku 159 stávek v 2468 podnicích s 60.718 dělníků, z nichž 44.175 (= 72·5"„) stávky se súčastnilo. Pracovních dnů zameškáno stávkami celkem 566.463, ztrátu mzdy lze páčiti na 873.000 zl. Nejvíce dělníků stávkovalo při živnostech stavebních (zedníci vídeňští), dále v průmyslu truhlářském, textilním a sklářském. Při stávkách veškerého dělnictva z dotyčných závodů a stávkách k udržení dosavadní mzdy podnikaných dosaženo lepšího úspěchu než při stávkách jen částečných a jen za zvýšením mzdy dosavadní zahájených. Rovněž čím delší stávka, tím menší byl úspěch.

V období vánočním pořádána řada sjezdů sociální demokracie u nás i v cizině. Sjezd obuvnický ve Vídni usnesl se pracovati k odstranění zaměstnávání dělnictva po domácku, a sdružiti se s ostatními skupinami průmyslu oděvnického v společné orgány a spolky, dělníci odborů grafických utvořili jednotu grafických spolků v Rakousku zřízených, dělníci společnosti rak.-uh. dráhy státní na konferenci delegátů ve Vídni žádali zkrácení doby pracovní, týdně 36hodinný odpočinek, odstranění mzdy akordní, premií, platů kilometrových a hodinných, na místo dosavadní disciplinární komise zavedení smírčích soudů ze zástupců dráhy a dělnictva za předsednictví státního úředníka soudcovského a pod. Sjezd švýcarské socialní demokracie v Bernu vyslovil se pro iniciativu k postátnění drah a pro revisi programu socialistického v ten smysl, aby žádalo se jen postátnění prostředků dopravních, kdežto v oborech výrobních aby pracovalo se pouze k organisaci společenstevní.

V knihtiskárnách rakouských zaveden po vzájemné úmluvě zaměstnavatelů s dělníky ve dvou společných poradách (v létě a v listopadu 1895) normální cenník mzdový, od 1. ledna t. r. platný a snížena zároveň denní doba pracovní na 9 hodin. Majitelé knihtiskáren zvýšili ovšem současně ceny za výrobky tiskařské.

V Německu pracuje se nyní soustavně na potlačování sociální demokracie a směrů s ní spřízněných, jak král Stumm nazval křesťanský socialismus pastorů směru nejenom Naumannova, nýbrž i Stöckerova a katedrový socialismus universitních professorů a tajných radů. Pruská vrchní církevní rada zakázala nepřímo evangelickým duchovním činnost socialně-politickou; církev není prý ustanovena za rozhodčího ve věcech světských a duchovní

mají hleděti veškeré osadníky bez rozdílu stavu naplňovati křesťanskými ctnostmi a bázní boží, věrností ku králi a láskou k bližnímu, nikoli však straniti požadavkům stavu toho či onoho. V professorstvu berlínské university jest rozkol co do názoru o právní moci vlády naproti docentům soukromým, sociální demokracii stranícím, a akademické spolky německé, jimž se strany úřadů universitních nebo správních dějí se překážky i v pouhém vzdělávání se v oboru věd socialních, dobrovolně usnášejí se o svém rozejití. A tak těmito malichernými chikanami vlévá se roztrpčení nad vládou Stummů a duší jim příbuzných i ve vrstvách, jež dosud se sociální demokracií neměly a nechtěly míti nic společného a jež k ní snad budou nuceny přikloniti se jakožto bezmála jediné straně kulturní. —*r.*

Rozhledy časopisecké.

A opět o Moderně — Literární revoluce v revoluci — Osvědčená stará taktika — Mariánská houfnice vytáhla pro sl. Krásnohorskou — Francouzská causerie p. Liera — Belletrie „Času“ — „Dvě Matky“ — Ženská otázka v belletrii.

V posledním čísle 14. „Moderní revue“ čte se stať Przybyszewského. Autor mluví tam o nové a neznámé generaci umělecké; myslí, že literární revoluce vede se u nás v Čechách s obzvláštní silou a nadšením „V řadě svrchovaně nadaných a intelligentních umělců jmenuje zde pouze S. Machara Jiřího Karáska.“

Snad bych si toho spojení uvedených jmen nebyl tak všiml, kdyby právě v té literární revoluci nezuřila — opět literární revoluce. Do toho cizině tolik není, ale my doma se v tom nebudeme klamat, že náš revoluční proces není ukončený. Směry nejsou ještě dost silně a typicky vypracovány.

Máme Mladé, Mladší, Nejmladší a ti všichni k sobě stojí v podivném poměru. Proti Starým, Starším, Nejstarším jaks taks byly by v jednom šiku, ale nepřítel má svou starou sice, ale osvědčenou taktiku: dělá jak by se nechumelilo. Své staré posice má v rukou, gros žurnalistické je v jeho službách, o budoucnost ať se stará kdo stará.

A tak tedy máme revoluci v revoluci. Ale jaksi slabou a nejistou, více chronickou a akutní. Tak se na př. ztrhla malá šarvátka v Moderně o básně Doubravského. „Rozhledům“ jsou prací sextána; „Česká stráž“ nevidí v nich básní sociálních; „Času“ se také nelíbí; za to „Nár. Listům“ vyhovují. Já se držím úsudku proneseného v „Naší době“. Zajímá mne hlavně otázka sociálnosti: té nevidím pouze v otázce dělnické. Nemýlím-li se běží při tom hlavně o trpící — netrpící, běží o všecko to otroctví, jehož zakoušíme všichni.

Než to jsou vlastně maličkosti. Za to může mít sl. Krásnohorská radost z Mariánské houfnice. Kde nic tu nic — na

jednou ještě za mlhavého rána slavnostní střílení na oslavu rukopisného boje. Slečna vydala své slepé a slabošsky fanatické vlastenčení, z toho radost v „Nár. Listech".

V „Nivě" (1. ledna) ozývá se o Moderně p. Lier. Upřímně řečeno, nerozumím tomu. Redakce „Nivy" v stručných poznámkách dobře osvětlila a odbila názory pisatelovy. Že prý soudruzi p. Liera vzali program Moderny s interesem na vědomí! Není to šikovná — „francouzská causerie oproti generalisující, kompromisní, kathedrově odvážné úvaze německé, dle jejíhož receptu ponejvíce naše příspěvky k dějinám běžné literatury stříhány bývají?"

Pan Lier dotýká se v programě Moderny místa, na němž se mluví o poměru jedince k společnosti. V „Naší době" na to již bylo ukázáno. Skutečně myslím také, že problém ten vyžaduje pečlivého studia a objasňování; pokládám za nedostatek netoliko Moderny, ale i nemoderny, že o věci se u nás nepíše a tudíž také nemyslí. Pan Lier problému také se jen dotýká — „francouzsky", to jest povrchně a podivným způsobem také nepravdivě. *)

Pan Lier připouští, že panuje u nás zmatek, ale zavinili ho „všeteční opraváři", kteří prý opravují všecko, co kdy a kde u nás jest, bylo a bude. Pan Lier causerie své ještě nedokončil, snad bude tak laskav a poví nám ještě, co si vlastně myslí a kdo tedy podle jeho mínění jsou těmi opraváři.

„Čas" se zbelletrisoval. V čele své nové přílohy přináší od Machara „Dvě Matky". Matka Husova a Žižkova. Již delší dobu tu i tam objevují se od Machara části jakési legendy věků, legendy docela samostatně koncipované a legendy především české. „Dvě Matky" také by mohly být z této legendy. Co na mne v těchto historických poesiích Macharových zvláště působí — prostota a v daném případě jakási intimnost; ta odlehlá historie stává se nám jaksi mile domáckou.

Pan Jaroš v „Čase" („Otrokyně") dotkl se opravdově nynějšího manželství; v „Zlaté Praze" p. K. Mašek dává „Nezdařený román" — začátek zajímavý. Ve „Vesně" p. A. Nečásek v „Černé bradavičce" dosti šťastně postihl prostý tón lidového vypravování a myšlení. *Sursum!*

---

*) Viz Zprávy.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. V »Kalibově zločinu (nákl. Šimáčkovým) vyšvihl se K. V. Rais značně vysoko nad obvyklou úroveň svých prací. Ten kus života, jejž ve svých povídkách zobrazuje, nalezneme i zde: podkrkonošskou vesnici s jejími obyvateli, hranatě a tvrdě tesanými postavami selskými, pádně a zjevně se karakterisujícími, poněvadž myšlenka u nich přechází hned v slovo a v čin, se zvláštním důrazem na jejich nepěkné vlastnosti, jak je v nich utvářil denní boj s těžkou hroudou, lakotu, hrabivost, nevděk k rodičům, surovost atd. Jsou to zvláště dva druhy kombinací vzájemných poměrů těchto lidí, kolem nichž se točí okruh Raisových látek: poměry výminkářů a poměry manželů. V jiných povídkách Raisových bila zobrazení těchto poměrů ponejvíce jen na strunu sentimentality a soucitu. V »Kalibově zločinu« však podařilo se mu vypjati jeden z těchto poměrů — manželský poměr vesničanů — až ku dramatickému srázu propukajících vášní i až k samé tragice zločinu. Je tu všecko intensivnější, palčivější, je tu více nahromaděné a vybuchující elektřiny, ostřejší linie a sráznější spád, než jsme tomu jindy u Raise zvykli. Jedním slovem: tentýž kus života je tu silněji než jinde zachycen, umělecky shněten a prohlouben.

Příčina toho leží již z velké části v látce samé. Manželský poměr je tu totiž pojat ostřeji, plněji, totiž pohlavněji, než v jiných pracech Raisových. Ne již jen pouhé zájmy materielní, které jindy hrály tenor v Raisově líčení těchto lidí, nýbrž čistý, odkrytý konflikt pohlavní žene děj a tím si vysvětlíme onu vyšší temperaturu, to silnější elektrické napjetí kniky. — Kaliba, nemladý již, hranatý, neotesaný a ostýchavý sedlák, ale dobrák od kosti, v mnohém ohledu pravé dítě, dá se vlákati do tenat dívky, která sňatkem s ním chce odvrátiti od sebe hanbu, která jí hrozí z následků poměru s jiným. Tedy dobromyslný, ničeho netušící muž v síti vychytralé ženy. Na jeho straně nejlepší vůle a vášnivá láska, na její pouhá vypočítavost, která, když dosáhla čeho chtěla, když totiž svému dítěti nastrčila Kalibu za otce, obrací se v odpor a ošklivost k němu. Celou povlovnou stupnicí sklamání přichází Kaliba k uvědomění hry, jejíž se stal obětí, k poznání, že dítě není jeho dítětem, žena že není vlastně jeho ženou a tento člověk, jako máslo měkký, mění se v zoufalém zadrhnutí tohoto uzlu v zuřivého tura, jenž ženu svou vraždí a sám klesá vášní svou zlomen. — Látka není nová, u nás ji zpracoval již Ignát

Hermann v románě »U snědeného krámu«. Novým jest však zde způsob, jímž ji uvedl Rais do života svých podhorských sedláků a jak ji zbarvil místním koloritem líčeného kraje a jak ji vůbec na základě osobitých disposic svého talentu pojal. V tom ohledu ukazuji zvláště na jedno, co je u Raisa vždycky karakteristické: nepředvádí své lidi znitra, nýbrž zvenčí. Není psychologickým analytikem, nýbrž realistou, užívajícím methody objektivní. Nepřebírá se pletivem motivů, citů, myšlenek a nálad, z nichž se rodí čin. Naopak předvádí jen tyto výslednice vniterného života: slova, gesta, činy. Vidí pouze, jak lidé vypadají, jak se strojí, jak mluví. Nepředvádí karaktery rozložené na pitevním stole psychologického rozboru, nýbrž staví nám je před oči, jak žijí a jednají. Sestrojíme si je často z několika řádků rozmluvy. Je to tedy methoda v podstatě své dramatická, tak jako vůbec rázovitý a ostře karakterisující dialog je nejsilnější stránkou Raisova talentu. Vypusťte tu neb onu stránku, kde autor vypravuje, zaměňte popisy krajinové hotovou scenerií, rozdělte na akty a scény a máte z Kalibova zločinu drama. Neboť všecky podstatné rysy dramatického jsou tu zastoupeny: člověk kreslený ve své zevnější aktivnosti, soustředěná a zhuštěná karakteristika, křičící nárazy vášní, dějové uzly a příkrý tragický spád. — Ukazuji proto se zvláštním důrazem na tuto objektivnou methodu Raisovu, poněvadž se stalo v posledním čase tu a tam u nás zvykem považovati ji a priori za chybu. Myslím však, že stavěti postup psychologický, vniterný za jediný, jenž se modernímu umělci dovoluje, bylo by hodně nemoderním doktrinářstvím. Podati a zobraziti duši, jest ovšem nejvyšším úkolem umělcovým. Ale jest tak naprosto nezvratno, že k duši vede jen jediná cesta: vniterné analysy a umění náladového? Můžeme zabrániti autorovi, aby duši nehledal jinou cestou, když to lépe tam dovede, cestou zevní charakteristiky? Psychologičnost je sice vynikajícím rysem u většiny moderních umělců, ale ona se může také státi falešným heslem. Ve jménu jejím může být nezaslouženě povýšen na prestol moderního umělce leckdo, kdo si dává zdání psychologického analytika, byť podával psychologii i sebe zvrácenější a možno křivditi autorovi, jehož síla leží náhodou v něčem jiném než v náladách a dušemalbě. Rais není sice psychologem, ale zdá se mi, že tu a tam vystihl prostým dialogem a plastikou karakteristiky duši sedláka daleko lépe, než ten či onen »psycholog«, který své nálady a duševní rozbory pracně se studeným mozkem a bez umělecké formy dohromady slepuje. — Po jedné stránce se ukazuje tento nedostatek úmyslné psychologické methody u Raise skutečně jako nedostatek. Míním totiž jeho popisy krajinové. Ty jsou u něho jen pouhými popisy pozorovatele a znalce krajiny, nikterak však dojmy umělce, suggestivními obrazy. Tam, kde jiný, na př. lyrik, by viděl jen směsici barevných ploch, zvuků, vůní a slil to všecko v jeden svůj dojem a dal tak krajině její duši, prohřál ji svou náladou, tam vypočítává Rais úkazy meteorologické a názvy botanické. Jde na př. po polích a řekne: »Dobrá polovice polí byla již sdělána a oseta; zbyly ještě lány, pokryté zčernalými natěmi bramborovými, žloutnoucí řepoviště a sem tam černé jeteliny na semínko. Ty »černé jetelinky na semínko« jsou karakteristické! Ukazují, jak tu nad umělcem má převahu střízlivý znalec hospodářství a botanik. Jenže ovšem

jest tato rozumná střízlivost a věcnost popisů jedním z důsledků celé té Raisovy methody, již jsem shora nazval objektivnou. Jestliže maluje v celé knize lidi jako objektivné zjevy a nedává nikde vystoupiti svému »já«, vypadaly by pak ovšem subjektivné náladové krajinomalby z tohoto rámce. — Pro tuto celistvost pojetí, která, byť i měla své nedostatky, jest přec jen jednotnou stylisací daného kusu života, daného ústředí, vrstvy; pro své momenty dramatické síly, stručnou a pádnou karakteristiku, umírněnou, ale sytou a plastickou dikci zasluhuje »Kalibův zločin« myslím vážnějšího ocenění než jako pouhá běžná četba. Alespoň jest to dle mého mínění nejlepší, co Rais byl kdy napsal.

Paní Božena Vikova-Kunětická vydala dvousvazkový román »Minulost.« Najde snad mnoho čtenářů a ještě více čtenářek a také by se proti ní jako obyčejné četbě pro ukrácení dlouhé chvíle nedalo nic namítat. Proč by nemohla být i taková literatura? Jsou vrstvy, kterým je ona surrogátem skutečného umění, které přesahuje dosah jejich vnímavosti — a proč jim tedy bráti co se jim líbí a co je konečně i jakž takž vzdělává, učí myslit a zušlechťuje? Avšak proti tomu sluší protestovat, aby vyjití podobné knihy bylo považováno za událost skutečné literatury. Tak jako jinde v cizině nezaměňují vážné kritické instance Ohneta, Marlyttovou, Heimburgovou a j. se skutečnými veličinami románu, tak by neměla i u nás býti stavěna pí. Kunětická tam, kde se mluví o uměleckých zjevech literárních. Neboť ona je právě takovou českou Marlyttovou nebo Heimburgovou. V tom tvrzení mne ani její některé náběhy k modernosti nezmatou. Její »Minulost« je novým toho dokladem. Bylo by třeba širokých rozborů k odůvodnění tohoto odmítavého stanoviska — ale psáti o románech à la Minulost rozbory? Kdo by pak chtěl býti ještě kritikem? Ale přece se snad zeptá ten či onen ctitel pí. Kunětické, proč by měly být její práce tak špatnými. Napínavý děj, tolik sympatických postav, lyrických a dojemných scén, pěkných slov a citů — co chcete tedy ještě více? Co? To něco neurčitelné a nevymezitelné, to skryté a jemné imponderabile v poměru autora k jeho látce, které z něj právě činí umělce. Co to je, to se dá ukázati a vysvětliti jen positivně a prakticky, totiž na dílech v pravdě uměleckých, kde to skutečně nalezáme. A nedá se to říci theoreticky a negativně, t. j. na dílech, jimž toto, co činí podstatu umění, schází. To se dá jen vycítiti. A vyciťuji to u pí. Kunětické co chvíli, tu z přepjatého přívlastku, tam z falešné idealisace postavy, tam z afektovaného výkřiku. Jedním slovem: celý román pí. Kunětické plove na vlnách jisté té určité nabubřelosti a zvrácenosti citové, která byla ode vždy stinným rubem ženské literatury. Snad to je ten úzký výhled do života, ten jednostranně a chudě zbarvený zorný úhel, jejž dnes společnost ženě poskytuje, který zaviňuje tolik skřípavých dissonancí, všecko to potácení se mezi psychologickými nepravdami a nepřirozenostmi.

»Nahodilosti« od Edvarda Jelínka (v Kabinetní knihovně) jsou řadou »básní v próse« dle vzoru Turgeněvových. Malé črty a vypravování, často také jen pouhé lyrické výlevy, jejichž pointy ukazují ponejvíce na docela staré, otřepané pravdy mravní nebo vlastenecké. Zájem utuchne po několika stránkách.

Na verše jest tato saisona chuda. Po této stránce vypadá to v naší produkci nejzoufaleji a toto nápadné vysychání lyriky jest jedním z nejdůležitějších úkazů posledních let naší literatury. Nových slibných zjevů téměř není a od starých známých nemáme již mnoho co čekat. Tak na př. verše Růženy Jesenské: Slitování a láska (v Kabinetní knihovně). Dobré verše, poetické obrazy, mnoho pěkných citů a horování o lásce — ale posud málo individuality. — Básník, skrývající se za pseudonym Beneš Doubravský, vydal druhou svou knížku veršů »O nás pro vás«.

Z překladů zasluhují zmínky především Mickiewiczovy »Dziady«, jež převedl do češtiny Jar. Vrchlický pod názvem »Tryzna« (ve Sborn. svět. Poesie). — V Beaufortově Vzdělavací knihovně vyšel román Berty Suttnerovy »Odzbrojte«, jenž svého času nadělal tolik hluku v německém čtenářstvu. Svou tendencí protiválečnou mohl by způsobiti i u nás mnoho dobrého, zvláště již proto, že naše literatura v tomto směru ničeho nemá. Překlad, pořízený Vlastou Pittnerovou je však velice chatrný. — Ve Vilímkově Knihovně cizojazyčných románů vychází Maupassantův Bel-Ami (Miláček). V moderních knihách oznamuje se román »Osud« z péra vynikajícího moderního autora hollandského Couperusa, jemného sensitivisty a mistra v malbě nálad, o němž se loňského roku rozepsalo mnoho cizích listů.

— *pp* —

Kritika divadelní. (Národní divadlo: Osamělé duše od Gerharta Hauptmanna. Dokončení.)

Svazek obou »osamělých duší« rozetne matka Vockeratova, která hned od počátku s nedůvěrou hleděla na »emancipovanou« Mahrovou, na kterou nazírá nyní jako na raffinovanou záletnici; nemůže ani pojmout myšlenku, že by mezi synem jejím a jí byla výměna duchová, život myšlenkový; sama neměla nikdy takových potřeb, proto jich nedovede pochopiti ani u druhých; prostý, jednoduchý, hrubý život její, celý složený z několika málo jen, za to však jasných a určitých prvků, nedovede nikdy pojmout širokou, odlišenou, v jemných splývavých sítích bohatě rozvětvenou korunu duševního stromu synova; v jeho chování vidí prostě hřích, mravní kleslost a pád, pokušení smyslů, jež pojímá jako trest za nevěru synovu, důsledek jeho nevíry (dogmatické a formálné) a jemuž odpírá spíše z důvodů konvence, mravu než skutečné mravnosti (rodina jich byla posud čestna, syn nesmí jim způsobit tu hanbu atd.)

Zatím také styk Mahrové a Jana Vockerata prošel rozvojem a vstupuje ve fázi intimnější, citovou spíše než ideovou. Jednu chvíli hrozí skutečně, že by přešel v poměr citový; Anna Mahrová nedopustí však tomu, silnou rukou zadrží rozjetý vůz ve vysoké pyšné vzduchové čáře ideovosti, nedovolí mu sjeti do kolejí citovosti. Zříká se blízkosti Vockeratovy, života s ním, duchového styku, ač při tom sama v nitru se láme hořem; žádá od něho obět pro ideu, pro ten čistý názor o budoucí duchové formě styku mezi mužem a ženou, který nelze dnes realisovat ještě, poněvadž nejsou tu podmínky k tomu; dnes nelze žíti ještě tu budoucí říši, tu budoucí kulturu mravní ryze duchovou a na zjemnělém, vše-zodpovědném svědomí jedincovu ryze vniterně založenou; dnes by to

znamenalo ještě pohoršovati chudé duchem, zabíjeti prostá, naivně a živočišně milující srdce; nelze žíti ještě třetí říši, říši ducha svatého, lze jen upravovati stezky jeho příští; Anna Mahrová žádá po Vockeratovi odřeknutí se štěstí osobního a práci neosobní, ve prospěch lidského rodu, budoucnosti; ten duchový poměr sami založit a žíti nemohou, ať jen pracují tedy k tomu, aby alespoň budoucí pokolení jej mohlo žít, aby alespoň jednou v budoucnosti byl možný. Anna Mahrová odjíždí z rodiny Vockeratovy a pro vždy. I v ní odehrál se psychologický process od doby, kdy vstoupila do této rodiny. Sama žila mimo rodinu a neznala žen jiných mimo snad své družky; proto stála z počátku chladně k obmezené prostotě Katušině; ale jak se s ní déle stýkala, podmanilo si ji čistě lidské jádro Katušino, její prostá vroucnost a obmezená horlivost, její passivná zlomenost a věrná psí oddanost; a stejně bylo tomu s matkou Vockeratovou, s její starosvětskou srdečností, odhodlanou prostoduchostí a pevnou hotovostí; žila v rodině poprvé a citové živočišné teplo její, všecky ty primitivní, prosté, jednoduché a hrubé, leč právě proto silné a živelné city ji pronikly, prohřály, zvlhčily; poznala tyto dvě ženy, bytosti prosté, trpné, právě rodové a rodinné, pochopila je a tím již si je zamilovala a nemůže chovati se k nim nepřátelsky. Odchází od Vockeratů ze soucitu k těmto ženám, které si ji podmanily hotovou opravdovostí svou, odchází jako duch, jako vítěz, s povýšeným klidem, jaký dává rozhodnutý, vybojovaný boj.

Mladý Vockerat však hyne po jejím odjezdu sebevraždou. —

Tento námět, tato logická jeho kostra není, jak viděti, ve své konstrukci nejjasnější. Středová ideová figura hry, mladý Vockerat je v kolika směrech ne dosti vyjasněný, ne dosti určitý; jeho duše je nade vše složitý, psychologický alambik, jehož jednotlivé prvky nejsou dosti svázeny. Z toho plyne však právě ta neurčitost konklusí, jež si může divák ze hry vyjmouti.

Není dost jisto, jaký je zákonný, typický obsah hry. Není vyjasněno, proč hyne Vockerat. Je to slaboch, člověk kolísavý, zlomené vůle, který nedovede projevit vnitřní ve vnějším, realisovat je. Ale odkud ta slabost? Jsou znaky, které ukazují k tomu, že je to Vockeratova osobní vlastnost (neumí spravovat své jmění, je marnotratně štědrý, jeho skrupule a nejistota, jak se zachovati v kroužku přátel a srovnati se životem, i sama potřeba pochopení jeho vědecké práce někým z rodinného kruhu, z okolí ukazuje na slabost), že by v každých okolnostech, jak je nemocný vůlí, mravně bezesvalý trpěl, trpěl i kdyby nebyl člověk jiné kultury mravní, jiného názoru světového, budoucí říše duchové, kdyby nebyl „osamělou duší«. Osamělé duše jsou slabé, každý je ubíjí a hubí, vykládá Anna Mahrova, a mnohým bude se opravdu zdát, že to by mohlo býti ideovou pointou hry: že totiž starý názor světový, stará kultura mravní, jednoduchá, prostá, hrubá, určitá, na vnějším neměnném slovním výkladu založená, zcela kladná, literní, církevnická je lepší než nová, volná, duchově vniterná, poněvadž na tyto vnější hmotné přehrady a skříně, zcela pevné, hotové, určité může se opřít jako o zeď každý slabší člověk, roztržený, neurčitý, nepevný, nerozhodný, jenž jinak neustále se kolísá a láme, stále bádá v sobě, přemítá, ale ničeho určitého, pevného se nedobadá, a to, čeho dobyl, nedovede se pevně ani přidržet,

poněvadž nejistota a kolísavost citová podmiňuje kolísavost vůle; že lidem slabým, kteří nedovedou žít své přesvědčení, kteří nedovedou vniterní svět uskutečnit rovnocenně a hodnotně, kteří nedovedou ve vnější svět zasáhnout silně a v útisku jeho náhod zbudovat palác svého snu a své víry, je potřebí vnější hmotné tradice určité sankce a určité závaznosti zcela jasně a zřetelně formulované. Ale konkluse tato, opakuju, neplyne nijak sama sebou jasně ze hry, není tu vypracována, vypraeparována; naopak jsou ve hře prvky, které ji zatemňují a kalí, tak na př. choroba vůle, měkká roztrženost a rozmarnost, roztěkanost Jana Vockerata zdá se býti v něm ústřední, daná a ne pouze získaná situací dramatickou, a naopak zase Anna Mahrová, jejíž ústrojí mravní je daleko harmoničtější, tužší, pevnější než Janovo, vyjde z krise i přes svoji duševní osamělost, přes nový ráz mravní, k němuž se zná, v celku neporušena.

Hauptmannovi, jak patrno, nešlo o žádnou thesovou ideovost, o žádné rozhodnutí, logickou tendenčnost, typičnost. Drama jeho není dialektickým processem dvou útvarů myšlenkových, nýbrž psychologickou, dušemalebnou, náladovou básní, zálibnou, kontemplativnou malbou objímající, chápající a poeticky zužitkující tento spor dvou názorů světových, dvou kultur. Jako myšlenková konstrukce není drama jeho jasné, určité, přesně formované, dává místa různým závěrům. Ale to všecko nebylo úmyslem spisovatelovým; jemu šlo jen o to, náladově, dušemalebně, básnicky vytěžit ten rozvoj, tu hutnou plnou sytost proměn psychických, jimiž procházejí jeho osoby, vystihnout celou tu rozvířenou báseň duševních polostínů a polosvětel, která zpívá a vře v této srážce dvou názorů a kultur. Autor netřídil a neklassifikoval tento tok světel a stínů, tuto hru nervovou a citovou, figury žijí ji v celé složité hutnosti, v celém udychaném spěchu, do něhož jsou ponořeny a chyceny; autorovi šlo patrně o postižení tohoto plného života, života předem nervového, pocitového a citového a ne tak o ideové myšlenkové jeho složky; ty, jak jsme viděli u nejdůležitější figury hry, Jana Vockerata, nejsou utříděny a vyjasněny. Celou důležitou otázku po obsahu toho myšlenkového styku mezi Janem Vockeratem a Annou Mahrovou přešel autor naprosto; ani světový názor Vockeratův, ani Anny Mahrové není nijak vymezen. Jan Vockerat je biolog sice, starosvětským, obřadně církevním rodičům je sice „nevěrcem“, na stěnách jeho pokoje visí sice Darwin a Häckel — ale to všecko nestačí přece k vyjasnění jeho myšlenkového života, k stanovení jeho světového názoru, který (dohadujeme se tak jen z poznámek Braunových) byl asi metafysický materialismus. Jaká je ta nová říše duchová, ta nová kultura, kterou chtějí obě »osamělé duše«, Jan a Anna, není nám právě objektivně logicky demonstrováno; nevíme ani, jak Anna představuje si, že by se měla realisovati, po jakých cestách mělo by se k ní dojít.

A více ještě: Jan Vockerat, zdá se mi, není ani správně konstruován, konec jeho totiž (sebevražda) nezdá se mi dosti pravděpodobnou, nesouhlasí, zdá se mi, právě s tím, co autor o něm pověděl dříve, s tou kolísavou roztěkaností a rozmarností, s tou chorobnou vůlí, s tím mravním dilettantismem. Zdá se mi, že jen silné, hotové pevné povahy volně a vědomě umírají, jen lidé mohutného živelného vášnivého cítění,

rozhodných, pevných, těžce slehlých citů. Naopak lidé hloubaví a kolísaví, rozmarní a rozptýlení, dilettanti mravní jsou předem a výlučně egoisty, nemohou se odhodlat a rozhodnout pro nic, ani pro život ani pro smrt, potácejíce se mezi obojím, dávají se vléci životem, na němž konec konců přece až úzkostně lpějí. Tak je :malovali také až posud všickni velicí básníci, jež jich typy postavili a vztýčili ve svých dílech. Shakespearův Hamlet zemře náhodou; Turgeněvův Bazarov v »Otcích a dětech« a Rudin také. Rudin zejména neměl síly ukončit život bídný, utištěný a ponížený, dal se jím raději smýkat, než by jej byl sám volně opustil. V „Novině" Turgeněvově zastřelí se sice nihilista Neždanov, ale zase ne z vnitřního podnětu a tlaku, nýbrž náhodnou shodou okolností, sevřeným jich tlakem, vehnán jimi do úzkých; má býti totiž zatčen a vezen do Petrohradu před soud pro velezrádu. Zdá se mi tedy, že u psychologické struktury, jakou postavil Hauptman pod jménem Jana Vockerata, je volná, chtěná, rozhodná samovražda dosti málo pravděpodobná a že k ní byl veden básník divadelní konvencí, potřebou rozuzlení a zakrojení pátého aktu.

To všecko jen na doklad, jak konstruktivná, logická, ideová stránka hry Hauptmannovy je neurčitá, nejasná, zkalená, jak mu na ni nezáleželo, jak ji přešel a minul se zavřenýma očima. Všechno básnické umění za to je v náladové popisnosti, v dušemalebné jemnosti a odstíněné plnosti, s jakou je tradován celý ten hutný tok duševních stavů, jimiž procházejí osoby hrou, těch vlivů, jimiž na sebe vzájemně působí, těch jemných suggestivních proudů, jimiž se vzájemně pronikají a určují, těch šerých odstupňovaných, přechodných, odstíněných tónů, v něž se barví a splývají. Ta nevyslovenost situace, ty hádankovité, nevyjasněné, nové a nevyzpytné vztahy, v jakých k sobě navzájem stojí Jan Vockerat, Anna Mahrová, Katuše oblívají celou hru zvláštním, šedým, podmračným kouzlem poesie. Všecko je jakoby opředeno jemným, hedvábným pavučím rozcitlivělých nití, suggestivných napjatých mostů, po nichž přebíhají duševní hnutí z jednoho do druhého. Vrcholem tohoto umění je třetí akt, kde v klesajícím soumraku, kdy hasnou a hynou vnější tvrdé tvary reality, vybíhají z duší city a sny a touhy neslyšně a měkce jako laně po povlacích mechu. V neurčitých obrysech, v splývavých odstínech, napověděných a vybledlých slovech, které málo tvrdí a všecko dávají jen utušit a uhadnout, je tu podána celá tajemnost a něha duševní blízkosti a duševního působení, celá to podstata duší, jež podmiňuje jich příbuznost a splynutí.

Drama Hauptmannovo, celé jemné a opředené šerem a něhou, oblité náladovým, vlažným, rozcitlivělým soumrakem vyžaduje nejopatrnějších rukou hereckých, aby nebylo s něho setřeno to vlažné těkavé kouzlo, jež tvoří jeho půvab, ta náladová odstíněnost polostínů a polosvětel. Herci, jež je hrají, musí vládnouti uměním odstínů, přechodů, tvořivou zahloubaností a vniterností, utonulou vroucností. Představení na Národním divadle postrádalo toho všeho; byla to v celku oloupaná kostra, s níž opršely svaly, barvy a plamen života, strnulý mechanismus, nahé lešení.

K tomu přistupuje jiná ještě okolnost obecného rázu: veliká divadla s velikým hledištěm nehodí se pro takovéto jemné, intimní

náladové dušemalebné hry. Herec musí do jisté míry vždycky v takových divadlech přepínati rysy, hrubě nanášeti barvy, forcirovati slovem v poměru k prostoru, k vzdálenosti, aby i posledním, nejvzdálenějším řadám diváctva byl jasný a reliefní. Hrám takovým vyhoví nejlépe malé jeviště intimní, jeviště zkušebné. Méně diváctva vždycky je prospěšnější než více; co víme o psychologii hromad, ukazuje, jak jednotlivec, vstoupí-li do hromady (a čím větší, tím hůře), ztrácí svůj soud, svou rozumovost, své názory, které měl doma mezi čtyřmi stěnami a podléhá všem předsudkům a všem pošetilostem hromady, zvláštnímu jejímu průměru, který je tím nižší, čím četnější je hromada; jednotlivec utone snadno v takovéto široké hromadě, je zatlačen a zbázlivěn, redukován na průměrný normal. Diváctvo musí se připravovat, vychovávat zvolna a vytrvale právě jako herectvo a k tomu slouží malé divadlo lépe než velké. Myslím, že u nás je dnes cítiti naléhavě již potřebu intimního jeviště ryze uměleckého a ne repraesentačního lokálu ani veřejného institutu, ani obchodního domu. Tak naprosté a úplné nezdary, jako nezdar Hauptmannových Osamělých duší měl by mladší literární kruhy pražské přímo strkat k pokusu o podobný podnik. Máme dnes Modernu, nemohla by se odvážit na něco podobného? Myslím, že by to nebylo tak riskantní a obtížné, jak se zdá. Dvě podmínky a to hlavní nebylo by snad tak nesnadno splnit: najít malý (snad i začazený) sál a opatřit — ne řemeslné herce hierarchy — ale nadané, vzdělané, zapálené ochotníky, kteří by sebe přinesli ne jako cíl, ale jako prostředek podniku, kteří by milovali docela poctivě a naivně svého autora, tak docela po starosvětsku, nezvykle dnes primitivně oddaně. Pak bych se nebál ani jich nemotornosti, hranatosti a těžkopádnosti — neboť, co nás zabíjí, je hladká, prázdná maska, rutina a šablona.

F. X. Šalda.

John Kells Jngram: **Dějiny vědy národohospodářské.** Přeložil Jos. Pelcl, vydáno společným nákladem »Rozhledů« a spolku čes. právníků »Všehrd« v Praze. Stran 208, cena 1 zl. 50 kr.

Ingram patří k prvním a nejznamenitějším stoupencům historické methody v bádání ekonomickém v Anglii. Jeho řeč o »nynějším stavu a vyhlídkách vědy národohospodářské« v britské vědecké společnosti v Dublíně 1878 byla pokládána za příznak, že orthodoxní národní hospodářství i v Anglii do základu jest otřeseno; historická škola německá považovala jej od té doby za svého. Snaha, postaviti historické bádání na korunu vědeckého vývoje, charakterisuje i dějiny jeho, jež Böhm-Bawerk prohlásil dokonce za tendenční spis ve prospěch školy historické, ovšem spis výborný a obsažný. Za přednost dějin Jngramových uznává se obecně srozumitelnost, přehlednost, zdravý a jasný úsudek, a střízlivost názorů; pomíjeje všechen podřízený detail věnuje tím větší péči charakteristice vůdčích myšlenek a osob. Některé líčení lze pokládati za vzorná (na př. Smithy). Socialističtí theoretikové jsou z dějin Jngramových vyloučeni; české čtenářstvo v té příčině ostatně snadno poučiti se může ze spisů u nás již dříve vydaných (Laveley, Limanowski, Chodskij). Jako prostředky ke znovuzrození hospodářské vědy doporučuje užívaní me-

thody historické (která škola upadla dle něho tím, že věnovali se bádání národohospodářskému nejvíce právníci a literáti bez vzdělání historického a přírodovědeckého) a pěstování vědy národohospodářské jako části sociologie, s jejímiž ostatními částmi jest v živém spojení. Hospodářské hnutí slouží vyšším mravním cílům, bez nichž nikdy nemůže ve vyšší míře upoutati zájem ani vynikajících myslitelů, ani poctivých lidí. Stanovisko individuelní budiž podřízeno společenskému, každý jednající budiž považován za orgán společnosti. Nápravného zmírnění většiny pohrom z hospodářského stavu plynoucích, způsobí dle Ingrama spíše moc duchovní nežli světská, a čeho nejvíce jest třeba, není ani tak zákonodárné zasahování v poměry hospodářské jako spíše pěstování a účinné šíření a osvědčování hlubokého přesvědčení společenských povinností v jednotlivcích. Nové hospodářské zřízení společenské zabraňuje všeobecnou obnovu duševní a mravní, stejně jako materielní, náprava hospodářská bude jen částí celkové dokonalejší zprávy živnostní.

Spis dobře zahajuje »Bibliothéku socialních a politických nauk«. »Všehrdem« ve spojení s nakladatelstvem »Rozhledů« vydávané. Překlad jest celkem dobrý a věrný. — *r.*

Rudolf Eisler: **Kritische Untersuchung des Begriffes der Weltharmonie und seiner Anwendungen bei Leibniz.** Berlín 1895 str. 54.

Monografie tato, poctěná lipskou cenou »Krugovou«, není ani tak zajímavá resultaty, že totiž spisovatel zavrhuje předzjednanou harmonii v Leibnizově smyslu, za to však pokládá pojem monady za základ k uspokojivému luštění problemu substantiality, jako se spíše doporoučí jednak stručným a jasným nástinem hlavních myšlenek Leibnizovy soustavy, jednak stálým přirovnáváním nauky tohoto myslitele k učení Descartesovu a Spinozovu. V posledním oddílu spisovatel vyslovuje se, více nepřímo ovšem, proti optimismu a přijímá pokud se týče otázky volnosti mravní úplně stanovisko Wundtovo. *Č.*

Rudolf Hirzel: **Der Dialog.** Ein literarhistorischer Versuch. Lipsko 1895, 2 svazky (str. 563, 473).

Velká tato monografie filologickou pilností a obrovským apparatem literárním spracovaná, má ovšem především důležitost pro badatele v starověku a literární historiky. Nicméně i odborník může jí s prospěchem použiti k orientaci o tom nebo onom vynikajícím zjevu literárním. Jest zajisté zajímavé faktum (o jehož vysvětlení se však spisovatel jen nepřímo pokusil), že dialog a dialogická forma literární, která kdysi ovládala téměř celou literaturu, pozbyla svého významu téměř naprosto. Vždyť na př. již Schopenhauer — ač ještě sám se zdarem v ní se pokusil — prohlásil ji později za nevhodnou k vědeckému pojednání, a podobné přiznaní učinili i Bedř. Vischer a Ludv. Büchner. Za novější doby dialog pak jen živoří (na př. sem tam v polemických spisech) a Hirzel sám přiznava (na str. 2.), že jen pedant by mohl pomýšleti na jeho vzkřísení. A přec jak obsáhlé a skvělé jsou jeho dějiny! Od nepatrných počátků a stop v literatuře orientu, v řeckém básnictví, dějepisectví a řečnictví, vyspěl

ve filosofii sofiky, Zenonem Elejským a především Sokratem a jeho školou k zářné oné umělecké výši, které se u Platona obdivujeme. Od žáka jeho, Aristotela, počíná již úpadek jeho, jenž zejména v době alexandrijské téměř se dovršuje. Avšak právě na konci této doby začíná renaisance dialogu, jenž nabývá zase značného rozšíření a dosti značného zdokonalení (ač ráz jest změněn) v republice římské, zejména Ciceronem. — Tomuto rozvoji věnován jest první díl spisů Hirzelova; v druhém líčí se povaha dialogických památek literárních za doby císařské a prvního křesťanství (až k str. 380.) K ní přidána jest část nejzajímavější pro nás, ale spisovatelem jen nastíněná, poněvadž necítil se tu odborníkem, o dialogu v středověku a novější době. Na konec dodána jest pozoruhodná závěreční úvaha, jak zračí se a obrážejí v dialogu jednotlivá individua, národové a doby; k této úvaze třeba srovnati i partii I, str. 87—90 o významu dialogu pro veškerou literaturu. Příležitostně promluveno i o poměru dialogu a studie (essay) (I, str. 243), dialogu a románu (II, str. 41), dialogu a »listu« (I, str. 300—308 a 352 nn.). Č.

Publikace III. třídy české Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění. II.

Krátce po založení Akademie bylo vysloveno mínění (Nár. Listy 1891, 7. listopadu a j.), že třetí její třída vezme si za úkol také vydávání starých památek českých. 31. prosince 1892 zřídila si pak třída III. komisi a pravidla, v nichž správně v § 5. (Věstník II. 41) ukazuje napřed k potřebě vydání spisů starších, zvl. dosud netištěných, objemu nejméně 5archového (§ 8.), s úvodem hlavně bibliografickým (§ 9.); díla nejstarší vydávati pravopisem původním, díla pozdější transkripcí (§ 11.) atd. Jaký pak je výtěžek tříleté činnosti komise a čtyřleté činnosti Akademie?

Vydány byly spisy celkem tři: »Kronika Dalimilova podle rkpu Cambridgeského« 1892 od Mouska (dříve ještě, než byla publikována pravidla), »Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira 1894 od Práška a »Staročeská Cesta Romanorum« nyní od Dra. J. V. Nováka. Jak vyhovují tyto edice?

Mourkovo vydání Dalimila dle rukopisu Cambridgeského není — a nechce býti — nic jiného než prostý opis textu. Je věrný, i minuciosně věrný. Přidány jsou dva snímky; mělo však po straně býti také označeno nynější naše rozdělení Dalimila; takto se v něm trochu nepohodlně hledá. Ale úvod ovšem nám o rukopisech Dalimilových nepovídá ničeho. Vydání toto ovšem je důležitou a vzácnou pomůckou českému filologu, ale nejnaléhavější potřeba ho právě nebylo: podle rkpu Cambridgeského totiž je pořízeno již vydání Jirečkovo ve Fontes rerum bohemicarum.

Cesta Kabátníkova, jak ji vydal Prášek, za to však nevyhovuje pravidlům Akademie naprosto. Předně spis sám je dosti obskurní, ze XVI. století — a máme tolik výborných spisů ze XIV. a XV. nevydaných! Pak pravidla žádají 5 archů, má však 37 stran; žádají transkripci — je vydán diplomaticky; žádají bibliograficky přesný úvod — ten však takový není: vydavatel neznal ani Dobrovského Geschichte, ani

2. vydání Jungm. literatury: neboť o exempláři musejním (str. XII.) neví původ, je však z knihovny Dobrovského (srv. Gesch. 1792, 159 meine Ausgaben); o vydání z r. 1708 dí, že je uvádí Jireček a zatím má je již Jungmann 273 atd. Toho textu nebylo také nalehavě potřebí; úryvek Erbenův je dosti značný, že postačil k charakteristice spisů i jazyka: a dle pravidel »akadémijských« (jak vydavatel píše) také zřízen není.

Staročeská cesta Romanorum, jak je nyní velice pečlivě vydal Novák (XIV, 359 stran), nevyhovují také v ničem pravidlům akademickým. Pocházejí až z XV. stol. — odporují tedy § 5. — jsou vydány diplomaticky — odporují tedy zas § 11., nemají bibliografický úvod — proti § 9.; § 13. krom toho žádá, aby se u překladů (jakým jsou tato Cesta) naznačovalo po kraji místo originalu: toho také není.

Pro koho pak vlastně sl. III. třída Akademie dělala svá pravidla? A tak místo Štítného, nebo Husa, nebo Rokycany s pěknými úvody literárně-bibliografickými, s důkladnými slovníky tiskne nám Akademie Kabátníky! Čeho potřebujeme jako soli, toho III. třída nezná.

»A to je konečně to nejsmutnější«, povídá kdesi Machar.

— v — j —

Ústřední spolek českých professorů vydává nákl. Ottovým **„Českou knihovnu zábavy a poučení“**. Vyšla dosud dvě díla: Sedláčkovy Staré pověsti české a Vávrův životopis Boženy Němcové. Obě dílka jsou velice vhodně vypravena a obrázky znázorňují mladému čtenáři vypravění a také obsah je cenný. Vávrova Bož. Němcová má i svou cenu literarně historickou. *— v — j.*

ZPRÁVY.

Společnost pro vědy státní a sociální. Pod tímto jménem ustavil se v Praze nový spolek na podnět a pod vedením dorostu právnického a národohospodářského; pokus učinil se již dříve, ale za vyjímečného stavu sdružení se nepovolilo. Stanovy určují účel spolku takto: § 2. Účelem spolku jest vzdělávati se ve vědách státních a sociálních, vzájemná podpora ve vzdělávání tom společným pořádáním vědeckých rozprav o otázkách těchto oborů, probouzení interesu pro otázky ty ve spolku i mimo spolek, rozšiřování a opatřování pomůcek jako knih, časopisů a vůbec pěstování všelikých snah za vědeckým zkoumáním otázek těchto se nesoucích. § 3. Látky rozprav buďtež otázky národohospodářské, finanční, statistické, administrativní, ústavní, otázky soukromého i veřejného práva, historické i historicko-právní, filosofické a ethické, sociologické a všeho druhu sociální a otázky literární, pokud spadají do oboru věd společenských. — Výbor spolku: pp. dr. E. Koerner, dr. F. Čuhel, dr. C. Horáček. Roční příspěvek 5 zl., pro studující a t. p. členy 2 zl. — Přihlášky přijímá předseda dr. Edv. Koerner, advokát v Praze, Jungmannova třída č. 19.

Nový národohospodářský časopis. »Obzor národohospodářský«, časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálně-politickým. Orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. Vychází 1. a 15., předplatné na celý rok zl. 6·—. Redaktor: Dr. Josef Gruber. (Vydává J. Otto.) Obsah prvého sešitu: Několik slov o národním hospodářství. Napsal Dr. E. B. Šimek. — K otázce kartelové. — Obnova rakousko-uherského vyrovnání po stránce hospodářské. — Menší zprávy. Národohospodářské: České rolnictvo o vyrovnání rakousko-uherském. Trh obilní. Zavedení státního monopolu obilního. Technologické museum průmysl. v Praze. Podporování malých živností. Rakouské průmyslové a obchodní bureau. Poradní sbor pro daň pivní. Sirková daň. Ruch společenstevní. Správa c. k. státních drah rakouských. Severozápadní dráha. Řemeslnické komory. Obchod podomní. — Sociálně-politické: Anketa o úrazovém pojišťování dělnickém. Živnostenští inspektoři v Rakousku dle státního rozpočtu na r. 1896. Tovární inspekce v Belgii. Německé social. dělnictvo v Praze. Sociální výkony měst. K reformě návštěvy hostinců. — Hospodářské poměry v zemích Českých: Sjezd majitelů knihtiskáren z království. Česká národohosp. společnost pro země koruny České v Praze. České velkostatky. Smír Čechů s Němci.

Hospodářská a sociální činnost českých Němců. — Vývozní zprávy: Obchodní snahy ve východní Asii. Bulharský obchodní zákonník. Německý cukr do Japanu. Vývoz koní z Rakousko-Uherska. Vývoz čočky. — Věstníky: Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. Adresář českého průmyslu a obchodu textilního. Právní zastoupení. Adresář amer. Čechů. — Nové knihy: Dějiny vědy národohospodářské. Zásady národního hospodářství.

Školství v cizině. Německý paedagogický spisovatel J. Wychgram vydává časopis, v němž stopuje školství neněmecké: Deutsche Zeitschrift für ausländisches Unterrichtswesen. Lipsko, ročně 4 sešity za 10 mk.

Mezinárodní revue. V oborech vědeckých je již více mezinárodních časopisů; teď vychází mezinárodní revue pro politiku, literaturu, umění a vědu: Cosmopolis, vychází současně ve Vídni, Berlíně, Londýně, Paříži, Amsterodamě, Petrohradě, Novém Yorku. Cosmopolis bude vycházet měsíčně à zl. 1·50. V Cosmopolis píše se německy, anglicky, francouzsky. Obsah prvého svazku: Weir of Hermiston (Robert Louis Stevenson). The Origin of the War of 1870 (Sir Charles Dilke). The Figure in the Carpet (Henry James). Mr. Hardy's New Novel (Edmund Grosse). L'Age de l'Amour (Paul Bourget). Le Chanteur de Kymé (Anatole France). Le Mouvement des Idées en France (Edouard Rod). Othello (Georges Brandés). Alexandre Dumas (Francisque Sarcey). Das Orakel: Eine Erinnerung (Ernst von Wildenbruch). Die Geschichte der Todesstrafe im römischen Staat (Theodor Mommsen). Das Mädchen von Oberkirch: Ein dramatischer Entwurf Goethe's (Erich Schmidt). Panta rei (Friedrich Spielhagen). Zur Centennarfeier der Lithographie in Paris. Die Kunst Raffet's (Hermann Helferich). Kronika: Literatura: Andrew Lang, Emilie Faguet, Anton Bettelheim. Divadlo: A. B. Walkley, Jules Lemaître, Otto Neumann-Hofer. Politika: Henry Norman, F. de Pressensé, »Ignotus«.

Starořímské město nalezeno pod různým nánosem v Alžírsku. Staré Thamugadi, nyní Timgad, založené v 1. století po Kr., zpustošeno bylo za Belisara na počátku VI. věku. Podle zpráv město a jeho jednotlivé části velmi dobře je zachováno a je zajímavo tím, že je stavěno slohem římským, kdežto Pompeji je více řecké.

Vzrůst trestních činů ve Francii stoupl dle kriminalisty G. Tardea z průměrného počtu 41.000 v letech 1828—30 na 191.000 za našich dní. Počet nestihaných činů obnášel v r. 1861 1312, v r. 1890 5254. Krádeží spácháno bylo v r. 1861 na 300.000, v r. 1890 již 70.000.

O milion žen v Německu víc než mužů. Na 26,352.430 žen připadá v Německu pouze 25,405.934 mužů.

Sahara pokládává se neprávem za poušť úplně neúrodnou, neobydlenou a neobydlitelnou. Tento soud je sice v mnohých příčinách správný, ale celkem přece nepodstatný. Tamariškův a trnovníků gumových jest hojně, zejména v korytech bývalých řek, kde bytují zvířata masožravá a býložravá, červi, mravenci a jiný hmyz. V pramenných vodách saharských žijí rozličné ryby a želvy. Ale Sahara má nad to jiné bohatství.

V jediné alžírské části její počítalo se r. 1892 více než 9 mil. ovcí, kromě toho živí Sahara 2 mil. koz a 260 tisíc velbloudů. Oasy její oplývají palmami, citrovníky a merunkami, tam pěstuje se cibule a jiná zelenina. Na oasách roste 1½ mil. palem; výtěžek z datlovníka činí 8—10 franků, lze tedy užitek ze všech páčiti na 12—15 mil. ročně. (Sborník české společnosti zeměvědné č. 5.)

Elektřina v rolnictví zajímavě jest zavedena na panství Jevišovicích na Moravě. Pro přenešení elektrického proudu jest tam reservováno třicet koňských sil. Odtud jde 5 *km* dlouhý drát ke mlýnu a mlékárně do elektromotoru o 10 koňských silách a jiný stejně dlouhý drát ke dvěma dvorům. V každém tomto dvoře jest zvláště zřízený vůz s elektrickým motorem, kterým se vyjíždí do polí a po spojení se zmíněným drátem přenáší elektrickou sílu do mlátiček a pluhů, jsa takto užíván místo parního stroje bez přivážení uhlí a bez strojníka. Ve dvoře jest používán ke hnaní řezaček, vodovodních pump atd., v lihovaru místo parního stroje. (Národní hospodář č. 20.)

Elektřina v budoucncsti. Již nyní, pomyslí-li se na př. jen na telegraf a telefon, podivuhodny jsou úspěchy a služby, jež lidstvu prokazala elektřina. Ale daleko větší ještě převraty kulturního a hospodářského života dají se očekávati do budoucnosti. Tak mluví se nyní mnoho o tom, jak by se náležitě dala využitkovati síla vodopádů a větrů a jak by tuto sílu bylo lze ve způsobě elektřiny sváděti do domu řemeslníkova, do kuchyně soukromníka, vůbec v domácnosti upotřebiti. Celý jednotlivý kraj, v němž by se elektřina, vyvozená ze síly jeho větrů neb vodopádů, tak rozváděla a upotřebovala, podobal by se pak organismu s jeho nervovým systémem. Elektřina dodávala by tu všude nejen světlo, sílu, ale i teplo. Příklad, jak se dá vodopádu využitkovati, poskytuje již dnes do jisté míry vodopád niagarský. Jeho energie odhaduje se na 7—12,000.000 koňských sil, tedy tak vysoko, že by byla úplně s to nahraditi veškery parní stroje Rakouska i Německa. Z toho přebytku energie vykořisťováno nyní předběžně 125.000 koňských sil, z nichž 50.000 vedeno do Buffala, 32 *km* vzdáleného. Dvacet pět obrovských turbin, každá stačící na 5000 koňských sil, proměňují řítící se spoustu vln v krouživé pohyby a dynamické stroje v elektřinu, jež pak do jednotlivých závodů se rozvádí. Jak cenným by bylo využitkování síly větrů a vodopádů v ekonomii jednotlivých zemí, je i z toho zjevno, že na př. v Anglii již dnes úzkostlivě se mluví o tom, na jakou ještě dobu stačí dosavadní ložiska uhlí. Odhady ovšem nemohou býti přesné, někteří vyměřují dobu jednoho, jiní až čtyř století. Pak nutno povážiti, že parní stroj jen skrovnou měrou vykořisťuje sílu, skrytou v uhlí. Má se všeobecně za to, že jen 9—15 procent tepla, chovaného v uhlí, obrací v práci. Všechny parní stroje a lokomotivy zemské odhadují se nyní na 50,000.000 koňských sil, k jichž vyvinutí spaluje se v kotlích 212 millionů tun uhlí.Ováží-li se však, že vlastně jen 22 millionů ve skutečnosti k dobru přichází, kdežto ostatních 190 millionů rozprchává se do větru v podobě kouře, patrno teprve náležitě, jak strašně plýtvá se bohatstvím, jež nám země svými zásobami uhlí poskytuje. To pak vedlo a vede k otázce, kterak nejvydatněji bylo by lze využitkovati

uhlí a jiného přirozeného paliva, aniž by se v pecích pod kotly pálilo a vodu v nich v hybnou páru přeměňovalo. Jest úkolem použiti onoho uhlíkového paliva přímo ku vývoji elektřiny. Otázku tu vyvolal slavný lipský chemik Ostwald, jenž na sjezdu elektrotechniků německých promluvil o prospěšnosti vědecké elektrochemie pro techniku do budoucna. Dle Živy č. 9. pravil: »Cesta, na níž by jedna z nejdůležitějších technických otázek, opatření totiž laciné energie, dala se rozluštiti, musí elektrochemií nalezena býti. Podaří-li se nám upraviti galvanický článek, jenž by z uhlí prostřednictvím kyslíku vzduchového bezprostředně dodával energii elektrickou a to v jakémsi příznivém poměru k theoretickým, nám známým, v těch prvcích utajeným kvantitám jejím, budeme rázem postaveni před technickým převratem, proti němuž bylo nalezení stroje parního epochou nepatrnou. Pomněme jen, kterak při nepoměrně pohodlném, ohebném rozčlenění i rozvádění elektrické energie již sám zevnějšek našich průmyslových obcí by se proměnil. Žádného kouře, ani sazí, ani kotlů, ani parních strojů. Oheň zmizí ze závodův a bude omezen jen na malý počet processů, kterých elektřinou nebude lze pořiditi. A počet těch processů bude se tenčiti den ode dne.« Nenalezeno sice posud na té cestě ničeho vydatného, ač na pokusech důvtipných nechybělo nijak, avšak prozatím zajímavo, že jednou otázka jasně jest položena a to už jest dobrou čákou zdaru.

Sociální výkony měst. Zastupitelstvo pařížské usneslo se zříditi na 27 rozličných bodech města stany jako ohřívárny. — V Mnichově objednal magistrát pro letošní zimu 1000 vagonů čedičových kusů, jichž roztloukáním má se zjednati práce nezaměstnaným. — Ve Vratislavi a Frankfurtu n. O. mají se zříditi městské sprostředkovatelny práce, jež v Mnichově již od 1. listopadu m. r. zdárně působí. — Pracovní úřady v městech wirtemberských (Štutgart, Ulm, Heilbronn, Kannstadt, Esslingen, Göppingen a Ravensberg) mají býti vzájemně telefonicky spojeny a venkovské úřady mají své přihlášky sdělovati úřadu štutgartskému jakožto ústřednímu, který je pak spořádá, rozmnoží a jim opět rozešle. Náklady tohoto zřízení ponese stát — výměna přihlášek má se však díti jen dvakráte týdně a ne o ženských dělnicích ani o soukromém sprostředkování míst. — V Badensku vložena nyní do státního rozpočtu dotace 20.000 m. na podporu pracovních úřadů z komunálních prostředků zřízených. — V Lipsku jest již od mnoha let zřízena městská pekárna pro chudinský chléb, jež v r. 1894 vyrobila 479.604 kilogr. chleba, k čemuž město 58.088 m. připlatilo. V soukromých pekárnách bylo by město musilo dáti za toto množství chleba o 37.000 m. více. (Obzor národohospodářský.)

Ženy ve Spojených státech severoamerických. Toho času mají Spojené státy 2438 ženských lékařek. V dvaceti čtyřech státech mohou ženy provozovati i praxi advokátní a 120 žen skutečně používá tohoto práva.

Volební právo žen. Nejen v Coloradu a Wyomingu, dvou to státech severoamerické unie, ale i na Novém Zélandě a v státě Jižní Australie mají ženy právo voliti do parlamentu. Při posledních volbách na Novém Zélandě ze 109.461 voličských lístků 90.200 odevzdáno bylo ženami.

Kolik chudých lidí mohlo by být živo? Jedním z největších boháčů světa je místokrál Li-Hung-Tchang, který v posledních orientálních událostech hrál značnou roli. Jeho movité jmění odhaduje se na 100 mil. liber šterlingů. Pak následuje Jankij, M. Rockefeller, zvaný »králem oleje« — má asi 40 mil. liber — a potom teprve známý M. Cornelius Vanderbilt.

Slovenské Národnie Noviny budou (v Turč. Sv. Martině) od 15. ledna vycházet denně. Upozorňujeme své čtenáře na tento důležitý podnik a žádáme, aby jej všemožně podporovali. Neběží tu pouze o Slováky, ale také o nás. (Viz polit. rozhledy.)

Šafaříkovo stipendium. Na oslavu 100letých Šafaříkových narozenin zřizují Slováci stipendium na podporu slovenských studentů na středních i vysokých školách. Výbor obrací se o podporu do zemí českých zvláštním provoláním. Příspěvky buďtež posílány na adresu redakce »Národních Novin« v Turč. Sv. Martině.

Následky bídy. Jedním z nejneutěšenějších zjevů, provázejících lidstvo na cestě jeho vývoje je přílišné bohatství jedněch a přílišná chudoba druhých. Materielně i morálně jsou chudí na tom hůře a dá se bezpečně říci, že přiměřenějším upravením majetkových poměrů mnoho by se zlepšilo. Již nemoce a úmrtnost jsou požehnanějším údělem chudých. Na př. v Berlíně průměrná délka života v nejbohatších kruzích obnáší 50 let, chudého člověka pouze 30 let. Ve Vídni je na př. poměr takový: v I. okrese, kde bydlí boháči, připadalo v roku 1891 na 10.000 obyvatelů 114 úmrtí, v X. okrese, kde bydlí chudina, 349. V letech 1881—1891 připadalo v I. okrese na 68.083 obyvatelů 8162 (11·99%) úmrtí, v X. okrese na 68.798 obyvatelů však 19.599 (28·49%). A jsou to zvláště děti, které trpí bídou svých rodičů. Průměrem ze 100 dětí umírá 19 před dosažením jednoho roku, v X. okrese vídeňském však umírá průměrem 32 dětí, kdežto v I. okrese jen 12—15 dětí. Nemoce také ovšem víc stihají chudé než bohaté. Podle německého publicisty Pettenkofera 34 případy onemocnění připadají na jeden případ smrti, průměr trvání nemoci sluší dle něho čítat na 20 dní a náklad, s nemocí spojený, na 1 zl. denně. Použije-li se těchto dat na ony dva okresy vídeňské, o nichž právě byla řeč, tu vidíme, že od r. 1881—1891 v X. okrese vydáno bylo na nemoci asi 13½ mil. zl., kdežto v I. okrese, sídle boháčů, pouze asi 5½ mil. zl. A nejen v tom vzhledu, ale i morálně chudí trpí. Nesmí se zapomínati, že nepravosti a zločiny mají zřídlo nejen v špatném vychování, v nedostatku vzdělání a jiných okolnostech, ale také namnoze i v bídě. Čím víc přibývá bídy, tím víc vzrůstá také počet zločinů — a vzrůstá nejen v kruzích nevzdělaného proletariatu, ale i v kruzích t. zv. inteligentního proletariatu. V Rakousku připadalo r. 1880 90·5% ze všech odsouzenců pro různé činy trestné na chudinu, 9·1% na lidi, mající jakés takés jmění, a pouze 0·4% na dobře situované občany. Co se týče krádeží, tu 95% připadá na chudinu. A rostoucí bída má nemorální vliv i na mládež. R. 1874 odsouzeno bylo v Rakousku 333 dětí (většina pro krádež), r. 1889 již 614 dětí.

O literárních proměnách v Německu promluvil známý dramatik H. Sudermann. Změna látky vztahuje se prý předně na čtvrtý stav, na nižší vrstvy vůbec, dále na »centrum (prý) všeho básnění, na poměry mezi mužem a ženou«, kdež opuštěna dřívější sladká jednotvárnost milostných příběhův, končících se svatbou, a zasaženo do života před svatbou i po ní, do života manželského, jakož i do emancipace ženy. Co do slohu překonána (prý) nekonečná rozjímání, oslovování čtenáře a pod. Sudermann uznává, že ve všem tom se šlo do zámezí, že »již tři vrstvy takových mladých křiklounů za posledních patnáct let dohospodařily.« Ale pravé talenty ostaly, které, jako žádný jiný, cítí touhu po pravé poesii. »Poesie je vážné spolupracování v ideálech nastávajícího věku, poesie jest naděje, jest — vykoupení.«. Hezky, hezky! Ale ta Sudermannova poesie je to sotva! (Hlídka.)

Americké denníky a revue. O americkém tisku lze říci, že spíše vyniká kvantitou než kvalitou. Nejrozšířenějším denníkem je New-York World, který vychází třikráte denně ve více než v millionu exemplářích. Je to list, stojící na nejnižší úrovni. Skandální a pikantní historky jsou hlavním jeho obsahem. Z týdenníků nejrozšířenějším je Comfort, vydávaný v millionu exemplářích a Ladies Home Journal, mající asi 700.000 odběratelů. Celkem mají Spojené státy asi 1900 denníků, vycházejících v $7^1/_2$ mil. exemplářích denně a 14.000 týdenníků, vycházejících v 26 mil. exemplářích týdně. Do roka vydají Spojené státy na koupi denníků asi 120 mil. zl. a tolikéž asi na koupi revuí a magazinů.

Konstituce v Severoamerických státech. Ústava Severoamerických států je mnohem méně liberální než na př. anglická. Senát americký, který má moc paralysovati usnesení sněmovny poslanců, je pravým klubem millionářů. Nespočívá také na principu representačním. Delawar na př., mající 170.000 obyvatelů, je zastoupen týmž počtem senatorů jako stát novoyorkský, který má 6 mil. obyvatelů. A když i zákon projde sněmovnou poslanců i senátem, může president svým právem »veta« — poslední president užil tohoto práva alespoň stokrát — zlomiti zákonu vaz. A nad presidentem stojí tu ještě »Nejvyšší dvůr Spojených států«, jemuž náleží v tom směru poslední rozhodné slovo. Uváží-li se, že členové tohoto soudu jsou jmenováni doživotně, nevyhlíží to s ústavou severoamerickou nejrůžověji. G. W. Smalley praví, že Spojené státy spravovány jsou zlodějskou bandou na prospěch millionářů a těch, kteří stojí v jejich službách.

Finské ženy. V Helsingforse utvořil se na podnět slečny Koloniusovy spolek pro šíření mravnosti, jenž chce v celém velkoknížectví podstoupiti boj s prostitucí. Spolek má velmi mnoho členů, mezi nimiž jsou osobnosti vynikající a sorganisován je podle vzoru spolků střídmosti. Spolky střídmosti ve Finsku vládnou rozsáhlými pozemky, na kterých zřizují vzorná hospodářství a vzorné dílny, při nich knihovny, tančírny atd. Internovaní alkoholikové — obžerství podléhá ve Finsku trestnímu zákonu — jsou zde zaměstnáni a zaopatřeni a po vyléčení dostávají dokonce půdu k doživotnému používání. Často se přihází, že alkoholikové,

nalézající se v opatrování spolku střídmosti, se ožení a opět se stanou užitečnými členy společnosti. Nově utvořený spolek střídmosti hodlá zříditi na venkově podobné útulny pro padlé dívky. Vláda nařídila, aby členům spolku mravnosti všecky hampejzy byly otevřeny, aby mohli kontrolovati činnost jejich majitelův a vysvobozovati z jejich rukou dívky, které nejsou ještě docela ztraceny. Kromě toho podaly finské paní petici senátu, aby po venkově byly zrušeny všechny krčmy, jichž nevyhnutelně není zapotřebí. Blahodárná, idealná působnost finských dam byla finskému senátu pohnutkou, aby veškeré dámy, postavené ve státní službě, srovnal s muži ve všech příčinách. Až se reforma tato provede, mužští i ženští úřadníci ve Finsku — posledních je velmi mnoho — budou míti stejná práva na postup, výslužbu a vyznamenání. *(Nár. Listy.)*

Slavie předložila vládě své stanovy — nebyly zakázány a studentsvo tudíž koná přípravy k jednotné spolkové organisaci.

Husův fond pro podporu akademiků byl úředně povolen. Příspěvky buďtež zasýlány: Edv. Beaufort v Praze, Jungmannova, nebo: dr. J. Podlipny v Praze, Bartolomějská. Členové jsou: zakládající 200 kor. buď hned nebo v 5 ročních lhůtách; skuteční s ročním příspěvkem 20 kor.; přispívající s ročním příspěvkem 10 kor.; činní s ročním příspěvkem 2 kor.; řádní s ročním příspěvkem 1 kor. Řádnými mohou se státi řádní posluchači české university, české techniky a farmaceuti až do dvou let po absolvování — členové ti budou podporováni.

Kdo zavinil nynější zmatek? V posledním (lednovém) čísle „Nivy" p. Lier má causerii o „Moderně" a dotýká se tam také mé přednášky o parlamentarismě, kterou jsem nedávno měl v síni Typografické besedy. Pan dr. Roháček byl tak laskav a poslal mně odstavec mne se týkající s nabídkou, chci-li p. Lierovi odpovědět ihned, aby odpověď nesestárla, protože „Niva" teď vychází jednou za měsíc. Poděkoval jsem p. dr. Roháčkovi; myslil jsem, že mé odpovědi není třeba. „Niva", uveřejňujíc stať p. Liera, vzpomíná mé odpovědi panu dr Roháčkovi, připojujíc, že bych p Lierovi přece měl odpovědět.

Odpovídám tedy, ačkoli je mi líto času a místa. Vlastně p. Lierovi ani neodpovídám. Přednášku moji slyšelo několik set lidí; jsem jist, že z nich značný počet tomu, co jsem vykládal, rozuměl. Pan Lier referuje o mé přednášce nesprávně. Pan Lier však se také dotýká mého charakteru, uváděje přednášku mou za důkaz konivence jednotlivcovy vůči hromadě. Pan Lier mne poučuje o anarchismu tak, jakobych u věci sdílel názory nějakého dilettanta podle starého receptu Bourgetova.

Dovolávám se tedy svědectví těch, kteří přednášku mou slyšeli, že jsem docela jinak mluvil, nežli p. Lier udává. Pan Lier referuje toto: „Jako v medicině graduovaní lékaři na prospěch obecný vytlačili mastičkáře, tak i správě veřejných důležitostí musejí se věnovati vyškolení politikové. A hned na to, uváděje za vzor švýcarské referendum, přednášející pokládal kontrolu a vrchní řízení obecné správy nejširším přímým účastenstvím lidu za výhodné. Erkläre mir, Graf Oerindur: Buď jsou graduovaní lékaři a odborní znalci veřejných potřeb schopni a povoláni, učiniti správnou diagnosu a provésti řádné léčení na tom i onom tělese a pak netřeba rozhodujícího účastenství hlasovacího aparátu. Nebo opatří to nejlépe hlasovací aparát a pak jsou graduovaní lékaři a politikové zbytečni. V koordinaci však budou se tito faktorové navzájem paralysovati. Přednáška p. profesora mě přesvědčila, že správný jest příslušný passus programu »Moderny", v němž krom jiného požaduje se, aby politiku prováděli celí, vypracovaní jedinci. A nikoli sociologové, kteří dovedou před hromadou praktických lidí říci o anarchismu shovívavě, že anarchism v theorii není zlý. Pro sociologa a theoretika skutečně.

Co jest pro něho v theorii zlé? Víra v čarodějnice, parricidium, skopcovství, maffia, assassini, lesbická láska — co? Nic! To vše jsou úkazy, studijní material, nic více.“

Tento referát je od a—ž nesprávný. Srovnal jsem politiku skutečně vědeckou s medicinou a politiku nynější s mastičkářstvím, pravda; ale právě proto jsem ukazoval (a to byla vůdčí idea mé přednášky), jak s tohoto hlediska nynější parlamentarism by se měl zdokonalovat. Ukazoval jsem, v čem politika od medicíny a každé jiné praktické vědy se liší a do které míry politiky se mohou účastnit občané všichni, zejmena všeobecným právem hlasovacím Zejmena jsem uvedl, že voličstvo poslanci může a má říkat, co je tlačí (i doktorovi nemocná se hlásí) — věcí poslance je starat se o nápravu, buď že sám ví, jak odpomoci, anebo že v parlamentě alespoň přednese mínění a vůli svého voličstva. Řekl jsem výslovně, že v politice neběží pouze o vědění, ale i o mravnost, proto že se přece vydávají peníze atd. Řekl jsem dále, že běží o to, přivést v nynějším parlamentě odbornictví ku platnosti, a vyslovil jsem domněnku, že by snad nynější panská sněmovna mohla být zřízena více odbornicky. O referendum jsem řekl, že je důkaz, jak se ve Švýcarsku politický poměr poslance a voličstva officielně upravil, kdežto u nás tento důležitý poměr zůstaven náhodě. Neuvedl jsem referenda za idealní vzor, jako vůbec celý nynější parlamentarism i všeobecné právo hlasovací pokládám za věc podřízenou a samu v sobě dosti lhostejnou. Uvedl jsem na př. výslovně, že všeobecným plebiscitem byl by býval zvolen Boulanger; uvedl jsem, že u nás bez referenda proti punktacím stačila politická a žurnalistická agitace atd Ukazoval jsem proto, jak je důležito, aby nejen poslancové, ale i voličstvo bylo vzděláno, aby voličstvo bylo uvědomělé, uváděl jsem zejmena z Havlíčka dosti dlouhé passusy, kterými toto své mínění jsem potvrzoval. Předváděl jsem konečně různé námitky proti parlamentarismu, obzvláště námitky t. zv. nezávislých socialistů neboli anarchistů Ukázal jsem, že výtky ty srovnávají se namnoze s tím, co proti parlamentarismu uvádějí mužové jako Spencer a j.; ukázal jsem, že výtky ty jsou do jisté míry oprávněny, ale vyvracel jsem je poukázáním k tomu, že jsou správny, pokud ukazují na nedokonalosti parlamentarismu, ale že právě situace je taková, že ten nedokonalý parlamentarism musí být zdokonalen.

To tedy jsem řekl a jak každý soudný člověk z tohoto stručného náčrtu sezná, nelichotil jsem dělnictvu. Své mínění o socialismu řekl jsem písemně i ústně těm, kdo o věc skutečně se zajímají, dost často a zřetelně. Právě tak jsem dost často se vyslovil proti anarchismu, vyslovil jsem se proti dilletantismu, který p. Lier zde uvádí. V „Naší době“ právě píšu o Zolovi, psal jsem o Bourgetově „Cosmopolis“. Pan Lier sice neříká výslovně, že se držím staršího receptu Bourgetova, ale čtenář neznající mých názorů a prací, mohl by tak myslit. To je jednání nepěkné.

Avšak chci p. Lierovu povrchnost, neznalost a nevěcnost posuzovat co nejmírněji. Přece však a právě proto dám mu k jedné jeho otázce odpověď.

Pan Lier láme si totiž hlavu, kdo a čím zavinil nynější zmatek a domnívá se, že prý jej zavinili všeteční opraváři. Já p. Lierovi povím, kdo zavinil nynější zmatek — povrchní, nevěcní a nečestní učenci, literáti a žurnalisté a politikové, kteří se nechtí rozloučit s tím naším milým vlastenčícím a nemužným Kocourkovem.

T. G. Masaryk.

O převratu pobělohorském.

(Dokončení.)

V.

A jaké náhrady dostalo se Čechám za ztráty utrpené? Jak neutěšený obraz skýtá církev katolická v Čechách za doby, kdy protireformací obnoveno panství její v zemi! Pozornost naši poutá předně pohoršlivý spor mezi arcibiskupem Harrachem a řádem jesuitským o kořist dobytého vítězství. Přízní císaře Ferdinanda II. a šlechty katolické, jmenovitě Albrechta z Valdšteina, zmáhal se vliv, bohatství a význam řádu, že zbudil řevnivost stolice arcibiskupské. Již arcibiskup Lohelius rozhorčen byl udělením censury jesuitům (150). Když po smrti jeho za delšího uprázdnění stolce arcibiskupského jesuité provedli spojení Carolina s Clementinem, návrh nové listiny zakládací pobouřil nového arcibiskupa Harracha, takže vystoupil na obranu kancléřského úřadu svého při staré universitě a proti jiným výsadám, jichž jesuité tehdáž se domáhali na císaři. Vylíčení sporu toho náleží k nejzajímavějším stránkám spisu Gindelova a je zároveň převzácným příspěvkem ku poznání povahy a snažení pověstného řádu. Již i v Římě lekali se přílišné moci jesuitů v zemích našich a znepokojeni byli zprávami Caraffovými o pánovitosti a zpupnosti jejich ve Vídni (str. 178 až 180). Kurie sice přijímala vděčně služby jesuitův, ale nechtěla zvyšovati důležitost tovaryšstva, nýbrž hleděla udržeti je jako podřízený článek organisace církevní. Ve sporu universitním stolice papežská postavila se rozhodně na stranu arcibiskupovu. Od propagandy zavržena byla smlouva, ku které arcibiskup působením dvora císařského dal se zatím pohnouti, i přikazovala jesuitům, aby upustili od nároků svých na úřad kancléřský. Ale tentokrát neobstálo poslušenství k papeži, které jesuité tak okázale vynášeli a tak hlasitě osvědčovali. Lamormain vším vlivem svým působil

na císaře, aby setrval na nezměněném znění původní smlouvy (176). Odpor jesuitů způsobil tím větší nevoli v Římě, takže zakázáno udělovati promoce a vůbec podnikati něco, co by odporovalo právům stolice papežské neb ustanovením koncilia tridentského o moci arcibiskupské, pokud smlouva ze dne 27. listop. 1624 nebude schválena. Když arcibiskup mínil zříditi v Praze seminář, kde by péči o vychování duchovenstva svého svěřil druhým řeholím, povzbuzen byl a posílen v úmyslu tom papežem. Jesuité tím jen více byli popuzeni. Hněv jejich obracel se nejen proti arcibiskupovi, ale i proti oběma rádcům jeho, kanovníku Plateisovi a kapucínu Valerianovi Magni. Za pobytu císaře Ferdinanda II. v Praze 1627 arcibiskup Harrach jakožto domnělý rušitel slova stižen nemilostí císařovou. Kanovník Plateis vlivem jejich zbaven výnosného privilegia (188). Nejprudším útokům vydán však P. Valerian, zpovědník a přední opora arcibiskupa ve sporu s jesuity. Lamormain hleděl nejprve získati nebezpečného odpůrce, slibuje jemu všemocnou přímluvu za bratra, který ve vojenských službách cís. hledal štěstí svého. Ale jesuita jednaje „laskavě a důvěrně“ s kapucínem, zatím hleděl vlichotiti se v přízeň arcibiskupovu a odvrátiti ho od posavadního rádce, který prý není rodilý poddaný císaře (Lamormain sám jím rovněž nebyl!) a nepožívá důvěry jeho. Když nepodařil se tento úklad, Lamormain úskokem, lstí a lží (str. 185, 186, 188) pokoušel se zastrašiti Harracha, aby z rady své propustil nenáviděného kapucína, a za zpovědníka a předního rádce zvolil jesuitu. Když by dosaženo bylo záměru toho, nejen universita, ale i arcibiskup a tím celá diecese pražská byla by vydána řádu jesuitskému. Ale jesuité nedosáhli záměru toho hlavně pro neohrožený odpor kapucína, který jist jsa přízní a ochranou propagandy a papeže stíhal i některá pohoršlivá a bludná učení jesuitův a stal se tím původcem zvláštního hnutí protijesuitského mezi theology katolickými, které v l. 1620 až 1640 vyznačeno jest i rozsáhlou činností literarní. Ve sporu samém nastal na chvíli klid, ježto papež pomoci jesuitův a zvláště zpovědníka císařova Lamormaina potřeboval, aby vlivem jejich císař zdržen byl od zakročení ve sporu mantovském (str. 189—195).

Jestliže v úsilí o nabytí hmotných statkův, o provedení protireformace a o zachování práv a výsad svého úřadu arcibiskup Harrach projevil zvláštní horlivost, v prvních letech činnosti své neměl zvláštního porozumění pro duchovní potřeby lidu násilím obracovaného v lůno církve katolické. Sami jesuité v tom před-

stihovali jej, když na příklad v návrhu zakládací listiny přimlouvali se za obnovení starodávného privilegia krále Vladislava II., dle kterého synové poddaného lidu selského směli studovati na universitě a nabytím hodnosti akademické propouštěni byli z poddanství (str. 158). Arcibiskup však protestoval proti těmto ustanovením lidumilným, popíraje poddaným právo k návštěvě university, jakož i ku propuštění ze svazku poddanosti, poněvadž se to protiví právům vrchnostenským a kanonům, které zakazují vysvěcení osob poddaných bez svolení jich pánů (166).

Za okolností takových nepodivíme se, že protireformace — jak sami radové císařovi si stěžovali — dála se více násilím než dostatečným poučováním vzdorných kacířů. Jesuité Lamormain a Philippi hleděli všeliké prostředky násilné a donucovací srovnati s přikázaními náboženství křesťanského (str. 246). Kdyby komissaři při návratu svém znovu nalezli zatvrzelé kacíře, navrhovali oba jesuité, nechť jen u nich ubytuje se vojsko, aby trýzní byli osvíceni a potud jím zůstanou obtíženi, pokud „nedojdou rozumu a nedostojí povinnosti své“ (str. 248).

Protireformace prováděna byla hlavně pomocí řeholního kněžstva, zvláště jesuitův a kapucínů. Církevní správa v Čechách v prvním desítiletí po bitvě bělohorské sotva by byla na to stačila, ježto byla velice nespořádána a zmatena. Patronové kostelů sesazovali a dosazovali faráře, nestarajíce se o schválení arcibiskupovo; z cizích diecesí povoláváni duchovní a to nejen na statcích světských patronů, ale i duchovních, na př. kláštera vyšebrodského. Pro nedostatek duchovenstva katolického přijímáni do kněžstva i kazatelé protestantští, jen když slíbili poslušenství arcibiskupu; rovněž i všickni kněží katoličtí, kteří za odboje odpadli od víry, když jen od sebe zapudili své manželky a dítky. Sám arcibiskup káral prostopášné chování katolického duchovenstva v Čechách. Ze zpráv děkanů, visitatorův a komisarů z doby protireformace neustále ozývají se nářky na nedostatek duchovenstva; kněží, kteří působili na venkově, bývali hrubí a nevědomí tak, že neznali ani mše sloužiti (210, 213). Lakota sváděla kněží, že za peníze oddávali kacířské osoby, zvyšovali nesmírně platy při křtu, oddavcích a pohřbech (254). Osadníci žebráčtí vyčítali faráři svému, že je odírá při církevních výkonech: při pohřbu, za který dříve platili 2 české groše, žádá až tři tolary, učiteli neposkytuje ani skyvy chleba ani halíře peněz, ač béře na to desátek; v duchovní správě jest nanejvýš nedbalý, o velkonocích nekonal žádné služby boží, na boží

hod teprv o polednách přišel do kostela, když osadníci již odešli; na kazatelně posluchačům svým nadává „troupů, hulvátů a bláznů“. Podobné žaloby přicházely z jiných osad. Zištnost a hrubost hanobily vůbec tehdejší kněžstvo světské. Lakota jeho byla tím ohyzdnější, poněvadž ještě r. 1627 každý farář spravoval aspoň 2—3 kostely a tudíž důchody jeho přese všeliké obmezení byly větší než jednotlivých farářů dřívějších, kteří mimo to většinou bývali ženati (255). Vzorem prostopášného kněze katolického v době pobělohorské byl arciděkan kutnohorský Matouš Apianus (Stolička), lakotný vyděrač osadníkův, opilec a rváč (str. 218, 219, 229, 230). V pamětech Mik. Dačického s úžasem dočítáme se o neurvalém chování kněze toho,*) jež stvrzeno jest i úředními zprávami. V hádce arcikněze Apiana s mincmistrem panem Vilémem z Vřesovic při hostině ve Vlašském dvoře na příklad „taleři k sobě házeli, vyčítajíce sobě některé činy“. Z rozkazu arcibiskupova Apian byl vyšetřován od děkana pardubského, že zabil nějakého hocha nejspíše v opilství nebo ve hněvu (str. 218).

Gindely na str. 210 právem zastavuje se nad touto „smutnou náhradou, jaká obyvatelstvu dána byla za vypuzení kazatele protestantské.“

VI.

Poslední kapitola spisu Gindelova věnována jest proměnám zřízení zemského v Čechách r. 1627. Hned z počátku podán jest poučný přehled ústavy předbělohorské (428—449), o níž jeden z rádců císařových se vyslovil, že krále vydávala stavům v otroctví. Gindely připouští, že moc královská v různých oborech byla sic obmezena od stavů, ale král vykonával přece vliv daleko větší, než dnes na př. král anglický. Poměr krále naproti stavům mohl pokládati za otroctví jen ten, komu tehdejší absolutism španělský byl kýženým ideálem (str. 428). Po bitvě bělohorské ústava domácí byla zastavena na sedm let. Převratem, který tehdáž v poměrech majetkových a náboženských udál se v Čechách, připravena půda ke změnám zřízení zem. ve prospěch moci panovnické. Statkův ochuzené a vypuzené šlechty protestantské ujala se nová šlechta

*) »Na kázaních svých zapovídal, klel, lál, odsuzoval atd. Pod tím pak v aksamitě a dupltykytách nádherně se procházel jako světský pán, hodoval i frejoval, lakomý a na peníze nenasycený pop, jen na kom co vymoci a vyšacovati mohl od křtění, pohřebuov, zvonění, žákovstva; skrze což místo pobožnosti vzniklo zhoršení, nevole, nesnáze atd. A málo kdo o jeho kázaní nad mrtvými těly stál a nebylo oč státi.“ (Paměti Dačického u vydání Rezkově II. str. 242.)

původu domácího nebo cizího, která záhy jala se toužiti po obnovení staré ústavy. Přání to vyplývalo z rozvratu, ve kterém za místodržitelství Lichtenšteinova ocitla se veškera správa zemská, soudní i finanční. Žalostný obraz této mimořádné absolutistické vlády líčí Gindely na str. 288—294. Sám kníže Lichtenštein byl namnoze vinen nepořádkem, ježto úřad svůj vykořisťoval ve svůj prospěch (mincovní družstvo, konfiskace! *) a lidem jako Michnovi **) a Bassevimu ***) věnoval důvěru svou. Správě nedostávalo se potřebné mravní vážnosti a na místo přesného pořádku na-

*) Teprve po smrti knížete Lichtenšteina (1627) žalováno na nepořádky a podvody, spáchané za správy jeho. Z počátku bez výsledku, ježto zesnulému místodržiteli dostalo se mocné záštity od knížete Eggenberka (z vděčnosti zajisté za služby prokázané při koupi statků konfiskovaných). Teprve za cís. Ferdinanda III. obnoveny žaloby (1638) a vyšetřováním podniknutým objeveny věci nečisté. Syn všemocného místodržitele Karel Eusebius musil r. 1654 znovu koupiti statky Černý Kostelec, Škvorec a Křenice, ježto ukázalo se, že Černý Kostelec, koupený otcem jeho za 310.563 tol. zaplacen byl „dlouhou“ mincí, ač to již bylo zakázáno, a Škvorec a Křenice zabral spolu s Černým Kostelcem, ač statky ty nikdy nenáležely ku panství tomu. Karel Eusebius zaplatil za statky ty 1,029.600 zl. a 59.600 měr žita. Všecka summa, o kterou Karel z Lichtenšteina ošidil fiskus, vypočtena byla na 10 millionů zl. a na synu jeho domáháno se náhrady. Dlouholetý spor, o němž Gindely podává podrobné zprávy na str. 348—362, skončil teprve za cís. Leopolda I., kdy komora dvor. zmírnivši požadavky své spokojila se náhradou toliko 275.000 zl. Karlem Eusebiem vymřela již Karlova linie rodu Lichtenšteinského.

**) Také podvody a šidby Pavla Michny, komorního rady a gener. komissaře vojenského, zatím již i do stavu hraběcího povýšeného, odkryty a odhaleny po smrti jeho a syn jeho Václav poháněn k náhradě. V letech 1622—1623 Michna zakoupil panství Konopiště, Netluky, Osečany, Týnec nad Sázavou, Jinonice, Butovice, Branišovice, Hněvanice, Záluží, Břežany, Libeň Novou, Chotouň a j. — panství, která dnes mají cenu mnoha millionů, za 419.390 zl., ale zaplatil za ně jen 202.236 zl. v „dlouhé“ minci, tedy v dobré minci jen 25.279 zl. (!) vedle klenotů v ceně 30.000 zl., jež, jak vším právem byl obviněn, pokradl po konfiskovaných zámcích. Při tom dokázáno, že od žida Basseviho r. 1621 týdně bral 450 zl. a jako člen družstva mincovního za vložené 2932 hřívny stříbra ukořistěné na zámcích českých obdržel 720.186 zl. v „dlouhé“ minci, jichž užil na zakoupení ohromných statků. Mimo to obžalován, že lichým předstíráním a falešnými kvitancemi dokazoval, že r. 1623 císaři půjčil 100.000 tol., což nijak nebylo pravda. I jako gener. komissař vojenský dopouštěl se v účtech mnohých podvodů. Za to za vše žádáno od dědiců jeho náhrady 3,860.527 zl. Škoda, že neznáme, jak pře skončila a jakou náhradu bylo zaplatiti dědicům Michnovým (str. 362—364).

***) Prohnaného žida Jakuba Basseviho zastihl trest ještě za života cís. Ferdinanda II., když — nevíme pro jaký zločin — zapleten byl ve při a všecken statek jeho zabaven. Podobně Albrecht z Valdšteina, „zlý genius českého národa“, katastrofou chebskou (1634) došel zasloužené odplaty.

stoupila nepoctivost a lenost. Však i nejvyšší úředníci a přísedící rozličných soudů byli příčinou nepořádku. Úřady své spravovali velice nedbale, v létě a za doby honů zdržovali se na statcích svých a nestarali se téměř o úkoly sobě svěřené. Procesy vlekly se do nekonečna, poněvadž soudcové málo dbali o vyřízení jich a protože nevěděli ani co jest právem, ježto mnohá strana odvolávala se ku privilegiím, jejichž platnost nesrovnávala se s právy, která císař sobě osoboval. Rovněž správa komory české byla v žalostném úpadku zvlášť od doby, co presidentem jejím stal se pan mincmistr Vilém z Vřesovic. Vyšetřováním nařízeným roku 1628 vyšlo na jevo, že komora čes. byla sídlem velkého nepořádku a lenosti. Příčinou toho byl hlavně pan Vřesovec, jenž spojiv úřad nejv. mincmistra s úřadem presidenta komory čes. užíval obou úřadů k nestydatému obohacování se (str. 528), ale vlastním pracím úředním věnoval denně sotva hodinu, nekonal porad s radami komorními, nešetřil předpisů úřadu svého, nestaral se o vyřizování úkolů a p. (529). Příkladem představeného svého řídili se i úředníci komorní, trávíce sotva hodinu v úřadu, kdežto druhý čas věnovali cizím službám. Při takém úřadování není divu, že od desíti let nebylo vykonáno hlavní zúčtování, že účty o domech a statcích konfiskovanych byly v největším nepořádku, takže nebylo bezpečných zpráv o jich výnosu (528), že císaři byly doporučovány půjčky za nesmyslných podmínek (str. 379). Ve všech odvětvích, která podléhala správě komory čes. zahostila se největší nedbalost. Tak správa měst kr. se zhoršila, již i proto, že nebylo schopných katolíkův, i bylo třeba svěřovati ji osobám nezkušeným a nepoctivým, které nedbaly o dobro obecné, než o své obohacení a uvalovaly dluhy na města (418). Hůře ještě hospodařilo se na statcích korunních, kde hejtmané zanedbávali správu statků, jíž mnozí ani nerozuměli, sirotčích peněz užívali k svému prospěchu, drželi mnoho koní a služebníkův a žili vůbec v přepychu (527). Podobně spustla báňská města Kutná Hora, Jáchymov, Ratibořice (528).

Z finančních nesnází panovníka a z obecné bídy lidu hojně těžili Židé. O účasti Basseviho v družstvu mincovním podrobnější zprávy podává Gindely na str. 327, 328, 330, 351. Připomeneme-li, že Bassevi i jiní Židé pomáhali komoře cís. rozličnými půjčkami, snadno vysvětlíme si přízeň prokazovanou jim od císaře Ferdinanda II. Mimo různé výhody, jichž dostalo se jim od knížete Lichtenšteina (401, 414, 509), r. 1623 (3. února) císař na roveň postavil Židy

a křesťany ve všelikých dávkách celních a mýtních; téhož roku (23. února) Židům dostalo se svobody usazovati se ve všech městech, městečkách a vsech na statcích korunních a všudy tam, kde jim to dovoleno bude, a provozovati tu obchody a živnosti (510). Roku 1626 Židé v Čechách a ve Slezsku zaplativše summu 40.000 zl. osvobozeni byli ode všelikých daní, jež by sněmem neb jinak jim byly uloženy, rovněž od komorního úroku, který Pražská obec vedle daně odváděla v summě 2000 zl.; zároveň potvrzoval jim císař všecka privilegia, udělená jim od dřívějších panovníků, dovoloval jim návštěvu všech trhův a provozování řemesel ku vlastní potřebě (510).

Vítězství bělohorské, které Židé již předtím z bázně a poddanosti za svátek vyhlásili ve svém kalendáři, slavili potom z přesvědčení (str. 401). Spoléhajíce na přízeň vyšších kruhů Židé zpupli v chování svém ku křesťanům. V Mladé Boleslavi, kde zakoupili 21 domů křesťanských, nechtěli přispívati ku potřebám obecním, odvolávajíce se na své privilegium. Město žádalo místodržitele, aby Židé z města byli vypovědíni již i pro nesnesitelnou svou špínu a smrad. Také žalováno, že drze rušili služby boží; z oken svých prý špínu vylili na kapucína P. Josefa. Podobné žaloby na nečistotu Židů přicházely i ze St. Boleslavě, Brandýsa nad Labem a Rožďalovic (511).

Důležitý krok k obnovení staré ústavy učiněn r. 1623, když za pobytu císaře Ferdinanda II. v Praze byly znovu osazeny nejvyšší úřady zemské a moc místodržitele knížete Lichtenšteina ve věcech správních, soudních a vojenských obmezena radou šesti osob zvolených ze sboru nejvyšších úředníkův i soudců, a ve věcech finančních komorou českou. Tehdáž již jevila se nespokojenost šlechty, že na pouhé rozkazy císařské rozepisují se daně. Ale nebezpečenství vpádu Bethlenova na Moravu (1623) vzbudila novou obětavost šlechty, strachující se o jmění nedávno konfiskacemi a dary císařovými nabyté. Když však následujícího roku (1624) nově uložena byla větší daň z vína, obtěžující hlavně vyšší stavy, sobectví vzbudilo šlechtu k prudkému odporu. Nevole projevila se v bouřlivém volání po obnově starých ústavních řádů. Sami nejvyšší úředníci s knížetem Lichtenšteinem v čele činili vážné námitky proti zvýšení daně z vína bez svolení sněmu a dovolávajíce se osvědčené věrnosti své k císaři, žádali za obnovení starých poměrů ústavních.

Již r. 1622 podobnou žádost přednesli v Salcburku císaři

Martinic a jiní páni čeští. Již tenkrát v odporu s přáním druhů svých a přátel ocitl se pan Vilém Slavata z Chlumu. Jako na Bílé Hoře pan Heřman Černín z Chudenic jediný z celé koruny České bojoval proti krajanům svým, tak po vítězství císařově pan Slavata jediný proti všem druhům a přátelům svým pracoval o vyvrácení ústavy stavovské a o zřízení neobmezené moci panovnické. Podivné světlo vrhá na povahu Slavatovu obojetná hra, které se odvážil, podávaje s přáteli svými Martinicem, Šternberkem a Kolovratem žádost za obnovení ústavních řádů, kdežto v dobrozdání svém skoro bezprostředně potom císaři podaném radil k vyvrácení a odstranění ústavy stavovské. Gindely právem soudí, že svědectvím to buď jeho zbabělosti nebo neupřímnosti (str. 457). Za rady takové dostalo se Slavatovi bohatých odměn: byl jmenován nejvyšším sudím zemským, presidentem komory české, členem tajné rady dvorské, následujícího roku zastaveno mu panství Mělnické za půjčku 200.000 (v „dlouhé“ minci) a zástava ta osvobozena ode všelikých břemen ubytovacích (str. 459).

Rady Slavatovy zvítězily i v této věci, takže císař odhodlal se ku pronikavým změnám v ústavě české, kterými by na příště zabráněno bylo všelikým pokusům odbojným. Oposice nejv. úředníků zemských vzbudila ve Vídni největší nevoli, i ustanoveno v radě připomenouti jim povinnost, kterou přísežně zavázáni jsou císaři jakožto úředníci královští. Slavatovi a Trauttmansdorfovi uloženo, aby důtku tuto ústně i písemně oznámili sboru nejvyšších úředníků v Praze. Poselství toto způsobilo pravé zděšení. „Až do té doby katolická šlechta v Čechách se domnívala, že obnoví se staré poměry krom určitého ustanovení dědičnosti trůnu a jediného panství církve katolické a že stavové nabudou opět dřívějších práv a svobod. Nyní poznali, že bitva bělohorská zahubila nejen protestanty, ale pohřbila i vážnost a svobody katolických stavů. Král byl nyní jediný pán, oni jen jeho sluhy“ (str. 397). Stavové poznavše, že stížnostmi a výhrůžkami nedosáhnou ničeho, hleděli prosbami a povolností ze zbytkův a trosek dřívější moci své zachrániti aspoň část některou. U vyjednávání s posly císařskými nejvyšší úředníci předně popřeli správnost podpisů svých, vymlouvajíce se, že podpisů těch bez vědomí jich užil sekretář místodržitelství. K berním požadavkům císařovým svolovali ochotně, až chvály došli od Slavaty, kdežto v listě, oplývajícím oddaností a poníženosti prosili za obnovení všech práv a svobod z doby před povstáním (395—400). O proměnách zřízení zem. zatím konány

porady za pobytu císařova v Praze r. 1623 i odevzdána práce ta zvláštní komisi.

Smutnou předzvěstí změn nastávajících bylo odvezení koruny sv. Václava a korunovačních klénotů do Vídně. „Království bylo dobyto a císař pokládal tudíž i korunu za svůj jediný majetek". Hrad a panství Karlšteinské císař daroval později své manželce, která se svolením jeho zastavila obojí Janu st. Kavkovi z Říčan za 50.000 zl. rýn. (str. 463, 500). Zkáza Karlšteina a spustošení hradu pražského nedbalostí komory české byly jako znamením pádu staroslavného království.

Práce komise domácí odevzdány r. 1625 zvláštní komisi přehlížecí, jejíž členové většinou byli cizinci a i domácí, jako Lichtenštein, Nostic, Albrecht z Valdšteina byli více než polovičními cizinci. „Poslední soud o životní otázce země vyslovily tudíž osoby, u kterých nebylo lze předpokládati zvláštního soucitu s obyvatelstvem domácím" (468). Z porad této komise a ještě druhé vyšší přehlížecí komise, o nichž zajímavé zprávy podává Gindely na str. 467—492 vyšlo r. 1627 „O b n o v e n é p r á v o a z ř í z e n í z e m s k é c í s a ř e F e r d i n a n d a II." Pronikavé změny, kteréž u veřejném právu staly se zákonníkem tímto, vysvitají již z porad obou komisí. Na str. 471 Gindely vyvracuje výklad domácích historiků: Tomka, Tomana a Kalouska o čl. A. VIII., dle kterého král sobě a dědicům svým budoucím králům českým vyhradil moc zákonodárnou jen v právu soukromém. Gindely nejen ze znění čl. A. VIII., ale z celé řady rozhodnutí a nařízení, jež staly se od krále ve věcech práva veřejného beze všeliké námitky od stavů, dokazuje, že král moc zákonodárnou vyhradil sobě nejen v právu soukromém, ale i veřejném. Článek tento (A. VIII.) vzbudil největší nevoli mezi stavy českými. Nejvyšší úředníci dle zprávy bavorského vyslance Leukera (str. 505) obávali se, že Ferdinand II. nebo některý nástupce jeho odklidí vůbec všelikou ústavu a monarchický stát přemění v tyranii. Spojením kanceláře čes. s rakouskou za Marie Teresie samostatnost Čech, které již za Ferdinanda II. ve věcech zahraničních a vojenských nedbáno, vyvrácena byla i ve věcech vnitřních. Stvrzením privilegií starých, pokud nepotýkala se s obnoveným zřízením zem. (29. května 1627), jakož i korunovační přísahou zavázal se král „od království tohoto českého nic neodcizovati" (A. III.). Zachováno tudíž právo stavům svolovati ke všelikému odstupování jmění korunního, jakož na př. za války

o rak. dědictví Marie Teresie dožádala stavů, aby svolili k postoupení Slezska a Kladska králi pruskému Fridrichu II. (str. 474). O proměnách, kteréž obn. zřízením staly se v právu soukromém a v řádu soudním, podána podrobná zpráva na str. 493—499, při čemž vyloženy i některé opravné změny, které v duchu nové doby staly se v této části pobělohorského zákonníku.

Obnovené zřízení zemské a první sněm, který po dlouhé době sedmi let v novém složení a s mocí převelice stenčenou r. 1627 v měsíci listopadu opět v Praze byl zahájen, ukázaly, jak za doby místodržitelstva Lichtenšteinova žalostně poklesly národnost a řeč česká. V dobrém zdání o proměnách zřízení zemského ještě r. 1621 navrhoval Martinic, aby arcibiskup, biskupové a preláti a vůbec každý duchovní, kterému přísluší hlas na sněmě, byl domácí rodák neb aspoň získal inkolat a byl mocen jazyka českého (453). V poradách přehlížecí komisse otázka jazyková byla předmětem nejdůležitějšího jednání. Mimo soud apelační na hradě pražském čeština byla do té doby úředním jazykem všech ostatních soudův a zejména nejvyššího soudu zem. Ještě r. 1615 sněm český ostře vyslovil toto výhradné panství českého jazyka ustanoviv, aby na příště žádný cizinec nemohl nabyti inkolatu nebo přijat býti do svazku měšťanského, kdo by neznal jazyka českého. Po vítězství bělohorském císař nedbal ustanovení tohoto, dopustiv velikému počtu Němců, Španělů, Vlachů, aby se v zemi zakoupili, čímž udělil jim inkolat. Výhradně českému jednání při soudech zemských připravena tudíž záhuba. Při poradě o čl. B. 32. starého zřízení zem. o výhradném panství jazyka českého při soudech domácích komisse přehlížecí chtěla češtině zachovati aspoň jistou přednost způsobem takovým, aby před soudem dovoleno bylo mluviti česky i německy a spisy v obou řečích složené předkládati, ale rozudek aby vynášel se v jazyku českém, a při soudě zemském „aby tento jazyk zůstal“, t. j. aby jednání tohoto soudu dála se jen česky, kdežto písemné jednání soudní konalo by se jazykem latinským. Konečně navrhovala komise, aby nové zřízení vytištěno bylo jazykem německým, českým a latinským. Ale ve vyšší přehlížecí komisi ostře vystoupil proti přednosti jazyka českého kníže Eggenberk a vlivem jeho otázka jazyková vyřízena tak, že jazyku německému dostalo se rovného práva s českým (B. 12., G. 2. 3. 4.). Čl. D. XLVII. ustanovoval utvoření dvou senátův u soudu zemského německého a českého. Čl. J. VI. nařizoval, aby všeliké vklady a zápisy do desk zemských činily se

nejen v řeči české, ale i německé a nařízení to odůvodněno tím, že „po udušení a zahlazení té vzniklé rebelie na větším díle cizozemci, obzvláštně pak národu německého, statkův pozemských v držení jsou, jimžto od nás k takovému zakoupení pro jejich dobré chování a prokázání věrných služeb povoleno bylo."

Obnovené zřízení zemské vytištěno bylo jazykem německým a německý text jeho vyhlášen za authentický. Pořízení českého překladu se opozdilo a vytištění jehó nedovedeno ani do konce. Při 17. archu zastaveno a nepokračováno v něm dále. „Co bylo příčinou této zjevné neváżnosti k slovanskému obyvatelstvu Čech, není zjištěno" (str. 507).

I zahájením sněmu dne 21. listopadu 1627 ukázalo se, že zlomeno dřívější výhradné panství českého jazyka. Královská proposice, která jindy vždy přednášena byla česky, tentokrát předčítána byla německy a česky a to od nejvyššího kancléře Lobkovice česky a od místokancléře Nostice německy (518). Podobně na konci sněmu usnesení jeho předčítána byla v obou jazycích, nevíme zda nejprve česky či německy (521). Při korunování syna císařova Ferdinanda III. za rytíře svatováclavské pasováni byli čtyři cizozemci: říšský dvorní rada Ludvík z Zochavy, braniborský tajný rada Šimon Apfelmann, cís. důstojníci Tomáš Teufel z Zillberka a Jan Riz (522). — —

* * *

Veliká jest cena pohrobního díla Gindelova pro dějiny české nejen bohatstvím údajů historických a systematickým, vědeckým vzděláním jedné z nejpamátnějších dob historie naší, ale i po stránce umělecké výborným líčením událostí a zvláště znamenitou charakteristikou osob, které vynikající úlohu hrály při převratu pobělohorském. Z povahopisů těchto poznáváme a vycifujeme všecko mravní rozhorčení, jež duši Gindelovu naplňovalo při tolikerém a tak krutém porušování všeho práva, spravedlnosti a lidskosti, jaké dálo se v Čechách za let 1621—1627. Postačí jména obrazů bohaté gallerie Gindelovy: Caraffa, Lohelius, Harrach, Plateis, Valerian Magni, Appian ze stavu duchovního, vedle Lichtenšteina, Valdšteina, Slavaty, Martinice, Vřesovce, Michny, abychom porozuměli tíze mravního odsudku, jenž z díla Gindelova vyplývá nesmazatelně pro všecky činitele a tvůrce převratu pobělohorského. Štětcem opravdu Breughelovým vymalovány jsou postavy a povahy Slavaty, Valdšteina a Michny. Za to osoba Lichtenšteinova

pozbývá krutosti, s jakou vylíčena byla v Dějinách čes. povstání. Gindely ukazuje, že Lichtenštein nebyl přímo vinen náboženským pronásledováním, „největším svízelem“ té doby; chtělť dopustiti, aby i příště užíváno bylo kalicha, ale musil upustiti od shovívavosti následkem opáčných názorův a rozkazů. Rovněž nepochází od něho plán, aby všickni účastníci odboje potrestáni byli ztrátou statků. Výtka právem stíhá Lichtenšteina pro účast jeho v družstvu mincovním, kterým Čechy byly ožebračeny. Ale i tu byl spíše nástrojem Michny, který chtěl si tím pomoci k hodnostem a ke jmění. Gindely srovnává čas pobělohorský v Čechách s poměry francouzskými v době založení první republiky. „Tu právě jako tam nekonečná kořist kynula vítězům, kteří nebyli vybíraví ve volbě prostředkův, aby dosáhli žádoucího cíle. Ve velkých katastrofách, kterými státy zanikají a nové útvary povstávají, neplatí obvyklé měřítko pro právo a mravnost. Nepokoušíme se tím o žádné ospravedlňování vítězů v Čechách, jenom o vysvětlení toho, že mužové, kteří jinak mohli býti poctiví a nezištní a obětaví, v jednání s přemoženými Čechy neprojevili těchto vlastností“ (str. 422). Jak docela Gindely podlehl síle pravdy historické, jež mu plnými proudy řinula se z přečetných, namnoze nových zdrojův a zřídel! V pohrobním díle svém Gindely ani se neodvažuje ospravedlňovati jednání vítězů bělohorských, týž Gindely, který r. 1880 v Dějinách čes. povstání následky bitvy bělohorské vyhlašoval za oprávněné (r. IV. str. 30), ba za potřebné (str. 5, 72, 459).

Ani odkaz k událostem francouzské revoluce nevysvětluje dosti. Vzpomeňme sobě na situaci Uher v l. 1671—1687! Padesáte let po exekuci Staroměstské potlačení nerozvážného spiknutí předních magnatův uherských vláda cís. Leopolda I. užila za vhodnou příležitost ku provedení podobných změn v politických a náboženských řádech uherských, jaké podařily se v Čechách za let 1621 až 1627. Ale jak jinak zachovali se prelati a magnati uherští! Vyšší duchovenstvo sice rádo chápalo se vhodné chvíle ku vyvrácení nenáviděného protestantismu v zemi, ale když r. 1673 i Uhrám dostalo se Lichtenšteina v osobě J. K. Ambringera, vyšší klerus uherský nedal se do služeb cizích prospěchů, nýbrž věrnost zachoval starému zřízení uherskému.*) S povděkem a pochvalou zazna-

*) Vlastenectví uherského vyššího kleru porozumíme, připomeneme-li, že v době, kdy u nás arcibiskupové Lohelius a Harrach neznali jazyka českého, v Uhřích na stolci předního arcibiskupství v Ostřihomě seděl slavný Petr Pazmány (1616—1637). veliký sic odpůrce reformace, ale zároveň štědrý podporovatel duševního života v Uhřích, zároveň horlivý spisovatel a oprávce jazyka a slohu maďarského.

menává historie uherská, že v těžké době této ve šlechtě maďarské nevyskytlo se Slavatů, Valdšteinův a Vřesovců. Za nových nesnází císařových v Uhřích radám a přímluvám vyššího duchovenstva uherského (arcibiskupa ostřihomského Szelepcsényе, arcibiskupa kaločského Széchenye a j.) a katolického panstva uherského podařilo se dojíti obnovení a potvrzení staré ústavy uherské na sněmě šoproňském (1681) a znovu — i po velikých vítězstvích vojska císařského nad Turky a insurgenty uherskými — na sněmě prešpurském r. 1687. Sněm prešpurský l. 1687 a „němý“ sněm pražský l. 1627 jak výmluvnými jsou mezníky v rozvoji obou národů pod společným žezlem žijících! Srovnání vyššího kleru a katolických magnatů v Uhřích l. 1671—1687 s prelaty a pány českými v letech 1621—1627 jen stěžuje a posiluje odsudek Gindelův o povaze a činnosti působců a tvůrců převratu bělohorského. Po Gindelovi není možná, aby Slavatům dostalo se na příště obranců a velebitelů (Jos. Jireček), aby doba pobělohorská vyhlašována byla za štěstí národa českého a za přípravu ku příštímu obrození (Tomek). Za nezměněné a pečlivé vydání pohrobního spisu Gindelova opravdovým díkem zavázáni jsme Dru Th. Tupcovi.*)

J. V. Řehnický.

---

*) Přehlédnutím zaviněny byly některé pochyby věcné, na něž tuto upozorňujeme. Na str. 209 sídlem pana Karla st. z Žerotína uvádí se chybně Brandýs nad Labem místo nad Orlicí. Na str. 265 zpráva o vyvrácení Jednoty bratrské v Čechách uvedena jest, jako by se byla stala r. 1627, kdežto slušela na str. 135 po vylíčení vítězství Caraffova na sjezdu řezenském r. 1623. Na str. 520 sněm na zapravení dluhů císařových, zvláště na zaplacení osob, které nebyly odsouzeny ke ztrátě všeho jmění, povolil 500.000 zl., ale na str. 521 uvedena summa toliko 50.000 zl. Posel kurfiřta bavorského na str. 504 nazývá se Lübker, na str. 505 správně Leuker. Z chyb tiskových namanuly se nám na str. 96 Bečkovský m. Beckovský, na str. 238 Jiří Hrobčický z Hrobic m. Hrobčic, na str. 264 a jinde ctihodný ředitel T. Bílek psán důsledně Bilek.

Alexandr Dumas syn.*)

Napsal F. X. Šalda.

„Hledal jsem bod, na nějž by se mohla soustředit má schopnost pozorovatelská s největším užitkem. Našel jsem jej rázem: byla to láska," napsal Dumas v předmluvě k Ženě Klaudiově. A opravdu vymezil tak pole, na němž stojí ve všech skoro svých pracích. Všecky jiné svazky a vztahy ustupují v díle jeho tomuto jedinému. A ani snad neustupují, jako spíše jsou v něj sváděny. Dumasovo ponětí lásky je neobyčejně široké, daleko širší, než na jaké byla do něho zvykla literatura. Dumas zaujal se tímto jedním problémem, prohluboval a rozšiřoval jej celý život, vetkal do něho řadu otázek a záhad jiných.

Z jeho díla nelze odvoditi jednotné nazírání na tuto otázku, vypravovanou theorii vztahů mezi mužem a ženou. Dumas kolísal, měnil své názory: jsou hry, v nichž nazírá na lásku jako optimistický a naivní ideolog, v nichž lásku odlučuje a od-

---

*) Alexandr Dumas syn nar. se 27. července 1824 v Paříži jako nemanželské dítě autora Mušketýrů a Marie Kateřiny Lebayovy, šičky. Psal romány, z nichž část zpracoval pak v dramata a z nichž nejdůležitější je L'affaire Clemenceau (1866). Hlavní hry divadelní jsou: La dame aux camélias, 5 jedn. (hrána: 1852); Diane de Lys, 5 jedn. (1853); Le demimonde, 5 jedn. (1855); La Question d'argent, 5 jedn. (1859); Le Fils naturel, 5 jedn. (1858); Un père prodigue, 5 jedn. (1859); L'ami de femmes, 5 jedn. (1864); Les idées de Mme Aubray, 4 jedn. (1867); Une visite de noces, 1 jedn. (1871); La princesse Georges, 3 jedn. (1871); La Ferme de Claude, 3 jedn. (1873); Monnar Alphonse, 3 jedn. (1873); L'etrangère, 5 jedn. 1876); La princesse de Bagdad, 3 jedn. (1881); Denise, 4 jedn. (1885); Francillon, 3 jedn. (1887). Souborně vyšlo divadlo jeho v 7 svazcích (Théâtre complet, 1868—92). Z brožur jeho nejdůležitější: L'homme-femme (1872); La question du divorce (1880); La recherche de la paternité (1883).

děluje úplně od člověka jako bytosti společenské, v nichž jedná o ní jako o abstraktním citu, jenž sám ze sebe se ospravedlňuje a vykupuje, a jiné, v nichž ji pojímá s pessimistickým materialismem jako slepý osudný chtíč rozvracející všechen řád a hubící všechen život. Jsou hry, kde očisťují se kleslé dívky samy ze sebe silou lásky, tak že se vyrovnají pak zcela čestným dívkám a jako ony provdávají se za počestné a šlechetné mladíky, jsou jiné, kde autor hlásá a dovozuje, že „rozum, řád společenský tomu chce, aby počestný muž oženil se jen s počestnou ženou.“ A hry ty jsou odděleny od sebe třeba jen několika roky jako Dáma s kameliemi (1848) a Polosvět (1855), kdežto pozdější Názory paní Aubrayové (1867) a Denisa (1885) přimykají se zase k Dámě s kameliemi. Jsou hry, kde lásce se přiznává právo býti volnou a projeviti se bez ohledu na hranice a meze společenské, kde se ospravedlňuje nebo omlouvá alespoň s evangelickou shovívavostí, se soucitem a něhou k trpící a hřešící ženě, jsou jiné, kde autor pronásleduje hřích, vášeň, jež hubí společenský útvar, rodinu, s plamenným mečem starého zákona v ruce a s kletbami na rtech, kde hřímá positivný zákaz sinaiský, kde s tvrdou rozhodností křičí: bílé je bílé, černé je černé, není lásky mimo manželství, je jen prostituce. Nejpřísnější monogamie hlásá se v Denise (... „máš ctíti první ženu, již jsi poznal a miloval, svou matku, ve všech ženách, jež pak potkáš, a kdekoli je potkáš, máš sdružiti se pro život i věčnost jen s jedinou ženou, s níž vejdeš ve sňatek a nemáš míti jiného důvodu v manželství než lásky“) a jinde dává se právo manželi „mstíti svou čest“ a zastřeliti milence své ženy, již manžel naprosto zanedbává, s níž nežije, od níž se bez příčiny odvrátil a již zaměnil ženami jinými. (Diane de Lys.)

A tak z divadla Dumasova nelze abstrahovati určitou formulaci lásky a rodiny, nelze dobýti určitý názor jeho na ženu a poměr její k muži, postavení její ve společnosti. Nelze abstrahovati soustavu mravní, poněvadž Dumas kladl a zodpovídal si otázky z různých hledišť postupně a nezachoval týchž předpokladů, poněvadž naladění jeho moralistní podléhalo změnám a probíhalo různými stupni: od čiré a naivní důvěřivosti v dobré lidské jádro, v mravní hodnotu a svobodu vůle a citu až po nejskeptičtější fatalismus, jenž neviděl v člověku nic než divoký slepý přírodní živel, tajemnou sílu, která se musí opoutat, aby neodplavila pracně a těžce stavěnou budovu kultury.

V divadle Dumasově není soustavného uceleného formování a řešení záhady lásky. Dumasova morálka byla konec konců ryze empirická a citová, náhodná řeknu, třeba sám domníval se, že hry jeho jsou zákonodárné návrhy a společenské opravy. Morálka Dumasova byla nejprostší, jaká se dá myslit: miloval dobré a chtěl jim pomáhat, nenáviděl zlé a chtěl je potírat. A kdo je dobrý a kdo zlý? Na to si odpovídal od případu k případu. Podle situace byl to ten, kdo trpí. Vezměte tutéž osobu, postavte do jiné situace, vedle jiných osob, kde nebude trpět, kde bude chtíti dobýt něčeho po případě — a Dumas odsoudí tutéž osobu, kterou dříve osvobodil. Jako do očí bijící příklad: kleslou ženu, utištěnou, pohrdanou, milující a trpící Dumas osvobodí a dovede do náručí čestného muže, na prah kostela (Dáma s kameliemi, Jeannine v Názorech paní Aubreyové) a tutéž ženu, jakmile se domáhá klidně, s jasnou hlavou, nesentimentálně, vědomě a účelně rehabilitace společenské odmítne, a zatratí (Suzanne d'Ange v Polosvětě). První osvobodí ve jménu nějakého abstraktního práva „přirozeného", druhou odsoudí z „rozumu společenského", positivního, ze zákona a práva daného. A tak je divadlo jeho samá kontradikce, poněvadž není nijak rozumově urovnané, nýbrž vedené cele citovostí autorovou. Řešil od případu k případu ne klidně, ale celou pobouřenou vznešenou svou sympatií nebo nepřátelstvím. Na figurách, jež stvořil, lze si tuto pobouřenou bojovnou citovost nejlépe súčtovati.

Dumas byl předem člověk bojovný, polemik, zápasník. Kritikové, kteří vykládají autory dědičností, ukazují, jak Dumas mohl zdědit tuto bojovnost po předcích, předem po svém dědu, obrovském statečném generálu republikánském, jak v něm procitla k životu nenávist a útočnost utištěných plemen, židovského a černošského, jichž krev proudila v jeho žilách. Všecky jeho hry skutečně hájily vždy nejodvážnější posici, takovou, jež byla nesympatická obecenstvu, a hájily ji ne klidně, se snahou zalichotiti a vemluviti se ve přízeň nebo dovolati se rozumné úvahy, nýbrž vyzývavě, křiklavě, na nejkrajnějším případě. Hry jeho již samou formou svou, neobyčejně břitkou, podrážděnou, plnou paradoxního výsměchu, vyzývají přímo k odporu. Na divadlo, které bylo vždycky pokládáno za místo povrchní a lehké zábavy, postavil těžké záhady a otázky. Všecko, kolem čeho divák i v životě chodil rád s odvrácenou tváří, po-

stavil mu na divadle (kam se přišel večer bavit a zotavit po únavách života) do plného světla, přímo před oči. A dále: řešil vždy tak, že zkrvavil, jak nejvíce mohl, konvenci nebo t. zv. zdravý rozum diváka. Ukázal jsem, že řešil nedůsledně, ale za to vždycky rozhodně, s mrazivou určitostí, absolutní jistotou, která drtila a z níž nepřipouštěl pro tu chvíli výjimky a odvolání. A tak, je-li hra psána pro volnou lásku, demonstruje se these na krajním exempláři, stejně zase, je-li psána pro nedotknutelnost manželství, pro neporušitelnost manželky absolutní a za všech podmínek, popravují se na jevišti osoby poměrně nejméně vinné, s nimiž divák cítí lítost a proti jichž smrti protestuje — tak Pavel Aubray, milenec hraběnky de Lys, jejž zastřelí zhýralý její manžel (Diane de Lys), tak de Fondette (Princesse Georges), kdežto vinník kníže de Birac, který zrazuje vlastní ženu s ženou druhého, unikne spasen — vlastní ženou.

Toto ustrojení ducha Dumasova proniká celé jeho divadlo, od konstrukce jeho osob až po výraz a dikci hry. Dumas je předem dialektik, hajitel thesí. A z toho plyne již hrubost jeho figur, abstraktní allegorický jich ráz. Dumas ve většině her alespoň (výjimky hned se dotknu) nemá smysl pro odstín, přechod, pro skutečnou duševní plnost, hybnost, složitost. Osoby jeho nejsou pozorovány, jsou hrubě konstruovány jako pevnost nebo srub. Jsou svedeny v hrubé útočné dialektické linie. A další důsledek této polemičnosti: jsou přehledné a dají se utřídit v primitivní stupňované kategorie: v klimax a antiklimax — tvoří řečnický i logický řetěz.

Tak nejprve ženy můžeme rozvrhnout na tři skupiny. První: zcela dobré a čestné, které odolají nástrahám a neklesnou. Jsou to ženy, které plní podle Dumase poslání svého pohlaví, které mu dobře slouží, které z lásky učinily povinnost, milují muže svého ne jako individuum pro rozkoš, nýbrž jako otce svých dětí, jako bytost rodovou, pro rodinu, kterou s ním zakládají, odpouštějí mu a milují jej i když je zrazuje a je jich nehoden, jsou mu poddány právě jako zakladateli rodiny, tvůrci a množiteli života po vůli boha nebo po řádu přírodním, které celé rozplývají se v rodině, žijí ve svých dětech, jež mají s manželem a pánem svým. Jsou to bytosti právě rodové, ženy po výtce a nejženštější, jak rozuměl Dumas. Poddanství muži je jim přirozenou potřebou, poddanství to vezmou na se jako nutné jho, aby mohly vyplniti svou funkci sociální (t. j. za-

ložiti rodinu) a vezmou jho to od prvního muže, s nímž se potkají a jenž je způsobilý státi se otcem jejich rodiny. Ženy trpné, oddané, šlechetné, dobré, které povznášejí muže, jemuž se poddávají.

Krajní exemplář této třídy je Kateřina v Cizince. Provdala se za neřestného zhýralce vévodu de Septmonts, který si ji vzal ze spekulace, aby penězi jejími zaplatil své neřesti a mohl v nich dále pokračovat, který ji zabijí na duši i těle surovostí své smyslnosti, který ji snižuje „jako nejkleslejší nevěstku“, zrazuje a uráží — a přece by tato žena ho nezradila, ač miluje přítele z mládí Gerarda a dotrpěla by v poddanství tohoto muže-zvířete, kdyby náhodou nezhynul vlastní neřestí, kdyby jej nezabilo jiné smyslné zvíře, zvíře-žena, Mrs Clarksonova.

Vedle Kateřiny stojí hned Severina z Princesse Georges. Severina vzala si muže svého, knížete de Birac, z lásky, ale ten zradí ji po několika měsících s hraběnkou Sylvanií, již pokládá za svou přítelkyni. Severina odpustí muži svému a více ještě: spasí jej svou láskou. Navrátí se k ní a ona miluje v něm otce svých dětí. A stejná situace ve Francillon: Francina odpustí nevěrnému muži, nesplácí mu nevěrou; celý pocit jeho je ten, že v něm na několik hodin vzbudí víru, že se mu pomstila, „oko za oko, zub za zub“.

A do téže kategorie náleží konečně všechny ty ženy, jež z hněvu k nehodnému muži zakolísají se chvilku na přímé cestě, ale hned se vzpamatují; zarazí před nevěrou, odvrátí se od ní, nepodlehnou ji. Tak Jane v Příteli žen, paní de Loman v Polosvětě, Lionetta v Princezně bagdadské.

Druhá kategorie žen Dumasových jsou ty, jež klesnou z nevědomosti, podvedeny nebo oklamány mužem, nebo vehnány ve hřích otráveným prostředím, jímž jsou obklopeny a v němž rostly. Jsou to ženy v jádru dobré a čisté, hodné, aby se staly matkami, aby založily rodinu. A ty Dumas osvobozuje čistotou jich duše a lásky a provdává za šlechetné velikodušné mladíky; tak Jeanninu (Idées de Mme Aubray), která z nevědomosti hřešila, již podvedl Tellier, za Kamila Aubraye a Denisu, již vedl Fernand, za Andréa de Bardannes. A stejné štěstí potkalo by kající se Markétu (Dáma s kameliemi), kterou by si jistě vzal za ženu Armand, kdyby nezemřela tuberkulosou. Raymondu (Monsieur Alphonse) svedl Oktav a učinil ji matkou dcerušky; Raymonda provdá se pak za Montaiglina, kterému nevyzná pravý stav věci

a přijme dcerku jako cizí do rodiny: miluje své dítě a milenec její hrozí jí, že jí dcerku odejme na vždy. Trpí nesmírně, až manžel dopátrá se jejího tajemství a odpustí jí a více ještě: zastane se jí proti jejímu bývalému milenci. A tato Raymonda zasloužila si tak velikodušné ochrany, poněvadž neměla viny, byla lstivě a násilně svedena. A šlechetný muž Montaiglin odpouští této ženě pro matku.

Jindy hubí však tato žena-zvíře muže dobré a čestné; shltne jich jmění, práci, čest; rozvrátí jich talent, který by mohl prospěti lidstvu; zotročí, zradí, zaprodá jich duši, city, rozum, geniální vynálezy. Taková je Sylvanie v Princesse Georges, která přivede na mizinu svého muže, jenž ji k smrti miluje a pak přechází z jednoho náručí do druhého, vyssává a hubí jednoho muže po druhém. Taková je Iza v románě Affaire Clemenceau, taková je Césarina v dramatě Žena Klaudiova.

S touto ženou nemá Dumas slitování. Ta je mu otravou společnosti, zrádcem vlasti. Tuto ženu dává popravit muži v Ženě Klaudiově s klidným svědomím; nad ní vyřknul ortel: zab ji!... „A nyní, když přes svou obezřetnost, svou zkoumavost, svou znalost lidí a věcí, svou ctnost, trpělivost a dobrotu byl jsi oklamán zevnějškem a falší — když jsi k sobě přidružil pro život bytost nehodnou sebe — když marně jsi se pokoušel učiniti z ní manželku, jaká má býti a nemohl ji zachrániti mateřstvím, tím zemským vykoupením jejího pohlaví — když nechce tě poslouchati ani jako manžela, ani jako otce, ani jako přítele, ani jako pána a nejen opustí své děti, ale odejde s prvním, jenž přijde, a vyvolá do života děti jiné, v nichž bude dále trvati na tomto světě její prokleté plemeno — když ji nic nedovede zdržeti, aby neprostituovala své jméno svým tělem — když tě obmezuje v tvém lidském pohybu — když tě zastavuje v tvé božské činnosti — když zákon, jenž dal si právo svazovati zakazuje si rozvazovati a prohlašuje se bezmocným — prohlas se sám ve jménu svého Pána za soudce a popravčího tohoto stvoření. Není to vůbec žena, není to žádná žena; nemá smyslu v božím plánu, je to čirý živočich; je to opice ze země Nod, je to samice Kainova: — zab ji!“ *)

Těmto třem třídám žen odpovídá souběžný a obdobný žebřík mužů. A zase potkáváme tu nejprve muže neúhonné a čestné, kteří jsou obětí ženy-zvířete (Klaudius v Ženě Klaudiově,

*) L'Homme-Femme, str. 175.

Tenemonde v Princesse Georges), muže čestné, velikodušné, šlechetné, kteří odpouštějí těžce stihané a bez své viny klesle manželce a zastanou se jí i proti svůdci (Monteglin v Monsieur Alphonse) a pak zcela zvláštní odrudu Dumasovi vlastní, o níž se zmíním ještě, přátel žen t. j. mladých mužů, kteří studují otázku styku mezi mužem a ženou, pozorují hru lásky, rozumují o ní pessimisticky, robí na ženy mnoho zlostných schopenhauerovských paradoxů, ale nicméně přes to jsou jim „přátely", jak praví Dumas, jich důvěrníky, kteří nekořistí nijak z jich nesnází, muk, nesvádějí ženy ty, nýbrž naopak zachraňují je a vrací do náručí jich mužů, uvádějí na přímou cestu. Dumas několikráte vrátil se k tomuto charakteru, naposledy a nejplněji jej dokreslil v Ryonsovi v Příteli žen. Před tím v Demimondu potkáváme se s týmž typem v Olivieru de Jalin a později v Lebonardovi ze Svatební návštěvy, který ochrání také svedenou ženu před jejím milencem. Ryons zachrání Janu Simeroseovu a Balbinu, Jalin pí. de Lornan a Marcellu.*) „Miluju ji příliš, než abych ji chtěl zavléci na chybnou dráhu", praví Jalin. A konečně vedle těchto mužů, kteří chrání před pádem ubohé ženy, stojí jiní, kteří velikodušně přes předsudky společenské vstupují do manželství (dívkami nevinně svedenými (Kamil Aubray z Idées a André z Denisy).

Druhá skupina jsou muži, kteří klesnou a zapomenou se na čas, ale spaseni láskou svých žen vrátí se k povinnosti, práci, rodině. To je kníže de Birac, jejž spasí Severina (Princesse Georges, to je Lucien, jejž spasí Francina (Francillon), obě ženy neobyčejné duševní síly a mravního rozhledu.

A třetí kategorie: muž-zvíře, živočich smyslné rozkoše, samec-vířenka, pendant k samici-vířence. Je to lstivý svůdce nevinné dívky, kterou opouští, když ji zneuctil, který nezná se k dítěti svému, nechce založiti rodinu Fellier v Idées, Fernand v Denise) nebo který pronásleduje ženu, již učinil matkou (Octav v Monsieur Alphonse). Je to milenec, který svede ženu a odvrátí se od ní, poněvadž je daleko čistší než on, který se klidně ožení potom, ale hned by se zase vrátil k první ženě, kdyby mu poskytla jen ostřejší smyslné požitky, na veřejnost pokrytecký horlivec pro neporušitelnost manželství, v nitru nejzhýralejší světák (Cygneroi v Návštěvě svatební). Je to konečně zcela nestoudný otevřený cynický zhýralec, který

*) „Cizinka": Rémonin v I. jedn. 1. výst.

umučí ženu smyslností a surovostí — (vévoda de Septmonts v Cizince). Tohoto muže odsuzuje Dumas stejně jako takovou ženu. Muž ten je prvkem rozkladu společenského, smrt jeho ziskem pro společnost. To je samec-vířenka, jak jej nazývá lékař přírodozpytec Rémonin v Cizince. „Jak, vy čtete mé články a nevíte, a neznáte vířenky? Ukážu vám je, je to velmi zajímavé. Jsou to rostliny zrozené z částečné korupce těl, jež lze rozpoznati jen pod mikroskopem a jež byly dlouho pokládány za živočichy... Mají za úkol kaziti, rozkládati a hubiti zdravé části dotyčného těla. Jsou to dělnice smrti. Nuže, společnost je tělo jako ostatní, jež se rozkládá v některých částech a v některých dobách a vytváří vířenky s lidským tvarem, jež se pokládají za bytosti, ale nejsou jimi, a jež nevědomky snaží se zkaziti, rozložiti a zničiti zbývající tělo společenské. Na štěstí příroda nechce smrti, chce život. Smrt je jen jedním z její prostředků, život je její cíl. Odporuje tedy těmto činitelům zhouby a obrací proti nim chorobné principy, jež obsahují. A tak vidíme, jak lidská vířenka zmate si jednoho večera, kdy příliš mnoho pila, okno s dveřmi a rozbije si na dlažbě něco, co jí sloužilo za hlavu, nebo ztratí-li jmění ve hře či sklame-li ji její vířenka-samice, prožene si kulí to, co pokládá za své srdce nebo narazí na vířenku větší a silnější, jež ji zastaví a zahubí. Lidé roztržití vidí v tom pouhou skutečnost, lidé pozorní zákon.“ (I., 1)

Třetí a poslední kategorii Dumasovu vyplňují ženy naprosto zkažené, v jádře špatné, zvrhlé a nebezpečné lidské společnosti. Jsou to ženy, jež neplní podle autora poslání svého pohlaví, jež nezakládají a nemilují rodiny, jež hledají jen smyslnou osobní rozkoš a jež tak do společnosti vnášejí rozklad a smrt. Nemohou být nikdy dobrými matkami, jsou to bytosti rozkošnické, sobecké, živočišné. Představují v divadle Dumasově jeho pojetí ženy čiře pessimistické, materialistické, jsou výtvorem jeho mystického fatalismu, který jej ovládl v jedné periodě jeho tvorby úplně a projevil se zejména v románě Afaira Clémenceauova (1866), brožuře L'Homme-Femme (1872), dramatech Ženě Klaudiově (1873) a Cizince (1876).

Toto pojetí ženy je zcela orientální a symbolické. Nejposlednější satanismus, s kterým dnes se blýská jedno křídlo dekadence, je již obsažen v těchto pracích Dumasových. Žena je tu živelní silou, zhoubnou a nezodpovědnou, služkou ďáblovou, kterou kazí dílo boží, hubí život manželský, rozvrací rodinu, podkopává společnost. Je to symbol smyslnosti, zvíře

z Apokalypsy. Nehledá nic než rozkoš a hřích a jen ten může dát také muži. Je to nevěstka, kterou nelze spasit a vykoupit ničím. Je to smyslnost, která zabijí rozum, čest, práci, talent i genia, cnost i nevinnost; je to „zvláštní zvíře, jež se plíží do rodin čestných žen v noci, aby jim ukradlo jich štěstí a požralo děti“ („Cizinka“). Dumas nakreslil tento typ v řadě představitelek. Je to předem Suzana d'Ange (Demi-monde), nevěstka bezohledná a ctižádostivá, jež bez lásky, vypočítavým podvodem a klamem chce se vlouditi čestné společnosti, chce se provdati za dobrého muže Rajmunda. Je to dále „cizinka“, Američanka Mrs Clarksonova. která jde světem podmaňujíc si všecky muže a ukrádajíc je jich ženám a rodinám; krev a smrt značí její tajemnou cestu učenou a vypočtenou božskou prozřetelností jako mor a válka. Je to krvavá metla, zlověstná vlasatice boží msty pro zkaženost a kleslost lidskou. Tato žena-zvíře, tato žena živelná síla a slepý ničivý pud, tato „vířenka-samice“ má to zvláštní mystické poslání: má zbavovat společnost mužů stejně nebezpečných a pustých jako je sama, mužů-zvířat, „vířenek-samců“· bytostí zhýralých a silných, jež nepovznese žádná choť, nevykoupí žádná žena, kteří nedovedou býti otci, kteří jsou rozkladem rodiny a společnosti jako je Septmont. Takovýto muž-zvíře narazí na takovouto ženu-zvíře, která jej překoná a pohltí a zbaví tak společnost parasita.*) V tom smyslu je poslání její blahodárné jako v „Cizince“. Pohltí nehodného nenapravitelného manžela a umožní tak, že dobrá čistá žena-mučenice může se provdati za dobrého muže, jehož by se jinak zřekla, že ho může milovati a založiti s ním rodinu.

Tímto přehledem jsou vyčteny všechny hlavní osoby Dumasovy (nehledíme-li k saisonérům, kteří pointují a vyjasňují tendenci hry). Jak viděti, jsou hrubě a lineárně konstruovány a daleko méně bohatě a plně pozorovány. Živých karakterů bohatých a měnivých je v jeho hrách málo. Ale jsou přece. Předem pan Alfons sytý typ milence z povolání, který si ženami upravuje svou kariéru a jemuž láska je prostředkem ke společenskému blahobytu. Vedle něho přítel žen Ryons, do něhož Dumas vložil nejvíce ze sebe a jež je nejcennější a nejbohatší jeho typ, který nese zcela patrně pečeť své doby a bude snad budoucnosti příznakem dnešního moderního člověka. Tento Ryons podává nejjasněji také smysl snah Dumasových a jeho názor na lásku. Ryons je pětatřicetiletý světák, Don Juan, který si zakládá na tom, že zná ženu, že vystihuje tajemství pohlavního

poměru. Pracuje jen „v tomto odvětví přírodopisu“, jak praví. Je to člověk, který posuzuje ženy theorií pessimistickou, který je znuděn a přesycen požitky i klamy vášně, který jen pozoruje a odkrývá všude podvod v „komedii lásky“. Je pessimista, ale právě proto soucitný s křehkostí, slabostí, utrpením žen. Sám unaven láskou a znechucen jejími mukami a rozmary „účtuje si příčiny, kontradikce, nejasnost, fantastickou těkavost ženského srdce, radí, stírá slzy, smiřuje milence“. Je to vystřízlivělý Don Juan, člověk znechucený láskou tělesnou a toužící po styku duševním, typ, jenž nese skutečně pečeť doby, únavy hmotou a touhy po duchovosti. Francouzská kritika*) pokládá jej za poslední stadium rozvoje donjuanského typu. Je to člověk, který nežije živočišně lásku, který je unaven dobrodružstvími a neklidem jejím, který nalezá vyšší požitek v tom, že pozoruje, analysuje, přemítá, theoretisuje. Zamiluje-li se pak do slečny Hackendorfovy a vezme-li si ji přes svou spisogynii za ženu, je to láska duchovější, láska méně tělesná, spíše přátelství než vášeň.

A vedle tohoto (alespoň po jisté stránce) moderního člověka postavil tu i Dumas typ moderní ženy v Janě Simeroseové. Je to žena zjemnělého svědomí, čistá, přísná, duchová, která se děsí hrubé smyslnosti manželství a má o lásce tento povýšený názor: „říci ženě: miluje vás, znamená říci jí: shledávám vás mezi všemi bytostmi nejhodnější toho citu nejvznešenějšího mezi city; sdružme svoje myšlenky, radosti, slzy a v tomto nehmotném obcování rozumů a duší budiž pohled vždy přímý, nadšení vždy vzn. výraz vždy čistý, svědomí vždy volné“.

V těchto posledních dvou postavách jest hledati smysl díla Dumasova v tom, co má nejlepšího. Pessimistické v základě ponětí jeho lásky vede na konec k duchovosti, k čistšímu a hlubšímu nazírání vztahu pohlavního. A jakož opravdový pessimismus pojí se vždy se soucitem k trpícím a bývá mnohdy pramenem činnosti reformační, žízně a touhy po spravedlnosti společenské, stejně bylo i u Dumasa. Hry jeho vedeny jsou vždycky touhou po spravedlnosti Ona diktuje mu Dámu s kameliemi i Názory paní Aubrayové, kde našel pro kleslé ženy slova evangelického soucitu, ona diktuje mu Pana Alfonse, jehož ryze evangelické rozřešení vzbudilo odpor „společnosti“, ona vedla jej k tomu, že položil v principu právní rovnost muže a ženy, že ve Francillonu cizoložství

*) Ernest Tissot, Les évolutions de la critique franç. 118.

mužovo postavil na roveň cizoložství ženy a stejně je stíhal. Ona vedla jej k tomu, že domáhal se rozvodu jako prostředku čistoty a povznesení manželství, že se ujímal všech utištěných a vyděděných.

Toto nazírání na pohlavní poměr bylo ve francouzské literatuře a hlavně na francouzském jevišti cizí a nebývalé. O lásce mluvilo se na něm pouze jako o žertu, dobrodružství s povrchní cyničností a veselým triviálním vtipem. Dumas v té příčině je novotářem; v tom je také jeho zásluha. Na divadlo, které dotud bylo místem pouhé zábavy a pouhého hrubého vtipu, vnesl on dojemný vážný a hloubavý tón, postavil záhady duše a společností s opravdovou příkrou rozhodností. Dobře postihuje jeho reformační zásluhu právě v tomto směru Georges Pellissier: „Jedna z největších odvážlivostí Dumasových byla vylíčiti ženu jako nižší muže právě na divadle, t. j. na místě, jež ve všech dobách bylo vyhraženo vítězství ženy nad mužem.*) Až do něho nebyly ty vážné záhady lásky, manželství, čistoty, otcovství brány vážně na jevišti. Na jevišti se nehloubalo o nich, nebylo soucitu s tím, kdo v nich byl oklamán nebo zničen, dostalo se mu jen výsměchu. Dumas byl na jevišti vědomě moralista a vědomě chtěl dáti diváku mysliti. Nepřeceňoval divadla. Uznával, že je to zvláštní genre, který žádá zvláštní techniky, zvláštních prostředků, aby mohl působiti na širší massu a vidí v tom i jeho slabost. Vykládá, že divadlo žije z mnoha illusí, lstí a překvapení a že je třeba k němu hlavně umění dovésti okouzliti. „To je vlastní právě velkým hromadám lidí, že mohou býti okamžitě svedeny slovem, gestem, výkřikem. Aby kdo unesl tisíc individuí, potřebuje jen rozčilit; aby unesl jedno, musí je přesvědčit“. Ač byl znamenitý technik, nechtěl psát pro divadlo, chtěl psát pro knihu. „Divadelní díla nejsou psána pouze pro ty, kdo chodí do divadla; jsou psána také a hlavně (surtout) pro ty, kdož tam nechodí. Divák rozhoduje jen o úspěchu, čtenář o slávě.“

A k jeho cti je třeba vyznat, že v díle jeho jsou dvě tři figury, jedna dvě hry (Přítel žen, Svatební návštěva), jež nepostihuje plně divák, jež dovede pochopiti teprve čtenář.

*) Nouveaux essais de litt. contemp., 88.

Z naší novější poesie politické.

Napsal F. V. Krejčí.

(Dokončení.)

Hned za rok po „Tristium Vindobona“ přišel Svat. Čech s novou knihou politických básní, s „Písněmi otroka“ (1894). Osoba jejich autora, jeho poměr k mladočeské straně, časový moment, v němž se objevily — to všecko je dovedlo povýšiti na literárně-politickou afféru prvého řádu, která rozvlňovala naši veřejnost po celé první měsíce r. 1895. Kdybychom jednali zde o politické poesii po stránce jejího zevnějšího úspěchu, byli bychom nuceni považovati „Písně otroka“ za nejvyšší její bod. Počet vydání, na naše poměry neslýchaný, mandát říšského poslance podávaný básníkovi, adressy, deputace, diplomy, to všecko jsou věci, o nichž sotva sní český básník ve svých nejctižádostivějších chvílích. Ale hned z počátku tu byly některé okolnosti nápadny. Stále se mluvilo více o tom faktu, že Sv. Čech „Písně otroka“ napsal, než o písních samých. Kritika jaksi kolem nich obcházela a až na několik výjimek nechtěla říci o jejich literární stránce pravé slovo. Žádná z písní neuchytila elementární silou ve vrstvách, v nichž se právě nejvíce slavily; žádná se nestala populární. Celý význam jejich byl uměle stvořen kombinací politických poměrů a časovým momentem, v němž se objevily: všecko totiž, co hlásalo oposici panujícímu systému (tedy nejen mladočeská strana, ale i pokroková a dělnictvo), vidělo v nich pohodlnou a lacinou zbraň na poškádlení Thunova régimu v době, kdy jiné oposiční projevy byly nebezpečny. To jest jejich význam umělý, do přirozena jaksi nadurělý, nekryjící se s jejich skutečným rázem a obsahem. Tím nepopírám však skutečného jejich významu, který však chci hledati pouze v jejich vnitřním karakteru a v postavení, které zaujímají v individuelním rozvoji svého autora.

Jejich nejzákladnější psychologickou půdou jsou city utlačeného jakožto protitlak na útisk; tedy bolest nad ztracenou svobodou, touha po ní, zoufalost střídající se s nadějí, hněv tu jen tlumený, tam zas vybuchující ve zjevnou vzpouru. Jak viděti, není tato citová škála příliš bohata — to tvoří právě jednotný ráz písní, ale také i jistou jejich monotonnost. A také na dvě pouze myšlenky, které bychom mohli nazvati politickými, se dají svésti. Předně totiž na předpoklad, že dnešní společnost a stát jsou založeny na nadvládě jedněch tříd a kruhů a na poddanství a útisku jiných. A za druhé: na ideu rovnosti ve státě a společnosti, která tvoří předběžný postulát oněch citů. Všecky jmenované city tryskají právě z přesvědčení, že tento postulát není splněn. Obě myšlenky jsou však v této abstraktní formě nanejvýš neurčity a připouštějí různý výklad. Může se mluviti o útisku politickém, národnostním, sociálním nebo duchovním. Snad platí pro naše poměry a pro naši dobu všecky tyto momenty — možná však že ne, alespoň ne všecky stejně. Idea rovnosti (a s ní související požadavek svobody jakožto prostředku k dosažení té rovnosti) má také stránky, o nichž možno diskuttovati — alespoň celý moderní proud aristokratické morálky stojí proti ní. Záleží proto na tom: v jakou formu je básník vtělil, z kterých konkretních stránek je pojal a do jakého stupně šla intensita jejich výrazu?

Odpověď k těmto třem otázkám nám podává celou karakteristiku i kritiku „Písní otroka“. Sv. Čech vtělil tam zmíněné myšlenky a city v allegorickou formu otroctví, čímž již naznačeno, že je pojal v nejkrajnějších jich významu — neboť instituce otroctví byla nejextremnějším zjevem útisku a nerovnosti. Výraz oněch citů a myšlenek je zde tedy nanejvýš intensivný. — Z jakých konkretních, totiž čistě časových, věcných stránek je pojal, je těžko říci. Myslí svou allegorií otroctví sociální či politické či národnostní? Patrně od každého něco. Ale tak se stalo, že právě tak, jak je allegorická forma provedena jednotně a důsledně, je konkretní jejich tendence různosmyslná, nejednotná a že zavdala podnět ke směšným až tahanicím se jednotlivých stran o to, kam písně ty směřují a komu slouží. Patrně však mělo tu nejvíce pravdy dělnictvo — na útisk hospodářský se tyto allegorie nejvíce ještě hodí. Ale že by byli otroky příslušníci t. zv. českého lidu (t. j. voličové z buržoasie, středních tříd, rolnictva a maloživnostnictva), o nichž se přec jindy hrdě hlásá, že konají

pravé divy v politických činech, že dovedli odvrátit punktace atd.? A že bychom byli otroky jako celek národní proti jiným národům? Jak viděti tedy, ukazuje se naznačený okruh citů a myšlenek zmateným a do nepravdiva přehnaným, překročí-li pole allegorie. Může míti pravdu jen subjektivní, totiž jako výraz umělecké duše, citlivé ve věcech svobody a spravedlnosti a podrážděné útiskem, jejž kolem sebe vidí, jejž i na sebe pak přenáší a individuelně jej zbarvuje, t. j. i zveličuje. V této intensitě nemá však pravdy objektivné, t. j. není skutečně tak chápán a cítěn v massách, čili není — vyjímaje hnutí proletariátu — výrazem nějaké skutečné veřejné nálady. Průměrný náš člověk, na př. mladočeský volič necítí se otrokem — naopak je hýčkán, úsudku jeho se lichotí, význam jeho se zveličuje.

Netřeba mi snad ani podotýkati, že co jsem zde řekl o intensivním výrazu „Písní otroka", týkalo se intensivity vyjadřovaných myšlenek a citů, ne však intensivity jejich formálního, básnického výrazu. Ten je právě naopak mírný, málo spontanní, akademicky vybroušený, hladký a studený. Látka by byla vyžadovala co největší bezforemnosti, výrazu co možná elementárního — tak jak „Písně otroka" však jsou, bije v nich úmyslnost a pečlivost formy příliš do očí a stírá dojem obsahu. Jak mnohem mohutněji působí rhapsodický a improvisatorský tón Macharových Tristií!

Řekl jsem shora, že „Písně otroka" mají svůj význam v individuelním rozvoji svého autora. Postavme je vedle prvých jeho pokusů v politické poesii, vedle „Evropy", „Slavie", kde je ještě jakýmsi slavjanofilským liberálem, který se sociálního hnutí bojí, a vedle Jitřních a Nových Písní, v nichž je mladočeským demokratem se vzrůstajícím smyslem pro hnutí proletariátu — a máme před sebou celou tu křivku, kterou v postupu těchto knih opsal. Je to, v základech vzato, vždy znatelnější opouštění abstraktní nacionálné ideologie, historismu a běžného slavjanofilství a vždy zřetelnější přibližování se dominujícím moderním otázkám. „Písně otroka" jsou krajním výrazem jeho demokratismu, demokratismu jak myslím především sociálního, morálky slabých a utlačených, výrazem dnešního člověka, nespokojeného a bouřícího se člověka Rousseauova a Revoluce. Heslo svobody táhne se nepřetržitě celým rozvojem Sv. Čecha — v tom ohledu je tento rozvoj jednotným. Jenže jsou tu tři postupné fáse tohoto hesla. Předně svoboda národa (viz byronovské sympatie se všemi utlačenými národy v „Básních"

a „Evropě"), za druhé: svoboda národa současně se svobodou jednotlivce jako politického občana (Jitřní písně, Nové Písně) a konečně svoboda všech utištěných, tedy především proletářských mass. Další etappou byl by důsledně požadavek svobody ve svém nejvnitřnějším smyslu, svobody pro jednotlivce, individuum. Dojde k ní Svat. Čech? Těžko zde předpovídati, ale myslím, že nebude za příliš smělé pokládáno tvrzení, řeknu-li, že v psychologických prvcích Písní Otroka vidím leckterý zárodek anarchistického cítění. Nepovažujeme-li Písně Otroka za pouhý agitační prostředek mladočeské strany, jak se ponejvíce dělo, nýbrž za to, čím vskutku jsou, za individuelní projev básníka, za nově, novými požadavky časovými diktované spracování jeho myšlenek o svobodě, a právě proto, že mnoha požadavky najednou diktované, také neurčité a rozplývavé — pak teprv si uvědomíme, jak jim jejich zevnější úspěch ukřivdil. Kdyby to, co se v nich skrývá za allegorii, bylo vysloveno v určitých a konkretních důsledcích, jistě by volali ti, kdož na své hlasovací lístky psali jméno Svat. Čecha, na pomoc tutéž státní moc, proti níž volbou tou chtěli opponovati. Celá politická afféra Písní Otroka byla proto jediným velikým nedorozuměním, způsobeným tím, že Sv. Čech předhonil generaci, k níž a pro niž dříve byl mluvil, o několik myšlenek, a ta v něm viděla stále ještě starého známého pěvce svých myšlenek. Podobnou linií jako Sv. Čech prošlo v posledních letech všecko mladší naše pokolení — odtud jest politická jeho poesie řadou poučných dokumentů pro poznání obměn, kterými prošly v uplynulých dvaceti letech názory naše na politiku a národní život. Ale k samému vrcholu naší politické poesie Sv. Čech nedospěl. Nedal nikdy dohlednouti až ke dnu svého politického smýšlení, zůstává zde vždycky něco nedopověděného, něco, co by rádo smířilo heterogenní živly a co zaviňuje pak kolísavost a neurčitost této poesie. „Písně otroka" značí sice od „Nových písní" pokročilejší stanovisko politické, nikterak však pokrok v uměleckém výrazu.

* * *

„Písně otroka" přinesly do naší politické poesie nový tón: city moderního otroctví a boj za práva člověka (nejen jako dříve za práva abstraktní hromady „národ"). V kruhu, jímž prošla politická poesie za celé toto století, jest kus tragické ironie. Vyšedši z idejí Revoluce, obměnila se v boj za práva utlačených národů, pak v boj liberálních myšlenek proti reakci a dnes, kdy

národní i liberální myšlenky došly z většiny svého splnění, vrací se sto let po Revoluci zase do kruhu jejich myšlenek. Jenže nevolá po rovnosti, volnosti a bratrství z tak abstraktně humanitárních a politických motivů, nýbrž nejpalčivěji ji k tomu ženou motivy sociální, žaludkové. Kardinální myšlenka moderního věku: myšlenka osvobození pokračuje tak od etappy k etappě. Po osvobození národnostním, politickém a duchovním volá dělník, proletář (po případě i žena) po osvobození společenském a čistě lidském. Politická poesie propůjčuje vždy více své struny touhám a boji za tuto sociální emancipaci. Heslo svobody bylo, jest a zůstane vždy jejím základním motivem, jenže vždy v jiné variaci. Ale pokud bude co na světě osvobozovati, potud bude existovati politická poesie — nějaké „státnické“, vládní poesie, která by oslavovala status quo, nelze si ani dobře mysliti. Neboť hlavním psychologickým podkladem pro umění, a poesii zvláště, jest a zůstane vždy nespokojenost jakožto pružina pokroku, bolest nad přítomností a touha po lepší budoucnosti. Tak jak to zvláště pěkně vyslovil Alfred Meissner ve svém mohutném prologu k „Žižkovi“ (který vlastně také trochu patří do naší polit. poesie):

„Wenn sich dereinst der Zeiten Bund entschleiert,
Wenn Wahn und Irrsinn wie ein Wahn entflieht,
Wenn diese Erde einst ihr Pfingstfest feiert;
Dann singt die Poesie ihr letztes Lied.

— — — — — — — — — — — — — —

Denn alle Poesie ist tiefes Klagen,
Ist des gefang'nen Adlers Flügelschlagen,
Ein Wächter-Aufschrei bei des Morgens Grauen,
Sie stirbt, wenn wir des Licht's Erfüllung schauen!“

U nás, kteří jsme zůstali za jinými po stránce národního osvobození, opozdila se také poesie. Proto tak dlouho se propůjčovala snahám po emancipaci jazyka a abstraktního celku národního, proto teprv tak pozdě se stávala skutečně politickou a proto teprv v posledních letech se stává ohlasem citů a hnutí, zmítajících neosvobozenými dosud třídami. Pod dojmem „Písní otroka“ ozývají se tyto tóny v nejnovější době vždy častěji. Jmenuji z publikací sem náležejících, jako zajímavou ukázku, „Písně potlačených“ od neznámého autora (vyšly ve Vyškově na Moravě 1895). V neurčitosti a různobarevnosti jest malá tato knížečka věrným odleskem svého vzoru, ale moravské ovzduší, z něhož povstala, ji z části omlouvá. Náš „malý“ člověk na Moravě cítí skutečně útlak národnostní, politický i hospodářský současně a identifikuje všecko trojí v jediný systém nespravedlnosti. Veršová

faktura „Písní potlačených“ upomíná zhusta na Hálka a Nerudu, ale jest naproti Písním Otroka daleko sytější, pádnější a účinnější. Některá čísla zasluhují býti čtena. Cituji zde jednu na ukázku:

„Krasavice zaprodajná
po mužích si hází okem,
nalíčená liberálnost
svět by jala slibným skokem.

Vychytralá liberálnost
točí všecko k svému zisku,
kde by měla prospět jiným,
hned se mění do útisku.

Liberálnost — Cha, cha, cha, cha!
Kdož pak by se nesmál tomu?
Nový věk jak staré koště
vyhodí ji hnedle z domu.

Vzhledem k této vždy více pronikající náladě a celým sem spadajícím hnutím (dělnickému, pokrokovému) jest okolností dosti podivnou, že nemáme dosud socialistické poesie. Různé pokusy z kruhů dělnických nemohu sem čítati, poněvadž právě nejsou poesií, nýbrž jen pouhým dilettantským veršováním. Tento nedostatek se ovšem vysvětluje všeobecnými intellektuelními nedostatky socialismu u nás. Český socialism je omezen jen na dělnictvo, nemá ani intelligentních vůdců a agitatorů, tím méně spisovatelů a básníků. Dělnické básně Beneše Doubravského „Na postupu“ *) jsou sice slibný zjev v tomto ohledu, avšak nepatří vlastně do kategorie poesie socialistické a jí nadřaděné širší kategorie poesie politické. Mluví z nich reálný život jednotlivce dělníka, jsou jaksi jeho intimním denníkem, malují denní konkretné jeho příběhy a dojmy — nepohybují se však v ovzduší abstrahovaných poměrů a útvarů, které tvoří právě obor politického myšlení. Tendencí svou, ostře všude pronikající, patří ovšem do širokého okruhu sociálního umění, propagujícího prostřednictvím soucitu zájmy čtvrtého stavu. Sem také náleží i některé ze starších veršových knih Šimáčkových a Klášterského aj. Beneš Doubravský se chopil věci dělnické daleko horlivěji a dovedl formou i cítěním lépe než toto jmenovaní zapříti v sobě intelligenta a vžíti se do duše dělníka. Poesie sociálních abstrakcí, která by mohutnějším způsobem kritisovala dnešní řády a byla napojena sny o budoucnosti, takové sociální poesie dosud nemáme, ale můžeme ji bezpečně očekávati jako další etappu v rozvoji naší politické poesie a to tím dříve, čím více se naše pojímání národních a politických útvarů bude stavěti pod zorný úhel sociální.

*) Mezitím, co se tento článek nalézal v tisku, vyšla druhá sbírka tohoto autora: O nás pro vás.

Národopisná výstava československá.

Píše J. Jakubec.

(Pokračování.)

Mezi lidovými výrobky uměleckými na NVČ patřilo přední místo výšivkám. Bylo to oddělení nejcennější a nejpoučnější. Pro toto výtvarné nadání a dovednost našeho lidu v posledních letech rozehřála se i široká cizina. Na ně chci navázat několik poznámek o výtvarné práci lidové.

Čemu obdivujeme se na těchto výšivkách lidových? Analysujeme-li to blíže, je to souhrn přemnohých předností uměleckých.

Neobyčejná umělecká vynalézavost našeho lidu projevuje se ohromným množstvím nejrůznějších motivů; liší se podstatně ornamenty východních kmenů od ornamentů západního kmene. Jaká rozmanitost kromě toho v témž kraji přes to, že mezi všemi můžeme pozorovati jistou příbuznost! Na moravském Slovensku skoro každá dědina má svůj ráz výšivek, svůj způsob okrašlování. Z toho viděti, že je tam velmi mnoho jednotlivých vyrábitelek.

Rozdílnosti dosahuje se vedle jednotlivých motivů ještě zcela různou komposicí. Jednotlivé motivy ornamentální se hned koncentrují, zhušťují na místo, které má zvláště vyniknouti, hned zase se rozvádějí v celek řidší, na plochu širší. Lemy na př. nalézáme někdy jen několik centimetrů široké, někdy při podobném kusu krojovém i na půl metru. Ornamenty rozkládají se po těch částech oděvu a po místech na nich, která je nejnápadněji viděti. V umístění ornamentu zachovává se také největší síla konservativní. Ale skoro vždy rozvržení toto děje se umělecky, s jemným vkusem. Viděti na nich, jak vyrůstají bezděčně z fantasie vyšívačky zároveň jednotlivé detaily a hned i jejich komponování v celek sourodý a jednotný, jak účelně přizpůsoben vzorek části krojové i určitému místu na ní.

Rozdílnost zvyšuje neobyčejná bohatost barev. Někde užito jedné, jinde třeba pěti až šesti základních barev. Jak různý je způsob užití barev na př. jen mezi výšivkami českými táborskými, litomyšlskými, plzeňskými a turnovskými! Ale zcela různým způsobem nakládá s komposicí barevnou zase na druhé straně Slovačka, Valaška, Hanačka. Jednou užito tonů jasných, vyzývavých, podruhé umírněnějších, temnějších; tu kontrastujících, hned zas příbuzných, temnějších a světlejších nebo znenáhla od sebe se odstiňujících. Jeden kraj brává s oblibou za základní barvu (na př. u šněrovaček) zelenou nebo modrou, jiný červenou, černou atd. Barevnost ornamentů často je podmíněna látkou oděvu; často určuje i komposici a jednotlivé motivy. Chválí se při nich vytříbený smysl našeho lidu pro harmonii barev.

Rozdílnost tato podmíněna konečně různotvárnou technikou. Jak různého tvaru nabude ornament podle toho, šije-li k němu vyšívačka stehem křížkovým, plochým, švovým, řetízkovým, šmyčkovacím; dosahuje-li výsledku ozdobného stahováním a vytahováním nití, stehy krajkovými! Jiný dojem způsobují vložené krajky a pavučinkové výplně.*) Tímto různým způsobem ornament hned vyniká z látky plastičtěji, hned zas tak ploše, jakoby již tkaním byl vznikl. Ale v každém případě vidíme, že užito prostou vyšívačkou toho způsobu, jakého vyžadoval ornament, že tento z techniky vyrůstal; oboje provedením splynulo v nerozlučný celek. Technika původně závisela na látce. Nejjednodušší a zajisté i nejstarší steh křížkový zcela odpovídá domácně vyrobené látce se znatelnými čtverečky, vzniklými tkaním (posud se proto zachovala na př. u Slováků).

Všecky tyto prostředky mezi sebou souvisí, navzájem se doplňují; působí tu najednou i drobné motivy pro sebe i jejich komposice, i harmonie barev a vyšívací technika, jenom že jednou převládá ta stránka, po druhé jiná podle dovednosti a tradice, která působila na umělkyni. Tak jednotliví kmenové národa československého propracovali se k jistému charakteru a rázu přese vše poměšování a přese všechen vliv vzájemný i cizí.

V celku liší se ornament východní větve československé valně od západní. Na samém východě, hlavně u Slováků uherských a moravských, shledáváme se hlavně s tvary liniovými a geometrickými (čtverce, troj- i vícehrany, mřížky, zoubky, hvě-

*) Názvosloví toto není pevně ustáleno; v českém lidu se nedochovalo; hojně zachovalo se na Slovensku.

zdice, tvary meandrovité atd.). K nim často přibírán motiv kohouta, jelínka, srdce, kalichu a j., jež jsou geometricky stylisovány. Jim přikládá se větší původnost, tedy podobný zjev, s kterým setkali jsme se při stavbách, krojích, sociálním vývoji a jiných oborech kulturních.

V území západním skoro výhradně užíváno prvků rostlinných: květů zvonkovitých, pampeliškových, jahodových, karafiátů, růžic a j., nebo drobnějších hustých jako konvalinek, pomněnek a j.; květy těmi proplítají se různé lístky, úponky, ratolístky atd. Jindy seskupeny jsou v úhlednou, vkusně uspořádanou kytici. Odtud náš lid všem podobným ornamentům říká „květování".

Avšak předlohy rostlinné s úmyslem vzdalují se, zvláště na Moravě, věrné podobě; všelikými prostředky květinné ornamenty stilisují (na př. jablíčko, zvoneček jsou uvnitř mřížkované nebo zevně přikrašlované atd.). Jsou duchu našeho ornamentování cizejší, čím věrněji hledí podati dojem skutečné květiny. Ale i na těch výšivkách, které jsou rozhodně cizímu vlivu nejblíže, zejména z Čech západních a severovýchodních, zpracovali si své a cizí ve svém duchu v nový osobitý ornament.

Cizí vliv a cizí vzory zasáhly především nádhernější výrobu naši, jak bylo již částečně dříve ukázáno. Cechovní mistři — bývali to vždy muži, když šlo o látku drahou a umělecké provedení — vyráběli na př. nádherná roucha, prošívaná zlatem a stříbrem, často i s vetkanými drahokamy, pro chrámy a pro bohaté vyšší stavy. Tuto výrobu napodobily jejich pomocnice při látkách méně nádherných pro zámožnější měšťanstvo. Podle nich hotovily dilettantsky roucha ženy ze šlechty i bohaté měšťanky.

Dalším postupem dostalo se asi toto umění též do lidu — na př. v blahobytném 16. stol. — při vyšívaných zlatých čepcích, šněrovačkách a vůbec vyšívání zlatem. A tak bychom to nalezli i při jiných částech výšivkových. Jakou měrou se to dělo, jak lid tyto vzory přizpůsoboval svým tradicím domácím, v tom zajisté pociťujeme nedostatek odborného studia. Bylo na př. již zajímavé srovnati si ozdoby lidových krojů mužských, zvláště co do jejich umístění a motivů, s ukázkami panského kroje rokokového, jenž byl zřejmě cizího původu. Tento měl zajisté vliv i na naše ornamenty krojové.

Jak málo bylo věnováno studia otázce cizího vlivu, na doklad uvedu jen jedno důležité faktum, jehož nebylo si povšimnuto — pokud aspoň mně je známo — nikde.

Skoro všecky výšivky dochované pocházejí nejvíce z první polovice tohoto století, menší měrou z konce předešlého.

Asi z polovice předešlého století u nás zaváděno do škol také vyučování, kterým měla se zdokonaliti zejména výroba textilní. Stalo se tak hlavně přičiněním knížete Kounice, který poznal znamenité výsledky odborného vyučování jako vyslanec ve Francii. Zdokonalení průmyslu textilního mělo se napomáhati zřizováním odborných škol tkalcovských, přádelnických a krajkářských. Roku 1765 vydán docela patent o školách přádelnických pro země koruny České a ostatní země rakouské; jím se nařizovalo, aby všecka města a městýse na své útraty zřizovaly podobné školy, a děti zavazovány k povinné návštěvě jejich. Za učitele voláni mistři i dělníci z ciziny, zejména ze Švýcar a z Hollandska. Roku 1767 zřízena v Praze podle vzoru nizozemského škola krajkářská.

Na školách hlavních učilo se též měřictví a kreslení jako pomocnému umění pro průmysl textilní. Vyučovalo se též rozličným pracím ručním, hospodářským a řemeslným. Na průmyslové škole, zřízené v Praze 1777, pěstovalo se mezi jiným též šití, pletení. Podobné školy zaváděny již před tím i jinde. R. 1787 bylo jich v Čechách přes 100, r. 1790 již 232.*)

Školy tyto, podle cizích vzorů u nás zaváděné, jistě nezůstaly bez vlivu na naši výrobu domácí a na naše umění lidové, právě tak, jako nebylo bez vlivu pro jiné odbory výtvarné práce putování českých řemeslníků do ciziny za vyučenou. Vlivem tímto asi zanesen k nám na př. t. zv. anglický způsob dírkování, kosti vypichovaného, zejména ve výšivkách východočeských. Jeho původ kladou na ostrov Madeiru.**)

Cizí vliv je asi nejpatrnější při paličkovaných a šitých krajkách. Nasvědčuje tomu již ta okolnost, že výroba jejich je obmezena na určité kraje, kdežto v jiných je úplně neznámá.

Co z toho plyne pro systematické bádání o našem národním vyšívání? Třeba vystihnout především podrobněji vše o těchto odborných školách našich. Musí se prostudovat blíže ráz výšivek těch národů, od nichž pravděpodobně zanášeny k nám vzory, tedy hlavně ze Švýcar a Nizozemí — pokud možná fase jeho historická asi před 150 lety.

---

*) Historii odborných škol u nás stručně vyličuje J. Vildvald v „Katalogu školského oddělení“ 1895, str. 171—183.

**) Zmínka o tom v článku J. Beránkově „Výšivky a kroje na NVČ“, Světozor 1895, str. 538.

Vliv cizí zanášen k nám též cestou tržní a stěhováním. —

Pravda, o výšivkách máme na naše poměry dost hojnou literaturu, jako o žádném jiném odboru lidových prací výtvarných.*) Při nich učiněny i zajímavé objevy a vyslovena některá mínění stran jejich původu. Aby se mohla dát ke všem otázkám určitější odpověď, k tomu bude zajisté ještě třeba mnoho systematické práce.

Hájen především jejich prastarý slovanský původ. Objevena překvapující shoda mezi moravským ornamentem nynějším a mezi ozdobami na nálezech archaeologických i praehistorických. Pro slovanský jejich původ brána za svědectví veliká podobnost mezi jednotlivými motivy moravského ornamentu výšivkového a různých národů slovanských (na př. Malorusů na jedné [na př. umělé mřežky jablíčkové], Chorvatů, Slovinců na druhé straně). Ukazováno i na jiné zjevy.

Na úvodnicích hanáckých vyskytují se s velikou pravidelností písmena cyrillská (přečetli je jako slovo „imě"). Z toho soudí se na dochovanou tisíciletou tradici z dob svatých věrozvěstů slovanských. Posvátnost a obřadnost roucha tohoto nasvědčovala by tomuto výkladu. Užívalo se jich při nejvýznamnějších událostech rodinných; často věnovány po upotřebení v domácnosti i chrámům na ozdobu. Dokazováno, že tak zv. „Holbeinova technika", nazvaná odtud, že vyskytuje se na obrazích Holbeinových, není původu staroněmeckého, nýbrž moravského.**)

Na druhé straně poukazováno k tomu, že v moravském umění ornamentálním i v době pozdější, ze které je na př. Pómykalův Boršický kancionál (1727), je znatelný vliv a ráz některých ornamentů byzantských a s nimi zároveň východoslovanských v rukopisech. Ovšem jen pouhé upomínky na ornament východní, jinak ornament onen že má svůj samostatný ráz, sourodý s národním ornamentem. Možnost vlivu Byzance, která je vůbec východištěm všeho umění křesťanského a bohaté symboliky křesťanské, dokazována i historicky z klášterů „černých mnichů",

*) Vedle uvedených již rozprav zmiňuji se jen o některých, jež byly mně částečně pramenem pro tuto stať: Vl. Havelková, Vyšívání lidu moravského, v Olomouci 1885; Fr. Stránecká, Národní ornament moravský, Květy 1886; R. Tyršová, České lidové vyšívání na zemské jubilejní výstavě, Čes. Lid I., č. 1. a násl.; „Moravské ornamenty", vydané vlasten. mus. spolkem v Olomouci I.—III.

**) Vše to v uvedeném spise pí. Vl. Havelkové.

t. j. byzantských (zejména v Uhrách bylo jich mnoho zakládáno, když vyháněni z Čech).*)

Jindy ukazuje se na podobu mezi ornamentem renaissančním, barokovým a hlavně rokokovým. Jednotlivé prvky, ať rostlinné, ať zvířecí, z nichž složeny jsou naše ornamenty národní, objevují se s nápadnou podobou u národů různých často od sebe velice vzdálených. Do olomouckého musea poslán stříbrný obraz sv. Jiří ze 13. věku, na němž kolem postav vyskytá se vypuklý ornament zvonečkový a tečkovaný úplně shodný s ornamentem na holubinkách českých.**)

Internacionálnost našich motivů ornamentálních zdá se býti velice pravdě podobná. Ovšem správné je zajisté mínění, že „motiv" ieště sám sebou nedělá charakter slohu, nýbrž způsob, jakým tyto společné prvky jsou provedeny, skládány a stilisovány***). Ale zajisté i celková komposice nezůstala bez cizích vlivů a vzorů. Základem svým mnoho upomíná na př. na arabesku, na ornament řecký a renaissanční. O tom svědčí zvláště ornamenty některých kancionálů moravsko-slovenských (Boršický, Jana Pinkavy, P. Rašky a zejména Turolucký).

Pro možnost takového přejímání a putování ornamentálních základních vzorů ukázal bych na analogii v umění slovesném. Podrobnějším bádáním ukázalo se na př. při bajkách, z nichž mnohé jsou zakořeněny od dávna v našem lidu, že původ jejich nesmíme hledati u nás doma. Zřetelně vystopována jejich podivná cesta až z východní Indie přes různé národy a věky. Něco podobného objevuje se i u pohádek, na něž vedle starších podání měla veliký obrozující vliv středověká romantická poesie.

Povážíme-li, že umění výtvarné nemusí překonávat zejména jednu nesnáz — nesrozumitelnost řeči, jako je tomu při plodech slovesných — nýbrž že ke každému národu mluví řečí stejně srozumitelnou, připustíme tuto možnost tím spíše. U všech národů dána je k tomu první podmínka — umění padlo u nich na úrodnou půdu.

Je tu jistá náklonnost ke zdobení, plynoucí z vrozené parádivosti a strojivosti, která se jakožto pud okrašlovací jeví větší měrou u národů méně kulturních nežli u kulturních. Známo je,

*) O tom „Moravské ornamenty" III., psané V. Houdkem a J. Klvaňou, zejména v Úvodě.

**) Zpráva od pí Vl. Havelkové, Čes. Lid V., str. 262.

***) Moravské ornamenty III., str. 9.

že na př. Papuové věnují denně 4—6 hodin — muži po případě ještě více — jen úpravě své kštice. Titíž Papuové jako mnozí jiní národové přírodní přivedli ozdoby na svém těle mankováním a tetováním k obdivuhodné dokonalosti umělecké. Z tohoto pudu okrašlovacího zdobilo se vše, co se dalo: oděv, obydlí, i písek na podlaze, nádoby a nářadí, vozy, chomouty, formy perníkové i na máslo, knihy atd. Ve všem ovšem nápadná podoba; je v nich týž duch.

Postup kultury, zejména poměry národohospodářské a sociální, stírají z této vlastnosti víc a více. Nedostává se k tomu času ani peněz. Tovární výroba zaplavuje uniformními lacinými výrobky i náš venkov.

* * *

Při různých příležitostech bývala písmem i v řečech vytýkána jedna zvláště významná přednost naší výstavy: předměty lidového umění vyskytly se v mnohých oborech v nepoznané posud hojnosti. Platí to zvláště o výšivkách, částečně o sbírce keramiky a nábytku. Zajisté nepřeháníme, když počet všech odhadujeme na 15.000, jež pro nedostatek místa ovšem nebylo lze všecky vystavit. A to vše byl jen skrovný výběr z daleko většího množství.

Co z toho plyne? Výtvarný odbor, především jednatel jeho, arch. J. Fanta, chtěl tím dokázati, jak veliký počet v našem lidu je těch, kteří takové umělecké nadání osvědčovali. Zároveň je to svědectvím o vytříbeném vkusu nejširších vrstev lidových, jejichž potřebě předměty ony právě sloužily.

Ovšem dochovaly se nám spíše nežli jiné předměty, protože to byly věci drahé — připomínám jen spoustu zlatých čepců — že se jich užívalo jen při jistých slavnostních příležitostech, na př. svatební roucha, křestní atd.

Tento veliký počet zachovaných výšivek na mnoze vzbuzuje mínění, jakoby celý národ, ohromné množství jednotlivců vyráběli tyto předměty umělecké. Tvrzení to může se snad applikovati na tak primitivní zřízení společenské, jaké máme v některých krajích na Slovensku. Jinak jsou to výrobky řemeslných odborníků, jimž podobná práce opatřovala výživu. Bylo tu zajisté i jisté dělení práce. Vynikající vyšívačka vyvinula a v mnoha exemplářích rozšířila po celém kraji svůj určitý vzor. Ten byl od jiných napodobován, vznikly z něho variace, a odtud ráz výšivek pro

určitý kraj. Slyšel jsem na př. u nás od starších osob vzpomínat na vynikající „švadlenu“, která pro celý kraj hotovila zvláště při svatbách bohatších selských dcerek oblíbené výšivky.

Kolik malovaných almar, truhel, postelí atd. vyrobil v jednom kraji týž truhlář! Za několik let zaplavil svou prací hodně široké okolí.

Šíření takové nezná žádných hranic, ani národnostních ne. Na pomezí národnostním dovedný výrobce dostával zakázky zrovna tak od Čechů, jako od sousedních Němců. Právě tak volán byl tesařský mistr Čech do Němec, aby vystavěl mu tam nové stavení. Děje se tak i dnes ještě v době probudilého nacionalismu. Odtud vliv a poměšování prvků uměleckých v krajích národnostně smíšených.

(Pokračování.)

Zolův naturalism.

Studuje **T. G. Masaryk.** (Dokončení.)

Není pochybnosti, že způsob Zolův, míním zde jeho nazírání na žití pohlavní, odpovídá společenské mravnosti naší doby, alespoň značné třídy lidí. Nepíše tak sám a nečetl by se tak, kdyby lidé s ním více méně nesouhlasili.

Avšak jsou spisovatelé i jiní a také se čtou a líbí. Zolův pohlavní naturalism je po výtce francouzský a pařížský, jak vidět z toho, že v anglické, ruské, norské a částečně i německé literatuře takového naturalismu (alespoň v literatuře vážnější) není.

Tyto jmenované literatury jsou čistější. Píše-li se v nich o pohlavních věcech, děje se to jiným způsobem než od Zoly. Děje se to přirozeněji. Garborg na př., ač líčí svobodnou lásku zkažené společnosti, je docela jiný než Zola, jedním slovem, čistější, čistý.

Charakteristicon Zolovo je, že má zkaženou obrazotvornost — že je raffinovaný a slabošský, kdežto Garborg líčí smyslnost třeba hrubou, silnější. Totéž platí o Rusech, Angličanech a Američanech.

Tuto zvláštní stránku Zolova pohlavního naturalismu (pokud není osobní) ceteris paribus nedovedu vyložit nežli vlivem asketického materialismu, jejž má z katolicismu. Odsud tento druh literatury po výtce francouzský a pařížský, po případě vídeňský a vůbec u národů katolických.

Zola je pokažený katolík. Ideál nuceného celibátu snadno a často se zvrhá a odsud pak netoliko zkaženost, ale zkaženost zvláštní. Pohlavnost vůbec se obrazivosti příliš vnucuje a fantasii kazí; člověk, žijící nečistě, má ustavičný strach a bázeň, pochodící z asketického pohlížení na všecek život pohlavní, zejména také na manželský, jako na stav nižší a nečistý, kdežto v pravdě panictví a panenství není eo ipso čistotou a cudností

čistě a cudně může se žíti i v manželství neméně nežli v čistém a přirozeném celibátu. Tento strach a ta bázeň často se zjevují jako rozčilující sebezpytování, jež časem stává se ingrediencí pohlavního rozkošnictví. Z toho zvláštního strachu vyvíjí se zvláštní skrývání libertináže, vyvíjí se druh pohlavního svatouššství a sebeobelhávání, přímo pohlavní scholastiky a jesuitismu. Protestanté a pravoslavní, nevychovaní takto v ideálech asketických, jsou proto ve své libertináži prostější, hrubší, přímo suroví, ale odkrytější: těch různých raffinovaných, suggestivních polozávojů, té aesthetisující libertináže fantasie tolik není.

VIII.

Mluvíme-li již o věci, musím se konečně vůbec dotknout Zolova postavení k náboženskému problemu. Poslední román o divotvorných „Lourdech“ a slibované pokračování „Řím“ a „Paříž“ k tomu přímo vybízí.

Problem ten (náboženský) není Zolovi nový — má ho v mnohých románech, ba ve všech, třeba méně vysloveně nežli v nejnovějším díle. Znamenati, jak Zola postupně slevuje se svého positivismu a se své nejmodernější vědy — sám také již vyznal, že naturalism zúžil ideový obzor literární: myslil při tom na jednostrannou negaci náboženství, které se positivism dopouštěl. Již v „Díle“ vyslovil obavu, že po tolik světle přijde tma: člověk chtěl vysvětlit vše, ale vědění nedalo štěstí a jistoty. „Duch legend se bouří“, chce se nás znova zmocnit, chystá se „poslední smrtetný zápas starého náboženství“. A v „Pascalovi“ tento obrat Zolův je neméně patrný. Není to ještě plně vysloveno, ale Pascal není již důsledným stoupencem „experimentálního románu“.

Nejen že Pascalovi nevadilo, že jeho vychovanka vedle jeho vědecky-positivistického vychovávání zůstávala i věřící jako stará služka (je to ovšem podivná víra ta víra Klotildina), nýbrž on počíná se i spřátelovat s ideou, že na konci století dostavuje se únava a vysílení nervů pro spoustu vědomostí. Pascal připouští, že věda nepodává lidem klidu a štěstí jako náboženství; ale náboženství je (bez mála již říká: bohužel) odbyto, nezbývá tudíž než pokračovati, pokračovati s životem, jenž pořád kráčí v před. „Znej tudíž život, miluj jej, žij jej tak, jak žít býti má: není jiné moudrosti.“ Avšak — Klotilda mu namítá: život (podle zásad darwinistických) patří silnějšímu, není v životě rovnosti — a spravedlnosti . . .

„To je pravda," odpovídá polohlasně, jako by sám sobě, „rovnosti není. Společnost, již bychom založili na ni, nemohla by žít. Po staletí lidé zlu chtěli odpomoci dobročinností. Ale svět přišel k úrazu a dnes žádá se spravedlnost. Je příroda spravedliva? Myslím spíše, že je důsledná. Důslednost je snad spravedlnost přirozená a vyšší, nesoucí se přímo k výsledku práce společné, k velikému dílu konečnému."

Tedy: s snad končí se v Rougon-Macquartech Zolova víra ve vědu.

*

V „Lourdech", jak Zola v písmě k německému kritikovi vyložil svůj úmysl, líčí současný stav náboženský a církevní; podle jeho diagnosy je prý reakce proti vědě, nevyplnivší své veliké sliby a proto prý lidé hledají zpáteční cestu k víře středověké, hledají návrat k té dětské víře, která nemyslíc kleká a se modlí. Lékařové (Zola pokračuje) vzdali se nemocných, vzali jim naději na vyléčení, ale nemocní se nepoddávají, nýbrž obracejí se k božské moci, prosí za vyzdravení proti samým zákonům přírody — putují do Lourdů k matce Boží. To je návrat k zázraku (Zola končí svůj výklad) a zároveň symbol: Vidím v současném člověčenstvě nemocného, jenž se odvrací od vědy a žádaje si úlevy, vrhá se v objetí víry . . .

Děj a osoby v novém románě nejsou nové.

Pierre Froment už jako dítě až ekstaticky zamiloval se do Marie de Guersaint, Marie (symbol!) stejně miluje jeho — psychofysické líčení této lásky je opakování ze „Snu".

Třináctiletá Marie upadla a poškodila se; neví se, zdali si ublížila na míše anebo zdali nervy a mozek byly otřeseny, jisté je, že po pádě nemůže chodit, leží deset let, nejlepší lékařové pařížští konstatovali nevyléčitelnost — Pierre z nešťastné lásky stává se knězem. Avšak mladý lékař, příbuzný Pierrův, podává jinou diagnosu, než slovutní doktoři, konstatuje pouhé nervní otřesení a vzniknuvší z něho hysterii; Marie nechodí, proto že pádem vznikla silná suggesce. Tudíž běží o to, zlomit tuto autosuggesci: Posýlají tedy Marii, silně věřící, do Lourdů a tam ovšem před očima Pierrea stává se „zázrak" docela podle výkladu Charcota, jejž tento znamenitý lékař dal o zázracích lourdských. (Zpráva o tom v „Naší době" podle „Živy" č. 5.)

*

Čtenář z toho náčrtu vidí starého naturalistického fantastu: náboženství vyčerpává se mu docela materialisticky divem hodně viditelným.

Tento návrat k náboženskému divu je u Zoly docela logický — Zola vždy věřil v divy, jenže jeho divy byly naturalistické. I jeho lourdský zázrak není než fantastika naturalistického pověrce. Marie na př. když se uzdravila, najednou pokračuje ve svém biologickém vývoji, který v třináctém roku se zastavil — po zázračném vyléčení vírou stává se zázrak biologický.

Positivism Zolův vždy byl polovičatý, nepevný. Na papíře Zola byl positivista, ve skutečnosti byl a je ve smyslu positivistickém pouze fetišistou.

Proto v „Lourdech" nesmíš hledati řešení problému, jejž autor veň vkládá. Zola o tom problému četl, do jisté míry sám se mu životem vnucuje; ale řeší jej čistě naturalisticky. Poznáváš to hned, čta samé popisy poutníků, jejich cestování, ubytování v Lourdech, jejich neduhův a t. d. — samé tělo a žádná duše. A tomu nemocnému tělu, těm hotelům v Lourdech a t. d. Zola říká: návrat k víře, nota bene odvrácení od vědy! Odvrátila se Marie od vědy? Odvrátili se od vědy ti zástupové poutničtí? A odvrátil se od vědy — Pierre?

Patří báječné bezmyšlení a povrchnost přímo trestuhodná k tomu, viděti v těch popisech nemocných a jejich lourdských afér náboženství, víru a dokonce vítězící boj víry proti moderní vědě!

Pierre stal se knězem nikoli z přesvědčení, ale z nešťastné lásky a ovšem z důvodu čistě materiálního — Marie nemohla chodit, zůstávala třináctiletým děckem a proto Pierre stává se moderním Abelardem. Ve svém kněžství nijak se neupevňuje, naopak stává se, vlastně zůstává skeptikem. Ve skepsi utvrdily jej zápisky skeptického otce (chemika); lourdský zázrak skepsi nevyvrací, neboť přítel lékař předpověděl mu dopodrobna, jak se „zázrak" stane a Pierre ovšem výklad úplně akceptuje: klam — praví si tento kněz na konec — jenž dovede léčit, není sice lepší než pravda, ale nesmí se zavrhnout, pokud není léku lepšího! A skeptik, vlastně nevěrec zůstává knězem, Marie, milující ho posud stejně, může si z lásky své pomoci, jak chce, třeba — skutečnou vírou.

Nemůže býti pochybnosti: jak v „Terezii Raquinové" líčil materielní svědomí, v „Lourdech" Zola líčí materielní náboženství —

naturalistický, smyslný, erotický fetišism. Jako Pierre svým materielním náboženstvím, jakýmsi fanatismem nevěřícího a nevědoucího polovzdělance, ututlává svou lásku, tak ještě i jiné osoby hledají v Zolových „Lourdech" pomoc proti nešťastné lásce; na př. jedna hloupá ženština, které muž se stal nevěrný a jeden znamenitý lékař, jemuž zemřely žena a dcera, hledá v Lourdech — víry v nesmrtelnost.

*

Můžeme si tedy představit, jak Zola v „Římě" vylíčí obnovení ethiky a náboženství budoucnosti a jak v „Paříži" vyloží odkaz XIX. století století XX.

Zola s svou náboženskou filosofií je typický představitel katolického skeptika a polovzdělance. Z křesťanství lidé takoví ztrácejí ducha (pokud ho. vůbec postřehli), ale zůstává jim vnější a hmotná stránka, obřad, církevní organisace a její sociální a politická autorita. A této vnější stránky se nedovedou zbavit a drží se jí velmi silně při vší své skepsi, nevěře a zkaženosti.

Tento vnější katolicism, pravím, je ve Francii domorostlý, ostatně je ho všude v zemích katolických dost a dost. I duchové dost silní nedovedou se tomuto vlivu katolicismu ubránit. Comte, otec positivismu, zavrhl sice všecko katolické učení, ale podržel katolickou a hlavně papežskou organisaci církevní, nejinak než de Maistre, touto vnější autoritou ve Francii chtěl učinit konec náboženské a mravní anarchii revoluční. Littré, žák Comteův, na smrtelném loži smířil se s církví, třeba prý jen k vůli věřící ženě a dcerám — novokatolicism, novokřesťanství, návrat k církvi je dnes dokonce heslo zvláštního literárního skupení pařížského. A co dělají a hlásají symbolisté, co dělají a hlásají dekadenté? Nejsou tyto směry po výtce francouzské a katolické? A co hlásal vlastně Chateaubriand a V. Hugo? Nebyl ten jejich romantism také jen takový materielní a sentimentální katolicism?

Náboženství Zolovo je náboženství Voltairea, jenž by pána Boha, kdyby ho prý nebylo, vynalezl. Je to náboženství skepse a strachu — to peklo mohlo by přece jen být pravdivé a proto svíčku i čertovi.

Lidé takoví povždy zůstávají pověrčivi, z křesťanství zbyla jim pouze pověra. Přesně vědecky a filosoficky myslit nedovedou nikdy, při všem vzdělávání, při vší skepsi, při všem nepřátelství proti církvi věří pořád v divy a zázraky. Náš liberál s velikou

ostentací odmítá víru v biblické zázraky, a tropí si z nich ve společnosti žert (sám o samotě ne, oh ne! on je jako ten rváč, jenž pro Boha prosí, aby ho kamarádi drželi, sic že . . .), ale pevně věří v zázraky politické, že na př. „milovaný“ národ náš slavil „zázračné vzkřísení“, věří v politickou náhodu, je zkrátka politický pověrec.

Je úžasno, jak právě tato víra a ustavičná naděje v zázrak, zázrak ad personam je nevyhladitelná; a tuto víru, pravím, mívají ti „nevěřící“ katolíci.

Renaissancí a reformací duch lidský počal náboženství očišťovat od toho mythického přívěsku dob starších a proto smýšlení přesně vědecké je více rozšířeno a ustáleno v zemích protestantských nežli katolických a pravoslavných. Toto smýšlení je charakterisováno menší vírou v náhodu a zázrak, člověk více věří ve vlastní přičinění. Je méně fantastický. Tento positivism u protestantů je trvalá nálada, je již chronický, u katolíků je více akutní. Comte formuloval positivism, ale našel porozumění u Angličanů — ovšem Angličan Hume mu také byl učitelem; Comte však sám na konci své positivistické dráhy stal se — fetišistou „positivistickým«.

To co se zove moderním realismem po stránce filosofické a methodické, je a chce být, řekněme, positivismem. To jej hlavně charakterisuje, to z něho dělá směr nový, moderní. Proto realisté jsou doma v Anglii a protestantských zemích, počínajíc od nizozemských malířů až po dnešní realisty v románě. Typickými realisty jsou proto Ch. Brontë, G. Eliot, Howells. Přečtěte si v Adam Bedu kapitolu o realismu a bude vám jasno, co značí realism. Realistou (ne dokonalým!) byl proto i Göthe, katolíci po této filosofické stránce realismu nemají. Rusové někteří ho mají, pokud právě tak radikálně přijali positivism a empirism, nemajíce té pravověrné filosofie, kterou mají katolíci a která na intelligenty silně působí.

*

Od „Nany“ k „Lurdům je vývoj přirozený.

Katolicism svým celibátem a učením o manželství pohlavnost více staví před oči a rozum než protestantism a pravoslaví (toto jen, pokud má celibát klášternického duchovenstva). A tak pokažení katolíci, ti skeptikové a libertinové, oddávajíce se bezuzdné smyslnosti, v hloubi duše své jsou znepokojováni, potácejí se stále mezi Madonnou a Venuší: Musset, Baudelaire. Tito jsou čestní

a k sobě upřímní. Mnozí však klamou sebe a jiné: Barbey d'Aurevilly, Prevost. Lidé slabší, charakterem méně pevní, před světem a tudíž konečně i před svým svědomím namlouvají si, že píší na — výstrahu. Je to zvláštní svatoušství, je to ten pověrčivý strach, ta „modlitba" unavené duše hned k Venuši, hned k Bohorodičce. Byronův Don Juan, Dostojevského Miťa dovedou být náležitě smyslní, ale jsou při tom odkrytí, bez moralisujícího pokrytectví.

V ustavičném shonu mezi oltářem a hampejzem takový pokažený asketik konečně končívá rozrušením nervův a rozpoltěním celé duše; stává se pohlavním mystikem. Hledá a nalezá v té rozrušenosti zvláštní slast — slast slabošství, slabošství stejně duchovního jak fysického. Ve francouzské literatuře máte celou stupnici těchto charakterů od „Dítěte Století" počínajíc až ke perversitám „Polopanen" — ve Francii a v Paříži nalezneš Zolovský „naturalism"; onen stav duše, v němž nečistá fantasie a zcuchané nervy dělají z pohlavní perversity náboženský kult skeptického pověrce. Satanism Huysmansův je z této nálady přirozené východiště právě tak, jako jeho násilnické obrácení k trappistům; jinému na čas pomůže i jiné silné otřesení nervů, alespoň ve fantasii; na př. hnusná hrubá vražda nebo něco podobného.

Již Balzac vytýkal W. Scottovi protestantism, jeho rekyně prý jsou jednotvárné, protože cnostné; katolické rekyně hřeší a potom se kají, jsou proto zajímavé. (Viz Huysmansovo uvedené pravidlo.)

Ještě hlasitěji proti protestantismu ozval se Zola, háje se proti výtkám nemravnosti. „Protestantism se k nám vlamuje. Zaobalují železem pissoiry, zakládají se zacloněné útulny pro monstrósní lásku, kdežto naši otcové nevinně své potřeby odbývali pod odkrytým nebem." Podobně cítí a myslí i Bourget, Przybyszewski a j.

Zde tedy, v této prohlubni duše nalezáme výklad pro naturalism Zolův: pokažená „katolická fantasie" Saint-Beuveova, skeptik a polovzdělanec ohlušující svědomí libertináží: Zola je pověrec, je fantasta, ne positivista a realista, je romantik materialismu, mystického materialismu pohlavního. Tomu mysticismu s četnými sentimentálními přívrženci a soudruhy říká „návrat k víře", pod záminkou, že věda ho neupokojila — zatím o vědě má nejasné zdání právě tak, jak už z náboženství nemá než milé-

upomínky z mládí — v orgiích a pohlavních perversitách lže si o nevinnosti a hledá ztraceného ráje . . .

*

(Methodická poznámka, kterou čtenář nekritik může přeskočit.

Poznámka týká se těch literárních kritiků a aesthetiků, kteří tak rádi pátrají po vlivu t. zv. okolí: nemyslíte, pánové, že jak na Zolu, tak na každého, mocně působily mravní a náboženské dojmy z mládí a že pravě proto náboženské, církevní a školské vychování je tak důležito? Proto, že vlivy tyto působí dříve nežli vlivové jiní, že působí přímo hromadně a pořád na duši ještě vnímavou a že je v nich osobní vliv milovaných a ctěných osob (matky, duchovního, učitelů a t. d.) jsou tak vydatné — jistě vydatnější nežli působení klimatu a pod. činitelů, kterých ve většině případů kritikové ve svém výkladu vlastně jen honoris causa uvádějí k vůli Tainově nebo pod. theorii.)

IX.

Vliv, značný vliv Zolova naturalismu na současnou literaturu, vlastně na současné čtenářstvo dá se pochopit.

Že mnoho čtenářů se našlo a nalezá pro naturalism hlavně pohlavní — o tom není pochybnosti. Důkazem tomu je uvedená statistika, kolik totiž jeho různých románů se rozprodalo. Důkaz ten není ovšem úplně jistý. Ale zasluhuje povšimnutí, že se rozprodalo nejvíce exemplářů „Zkázy“, tedy díla uznaně velmi slabého — veliké množství čtoucích hledá četbu o otázkách časových a co možná zajímavých. Význam války r. 1870—71 je otázkou obecně zajímavou a tak po „Zkáze“ nejvíce se prodalo a tudíž i četlo „Nany“, „Krčmy“ a „Země“ — tedy románů, kde pohlavní naturalism nejhruběji se podává.

Opakuji: mám dojem, že Zola taková táhnoucí themata do značné míry podává úmyslně; jeho pedantství v pohlavních věcech sotva se dá jinak vysvětlit. Musset tím pedantem být nedovedl, proto že podával, co skutečně cítil, v čem skutečně žil, Zola hledá, co by smyslně dráždilo.

Nemyslím, že přítažlivost Zolových románů hledat pouze v lascivnosti. Působí, že slibuje řešení velikých časových záhad filosofických. Je vždy modní — Darwin, Lombroso, Charcot, zpracovává nejnovější a nejtěžší problémy a to se líbí. Problémům

těm sice nerozumí, ale nerozumí jim jeho čtenářové také; dillettantism stačí v době polovzdělanosti. Autor takový má jisté čtenářstvo veliké, široké, čtenářstvo své, polovzdělance.

Má však také jistu mládež a mládež čestnou, mládež hledající cestu v dnešní rozervanosti. „Pro mne nízké počíná, kde končí talent. Nemám než jediný odpor, proti pitomosti“ — kdo by v takovém spisovateli nehledal pravého muže dne? Kdo by se netěšil z těch různých detailů vědeckých a novinek, které Zola pro své romány nasbíral? Ne každý čtenář pozná, že ten svět a život Zolův je ve skutečnosti chudý, nedokrevný a z různých novinářských výstřižků slepený. Noviny a novosti jsou Zolovi asi to, co policejnímu řediteli zprávy detektivů — zprávy ty jsou velmi podrobné, samy o sobě zajímavé, ale ačkoli se týkají snad každého občana, jsou to přece jen zprávy policejních detektivů, nikdo v nich nebude hledat celkového obrazu společnosti a historie.

Zola stál v čele směru, Zola byl vůdcem umělecké a literární revoluce. „Formule je v tom, že naše moderní revoluce nemá jiného základu: toť fatalní smrt staré společnosti, toť narození společnosti nové a nutné úsilí nového umění na tomto novém terraině.“ Totě literatura, jež „pro budoucí století vyklíčí z vědy a demokracie.“

Ve jmenu vědy a demokracie — kdo by tu ve mladé Francii odolal v době, kdy po hrozném pádu Napoleonově hrdě vztýčen prapor svobody, republiky a demokracie, kdy G a m b e t t a horoval: Nepřítelem — toť klerikalism a kdy v celé Francii žíznilo se po něčem novém, po novém duchu, jenž by pokořenou Francii zase postavil v čelo civilisace?

Ale z chudého komtoaristy a knihkupeckého mládence stal se bohatý majitel villy v Médanu — i Gambetta stal se milionářem. Co z toho, že našel předčasný konec ženou — naturalistickou? Proč by jeho sekretář nepsal základy klerikální reakce? Papež přece uznává republiku. Proč by tedy velekněz naturalistické revoluce neantichambroval v Římě a nehledal svým positivistickým hákem náboženství v Lourdech?

Lourdy jsou v módě, vždyť dokonce carský vyslanec pan baron Mohrenheim účastnil se lourdské processe — proč by tedy Zola nevykládal svá lourdská pozorování?

Ve jmenu vědy a demokracie! Kdo ví, nebude-li po odvrácení od vědy k zázraku akademie na kandidaturu nesmrtelnosti pohlížeti blahosklonněji: „spisovatel má povinnost domáhat se každého vyznamenání literárního“.

A neunavným je Zola také jako spisovatel — jako hodiny, jako stroj, každý rok tlustý román nebo naturalistická aesthetika. I to je síla, veliká síla. Hmota vždy působí a působí obzvláště, když se přeměnila v úhlednou a tlustou knihu — tlustá kniha je pro veliký počet čtenářů půl úspěchu a teď si představte knihy dvě, tři . . . deset . . : dvacet — třicet . . . úspěch je celý.

Mládež počíná se sice odvracet, ale musí jí imponovat práce a proto heslo: „Pracujte!" Ale nelekat se té práce — s „praktickou sociologií" let nedávných už nic není, proto táž mládež raději „miluj ženy, pij, piš verše", to je „lépe". A konečně: pracuj — a modli se! „Moji následníci" s dobrou se potázali, podmanivše si znovu „oblast nepoznatelného", naturalistický román „příliš zavřel obzor".

Když Napoleon III. uchvátil trůn, Francie se mu poklonila, ne sice všecka, ale přece celá a poklonila se mu i Evropa, uznali ho i legitimní císařové a králové. Když Zola uchvátil trůn naturalistický, Francie se mu poklonila ne sice všecka ale celá a uznali ho i v Evropě literární a žurnalističtí vládcové. Parvenuové v naší společnosti dávno ještě nedohráli.

X.

Napoleon III. vystoupl v plášti velikého Napoleona, Zola hájil tradice Stendhala a Balzaca, chtěl pokračovat s Flaubertem, Goncourty a Daudetem proti romantismu Chateaubrianda a Victora Hugo proti sentimentalitě Sandové a rutině Dumasa syna.

Ve skutečnosti pokračoval v šlépějích V. Huga, pravda, není tím mnoho řečeno, jestliže Zolu prohlašujeme za romantika, leda že bychom s pojmem tím spojovali představu vší té fantasterie, kterou jsme v Zolovi nalezli.

Ve francouzské literatuře (platí to ostatně o světové literatuře) francouzská revoluce tvoří posud kámen úrazu; i v literatuře krásné revoluční rozrušení starého regimu dává francouzskému cítění a myšlení svůj ráz a směr. Problem je: dokončit tu revoluci (její příčiny a neblahé účiny), a překonat její intellektuální a mravní anarchii. (Netřeba tu výslovně říkat, že nemluvím pouze o politické revoluci a revoluci násilné.)

Porevoluční romantism (francouzský) je stav nervový a duševní. V podstatě je vzrušení citů, probuzených a napínaných revolucí a reakcí. Co do myšlenkového obsahu romantism není

jednotný — romantikové jedni pokračovali ve filosofii (Vigny na př. chtěl, aby poetická fabule byla filosofická, V. Hugo hlásal přírodu a pravdu a učil, že literatura je utilitaristní atd.), druzí hájili reakci — s poměry skutečnými nespokojeni byli všichni.

V tomto nervosním stavě vidíme po veliké revoluci vedle sebe dospívat Stendhala (Beyle) a Balzaca, V. Hugo, Musseta, Baudelairea, Leconte de Lislea, Flauberta, s nimi žije starší Chateaubriand a j. Tedy vzájemné působení a pronikání hlavních představitelů nové Francie literarní.

Realism ve Francii (pokud ho je) vznikl již před revolucí, je pokračováním a synem klassicismu, pokud tento ve filosofii se držel empirismu a racionalismu. Diderot je prvý francouzský realista; a Diderot je hlavní představitel encyklopedismu vědeckého, je positivista a odsud v umění realista. Voltaire je klassik, ale má značné prvky realistického dramatu.

Realistickým byl pak Beyle (Stendhal), Balzac méně, Flaubert zase více, Goncourtové také více než Balzac. Realism porevoluční má leda positivistickou kostru (ne-li celou, tedy alespoň část), svaly a hlavně cevy jsou pořád romantické, dokonce i mozek. Nejen realism officielní pokouší se o důslednější realism — u Leçonte de Lislea, Sully-Prudhomme a Coppéa ho nalezneš více než u Zoly, jestliže nevidíš v „prose“ a „lyrice“ takového rozdílu, jakého se i Zola přidržoval. Leconte de Lisle je skutečně více „impassible“ než Zola.

Láska, nebo-li správněji řečeno: pohlavní problém a zároveň problém náboženský nedají lidem pokoje — Faust — Don Juan, toť právě potomkové revoluce a revolucionáři noví. Pro pokolení porevoluční Musset docela upřímně se vyzpovídal. Po Mussetovi Baudelaire, Sandová a j. zpověď tu opakovali a doplňovali.

Vedle těchto větších a hlubších poëtů už dávno v literatuře proudějí spodní vody naturalismu pohlavního; v době, o níž jde, Francie má své Restify de la Bretonne, Crébilliony — v revoluci i Montesquieu, Diderot, Voltaire a j. tu přispívali. Boccaccio a jeho pohanští předchůdcové žijí ve svých následovnících a zejména žijí v zemích katolických, jak už vyloženo. Revoluce rozrušila také rodinu a poměr muže a ženy vůbec. Politická svoboda a emancipace způsobila a sama spočívala na emancipaci muže, ženy, dětí — některé dobré a mnohé špatné stránky revoluce jeví se stejně jak v politice tak v mrav-

nosti. Revolucionáři v obojím vychováni byli korupcí starého regimu a vychovali-nevychovali generaci novou — korupce aristokratická zaměněna konečně korupcí buržoasní pod vedením dobrodružného císaře, jenž sám se prohlašoval za socialistu.

Kdo jsou praví literární rodičové Zolovi, se neví, alespoň na tom nezáleží. V revoluci rodí se mnoho nemanželských dětí — i v revoluci literární. Koho Zola sám prohlašuje za své rodiče, jsme již slyšeli; ale na to, co Zola říká, nelze pevně spoléhat. Zapomněl na př. na jmenovaného Restifa de la Bretonne, jak Brunetière upozornil. Skuteční otcové, alespoň učitelé jsou, co do naturalismu, starší romantikové a realisté: Diderot, Baudelaire, Musset, Sandová.

Od romantiků a romantických realistů Zola má všecek svůj směr; jenže se v theorii přidržel positivismu a v praxi positivistického materialismu, který se k staršímu naturalismu dobře hodil.*)

V „Díle", kde líčí nám mládí Sandoza a Klaudia dosti správně se vylíčil: od čtrnáctého roku prý byl chycen Hugem, jeho obrovskou obrazotvorností; po Hugovi působil na oba mladíky (t. j. na Zolu) Musset se svými vášněmi a slzami, cítili prý, že v něm tluče jejich vlastní srdce... Klaudius živil v sobě sny o dámách, jež by potkával na cestách, o překrásných dívkách, jež by se mu zjevily v neznámém lese a po celý den se mu odevzdávaly... Pusťte tohoto fantastu do Paříže a jeho zkažené fantasii jistě se zalíbí nižší druhy umělecké bohemy a bezuzdnosti velkoměstské — dejte k tomu hodně mnoho nestrávené lektury literární a filosofické, jak byla en vogue (positivism, positivistický materialism, fysiologická psychologie, darwinism a t. d.) a máte Zolův naturalism, pokud se v něm nezjevuje vlastní jádro a duše umělce, jež ovšem se historicky konstruovat nedá.

*

Zola sám prohlašuje své umění za demokratické. Jisté je, že se romány jeho četly a čtou od vrstev širokých; socialistické listy překládají jeho „Germinal" a jiné výtvory.

Demokratism!

Jeho heslo vědeckosti a zejména jeho credo přírodovědecké hoví demokratickému dychtění po vědeckém vzdělání; přírodověda pojímána materialisticky aneb alespoň positivisticky odpovídá demo-

*) Prvé pokusy Zolovy (1864) byly přímo pohádky (Contes à Ninon).

kratickému programu a demokratické filosofické revoluci. Levé křídlo hegelovské v Německu i Proudhon ve Francii mohou tak dalece se zásadami Zolovými souhlasit. Hlásá-li Zola, že román (umění) stane se vědou — hlásá téměř totéž co Proudhon, odstraňující umělce ze svého státu jakožto „neužitečné".

Jistě, že Zola demokratické smýšlení, které hlásal, alespoň v okamžiku, kdy tak psal, skutečně také měl — ve fantasii. Avšak Zola umělcem v pravdě demokratickým není. Byla by to ovšem dlouhá historie, dohodnout se o tom, které umění je skutečně demokratické. Že líčí dělníky a pracující vrstvy, nedělá ze Zoly demokrata, nedělá z něho demokrata ani jeho demokratické credo; názor na svět, zejména ethický, je od demokratického úplně odřezaný — teplého soucitu s „poníženými a uraženými" u Zoly není a tudíž není skutečného demokratismu.

Že se fantasterie Zolovy těm chudým a zotročeným líbí, rozumí se bez výkladu; i socialism měl a ještě má své stadium „utopistické". Zolova fantastika není než romantický utopism.

Demokratickou je v XIX. stol. literatura téměř všecka — nemůže být jiná, pokud tu v prvé řadě rozhoduje sociální stav spisovatelů a tím jejich sociální tendence. Většina spisovatelů jsou přímo proletáři. Literatura je sociální insurekcí v permanenci. O tom tomu, kdo se na stav nynější Evropy dívá očima otevřenýma, netřeba dělat dlouhé výklady. Avšak i proletář dovede mít touhy a tužby velmi aristokratické — v revoluci vynikají parvenuové a často vynikají jen oni. Alespoň na čas a těm, kdo by se také rádi stali totéž.

Zola je také revolucionář, byl dokonce vůdcem literární revoluce, ale buržoasní — buržoa byl vždy. Fantasie, fantastika dělá ho v theorii dokonce anarchistou, ale materialistická filosofie dělá ho prakticky buržoásním parvenuem a to sorty dosti nepěkné.

*

Mladší generace, nikoli jeho hlavním vlivem, jak se sám domýšlí, zabrala zase říši „nepoznaného" — pseudopositivism prostě neuspokojuje, vždyť neuspokojuje ani skutečný positivism a realism positivistický; dekadenti, symbolisté, impressionisté a jakkoli se ti mladší zovou, byli pod jeho vlivem, ale zároveň s ním podléhali všem těm vlivům starším. Jako ve filosofii odbyt je materialism hlásaný v dobách reakce po roku 1848, tak i v literatuře, kde kdo myslivější, utíká před materialismem a natura-

lismem — hledá se zase, jako se hledala od velikých mistrů vždy, duše a odsud pak ty různé pokusy: psychologů, novorealistů, symbolistů a dekadentů, magů, novokřesťanů — odsud ty různé „obraty“ Verlainea, Maupassanta, Bourgeta, Huysmansa a j. Kde všecko utíká, i Zola utíká třeba před sebou samým — možná, že ty ostatní předhoní a pak se zase bude mnohým zdát, že je vůdcem. A zatím Zola o tom, co se v duši moderního člověka skutečně děje, nemá ponětí — vidí jen, že se zástup někam hrne, a proto také zajel do Lourdův a tam, aby se poučil o tom, co se děje, poučoval se, jako svědomitý naturalista, také od sklepníků, fiakristů... I hledá tedy Zola nového spasitele, toho, kterému věřil posud, opustil, přesvědčiv se a správně, že totiž „světu v každé hodině láskou, ohromnou a ustavičnou, pracováním všeho toho, co na světě žije a se v prostoru rozplozuje spásy“ není.

*

Píše se teď tak mnoho o překonání naturalismu — právem, míní-li se naturalismem: Zola. Neprávem, míní-li se tím vliv přírodního poznání a vůbec poznání přesného, vědeckého.

Newton se nedá překonat, může se v něm pokračovat: ale dá se překonat Holbach, La Mettrie a již překonáni jsou; Helmholtzea také nebudeme překonávat, ale překonáme Büchnera, Vogta, Moleschotta a již jsou také překonáni.

Mnozí moderní utíkají před Zolou do svého vnitřku, prý do své duše; ale z toho bude zase jen zolovský naturalism, třeba mu budou říkat „psychický“. Před Zolou umělec musí utíkat nejen do svého nitra, ale také do přírody.

Naturalismu, pravého naturalismu jsme posud v umění mnoho neměli. Newtonové umění vždy budou vítáni jako jeho Lockové, Humové, Gibbonové, Vicové, Comteové — — příroda, duše a historie vědě i umění stejně vždy byly a vždy budou předmětem.

Pokud naturalism vědě dal lepší a přesnější methodu, byl a je posud vítaný; ale víme již, že přírodověda nemůže nahradit duchovědu. A o to běží také v umění.

Vždy běží o to, jak člověk na věci se dívá; podřízena je otázka, nač se dívá. Ovšem i v tom, co volí, poznáváme, jak se na svět dívá, co mu svět je.

Goncourt v předmluvě k „Bratřím Zemgano“ se hodně mýlil, napsav, že literární studie přírody resp. realism neboli na-

turalism zvítězí nad klassicismem a jeho výběžky teprve tenkrát, až „ukrutná analyse“, kterou Zola v Assomoiru a Goncourt sám v Germinie Lacerteux líčil „společenské nížiny“, upotřebena bude k líčení mužův a žen „dobré společnosti“.

Neběží o „společenské nížiny“ a „dobrou společnost“. Otázka salónu nesalónu je otázkou velmi podřízenou. Goncourt (E.) zapomněl na manifest, jejž společně s bratrem (J.) napsal v předmluvě k Germinie Lacerteux. Tam sliboval více než „společenské nížiny“; tam nechtěli podat pouze román „z ulice“, ale román „pravdivý“; ukládajíce si pro svůj román „studie a povinnosti vědy“, neslibovali pouze „kliniku lásky“, ale jejich dílo mělo být „analysí sociální“, mělo být „mravní historií doby“; v Germinie Lacerteux Goncourtové se ptali, nemá-li v XIX. st., v době všeobecného práva hlasovacího, v době demokracie a liberalismu to, co se zove nižšími vrstvami, mít román; podávajíce tento román, slibují, že bude „opravdový a čistý“ a končí: „Ať román náš obsahuje ono náboženství, jež minulé století označilo všeobsáhlým a nekonečným jménem: humanita. Vědomí toho mu stačí; v tom jeho je oprávněnost.“

Ano — tuto formuli snáze lze přijmout tomu, kdo překonat chce naturalism Zolův. Zola sám by teď svůj naturalism překonal, ale tato formule Goncourtova by mu sotva stačila; alespoň podivnou věc udělal z toho programu a z románu Germinie Lacerteux samého, jak každý pozná, kdo obojí s pracemi Zolovými pečlivěji srovná. Docela pěkný a rozumný program a pokus Goncourtův Zola de facto napodobil, ba přímo plagioval, ale svým hrubým, nemotorným a přepínajícím způsobem; chce-li se teď překonat, musil by toho dovést, aby program toho svého vzoru plnil svědomitěji a poctivěji: opravdové, přesné a poctivé studium přírody a člověka, ne polovzdělanost a diletantism — přesvědčení o velikolepé zákonnosti všeho života a historie, ne modloslužba náhody — přesná obrazivost, ne fantastická synthese vlastních nedoznatků a cizích myšlenek a obrazů — opravdovost, ne zajímavost a napínavost — duše, ne pudy — čistota, ne perversita — náboženství, ne mysticism — víra, ne pověra — naděje, ne nervosnost — humanita, ne demokratism — pravda, ne lež.

Věda a národní hospodářství.

(Chemický průmysl v Německu.)

Průvodce po oddělení chemického průmyslu německého na světové výstavě v Chicagu obsahuje zajímavé výklady o vývoji tohoto vynikajícího průmyslu německého. Výklady ty zasluhují povšimnutí jmenovitě u nás, kdež mnoho a to často bez hlubšího pochopení o hospodářském povznešení se rokuje, a neváháme je dle Jahr. d. Erfind. 1893 u výtahu podati.

Chemický průmysl německý jest výtvorem tohoto století. Obsahuje všechna odvětví chemické fabrikace a zaujímá prvé místo v chemickém průmyslu světovém. Jeho základem jest hornictví a rolnictví; obě tato odvětví v Německu ode dávna kvetla a vedla k odvětvím průmyslovým, jež jejich produkty zpracovávala. Brzy však následovalo též zpracování cizozemských surovin, jež v hojném množství se dovážejí. Též farmacie značně přispěla k rozkvětu chemického průmyslu německého. Lékárníci v Německu od dávna neomezovali se pouze na výrobu praeparatů čistě farmaceutických, nýbrž zabývali se přírodními vědami vůbec a studovali na př. kulturu rostlin léčebných a jich využitkování. Mnohé jejich laboratoře přeměnily se v továrny, a mnozí farmaceuti přešli od svého povolání do služeb chemie a chemického průmyslu a jako učenci a továrníci nejvyšších cílů dosáhli. Nicméně nevyvinul se německý průmysl rychle a bez závady, avšak to mělo dobrý následek, že neztrnul na některé formě pracovní, nýbrž dále se vyvinoval, ustavičně se uspůsobuje a pozměňuje; přecházelo-li některé odvětví v klid, bylo z něho brzy novotou v odvětví jiném vyburcováno. Avšak tomuto nepokoji a ruchu byl by chemický průmysl německý sotva vystačil, kdyby vědecká chemie nebyla v Německu tak vyvinuta a svými výzkumy továrníkům stále nových rad neposkytovala. Liebigova laboratoř dala v letech čtyřicátých podnět k založení nových odvětví průmyslných, jež orbě neocenitelné služby prokázala. Skvělé objevy Hofmannovy na poli sloučenin aromatických vedly k výrobě barviv, největšímu a nejskvělejšímu průmyslovému odvětví Německa. Ba i vývoj chemických theorií nezůstal průmyslu bez užitku; uvádíme theorii benzolovou a její následky pro výrobu barviv, theorii roztoků a její užití ve výrobě solí draselnatých, thermochemii, kinetickou theorii plynů a vyplývající z toho úplný převrat ve způsobu topení. Mimo to věda staré pochody zlepšovala, novým učila a vypěstováním analytické methody stálou kontrolu

výroby v míře stále dokonalejší umožňovala. Budiž vzpomenuto jen Wöhlera Bunsena a Fresenia.

Naopak splácel chemický průmysl německý svůj dluh chemii vědecké. Chemické továrny nezůstávaly za universitami a technikami; měly výborně zařízené a stále se rozšiřující laboratoře, z nichž vyšly mnohé a důležité výzkumy vědecké, skytající vzácný podnět laboratořím státním k dalším pracem novým.

Jen vlivem tohoto těsného styku vědy s odvětvími technickými se stalo, že chemický průmysl vyniká nad mnohá jiná odvětví průmyslová a že chemický průmysl německý předčí chemický průmysl cizozemský. Řemeslně vyučené síly nejsou nikde brány k řízení výroby neb k její kontrole v laboratoři, nýbrž všude jen muži vědecky vzdělaní. Továrník žádá od svých příručích důkladné vědomosti vědecké. Uvádí je poznenáhla do technických jednotlivostí výroby. Avšak je-li řešiti otázky výroby, neděje se to nahodilým zkoušením, nýbrž řádně sestavenou řadou pokusů, jež skoro vždycky k cíli vedou a vésti musí. Toto spolupůsobení vědy a odvětví technických též způsobilo, že německý průmysl překonal konečně i mnohý pokročilejší průmysl cizozemský a poskytuje záruku, že na té výši se udrží aspoň dotud, dokud Německo vůdčí postavení i v chemii vědecké si uchová.

Hospodářský rozkvět, jenž následoval v Německu po obnovení císařství, a nové říšské zákonodárství německé nezůstaly též bez vlivu na chemický průmysl. Ovšem zavedení ochranného cla Bismarkem nemělo proň přímé výhody, neboť byl dosti silen, aby ochrany nepotřeboval, za to některé státy chopily by se proti jeho produktům různých prostředků repressivních. Proto byla přechodná doba pro chemický průmysl německý dosti těžká. Za to jednotnost zákonodárství a jiná nová zřízení státní byla jemu k prospěchu. Zmínky zasluhuje nejprv zákon patentový z r. 1877. Třebas zákon ten i po všech opravách na něm od té doby provedených postrádá dosud dokonalosti, zajišťuje přece vynálezci jeho práva a zamezuje demoralisaci souviseší s pokusy o vypátrání tajemství nějaké továrny.

Do německého průmyslu chemického zasáhlo také zákonodárství socialně politické, jež upravilo poměr mezi továrníky a dělnictvem. Pojišťování pro stáří nezpůsobovalo obtíží, poněvadž takové ústavy pojišťovací celkem již byly; avšak nové povinnosti ukládalo továrníku pojišťování úrazové. To vedlo k rozsáhlému zařízení ochrannému v dílnách. Ve většině velkých továren jest postaráno o vhodný oděv, o kuchyně, koupele, o místnosti k zotavení jakož i o místnosti k shromážděním dělníků a j. Dále utvořil se spolek továrníků, dle hlavních odvětví chemického průmyslu z 8 oddělení složený, jenž sbírá a každoročně uveřejňuje statistiku podávající obraz chemického průmyslu německého.

Chemický průmysl německý zastupuje »Společnost k hájení zájmů chemického průmyslu v Německu« se sídlem v Berlíně, jež každý rok na podzim má shromáždění a vydavá spolkový časopis »Die chemische Industrie«; její sekretář uveřejňuje každý rok adressář, udávající počet továren, původ surovin a j. Hlavní střediska chemického průmyslu německého a též sídla jednotlivých oddělení zmíněné společnosti jsou v Berlíně,

Vratislavi, Hamburku, Kolíně n. R., Mannheimu, Frankfurtu n. M. a Norimberku. Podmínky, jež tu chemický průmysl přivedly k rozkvětu, jsou: Dobré a laciné uhlí, výhodné prostředky dopravní, blízkost dolů, možnost zámořského obchodu, laciná pracovní síla a j. Veškerý chemický průmysl německý obnášel r. 1891 chemických továren 5273 s 100.285 plně zaměstnanými a pojištěnými dělníky, kteříž za 29,979.280 pracovních dnů obdrželi 83,855.957 marek mzdy.

Na to následují v katologu zprávy o jednotlivých odvětvích chemického průmyslu německého, jež obsahují mnoho zajímavého jak o jejich vývoji tak o dnešním jich rozsahu. Uveďme třeba jen zprávu o odvětví zdánlivě zcela skrovném, totiž o průmyslu chemických preparatů.

V průmyslu chemických preparatů stojí Německo na prvém místě mezi všemi zeměmi. Toto průmyslové odvětví vzešlo z laboratoří starých lékáren a vyrábělo původně jen léky. Jakmile však rozmnožily se výzkumné laboratoře vědecké, nastala po chemických preparátech taková poptávka, že bylo jí možno jen založením továren vyhověti. Zavedené na to galvanoplastické pokovování potřebovalo čistých solí do galvanických lázní, jejichž výrobu rovněž továrny na chemické preparaty převzaly. Nový přírůstek výroby, zvláště preparatů jemnějších a vzácnějších vzešel jim objevem a sevšeobecněním fotografie. Barvíři a tiskaři kartounů, jež výrobou umělých barviv k velikému rozvoji dospěli, pozměnili také svůj způsob práce začavše upotřebovati různých prostředků chemických, jež v století minulém nikdo ani tušiti nemohl.

Jednotlivé továrny nevyrábějí však preparaty všechny; obyčejně má každá své speciality, na nichž její pověst spočívá. Mezi jednotlivými továrnami velkého průmyslu je živá výměna produktů, na příklad továrny na barviva vyrábějí některé látky ve velkém, jež pak továrny na chem. preparaty čistí a dále zpracují.

R. 1891 mělo Německo 521 továren na preparaty chemické, pharmaceutické a fotografické, jež zaměstnávaly 14.842 dělníků se mzdou 12,615.700 *M*, roční výroba byla v ceně asi 52 mil. marek. *Kkk.*

Rozhledy politické.

Prve mladočeské sněmování — Jeho mdloba — Úspěchy mladočeské a úspěchy německé — Demisse místodržitele Thuna — Vláda pro návrh Schlesingrův — Státoprávní diskusse — Posl. Kramář o státním právě — Volební návrh posl. Slavíka — „Poměrné zastoupení" — Český sněm proti Uhrům svorný — Generální debatta — Rakousko-uherské vyrovnání vázne — Upravení úřednických platův a protimaďarský antisemitism — Aféra Pulszského v Uhrách — Sněm haličský o reformě obecného zřízení.

Císařské jubileum se zkaženými ústřicemi — Císař Vilém nespokojen s parlamentem a parlament s císařem — Stöcker „podvratným živlem" — Osudná psaníčka páně presidentova — Po Dreyfussovi pan Rosenthal — Nad hrobem liberála-radikála — „Čestná" kapitulace za [illegible] — M. Campos odpočívá na vavřínech — Krutý osud Jamesonův — Černá Hora se kultivuje — Slavné křtiny.

Sněmování sice ještě není ukončeno, ale s dobrým svědomím lze předpovědět, že zakončeno bude na prázdno právě tak — jak v loni, předloni a t. d. Officielní orgán, vedoucí teď strany, sám nedávno s klidem přímo stoickým ohlašoval, že padne pod stůl kde který návrh. Odkud tento stoicism?

M l a d o č e s k á s t r a n a l e t o s m ě l a p o p r v é v e d e n í l i d o v é p o l i t i k y č e s k é. Nebude tedy od místa, určiti si dojem, jaký toto vedení učinilo: dojem mdlý. Strana, která dosáhla tak nepoměrné většiny, neliší se ve svém postupování pranic od strany německoliberální, ačkoli tato je strana stará a snad strana ve svém voličstvu klesající. Co se napsalo o tom, že sněm český je v nevážnosti — kdo vadí straně mladočeské povznést jeho úroveň? Ovšem nesměl by orgán strany zamlčovat, že posl. Slavík podal n á v r h n a v š e o b e c n é h l a s o v a c í p r á v o, kdežto s velikou chutí popisoval malichernou episodu, jak strana vyobcovala pana Alfonsa Šťastného. Zde to vězí! O nějakém větším zájmu pro kulturní snažení vnitřní, pro vnitřní politiku vůbec ve s t r a n ě mladočeské není stopy; i to, co někteří jednotlivci podnikají (není toho mnoho), zůstává prací čistě osobní. Je v Čechách, jako by se byla pozměnila pouze firma — nového, obnoveného usilování všekulturního ve straně mladočeské neznamenati.

K té mdlobě hodí se snad docela dobře d e m i s s e h r. T h u n a. V orgánu strany se docela zjevně a zřetelně ohlašovalo, že hrabě

Badeni chystá pro nás Čechy i pro Němce malé sice, ale radostné překvapení — naznačovalo se, že dostaneme vnitřní úřední jazyk a Němci opravu kuriátního a komisního zřízení. Facit je, že o zavedení vnitřního jazyka nebylo ani řeči, kdežto vláda návrh posl. Schlesingra prohlásila za spravedlivý. Toto prohlášení je tím zajímavější, že patrně se stalo na přímou intervenci Němců, soudíc už z toho, že vláda napřed nechtěla své mínění zjevit, prohlašujíc, že se strany nevyslovily. Strany se vyslovily, ale vláda se vyslovila přece a sice pro Němce. Vyplnila se tedy předpověď officielního orgánu strany — pro Němce. Ti se proto také radují z úspěchu, třeba vědí, že bez hlasů mladočeských pro návrh jejich nebude kvalifikované většiny. Úspěch mají, to nelze zapřít, třeba malý a positivnější nežli je demisse hr. Thuna, o níž nám jejich listy namlouvaly, že je velikým úspěchem politiky mladočeské.

Adressní návrh tedy padne. Návrh podán posl. Kramářem — týmž dr. Kramářem, proti němuž nedávno orgán strany a jeho náhončí všemožně dokazovali, že je proti státnímu právu. Zatím posl. Kramář napsal také do „Zeitu" články o státním právu, a klub strany vydal je teď česky.

Vytkli jsme minule, jak v státoprávní diskussi se pletou pojmy: federace, autonomie, státní právo. Dnes upozorňujeme na pojem jiný, totiž: suverenity. V „Čase" bylo na tuto věc upozorněno i všimli jsme si, jak brzy na to posl. Herold (v adressní kommissi), také Eim (28. ledna) pojmu se zmocnily. Avšak zejména posl. Herold mluvil o věci s takovou státovědeckou nemilosrdností, že nemůžeme než pánům doporučit, aby si alespoň starého Bluntschliho přečetli, nemají-li odvahu poučit se o věci v novějších bádáních státovědeckých. Jednou se mluví o suverenitě panovníkově, hned na to o suverenitě národa, opět o suverenitě země a t. p. — hotové chaos, dosvědčující, jak věc je samým poslancům nejasná.

Z různých a četných návrhů nelze všecky vyjmenovat: posl. Pacák podal návrh na zákon národnostní, posl. Čelakovský na upravení národního školství v obcích národně smíšených (jen v okresech venkovských!), posl. Kaizl na zavedení progressivních přirážek; podobně důležité a včasné jsou návrhy dr. Záhoře a j. Že posl. Slavík podal návrh na všeobecné rovné hl. právo, již vytknuto; návrh hlásá zároveň „poměrné zastoupení" — věc zasluhuje širšího objasnění a doufáme, že je list náš brzy přinese.

Pro návrh hr. Schönborna, aby na realkách obligátně se vyučovalo druhému jazyku, podle sdělení „Nár. Listů“ v klubu poslaneckém byla skrovná většina a že prý mnoho poslanců v té schůzi scházelo. Návrh dr. Fořta, aby Uhrům vypovězena byla celní a obchodní smlouva, přijat jednohlasně; jménem Němců posl. Hallwich dovolával se proti Maďarům „největšího, prvního a nejvýznamnějšího sněmu všech království a zemí této veliké monarchie“. Zprávy z Uher a Vídně oznamují, že vyrovnací akce vázne; již se nadhazuje, že bude provisorium. Snad dokonce provede se z právomocnosti koruny.

Generální debatta nepřinesla mnoho nového, jistě nic povznášejícího. Posl. Baxa, jenž do klubu mladočeského nepřistoupil, nechtěje podepsat zvláštní podmínky, ve jménu „pokrokářství“ (konkretněji nelze mi mluvit, protože nevím, jsou-li přívrženci dr. Baxy stranou, frakcí, křídlem, směrem a t. d.) promluvil proti dynastii způsobem velmi neoriginelním. To před ním někteří radikálové mladočeští veřejně i po hospodách zpívali; doznáváme, že dr. Baxa neužil žádných chytráckých vytáček à la dr. Grégr. Divíme se, že mu ze strany mladočeské nikdo a hned na místě neukázal z dějin, jakou nepravdu dr. Baxa tvrdí, hlásaje, že teprve Habsburkové stali se příčinou našeho úpadku. O tom všem alespoň z Denisa posl. Baxa by se mohl poučit. Odpovědi, které se dr. Baxovi dostaly od poslanců mladočeských, byly neúplné, diplomatické a neupřímné.

Posl. Kaizl velmi případně ukazoval, že autonomisace politická vyžaduje také podklad finanční a odůvodňoval z této stránky svůj návrh; generální řečník posl. Herold užil svého zvláštního daru, mnohými slovy neříci nic a slovy na poslechnutí pádnými a ostrými podávat čirý opportunism Neboť konec všeho jeho, ostatně chladného rozčilení, byl, že „od našich (státoprávních) požadavků neupustíme, až přesvědčíme i Němce, že se nám vyhovět musí!“ Orgán strany pro politiku dr. Herolda má náležité pochopení: hlavní věci totiž podává tiskem obyčejným, kdežto obyčejné řečnické „šlogry“ podává tiskem anoncovým. —

Vláda Badeniho patrně z obav před volbami do vídeňského zastupitelstva, zvýšiti chce platy nižších úředníků; čelí tím socialismu a protimaďarskému hnutí hlavního města — na každý způsob viděti i z toho, kterými prostředky hr. Badeni prováděti chce svou politiku.

Korrupce centralisačního maďarismu právě v čas propukla

v aféře Pulszského, jenž pod titulem zakupování obrazů pro národní obrazárnu kupoval laciné kopie a obrazy, za to však tisíce v Evropě promarnil. Nemravná násilnická politika maďarská k jiným koncům vésti nemůže.

V Haliči na sněmě taktéž jeví se nepřirozená a zpátečnická sociální politika šlechtická; Rusové a selští poslanci proti stanczykům jsou za jedno. Obzvláště důležito je, vlastně bude jednání o reformu obecního zřízení.

V Praze 12. února 1896. *S.*

* * *

Císař Vilém nemoha slaviti vítězství vlastní, slavil aspoň 25tileté jubileum vítězství dědových a založení německé říše. Učinil tak se vší vrozenou pomposností, ale kuchařka, bezpochyby socialní demokratka, vyvedla mu nepěkný kousek. Účastníci dvorní hostiny, jako bývalý ministr Delbrück, poslanec Bamberger a jiní, zkazili si totiž žaludky shnilými ústřicemi. Mimo to socialistický „Vorwärts“ uveřejnil seznam amnestovaných o den dříve než úřední „Reichsanzeiger“ a nejpřísnější vyšetřování, jako vždy, zůstalo opět bez výsledku.

V tajemné rozmluvě s nějakým „učencem“ projevil císař stesk, že mu nelze vládnouti s parlamentem roztříštěným ve frakce. Že dnešní parlamentarism císaři Vilémovi neimponuje není divu a přece německý parlament nad ostatní evropské parlamenty vyniká ještě o dvě hlavy.

Ostatně chystá se parlamentu opět radostné překvapení zvýšenými požadavky na námořské loďstvo, což souvisí patrně s jihoafrickými udalostmi. Z toho nemalé znepokojení, takže i některá ministerská křesla se viklají a známý pan Lucanus ťuká zas na dvéře.

Duchové se rozlučují. Také pruská protestantská konservativní strana dosti dlouho koketovala s radikálními proudy antisemitickými a křesťansko-sociálními. Spojení sprostředkoval výmluvný bývalý dvorský kazatel Stöcker. Konečně počalo býti konservativním junkrům, jichž politickým cílem jest v první a poslední řadě stavovský egoism, z této aliance úzko, a Stöcker jakožto „podvratný živel“ z konservativní organisace polo dobrovolně polo nuceně vystoupil. Tím nabude ostatně Stöcker, k jehož směru patří i slavný Adolf Wagner, pro působení své volnosti, které dříve jakožto člen zpátečnické strany postrádal.

Říšskému sněmu nastává veliký úkol uzákonění nového práva soukromého pro německou říši.

Panu presidentu Faureovi zase způsobily nějaké staré hříchy mrzutost. V Tonkinu neblahé paměti byla založena indočínská banka, jejíž zakladatelský zisk shrábli jako obyčejně pařížští politikové, žurnalisté a finančníci. U jednoho z hlavních fesérů, bývalého vydavatele „Matinu", Edwardse, nalezeny tři listy tehdejšího námořního státního tajemníka pana Faurea, v nichž mu týž oznamuje, že záležitosti indočínské banky se v ministerstvě dobře daří, ujišťuje jej svou oddaností atd. A tak Panama a zase Panama od pana presidenta až do posledního lokálkáře. I v tom francouzská žurnalistika jde v čele. Podařený exemplář takového moderního žurnalisty, jenž pruskému panu Hammersteinovi v ničem nezadá, vyklubal se v St. Cèreovi, vymámivším na zemřelém Lebaudyovi několik milionů. Že St. Cère jest Žid a jmenuje se vlastně Rosenthal, rozumí se ovšem samo sebou.

Na ples a souper, jež konati bude francouzské vyslanectvo při korunovaci ruského cara v Moskvě, povolila francouzská sněmovna úvěr 100.000 rublů. Také kus sociální politiky.

Bývalý předseda sněmovny, ministr atd. pan Floquet zemřel. Prototyp moderního liberálního radikála. Začal politickou karieru s frásí („Vive la Pologne, monsieur!") a skončil ji s Panamou. Nebylo dobře placeného předsednictví, aby ho nezastával. Jen presidentství republiky mu ušlo a to ho utrápilo. Jinak byl neškodný.

Pan Crispi a národ italský jásá. Příčina k jásotu je ovšem poněkud záhadná. Tvrz Makalle, obléhaná Habešany, byla nucena konečně kapitulovati, ale „čestně". Posádce dovolil totiž král Menelik i se zbraněmi odtáhnouti zaopatřiv ji ještě potravou. Tato velikomyslnost nepřítele byla by obdivuhodná, ale zlá fama vypravuje o nějakém milionu, který si Menelik za to dal zaplatiti. Leč pan Crispi ví odkud bráti lacino peníze, a národní nadšení a sláva italské armády za milion přece stojí. Nyní prý generál Baratieri s panem Gallianim, jenž za hrdinnou svou kapitulaci dostal na rukáv o jeden prýmek více, Menelika rozdrtí. Dobrodružná africká výprava vyžaduje stále novou krev a nové peníze.

Vítězství zbraní italských nic nezadá vítězství zbraní španělských. Veliký maršál Martinez Campos, chlouba vlasti a armády, jest definitivně hotov. Porážel sice pořád povstalce, ale právě toto ustavičné porážení trvalo španělskému veřejnému mínění

příliš dlouho a tak vítězný pan generál „ze zdravotních ohledů“ složil vrchní velitelství a dumá nyní nad nevděkem světa v pensistském zátiší. Na jeho místo poslán nový generál, Weyler, z řízné školy, jenž prý s rebely zatočí krátce a bez pardonu. Možná také, že oni s ním.

Námezdný dobrodruh anglických akcionářů, Jameson, jenž vpadl s ozbrojenou bandou do republiky transvalské, dopraven do Anglie, kde bude „souzen“. Jak soud ten dopadne, lze se domysliti ze současné přítomnosti spojence jeho, propuštěného kapského ministrpresidenta Rhodesa, jenž pilně konferuje s ministrem Chamberlainem.

Z Černé Hory zvěstuje se veliký pokrok kulturní. Vystavěny nový palác následníka trůnu a kasárny pro stálé vojsko.

Hrdinou Evropy jest dnes bulharský Boris s cumlíčkem. Poněvadž bez pravoslaví není spasení, bude Boris přece znova překřtěn. Ale kníže Ferdinand jest rád se všemi za dobře a proto se pokusil napřed pro svůj politický obchod s náboženstvím získat také Řím. Papež Lev XIII. ovšem krátce odepřel a tak kníže Ferdinand přinesl „nejtěžší oběť svému národu“ přes odpor papeže. Budou tedy slavné křtiny, ruský generál bude v zastoupení cara kmotrem a národní sobrání povolilo na křtiny již 250.000 franků. Kolik povolilo na školy se nepraví.

V Praze, dne 10. února 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Opozděný prý hlas o berní reformě. Denní listy najdou jen tehdy porozumění pro hospodářské otázky, když se jim hodí pro jich čistě strannické účely — Neplodnost zemského sněmování vymáhá imperativně změnu jednacích řádů, nač se však dosud zemští poslanci nikde nezmohli. Ještě jednou zemské finance, Kaizlův návrh o progressivních přirážkách — Oprava stanov zemské hypoteční banky nutná ve prospěch hypotekárních dlužníků, vzrůst české zemské banky a její poměr k rentovní bance železniční ve Vídni — Rakousko-uherské vyrovnání vázne: sněmy zemské na obranu zájmů našich proti Uhrům a jich neskromným požadavkům. Obnovení privilegia cedulove banky: Státní cedulová banka uherská také s právem bankovkového monopolu v naší polovině říše?

Když se na jistou věc důležitou pro veškeré obecenstvo v odborných listech stále a do omrzení upozorňuje, stane se někdy — ovšem zřídka kdy — že si jí přece některý denní list všimne, hodí-li se náhodou právě k tomu, aby ji mohl využitkovati ve prospěch své strany. Ale učiní tak jen právě k tomuto strannickému účelu a po případě dovolí si také jakési paušalní posouzení článku, vypočtené na čtenáře, kteří pravidelně nebudou čísti, co z odborných listů se cituje. Jestliže náhodou denní listy protivné strany, proti níž se podobný citát adresuje, nedovedou nic pořádného na to odpověděti, pomohou si pravidelně a účinně tím, že vše naprosto ignorují a věc je potom zase v úplném pořádku: novináři denních listů vykonali tím svou povinnost a není třeba již více se o záležitost tu starati.

Podobným způsobem vybrala si „Česká Politika“ z našich novoročních úvah z předešlého čísla o reformě daní přímých zrovna to, co se jí hodilo k potírání strany mladočeské. Když pak na její vyzvání, aby se přece mladočeští politikové k tomu ozvali, nikdo neodpověděl, nevěděla ani „Česká Politika“ o tom nic více, i tak interessované čtenářstvo denních listů sotva si všimlo toho, čeho všeho opomenuto se strany poslanců při projednávání berní reformy na neprospěch poplatníků nejpřetíženějších, t. j. těch, kteří živí se namahavou prací ve službách soukromých nebo veřejných, za mzdu nebo za služné. Samé „České Politice“, která na tento článek upozornila

— arci pouze v zájmu strannickém — nebylo zrovna zcela jasno, proč tyto úvahy zde byly uváděny; neboť nadepsala ve svých denních zprávách „Opozděný sice, ale zajímavý hlas o berní reformě“... Proč by úvahy ty byly „opozděné“, to zapomněli v „Politice“ udati, ačkoli se slovo to několikráte tam opakovalo. Čtenáři v těchto rozhledech snad až k omrzení byli loňského roku upozorňováni na dobré, jakož i nedobré stránky berní reformy a není naší vinou, že referent „České Politiky“ si toho teprve všimnul při posledních novoročních úvahách; kromě toho je berní předloha z větší části v druhém čtení říšskou radou projednána, i mohla by vždy ještě snadno býti přijata, kdyby vláda a parlamentární strany opravdu tomu chtěly. Ano vláda ještě nyní pořáde slibuje, že se v příštím zasedání postará o přijetí této předlohy; zdali se tak myslí zcela upřímně neb aspoň důvodně, to arci je jiná otázka. Nelze tedy hlasy pojednávající o návrzích berní reformy nazvati nikterak opozděnými, ty by byly zrovna nejvíce v čas, kdyby si jich zástupci občanstva na říšské radě ráčili povšimnouti a kdyby se o ně také trochu staralo to občanstvo samo, jehož kapes se berně dosavadní nejvíce dotýkají. —

* * *

Náš zemský parlament zasedal již téměř šest neděl, ale po výsledcích jeho činnosti marně bys se poptával. Jediný znamenitý positivní výsledek dosavadního sněmování (až do 7. února) dosud byl, že území několika málo čtverečních sáhů na levém břehu Vltavy bylo od Prahy odloučeno a přivtěleno obci Smíchovské z příčin policejního dohledu. To byl celý výtěžek dlouhé činnosti zákonodárného sboru pro nejdůležitější království v Rakousku. Ale aby se nezdálo, že tu sněm vlastně vůbec nic nevykonal, podává se každý den aspoň pět až deset návrhů na bůh ví jaké důležité zákony a všeužitečné podniky, které se napořád šablonovitě odůvodňují a přikazují kommisím buď již zvoleným anebo se pro ně volí kommisse nové. Kommisse sněmovní se pak občas sejdou: zvolí si předsedu, místopředsedy a zapisovatele, ustanoví se třebas i zpravodaj o některém návrhu a když jsou členové zvláště horliví, dojde snad i k nějaké debattě a k usnesení v kommissi samé. Zatím uplyne sněmovní zasedání, vyprší

mandaty členům kommisse a v příštím zasedání se může počíti s touto krásnou činností zase od repetice. Naše krásné sněmovní jednací řády nepřipouštějí, aby se v pracích od předešlého zasedání pokračovalo, nýbrž musí se počíti znova s prvním čtením týchž návrhů, přikazováním jich kommissím i potřebí zase přikročovati k volbě nových kommissí. Také sněm zemský může tuto krásnou a nákladnou hru pro obveselení dobrých lidí v příštím zasedání znovu předvésti. V tomto zasedání rozpočet bezmála by ani nebyl vyřízen a když dojde přece k tomu, bude promrskán nakvap jen aby se nemusilo povolovati rozpočtové provisorium. Jsou i jiné parlamenty, které za své dlouhé zasedání nepříliš důkladné práce nadělají, ale tak skrovnými výsledky se dovede opravdu vykázati pouze český sněm. Je to skvostné podívání a zadostiučinění pro všechny naše tuhé centralisty v Cislajtanii, když pozorují tyto praktické výtěžky sněmovní činnosti v té zemi, v které se nejvíce mluví o federalismu, o samosprávě a konečně i o státním právu. Proč dávno se čeští poslanci aspoň nepřičinili o změnu jednacího řádu sněmovního, aby se vše při každém sezení nemusilo opakovati od nejprvnějších počátků? Proč dávno neodklizeny tyto zastaralé formality, pro které nelze nic na sněmě vůbec projednati? Trochu dobré vůle, tak byly by aspoň nejhrubší překážky zdárné práci v cestu kladené odstraněny.

Snad ještě v žádném zasedání nebylo podáno tolik iniciativních návrhů od poslanců jako právě letos a ještě v žádném období nebylo právě tak málo vykonáno, co právě letos. Z podaných návrhů je viděti, co by se ze sněmu státi mohlo, kdyby mu dopřáno bylo dosti času a kdyby všichni poslanci měli souhlasnou a upřímnou vůli dovésti přece něco opravdu ke konci. Zatím však se právě všemi těmito návrhy manifestuje naprostá malomoc sněmu a pomalu také již naše nekritické obecenstvo prohlédne, že vše je nalíčeno jen k tomu, aby se zdálo, že se něco dělá neb aspoň dělati chce. Aspoň se dají slyšeti občas již hlasy reptající na tuto bezvýslednost sněmování a trefně bylo kdesi podotčeno, že zrovna s týmž úspěchem páni poslanci vedle svých ostatních návrhů mohli podati originalní zajisté návrh, aby byli všichni prohlášeni za nesmrtelné — aspoň osud návrhu tohoto nebyl by jiný nežli při ostatních — nebyl by totiž zrovna tak projednán a přijat jako ty ostatní.

* * *

V českém rozpočtu zemském vykazovaný deficit dle návrhů rozpočtové kommisse skoro 4 mill. zl. má se uhraditi jako již loňského roku novou výpůjčkou, čím dluhy zemské vzrostou na 13 mill. zl. během asi tří let. Pokračujeme tak po vzoru Haliče, která podobným způsobem již od let sedmdesátých si pomáhá ze svých finančních nesnází. Zdali však budeme míti také to štěstí, aby za nás pak stát také převzal 110 mill. zl. zálohy, které na haličské zemské dluhy vyplatila státní pokladna. Podle dosavadních zkušeností se tomu tak nezdá. V Haliči stát upravoval řeky obchodně zcela nedůležité po několik let obrovskými náklady, kdežto na úpravu vodní dráhy z Prahy do Ústí nad Labem, která beztoho nejvíce důchodů přímých i nepřímých vynese státní pokladně, vyžaduje se od země oběť polovice rozpočteného nákladu, skoro $6^1/_2$ mill. zl. Sněmovní kommisse navrhovala krýti pouze třetinu $4^1/_3$ mill. zl. ze zemských prostředků k tomu účelu a to ještě s některými výhradami. Jak vlády vídeňské dosud byly ochotny k českým požadavkům, skoro se zdá, že to narazí ve Vídni na odpor a ještě se může tak najíti záminka, aby se tak neodkladná věc na neurčito znovu odložila. V té příčině však se ukázala svornost mezi Čechy i Němci, záleží to tedy pouze od ráznosti poslanců na říšské radě, aby konečně Praha byla přístavním městem. Také při druhém čtení návrhu dotyčného ve sněmě místodržitel vyslovil podobné obavy, aby snad to nebylo příčinou zdržení celé záležitosti.

Jak by se mohly opraviti finance zemské, toho pěkný příklad nám podává stát pruský, kde brzy již veškeré daně výnosové, (pozemkové, domovní a výdělková) připadnou na účet obcí a krajů. U nás k tomu ještě cesta daleká. — Pozoruhodný je také návrh Kaizlův, aby zemské přirážky k daním přímým vyměřovaly se progressivně t. j. aby pro jisté minimum přímé daně vůbec nebyly přirážky, kdežto s vyšší daní aby vzrůstalo také procento přirážky zemské, které by stoupalo až do sazby 100%. Pro jednotlivé daně by to znamenalo arci obtížení snad až nesnesitelné, vždyť na př. plná domovní daň z nájemného (činžovní) obnáší $26^2/_3$% čistého nájemného, kdyby pak byla přirážka zemská (při jisté výši daně) 100% a po případě ostatní přirážky samosprávné 50%, vystoupily by veřejné platy z takových domů až na $66^2/_3$%, čili na plné dvě třetiny čistého nájemného.

* * *

Zemská hypotheční banka stěžuje si poslední dobou na ubývání zápůjček od ní poskytovaných; a přece je zemská banka daleko nejlacinějším úvěrním ústavem půjčujícím na hypotheky. Vysvětluje se pak malá obliba těchto zápůjček velmi obtížnými a zdlouhavými formalitami, které dlužníci napřed musí splniti a zvláště tím, že nepěstuje se užší styk s vypůjčujícími, a že pravidelně žádá se první hypotheka od banky. Z těch příčin rolníci, jakmile si nedovedou zjednati dobrovolnou cessí od svých dosavadních věřitelů, nemohou vůbec býti účastnými výhod poskytovaných od zemských ústavů a po většině účastenství na levném úvěru připadá velké výrobě, v tomto případě velkostatkářům.

Jistou nápravu mohou přinésti nové zástavní listy $3\frac{1}{2}\%$. Právě touto dobou počato s vydáváním dluhopisů $3\frac{1}{2}\%$ních od uherské hypoteční banky a dle subskripčních kursů 93—94 za 100 zl. nominálních a dá se čekati podobný a snad i lepší zdar pro nové zástavní listy české zemské hypotheční banky. Před čtyřmi lety měly asi podobný kurs rakouské státní dluhopisy 4%ní a dle toho možno očekávati, že v nedlouhé době několika let $3\frac{1}{2}\%$ní zástavní listy vystoupí zrovna tak na paritu (asi 100 zl. za 100 zl. nominalních), jako se toho docílilo při 4%ních.

Správa zemské hypotheční banky žádá vedle toho sama ze své iniciativy usnadniti svým prostřednictvím rozpůjčování laciných peněz na hypotheky. Jednak se má obmeziti řada různých formálností, jednak se mají pro bližší styky s dlužníky zřizovati po venkově také filialní ústavy hypotheční banky, konečně se navrhuje zákon, aby se mohly co možná bez poplatků přeměňovati (konvertovati) vysoko zúročitelné zápůjčky od soukromníků poskytnuté v levné zápůjčky hypotheční banky. Posud takové konverse byly možny pouze u zápůjček, které byly dány od ústavů podrobených veřejnému dozoru. Když podaří se vymoci podobné zákony, dá se očekávati značné rozšíření obchodů pro hypotheční banku a tím se také může dostati dostatečného i nanejvýš laciného úvěru menším rolníkům, kteří z valné části na výhodách zemského hypothekárního ústavu měli jen velmi nepatrný podíl. (Podrobnější rozprava o těchto poměrech podána v „Národohospodářském Obzoru“ od prof. Dr. Albína Bráfa.)

Příkladu hypotheční banky měla by hned následovati také česká zemská banka i měla by počíti s vydáváním kommunalních, melioračních a železničních obligací $3\frac{1}{2}\%$ních. Obor působnosti zemské banky vzrostl velmi utěšeně za poslední rok a je viděti

již, že bude zemská banka za nedlouhou dobu prvním bankovním ústavem pražským. Tak půjčky obcím z 18¾ mill. zl. vystoupily za poslední rok na 30 mill. zl. a celkový založený úvěr banky (obcím, na meliorace, úvěr stavební a železniční) z necelých 23 mill. zl. vzrostl během jediného roku na 38 mill. zl. — Zvláště by mohla banka výtečně pomáhati při stavbách nových lokalních drah v Čechách a učiniti tak zbytečnou aspoň pro nás v Čechách novou akciovou „železniční banku rentovní", která zřízena je ve Vídni od dolnorakouské eskomptní společnosti. Se zemskou bankou, která není založena na výdělek, nýbrž pouze k tomu bude pracovati, aby ukryla nezbytnou regii a založila si slušný reservní fond, nemůže v té příčině žádný soukromý ústav konkurrovati. — Také na Moravě se konečně odhodlali zříditi podobný zemský ústav.

* * *

V rakouskouherském vyjednávání nastala pro naši vládu ne právě příjemná přestávka; jednání o obchodní a celní spolek s Uhrami nevedlo nikterak k úplnému dohodnutí s vládou uherskou a nyní již se napovídá, že předlohy vyrovnávací nemohou býti hotovy leč až pro podzimní zasedání říšské rady a že bude se hleděti shody docíliti písemně s vládou uherskou místo dosavadních ústních konferencí. K tomu bojovné postavení všech zemských sněmů vůči uherským nezřízeným nárokům a především jednohlasné votum sněmu českého o vypovězení celní a obchodní smlouvy rakouskouherské nepřispěje zajisté k tak brzkému dohodnutí s vládou uherskou, jak si to zajisté sanguinicky naše vláda představovala. — Konečně nejdůležitější otázka obapolného příspěvku na společné vydání říšské uvádí v úplnou pochybnost také vše to, co dosud v té příčině shody docíleno, neboť všecko ujednáno s tou podmínkou, že příspěvkový podíl bude pro obě polovice monarchie spravedlivě napřed stanoven!

Vládní listy přece aspoň jeden úplný positivní výsledek jednání již oznámily, totiž dohodnutí o měnu a rakouskouherskou banku, které ujednání tato budou podána souhlasnými notami obou vlád. To, čeho v té příčině se veřejnost dověděla, nemusí nás zrovna naplňovati potěšením. Mimo známé již oběti našim čtenářům, budeme nuceni ještě také správu banky vydati úplně skoro uherské vládě. Bude totiž správní rada banky skládati se z gouverneura, ze dvou vicegouverneurů, z nichž jeden musí

býti cislajtanský, druhý uherský občan a které jmenuje sám panovník; mimo to jmenovati bude vláda naše tři členy a uherská rovně tři členy a akcionáři naší polovice a uherské polovice také po třech členech do správní rady. Bude tedy z patnácti členů správní rady devět jmenováno státními správami a pováží-li se, že v Uhrách vlastně ani žádní akcionáři rakouskouherské banky nejsou, budou také uherští zástupci akcionářů pouze nastrčenými stvůrami vlády uherské. Tímto způsobem budou míti Uhři celkem 7 zástupců své vlády a k tomu gouverneura, který je Maďar (Julius Kautz, bývalý professor university budapeštské) proti 4 zástupcům cislajtanské vlády a 3 zástupcům akcionářů, kteří arci pravidelně přidají se k té straně, od které nadějí se větších prospěchů a to právě bude strana uherská. Patrně by nyní rakouskouherská (akciová) banka měla také od r. 1897 změniti svou firmu a zváti se: „státní uherská banka s výhradním právem vydávati bankovky pro celou monarchii“!

V Praze dne 9. února 1896. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Zemské podporování maloživností a zemské technologické museum — Svépomocná činnost společenstev — Průmyslové pokračovací školství v Čechách, jeho vzrůst, úspěchy, deficity, nutnost organisace — Zpráva o činnosti komitétu pro průplav dunajskovltavskolabský s co vykonaly za čtyři léta odbory statistický, agitační a finanční — Průplav dunajskooderský — Nové ministerstvo železniční a největší vada nového organisačního řádu státních železnic.

Poohlédněme se po některých předmětech jednání sněmovního z našeho oboru. Zemské podpůrné akci maloživnostenské má se věnovati letos 15.000 zl., z čehož 10.000 zl. na opatřování strojů a nástrojů živnostenským společenstvům, výjimkou i jednotlivcům, a 5000 zl. na pořádání odborných výstav a přednášek, zavedení kočovného vyučování atd. Zároveň má zemský výbor jednati s obchodními komorami o rychlé zřízení technologického musea průmyslového v Praze, abychom nebyli ve své vlastní zemské akci maloživnostenské odkázáni pořád a pořád na museum vídeňské, a má se zemskému výboru jako poradný orgán pro záležitosti živnostenské připojiti zemská komise živnostenská po vzoru poradního sboru, za týmž účelem při ministerstvu obchodu zřízeného, a zemské komise haličské. U živnostenských úřadů mají pak s poradným hlasem v záležitostech odborných fungovati t. zv. živnostenští rádcové — myšlénka dobrá, ostatně již před lety Reschauerem vyslovená.

Pro návrh, aby země na oslavu panovnického jubilea zřídila úvěrní fond pro společenstva maloživnostenská, zemský výbor nemohl se nadchnouti, navrhuje naopak zříditi ústav pro opuštěnou a zanedbanou mládež. Skepsi tuto zavinily patrně dosavadní pranepatrné úspěchy společenstev po stránce svépomocné. 5317 živnostenských společenstev rakouských (r. 1895) s více než $^1/_2$ milionem samostatných živnostníků zmohlo se za 12 let existence toliko na 34 svépomocných zařízení (skladů surovin nebo výrobků, řemeslnických záložen, strojních dílen a pod.), a právě tak málo družnosti a účasti projevují živnostenská společenstva v Německu, ve Švýcarsku a j.

Průmyslové školství pokračovací co do rozšíření svého zmáhá se očihledě. Od r. 1884 vzrostl počet tříd těchto škol čtyřnásobně; v r. 1895 byly úhrnem v Čechách 304 školy s 979 třídami a 31.947 žáky. Ještě více stoupl náklad vydržovací, který v r. 1884 obnášel 114.000 zl., loni však dokonce 465.000 zl. Na české školy (182) připadá 21.595 žáků a 313.000 zl. nákladů, na německé (122) 10.352 žáků a 152.000 zl. nákladů. Poměry těchto škol přímo volají o nápravu. Jsou upraveny dosud jen nařízením ministerským, podléhají dozoru státních inspektorů, o němž veřejnost nic bližšího se nedovídá, náklady, vyučovací zařízení i úspěchy jejich jsou nanejvýš různé, vedle škol s pozoruhodnými výsledky vyučovacími jest nemalá část jiných, jež nemají jiného významu, leda že remunerace za vyučování v nich přispívají ke zlepšení hmotných poměrů venkovského učitelstva. Mistři reptají, že jim škola učně na hodinu denně od práce v dílně nebo v domácnosti odvádí, a učně za všelikými záminkami od návštěvy zdržují, vyučováním večerním a nedělním trpí kázeň, pozornost i úspěšnost vyučování, učitelé přes slušné celkem remunerace učí neradi, o vzdělání odborném (živnostenském kreslení, účetnictví atd.) není u mnoha škol ani řeči, vyučování obmezuje se na prosté opakování těch nejzákladnějších vědomostí, jež učňové z obecné školy si přinesli: toť charakteristika nemalé části pokračovacích škol, zejména venkovských.

Zákonodárství zemskému zbývá tu práce nemalá, k níž však dosud pramálo příprav vykonáno. Statistická zpráva zemského výboru o výsledcích těchto škol pohybuje se neustále v starých šablonách; poznáme z ní velmi důkladně, kolika zlatými přispívá na tu onu školu stát, země, komory, obce atd., kolik je mezi žáky obuvníků, zámečníků, truhlářů nebo obchodníků, kdo je zástupcem zemského výboru v kuratoriu školy — funkce to důležitosti velmi pochybné — ale vůbec nic o tom, jak nakládá se se subvencemi země, státu a j., jaké byly výsledky inspekce těchto škol, z jakých vrstev obyvatelstva se rekrutuje a jaké předchozí vzdělání s sebou přináší žactvo těchto škol, jaké předběžné, zvlášť odborné, vzdělání má jejich učitelstvo, jak jsou upraveny vyučovací hodiny atd. A zatím činí se na sněmu návrhy na systematické zřizování všeobecných škol řemeslnických a to především v těch místech, kde by pro ně vůbec žáků nebylo . . .

Zasedání sněmovní probudilo také komitét pro průplav dunajskovltavskolabský k opětné činnosti. Země má na přípravné práce komitétu dáti ještě 50.000 zl., publikováno tudíž vylíčení

dosavadní činnosti komitétu. Chvály zasluhuje odbor technický: získány tři předběžné projekty, vypsán konkurs pro lodní železnice a zdvihadla, sestavena zásadní pravidla pro plány podniku atd. Méně činily se odbory ostatní. Odbor finanční sebral dosud přes 71.000 zl. subvencí, odbor agitační vydal před 3 léty populární brožuru Petrlíkovu a pamětní spis Kaftanův a odbor statistický rozeslal na základě usnesení z dubna 1893 koncem prosince 1895 k posouzení návrh dvoustránkového dotazníku — takovouto rychlostí dospěli bychom ke skutečnému statistickému vyšetření výrobních a konsumních poměrů v dopravním obvodu budoucího průplavu snad již koncem století dvacátého!

A více nic; hospodářská šetření, přednášky o významu tohoto podniku a jiná předsevzetí a sliby komitétu průplavního: uvázlo vše. Na předloňské parádní projížďce z Prahy do Ústí n. L. usnášeny resoluce jen o úpravě této krátké tratě; o kanálu málem ani nemluveno, teprv posl. Russ ve sněmu dne 8. t. m. nebál se, že poškodí kanalisaci z Prahy do Ústí, prohlásí-li ji jen za první splátku na celý podnik kanálový.

Zatím pro průplav dunajskooderský jest projekt již úplně vypracován, projektanti (francouzské družstvo) nabízejí súčastniti se podniku sumou asi 23 milionů zl. (celý náklad = 78 mil. zl.), v ministerstvu konají se studia o spojení dunajskooderského průplavu s Vislou a Labem a o vodní cestě od Krakova k Dněstru s odchylkou k Brodům!

Máme opět o ministerstvo více: ministerstvo pro železnice, a poněvadž vláda uznává, že i státní železnice musejí říditi se zásadami obchodními, navrhla za prvního ministra železničního — generála. Současně provedena nová organisace správy státních drah; na místo dosavadního jediného ředitelství ústředního zřídí se několik ředitelstev pro jednotlivé menší obvody, jimž podřízeny budou dopravní úřady železniční. Interes našeho obecenstva v této záležitosti obmezil se na otázku jazykovou; za služební jazyk na veškeré síti státních drah prohlášena (s jistými výjimkami pro Halič) opět němčina. Byla jím sice ve skutečnosti dle organisačního řádu z r. 1884 již dnes, ale v novinách po dva dni veliký hluk — dnes ovšem ani zmínky nenajdeš o křivdě, která sice trvá již plných dvanáct let, ale teprve včera dle novin volala do nebes. Co však opravdu pohřešujeme v novém řádě: nařízení, že veškeré české firmy jsou povinny dopisovati státním drahám po česku . . . *S.*

Rozhledy sociální.

Úrazové pojišťování dělnické v Čechách 1894 a v Rakousku 1893 — Stoupající číslice úrazů v průmyslu a hornictví musí nutkati k intensivnímu dozoru nad produkcí průmyslovou i hornickou a k zostření požadavků bezpečnostních - Statistika zemědělského dělnictva, nízké mzdy jeho a statistika chudinství v Čechách — Komunální sprostředkování práce a veřejné kanceláře pro informace v záležitostech dělnických — Mzdové hnutí železničního dělnictva ve Švýcarsku a konfekčního v Německu — Nový živnostenský inspektorát v Ústí n. L.

Úrazová pojišťovna dělnická v Čechách podala počátkem tohoto roku zprávu o činnosti své za rok 1894, obmezující se na řadu suchých číslic. V roce tom ohlášeno úrazovně 9351 úrazů, o 1237 více než v roce 1893 a o 5318 více než v roce 1890, počet důchodů úrazovnou poskytovaných stoupl na 5486. Množí se případy, že pojištěnci na rozhodnutí úrazovny o udělení nebo vyměření renty si stěžují u rozhodčího soudu, důkaz nevalné spokojenosti dělnictva s jednáním úrazovny. K soudu rozhodčímu podáno v témž roce ke 158 žalobám z předešlého roku zbylým ještě 401 žalob nových; z těchto 559 žalob byly 323 zamítnuty, v 65 případech byl nález pojišťovny rozhodčím soudem změněn. Pojištěno bylo v roce 1894 podniků 72.539 a osob 558.247 se započítatelnou úhrnnou mzdou 111·3 mil. zl. Řada výrobních skupin (hospodářské podniky, mlýny, hutě, zpracování kamenů, zemin a kovů, výroba nástrojů, živnosti stavební atd.) byla v r. 1894 passivní — i pražské úrazovně hrozí deficit, který jest u jiných úrazoven již hostem trvalým.

U veškerých úrazoven dělnických v Rakousku bylo v r. 1893 pojištěno přes milion dělníků v 64.000 závodech průmyslových a skoro 400.000 dělníků v 95.000 podnicích zemědělských a lesnických. Příjmy úrazoven obnášely na příspěvcích přes 4½ mil. zl., na odškodněném (resp. rentách) vyplaceno 1½ milionu, správní výlohy obnášely bezmála ½ mil. zl. Toliko úrazovny v Praze, Brně a Štyrském Hradci měly přebytky, ostatní všechny deficity (vídeňská přes ½ mil. zl.). Půlsedma sta dělníků nalezlo v r. 1894

smrt následkem úrazů při práci, 115 úrazů mělo v zápětí trvalou úplnou neschopnost k práci, 3129 úrazů neschopnost částečnou. Statistika let 1890—1893 ukazuje veliké stoupání úrazů, majících v zápětí trvalou, ač ne úplnou, nezpůsobilost ku práci; úrazů, které způsobily smrt nebo aspoň úplnou a trvalou nezpůsobilost ku práci, absolutně přibývá a relativně (hledíc k rostoucímu počtu dělnictva) aspoň neubývá tolik, jak by bylo vzhledem k živnostenské inspekci a zvýšeným požadavkům při zřizování nových podniků možno a žádoucno. Rozumí se, že nejsou tu počítány úrazy při podnicích hornických, majících zvláštní pojištění v pokladnách bratrských, ani v zaměstnáních zemědělských a j., úrazovému pojištění dle zákona z r. 1887 nepodléhajících.

Číslice tyto musejí vzbuditi přání, aby co možná nejvíce postaráno bylo o zamezení úrazů vhodným zařízením dílen, aby našla se taková úprava vybírání prémií úrazových, jež by podnikatele k bezpečnostním opatřením ve vlastním zájmu přímo nutila. Dlužno tudíž litovati, že na př. proti přijaté poslaneckou sněmovnou osnově zákona o báňských inspektorech přes neustálé případy neštěstí v dolech zdvihá se organisovaný odpor báňských podnikatelů, a že živnostenští inspektoři písařskou agendou vždy více zdržováni jsou od vlastní činnosti dozorčí, takže pomalu i oni, jako živnostenské a jiné úřady a korporace, ku správě a povznesení živností určené, budou poměry svého obvodu znáti jen z doslechu.

Rovněž nepřikročeno dosud k pojištění, ani k soustavnému vyšetření a inspekci poměrů dělnictva rolnického. Ústřední statistická komise vydala za to statistiku zemědělských dělníků a jejich mzdových poměrů, na základě ankety, v r. 1893 ministerstvem orby zahájené a zemědělskými korporacemi provedené.

Vyberme některé číslice zajímavější. Ze 100 přítomného obyvatelstva náleží rolnictvu v Rakousku průměrem 55 osob, v Čechách a ve Slezsku jen 39, na Moravě 49, v Dol. Rakousích 24. Asi třetina majitelů pozemků v zemích koruny České neplatí ani 1 zl. daně gruntovní, naproti tomu patří v Čechách asi 34·5%, na Moravě 29·5% a ve Slezsku 39% k majetku do desk zemských zapsanému, t. j. k velkostatkům. Co do pracovní organisace rozeznává statistika osoby v trvalé službě (čeledínové, děvečky), dále dělníky v pevném pracovním poměru se nalézající (t. zv. kontraktní) a konečně nádenníky, jen v případě potřeby na výpomoc zjednávané. Držení služebných osob i stálých nádenníků (depu-

tátníků a pod.) je v Čechách i ve Slezsku četnější než na Moravě, kde převládá více najímání nestálých sil pracovních, zvláště malodomkářů, za nízké mzdy. Vnitřní stěhování způsobuje uvnitř Čech hlavně dobývání cukrovky, ostatně i ze země chodí lidé na práci do Moravy z Čech a Uher, do Slezska z Haliče a ze Slovácka. Mzdy jsou nejvyšší v Čechách v Rudohoří, Chebsku a záp. Sudetách, nejnižší při českomoravském pohoří, ve vých. Sudetách a v Budějovicku; na Moravě jsou při hranicích českých mzdy vesměs nižší než na východě, ve Slezsku nejnižší v polských krajinách, nejvyšší v Rudohoří. Mzdy ženské v některých okresích úplně jsou rovny mužským, zvláště jde-li o mzdu spolu se stravou.

Co se týče číselné výšky mzdy, musíme k úřední statistice hleděti s reservou, jelikož číslice dotyčné spočívají na jednostranných údajích podnikatelských a mzdy udány jsou tudíž spíše větší než jsou ve skutečnosti. Přes to obnáší na př. denní mzda dospělého muže v (nejdražší) dobu žní v okresu Vlašimském ne více než 35 kr., v 7 okresích kolísá mezi 35—70 kr. atd., mzda žen v době žní ve Vlašimi 25 kr., dětí v Humpolci 17 kr.; mzda v jiný čas v okresích jihočeských pro muže 30 kr„ pro ženy 22 až 25 kr., pro děti 16 kr. — vše beze stravy. Mzdy tak nízké vyskytují se ještě skoro jen v Haliči — zdá se nám jistě ne neprávem, že hospodářské společnosti v jiných zemích daleko růžověji přemalovávaly skutečný stav věcí, než se stalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Mzdy stálých služebných obnášejí v Čechách v malých podnicích u čeledínů ročně 65 (Žamberk) — 110 zl. (Police), u děveček 48—70 zl., u velkých podniků u čeledínů 72—194 zl. (Horšův Týn), u děveček 48—120 zl. (německé okresy západočeské). Malé a střední podniky stěžují si na nesnadné zaopatřování pracovních sil, lákaných do měst vyšší mzdou a požitky života městského. Velké podniky hledí si zabezpečiti pevný kmen dobrého a spolehlivého služebnictva vyšší mzdou, zaopatřením ve stáří, podílem na zisku z mléka, z chovu dobytka atd. Šťastno by bylo dělnictvo zemědělské — podotýkají ne neprávem listy dělnické — kdyby dostávalo za až 16hodinnou denní práci aspoň takové mzdy a požitky, jaké v úřední statistice jsou vytčeny.

Kontraktními dělníky nazývá statistika ony, kteří žijíce ve vlastní domácnosti, pracují výhradně a trvale v určitém podniku hospodářském, začež obdrží mimo mzdu peněžitou i byt, topivo, svítivo, určitý deputát v potravinách a často i kousek brambo-

řiště. Forma tato zvláště ve velkostatku českém jest obvyklou, na Moravě a ve Slezsku však řidčejší. Statisticky úhrnnou mzdu těchto pracovníků zjistiti nelze; jsouť naturální požitky i počtem i jakostí přerůzné.

Statistice této nelze upříti jisté souvislosti se statistikou chudinství českého, loni vydanou. Okresy, v nichž nejvíce chudých osob a rodin jest podporováno, jsou většinou v rolnických jižních Čechách s nejnižšími mzdami dělnictva zemědělského; okresy průmyslové a hornické mají podporované chudiny nejméně. Rovněž péče o chudinu jest v městech a průmyslových místech celkem lepší než na rolnickém venkově. Zbývalo by tu ovšem vyšetřiti, jaký vliv mají na tyto poměry předpisy domovského zákona našeho, nehovící nijak měnivým poměrům nynějším. Počet chudinských ústavů v Čechách se v letech 1873—1892 více než zdvojnásobil.

Komunální sociální politika vydává ustavičně nové zdárné květy, zvláště v Německu. Prostředkovatelny práce otevřeny v lednu v Norimberce, Hallu, Heidelberce a v mnoha městech šlesvicko-holštýnských a zřízení nové připravuje se v Plavně. Pro dělníky je prostředkování vesměs bezplatné, od podnikatelů vyžaduje se někde malý poplatek. Osm městských sprostředkovatelen virtemberských jest od 1. ledna ve vzájemném spojení telefonickém; kromě toho sdělují si úřady tyto dvakrát týdně seznamy pracovních míst neobsazených. V Prusku sestavuje se úřední statistika všech živnostenských sprostředkovatelů míst a v Sasku statistika prostředkování práce již provedena. V Praze kromě udělení subvence soukromé Burse práce dosud nic neučiněno. Prof. Bücher učinil kommunální sociální politiku předmětem svých přednášek na universitě lipské v tomto semestru.

Jiné podniky, jež v poslední době značného rozšíření docházejí, jsou veřejné kanceláře pro poskytování bezplatných informací v záležitostech právních, jež nejprve počaly zařizovati redakce listů dělnických a jichž zřizování nyní předsebírají opět města, soukromé spolky a pod. Taková „právnická poliklinika“ zřízena nedávno institutem pro obecné blaho ve Frankfurtě nad M., v říjnu 1895 za účasti universitních professorů, bankovních ředitelů, advokátů a j. ve Strassburce a v posledních dnech prohlásil opět všeobecný rakouský spolek ženský, že poskytuje nemajetným osobám ženského pohlaví, „i nejopovrženějším a nejvykořisťovanějším mezi nimi,“ bezplatnou radu a pomoc v jejich záležitostech právních.

Sociální demokraté vídenští vystoupili k nastávajícím volbám do městského zastupitelstva se samostatným programem volebním. Žádají — vedle všeobecného práva hlasovacího a j. — centralisování a reformu chudinství, bezplatné poskytování obecní příslušnosti po 2letém pobytu, zřízení městského úřadu pracovního a kommunální živnostenské inspekce městských lékáren a lázní, poměštění ústavů pohřebních, městského zásobování, dopravnictví, osvětlování a požárního pojištění, periodickou statistiku a inspekci bytů, osmihodinnou dobu pracovní při vlastních podnicích a vůbec při pracích městských, bezplatné poskytování učebných pomůcek a obědů dětem školním.

Aby tyto reformy se umožnily, žádají vyprostění Vídně z kompetence sněmu a místodržitelství a zavedeni progressivní daně z důchodu, majetku (zejm. domů městských) a dědictví, na místo dosavadní daně potravní a činžovní.

Ku stávce připravují se železniční zřízenci (dělníci i úředníci) ve Švýcařích — žádají zlepšení mzdy a zařízení obapolně závazné pragmatiky služební — a krejčovské dělnictvo v Německu, jehož požadavkem jest především odstranění domácího zaměstnávání dělnictva, tohoto zřídla nejtrudnějších běd sociálních.

V Čechách bude letos zřízen nový inspektorát živnostenský v Ústi n. L.

V.

Rozhledy časopisecké.

Josef Jiří Kolár † — Národní Divadlo ve sněmu — Svatý Václav — Měšťanská Beseda naší buržoasie — Kapitola o řečnictví čili: Co všechno snese náš bodrý český lid — Dojmy a rozmary p. Zákrejse — Slečna Krásnohorská a citát pana Vrchlického — Pana Vrchlického literární politika — Katolická Moderna a „Nový Život".

Josef Jiří Kolár zemřel. Kolébku jeho ozařovaly červánky našeho obrození. Čtyřiaosmdesát let života vyplnil mnohostranný duch jeho co nejúčinněji. Herec, dramatik, romanopisec, kulturní historik, kritik, překladatel, básník — všudy markantní, všudy svůj. Mnoho uvadlo, mnoho zastaralo na tomto mohutném kmeni, ale budoucnosti jsou odkázány překlady z Goetha, Shakespeara, Schillera. A legenda o největším českém herci, jenž zemřel jako pensista — — německého divadla. A když tělesné jeho pozůstatky byly neseny k hrobu, dával se v našem Divadle Národním nějaký balet!

To Naše Národní Divadlo! Otvírám maně listy památné publikace Nerudovy „Národ sobě" z let osmdesátých. Kolik nadějí, snů, tužeb vinulo se tehdy k dostavovanému zlatém domu na Nábřeží! Co jsme z něho chtěli míti! . . . Dnes čteme ve zprávách sněmovní komisse hořký stesk poslance Adámka na frivolní kusy jako „Pan ředitel", „Reservistka", dnes na sněmu se ozývá důrazné přání, že Národní Divadlo kleslo na stupeň předměstských aren, že se nestará o produkci domácí a p. „Máme to pěknou kapličku —" začíná úvodní báseň v řečené publikaci, a báseň ta zní tak výsměšně, tak ironicky, jak se to dobrému starému Heydukovi nikde jinde už nepovedlo. A za tuto zdařilou ironii on ani nemůže. Myslil to vážně jako všech těch 99 tehdejších přispívatelů.

Ještě jednou otázkou z oboru umění zabýval se sněm. Poslanec Materna přivedl při debatě o soše sv. Václava otázku Schnirch-Myslbek. Čtenářům „Naší doby" znám jest konkurs a jeho

výsledek. B. Schnirch podal tehdy model, jenž celou veřejností i kritikou byl přijat nadšeně. Musí-li socha sv. Václava tu být, pak práce Schnirchova odpovídá nejlépe představě světce, jak jej traduje historie a básní česká duše. Zemský výbor však rozhodl jinak. Vyzval ředitele Myslbeka, aby podal nový model a svěřil mu bez soutěže provedení. Litujeme, že hlas poslance Materny nevyzněl ostřeji, energičtěji. Facit zemského sněmu byl dle toho: podruhé se to nesmí státi. Tuze platonická útěcha a tuze jalové povzbuzení k dalšímu tvoření pro Bohuslava Schnircha a jiné.

Mnoho a mnoho se zase jednou psalo a mluvilo v Měšťanské Besedě v Praze. Slavili slavnosť 50tiletého trvání. V sobotu večer slavnost, k níž nevyhnutelný proslov napsal nevynnutelný pan Vrchlický, v neděli valná hromada, kde dr. Rieger z šachty věku minulého vybíral zlatou rudu upomínek, odpoledne banket, kde arch. Tereba připil císaři a dři. Rieger, Srb, Engel, pater Drozd, dr. Kühn a p. Hodek improvisovali variace na staré motto:

Svornost to je mocná páska,
jež nás všecky objímá!

Slavnost ukončena za povznešené nálady, „svobodomyslné“ a „národní“ listy přinesly pečlivé referáty — a nyní krom tu a tam zpráv o nějakém věnečku — nebudeme slyšet o Měšťanské Besedě ani slova, až snad roku 1921., kdy bude zase jubileum, proslov a řeči o svornosti. Ten ubohý život veřejný, jímž se repraesentuje naše pražská buržoasie v „nejlepší“ společnosti!

Pan dr. Engel je učiněný scholasticus své strany. Aby vedle dr. Riegra také mladočešství nějak vyniklo vzpomněl při slavnosti Besedy nebožtíka F r i č e (jak známo veliký přítel mladočeského cyrillomethodějství a j.) a mluvil o svornosti, navečírku Národní jednoty pošumavské naladil jinou toninu táboritskou. Pronesl ne sice novou ale hlubokou pravdu, že „hnutí českobratrské je nejspanilejším květem našich domácích dějin“ — a skončil tímto přirozeným logickým závěrem: Se škraboškou humanity proti nám vystupovati se nesmí, neboť ještě se nepřihodilo, aby byl dobrý hospodář z pouhé h u m a n i t y nezastřelil v l k a který mu ovce dávil. (H l u č n ý d l o u h o t r v a j í c í p o t l e s k.) K boji celému jest potřebí organisace, jejíž článek tvoří Národní jednota pošumavská a jejíž důležitým činitelem jest i česká ž e n a. (V ý b o r n ě !) Řečník za bouřlivého souhlasu pronáší zdravici přítomným d á m á m. Krásná stupnice: České bratrství — humanita — vlk — česká žena — české dámy . . .

Tolik o jednom táboru našich „starých". Podívejme se do druhého, Literárního. Do druhého sešitu „Osvěty" nasypal několik skvostných perel věčně svěží pan Zákrejs. Předně v článku o nebožtíku Dumasovi-synu. Neřekl mnoho a ne svého, ale za to odkazuje na to, co napsal již před 20 lety a co nyní se opakuje jako nejmodernější vynález doby! Je to hezká porce sebevědomí, ale není to pravda. Vždyť jinak — pro všechny svaté! by byl pan Zákrejs zcela mladým, byl by naším — ó hrůza, hrůza, hrůza! voláme s Macbethem. Či jest tato věta jen úskokem, jen rouchem berančím, pod nímž vlk — pan Zákrejs — chce se teprve vlouditi do řad mladých? Ale nikoliv, marná naše obava. Neboť praví dál: „A jako s Dumasem, Augierem nebo Sardouem, má se to na př. se Zolou. Osvěta byla tak smělá, že o něm střízlivě soudila, když jiní před ním želoticky poklekali a hle nyní, nejmodernější extramoderna týž soud po ní hezky učelivě opakuje, a což je při tom nejveselejšího, opakuje to ve své stařecké duši sama sobě se obdivujíc, jak ve svém prometheovství vysoko stojí a jaká nepřeklenutelná propasť ji dělí od Epimetheů, kterých nic, praníc neomračuje, ani nejnovější samozvaní ultramoderní fetišové a fetiškové."

Zde tedy z některých posměšků vysvítá, že náš český Lessing přece nechce být mladým. Jsme tedy klidni. Ale doporučovali bychom p. Zákrejsovi více taktu (ne vůči nám; ať jen zůstane, jakým jej pánbůh stvořil!) ale vůči kollegovi p. Schulzovi, jenž má na vystoupení proti Zolovi ošklivé vzpomínky a vůči Osvětě samé, kde právě p. Schulz vystoupil. Jinak se opět koříme grandiosnímu sebevědomí páně Zákrejsovu, jemuž byl nebožtík Gutzkow „jedním z největších duchů, kteří kdy na tomto světě žili"; jenž jediný na světě podal jediný svého druhu výklad Heddy Gablerovy od »mystifikujícího" Ibsena; jenž napsal podle svých theorií a rozumů v dramatickém básnictví světový kus „Červenobílou stolístku" — a jenž v přítomném sešitě Osvěty daroval nám druhou ještě kritickou perlu, posudek o básních K. Legra, z níž vyjímáme toto:

„V zdařilé, mistrně komponované „Cestě do nebe" viděli jsme dříve než v „Osamělých duších" ženu něžnou, nepochopenou, trápenou i zmučenou tak, že ji to o život připraví. Celek vzbuzuje a po samý konec „Cesty do nebe" zesiluje v čtenáři hluboké pohnutí, kdežto přechvalované „Osamělé duše" mimoděk výsměvnou náladu probouzí." Satis est. Plaudite amici.

Sypal-li pan Zákrejs perly, sype sl. Krásnohorská diamanty.

Ovšem tam, kam patří. Loni rozepsala se o pp. Heydukovi, Čechovi, nyní dokončuje v Osvětě studii o p. Vrchlickém. Je to již chvalitebným zvykem našich „starých", že jakmile mluví vzájemně o sobě, štulcují, kopají, perou, štípou mladé, kteří nechtí se dívat na „staré" tak, jak oni komandují. Slečna Krásnohorská je v tom zvlášť důsledná. Přečtěte si zakončení řečeného článku o Vrchlickém (Osvěta, sešit 2. str. 178.), a kdyby nebyla označena jako autor dama, jemnocitná básnířka, hádali byste, že to nadává někdo docela jiný. Pan Vrchlický ovšem vychází obsypán diamanty — ale nevděk světem vládne! Otevřte poslední publikaci p. Vrchlického „Poslední sonety samotáře" a přečtěte si v sonetu epilogu:

Z mdlé ruky pero, štětec, dláto padá
a histrion, jenž dlouhý večer celý
rval kulisy, jde, líčidlo si umývá.

Tam poslední, kde lavic tmí se řada,
kýs potlesk ještě zní — již sál je ztmělý . . .

„Kýs potlesk v poslední lavici", slečno Eliško Krásnohorská! Podepisujeme.

„Stráž pod Vítkovem" obvinila p. Vrchlického z plagiátu. Jeho báseň Sâvitri je do značné míry překladem z německého překladu episody z indické básně Mahâ-Bharâta. Tvrzení své „Stráž pod Vítkovem" dokládá. P. Vrchlický mlčí . . ., ale za to, kde nic tu nic, ve feuilletonu o Kollarovi (Lumír č. 14.) ve slohu sl. Krásnohorské mluví paušálně o „chlapcech" a „nezkušencech kteří ničeho nevykonali" a vykládá pak dále svou známou theorii o „plagiátech" Shakespearea a Molièrea. Ujišťujeme „Lumír", že v literární chytristiku a staro-mladočeskou politiku nevěříme!

Katolická Moderna vydala již svůj „Nový život". Chce pěstovati poesii a umění české, pokud odpovídá katol. světovému názoru našeho národa. Vystupují s palmou míru v ruce, ne jako církev útočící, ne zcela jako církev bojující, hájící a učící, ale jako díl církve zpívající a tvořící. Redaktorem jest p. Karel Dostál Lutinov. „Nový život" značí tedy úplné odtržení lepších lidí od živlů, kupících se kolem žižkovské „Vlasti". Vítáme jej upřímně. V čele listu jest širší program, v němž nás zaráží jedno úsloví . . . patrně památka na onu žižkovskou „Vlast". Druhé číslo „Nového života" výraz nejen vyložilo, ale i odvolalo, doufáme tedy i na dále, že „Nový život" věren zůstane svému programu, šířit mezi jiným také literární pravdivost a čestnost. Toho je nám třeba. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Po dlouhých několika letech objevil se na literárním jevišti zase jednou Antal Stašek, známý od dřívějška jako autor epických básní »Václav« a »Z doby táborů«. Leží právě před námi silný svazek, prvý to díl »Blouznivců našich hor« (nákladem Vilímka) obsahující dvě povídky »Horské dvě dívky« a »Pan Šimon«. — Dříve ještě než jsem vzal knihu do ruky, četl jsem o ní všelicos, z čeho jsem soudil na její neobyčejnou pozoruhodnost. Vzpomněl jsem si na p. J. Vrchlického, který loni v Hálkovských bojích uváděl »Blouznivce« (vycházející tehdy ve »Květech«) proti tvrzení »N. Doby«, že starší časopisy naše mají bezvýznamnou belletrii, vzpomněl jsem si na cenu, kterou knize udělila Akademie dříve ještě než samostatně vyšla, také jsem si vzpomněl na nedávný feuilleton »Nár. Listů«, v němž velebena kniha Staškova jako široce založená a hluboce pojatá malba kulturní, předvádějící celé proudy a typy náboženského proudění v našem lidu. A toto poslední jsem také čekal a přiznávám se, že jsem již dávno nebral s takovou zvědavostí českou knihu do ruky.

Budou to jistě asi tvrdé a hluboce řezané typické postavy, domníval jsem se, zajímavé umělecké kusy, vytěžené ze studia lidové psychy. Figury, které budeme jmenovati tam, kde se bude jednati o tuto stránku lidového života, tak jako na jiné straně jmenujeme typické postavy z »Prodané nevěsty« anebo jako Rus jmenuje typické postavy Turgeněvovy. Snad jsem čekal příliš mnoho, ale nemohu za to, všecky okolnosti mne k tomu vedly. Po přečtení prvé strany interess můj ještě vzrostl. Autor počíná tu mluviti o spiritismu šířícím se od let osmdesátých mezi horským lidem v Pojizeří. Spiritism, tento ryze moderní výhonek víry v nadsmyslno, štěpovaný na staré kmeny česko-reformačního cítění náboženského — jaká to zajímavá kořisť pro psychologa kulturních hnutí i pro vytvářejícího umělce! Co nových netušených záhybů lidové duše lze tu odhaliti, kolik zajímavých souvislostí s utajenými jiskrami českobratrství, v lidu ještě doutnajícími! Autor sám pomáhal mi živiti tyto naděje. »Lidu českému,« praví, »duchověrství bylo a jest náboženskou reformací; pojal je v sebe se vší vrozenou mu vznětlivostí, ba s plamennou vášnivostí, jakoby mysticismus našich předků, starých českých bratří, ožil a obrodil se v horském současném pokolení.« Pak ještě na několika řádcích v úvodu zmínka o jakési schůzi spiritistů — a najednou jakoby uťal. — Další kapitoly

již o tom všem, co bylo v úvodu řečeno, nevědí. Vypravují nám o dohazovači sňatků, všemi mastmi mazaném, jehož úlohou bylo rozvésti dva milostné párky, které se rodičům nelíbí, a skřížiti je jinak — tedy látka na vesnickou intrikánskou veselohru nebo plačtivý obraz ze života. Nu, těšil jsem se, snad se z toho ještě nějaký typický blouznivec vyloupne — bez příčiny přec nemluvil autor o duchověrství. Ale zatím celá povídka zůstává skutečně jen historií dvou, či více ještě lásek, které všecky končí nešťastně, a mají se vším na světě více co dělat než s náboženským hnutím v lidu. Střediskem děje je vesnická sentimentální slečinka, která zbožňuje Byrona, miluje a blouzní — ale právě tak jako podobné slečinky v Praze nebo kdekoliv jinde. Specielně horská figura to tedy není. A že navštěvuje schůze spiritistů, je tu čistě skoro náhodné. Není přec divno, že se dá citlivá a blouznivá duše strhnouti touto naukou, ale právě jen z obyčejné blouznivosti a žízně po nějakém vyplnění života, jehož prázdnota ji nudí. Ale jak k tomu došla, jak duchověrství chápala, vůbec to hlavní, totiž náboženskou vrstvu její duše — to všecko nechal autor nadobro netknuto. Milenec její, student, zemřel; jiný, mladý kněz, sešílel, třetího, mladého doktůrka, odmítla, překonává všeliké krise — ale to všecko před vámi jen jen letí, těkavě, zmateně, bez plánu a zjevného směru, který by vám dával tušiti, co autor tím vším chce.

O druhé povídce, »Panu Šimonovi«, nebudu se šířiti, byl bych nucen opakovati, co jsem právě řekl. Historie venkovského člověka, který projde několika periodami mladistvého větroplašství, až se stane usedlým sedlákem a — zase jen zcela náhodně, beze všeho psychologického odůvodnění — účastníkem schůzí spiritistických. Jinak je práce tato záslužna, přináší leckterý zajímavý karakteristický rys ze života českého člověka v oné krajině, ohrožované německým kapitálem — ale nemohu jí jako prve odpustiti, že nepřináší to, co titul slibuje. Napsal jsem tu vlastně místo kritiky pouhý svůj osobní dojem z četby — ne z neskromnosti, nýbrž vyjadřuji dojem toho sklamaného očekávání, které vzbudili předčasní velebitelé. A ti uškodili p. Staškovi, myslím, víc než by to učinila kritika sebe nepříznivější, neboť oni mají na svědomí to sklamání, které »Blouznivci“ čtenáři způsobí. Snad autor ani tolik svou knihou nemyslil, jako se tam odjinud vneslo, a tu, kdybychom si i odmyslili tyto veliké pretense, které u ní předpokládáme, můžeme rádi uznati, že i potom zbývá v »Blouznivcích« dosti toho, co jim zaručuje čestné místo v belletrii posledních let.

Jinak je původní produkce v této době prachudičká. Na několika místech bylo nedávno psáno o akutní právě nakladatelské krisi. Ubozí nakladatelé, kdo se nad nimi smiluje? A pak přijde ještě pan Ant. Sova a vyčítá v obrněné předmluvě k své Zlomené duši (již vydal vlastním nákladem!) našim ideálním nakladatelům všemožné nectnosti — fi! kdož by řekl, že jsou ti veršotepci tak neuznalí!

V Souborném vydání básnických spisů Vrchlického (u J. Otty) dokončeny nedávno Písně poutníka, a vycházejí právě Poslední sonety samotáře, obě to sbírky dosud nevydané. Zmíníme se o nich až druhá z nich bude ukončena.

Každá kritika bude na rozpacích, co říci o »Motivech ze Sy-

chrova« od Bohdana Kaminského (nákladem J. Otty). Básník sladkobolné melancholie a pessimismu, jehož jedinými motivy jsou: uprchlé mládí, zklamané lásky, mrtvá matka atd. — takovým byl Kaminský od samých svých počátků, to bylo již o něm nesčíslněkráte řečeno a zde nelze než to zase opakovati. Hraje stále na tytéž struny a tato monotonie unaví již i nejtrpělivějšího čtenáře, nemluvě ani o nepřirozené nasládlosti a prázdné citové romantičnosti. Přečtete, cítíte dojem únavné prázdnoty, v uších vám hučí spousty veršů, ale v mysli nezachytí se snad ani dvě stránky. Často se mi vtírá při četbě takovýchto veršů (a máme aspoň půl tuctu básníků, kteří takové píšou) otázka, kdo je vlastně čte? Neobjevil jsem v celém životě ještě čtenáře, který by byl jimi nadšen. Snad se píšou jen pro kritiku.

Překladové práce nepřinesly tentokráte nic pozoruhodného, leda snad Miltonův »Ráj znova nabytý« v překladu K. Zvičínského (ve Sborn. svět. poesie). —*pp*—

Dr. Ondřej Schrutz: **Hippokratovské názory o původu, skladbě a výkonech těla lidského.** V Praze 1895. Str. X. a 253.

Hippokrates je všeobecně znám jako praotec vědy lékařské a v celém starověku byl typem lékaře dokonalého. Uměním svým nabyl značné slávy, a již za doby Aristotelovy bylo mu dáno čestné příjmí »Veliký«.

Žil v době, kdy odborné vědy nebyly ještě odloučeny od společného kmene svého — filosofie. Filosofie neobsahovala tehdy toliko počátků vlastní spekulace o posledních příčinách jsoucna, nýbrž též počátky zkoumání o přírodě, podstatě a původě práva, a i lékařství s ní těsně souviselo. Nebylo zkrátka věd, byla toliko jediná věda povšechná. Hippokrates sám v souhlase s dobou svou považoval filosofii a medicinu za jedno. Emancipoval však lékařství své doby od nadvlády kněžské, od pověrčivého tajemnůstkářství a vyděračného, therapeutického řemeslnictví. Organisoval skutečnou vědeckou práci. Jak vážně pohlížel na význam vědecké práce, o tom heslo jeho, dnes všeobecné »život krátký, umění dlouhé«, nejlépe svědčí. I přísaha, kterou vyžadoval od svých žáků, dotvrzuje duševní povznešenost a mravní dokonalost jeho. Hippokrates doporučuje filosofii ke studiu všem lékařům, ovšem na druhé straně důrazně varuje před zaváděním různých apriorných dohadů v lékařství, pokud nejsou doloženy pozorováním aneb experimentem. Po této stránce nalézáme naproti filosofům spekulativním dávnověku řeckého u něho živel positivistický podobně jako u Demokrita, s nímž ostatně žil současně.

Je proto přirozeno, že Hippokrates myšlením svým a vědeckou prací má i v dějinách věd přírodních postavení nad jiné významné. U něho vidíme přechod od vykládání světa vnějšího k výzkumům o podstatě těla lidského a životních výkonů jeho. Teprve po tomto přechodě mohlo se přistoupiti k výkladům psychologickým. Krok ten další učinil Platon. Že v dějinách filosofie k Hippokratovi dosud málo se přihlíželo, nebylo jim dojista nikterak s prospěchem.

Sbírka spisů Hippokratovských byla sestavena teprve v době Ptolemaiovců, a nemožno dnes přesně odlišiti mezi spisy jeho vlastními a mezi těmi, které toliko ze školy jeho pocházely. Přes to jsou nám všechny

spisy ty (dochované v počtu 53), o jichž pravosti a době složení povstala celá literatura, vesměs památkami velmi cennými nejen pro dějiny lékařství, nýbrž i filosofie a dějiny kulturní vůbec.

Spis Schrutzův je cenným příspěvkem k dějinám lékařství, částečně i filosofie. Schrutz po příkladě Sprengelově a Hirschově věnoval mnoho svědomité práce, aby prozkoumal názory anatomické a fysiologické, jak se nám ve spisech Hippokratovských jeví. Sebral velmi pilně roztroušené zmínky na různých místech spisů a sestrojil nám jednotný obraz názorů Hippokratovských o složení a životě lidského těla. Výsledky, k nimž p. spis. dospívá, jsou zajímavy a potvrzují, co jsme výše pověděli, že filosofie a medicina za dob Hippokratovských nebyly přesně od sebe odlišeny. Anatomické a fysiologické názory, jež ve spisech Hippokratovských nalézáme, upomínají na nauky jednotlivých filosofických škol řeckých a tím nám ukazují zvláště Hippokrata jakožto ducha spekulativného. Hippokrates zajisté v souhlase s filosofií své doby redukoval veškeré vznikání a zanikání v přírodě na slučování a rozlučování jistých pračástic. »Tělo tvoří zvláštní zaokrouhlený celek, na kterém nemůžeme nalézti ani začátku ani konce.« V přírodě jsou všechny protivy zastoupeny a přecházejí v sebe navzájem, smrt a život jsou v úzkém spojení. Jako pak Platon i Aristoteles (nemluvě o filosofech dřívějších) veškerou hmotnost vyvozovali z jistých základních znaků, označujících vlastně subjektivné pocity naše, tak i Hippokrates vysvětloval skladbu těla lidského slučováním pračástek studena a tepla, vlhka a sucha, jímž čtyry hlavní šťávy v těle lidském vznikají: krev, žluč, voda a hlen (aneb dle podání Galenova krev, hlen, žluč žlutá a žluč tmavá). K nim druží se pneuma jakožto princip myšlení z mozku pronikající celým tělem.

P. spis. všímá si bedlivě těchto styků názorů specielně lékařských se současnými naukami filosofickými, čímž dílo jeho i pro dějiny filosofie nabývá veliké zajímavosti. Rovněž pěkně a správně vystihuje učení Hippokratovské o působení přírody na člověka, zejména větrů, vody, útvaru půdy, bydliště, podnebí, čtyř ročních počasí, jakož i jak zaměstnání člověka a sociální jeho postavení působí na tělo i na duši. Učení Hippokratova o dědičnosti dotýká se p. spis. jen stručně. Při tom hledí z ojedinělých narážek sestrojiti i methodiku zkoumání Hippokratovského. V části specielní probírá p. spis. podrobně nauku Hippokratovskou dle rozdělení těla lidského vědecky dnes obvyklého. Poučuje, jak soudili Hippokratovci o sestrojení kostí, svalů, útrob, srdce, mozku, míchy, nervů, čidel atd. Význam a zásluha práce p. spisovatelovy právě při této části vysvitne, připomeneme-li, že ve spisech Hippokratovských není soustavnější stati o skladbě těla lidského, a že názory Hippokratovské o podrobnostech anatomických bylo p. spis. pracně shledávati v různých spisech, zvláště obsahu chirurgického, kde však tím více vyniká přesnost Hippokratova pozorování. Zvláště osteologie Hippokratovská je ve spise Schrutzově probrána velmi důkladně a podrobně. K tomu druží se názory Hippokratovské o pohybu, zažívání, dýchání, vyměšování, rozplozování, oběhu krve, smyslovém vnímání. Vývody páně spisovatelovy jsou pak cenny zvláště tím, že mohou býti snadno kontrolovány podrobnými citáty a odkazy k originálu spisů Hippokratovských pod čarou uvedenými. Po stránce formální

zasluhuje uznání pečlivost, již věnuje p. spis. terminologii vědecké, která ovšem v těchto dobách byla velmi všeobecná a neurčitá. P. spis. snažil se vystihnouti význam názvů starověkých a přetlumočiti je přesnými jmény moderními. Řádné rejstříky (řecký a český) vzadu připojené usnadňují užívání díla tohoto při pracích vědeckých. —*na.*

Literatura programová školního roku 1895.

Loni vydalo 51 středních ústavů v zemích koruny České s vyučovací řečí českou zprávy obsahující mimo obvyklé rubriky školní též jedno nebo dvě, ano i tři pojednání. Je to značné kvantum potištěného papíru a značné rozhojnění literatury, kterého se jí dostává jaksi neorganicky, přídavkem; neboť zprávy jsou nucené úřední publikace a náklad vedou ústavy samy. Literatura mohla by z toho míti užitek, když by spisovatelé pojednání programových měli také její potřeby na zřeteli a ne pouze zájmy nejbližšího okolí ústavu anebo docela zájmy osobní. Však se dá požadavek ministerským nařízením vytknutý, aby pojednání byla pobídkou a důkazem vědecké snahy professorů, dobře spojiti s požadavkem obecnějším, vytknutým potřebami literatury: aby se nepsalo nic zbytečného. Bohužel, že starý stesk o nicotnosti takových pojednání musí býti stále obnovován; ačkoliv uznati dlužno, že jeví se neustálý pokrok.

Některá statistická data mohou v této příčině podati poučení. Vědeckých článků jest 39 a jeden psaný jazykem francouzským; paedagogických 7, školských chronik 7, pokud totiž vyšly jako samostatné články, nekrologů 8; mimo to 4 články, většinou řeči, na paměť arcivévody Albrechta.

Z vědeckých článků týče se klassické filologie 16, mezi nimiž je překladů 5; české historie 8, k čemuž se druží 1 archaeologický; české literatury 3; dějin všeobecných 2; srovnávacího jazykozpytu 2; přírodopisu 2; filosofie 2; z nichž jeden jest překlad; mathematika, fysika, chemie, zeměpis, moderní fil. mají po 1 článku.

Jak patrno, zastoupena jest nejvíce klassická filologie, což je pochopitelno vzhledem k počtu gymnasií a vzhledem k počtu učitelů klassické filologie. Avšak tu je též nejlépe poznati jakost prací těch a význam pro literaturu. Především litovati jest, že jest pouze 5 překladů, ačkoli právě tím by filologové professoři nejvíce prospěli literatuře, jež dosud málo má překladů z klassických literatur. Jak známo, daří se pouze překladům klassiků na gymnasiích čítaným a před vydáváním vzdálenějších, třeba krásnějších a důležitějších děl, mají nakladatelé posvátnou hrůzu, bojíce se, aby jim nezůstaly v skladišti; spolků, které by si vytkly za úkol vydávání jich, není; filologická Jednota jest zaměstknána jinak, akademie nejeví chuti, Matice česká nemůže. Opakujeme tedy přání nedávno pronesené, aby programů k doplnění této mezery bylo použito.

Ještě z jedné příčiny bylo by záhodno v programech uveřejňovati překlady. Prof. Král konečně hnul otázkou, jak mají se překládati časoměrné verše antické; nežli se ustálíme na nějakém určitém způsobu přízvučného metra, bude nutno theoretické návrhy prakticky zkoušeti a pokusy toho druhu výborně hodí se do programů, kdežto v odborných časopisech může se vésti diskusse. V loni prof. E. Štolovský a letos

prof. Veverka (Ukázky přízvučného překladu Pindara v rhytmech původních. Třeboň.) s úspěchem o rozřešení otázky se pokoušejí. Ostatní překlady letošní jsou: Démosthenova řeč o nepoctivém poslanectví přel. Ferd. Liška, Budějovice; Euripidova Ifigenie taurská, přeložil Frant. Šimáček, Vys. Mýto; Aischinova řeč proti Ktesifontovi přeložil Jan Soukup, Pelhřimov; Thúkydidovy dějiny překládá J. Konůpek, N. Bydžov (část druhá).

Jest toho málo, ale musíme za to býti vděčni.

Naproti tomu potkáváme se mezi filologickými články s látkami otřepanými, o nichž ani nejfilologičtější filolog nemůže nového něco pověděti. Nazval bych je »zamrzlými zvuky«, které bez úkoru mohly v perech svých buditelů klidně zůstati v stavu strnulosti. Jak více by prospěl překlad nějaký než pojednání o thématech, jako: Deux ex machina na konci tragoedií Euripidových a jeho příčiny (Něm. Brod); O podvrženosti Alkibiada I. (Litomyšl); Otázka o jednotnosti první řeči proti Filippovi (Domažlice); K jakým změnám ve vnitřním ústrojí tragoedie donucen byl Sofokles, upustiv od trilogického či tetralogického skládání Aischylova (Boleslav). To jsou themata vhodná pro filologický seminář anebo pro státní zkoušky, ale programů je pro ně škoda.

Podobného druhu jsou některá pojednání paedagogická; neškodilo by, kdyby zůstala jako přílohy konferenčních protokolů uložena v archivu gymnasijním. Naproti tomu rádi bychom viděli práce týkající se aktualních otázek jako jsou páně Sallačova o tělocviku v programě gymnasia rychnovského, anebo skutečně vědecké rozbory otázky o střední škole jednotné a p.

Že jsou zcela vhodné články z dějin českých lokalního rázu anebo články z historie literární a rozbory novějších zjevů v oboru poësie české, netřeba podotýkati. Bohužel platí pro letošek stesk, že jest jich málo a že páně Machova práce o Vrchlického látkách antických je příliš povrchní, aby mohla býti platným příspěvkem aspoň bibliografickým či řekněme statistickým.

Co se konečně týče projevů loyalních, nemůžeme potlačiti poznámku, že by snad účelu dosti bylo učiněno, kdyby se neplýtvalo příliš loyalními slovy. Titulatury sáhodlouhé, vytištění každého slova týkajícího se mocnáře a jeho rodiny tučně, nemírné hyperboly atd. nejen v řečech, ale i pouhých zprávách a statistických výkazech, jsou trochu malicherné prostředky a příliš zevní, než aby u žactva působily. Spíše tu platí slovo man merkt die Absicht und wird verstimmt. Za důkaz může sloužiti ta okolnost, že jsou to jen jisté ústavy, jichž zprávy po této stránce vynikati chtějí.

Posmrtné vzpomínky věnovány jsou professorům: Mejsnarovi, Konrádovi, Jakubcovi, Pískáčkovi, J. Malému, Měskovi, Kunzovi, Pečenkovi. Jsou mezi nimi jména v literatuře známá; Mejsnar svými překlady a Kunz školními knihami, Pískáček účastenstvím ve sporu rukopisném jsou známi též veřejnosti širší. Budiž jim, jakož i ostatním jich druhům v nevděčném (v běžném slova smyslu) povolání učitelském i zde věnována vzpomínka. *K.*

M. Bobrziński, **Přehled dějin polských.** Přeložil dr. J. Bidlo. V Praze, Bursík & Kohout. 1895. Za 3 zl. 50 kr.

Kniha p. Bobrzińského zasluhuje pilné studium, můžeme se z ní naučit mnohému: autor neváhal proti názorům t. zv. »vlasteneckým“ dokazovat, že Polska padla hlavně vinou vlastní. I u nás t. zv. »vlastenecké« pojímání Bílé Hory ustupuje názorům kritickým a pravdivým. Překlad je dobrý; p. překladatel tu i tam přičinil několik vysvětlivek a na konci připojil vhodný přehled věcí polských od r. 1795 do naší doby. Přidal také stručnou zprávu o spisovateli a jeho vědeckých pracích. *H.*

Stručný výklad evangelia. Napsal *Lev N. Tolstoj.* Přeložil prof. J. Novák. V Praze u Bačkovského, 1895. Za 80 kr.

Tolstoj zavrhuje učení officielní církve pravoslavné; drže se pouze čtyř evangelií vykládá pravý smysl křesťanského učení a ukazuje, jak toto učení prodlením časů bylo porušeno a jaké následky porušení to mělo. Z toho objemného programu Tolstého podává se tu v dobrém překladě část, a sice výklad hlavních učení křesťanských. *F.*

L. N. Tolstoj. **Spása ve vás.** Přeložil K. Štěpánek. (Knihovna Rozhledů č. 2.) 1896. Za 1 zl. 60 kr.

Obšírný výklad Tolstého názoru, že smysl křesťanské lásky je v neodpírání zlému; smysl ten poznává Tolstoj také v našem Bratrství (Chelčického). »Spásou ve vás“ český čtenář může si pěkně doplnit náboženské spisy Tolstého u nás už vyšlé: Stručný výklad evangelia (u Bačkovského) Zpověď a V čem je má víra. (Ruská knihovna.) *F.*

Národopisný Sborník okresu Hořického. V Hořicích 1895.

Pečlivé a podrobné národopisné popsání Hořic a okresu. Kniha (423 str.) dělá velmi dobrý dojem svou bohatostí zpráv a svým promyšleným pokusem, vystihnouti všecky stránky života v přítomnosti i minulosti. Čteme na př. lidopisnou stať o školních dětech a tu dokonce učiněn pokus o morální statistiku. Sbírka pořekadel, pověstí, pověr a zvyků atd. je bohatá; tolikéž popis sídel a staveb, hospodaření atd. V knize k okrase důsledně užito domácího ornamentu; hořické výšivky lidové sestaveny zvlášť (také barevná příloha).

Mezi jiným zajímalo referenta sestavení všech spolků: v městě Hořicích koncem r. 1894 bylo spolků 21; těch je: vzdělávacích 15, podpůrných 5, jeden okrašlovací. V okresu je spolků 21 (těch 10 hasičských). *L—a.*

N. Karějev. **Listy studující mládeži o sebevzdělání.** Přeložil Ant. Hajn. (Knihovna Rozhledů č. 5.) 1895. Za 65 kr.

Autor je professorem dějin na petrohradské universitě. Vedle historie zabývá se také sociologií a zejména filosofií dějin. V šesti listech a doslovu vštěpuje studující mládeži, že sebevzděláním má se dopracovávati

jednotného názoru na svět, kterýžto názor byl by zároveň zdrojem ušlechtilého mravního a socialního snažení. Pro český překlad autor napsal vřelý proslov, jehož závěrečná věta nejlépe charakterisuje jeho nazírání: »Raduji se, že tato moje knížka bude čtena mládeží příbuzného nám národa, ale velice spolu s tím bych si přál, aby nejtrvalejší základ blízkosti dvou příbuzných národů spočíval ne ve faktě společného původu, nýbrž ve vyznávání jedné a téže víry v lepší budoucnost lidstva, kdy s povrchu země vymizí každé nepřátelství a každé otroctví mezi lidmi.«

Spisek se mile čte (třeba překlad je slohem poněkud drsný), ale hodí se lépe pro poměry ruské nežli naše. *S.*

John Rae. **Osm hodin práce.** Přeložil dr. Al. Rašín. (Bibliotéka sociálních nauk č. 4.) Za 1 zl. 35 kr.

Velmi vhodné poučení o požadavku socialní demokracie, aby totiž denní práce dělnictva pravidlem (jsou ovšem výjimky v některých odvětvích a pro jistou dobu na př. při zemědělství a t. p.) netrvala déle nežli 8 hodin. Rae dává statistické a historické důkazy, že se 8hodinným pracováním nevyrobí méně nežli nynějším přepínáním a tudíž nevyužitkováním lidské síly a že by tím průmysl a národní hospodářství vůbec neutrpěly. Že by dělnictvo se povzneslo tělesně i duchově, je na jevě.

Pan překladatel tu i tam podal vysvětlivky a odkazy. (Obzvláště k neznámějším anglickým názvům.) *J.*

ZPRÁVY.

Česko-německá revue. Pro sblížení s našimi německými krajany „Česká Stráž" (18. ledna) navrhla „revui o českém životě, která by se vydávala německy anebo přímo revui česko-německou, oběma jazyky psanou a na oboje obecenstvo se obracející. Byl by v tom krok k dosažení národnostního smíru daleko plodnější, než halda poslaneckých řečí a beznadějných politických pokusů v tomto směru. Politickému sblížení musí nutně předcházeti vzájemná sebe znalost obou se smiřujících a té lze dosáhnouti jen sbližováním literárním. Ale my mluvíme pořád o své kulturní práci, chceme, aby ji Němci respektovali a přece se nepostaráme o to, aby ji oni poznali. Kdybychom měli čekati, až oni — přijdou se nám obdivovat, mohli bychom čekat hodně dlouho. Kdo si chce zjednati pozornost, toho jest to věcí, aby ji na sebe obrátil. V seznamu našich zbožných přání by měla být taková česko-německá revue na jednom z nejdůležitějších míst!"

Maďarisace. „Slov. Pohľady" seš. 1. přinesly tuto statistiku maďarského spisovnictví: Roku 1876 vyšlo 1170 rozličných spisů maďarských, novin a časopisů maďarských bylo 217; roku 1886 vyšlo 2111 spisů, novin a časopisů měli 516; na rok 1895 připadá 7500 spisů, novin a časopisů však asi 1000. „Slov. Pohľady" citují k tomu hlasy maďarských listův a literátův, ukazujících, že ten veliký vzrůst nezabezpečuje maďarské literatuře skutečně maďarského ducha, protože přemnozí spisovatelé jsou původu nemaďarského.

Slováci v uhelných dolech slezských. „Naše Doba" upozornila na uherské Slováky v našem českém zemědělství; „Arb. Zeitung" (25. ledna) přinesla zprávu o hrozném a nelidském využitkování v dolech slezských. To, co jsme přinesli (I, 514) o sicilských dělnících v sirných dolech, vidíme tu v jiné formě; zprávy o sicilských nelidskostech vzbudily interes celé Evropy — kdo se postará o ten interes pro Slováky? Především, zdá se nám, měla by publicistika slovenská se o to starat; slovenský neuvědomělý lid, opouštějící domov, měl by se o svých lidských právech poučovat a měl by se ovšem zároveň vzdělávat — vadí tu pouze maďarisace?

Německý básník v Čechách o nás. „Čas" (č. 6) upozornil na německou sbírku básní pana René Maria Rilke (Larenopfer), v níž s velikou láskou se zpívá o české zemi, historii a některých našich českých osobách.

Reforma studia lékařského stane se tedy přece a to snad brzy skutkem. Dne 19. ledna t. r. sešla se ve Vídni veliká enketa: ministr vyučování a jeho úředníci, zástupci fakult i komor lékařských, jakož úředníci zdravotní — a usnesla 21 odpověď ku předloženým otázkám. Z nich sestaví pak ministr nový řád studijní, jenž asi v hlavních bodech shodovati se bude s dobrým zdáním, enketou podaným. Proto podáme tuto hlavní jeho zásady, aby i širšímu obecenstvu známo bylo, v jakém směru chce se studium lékařství zreformovati. Opravy jest nutně třeba: posavadní řád (ze dne 14. IV. 1872. a 12. IX. 1874.) nehodí se na nynější stav lékařství naprosto. Řád ten pouze stanoví: studium trvá pět let; po prvních dvou letech smí se konati 1. rigorosum, po absolvování 2. a 3. rigorosum. Před první přísnou zkouškou mají vykonati se tři »předběžné zkoušky« z botaniky, mineralogie a zoologie. Jako povinné předměty se stanoví pouze anatomické sekce (pitva) po 2 semestry, vnitřní lékařství a chirurgie po 4 sem., oční nemoci a porodnická klinika (se ženskými nemocemi) po 1 sem. Řád ten určuje tedy vlastně ze 20 semestrů pouze 12 sem.: za semestr má míti medik nejméně 10 hodin, tedy za 5 let 200 hodin, z těch však povinně určeno pouze 100; ostatní předměty má si voliti medik dle svého zdání. Jak jest mu to těžké, vím z vlastní zkušenosti.

V těchto věcech má se státi tato náprava, zajisté zcela oprávněna: Povinný počet hodin týdenních činiti má 20. Doba studií dělí se na dvě období: první o dvou a druhé o třech letech. V prvém jsou povinné předměty: pitva (2 semestry), cvičení pitevní (2 sem.), fysiologie (2 s.) a fysiologická cvičení (2 s.), fysika lékařská (2 s.), chemie lékařská (2 s.), cvičení chemická (2 s.), histologie se cvičeními (1 s.) Ve druhém období: všeobecná pathologie (1 s.), farmakologie (nauka o lécích — 1 s.), pathologická pitva a histologie (2 s.) a cvičení pitevní (1 s.), cvičení v pathologické histologii (1 s.); vnitřní lékařství (3 s.), chirurgie (3 s.), porodnictví a ženské nemoci (2 s.), oční nemoci (1 s.), kožní a pohlavní choroby (1 s.), dětské nemoci (1 s.), nemoci duševní (1 s.), soudní lékařství (1 s.) a cvičení (1 s.), zdravověda (1 s.); dále mají býti povinnými praktické kursy: z chirurgických operací, laryngologie (nemocí hrtanu), nemocí ušních, očkování a zubního lékařství. Srovnáním s dosavadním předpisem vidíme, jak mnoho přibýti má povinného učení. A byť se tím obmezovala domnělá »svoboda« vysokého učení, musí každý souhlasiti s tím, aby se medikovi vytklo, co musí studovati; že mu to neuškodí, máme příklad dlouholetý na právnících i theologech.

Důležitá a důvodná změna má se státi se zkouškami. Tak zvané »předběžné zkoušky« odpadnou úplně a právem: ta botanika, zoologie a mineralogie byly jen opětováním toho, co slyšeli jsme ve vyšším gymnasiu, neboť nepřihlížely k lékařství. Dále má se postup do 3. roku (5. sem.) státi závislým na složení I. rigorosa, což z praktických ohledů schváliti dlužno: posud zhusta se stalo, že medik »prochodil« pět let mediciny bez zkoušek a tyto nikdy nesloživ stal se obtíží sobě i jiným. Dále musí medik III. rigorosum složiti nejdéle rok po II. zkoušce; tato smí se konati po absolvování.

Pokud se předmětů zkoušek týče, mají se mnohé přibrati; je vytkneme písmem proloženým. I. zkouška: *a)* anatomie, *b)* fysiologie, *c)* hi-

stologie, *d)* fysika, *e)* chemie; II. *a)* všeobecný a pokusný chorobozpyt, *b)* nauka o lécích a receptování, *c)* pathologická pitva a histologie, *d)* vnitřní lékařství, *e)* dětské nemoci, *f)* duševní choroby; III.: *a)* chirurgie, *b)* porodnictví a ženské nemoci, *c)* oční nemoci, *d)* kožní a pohlavní nemoci, *e)* soudní lékařství, *f)* zdravověda. Posavade zkouší se prakticky a theoreticky a sice předměty pod I. *a)* *b)*, II. *c)* *d)*, III. *a)* *b)* *c)* zkoušejí se napřed prakticky a pak s ostatními předměty ještě teoreticky. Pro příště se navrhuje zkoušení takové, že by při praktické zkoušce vyzkoušel se kandidát i theoreticky, čímž by předmět ten pojednou si odbyl. Bylo by zkoušeno tedy theoreticky z předmětů pod I. *d)*, II. *a)* *b)*, III. *e)* *f)*; z ostatních pak theoreticko-prakticky. Přibyly by tedy zkoušky theoretické z I. *c)*, II. *b)* (částečně), III. *f)*; praktická zkouška ze I. *e)*; theoreticko-praktické zkoušky ze I. *c)*, II. *e)* *f)*; III *b)* (částečně), *d)*.

Konečně se stanoví, že předměty jednoho rigorosa musí se vyzkoušeti během 3 týdnů, že III. rigorosum smí počíti teprve 3 týdny po prvním. Ale nejdůležitějším ustanovením jest, že po dosažení doktorátu musí mladý doktor nejméně rok sloužiti ve veřejné nemocnici, než obdrží právo k praxi. Ač jest toto ustanovení správné, dovolíme si otázku: kdo má doktora po rok ten vydržovati? Snad stát takým praktikantům určí nějakou odměnu . . .

Anketa vyslovila přání, aby studium mediciny stalo se lacinějším. Dle mého mínění měla přímo žádati zrušení kolejného, po případě zavedení jednotného školního platu. Neboť chudší studující vezme si pouze povinné předměty, kterých bude dosti, a nepovinných, ač důležitých si nepovšimne, aby ušetřil. Nejvíce trpí kolejným — docenti, jichž přednášky vyhledává posluchač zvláště pilný aneb zámožný. Jest tedy otázka kolejného důležitou a mělo se s ní hnouti při takové příležitosti, jakou je oprava studijního řádu.

Přehlédneme-li nový návrh, vidíme, že praktickému vzdělání lékaře má se věnovati větší péče. Než má-li se toho dosíci hned za studia (neboť nucený rok po doktorátu nestačí), jest nezbytno rozmnožiti kliniky: čím méně má klinika posluchačů, tím více může konati. Jak na příkl. má se každý medik vycvičiti řádně na jediné české chirurgické klinice, jež čítá až 300 (!) posluchačů? A s tím souvisí rozšíření nemocnice (mám tu na mysli Prahu), která materiálem nestačí; bylo by snad nevhodno. použíti ke klinickému vyučování materialu, který v jiných nemocnicích pražských ladem leží. Dr. *Vlad. Preininger.*

Röntgenovy paprsky. — Nejpopulárnějším učencem té doby jest prof. Röntgen. Během několika dnů stal se známým po širém okrsku čtoucího obecenstva. Nesmíme však souditi z toho na nějaký obzvláštní zájem pro vědu a náležité pochopení objevu Röntgenova. Měl prof. Röntgen na poli, kdež právě se proslavil, předchůdce slavné. Ti však zůstali širšímu obecenstvu neznámi. Nemusíme choditi pro doklady daleko. R. 1888 provedl prof. Hertz jeden z nejskvělejších výkonů experimentalních a objevil elektrické vlny. Pro odborníky byl to objev sensační, avšak širší obecenstvo si ho nevšimlo, třebas ony elektrické vlny také zavřenými dveřmi prostupovaly. Ba co více. Již před Röntgenem psal Lenard: »Katho-

dové paprsky jsou fotograficky účinny. Na př. ukázalo se dosti silné zčernání za listem kartonu. List kartonový kryl citlivou vrstvu a mezi nimi byly vloženy proužky různých kovů. Tyto proužky odkreslily se dle své prostupnosti více neb méně jasně a zcela jasnou zůstala vrstva jen tam, kde nalézal se tlustý rám kovový, celek objímající. Dle toho kathodové paprsky vskutku pronikly tlustým kartonem.« To zajisté zní jako vyňato z výkladů, jež učinily Röntgena populárním, a přece Röntgen bez újmy své zásluhy přiznává tento objev Lenardovi. Röntgenův objev nezáleží v tom, že chemicky účinné paprsky prostupují tělesy pro obyčejné paprsky světelné neprůsvitnými, nýbrž v tom, že vedle paprsků slunečního vidma, viditelných i neviditelných, vedle Hertzových paprsků elektrických a vedle paprsků kathodových jsou ještě paprsky jiné, paprsky svého druhu, jež pojmenovány jsou od Röntgena X— paprsky. Tyto X— paprsky nejsou paprsky slunečního vidma, neboť nepodléhají jako tyto zákonům odrazu a lomu, ony nejsou Hertzovými paprsky elektrickými, jež řídí se týmiž zákony jako paprsky předcházející, a nejsou paprsky kathodovými, totiž těmi viditelnými paprsky, jež při průchodu galvanického proudu trubicemi se zředěným vzduchem vznikají, neboť nenechají se jako tyto magnetem odchylovati, třebas zdají se s nimi těsně souviseti. Již Lenard, jak shora uvedeno, účinky X— paprsků postihl, ale připisoval je paprskům kathodovým, čímž jejich beztoho již značnou záhadnost ještě zveličil. K řešení této záhadnosti přispěl účinně Röntgen svým objevem, že jsou tu činitelé dva, viditelné paprsky kathodové a neviditelné X— paprsky, jež možno od sebe rozvésti a o sobě vyšetřovati. Není pochybnosti, že sem obrátí se řada pracovníků, jako jsme to viděli nedávno při argonu, což nezůstane bez příznivých následků. Zvláště dá se očekávati mnoho pro fysiku temných paprsků, jež, jak známo, představují daleko větší díl dějstva světového nežli paprsky viditelné a přiměřený význam mají též pro řešení základních problémů přírodních. Na tomto poli však nenalezají se dosud práce, o nichž možno každodenně čísti pod heslem objevu Röntgenova, neboť ty díti se mohly již před objevem Röntgenovým na základě objevu Lenardova. Objevu Röntgenova s úspěchem hledí se zužitkovati v různých oborech praktické činnosti. Především v lékařství. Chirurg Lannelongue docílil na př. skvělé diagnostické výsledky. Podařilo se mu Röntgenovými fotogrammy zjistiti rozdíl dvou různých nemocí kostních, jejichž symptomy jinak velmi jsou si podobny. Týmž způsobem zjistil kostní tuberkulosu. Také ve Vídni děly se na klinice úspěšné operace. Ve Frankfurtě nad M. zamýšlejí zříditi centrální laboratoř Röntgenovu, jejímž účelem bude veliký vynález zdokonaliti. Užito ho bylo již také k zkoušení pravosti drahokamů a perel, a můžeme býti připraveni, že co chvíli uslyšíme o nových vymoženostech, jichž docíleno pomocí objevu Röntgenova. Mnozí dovolávají se nyní priority vynálezu. U nás prý také prof. Zenger.

Pokusy zjednodušiti písmo notové. Nelze věru uvésti vhodnějšího příkladu pro pasigrafii nad písmo notové v tom utváření, jak po drahnou řadu let ustáleno trvá a jež příčinou jest, že skladby hudební tak snadno stávají se všepřístupnými, internacionálnými daleko snáze, než plody jiných umění na př. poesie, která myšlenky, byť sebe obecnější, vždy v roucho určité řeči haliti musí. Tato shoda všech hudebních skladatelů, vyjadřovati

myšlenky hudební stejným formálním způsobem, mimo ustálené dohodnutí o způsobu tom má jistě nemalou oporu ve skutečné vhodnosti písma notového pro účely, jimž slouží. Tato vhodnost spočívá v tom, že písmo notové po největší části jest nehledaným, přirozeným obrazem myšleného provedení skladby samé: tony, jež vyššími zoveme dle výše své místně v notové soustavě pětilinkové jsou rozrůzněny a spolu jich vyznačený pořad prostorový srovnává se ponejvíce úměrně s vyžadovaným pořadem časovým při přednášení skladby. Poměrné trvání časové jednotlivých tonů, sestrojené na základě dělení základního období (taktu) na $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ atd., jest sice v obvyklém písmě notovém vyjádřeno jasně i jednoduše, ale způsob tento nemá již v sobě oné přirozenosti, jsa rázu zcela konvencionelního, neboť v znacích celé noty (𝅝) neb půlové (𝅗𝅥) nikterak přirozeně se čtyřnásobná neb dvojnásobná jich co do délky platnost nezračí vůči notě čtvrtkové (♩). Také označování půltonů zvýšením (♯,) neb snížením (♭, ♭♭) jest sice zavedeno značkami snadno rozlišitelnými, ale jinak zcela smluvenými beze vztahu k tomu, co mají vyznačovati. Tyto okolnosti ovšem z pravidla netanou na mysli čtoucímu notové písmo; vždyť hudebníkovi po dlouholetém cviku stalo se tak běžným a obvyklým, že stěží kdy by připustil, že by také jinak mohlo vypadati; ale přece jsou to ony momenty, o kterých právě vzpomenuto, že nejsou v žádném obrazném vztahu s tím, co vyznačiti mají, které činí notové písmo ve skutečnosti složitým a nepřehledným, jak dobře vědí ti, kdož jsouce teprve ve stadiu výcviku nějakou skladbu složitou, kde hemží se to křížky, odrážkami a jinými znaménky, mají, jak se říká, „z listu“ hráti. Neníť to věru jednoduché podržeti v paměti platné půltony na počátku předepsané toniny průběhem celé skladby a předznamenaná ta zvýšení nebo snížení zas za neplatná považovati, kde jest to „odrážkami“ (♮) předznamenáno, ba dokonce na mnoze ve skutečnosti jiné tony hráti, než notami o sobě jsou vyznačeny. Tyto požadavky „hudebního pravopisu“ formálně se tu obtížemi pociťují a přimyslíme-li si k nim všecka ostatní znamení hudebního přednesu (síly, tempa atd.), uvědomíme si, že obraz propracované jen poněkud složité skladby hudební není nikterak přehledný. A po této stránce dály se pokusy dosavadní písmo notové, ač na tak výborných základech spočívá, zjednodušiti. Pozoruhodnou pozměnu ve směru tom navrhl prof. H. Wagner ve Vídni,*) dav ihned svoje nové zjednodušené písmo notové patentovati. Za východisko vzat zřetel ke klavíru, tomuto základnímu nástroji pro skladbu hudební, jehož diatonická stupnice C-dur bílými (nyní) klavesami, její půltony pak klavesami černými jsou rozlišeny. I zvoleny tak zvané »bílé« (𝅗𝅥) noty pro tony, jež hráti nutno na klávesách bílých, „černé“ (♩) noty pro tony, dané klávesami černými. Při těchto půltonech značí pak směr ovální hlavičky notové, vzhůru namířený, zvýšení o půlton (tedy zastupuje ♯), směr týž pak dolů namířený snížení o půlton (zastupuje tedy ♭). Tím rázem stávají se zbytečnými veškerá předznamenání, ovšem na značný prospěch jednoduchosti a přehledu, neboť pak jsou noty skutečným obrazem místních poměrů tonových na klavíru. I v jiných směrech písmo notové různě zjednodušeno, takže na př. pro způsob před-

*) Brožurka: Die bisherige und die vereinfachte Musiknotenschrift.

nesu (staccato, legato atd.), pro ligatury, pro svrchní a spodní hlasy ve skladbách polyfonických vystačuje se dle Wagnera prostředky nejjednoduššími. Některé z klassických skladeb hudebních jsou již vytištěny tímto zjednodušeným notovým písmem. Nelze ovšem říci, jak snadno a brzy by mu uvykli hudebníci nynější, zvyklí dosavadnímu způsobu psaní not, za to ovšem při vyučování začátečníků lze očekávati pro důslednou a jednoduchou obraznost jeho výsledků uspokojivých. Rozhodně však cesta ku pokroku notového písma jest naznačena: budoucnosti náleží ukázati, zda tento či jiný způsob se ujme a osvědčí, či zda důvody se vyskytnou, při posavadním setrvati. (*Živa.*)

Ženy na vysokých školách. Na pruské university mají ženy přístup pouze jako volné posluchačky, nikoli jako zapsané studentky. Tato koncesse ženskému studiu zdála se některým professorům politování hodným ústupkem. Tak professor berlínské university Erick Schmidt, žádal ministerstvo vyučování, aby na příště, pokud běží o jeho přednášky, nebylo poskytováno ženám nijakého takového povolení. Jiný professor, M. Treitschke, spozorovav ve své posluchárně dámu, přerušil čtení, sestoupil od katedry a nabídnuv posluchačce rámě, vyvedl ji ze sálu. K jednomu ze svých kollegů pak prohlásil: „Nechci vidět ženských při svých přednáškách. Postavím ke dveřím švýcara, aby je vyhazoval.“ Patrně promluveno v intencích vznešeného panovníka. Vilém II. prý je alespoň rozhodným nepřítelem ženské emancipace. Žena, jen poněkud vzdělanější, je mu antipathickou. Říkává, že žena nepotřebuje nic víc vědět, než jak se uvaří dobrá polévka a jak se spravují mužovy punčochy. Jeho manželka dle všeho odpovídá tomu ideálu, poněvadž Vilém jednou veřejně prohlásil, že by si přál, aby všechny ženy v říši následovaly příkladu své panovnice, totiž aby svou činnost obmezily na trojí K: Kirche, Kinder, Küche.

Spolek českých spisovatelů belletristů „Máj“ dokončil právě svůj osmý správní rok. Z působení jeho v posledním roce na prvém místě sluší uvésti snahy po urovnání otázky nákladové a honorářové, které byly již loni obšírně veřejnosti vyloženy. Návrhy výboru v té příčině učiněné a sdružení pražských nakladatelů podané, jsou právě předmětem vyjednávání. Jmění »Máje« vzrostlo již na 18.373 zl. 25 kr. kapitálu a letošním rokem dosáhne tudíž sumy, která se může státi základem fondu pensijního. Mimo 67 svých členů činných má dnes »Máj« 40 členů přispívajících (spisovatelů z jiných oborů než belletrie), 56 příznivců zakládajících a 172 příznivce přispívající. »Máj« ovšem nepokládá zřízení pensijního fondu spisovatelského za svou jedinou povinnost, ale vůbec vidí potřebu, aby se stal závažným činitelem ve všech spisovatelských stycích s veřejností, především aby hájil všech hmotných zájmů českého literáta. Také na vypisování literárních konkursů bude »Máj« bedlivě dohlížeti (I na udílení cen českou Akademií?). *Ze zprávy spolku „Máj“.*

Druhý kongres sociologický byl loňského roku v Paříži od 30. září do 3. října. Onemocnělý předseda Schäffle byl zastoupen Rusem Maximem Kovalevským. Přítomno bylo 28 členů, 10 jiných zaslalo písemné elaboraty. Jednalo se o různých výměrech sociologie, o methodě sociologické, o způsobě projadřování v sociologii, o individualismu a formách manželství, o vývoji rodiny, o přechodu z vlastnictví společného k vlastnictví individuálnímu, o vývoji forem politických, o aristokratii, o theorii imitace ve spo-

lečnosti lidské, o utvoření plemen a stavů v prvotním lidstvu, o zločinu jako jevu sociálním a j. Ke schůzím dostavovalo se četně i obecenstvo a žurnalisté podávali obšírné o nich zprávy v novinách. Za předsedu pro r. 1896 vyvolen Alfred Fouillée. (*Hlídka.*)

Národopisné a Matiční. Osmého ledna oběsil se v Kněžicích v chlévě na trámě J. Forman, otec osmi dítek, jelikož prohrál v kartách mnoho peněz. Hrál prý Národopisnými. — Jedenáctého ledna odsouzen byl v Praze A. Klenot k pokutě 10 zl., poněvadž při hádce, vzniklé při kartách, hodil po svém spoluhráči tácek. Jeden z hráčů byl též pobodán nožem, nemohlo se však dokázati, kým. Hráli prý kartami Matičními. (*Pokrok.*)

Vývoz našich hospodářských strojů do Ruska. Velice pokročilé polní hospodářství vyvolalo u nás v život důležité odvětví průmyslové — výrobu hospodářských strojů. Zajímavo jest, že velká většina českých továren na hospodářské stroje povstala z nejmenších počátků. Některé továrny naše, které dnes zaměstnávají několik set dělníků, měly počátek svůj v nepatrných dílnách strojnických neb kovářských. Majitelům těchto dílen podařilo se totiž sestrojiti nějaký dobrý stroj, který nalezl obliby a jak ta zde byla, začala malá dílna rychle se sebe svlékati tvářnost nepatrné výroby a přeměňovati se v továrnu. Čeští výrobci hospodářských strojů mají dosud hlavní trh na své výrobky doma, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, avšak poněvadž trh tento, jmenovitě při některých specialitách, nemohl celou zdejší výrobu sám pojmouti, bylo nutno ohlížeti se našim výrobcům po odbytu též v jiných zemích. Ten nalezli především v některých zemích mocnářství, jako v Haliči a v Uhersku. Bohužel vývoz náš do země naposled uvedené nemá vyhlídky do budoucnosti. Uherská vláda a vůbec všecky tamější vrstvy obyvatelstva, které jsou nebo dělají se maďarskými, nasazují totiž veškeré páky, aby za každou cenu vypěstovaly svůj průmysl a nebyly v tom směru odkázány na cizinu a jmenovitě na naši polovici říše. Tato tendence vypěstovala dnes Uhrům také značně silný průmysl hospodářských strojů. Proto pokládáme dnes nebo zítra uherský trh pro naše hospodářské stroje za ztracený. Však uherský průmysl nepřestává v poslední době na tom, aby naše továrny na hospodářské stroje vytlačil ze své domoviny, on již dnes se stejnou bezohledností nám přebírá naše zákazníky jak v Haliči, tak i na Balkáně a zvláště v Rusku. Aby ruského trhu svými mlátičkami a lokomobilami se zmocnili, na to vynakládají Uhři úsilí všemožné. Do Ruska posílají zboží jen nejlepší jakosti, vyráběné pod dozorem anglických inženýrů a proto také uherské hospodářské stroje mají v Rusku nejlepší pověst, vytlačujíce ponenáhla i zboží anglické. Zástupce své v jihoruských městech platí skvěle, ovšem že tím způsobem, aby i těmto na tom záleželo, aby se co možná největší obrat docílil. Zástupcům dávají se k ruce i inženýři, dále zřizují se jim velké sklady, kde kupec může si zboží prohlédnouti atd. Jest nyní otázka, má-li naše industrie hospodářských strojů soutěžiti s industrií uherskou, či má jí pole úplně ponechati? Na otázku tu odpovídáme, že jest po našem soudu ve vlastním jejím zájmu a povinností její, aby soutěžila s konkurencí uherskou. Vždyť ovládnou-li uherské továrny ruský trh, vytlačí nás i z Haliče, přes kterou své výrobky do Ruska vyvážejí, a našemu průmyslu nezbude než trh domácí, který již dnes nemůže naši výrobu některých druhů pojmouti. (*Obzor národohospodářský.*)

Idey a typy v literárních plodech Dostojevského.

Kritický nástin od **A. J. Vvedenského.**

I. oddíl.

Literární soud o Dostojevském překvapuje svou nedůsledností. Bělinskij uvítal jeho objevení na literárním jevišti projevem nadšeným, uznav v něm talent neobyčejný a svérázný, náležející k těm, „kteří nejsou ihned uznáváni a pochopeni“ ; avšak již jeden z prvých plodů Dostojevského, „Chozjajka“ přinutil ho k pochybování o správnosti prvého svého úsudku.

Dobroljubov viděl v Dostojevském, „slabý, avšak pravým směrem se beroucí umělecký smysl“. Pozdější kritická mínění o plodech Dostojevského ještě ostřeji naznačují zcela různé vztahy k němu se strany různých čtenářův.

Ale nepochybno jest, že na konec zvítězilo prvé mínění Bělinského a v přítomné době i nejnesmiřitelnějším protivníkům Dostojevského jest jasno, že ruská literatura měla v něm talent neobyčejný, jemuž souzeno zůstaviti v dalším rozvoji ruské literární myšlénky velmi hluboké stopy.

Takové přiznání zakládá se však skoro výhradně na bezprostředném dojmu mohutného talentu Dostojevského, jehož popření bylo nemožno. Avšak pochopení smyslu a významu, jaké přísluší výtvorům jeho, zůstává a snad dlouho ještě zůstane v ruské kritické literatuře v stadiu začátečném, ještě mnoho jest lidí, kteří nerozpakují se viděti v genialním tvůrci „Zločinu a trestu“ odpůrce pokroku, nepřítele reform atd. Výtvory Dostojevského náležejí k takovým zjevům literárním, které svou podstatou nemohly nevzbuditi velmi různého k sobě stanoviska současníků a ještě mnoho uplyne let, kdy otázky časové stále budou překážeti volnému a nestrannému jich rozboru. Příčina toho vězí jednak v neobyčejné svéráznosti talentu Dostojevského, jednak ve vzácné

a zvláštní nezávislosti jeho hlubokého a pronikavého ducha. Nutno též podotknouti, že jeho plody jsou výsledkem nejen uměleckých snah, nýbrž též hluboké mysli, jež stále a náruživě zaujata jest nejdůležitějími otázkami lidského bytí.

Svéráznost talentu Dostojevského, o níž jsme se zmínili, spočívá v tom, že oborem jeho pozorování není svět zevnější, nýbrž skoro výhradně svět duševní, vnitřní. Zjevy v životě zajímaly ho potud, pokud jsou výsledkem činnosti duševní; celý život lidský ustrojoval se pro duševní jeho zrak nikoliv dle zákonů řídících způsob života ani dle ustanovení společenského zřízení ani zvyků, vůbec zevnějších podmínek bytí, nýbrž dle zákonů duševního života lidstva, zákonů věčných, nezborných, jež toliko s větší či menší silou obrážejí se i v životě i v společenském zřízení. Zákonům ducha dopřával Dostojevskij dle povahy svých uměleckých pozorování místa prvního, nekonečně důležitějšího, zevnější však zákony lidského života měly pro něho úkol zcela nižšího řádu. —

Odtud vyplývá beprostředně dvojí nevyhnutelný následek. Po celou dobu, co naplňovala se umělecká činnost Dostojevského měla ruská literatura povahu „naturalistickou“ hledíc v sobě obrážeti způsob života, zevnější útvary společenské a na základě uměleckých obrazů, jí tvořených, vnuknouti čtoucímu obecenstvu myšlenky o jeho nedokonalostech a těch změnách, jaké při něm jsou žádoucí a nevyhnutelny. Kritika začala býti „realnou“ pozorujíc, zdali věrně zrcadlí se v tom neb onom uměleckém výtvoru literárním život společenský a pak, jaké poučné vývody možno dostati z podkladů uměleckých obrazů.

Nezřídka autor románu aneb povídky, buď neznaje života neb jsa pod vlivem přepojatých představ „sestavil“ ve svém díle ty zjevy v životě, které měly „doprovázeti“ známou myšlenku, dávati známé vývody, aneb aspoň vybíral ze skutečnosti fakta a sestavil je v takové vztahy, jaké nutně narážely na vývody, spisovateli žádoucí — a skutečnost jest bohata na nejrůznější zjevy, i dobré i zlé, a z ní možno vybrati řadu souvislých zjevu pro dokázání jakékoliv myšlenky.

Jestliže byl spisovatel více méně nadán, kritika nerozpakovala se ho sledovati, sesilujíc aneb seslabujíc dle svého uznání ty závěry, jaké bylo nutno vyvoditi z jeho díla.

Pochopitelno jest, že Dostojevskij, zobrazuje především duševní pochody a varuje se dle svého nadání líčení vnější formální stránky života, nesnesl „reálné kritiky“; naň nehodily se ty po-

žadavky, jaké ukládaly se výplodům „naturalistickým", jestliže pak tyto požadavky naň se kladly, tu ovšem vyplynul úsudek „o slabém smyslu uměleckém". Takovým způsobem svéráznost talentu Dostojevského, původní dráha jím zvolená, při všeobecném směru ruské literatury, vedly přímo k tomu, že dlouho zůstal nepochopen; v něm také chtěli viděti naturalistického spisovatele a ovšem se s ním nemohli spokojiti.

Takový jest první z výše naznačených následků.

Mimo to Dostojevskij sám nevyhnutelně musil zvětšovati to neporozumění. Třeba podotknouti, že žádný literární plod, třeba co nejvíce naturalistický, více méně umělecký, není v plném slova smyslu odrazem pravé skutečnosti, nýbrž synthesí.

Skutečnost naplňuje se působením rozmanitých, spletajících a křižujících se vlivů a nepostupuje s plnou důsledností a přísně logickým postupem. Zákony života možno objeviti, jak i v přírodě se děje, postupem abstrakčním, isolováním známých příčin a následků od druhých vlivů, jako na př. k poznání zákonů elektřiny třeba jest isolovati apparát od působnosti zemské elektřiny pomocí skleněného podstavce. Umělecký výplod vždy snaží se především ukázati zákon života.

Proto v něm hrdinové a události se vždy isolují, totiž místo rozmanitých příčin a vlivů, jež jsou ve skutečnosti, jsou podrobovány jednomu nebo několika vlivům, jichž působnost v tomto případě může nabýti zřetelného a jasného průjevu.

Dostojevskij, jako pravý umělec, více než kdokolivěk, nucen byl přidržeti se tohoto tvůrčího pochodu.

Ale snad není nic tak měnlivého a nestálého jako vnitřní život člověka, pozorujeme-li jej v nepřetržitém, chronologickém postupu duševních hnutí.

Proto, aby zobrazil zákon duševního života v plném projevu, nucen jest spisovatel uchýliti se od skutečnosti potud, pokud se naplňuje zevně. Myšlenka na př., ovládající celou bytnost člověka, rozvíjí se a zraje časem, v posloupných vrstvách, jsouc stále přerývána; nezřídka jest jí člověk zaujat v mimoletných okamžicích; témuž zákonu podroben jest vývoj citu.

Umělec, jenž se ustanovil zobraziti podobný pochod, nucen jest ve svém výplodu utvořiti jakési umělecké jeviště, v němž by se cit aneb myšlenka mohly bez překážky rozvíjeti; jen tak může podati jasné představení zákona činnosti duševní.

Tak zejména vždy postupoval Dostojevskij. Jeho jednající osoby, podléhajíce nemnoha hlavním duševním pochodům, chodí, slyší a mluví ne tak, jak tomu bývá ve skutečnosti, v té banalné, nedůsledné skutečnosti, kterou my pozorujeme zrakem fysickým, neduševním, nýbrž jak by jednaly při volném logickém rozvoji duševních pochodů.

Události líčené v jeho románech nemotivují se tím, že skutečně jsou nutny, aneb mohou se státi za daných podmínek a okolností, nýbrž výlučně tím, že buď poskytují volného dějiště k rozvoji duševního pochodu aneb jeví se resultatem tohoto pochodu v tom smysle, jak by se naplnil volně vně podmínek obyčejné skutečnosti. Všechno to jak osobám tak událostem ve spisech Dostojevského dodává vzezření jakési nezdravé nepřirozenosti, fantastičnosti, na niž se tolikráte ukazovalo.

Se stanoviska naturalistické literatury a kritiky reálné tyto zvláštnosti výtvoru Dostojevského musily se zdáti velkými nedostatky a jenom mohutnost jeho genialního talentu mohla zachrániti jeho plody před úplným zneuznáním.

Zmínili jsme se již, že díla Dostojevského tvořila se jak za účastenství uměleckého nazírání, tak i živoucí myšlenky. Dostojevského duch pronikavý, hluboký a neobyčejně dojmům přístupný byl neustále zaujat řešením otázek, vzbuzených rozvojem duchovního a společenského života našeho. Avšak jako umělec psycholog osvojoval si vznikající proudy myšlenkové ve společnosti a theorie rázu všeobecného společnost pronikající jiným způsobem než druzí. O známé myšlence, známé theorii soudil svým uměleckým smyslem, že jest srostlá se srdcem svého adepta, stanovil ji hlavním duševním elementem v životě toho člověka a umělecky pozoroval, k jakým výsledkům nutně ho přivede ve svém důsledném a pravidelném rozvoji, jdoucím až do nejzazších hranic.

Tento postup byl Dostojevskému zkušebním kamenem, jímž určoval životní cenu duchovního naladění naší společnosti, jeho umělecká díla jsou obrazným výrazem těch závěrů, které on obdržel, výrazem tím drahocennějším, čím jest přesvědčivějším a názornějším než veškeré úvahy.

V tom především obsažen jest ohromný význam děl Dostojevského, kdežto pozorování toho způsobu, že viděl „člověka" v každém poníženém a uraženém, mohla míti smysl a hodit se jen pro první snad periodu jeho literární činnosti.

Idey a typy zobrazené Dostojevským jsou v těsném svazku s těmi zvláštnostmi jeho talentu, o kterých mluvíme. První jsou zosnovány dle zákonů duše lidské, zbaveny jsouce nenormalnosti, nepřirozenosti duševních nálad, jež zavládly v ruské společnosti; typy jsou psychologická zobrazení lidí, kteří podrobili se vážným a hlubokým jich vlivům, při čemž vylíčení individualných zvláštností i hlavních jednajících osob, jež přidává osobám a událostem v uměleckých provedeních takovou živou illusi skutečnosti, nebylo zvláštní starostí Dostojevského.

Co se osob podřízených týče, tvoří tyto u Dostojevského obyčejně rámec, podklad, na kterém se rozvíjí psychologické obrazy, vztahující se k osobám hlavním.

Vývody, k nimž Dostojevskij dospěl, nebyly nikterak jasného rázu a hluboko působily v jeho duši. Všechny jeho plody, zejména pozdější, mají na sobě pečeť velké tesknosti, jakou dle jeho výroku vloženého v ústa Raskolníkova, musí pocítiti velcí lidé — a tesknost ta jest rázu ostrého, že mnozí nemohou snésti jejího hrozného břemene; jsou lidé, kteří skoro nemohou čísti Dostojevského.

Bylo by zbytečno zastavovati se při oceňování náhledů, jež Dostojevskij projevil ve svých spisech.

Dopustíme-li, že jako člověk zmýlil se v mnohém, nemůže věc ta nijak zmenšiti jeho významu jakožto umělce. Pravda, věčný to ideál, jest nedostižna a v člověku cenna jest toliko upřímná a poctivá snaha po ní a Dostojevskij byl upřímný a poctivý v nejvyšším stupni až do neústupnosti.

Jeho umělecká zobrazení, třebas bychom z nich nechtěli dovozovati přímých a přísných vývodů, vyzývají nás, bychom ostražitě a opatrně se měli k těm duševním naladěním, jichž obětmi stali se hrdinové jeho spisů.

Při tom Dostojevskij nebyl protivníkem rozvoje společenské myšlenky a společenských zřízení, jak mu chtěli připisovati. Pamatuji se, že v naší literatuře setkáváme se s míněním, že Dostojevskému myšlenka společenské reformy byla naprosto odporna; nelze mu však ničeho podobného připisovati a uvedené mínění jest hrubým zkomolením pravdy. Dostojevskému, který měl odvahu mysliti proti veškerému proudu a mluviti, že pravý základ společenského blaha spočívá na duševním, mravním rozvoji lidstva, bez něhož i nejlepší společenská zřízení v úpadek přijdou a stanou se nezvládnými, idea společenské reformy nebyla odporna.

Dostojevskému, který neviděl spásy v různých theoriích, jež k nám dostaly se z Evropy a označovaly se rázem sociálním, předmětem nenávisti byly jen nepodmíněná víra ve společenské reformy bez uvažování a starostí o reformy duchovní povahy, nepromyšlená a nebezpečná naděje v tyto reformy, jako v nějaký všeobecný a všehojící lék pro lidi a společnosti, třebas by hynuli v neprobuditelném spánku mravního rozkladu a mravní zkázy.

To však přece jest něco zcela jiného.

První pokusy tvoření Dostojevského.

Vše, co bylo výše pověděno, platí plnou měrou jen o pozdější periodě jeho literární činnosti, o periodě, která nepředcházela jeho vrácení se ze Sibiře po těžkých zkouškách.

V době té, kdy pro něho všechny dojmy v životě byly novými, on, jako každý mladý člověk, který neprošel zkouškou života ani samostatného přemýšlení, zajisté nemohl míti samostatných, přísně promyšlených a procítěných přesvědčení a jak to vždy bývá, přijal celým srdcem humanní idey, jaké tehdy vnikaly v ruskou společnost v jich všeobecné a neurčité formě. Jeho talent, mluvíme-li slovy Bělinského, „při veškeré mohutnosti byl ještě tak mlád, že se nemohl projeviti a objeviti určitě".

Přirozeno jest, že první kroky Dostojevského v literatuře musily na sobě míti stopu větší neb menší závislosti na směru, jenž tehdy byl všeobecným v naší literatuře. Znamenitý ruský kritik přímo připočetl ho k spisovatelům, kteří svým směrem a povahou talentu jsou odvislí od Gogola.

První dva plody Dostojevského, „Ubozí lidé" a „Dvojník", jsou závisly na Gogolovi i svým obsahem: Makar Aleksějevič Děvuškin zcela jest příbuzen hrdinovi „Šiněli" (Plaště) Akakakiji Akakijeviči a pan Goljadkin — Popriščinovi.

Avšak v tomto zobrazení typův, jež již v ruské literatuře byly zastoupeny, projevil Dostojevskij takovou samostatnost, že Bělinskij našel mezi osobami románů Dostojevského a vypravování Gogolových různost ne menší než jakou shledal mezi zcela různými osobami, jež u Gogola vystupují, totiž mezi Akakijem Akakijevičem a Popriščinem. V čem byla tato různost, Bělinskij neoznačil a v té době ani naznačiti nemohl.

Zatím však zejména v ní vězí uzel otázky. — Věc jest ta, že Dostojevskij vědomě či nevědomě nejen že nejevil se napodo-

bitelem Gogolovým, ale v jistém smyslu jemu odpírajícím protivníkem.

Akakij Akakijevič a Makar Aleksějevič jsou lidé též podstaty a stejného postavení. — Avšak v prvním nakreslil Gogol bytost neobyčejně ubohou, ať se to týkalo kterékoliv duševní schopnosti, bytost, která svým duchem, vůlí, city budí v nás snad utrpnost a smích, třebas i konec konců „hořký“. V Akakiji Akakijeviči představuje se nám člověk zmrzačený a otupený životem tou měrou, že veškeré duševní jeho zájmy sbíhají se ve „věčné myšlence“ o novém plášti a snaze krásně psáti písmena. Veškerá jeho práva, bychom v něm uznali „člověka“, naznačena jsou jen tím, že praví svým druhům ve službě, kteří se mu posmívají: „Nechte mne!“ „Proč mne urážíte?“ slova to, jež vybízela k soucitnosti, za nimiž bylo ještě slyšeti: „Já jsem tvým bratrem.“ Makar Aleksějevič jest zcela jiný člověk a uznání jeho lidské důstojnosti nutno osnovati ne na všeobecné přináležitosti k lidskému pokolení, nýbrž na jeho osobních, čistě lidských vlastnostech. Ovšem jeho ponětí, jimž se tolik Dobroljubov posmíval, jsou zastaralá, nejsou v duchu času a nejsou liberální, ale ve svém zdroji mohla býti a skutečně byla čista: v „excellenci“ mohl viděti zákon svého života a v „křížku“ svědectví svých zásluh, neznaje totiž „theorie“ popírání autorit a soudě, že „jeho excellence“ a vůbec jeho představení více ho znají a pochopují...

Ani také nelze na něm žádati pojmův a ponětí, jež stěží osvojují si ti, již jsou ve společnosti vůdci myšlenky. Za to však Makar Aleksějevič obdařen jest takovou pozornou, živou a soucitnou duší, že jsou druhé osoby románu, které, jak třeha se domnívati, vládnou větším duševním rozvojem, u porovnání s ním nízkými a špinavými; na př. Bykov, žijící potom společně s Makarem Aleksějevičem v bytě „spisovatel“, nazývaný Bělinským „bídným škrabákem“ a j.

V Pokrovském a Gorškově, kteří jsou toliko doplňkem k Makaru Aleksějeviči, Dostojevskij dotýká se též druhé závažné stránky životní takových ubožáků, jako jsou Akakij Akakijevič a Makar Aleksějevič, kteréžto stránky se Gogol nedotkl. Akakij Akakijevič žije po svém způsobě ve štěstí a kdyby nebylo věčné myšlenky o novém plášti, žil by mírně ve štěstí dále. Pokrovskij a Gorškov uvádějí nás v nešťastnou stránku života „ubohých lidí“ a dojímavo viděti, jak přes své neštěstí, zůstávají mravně čistými lidmi. V tom zápase lidských jejich vlastností s tísnivým tlakem života, v zá-

pase, jenž nakreslen jest od Dostojevského tolika tahy vášnivými, ostrými a „ohnivými“, obsažen jest hluboký tragický element, pronikající celý román.

Zajímavo jest, že Dostojevskij dává svému hrdinovi čísti Šiněl (Plášť) a takovým způsobem seznámí se se svým literárním prototypem. Jsa zarmoucen nešetrnou věrností, s jakou vylíčen jest celý jeho vnější život, Makar Alekséjevič cítí se uraženým, poníženým, nedostatečně zobrazeným a zbaveným těch lidských důstojností, jaké v sobě seznává. „S dovolením Vaším, matočko, píše Variňce: „každý stav ustanoven Nejvyšším za lidský úděl... Jako občan soudím o sobě svým vlastním seznáním, že mám své vady, ale zároveň s nimi také přednosti... Všechno to byste, na mou věru, měla znáti i on (Gogol) měl by to věděti; když již jednou ustanovil se mne zobraziti, tak by měl vše znáti. Kdyby přece, třebas na konci... cokolivěk zmírnil... že asi při všem tom byl ctnostným, dobrým občanem a takového zacházení se strany svých druhů nezasluhoval.“

Makaru Alekséjeviči nezdají se závažnými takové okolnosti, jako na př., že někdo jest v nouzi, nepije čaje a podobně. „A jako by právě všichni již musili píti čaj,“ volá, dobře poznávaje, že pitím čaje nepřibude v člověku lidské důstojnosti. Mimoděk vzniká otázka, neskrývá-li se za osobou Makara Alekséjeviče nesmělý protest samého autora, jenž zajisté nikoliv bez úmyslu vložil tuto episodu se Šinělí (Pláštěm) ve svůj román. Aspoň z dopisů jeho k bratrovi, psaných v době, kdy neobjevil se v tisku dosud ani jediný jeho plod, možno souditi, že Gogol nejevil se mu nedostižným idealem spisovatele.

„Vždyť sám uvidíš, je-li to špatnější než Gogolova Tjažba (Pře),“ mluví v jednom psaní z roku 1845 „Tobě se bude on (Dvojník) lépe líbiti, vím to, než ‚Mrtvé duše‘,“ píše v jednom dopise prvního února r. 1846. „Ve mně nacházejí nový originalní směr, jenž spočívá v tom, že působím analysí a ne synthesí, totiž jdu v hloubku, rozebíraje po atomech a hledaje celku — Gogol naproti tomu béře přímo celek a proto není tak hluboký jako já.“

Podobné řádky připisovaly se „samochvále“ a „naivnímu unesení“, avšak mohl se v nich jeviti mladistvý pocit o vlastních silách ve spojení s jeho nesměle popíravým stanoviskem naproti Gogolu.

Zajisté může vzniknouti otázka, byl-li Dostojevskij v právu, vkládaje v Akakije Akakijeviče (čili, což jest totéž u Makara Alekse-

jevíče) vznešené lidské vlastnosti a není-li věrohodnější svědectví Gogolovo o úžasné nízkosti a ubohosti duševní stránky v tom „jednom činovníku“, jenž sloužil „v jednom departementě“, jak se vyjádřuje genialní tvůrce Šiněli (Pláště), naznačuje tím, že zobrazuje ubožáka, nepatrného činovníka jako typ bez rozdílu míst a osob. „On (Dostojevskij) nepůsobí tou znalostí života a srdce lidského, jaké se podává zkušeností a názorem: nikoliv, on je zná a při tom hluboko zná, avšak a priori, následovně čistě poeticky způsobem tvůrčím,“ poznamenal Bělinskij. „Jeho poznání jest talent, vnuknutí.“

Gogol však vedle svého ohromného talentu znal život ze zkušenosti a názoru a okolnost ta jako by upozorňovala na význam otázky položené. V pravdě a podstatě otázka ta jest bezvýznamná: ve skutečnosti byli a jsou zajisté různí Akakiji Akakijeviči, i tací, jakého vylíčil Gogol i tací, kteří jsou podobni Makaru Alekséjeviči. Charakteristické jest však to, co Dostojevskij obral si k vylíčení svého hrdiny a co zcela různilo se od Gogolova Akakije Akakijeviče. Jako by chtěl říci a nejenom říci, nýbrž silou analyse lidské duše dovoditi, že ubohost, nerozvitost rozumu, nedostatek vědomostí atd. nezbavují ještě člověka drahocenných lidských vlastností, přítomných v duši lidské a že naopak určitý stupeň rozvoje a vzdělání jaké jest na př. u Bykova, ještě nejsou zárukou rozvoje také těch nejzávažnějších stránek světa duševního. Zde v prvopočáteční formě již před námi jest myšlenka Dostojevského, jíž dostalo se v pozdějších jeho spisech silného a širokého rozvoje.

Povídka „Dvojník“ jest v takovém poměru k „Zápiskům pomatencovým“ jako „Ubozí lidé“ k Šiněli (Plášti) a mezi panem Goljadkinem a Popriščinem jest i větší příbuznost i ještě větší různost.

V Popriščinovi naznačeno geniálním tahem umělcovým nenáhlé mizení úsudku člověka působením jedné tísnící myšlenky. Avšak tento hrdina Gogolovy povědti není si sám úplně této myšlenky vědom a jen když jeví se před námi jako Ferdinand, král Španělský, my nejasně chápeme, jak mnoho jen napolo uvědomělého hořkého pocitu o vlastním ponížení znenáhla nakupilo se v jeho duši, což i pomateností musilo se projeviti hrdým uznáním sebe ne za cokoliv, nýbrž přímo za krále Španělského.

V panu Goljadkinovi představuje se nám podobný duševní pochod mnohem názorněji. Neustálé trápení nad vlastním ponížením

nutí našeho hrdinu k tomu, že si stále představuje, jak by si měl počínati, aby více toho ponížení nezakusil. Jeho obrazotvornost churavá, tvrdošijně tím směrem postupující, konec konců vytvoří mu „Goljadkina mladšího“, jenž stálým jest mu průvodčím v okamžicích jeho duševních pochybností a soužení a zobrazuje sebou samým skutečný protest proti počínání Goljadkina staršího, aneb, abychom se tak vyjádřili, tvoří jeho opravu, jež jest předmětem jeho tajných myšlenek obrazotvornosti. Churavé rozdvojení vůle, citu i vědomí dodává jeho hallucinacím strašné skutečnosti. Jakmile Goljadkin starší cítí se v postavení ponižujícím, obrazotvornost vytvoří před ním Goljadkina mladšího, který tvoře jeho kontrast, představuje mu urážející ho podobu člověka hrdého, jenž se již v ponižující stav neuvede.

Nadarmo pan Goljadkin těší se, že on „sám pro sebe“, že nechodí s maskou, není intriganem, jedná zjevně a jde přímo; trápí ho poznání osudného kontrastu s panem Goljadkinem mladším, přivede jej do mrzutostí s tímto a hrdina náš v hallucinaci představuje si spor ten zcela skutečným, skládaje k němu dopisy a naopak od něho k sobě. Pan Goljadkin jest nám blíže, jeví se nám jednodušeji a pochopitelněji než Popriščin, hledě k důvodům a postupu pomatenosti rozumu.

V ruske kritické literatuře jest svědectví specialisty-psychiatra, že Dostojevskij s podivuhodnou věrností a pronikavostí uhádal churavé pochody v duši lidské, předbíhaje názor, vědecké vývody a generalisování, což částečně dá se applikovati na historii pomatenosti Goljadkinovy. Takým způsobem autor projevil v „Dvojníku“ neobyčejnou sílu psychické analyse a talent ohromný a mocný; mladost a nezkušenost jeho talentu ukázala se přece v značné rozvleklosti vypravování a v „neobratnosti, vládnouti a ekonomicky hospodařiti přebytkem vlastních sil“, jak se vyslovil Bělinskij. Už z toho jest jasno, že „Dvojník“ nepatří k těm literárním plodům, jež se čtou pro vyražení, pro ukrácení času a jestliže již v době jeho objevení se byli čtenáři, již shledali jej „nudným“ to v naší lehké době takých čtenářů, jak třeba se domnívati, může se najíti ještě více.

Těmito dvěma plody, k nimž jsme přihlédli, končila se podmínečná závislost Dostojevského na Gogolovi. Nyní jemu samemu bylo vybírati bezprostředně z dojmů skutečnosti základní myšlenky a tu plnou měrou objevila se veškera mladost jeho talentu. Před jeho duší, dojmům přístupnou, postupoval celý ohromný svět

duševního života člověka; aby pak zastavil se při těch či oněch dojmech s plným poznáním jich smyslu a významu, bylo zapotřebí míti vedoucí idey. Nepatrné nadání obešlo by se v tom případě ideami vypůjčenými, takřka najatými v užívání, ku kterým by tu či onu řadu dojmů, plynoucích ze životní zkušenosti, přizpůsobilo, ale Dostojevskij byl talent ohromný, samostatný a to pro něho nebylo možným.

Zatím však osobní podmínky existenční činily mu nemožným nepsáti. Výsledkem toho byla řada plodů, jež slávy jeho již se zrodivší, nemohly sesíliti. Prvním takovým plodem, jenž se objevil v tisku, bylo vypravování „Pan Procharčin". Bělinskij se o něm vyslovil takto: „V něm kmitají se jiskry talentu, ale v takové husté tmě, že jich světlo nepopřává čtenáři ničeho zrakem proniknouti. Ani vnuknutí, ani volná naivní tvořivost nezrodily této podivné povídky, ale cosi jako ... jak bychom to nazvali? není to rozumování, nejsou to pretense ... jinak by nebyla tak umělkovanou, nucenou, nepochopitelnou, spíše blízkou jakémukoliv pravdivému, ale podivnému a zamotanému příběhu, než poetickemu výtvoru. V pravdě však ani nedostatek nadšení ani volné naivní tvořivosti nebyly příčinou této i následujících povídek, nýbrž to, že Dostojevskij puzen byl povahou svého talentu k zobrazování duševních hnutí a stěží vědomě mohl by odpověděti na otázku, co zamýšlí říci a je-li jemu samému hrdina jeho jasným. Třeba souhlasiti s míněním Dobroljubovým, že Procharčin jest pronásledován fixní ideou o nestálosti a nejistotě svého postavení a proto stal se z něho hromaditel peněz, jenž ukládal „pro zlé časy" ve svou žíněnku zvonící kov; ale nebyl donošen, nebyl zobrazen tahy dokonalými, takže čtenář nemůže si představiti duševního pochodu, jenž přivedl hrdinu na zhoubnou cestu a k žalostné smrti. „Román v devíti dopisech", jenž potom následoval, nevynikal také hloubkou psychické analyse, v níž Dostojevskij se cítil ve svém oboru. Jest to prostě anekdota, ve které není mnoho zajímavého. Nemá na sobě pečeti toho trpkého humoru „smíchu skrze slzy", jenž tvořil sílu Gogolovu a přiznán byl od Bělinského také Dostojevskému, jest to „humoristické" vypravování v banálním smyslu toho slova — odruda literární zcela cizí Dostojevskému, která nikdy ani v době největšího rozkvětu jeho talentu se mu nepřisuzovala. Román ten dokazuje, že Dostojevskij hledal směru, základních myšlenek a zkoušel se v různých oborech.

V „Chozjajce" vrací se Dostojevskij k svému pravému lite-

rárnímu způsobu, k hluboké psychické analysi. Sám autor očekával od této povídky neobyčejně mnoho. „Já," praví ve svém dopise k bratrovi, „píši svoji ‚Chozjajku'. Již lépe se zdaří než ‚Ubozí lidé'. Perem mým vládne zdroj nadšení, řinoucího se přímo z duše. Skutečně vypravování to může býti důkazem, že nikterak „vnuknutí" ani „naivní tvořivosti" se nedostávalo Dostojevskému: jest napsáno s hlubokým, uchvacujícím citem, jest v něm rozlita jakási horká atmosféra, svítící jasným a fantastickým světlem. Ale . . . ale vada v tom, že pochopiti v něm něco jasně a určitě téměř jest nemožno. „Ne toliko myšlenka, nýbrž i smysl této zajisté velice zajímavé povídky zůstává a zůstane tajemstvím pro náš rozum, pokud autor nevydá nutných objasnění a vysvětlení k této podivné hádance své rozmarné fantasie," poznamenal Bělinskij.

Anněnkov soudil, že povídka ta zplozena byla „dusnou samotou, mezi čtyřmi stěnami temné komnaty, kam se uzavřela před světlem a lidmi v nejvyšším stupni churavá fantasie", zbavena jsouc „námahy nazírání" a odřekši se „toho uměleckého smyslu, který ukazuje na látky pro tvoření vhodné a nevhodné".

Dobroljubov, který s pozoruhodnou dovedností uměl vykládati vypravování Dostojevského, ve shodě se svými publicistickými záměry, o „Chozjajce" nijak se nevyslovil. Anněnkov byl zajisté v právu, když ukázal na příčinu nápadných nedostatků povídky, neznalost autorovu živé skutečnosti, nedostatek zkušenosti a názoru.

Se všeobecného hlediska, s jakého díváme se na talent Dostojevského a jež jsme již objasnili, jest objevení se této povídky pochopitelno.

Spisovatel chtěl podati psychologický obraz rychlého rozvoje vášnivé lásky, opatřiv jej fantastickým koloritem v duchu ruských národních písní a tradicí, v lásce k ženě s jakousi temnou zlo činnou historií, ale nedovedl ohromného v podstatě své úkolu zmoci. Přece však nelze neuznati, že povídka má na sobě pečeť velkého talentu. Dostojevskij dovedl čistě uměleckým citem uhodnouti ten ráz, jaký má na sobě skutečná, ruská láska, ráz to jakéhosi fatalního a nezdolatelného hoře spíše než radosti, něčeho smutného, ale nezniknutelného. Ruská láska, pokud se obráží v ruských písních, vždy sdružena jest s hlubokým zármutkem.

Zejména snad proto Dostojevskij, bez vědomého úmyslu, ale s citem pravého umělce dal Ordynevu zamilovati se v kupcovou,

při tom dokonce rozkolnici, zkrátka v pravou čistě ruskou ženu, staroruského rázu, která též mluví starým zabarveným jazykem ruských městských písní. Zločinná historie této ženy, jež propletla jeho rozum a jest ve spojení s historií kupce „s pohledy magnetickými“ jest naznačena rysy stručnými ale význačnými, opět se šetřením jasného fantastického koloritu ruských podání. Proto shledal Bělinskij povídku tu „silně natřenou fermeží ruské národnosti“.

Není pochybno, že Dostojevskij psal „Chozjajku“ s vášnivým zápalem a jest-li z ní nevzešla „povídka“ tož nelze v ní neviděti lyrického unesení, něco na způsob hluboko vzbouřené hudební improvisace bez procítěného smyslu a bez jasně vytčeného obsahu. Svrchovaný neúspěch této povídky velice zarmoutil Dostojevského. Při tom však stále rostoucí nutnost pracovati k určité lhůtě, aby měl prostředky k žití, hlodala jeho umělecké síly. Místo hlubokého psychologického rozboru ustálují se ve vypravování jeho živly povahy anekdotické aneb publicistické. Třebas mistrovsky psal a jeho talent byl velkého významu, v povídce „Polzunkov“, vypravování to, jak představený obratně napálil svého podřízeného, který pokoušel se z něho těžiti na způsob souvěkého šantaže,*) bylo nesnadno hledati vážné myšlenky a významu.

Ještě méně bylo viděti Dostojevského v povídce čistě anekdotického rázu, jak žárlivý starý muž chtěje usvědčiti ženu z nevěrnosti, dostal se v komické a neuvěřitelné postavení, v cizí byt pod postel („Cizí žena a muž pod postelí“.).

Ve „Slabém srdci“ hledali, jak bylo zvykem těch dob do let sedmdesátých a našli publicistický směr se základní myšlenkou sympathie s ubohým jinochem, jenž pozbyl rozumu proto, že unesen byv láskou, nebyl s to přepsati jakousi práci svému představenstvu k určité lhůtě, o níž však se ukázalo, že neměla býti k určité lhůtě hotova.

Ačkoliv krásný jest smysl povídky, přece bez uměleckého provedení zůstane bez významu a vlivu. Autor patrně chtěl se v povídce té vrátiti k rozboru duševního života, avšak děj její jest tak umělý, že se ukázalo téměř nemožným odíti jej živými formami duševního života. Před námi stále jest člověk plný starostí o práci, jenž píše i v noci a najednou objeví se pomateným. Těžko jest chápati, jak ta starost, která jest přerušována radostmi

*) Vymáhá-li někdo peníze na někom hrozbou, že prozradí něco skandálního, co by pokálelo jeho pověst.

při setkání se s nevěstou a slastí z toho plynoucí přivede jinocha k ztrátě rozumu a sám autor toho nenaznačuje.

Velice nepravdivou povahu má v líčení Dostojevského také přátelství Vasjino s Arkadem Ivanovičem. Důsledně zůstává nejzávažnější v celé povídce idea publicistická, jí připisovaná, ale mluvíme-li vážně, kdo jest vinen celou tou historií, jež se tu vypravuje, mimo „slabé srdce“ hrdiny?

Povídky „Poctivý zloděj“ a „Stromek jedlový a svatba“, objemem jsouce nepatrné, ve významu publicistickém mají více ceny. Prvá z nich líčí ubožáka a opilce, který páše krádež a v též době zůstává duševně čistým člověkem; spisovatel kreslí osobnost tu tolika jemnými psychologickými tahy, že poznáte jeho duševní řád, vycítíte a chápete, jak on jsa pod vlivem nepřekonatelné touhy po pálence, s duševním bolem a s plným uznáním mrzkosti svého jednání krade u svého dobrodince. V povídce „Stromek jedlový a svatba“ rozvádí se myšlenka o nenormálnosti nerovného věkem sňatku a naznačuje se vylíčením příběhu, jenž skutečně budí odpor — — ale nic více. (Pokračování.)

Slovensko od let šedesátých.

(Pokračování.)

VI.

Uvolněná svoboda tisková 1860 uvolnila i zamlklou slovenskou belletrii. Nepřibylo sice mnoho jmen nových, ale starší literáti ozvali se skoro všichni. Hlavní z nich jsme již jmenovali. I směr celkem zůstal týž, jaký v literatuře slovenské vládl před 1848: idealistická romantika školy Štúrovy. Přece však u skupiny hlavně Viktorinovy, jež přímo nepodléhala ideám štúrovským, proniká směr reálnější, z mlhavé minulosti a ještě mlhavější budoucnosti těžiště přenášející do živé přítomnosti.

Mezi prvními, jejichž verše opět čteme v časopisech a almanaších té doby, byl nejnadanější básník školy Štúrovy Ondřej Sládkovič, pravým jménem Braxatoris, ev. farář v Radvani při Báňské Bystřici (1820—1872). A podivno: ačkoliv veškerá bytost jeho tíhla ke kontemplativní lyrice, nyní pokoušel se hlavně v epických skladbách většího rozměru. Spadá sem jmenovitě byronská povídka veršem „Milica" (Concordia 1858), Svätomartiniada, národní epos" (v Budíně 1861) a „Gróf Mikuláš Šubić Zriňsky na Sihoti. Pejma epická" (v B. Bystřici 1866). Předměty, jak vidno, buď velmi daleké, neprožité, anebo zase příliš blízké, těžce se poddávající epice velkého slohu. Z první básně skutečně také nic nezbylo krom stařičké matky srbské dívčiny Milice, ale jen proto, že je kreslena dle matičky slovenské. I oslavné epos o hrdinské smrti Zriňského, kterým na vyzvání Matice Slovenské Sládkovič jménem Slováků súčastnil se národního jubilea chorvatského, jakkoliv je komponováno velmi pilně a po solidních studiích, drží hlavně lyrický vzlet myšlenky a srdečná vroucnost básnického výrazu. A právě tak nesnadný úkol vložili na lyrika Sládkoviče, když jej vyzvali, aby epickým veršem zvěčnil památné

svatomartinské rokování memorandové. Přední politiky, řečníky, národovce měl za čerstva na trvalou pamět zachytit první národní básník. Učinil, co bylo lze. Význam městečka turčanského rozšířil a prohloubil svatým Martinem na bílém koni, nesoucím časy plodné práce, a martinskou husou, jež sytí zástupy duševně hladových, a pásmo i myšlenky porad memorandových velmi markantně znázornil jednotlivými vynikajícími mluvčími. Bylo k tomu třeba skutečné umělecké síly, aby hlavní momenty debaty politické bez všednosti, prohloubeně podal verš. Sládkovič byl nejen dobrý pozorovatel, neobyčejně nadaný lyrik, ale i jasná hlava a mistr rodného slova: jen tak podařilo se životně karakterisovat prchavy hlahol různých proslovených názorů. Přes tyto práce však verše Sládkovičovy mají těžiště vlastně před r. 1848. Zejména v „Dětvanu“ (otištěném až v „Nitře“ V, 1853) podařilo se mu stvořiti typ slovenského lidového člověka při vší romantice tak dokonalý, a v hojných částech reflexivních tolik hlubokého a tak pěkně pověděti o názoru na život slovenský, že tato lyricko-epická skladba navždy zůstane význačným poetickým dokumentem myšlenkového proudění slovenského před 1848.

Věren svým tradicím předbřeznovým i v letech šedesátých zůstal hornolehotský ev. farář Samo Chalupka (1812—1883). Sběratelská a zkoumatelská záliba vedla jej k archaeologii a folkloru. Božena Němcová, v letech padesátých návštěvou prodlévajíc v jeho domě, přinesla si odtud hojnou kořist ke svým slovenským pohádkám a novellám. Zvolenské Pohroní, na němž Chalupka ztrávil život, je velmi bohato zkazkami z dob turecké poroby a jinou tradicí a přežitky lidovými. Chalupka tudíž měl látky dost. Přece však po léta uzrávají v něm motivy, než je svěřuje tisku. Za to na př. ballady „Starý väzeň“, „Turčín Poničan“, „Boj pri Jelšave“ nebo „Junák“ a j., uveřejňované v letech šedesátých a 1868 v B. Bystřici vydané pohromadě, jsou z nejlepšího, co druh ten u nás má vůbec; pronikly už, přes své nářečí slovenské, i do škol českých. Za to tendenčním básníkem politickým Chalupka stal se v pověstném effektním kuse „Mor ho!“, skutečném to parádním kousku deklamačním. Ze starých spisovatelů vyčetl zprávu o hloučku slovenských Lemáků (Limigantes), kteří svou svobodymilovností a demokratičností popudili římského císaře Konstantia, a když jejich vojsko r. 359 zaskočil, u Petrovaradína do jednoho hrdinsky vykrváceli. Z týchže starých zpravodajů Mauritia, Procopia a jiných Chalupka vyčetl a po svém způsobu

zbarveném názorem Herderovým a Šafaříkovým, si utvořil vidinu pravého Slovana. Jeho junáci slovenští volají na př.: „Zvyk náš je nie, napádať cudzie vlasti zbojom; Sloven na svojom seje, i žnie len na svojom .. Pravda, bohy vydaná, káže nám Slovanom: pána mať, je neprávosť, a väčšia: byť pánom. A človek nad človeka u nás nemá práva. Sväté heslo naše je: svoboda a sláva! Lebo, veky to svedčia, vo knihách osudu tak stojí napísané o slovenskom ľudu: zem, ktorú v údel' daly Slovenom nebesá, tá zem hrobom každému vrahovi stane sa!". A báseň vyznívá odkazem: „A ty mor ho! hoj mor ho! detvo môjho rodu, kto kradmou rukou siahne na tvoju svobodu; a čo aj tam dušu dáš v tom boji divokom: mor ty len, a vol' nebyť, ako byť otrokom!" Chalupka balladu svou věnoval „hodné mládeži" rodné, aby si vážila svých předků (jak praví v „Sokole" III, 1864, 72); a nejen mládež, i odrodilá šlechta slovenská, pokud měla smysl pro sílu proslovení, Chalupku cenila jako znamenitého básníka. Ale přirovnáme-li ideál tohoto Slováka z „Mor ho!" k postavám u Štúra, Sládkoviče, nebo u Janka Krále, nebo v Bottově „Janošíkovi", u Kalinčáka, nebo kdekoliv jinde se vyskytují: všude pravý jeho opak — člověk dumavý, passivní, slovem lehkovznětlivý, skutkem fatalisticky nehybný. Dějiny skutečného Slováka historického nejsou vlastně nic jiného než variace „kradmé ruky, sahající na jeho svobodu", a Chalupkova pointa je pouhou vidinou. Výsledek slovenských kulturních snah právě za jeho doby smutně to potvrzoval.

Neukojenou touhou mezi skutečností a vidinou, mezi všedním životem okolním a světem, který básník nosil v sobě, znějí popěvky Janka Krále (1822—1876), advokáta v Zlatých Moravcích. Byly to už jen paběrky z někdejších jeho improvisací, jimiž kdysi elektrisoval mladé vrstevníky, od pohnutého r. 1848 slibující sobě i národu všeho, co mu vzala nebo nedala staletí. Též několik ballad a písní ani z daleka nepodává Janka Krále předbřeznového, jak žil v paměti současníků tehdejšími svými snahami za vymanění lidu z panštiny tělesné i duševní, a tehdejšími skladbami, jež lid rozchvátal jako písně své. „Presadili boli kvietok krásny, utešený, z jari do tvrdej jaseni, keď je mráz studený", řekl vlastně o sobě — a stesk ten dobře vystihoval i obecné rozpoložení myslí tolikrát vzpružených a tolikrát zase ochablých.

Také jiný balladista slovenský, inženýr baňskobystřický Jan Botto (1829—1881), jen negativně osvětluje epochu memorandovou. „Žltá ľalia", „Povesť bez konca" a jiné drobnější kusy

jsou výborné ballady; než těch se zde nedotýkáme. Zajímá nás hlavně obšírná skladba „Smrť Jánošíka“ („Lipa“ II, 1862, 251), jakýsi druh lyrickoepické dumy o lidovém hrdinovi domácím, jenž v dobách roboty a panského útisku předteresiánského bohatým bral a chudým dával, s družinou svých nepřemožených dvanácti odolával plukům vojska, až zradou byl polapen a 1713 potupně oběšen. „História a zákon ho ako zbojníka odsúdily: ale povesť ľudu, v ktorej až posiaľ žije, smyla ho od vín . . . predstavujúc ho ako hrdinu národnieho,“ vysvětluje básník. Ale také tato postava změnila se mu pod rukama v trpného, dumajícího elegika, jehož zásady s ním spolu umírají a na jehož smrt lid tupě pohlíží jako na pouhé divadlo. Báseň, hlasitě připomínající Máchův „Máj“, od Štúrovy školy po „Slávy Dceři“ z veškeré české poesie ceněný nejvíce, s velkým zdarem užila prostonárodních motivův a písní na charakteristiku svých hrdin. Avšak význam její je v myšlence, a ta úzce se stýká s předběžnými emancipačními snahami Kráľovými. Jánošík před popravou v žaláři rozjímá: „Zvonia na deň, mne na noc — oj srdce, nežiali: my skoro spať musíme, bo sme skoro stali. Skoro spať! Kto to káže? Bôh? Ľudia, tyrani! . Oj, ľudia, ľúti ľudia, vy dravé šakaly! Brať život! zkiaď to právo? Či ste vy ho dali? Zomreť! — tak zomreť! — Dobre, bo som bol po zboji. Ale kto viacej zbíjal: ja, či katia moji? Ja chodil po zboji, po tom šírom poli, abysom zabudol o ťažkej nevoli; ja chodil po zboji poľanou bezdrahou, abysom naučil pravde pyšných vrahov; ja chodil po zboji za svobodou zlatou, abysom rozrážal putá svojich bratov. Svoboda, svoboda, svobodienka moja, pre teba mi páni šibenice stroja!“ . . .

Ještě čtyři literáti let šedesátých látkou zasáhli do minulosti, každý různým způsobem a s nestejným zdarem. Ľudovít Žello (1809—1873), učitel mezi dolnozemskými Slováky v Malém Kereši, všecku svou snahu vtělil v epos „Pád Miliducha“ („Lipa“ II, 1862), romantickým způsobem opěvaje pád Slovanstva pobaltického. „Slávy Dcera“ dala podnět, „Slovanské Starožitnosti“ látku — scházela jen imaginace a síla básnická; té však nebylo, a vychvalovaná skladba Žellova zůstala veličinou čistě akademickou. Ani četná dramata z dějin domácích, která obecenstvu předkládal Jonáš Záborský (1812—1876), kat. farář v Župčanech, nepronikla v širší vrstvy; zůstala v knihách. V jednom cyklu jejich („Lipa“ III, 1864 a „Básne dramatické“ v Pešti 1865) snažil se dějiny uherské od Arpáda až po čtrnáctý věk opraviti v smysle

nazírání národního, a zejména zjištěním starého samostatného „údělného knížectví“ slovenského dodatečně odůvodniti snahy po novém „Okolí“, jehož žádalo Memorandum: než ze všeho mluví jen učený historik, ne básník. Týž účel měla i Viléma Paulinyho Tótha (1826—1877) obšírná historická novella „Trenčiansky Matúš“ („Besiedky“ v Skalici III, 1868), o níž vyznává sám, že nevěřící má přesvědčiti o dějinné oprávněnosti požadovaného Memorandem „Okolí“. Nepřesvědčila sice a „Okolí“ zůstalo jen zbožnou touhou; ale rádi ji čítali i bez historických citátů, jež v pozdějším vydání lidovém zmizely. Nejvděčnější obecenstvo však, a právem, našel si bývalý ředitel ev. gymnasia těšínského, Jan Kalinčák (1822—1871), ač ve svých novellách nehledal vztahů k přítomnosti a kreslil jen dle tradic rodinných starozemanské genry slovenské. Jeho „Reštavrácia“ („Lipa“ I, 1860), gallerie takových postav, je opravdu kabinetní kousek realistického líčení. Kalinčák zachytil ještě dozvuky toho zapadlého nyní světa: matka jeho byla z Vrútek, staré zemanské dědiny v Turci, znala rodokmeny celého širokého příbuzenstva, uměla latinsky, a hoch z blízka stopoval hlučné kortešování a „restavrace“ (nové volby) se vším zajímavým příslušenstvím. Kdo chce poznati, kterak vypadal starý předbřeznový drobný zeman slovenský, na němž šlechtické bylo jen jméno, v Kalinčákových lepších novellách je najde zachyceného věrně.

Posléze dva agilní belletristé snažili se zobrazováním současného života snahy jeho uvědomovat, opravovat a šířit. První z nich, známý nám už kat. kněz Jan Palárik (1822—1870), z žurnalisty stal se dramatikem, aby i touto cestou šířil své reformní ideje. Ve veselohrách „Incognito“ („Concordia“ 1858), „Drotár“ („Lipa“ 1860) a „Obžinky“ (tamže 1862) mířil hlavně proti odrodilstvu a smiřoval uherské národnosti v smysle svých řečí svatomartinských; v tragedii „Dimitrij“, vzniklé 1863—4, vyrovnával spor rusko-polský v smysle svých úvah »O vzájemnosti slovanskej“ (»Lipa“ 1864). Veselohry jeho, ač málo v nich původního, svou časovostí dlouho se udržely na domácích jevištích a skladateli získaly jména znamenitého dramatika, kteréžto cti však on sám, a plným právem, vždy se zříkal: chtěl jen budit a učit, ne básnit. Druhý, mladší literát byl Ľudevít Kubáni (1830—1869), úřadník různě zaměstnávaný. Pozornost vzbudila jeho básnická oslava Memoranda „Deň 6. a 7. junia roku 1861“ („Lipa“ 1862, 131), zajímavě konkurující se Sládkovičovou „Sväto-

martiniadou". Je v ní méně vzletu a více snahy, život pojímatı jak jest. „Poslovenči sa, ty šľachta Tatier, buď nám národnia úplne, buď vojvodiaci roda bohatier, ľud sa za tebou pohrne" — a podobné apostrofy jdou věrně v smyslu řečí memorandových, a věrně za nadějemi tehdejších řečníků jdou i naděje básníkovy. Ale již redaktor „Lipy" přidává: „Tak bolo dňa 6. a 7. junia roku 1861. — A teraz?" . . .

Důraz té otázky stupňoval se každým dalším rokem. Po 1867 pak vůbec podobné otázky umlkly: vše bylo až příliš jasné. V těch časích potom i belletrie slovenská šmahem se proměňuje v obžalobu a stesk, v němž naděje na přirozený příznivý obraz domácí téměř úplně mizí. (Pokračování.)

Návrh pravidel českého hexametru přízvučného.

Napsal professor O. V.

Úvod.

Účelem tohoto článku jest předložiti veřejnosti k posudku ukázku přízvučného překladu Ovidiových Metamorfos, jakož i návrh zásad, jimiž jest spravovati se při skládání českých hexametrů přízvučných.

Dosud bylo všeobecným zvykem překládati latinské i řecké básně časoměrně, a to rozměrem originálu, mimo dramata, v nichž jen chory bývaly překládány časoměrně. Hexametry byly vesměs převáděny časoměrně, poněvadž ustálilo se jaksi pravidlo, že jazyku českému přízvučný hexametr se příčí (Kosina a Bartoš, Malá slovesnost, IV. vyd., 1893, § 8. a pozn.).

Překladatelů bylo hojně, a nabyli veliké zběhlosti, zvláště v převodech hexametru. Přemnohé z překladů jsou plynny, prosty a dobře srozumitelny, při čemž bývá přísně šetřeno zákonů metrických. Jmen neuvádím, poněvadž jsou každému, kdo věc stopuje, známa, aneb se jich snadno dopídí.

K látkám moderním volili básníci skoro vesměs metra moderní, a jen tu a tam setkáme se s rozměrem antickým (V. Živsa od Sv. Čecha).

Lze říci, že novočeské básnictví jest naskrze přízvučné, ba i hexametry přízvučné objevily se v překladech moderních básníků, (na př. Vrchlický v překladě básní Giosua Carducciho, Sládek v překl. Konrada Wallenroda, J. Zeyer ve sbírce „Poesie“ (v „Nové bibliothece spisů veršem i prosou“ č. II. J. R. Vilímek 1884) báseň Helena na str. 160.)

Avšak prosodie časoměrná platila za stejně oprávněnou jako přízvučná, jenže, jak právě podotčeno, byl rozsah její omezen tím, že jí básníci moderní neužívali, a vykázáno jí jen místo

v překladech básní antických; krátce, obě prosodie, i časoměrná i přízvučná, platily za stejně oprávněné v jazyce českém, a jen zvykem se ustálilo mínění, že pro moderní látky hodí se lépe metrické tvary moderní, pro překlady z básníků řeckých a římských zase metrické tvary antické.

Tím vytčen každé prosodii zvláštní okres, ale bylo básníkům volno užívati antických meter při látkách moderních a ovšem také antické básně překládati přízvučně; platilo tu tedy pravidlo zvykem přijaté, nikoliv zákon.

Tím však dávný spor o oprávněnosti prosodie přízvučné a časoměrné vyřízen a právoplatně rozřešen není.

Mnoho bylo o věci té psáno a mnohá mínění pronesena. Z nových mínění dotýkám se toliko hlasu prof. Jos. Durdíka v jeho Poetice § 33., kdež různá stanoviska, s nichž byl spor prosodický řešen, přehledně vyznačil.

I jest 1. stanovisko výlučnosti, t. j. lze přidržeti se jen jedné prosodie, druhou pak nutno zamítnouti, tedy asi tak, jak učinil Dobrovský, který vyhlásil za oprávněnu v češtině jen prosodii přízvučnou, neb „Počátkové českého básnictví, obzvl. pros.“ (Prešp. 1818), kteří uznávají jen prosodii časoměrnou.

2. stanovisko sloučenosti, t. j. délka s přízvukem a krátkost s bezpřízvukostí se sloučí, jinými slovy: na touže slabiku připadne i délka i přízvuk, právě jako zas na jiné slabice setká se krátkost a bezpřízvukost. Byla by to jakási kumulace obou prosodií. Srovn. Štolovský v XXII. programu gymn. domažlického a pokusy Chmelenského (L. f. XXI, 417).

3. stanovisko jest kombinační či vyrovnávací, t. j. jedna z obou prosodií podřídí se druhé. Durdík rozhodl se pro toto třetí stanovisko, zamítnuv prvé a druhé. Jeho mínění jest toto. Přízvučná prosodie nyní v češtině nabyla vrchu, i budiž jí ponecháno místo vládnoucí. Ale poněvadž česká slova mají vesměs přízvuk na první slabice, objeví se v básních, ve kterých šetřeno jest přesně přízvuku, protivná jednotvárnost. Tak v básni trochejské „co slovo, to trochej, co trochej, to slovo. Dvojslabičná slova klapotají za sebou jako nudné, stále stejné tyk tak hodinové stroje“ (str. 359). „A tato stejnost českého přízvuku a z něho rodící se aesthetická jednotvárnost vyžaduje porušení schematu“ (Ib.). „Tu přichází časomíra s pomocí svou uvádějíc jednoduchým

způsobem rozmanitost v rozměry přízvučné“ (Ib.). Příklad věc nejlépe objasní. Na str. 356 cituje verše

„chrám opouští zhanobena
církev česká v hořkém pláči“

a vysvětluje takto:

Ve verši prvém jest chyba proti přízvuku (chrám *o*pouští), ale za to má chrám dlouhou slabiku, *o* v „opouští“ jsouc krátké octne se v arsi, ačkoli jsouc prvou slabikou mělo by býti v thesi. Básník ten schválně poručil schema trochejské, aby chybu přízvukovou napravil principem časoměrným (str. 356). Takového „vybočení z osnovy přízvučné, ale spolu nahrazení přízvuku délkou má zvláštní do sebe půvab, působí jemně, vzácně, zrovna ženským taktem“ (str. 357) atd. Ovšem že „se to stávati má jen zřídka kdy, . . . aby se hlavní ráz přízvučný nesetřel“ (358) a to dle pravidla, určitým řádem. Durdík tedy uznávaje vládu přízvuku, připouští i časomíru jakožto živel výpomocný, který jest potřebný k odstranění jednotvárnosti českého přízvuku a k zjednání lahody a oživení jazyka.

Toto mínění Durdíkovo sahá svými kořeny až do počátku nynějšího století. I tenkrát chtěl Jan Nejedlý r. 1802 a Puchmayer rovněž r. 1802, pak r. 1814 a 1820 odstraňovati jednotvárnost českých přízvučných veršův a nahrazovati přízvuk délkou. Pravidlem tím řídili se hlavně Chmelenský, Čelakovský a jiní. Srovn.

„dlí panenka blažená“ . . .,
dí vojín roztouženě . . .

Že pak mínění o přípustnosti obou prosodií bylo ustáleno, způsobil hlavně Hněvkovský, který ve svých „Zlomcích“ stojí mezi oběma výlučnými směry, Dobrovského a „Počátků“.

Dle toho pravidla básněno hojně v době starší i nynější, a přijato i do knih školních. Srovn. Kosinu a Bartoše Malá slov. § 5. b. p. 3.

Tento stav potrval až do doby nejnovější.

R. 1893 objevil se v Listech filologických XX. str. 52. článek prof. J. Krále „O prosodii české“, v němž spisovatel zaujal stanovisko Dobrovského. Hájí zásady, že „prosodie časoměrná příčíc se docela duchu jazyka našeho není vůbec v češtině přípustna ani v překladech básní staroklassických, ba že není ani nutna, poněvadž všecka, i na pohled nejnesnadnější metra antická lze napodobiti také přízvučně

(str. 53). I hodlá Král „provésti důkaz, že v jazyku našem přípustna jest jen prosodie přízvučná (ib.).

Článek tento vzbudil pochopitelný a oprávněný rozruch, zvláště očekávána jest druhá část jeho, v níž Král slíbil „podati pravidla, jakými bychom se při přízvučném překladu meter antických měli říditi, a ukázky překladů některých meter a strof obtížnějších, dílem od jiných pocházející, dílem zhotovená od něho“ (ib.).

Avšak článek není, bohužel, dosud ukončen — ba ani první část není dosud celá uveřejněna. Prof. Král prohlásil v roč. XXII. L. f. na str. 65 že v tomto ročníku (1895) nemůže prvé části článku svého dokončiti.*)

Tím nastala přestávka u věci právě nejdůležitější.

Mezitím však vyšel v XXIII. programu c. k. gymn. v Domažlicích přízvučný překlad Horatiova listu k Pisonům od prof. E. Štolovského (1894), jenž na konci svého překladu na str. 16 vyložil zásady, kterými se spravoval.

Překlad Štolovského jest formálně mistrný, a myslím, že stěží co lepšího někdo svede. Čte se lehce a plynně a jest každému zcela srozumitelný. Ostatně jest překladatelská obratnost Štolovského již z dřívějška známa.

Pravidla, kterými se řídil, jsou zcela správna, ale zdá se mi, že leckde zbytečně sám se omezuje a nepotřebnými pouty se váže. Mám za to, že lze stanoviti pravidla volnější, dle nichž možno jest skládati hexametry dobré a plynné. Tak na př. hledí „délkou druhé slabiky slova dvojslabičného vyvážiti trochej, jehož původní metrum nepřipouští“, což po mém soudu jest sice dobré, ale nutno není. I jiní skládali za nejnovějších dob hexametry přízvučné dle pravidel různících se od mých i Štolovského. Proto umínil jsem si uveřejniti nejen ukázku svého překladu, nýbrž i předeslati zásady, jimiž jsem se spravoval, jakožto návrh pravidel hexametru přízvučného. Sestavil jsem je hlavně na základě velké mluvnice Gebauerovy (str. 572—583), vyšlé 1894. Veřejnost nechť se o nich vysloví.

Než podám ukázku překladu a návrh svých pravidel, chci stručně ještě vypsati hlavní data boje prosodického, jak jej prof. Král

*) Zatím co tento článek byl k tisku připraven, vyšly dva sešity L. f, roč. XXIII (1896), v nichž je pokračování Králova článku, jednající o prosodii časoměrné a přízvučné v theorii i praxi mezi r. 1854—1860. Prof. Král tu prohlašuje (na zadní desce), že zbývá uveřejniti již jen malý zbytek jeho práce.

ve svém článku obšírně a důkladně vyložil — posud až do r. 1865. Ukáže se tak nejlépe, jaký jest stav otázky prosodické.

O tom, jaká byla prosodie v staré a střední době literatury české až do r. 1795, kdy Dobrovský uveřejnil svou theorii, mínění dosavadní valně se liší. Otázka ta rozhodnuta není a zasluhovala by nového důkladného studia. Příčinou, proč v té věci vládl spor, jsou hojné chyby, kterých staří básníci dopouštěli se proti přízvuku.

Po prosodii časoměrné v literatuře české nebylo ani stopy až do polovice 16. věku. — Teprve Jan Blahoslav pokusil se ji uvésti v literaturu českou, podav r. 1558 ve své „Musice“ (v Olomouci) časoměrná pravidla, dle nichž sám překládal. Chtěje totiž překládati žalmy určené k zpěvu a vida veliký úpadek tehdejší přízvučné prosodie sáhl k časomíře, poněvadž chtěl, aby noty a slabiky spolu souhlasily. Tedy jen k vůli hudebnosti básní Blahoslav snažil se k nám časomíru zavésti.

Po Blahoslavovi básnili časoměrně Matouš Benešovský, Vavřinec Benedikt Nudožerský a Jan Amos Komenský, z nichž nejlepší byl jak theorií tak překlady žalmů Nudožerský. — Komenský stojí po stránce prosodické za Nudožerským. Po Komenském pak jen skrovně bylo v básnictví užíváno časomíry, většina básníků skládala své plody přízvučně, ovšem s hojnými chybami, jak před objevením se theorie Dobrovského (1795) vůbec bylo v obyčeji.

Žalostný úpadek obou prosodií přiměl Dobrovského, že hleděl stanoviti lepší zákony a uvésti do českého básnictví jistý a pevný řád. Časomíru zavrhoval naprosto, poněvadž zatlačuje přízvuk a ničí správnou výslovnost českou, i nezbývalo, než upraviti bezpečná a správná pravidla českého přízvuku.

Dobrovský byl první, který rozrůzniv přísně přízvuk od quantity, jemným sluchem vystihl, že český přízvuk jest vždy na slabice prvé. O přízvuku vedlejším ještě nevěděl, dle něho každé slovo má jen jeden přízvuk, a to na slabice prvé, avšak uznával, že v básních nutno dáti slovům více než dvouslabičným — poněvadž by jich jinak nebylo lze užiti — ještě jeden iktus na některou z ostatních slabik dle rozměru, ve kterém báseň jest složena. Tak slovo čtyřslabičné má v básni trochejské rozměr ύυύυ, v daktylické ύυυὺ, tedy slovo „vykupitel“ v básni trochejské lze měřiti vỳkupìtel, v básni daktylické vỳkupitèl — tak zvaný přízvuk „metrický“ atd. Později byla pravidla Dobrovského ovšem zdokonalena.

Dobrovského theorie vládla skoro neomezeně v českém básnictví po 22 let (1795—1818), t. j. od svého vyjití až do objevení se „Počátků“, kteří zadali prosodii přízvučné největší ránu.

„Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie“ (v Prešpurku a v Praze 1818), jejichž spisovateli byli Šafařík a Palacký, zamítají přízvučnou prosodii naprosto, jakož i rým, kdežto časomíru vyhlašují za jedině přípustnou v češtině. Spis ten vyvolal veliké hnutí a tuhý boj, který trval aspoň formálně až do r. 1836. Běželoť o věc zásadní a předůležitou, má-li totiž vládnouti v poesii české časomíra či přízvuk. — Dobrovský připouštěl jedině přízvuk, Počátkové zas jedině časomíru — kterak se boj rozhodl?

Každý očekával, že Dobrovský povstane na obranu nauky své. Byl by snadno vyvrátil vývody „Počátků“, a byl by se najisto shledal se souhlasem většiny tehdejších literátů, kteří drsný ton „Počátků“ zavrhovali. Avšak nestalo se tak. Dobrovský patrně se domníval, že pravda, kterou hlásal, sama sebou podrží vrch. Zatím časoměrníci, nepotkávajíce se s tuhým a výdatným odporem, hájili směle svého učení, a podařilo se jim konečně získati veřejné mínění. Teprve r. 1827 Dobrovský vystoupil, ale bylo již pozdě. Jiní pak obránci, kteří před Dobrovským snažili se obhájiti prosodii přízvučnou, nebyli s úkol svůj. Na oko zvítězila časomíra — a tato domněnka o vítězství časomíry houževnatě se držela a dosud drží.

Avšak ve skutečnosti byla věc jinak. Časomíra nikdy v básnictví českém plně neovládla. Ovšem že nejlepší básníci, j. Čelakovský, Chmelenský, Jungmann a Šafařík byli přívrženci časomíry, ale ani oni nebásnili výhradně časoměrně. Dle výpočtu Králova (L. f. XXI., 335—342) z více než šesti set básníků, kteří psali v letech 1818—1853 tři čtvrtiny *vůbec* nepsalo básní časoměrných, pouze časoměrně básnilo jen 40, ale 28 z nich napsalo pouze po jedné básni příležitostné, ostatních 12 psalo málo a nevyniklo, 117 psalo vedle básní přízvučných také časoměrné. Počet básníků, kteří psali básně časoměrné, nebyl tedy tak valný, a to ještě nikdo z básníků činnějších nebásnil výhradně časoměrně, ani Šafařík a Jungmann.

Jak viděti, časomíra neměla quantitativně vrchu. Marny byly theorie, časomíra vzpírá se duchu jazyka českého, a proto nenalezla půdy.

Co se týče quality tehdejšího básnictví, tu spor prosodický měl účinky velmi, velmi neblahé. Nastal všeobecný úpadek. Básně časoměrné dokonce nebyly dokonalé, v básnictví přízvučném nastal pravý chaos.

Časoměrná pravidla „Počátků“ byla neúplna, a poněvadž jich nikdo jiný nespracoval a lepších a úplnějších nesdělal, básníci neměli čím se říditi; — i nastala libovůle. Každý básnil, jak se mu líbilo. Proto byly neshody i v hlavních zásadách. Tak na př. někteří básníci zachovávali posici mezislovní, jiní jí nedbali, ba dopouštěli se i zřejmých chyb proti posici. Mnozí kladou slabiky dlouhé za krátké a naopak, caesury a diairese bývaly zanedbávány, ba i počet taktů býval nesprávný. Někteří nedbali ani pravidel ustálených, tak na př. Turinský má pentametr, v jehož druhé polovici je spondej: „aj! vdechla zvonkům vůni libou sklonným.“ Tím, že iamby a trocheje zaměňovali někdy daktyly, anapaesty tribrachii, nelze někdy řadu iambickou a trochejskou ani přečísti, ba mnohé básně vypadají úplně arrhythmicky.

A tak bylo i s poesií přízvučnou.

Většina básníků psala přízvučně chybně,*) t. j. s hojnými odchylkami od přízvučných pravidel Dobrovského, a mezi nimi byli právě básníci nejplodnější a nejlepší. Dovolovali si leckdy i smělých volností, takže v leckterých básních těžko jest poznati metrum, u jiných docela to není ani možná pro veliké množství chyb a hojné licence, ba někdy není ani patrno, zamýšlel-li básník psáti přízvučně či časoměrně.

A není divu: „Počátkové“ zavrhli naprosto prosodii přízvučnou a hleděli místo ní zavésti časoměrnou. Avšak to se jim nepodařilo: ani nezničili oné, ani nedovedli této zjednati výhradné platnosti, nýbrž toliko jakési rovnoprávnosti. I básněno oběma způsoby, ale básněno špatně. Proč byly básně časoměrné nedokonalé, bylo právě ukázáno.

Celá theorie Dobrovského byla zamítnuta, zásady jeho vyvracovány a za špatné vydávány**) — ale nic lepšího pro pro-

*) Nelze ovšem se nezmíniti, že přes tuto všeobecnou pokleslost přece našlo se přes 200 básníků, kteří psali přízvučně správně. Bohužel však jsou to osoby skoro vesměs málo významné, které složily málo básní, někdy jen několik veršů.

**) Jungmann nazval to „neštěstím“, „že největší náš a nejprvnější nového času grammatik (t. Dobrovský) buď krasocitněji článek ten jazyka našeho nepojal nebo nemaje k tomu v sobě dosti vlohy a chuti, raději mlčením celé té věci ne-

sodii přízvučnou — která svou platnost přece uhájila — zavedeno nebylo. Básníci pak přízvuční nemajíce pevné půdy pod sebou ponecháni byli sami sobě a básnili, jak chtěli. Nauka o pohnutelnosti přízvuku dovolovala básníkům posouvati přízvuk dle vůle, t. j. nastala úplná anarchie.

Stav to žalostný. Vůbec lze říci, že sporem prosodickým básnictví české po stránce prosodické vrženo bylo do toho stavu, ve kterém bylo před r. 1795. Neblahé následky toho cítíme až dosud, ačkoliv upříti nelze, že z časoměrné horečky naši básníci již dávno vystřízlivěli a k moderním látkám skoro vesměs užívají meter moderních. Novější naši básníci zachovávají správný přízvuk český velikou většinou přesně, ač leckde jeví se posud stopy nešťastného sporu prosodického. Nejsouť následky posud zcela odčiněny. Časomíry užíváno, jak již podotčeno, skoro jen k překladům básní antických.

Návrh pravidel hexametru přízvučného.

Předem poznamenati jest, že antického hexametru časoměrného nelze dokonale napodobiti přízvučně, poněvadž prosodie časoměrná zbudována jest na základech zcela jiných než přízvučná — onde jest měřítkem délka časová, zde důraz. Poněvadž však časomíra jazyku českému se příčí, vedouc k zanedbávání zjevu v jazyku našem předůležitého, t. j. přízvuku, nezbývá než utéci se k prosodii přízvučné a hleděti, pokud možná, vyhověti všem požadavkům hexametru časoměrného.

Antický hexametr skládá se z daktylův a spondejův, kdežto v češtině spondejů nemáme, nýbrž dle theorie Dobrovského jen daktyly a trocheje. Kterak si budeme počínati?

A) Za daktyl nastupuje v češtině:

1. trojslabičné slovo jakékoliv, ať jednoduché, ať složené (vezeme, stoletý), jestliže za ním jest slabika přízvučná. (GH. § 490, b. odst. 2.)

Nic na tom nezáleží, je-li neb není-li některá ze tří slabik

---

pominul.“ „Ale nás Čechy domnělý přízvuk ku první syllabě a Poláky podobně nucený akcent k předposlední, k těm gallejím předsudku, tuším, dlouho ještě kovati a vázati bude“ atd. K. Vinařický nazval Dobrovského prosodii přízvučnou „novou svévolnou versifikací“. Raymann měl za to, že přízvuk „se vymyslil“. Hřib (Vác Fr.) již r. 1815 tvrdil, že Dobrovský přízvuk na 1. slabiku „vhodil“ atd.

slova trojslabičného dlouhá (ať přirozeně, ať posicí) — každé slovo trojslabičné, za nímž je slabika přízvučná, je daktylem. Tedy:

vedete = ⏑ ⏑ ⏑
voláte = ⏑ — ⏑
milená = ⏑ ⏑ —
volává = ⏑ — —
záhuba = — ⏑ ⏑
králová = — ⏑ —
žádného = — — ⏑
dávává = — — —

Český přízvuk jsa v podstatě důrazem, se kterým slabiku vyslovujeme, je týž, ať jest na slabice dlouhé nebo krátké (jenže ovšem na slabice dlouhé déle trvá). Rovněž tak slabiky bezpřízvuké jsou stejně bezpřízvukými, ať jsou dlouhé nebo krátké.

Proto všecka uvedená slova mohou býti daktyly stejným právem. Nicméně napodobujíce metrum cizí, nečeské, ve kterém jest hlavní věcí právě délka a krátkost, jsme vedeni k tomu, abychom do jisté míry přihlíželi i k délce a volili taková slova, která by antickým daktylům co nejvíce byla podobna. Jsou to:

— ⏑ ⏑ = záhuba,
⏑ ⏑ ⏑ = vedete, kdež přízvuk prvé slabiky
pak ⏑ — ⏑ = voláte, úplně nahradí délku,
neb i: — — ⏑ = žádného.
Méně se hodí: — ⏑ — = králová,
⏑ ⏑ — = milená,
nejméně však: — — — = dávává,
a ⏑ — — = volává, (t. j. ta slova trojslabičná, jichž poslední slabika je dlouhá).

Nicméně důrazně jest vytknouti, že každého slova trojslabičného bez rozdílu *lze* užiti za daktyl.

Pozn. 1. Když by však za trojslabičným slovem bylo enklitikon, za nímž by opět stála *slabika přízvučná*, nebylo by již slovo trojslabičné daktylem, nýbrž tvořilo by s enklitikem dva trocheje, poněvadž by vedlejší přízvuk slova trojslabičného oživl. Srovnejme:

pověděl pravdu = ⏑̏ ⏑ ⏑ ⏑̏ ⏑, ale:
pověděl mu pravdu = ⏑̏ ⏑ ⏑̀ ⏑ ⏑̏ ⏑, GH. 490 b. odst. 2.

Měřiti tak ovšem jest nutno, ale podotknouti jest, že takovéto dva trocheje do hexametru málo se hodí: do druhé polovice

vůbec ne, poněvadž po caesuře penthemimerés i hephthemimerés nutně by vznikl v tomto případě (když by totiž za enklitikem byla slabika důrazová) hexametr spondejský, do prvé polovice jsou jen z nouze připustitelny, poněvadž takovými trocheji, které hned za sebou následují, stírá se daktylický ráz hexametru, a dělají mimo to obtíž při caesuře, o jejíž zvláštnostech a nesnázích povíme níže.

Pozn. 2. Nemá-li enklitikon, stojící po slově trojslabičném, za sebou slabiky přízvučné, nýbrž zase enklitikon (takže jsou pak za slovem trojslabičným dvě enklitika), jsou možny případy dva:

a) Buď jest toto druhé enklitikon na konci věty (před tečkou, před středníkem, před otazníkem atd.), na př.:

usmíval se naň,

neb má za sebou jiné enklitikon, na př.:

líbilo se mu to.

V tomto případě dostane obyčejně druhé enklitikon přízvuk, tedy:

usmíval se naň.
neřekl's mu to? } : ὺ υ ὺ υ ὺ
nezeptal se tě?
líbilo se mu to = ὺ υ ὺ υ ὺ υ

Tento případ se do hexametru nehodí.

b) Aneb za oběma enklitiky stojí slabika důrazová, na př.:

usmíval se naň vlídně,
nevšímal si ho nikdo,
otázal se ho prudce atd.

V tomto případě jsou obyčejně obě enklitika bez přízvuku a měřiti jest takto ὺ υ ὺ υ υ ὺ υ

Případu tohoto v hexametru užívati lze, neboť měření to jest správné, avšak nelze ho doporučiti z té příčiny, že pak nutno jest měřiti slova trojslabičná takto: ὺ υ ὺ. Tím však dopouští se dvoje měření slov trojslabičných (jednak ὺ υ υ, stojí-li za slovem trojslabičným slabika přízvukovaná, jednak ὺ υ ὺ v případě tuto vylíčeném).

Upříti se však nedá, že lépe jest měřiti slova trojslabičná způsobem jen jedním, a to tímto: ὺ υ υ.

I jest na skladateli přízučných hexametrův, aby hleděl za slova trojslabičná klásti vždy slabiku přízvučnou.

Připustiti-li jest oba způsoby měření, či jen ῡ υ υ, o tom rozhodne praxe a shoda skladatelů přízvučných hexametrů.

2. slovo dvojslabičné + enklitikon, následuje-li slabika přízvučná, neboť kdyby za enklitikem bylo zase enklitikon, převzalo by prvé enklitikon přízvuk na sebe, a nastaly by dva trocheje. Srovnej:

řekni mi pravdu = ῡ υ υ ὺ υ, ale
řekni mi to = ῡ υ ὺ υ GH. str. 582—9 (§ 493).

O tomto případě (řekni mi to) platiž v celku to, co pověděno o trojslabičných slovech + enkl., za nímž je slabika přízvučná.

Pozn. Má-li dvojslabičné slovo, za nímž je slovo jednoslabičné, zastupovati spondaeus, musí toto jednoslabičné slovo míti velice silný přízvuk (větný) a na první pohled patrný, jinak je mýlka ve čtení na snadě a hexametr vadný.

Dobrý jest na př. verš Sládkův v Konrádu Wallenrodovi (ve Sborníku světové poesie na str. 56):

Hromovou řídí zbraň, sám jeden za voj mu platí.

3. tři slova jednoslabičná,
ale podmínkou jest: *a)* aby prvé slovo jednoslabičné mělo hlavní přízvuk, ostatní dvě aby byla bezpřízvuká, *b)* aby po posledním slově byla slabika přízvučná, nejraději slovo více než jednoslabičné:

Co pak tu děláš? = ῡ υ υ ῡ υ
Jak jsi to řekl?
Kam pak by chodil? = ῡ υ υ ῡ υ υ
Zda-li pak víte. GH. str. 582 č. 9.

Kdyby za posledním jednoslabičným slovem bezpřízvukým bylo slovo zase jednoslabičné, musilo by toto slovo míti veliký důraz, každému ihned zjevný, aby ona prvá tři jednoslabičná slova mohla zůstati daktylem. Na př.:

Byl-li to král?
Zda-li pak víš?
Že to byl on!
Jsi-li pak rád?
On se tě ptal.
Co se ti zdá?
} = ῡ υ υ ῡ

Není-li čtvrté slovo jednoslabičné silně důrazné, může nastati čtenáři obtíž ve čtení, neboť snadno by místo ῡ υ υ ῡ mohl čísti ῡ υ ὺ ῡ.

(Pokračování.)

Národopisná výstava československá.

Píše J. Jakubec.

(Pokračování.)

Jednu vlastnost našeho lidu zřejmě hlásají výtvory lidového umění. Je to obdivuhodná neomrzelá trpělivost a vytrvalost při práci. Kolik dní a kolik nocí musela vyseděti vyšívačka při jediném plátěném čepečku „vápenníku", na němž je na tisíce zadrhovaných uzlíčků a stehů! Kolik nocí své prázdně věnoval jen venkovský písař, nežli svěřil poslovi psaní pro svou milou, psaní to, na něž pracně nanesl ornamenty nejrůznějšího druhu! Některé práce na jediném archu papíru vyžadovaly jistě několik let, nežli byly ukončeny.

Projevuje se tu zajisté táž pracovitost, pro kterou i urputný odpůrce nás Čechů, továrník Němec, dává přednost ve svém závodě českému dělníku před německým, pro kterou chválívají si úředníka Čecha. Táž vlastnost, nejsouc zde nijak řízena, spojovala se s jistou hravostí.

Zmínil jsem se o zvláštní hravosti našeho lidu. I tato vlastnost jej charakterisuje. S ní člověk venkovský spojuje vynalézavost a trpělivost v práci. Několik dní a nocí dovede se piplat tím, aby malým otvorem vtěsnal do láhve celé umučení Páně — na výstavě bylo mnoho těchto předmětů — neúmorně vyřezává figurky na „betlém", který mechanickými přístroji, zvláště k tomu vymyšlenými, uváděl v pohyb. Se zvláštním důmyslem sestrojoval si na př. mechanická počítadla při motání příze. Jaká vynalézavá hravost jeví se na př. při dětských hračkách od nejjednodušších výrobků dřevěných, výstřižků papírových počínaje až ke komplikovaným složeným předmětům, jaké jsme viděli na svatebních kytkách z Litomyšlska a papírových kohoutech z Hlinska! Táž hravost vedla mnohého venkovana k tomu, že všechen svůj prázdný

čas po celou zimu věnoval hotovení ozdobného „požehnání domovního", obrázkům z papíru jemně vystříhaným a podobným věcem.

Objevil se nám tu poměrně veliký počet lidových samouků, u nichž mnohdy osvědčilo se vynikající nadání, nadání to však u nich neobjeveno a nevyškoleno. Ukázalo se to na př. ve valašském a slovenském oddělení, kde podány pěkné výrobky pastýřských samouků. Na výrobky ty stačoval mu většinou jeho nemotorný křivák. Vůdčím kruhům mělo by v tom být poučení, jak využitkovat těchto vlastností našeho lidu na jeho prospěch přiměřeně nynějšímu vývoji sociálnímu.

* * *

Lidová píseň měla na rozvoj moderní literatury značný vliv. Svého času viděn v ní skoro jediné projev ducha národního. V umění národním připadá jí veliká úloha. Písní lidovou nová poesie vymanila se formálně z pout ztrnulé klassické literatury. Tím větší úkol připadal jí u nás při práci buditelské, jak o ní pověděl již Neruda.*) Žila prý jediná za všeobecného poněmčení.

Přední básníci naši, povzbuzeni hlavně vlivem Herderovým, jali se záhy sbírati také prostonárodní písně. Čelakovský, Kollár, Erben, Sušil jsou toho dokladem. Vliv písně působil dlouho více jen stránkou tekstovou; hudební stránka její pronikla v umění našem teprve v nejnovější době.**) Pomáhala zajisté českosti hudby Smetanovy. Smetana spojil cizí umělé vlivy a domácí podklad svou životní filosofií v originální útvar český právě tak, jako to učinil na př. Neruda v umění slovesném, Manes v malířství.

Od písně lidové pokročilo se nyní i k bádání o lidovém zpěvu sborovém, o lidové hudbě nástrojové, jak učinil to na př. pro NVČ L. Kuba v Domažlicku.

Písní lidových objevuje se značný počet, jenž zvyšuje se hlavně varianty.***) V Čechách jakožto zemi kulturně nejpokročilejší píseň pokládána skoro za vymřelou. Ale poslední doba ukázala, kolik ještě i v tomto lidu žije písňového materiálu posud nezná-

*) Dvě slovíčka v čas o národni písni. Nár. Listy, feuill. 1891 č. 176 a 182.

**) Studium zpěvné stránky lidových písní pěstuje u nás s úspěchem od několika let vedle jiných zejména prof. O. Hostinský (V. Čes. Lid I., IV. a V. pokračuje). Z jeho prací čerpal jsem hlavně pro svůj odstavec o písni lidové.

***) V nedávno vyšlé bibliografii národní písně Dr. Zíbrt vyčítá jich ke 20.000.

mého. NVČ zavdala silnější podnět ke sbírání. Ze sbírek těchto „Národopisná společnost“ chystá se uveřejniti asi 400 písní nových. Tím zajisté rozšíří se valně objem jejich, ač základní nazírání na lidovou píseň stanoveno je již pevně staršími sbírkami.

Neobyčejného počtu tohoto dosahuje se jednak tvořivým duchem lidu, jednak pevnou tradicí a pamětí prostého člověka. Sám jsem se přesvědčil o tom, že zpěvačka má v paměti skoro celý materiál, jenž uložen je ve sbírce Erbenově, vedle některých svých písní nových a hlavně vedle velikého počtu písní nábožných a jarmarečních.

Kromě toho tvořivost lidová napomáhá rozšíření písně. Známá píseň slouží za podklad nové písni; skladatel přidržuje se rythmu a vnější formy známé písně, přizpůsobuje se poměrům svého okolí a skládá podle přejatého vzoru. Odtud ten ohromný počet variantů, pendantů, parodií.

Tvořivost a rozmanitost tato týká se měrou daleko vyšší tekstu písně nežli nápěvu. Často zpívá se 10—20 různých tekstů na jeden nápěv, protože snadněji se vytváří obsah slovný nežli nová melodie. Avšak i při nápěvu vystopována podobná filiace jako při tekstu. Z toho zároveň vykládá se jistá rázovitost a stálost základního fondu písňového. Tato schopnost hudební, jež projevuje se takovou měrou v lidové písni, ve světě získala nám pověst „národa muzikantského“.

V čem je českost naší lidové písně? Pěkně odpověděl si na tuto otázku mistr Neruda: „Celá bytost národa a celá ta těžká, nejhorší doba vyhlížela z ní jakoby ze zrcadla. Nekonečný stesk. Touha — touha po kuse lásky ve světě. Duše něžná, měkká, plná nevýslovné dobroty. A náhle zas zavejsknutí do všeho smutku, náhle zvonivý stříbrný smích — důkaz neumořitelné síly, výšleh plného života.“ Hlavní ráz naší písně tedy tesknota, touha. Neruda ukázal i na tu charakteristickou vlastnost, jak veliký počet našich písní začíná slovcem „ach!“ I hudba má týž elegický ráz.

Ale elegickým rázem, tesknotou a touhou vyznačuje se i píseň německá. Je to ovšem její elegičnost, bez té něhy, měkkosti a dobroty duše, bez těch přechodů do veselosti a zavejsknutí

A nejen povaha národní se v písni obráží. Z ní mluví mravní a životní názory našeho lidu. Nevím, který pramen by osvětlil na př. poměry pohlavní lépe nežli píseň. Většina je jich právě milostných. A jak skladatel žil a cítil, to pověděl také nehledaně a nepokrytě.

Podobně jako v jiných odborech lidového umění za živého styku českého národa s ostatním světem kulturním ani píseň nezůstala bez vlivu cizího, jak ukazují naši hudební badatelé. Vliv německého tance „Ländler“ poznal již Erben. Vnikaly v ni svým vlivem římské chorály a soustavy církevních tonů, kostelní zpěvy, hudba nástrojová, hlavně cizí tance — v lidu žije na př. i název „minet“ (menuet) — vojenské písně i pochody. Často píseň, průvod nástrojový i tanec tvoří jeden celek. Ale totéž, co objevilo se při ostatních odborech lidového umění, má tím větší platnost i zde. Svým duchem a nadáním hudebním zpracoval náš lid starý domácí fond s přírůstkem novým tak dovedně, že písně jeho, takto obohacené, staly se projevem jeho národní povahy, jeho rázovitosti umělecké. Přes některé detaily a znaky společné s písněmi cizími píseň lidová svým celkovým rázem a směrem zůstala projevem české duše, českého života v celém svém dějinném rozvoji, jak ukázal v novější době hlavně prof. Hostinský, podrobiv svému bádaní staré písně české asi od XVI. stol., z nichž některé (36) jím byly nově objeveny.*) Některé z nich objevily takovou trvalou houževnatou životní sílu, že udržují se s menšími obměnami po několik století (na NVČ bylo to znázorněno na písni „Čížku ptáčku“, kterou zachované prameny dají stopovati až do počátku 16. stol.).

A při tom tyto staré zápisy dochovaly se nám jen tou okolností, ze starší písně církevní zhusta skládaly se na nápěv známých písní světských — v čemž ovšem tehdy nespatřovali profanaci, zrovna tak, jako když svátky pohanské přeměňovali na křesťanské.

Pokrok v badání o písni jeví se i v tom, že z něho nevylučuje t. zv. písně jarmareční a kramářské. Podceňování jich se přehánělo; bral se tu za základ jejich novější ráz. Tak však nebývalo vždy. Písně tyto hrály velikou úlohu mezi ostatními lidovými písněmi. Bylyť pro lid určeny a proto podávaly se mu způsobem přístupným. V nejčastějších případech braly za základ některou známou píseň lidovou a tu rozšiřovaly podle místních poměrů. I ty, které byly nově skládány, velmi často bývaly skládány v duchu a rázu ostatních písní národních. V objemných špaličcích starých písniček tištěných najdeme toho hojnost dokladů. Kromě toho bývaly tyto tištěné písničky nejúčinnějším prostředkem jejich šíření do různých krajů. Odborné studium vynese tu jistě mnoho zajímavého a neznámého.

*) 36 nápěvů světských písní českého lidu z XVI. stol. V Praze 1892.

Píseň znázorněna ve výstavě částečně, jak si to Neruda představoval již o jubilejní výstavě. „Mohla by se ve výstavě, v některém oddílu a koutě, arci tlustými veršovanými knihami a silnými svazky not znázornit alespoň co do své quantitativní síly.“ Našly se ovšem i jiné prostředky dosti účinné. Starší památky anebo jejich fotografie podaly nám ukázky starých zápisů lidových písní, objasnily styky mezi písní světskou a duchovní. Sběratelská činnost znázorněna sbírkami písní, spisů o nich, obrazy a fotografiemi vynikajících sběratelů. Příslušné mapy podaly topografii lidové písně. Jiné předměty osvětlovaly národní tance. Jako illustrace lidové hudby byly vyloženy lidové nástroje hudební.

Celé oddělení toto provedl prof. Hostinský.

* * *

Na Svatováclavském sjezdu r. 1894 přijat byl princip, aby vedle ústředních odborů, jež stanovil program, zřídily se jako doplněk souborné výstavy krajové. Země československé rozděleny na 22 obvodů kmenových; ovšem dosti nahodile.

Theoreticky princip tento byl zcela správný. Do těchto obvodových oddělení měly se zahrnouti hlavně ty předměty, kterými se každý kraj liší od druhých, v čem je jeho individualita, čím se osvětluje život určitého kraje. Jinak zajisté jeví se svým životem český člověk v Čechách, jinak na Moravě, jinak na Slovensku. A v Čechách zase jiným objevuje se horal podkrkonošský, jiným Domažličan, obyvatel „zlatého pruhu“ atd. Mělo se v nich přihlížeti stejnou měrou k lidu vesnickému jako městskému.

Souborné výstavky obvodové měly vystihnouti význačnými předměty jednak přítomný život, jednak kulturně historický vývoj svého obvodu. Sem vlastně měl se snésti ten všední klopotný život, zejména charakteristické výroby krajové. Abych ukázal to na příkladě: pruh severovýchodních Čech přizvukoval by ve své výstavě na př. v Podkrkonoší tkalcovství, pro novější dobu zvláště broušení českých granátů a skla (Turnovsko), Rychnov historický rozvoj soukennictví, Solnice punčochářství, kraje úrodného Polabí svůj život zemědělský atd. Podobně v jiných krajích dalo se naznačiti hrnčířství, košíkářství atd. K tomu však málo bylo hleděno. Dost obsáhle vyznačilo si svůj život horský Vysocko v Podkrkonoší; nejvzorněji provedeno bylo, jak bylo zde již konstatováno, oddělení valašské, které vystihlo život svého kraje nejúplněji

Mnoho látky sneseno v oddělení Uherského Slovenska, ale pro nedostatek místa nemohlo vše dobře vyniknouti.

Takto výstavky krajové podávaly nejvíce jen souběžný obraz v malém toho, co bylo systematicky podáno v odborech ústředních. Na mnoze individualita krajů chtěla se projeviti skoro výhradně památkami výtvarné práce. Jiné odbory přihlížely více k poměrům zeměpisným, ke zvykosloví; ale nejvíce místa věnováno výšivkám a krojům jakožto předmětům nejmakavějším a nejefektnějším.

Šťastná byla tu myšlenka při krajinských odděleních zřizovat interieury — světnice s úplným zařízením vnitřním jak vesnické, tak městské. Některé byly skutečně zdařilé a poučné.

Obsah těchto oddělení nebyl dost propracován ani v ústředních odborech. Kromě toho mnohé příčiny, které byly mimo ústřední výbory, zavinily onu nesouměrnost mezi jednotlivými výstavami obvodovými; některé byly až přeplněné, jiné zase chudé. Čím který odbor měl větší pochopení pro společnou výstavu a jí podřizoval místní slávu, tím chuději vypadla výstavka. Platí to zejména o českých.

* * *

Jako doplněk k obvodovým výstavkám můžeme pokládati pavillon města Prahy. Výstava ta vzorně a pracně byla uspořádána správou Pražského městského musea. 3638 předmětů mělo návštěvovateli podati obraz o minulosti Prahy. Zařazeny sem hojné předměty praehistorické z nejbližšího okolí pražského, archaeologické z různých dob, výrobky domácího průmyslu s velmi bohatými odděleními památek cechovních, věci církevní, vzácné listiny a předměty historické, rozličné zbraně, přehojné rytiny pohledů na Prahu z různých dob (bohatě byla tu zastoupena hlavně doba třicetileté války). Co do povšechného rázu o mnohém stala se již zmínka jednak při popisu Staré Prahy, jednak při cenných pracích výtvarných.

Výstava Pražského musea vymykala se vlastně již jádru NVČ — předmětům původu lidového. V mnohém však oddělení toto podávalo život vyšších vrstev kulturních, které nejvíce udržovaly styk s cizinou a od ní přejímaly; přejaté pak šířilo se z Prahy i na venkov. Jasně vysvítalo to zejména z vystaveného tu cizího zboží přepychového.

VI.

Přídatky kulturně historické: školství, literatura, divadlo, hudba, oddělení studentské, život spolkový, „česká žena", pravěk zemí českých, právnictví, válečnictví, obchod, novodobý průmysl, oddělení technické.

V předešlých svých odstavcích podal jsem výklad o těch částech výstavy, jež byly vlastním předmětem, jádrem jejím: tedy vedle všeobecných oddělení předměty, týkající se lidu vesnického (skupina A, B, C). V této stati chci poukázati k přídatkům, jimiž měl být obraz docelen. Byla to oddělení kulturně historická (skup. D) s připojeným průmyslem novodobým (skup. E).

Pořadatelé těchto oddělení chtěli ukázati, čím přispěly k dějinnému vývoji naší kultury literatura, divadlo, školství, církve, spolky a jiní činitelé; jak vytvářelo se české právnictví, válečnictví, obchod, stavitelství a inženýrství; proto přirozeně byla přizvukována nejvíce u nich stránka kulturně historická.

Oddělení tato týkala se více vyšších vrstev kulturních, vedoucích a určujících nové proudy kulturní v národě, proudy vrchní, více viditelné, a ne spodní, jež ukazují průřez kultury celého národa. Tato oddělení vymykala se již pojmu ethnografie.

Jda v duchu programu a myšlenky výstavní, smím tato oddělení charakterisovat stručněji. Smím tak učinit tím spíše, že historický vývoj právě těchto oddělení je známější i širší veřejnosti nežli oddělení, jež obsahovala předměty původu lidového.

* * *

České školství bylo dosti obsáhle vystaveno v bývalém pavillonu města Prahy a pavillonu plynárenském.

V našem školství ukazují se největší pokrok a úspěch v našich dosavadních bojích za národní existenci.

Naše moderní školství vyšlo ovšem ze všeobecných kulturních proudů v Evropě; při našich poměrech politických je to zcela přirozené, že bylo oblečeno v uniformitu rakouského školství. V něm dala nám nepřátelská nám vláda liberální nevědomky nejvydatnější zbraň proti sobě. Ke školství přilnuli jsme více nežli ke kterémukoli odboru kulturnímu. V politických snahách právě boj za českou školu byl veden od nás nejhouževnatěji a nejšťastněji. Snad působilo na nás vědomí, že největší paedagog národů, J. A. Komenský, byl Čech, že jeho reformní snahy platily

především českému školství. Vedle toho padá na váhu, že naši buditelé byli většinou buď sami vychovatelé mládeže nebo snahám těm velmi blízci.

Obecné školství zůstávalo u nás české i v dobách našeho největšího úpadku. Přizpůsobovalo se jen novým ideám a potřebám. Škola jakožto instituce vládnoucí moci a názorů převážné většiny zůstává vždy proti výbojnému vývoji vědy a společnosti pozadu. To platí i o naší škole obecné. Teď na př. již v nejnižších třídách rozšířil se obor jednotlivých předmětů učebních; učení béře se též zcela jinou methodou. Ale proti nejnovějšímu pokroku věd a vývoji společenskému škola obecná zůstává přece jen kusá a formalistická, zvláště co se týče praktických vědomostí. Nedostatky tyto jsou s dostatek známy, ukazuje se na ně často i v našem časopise proto nemusím se při nich zdržovati.

Uvedu jen několik dat ze školské exposice, které osvětlují vývoj našeho školství obecného. Na diagramech, tuto stránku znázorňujících, bylo viděti neobyčejný jeho vzrůst zvláště v poslední době. Ovšem vzrůst tento vykládá se částečně poměrným vzrůstem obyvatelstva, povinnou návštěvou školní, zákony o zřizování škol, kulturním a sociálním vývojem vůbec.

Podle diagramu bylo na př. r. 1780 na Moravě všech škol bez rozdílu národnosti 753 (15 hlavních, 737 triviálních). R. 1894 bylo jen českých 1698 s 3443 třídami. R. 1883 bylo jich ještě jen 666. Asi za posledních 10 let stoupl tam počet českých škol asi o 1000, kdežto německých za tutéž dobu jen asi o 10. Němci neměli už míst, kde by je byli mohli zakládat.

Počet všech veřejných i soukromých českých škol obecných a měšťanských byl r. 1894 v zemích koruny České 4850 se 12.361 třídami (v to je zahrnuto i 45 utraquistických škol moravských). Na Slovensku bylo českých veřejných škol 2361 s 2466 třídami (z nich je 366 utraquistických maďarsko-českých), jež jsou, jak známo, vesměs jen konfessionelní, vydržované církevními obcemi. Měšťanských škol bylo v Čechách 151 (5%), na Moravě 33 (2%), ve Slezsku a na Slovensku žádné.

Zajímavý obrázek podávají české školy o uvědomění a vývoji naší národnosti v jednotlivých zemích. Tak máme v Čechách naproti německým školám jen 42% (ale na třídy připadá 58%), na Moravě 23%, ve Slezsku 17%, na Slovensku 33% (na třídy připadá jen 16%). Z jiných dat: jednotřídních škol českých bylo v Čechách 18·5%, na Moravě 41·5%, ve Slezsku 56·3%, na Slo-

vensku 88%. Na pěti- a vícetřídní školy připadalo v Čechách 20%, na Moravě 7%, ve Slezsku 4·2%, na Slovensku 0·7%. Z toho je jasně viděti, kam zasahuje uvědomění české v jednotlivých zemích. V Čechách je poměr asi přirozený. Na Moravě vidět, jak velká většina českých měst je v rukou německých, a v těch nezřizují vícetřídní školy české. A tak je tomu také po jiných vztazích (na př. rozdělení škol podle pohlaví, kolik dětí z povinných škol vůbec nechodí do školy [v Čechách 0·5%, kdežto na Slovensku 16%], kolik dětí připadá na jednu sílu učitelskou atd.).

S vývojem našich škol přirozeně vzrůstalo i naše učitelstvo jak kulturně, tak i sociálně. Dosáhloť učitelstvo v zemích koruny České počtu 13.912 (z nich je 2108 učitelek; v Čechách 11%, na Moravě 22%, ve Slezsku 7%). Naproti tomu skoro 2 miliony Slováků musili se spokojiti se 2832 učitelskými silami. Ze 12 státních a 5 soukromých ústavů učitelských vychází ročně přes 530 nových sil učitelských.

Naše učitelstvo má svou pevnou organisaci jako málokterý jiný stav již od dob, kdy spolkový život u nás ještě tak nebyl vyvinut. Ústřední jednota českého učitelstva v Čechách spojuje v sobě 113 spolků, moravská 46, slezská 41. Touto organisací učitelstvo dosáhlo hlavně lepšího hmotného i společenského postavení, v dřívějších dobách tak žalostného.

V hlavních rysech naše školství, jak již předem řečeno, ukazovalo, jak k nám zasáhl postup všeevropských proudů. Je to především demokratisování školy. Naše škola je dnes nejen otevřena nejširším vrstvám, nýbrž k návštěvě její nuceni jsou i ti, kteří pro ni nemají porozumění. Výstava školská byla svědectvím všeobecné péče o školství, která jeví se v nádherných palácích, odpovídajících úplně svému účelu, ve školní hygieně, o kterou pečují nejen učitelé, vedení k tomu z učitelských ústavů, nýbrž i příslušné orgány odborné.

Vychování dítěte se v našich dobách socialisuje víc než kdy jindy. Společnost přejímá úlohu matky a rodiny. Děje se to školami. Takové ústavy dříve byly zřizovány od soukromých dobrodinců a nadšenců, ale čím dál tím víc ujímá se jich veřejná správa. Devět ústavů, „jeslemi“ nazvaných, pečuje již o kojence, o něž nemůže se starati matka sama. Děti v dalším věku vychovávají dětské zahrádky a školy mateřské. Oněch českých je v Praze samé 18. Obojich pak škol je v zemích koruny České 160.

Jiné ústavy humanitní ukazují, jak se rozšiřuje a prohlubuje láska křesťanská. Od nejnešťastnějších členů společnosti lidské, pro jejichž bídu bylo i v dřívějších dobách trochu pochopení, jako slepců, hluchoněmých a idiotů — tyto ústavy jsou i u nás nejstarší — přechází i k méně nešťastným, k sirotkům, k opuštěné a zanedbané mládeži, poskytuje chudým dětem útulek mimo školu, zpříjemňuje jim dobu prázdnin pobytem na venkově, stará se i o učně ve zvláštních ústavech.

Tato účinná pomoc ovšem nerovná se z daleka rozkvětu podobných ústavů v jiných státech. Jednotlivci i zde konají dost. Není pro ně také v širší veřejnosti náležitého pochopení. Z našich poměrů je vysvětlitelné, že všecka veřejná dobročinnost podřizuje se především snahám národnostním.

Cizí vliv proudů kulturních vnikl i v naše školství odborné a pokračovací. Jimi má se dostati i nemajetným třídám, zejména mladému živnostnictvu příležitost ku vzdělání a tím zároveň základ k lepší existenci. Docházejí také v těchto kruzích neobyčejného pochopení. To je zároveň svědectvím o pokroku v naší dosavadní nevyspělosti hospodářské, průmyslové a obchodní. Kdežto r. 1881 bylo v Čechách českých škol pokračovacích 29 se 70 třídami, r. 1894 bylo jich již 179 se 650 třídami. Na Moravě vzrostly od r. 1883—1894 o 50 škol. S tímto vzrůstem souvisí přirozeně i vzrůst žactva a nákladu na ně (v Čechách na př. z týchž let 4500 žáků na 23.000; náklad z 20.000 zl. na 320.000 zl.). Tyto školy se přirozeně čím dál tím víc specialisují. To jeví se zvláště na dívčích ustavech, o jaký pečuje na př. v Praze „Výrobní spolek“ nebo v Brně „Vesna“. Z odborných škol se zvláštní péčí bylo upraveno oddělení škol obchodních (v obchodním oddělení).*)

Výstava školská honosila se neobyčejným množstvím pomůcek k vyučování. K tomu obrací se teď veliká pozornost, snad až přílišná vynalézavost.

Některých věcí ve výstavě našeho školství neradi jsme postrádali. Bylo by nás bývalo zajímalo, vidět zvláště vyznačeno, co je v našem školství specielně naše, jak jeví se v něm naše individualita, odpovídá-li zřízení našich škol našim národním snahám, čím hájí si naše autonomie svůj vliv na národní školství, čím hledí udržovat naši svéráznost. Nebo uvedu ještě jiný pří-

*) O stavu našeho průmyslového školství pokračovacího čtenář poučí se v posledním čísle „Naší doby“, str. 455; proto se spokojuji pouze konstatováním těchto nejnutnějších fakt.

klad. Jak bylo by pro nás bývalo poučné osvětliti přiměřeným způsobem, jak se měnil v jednotlivých dobách poměr mezi školami českými a německými, která místa měla v kterých dobách na př. německé školy, kde nyní jsou české a naopak atd. Čeká nás tu ještě mnoho práce.

Školská výstava zůstala neúplná. Chybělo na ní střední školství české. K této výstavě nedošlo ne zřejmým zákazem se strany vládní, nýbrž z nemístné úzkostlivosti našich lidí. Vláda stavěla se z počátku k NVČ nepřátelsky a to správám středních c. k. i obecních ústavů bylo dostatečnou pohnutkou, aby pro výstavu nehnuli rukou. Studentské poměry na vysokých školách došly zobrazení v oddělení studentském. (O tom stane se zmínka na jiném místě.)*)

* * *

Podati výstavou českou literaturu v jejím úplném rozvoji a vzrůstu, po jejím vnitřním obsahu. tento kategorický požadavek české veřejnosti dá se zajisté vysvětliti jen našimi poměry. Dobře známo, jaká úloha připadala při našem obrození právě knize. Tou hlavně postupně českému uvědomění získávaly se vyšší a širší vrstvy.

Výstava literární měla mnohé vnější i vnitřní obtíže. Byl to nedostatek materiálu (ani České museum ani universitní knihovna nezapůjčily svých sbírek). Přes to však přece našly se některé vhodné prostředky, kterými bylo lze alespoň částečně účelu výstavnímu vyhověti.

K znázornění kvantitativního vzrůstu voleny diagramy. Literatura česká rozdělena od nejstarších dob až po naše časy v nestejná období (v nejstarších dobách připadá na jedno až 300 let, od let padesátých našeho století jen jedno desítiletí). Literatura rozdělena na 32 odbory, ovšem jen více mechanicky. Naše bibliografie je pole skoro úplně zanedbané; proto i počet knih nemohl být podán přesný. Každý spis bez ohledu na jeho objem a kvalitativní význam brán za jednu jednotku. Podle toho pořízeny jednotlivé menší diagramy a ty pak shrnuty na jeden obrovský, jenž měl podávati obraz o celém kvantitativním vzrůstu české literatury.

*) O českém školství na NVČ psal jsem obšírněji ve feuilletonech „Politiky“ 1895, č. 271, 278, 285, 292 a 299. K dalším odstavcům odkazuji na své články o literatuře, tamže, č. 187, 194, 201, 208; o lidové literatuře č. 230, 236, 244; o divadle č. 250, 257 a 264.

Třeba tedy tímto způsobem přesně vědeckého výsledku nedosaženo (ten vlastně ani dobře nesnáší se s účelem výstavy), podán takto obraz poučení, jaký výstava literatury může poskytnout: totiž rychlé a snadné poučení co možná nejširším kruhům, pojem o vzrůstu a vývoji literatury.

Z velikého diagramu, zhotoveného insp. Ant. Madierou, vynikalo pro laika překvapující faktum, že na př. za jediné desítiletí od let padesátých vyšlo u nás více knih nežli za 300 let od r. 1400—1700. Ukazuje se v tom socialisování všeobecného vzdělání za našich dob, jež zasahuje širší a širší kruhy. Z něho bylo viděti i směry a proudy v našem rozvoji osvětovém; v nejstarších periodách mají převahu spisy náboženské — a v těch zase v jinou dobu padá rozvoj náboženské literatury katolické, v jinou evangelické (v 16. a 17. stol.), v témž věku historie; v našem století belletrie, v nejnovější době hlavně časopisectvo. Vedle něho od let 80tých pozorovati nepoměrný kvantitativní vzrůst spisů odborných vědeckých: viděti, jak tu působí vědecké ústavy, jako universita, technika, akademie. Při jednotlivých odborech bylo to provedeno pro každý odbor zvláště. Doplňkem k tomu byl výbor vynikajících spisů z každého odboru.

Jednotlivými soubornými oddíly vynikajících spisovatelů českých bylo vlastně více vyhověno požadavkům výstavním, nežli aby jimi byla odhadnuta vnitřní cena spisovatelů samých. Byly to nepatrné příspěvky k poznání jejich osobností pomocí jejich spisů, rukopisů, dopisů, obrazů, poprsí a jiných památek. Pro nedostatek materiálu nemohl se provésti ani úmysl, vystavovati přední spisovatele české systematicky. Lidé velikého významu v novočeské literatuře, jako Dobrovský, Šafařík, nezastoupeni tu vůbec, jiní, jako Kollár, Havlíček a i Neruda velmi neúplně; za to nade všecky vnější úpravou dáno vyniknouti J. V. Fričovi; přibrán i J. I. Hanuš. Účelům vědeckým toto oddělení vyhovovalo ovšem ještě méně nežli kvantitativní. Připojená čítárna nevyhovovala úplně zamýšlenému literárnímu účelu. Ale nedostatky tyto byly většinou mimo vůli a moc pořadatelů.

Z ukázek knih, při literatuře podaných, vynikl jeden zjev: našlo se mezi lidem mnoho starých knih jednak obsahu náboženského, jednak historického, jednak lékařského. Tím je zároveň charakterisována t. zv. lidová literatura, která na výstavě byla umístěna při písni lidové.

Co je vlastně lidová literatura? Jsou to opozděné proudy

literární, které ve vrstvách vzdělaných zatím již dávno byly novými vystřídány, a jen v lidu drží se zvláštní silou konservativní. V této literatuře vlastně obráží se duch a povaha národní; v ní jeví se, co se z celého proudu osvětového lidu zalíbilo, co si přivlastnil. Z této literatury, z četných těch dochovaných starých biblí, postill, vypravování o životě svatých, z přečetných nádherně zdobených psaných modliteb, domovních požehnání proniká zajisté zbožný duch, který nutkal náš lid, aby v dobách husitských bojoval za „pravdu boží", táž mysl, ve které mohl se ujmouti přísný mravní a náboženský život Jednoty bratrské, který učil je snášeti utrpení pro náboženské přesvědčení. Ten byl v této době starší vzdělancům i lidem prostým společný. Osvícenské snahy odvedly naše vzdělance od tohoto zbožného ducha, ale v lidu zůstávaly pořád.

A takový konservatism osvědčil se i při jiných druzích. Romantické příběhy středověkých básníků dávno již byly ve vzdělaných vrstvách zatlačeny novými látkami, ale v lidu žily přizpůsobivše se jeho názorům jednak v ústní tradici v pohádkách, pověstech, povídkách, jednak v tištěných knihách (na př. o Mageloně, Genovefě, Jiříkově vidění a j.). Podobně lid dlouho ještě rád si čítal z dochovaných starých kronik, zatím co vzdělanci probírali se pragmatičtějšími dějinami; od vzdělanců přejal a držel si své herbáře a zvláště své kalendáře. Dnes ovšem hlavně škola a poměry sociální a hospodářské tento postup již zrušily.

V mnohých odděleních vystavena byla odborná literatura podrobněji; tak při církevním katolickém i evangelickém. V oddělení Čechů dolnorakouských ukázáno, jakou účast v české literatuře měla Vídeň. Někdy bývalo ve Vídni i silné středisko literární, zvláště za Hromádky. Za útisku censury často do Vídně utíkali se s tiskem knih, o kterých věděli, že by je pražská censura jistě nepropustila. Vycházely tam i významné časopisy i popud k projevům literárním.

Zajímavý obraz mohla podat literární činnost Čechů amerických, zejména jejich časopisectva. Podle nedávné zprávy novinářské vychází prý tam jen slovenských časopisů 13. K ní však bohužel nedošlo.

* * *

Divadelní oddělení mělo nám ukázati vývoj českého divadla a s ním i význam, jaký má v buzení českého národa. Divadla naši buditelé chopili se jako prostředku, jímž měly se vlastene-

ckým ideám získávat co nejširší vrstvy. V té příčině i divadla loutková měla pro nás značný význam. Proto dovedeme si dnes vážiti „komediantů“, jakým byl na př. M. Kopecký. Každé skoro město, někdy i větší vesnice, kde působil některý vlastenec, zejména kněz, zakládá si svůj ochotnický divadelní spolek. Skoro každý český spisovatel tehdejší byl i tímto směrem činný. V mládí z pravidla začínal svou veřejnou činnost na prknech divadelních, později alespoň dirigoval a byl radou nápomocen. Tato záliba uchovala se tradicí na našem venkově posud. Snahy tyto zosobněny jsou hlavně v postavách J. K. Tyla a V. Kl. Klicpery, jimž proto na výstavě pořízeny zvláštní interieury.

Ovšem vedle toho v mnohých městech úplně českých hrály ochotnické společnosti až do let šedesátých ještě po německu, jak odpovídalo to německému nátěru mnohých tehdejších měst českých a zálibě vyšších vrstev v němčině. K vůli tomu bývaly v těch dobách mnohé divadelní společnosti kočující dvojjazyčné. Teprve koncem let šedesátých nastává v tom obrat.

Co tak českého z historie českého divadla proniká, je jeho chudoba a opravdové nadšení pro ně jak se strany účinkujících, tak i se strany diváků; nadšení to zanášely tam právě nejchudší a nejprostší vrstvy, které tehdy podobně byly výhradně české. Toto nadšení český lid uchoval si ještě do nedávna, jak o tom svědčí divadelní vlaky, po založení Národního divadla ze všech končin českých pořádané.

Počátky českých společností hereckých spadají na konec předešlého století. Pokusil se o ně samouk Petruška ve Vysokém. Byly jen místního rázu. Účinnější pokusy o založení české společnosti divadelní učinil se svými přáteli J. K. Tyl. Jeho vlivem zakládá r. 1849 J. Al. Pokorný „První českou divadelní společnost pro venkov“. Od tohoto roku do r. 1894 uděleno koncessí 96 divadelním ředitelům. Několik podrobnějších statistických tabulek zobrazovalo činnost i stav některých nynějších společností hereckých. Mnoho ve stavu tomto sociální bídy. Trochu snad může zde pomoci silné sdružení, „Jednota“ českého herectva“ s přemnohými odbory, jejíž jmění asi za 10 let vzrostlo skoro na 53000 zl.

V menších městech stačují stále divadelní ochotníci. Počet takových společností ochotnických odborník J. Ladecký odhaduje na 500—600. Vzrůst jejich padá do posledních asi 25 let, kdežto asi za 70 let našeho století bylo jich založeno ke stu.

Tak značná míra divadelního života mohla by být významným faktorem v našem rozvoji společenském, kdyby jen pro vyšší úkol bylo u ochotníků pochopení a náležitá organisace. Výstava sama ukázala, co v těchto spolčeních je osobní marnivosti: všude jen osoby vystrkovány do popředí; návštěvník marně hledal jejich činy. Statistika ukazuje, že lidu předvádějí většinou cizí kusy, někdy i málo cenné, že se nestarají o poučení širších vrstev, spíše jen o zábavu.

Praha a hlavně Národní divadlo mělo by předcházeti v regulované činnosti; dnes již ve velmi mnohých případech z venkova do Prahy ohlížejí se jako na vzor. Tady sice v leccems je pokrok, zejména na prospěch původní produkce dramatické; ale v mnohém ještě ohledu přáti si větší dokonalosti.

Česká produkce dramatická není příliš obsáhlá. Na čtyřech tabulích podán byl obraz „českého dramatického a hudebního tvoření“. Dočetli jsme se tu přes 100 jmen českých dramatických spisovatelů, již napsali asi 400 dramat. Z hudebních skladatelů uvedeno asi 20 jmen a asi 60 jejich operních skladeb.

* * *

Hned k oddělení divadelnímu pojila se část, která měla znázorniti rozvoj hudby v Čechách.

Starší doba české hudby osvětlena rukopisy a fotografiemi nejstarších zápisů písňových, skvostnými kancionály, knihami rorátními a j. Hudba ta je úplně jako většina odvětví uměleckých v službách církevní bohoslužby. Píseň duchovní též nese vliv latinského zpěvu. Brzy počíná se demokratisovat, zejména vlivem světské písně lidové. Vyšší duchovenstvo proti ní vystupuje, za to reformace právě pro její populární demokratický ráz ji horlivě pěstuje. Jednota bratrská, jak známo, přivedla ji k velikému rozkvětu. Po ní sáhá k ní i církev katolická. Kůry literátské dodávají jí umělejšího rázu. Zpěv jednohlasý převádí se na vícehlasý. Kromě toho i chrámová hudba instrumentální šíří se u nás neobyčejnou měrou. V tom duchu pracují i mnozí skladatelé. V té době již čeští hudebníci voláni jsou do ciziny. Čeští virtuosové nastupují již po světě uměleckou slavnou pouť.

Mnozí čeští skladatelé v 18. stol., jako Jan Dysmas Zelenka, J. Mysliveček, J. Benda, měří se i s nejoblíbenějšími světskými skladateli italskými, jejichž hudba operní od 17. století zneenáhla opanovává celý svět.

Na konci 18. stol. i takoví mistři, jako byl Mozart a Gluck, určují své premiéry pro pražské, hudebně vyškolené obecenstvo.

Hudbu novou v českém duchu připravují snahy a ideje též jiným národům společné, hlavně sbírání písní národních, u nás kromě toho snahy buditelské. V letech šedesátých zakládány sbory pěvecké („Hlahol" od r. 1861), které ve svém zpěvu sborovém hledí dostáti jednak vyšším požadavkům hudebním, šířice pro ně pochopení ve výkonných silách, ale zároveň ovládány jsou českým uvědoměním. Tím způsobem objeveny často síly operní, jednak i skladatelé. Jiné události, zejména stálé české divadlo, podporují vývoj vyššího umění hudebního. Ze všech těchto proudů, hlavně podle vzorů z ciziny (Wagner) znenáhla ovládá snaha vytvořit ve vyšším umění něco českého individuálního. Toho ideálu dosahuje Smetana proniknutím české domácí písně národní, českého ducha, na nějž očkoval nejvyšší výkvět moderní hudby světové.

Hojně zastoupen byl tu dějinný vývoj hudby různými nástroji, nejvíc v Čechách vyrobenými, většinou to památkami po vynikajících českých virtuosech. Jsou nám dokladem rázu hudby instrumentální, jež měla značný vliv i na píseň lidovou.

Nynějšího rozvoje současného české hudby jsme všichni svědky. Smetana, Dvořák, Fibich dobyli nám světa svými skladbami; po starších světových virtuosech, Slavíkovi, Laubovi, získala si česká výkonná hudba v jejich následnících Fr. Ondříčkovi a nejnověji v Českém quartettu světového jména. Vedle toho zobrazen tu nejmladší náš hudební ruch v tak širokém rozsahu jako nikde jinde. V exposici žijících umělců bylo i hodně osobní malicherné marnivosti, která ze všeho toho zlata, stříbra, věnců a fáborů div nezabíhala až do fetišismu.

Naši muzikantskou slávu utvrdil zejména výtečnými výkony p. Kovařovičův výstavní orchestr. Sborový zpěv se zdarem pěstován koncertními závody zpěváckých spolků a zvláště vynikajícími produkcemi pražského „Hlaholu". (Dokončení.)

Politika a politikové v Anglii.

Dopis z **Londýna** koncem února 1896.

Není Čechovi snadno, vniknouti do anglických poměrů a pochopiti různé úkazy zdejšího života; je život ten od našeho tak rozdílný, že právě proto mu tak nesnadno porozumět. Na prvé pozorování právě tou růzností pozorovatel český veden je k mínění, že potřebuje pouze různosti ty konstatovat; avšak pokouší-li se o to svědomitěji, poznává, že sociální kontrast, podobně jako kontrast v poesii, předmět nám sice staví před pozornost, ale že nás tím nezbavuje podrobnější jeho analyse a že analyse ta je těžká.

Netroufám si proto čtenářům „Naší doby“ popisovat anglické poměry všecky a celkově, obmezuje se na stručnou zprávu o nynějších poměrech politických. A i tu podat chci jen některé hlavní a charakteristické rysy anglické politiky, které, soudím, pro naše mladší politické pokolení budou nejpoučnější. Sám odebral jsem se sem, abych viděl, jak se v otčině parlamentarismu politicky myslí a pracuje. Otvíral jsem oči jak se patří. A jak by ne! Sotvaže jsem se tu porozhlédl — čtu ve všech listech dlouhé referáty o filosofických a theologických spisech vynikajících politických vůdců, Gladstonea a Balfoura. Poslanec a filosofie, poslanec a theologie! O Gladstoneovi jsem kdysi cosi zaslechl, že se zabývá Homérem a theologií, ale Balfour — co toho napadá, psát „úvod do studia theologického“? Než tu předbíhám — napřed chci napsat několik slov o nynějších politických stranách v Anglii a o přeměně, která se v nich odehrává. Pak se vrátím k theologii Balfourově a jiných politiků.

Přišel jsem do Anglie s utkvělou ideou, že tu od revoluce r. 1688 jsou dvě veliké strany, toryové a whigové, tito liberálně pokrokoví, onino konservativní. Zatím ani whigův ani toryův

už není, leda podle jména. A není toho rozdílu vlastně již od r. 1832. V tomto roce provedena parlamentní reforma, kterou buržoasie a demokracie se dostala v politické popředí. Před tím a sice od roku 1760 až do 1830 byla vláda v rukou toryův; whigové konečně v tomto roce vládu tu zlomili a prosadili radikálnější volební opravu r. 1832. Od té doby anglická politika a strany krok za krokem stávají se demokratičtějšími a radikálnějšími. V tomto duchu Disraeli provedl volební opravu r. 1867; konečně rozšířeno volební právo zákony r. 1884 a 1885, jimiž počet voličstva vzrostl o celé dva milliony. Posud však v Anglii všeobecného práva hlasovacího není.

Až do r. 1832 anglický parlament nejen sněmovnou panskou, ale i sněmovnou „lidovou" byl vládou čistě aristokratickou a sice aristokratickou v starém slova smyslu. Všecka moc soustředěna byla v rukou aristokratického velkostatkářstva. Teprve od r. 1832 proniká do parlamentu aristokracie průmyslová a buržoasní. Whigové sami, kteří provedli volební opravu, byli tak dobře aristokraty, jako toryové, ale pochopili, že velkostatkářstvu odzvoněno a proto spojili se s třídami průmyslovými a městskými vůbec. Ve Francii roku 1830 provedena buržoasní revoluce, v Anglii provedena buržoasní volební oprava.

Od té doby toryové a whigové předstihují se demokratismem a radikalismem, takže dnes již není řeči o těchto dvou, v podstatě stejně aristokratických stranách, nýbrž běží o politiku a stranu konservativní a o politiku a strany liberální a vlastně radikální.

Revoluce r. 1688 byla aristokratická. Whigové z této revoluce mají své nejcennější tradice. Byli stranou protestantskou a protikatolickou a proto byli pány situace politické. Když nastolena 1714 nová dynastie, opět vzrostla jejich politická moc, neboť toryové drželi s dynastií starou, byvše hned v bojích XVII. věku stranou po výtce královskou. Ale toryové smířili se s novou dynastií a stáli ku králi pevně, chráníce práva jeho, a rozumí se, i svá. Tak se zase dostali k moci a zejména pak za dlouhého panování Jiřího III. (1760—1820) a nad to až do r. 1830 panovali nepřetržitě. Revoluce v Americe a ve Francii a boje zahraniční dávaly jim moc.

Po roce 1830 tém, jak už řečeno, dostali se k veslu whigové a to pomocí buržoasie. Aristokraté musili se stát radikálnějšími. To znamenalo: socialisace. Zároveň to znamenalo povolit Irsku a katolickým požadavkům. Disraeli, šplhající po stupních toryův,

vytýkal proto 1836 whigům (Duch whigovství) mezi jiným hlavně to, že se spolčují s Římem. Avšak i toryové musili se přiblížit třídám lidovým, chtěli-li opanovat a tak tedy nastává ta zvláštní konkurence obou stran a předstihování v lidovosti, až konečně v posledních letech strany a jejich programy se podstatně změnily.

Bývalí toryové jsou dnes stranou konservativní. Zůstali stranou aristokratickou, ale chtí být aristokraty „demokratickými“ — „důvěra v lid“ (trust the people) bylo heslo lorda R. Churchilla. V otázkách hospodářských konservativci hlásají „hospodářskou svobodu“ — tedy liberalism, jak bychom řekli doma.

Whigové brali se cestou touž. Není dnes mezi nimi a tory rozdílu žádného a proto také obě strany de facto splynuly. Záminka pro zjevnou roztržku byly Gladstoneovy plány s Irskem — utvořila se strana „liberálních unionistů“, jejíž podstata však je liberalism hospodářský.

Unionisté tvoří střed mezi konservativci a radikály. Radikálové pak jsou stranou po výtce sociální a přímo socialistickou; ovšem že socialism anglický také je zvláštní, od našeho odlišný. A také socialism zde prodělává krisi, jako posavádní veliké strany a sice se tříští na více frakcí.

Může se tedy říci, že vývoj politických stran v Anglii v tomto století nesl se k rozhodné individualisaci. Staré přehrádky Tory-Whig zbourány, protože nevystačovaly různým novým směrům sociálně-politickým. Toryové i whigové snažili se demokratisovat a socialisovat, hledajíce posilu a obrození ve stranách lidových. Tento směr přiblížil je přirozeně s třídami dělnickými. Obzvláště unionisté mají široký program sociální; mnozí a vynikající členové této strany v ničem neliší se od programu stran a frakcí dělnických.

*

Mluvím-li takto o demokratisaci a socialisaci starých anglických stran, musím teď ukázat na dělnické a socialistické strany anglické.

Výsledek loňských voleb je jistě ještě v paměti Vašeho čtenářstva. Rozpomínám se, jak i naše listy liberální se z toho těšili, že strany dělnické dostaly tak málo hlasů a že socialisté do anglického parlamentu nenašli široké cesty. Kdyby ovšem liberální listy svému čtenářstvu byly náležitě vyložily, že unionisté ba i konservativci sami mají v programu mnohé požadavky dělníků a kdyby dokonce byly vyložily, jaké v Anglii jsou strany dělnické,

nebyly by se naši liberálové z voleb anglických těšili tak příliš. Tím nechci říci, že by si naši liberálové vzali příklad ze zdejších Staro a Mlado, z toryův a whigů.

Massa anglického dělnictva je soustředěna v t. zv. Trade unions, v odborových společenstvech, starajících se o své členy podobným způsobem, jakým na pevnině a zejména také u nás stát se má starat o dělníky. Členů v Trade unions je $1^1/_4$ millionů. Tato společenstva mají již dávno veliký vliv na zákonodárství a na správu autonomní a státní. Toryové a whigové demokratisovali se právě tím, že krok za krokem přijímali do svého programu požadavky těchto společenstev a starost o jejich členy. Mohlo by se tedy také říci, že Trade unions se jaksi aristokratisovaly; alespoň lze říci, že se staly konservativními. Neboť Trade unions pořád více a více obmezovaly se na činnost praktickou a do politiky přímo nezasahovaly; tím se stalo, že od r. 1883 vznikají různé socialistické frakce, usilující o to, aby se dělnictvo účastnilo politiky co nejúsilněji; mimo to zanášejí se tyto nové frakce theorií a vědeckým rozpracováním sociální reformy vůbec. Jejich vlivem se stalo, že konečně i Trade unions na kongresse v Belfastu přijaly socialistický program curyšský. Je pochopitelno, že všecky politické strany velmi dychtivě střehou, jak Trade unions se dále budou vyvíjet — organisovaná massa půl druhého millionu lidí není maličkost.

Socialistických stran je více.

Předně je federace sociálně-demokratická (Social Democratic federation). Strana na základech Marxových. Třeba že Marx a Engels žili v Anglii, názory jejich v zemi našly jen skrovného ohlasu.

Vedle ní a četnější je nezávislá strana dělnická (Independent Labour Party); odštěpila se před pěti lety od federace sociálně-demokratické.

Křesťansko-socialistická liga a křesťansko-sociální (ne socialistická!) unie jsou sociální směry výslovně náboženské; křesťansko-socialistická liga je spolčení dělnické, unie je spolčení theologů pod vedením biskupa Durhamského.

Konečně je t. zv. společnost Fabianská (Fabian Society).

Křesťansko-sociální unie a fabianové jsou po výtce theoretiky. Fabianská společnost odbývá ve svých místnostech týdně dvojí přednášky s volnou diskussí. Diskusse ty bývají velmi živé, protože se jich účastní různé směry socialistické. Členstvo

je velmi „smíšené“ — lordové, professoři, vysocí úředníci, dělníci, dámy z vysokého rodu a t. d.; pro našince je ovšem nejzajímavějším, vidět a slyšet úřadníka nebo professora veřejně se hlásícího k socialismu a socialism hlásajícího. Zde se to rozumí samo sebou. Fabianové hlásají nacionalisaci půdy a kapitálu, jsou tedy kollektivisté.

Unie křesťansko-sociální, abych ji stručně charakterisoval, pokládá socialism za praktické křesťanství.

Než tu jsme právě již u náboženského hnutí, jež se tu v dělnictvu tak silně pociťuje. Přišel jsem do Anglie s názorem, že každý Angličan je zrozený positivista a realista a dokonce anglického dělníka představoval jsem si podle onoho francouzského spisovatele, jenž o „praktických a dravých“ Angličanech řekl, že jim „socialism především je otázka žaludku, piva a roastbeefu“. Co se ovšem toho žaludku, piva a roastbeefu týká, nevěřil jsem to tak do slova, neboť v té otázce jsme všude a všichni stejní socialisté; ale na každý způsob neočekával jsem tu mezi dělnictvem tolik „mysticismu“. Zde však vidím, že všichni vůdcové socialističtí téměř všech stran se kloní k náboženství a mysticismu. Keir Hardie, vůdce nezávislých je dokonce spiritista, jiný vůdce nezávislých, Tom Mann, je swedenborgiánem a vegetariánem; Herbert Burrows, vůdce federace je theosof. Podle toho čtenáře již nezarazí zpráva, že jsou tu již dokonce „chrámy práce“ (Labour-Churches). Prvý založen byl Johnem Trevorem v Manchesteru. Nyní jsou již i jinde. Roku 1893 usnesly se přívrženci těchto „chrámů práce“ na společném Credu, jež se velmi přibližuje názorům hlásaným hnutím t. zv. náboženství ethického. Otázka dělnická pokládá se za otázku náboženskou; člověk každý, bez rozdílu stavu, má se emancipovat hospodářsky, ale i mravně, mravní zdokonalení charakteru má stejnou důležitost jako polepšení sociálních poměrů. V „chrámech práce“ káže se v neděli. Kážou také ženy. Obřad je prostý, spočívá hlavně ve zpěvu; zpěvník je složen ze zbožných písní, napsaných vynikajícími básníky, jako Tennysonem, Edwinem Arnoldem, Američanem Lowellem a Morrisem.

Tento náboženský směr přibližuje se křesťansko-socialistické lize, kterou jsem už jmenoval a která evangelium vykládá socialisticky. Křesťansko-sociální unie jsouc sdružením theologů je hlavně politicky konservativnější než liga.

*

Zvláštní postavení má Morrisova Socialistická společnost v Hammersmithu. (Dostoupla na místo zaniklé r. 1890 Socialistické ligy.) Morris, jeden z čelných sloupů uměleckého hnutí praerafaelského, očekává od provedeného socialismu obrození umění. Sám si tiskne své knihy a dcera mu je krásně váže. Se svými přáteli slovem a písmem úsilně agituje pro svou ideu: osvobodit dělníky uměním a umění dělníky. Zajisté sloučení socialismu s uměleckým směrem symbolickým a dekadentním je originelní a významné. Viděti, jak v Anglii netoliko věda, ale i náboženství a umění se socialisuje. Není tedy divu, že strany politické, také konservativní, přijímají program sociálních reforem.

*

A teď se vrátím k theologickým spisům Balfoura a Gladstonea, doufaje, že Vám budoucně o činnosti a programě některých stran budu moci napsat více.

Gladstone napsal řadu spisův a článků o poměru církve a státu; psal proti hnutí katolisujícímu a s Huxleym měl živou polemiku o poměru náboženství a vědy. Gladstone již ve své kandidátní řeči 1832 vyslovil zásadu, že program politický musí spočívat na „zdravých všeobecných principech“ a podle tohoto přesvědčení celý život byl činný nejen politicky, nýbrž i filosoficky. Činnost ta jeví se ve vydaném nedávno dvousvazkovém kritickém vydání spisů Josefa Butlera (The Werks of Joseph Butler); v různých poznámkách ke spisu poznáváme náboženské a filosofické názory Gladstoneovy.

Spis Balfourův (The foundations of Belief, being Notes introductory to the Study of theology) vydán už v 5. vydání; mnoho se o něm píše a mluví. Vůdce parlamentární strany, píšící úvod do studia theologického, to jistě je pro pojmy naše divné! Balfour napsal už jeden filos. spis (Philosophic Doubt); v nové své filosofické práci podává výklad a kritiku filosofie Spencerovy, rozbírá důvody pro víru a skizzuje svou vlastní filosofii. Spis je pěkně psán a zajímavý sám o sobě, ale hlavně jakožto literární projev činného politického vůdce. Vzpomeneme-li literární činnosti i jiných politiků (Morleyho na př., u starších Disraeliho a t. d.) viděti, jak v Anglii politikové tvoří výdatnou část literatury politické, filosofické a literární, jak politika anglická založena je na „zdravých všeobecných principech“. Političtí předáci všech stran a směrů náleží k literární elitě. Altri paesi — altri costumi!

E. D.

Rozhledy politické.

Nadšený klid v politice vnitřní — „Nár. Listy“ o vnitřní nepevnosti strany mladočeské — Mladočeši a pokrokáři — Moravané přistoupí k Mladočechům — Volební program hr. Badeniho — Co hnije, ať dohnije! — Mladočeši a hr. Badeni — Hr. Coudenhove — Polsko-český úspěch pro Slezsko — Hr. Badeni vůči levici antisemitou — Také vůči parlamentu — † dr. Ante Starčević — Spory oposičních frakcí chorvátských.

Také v Německu by rádi přivedli volební „opravu“ na denní pořádek — Guerilla se socialisty — Šílená spravedlnost — Strach z Poláků — Sněmovna francouzská se senátem jsou si ve vlasech — Svaté miliony — Hubičky pana Faurea — Silácká skupina: Barattieri. Crispi. Humbert podražena Menelikem — Všeobecná soustrast Evropy — Weylerův kodex a jeho ozvěna z Ameriky — Pravoslaví má ještě hlad.

Po nivách a vlastech českých panuje nadšený klid. Sněmovní kolovrátek dohrál, teď nám vrká kolovrátek parlamentární — ale doma jde nebo nejde všecko vyšlapanými kollejemi staročeskými. Oslavování Sv. Čecha také z kollejí těch nevybočilo. Staročeši upadli hlavně tím, že neměli dorostu, tak jako i liberálové němečtí ho nemají; Mladočeši toho dorostu nemají a nebudou míti také, neboť mládež, kde která počíná poněkud myslit, officielní mladočešství snésti nemůže. Pokrokářství představované posl. Baxou z té mládeže ovšem již odrostlo; neboť přes všecky spory mezi officielním mladočešstvím a pokrokářstvím podstatných rozdílů není. Pravda, „Rad. Listy“ stojí proti „Nár. Listům“ a zase orgán posl. Špindlera píše proti pokrokářům, ale dr. Engel svým známým způsobem nedávno (24. února) na schůzi v Pardubicích poměr své strany ku pokrokářům určil takto: Strana staročeská nesnesla vedle sebe stranu druhou a to byla její velká chyba. Měla si vzíti příklad z Maďarů, měla bez ustání volati: „Dejte nám něco, ať se můžeme před voliči ospravedlniti, sice přijdou místo nás sem ostřejší.“ Jiní by byli neustávali, což ale Staročeši nečinili. Máme my je v tomto následovati? Ne! My musíme hleděti, abychom byli rozhodnějšími než lid a ne lid než my. Politiku budeme v Čechách sami říditi, vedle nás může i někdo svoji dělati, ale ne na náš vrub. My vítáme je! A budeme

rozhodnuti odstoupiti rozhodnějšímu živlu, když lid si to bude přáti." Tedy — stará houpačka.

„Nár. Listy" nedávno (4.) zahromovaly; strana prý není jednolitá: „Desetkrát lepší a silnější jest strana číselně menší, ale jednolitá a prodchnutá stejnou vůlí a složená ze živlů dobrých, ochotných, ve věcech podřízených podrobiti se v interesu věci veliké. Dosavadní shovívavosti a nemístné měkkosti musí býti učiněn radikálně konec a provedeny bez milosti důsledky hesla: Kdo není s námi, je proti nám! Nikdo nebudiž nucen trvati ve straně, nikdo do ní násilím vháněn, již proto ne, že zůstati musí volným združením lidí stejného smýšlení a příbuzných citů, však kdo do organisace strany vstoupí, musí jako disciplinovaný voják konat svou povinnost aneb jít a připojit se k organisaci jiné. Národní strana svobodomyslná nemá toho dávno již zapotřebí, aby rozmnožovala své řady kantonisty pochybnými, jest číselně mohutná dost, ale co se jí nedostává a tím se nijak netajíme, je upevnění vnitřní." Mezi tím posl. Šíl stal se starostou „Občanského klubu" v Kolíně, jenž posl. Baxovi úplně schválil, že do klubu (jehož členem posl. Šíl je) nevstoupil. Podle různých zpráv ve Vídni poslancové vzájemnou intrikou pracují o to vnitřní upevnění. Dojista pak bude utvrzeno poslanci moravskými, se kterými se opět jedná o splynutí; obzvláště frakce, která se konečně rozešla s posl. Mezníkem, upevní „rozhodnou oposici", o které se tu i tam také ještě slýchává.

Volební oprava hr. Badeniho nepřekvapila. Posl. Eim oznámil ji světu před tím, než byla sněmovně předložena. Princip hr Badeniho je: quieta non movere, jak řekl Bismarck; průpověď ta česky znamená: nehýbat tím, co je klidné, ale dalo by se to přeložit do rakouského, avšak i mladočeského jargonu politického nejlépe takto: Co hnije, ať dohnije. Podle volební opravy parlament zůstane jak je, jen se přidělá nových 72 sedadel, na nichž zasedati mají poslancové zvolení „všeobecnou třídou (kurií) voličskou". Rozumí se většinou volbami nepřímými; a rozumí se to samo sebou, protože přece ty všeobecné volební okresy budou velmi rozložené. V Čechách má být zvoleno 18, na Moravě 7, ve Slezsku 2 poslancové. Návrh hr. Badeniho je tedy, jak vidět, neorganické spřežení posavadního zastoupení zájmového („Co hnije, ať dohnije") a všeobecného práva hlasovacího. To jest: zůstane stará nespravedlivost (5000 velkostatkářů má 85 mandátů) a přičiní se k ní nová — ohromná většina obyvatelstva posud nevolícího

má jen 72 mandátův, ale za to má potěšení, že ve všeobecné kurii voliti mohou i ti, kdo volí ve svých kuriích zájmových. Tedy zároveň volení pluralitní! Podle platného řádu je voličů 1,732.257; podle volební osnovy hr. Badeniho zvýší se počet ten na 5,333.481; tudíž o 3,601.224 a ti budou v nové kurii. Jeden poslanec této kurie připadá tedy na 323.679 obyvatelů, kdežto v nynějších kuriích zájmových jeden poslanec připadá na 66.007 obyvatelů.

Předloha přikázána volebnímu výboru. I Mladočeši (až na posl. Šamánka) hlasovali pro to; ve výboru však posl. Brzorád po generální debatě navrhl, aby se přešlo k dennímu pořádku, kterýžto návrh zamítnut všemi proti hlasům českým (a dr. Romančuka).

Kdyby mladočeská strana ve všeobecném volebním právě, jež přece sama navrhla, viděla podstatný kus svého programu, musila by se proti návrhu hr. Badeniho postavit velmi rozhodně; avšak toho strana nečiní, právě proto, že všeobecné hlasovací právo má více na papíře. Mimo to, jak nelze pochybovat, pořád více a více strana mladočeská oposice se vzdává. Proti tomu, rozumí se, nelze ničeho namítat, jestliže za to, jak se vždy hlásalo, obdržíme podstatné kusy svého národního programu. Bylo by si však přáti, aby se tato přeměna taktiky a konec koncův i programu provedla vůči národu odkrytě. Které podstatné kusy národního programu se tedy splní anebo snad už splňují?

Vystavění českých universitních a technických budov jistě úspěchem není; neboť budovy ty ministr Gautsch ještě za panství staročeského prohlásil za hanbu. Že nový místodržitel český, hr. Coudenhove úředníkům vštěpoval takt v otázkách národnostních a že jim doporučoval znalost jazyků, to jistě také není úspěch, třeba to hr. Coudenhovena staví v lepší světlo nežli jeho předchůdce. Zbývají tedy nařízení týkající se Slezska: vláda totiž zrušila nařízení slezské zemské školní rady z r. 1873 a nařídila politickým a soudním úřadům, aby s lidem jednaly v jeho jazyku. „Nár. Listy“ líčí toto nařízení jako úspěch; je to úspěch, ale především polský. Poláci nebyli by Poláky, aby naší oposice neužili ve svém prospěchu. Podstatného úspěchu tedy nevidíme v ničem, neboť ani platnost českých řečí v parlamentě za takový úspěch nepokládáme. Dokonce pak nějakou dráhu nebo regulaci řeky nemůžeme pokládat za úspěch, neboť tím Vídeň se také stará o svou kapsu a pamatuje při tom na německé oby-

*telstvo českých zemí; národnostní a politický průbní kamen je nám na Moravě.

Za to však hr. Badeni má také „úspěch“ ve Vídni — při nových volbách městských zvoleno antisemitů ještě více (o čtyry v I. sboru) než dříve a počet antisemitských voličů vzrostl. Není tedy divu, že hr. Badeni konečně sám stává se antisemitou — vůči levici. Alespoň si na ni ve volebním výboru hodně dupl. A protože již byl v dupání, dupl si na parlament vůbec. Prof. Kaizl správně proti vládě ukazoval, že proti zřejmému znění XI. čl. státních zákl. zák. zřídila železniční ministerstvo — hrabě Badeni dcvolával se zvyku a konec konců proti resoluci liberálů prohlásil, že to budoucně zase tak udělá.

Ze zalitavské polovice zaznamenáváme úmrtí dra. Ante Starčeviće (28. února). Pán Bůh mu dej nebe, ale jeho stoupencům více pochopení pro skutečné potřeby Jihoslovanů, méně romantické mlhoviny a nenávisti k Srbům. Zatím frakce Folnegovićova a Frankova se nepohodly a stejně neutěšený je poměr obou frakcí k Obzorovcům.

V Uhrách Maďaři bouří proti vyrovnání. *S.*

* * *

V Německu ku podivu ticho, ale podezřelé. Jest dávno známo, že všeobecné rovné hlasovací právo do říšského sněmu jest trnem v oku mnohým živlům mocným a vysokým. Proto vyskytují se všelijaké teoretické a anonymní pokusy dokazovati potřebu opravy volebního systému. Nejdále jde sám starý Bismarck, jenž ve svém orgánu na sociální demokraty vycenil zase zuby, žádaje, aby při všeobecném sčítání lidu každý byl povinen udati též své politické přesvědčení a kdo by se přiznal býti sociálním demokratem, aby zbaven byl všech politických práv. Recept velmi jednoduchý, ale trochu nebezpečný. Již samo viklání všeobecným hlasovacím právem jest na pováženou, neboť právo to jest jedním ze základních pilířů dnešní německé říše.

Ostatně vláda boj se socialisty nezastaví ani na okamžik. Ministr války Bronsart prohlásil pohrdavě, že na jich výtky v parlamentě vůbec již nebude odpovídati, redaktoři „Vorwärtsu“ obžalováni a zatčeni pro zločin přechovávání kradených věcí, že uveřejnili zaslaný jim seznam amnestovaných dříve, než úřední list; známému autoru „Kaliguly“ professoru Quiddeovi v Mnichově uvalen na krk politický process.

Soudní předseda Brausewetter pověstný svými drakonickými

rozsudky a svým řízným a buršikosním chováním při přelíčeních počal náhle zuřiti a zemřel v blázinci. Naskytla se zajímavá otázka, nemají-li rozsudky, v poslední době činnosti jeho jím vynesené, z moci úřední podrobeny býti revisi neb vůbec zrušeny.

Žádosť polských poslanců na říšském sněmě německém za zavedení polské vyučovací řeči na poznaňských a hornoslezských národních školách ministr vyučování Bosse krátce odmítl, poněvadž prý hrozí říši německé nebezpečí polonisace.

Radikální Bourgeoisův kabinet ve Francii se silně houpá. Oportunističtí panamisté cítíce se ve sněmovně slabými podnikli generální útok proti nenáviděné vládě, jejíž „socialistický" ministr obchodu Mesureur dokonce veřejně osmělil se bráti v ochranu chudé a hospodářsky slabé, v senátě. Záminkou bylo nahražení podezřele zdlouhavého vyšetřujícího soudce v aféře jižní dráhy soudcem jiným, z čehož dovozováno, že vláda porušila neodvislost soudcovskou. A senát vskutku pojednou hájil nedotknutelnost soudů a odhlasoval vládě nedůvěru. Avšak sněmovna v nejbližší schůzi radikální svou většinou projevila vládě svůj souhlas a tak v pasti, kterou senát vládě položil uvázl sám. Neboť vláda schválně hnala věc v ústavní konflikt a poněvadž ve Francii není to senát, který v poslední řadě rozhoduje, nýbrž sněmovna poslanců, senát brzy couvl. Avšak Bourgeois sám cítí se již unaven držeti pohromadě strakatou svou sněmovní většinu od nesmiřitelných socialistů až do čistokrevných liberálů a proto chce prý slavně padnouti přes svou předlohu o vzestupné dani. Proti té povedou totiž republikánští milionáři ve sněmovně i mimo sněmovnu boj až na krev a poněvadž nic není ve francouzské republice tak svatým a nedotknutelným jako zděděné neb vydělané miliony, bude většina sněmovní velmi nejista. Ostatně jest nyní celá krise odročena, poněvadž pan president Faure s pány ministry podniknouti musil řečnickou a parádní tourné ve skvělém kyrysnickém průvodu na francouzský jih, kde s dojemnými slzami v očích objímá deputace a líbá hezké družičky.

Osud Italie se naplňuje. Ne v prohnilé Evropě, ale vysoko na horách habešských vyvolila si Nemesis kulturou neprosáklý národ, aby se stal prostředkem k ztrestání politické lži a nemravnosti. Tam u Aduy nebyla poražena jen zbabělosť vojska a neschopnost generálů, tam pokořen byl celý národ, který strpěl a schvaloval vládu starce, s jehož dlouhých prstů kapala špína a krev. Bohužel dvanáct tisíc životů lidských to stálo, aby král Humbert,

jenž ještě před čtrnácti dny při posílání dalších obětí lidských na jatky africké deklamoval v Neapoli naučené fráze o vlastenecké cti a vítězoslavné armádě, odloučil se konečně od svého miláčka Crispiho, tohoto briganda ve fraku státnickém. Za pokřiku „zloději!“ prchal proklínaný muž z Monte Citorio, ale nesmeten pro své hříchy, nýbrž pro uraženou ješitnost národní. A na konci věku našeho, nazvaného věkem kultury a humanity, volá národ italský: nové peníze, nové generály, novou krev! A spřátelené velmoci tleskají pochvalu, truchlí nad Crispim a jednají prý o finanční výpomoci ožebračené Italii k nové loupežné výpravě.

A protějškem Italů jest jiný kulturní národ: Španělé. Když hospodářsky vyssátý a politicky škrcený ostrov Kuba zvedl se k zoufalému brannému odporu a když chlubný maršál Campos nemohl proti povstalcům ničeho vyříditi, poslán na ostrov generál z nové školy, Weyler, jenž započal činnost svou těmito paragrafy: kdo rozšiřuje příznivé zprávy o povstání, trestá se smrtí, kdo nepřekáží dovozu zbraní, trestá se smrtí, kdo ústně neb tiskem mluví o Španělsku aneb vojsku pohrdavě, trestá se smrtí, kdo se pronáší pochvalně o rebelech aneb je podporuje, trestá se smrtí, kdo vojákům neposkytne ihned žádanou potravu, trestá se smrtí — a to vše po vojenském právu, bez odvolání a bez průtahu. Řízný pan generál zapomněl však, že šavle jeho jest přece jen příliš krátká a že s taktikou jeho souhlasí sice Evropa, ale nikoliv Amerika, jež kubánské povstalce již od počátku podporuje. A skutečně přijal nejprvé severoamerický senát a pak i sněmovna poslanců ve Washingtoně resoluci, kterou povstalci prohlášeni býti mají za moc válečnou. Z toho bouřlivé rozhořčení ve Španělsku a zejména studentstvo „pro vše ušlechtilé vždy nadšené“ aranžovalo vlastenecké demonstrace proti Spojeným státům a pro humanní kodex pana Weylera. Ale co ještě zajímavého: že angličtí Amerikáni sympatisují se španělskými Amerikány v jich boji proti utlačovatelům téže národnosti a že stejné politické zájmy státní neodvislosti se objevily silnějšími, než myšlénka národnostní a společný jazyk.

Hladové pravoslaví nemá dost na malém Borisovi a otevírá ústa, aby spolklo i velkého Ferdinanda. Jinak prý se musí vzdáti a za Borise bude vládnouti pravoslavné vladařstvo. A jak výtečně umí takové vladařstvo budoucího panovníka vychovati, to se ukázalo v sousedním Srbsku. *H.*

V Praze, dne 9. března 1896.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Rolníci žárliví na svou volnost přehlížejí výhody organisace a štítí se jakýchkoli základu na důrazné a opravdové obhájení svých hmotných zájmů; nápadné je, že v čelo hnutí toho stavějí se velkostatkářští úředníci, kteří hledí na věc jen se stanoviska zvýšených přirážek — Snížení kontingentu daně pozemkové nemělo býti poměrné, nýbrž se ho mělo použiti pro ulevení malým přetíženým poplatníkům — Hospodářská politika německá poškozuje země vyrábějící cukr (Německo nevyjímaje) a namáhá se, aby dodávala se škodou vlastní výrobek zemím bohatým cukr nevyrábějícím — Plzeňská výpůjčka je nejjasnějším dokladem veliké přízně bývalých ministrů finančních k vídeňským bankám, jakož i pobídkou Zemské bance, aby provedla nutné reformy — Bursovní daň není dosti rovnoměrna; zdanění burs obilních.

Římský právní názor o výlučnosti a neomezené volnosti vlastnictví nikomu tak nevžil se do masa a krve jako právě venkovskému obyvatelstvu rolnickému. Je to snad důsledná reakce proti dlouhověkému dřívějšímu nevolnictví a proti bývalému poručníkování venkovského obyvatelstva se strany vrchností. Ale ať si nynější příliš zjemnělá žárlivost rolníků, aby jich samostatnost snad netrpěla, jakož i obavy, aby nebyli nikterak omezováni v příčině volného naložení se svým nemovitým i movitým jměním, mají původ jakýkoli, tolik je jisto, že bezohledné důsledky těchto římských názorů nebyly nijak na přílišný prospěch stavu rolnického samého. Volná disposice s nemovitým vlastnictvím vedla k přílišnému rozkouskování selských usedlostí a neomezitelnost dluhů hypothekárních učinila z rolníků téměř nádenníky kapitalistických věřitelů. Aby svou ve skutečnosti pouze zdánlivou volnost rolník náležitě obhájil, nesnesl ani těch blahodárných omezení socialních, které jsou nutným předpokladem ke zdárné organisaci stavu rolnického a kterými by opravdu rolnictvo nejlépe mohlo dospěti k vymanění z odvislosti překupníků a lichvářských věřitelů.

Jak zcela jinak choval se na př. stav obchodníků a velkoprůmyslníků! Nikdo nedovede rázněji a opravdověji hájiti volnosti obchodu jako právě kupci. Od obchodníků a velké výroby nejhouževnatěji zastáván hospodářský liberalismus, nikoli však pro pouhou zásadní umíněnost, nýbrž jen ze sobe-

ckých příčin, protože jim z t. zv. výrobních svobod nejhojnější kynuly prospěchy. Ale to nevadilo obchodníkům nikterak, aby nepřijali zásadu **nuceného spolčování** dávno před tím, nežli jiné stavy vůbec na to pomyslily. Organisace obchodních komor u nás zavedena již před zákonem z r. 1868. Obchodní komory od té doby dovedly použiti každé příležitosti, chopily se každého návrhu zákona, každého vládního nařízení, pokud jen zdaleka se to dotýkalo zájmů jejich, aby k tomu daly své znalecké dobrozdání. Toto věcné, odborné sledování veškeré zákonodárné činnosti jak říšské rady tak i sněmů zemských, neustálá bdělost, aby buď z neznalosti nebo z úmysla nebylo ublíženo stavu obchodnímu, přineslo velmi hojné a zdárné ovoce: Obchodníci prováděli tak znamenitý vliv na zákonodárství státní i zemské a ještě více na hospodářskou a správní politiku vlády, že dnes není možné ani jediné nařízení, které by nějak citelně a nespravedlivě poškozovalo zájmy stavu obchodního. Naopak domohli se obchodníci zároveň s velikými výrobci mnohých výhod na úkor ostatních stavů a kdykoli tyto jich nabyté privileje mají býti jen trochu přistřiženy, dovedou svou organisací zejména zakročením obchodních komor a jiných znaleckých sborů, do nichž komory vysílají též své zástupce, tak mocně protestovati a veřejné mínění tak chytře pro sebe získati, že se jim přece naposledy značněji jich výsady neztratí. Stačí v té příčině pouze upozorniti na železniční výhody tarifní, které jsou pouze ve prospěch obchodníků a velkých továrníků a jichž útraty musí zaplatiti veškeré poplatnictvo.

Tento příklad mohl dávno již rolníky poučiti, aby se také o něco podobného vhodnou organisací pokusili. Vláda sama jim šla vstříc a od bývalého ministra Falkenhayna podány předlohy na zřízení nucených odborných společenstev rolnických. Osud předloh těch byl žalostný, odporovali jim jednomyslně jak odpůrci rolnictva tak i rolníci sami — centralisté i autonomisté, každý na základě jiného stanoviska. Vláda byla přímo přinucena předlohy ty odvolati. Ale nepředpojatému posuzovateli nejeví se návrhy podobné při všech svých vadách zavržitelnými, mohly se dobře opraviti, aby se vyhovělo oprávněným požadavkům jak rolnictva tak i ústavním. — Nějakou dobu se zdálo, že rolnictvo samo na této naznačené cestě pokročí dále, aspoň český odbor zemědělské rady vypracoval návrh zákona zemského o závazných společenstvech rolnickýeh. — Ale agitace nejomšenějšího rázu a naprosto

plané frase, opakované na stotisíckráte, třeba byla jich lichost nad slunce jasněji dokázána, stačily na to, aby pobouřily tak rolníky, že zvedají rozhodný protest proti podobným pokusům. Ozývá se navrhovatelům rozhodný odpor: nechceme omezení své svobody, nechceme žádné poručníkování rolnictva! Tak na př. hospodářský spolek chrudimský pozval si ke sjezdu východočeského rolnictva referenta zemědělské rady dra. Vyškovského, aby jim vyložil prospěchy závazného spolčování, ale když referent uposlechnuv tohoto vyzvání, chystal se vyhověti jich žádosti a chopil se slova, byl ve shromáždění ukřičen, nepuštěn pořádně skoro ani k slovu. Na podnět ředitele velkostatku shromážděné tam rolnictvo rozhodně se opřelo podobným zákonodárným pokusům, a vyslovilo se, že to jsou jen nástrahy vypočtené na zkrácení volnosti, i že tím zároveň má býti přituženo jich poplatnosti.

Všimněme si toho dobře, že v čelo tohoto hnutí postavil se ředitel velkostatku! Velkostatkáři mají totiž rovněž jako malí rolníci přispívati na udržování rolnických společenstev, a sice mohou býti stanoveny stálé přirážky na běžné výdaje okresních společenstev až 4%, na zemské společenstvo až 1% přímé daně pozemkové, dohromady tedy 5%, ba se svolením zemského výboru (po dorozumění s místodržitelstvím) lze vypisovati také přirážky vyšší. To arci není velkostatkářům vhod, neboť i oni by musili ze svého přispívati, a pro velkostatkáře podobné sdružení rolnictva není ani zvláštní výhodou ani příliš žádoucím, ba oni se ho mají co i báti. Velmožný hrabě nebo kníže dovede pak i beze sdružení se postarati o to, aby jeho zájmům nebylo ublíženo. Že však rolníkům stačí takový hlas odporu, podepřený pouze lichou frasí o skracování volnosti majetkové, nesvědčí o přílišné soudnosti, kritičnosti a pravém pochopení toho, co je k prospěchu stavu samého. Rovněž tak bylo to málo taktní, pozvati si k výkladům a k věčné rozpravě hosta a když skutečně se k tomu ochotný host ten odhodlal, ukřičeti jej dříve nežli mohl promluviti. — Jestliže rolníci mají nedůvěru ke svým vlastním sdružením, že by totiž sebraných peněz (přirážkami) nedovedli na svůj prospěch využiti, že by pouze tím si utvořili sinekury pro některé mluvčí a po případě pro samozvané vůdce své, ani to by nebylo příliš lichotivým doznáním a vysvědčením zralosti, které arci je nezbytně třeba, když se jedná docíliti korporativních úspěchů.

* * *

Pro příštích patnácte let bude stanovena pozemková daň ročně na 36 mil. zl., o 1½ mil. zl. méně nežli dosud. Toto snížení přijato ve výboru berním pouze většinou jediného hlasu, žádali totiž rolníci jednomyslně slevu 2½ mil. zl. ročně.

Je pravda, že čistý výnos pozemkový se valně uskrovnil v posledních dobách, ale ta sleva, jaká tímto ustanovením se rolnictvu podává, se sotva dosti a všeobecně ucítí. Kdo na př. dosud platil 100 zl. pozemkové daně, bude na příště platit pouze 96 zl. Patrnější význam může míti tato úleva pouze pro velkostatkáře, který platí na deseti- a statisíce zlatých pozemkové daně. Správně se mělo slevy té dostati s tou výslovnou výhradou, aby jí především účastna se stala hospodářství menšího rozsahu, která dosud vysokým odhadem čistého výnosu byla přetížena. Velkostatkáři beztoho byli již při sestavování katastru všelijak favorisováni, a kromě toho nesluší se, aby stát dával zrovna značné presenty velmožům. A sleva daně pozemkové pro velkostatkáře je rozhodně presentem. Kdo nabyl velkostatků, z kterých dohromady se dosud platilo daně 100.000 zl., získá po provedeném snížení kontingentu daňového, důchod ročních 4000 zl. od státu, ježto mu stát odpouští právě tolik platů, na které již při nabytí oněch statků bylo pamatováno. Pro malého rolníka sleva ročních 4 zl. není žádnou spásou, kdežto poměrná sleva 4000 zl. pro onoho velkostatkáře je již zajisté velkým darem.

* * *

Bylo zde již vzpomenuto cukerní předlohy v Německu, dle které 33 mil. říšských mark ročně má se z výtěžku spotřební daně cukerní věnovati na vývozní premie. Je k tomu potřebí zvýšiti daň z 18 na 24 říšských marek za 1 met. cent. Aby se tím však nevyvolala přílišná produkce cukru, navrhuje se, aby množství výroby se kontingentovalo na ročních 14 mil. ctů. Podobné nároky po německém vzoru činí také naši cukrovarníci a žádají, aby byla cukerní premie u nás vyměřena na 3 zl. za 1 *q*, a kontingováno množství vyrobeného cukru na 8½ mil. *q*.

Požadavky ty jsou uzpůsobeny podle německé předlohy a naše soustátí by bylo nuceno takto povoliti na vývozní premie až 15 mil. zl. ročně. Představme si k tomu naše ubohé konsumenty cukru, kteří to vše musí uhraditi, neboť státní pokladna nemíní tím nikterak uskrovniti své důchody a co na jedné straně by se

uštědřilo exportujícím cukrovarům, musili by to hradit u nás spotřebovatelé cukru.

Každý si o tomto hospodářství učiní náležitý pojem z těchto fakt: V Německu bude obnášeti spotřební daň z 1 *q* cukru 24 ř. m. a vývozní premie bude přitom až 4·60 ř. m. Když tedy cukr se bude vyvážeti do Anglie nebo kamkoli do ciziny, budou je moci cukrovary německé nabídnouti o 28·6 říšsk. marek, bez dopravních nákladů arci, na 1 *q* laciněji nežli se prodává na domácích trzích. Angličané mohou tedy dostati 1 *q* německého cukru nejméně asi o 25 ř. m. levněji, i když hodně vysoko odhadujeme dopravní náklady. Že tu exportovaný cukr se bude prodávat dosti hluboko pod samým nákladem výrobním, nebude na základě uvedených dat nikomu ani trochu divným.

Z těch příčin si každý vysvětlí, proč jednak řepový cukr ve světové tržbě zvítězil proti cukru třtinovému, jakož i tu okolnost, že spotřeba cukru v zemích, které ho nevyrábějí, je mnohem značnější nežli v zemích cukr produkujících. Tak na jednoho obyvatele připadlo ročně konsumovaného cukru ve Velké Britanii $33\frac{1}{2}$ *kg*, v Severní Americe 29 *kg*, ve Švýcarsku 14 *kg*, kdežto v zemích s velikou výrobou cukru byla táž spotřeba: ve Francii $10\frac{1}{2}$ *kg*, v Německu 10 *kg* a v Rakousko-Uhersku $6\frac{1}{2}$ *kg*. Kdyby obyvatelé naší říše spotřebovali poměrně tolik, co Angličané, musila by se výroba cukru u nás skoro zdvojnásobiti, aby jen postačila tuzemskému konsumu.

A přece nelze požadavky cukrovarníků našich a spojených s nimi v té příčině agrárníků vůči počínání německé vlády jen tak zhola odmítnouti. Považme jen, že je cukr nejdůležitější fabrikat, který se z naší říše vyváží. Export cukru činil v mil. zl. v r. 1891: 84, v r. 1892: 72, v r. 1893: 94, v r. 1894; 72, tedy průměrně byl vývoz v oněch čtyřech letech $80\frac{1}{2}$ mil. zl. ročně. Tohoto exportu se nyní právě naše monarchie hlavně v zájmu zemědělského obyvatelstva nemůže vzdáti, chceme-li se uvarovati těžkých, hospodářských krisí. — Tak vzájemná konkurence cukerních zemí vydařila se k jich veliké a nepřehledné škodě a pouze ony nesmyslné důsledky z toho mohou v budoucnosti vésti k nápravě, k odstranění vývozních premií cukerních ve všech státech.

* * *

Tohoto měsíce uzavřela obec Plzeňská výpůjčku 5·56 mil. zl. a přijala nabídku Rak. úvěrního ústavu pozemkového (3%ní výpůjčku v 70 letech splatnou za kurs 84 zl. místo 100 zl. nominalních, tak že celá půjčka činí nominalně 6.62 mil. zl.) — Nabídka „Bodencreditanstalt“ (úv. úst. poz.) byla rozhodně nejvýhodnější a počítá-li se faktické zúrokování její, vyjde asi na 3·79% ročně. Po této bance nejvýhodnější nabídku podal pak kreditní ústav ve Vídni, která by však byla přišla obci již asi na 4% ročně. — Při té příležitosti se ukázalo, že Zemská banka byla úplně „hors concours“, protože půjčka od ní nabízená nejméně by vyžadovala ročních úroků 4¼%.

Že tak málo se v té příčině náš zemský ústav osvědčil, to nutno přičísti po výtce okolnostem vnějším, a jen z malé části vinu nese liknavost banky. Liknavost banky je vinna jen do té míry, že nerozhodla se vydávati ještě dluhopisy 3½%ní, nebo právě jen ta půjčka kreditního ústavu vídeňského byla výhodnější nežli u Zemské banky, která se nabízela na základě 3½%ních dluhopisů (půjčky 4%ní téhož ústavu byly nevýhodnější nežli od banky zemské). Lepšího a pádnějšího důkazu pro dluhopisy 3½%ní nemohlo býti ani podáno!

Bodencreditanstalt mohla Plzni jen proto tak výhodnou půjčku dáti, že má ještě od ministra Dunajewského privilegium vydávati dluhopisy premiové (loterní půjčku tříprocentní). Tato půjčka se na burse prodává od 115—116 zl. (za 100 zl. nominalních) a když tedy banka docílí jen kurs 113 zl. stačí vydati této půjčky pouze 4·92 mil. zl. (t. j. obec žádá 5·56 mill. zl., co docílí se 4·92 mill. po 113 za 100 zl.). Annuita od banky na onu půjčku placená (i s výhrami) bude asi 191.000 zl. ročně, kdežto banka za to bude dostávati od obce ročně 227.000 zl. Připadne tedy bance za sprostředkování půjčky této roční důchod 36.000 zl., co při úrokování 3¾% nyní sluší odhadovati jednou pro vždy za okamžitý výdělek 887.000 zl. čili asi 16% z celého skutečného obnosu zápůjčky. Takové presenty dovedli rakouští finanční ministři dávati vídeňským bankám! A to už nyní není ani zdaleka takovým ziskem jako kdysi v letech osmdesátých, kdy táž banka půjčovala obcím na 6% úrok roční a výše (jak na př. obci chrudimské půjčkou 400.000 zl.) a kdy si obce zavázala výhradou, že jí půjčka nesmí býti splacena v kratší době nežli na kterou byla smluvena; čímž ubohé obce nuceny jsou platiti tyto skoro lichvářské úroky ještě po dlouhá

desetiletí. Že nyní tento ústav je nucen dělati výhodnější nábídky obecním zastupitelstvům, je právě nejpřednější zásluhou konkurrence Zemské banky. Jenom by správa zemské banky měla býti pamětliva blahodárných reforem a právě tak, jak chce zavésti premiové půjčky 3% pro prioritní obligace, měla by totéž zkusiti také s obligacemi kommunalními a melioračními!

* * *

Daň bursovní bude značně zvýšena, při státních a jiných dluhopisech bude dvojnásobná, při dividendových papírech se zpateronásobí. Tento krok naší vlády dá se jen chváliti, ale jistá úleva by se doporučovala při menších obnosech cenných papírů. Na celou uzavírku bursovní (asi 5000 zl.), by se mohl uvaliti také větší poplatek nežli navrhovaných 20 kr., za to je to skutečným stížením, když značná daň má se platiti také za jediný dluhopis 100 nebo 50zlatový! Zároveň by se doporučovalo silněji zdaniti také lhůtní obchody, a hry na bursách obilních! (Pro omezené místo odkládáme úvahy o průběhu rakousko-uherských vyjednávání a o kvotových deputacích až k příštímu číslu.)

P. L.

V Praze, 10. března 1896.

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Státní podpora maloživnostem v roce 1895 — Jak se súčastní čeští živnostníci — Odborné vzdělání živnostnictva — Dvojí loket při státním subvencování výstav — Šetření o poměrech nuzí živnostenských — Česká společnost národohospodářská a vyzvání k parádním řečníkům sjezdu národohospodářského — Dárky vládní konsumentům: zvýšené sazby železniční, naděje na zvýšení cla z petroleje, daň ze sirek a zvýšení daně z piva — Statistika sirkáren a pivovarů — Šestý agrární sjezd rakouský — Rozdíl mezi rozkvětem Uher a blahobytem národa maďarského — Podobnost s rokem 1873 — Klesání našeho vývozu za hranice.

Vláda předložila právě poslanecké sněmovně zprávu o užití úvěru, na povznesení malých živností v roce 1895 povoleného. V rozpočtu ministerstva obchodu věnován loni obnos 55.000 zl. na podporu obchodu a živností, z čehož 44.450 zl. připadlo na opatřování motorů a strojů pro malé živnosti a zbytek na podporu vývozu, na subvence spolkům obchodnickým a průmyslovým a pod. Pomocí oněch 44.450 zl. pak provádí se to, čemu se — snad eufemisticky — říká státní podpůrná akce maloživnostnická.

Že na této akci živnostnictvo české vynikajícím způsobem se súčastní, pověděli jsme již, a zpráva ministerstva obchodu číselně to dotvrzuje. Ve 4 letech rozpůjčeno strojů asi za 60.000 zl. a sice 53 žadatelům (společenstvům) bezplatně na tři léta, 19 žadatelům prodány stroje na bezúročné splátky. Z 72 příznivě vyřízených žádostí za stroje připadá 33 na království České a z nich 27 na žadatele české národnosti. Stroje vládou zapůjčené nebo na splátky přenechané nalézají se v 21 městech českých a 5 německých v Čechách, kdežto na př. Salcbursko, Korutany, Krajina, Bukovina a Dalmacie dosud žádné účasti zde neprojevila.

I při obuvnických kursech připadalo na 153 německých žádostí 104 české a 1 polská; z Dolních Rakous došlo žádostí za přijetí 41, z Čech 137, z Moravy 23, ze Slezska 12. Museum vidělo se nuceno, přijmouti české síly technické i kancelářské a zaříditi jeden kurs úplně český; ostatní byly aspoň formálně německé. Z návštěvníků prý na počátku všem byla neznámou

anatomie nohy — to jest konečně pochopitelno i prominutelno — a živnostenské účetnictví a kalkulace — nedostatek již povážlivější, hledí-li se k tomu, že dle zkušenosti leckterý živnostník přijme z konkurence dodávku za menší obnos, než jej samého stojí materiál a že na př. jednotlivá podání při přesně vypsaných dodávkách rozcházejí se o obnosy až čtrnáctinásobné. Polovice prý neuměla bráti míru, šíti na stroji a připraviti svršky, třetina nedovedla prý práci spodkářskou. Patrno, jak dělba práce i v řemeslnickém obuvnictví pokročila; učeň, tovaryš ani mistr nedělají leckde celý výrobek, nýbrž jen jistou jeho část. Ostatně statistika v tom směru je neúplna, že neuvádí, jaké bylo předběžné vzdělání návštěvníků dle zemí a národností.

Odborné výstavy pořádány loni 2, v Teplicích a v Jihlavi; letos připravují se ve Vrchlabí a — dle novin — ve Warnsdorfě. Ochabnutí odborného ruchu výstavního v českých krajích — přirozený to následek výstavy národopisné — hodlá odčiniti obchodní komora pražská zařízením stálé výstavy motorů, strojů, nástrojů a modelů v Praze, k jaké ostatně poskytuje dobrý vzor maloživnostenské oddělení, při technologickém museu ve Vídni od r. 1892 a při moravském museu průmyslovém v Brně od listopadu m. r. zřízené.

Dvojí loket vládní patrný jest při subvencování výstav: předloňské výstavě pražské dostalo se subvence 1000 zl., mnohem menším loňským exposicím na výstavách v Teplicích a Jihlavě uděleno subvencí 3500 a 1500 zl.

Šetření o maloživnostenských poměrech v Rakousku značně prý pokročila vedením prof. Philippoviche. Budou zahrnovati m. j. i rukavičkáře, truhláře a obuvníky, zámečníky a kováře v Praze, některá řemesla v Brně, řadu řemesel ve Vídni a v Černovicích, mlynáře ve Štýrsku atd. Všude podnikají šetření tato obchodní komory jako část dobře pochopeného úkolu svého; v Praze provádí ji — professor německé university Zuckerkandl, Plzeň a Budějovice vycházejí vůbec na prázdno . . . Jako by obchodní komory nebyly než obchodnickými písárnami, jichž jedinou ctižádostí jest, aby došlé objednávky s kupeckou rychlostí a kupeckým slohem byly vyřizovány. Máme o úkolu českých komor v hospodářském životě českého národa jiné názory a doufáme, že aspoň pro budoucnost nastane v té příčině obrat potěšitelnější.

Stanovy české společnosti národohospodářské, po prvním zákazu opravené, zůstaly při druhém zadání ministerstvem nevy-

řízeny. Dle toho nebude společnost moci těšiti se valné přízni vládní, jako vše, co vzbuzuje alespoň zdání podniku ryze národního. Přáli bychom si, aby společnost již co nejdříve se ustavila; pro pány parádní řečníky z národohospodářského sjezdu říjnového máme však zdvořilé pozvání, aby ukázali, dovedou-li také něco lepšího než s tribuny třímati prapor hospodářského zvelebení národa, jako (podle okolností) všeobecného práva hlasovacího nebo státoprávní české samostatnosti. Hic Rhodus, hic salta!

Vláda chystá konsumentům, t. j. širokým vrstvám obyvatelstva opět příjemná překvapení, a hned několik najednou. Budou zvýšeny platy úředníkům a pense jejich vdovám a sirotkům — dávný to ostatně požadavek spravedlnosti — budou se stavěti nové strategické železnice, také páni důstojníci nemohou prý s gáží vystačiti. Snadná pomoc: zvýšily se osobní i nákladní sazby státních železnic, zvýší se clo na petrolej, z čehož také haličské panstvo naftové strčí nějakou maličkost do kapsy, zavede se daň za sirek a zvýší daň z piva. Myslíte snad, že by se měl spíše zdaniti náležitě plyn a elektrické světlo, zvýšiti clo na drahá vína a pod., než zdražovati světlo švadleně a řemeslníku a zmenšováním konsumu piva pracovati k rozšíření moru kořalečního? Široká bedra lidových mass snesou i toto zvětšení břemene a volební právo se jim za to beztoho — nedá.

Bude snad zajímati několik číslic z obou druhů výroby. V 62 sirkárnách rakouských vyrobí se pro domácí konsum ročně 120 miliard sirek, a sice 85% z bílého fosforu a toliko 15% t. zv. švédských. Továrník dodává milion kusů za 30 zl., v drobném prodeji platí se však za 100 zl. (100 kusů za krejcar). Zavedení daně sirkové továrníci si nepřejí; sirky by se prý zdražily na 3½ kr. za škatulku, bylo by třeba nákladné kontroly, konsum by klesl. Stát nechť raději vykoupí (za 10 mil. zl.) nynější továrny, zavede monopol výrobní, a bude-li prodávati sirky spolu s tabákem v trafikách, vydělá při ceně 2 kr. bez snížení spotřeby již v prvním roce plných oněch 10 milionů zl. Monopol sirkový je ve Francii, Srbsku, Rumunsku a Řecku a všude prý se osvědčil.

Podobně dotkne se spotřebitelstva zvýšení daně z piva. Daň tato již nyní obnáší v Rakousku na 1 obyvatele ročně 1·05 zl. a v t. zv. pivních zemích (země kor. České, obojí Rakousy, Štýrsko a Salcbursko) 1·64 zl. ročně; za to v Německu průměrem jen 59 kr. (v Bavorsku 2·36, v sev. Německu 0·27 zl.) na 1 obyv.

ročně. V tom nejsou ani čítány poplatky zemské a obecní, činící v zemích našich 60—120% daní státních. Při zvýšení daně musilo by se hleděti nejen ke konsumentům, ale i k pivovarům menším, jichž existence vždy více jest ohrožována a jichž zachování jest nutno jako přímých a blízkých odběratelů rolníka. V posledních 35 letech počet pivovarů klesl bezmála na polovici, ač úhrn výroby se skoro ztrojnásobnil. Velcí i zde pohlcují malé.

Šestý agrární sjezd rakouský, sjezd ne rolnický, ale velkostatkářský, konal se 27. února ve Vídni. Jednání až na resoluci o rakouskouherském vyrovnání — skončilo bez výsledku. Agrárníci jsou pro celní jednotu s Uhry, ale také pro zvýšení kvoty uherské a proti svémocné tarifní politice uherské.

Nechceme opětně přetřásati otázku vyrovnání, ale nemůžeme neupozorniti, že u nás směšuje se rozkvět Uher, t. j. rozkvět — řekneme přímo — týchž přivandrovalých živlů obchodních a velkoprůmyslových, které zaplavily před tím Vídeň a zaplavují nyní Prahu tak jako Budapešt, Szegedin atd., s rozkvětem národa maďarského. Není tam sedlák-kavalír, tu žebrák, tam mlynář s 20 až 30%ní dividendou, u nás zničený průmysl mlýnský a pod. — jsme prostě vykořisťováni špekulanty zalitavskými, kteří jsou právě tak málo uherskými jako našimi. Jsou to pijavice mezinárodní. Ruch nynější uherský má mnoho podobného s národohospodářským rozkvětem naším let sedmdesátých. Nevěříme ani skvělým bilancím a dividendám; v Berlíně nejpřednější ústav bankovní po řadu let zakrýval v bilancích 30milionový schodek, jejž se mu teprv nahodilým ziskem po letech podařilo odstraniti. A v r. 1873 byla také ve Vídni výstava, jakou letos s americkou reklamou chystají Maďaři v Budapešti.

Náš zahraniční obchod dopadá rok od roku smutněji. Přebytek vývozu naší monarchie nad dovoz, který obnášel v roce 1888 až 195 mil. zl., klesl v letech 1892—94 na 100, 135 a 94 mil. a loni dokonce 15 mil. zl. Proti roku 1894 stoupl loni dovoz o 27 mil. zl. a vývoz klesl o 52 mil. zl. Aktivum dřívější spadalo na účet zemědělství, jehož produkty nyní čím dále tím více spotřebovány jsou domácím průmyslem, z něhož stává se zponenáhla hlavní činitel vývozní. Neshoda zájmů našich a uherských i tu okazuje se ve světle co nejjasnějším. S.

Rozhledy sociální.

Stávka hornická v revíru ostravsko-karvínském — Jak o ní smýšlejí české kruhy ostravské — Kořaleční mor v Ostravě — Jak pečují poslanci i žurnály o objektivní rozpoznání poměrů a bojů sociálních u nás a jak jinde — Anketa o ženské práci — Neobvyklý vnějšek a dosavadní obsah výslechů — Starosti Národních Listů o podnikatele a Hlasu Národa o živnost. inspektory — Stávka konfekčního dělnictva v Berlíně — První pokus zákonného zavedení maximální doby pracovní v Německu — Sjezd strany soc.-demokratické v Praze — Advokáti, poslanci a sociální politika.

V uhelné pánvi ostravsko-karvínské stávkuje od 24. února t. r. opětně na 30.000 horníků. Příčinou jest dosavad obvyklé měsíční súčtování a vyplácení mzdy hornické, bezprostřední podnět zavdalo propuštění několika dělníků, správám dolů nemilých; kromě toho bylo si stěžováno na surové zacházení některých úředníků s dělníky, na velké srážky pokutové ze mzdy, na nedostatečná opatření zdravotní, nedostatek lékařské pomoci atd.

Dne 2. t. m. posl. Pernerstorfer předložil sněmovně pilný návrh na vydání zákona o upravení výplaty mzdy v hornictví, který byl montánním výborem ihned projednán a ve sněmovně přijat. Jelikož se však jím vláda pouze zmocňuje, aby dle potřeby nařízení o zvláštních lhůtách pro vypl'ácení mzdy vydala, ve skutečnosti zůstane asi i nadále vše při starém. I jinak zdá se, že pro stávku tak obrovskou měl býti podnětem důvod vážnější. V českých kruzích ostravských, v těch, které s dělnictvem sympatisují — crême české společnosti ostravské jest nad všeliký interes o hornictvo povznesena — panuje aspoň nemalé rozhořčení nad vídeňským vedením strany sociálně-demokratické, od něhož prý povel ke stávce vyšel. Poukazuje se k tomu, že v hornictví pracuje se skoro vesměs na akord, že řádné súčtování v obdobích týdenních je, ne-li technicky nemožno, tedy aspoň s nepoměrnou ztrátou času a peněz spojeno, že dále dělnictvo do řádného súčtování měsíčního obdrží dle přibližného odhadu vykonané práce týdně zálohy, kterýžto způsob přirozeným a ob-

vyklým jest u hornictví právě tak, jako při akordní práci v průmyslu strojnickém, truhlářském a j., kde konečné súčtování děje se také teprv při odvedení práce nebo dokonání díla.

Tím nápadnější je náhlé vypuknutí stávky, že ještě nedávno jednací zpráva odborové komise rakouské o mzdovém hnutí v Rakousku 1895 varovala přímo dělnictvo, aby se opravdové solidarity nezneužívalo k nepromyšleným pokusům bez účelu a bez výsledku. Není ovšem pochyby, že mimo změnu lhůt súčtovacích dělnictvo má i jiné oprávněné stesky; ale velikých prostředků sluší jen pro veliké účely užívati a známo jest, že veškeré správní a závodní úřednictvo v pánvi ostravsko-karvínské podalo petici k poslanecké sněmovně, aby poměry v revíru panující zvláštní parlamentární komisí důkladně byly vyšetřeny.

Budiž tomu jakkoliv, uvážíme-li, že hornictvo ostravské stávkou ztratilo dnes již bezmála $^1/_2$ milionu zl. mzdy, že v době stávky ještě více se zadluží a hospodářsky odvislým učiní od oněch 708 kořalečních výčepů a skladů, které v tomto revíru byly napočteny a které z plné třetiny dělnictva činí alkoholiky, neubráníme se pocitu lítosti, ať již byla stávka vyvolána svévolí a nedbalostí správ dolů, brutálností úřednictva a nešikovností správních úřadů, které svým zakročováním oleje do ohně přilévají, ať konečně vinna jest nerozvážnost vůdců a slepá důvěra ostatních.

Ještě o něčem chceme se zmíniti. Moravská Ostrava je kus půdy, i národně pro nás vysoce důležité. Kdyby kdesi v krajském městě konal se sensační proces s vlasteneckým advokátem jako obhájcem, vyslaly by veškeré naše žurnály své zvláštní zpravodaje, kteří by ve mnoha sloupcích vypsali dopodrobna celý proces od žalobního spisu až po dlouhou poradu porotců a obvyklé pohnutí obecenstva po vynesení rozsudku. A kdyby v některém bodrém městečku „čilý“ politický klub přichystal některému z řady božích bojovníků vítěznou bránu, třeba měla býti zároveň pro Brynycha, s banderiem, družičkami a kvítím — jistě by návštěvu neodřekl. V Moravské Ostravě zápasí 30.000 českých a slovenských dělníků, ať pro opravdové, ať pro domnělé stesky, týkající se jeho existence, ale není tam ani českého poslance, ani českého žurnalisty, který by svůj klub a svůj žurnál opatřil zprávami nestrannými a věrohodnými a který by po případě sám na místě hleděl přispěti k smírnému vyrovnání protiv mezi úředníky-Čechy a dělníky-Čechy. Že tím přikazujeme po-

slancům roli živnostenských nebo báňských inspektorů? Proč ne? I živnostenští inspektoři prostředkují při stávkách i tam, kde technice výroby ani nerozumějí. A při únorové stávce konfekčního dělnictva berlínského univ. professoři Schmoller, Delbrück, Förster, docent Jastrow, advokáti, kazatelé a m. j. působili na konfekcionáře za účelem smírného vyrovnání a dohodnutí se před soudem rozhodčím, o sociálním působení poslanců anglických, francouzských a j. ve sporech pracovních ani nemluvě. —

Co mimo stávku ostravskou budí pozornost v oboru sociálním, jest anketa o ženské práci, vlastně o postavení ženského dělnictva průmyslového, o mzdách dělnic, o jich živobytí, o zacházení s nimi, o zdravotních a mravnostních poměrech při ženské práci v průmyslu a obchodě. Dělnictvo mužské stará se svými spolky, veřejnými schůzemi a tiskem o to, aby poměry jeho také ostatním třídám obyvatelstva nezůstaly neznámy — o poměrech 1·2 mil. ženského dělnictva průmyslového v Rakousku nevědělo se nic nebo téměř nic. Co stálo, více mezi řádky, ve zprávách živnostenských inspektorů, nevzbudilo pozornosti. Zvláštní anketa má tudíž vyslechnouti z rozličných odvětví výroby a obchodu větší počet znalců, dělnic i podnikatelů, o poměrech ženského dělnictva v nich zaměstnávaného a připojiti, bude-li třeba, vlastní šetření speciální. Mezi pořadateli ankety nalézají se prof. Kaizl a Philippovich, posl. Pernerstorfer a Scheicher, Dr. Verkauf a paní Poppová-Dvořáková s baronkou Vogelsangovou, v komisi vyslýchací nalézají se Dr. Adler, prof. Max Gruber, sekretáři vídeňské obch. komory Dr. Maresch a Dr. Schwiedland, prof. J. Singer, spisov. Wittelshofer a j., zasedací síň propůjčila vídeňská obchodní komora — nezdá se vám vše divným a nejde vše proti vaší české srsti? Vedle universitních professorů socialistka, sál liberální obchodní komory jako jeviště, s něhož za předsednictví socialistického posl. Pernerstorfera slyšeti těžké obžaloby na kořistné podnikatele, president této komory jako ex offo obhájce nestrannosti ankety naproti interpelacím ve schůzích členstva komorního?

Již tyto vnější okolnosti jsou zajímavy, tím více obsah výslechů. Hlubiny nezměrné bídy otvírají se před vámi. Práce 11- až 14hodinná z počátku vůbec beze mzdy, později za mzdu 2—6 zl. týdně, nečisté a nezdravé místnosti pracovní, pokuty a srážky za všemožnými záminkami, káva a chléb, v létě třešně a chléb jako každodenní potrava těchto „bílých otrokyň“, prostituce pod pohrůžkou propuštění z práce, nezdravost matek a umírání dětí —

podobné obrazy objevovaly se s nepatrnými jen přestávkami před zrakem ankety a obecenstva, o průběhu ankety časopisy denně zpravovaného.

Nechceme pronášeti soudu konečného, dokud nebude anketa sama skončena a nebudou publikovány její protokoly. Snad se jich dočekáme dříve než protokolů živnostenské ankety odborných spolků vídeňských z r. 1892—1893, teprv r. 1895 uveřejněných. Avšak i tu je zajímavo stopovati naše denníky. „Nár. Listy" litují, že nedbá se prý objektivnosti, starají se, může-li zaměstnavatel platiti vyšší mzdu dělnictvu, vidí hlavní účel ankety soustředit statistická data o různých důsledcích ženské práce v industrii; „Hlas Národa" ptá se, jsou-li věci tak křiklavé možny, když přece máme živnostenské inspektory a děsný ten obraz vyssávání a zvrhlosti je také jemu rozhodně nepravdivý a v barvách přehnaný.

Připouštíme, že ne všechny dělnice, ne na všech místech a ve všech oborech mají se tak, jak v anketě na jevo vyneseno; ale zajisté valná část, snad většina. Obavy „Nár. Listů" přicházejí o 11 roků pozdě; také před živn. novelou z r. 1885 byly podobné „lidové" listy plny obav, může-li průmysl snésti maximální 11hodinový den pracovní, obmezení zaměstnání nedělního, nočního, práce žen a dětí a břemena, jemu horlivějšími tehdy inspektory živnostenskými v ohledu bezpečnostním a zdravotním uložena; totéž divadlo opakovalo se při uzákonění pojišťování úrazového a nemocenského. Dnes bojí se náš „lidový" orgán i pouhé ankety, ač tato se netýká ani našich neméně ubohých dělnic rukavičkářských, našich šiček prádla, k vůli jejichž nízké mzdě vídeňští a severočeští podnikatelé své výroby překládají do krajů našich, a ač by mu snad pro projev sympatie s vykořisťovanými neubyl ani jediný abonent nebo inserent. A „Hlas Nár." neví, že ze zákonem předepsaného taktu živnostenských inspektorů naproti podnikatelům stala se bezmála bojácnost, ač nejde-li jen o podnikatele malé, že písemné zprávy jejich v ústředním inspektorátě k nepoznání se retušují, že z inspektorů stávají se pomalu písaři, kteří své vždy četnější úřední relace sami opisovati a na poštu donášeti musejí! Co věděl inspektor o pověstných cihelnách vídeňských, co věděl po 11 let o nepřetržitém překročování pracovní doby v textilním závodě obvodu královéhradeckého? — Vrátíme se k anketě po jejím ukončení.

Stávka konfekčního dělnictva v Berlíně skončila vítězstvím dělnictva, jež sice upustilo od požadavku všeobecného zavedení

dílen na místo dosavadního zaměstnávání podomního, dosáhlo však za to zvýšení mzdy a odstranění některých nešvarů. Oprávněnost stávky uznána i s lavic ministerských, svolávány veřejné schůze na osvědčení sympatií stávkářům. U nás by ovšem „veřejné blaho" podobnými schůzemi nesmělo býti ohroženo.

Nedávným nařízením o normální 12hodinné pracovní době pro pekaře učiněn v Německu první pokus zákonného stanovení maximálního dne pracovního. Zákonodárství dosud nepokládalo za nutné chrániti dospělého mužského dělníka proti vykořisťování přílišnou dobou pracovní a nedávno ještě i s katheder jinak velmi pokročilých sociálních theoretiků pokládáno za sporno, má-li či nemá-li stát zde zakročovati. Praxe šla dále a bavorské ministerstvo vojenství zavedlo pro část dílen 8hodinovou dobu pracovní, aby se zamezilo dříve obvyklé propouštění části dělnictva. Dle zprávy brněnské obchodní komory zavedena 9hodinná doba pracovní v uhelných dolech rosických na místo dřívější 11½hodinové a výtěžek práce i výdělek dělnictva ještě se zvětšil a zprávy o jednotlivých pokusech s 8hodinným dnem pracovním na Rusi i v Anglii svědčí o prospěšnosti její v ohledu výrobním, výdělkovém i morálním.

Letošní sjezd strany sociálně-demokratické bude se konati v Praze. Řečniti budou také Bebel, Dr. Adler, Pernerstorfer, z českých Krapka.

Konečně zaznamenáváme, že na valné hromadě advokátní komory vzbudila petice koncipientů o zavedení nedělního klidu v advokátních kancelářích obyčejnou, chození do kostela jako jeden z důvodů žádosti „hlučnou" veselost. Těch sociálních politiků! Těch svobodomyslných a národně nejsvobodomyslnějších advokátů-poslanců! Na sněmu a na říšské radě, před voliči a družičkami, v Jičíně a v Žofínském sále humánností a laskavostí až překypujete; ale ve svých kancelářích, v úřadovnách sborů, jimiž vládnete, jste většími tyránky než nejzarytější byrokrat a t. zv. lžiliberál. V.

Rozhledy časopisecké.

Sv. Čech — My — Staří: Zlatá Praha, Světozor, Nár. Listy — Pan Vrchlický a jeho projev prosou — Týž a jeho projev veršem — Diplomatie v literatuře — Minulé a přítomné — Poesie zoologická — Nevděk p. Vrchlického vůči nám — Dr. Herold intendantem a cena — Podivná bible — Akademie a mladá generace — Pan Zákrejs, rukopisy a pohled do budoucí literatury české.

Dne 21. února dovršil Sv. Čech padesátý rok svého života. Jubileum v táboře starých — ale tentokrát celá mladá česká generace stojí mezi gratulanty a její projevy jsou upřímné. Snad se liší od starých nazíráním svým na tu onu práci Sv. Čecha, snad celou jeho činnost měří střízlivěji, kritičtěji — ale jedna věc jí činí Sv. Čecha drahým, milovaným, úctyhodným: velký člověk. Za zlého desetiletého boje byl Sv. Čech jediným ze starších literátů, který nepostavil svou popularitu do boje proti ní, ba, co více, jediný ze starších literátů, který vítal a sílil každé hnutí, byť i jeho cíle mu zůstavaly temnými. Mladá generace vidí v něm jediného svého přítele v táboře starých a proto vzhlíží k němu s nelíčenou vděčností.

Staří oslavili Sv. Čecha svým způsobem: „Zlatá Praha" uspořádala slavnostní číslo, kde řada na slovo vzatých spisovatelů vysypala nicotné banálnosti; „Světozor" nepodal taktéž nic zvláštního; „Nár. Listy" využitkovaly celé oslavy diplomaticky pro sebe (Sv. Čech byl totiž nějaký čas redaktorem jejich feuilletonu) a přinesly bombastický úvodník, kde podaly zase jeden výklad „Písní otroka" („byly výbuchem sopečným, jímž duch a srdce národa českého ve své tísni si ulevily tak, že česká půda hrozivě se otřásla . . .") — ty dobré „Nár. Listy"! Po tolika nedůstojných eskamotážích loňských najednou „sopečný výbuch"! Ovšem, pan hrabě Thun již zmizel z obzoru a podvázané křídlo může si radikálně švihnout do vzduchu nad dobráckými lebkami českého lidu! A po celý týden přinášely telegramy a zdravice týchž spolků a týchž lidí, kteří za týden, čtrnáct dní budou totéž telegra

řovati týmž „Nár. Listům“ po bengálské řeči pp. drů. Grégra nebo Herolda. Lehce se hřmí, když sazba telegrafní je nízká . . .

Některý ten telegram byl dost komický: Básníku, jenž napsal „Písně otroka“ poslalo tuze opposiční telegram i několik spolků — — veteránských; posl. Eim, opposiční officiosus hr. Badena, nazval Sv. Čecha — — „bratrem“. (Pro „Písně otroka“ ?)

Před třemi lety, také v únoru, slavil své čtyřicáte narozeniny p. Vrchlický. Tehdy Sv. Čech podal mu, skloniv obnaženou hlavu, žezlo prvního českého básníka. Napsal do „Nár. Listů“ feuilleton, který svou upřímností, nelíčenou skromností, diskretním odhrnutím závoje s uzavřené duše pisatelovy zůstane jistě každému čtenáři v paměti. Pan Vrchlický se Sv. Čechovi revanchoval ve významný den 21. února v témže listě taktéž ve feuilletonu. V černém, lesklém fraku, claque v podpaží, v pose blahosklonného suveréna, podal Čechovi několik kytiček (— to je pěkné, to velkolepé, to grandiosní, to zas lepé atd. atd. —) — čtenář má dojem, že p. Vrchlický si oddych, když udělal poslední tečku.

Projev p. Vrchlického byl by nám lhostejným — ale není nám lhostejnou jistá manie jeho; konstatovali jsme minule, jak pan Vrchlický, když pěl requiem za J. J. Kolára, kopl do nenáviděné mladé generace; teď, když gratuloval Sv. Čechovi, podával sice kytičku, kterou držel v levici, jemu — ale v pravici třímal koště a jím pral do zadu, do té nenáviděné mladé generace, která přišla též gratulovat, a při tom hleděl namluvit jak oslavenci, tak světu, že ta generace toho zasluhuje, že kdoví, nenasype-li do té číše radosti v tento slavnostní den ihned celé hrstě pelyňku . , . Dojemná starost! A zřetelněji promluvil ve „Zlaté Praze“ v úvodní básni slavnostního čísla, kde namlouvá Sv. Čechovi toto:

ač závistný se mnohdy ozval pes,
Tys hrdé čelo vždycky vzhůru vznes!

Že by ten „pes“ platil onomu anonymovi, který napsal do Ottova Naučného Slovníka článek „Čech Svatopluk“, článek, který tuze a tuze liší se od feuilletonu, jejž přinesly „Národní Listy“ o Čechovi z péra p. Vrchlického, nemyslíme, či není ten pan anonym p. Vrchlickému bližší, než vlastní bratr? . . . A tak zbývá výklad druhý, který podal, tušíme „Čas“, že p. Vrchlický chce míti stůj co stůj v Čechovi socia dolorum. Je to dost diplomaticky nalíčeno: v den slavnostní, kdy celý národ čte, stopuje,

co se kde o Čechovi píše, propašuje p. Vrchlický nějakého takového „psa“ veršem, nějakou perfidnost prosou, chytne milou — nemilou mladou generaci a postaví ji na pranýř coram populo. V boji o Hálka se mu to povedlo. Užívá vždy při takové příležitosti denního listu — tenkrát „Hlasu Národa“, nyní „Nár. Listů“. Tenkrát hájil Hálka, dnes gratuluje Čechovi. Tenkrát dosáhl šťastně, že nás ti, jimž ovšem jinak říká sám „dav“, „luza“ pranýřovali, karikovali, trápili špatnými vtipy, dnes mu selhalo. Než i s výsledkem boje o Hálka nemohl být p. Vrchlický spokojen. Tolik si v upřímné chvíli přizná jistě sám. A přiznává; citovali jsme mu minule jeho řádky o potlesku z posledních míst. A my jej ujišťujeme jednou pro vždy: stačí-li jemu, velikému básníku, že dovede poštvat proti nám „veřejné mínění“, či tak zvanou „naši společnost“, vydržíme to. Ale jemu zbudou přece naposled jenom kožení jeho praetoriáni.

Ostatně — buďme milosrdni. Není snad to házení jmény různých zvířat docela už také manií p. Vrchlického? Hleďme na př. „Zlatou Prahu“ z 28. února. Pan Vrchlický má tam čtyři básně. V jedné z nich praví o někom, že „štěká“ — tedy zase pes. V jiné povídá, že „naslouchal štěku fen“. A hned na to:

„Nejen fen i buldoků,
chase netopýří, dračí,
jež v tvé krvi péro smáčí
v bestialním útoku.“

(My ovšem slyšeli též štěkání fen, buldoků — ale že by „netopýři“ štěkali — —? O „dracích“ resp. jejich štěkání nedovedeme se na základě svých zkušeností vysloviti.) A v téže básni dále se apostrofuje:

„a nech sovy, psy a krysy.“

V jiné básni tamtéž nazývá p. Vrchlický kritika — červem. Poroste-li tato manie p. Vrchlického, dočkáme se ještě mnoha a mnoha knih zoologických básní — vždyť máme v dobrém českém překladu celého Brehma! Slečna Krásnohorská již pokračuje, šťastně se dostala k — „oslům“, kteří „dnes se korunují“.

V Bozděchově „Baronu Goertzovi“ se praví: „Ó nevděku, všude bujíš, kam noha lidská vkročí, ale haluze nejbujnější vyháníš na trůnech královských!“ Pan Vrchlický je také králem a také — nevděčným. Malý příklad: V „Naši době“ II. str. 559. byl p. Vrchlický upozorněn, že v překladu Dziadů špatně překládá polské slovo „piłka“ českým „šipka“. Že „piłka“ znamená

„míč“. Pan Vrchlický v knihovém vydání Dziadů nahradil sice šipku míčem — ale proto přece nám nadal psů, buldoků, fen, atd., jak jsme výše uvedli. „Čas“ upozorňuje jej právě, že pod titul básně „O korunu“ náleží poznámka: dle německé básně M. Leitnera — uvidíme, jakých titulatur se dostane za to „Času“.

Pan dr. Herold stal se intendantem Nár. divadla. Uvedl se pěkně. Captatio benevolentiae — — slíbil 1000 korun jako cenu na původní český kus. (Vypadá prý to okatěji než pouhých 500 zl. — poznamenal k tomu jakýsi rýpal.) Po nadšené náladě, jakou vzbudil tento-čin v celém českém národě, jel pan intendant honem do Chrudimě, hájit pana Komrse prý za 3000 zl. Uváží-li se, že vůdci národa zbylo z tohoto chrudimského vystoupení (po řečeném vystoupení na Nár. divadle) 5000 korun čistých, je to vždy slušný obchod. Kdyby byl dnes process Valdštýnův, slíbil by p. intendant 1200 korun na původní český kus a ušetřil by si všelijakých štiplavých předhůzek. Nevíme, zda kdo z českých dramatiků vztáhne ruku po těchto penězích — ale navrhujeme, aby cena za nejlepší českou komedii, p. intendantem Heroldem věnovaná, dána byla politikovi p. dr. Heroldovi, který dobrou českou komedii s českou veřejností stilisuje a sám také — hraje. Ovšem, doznáváme p. intendantovi, že by se o tu cenu hlásit mohlo více jeho sněmovních kollegů.

P. Hořica má nějakou prapodivnou bibli. Starý zákon, Nový zákon, Kristus, Mojžíš, vše nějak proměněno, přeházeno. Aspoň 2. března ve feuilletoně „Nár. Listů“ postavil se patrně na svou bibli a píše: „My blouzníme o humanitě, a odpůrce náš počíná si s urputnou zuřivostí. Snad Kristus nechybil, řekl-li ‚oko za oko, zub za zub‘. Jděte do Příboru s humanitou!“ — Ne, Kristus nechybil, ale pan Hořica chybil, protože má konfusní bibli.

Po skladateli K. Weissovi, jenž ostrým veřejným listem pověděl IV. třídě Akademie své mínění, přihlásil se otevřeným listem sochař, B. Schnirch, jenž posvítil na „mecenášskou“ činnost p. presidenta, a přihlásil se protestem básník J. S. Machar, jenž vrátil členství Akademie. Znamení času: čekali jsme od Akademie mnoho — pravda, kdo nám to kázal? A nečekali jsme mnoho také od jiných národních ústavů? . . .

V „Osvětě“ věnoval pan Zakrejs † Rukopisům dva články . . . Rukopisy jsou pravé. Pan Zákrejs to dokázal. Jediným slovem. Přečetl slovo „ljuhem“, jež se má čísti „l juhem“. Zavzněte bubny! V příštím sešitě ukáže prý, že slovo „Rukopis“, jež se čte v titulu

všech domnělých falsifikátů, má se čísti „Ruk opis“ = „Opis rukou“, čili: básně byly složeny v různých časech, ale v XII. století je neznámý nějaký Bartoš či Erben „opsal“, opsal je „rukou“ — proto jsou pravé. Punctum. V následujících číslech „Osvěty“ p. Zákrejs dokáže, že slovo „Opis“ pochází ze staroegyptského „Apis“ — a že kulturu našich předků dlužno hledati již v starém Egyptě, za časů krále Ramsesa II. čili 2000 roků před K.; dá se to do „Nár. Listů“ a Akademie snad postaví panu Zákrejsovi nebetyčný pomník před chrámem Cyrilla a Methoděje — a bude spojen p. Zákrejs i cyrilometodějci a českému národu se povede tuze dobře, tak, jako v starém Egyptě, když našli svého Apise.

Že p. V. Vlček v dějinách naší literatury má zajištěno místo zasloužilého a dovedného administrátora, o tom posud nikdo nepochyboval; teprve po tomto šalomounském rozpárání slov pana Zákrejsa mohli bychom o tom pochybovat. Že se ti pánové nestydí: důvody proti rukopisům nechávají stranou, ale filosofují ohromně hluboko o tom onom slově nesouvyslých proužků — to by po desítiletech i panu Vlčkovi mohlo být poněkud silné.

Sursum!

Úvahy a kritiky.

Luisa Zikova, **Spodní proudy**. 1896 (Knihovna Moderní revue).

Živá knížečka. Motto pěkně vystihuje obsah a směr: „Život? A láska? láska?!! Kdož ví, co v duši dříme, na dně, tak hluboko; co v mozku se utváří bolestí, ryjících v duši; jedno světlo vzplanulo v dálce — je půlnoc — a zase tma — —.“ Tedy psychologie lásky, pozorování života a hledání jeho smyslu.

Sloh vábí jakousi svou mladistvostí a hned zase zralostí. Duše umdlívající ale neumdlená, duše probuzená a silná, bojující proti úpadku. Zvláštní spojení přísného pozorování skutečnosti a dekadentního symbolismu; ze svých vzorů stejně pronikavě a přesně odpozorovala symbolistickou techniku. Život z druhé ruky, ale přece život a život pravý — vždyť v knihách pravdivých je také život. V tom není chyba člověka moderního, že je knižní. Dnes bez literatury vzdělaného člověka není. Jsme všichni lidmi knižními. Životu mnozí také nic neodpozorují a odpozorují nesprávnosti. Co je vlastně člověk knižní? Tato otázka vnucovala se mi při čtení „Spodních proudů“. Dostojevský jednou se zarazil, že ti t. zv. lidé knižní přece jen do opravdy trpí...

Co do psychologie „Spodních proudů“, spisovatelka lépe vystihuje jednotlivé zkušenosti duševní, než jejich vývoj a process; odsud ve vypravování jakoby zadrhliny a hluché zastávky, tu i tam, pěkné sice, ale neorganické episodky. Než to je vedlejší, rozhoduje překvapující talent, ba více než talent, síla a opravdovost. (N. B.: pěkná krajinomalba.) *B.*

Měsíční přehledy. Není ani bezmála o čem referovati. Novou literární produkci lze sledovati jen v časopisech, nikoliv na knihkupeckém trhu. Velké nakladatelské firmy závodí sice v rozhazování spoust překládané belletrie do obecenstva, ale rozvoj domácí produkce jim leží pramalo na srdci. Dobře se ještě daří belletristům starších, uznaných jmen; hůře básníkům i starším (neboť těm se vydávají knihy jen z respektu k jejich jménu anebo z ohledu na lesk firmy), ale nejhůře básníkům mladým, zvláště již těm, kteří se osmělí udeřiti v jiné tóny než ony, které odpovídají ustálenému, tradicielnímu u nás pojmu »poesie«. O tom by mohl mnoho vypravovati a také vypravuje p. Ant. Sova, jehož »Zlomená duše« putovala marně po pražských nakladatelích, až se ji konečně autor odhodlal vydati vlastním nákladem. V předmluvě žaluje básník trpce na

nakladatele, kteří mu šmahem odmítali rukopis, jakmile jen tušili v něm tyto nezvyklé, hořké, s našimi poměry nespokojené tóny, ba dokonce — ó hrůza! i »filosofii«! Mezi uměleckými snahami v literatuře a nakladatelem prohlubuje se dnes očividně propast. Nakladatelé vymlouvají se ovšem na nepřízeň obecenstva k veršům. Ale kdo ji zavinil? Jen ta zbytečná veršová hyperprodukce z posledních let, tolik nepovolaných, kteří vydávali sbírku za sbírkou a po nichž nezůstalo jiné stopy, než to, že se čtenářstvu, a to právě nejintelligentnějšímu, znechutila četba domácích veršů. Nově přišlí za ně teď trpí. Ale jak bude dále? Starší lyrikové umlkají (epiky už bezmála není) a p. Vrchlický, který vlastně jediný je dnes representuje, nebude vydávati přec věčně své dvě, tři sbírky do roka? Je těžko si představiti, jak bude pak vypadati česká poesie. Potrvají-li dnešní poměry, pak spálí mladé talenty znenáhla za sebou všecky mosty, které je ještě pojily k nakladatelům a spokojí se s působením na úzké zasvěcené kroužky. Tak, jak to již dnes činí ti, kteří se kupí kolem Moderní Revue. Potom však mnohý lyrik, nijakými ohledy na své okolí nespoutaný, bude závoditi s jinými v bizarrnostech a modernosti za každou cenu, ve stínu falešně chápaných hesel o absolutním a novém umění. Ale kde zůstane umění, které chápe svůj úkol šíře než působiti pouze na ten hlouček lidí, kteří rozeberou těch nějakých dvě stě číslovaných výtisků »aristokratického« básníka? Kdo bude míti tolik dobré vůle a nepředpojatosti, aby přispěl k vyrovnání této propasti mezi starší generací spisovatelskou s jejími nakladateli a mladým pokolením uměleckým? —

Z knih v poslední době vydaných opět musíme zaznamenati dvě nové publikace p. Jarosl. Vrchlického, jimiž zahájeno souborné vydávání jeho básnických spisů. Jsou to »Písně poutníka« a »Poslední sonety samotáře«. Prvou z nich sluší přičísti do řady jeho knih intimně lyrických, nanejvýš subjektivných, opakující v překypující hovornosti stará a opakující se themata: básník — život, illuse — skutečnost, život — smrt atd. Knihy tohoto rázu vyznačují celou nejnovější periodu p. Vrchlického a jsou do jisté míry veršovanými denníky. Tak bych také karakterisoval »Písně poutníka«. Od jiných je odlišuje pouze ten symbolický rámec, do něhož jsou vtěstnány: básník převlečený za poutníka a odívající pak v tuto formu také všecky své dojmy a city. Tento rámec dodává knize ovšem jisté jednotnosti. Vzhledem k nedávným debattám o eklekticismu a dilettantismu p. Vrchlického může zajímati místo (str. 12. a 13.), kde se sám proti těmto výtkám brání:

„Pevný názor! Pěkná fráse, arci!
Kdo jej může míti, pokud žije?
Zeloti jen a snad mravokárci.
— — — — — — — — — — — —
Čí však ucho všecko v světě slyší,
čí však oko všecko v světě vidí
a čí křídlo míří v hloub a výši,
věř, ten za pevný se názor stydí,
vždyť jsme všichni pouhé změny míčem;
nestálost je první známkou lidí atd.“

Kniha jako jsou »Poslední sonety samotáře« ční do tohoto druhu dnešní intimní lyriky jako upomínka na střední a relativně nej-

šťastnější periodu jeho tvorby. Básník je si toho asi vědom, neboť podruhé již vrací se tu k formě prvých Sonetů samotáře, vydaných již r. 1885. Zde, možno říci, vítězí umělec nad osobními zájmy časovými: proud intimního života, mythus, dějiny, moderní doba, city a reflexe, výraz toho všeho není zde sám sobě účelem, nýbrž materiálem k leptání filigránových uměleckých útvarů. I celkový postup jako u prvých Sonetů samotáře je zachován: kniha na př. je zahájena sonety heroickými a skončena oddílem Ultima thule. Nových myšlenek, tónů, obrazů nalezáme zde však poskrovnu — celá kniha jest jen bledý otisk dvou předchozích podobného jména. Známé řady sonetových portrétů, které pod názvem „Masky a profily" nalezáme již v tolika minulých knihách p. Vrchlického, zde rozšířeny na některé nové zjevy, i moderní, na př. Boechlina, Nietzscheho, Bourgeta, Zolu, Darwina atd. Jak nespravedlivě však často na ně p. Vrchlický nazírá, viděti v rozdílu tónu, jímž mluví na př. o starém italském básníku Parinim a jehož užívá naproti tomu vůči Nietzscheovi. Ještě lépe to naznačují verše, kterými myslí p. Vrchlický, že karakterisoval konec století:

— — — Reklama hlučně šumí,
a nedouci na kothurnu chodí,
glycerin máme, dynamit a pumy,
a kritiku, jež pranic nerozumí."

Kritika ovšem nesmí nikde scházet, kde si p. Vrchlický stěžuje na přítomnost. Ale i kdyby toho nebylo, již toto zběžné odsuzování moderní doby stačí, abychom pochopili celý rozpor mezi p. Vrchlickým a mladou generací. Pan Vrchlický nechce viděti v moderních snahách ani to, co je v nich vskutku velikého a nutného; jeho umělecké ideály leží v minulosti, celá jeho poesie je jediným steskem po umění, které tu už bylo — mladá generace jde však do budoucnosti a chce, co tu ještě nebylo. V tom je ovšem celá propast vzájemného nedorozumění!

Stačí jen postaviti vedle knih p. Vrchlického „Zlomenou duši" p. Ant. Sovy, aby nám tento rozdíl mezi dvěma generacemi názorně vysvitl. U p. Vrchlického ještě snaha po umělecké objektivnosti, po formální dokonalosti, všecka bolest a hořkost stlumena pod měkkou rouškou resignace — u p. Ant. Sovy však nejčiřejší subjektivism, proud impressionismu, který zachvacuje a prolíná vše, který promítá celý okolní svět, přírodu i lidi, naše české dnešní lidi, jediným nitrem otráveným a uštvaným. Je to také intimní veršovaný denník, ale denník duše houževnatě do sebe zavinuté, zatemnělé jediným citem: trpkostí ke všemu, co doma kolem sebe vidí, duše, pro niž jest tato negace k okolí smrtelnou chorobou, která ji na konec zlomí. Jinak, řekli byste, je to báseň „lyricko-epická", řada to obrazů ryze psychických, navinutých na tenkou a co chvíli se trhající nit děje. Forma je různá, většinou blankvers, jinde volný rhytmus, na jednom místě i rým. „Zlomená duše" jest zajímavým kusem psychologie mladé dnešní české duše. Mnohý její záhyb je tu odhalen s bolestně rozvášněným kriticismem, mnohá její rána, mající i typický význam pro náš život, jitří se tam a krvácí pod směle strženými obvazky konvenčních lží.

Belletrie nevykazuje z poslední doby téměř nic zmínky hodného. Zaznamenávám tu pouze „Obrázky bez rámů" od Gabriely Preis-

sové (v Ottově Laciné knihovně), sbírku povídek a črt, otištěných snad vesměs již po časopisech. Některé z nich mají již značné stáří — soudím tak dle povídky „Gazdina roba“, k níž autorka poznamenává, že je psána dva roky před dramatem téhož jména. Ještě starší asi jest, tuším, povídka „Sáša“, zrovna ukázka, jak píší autorky, které se nedovedly vypracovati z úzkého kruhu ženské romantické citovosti. V jiných pracech se to pí. Preissové daleko více podařilo, zvláště v obrázcích ze Slovácka, kde je nejšťastnější a kde se stýká s podobnými pracemi Herbenovými a bratří Mrštíků. — *pp* —

Dějiny české literatury. Napsal *Jaroslav Vlček*. Sešit pátý. V Praze. Nákladem Jednoty českých filologův. 1896. Cena 60 kr. (Str. 289—352 = 64 str.) (Srvn. loňskou „N. dobu“, 273—276.)

Historická mluvnice jazyka českého. Napsal *Jan Gebauer*. Díl III. Tvarosloví. I. Skloňování. V Praze a ve Vídni. Nákladem F. Tempského. 1896. Cena 12 zl. (Str. 637.) (Srvn. „N. dobu“, I. 944—945.)

Jsou to pokračování děl na uvedených místech „Naší doby“ již oznamených, kamž také pro podrobnější výklad odkazuji; tuto jen několik slov.

Pátým sešitem *Vlček* přistupuje k výpisu působení humanismu a bratrství. První doba obou těchto duševních proudů u nás (konec XV. a počátek XVI. stol.) zaměstnává spisovatele v sešitě tomto; vznik Jednoty bratrské a řada humanistů (latinských: Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic... i národních: Všehrd, Hrubý, Písecký, Konáč . . .) vyplňuje VI. a VII. kap. Vlčkovu. Musil-li v předešlých sešitech větším dílem shledávati si a spracovávati látku sám, v sešitě tomto měl přec práci značně ulehčenu: J. Truhlář a Jar. Goll (týž také již vzhledem k Chelčickému) zde připravili a spracovali material dokonale: o pracích jejich dí autor sám (311): „knihami (Truhlářovými), zralým plodem práce životní, u nás na dlouha léta látka vyčerpána dokonale“ a (313) „(Goll) po zevrubných studiích novým názorem osvětlil osoby i okolnosti, zjistil a opravil řadu fakt. práce tyto Gollovy pro dějiny Jednoty znamenají totéž, co knihy Truhlářovy pro dějiny humanismu.“ Za těchto okolností záleží hlavně na duchu, jakým material byl prodchnut, a formě, v jaké jej autor sestavil. I zde platí všechna chvála, jakou již o začátku díla jsem pronesl. Ale zdá se mi přec, že autor v oceňování humanismu (str. 307, 310, 319—320 a j.) nestaví stinných stránek jeho náležitě do popředí. U nás stále mnozí zaměňují humanismus s klassickými vzory antickými samými; zapomínají, že u nás nebyla, jak snad jinde, tabula rasa, na kterou teprv humanismus nanesl své květy. Často, zvláště od klassických filologů, vytýká se jazykové naše obrození v XVI. století jako zásluha humanismu: i Vlček, str. 307, jaksi rád vidí, že Jednota bratrská svou „primitivní neozdobnou tvrdou formu slovesnou“ vzdělala „antickým idealem aesthetickým“ a pod. A přec celé toto tvrzení je jen omyl: naopak, jazykový vývoj náš, Husem na zdravé základy postavený, byl humanismem zastaven, zvrácen, odveden na dráhy nepravé, nečeské i neslovanské, nepohodlné i duchu jazyka i logice, a srovnáváme-li nynější vývoj jazykový, vidíme, že se od tohoto stadia odvrací a pokračuje cestou Husem již nastoupenou. Z celého humanismu zbude

za krátko v české gramatice jen — skloňování cizích slov. Nečeské vazby syntaktické, neslovanské a nepsychologické stavby vět, nesprávné tvoření slov a přejímání forem latinských — to všechno dnes hyne a — zahyne. Mnohem lehčeji přečte dnes čtenář Husa než Veleslavína. Vliv humanismu po této stránce jistě víc škodil než prospěl. Bratří byli by si jistě jazyk svůj, kdyby se byli sami mohli vyvíjeti, zdokonalili mnohem lépe, než se to stalo působením humanismu. Makaronská čeština Blahoslavova nebyla by nikdy vznikla, kdyby nebylo bývalo humanismu.

Ale působení humanistů ani se strany čistě literárně-dějepisné nebylo vždy šťastné. Literatura, kterou k nám přinesl humanismus, byla přec jen literaturou úpadku, dekadence, abych užil výrazu nového. A pěstovatelé její nedovedli se vlivu jejímu ubrániti. Není pochyby, že humanismus v Čechách nevypěstil řádných charakterů: jeho zástupcové měli měkkou páteř; měli dvojí theorii filosofickou: jednu pro sebe a druhou pro své spisy a obecenstvo. Horování jejich ve spisech rozmanitých zdá se býti většinou jen platonické a jen na massy vypočítané augurství; ve svých zátiších žili nekázaně a po své zvůli. S této strany mohlo a mělo na př. i o Všehrdovi býti pověděno víc. Byli-li přec někteří řádní humanisté, bylo to zásluhou češství a — bratrství, ne zásluhou humanismu.

To bych asi tak dodal k autorovu vylíčení této doby; jeho literatura (hlavně zásluhou jmenovaného již J. Truhláře) pokročila od starých názorů hodně, ale zdá se mi, že třeba ještě jíti dál.

Gebauer v prvním svazku *třetího* dílu (díl II. vyjde až na konec díla) vypisuje podrobně české skloňování. V této příčině bylo od něho dosud v rozmanitých pojednáních (v učené společnosti, ve vídeňské akademii, v Listech filol.) podáno nejvíce příspěvků a ukázek, takže díl tento většinou podává již věci známé. Na základy, položené dílem prvním, přibývají tímto dílem první zdi, rovněž tak pečlivě, svědomitě a důkladně zbudované jako základy. Snad jen Sedláčkovy Hrady a Tomkův Dějepis Prahy budou se moci v naší literatuře dílu tomu postaviti po bok. Jak ohromný materiál je snesen, uváží čtenář, uvedu-li, že mívá stránka průměrně po 50—60 dokladech — i víc: jediná str. 381 má na př. 100 — píši sto dokladů: a takových stran je *578* (ostatek doplňky, index, seznam pramenů a obsah). Tu ovšem není možno jednotlivci ani dílo oceniti: jen přečtení vyžaduje práce několika dní, kontrola zajisté několika — let. My všichni musíme se teprve z díla toho učiti a pak teprve bude možno o něm uvažovati.

Popis českého skloňování (jmen, zájmen i adjektiv) je dílem tímto podán úplně a zajisté aspoň na 100 let jsou tím akta české deklinace uzavřena. Všude, jako v díle prvém, stopována látka až k nejstarším prvkům i k nejmladším nejrůznějším výhonkům nových nářečí. Co by se mohlo přidati nebo opraviti, jsou jen nepatrnosti, vzniklé právě ohromným rozsahem díla: práce Gebauerova podobá se moři, ve kterém pro jeho rozsáhlost unikne snadno tu a tam drobnost.

Tak na př. chyby tisku: korrektura díla je velice svědomitá a pečlivá, ale tu a tam zůstaly přec: jasné jsou na př. 493 Linvodě (m. Lindově), 501 starnú (m. stranú), 52 Št. nč. (m. Št. uč.), 93 Vieh J. (m. Všeh. J.),

198 nasě (m. našě)...; jiné ňa př. 289 citat *1.281* (m. 261), 298 Rol B. (m. R. Ol. B.), 300 Pil. C. (m. Pil. c.), 332 citat *1894* (m. 1890), 35. kromě (m. kmene), 481 citat *1874* (m. 1882), 528 Al B M (m. Alb. M.), 627 citat *1674* (m. 1774), 387 lithi, litheho (m. luthi, lutheho), 548 citat: ti nosie (m. nosieť) atd. Citaty z Bílovského (Bíl. C. Q. a p.) vzadu omylem vynechány; citaty z Orlojíka mívají také zkratku Orl.; o jiné bibli Varšavské podal zprávu Nehring v Altpoln. Sprachdenkmäler. Podobným omylem zařazeno bucha-búch 179 k víceslabičným gt. m. nahoru k jednoslab.; 414 za dva týdně vřazeno k nom. (m. acc.); 405—406 doklady pro čtyrma a pod. se opakují. Podobně na př. česká koncovka *-ům* na str. 18 má dvojí tvar původní -óm a -om, na str. 58 jeden: -óm; str. 120 k subst. -choz připojena poznámka, že dokladů starých není: tyto však uvedeny na str. 216 (k nimž na př. ještě: vychoze činiti 1601 Právn. II. 260). Sem tam mohly býti uvedeny výklady jiných: str. 14 výkl. dualného *-y* od Zubatého, Listy filol., 1886; str. 283 ke jmenným tvarům adjekt. práce Novákova (o Husovi), Praskova (o Štítném). Někde nejsou doklady dost jisté: 286 dokl. uši chlupatie z Hug. může býti také *-ie;* 291 *ščerbivi* z Dal. C. může býti také *-í;* 110 doklad otczijm z Kol. Č. Č. mohl by býti také otčím; 88 *brav* podle stsl. za-se, že původně znamenalo animal a teprv později dostalo význam hromadný; 385 dokl. *kmety* možno čísti i kmeti; jinde mohly by se důsledky pravidla provésti všude: tak analog. konc. *-u* u jokmenů pronikla zajisté i u adj. a vzoru boží (str. 311, 318), třeba by nyní nebylo dokladu; str. 538 vedle *-ho* a *h'* mohlo býti připomenuto také *-mu* a *m'* str. 535 vykládá se *dobrým* dle *dobrými*, toto však vyloženo opět analogií dle *dobrých:* zdá se tedy, že *-ý-* mělo vliv jen v plur. a že sing. instr. vznikl dissimilací: z dobrъm-jim vzniklo dobrъjim a z toho *dobrým;* srovn. *týdnem* z *týmdnem*, nč. plátěný m. *platněný*, stsl. kaměnь m. kamnênь stč. bobonky m. *bon-bôn-ky* atd. Jinde dalo by se leccos doplniti: ke str. 195 v. *vosa* také m. *vos:* Výbor II. 957; ke str. 97 starší doklad: neboj sě, Hendryč 1534 Právn. II. 218; k dokl. o dat. *-ově* starší doklady na př. k otázání Kristově Karl. 51, k žalobníkově prožalování Brikcí 139 a novočeské pletení: k Adrienn*ině* pokojům Ohnet-Projsa Doktor Neznaboh 280, ve Vašnost*ina* statečném srdci Praha 1867, I. 261, na Míčo*vu* náměstí Nár. Listy 1888, 14/7 (příl. Ia.); 451 novoč adverbiat. *tytýž* (u Palackého), 455 acc. pojedn*ou*, najedn*ou:* 515 *všech* mívá po předložkách dial. tvar -u-: zeu-šeho, pou-šom atd.; 400 subst. *-teč* doloženo u Brikcího: vodoteč; 424 *-ě* dial. značí i semena: *lnině* krk.; 550 koncovku *-scí* (plukové římscí) křísil a zastával v našem věku *Chmela* (překl. Flora a j.); 575 mohl býti výklad o *Jezus-Kristus* a pod. Jinde výklad se mi nepodobá: 102 konc. *-i* u jokm. (mimo sem tam některý archaismus) nedržela se paralelně, není po ní stop; jen -a. 135 ponděle je dosud fem. v nářečí pražském v některých rčeních; 205 Kazi sotva m. *ě:* Kosmas má pravidlem *-a* a *i* píše jen m. *ě* za stsl. *ě;* 306 tvary z *dalša* vzhledem k *pŭl třeta* a pod. jsou sotva archaismy a p.; jinde konečně se mi výklad nezdá jistý, ale sám nevím lepšího: 126 výkl. o *městys:* dokl. Jgm. ze Štelc. není *městys*, nýbrž městis; Dobrovský, Lehrg. 1809, 44 píše: *městis* auch městys; pod Markt-

flecken (Slovník) opačně: městys, *městis*; Opatrný má doklady: v městys Dobříši Kol. O 112a 1700, úřadu městys Bohdánči Kol. E E 72a 1726; v matrice Solnické (ze XVII. stol.) nejstarší našli jsme (s p. inspektorem Pelikánem) jen *městis*: městis v Skuhrově, v městis v Skuhrově a pod.: podobá se tedy pravdě, že tvar *městis* je asi původnější: výklad ovšem není mi jasný. Atd.

Jiný posuzovatel najde snad jiné omyly a doplňky: ale co toto všechno je proti ohromnému celku, na základě jehož tyto drobnosti teprv nalézáme: teprv když vidíme krásu celé stavby a ohromnou práci, jaké bylo potřebí k jejímu zbudování, můžeme pomýšleti na další okrasy a vyzdobení. Vidíme-li tuto ohromnou práci, s jakou na př. jen korrektura těch tisíců čísel a zkratek byla prováděna, všimneme-li si nejbedlivější kontrolly, s jakou Gebauer doklady jiných přejímá a procezuje, můžeme míti jen jedno vřelé přání: aby se dočkal dokončení životního díla svého.

-v-j-

Rolníkům a výrobcům řepy cukrovky. V odpověď na stejnojmenou brožurku, vydanou nákladem hospodářských spolků středních Čech, ku vyzvání z kruhů cukrovarnických napsal *Vojtěch Hořínek*, 1896, 12 str.

Účel brožurky vysvítá z titulu; mnohá tvrzení anonymního obhájce zemědělckého (J. F.) jsou uvedena na pravou míru, mnohá vyvrácena. Autor dovedl být pravdivý, ukazuje, že naše cukrovary nemají tak velikého zisku, jak dokazoval J. F.

K otázce daně z cukru roku 1896. Napsal *G. Hodek* 1896. Str. 26.

Autor by rád cenu cukru zvýšil trvale; obává se, že cena ta klesne ještě více, jakmile na Kubě nastane pořádek (vyrobilo se tam o pět mill. metr. centů méně než obyčejně). Autor přeje si, aby stát, vlastně státy všude svou zákonodární činností cukerní výrobu chránily. Vidí slibný počin v Německu. Tam měla být vývozní premie dnem 1. srpna 1895 snížena z 1·25 mk. na 1 mk.; před tím však vypukla cukerní krise a nyní premie se má zvýšit na 4 mk. Podobně má podle autora i Rakousko vývoznou premii zvýšit, cukerní výrobu ovšem kontingentovat a menším fabrikám poskytnouti úlevy. Konsumní daň má být zvýšena. Uvádíme hlas také jakožto doklad rostoucího státního socialismu.

Význam cukru. Příspěvek ku vyjasnění od *Edm. Kutschery*, Praha 1896. Str. 16 a dva barvotisky.

Jako p. Hodek také p. Kutschera (generální sekretář ústředního spolku pro průmysl řepového cukru) dochází ohledně vývozné premie k témuž závěru. Brožura je vlastně jen vysvětlení k dvěma názorným diagramům barevným, jimiž se vývoj cukrovarnický a jeho hospodářského a finančního důsledku ukazuje. Není ovšem pochybnosti, že cukrovarnictví má pro naše země a říši veliký význam. Cukru se posud vyváží nejvíce a státu (oběma polovinám) daň konsumní vynáší čistých 30 millionů. Cena cukru pro konsumenty stále klesá, kdežto jiné pokrmy (chléb, pivo atd.) se zdražují.

Že státní podpora, jež by se dostala cukernictví, do jisté míry by také řepařům pomohla, je pravda; ale má-li stát přímo pomáhat cukrovarům, tedy by podle téhož principu musil přímo dbáti interesu řepařů a cukrovarnických dělníků, neboť kde máme záruku, že výhody, jež na př. ze zvýšení premie, se dostanou cukrovarům, stejnoměrně se dostanou všem účastněným? Nemají cukrovarníci kartely? Na to p. Hodek zapomněl, dokazuje, že zvýšení vývozní premie v Německu je úleva agrární.

J.

Osoby a věci v Charvatsku. Napsal *Jgnát Hořica.* (Sborník časových úvah o věcech veřejných). Praha 1896. Nákladem student. sborníku strany neodvislé.

Na 84 stránečkách živý popis chorvatských poměrů, jaké byly před úmrtím Starčevićovým, soubor různých článků p. spisovatelem nedávno v časopisech vydávaných. Na podivné „proroctví« nebožtíka Starčeviće správně se ukazuje. *F.*

Dělnictvo, jeho práva a povinnosti. Dle platných zákonů a nařízení upravil JUDr. *Veselý.* Praha 1896. Za 30 kr.

Na 37. str. stručné (tu i tam příliš stručné) vymezení těchto věcí: Poměr mezi dělníkem a zaměstnavatelem — mzda — byty a dílny — doba pracovní — klid nedělní a sváteční — dělníci mladiství a dělnice — knížky pracovní — seznamy dělnické — řády pracovní — práce (stávky) — inspektoři živnostenští — soudy živnostenské — učňové — horníci.

Všeobecný slovník právní. Příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na radě ř. zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny České, pořádá JUDr. Fr. X. *Veselý.* Sešit po 50 kr.

Publikace užitečná. Ale vrhá podivné světlo na naše české spisovatelstvo právnické, že jednotlivec, jak sám ohlašuje, volným použitím sborníku pp. Barettyho a soudruhů podati musil tuto kompilaci. Ovšem, vždyť také vychází pěkný slovník Mischler-Ulbricha německý. *D.*

Mikuláš Aleš. Díl I. Péčí a nákladem spolku »Manes« v Praze 1896. Za 2 zl.

Vkusná úprava, formát malý kvart o 7 arších obsahuje 50 listů prací Alešových, dvě podobizny mistrovy (jedna Pirnerova z roku 1872), stručný úvod a životopis.

Dílo celé rozvrženo je na tři části. Prvá podává práce předmětem svým většinou historie se týkající, II. podá illustrace k písním, III. ostatní práce různé.

O hodnotě Alešových kreslených písní netřeba se široce rozepisovat. V této sbírce obrazů historických Sama lze pokládat za nejsprávnější interpretaci naší doby pohanské. Z tváře Sámovy mluví mužná bojovnost a patřičná dávka prvotní civilisace; většina obrazů ze života starých Slovanů je romantická. Tento romantism lépe se hodí do doby křesťanské.

Nemýlím se snad řka, že »Nad hrobem Božího bojovníka« vytrysklo z nejhlubší nálady mistrovy. *Lorenzo.*

J. Máchal, **Ant. Puchmajer.** Příspěvek k dějinám české literatury. 1895.

Jar. Vlček. **První novočeská škola básnická.** V Praze 1896.

O obsahu, pokud se týká Puchmajera, byla v »N. D.« již zpráva, Současně oba autoři ukazují, jak Puchmajer čerpal z cizí, německé. francouzské a polské literatury. Máchalovi, jenž hlavně ukazuje na vzory polské, Puchmajer neměl zvláštního nadání básnického žádného; usudek ten autor opírá o průkaz, že Puchmajer zejména v odách a bájkách tak mnoho ze svých vzorů nejen čerpal, ale vlastně přímo vypsal.

Vlček soudí o poetickém nadání Puchmajerově příznivěji, ačkoli stejně prokazuje jeho nesamostatnost. Kloníme se na stranu Vlčkovu, aspoň v nesamostatnosti nevidíme dostatečný důvod pro úsudek Máchalův. Máme zarážející parallelu v nynější poesii: Vrchlický je snad stejně nesamostatný, jako Puchmajer, ale nikdo mu neupře velikého nadání básnického; Puchmajer, zdá se nám, byl Vrchlický v malém.

Na každý způsob prácemi Máchala a Vlčka vyniká prvá doba obrozenská, její eklekticism a závislost na vzorech cizích. Eklekticism ten pořád a pořád bují a zdravý vývoj literatury ohrožuje. Podle Vlčka z drobnějších lyrických básní Puchmajerových je (snad!) původních jen 5 básní a některé drobotiny; z jeho 23 bájek má předlohy francouzsko-polské — 23. Vlček přes to nepokládá ho za plagiatora, protože na sklonku své básnické dráhy vyjmenoval své vzory a předlohy. Puchmajer Vlčkovi, třeba byl jen překladatelem, byl umělcem, obrodil literaturu formou básnickou (přízvučným veršem podle Dobrovského) a dobrým jazykem.

Vlček předvádí nám Puchmajera ve společnosti ostatních básníků tehdejších (Thám, Hněvkovský, Rautenkranc, Tablic, Palkovič, Jungmann, Nejedlý, Kinský) a tím podává obraz celého období Puchmajerovského. Období to po stránce básnické je autorovi francouzsko-německo-polským rokokem, sestárlým klassicismem a vyšeptalým osvícenstvím XVIII. věku. *N.*

ZPRÁVY.

Heliograf a slunečnost v Evropě. Vzduchovědné observatoři na rozhledně petřínské přibyl nový samopisný přístroj, jímž posuzuje se trvání svitu slunečního. Pozorování slunečnosti byla vůbec u větším rozsahu začata nedávno, většinou teprve v posledním desítiletí. Jedině Velká Britanie, tedy země slunečnímu svitu nejméně se těšící, může vykázati se delší řadou záznamů heliografických. Nyní se tam koná pozorování na více než 50 stanicích. Vyjma Pavlovsk u Petrohradu není jiných pozorovatelen v severní Evropě. Ze zemí středních šířek evropských má Německo asi 30 heliografů, jež arci byly postaveny teprve r. 1890/91, ale heliograf magdeburský a roztocký jsou činny již 11 roků. V Rakousku jest pozorovatelen asi 14, z nichž většina jest mnohem starší než v Německu. Švýcarsko jich má asi 12. Ve Francii jakož i v zemích jihoevropských dosud velice málo dbali měřiti délku trvání svitu slunečního. V Evropě trvání svitu slunečního přibývá s ubývající šířkou zeměpisnou. Obecná představa o rmutném severu a slunném jihu je tedy správná. Avšak míra přibývání jest nad očekávání značná, neboť asi od 60. až ke 40. stupni sev. šířky (tedy na poledníkovou vzdálenost 300 zem. mil) vzrůstá trvání slunečního svitu ze 2—3 na 7—8 hodin denně; v prvním případě, poněvadž slunce má svítiti denně průměrně 12 hodin, jest slunce zakryto mlhou i oblaky průměrně po 9—10, v případě druhém po 3—4 hodiny denně. Nehledíc k stanicím příliš vysokým ani k odchylkám, svítí slunce

v Skotsku	as 3 hod. denně		ve Francii	5—6 hod. denně	
v Irsku	3—4 »	»	ve Švýcarsku	$4^1/_2$—6 »	»
v Anglii	$3^1/_2$—$4^1/_2$	»	v Rakousku	5—7 »	»
v Německu	5—6	»	ve Španělsku	7—8 »	»

V témž poměru klesá oblačnost od severu k jihu. Nenáhlé přibývání slunečnosti směrem k východu a rychlý vzrůst její směrem k jihu není arci beze všech výjimek. Tak hory mívají větší oblačnost a menší slunečnost, neboť dolní teplejší vzduch vystupuje po úbočích horských, ochlazuje se a sráží v oblaky; rovněž malá slunečnost a značná oblačnost bývá v údolích. I při mírnějším zvlnění terrainu mohou nastati rozličné anomalie, jmenovitě působením mlhy, jež se ráda usazuje v kleslinách půdních a to zvlášť v zimě. Místopisná poloha pozorovatelny a postavení heliografu může tedy míti zvláštní vliv na výsledek měření. Avšak správnost záznamů heliografických může býti porušena i příčinami umělými, vězícími

v našich poměrech vzdělanostních. Důležitý v této příčině jest kouř. Obyčejně čím lidnatější a továrnami bohatější jest některé město, tím menší jest jeho slunečnost. Nejklasičtějším příkladem jest Londýn, v němž slunce jeví se denně průměrně jen 2·8 hodiny, avšak již v blízkém Greenwichu 3·4 hodiny, v jižní Anglii vůbec pak 4 až $4^{1}/_{2}$ hod. *(Sborník české společnosti zeměvědné.)*

Ženská otázka v lékařství. O tomto předmětě přinesly Rozhledy studii od dra E. Vlasáka. Nás zajímal citovaný tam náhled Dra P. Müllera, bernského professora gynaekologie, jenž napsal brožuru „Über die Zulassung der Frauen zum Studium der Medizin“. O námitce, že ženy lékařky málo produkují a co produkují, že za mnoho nestojí, praví Müller, aby jen někdo obrátil svůj zrak na literární práci lékařů mužů, kdo z těch tisíců a tisíců praktiků co produkuje? Většina jich nepostačí ani stopovati a osvojiti si vše, co dnes moderní medicina obsahuje, většina jich sedí někde v zastrčené, zapadlé vsi a přištipkuje zdraví svých spoluobčanů. Müller pozoruje přes 20 let studentky a studenty a může potvrditi, že není mezi nimi valného rozdílu, leda ten, že ženám schází mnoho v předběžném vzdělání. Disertace ženské, kterým se mnohý posmívá, nejsou horší disertací mužských kandidátů doktorského diplomu. Dnes sice neplatí heslo Goethovo: »Ducha lékařství snadno lze pochopiti a obsáhnouti“, však proto přece mohou ženy s prospěchem studovati vědu tuto. Lékařství není vědou, která by byla pochopitelnou a přístupnou jen duchům vynikajícím. K vykonávání lékařského umění jest třeba nemalého množství vědomostí a zkušeností, kterých všech může každá intelligentní žena dosíci a může jich docela dobře jako muž zužitkovati v praxi k vyhledávání příčin nemocí, diagnosy a prognosy. Žádné povolání, spočívající na duševní práci, nevyžaduje tolik sil tělesných jako povolání praktického lékaře. Sil těch mnohé ženě nebude se dostávati buď vůbec nebo z části, ale proto nemá nikdo práva říci souverenně, že ženy nehodí se k lékařskému stavu. Specielní stavba těla a účel ženy nevadí tomu, aby žena nemohla provozovati praxi lékařskou. Není nijak příčiny, proč by pel ženskosti musil býti setřen se ženy, která věnuje se medicině. Že všecky evropské země mají dnes nadbytek lékařů, není důvodem proti ženskému studiu. Nehezké jest, že většina lékařů pozvedá ruky proti tomuto studiu.

Naše výtvarné umění. O aféře se sv. Václavem referoval už kollega Sursum! Zde se proto stručně zmiňuji o některých výstavách. Salon Topičův se téměř neuprazdňuje, cizí a domácí výtvarníci se střídají v živém tempu. Viděli jsme obrazy ruskopolského malíře Sereževského, zobrazující život politických provinilců ruských; obrazy nezanechaly hlubšího dojmu; ani obraz Bouchardův (katané v harému).

Milá byla výstava prací Gretschových — tolik jemné poesie a zádumčivé mystiky v té trpící duši záhy zesnulého umělce (J. F. Gretsch narodil se 14. srpna 1866, zemřel 28. června 1894). Podobně výstava Seelingova vzbudila upomínku na předčasnou smrt skromného, pilného umělce, jenž nepřestal být pracovníkem, když ze sochařského pomocníka se stal umělcem historického klassicismu.

Také B o e c k l i n se nám zamihl u Topiče. Jen zamihl, ale prá č tohoto mistra bych si přál ukázat celého — malíř moderní a přece nenervosní. Pravda, přemýšlení o moderních barvách necuchá tak nervů jak boj o vysvobození moderní duše! Ostatně naši mladí výtvarníci jsou také zdraví, jak viděti z Alešových obrazů jež pořídil spolek »Manes«. Krásná, znamenitá publikace! Viděti z ní, že naši mladí jsou nejen zdraví, ale i mladistvě ideální — za 2 zl. 50 obrazů, to jest až nepraktické! Doufáme proto, že vydání i slíbených dalších dvou svazkův a stejné vydání prací M a n e s o v ý c h hodně se rozšíří. Upozorňujeme na tuto publikaci také naše čtenářstvo dělnické, aby v kruzích svých vydání toto si podle možnosti odbírali. Zde mají velké i malé děti milé knihy obrázkové.

Šťastná myšlenka provedena soubornou výstavou obrazů J a n s o v ý c h (u Topiče); předvádějí se nám takto jednotlivé individuality. Ale při tom nezapomínati, že naši výtvarníci nepotřebují pouze uznání, díla jejich se musejí také kupovat! *V—s.*

Druhá česká universita. Tento požadavek je z našich kulturních potřeb nejnalehavější; vyloženo to na mnohých místech a z mnohých stran. Vláda proti nám má lichou výmluvu, že napřed musí být universita j e d n a náležitě vybudována; avšak nehledíc k tomu, že ministr Gautsch v r. 1893 mluvil jinak a správněji než letos (viz článek v »Naší době« I, 673), musí právě pořád a pořád být opakováno, že budeme mít universitu j e d n u, až budeme mít d v ě. Požadavek druhé university nesmí však zůstat požadavkem akademickým, musí se stát požadavkem také lidovým a k tomu konci je třeba, aby se pro věc neustále agitovalo. Studentstvo má o prázdninách a pořád příležitost pro věc pracovat. Zde žurnalistika a všichni kruhové mohou ukázat svůj smysl pro politiku vnitřní, pro politiku kulturní, světovou, — řekl by Kollár.

Moderní letáky. V »Času« (č. 10.) čteme návrh na vydávání dvoukrejcarových básní, jimiž by se čelilo znemravňujícímu vlivu dvoukrejcarových a tříkrejcarových písniček. „Hleďte,« praví navrhovatel, »kdyby na př. vytiskl spolek Máj jistý počet vybraných českých básní v podobné — ovšem poctivé — úpravě, jako se tisknou jarmareční písničky, každou zvlášť, v předu s Alešovým obrázkem, a kdyby se rozhodily potom pomocí překupníků po českých poutích a jarmarcích za cenu o 1 kr. lacinější, než se prodává podobné zboží nyní! Nemluvím o finančním úspěchu. Ale oč by bylo lépe, kdyby lid dostal do rukou věci dobré, zredigované našimi dobrými spisovateli, než aby kupoval mizernou chamraď, mizerně ještě upravenou. Kdyby se pořídil na př. výbor našich výborných balad (z Nerudy, Erbena, Hálka, Čelakovského, Mayera) a vydal na dvojlístcích, na hrubém papíře, hrubým tiskem po 2 krejcařích, jistě by se dostavil stejný sensanční úspěch, jaký potkal kdysi Kalinův slavné paměti Kšaft, právě tím způsobem hozený do lidu. — Kdo se o to chce pokusit?“

Z tábora studentského. Zrušením výjimečného stavu studentstvo povoláno k nové a obnovené činnosti. Obě organisované strany studentské pracují k reorganisaci studentstva a to již i společně, čímž rozdíly obou frakcí lidem neúčastněným a poměrů starších neznalým se ztrácejí.

V orgánech obou směrů (Studentský Sborník strany neodvislé — Časopis Pokrokového Studentstva) dost klidně se uvažuje o vzájemném poměru. Vážnou přeměnu znamenati na straně pokrokové; mladší generace překonává program a taktiku starší strany pokrokové a docela uvědoměle programu toho se vzdává. Pokrokářství (tak teď pokrokové studentstvo zove frakci, v níž je posl. Baxa) pokrokovcům nestačí ani theoreticky, ani prakticky; pokrokovci poznávají, že pokrokáři ustali v původním úsilí reformním ač, oddávajíce se politice a vlastně politické agitaci, v žádném oboru myšlenkovém nevyspěli tak, aby mladší generaci mohli býti vůdci. (Viz Čas. Pokr. Studentstva č. 7. a 8.: »Překonané pokrokářství").

Velikou, ne-li hlavní starostí organisační obou stran studentských je teď znovuzřízení „Slavie", jakožto středu studentského a podpůrného fondu „Husova" (Viz o obojím dřívější zprávy). Jak viděti z veřejných zpráv, soustředění studenstva ve „Slavii« nepokračuje rychle; snad se v tom mezi jiným také jeví jistá nechuť k centralisací, která dnes již nemá té důležitosti, kterou měla v dobách starších. Není pochybnosti, že studentstvo, jakož i jinde, prožívá krisí a že se samo do nového nazírání teprve musí vpravit. Dnes student (ukázáno na to již v „České otázce" a v „Krisi«) vynikájící role politické již ani nemůže hrát; dnes v politice, jako ve vojsku, rozhodují veliké massy a proto účast studentstva v politice pořád více a více bude nepřímější. Parlamentarism a rozšíření volebního práva ukládají politikům jiné zbraně, než-li se užívaly v době absolutismu. K tomu přistupuje, že dnes školské vzdělání je rozšířenější než dříve a již již i u nás vzdělání universitní se rozšiřuje na veliké massy a proto student dnes už nemá toho výlučného postavení, jaké měl dříve. Proto na př. dnes musí k vojsku, jak každý jiný, kdežto dříve vojákem být nemusil. Není tedy pochybnosti, že student dnes více než dříve musí být především studentem, t. j. musí si pro nastávající konkurenci v povolání zjednat co nejvíce vědomostí odborných a všeobecných, právě proto, že jak občan akademicky vzdělaný, nemá již značnějšího společenského postavení. Bez mála bude kde kdo vzdělán akademicky. Ve vzdělanější společnosti přirozeně vynikne jen vzdělanější. A také pro politickou dráhu žádá se dnes větší vzdělání politické a všeobecné, než dříve. A proto že konečně všecky odbory vědní téměř rok od roku se rozšiřují a prohlubují, má svědomitý student co dělat, aby svých 4—5 let jen trochu využil. Vítáme proto reakci proti pokrokářství a přejeme studentstvu, aby nepřestalo jen na jeho kritice a negaci, ale aby positivné jeho nedostatky překonalo; jakkoli sami pokrokářství ve svém celku pokládáme za pochybené, uznáváme jeho živý zájem pro pokrok, jeho podnikavost a obětivost, kterou se vyznamenávalo a vlastnosti ty přejeme i mladší generaci studentské.

Česká matice technická. Zřizovací komitét technické matice, o níž jsme čtenářstvu referovali, podává zprávu. Vyjímáme z pokladní zprávy, že Matice přijala 3650 zl. 51 kr. Ze stanov uvádíme v širší známost následující odstavce:

§ 1. Spolek »Česká Matice technická«, jehož sídlem jest Praha, obral si úkol vydávati a šířiti české spisy technické. § 4. Členové zakládající jsou příznivci české literatury technické, kteří přistupujíce věno-

vali spolku nejméně 200 zl. jednou pro vždy. § 5. Členem činným může býti každý, kdo byv výborem přijat a zapraviv 1 zl. zápisného, zavazuje se přispívati 5 zl. ročně. § 6. Členy zakládajícími a činnými mohou býti též společnosti a právní osoby. § 8. Každý člen má právo účastniti se valné hromady, v ní rokovati, hlasovati a volenu býti, návrhy činiti a je zastávati. Každému členu dostává se vydaných od Matice spisů, jak ustanoví valná hromada. § 25. Ku snadnějšímu řízení věcí spolkových mimo Prahu, jakož i k získání nových členů může výbor jmenovati v jednotlivých městech jednatele místní. — Přistupující pp. členové račtež se hlásiti u předsedy zřizovacího komitétu prof. Josefa Šolína; příspěvky členské a dary pro Českou Matici technickou přijímá pokladník zřizovacího komitétu prof. Krist. Petrlík.

Evropané v Africe. Za posledních deset let získala Francie v ekvatoriální Africe asi 300.000 čtver. mil půdy, Německo 400.000 čtver. mil., Italie 547.000 čtver. mil a Portugalsko 710.000 čtver. mil. Francie kromě toho má v severní a západní Africe 1,600.000 čtver. mil půdy, Německo v jihozápadní Africe asi 540.000 čtver. mil. Jak Italii v minulých dnech dařilo se v Habeši, povídá náš zahraniční přehled.

Elektrisování půdy. Ve Francii byl zkoušen vliv elektrického proudu na produktivnost půdy. Zvolena dvě pole stejné jakosti, ležící vedle sebe. Půdou jednoho z nich veden elektrický proud. Do obou zaset týž druh řípy. Při vydobývání pak se zjistilo, že řípa z pole elektrisovaného je těžší i výdatnější než řípa z pole neelektrisovaného. Tytéž pokusy konány s žitem, s ječmenem, s ovsem a brambory a také s úspěchem. Při hrachu však na př. se zjistilo, že daří se mu lépe v půdě neelektrisované.

Intimní volné jeviště. Dne 6. sehrána Rud. Lothara komedie jednoaktovka: Rytíř, smrt a ďábel; před kusem p. Karásek promluvil o zřízení intimního volného jeviště. (Místnosti: zahradní pavillon na Slovanech.) Hráli ochotníci. Z mnohých stran a od osob různých směrů literárních slyšeli jsme v celku chválu; obecně se uznává, že se přikročilo k skutkům a sami, jako všichni, přejeme podniku všecek zdar. Už z prvního pokusu odnesli si posluchači a diváci dojem pěkný a cenný — každý pochopil a in concreto to pocítil, co je divadlo nedivadelní, co je divadlo, jemuž jde o umění a jen o umění.

Ženský Obzor. Pod tímto titulem vychází od 10. února v Praze „list pro život sociální, politiku a literaturu«; směr nového listu ženského, soudíc podle programu a posavadní činnosti, je pro poměry naše vhodný. Je sympathický již fakt, že list je redigován muži (rozumí se z „mládeže“); vždyť všeobecné rčení, že ženskou otázkou je otázka mužská, je pravdivé ve vší své opravdovosti a do slova. Líbí se nám vážný »mužný« tón listu, naproti přesladlostem starších pánův a dám, jimž ženská otázka především byla a je otázkou »zajímavou«. (Ž. Obzor vychází 10. a 25. v měsíci, stojí 4 zl.)

Sibiř v Praze. Hnaneckou stanici Pražskou vylíčil „Soc. Demokrat« (6. března): Hnanecká stanice naleza se v Podskalí v bývalé Solnici — dvoreček a starý dům, který má všeho všudy dvě cely. V prvním patře, kam lze se dostati po úzkých asi 60 *cm* širokých kol komína točených dřevěných schodech, naleza se jedna cela zařízená pro sedm osob. Celý

nábytek a komfort tvoří dřevěná pryčna bez slamníkův a přikryvek, dále pak kriminální „kbelík“ na výkaly a konev s vodou. Světlo vniká dvěma malými okny, jaké z pravidla zdobí stavební sloh věznic. Sem se odvádějí veškeří mužští bez rozdílu stáří a povolání, viny a neviny. A do této místnosti, která dle vězeňského řádu upravena jest pro sedm osob, zavírá se třicet až šedesát osob . . . Rámě vedle ramene, hlava vedle hlavy, tak tráví zde hnanci dny i noci. V sobotu dne 29. února umístěno tam bylo 37 mužův a ti všichni na nepatrné té prostoře musí přenocovati až doplní se jednotlivé transporty do toho počtu, by to stálo za výpravu a průvod. V dolní cele týchž rozměrů z pravidla ubytovány bývají ženy a dítky. Žen a dětí bývá méně a tu v těch případech, kde hoření cela na noc přes míru jest přeplněna, vybírají se někteří z mužův a dávají se k přenocování dolů mezi ženy a děti.

Tento poměr a s ním veškery křiklavosti trvají již celou řadu let, opakují se každý týden a každý den, zejména však po »dobrém« lovu policejním. Jaké může býti ovzduší v těch celách, kde tráví lid namačkán, kde spí podepřen stoje, sedě na i pod pryčnami, kam se jen kdo uchýliti může, jest samozřejmo. Prodělali jsme již různé vojenské transporty a podobné věci, při nichž se na zdraví a pohodlí nehledí; ale co jsme zde shledali, to se stěží kde jinde nalézti dá a našlo-li by se porovnání, pak by to mohlo býti přenocování ruských vypovězenců na jednotlivých stanicích do Sibiře.

Čtenáři snad se budou domnívati, že to vše není možné a je-li, tak že tedy o tom dozorčí úřady nevědí. Nikoli, z toho, co jsme napsali, neodvoláme slova a poměry ty jsou známy obecním starším, městské radě pražské, ba snad i zemskému výboru, poněvadž instituce ty již ode dávna vysílají své zdravotní komise a inspektory.

»Soc. Demokrat« ukazuje konečně na nečinnost denní žurnalistiky v takových otázkách; ovšem — co je naší žurnalistice po tom, co se děje doma a jak žijeme, když všecek interes je soustředěn k Vídni a k otázkám pouze politickým. A proto Sibiř na hnanecké stanici, Sibiř v literatuře, Sibiř v žurnalistice — Sibiř a Sibiř. Kde Sibiř — tam ochránci starého řádu a proto ochránci starovlastenecké Sibiře v politice, literatuře, žurnalistice, akademii atd., všude a všude.

Nový korunovaný básník Anglie. Smrtí Tennysonovou uprázdnilo se r. 1892 místo korunovaného dvorního básníka anglického. Tato hodnost sahá až do středověku, ale Ben Jonson, sok Shakespearův byl první, který vedle titulu dostával ročně 100 liber ster. a sud sektu. Tehda ovšem spočíval v titulu alespoň potud větší význam, že dvůr byl skutečným střediskem duševního života v Anglii. Později titul ztrácel cenu. Gray a Walter Scott na př. pokládali hodnost korunovaného básníka za nedůstojnou sebe a odmítli a teprve Robert Southey, Wordsworth a především Tennyson dodali jí opět nového lesku. Nyní po smrti Tennysonově dvorní kruhy octly se však v rozpacích, koho učinit korunovaným básníkem. Dva muži byli tu na řadě: Algernon Swinburne a William Morris, onen největší žijící lyrik, tento největší žijící epik anglický. Ale Svinburne je republikánem a pověděl ve svých verších ostré věci o knížatech a tyranech, Morris pak je socialistou. Takových básníků

ovšem dvůr se lekal a tak po tři roky nejmenoval nikoho, až letos Alfred Austin prohlášen byl za korunovaného básníka. Ale to je sice obratný veršovec a byl i horlivým konservativním žurnalistou, pravým básníkem však není. Samy konservativní listy chválí jen jeho loyalitu a smysl pro nationální velikost Anglie. (Magazin.)

Slavný týden denních listů. „Bezmála celý tento týden věnovaly pražské žurnály — patnáctiletému hochovi. Kdo jest tento chlapec? Veliký umělec, politik nebo učenec? Ne, nic takového. Ale zavraždil v jisté pražské krčmě spustlou ženštinu a stal se tak hrdinou dne. Naše velké listy se přímo předháněly v popisu všech podrobností, vztahujících se ke krvavému tomu činu. Zkrátka: mrazivé, kluzké věci. A to vše jen proto, aby tisk byl kupován a hltavě čten. Pranic na to nedbáno, že v přečetných rodinách předčítají rodičům noviny útlé dítky, do školy ještě chodící, a že vůbec celá ta lektura nemá účinku zmravňujícího, ale spíše naopak. Nevzpomenou si pánové, že podobné přehnané líčení ničemného hocha a jeho zločinu na bujnou fantasii mladistvých lidí může působiti zhoubně, že může lákati k nápodobení? Vždyť o dobrém a zachovalém člověku nenapíší noviny pomalu za celý rok tolik sloupců, co přinesly během několika dní o mladém tom vrahu.« Tolik Mladá Plzeň. K tomu my ještě citujeme zde záhlaví silnějších lokálek, uveřejněných 9. t. m. v odpoledních dvou našich čelných listů. Národní listy: K zatčení 15letého defraudanta Josefa Fleischmanna, Dopadený podvodný subskribent, Návštěva zlodějů v krámě, K tragické smrti dvou dívek u Chuchle, Sebevražedná manie, Loupežná vražda v Král. Městci, Vražda v lese, Nalezená mrtvola sebevraha, Mladík, který se chce otrávit, Oběsil se. — Národní Politika: Opět mladistvý zločinec, Zajímavá sebevražedná historka, Podřezal si břitvou hrdlo, Otrávil se roztokem kostíku, Těžce raněni při rvačce, Lupič překvapen na místě zločinu, Oběsil se v stáji, Přepaden a nebezpečně pobodán, Mrtvola studujícího Kožušníčka nalezena, Rodiče nešťastné Anny Hrabánkové, Obvinění z rituální vraždy, Spáchal loupežnou vraždu na vlastním otci, loupežná vražda v krámě. — Dlouhé poznámky dělat bylo by marné, ale otázka buď dovolena: Jak a kdo stará se z našeho officielního vedení národa o jeho mravní výchovu?

Maturitní otázky. Gymnasistům při maturitě dány byly tyto otázky: Vysvětlete, co je to ministerský kabinet, tajný rada a duchovní pear? Kdo jest ministrem vnitra, ministrem osad, ministrem zahraničním? Vypište důležité události z posledního parlamentárního zasedání! Jak smýšlí Anglie o událostech v Armenii? Popište situaci v zemi té! — Otázky ty dány — patrno, že ne u nás — v Rugby (v Anglii, v kterémžto městě trvá dotyčné gymnasium od r. 1567). (Dle *Katechetických listů č. 5.*)

Nervosní žactvo. Dr. Schuschny, školní lékař a professor hygieny v Pešti, vydal spis o nervosnosti školní mládeže, opíraje se o pozorování 205 žáků reální školy, v níž působil. Zjistil, že ve 4 nižších třídách objevuje se 46% žáků »nervosních« a ve 4 vyšších třídách dokonce 51%. Bolením hlavy trpělo v nižších třídách 18·4% a ve vyšších 46% žáků. Za příčinu udává veliký počet žactva v třídách, system odborníctví při učitelích, přetížení a nedostatek zdravého vzduchu. *(Tamže.)*

Idey a typy v literárních plodech Dostojevského.

Kritický nástin od A. J. Vveděnského.

(Pokračování.)

Přechodní perioda činnosti.

Talent Dostojevského rostl a rozvíjel se a prostřed slabých povídek začínají se objevovati výplody, v nichž vždy mocněji a mocněji zaznívá vážnější ton.

V témž roce 1848, kdy vytištěny byly „Polzunkov“ a „Slabé srdce“ objevily se „Bílé noci“, sentimentalní román ze vzpomínek blouznivcových. Román ten, svým obsahem jevící se nepatrným, vypravující prostě „románovou“ historii, svým provedením daleko za sebou nechává vše, co před tím napsáno bylo Dostojevským, vyjma „Ubohé lidi“ a „Dvojníka“. — V něm není více povýšeného tonu jako v „Chozjajce“, ani té neúplnosti ve zpracování, jako ve „Slabém srdci“, vše jest v něm jednoducho a pravdivo v psychologickém smysle, a podivu hodná hloubka duševní analyse. — Hlavní jednající osobností nutno uznati v něm ne tu, kterou vypravování začíná, nýbrž dívku, s níž ona náhodou se setkala a jež v ní zprvu vzbudila útrpnost a později lásku; třeba že první osobnost, zvláště její duševní stav, místem rýsován jest tak dlátem umělcovým, s láskou a velkým uměním. Vůbec román vyniká propracováním jednotlivostí a povšechný jeho obsah jest v pravdě dojímavý. Většího úspěchu román neměl, kritika o něm mlčela; to však objasňuje se tím, že v době té již žádaly se sujety z občanského života městského a duševní útrapy dívky, jež přemýšlela o tom, jak byla opuštěna milovaným mužem a potom z hoře přijímala lásku druhého, odvděčujíc se za to, že měl soustrast s jejím hořem, nemohly zajímati kritiku.

Jediný Bělinskij mohl by poznati román talentem vynikající ale jeho už nebylo.

„Nětočka Nězvanova“, jež vyšla v roce 1849, vynikajíc týmiž dokonalostmi podrobného provedení, mohla obrátiti k sobě pozornost také větší důležitostí obsahu.

Historie rozvoje dětské duše, jež podrobena byla hrozným zkouškám v životě — thema to významné a nesnadné; ale Dostojevskij s takou volností pohyboval se v tomto nesnadném oboru, jako by sám prožil životní zkoušku malé nešťastné dívky.

Jako všechny umělecko-literární plody psychologického rázu „Nětočka Nězvanova“ jest poučna svým množstvím zvláštních jednotlivostí, jež vyzývají k vážnému jich pozorování a dokonalému poznání.

Dostojevskij projevil „v této historii jedné ženy“ velmi znamenité mistrovství kresby a hlubokého pochopení dětské duše. Jaký jeví se na př. jemný rys snad prostě tvůrčí mohutností uhádnutý — v tom, že Nětočka jeví příchylnost k ošklivému, prostopášnému otčimu jen proto, že její matka, bytost to nešťastná, v bídu mužem uvržená, hrubě se naproti němu chová; ona svou nezkušeností nechápe skutečných poměrů a soudí, že se otčimovi křivdí. — Na neštěstí, pověst zůstala neukončenou následkem katastrofy, jež přikvapila na Dostojevského a povšechná myšlénka její jest navždy pro nás ztracena. K tomu ještě jest podotknouti, že ve vypravování s pozoruhodnou typičností nakresleny jsou, třeba i několika zběžnými tahy, některé osoby podřízeného řádu — otčím Nětočky, kněžna Kaťa, kníže a j. V pevnosti napsal Dostojevskij „Malého hrdinu“, který objevil se v tisku právě po osmi letech r. 1857. Ve vypravování tom opět jest před námi dětská duše se svými zvláštními hnutími, jež jsou nakreslena s podivuhodným mistrovstvím. Svým obsahem a provedením připomíná vypravování to některé povídky Turgeněvovy, při čemž nesmí se zapomenouti, že ty povídky napsány byly po roce 1849 a Dostojevskij vcházel v období talentu dospívajícího k zralosti.

Neznámo, jakým směrem dal by se tento talent a co by měla ruská literatura v Dostojevském, ale činnost jeho přerušena byla na dlouho, téměř na celé desítiletí, jež bohato bylo událostmi neobyčejně závažnými jak pro vnitřní tak pro vnější život naší vlasti.

Těžká zkouška, již vytrpěl Dostojevskij ve středu zločinců, musila zajisté jeviti mocný vliv na jeho názor životní, musila učiniti jej vážnějším a významnějším. Později uvidíme, že zachoval si směr humanní, jehož se mu dostalo s ideami let čtyřicátých,

ve zvláštní jich applikaci na život, rozešel se docela s dřívějšími druhy.

Ukázalo se to docela jasně, ale ne najednou; po prvých jeho výplodech, objevivších se v tisku, mohlo býti pozorováno a pochopeno nové naladění Dostojevského toliko nemnohými co nejvíce pronikavými duchy.

Ruská kritika aspoň dlouho ještě viděla v Dostojevském téhož spisovatele, jakým jej znala v letech čtyřicátých; pro ni on zůstával především spisovatelem, „jenž v různých podobách a případech naznačoval nedostatek úcty k člověku druhých lidí", jak se vyjádřil Dobroljubov.

„Strýčkův sen. Z mordasovských letopisů" svým rázem nebyl dokonce v duchu Dostojevského. Široký obraz vnějšího života ruského, klepařského městečka, s jasným humoristickým koloritem, neshodoval se se zvláštnostmi talentu našeho autora, mocného hlavně v analysi duševního života.

Proto zcela přirozeno, že dílo to Dostojevskému se nezdařilo. Ze životopisných dat poznáváme, že „Strýčkův sen" a „Osada Stěpančikovo" nebyly výsledkem vnuknutí ani potřeby duševní, zobraziti vně svůj duševní svět myšlének a představ.

Dostojevskij neměl žádných prostředků k živobytí a „literární řemeslo" bylo jedinou jeho nadějí a zatím žádala od něho jedna redakce splacení či „odpracování" starého dluhu; honorář pak mu platili nevelký. Hle, tu on píše dvě jmenované povídky, uznávaje a pravě v dopise, že mohou býti „sotva snesitelny". Poslední z nich jeden žurnál nechtěl vytisknouti.

„Osada Stěpančikovo" nijak nezasluhovala takového odmítavého stanoviska: v ní ukázal se týž Dostojevskij, který byl tak mocen v analysi psychologických projevů, a při tom na jevo dal svůj nový směr. Hlavní osoba vypravování, Foma Fomič, jest psychologický typ, utvořený dle takého zákona literárně umělecké tvořivosti, jaký jsme snažili se objasniti v prvé hlavě této stati. Události v povídce zdají se téměř nepravdivými, aneb aspoň svrchovaně přehnanými, ale to jest zejména tím, že jedná se tu o logický a důsledný rozvoj duševního processu, přivedený až k nejzazším hranicím, jemuž také úplná volnost se ponechává vedlejšími podmínkami této povídky.

„Osoba ta (Foma Fomič) — mluví jeden známý kritik — představuje pozoruhodný, naším autorem s psychologickou hloubkou provedený přechod z postavení člověka uraženého a poníženého

v postavení člověka urážejícího, jakmile se mu naskytne možnost dostati moc do svých rukou.“

„On s jakousi rozkoší provádí na druhých, co sám vytrpěl: útlak jeho dřívějšího postavení rozvil v něm sobectví do nejkrajnějších mezí.“

Mínění to nelze nazvati neoprávněným. Avšak kritik zmýlil se v tom, jako by „na konci povídky“ Fomě Fomiči naskytla se možnost mravně se povznésti: na něm závisí „překaziti sňatek dobráka-plukovníka s guvernantkou a tím se mu pomstiti za zkrocení jeho svémocného jednání, avšak on velkomyslně spolupůsobí při tom sňatku“. Foma Fomič ve skutečnosti prostě obrátil, pochopiv, že jeho další svéhlavé počínání dovedlo by ho k výsledkům proň velmi smutným — i pokládal za nejlepší stavěti se dobrým geniem.

Touto nutností, ostatně patrnou, věc takto pojímati, odstraňuje se nedůslednost v rozvoji zobrazeného psychologického pochodu, kterou bychom jinak musili přiznati.

Vysvětlení úlohy, již tu na se vzal Dostojevskij, podáno nepřímo jím samým v charakteristice Fomy Fomiče s jeho „bezmeznou samolibostí“, jež potlačena byla dřívějšími neúspěchy a „spojenou s úplnou ničemností“.

Povídky „sotva snesitelné“ nemohly zajisté obnoviti ten spisovatelský význam Dostojevského, který mu přiřkl Bělinskij. Avšak objeví se „Zápisky z mrtvého domu“ a Dostojevskij znovu zaujímá neobyčejně vynikající místo ve středu ruských spisovatelů.

„Zápisky z mrtvého domu“ jsou tak svou myšlénkou i významem pochopitelny, že nepotřebují žádného vysvětlení. Jest to široký obraz života žalářního, s dlouhou řadou těžkopádných charakterů, lidí, z nichž každý byl jednající osobou v hrozném dramatě životním; román ten zaujímá zvláštní postavení v ruské literatuře. „Zápisky z mrtvého domu“ nebyly v pravém slova smyslu provedením uměleckým, byly jen vylíčením skutečných událostí a význam Dostojevského jako umělce zůstal tu nejasným.

Román „Ponížení a uražení“, jenž objevil se v tisku o něco dříve než první kapitoly „Zápisků“, byl Dobroljubovi podnětem, že uznal v Dostojevském jen „slabý, ale přece pravým směrem se beroucí umělecký smysl“, z toho důvodu, že mnohé osoby románu, na př. osoba, jejíž jménem román začíná, kníže mladý a starý, taktéž Nataša a Nělli jsou mdlé a bezbarevné, mluvíce řečí, kterou mluví spisovatel. „Ta chudoba a neurčitost obrazův, ta nutnost

stále opakovati sebe sama, ta nedovednost vypracovati každý charakter aspoň potud, aby mu přidělil 'přiměřený způsob jeho zevnějšího projevu" — napsal znamenitý kritik — „vše to projevuje jednak nedostatek rozmanitosti v zásobě pozorování spisovatelových, jednak přímo odporuje umělecké úplnosti a dokonalosti jeho plodů." Jako umělec-psycholog Dostojevskij zobrazuje především duševní pochody bez naznačení realných individualných rysů svých osobností; toliko dle vnějška mohl se zdáti „naturalistickému" kritiku neumějícím „zpracovati charakter". Naproti tomu duševní život Natašin s její láskou, podobající se soucitu a jejími útrapami při nevyhnutelných výsledcích této nezdařené lásky vymyšleny a provedeny jsou s hloubkou nenapodobitelnou. Pro něho zajisté bylo zbytečným a mimo jeho úkol popsání „jak žila s Alešou" a „jaký pochod naplnil se v její duši od prvých dnů tohoto nového života až do toho dne, kdy ona projeví rozhodnutí, že s Alešou třeba se rozejíti", jak požadoval Dobroljubov. Dostojevskeho snad podobné otázky nezajímaly, jsouce zcela mimo mravní myšlénku jeho románu.

Ještě hlouběji a znamenitěji vymyšlen charakter Něllin. Dobroljubov shledal, „že román rozdvojuje se nepotřebně mezi historii Natašinu a historii malé Nělli" a že se tím ruší souměrnost dojmu. Dostojevskij však nejevil nikdy svého vlivu „souměrností dojmu", jeho význam spočívá v síle dojmu; mínění Dobroljubovo ukazuje toliko, jak velice různí se jeho nazírání na umělecké plody od nazírání samého Dostojevského. Se stanoviska románu psychologického, jaké skládal Dostojevskij, jest Nělli se svojí historií právě tak nutnou osobností románu jako Nataša. Nělli jest možným, skoro nutným následkem takové lásky, jaké vzdala se Nataša a obraz její duševních strádání sám sebou objasňuje mravní význam této lásky. Člověk nemá práva povolovati svým náklonnostem, jestliže obrážejí se tak zhoubným způsobem jako na Nělli.

V Nataši vidíme, že nenormální, zákonu vyšší pravdy a spravedlnosti nepodřízené ukojení svých snah nutně spojeno jest s mukami duševními, jakých ona zakoušela; trest za porušení toho zákona vězel již v samé podstatě toho porušení.

Dostojevskij, ukázav toliko v perspektivě v obraze Nělli následky, jaké by mohly vzejíti z povolení Natašina svým náklonnostem a vysvobodiv od nich Natašu, zmírnil drsnou myšlénku svého románu, ukázav tím svůj umělecký takt; spojení historie

Natašiny s historií Něllinou v jeden celek způsobilo by velmi tísnivý, nemírný dojem, jenž by v čtenáři vyzval přímo odpor.

On však naznačil, že historie ty nejsou příliš od sebe vzdálený. Nelli i její matka byly právě takovými obětmi otce, jako Nataša byla obětí synovou. Podrobný rozbor přivedl by nás příliš daleko, avšak musíme říci, že osobami vedlejšími naznačil myšlénku neméně jasnou a určitou; spočívá v tom, že trest pro porušení zákonův vyšší pravdy nezakládá se na vedlejších okolnostech, na dobrých nebo zlých lidech, kteří společně dotýkají se daného příběhu. Otec Alešův jest špatným a nemravným člověkem, Aleša sám jest duševně čist, jako dítě, ale tím výsledek téměř se nezměnil. Otec a matka Natašina byli velmi dobří lidé, ale to nezbavilo Nataše nevyhnutelných útrap.

Netřeba mysliti, že autor úmyslně a s účelem poučení vložil myšlénku tu ve svůj román; ona vešla v něj bezděčně. „Slzy lidské, jimiž prosáklá jest země od povrchu až do středu", hluboko dojímaly Dostojevského a vlivem hrozných životních dojmů vznikaly v jeho obrazotvornosti trudné obrazy duševních strádání, jež on svěřoval papíru a myšlénka těch obrazů mohla vězeti v nich bez úmyslu autorova.

V kritice s románem současné vysloveno bylo naivní předpokládání, že „bylo úmyslem našeho románopisce státi se zastancem samostatnosti žen". My vidíme, že Dostojevskij sledoval cíle docela jiné — on postupoval proti tehdejšímu modnímu proudu.

Ve spisech, jež sepsány byly po románu „Ponížení a uražení", naladění Dostojevského jevilo se stále mohutnějším. Dva z nich, majíce ráz „humoristický", zejména „Ošklivá anekdota" a „Krokodil" jsou stěží hodny jména autora „Bratrů Karamazových". Posmívání se komicky nevážnému „liberalismu generála", který sám sobě uškodil a nepříjemnost způsobil druhým, které myslil obšťastniti svým objevením na svatbě nepatrného, podřízeného úředníka — jest thematem příliš banalním, pouhou anekdotou. Dostojevskij nebyl však v oboru humoristickém ve svém živlu

„Krokodil" s dosti vážnou osobností, jež se dostala v žaludek krokodilův a v něm oddává se úvahám o slávě, jež tím pro ni nastala a všeobecném pro ni zájmu. „Krokodil" jest pln temných narážek na události té doby, na známou osobnost, upadší v neštěstí, které spojeno bylo s aureolou „mučednictví za přesvědčení" — tudíž také není než jen anekdotou.

Avšak „Zimní pozorování o letních dojmech“ (1863), „Zápisky z podpolje“ a povídky, jež napsány byly po „Zločinu a trestu“, „Hráč“ a „Věčný muž“ mají svůj význam v historii literární činnosti Dostojevského. „Zimní pozorování“, obsahujíce zprávu o těch dojmech, jakých zažil Dostojevskij v zahraničném, evropském životě, nepotřebují žádných kommentářů. Čtenář sám zřejmě vidí, že ho neuváděly v nadšení formy „evropského pokroku“, že on pátral a snažil se za vnějšími formami tamějšího života nahlédnouti v duchovní jich obsah v jeho skutečném smysle a světle.

Totéž možno říci o „Zápiscích z podpolje“, avšak v nich projednávají se chmurné myšlénky, samotou zplozené, týkající se vůbec otázek lidského bytí, a v nich stále prosvítá náhled, že nelze straniti se života, ani uchyluje se ve své zákoutí, ani k jakýmkoliv theoriím; neboť výsledkem takového stranění se vždy budou zjevy chorobné. I zde vyjadřuje svou myšlénku zobrazením duševních pochodů, naplňujících se v jeho hrdinovi. „Hráč“ a „Věčný muž“ jsou opět umělecké obrazy duševních hnutí, zobrazení duševních typů. První spis neobrátil na sebe pozornosti jen proto, že v něm vůbec nejsou „současné otázky“. Ostatně hleděli je tam nalézti a jeden kritik shledal v „Hráči“ zobrazení „podřízeného postavení učitelova“, které jako by bylo ho přinutilo oddati se náruživosti ke hře. Ve skutečnosti hrdina vypravování tak málo přemýšlí o „trudnosti výživy pracně vydělávané“, že takřka kvapí, aby zbavil se velké summy peněz, kterou vyhrál a která mu mohla zabezpečiti život — a kvapí docela vědomě.

V „Hráči“ zobrazen jest a to štětcem v pravdě nenapodobitelným typ hráče s jeho duševní stránkou, zároveň hráče ruského, s rozloženou, širokou povahou, hráče nikoliv pro výhru, nýbrž pro silné dojmy, jimiž působí hra, s povahou zcela takovou, jaká se objevila v generálské tetičce. Duševní pochod rozvoje této náruživosti jest vlastním předmětem povídky. Ostatní jednající osoby jsou pouhým podkladem, představujíce volný prostor, v němž duševní pochod se děje. Hrdina začíná hráti, chtěje vyvésti z nesnáze milovanou dívku a končí úplným zapomenutím všech i prostě lidských povinností, jež mu ukládá jeho poměr k ní jakož i ke všemu na světě. Charaktery osob vedlejších nastíňují se potud, pokud věc ta může přispěti k sesílení a objasnění hlavní myšlénky.

Ve „Věčném muži“ pokusil se autor hlouběji nahlédnouti

v duši žárlivého muže, nespokojuje se s obyčejným posměvačným stanoviskem naproti „rohounu". Sotva „chtěl Dostojevskij vzbuditi soucit se žárlivcem a snažil se v něm představiti něco tragického", jak bylo řečeno jedním kritikem. Tragické ovšem bylo v podstatě osudu žárlivcova tak jako tragikomické v jeho ustavičné snaze míti u sebe blízkou bytost, což ukázalo se hned po smrti jeho ženy, kdy zamýšlel se ženiti nehledě k hořké zkoušce; ale soucitu k hrdinovi Dostojevskij nevzbuzuje. Typický obraz této osoby není nakreslen úplně a jasně, avšak čtenář proto neméně cítí, jaká bouře pozdní pomstychtivosti a zármutku zdvihla se v duši žárlivcově objevením nevěrnosti jeho ženy. K mravní myšlénce vypravování směřuje obraz jeho malé dcerušky, jíž bylo souzeno tolik zakoušeti pro hanebné náklonnosti matčiny, takže umírá následkem nesnesitelných útrap duševních, vzbuzených v ní jejím postavením tak záhy. Zdaž nevěrná žena a její společnici pomýšleli na to, jaké výsledky bude míti jich mravní nevázanost a v jaké bezohledné a nemilosrdné zvíře naproti maličké změní se ten dobrák muž, kterého dělali „směšným" ve smysle hrubého stanoviska světa, společnosti to lehkomyslných lidí?

Povídky a menší romány, k nimž jsme přihlédli, netvoří hlavní stránku jeho literární činnosti. Můžeme říci, že v nich shromažďovaly se živly pro úplnější i svým nakreslením i významem obrazy, v nichž později objevila se určitě nazírání spisovatelova na zákony duševního života a na zjevy společenského života s nimi spojené.

Proto v jeho vypravováních nejedenkráte i v různých způsobech i postaveních jeví se jedny a tytéž typy, které jako by se snažily postupně po větší a větší jasnosti. Tak na př. v „Nětočce Nězvanově", v „Malém hrdinovi", v „Nělli" jsou typická zobrazení dětí, v nichž neštěstí v životě zaviní příliš časný rozvoj rozumu i citu, jež následkem toho nabývají směru nepravidelného a chorobného, autor jako by vyzýval ty, „kdo mají uši, aby slyšeli", k ochraně mladého dětství před těžkými, tísnícími dojmy.

Opakuje se u Dostojevského typ cynického, bezcitného prostopášníka v Bykovu v „Ubohých lidech" a v knížeti Volkovském v „Ponížených a uražených", pak typ člověka, jehož poznání vlastního ponížení a snaha povznésti se z něho přivede k pomatení či ztrátě zdravého úsudku, Goljadkin, Foma Fomič v „Osadě Stěpančikově", Efimov v „Nětočce". Konečně typ dívky, jevící se v různých plodech Dostojevského, ve Vareňce „Ubohých lidí",

v Nastěnce „Osady Stěpančikova“, v Nataši „Ponížených a uražených“ v podstatě jeden to typ, soudíme-li dle nárysu individualních zvláštností jich charakterů.

II. oddíl.

„Zločin a trest“.

Ve „Zločinu a trestu“, prvním to svém geniálném románu projevuje Dostojevskij veškerou ohromnou sílu svého talentu a zároveň výhradně svou mohutnost, jež spočívala v jeho pozorování zjevů společenských před jeho zrakem se uskutečnivších.

Hlavním obsahem románu jest opět duševní pochod, duševní drama, jež odehrává se především ve vnitřním světě Raskolnikova. Osobnosti vedlejší, aspoň mnohé z nich, jsou mdle a neúplně nakresleny, události postupují ve formách takřka umělých, hromadí se jedna na druhou dle zevní stránky bez dostatečné motivace; řada podivných a fantastických příhod v době dvou, tří dnů dodávají postupu románu rázu málo přirozeného s hlediska denní skutečnosti. Avšak čtenář i kritik neobracují k tomu již své pozornosti: duševní pochod doprovázený korrespondujícími událostmi vnějšími naplňuje se před nimi s takovou neúprosnou důsledností a ve smysle tom tak jest reální a pravdiv, že není více místa pro protest naproti nepřirozenosti, zveličování a čemukoliv jinému podobnému v kresbách románu. Vnitřní myšlénka románu trapná i pro autora i pro čtenáře, tak jest jednoducha a jasna, že toliko zrak uměle aneb zúmyslně zatemněný nemůže jí viděti. Románem stanoví se, jestli dokonce se neřeší, otázka o společenském a zároveň jednotlivém životě člověka, majícím hrozný a neodvratný význam. Bližší rozbor několika jednajících osob úplně objasní ideu románu. Raskolnikov jest psychický typ člověka žijícího duševním životem naší doby, avšak typ ten jest téměř učiněn abstrakcí. Autor tvoří mu ze skutečnosti takový obraz života i v minulosti i v přítomnosti, který ho vede na tu dráhu, která mu hrozí záhubou.

Ve svém dětství zakouší Raskolnikov téměř výhradně těžkých dojmů, které srážejí na dráhu protestu; ničeho positivního se mu nedostává, co by mohlo býti základem jeho duševního a mravního rozvoje. Jaké byly ty dojmy, možno souditi ze snu, jejž měl před

spácháním zločinu na Petrovském ostrově. Z toho snu možno viděti, že v duši jeho životem ji obklopujícím vštípena byla bezměrná soustrast s různými způsoby útrap a strádání, jež on kdy spatřil. Vzdělanost umožnila mu seznámení se s různými theoriemi, jež zvláště v Evropě vznikly na základě snah zbaviti lidstvo strastí a mladý člověk ovšem celým srdcem k nim musil přilnouti. Mezi těmito theoriemi mohly se vyskytnouti též takové, jež se protivily samé přirozenosti lidské, samým ve vědomí hluboko ležícím zákonům lidského bytí, jichž nelze přestoupit beztrestně. Jedné takové theorii dá Dostojevskij mocně působiti na svého hrdinu, jenž již celou svou minulostí k jejímu přijetí jest připraven. Samota a život v okolí tísnivě naň působícím, v jeho hrobu podobné světničce, nejsou příčinou, nýbrž toliko podmínkou volného rozvoje jeho duševního pochodu. Raskolnikova ovládne myšlénka, že s úmyslem šlechetným prospěti společnosti a lidstvu možno zabiti bližního zcela vědomě. On jest individuum úplně šlechetné, dle pudů jemu vrozených „také se začátky velkodušnosti", jak mu praví vyšetřující soudce Porfiryj, vynikající vzácnými vlastnostmi, silou vůle a tou rozhodností, která nedovolí odděliti čin od úmyslu, jakmile se pevně ustanoví nezměnným přesvědčením.

A Raskolnikov pevně jest přesvědčen o „své idei" i byl přesvědčen o ní po zločinu v žaláři, o čemž učinil kategorický projev Soně. Jako předmět svého zločinu vybírá si jednu ze zhoubných bytostí, lakotnou stařenu, lichvářku, jež působí lidem, společnosti jedině škodu, kterážto okolnost nutně zdála se ospravedlňovati provedení jeho idey; mimo to zlobné opovržení, jež se v něm nakupilo naproti lidem, kteří tak lehkovážně působí spoustu všelikého zla, dokonce usnadňovalo mu toto provedení. Přes to přese všechno, již samo pomýšlení na to, že „idea" fakticky se uskuteční, zvrací „ideu" „v proklatý přelud" a budí v Raskolnikově hrozný odpor. „Já že budu, já že budu . . ." přemýšlí on a s úžasem a ošklivostí představuje sobě hnusný obraz budoucího zločinu. Avšak s myšlénkou, jakmile splyne s tělem a duší člověka v jedno, nelze zahrávati: on vykoná svůj ohavný čin — zabije dva „dle theorie", třebas musil zápasiti s druhou silou ve svém duševním nitru.

Myšlénka, theorie v okamžiku vítězí, ale za nedlouho ustoupí vítězství druhému principu, vládnoucímu v duši lidské. — Princip ten jest mravní cit. — Nadarmo i v době zločinu i před i po něm, úsudek, rozum ujišťují již i tak přesvědčeného Raskol-

nikova, že čin jeho nic špatného na sobě nemá. Mravní cit protestuje proti tomu a vydává hrdinu na pospas nejkrutším útrapám. Tento pochod zápasu theoretické myšlénky s mravním citem zobrazen Dostojevským s takovou realností, že čtenář s hrůzou odvrací svůj pohled od hrozného obrazu, osvětleného nesnesitelným, neblahým světlem. Dostojevskij jako by chtěl tím obrazem říci, že rozum, třebas byl logickým, ještě není vším, že jest v duši lidské něco jiného vyššího, s čím rozum musí počítati; přiblížení se pak k pravdě vyžaduje pomoci tohoto posledního principu snad u větším stupni než chladné logiky.

Hrozný obraz Raskolnikova jevil se v duši Dostojevského jako výplod trpkého přemýšlení o směrech, vládnoucích tehdy v ruském smýšlení, o době, kdy „vše ve zmatek uvedeno bylo", kdy citoval se výrok, že „krev se osvěžuje", kdy nacházely zastanců nejšpatnější theorie a mínění, odporující nejnutnějším principům mravnosti jednotlivcovy a společenské. Theorie podobné mohly se týkati někdy zjevů bezvýznamných a mohly zůstati prakticky neškodny; avšak nebezpečný byl, dle mínění Dostojevského, sám theoretický směr rozumový, vzdalující se živého života a on s citem skutečného umělce — psychologa nepřestal na posmívání se podobným směrům, nýbrž vytvořil děj tento směr charakterisující „plod fantasticky mračný, příběh naší doby, kdy ve zmatek uvedeno bylo srdce lidské". Idea obrazu Raskolnikova nachází svého objasnění a doplnění v druhých osobách romanu, jež jako onen též nepředstavují typů realných, ve významu individualit, v nichž soustředěny a sebrány jsou v celek známé rysy charakterů a jimž individualnými tahy dána jest illuse skutečných lidí, nýbrž jsou to toliko zosobnění duševního života, duševních pochodův.

Dostojevskij nevyhýbal se ve svých zobrazeních antithesím a konstrastům a některé osobnosti romanu jsou takovými kontrasty Raskolnikova.

Jedna z nejzajímavějších osob toho druhu jest Svidrigajlov. Jest to člověk svou přirozeností schopný ušlechtilých duševních hnutí, vynikající větší schopností, a zároveň s tím v praxi velice prostopášný a nevázaný.

Že jest člověkem schopným ušlechtilých hnutí a činů, dokazuje veškeré jeho si počínaní: vzpomeňme si jen na jeho poměr k Soně a sirotkům Marmeladovým, jeho jednání naproti nevěstě, zakončení sceny s Avdofou Romanovnou. Jeho nadání rozumové

dosvědčuje se zejména už tím, že on hluboko v samém zdroji chápe zločin Raskolnikův. „U nás ve vzdělané společnosti není posvátných zákonů“, mluví k sestře onoho. „Nyní vše ve zmatek přivedeno bylo.“ „Ruští lidé vůbec jsou širocí lidé, jako jich široká země a neobyčejně k fantastickému, nezřízenému nakloněni; avšak neštěstí to jest, býti širokým bez zvláštní genialnosti.“

On zcela dobře chápe význam svých nemravných činů a přece je páše, při čemž v duši jeho stále zahnízďuje se hluboká nevyléčitelná tesknost a snad působením této více než čeho koliv jiného s jakýmsi pocitem pohrdání žije prostopášně.

Jaká jest příčina toho podivného karakteru? Především ta, že v jeho duši ničím není položeno jakýchkoliv pevných mravních základů, vyjma snad chladný úsudek.

Jesliže v Raskolnikovi, při živém mravním citu, rozum přivádí k nepřirozené myšlénce „k ohavnému přeludu“ a zločinu, tož ve Svidrigajlovi, při slabém, či lépe zanedbaném a setřeném mravním citu, rozum ukáže se neschopným dáti mravní základ jeho poměru k lidem. Zejména v tom smysle doplňuje on myšlénku vloženou v zobrazení Raskolnikova.

Naproti tomu jednoduchý bezprostřední cit v Soně, při jejím dokonce nevynikajícím rozumu a nedostatku téměř všelikého vzdělání, dělá ji v pravdě lidským individuem, schopným položiti duši za bližního. Podobná seskupení nikdy nebývají v uměleckých výplodech libovolna a nadarmo; v nich — stejno jest, zda vědomě či nic — ukazuje se, jak spisovatelé představují si společnost lidskou s její vzájemnými vztahy. — Nyní naskytá se otázka, koho by jste přáli si viděti ve společenském životě majícího více vlivu, vzdělané a rozumné Svidrigajlovy a theoretiky Raskolnikovy, či lidi podobné prostodušné Soně?

Bylo by velice drsné mysliti si, že Dostojevskij jest protivníkem vzdělání, rozumu, vědomostí, a stranníkem nevědomosti a naivné prostodušnosti; on však jest odpůrcem takého vzdělání, takového theoretického směru rozumového, jenž přivádí ve spor s mravními základy, spočívajícími již v samé duši lidské a přivodí žalostné zjevy na způsob Raskolnikových a Svidrigajlových. On není protivníkem vzdělanosti, nýbrž jen hájí mravních základů života. Ostrý ráz jeho mravního poučení podmiňoval se jen tím, že v naší společnosti tvořilo se ignorování rozvoje mravního citu v lidech, víra v to, že tento cit nutně postupuje s rozumovým rozvojem jeví se jeho resultatem přímým a bezprostředným.

Reakce proti náladě této, jež ve všeobecném mínění vládla, byla předmětem a cílem uměleckého kázání Dostojevského. Jak čtenáři patrno, veškerá činnost Dostojevského počínaje „Ubohými lidmi" šla již v tom směru, třeba z počátku v rysech nejasných.

Ve „Zločinu a trestu" jest prozatím mravní poučení zprostředkováno naznačením projevů negativních, jakož i v romanech následujících; positivní typy kreslí poprvé s jakousi určitostí jen v „Bratrech Karamazových". Bylo by nám ještě přihlédnouti k druhým osobám, vystupujícím v tomto románu — k Marmeladovu, jeho ženě, Avdotě Romanovně, jejímu ženichu, matce Raskolnikově a j., ale nehledě k rozměrům našeho pojednání, jež toho nedovolují, osoby ty nevyžadují zvláštního objasnění. Všechny nepředstavují zjevů složitých a záhadných a úplně jsou pochopitelny. (Dokončení.)

Národopisná výstava českoslovanská.

Píše **J. Jakubec.**

(Dokončení.)

K činitelům dost významným, kteří spolupůsobili k rozvoji našeho bytu národního, sluší počítati náš život spolkový. I ten měl být tedy na NVČ přiměřeným způsobem zastoupen. Je to jedna ze složek, které živým přenášením jistého obsahu ideového, suggerováním — mohu-li užiti toho slova — idejí národnostních a politického a jiného snažení širším massám mají své místo v ostatním celku.

Spolkovému životu věnována dosti velká část i studentského oddělení. Proto zařadil jsem jeho popis na toto místo.

Akademický odbor národopisný ve svém oddělení podal kus pilné a promyšlené práce. Četnými diagramy a statistickými tabulkami, na nichž bohatou látku zpracoval právník Fr. Horák, podán obraz hlavně o studijních a hmotných poměrech studentstva na vysokých školách; při tom čerpáno z pramenů spolehlivých, dosud nevyužitkovaných. Uvádím několik dat.

Statisticky ukázáno na př., že ubývá zapsaných studentů během studií na fakultě medicinské 28·54%, na filosofické 31·3%. Návštěva posluchačů na universitě r. 1893 proti r. 1884 stoupla o celých 79% (ovšem mnoho tu váží nově zřízená fakulta theologická r. 1892). Ale i bez té převažuje vzrůstem návštěvy všecky university v Rakousku. Kromě toho asi $^1/_4$ českoslovanského studentstva studuje na německé universitě v Praze a ve Vídni. Jinam odchází jich asi 2·4%, z toho připadá na slovanské jen $^1/_4$. Čísla ta mluví již sama.

Bídné poměry hmotné českého studenta mají již své ustálené tradice. Chudoba jej až do našich dob, bohužel, charakterisovala. V životopisech našich vynikajících mužů pravidelně se dočítáme,

jak každý napřed musel se protloukat soukromým vyučováním, aby se uživil. I dnes ještě značná část našeho studentstva nucena bráti se touto trnitou cestou, ač z t. zv. nejnižších tříd studuje jen 5·3%. 28% všeho studentstva nuceno vyhledávati kondice a písařiti; 19% výhradně živí se touto prací, jsouc úplně beze všech ostatních příjmů. R. 1892 rozdalo se sice 378.219 zl. na stipendiích; ale studentstvo pronáší hojné stesky na nepřiměřené a neoprávněné rozdělení jich. Placené kolejné na universitě za r. 1892/3 činilo 74.431 zl. 54 kr.

Ráz života studentského v určitých dobách je projevem zároveň našeho života vůbec. Studentstvo je přirozeně v čele nových rostoucích idejí, jež vnáší v lid, v širší vrstvy. Za Husa rozohňovalo se pro reformy náboženské; v studentstvu propuká poprvé ráznější uvědomění domácí proti cizincům. V pozdějších dobách je student v dobrovolné povinnosti branné; jména dobyl si zvláště při hájení Prahy proti Švédům r. 1648. V 18. století hrají legie studentské (první z r. 1741; obnoveny zvláště r. 1800) svou úlohu. Tato dobrovolná povinnost branná končí se r. 1848, kdy studentstvo vede boj za svobodu zbraní hmotnou. V době všeobecné povinnosti branné a militaristické správy států tento úkol padá sám sebou.

Student zaměňuje zbraň za péro a za nadšené slovo vlastenecké. Orgány jejich dřív byly nejvíc litografované, teď již vychází několik jejich časopisů. Je předním bojovníkem za současné ideje obrodné. K tomuto boji soustřeďuje svou činnost v studentských spolcích. Již r. 1849 vzniká Akademický čtenářský spolek. V těch dobách ještě vlastenčí zevnějškem, nosí „slovanský“ kroj, mluví po česku, pořádá po venkově zábavy a divadla a podobné věci, které tehdy jistě měly také svůj význam. Nedostatek vědecké literatury české a zejména vysokých škol nahrazuje si odbornými spolky vědeckými. Vedle toho český student, pocházeje většinou z venkova, věnuje se výchově lidu. Proto zařizují se spolky krajinské a místní. Zakládány knihovny a pořádány přednášky, zvláště na území národnostně pohraničném. Takových knihoven založeno jimi přes 1100. Jiné spolky mají za účel hmotnou podporu nemajetných kollegů, jiné dočasné sestoupily se na zřizování pomníků, desk, zakupování rodných domků vynikajících spisovatelů atd. V poslední své fasi, hlavně od založení druhého střediska, spolku „Slavie“ (od r. 1889), ve studentstvo pronikly nejnovější ideje osvětové, zejména sociální a politické; ve spolcích studentských zastoupeny jsou všecky naše různící se názory politické.

Ve Vídni soustřeďuje se české studentstvo ve svých spolcích; v jiných městech cizích podobné spolky žijí život méně významný.*)

Život spolkový v našem národě vytvářel se způsobem přerozmanitým. Zástupcem jednoho směru byla na př. pěkná výstava Umělecké Besedy, které v našem rozvoji uměleckém, společenském i národním zvláště za dřívějších let připadal veliký význam. Jiným směrem berou se spolky novější, jako Ústřední Matice školská, obě Jednoty, Pošumavská a Severočeská. (Na NVČ nebyly zastoupeny.)

Mezi jinými spolky vyšvihly se na významného činitele zvláště dvě korporace: sokolstvo a hasičstvo.**) První přirozeně uchytila se v městech u lidí pracujících více duševně, druhá pak hlavně na vesnicích. Proto v sokolstvu ode vždy bylo více uvědomění národního. O rozvoji obou korporací výstava, umístěná v samostatných pavillonech — sokolský uvnitř zařízen jako vzorná tělocvična — podávala úplný obraz.

Sokolstvo, založené r. 1862 Fügnerem a Tyršem, kteří v ně chtěli vtělit provádění vyšších snah, vésti tělesným otužováním k mužnosti, sebevědomí, svobodě, rovnosti a neohrožené lásce k vlasti, je součástkou neobyčejného rozmachu národního za posledních asi 30 let. S tímto rozvojem prošlo, někdy i vedlo tehdejší projevy národního sebevědomí: v letech šedesátých dělo se hlavně výlety a slavnostmi; v letech sedmdesátých sokolstvo s ostatním stísněným životem veřejným vůbec neprojevuje příliš mnoho života. Teprve od r. 1882, kdy pořádán veliký slet všesokolský, nastává doba jeho organisace, která vedena jsouc dobrovolnou kázní, dospěla neobyčejné dokonalosti. Ze zemí československých myšlénka sokolská šířila se i mezi Čechy v cizině. Od r. 1884 začínají se zakládat župy sokolské, složené z jednot a spojené v mohutnou Českou obec sokolskou, pak Moravskoslezskou a župu Dolnorakouskou ve Vídni. Z jiných kvantitativně je též silná Národní jednota sokolská v Americe (55 jednot se 4600 členy). R. 1894 sokolstvo čítalo v Rakousku 360 jednot, v Americe 54; v zemích československých jednoty sdruženy byly v 19 žup se 36.902 členy, 10.124 cvičenci. Jednoty tyto mají

---

*) Zevrubněji o všem tom vyloženo v „Průvodci akademickým životem", vydaným akademickým odborem NVČ za redakce MUDra Maxe Wellnera.

**) V. o nich „Průvodce sokolským pavillonem na NVČ 1895". Upravil Karel Vaníček a J. V. Alexander; „Příručný katalog vystavených předmětů v pavillonu hasičském". Redakcí J. Hubálka, K. Vozába a V. Vrabčika.

802.000 zl. jmění a 410.000 zl. jako základ na stavění tělocvičen. „Kvantitativně jest myšlénka sokolská na stálém postupu, nestejným krokem však postupuje kvalita, která daleko ještě má k dokonalosti“, doznávají o ní sami nejhorlivější šiřitelé její.

Podobné zřízení má i české hasičstvo. Hasičské sbory sdružují se v okresní a župní jednoty, jež ustanovují si své župní dozorce. Ze žup skládá se Ústřední zemská hasičská jednota, jedna pro Čechy, druhá pro Moravu a Slezsko. V obou koncem r. 1894 bylo 115 žup s 2026 sbory a s 84.331 činnými členy. Mimo to ještě veliký počet sborů hasičských nepatří k této organisaci. Hasičství pro svůj humanní účel, kde stává se ochráncem majetku, ohroženého živlem přírodním, přirozeně podporováno je i zákonodárstvím zemským. Při Ústředních jednotách postaráno je o podporovací pokladny, pořízené z příspěvků členských, kterými má se dostávati podpory pro hasiče, po případě jejich rodiny, stižené při cvičeních a požárech; vedle toho mají i zvláštní pensijní fond. Hasičstvo s ostatním vývojem se rychle zdokonaluje i co do výcviku technického i co do organisace. Mají i svých pět odborných časopisů. V poslední době proniká v ně i uvědomění o úkolech národních, jež utužováno hlavně velikými sjezdy. Ale mnoho ještě při mnohých sborech záliby v parádivém a nákladném třpytu.

Po těchto dvou organisacích nejsilnějším účastenstvím mohou se honosit naše spolky vysloužilecké (jejich výstava umístěna byla při válečnictví). Od let sedmdesátých až na naše dni vzrostly ve velmi značnou organisaci, které se ovšem za přízně vyšších kruhů i vlády neobyčejně dobře daří. V zemích československých r. 1890 čítalo se 511 českých spolků veteránských, které mají přes 32.000 členů a na 400.000 zl. jmění. Zajímavý je poměr mezi spolky českými a německými. Na Moravě je českých spolků veteránských 160 a německých jen 131, kdežto v Čechách je českých 351 a německých 536 (z těch asi mnohé skládají se z členstva většinou českého). Veliká síla spolků těchto vykládá se jednak jejich snahou poskytovat podporu členstvu v nemoci a stáří i při úmrtí, jednak snahou po slavnostní representaci při různých příležitostech. Veteránské spolky nejvíce kvetou v místech, kde převládá dělnictvo, z jejich vrstev se i nejvíce doplňují. Viděti, že naděje na podporu měla tu největší vliv. Dnes ovšem, kdy o pojištění pro případ nemoci, pohromy a stáří je postaráno jiným způsobem, je vzrůstání těchto spolků, které v kruzích měšťáckých

podporují jen tradici přežilého militarismu a tím proti sobě síň i nenávist, skoro vysvětlitelné.

Pro Čechy zahraničné život spolkový má velikou důležitost. Jím se sbližují; ve spolcích stýkají se přirůstající noví členové, právě z vlasti přicházející, se staršími, zvyklejšími již cizímu prostředí. Tím udržují svůj individuální ráz národní třeba již v několikáté generaci.

Spolčovací snaha proniká nejmocněji u Čechů amerických, o jejichž životě v nové vlasti stala se již při jejich stavbách zmínka. Každý Čech v Americe je prý členem nejméně dvou spolků. Spolky ty jsou nejvíce podpůrné; některé mají při rozvětvené organisaci přes 10.000 členů. Krajané naši spojují se též ve spolcích výpomocných (stavebních), které podílníku opatřují levnou půjčku na stavbu domu. Vedle těchto spolků, kterým leckterý Čech mnoho má děkovat za základ k pozdějšímu blahobytu, kvete tam spolková činnost zcela po způsobě našich spolků divadelních, zábavných, pěveckých. Jak činny jsou americké spolky vlastenecké, toho důkazem jsou vydatné hmotné podpory, kterých dostává se všem našim národním podnikům od amerických Čechů.

Mimo Ameriku Čechové zahraniční nejvíce spolčují se ve větších městech německých. Mají i svůj „Věstník českosl. spolků zahraničních“, nazvaný „Vlast“ (vyšlo ho již 18 ročníků vedle Českých listů zahraničních). V těchto spolcích zahraničních povstaly i některé knihy a časopisy (Netopýr, Blaník, Album k 300leté památce Komenského v Naardenu, Kalendář Čechů zahraničných). Čechové na Rusi a v Bosně žijící opanovali většinou závody průmyslové buď jako správcové jejich nebo stali se i jejich majiteli (některé závody zobrazeny byly fotografiemi).

Život Čechů dolnorakouských projevuje se ve spolcích způsobem mnohostrannějším. Vykládá se to jejich četným počtem (podle úředního sčítání napočteno Čechů v Dol. Rakousích 93·8%, 4% všeho obyvatelstva; ve skutečnosti je jich aspoň dvakrát tolik). V Dolních Rakousích udržely se i některé osady úplně české, jež zachovaly si svůj osobitý ráz v řeči, kroji, školství a způsobem života jeho hlavně v dědinách na jihozápad od Břeclavy. Jinak politický vývoj celého státu přirozeně v residenčním městě soustřeďoval též hojně Čechů. V dřívějších dobách bylo to hlavně úřednictvo, moderní rozvoj průmyslový obrátil do Vídně zejména hojné dělnictvo české. Přirozeně tedy všecky snahy a proudy osvětové českého národa našly ohlas i mezi Čechy vídeňskými.

Jsou činni i na všech polích kulturní činnosti, zejména v literatuře a v umění. České děti zachovávají se své národnosti hlavně pomocí soukromé české školy Komenského.

Výstavu Čechů dolnorakouských theoreticky doplňoval záslužný „Sborník Čechů vídeňských“, vydaný za redakce dra. J. Karaska národopisným odborem dolnorakouským. NVČ měla jistě i pro Čechy dolnorakouské veliký význam. Vzbudila u nich novou činnost, novou organisaci; zejména v českých obcích venkovských vynasnažuje se sesílit české vědomí, zachránit je tak pro nás.

Jak dá se spolkový život organisovat, toho nejlepší důkaz podala v oddělení spolkovém strana klerikální svou křesťansko-sociální spolkovou organisací. Navštěvovatel podivil se velikému rozvoji, vzrůstu členstva i činnosti za krátkou dobu. Strana klerikální postupovala tu zděděnou methodou katolické hierarchie. Co je zakořeněno, co je modní a oblíbené, to ponechává se jako základ, na to naočkovává své snahy. I při životě spolkovém na ty zábavy, na pěstování společenského života nanáší své snahy; chopila se hlavně prorážejících snah sociálních, sdružuje různé vrstvy v katolicko-sociální spolky vzdělávací — tak „Jednota katolických jinochů a mužů“, „Jednota katolických tovaryšů“, „Politický klub katolického dělnictva v Čechách“ a j. — třídí je odborně, pořádá sjezdy, zakládá jim své knihovny, časopisy; k tomu má i přiměřený vliv a prameny hmotné. Tu klerikálové opanovávají půdu bez boje a bez překážky.

Jak planá proti tomu je činnost všelijakých těch zábavních, čtenářsko-ochotnických spolků. Je to vyhasínající paprskování starých českých besed; sem zahnízdila se na mnoze jen malichemá ctižádost osobní. Plodnější jsou zajisté různé ty čtenářské živnostenské, řemeslnické, a u těch zase třídění podle živností a zaměstknání, různá bratrstva vzájemně se podporující, konečně i spolky sportovní.

Spolkový život vůbec u nás podroben všeobecnému vývoji našeho národního života. Dnes na př. všeliké besedování, okázalé blýskání se krojem a fábory, fangličkování a šumné slavnosti znějí nám prázdně a hluše jako překonané přežitky. Naše doba volá ovšem k jinému způsobu života spolkového, chce činnost plodnější, činnost zapřaženou hlavně na prospěch snah opravných ve zřízení sociálním, politickém i vědeckém. Snad tady naše ne-

obyčejná náklonnost ke spolkaření dala by se organisovanou prací uvésti na dobrou cestu.

* * *

S oddělením spolkovým dost úzce souvisí oddělení, které nazvalo se „Česká žena“. Mělo za účel „podati obraz ženské práce a znázorniti důležitost ženské otázky, jež ve vývoji národohospodářském u nás dosud řešena nebyla.“ (Kat. 453.)

Název oddělení tohoto i program slibuje více, daleko více, nežli ve skutečnosti navštěvovatel našel. Česká žena pojata tu s toho úzkého stanoviska, jak si většina našich vedoucích žen představuje snahy emancipační. Je tu zastoupena jen žena vrchních vrstev; nic tu o pravé české ženě venkovské, o jejím působení v rodině a v domácnosti. I když se navštěvovatel odkáže k ručním pracím, zejména na vyšívání v jiném oddělení, jak to úzký obor působnosti, jak to malý úsek veliké práce a významu naší ženy vesnické a dělnické! Ovšem ta žena vůdcům a vůdkyním našeho hnutí emancipačního málo je známa.

Ale i činnost ženy z vyšších vrstev jak jednostranně podána, jak daleko je to od těch snah, které u nás v ženskou otázku zaváděl zejména V. Náprstek! Pravda, jsou tu hojné spisy a časopisy od českých žen sepsané, kde jaký jejich obraz třeba nejpodřízenějšího významu, kde jaký diplom, čestné uznání: fotografie českých spisovatelek, filanthropek, umělkyň dramatických, virtuosek, lékařek, zpěvaček a tanečnic. Co je to vše proti jejímu nejvlastnějšímu působení zejména v rodině?

Tím ovšem nepopíráme vzácné zásluhy mnohých žen českých v různých oborech působnosti. Připadala jim jistá úloha v práci buditelské, vzdělavatelské; zejména v projevech lidumilných vykonaly ženy, jaho M. Riegrová, J. Náprstková, L. Olivová a j. neobyčejně mnoho. Podobně v literatuře mají své význačné zástupkyně; Božena Němcová na př. bude vždy jmenována mezi pěti šesti největšími českými spisovateli.

* * *

Nejstarší dobu osvětloval obraz „Pravěku zemí českých“, jehož památky umístěny ve zvláštním pavillonu. Toto oddělení mělo „ve hlavních rysech představiti obraz předhistorické kultury obyvatelů zemí českých“. Měl to být pouze doplněk ke sbírkám Českého musea, jež na výstavu nebyly zapůjčeny, doplněk zvláště

pokud se týká pravěku Moravy. Tato snaha za ochotné účasti z Moravy setkala se s nejlepším zdarem. Podávám tu stručný nástin podle Dra L. Niederle.

Z moravských bohatých nalezišť snesen sem přehojný materiál starší doby kamenné (palaeolithické), zbytky to ze zvířat buď vymřelých nebo z části vystěhovalých, jako mammuta, nosorožce, medvěda jeskynního, soba a j., jejichž kosti vedle hrubě otesaných kamenů člověku sloužily za zbraň a nářadí. Z mladší doby kamenné (neolithické), (jdoucí asi do r. 1000 př. Kr.), bylo tu zdobené nářadí z hlíny, kamene, kostí a parohů vyhlazených. To svědčí již o kultuře daleko vyšší. Nové obyvatelstvo, smíšené z potomků starších obyvatel a nově přišlých zabývalo se chovem dobytka — vůbec byla tu již zvířena naší podobná — i orbou. Po te od jihu, zejména vlivem obchodníků foenických, dostávají se k nám nástroje kovové, dělané z bronzu, a vyrábějí se domácně po celou t. zv. dobu bronzovou. V ní mrtví pohřbívají se se skrčenými těly. I první doba železná, t. zv. hallstattská, přišedší k nám rovněž z jihu, zanechala v našich zemích stopy. Ale s větším počtem památek potkáváme se u nás z doby hned po ni následující, t. zv. gallské (kostry na znaku ležící). V další době (od 1. stol. př. Kr. asi do 4. stol. po Kr.) vnikla k nám z provincií římských kultura klassická. Je to doba, kdy u nás počíná ovládati kmen národa slovanského, přišedšího od severovýchodu, až úplně zaujal zemi po odtažení Markomanů r. 451. V té době Slované mrtvé spalují a ukládají popelnice v hustých řadách do hrobů. Brzy nastává vlivem křesťanství pohřbívání mrtvých po našem způsobu. To je již doba přechodní, vyznačená zvláštními nádobami a záušnicemi.

* * *

V síních napodobeného hradu Kokořína našlo útulek oddělení, modernímu člověku nejméně sympatické — válečnictví.

Oddělení válečnické podávalo obraz o zbraních v nejstarších dobách; z doby kamenné a bronzové většina nálezů jsou právě zbraně. Zbraň v různých dobách obměňuje se podle pokroku vzdělanosti vůbec, podle toho, jak člověk proniká přírodu a jak vyvíjí se u něho technika vůbec. S vývojem zbraně však do válčení dostalo se více humanity, jak rozumí se z pokroku kultury samo sebou. Ve starších dobách usilovali o vyhubení poraženého nepřítele, aby se vítězi nestal již nebezpečným; odtud zabíjení za-

jatých, prodávání poražených do otroctví atd. Teď spojeno s tím nezbytné zlo, které je ve válce samé.

O válečnictví českém lze vlastně mluviti jen za dob husitských a po nich za Jiřího z Poděbrad. Později, zejména od války třicetileté nabývá rázu cizího; bitvy rozhodují se od vojsk, najatých z cizích dobrodruhů.

Na výstavě přirozeně bylo nejvíce pozornosti věnováno Žižkovi a jeho umění válečnému. Od něho může se odvozovati novodobé umění válečné vůbec. Principy, kterými on odchýlil se od současného válčení a kterými přemáhal nepřítele mnohem silnějšího, platny jsou většinou i v moderním válečnictví. Ve vojsko své, vždy dobře zásobené, zavádí železnou kázeň, jež založena na principu demokratické rovnosti. Jádro vojska tvořila u něho pěchota, které vymyslil důmyslnou vozovou obranu, a dělová střelba. Obranu a způsob boje určuje mu povaha místa; podle toho utváří si celý plán vojenský. Na pochodu postupuje proti nepříteli rychlým pochodem a překvapuje nepřítele neočekávaně; on však proti přepadení chráněn rozestaveným zhuštěným šikem. Podobně i v podrobnostech našlo by se mnoho ve válečnictví u něho, co vykládá se za vymoženost novější.

Tyto přednosti válčení Žižkova znázorňovaly mapy bojišť, výprav Žižkových a Prokopových, rozložení vojska při boji, diagramy; osobu Žižkovu osvětlují zejména práce Dra H. Tomana, jež byly zde vystaveny.

Jinak zobrazeno válečnictví různých dob hojnou zbraní a zbrojí, modelly starých tvrzí a hradů, figurinami ozbrojených vojáků, obrazy bitev a různých výjevů válečných, mapami a diagramy atd. K době novější vztahovaly se i některé písemné památky vynikajících osob a událostí válečných, modelly pomníků atd.

* * *

Mezi kulturně historickými přídatky NVČ českému právnictví přísluší vynikající místo. V něm dochoval se nám projev ducha českého tak samostatný jako v málokterém jiném oboru. Samostatný vývoj českého práva zastaven byl teprve Obnoveným zřízením zemským r. 1627. Od té doby vniká v ně duch cizí, zejména římské právo a německé. Dotknu se jen toho, co je nevyhnutelné pro charakteristiku tohoto oddělení.

Mezi přednostmi českého práva již Kornel ze Všehrd zejména vytýká krátkost pře, rychlé a laciné vyřízení její, sou-

vedlivé zastání všem bez rozdílu stavu. Pravdy a práva stejným způsobem směl dobývati „tak chudý jako bohatý, žena jako muž". Ovšem původní rovnost všech ve vývoji základů sociálních vyvinula se později na zvláštní právo kastovní, podle kterého jinak souzen pán, rytíř, duchovní, poddaný. Teprve od Ferdinanda II. proniká snaha zavésti právo jednotné. Hájena českost řízení soudního: na žádném soudu nemělo se jinak mluviti ani od cizinců nežli česky, „jakož právo země České káže".

Přednosti tyto týkaly se především českého práva zemského. V něm udržela se nejvíce svéráznost jeho. Do ostatních práv městských, církevních a selských vnikaly více cizí prvky, zejména městské opíralo se o právo německé, protože původně bylo určeno pro německé osadníky. Ale i tato podléhala navzájem domácímu vlivu obyčejů právních.

Vystavené předměty právní srozumitelněji mluvily jen k tomu, kdo byl theoreticky do českého práva trochu zasvěcen. Vztahovaly se k výkonům soudním, jež vystihovaly různé listiny, obsahující přísahy, rozsudky a jiná soudní akta; dále žaloby, smlouvy, kšafty, patenty atd. Výkonná moc soudcovská označována zevně všelikými odznaky soudcovskými, z nichž hojně zastoupena různá rychtářská práva, kříže, meče, pečeti (zvláště památná zemská pečet s obrazem sv. Václava) a j. Pěkně byly napodoby desky zemské. Z nich viděti, jak pomáhali si obratně (různou barvou desk, malbou na hřbetě, řadovým číslem a stručným nápisem), aby v ohromném množství záznamů o nálezech zemského soudu, jeho protokollech, různých smlouvách, usneseních sněmovních, nařízeních, právních změnách nemovitostí atd. bez dlouhého hledání nalezli příslušný akt. Vystavené imitace desk zemských (63 svazků [kvaternů] ze zemského archivu) jsou jen nepatrná část přebohatého materiálu, dosud málo prozkoumaného. Všech svazků zemských desk je přes 1700 vedle 156 kvaternů desk dvorských.

Zemské desky byly vzorem při zařizování knih městských, z nichž oddělení právnické podávalo dost hojné ukázky. Pro právo městské podán základ knihou Koldínovou „Práva městská království Českého" z r. 1579. Sbírku majestátů, státních listin, nálezů, vydávaly sněmy spolu s panovníkem ve „zřízení zemském".

Pro NVČ bylo by mělo obyčejové právo lidové, soudy vrchnostenské, zajisté největší zájem. Tu kromě dotčených rychtářských práv nemohlo být mnoho podáno. Naše literatura folkloristická

je právě na sbírky lidových obyčejů právních nejchudší, ač mezi lidem je po nich namnoze udržena houževnatá tradice.*)

* * *

K jiné stránce našeho vývoje vztahovala se další oddělení. Především český obchod. Zaujímáť v tak vyvinutém národě kulturním, jako je náš, vynikající postavení a vliv. U nás mimo to je zároveň měřítkem našeho sesamostatňování po stránce národohospodářské. Náš pokrok v obchodu, který je ovšem jen odlesk pokroku v ostatním světě, osvětlen byl historicky. Znázorněno, jak vypadal náš obchod v různých dobách minulých a na jaký stupeň vyšinul se v našich dnech. Přiměřeným způsobem zobrazen rozdíl v obchodování starém a nynějším. Provedeno to hlavně starým krámem ze 17. stol., ke kterému jsou doplňkem pěkné figuriny v kroji. K tomu družil se význam trhů v obchodě. Tu všecka činnost soustředěna jen na prodávání a kupování, kdežto dnes hlavní váha obchodní činnosti spočívá ve velkozávodech, v jejich pisárnách a peněžních operacích.

Jiná stránka, přispívající k rozvoji obchodu, je dopravnictví. Modelly a jinak zobrazen starý život formanský, vývoj poštovního a telegrafního spojení, železnictví, o dopravě po vodě poučovala souborná výstavka pražské společnosti pro paroplavbu na Vltavě a j. v. Soustavná sbírka platidel českých a význačných platidel světových osvětlovala jiný faktor života obchodního.

Největší péče věnována zobrazení našich peněžních a úvěrních ústavů. Velikou mapou, vypracovanou Fr. Kašparem, s vybíhajícími různě barevnými tyčemi, znázorněno českoslovanské peněžnictví dvěma terminy, menší mapou z r. 1863 a větší z r. 1893. Z nich viděti, že naše banky, spořitelny, záložny za krátkou dobu dospěly k neobyčejnému, místy až nezdravému rozvoji. Byloť r. 1893 u nás založen 693 (570 občanských, 123 hospodářských), 78 spořitelen a jen 10 bank. O stránce národohospodářské těchto ústavů čtenář našeho časopisu mohl se častěji poučiti v příslušných rubrikách. O významu jejich po stránce národnostní, o dobrém vlivu v krajích hospodářsky neuvědomělých, kde chrání proti lichvářskému vydírání, není sporu. Těmito ústavy spravuje se kapitál více než půl miliardy zl., jenž v různých krajích různě je rozvržen. Z celého oddělení tato stránka nás nejlépe charakte-

*) O právnickém oddělení na NVČ pojednáno vedle článku v katalogu odborně Drem K. Kadlcem ve „Světozoru“ 1895, č. 41.

risuje; vysvítá z ní naše průmyslová nepodnikavost, naše malá pokročilost v ohledu národohospodářském.

Po příkladě ciziny i u nás šíří se odborné školství obchodní, které obchodníka činí schopným konkurence. Toto zastoupeno je nyní 2 obchodními akademiemi, 3 obchodními školami trojtřídními, 2 dvojtřídními a 26 pokračovacími. Doplňkem k tomu rozvíjející se hojná literatura odborná.

Moderní duch ukazuje se též ve spolčování, jež u nás stalo se mocným faktorem zejména v obchodních a živnostenských komorách, v obchodních gremiích, společenstvech i ve volných sdruženích, jako je „Merkur", „Československá obchodnická beseda", „Český vývozní spolek". K nim řadí se pojišťovací společnosti pražské atd.

Vše to podává důkaz, jak znenáhla vymaňujeme se i v obchodě z cizích rukou, jak i zde ve své národní tradice přibíráme živel ze světového kulturního vývoje i k nám se deroucí.

* * *

Průmysl novodobý na NVČ zaujal místo zcela podružné, ač je součástí našeho vývoje národo-hospodářského a kulturního právě tak, jako na př. obchod. Upuštěno od rozsáhlejšího vystavování proto, že by se ve svých základech byla musela opakovat jubilejní výstava z r. 1891. Proto vyslovena zásada, aby na výstavu přibrány byly pouze ty výrobky průmyslové, které průmyslovou výrobu lidovou jen zdokonalují a doplňují, ukazujíce účastenství lidu československého v průmyslovém ruchu. Výrobky tyto, hlavně hospodářský průmysl, potraviny, textilně zpracované kovy, sklářství, dřevařství, papírnictví, výroby koží, kostí, rohů a j., přes to zaujaly velikou prostoru.

Z továrního velkoprůmyslu se zvláštní péčí zobrazeno české cukrovarnictví, které v dobách svého rozkvětu vyspělostí a vynalézavostí českých techniků stalo se schopným soutěže světové a bylo vzorem podobným podnikům cizím.

* * *

Obraz našeho rozvoje národního doplněn byl hlavně oddělením technickým (stavitelstvím a inžinýrstvím). Postupem, voleným i při jiných odděleních, ukázáno v něm, jak s vývojem vědy upotřebuje se prakticky výtěžků jejích v různých oborech

technických, v stavitelství, při stavbách silničních, železničních, mostových, vodních a při osvětlování.

Praha a předměstí podaly ve svém oddělení obraz o rozvoji města polohopisnými plány z různých let, vynikajícími stavbami moderními. Z nich viděti je ráz a směr naší doby, zcela rozdílný od dob předešlých. Co ve stavitelství vykonaly předešlé doby velkého hlavně stavbami chrámů, nyní pouze se udržuje, opravuje a napodobuje ve starých slozích. V tom je jistý pokrok proti „osvícenské“ době z konce předešlého a z počátku tohoto století, kde náboženský indifferentism tyto nádherné projevy lidského ducha úplně zanedbával. Naší době přisuzuje se vytvoření nového slohu „činžákového“, ovšem na malou chválu po stránce umělecké. Tento směr přivedl nutně moderní rozvoj kulturní, sociální a národo-hospodářský. Tím koncentruje se všechen život do větších měst, zejména hlavních. Staré domy rodinné musely popřát útulku četnějším nájemníkům. Touto potřebou vedena je i snaha stavitelská, připravit co možná nejvíce pohodlných bytů v novém domě. Bohatější rodiny uzavírají si svůj život rodinný do vil, jež hemží se hlavně poblíž velkého města.

Dřívější chrámy vystřídány veřejnými budovami, jež odpovídají všestrannějším potřebám naší doby.

Novověká snaha vzdělanostní pečuje hlavně o školství a s ním o příhodné budovy školní, jež v každé obci stavějí se ze všech budov nejnákladněji. Ve větších městech vedle toho musea, divadla, radnice, různé akademie, ústavy dobročinné a vědecké, budovy peněžních ústavů, spolkové domy a j., dávají příležitost k rozvoji vyššího umělečtějšího stavitelství. Ve stavitelství jeví se zároveň vnějším způsobem vývoj průmyslový, obchodní, národo-hospodářský a spolčovací. Stránka hygienická zasahuje tutéž svým vlivem; ohlašuje se při budovách veřejných i soukromých, hlavně však nutí k podnikání staveb jiného druhu, staveb inžinýrských v podobě kanalisace a vodovodů.

Tomuto rozvoji stavitelskému nemálo prospěl materiál, do stavitelství nově neobyčejnou měrou vnesený: železo a sklo. Těm přikládá se v budoucím stavitelském slohu největší vliv; těm připadá dnes již hlavní úloha při stavbě budov průmyslových a výstavních, pomocí travers, železných konstrukcí střech atd.; a hlavně ve stavbách inžinýrských. Stavební ruch uspíšen a zdokonalen je rozvojem dopravních prostředků, hlavně železnictví a silnic, staveb mostních a vodních.

Technické oddělení podavši nám názorně historický vývoj těchto staveb u nás, ukázalo nám zároveň kus našeho kulturního vývoje, širším kruhům neznámého. Bylo viděti z diagramů, jaká péče věnována u nás od dávna mostům a vodním stavbám, jaký důmysl osvědčili naši předkové zejména v rybnikářství, ve splavňování řek (o domácím původu svědčí staré, ryze české názvy), v moderní době za ně nastupují stavby meliorační; na jakých činitelích závisel u nás vývoj železnic, silnic, jak při těchto na př. ustupuje význam císařských silnic, poněvadž úlohu jejich přejímají dráhy, jak nyní koncentruje se snaha na silnice okresní a obecní, jakých úspor na nákladu, čase i silách získává se moderními vynálezy, zejména konstrukcemi železnými atd. Tolikéž při osvětlování měst plynem a elektrickým světlem bylo viděti, že za nejeden vynález, za nejeden pokrok zásluha přináleží českému techniku.

* * *

Jsem u konce se svým popisem a výkladem o NVČ. Uvázal jsem se v popis i těch odborů, které mi byly více méně cizí. Šlo mi při tom o to, aby celá práce na NVČ byla podána pojímáním jednotným, aby popisem tímto bylo ukázáno, jaké poučení odnášel si z výstavy jednotlivý pozorovatel. Pro svou osobu přiznávám se, že NVČ poskytla mi mnoho nového poučení. Hůře dařilo se mi, když jsem chtěl vyhověti intencím p. redaktorovým, abych při každém oddílu hleděl vystihnouti to, co v něm je specielně našeho, co nás charakterisuje proti jiným národům. Hledal jsem takové poučení v pracích odborných, bohužel málokde nacházel jsem k tomu odpověď. Charakterisuje to naše bádání vědecké. Čím jsem si v některých případech sám hleděl na tuto otázku odpověděti, je — jak sám cítím — neúplné.

Návrh pravidel českého hexametru přízvučného.

Napsal professor O. V.

(Pokračování.)

Srovnejme skupinu slyšenou v hovoru všedního života:

Co by jim *to* prospělo!?,

kdež bylo akcentováno slůvko „to".

Ze slyšeného každému jest patrno, kde je přízvuk, ale z napsaného nepoznáme snadno, které slovo jednoslabičné je přízvučné. Ona slova napsaná každý by četl:

◡̀ ◡ ◡̀ ◡ ◡̀ ◡ ◡̀ = co by jim to prospělo!?

Zkrátka, neradno hromaditi slova jednoslabičná, leda v takovém případě, kde omyl není možný.

Že ovšem i část víceslabičných slov může býti daktylem, vysvitne z příštího. Tak 1. neb 2. část slov pětislabičných, 2. část čtyřslabičných + enkl. . . .

B) Čeština, jak nahoře pověděno, spondejů nemá. I nezbývá nám, chceme-li přízvučně napodobiti antický hexametr, než připustiti za ně trocheje, jak činí i Němci. Tak učil již Dobrovský v Pelzelových Grundsätze 1795, str. 235.

Dle toho lze pokládati za „spondej" v češtině:

1. kterékoliv slovo dvojslabičné, při čemž nic nerozhoduje, je-li či není-li některá slabika dlouhá, tedy:

dává = — —	volá = ◡ —
dáte = — ◡	vede = ◡ ◡

Z téhož důvodu jako při trojslabičných slovech voliti budeme ovšem raději slova s dlouhými slabikami, neboť upříti se nedá, že nejméně se hodí ◡ ◡, poněvadž zní příliš slabě a úsečně. Srovnej verš:

Žalostný vede život, kdo svědomí zločinem stížil,*)

zvláště pak po caesuře, vlastně po arsi za caesurou:

Druha věrného soucit vždy mile v neštěstí jímá.

Čtení tu vždy jaksi uvázne, když přednášeč vysloví ono kratičké slovo ᴗ ᴗ. Nejlépe se hodí:

— — méně již: — ᴗ,
neb: ᴗ —, nejméně: ᴗ ᴗ

To vycítil již Štolovský ve svém mistrném překladě listu k Pisonům (Program XXIII c. k. gymnasia v Domažlicích 1894) a poznamenal na str. 16, že „hleděl aspoň délkou druhé slabiky slova dvojslabičného vyvážiti trochej". Že tím Štolovský dodal veršům svým větší plynnosti, lahody a skladnosti, není pochyby. Avšak mám za to, že není radno zavrhovati slova ᴗ ᴗ. Majíť stejné právo jako jiná dvojslabičná zastupovati spondej. Ovšem že z příčiny výše uvedené překladatel vyhne se jim, kde bude moci, a jen z nouze je připustí, — ale pak nebudiž mu to vykládáno za chybu. Kdo nemusí, neužije jich, a vadny byly by hexametry, ve kterých by často neb i velmi často slova ᴗ ᴗ se vyskytala, zvláště však dvakrát po sobě, což je málo snesitelno. Srovnej hexametr zajisté správný, ale nepěkný:

Všude květy zříš a bujnou kolkolem trávu,
neb: Vedu syna k vám, by se řemeslu vyučil řádně,

neb dokonce s caesurou ženskou:

zřela jemu v oči a vyčetla nesmírnou lásku.

Každý vidí, jak nepěkny byly by verše takové, — a přece takové verše jsou skládány; pozorný čtenář najde dosti dokladů.

2. dvě slova jednoslabičná, z nichž první jest přízvučné, druhé nepřízvučné, ale ovšem musí pak následovati slabika přízvučná. GH. 493, 9. str. 582.

I zde platí totéž, co pověděno právě o dvojslabičných slovech v předešlém odstavci. Srovnej:

že je, je-li = ᴗ ᴗ
díš-li = — ᴗ,
ve větě: „král nás uvítal vřele" slova „král nás" = — —,
ve větě: „to vás nemusí rmoutit" slova „to vás" = ᴗ —.

---

*) Prosím čtenáře, aby tyto a následující „verše" pokládal za prosu uvedenou ve verše jen ad hoc, abych na nich mohl demonstrovati, co myslím.

I zde podotknouti jest. že také části slov víceslabičných mohou býti „spondeji", jak níže uvidíme. Na př. obě polovice slov čtyřslabičných atd.

To jest asi materiál, ze kterého lze nejpřiměřeněji a také nejpohodlněji skládati český hexametr přízvučný, počítaje sem ovšem i slova jednoslabičná, o nichž bude zmínka níže.

C) Avšak v češtině máme i slova čtyř-, pěti-, šesti- a víceslabičná. Poněvadž těchto slov jest veliká hojnost, a nelze skladateli hexametru se jim vyhnouti, jest nutno i zde stanoviti pravidla, pokud jest možno, určitá.

1. Slova čtyřslabičná, za nimiž jest slabika přízvučná, měřiti jest vždy ὺ υ ὺ υ, při čemž opět nerozhoduje délka a krátkost — t. j. všecka slova čtyřslabičná měřiti jest jako dva „spondeje".

Ani zde nelze upříti, že ne všecka slova čtyřslabičná stejně výrazně znějí. Nejméně hodí se ovšem slova, v nichž všecky čtyři slabiky jsou povahou i polohou krátké, na př. karavana, povolali, vodometu, a j.

Nejlépe se hodí: — — — — = nejkrásnější, následníkům, nepřátelství atd.,
pak: υ — — — = pokárání, začátečník,
pak: υ — υ — = nenáleží,
pak: — υ υ — = černooký,
pak: — υ — — = sáhodlouhý,
a: υ υ — — = sněhobílý, Čelakovský.

Ostatně každý překladatel snadno odhadne sluchem, je-li slovo důrazné, ale žádoucno jest, aby aspoň poslední slabika byla dlouhá. Jsou-li obě poslední slabiky krátké, zakončuje se slovo příliš slabě: rozstoupili, jsou-li poslední tři slabiky krátké, čte se ještě hůře: následuje = — υ υ υ (naopak υ υ υ — nevadí, na př. hluchoněmý).

Ale opět připomenouti jest, že všecka slova čtyřslabičná bez rozdílu mohou zastupovati dva spondeje, tedy i slova, jejichž všecky čtyři slabiky jsou krátké.

Pozn. Je-li za slovem čtyřslabičným enklitikon, po němž je slabika důrazná, enklitikon prostě se přikloní a nastane měření: ὺ υ ὺ υ υ, na př.:

rychlonohý tu odvětil . . .
krásnovlasá mu dívčina řekla.

Tento případ se do hexametru hodí. Srv. Štolovský v XXIII. progr. gymn. v Domažlicích, verš 335—336:

... by radu tvou rychle pojala chapavá mysl a podržela ji věrně.
v. 344: čtenáře zároveň bavě a naváděje ho k dobru.

Když by však po enklitiku bylo ještě jedno enklitikon, převezme první enklitikon přízvuk, a měřiti budeme ű u ù u ù u, j. polekali se ho. Tento případ se do hexametru nehodí.

O slovech pětislabičných později.

2. Slova šestislabičná, jsou-li složena ze dvou složek trojslabičných, měřiti jest ű u u ù u u (GH. str. 579., odst. 3.), tak: paterонásobný, desítislabičný, jindy vždy ű u ù u ù u.

O vyslovování odchylném, na př. ne*svě*domitější ű ù u u ù u viz GH. str. 579, odst. 2.

Pravidelně akcentování zavésti jest i ve slovech cizích, ač dělají obtíže, a jen per nefas dovoliti jest licenci ve vlastních jmenech, s nimiž vždy byly a budou nesnáze. Srovnej Ov. Met. I. 390:

inde Promethides placidis Epimethida dictis . . .,

kdež slovo „Epimethida“ slove po česku „Epimetheovnu“ — hrozné to slovo, které jsouc měřeno ű u ù u ù u zabírá tři stopy. Ovšem, že se konečně někam vměstnat dá, ale verš pak hezký není. Snad by tedy bylo lze měřiti ű u u ù u u — ale jen licencí, když není jiné pomoci.

Slova více než šestislabičná jsou již řídká, a skladatel hexametru se jim raději vyhne. Proto jen krátce.

3. Slova sedmislabičná, jsou-li složena, měří se dle složek svých, j. padesáti-letého ű u ù u ù u(ù). Jak měřiti slova sedmisl. nesložená, není na jisto postaveno. Tak slovo „nepopíratelnému“. Měřiti jest ű u ù u ù u(ù) či ű u ù u u ù u? „Zaznamenávající“: ű u u ù u ù u či ù u ù u ù u(ù)? Rovněž tak slova osmislabičná.

Tak: jedenáctero-násobný ű u ù u u ù u(ù). „Zaznamenávajícímu“ lze snad měřiti ű u u ù u u ù u vedle ű u ù u | ù u | ù u.

I devítislabičná slova lze najíti, j. jedenáctero-násobného = ű u ù u u ù u | ù u. Viz i GH. str. 579.

4. Slova pětislabičná. Jak měřiti slova pětislabičná, není rozhodnuto. Jest bedlivě rozeznávati mezi pětislabičnými slovy složenými a nesloženými.

Složená slova pětislabičná měřiti jest podle jejich složek. Skládá-li se slovo ze dvou složek, z nichž prvá je trojslabičná,

měřiti jest: ű u u ù u, j. červenobílý, růžovoprstá, útěchodárny, desítiletý, národopisný... Má-li prvá složka sudý počet slabik (dvojslabičná), měřiti jest ji trochejsky, tedy celé slovo: ű u ù u u, j. jednoslabičný, prostonárodní, staroslovanský, pravdymilovný, bratrovražedný, rychlonohého, duchamornému... GH. str. 579, odst. 3

Pozn. Mají-li prvá slova za sebou enklitikon, za nímž je slabika přízvukovaná, měřiti jest ű u u ù u u, druhá pak slova měříme v tom případě ű u ù u ù u. Na př.:

chlapec desítiletý se ztratil = ű u | ű u u ù u u | ű u;
pravdymilovný to člověk = ű u | ù u | ù u | ű u

Měření slov pětislabičných nesložených není dosud na jisto stanoveno a ujednoceno. Gebauer v § 492 vyslovuje se o nich takto: „Hlavní přízvuk jest na slabice prvé, bez přízvuku jsou nejčastěji slabiky sudé, přízvuk pak vedlejší mají nejčastěji slabiky liché," tedy „nepovezeme", „nevyhodíme" měřiti jest ű u ù u(ù), „avšak vedle toho (analogií podle kladného „pòvezème" atd.) také nepovezeme, nevyhodíme = ű u u ù u.

V odstavci příštím (na str. 579) pak čteme: „Přízvuk vedlejší jest na slabikách lichých jistější a pevnější, když slabiky sudé jsou krátké a když slabiky liché jsou dlouhé nebo kořenné a tedy významem vynikající j. „nepředvídaný". „Když takové převahy při slabice liché není nebo když naopak řečenými vlastnostmi vyniká sousední slabika sudá, tu přenáší se přízvuk vedlejší snadno na slabiku tuto; řekneme spíše nëobyčějný, nějbohatější, nějpràvdivější než nëobýčejný, nějbohàtější" atd.

Dle této nauky v GH. není přízvuk slov pětislabičných v češtině dokonce tak ustálen jako v jiných slovech. Gebauer (jako dříve už Dobrovský,) připouští dvoje přízvukování slov pětislabičných, ovšem že věc tu vymezil. Dle pravidla jeho jest pravidelné měření nesložených slov pětislabičných ű u ù u(ù), a toto měření je tím pevnější, čím více přízvuk slabiky třetí je podporován její délkou nebo tím, že je slabikou kořennou, neb oběma, na př. uveř*ej*něný, zau*jí*mají.

Nemá-li slabika lichá (třetí) délky ani není kořennou, může podržeti přízvuk. Zvláště může podržeti přízvuk, když slabiky sudé, tedy druhá a hlavně čtvrtá, jsou krátké.

Ale vedle toho připouští i měření ű u u ù u.

Naproti tomu prof. Josef Král v Listech filologických XX. 350 odst. 6. připouští toliko měření ű u u ù u, ať je délková povaha slabik slov pětislabičných jakákoliv.

Věc ta musí býti nějak rozhodnuta, a to buď stanoveno za normální měření jen jedno z obou (ὺ ᴗ ὺ ᴗ ᴗ neb ὺ ᴗ ᴗ ὺ ᴗ), při čemž bylo by nevyhnutelno přesně stanoviti odchylky, aneb připustiti obě měření za stejně oprávněna. Rozhodnutí to není tak snadno, a myslím, že vyžaduje dlouhých, důkladných a všestranných zkoušek sluchem i nějakým spolehlivým strojem měřícím. Chtíti zachytit vedlejší přízvuk slov pětislabičných sluchem a chtíti stanovit nějaké všeobecné pravidlo, jest i nesnadno i nespolehlivo, jak se každý může přesvědčiti zkouškami. Vedle toho, že sluch jest měřítko subjektivní, nevysloví nejen všickni lidé totéž slovo stejně, ba ani týž člověk v různé době totéž slovo stejně nepronese, nýbrž i — což je podivno a překvapující — leckdy totéž slovo od téhož člověka vyslovené není slyšeno za téže doby stejně od několika posluchačů.*) I lze bezpečně souditi, že obě výslovnosti skutečně jsou, a to i u týchže slov, poslední pak okolnost, že nebylo slovo stejně slyšeno, vysvětliti jest jednak ovšem omylem toho onoho poslouchajícího, jednak však také slabostí a jakousi neurčitostí přízvuku vedlejšího slov pětislabičných. Někdy, zvl. při rychlé neb důrazné mluvě nelze ani s určitostí zachytiti přízvuku vedlejšího. Nechť to každý zkusí. I zdá se někdy, že sluchem věc ta se ani rozhodnouti nedá. Kterak to vysvětliti?

Ve slovech dvoj-, troj-, čtyř- a šestislabičných jest trochejský chod zjištěn. Tak ve dvouslabičných ὺ ᴗ, na př. *ve*de, v trojslabičných ὺ ᴗ ὺ, není-li za ním slabika přízvukovaná, ὺ ᴗ ᴗ, je-li za ním, j. *ve*de*me* — *ve*deme, ve čtyřslabičných ὺ ᴗ ὺ ᴗ, *ne*ve*de*me, v šestislabičných: ὺ ᴗ ὺ ᴗ ὺ ᴗ j. *ne*oče*ká*va*li. Po prvé slabice, která má hlavní, nejsilnější přízvuk, umlkne slabika druhá, ale třetí zase oživne, čtvrtá umlkne atd., takže akcent bývá nejčastěji na slabikách 1. 3. 5. atd. Tomuto způsobu akcentování podrobují se česká slova skoro vesměs, a vedlejší přízvuk posunuje se dle toho, jak bylo slovo rozšířeno, jen přízvuk hlavní je vždy na prvé slabice. Srovnej:

*po*zo*ro*val *ne*po*zo*ro*va*li.

Avšak u slov pětislabičných jest věc poněkud jinak. Jisto jest, že 1. prvá slabika má přízvuk hlavní, 2. druhá je zcela bezpří-

---

*) Tak dálo se nám, když jsme se pokoušeli stanoviti vedlejší přízvuk slov pětislabičných činíce s professory Fischerem, Mejsnarem, Němcem a Stránským zkoušky se žáky.

zvučná. Rovněž slabika pátá, je-li za ní slabika přízvučná, pozbývá úplně všeho přízvuku. 3. Zbývá slabika 3. a 4.

Z povahy českého přízvukování, na které jsme právě poukázali, plyne, že po úplném poklesnutí slabiky druhé měla by slabika třetí nabýti zase síly.

Avšak poněvadž poslední slabika (pátá), následuje-li ovšem slabika přízvučná, je **vždy** bez přízvuku, jest docela přirozeno, že hledá opory ve slabice předcházející, které již tím dána jest možnost nabýti jakési síly.

Z výkladu tohoto vysvítá, že slabikám i třetí i čtvrté z poměru jejich k sousedním slabikám slova pětislabičného dána jest možnost nabýti síly, a to třetí slabika po bezpřízvučné předcházející (druhé), čtvrtá od následující (páté) bezpřízvuké, že tedy lze vysloviti i ̀◡ ◡ ̀◡ ◡ ◡ i ̀◡ ◡ ◡ ̀◡ ◡, rozumí se, že ne zároveň, nýbrž buď jedním neb druhým způsobem. Avšak nevelká síla přízvuku vedlejšího dává vyniknouti poněkud i slabice druhé z nich, t. j. má-li vedlejší přízvuk slabika 3. a 4., slabost tohoto vedlejšího přízvuku nemůže vždy zcela pohltiti síly slabiky čtvrté, a má-li vedlejší přízvuk slabika 4., slabost tohoto vedlejšího přízvuku nemůže vždy potlačiti síly slabiky třetí.

Kdy nabývá přízvuku třetí a kdy čtvrtá slabika, závisí na okolnostech různých, které dosud nejsou všecky ani prozkoumány ani vysvětleny. Že tu působí analogie, není pochybnosti, ale dosud není dokázáno, kde a pokud. Slyšel jsem vyslovovati „nevy*vo*lali“ a „nezavol*a*li“; působila-li na ono vyslovování analogie slovesa „*vo*lali“ a na toto zas analogie slovesa *zavola*li, nemohu dokázati, ale nebylo by to ani divno ani nemožno. Slyším-li pořád a pořád *vo*lali, není divu, že slyším i vyslovuji *ne*vy*vo*lali (jest tu „vy“ zcela bezpřízvuké), ale naproti tomu slyším i vyslovuji *vy*vol*a*li, *za*vo*la*li, a není rovněž divu, vyslovím-li *ne*zavol*a*li. Že i délky slabik působí, jest jisto. Mimo to beze vší pochyby vliv má i způsob, jak původní krátká slova vzrostla v pětislabičná, t. j., kterými předponami a příponami či oběma zároveň. Avšak i ta okolnost, jaká jest věta, ve které jest pětislabičné slovo, jest velmi závažna. V otázce vyslovím leckdy slovo to jinak než ve větě tvrdící, zvláště když těžiště otázky vězí právě ve slově pětislabičném. Podobně jest věc, vyjadřujeme-li větou na př. podivení, překvapení, sklamání. I to má váhu, je-li slovo na začátku věty či na konci či ve středu, vyslovíme-li s velikým důrazem slovo před slovem pětislabičným stojící či za ním, a snad i jiné okolnosti

Snad vládne tu zákon, jehož dosud neznáme, ale musíme hledět vyzkoumati, nemá-li tu vládnouti libovůle — pole to českým filologům vděčné.

Tímto výkladem snažil jsem se vysvětliti toliko, proč je možno, že slyšíme dvojí přízvukování slov pětislabičných, nikoli však jsem neurčoval, které přízvukování je normální a pravidelné a tedy pro překladatele závazné.

Otázka naše jest dosud málo, velmi málo prozkoumána, a bude třeba co největší počet slov pětislabičných (ne-li všecka) sebrati a každé zvláště vyšetřovati, a to bedlivě, a teprv až bude normální přízvuk všech zjištěn — ač-li to možno — bude lze stanoviti pravidlo určité a pevné a i nalézti jeho pravou příčinu.

5. Slova jednoslabičná. Pravidla, týkající se jednoslabičných slov jsou u Gebauera v § 493, str. 579 atd., i netřeba se o nich šířiti. Vytýkám zde jen to, co pro hexametr pokládám za nejnutnější. 1. Kdy má slovo jednoslabičné přízvuk, rozhoduje obyčejně smysl, t. j. přízvuk větný. Vizme:

To jest ten člověk, To jest ten člověk,
To jest ten člověk.

2. Jestliže slovo přikloněné následuje, t. j. je-li za slovem, k němuž se přiklonilo, tu může zůstati bez přízvuku jen tehdá, když za ním jest slabika přízvučná. Tak: nikdo tam nechodí = ὺ υ υ ὺ υ(ὺ), chodíval tam denně = ὺ υ ὺ υ ὺ υ. Naproti tomu: zdali pak jsi slyšel = ὺ υ ὺ υ ὺ υ.

3. Každé slovo přikloněné, ať z předu, ať ze zadu, t. j. ať předchází, ať následuje, platiž pro hexametr za bezpřízvuké, nemá-li přízvuku větného, na př. pan učitel, ten nepořádek atd. Viz GH. § 493 odst. 1. pak str. 580α, 581, 1., 2., 4., na str. 582, 5. Na př.:

Řekl pan učitel žákům, ať nechodí do školy pozdě,
Vejdi v tu zahradu krásnou a všeho si natrhej kvítí.

Caesury.

Žádný hexametr není správný bez caesury.
Možny jsou v hexametru přízvučném caesury všecky.

1. Πενθημιμερής č. caesura mužská v třetí stopě.

Poněvadž slova nemohou přesahovati ze stopy do stopy tak jako v hexametru časoměrném, jest nutno, aby these 3. stopy byla vyjádřena jednoslabičným slovem důrazovým; před-

cházeti mohou buď dva daktyly, neb jeden daktyl a jeden „spon-dej“, z nouze dva spondeje, ale ty, pokud možná, nechť skládají se z důrazných, pádných slov, na př.:

Dozorce chodíval k nám = ŭ́ ŭ ŭ ŭ́ ŭ ŭ ŭ́ ||

Co musí býti po tomto jednoslabičném důrazovém slově?

a) buď dvě jednoslabičná slůvka bezdůrazá, která s oním důrazným slovem jednoslabičným tvoří (jsouce vyslovena jedním dechem) daktyl: || by se podíval na postup díla = || ŭ ŭ ŭ́ ŭ ŭ ŭ́ ŭ ŭ ŭ́ ŭ. Celý verš zní:

Dozorce chodíval k nám || by se podíval na postup díla.

b) dvojslabičné slovo bezdůrazé*):

Skutků těch nezhubí žár ani nezkazí povodně příval.

c) jedno jednoslabičné bezdůrazé:

Nemáš-li dostatek sil, bys provedl takový úkol,
raději práce se vzdej, neb posměchu neujdeš jistě.

Může-li toto slovo bezdůrazé býti povahou neb polohou dlouhé, lépe zní, ale i slůvko zcela krátké (a, že, tu . . .) budiž pokládáno za bezvadné:

Spustil se veliký déšť a veškeru úrodu zkazil.

Mám za to, že se verše s takovýmito kratičkými slůvky v arsi třetí stopy dobře čtou, zvláště zachovává-li čtenář caesuru. Připustí se tím i velmi mnoho slov, bez nichž mnohdy caesury nelze ani provést. Lze-li tedy vyvoliti slovo ať povahou ať polohou dlouhé, jest lépe, avšak i slova zcela krátká buďtež pokládána za bezvadná a netřeba se jim vyhýbati.

2. Κατὰ τρίτον τροχαῖον č. caesura ženská ve třetí stopě.

Třetí stopa začne dvojslabičným slovem, po němž musí přijíti bezdůrazé slovo jednoslabičné, ale nikoliv enklitikon tohoto

*) Jsou to nejčastěji slůvka dvojslabičná, která silným přízvukem větným předešlého slova jednoslabičného ztrácejí svůj přízvuk na dobro — jindy, t. j. v jiném postavení podržeti jej však mohou. Na př.: Máš *toho* málo!? Zde slůvko „toho“ mezi „máš“ a „málo“ ztratilo svůj přízvuk, ač bychom změnou smyslu mohli také říci: Máš **toho** málo? Takové věty jsou ještě na př.: **To aby** čert vzal! **Co asi** dělá? **Kdo tady** mluví! **Ty tedy** nepovíš pravdy? **Já kdybych** na tvém místě byl... **Já jenom** nechci... Avšak jsou také slůvka dvojslabičná, která, kl… se k slovu následujícímu, ztrácejí přízvuk, jsouce zároveň pojítkem k předešl… j. ani, aby atd

slova dvojslabičného. Tato caesura je v češtině mnohem hojnější než mužská.

Zavanul příjemný vánek, jenž ovíval korunky květů.

3. Ἑφθημιμερής sama neb spojená s τριθημιμερής.

Zásady platí tu tytéž:

Nejsi-li sám, měj na úzdě řeč, neb bezpečen nejsi.

Tyto dvě caesury jsou u starých mužské.

Vlastnost českého přízvuku, že totiž slovo nesmí přesahovati ze stopy do stopy, čímž vzniká nutnost, že caesuru mužskou vytvořuje toliko důrazové slovo jednoslabičné, jichž je v češtině veliký nedostatek, nutí skladatele k tomu, aby vytvořoval hexametry s caesurou ženskou. I navrhuji pro jazyk český, aby i caesury ἑφθημιμερής a τριθημιμερής směly býti ženské: — ∪ ∪ — ∪ ‖ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ‖ ∪ — ∪ ∪ — ∪, jak se i v německých hexametrech vyskýtají. Ovšem že jimi jest hexametr rozdělen na tři téměř stejné části. Avšak i jedinou caesurou ženskou ve 3. stopě rozpadá se hexametr na dva stejné skoro díly! Kromě toho měíme na paměti, že ono rozdělení na tři části své jednotvárnosti zcela pozbude, jestliže po oněch dvou caesurách ženských jest interpunkce, a oba trocheje před interpunkcí mají silný přízvuk větný. Zachová-li čtenář oboje (i přízvuk větný i interpunkci), zmizí úplně ona rozkouskovanost, poněvadž pozornost posluchačova jest obrácena na smysl věty. Sr. Ov. Met. II. 279:

Tvá-li to vůle, a zkázy jsem hodna, ó nebeský otče,
proč Tvé váhají blesky?...

neb ib. v. 144: Povinnost volá: hle temno již prchlo, již Jitřena září.

Nicméně užívati jest těchto caesur jen zřídka, neb tam, kde skladatel chce na oba trocheje položiti silný důraz, j. zde na vůle a hodna.

Snad i trithemimerés sama (bez hephth.) mohla by býti připuštěna, ale zase jen zřídka a tam, kde ráz verše toho dovoluje nebo přikazuje. Snad Ov. Met. II. 313:

srazil jej v ráz, když ohněm byl zuřivé udusil ohně.

Rovněž připustiti jest, aby v tomto případě mužské i ženské caesury se střídaly, jak se leckdy děje i v hexametrech německých.

Z výkladu o caesurách patrno, že český hexametr musí míti aspoň jedno slovo jednoslabičné.

Celkem jsou caesury v českých verších jednotvárny.

Daleko jednotvárnějši jest prý český hexametr neustálými diairesemi. Kolik českých daktylů, tolik diairesí (mimo slova delší, jako pětislabičná, a zvláště složená, j. červeno-bílý), podobně ovšem, kolik českých „spondejů", tolik skoro diairesí (zase vyjma slova delší). Jakési vystřídávání způsobují slova bezdůrazá. která s předcházejícím slovem tvoří stopu, a pak slova delší, j. čtyř- neb pětislabičná atd. Ale právě tato delší slova do hexametru méně se hodí.

Avšak věc ta nemusí nás rmoutiti pranic. Četné tyto diairese vyplývají z povahy českého přízvuku, ale tato povaha našeho přízvuku jest **právě zároveň i význačnou povahou samého jazyka** našeho. České ucho je diairesím zvyklé i v hovoru i v básních i v prose. Ostatek v plynulé řeči není přestávek mezi jednotlivými slovy, není-li k nim příčiny, a tedy nejsou to vlastně ani diairese.

Jako nejsou českému uchu nelibé verše trochejské a iambické, ačkoliv i tam končívají se stopy zároveň se slovy, tak ani hexametr přízvučný není k vůli diairesím jednotvárný ani nelibý, nýbrž jedině přiměřený a lahodný.

Jen hledě k antickému nebo německému hexametru lze mluviti o jednotvárnosti našeho verše. Snad cizinci by se nelíbil, ale nám bude dovedně složený hexametr přirozený, lahodný a přiměřený.

Nejlepší hexametry přízvučné jsou, jak už nahoře povědčno, od Edv. Štolovského. (Dokončen...

O zásadě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovnictví

se zřetelem na rakousko-uherskou banku.

Píše Dr. Cyrill Horáček.

I. Zásada soukromohospodářská.

1.

Dvěma principy řídí se činnost hospodářská: buď soukromohospodářským aneb veřejnohospodářským. Účelem prvého jest vedle ukojení konkretních potřeb hospodářských ještě jisté plus zbývající po uhražení nákladů výrobních, tedy zejména i po odečtení mzdy a úroků z investovaného kapitálu. Plus toto jest ziskem a spadá pod pojem zisku podnikatelského, jak jej vymezila klassická ekonomie. Zisk jest tedy při tomto způsobu hospodaření momentem rozhodujícím, čím vyšší zisk, tím účelnější a dokonalejší činnost hospodářská.

Při zásadě veřejnohospodářské popud zisku ustupuje naopak do druhé řady. Účel hospodářské činnosti se úplně vystihne, uhradí-li hodnota výrobku pouhý náklad výrobní a jen z opatrnosti dociluje se zpravidla nepatrná poměrně kvota zisku k budoucímu zajištění nerušené činnosti hospodářské, na př. ve formě reservního fondu.

Princip soukromo- i veřejnohospodářský ode dávna v hospodářství společenském v různém rozsahu docházely platnosti. Avšak určitě tvrditi lze, že stoupající kulturou přibývá půdy působnosti principu veřejnohospodářského naproti soukromohospodářskému. V antických despociích, kde jmění státu bylo totožným se soukromým jměním vladaře, zásada veřejnohospodářská ovšem proniknouti nemohla. Vždyť i tehdejší daně a dávky měly za hlavní účel vydržovati soukromé vojsko a nákladný dvůr vladařský a rozmnožovati jeho poklady. A ještě za dob ranního středověku

považováno i territorium říšské za vlastnictví, jež mohl panovník libovolně mezi dědice své rozdělovati. Také berní vykořisťování provincií římskými prokonsuly za zřejmým účelem soukromého obohacení bylo úkazem zcela obyčejným. Konečně i ve státech novodobých různé regály výsostní, zejména mincovní, poskytovaly panovníkům a později vládám hojný zdroj soukromých důchodů a dodnes některé státní monopoly, na př. tabákový a solný neslouží podstatně jinému účelu než fiskálnímu, t. j. co největšímu rozmnožení státního důchodu.

Moderní pojem o úkolech a podstatě státu nezůstal na vývoj poměrů těchto bez účinku. Ovšem právě liberalism politický a ekonomický přivedl zásadu soukromohospodářskou k neobmezené platnosti, prohlásiv svobodnou soutěž za nejsprávnějšího a nejúčinnějšího regulatora vší hospodářské činnosti a povýšiv soukromý egoism za první a nejvznešenější ctnost ekonomickou. Ale z druhé strany množící se úkazy nebezpečné choroby sociální způsobily rozhodnou reakci a dnes jest správné vymezení hranic mezi zásadou veřejnohospodářskou a soukromohospodářskou ve všech oborech činnosti ekonomické nejzajímavějším, ale zároveň i nejnesnadnějším problémem, ba samým východiskem pro řešení otázky sociálné.

Tolik ale aspoň v zásadě tvrditi lze již dnes, že princip veřejnohospodářský tam dochází svého oprávnění, kde prospěch celé společnosti aneb valné většiny její, zejména ale vrstev ekonomicky slabých, stojí proti zájmům jednotlivce aneb tříd v držení hospodářské moci se nalézajících. Odtud prýští povinnost veřejnoprávních útvarů společenských jako státu neb obcí nejen k oněm funkcím podstatně etickým jako výkonu spravedlnosti, policii bezpečnostní, veřejnému školství, ale i ekonomickým, jako mincovnictví, navigaci, silničnictví, poštovnictví, železnictví, živelnímu pojišťování neb při obcích kanalisaci, osvětlování, dlažebnictví atd., jež by soukromou iniciativou buď vůbec k místu přivedeny nebyly, aneb prováděny byly dle principu soukromohospodářského, to jest na úkor prospěchu a zájmů celku. A tu jest zřejmo, že právě ve směrech těchto působnost státu a obcí stále se rozšiřuje, že státu a obcím theorie i prakse stále důležitější a rozsáhlejší úkoly sociálné přisuzuje, že krátce princip veřejnohospodářský ve všech oborech vzrůstá a zatlačuje princip soukromohospodářský.

Při tom nelze však, jak z pověděného již plyne, princip veřejnohospodářský stotožňovati s akcí postátňovací. Jest to ovšem

stát v moderním, sociálně-politickém smyslu pojímaný, tedy nikoliv stát konkretný, jenž dle vlastního svého úkolu největší obor funkcí těch převzíti musí, leč tím nijak vyloučena není kompetence jiných organismů veřejnoprávních, ať již existujících, jako zemí, okresů a obcí, aneb v budoucnosti ad hoc utvořených.

Kompromis jakýsi mezi principem veřejnohospodářským a soukromohospodářským spatřován by mohl býti v systému koncesním, kdy stát výslovným udělením povolení k existenci hospodářského subjektu, po případě schválením stanov na vznik a činnost jeho větší neb menší vykonává vliv. Avšak podstata státního koncessování jest pravidelně rázu živnostně neb bezpečnostně policejního a vnitřního hospodářského ústrojí se netýká. Ba i tam, kde státu též na hospodářskou činnost vyhražen jest dozor trvalý, jako na příklad u nás při společnostech akciových, odmítá on důsledně každou zodpovědnost za činnost tuto a výsledek její. Proto koncesní a dozorčí činnost státu dokonce nelze považovati ještě za uplatnění principu veřejnohospodářského, třeba ovšem v jednotlivých případech vliv státu skutečně dovedl aspoň nepřímo výhonky soukromé zištnosti při některých hospodářských organismech obmezovati.

2.

Položme nyní otázku, jakým principem, zda veřejnohospodářským či soukromohospodářským vedena býti má činnost banky cedulové, kteráž otázka jak v theorii tak v praksi zůstává dosud spornou. Tu třeba především vymeziti funkci i hlavní účel banky cedulové.

Prvním úkolem banky cedulové jest zajisté výdej bankovek. Bankovka ze soukromoprávního stanoviska vzato, jakožto poukázka majiteli svědčící, na okrouhlou hodnotu drahého kovu znějící, bankou na sebe samu vydaná a na viděnou v kovu splatná, zdánlivě ovšem jakékoliv veřejné povahy postrádá. Také skutečně původ bank cedulových zakládal se v čistě obchodních potřebách, kdy při právní nejistotě středověké a málo bezpečných komunikacích zasýlání velkých sum peněz kovových přespolní tržbě značně bylo na závadu. Banky cedulové povstaly totiž z bank depositních ve smyslu dnešních bank žirových, do nichž obchodníci ukládali na účet svůj drahý kov, aby jednoduchými písemnými stvrzenkami a zároveň poukázkami bankovními složenou hodnotou lehce a hbitě mohli disponovati. Teprve když zkušenost

poučila, že majitelé drahého kovu nikdy všichni najednou za bankovní poukázky hotové vyplacení nežádají, počaly banky vydávati bankovky ve větším množství, než kolik úhrada kovová činila, uhražujíce přebytek jinými svými pohledávkami, čímž teprve značného zdroje zisku docílily. A praktičnost, mobilnost a lehká přenosnost bankovky zjednala jí záhy oblibu a populárnost stále rostoucí. Bankovka přestala býti papírem výhradně obchodním a stala se měnidlem a platidlem všeobecně užívaným, nabyla krátce rázu peněz. Bankovka tedy, třeba dle původní povahy své postrádala vší zákonné nucenosti, stala se přece záhy v životě hospodářském živlem, k němuž i stát zaujati musí určité stanovisko. Neboť ražbu peněz kovových, t. zv. mincovnictví, pokládá stát právem od dob nejstarších za svůj výhradný výsostní regál. Jakmile tudíž vlivem novodobého úvěrnictví objevily se nové prostředky cirkulační, jež funkci peněz tak dokonale zastávaly a takového rozšíření i obliby došly, jako bankovky, nemůže k existenci jich stát zůstati divákem lhostejným.

Ještě daleko mocnějším musí býti ovšem zájem a vliv státu tam, kde následkem privilegovaného postavení banky cedulové bankovky její prohlášeny jsou za měřidlo a platidlo zákonné s nuceným oběhem a dokonce pak tam, kde při rozháraném úvěru státním a emissi státních peněz papírových, jež na rozdíl od bankovek každé úhrady postrádají a jedině o úvěr státu opřeny jsou, nucena jest banka cedulová opustiti základní princip cedulové politiky bankovní, totiž směnitelnost bankovek svých za drahý kov. Neboť tehdy bankovka ztrácí pravou svou podstatu, odtržena jest od pevné base své kovové, nerepresentuje více ve skutečnosti tu hodnotu drahého kovu, kterou na sobě hrdě má napsanou a stává se rovněž pouhým úvěrovým papírem bez vnitřní hodnoty.

Avšak emissí bankovek úkol banky cedulové není vyčerpán. To jest činnost čistě mechanická a banka má úkol ještě další. Bankovka neslouží pouze účelům cirkulačním, ona má na vyšším stupni hospodářském též funkci úvěrovou. Jest to právě ona část bankovek, jež drahým kovem uhražena není, která určena jest účelům úvěrným. Úhradou bankovek těchto jsou totiž krátkodobé pohledávky banky a to v první řadě směnečné (eskont), v druhé řadě na movité zástavy, zejména cenné papíry (lombard). Směnitelnost bankovek za drahý kov, ať již faktická aneb aspoň fingovaná, předpokládá totiž, aby bankovky kovem nehražené lehce a rychle vracely se k bance jako věřitelce zpět, k tomu pak ze-

jména hodí se eskont krátkodobých směnek a lombard rychle splatitelných zápůjček na efekty.

A význam úvěru směnečného pro novodobé hospodářství jest ohromný. Je-li rozsáhlý úvěr hypoteční v hospodářství národním zjevem spíše povážlivým, ježto svědčí o vysokém zadlužení rolnictva a nezdravé spekulaci stavební, jest naopak čilý úvěr mobilární, tedy v podstatě směnečný, příznivým znamením kvetoucího rozvoje průmyslného a tržebního. Abstrahujeme-li od výjimečných period hospodářských krisí a všeobecné tísně, lze právem tvrditi, že čím vyšší číslici diskontovaných směnek vykazuje banka cedulová, tím bujnější a zdravější koloběh života výrobního a obchodního. Banka cedulová diskontem svým vlévá v tisíceré spletité žíly obchodu a průmyslu nutný a zúrodňující úvěr, aby všechny síly a zárodky hospodářské podnikavosti vzklíčiti a uzráti mohly v požehnané plody.

Avšak banka cedulová má zároveň povinnost býti bdělým strážcem, aby úvěr její nepřestoupil potřebnou míru, aby místo hospodářského posílení nenastalo nebezpečné překrvení, místo zdravé podnikavosti chorobná spekulace a v zápětí krise. A nedají-li se krise takové za dnešní hospodářské organisace přece vyvarovati, pak jest opět důležitým úkolem banky cedulové v úzkostných dobách tísně, zmatku a nedůvěry poskytnouti rychlou a levnou pomoc tam, kde jest jí nejvíce třeba. Banka cedulová krátce jest a musí býti vrchní regulatorkou všeho úvěru mobilárního a prostředkem k tomu jest jí sazba diskontní míry úrokové, která tam, kde banka cedulová požívá postavení monopolního, jest rozhodující pro míru úrokovou v celém státě. V regulování diskontní míry úrokové jeví se nejzřetelněji hospodářská všemohoucnost banky cedulové, v ní spočívá ale též největší její zodpovědnost. Zvýšení neb snížení diskontní míry úrokové bankou cedulovou jest signál z hlavního hospodářského tábora, jenž okamžitě na všech stranách se opakuje a jehož ozvěna až v nejzazších hospodářských stanicích se rozléhá, jest to úder z centra úvěrové soustavy nervové, jenž bleskurychle přenáší se organismem hospodářským až na nejodlehlejší výbočky periferie. Proto rozumná a správná diskontní politika úroková jest nejdůležitější, ale zároveň nejnesnadnější úlohou správy bankovní a to tím více, čím mocnější a privilegovanější postavení hospodářské banka cedulová ve státě zaujímá.

Mimo to však banka cedulová, obzvláště je-li monopolem

obdařená, ještě v jiném směru dotýká se hospodářství veřejného, zejména úzkou svou souvislostí s financemi státními. Ovšem jest v praksi namnoze odůvodněna obava a pochybnost, zejména ve státech finančně i politicky nespořádaných a rozervaných, zdali právě úzký styk banky cedulové s hospodářstvím státním a přílišná ochota a slabost její ku všem požadavkům nenasytného ministra finančního nechová pro banku samu a v druhé řadě pro celé hospodářství cedulové vážné nebezpečí. A dějiny financí států evropských zejména i Rakouska dostatečně ukazují, že strach před nebezpečím takovým vskutku nebyl neodůvodněným. Avšak nebezpečí toto, vznikající z nezdravých poměrů konkretních, nemůže býti rozhodným pro řešení vztahů banky cedulové ku státu in abstracto a to tím méně, ježto i při nejvolnějších poměrech banky ku státu tomuto vždy zbývá ještě dosti prostředků a cest, ať již emisí papírových peněz aneb kontrahováním nových zápůjček, finance státní poškoditi. Ostatně poměr státu, jakožto dlužníka banky nelze pokládati ještě za žádné neštěstí, je-li dluh tento v přiměřeném poměru k vlastnímu fondu bankovnímu, tak aby směnitelnost bankovek za drahý kov jím nebyla irritována a je-li dána dostatečná záruka, aby dluh tento libovolně nerostl, nýbrž aby naopak pravidelnými kvotami, zejména podílem státu na zisku bankovním, byl amortisován.

Ještě důležitější poměr banky cedulové ke státu než poměr věřitelky, jest poměr její jakožto státní inkasistky a pokladnice. Tím docílí stát nejen značné úspory na aparátě byrokratickém, kdy na místě obtížných zásilek peněžních příjem a výdaj z velké části se provede jen účetně, nýbrž docílí po případě i efektivního zisku, když mrtvé dosud přebytky pokladní uvede hned do živého ruchu hospodářského zužitkování a zúročení.

Shrnou-li se všechny tyto funkce a úkoly banky cedulové, nebude za těžko odpověděti k otázce, má-li banka cedulová řízena a spravována býti dle zásady veřejnohospodářské či soukromohospodářské. Funkce a úkoly ty jsou zajisté pro stát a celou společnost státní tak důležity, ony dotýkají se zájmů tak četných vrstev výrobních, že svěření jich soukromohospodářskému orgánu jest vždy povážlivé. Organism soukromohospodářský i při nejpronikavějším vlivu a zostřeném dozoru veřejném nemůže vyhovovati plně svému úkolu, je-li úkol tento povahy veřejné. I při nejrigorosnější a na výši úlohy své stojící správě vadí organismu takovému hlavní, v samé podstatě jeho vězící vlastnost: tendence

soukromého zisku. Zisk, ať ve formě dividendy či jiné, jest prvním a hlavním účelem každého soukromohospodářského organismu, jemuž všechny ostatní zájmy podříditi se musí, jinak by organism ten neplnil vlastní svůj účel.

Tím samým zodpověděna jest však otázka, je-li forma společnosti akciové pro banku cedulovou vhodna a účelna. Myšlénka anonymní associace, jež s vyloučením osobního risika dovede shromážditi obrovské kapitály k podnikům nejvelikolepějším a nejodvážnějším, jest zajisté obdivuhodna. Největší a nejriskantnější podniky technické, obchodní a průmyslové bez formy akciové byly by neuskutečnitelny a století naše nemohlo by se chlubiti mnohou svou vymožeností, kdyby nebylo právního ústavu společnosti akciové. Avšak právě existence značného risika předpokládá naději na vysokou prémii. Proto akciové sdružení jest prototypem činnosti spekulační a zištné. Kde spekulace a zištnost a priori má býti vyloučena, tam není místa pro formu akciovou. V akciovém sdružení zásada soukromohospodářská dochází svého praktického vyvrcholení, avšak zásada soukromohospodářská jest v odporu s úkolem bankovnictví cedulového: proto i forma akciová jest pro banku cedulovou formou pochybenou.

3.

Tomuto názoru zdá se skutečný vývoj bankovnictví cedulového odporovati. Nejslavnější a nejstarší z dnešních cedulových bank, banka anglická, již r. 1694 založená, jest ústavem akciovým (akciový kapitál 14,553.000 lib. št.) rovněž banka francouzská (založená r. 1800, akc. kapitál 182,500.000 fr.), říšská banka německá, povstalá r. 1875 z dřívější akciové pruské banky (akc. kapitál 120,000.000 M). Podobně národní banka belgická povstalá r. 1849 fusí banky belgické s generalní společností k podporování národního průmyslu (akc. kapitál 50,000.000 fr.), nizozemská banka zřízená r. 1814 (akc. kapitál 20,000.000 hol. zl.), národní banka dánská, vzniklá v r. 1818 z banky říšské, banka norská z r. 1816, italská národní banka povstalá r. 1850 z banky sardinské (akc. kapitál 210,000.000 lir) a konečně i cedulová banka rakouská. Rakouská národní banka založená r. 1816 měla míti základní fond 100.000 akcií po 1000 zl. víd. m. a 100 zl. konv. m. a vydáno až do r. 1819 celkem 50.621 akcií. Ostatních 49.379 akcií vydáno bylo teprve v letech 1853 a 1854 po 800 zl. konv. m. Při třetí obnově privileje rakouské národní banky r. 1862 upraven

dosavádní akciový kapitál 104,875.800 zl. konv. m. na 110,250.000 zl. r. m. Tento akciový kapitál byl konečně po zavedení dualismu r. 1868 snížen na 90,000.000 zl. r. m. a jest rozdělen na 150.000 akcií po 600 zl. nom. Naproti tomu neakciová forma bankovnictví cedulového došla uskutečnění pouze v Rusku, kde od roku 1860 existuje cedulová banka říšská, pak ve Švédsku, kde jest rovněž banka státní a v nejnovější době ve Švýcařích jedná se o zřízení spolkové banky státní. Neakciové jsou též cedulové banky neapolská a sicilská jsouce rázu korporativního.

Avšak dosavadní převládání formy akciové v bankovnictví cedulovém ještě nedokazuje, že by forma ta byla nejzpůsobilejší a jedině možnou. Zjev tento plyne spíše z důvodů praktických a vývoje historického. Nutno míti na mysli, že založení a zřízení cedulových bank ve většině států evropských spadá před druhou polovici tohoto století. Tehdejší názor o úkolu státu a vlivu jeho na poměry a vztahy ekonomicko-sociální byl však od názoru dnešních velmi vzdálený. Tehdejší theorie považovala stát spíše za nutné zlo, za odstrašný ústav pro udržení veřejného pořádku, než za sociální organism, pracující účinně k blahu svých příslušníků. Tehdejší „právní“ stát pokládán byl za vrozeného nepřítele individuální svobody, a čím méně bylo vliv jeho v poměrech soukromých cítiti, tím více se přibližoval ideálu dokonalosti. Žádati od tehdejšího státu, aby se zabýval činností bankovní, třeba to bylo vydávání bankovek peníze zastupujících, bylo by se potkalo v theorii i praksi s týmž odporem a nedůvěrou, jako na př. žádati na něm, aby sám stavěl železnice a provozoval na nich vozbu. A přece i princip postátněného železnictví dnes v theorii i praksi domohl se nepochybného vítězství. Ano i přísný vliv státu na banku byl tehdy perhoreskován z důvodů ovšem dosti oprávněných, aby stát, jenž důležitých úkolů socialních tehdy sobě ani vědom nebyl, banky nevyužitkoval ku svým účelům čistě fiskálným. Přirozeno tudíž, že již z těchto příčin byla tehdy myšlénka na iniciativu státní při zakládání bank cedulových naprosto vyloučena. K tomu přistoupily pak i důvody praktické, že tehdejší státy evropské, napoleonskými válkami finančně vyčerpané a zadlužené, ani s to nebyly značné základní fondy pro poklady kovové poskytnouti a že i proto volné pole musilo býti zůstaveno spekulaci soukromé, aby potřebný kapitál sehnala sdružením akciovým.

Že však i při obecně uznané formě akciové v bankovnictví

cedulovém stát přece jaksi instinktivně cítil, že důležitost tohoto druhu bankovnictví nemůže býti zůstavena sama sobě a všem důsledkům ze systému akciového plynoucím, o tom svědčí více méně pronikavý vliv na zřízení, správu i činnost bankovní, jiż si zákonodárství i exekutiva všech států vyhradily, a jež vliv, při akciových společnostech jiného druhu vykonávaný, formálně i věcně daleko převyšuje.

Při zřízení (ústavě) bankovním nejdůležitější jsou ovšem ony normy, které zabezpečují jistotu a solventnost bankovní. Ve směru tom, af již zákony všeobecnými nebo zákonem zvláštním, stanovena jsou ve všech státech určitá pravidla, směnitelnost vydaných bankovek zabezpečující. Při tom rozeznávati lze dvojí system: americkošvýcarský, jenž zabezpečuje směnitelnost bankovek povinností k uložení státních papírů až do určité procentové výše všech vydaných bankovek a ostrým dozorem zvláštního orgánu státního (v Spojených státech omptroller of the currency) a system evropský, vyžadující úhradu kovovou, pravidelně do jedné třetiny všech obíhajících bankovek. K tomu přistoupil systém anglický, zavedený r. 1844 aktou Peelovou pro banku anglickou, vycházející z pochybné premisy školy kurenční, že jedině kovové peníze a bankovky tvoří dohromady prostředky cirkulační a že čím větší množství těchto prostředků v zemi, tím vyšší cena všeho zboží. Přílišné množství cirkulujících bankovek zdražuje tudíž všechno ostatní zboží a má krise v zápětí, jimž nutno zabrániti tím, že bankovek smí býti jen vydán určitý kontingent nehražený dle prokázané nejvyšší potřeby (nyní u banky anglické 16,200.000 lib. št.) Co jest vydáno přes to, musí býti hraženo drahým kovem. Tento systém kontingentní, nápodobený i u rakouské banky národní r. 1862, stanovením kovem nehraženého maxima 200 mil. zl., jest sice ochranou proti přílišnému výdeji bankovek, avšak s druhé strany ochromuje právě nejdůležitější vlastnost banky cedulové, totiž její elastičnost a snadnou přispůsobitelnost požadavkům úvěru. A právě v kritických dobách, kdy úzkostlivé zraky obracejí se k bance cedulové jako k útočišti poslednímu, jest tato po vyčerpání dovoleného kontingentu další pomoci neschopna, čímž krise se ještě přiostřuje. Proto zná historie banky anglické právě v nejhorších krisích v r. 1847, 1857 a 1866 třikrát protržení akty Peelovy, čímž se ovšem cena její ukázala býti velmi problematickou. Také v Rakousku ostatně, pokud platil ještě nepřekročitelný kontingent 200 mil.,

byly dotace pro eskont a lombard r. 1882 o 10 mil., r. 1883 o 12 mil. a r. 1884 o 16 mil. překročeny, což, aby vyhověno bylo stanovám, stalo se na účet reservního fondu.

Konečně jest systém smíšený, t. zv. nepřímého kontigentování, zavedený při říšské bance německé a po vzoru jejím roku 1887 i při bance rak.-uherské, jenž podržuje sice určitý kontingent bankovek kovově nehražených, avšak dovoluje jej překročiti, ukládaje pouze z vydaného plus určitou daň. Tím tedy elastičnost bankovní jest zachována, avšak nemírná záplava bankovek a tím i podnět k přepjaté spekulaci značně stíženy.

Při bance rak.-uherské jsou normy o úhradě bankovek dle dosaváde platných stanov z r. 1887 přesně upraveny čl. 84. Přes to, že následkem obíhajících dosud státovek a parcialních hypotečních poukázek směnitelnost bankovek čl. 83. při hlavních ústavech ve Vídni a Pešti do 24 hodin pod ztrátou privileje nařízena čl. 111. opět jest suspendována, jest ustanovení stanov ohledně úhrady přece takové, aby banka způsobilá byla kdykoliv výměnu bankovek za drahý kov zahájiti, jakmile by zevní, nikoliv vnitřní příčina dočasné suspense směnitelnosti t. j. odstranění státovek z oběhu, odpadla. Dle stanov jest banka rak.-uherská povinna nejméně dvě pětiny všech kolujících bankovek míti uhraženy drahým kovem, ostatní tři pětiny uhraženy býti musí krátkodobými pohledávkami banky, zejména směnkami a zástavami cenných papírů. Výjimečně připouští čl. 110. stanov, aby státovky v držení banky se nalézající od kolujících bankovek byly odečtěny a čl. 111., aby do kovového pokladu vpočtěny býti mohly též devisy t. j. cizozemské směnky ve zlatě splatné do 30 milionů zl. To jest absolutní hranice pro výdej bankovek. Mimo to však stanovena jest i hranice relativní tím, že z bankovek přesahujících kovový poklad o kontigentovanou sumu 200 milionů povinna jest banka platiti 5% daň.

V jiném směru jeví se státní vliv na zřízení bankovní co do ustanovení o akciovém kapitálu. Tak usnesení valné hromady rak.-uherské banky o zvýšení neb snížení akciového kapitálu podléhá schválení moci zákonodárné obou polovic říše.

I co do správy bankovní vyhražuje si stát zpravidla dalekosáhlou ingerenci. Nejdále ve směru tom jde zákon o říšské bance německé, která stojí úplně pod dozorem i ve správě státní tím způsobem, že dozor vede kuratorium vládou jmenované, jemuž předsedá říšský kancléř a vlastní správu bankovní ředitelstvo.

rovněž vládou jmenované. Bankovní úředníci jsou úředníky říšskými. Akcionáři nemají jiného vlivu, leč že volí ze svého středu ústřední výbor, jemuž se měsíčně podává zpráva o činnosti bankovní. Podobně při bance norské, kde storthing volí na periodu tiletou všechny členy ředitelstva a představené filiálek a zkoumá zvláštní komisí každoročně účty a knihy bankovní. Při bance francouzské jmenováni jsou pouze guvernér a oba podguvernéři presidentem republiky k návrhu ministerstva financí. Dle stanov banky rak.-uherské jmenuje rovněž koruna guvernéra i oba místoguvernéry bankovní k návrhu ministrů finančních obou vlád, kterýž návrh ohledně guvernéra činí oba ministři společně, ohledně místoguvernérů každý zvlášť z terna generální radou navrženého (čl. 27. a 28. stanov). Mimo to podléhají potvrzení koruny i všichni členové generální rady valnou hromadou zvolení (čl. 30. stanov.) Dále jest banka povinna, uzná-li toho celé ministerstvo jedné neb druhé polovice říše potřebu a souhlasí-li s tím generalní rada, zříditi nejdéle do 6 měsíců nové filiálky. Zrušení starých filiálek státi se může pouze se svolením finančního ministra dotyčné polovice říše (čl. 2. stanov). Vláda každé polovice jmenuje při bance svého komisaře a jeho zástupce, kteří mají ve valné hromadě, schůzích generalní rady a obou ředitelstev poradní hlas a právo veta (čl. 51. a 52. stanov). Nedojde-li mezi generální radou a vládou o sporném předmětě ke shodě, rozhoduje definitivně smírčí soud, sestávající z radů nejvyšších soudů rakouského a uherského (čl. 53. stanov).

Co do obchodní činnosti bankovní nelze ovšem o přímém vlivu státním u banky rak.-uherské mluviti, poněvadž banka jest ve směru tom zcela autonomní, řízena svou generální radou a oběma ředitelstvy. Přes to však jako u všech bank cedulových i u banky rak.-uherské jest obchodní činnost určitě vymezena a regulována jejími stanovami, státem resp. sbory zákonodárnými schválenými. Obchodní činnost banky týká se jejich obchodů aktivních. Jsou to obchody, jimiž umisťuje onu sumu bankovek, která není uhražena drahým kovem čili jinými slovy vztahuje se na ony druhy krátkodobých pohledávek bankovních, jimiž uhraženy jsou bankovky bankovně a nikoliv kovově. Poněvadž skoro celý akciový kapitál banky 90 mil. zl. vázán jest nesúročitelným dluhem státu 76,857.874 zl. 12$^1/_2$ kr.*) a bankovními nemovitostmi,

*) Dne 1. ledna 1895.

jest to mimo fond reservní pouze oněch 200 mil. zl., jež banka oprávněna jest vydati bez daně, po případě ono plus, jež jest 5% dani podrobené. Hlavním obchodem bankovním ve smyslu stanov jest ovšem směnečný eskont, jenž povaze bankovní úhrady svou krátkodobostí, mobilností a rychlou splatitelností poměrně nejlíp odpovídá. Proto jest stanoveno, že směnky, o jichž bonitu pečovati mají sbory censorské, oběma ředitelstvy jmenované, nesmějí býti delší 92 dnů. Druhým důležitým aktivním obchodem jsou zápůjčky na cenné papíry, při čemž ovšem pro jistotu těchto zápůjček rozhodující jest jakost cenných papírů vůbec, jakož i výše, do které zápůjčka se poskytuje. Vedle těchto dvou hlavních odvětví obchodních zabývá se banka rak.-uherská obchodem girovým, teprve v posledních letech významu docházejícím, eskontuje kupony a efekty, přijímá deposita v správu i uschování, kupuje a prodává drahé kovy — nyní ovšem pouze zlato — a provozuje některé jiné směnární a bankovní obchody menší důležitosti. Zúročitelných vkladů, jež při jiných bankách cedulových tvoří jeden z nejdůležitějších odvětví činnosti obchodní, banka rak.-uherská nepřijímá a také se toho u nás vzhledem k rozvětvenému soukromému bankovnictví a spořitelnictví potřeba nepociťuje. Za to provozuje banka rak.-uherská dosud obchod hypoteční, zásadě cedulového bankovnictví, jakožto obchod dlouhodobého úvěru, naprosto se příčící, a u nás s dostatek jinak obstaraný. Ale ovšem souvisí obchodní tato činnost s bankou cedulovou jen zevně, ježto bankovní ústav hypoteční jest věcně docela samostatný a jen pod populární firmou banky vedený.

V praktickém směru nejdůležitější ovšem jest interes státu na bance cedulové tam, kde se jedná o zájem fiskální, to jest podíl jeho na zisku bankovním. S privilegačním systémem zejména při bankách monopolních souvisí, že stát si vyhražuje určitý prospěch hmotný. Děje se tak v různé formě, zejména v nezúročné zápůjčce banky státu, neb ve formě daně z vydaných bankovek aneb konečně přímo v podílu státu na čistém zisku bankovních obchodů. Tak banka anglická má u státu zápůjčku 11,000.000 lib. št. na $2^3/_4$% zúročení a má stát nárok na zisk z vydaných bankovek pokud převyšují sumu 14 mil. lib. št. Banka francouzská má u státu zápůjčku 140 mil. fr. a platí poplatek z vydaných bankovek. Německá říšská banka nemá u státu žádné zápůjčky, ale stát béře podíl na zisku polovic jakmile dividenda dosáhne $3^1/_2$% a třemi čtvrtinami, dosáhne

6%. Dále náleží polovice reservního fondu bankovního říši a mimo to platí banka říšská za bývalou banku pruskou až do r. 1925 Prusku zvláště ještě ročně 1,865.730 M. Při bance rakousko-uherské upraven jest platnými stanovami hmotný zájem státu tím způsobem, že jednak stát dluhuje bance dluh 80 mil. zlatých, nyní splacený, až na 76.857 mil. zl., bezúročně jednak béře podíl na zisku bankovním. Z čistého zisku banky uhradí se nejprve 5% dividenda, pak přikáže se 8% reservního fondu, pokud tento nedosáhl 20% akciového kapitálu a 2% fondu pensijnímu, jež se mohou zvýšiti na 4%, dosáhl-li fond reservní 20% akc. kapitálu a odpadne-li tudíž jeho zvyšování. Na to doplní se dividenda na 7% a teprve polovice přebytku připadne oběma polovicím říše v poměru 70 : 30. Mimo to platí banka zmíněnou již 5% daň z obnosu bankovek přes 200 mil. Avšak tohoto podílu státu použije se v první řadě k umořování 80milionového dluhu, takže efektní zisk neplyne státu vlastně žádný právě proto, že dluh jeho u banky jest bezúročný.

(Pokračování.)

Jak se dívá Čína na Evropu?

Jak my se díváme na Číňany, co o nich víme a soudíme, povídají nám naše cestopisy o Číně. Není také jednou zajímavo, ptát se, jak Číňané hledí na nás? Nedá se ze způsobu nazírání soudit zase zpět na Číňany? Ale konečně nám zde neběží ani tak o Číňany, jako ukázat, v jakém světle se jeví jisté stránky našeho evropského života, nedíváš-li se na ně navyklýma evropskýma očima.

Číňané počali si všímat Evropy teprve koncem let třicátých a v čtyřicátých vznikly jejich první spisy o Evropanech. Vláda posílala a posílá jednotlivce do Evropy, kteří studují poměry a píší pak o nich. Obyčejně bývají to také vyslanci čínští, kteří, poznavše Evropu, zpravují o nás pak své krajany. Celkem má o Evropě Čína dnes již slušnou literaturu. Poslední dobou vznikla tam i jakási kompilace všeho důležitějšího, co o nás bylo napsáno, pod názvem „Si-ši-lei-bjan" — Sbírka zpráv o západních poměrech. Je to výtah asi ze 17 spisovatelů, spořádaný podle různých oborů, jako na př. národní mravy, náboženské obřady, finance, mezinárodní vztahy atd. Zrcadlo, v jakém se tam shlížíme, je velmi zábavné i poučné. Zajímavě jsou karakterisováni jednotliví národové. O Francouzích na př. se píše: „Francouzové mají zálibu v zevním lesku. Synové a mladší bratři z bohatých domů jsou s to vydat 5—6 lan (11—13 zl.) za pár hedvábných punčoch. Kupují všecky věci v slavných skladech a přeplácejí je, aniž jim je líto peněz. Obyvatelé hlavního města Francie milují společenské zábavy a procházky. Lidé z jiných zemí hrnou se do Paříže, aby se tam bavili a není nikoho, komu by se pařížský život nelíbil. Člověk baví se v tom městě tak dobře, že až zapomíná na návrat v domov."

O Angličanech čteme: „Angličané chlastají, jako vlk žere anebo velryba polyká. Opíjejí se často až k nepříčetnosti. Vyznačují se marnotratnictvím. Jejich ženy a děti vyhazují peníze plnými hrstěmi oknem. Dámský oblek stojí na př. 100 lan (asi 220 zl.); ponosí se asi dvakrát a již jako opotřebovaný vyměňuje se za nový. Proto dívka při volbě svého ženicha vždycky dobře se vyptá, je-li z bohatého domu a naopak mužové, bojíce se velikých vydajů, hledí, aby žena přinesla si nějaké důchody. To má za následek také, že mnoho mužů a žen nevstupuje vůbec v manželství a že veliký počet dětí, jenž u nás je pokládán za štěstí, u Angličanů platí za neštěstí."

O Němcích vyslovuje se kniha příznivěji. „Němci" — líčí — „mají zálibu v ceremoniích a známí k známým chovají se s velikým respektem.

Potkají-li se, sundají pokaždé klobouk a Angličané proto říkají, že klobouk Němce nevydrží ani pět minut pokojně sedět na hlavě svého majitele. Velikou váhu kladou na to, aby se mohli na visitkách označovat s mnohými tituly a na kabátech nosit hojnost řádů. Mají rozmanitá pravidla slušnosti, jichž nutno ve společnosti zachovávati. V rozmluvě s dámami a kavalíry vždy třeba u ádět postavení osloveného. Všeobecně muži u Němců si říkají „Man-in-chaneer!" (Mein Herr), paní „Ma-daj-mu", dívky „Ma-da-maj-si!" Tím však dobrému mravu není ještě dosti učiněno. Vždy totiž musí také postavení a titul dotyčného pojmenován být, jde-li o rozmluvu s dámami, tedy nutno oslovovati je jako choti úředníků toho neb onoho stupně, případně jako choti profesorů neb akademiků."

Celkem jsou čínští pozorovatelé nad evropskými zvyky v udivení a mnohé zjevy našeho života nelibě je zarážejí. Tak čteme v knize:

„Obyvatelé západu cení na svých ženách černé, plavé anebo červené vlasy, ztepilý vzrůst, vysoká prsa a žluté (!) oči."

A dále:

„Na západě stýkají se muži s ženami a není to pokládáno za nic neslušného. Mladé dívky mluvívají často současně s několika muži, aniž mezi těmito vznikají jaké spory. Stává se také na západě, že ženy samy vycházejí mužům vstříc. Všeobecně vyznačují se tam ženy nevázaností, muži naproti tomu skromností. Líbí-li se nějaký muž dámě, pátrá tato hned, je-li svobodný či ženatý a je-li svobodný, snaží se sblížiti se s ním. Hned je zván do domu a zachází se s ním s velikou pozorností, při čemž mladý muž s dívkou zhusta i potají se vídají a chodívají spolu na procházky. Rodiče docela toho dcerám nezapovídají. Na západě také je rozšířen tanec. Muž a dívka postaví se proti sobě, muž obejme jednou rukou dívku kolem boků, tato opře se rukou o jeho rámě a tak otáčejí se spolu kolem dokola v pokoji. O svatbách a plesích nosí ženy na západě bílý šat s vlečkami. Tyto bývají zhotovovány co nejdelší, takže mnohdy pět až šest stop táhnou je ženy za sebou. Ramena žen bývají obnažena, kdežto muži jsou obyčejně cudně oděni." Při tom ironická zmínka o dámské šněrovačce: „Na západě nosí ženy zvláštní předmět z vlny nebo bavlny, bílé anebo modré barvy. Je tvrdý a ohebný, asi stopu dlouhý, má nahoře široký, dole úzký otvor a v celku formu lidského poprsí. Poněvadž jsem nemohl pochopit, k čemu by předmět sloužil, tázal jsem se a dostal jsem za odpověď, že paní a dívky uvazují si to kolem těla, aby byly v pásu útlejší a prsa aby se zdála vyššími. A to tam platí za něco hezkého!"

Ale jiný z pozorovatelů, jehož zprávy o evropském životě pojaty jsou ve sbírku „Si-ši-lei-bjan", s jiného stanoviska se dívá na evropské ženy. Píše:

„Ve francouzském hlavním městě jsou prodavačkami ve skladech nejkrásnější dívky. Usmívají se na okolojdoucí a lákají je oslovením: „Mo-si-e!", což znamená „veliký pane!" Koupí-li si člověk na př. pár rukavic, poměří ti je na ruce a žádají za zboží jednou tolik než stojí. Zaplatíš-li cenu, kterou si přejí, mají neobyčejnou radost. Ve svátky možno si nejkrásnější z nich vyvoliti a podniknouti s ní výlet. V takových krámech však, kde nemají ženské obsluhy, není zřít po celý rok živé duše."

A v pravém nadšení ocitá se syn nebeské říše, jakmile počíná popisovati pařížský balet. „Ve francouzském hlavním městě," píše, „jsou jeviště tak veliká, že dvě stě osob současně směstná se na scéně. Osvětlení je zářící, až oči přecházejí. Asi 50—60 poloobnažených, neobyčejně krásných dívek tančí. Dekorace představují hory, řeky, vodopády, slunce a měsíc. Mimo vše očekávání objevuje se náhle na jevišti nějaké božstvo nebo nějaká nebeská víla a světelnými šípy zraňuje srdce smrtelníků. To všecko je tak podivuhodně krásné, že nikdo naprosto nedovede si představiti."

Celý jeden oddíl sbírky „Si-ši-lei-bjan" věnován je „ceremoniím". Pohrdavě se praví, že nám stačí prosté stisknutí rukou tam, kde Číňan zná osm stupňů etikety — od přitisknutí pěstí na hruď až k trojímu sklonění kolenou, spojenému s devaterým udeřením čelem o zemi. Ale chválí se, ač není-li to ironie, choulostivost evropské společnosti v konversaci. „V hovoru," čteme v tom oddílu, „není dovoleno dotýkat se závadných věcí. Kdyby někdo něco podobného si dovolil, ihned celá společnost by nad tím užasla a mnozí, aniž by se ohlédli, opustili by pokoj." A ještě zajímavější, co stojí dále: „Bývá obyčejem předčítati v společnostech verše. V takových případech je povinen každý zůstat v sále až do konce, na konec být s ostatními nadšen a předčítateli tleskat. Odejde-li kdo dříve, platí za hrubce."

I jiných poměrů všímá si kniha. Na př. o žebravých dětech se takto zmiňuje: „Ve francouzském hlavním městě potuluje se mnoho žebravých dětí. Chce-li jim kdo něco dát, musí to učinit tajně, aby strážník to nespozoroval. Spozoruje-li, bývá takové dítě potrestáno."

Povšimnutí zasluhuje také, jak líčeny jsou v knize naše společenské vztahy. „Pojmy pěti vztahů" — uvádí se — „mezi vládcem a úředníkem, otcem a synem, mužem a ženou, staršími a mladšími bratry, jakož i na konec mezi přáteli jsou po celém světě známými a všude ve veliké úctě. Také Ježíš neučí nic jiného, než co v těchto pěti vztazích již je obsaženo. Avšak lidé na západě zaujímají přece jiné stanovisko: kladou totiž přátelské vztahy na prvé místo a všechny ostatní dle nich jako dle vzoru snaží se upraviti."

Pozorovatel má pro to své zajímavé důvody. Praví:

„Panovník podává svému úředníku ruku; úředník smeká před ním klobouk, načež on i tento pozdrav opětuje. Takový ceremoniel by vyhlížel na našem královském dvoře příliš hrubým. Ale panovník docela někdy i jídá v domě svých úředníků. Z toho vysvítá, že stojí k sobě v témž poměru jako přátelé.

Děti mužského rodu, jakmile se ožení, nežijí na západě již s otcem a matkou, toliko občas je navštěvují. Panují tedy mezi rodiči a dětmi tytéž vztahy jako mezi přáteli.

Anglický vévoda pojal za choť ruskou velkokněžnu a svatební smlouvou bylo vyjednáno, že dluhy vévodovy nesmějí býti zaplaceny z jmění velkokněžny a že, kdyby velkokněžna zemřela dříve než vévoda, její věno má býti vráceno do Ruska. Z toho příkladu patrno, že na západě i mezi manželi je takový poměr, jako u nás pouze mezi přáteli.

Po dosažení plnoletosti bratři obyčejně žijí od sebe a pak při svých vzájemných návštěvách přijímají se se zdvořilostí, jakou pán domu jen svému hosti prokazuje. Tedy i mezi bratry pozůstávají přátelské vztahy.

Evropské přátelství čínskému pozorovateli velmi se zamlouvá, avšak i tu vidí stinné stránky a dodává:

„Nicméně lze i na západě v knihách se dočísti, jak i tam, právě jako u nás, vyhledávají a navzájem podporují se lidé, mající vliv, a že i tam, jako u nás, pomocí vína a dobrého pohostění zakotvují se známosti. Jestli však boháč pozbude peněz aneb úředník ztratí vliv, dosavadní přátelé ihned jich neznají a ze sta není ani jednoho člověka, právě jako u nás v Číně, který by i v nouzi věrným setrval."

Tolik asi stačí, aby se dal poznat způsob nazírání čínského světa. Trochu jako karikatura vyhlíží evropský život v takovém zrcadle. Naivní snad názory, ale v leckterém směru přece i poučné. (*Z ruského výtahu.*)

Rozhledy politické.

Zmatky ve straně mladočeské pro volební předlohu — Předčasné usnesení klubovní — Co znamená rovnost všeobecného práva hlasovacího — Demokratism a stavovství — Co podle dr. Engla zbývá činiti pro lid — „Nár. Listy“ pro rozum a proti citu — Posl. Eim proti logice ale pro politickou embryogonii — Jak socialní demokraté „přijímají“ volební návrh — Otázka oposice a otázka všeobecného práva hlasovacího — Žádá se sjezd strany — Moravané přistoupli do klubu a jak to sami vykládají — Diskuse státoprávní a vyrovnání s Němci — Zvýšení platů úřednických a professorských — Uhry.

Bismarck na výminku — Princip autority — Korupce ve Francii revoltuje — Dozvuky Crispiova régimu — Šťastná Afrika — Galvanisování ekonomického liberalismu — Zdvořilá královská Výsost.

Zmatky ve straně mladočeské propukly pro Badeniho opravu již tak silně, že jen politické umění p. dr. Engla ještě se odvážilo k výroku, že zprávy o roztržce v klubu jsou nepravdivé, poněvadž — dle stanov hlasování je volné. „Arci“ atd. Pan dr. Engel je medik a ví, že symptomatické léčení chorob nepomáhá; ale jsa dobrý znatel lidí, pokud lze, suggeruje svému pacientovi, co se suggerovat dá. A p. dr. Engel zná svého pacienta politického; — „pro politickou výchovu našeho lidu zbývá ještě velmi mnoho učiniti. (Souhlas.)“ Tak zakoncoval dr. Engel svou řeč v klubu mladoč. strany (9). Souhlasím úplně a souhlasil bych také, kdyby dr. Engel byl řekl, že k tomu lidu patří značná část mladočeských — vůdců.

Z toho, co právě ve zmíněném Pražském klubu vyšlo na jevo a co v orgánu strany každý může čísti, i ten „lid“, pro nějž „zbývá ještě atd.“ může vyrozumět tolik, že klub udělal při nejmenším chybu, když své provokantní usnesení učinil tak předčasně. Dr. Grégr řekl, že je učinil podskočně. To ať si pánové mezi sebou vyrovnají.

Spory o volební opravu nepokládám za spory o volební opravu, nýbrž vidím v nich náraz dvou směrů a náraz osob. O věci samé trvám nemůže být sporů. Že předloha hr. Badeniho se naprosto příčí rovnosti hlasovacího práva, to přece musí vidět

každý; a při všeobecném právu hlasovacím běží hlavně o tuto rovnost. Strana mladočeská, podávajíc návrh dra. Slavíka, vyslovila se pro demokratism a tudíž proti stavovství — přijme-li tedy předlohu hr. Badeniho, sleví z demokratického požadavku hodně mnoho. Dovolávat se Nymburského sjezdu je zbytečné. Běží právě o to, co kdo v předloze hr. Badeniho vidí a vidět chce. Ostatně v usnesení nymburském (četl jsem je přímo právnicky) to, čeho se dovolávají obhájcové hr. Badeniho, nestojí. Je pravda, že počet voličů se rozmnožuje. Otázka je pouze, zda-li toto rozmnožení má se posuzovat pouze se stanoviska nynějšího volebního řádu nebo také se stanoviska programu strany. A v posledním případě, do které míry se smí slevit.

Na počínání „Nár. Listů“ ukazovat, nemá již smyslu — čirá bezprogramovost a malicherné chytráctví. Tak na př. dovolávají se pro sebe socialních demokratů, ti prý jsou také pro Badeniho návrh. Socialní demokraté přece nemohou za to, co dělá parlament; ale čeští poslancové jsou v parlamentě a musejí předlohu buď přijmout nebo zavrhnout — to je veliký rozdíl. Soc. demokraté ji „přijímají“, jako se „přijímá“ déšť těmi, kdo nemají deštníku. Ale čeští poslanci deštník mají; pravda, jsou lidé, kteří chodí v dešti s deštníkem pod pažemi. Někteří si deštník dokonce nechají doma. Jsou všelijací lidé.

Někteří mladočeští poslanci svůj oposiční deštník spolkli a roztáhli si jej uvnitř — vypadají teď podle toho. Ale to, co dělají „Nár. Listy“ teď, dělají již dávno a téměř ve všech hlavních otázkách. Dnes pro Badeniho, zítra proti, pozejtří pro a proti atd. ve všech variacích bezprogramovitosti. A když není jinak, prohlásí se bezprogramovost za ctnost (11. „Nesporná otázka“) a horuje se pro — rozum. Čteme do slova: „Pamětníci dob starších rozpomenou se, že v Čechách jindy bývalo jinak, že v záležitostech sporných zpravidla nedostatek důvodů věcných nahražoval se buď osobními útoky, anebo — citem. Bývalo tak nejednou i v lůně národní strany svobodomyslné samotné a byl to i sám nezapomenutelný dr. Sladkovský, jenž v takových případech narážel na takovéto protivníky.“ Tak píší „Nár. Listy“! A v témž listě (11.) ve zprávách čteme: „Bylo by věru na čase, aby také u nás jednou již nejen politicky se cítilo, nýbrž také myslilo.“ To je od „Nár. Listů“ v XXXVII. věku stáří přiznání jistě klassické. Těšili bychom se z toho, kdyby v nich nevládl, jak dr. Ed. Grégr řekl v klubu, jakýsi „neblahý démon“. A ten, zdá se, teď není pro rozum.

Alespoň čteme ve „Velikonoční“ (5., šifra p. E i m o v a), že „politické věci nevyvíjejí se dle zákonův abstraktní logiky, nýbrž dle mnohem kombinovanějšího processu embryogonie“. A co je ta politická embryogonie? Politické chytráctví. Pan posl. Eim nedávno předstihoval radikály (ovšem vždycky se svým embryogonickým kopýtkem), ale teď velikonocuje a poučuje své trpělivé a netrpělivé čtenáře, že čas „třesknÿch demonstrací“ již byl a „snad opět přijde.“ Skutečně stálo by to za žert, sestavit příruční knížku páně Eimovy embryogonie a rádi bychom věděli, zda-li by ji p. dr. Engel doporučil tomu „lidu“.

Od o t á z k y v o l e b n í o p r a v y l i š í m e o t á z k u o p o s i c e. Že by na př. poslanec Vašatý byl ve svém nitru pro všeobecné právo hlasovací, nevěříme. Vidíme v nynějších zmatcích propuknutí všeho toho nepořádku, jenž zmítá stranou a v klubu náraz dvou směrů, oprava volební je více méně nahodilá příležitost. Myslíme, že vedení strany radikalism chtělo p r o v o k o v a t, a se ho zbavit. Jak jinak si vysvětliti celé jednání majority? Do volebního výboru šli pp. dr. Slavík a Brzorád s plnou mocí, navrhnout přechod k dennímu pořádku — teď najednou týž klub má hlasovat pro? Oznámí se vládě, že se ve třetím čtení bude hlasovat pro a zároveň se tvrdí, že je to oposice a sice „nejrozhodnější“?

Pokud frakce p o k r o k á ř s k é se týká, která teď vystupuje proti přívržencům vládní volební opravy, nevěříme, že ve sdružení p. posl. Vašatého obhájí demokratism. Pan Vašatý není o nic lepší politik a taktik než p. Eim, chytráctví p. Eimovo neospravedlňuje chytráctví p. Vašatého. Pokrokáři sami z počátku šli s p. Vašatým, později jej prohlásili za šosáka a teď jdou zase s ním. Má-li se stát v našem politickém životě náprava, takovou cestou se nestane.*)

---

*) „Rad. Listy“ č. 13. přinesly na adressu „N. Doby“ toto vyzvání: „Naše Doba“ (č. 6) napsala, že „přes všecky spory mezi officielním mladočešstvím a pokrokářstvím podstatných rozdílů není“. Budeme „N. D.“ povděčni, jestliže nám toto své tvrzení odůvodní. My ji k tomu přímo vyzýváme.“ Politický referent v minulém čísle napsal: „mládež, kde která počíná poněkud myslit, officielní mladočešství snésti nemůže. P o k r o k á ř s t v í p ř e d s t a v o v a n é p o s l. B a x o u z té m l á d e ž e o v š e m j i ž o d r o s t l o : n e b o ť přes všecky spory mezi o f f i c i e l n í m mladočešstvím a pokrokářstvím podstatných rozdílů není.“ Trvám, že to, co jsem napsal, má poněkud jiný smysl než to, co napsaly „Rad. Listy“; pokládám i tuto žurnalistickou taktiku za totožnou s tím, co dělá officielní mladočešství („Nár. Listy“). Této taktiky v poslední době „Rad. Listy“ tak hojnou mírou užívají proti v š e m u realismu, že to jediné stačí na důkaz mého tvrzení. Ale ovšem: já mez:

Pochybujeme také, že žádaný Sjezd mlad. strany situaci ve straně vyjasní. Ozývají se důvěrníci na schůzích a jak? Že se v Praze mnozí dají strhnout v levo nebo pravo, tomu důkazů máme již dost. Čistě parádní sjezdy mladočeské neoprávňují k nadějím velikým.

Čtyři moravští poslanci přijati byli do mladoč. klubu; posl. Žáček ex post krok vyložil, že šlo o posilnění staročeských živlů. Přiznání upřímné.

V listech vede se zajímavá diskusse státoprávní. Posl. dr. Kramář napsal do „Zeitu" stať o našem státním právě; česky práce vyšla péčí Klubu nár. strany svobodomyslné. Ku předmětu vyslovil se v „Zeitu" professor zdejší něm. university Pfersche („Zeit", 29. února). Neuznává státního práva, ačkoli ho cele nezamítá; přijímá však náš programm federalistický. Na to v „Neue fr. Presse" 15. března p. posl. Lippert, maršálkův náměstek, zabývá se otázkou a taktéž, odmítaje státní právo (ale také ne absolutně, protože to prostě nelze), není proti federaci a shodě s námi Čechy. Praesidium německé levice 19. března vyslovilo se proti článku Lippertově, že prý je pouze akademickým výrazem osobním, nikoli poslanců německých.

„Rozhledy" číslem 6. zahájily záslužnou diskussi o „dohodnutí Čechů a Němců". Vyslovili se prof. Albert (vlastně nevyslovil), Björnsön, Conrad (mnichovský), prof. Herkner (professor nár. hospodářství v Karlsruhe, rodem Čech z Liberce), John (v Chebu, spisovatel), dr. Kadisch (vídeňský redaktor „Volkspresse"), dr. Redlich (vídeňský žurnalista), dr. Rieger a Schäffle. Prof. Herkner dává určité návrhy, založené na autonomisaci; navrhuje zejména sněmíky (krajské), Čechy by se měly rozpadnout asi na 7 krajů, z nich dva by byly smíšené. Centrální úřady mají být utrakvistické. O věci v „N. Době" časem bude psáno obšírněji.

Konečně zaznamenávám zvýšení úřednických a professorských platů a pense vdovské. Železniční úřadníci nejsou pojati do zamýšleného zákona, ale zvýší se jim platy taktéž. Zvýšení platů je spravedlivé, u professorů středoškolních nikoli skvělé, ba přímo nepatrné; u universitních vyhrazeno je 60 míst pro postoupení do V. třídy — ustanovení zbytečné a nepěkné.

---

pokrokářstvím, představovaným posl. Baxou a háječným „Rad. Listy", a mezi officielním mladočešstvím podstatných rozdílů nevidím — avšak dokazovat to podrobně, nepokládám za nutné. Ne že bych se vyhýbal diskussi a důkazům, ale v tomto případě jistě stačí pouhé konstatování. *S.*

Tím si vláda ostatně škodí sama nejvíce, právě tak jako podivným nápadem, uhrazovat potřebné vydání na upravení těchto platů zvýšením některých daní nepřímých. (Viz „Rozhledy“ další.)

V uherském vyrovnání: status quo. Maďarské výstavě papež dal požehnání.

V Praze 11. března. *S.*

* * *

Všechno se na světě ovšední, zejména však to, co se opakuje každý rok a tak i letošní 81. narozeniny Bismarckovy uplynuly mnohem tišeji, než loňské. Kdyby byl zemřel před 10 lety, bylo by se deklamovalo, že jest nenahraditelným a že Německo bez něho musí zahynouti, dnes jest starým výminkářem, jenž vykonal svůj životní úkol, a o němž se nikdo dále nestará. Jak se klamal, když zvolal, pouštěje otěže moci z rukou, polo sebevědomě, polo výhrůžně: „Le roi me reverra!“

Poučná debata rozvinula se při osadní položce v říšském sněmě německém, kde Bebel odhalil civilisační činnost opět nového pruského úředníka v Africe, dra. Petrse, jenž dával domorodce v celých houfech postříleti a poručil odpraviti dívku, kterou napřed znásilnil. Jednání své obhajoval Petrs principem autority a byl ještě povýšen za „zemského hejtmana“ v Tanganyice. Také skutečně chéf osadního úřadu Kayser snažil se jej omývati a o nějakém jeho dodatečném potrestání nebylo slyšeti. Tedy Leist, Wehlau, Petrs, trojice, na kterou civilisatorská Evropa na konci devatenáctého století může býti hrda.

Císař Vilém pilně cestuje po světě a odebral se zejména potěšit osobně krále Humberta v jeho válečné smůle.

Že forma vládní a pokrok sociální jsou dvě věci docela různé, toho pádným důkazem jest republikánská Francie. Na venek „liberté, egalité, fraternité“ a uvnitř bujný rozkvět kapitalismu a korupce. Nikde již reakční liberalism nevládne v té slávě a moci, jako ještě ve Francii, nikde sociální reformy nezápasí s takovými překážkami a nejsou na tak žalostně nízkém stupni, jako v této klasické zemi revoluce. Věda ekonomická representována jest stoupenci dávno přežilých, ve službách kapitalismu živených, individualistických theorií, politika republikánskými oportunisty, jichž mravní výše charakterisována jest Panamou. Ostrý paprsek na toto bahno poměrů vrhl návrh radikálního ministerstva Bourgeoisova na vzestupnou daň důchodovou. Věc, která se theoreticky

rozumí sama sebou a která prakticky uplatňuje se již ve všech pokročilejších systémech berních, jest způsobilou v republikánském parlamentě a senátě francouzském způsobiti revoluci — reakce! Od Leona Saye až do majitele posledního koupeného mandátu povstala jako jeden muž celá oportunistická Panama s rozpočtovým výborem v čele proti tomuto „socialistickému atentátu“ na vykořistěné a vyssáté milionové důchody republikánských kapitalistů a bojovala proti vládě argumenty, jež o ekonomickém vzdělání francouzských politiků podávají málo lichotivé vysvědčení. A když viklající se vláda v rozpacích rozhodnutí odročila, přivolán na pomoc opět senát, aby nenáviděnému radikálnímu ministerstvu podrazil nohy na nejcitlivějším bodě — v politice zahraničné. Využitkována osobní neobratnost Berthelotova, jenž nucen byl demissionovati, a na kabinet hnáno útokem, že se mu nepodařilo zameziti anglo-egyptskou výpravu na Sudan. Ačkoliv radikální většina sněmovny projevila v zahraniční otázce Bourgeoisovi důvěru, demonstrovala oportunistická majorita senátu proti němu a tak konflikt mezi vládou, jež nemá chuti odstoupiti, a senátem se nebezpečně přiostřil. Není to více strannický zápas dvou žárlivých koterií ve francouzské republice obvyklý, jest to zásadný boj mezi sociálním pokrokem a kapitalistickou korupcí a zraky upírají se na presidenta Faurea, jenž nyní má dokázati, je-li mužem na pravém místě. A korupce neostýchala se proti ministerstvu při aristokratických dostihách v Auteuilu použiti též osvědčené pařížské jeunesse dorée s jejím demi-mondem k argumentům z ulice. Leč politika pouliční jest dvojsečná a nebezpečno s ní zejména v Paříži zahrávati.

V Italii po převzetí vlády rozumným a poctivým Rudinim nastalo poměrně uklidnění. Odhlasovány sice nové úvěry pro výpravu habešskou, ale k zločinnému štvaní národa do afrických dobrodružství, aby hluch a slep byl k bídě domácí, se nová vláda tak snadno i přes nátlak shora nepropůjčí. Otevřeny žaláře Barbatovy, De Feliceovy, Boscovy a jiných politických vězňů, již přivítáni od lidu s nadšením, a pro Sicilii jmenován civilní komisař, aby napravil, co se ještě napraviti dá. Bohužel některé stopy Crispiova řádění jsou nesmazatelné. Vychází najevo, že on sám to byl, jenž Baratiera k nešťastnému útoku přiměl, by osvěžil svou popularitu krví vojáků. A co jej zejména charakterisuje: akta, týkající se „hrdinného“ vzdání tvrze Makale za výkupné se ze zahraničného ministerstva ztratila. Crispi je totiž dle zvyku

svého ukradl. To nevadí, aby nezahájil v Neapoli opět svou zamilovanou a výnosnou činnost advokátskou a aby jej král Humbert nepřijímal i dále v dlouhých soukromých audiencích.

Hyena cítí z dáli mrtvoly a Anglie vyčichala z bojiště adujského pro sebe kořist. Pod záminkou, že Egypt, nad nímž drží stále „ochrannou" ruku, jest ohrožen derviši, aranžovala rychle výpravu do Sudanu, jež směřuje zprvu na Gondolu, pak na neoželený dosud Chartum. Vlastním účelem celé akce jest ovšem konečné úplné opanování celého Egypta. Souhlas trojspolku za jiné, neznámé dosud služby vzájemné jest zajištěn, přes protestující Francii a Rusko se prozatím přechází k dennímu pořádku. Anglie civilisuje Sudan, pak Ašanty na západě a Matabely na jihu, Italie Habeš, Francie Madagaskar a Německo Kamerun, tak pomalu již celá Afrika těší se blahodárným účinkům malokaliberní evropské kultury.

Na výroční schůzi britické ekonomické společnosti v Londýně sešli se za předsednictví lorda admirality Goschena přežilí stoupenci předpotopní individualistické školy ekonomické, mezi nimi zvláště z Francie Say a z Německa Brentano, aby zde lkali a naříkali nad úpadkem své vědy, jejž zavinil prý socialism. Ale svoboda hospodářská prý ve vědě konečně zvítězí. Obdivuhodný optimism!

Ferdinand Koburský myslí patrně, že nejlepším politikem byl Knigge a že se zdvořilostí nejdál dojde. Když nepochodil v Římě u papeže, odejel k sultánovi do Cařihradu, aby mu políbil ruku, odtud pojede do Petrohradu carovi se pokořit, pak do Berlína salutovati císaři Vilémovi a konečně prý do Vídně. Zajede-li si též do Paříže zatančit si s panem Faurem carmagnolu, jest ještě nejisto.

V Praze, dne 9. dubna 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Nezdar vyjednávání s Uhrami. Rakouskouherská banka odmítá společné návrhy obou vlád — Kvotová deputace rakouská ukončila svá jednání, ale Maďaři její návrhy zavrhují naprosto i sotva se najde v Uhrách k tomu povolný parlament. Vůči těmto obtížím vlády sotva vyrovnání vyřídí s nynějšími parlamenty — Upravení měny v Rusku nepoměrně lépe se vydařilo nežli v naší ústavní dualistické říši — Zlepšení platů úřednických má značný sociální význam, ale vláda připojila k tomu nenáviděné zvýšen daní spotřebních, dle stavu financí našich zbytečné. Důchody státní daly by se zvýšiti snadne .. a úkor ubohého konsumujícího obecenstva: Sirkový monopol; upravení tarifů železničních — Kterak hledělo se prospěchů státních při sestátňování drah.

Rakouskouherské vyrovnání naprosto uvázlo. Ani ty maličkosti, o které se již obě vlády (cislajtanská a uherská) shodly, nenašly milosti před zraky rakouskouherské banky a proto výsledek všech vyjednávání je žalostně ubohý. Vlády nevědí si rady ani se svými parlamenty ani s cedulovou bankou i proto nejspíše všecko se odkáže až po nových volbách k povolnějším snad novým parlamentům.

Rakouskouherská banka uvažovala o společných návrzích vlád a rozhodla se je prostě odmítnouti suaviter in modo fortiter in re; aby se ta pilulka vládám snáze polykala, provázela toto odmítavé rozhodnutí blahosklonným ujišťováním, že není neochotna pustiti se do nového jednání o přijatelnější podmínky.

Námitky banky jsou dvojího druhu, jedny týkají se organisace bankovní, druhé mířeny jsou proti finančním obětěm žádaným od akcionářů. Banka nechce se vzdáti své samostatnosti, aby v ní rozhodovali pouze členové od vlád jmenovaní, vlastně členové od uherské vlády odvislí, ne protože by banka bránila se převaze živlu maďarského, nýbrž prostě ze strachu, aby nebyly poškozeny hmotné prospěchy její. Proto také s větším důrazem brání se finančním proposicím, ohrožujícím nadějné budoucí tučné dividendy.

Vlády se shodly v příčině ceny bankovního privilegia, aby se především ode zbývajícího dluhu $76^1/_3$millionového odečetl zisk,

kterého banka nabyla po zavedení valutních zákonů na své zásobě zlata a který činil, — jak tu několikráte bylo vyloženo, — $13^1/_2$ mill. zl. Zbytek dluhu (asi 63 mill. zl.) se má spláceti bance v určitých lhůtách a hlavně se má ke splátkám upotřebiti podílu, kterého účastny budou obě státní polovice v čistém zisku bankovním, a které dle návrhů vládních nastane, jakmile zisk banky bude větší než 4% akciového kapitálu. Tím se arci situace banky značně pohoršila proti jejím dosavadním nadějím. Dosavadní čistý zisk banky páčil se na 7 mill. zl.; možno počítati, že zisk tento po vzetí státovek z oběhu stoupne zcela jistě na 8 mill. zl. ročně, po případě snad i výše a že asi 1 mill. zl. se vyzíská ještě po splátce 63 mill. dluhu, který se má zmenšiti na 40 mill. zl. Z tohoto zisku připadlo by především 4%, t. j. 3·6 mill. zl. samým akcionářům a o zbytek 5·4 zl., by se dělila se státem na polovici, t. j. akcionářům by ještě patřilo 2·7 mill. zl. ročně, co činí 3% akciového kapitálu. Celková dividenda dle toho by obnášela pouze 7%, kdežto nyní je asi na $7^1/_3$%. Arci by se ponenáhlu situace banky lepšila tím, že by státní podíl v zisku bankovním se nesplácel, nýbrž by zůstával bance na splacení výše vzpomenulého (40millionového) dluhu. — O návrzích banky, které ona před rokem vládám činila, bylo zde již dříve obšírně vykládáno. Různost je opravdu veliká i pochopíme snadno, že banka není s návrhy vládními naprosto spokojena, když se jí nabízí roční dividenda 7% nejvýše, kdežto si akcionáři dělali naději na 9—10%. Ostatně se strany vlády nebylo ještě promluveno poslední slovo a u nás na stesky boháčů béře se často náležitý zřetel!

* * *

Neméně poučné je, co vyšlo na jevo o jednáních kvotových deputací, jichž úkolem je, vysloviti se o příspěvcích každé polovice státní na společná vydání říšská. Cislajtanská deputace je se svou prací hotova a návrh jeií je ten, aby Uhry přispěly 42% a Cislajtanie 68% a zároveň aby z celého společného rozpočtu napřed 2% šla na účet Uher za bývalou Vojenskou hranici. Dle toho by celkový příspěvek Uher činiti měl 43·16%, kdežto cislajtanský podíl 56·84%. K důsledku tomu dospěla deputace kombinací opírající se jednak o důchody obou polovicí říše, jednak o počet obyvatelstva v těchto polovicích. Maďaři však, kteří dosud platili pouze 31·4% a jimž by se tedy celkem přitížilo o $11^3/_4$%, nechtějí o podobném poměru ani slyšeti, opposiční

strany a k tomu četní poslanci ze strany vládní prohlašují přímo, že nepřipustí vůbec žádné větší obtížení zemí uherských na společné vydání. Celkem se při této otázce, jakkoli difference jsou veliké, nejedná přece o tak hrozné summy, jak by se na první pohled mohlo zdáti. Dle společného rozpočtu na r. 1896 zbývá hraditi po srážce výnosu cel v obou polovicích celkem 104½ mill. Z toho 12%, o které by Maďaři měli platiti více, činí asi 12¼ mil. zl. více, ale při tom dle nového způsobu vybírání daní potřebních získají Maďaři asi 2½ mil. zl. ročně, takže by jich vyšší příspěvek ke společným vydáním páčil se nejvýše na 10 mill. zl. ročně. Praví se, že Banffy přivolil cislajtánské vládě na příspěvek 35%, čím by arci požadavky cislajtanské se zredukovaly ročně hned asi o 8½ mill. Ale dosud nelze pozorovati ani žádné povolnosti na straně maďarské ani dosud na straně naší. A proto zajisté je vysvětlitelné rozhodnutí vlád: „Jen nové parlamenty.“ Zdali ty budou poddajnější? A tato jednání jsou vlastně skromnými počátky. Hlavní potíže teprve nastanou při uzavírání nového celního a obchodního spolku s Uhrami. Agrárníci v naší polovině žádají celní linii proti Uhrám — průmysl, hlavně velký průmysl, u nás a s ním zároveň dělníci, kteří mají strach, že by pozbyli práci i že by se jim zdražily potraviny, jsou však rozhodně proti celní uzavřenosti vůči Uhrám. — V té příčině nebude posice vídeňské říšské rady příliš silná, a jakkoli tedy vláda naráží při upravení kvoty příspěvkové na sjednocené strany, bude míti proti sobě parlament nejednotný a slabý, pokud se to bude týkati obnovení celního a obchodního spolku s Uhrami. Konec konců asi bude takový, jako vždy dosud, úplný ústup říšské rady na celé čáře a vítězství sjednoceného a výbojného globu maďarského. — Právě dnes začínají se v Budapešti nová jednání mezi vládami a obchodní a celní spolek.

* * *

My v ústavní monarchii rakouskouherské s obrovskými potížemi vyrovnávacími mohli bychom záviděti absolutnímu Rusku a vzíti si vzor z jeho pokroků hospodářských. Od r. 1890 jednalo se u nás co nejvážněji o nápravu měny, všecka naše veřejnost účastnila se tehdy s nejživějším zájmem — ale zároveň nutno říci také s velmi špatným porozuměním — rozprav o tom, jak má býti pomoženo naší zubožené valutě. R. 1892 přijaty konečně nové zákony čistě prozatímního rázu, ale dosud celé reformování

měny je odvislé od milosti rakouskouherské banky a od vyjdnavání s Uhrami. Zcela jinak si počínali v „opozdilém Rusku". Tam nikdo ani o měně nehlesl, ministr financí zatím však činil bez hluku nejpilnější přípravy, nakupoval potřebného zlata a když měl v bance dostatečnou zásobu drahého kovu, prohlásil, že Rusko zavádí novou měnu a sice měnu zlatou. V cedulové bance (státní) ruské je složeno v drahém kovu (ve zlatě) 750 millionů rublů (dle našeho počítání asi 1900 millionů korun) skoro třikráte tolik, co v bance rakouskouherské a tím je ustálenost měny ruské nade vši pochybnost zabezpečena. Cena papírového ruble byla také poslední dvě až tři léta skoro na téže výši jako je nynější zákonitý její poměr (odchylky byly nejvýše 1—2%, kdežto u naší měny od r. 1892 byly odchylky až o 6 i 7%) a nyní se nikterak skoro nerůzní na trhu od ceny stanovené! Místo dosavadních mincí (poloimperialů) zavádí se zlatá mince desítirublová a sice 15 těchto nových rublů je rovno 40 frankům (t. j. bývalým 10 rublům ve zlatě nebo jinak imperialům).

* * *

Po dlouhých přípravách objevila se konečně vládní předloha o upravení úřednických platů, a jí předcházelo již jednání o pensích úřednických a vdov i sirotků po zemřelých úřednících. Předlohy ty znamenají konečné uznání důležitých služeb, které inteligence prokazuje státu a mají hluboký socialní význam. Nezlepšuje se tím pouze postavení úředníků státních, nýbrž v důsledcích toho musí také soukromníci upraviti mzdy pro své zřízence a tím rovně stoupne existenční minimum pro pracující dělnictvo, především pro dělnictvo, které je zvláště k jistým výkonům vycvičené, a v konečném výsledku také pro dělnictvo vůbec. Proto je zlepšené postavení hlavně úřednictva nižšího rozhodným a nepopíratelným pokrokem socialním a je vlastně v zájmu všech vrstev obyvatelstva, které jsou odkázány na práci svých rukou a své hlavy a to je nyní a bude ještě více obrovská a zdrcující většina všeho občanstva. A po této stránce se zlepší hmotné postavení nejnižšího úřednictva dosti patrně byť i ne tak, jak by se to mohlo státi, kdyby náš věk tak příliš nepodléhal strachům o existenci státní a nevěnoval všecko jen na ozbrojený mír. Tak na př. v městech pod 10.000 obyvatel navrhuje se úřadníkům XI. třídy dietní (nejnižší třída) na počátku jich ustanovení o $27^3/_4$%, po dvou létech o 44·4% a po čtyřech

letech o 58⅓ % větší plat nežli dosud (arci toto poslední zvýšení jen na dobu jednoho roku, po kterém bude pouze větší o 39%). V X. dietní třídě má se v týchž místech (pod 10.000 obyvatel) služné zvýšiti na počátku přes 19%, po třech letech o 28·3%, po šesti letech o 33%. V IX. dietní třídě obnáší počáteční zvýšení 23%, v VIII. třídě 24.4%, v VII. třídě 17½%. Kdyby ještě bylo náležitě postaráno o postup do vyšších dietních tříd, zejména kdyby se hledělo na vyrovnávání nesrovnalostí v různých odvětvích státní správy, bylo by tím prozatím bídě úřednické odpomoženo; poměrně ještě lépe postaráno bude o pozůstalé po zemřelých úřednících.

Ale vláda pojí předlohy tyto k jiným nenáviděným, totiž k předlohám nových berní. Úprava úřednických platů bude ročně vyžadovati asi 7½ mil. zl., k tomu pro státní sluhy a pro professory, jakož i pro zvýšené pense přibude celkem asi 4½ mil. zl. ročně, dohromady tedy 12 mil. zl. Za to chce vláda nové zvýšené daně na kořalku, pivo, sirky a na bursu, které celkem vynesou nejméně 30—40 mil. zl. Tedy čistých ročních 28 mil. zl. chce si vymoci od říšské rady, nepočítaje do toho stálé roční přebytky kassovní, které vzrostly celkem až na 210 mil. zl. a které průměrně lze ročně odhadovati nejméně od 15—20 mil. zl. K čemu stát potřebuje takovéto přebytky, které se pouze mají hromaditi v pokladnách? A jaké jsou to divné prostředky, kterými si chce ministerstvo financí opatřiti nové zdroje důchodů? Jsou to daně spotřební, které stihnou nejchudší poplatníky a které kromě toho, jako tomu při dani z piva, hrozí ohroziti zdárně zkvétající průmysl hlavně v zemích českých. Arci ministerstvo financí spravováno od rodáka haličského a Poláci nemíní poškoditi pouze svůj rozsáhlý průmysl lihovarnický a proto musí se zároveň mířiti proti pivu. V té příčině doufají najíti spojence v Uhrách, kterým stejně na zdaru pivovarství nezáleží.

Nedávno podali továrny sirkové memorandum vládě, v kterém se vyslovily proti zvýšené dani sirkové a mluvili pro sirkový monopol. Monopolem tím (spojeným s tabulkovým prodejem) by se důchod státní mohl zvýšiti o 10—16 mil. zl., aniž by toho spotřebovatelé pocítili, pouze by se tím vzal neoprávněný výdělek překupníkům. Tu by hned byly peníze na zvýšení platů úřednických! Ale nynější ministr financí je proti monopolům vůbec a tedy také proti monopolu sirkovému i hledí pokračovati zrovna po té cestě, kterou mu naznačil kdysi krajan jeho bývalý ministr

Dunajewski, ač tím ubližuje právě nejbolavějším vrstvám občanstv...
Těmito prostředky bude přitíženo malým statkářům. Zvýšení daně z líhu a piva znamenají pro rolníka zdražení pracovních sil zvláště v tom čase, kde je o ně na venkově největší nouze, totiž pro čas sklizně. V dřívějším již naznačeno, že zlepšení úřednických platů znamená v důsledcích postupné zvyšování mzdy pro živnostníky, ... zence a dělnictvo tovární a tím stálý odliv pracovníků z venkova do měst, který učiní nedostatek zemědělského dělnictva přímo nesnesitelným. Kromě toho se náklady pracovní nepoměrně zvýší, jelikož pro dělnictvo zemědělské nezbytné nápoje lihové nebo místo toho pivo, které aspoň v čas sklizně se nesmějí dělníkům nikterak odepříti, budou následkem nesnesitelných daní vyžadovati nepoměrně větších vydání. Tím sleva pozemkové daně o $1^1/_2$ mil. zl. na celou polovinu říše povolená bude zúplna paralysována, a rolnictvo obtíženo bude nepoměrně tužeji nežli dosud. A státní monopol líhový byl by z tisícerých důvodů přijatelnější nežli obmýšlené zvýšení daně na kořalku, protože vyšší břemeno státní bude novou záminkou pro diktování zvýšených cen se strany lihovarů. Zrovna tak tomu bude při dani z piva, zvýší-li stát daň z piva o 1 zl. na hektolitru, budou je konsumenti platiti v drobnem zcela jistě o 2 kr. na litru dráže.

Ještě jinak by si stát mohl snadno a bez ubližování hospodářsky slabým pomoci k lepším důchodům. Potřebí je pouze upraviti vhodně železniční sazby pro dopravu zboží. Je-li dopravní výkon státních drah u nás asi $2^1/_2$ milliardy kilometrových tun, znamenalo by zvýšení dopravného o 0·2 kr. na kilometrovou tunu 5 mil. zl. ročně. A takové zvýšení je spotřebujícímu obecenstvu vůbec nepozorovatelné, vždyť by se tím doprava 100 kg. na takovou vzdálenost, jako je na př. z Prahy do Pardubic zdražila pouze o 2 kr. Kromě toho mohly by se zrušiti zcela zbytečné refakcie povolované velikým továrnám, spediteurům a velkoobchodníkům, čím by se opět o několik millionů zlatých vytěžilo více. Arci návrhy tyto narážejí na odpor velmožů kořistících z nevědomosti hospodářsky slabých a utlačených, kromě toho potkávají se s odporem úplatného veřejného mínění. Vždyť prý je dosti, když státní dráhy vynášejí $2^3/_4$% ročně z vynaloženého kapitálu! Zapomíná se však při tom, že jsme si na to **vypůjčovali peníze, za které musíme platiti dosud úroky 5—6% z původně vydaných summ.**

V Praze, 8. března 1896. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Zákon o obchodech splátkových — Sociální význam těchto obchodů a nešvary při nich vzniklé — Předloha zákona na ochranu spotřebitelstva proti špatné míře a váze — Osnova zákona patentního — Reorganisace obchodních komor v Prusku — Německo předstihlo nas při uzavření obchodní smlouvy s Japanem jako dříve s Ruskem — Zmařená schůze Zemské jednoty společenstev českých — Vývozní spolek a zábavně obchodnický spolek „Merkur“ — Nový pivovar v Holešovicích a pohostinská hra o vyrovnání v Proseči.

Zákonodárný aparát přinesl v posledních okamžicích před prázdninami velikonočními tři zákonné osnovy rázu hospodářského: zákon o obchodech splátkových, o ochraně proti šizení při obchodu se zbožím a o patentech.

Obchody splátkové jsou vždy četněji užívanou formou moderního obchodu se zbožím. Prodavač odevzdá kupujícímu předmět prodeje ihned v užívání, kupující splácí však cenu trhovou po menších obnosech v určitých obdobích. Není snad zboží (kromě potravin), které by se nyní neprodávalo na splátky, nábytek domácí, kuchyňské zařízení, obrazy, hodiny, skvosty, šatstvo právě tak jako knihy, stroje, motory atd., vytvořily se u nás a ještě více v Německu veliké „bazary“ obchodní, které pomocí četných agentů všemožné zboží jedině tímto způsobem prodávají. V řadách odběratelů při splátkových obchodech jsou nejvíce příslušníci hospodářsky nepříznivěji postavených tříd, jimž právě koupě na splátky umožňuje opatření předmětů, jež by jim pro poměrně vysokou cenu naprosto byly nepřístupny. Splátkový obchod opatřuje šičce stroj, začátečníkovi při řemesle zařízení dílny, učiteli hudby piano, malému úředníkovi, dělníkovi atd. slušný oblek, nábytek, knihy — zvyšuje životní míru tříd nezámožných, opatřuje jim předměty spotřeby, které by jim, kdyby plnou cenu najednou měly zaplatiti, byly nedostižným luxusem, rozmnožuje odbyt zboží a přispívá k zvelebení výroby a četnějšímu zaměstnávaní dělnictva.

Tak prospívá obchod splátkový — je-li solidní. V rukou „podnikavých“ také-obchodníků stal se však v některých krajinách

ranou morovou. Smečky agentů rozjížděly se po venkově, vnucujíce zdánlivě laciné zboží luxusní, hodinky, obrazy atd. za zdánlivě nejpříznivějších podmínek; lidé sotva písma znalí sváděni k podpisům splátkových listů, v nichž se zavazovali, že zboží propadá prodavači, i kdyby jen poslední splátka nebyla zaplacena, aniž by kupující směl nazpět žádati splátky, dříve zaplacené, že kupující nemá vlastnického práva ke zboží, dokud nebylo úplně zaplaceno, že nemá právních nároků pro vadnost zboží nebo přehnanou cenu, že může býti žalován u soudu v bydlišti ne svém, nýbrž prodavačově. U soudu vídeňského ze splátkových obchodů žalováni a in contumaciam odsuzováni venkované z Čech, Haliče, Korutan, některé firmy podávaly denně sta žalob na liknavé platitele, kteří svedeni byvše ke koupím, jejich majetkové poměry převyšujícím, ztráceli při odsouzení koupenou věc i dané již splátky, jsouce nad to ještě exekvováni pro splátky zbývající a útraty soudní.

Po šestiletém jednání přijata konečně poslaneckou sněmovnou předloha zákona, obmezujícího volnost smluvní při obchodech splátkových na prospěch kupujícího. Zruší-li se smlouva pro nezaplacení splátek, vrátí kupující prodavači věc a dá náhradu za její užívání, obdrží však také nazpět splátky již učiněné i s úrokem, může býti žalován jen u soudu toho místa, kde sám bydlí, a pod.

Na ochranu spotřebitelstva směřuje i osnova zákona t. zv. kvantitního: je-li na zboží udána míra nebo váha (nebo i určitá jakost zboží, má-li vliv na cenu jeho), musí udání toto být pravdivé, jinak se obchodník tresce. Již před lety upozorňoval posl. Pacher, jehož podnětu sluší děkovati veškeré snahy po obmezení nesolidní konkurence, na rozmáhání se tohoto zla v Rakousku: „Pokroku techniky i vědy užívá se k soustavnému padělání všeho, co jen na některém zboží padělati se dá, množství i jakost zboží nesprávně se označuje; zavádění výrobních method, vypočtených jedině na šálení kupujícího a konsumujícího obecenstva, utváření celého řetězu spoluvinníků — od továrníka a velkokupce až k detailistovi — spiklých ke klamání obecenstva, ano úplné přecházení jednoho druhu zboží po druhém z výroby poctivé do nepoctivé, a holá nemožnost pro jednotlivého výrobce, vyrábět poctivě, když v oboru jeho zavládla produkce na šálení vypočtená, jsou skutečnosti, vyžadující rychlé nápravy.“ Neslušelo by však zapomínati, že u nás zákony — mimo daňové a vojenské — zůstávají na papíře.

Ještě jeden zákon projde brzy branami parlamentu: zák

patentní. Dle dosavadního „zákona privilejového“ z r. 1852 přijímá se k patentování bez všelijaké zkoušky co do novosti nebo užitečnosti každý ohlášený vynález průmyslový, z nálezu ministerstva obchodu na zrušení patentu nebylo odvolání, řízení v patentních věcech bylo rozděleno mezi soudy a úřady správní, byl-li patentován vynález jiným učiněný nebo dávno známý, mohl býti zrušen teprv po provedení nákladného sporu.

Nová předloha odstraňuje tyto vady. Ohlášený vynález nejprve se zkoumá, je-li opravdu nový a k patentování způsobilý, na to se jeho popis, výkresy atd. veřejně po 2 měsíce vyloží, aby proti jeho patentování mohly po případě učiněny býti námitky, po jichž vyřízení teprve patent může býti udělen. Zřizuje se zvláštní úřad patentní, který bude udělovati patenty, rozhodovati o stížnostech na udělení nebo odepření patentu a prohlašovati neplatnost udělených patentů; z nálezů o neplatnosti bude však lze odvolati se k patentnímu dvoru soudnímu, v němž mimo technické znalce a zástupce ministerstva budou i radové nejvyššího soudu. Spory o porušení patentu budou příslušeti soudům obchodním a trestním, dle vzoru knih pozemkových zavedou se rejstříky patentní, patentní agenti budou nuceni vykázati se jistým vzděláním předběžným. Majitel patentu musí se práva svého vzdáti, je-li toho potřebí v zájmu veřejném anebo učinil-li někdo jiný nový vynález, od prvního vynálezu odvislý, vojenská správa může vyvlastniti vynálezy, techniky válečné se týkající. Dělníci a zřízenci (i státní) jsou sami vlastníky vynálezů, od nich ve službě učiněných aneb se jim musí ve smlouvě služební zaručiti aspoň přiměřený užitek z eventuelních vynálezů jimi učiněných — i z toho zřejmo jest, že povinnost pracovní a služební vztahuje se na smluvené obyčejné výkony pracovní a nikoli také na veškeré ostatní plody duševní nebo fysické práce a schopností dělníkových, jak zvláště naši svobodomyslní zaměstnavatelé dle vzoru vlastnictví římských otrokářů k dětem otrokyň se domýšlejí.

V Prusku chystají pro celý obvod státu obchodní komory, avšak toliko pro větší firmy, do rejstříku obchodního zanesené. Ačkoliv mají býti organisacemi, které pečovati mají o zájmy nejen podnikatelů, nýbrž zároveň i pomocníků, nemá v nich míti zastoupení ani pomocnictvo, ani nižší obchodnictvo. Dosavadní dobrovolné organisace kupecké budou, pokud možno, zachovány.

Jak Německo stará se o povznesení obchodu, vidno i ze smlouvy obchodní, kterou právě uzavřelo s Japanem a s níž nás

předstihlo právě tak, jako před málo lety při smlouvě s Ruskem. Za to ovšem také vývoz Německa do obou zemí stoupá a náš vůbec klesá. A politické přiblížení Ruska k Bulharsku a Srbsku bude míti rovněž v zápětí sesílení vzájemných jejich styků hospodářských na úkor našeho vývozu na Balkán, podlamovaného beztak maďarskými praktikami proti dovozu dobytka balkánského.

A z našeho vlastního hospodářství? Zemská jednota řemeslnických a živnostenských společenstev v král. Českém jednala na první výroční valné hromadě o starobním a invalidním pojišťování živnostníků, jež mělo se dle návrhu výboru díti prostřednictvím zemského pojišťovacího fondu cís. Frant. Josefa I., a výsledek několikahodinového jednání byl odklad, roztrpčení a resignace představenstva. Ne všechno živnostnictvo pochopilo, že musí ke své záchraně také samo ruku přičiniti.

Máme náhodou současně před sebou „Adressář českého průmyslu a obchodu textilního“, vydaný Vývozním spolkem v Praze a výroční zprávu obchodnického spolku „Merkuru“ v Praze. Jaký rozdíl mezi oběma spolky! Tam spolek, bojující proti nepřízni právě nejzámožnějších předáků obchodnického světa našeho, ale čilý, svěží, snažící se vydupati z netečné a lenivé půdy naší nějaké zrno na povznesení nejen vývozu, ale celého obchodu a průmyslu našeho; zde předáci tohoto světa s tisíci jmění vlastního i spolkového, v nádherných salonech, k jichž vyhledání vzato útočiště i k listům německého kasina, a s plesy, jež navštěvují Excellence, ale bez veliké jiné činnosti mimo zábavnou, bez výsledku, bez významu. Budiž však podotčeno: ti, kdož ve Vývozním spolku na povznesení obchodu a průmyslu českého pracují, n e j s o u obchodníci; ale Vývozní spolek nemá aspoň strachu před invasí inteligence.

Konečně: dne 26. března — budiž na věčnou paměť zaznamenáno — slavili a zapíjeli naši prozíraví národohospodáři položení základního kamene ku stavbě „Prvního pražského měšťanského pivovaru v Praze-VII.“ (nač pak „národní podniky“ v ohrožených krajinách, raději nové pivovary v Praze — na národní velkozávod se 200.000 zl. nesehnalo, ale na pivovar měli pánové půl millionu hned pohromadě) a dr. Fořt vystoupí opět pohostinsku u „občanů v Proseči“ se svou sněmovní řečí o rakousko-uherském vyrovnání, s číslicemi bohdá správnějšími. Doufejme, že ani jedna ani druhá událost nebude míti pro nás příliš škodlivých následků v zápětí. *S.*

Rozhledy sociální.

Pátý sjezd rakouské socialní demokracie v Praze — Úspěchy socialní demokracie, česká organisace — Mezinárodnost — Hnutím sociálně-demokratickým není vyčerpán politický a socialní život v Rakousku — Jiné organisace dělnické — Chování obecenstva našeho — Stávky v Ostravě, Slaném, Libni — Dělnická výstava v Plzni — Sjezd rakouského dělnictva železničního — Manifestační schůze obchodního pomocnictva — Zavírání krámů v Německu — Snížení maximální doby pracovní a první máj.

V Praze koná se od 5. t. m. pátý sjezd rakouské socialní demokracie. Přítomno jest na půldruhého sta delegátů z celé Cislajtanie, převládá socialistická strana německá a v ní opět Vídeň. Českých delegátů je přes 30, nejvíce z Prahy, Plzně, Kladna, Brna a měst severočeských. Jsou tu předáci strany Dr. Adler, Popp, Dr. Ingwer, Dr. Ellenbogen, Dr. Verkauf; z českých Krapka, Steiner, Dědic, Vaněk, Němec a Reger; jako hosté dostavili se posl. Pernerstorfer a z Německa Molkenbuhr a j. Nezvyklé divadlo přivábilo ovšem i dosti zvědavého posluchačstva smýšlení ryze měšťáckého. Dělnice zastupuje známá pí. Poppová-Dvořáková.

Sjezd koná se jako schůze na zvané hosti obmezená (§ 2. shrom. zák.), legitimace přísně se kontrolují. Hosté zřetelně odděleni jsou od vlastních delegátů, místnost dekorována jest v barvách strany. Na denním pořádku nalézá se zpráva zastupitelstva strany, volební oprava, organisace a taktika strany, sociální zákonodárství v Rakousku, postavení dělnictva zemědělského a mezinárodní sjezd v Londýně.

Dle podané zprávy strana skládá se ze 14 německých, 13 českých, 2 polských a 1 vlašské organisace krajinské. Od posledního sjezdu ve Vídni 1894 konáno přes 2000 veřejných schůzí, náklad listů strany stoupl z 72.000 na 96.000, listů odborných z 80.000 na 112.000; od 1. ledna 1891 má strana svůj denník (Arbeiterzeitung). V Haliči a na Moravě proniká hnutí sociálně-demokratické do rolnictva a dělnictva zemědělského.

Česká sociální demokracie, k níž položen základ loňským sjezdem v Čes. Budějovicích, má 13 krajských organisací (7 v Če-

chách, 4 na Moravě, po 1 ve Slezsku a v Dol. Rakousích), 24 politických a odborných a j. časopisů s 65.500 výtisků, na podporách vydala 2952 zl.

O detailech jednání, pokud spadají do naší rubriky, zmíníme se po ukončení sjezdu v rozhledech příštích. Zatím jen několik poznámek všeobecnějších.

Předně: sociální demokracie daleko není tak mezinárodní, jak se u nás za to mělo a přímo za beznárodnost pokládalo. Delegáti němečtí i na sjezdu strany snaží se dokazovati superioritu národnosti německé a musejí býti napomínáni k tichosti při řečech českých, delegáti čeští houževnatě hájí své samostatnosti po stránce organisační i finanční. Zprávy zastupitelstva strany vydány byly jen po německu, české řeči překládají se do němčiny zpravidla, německé do češtiny jen výjimkou. Na témž místě, kde před málo lety padlo ono později tak často opravované a odvolávané slovo o beznárodnosti dělnictva, ukázaly se zřejmě rozdíly a — byť i dosud nepatrné — protivy národnostní.

Dále: dle tištěné zprávy o činnosti strany jsou dějiny sociální demokracie od Velkonoc 1895 do Velkonoc 1896 politickými dějinami Rakouska a strana od posledního sjezdu jest ozbrojenější, bojovnější a mocnější než před tím. Avšak opravdové úspěchy sociální demokracie v Rakousku jsou tak značné, že nepotřebují přepínání. Přes čilost strany politický život Rakouska sociální demokracií daleko není vyčerpán; vedle třídního hnutí dělnického máme i mocné hnutí rolnické, živnostnické a počínající maloúřednické, půtky národnostní a jazykové dosud nepozbyly ostrosti a s vídeňským antisemitismem strana pustila se v boj, jejž prohrála. Přes mohutný rozmach svůj sociální demokracie čítá v řadách svých něco přes 2% veškerého dělnictva průmyslového a zprávy o jednotlivých krajských organisacích svědčí tu a tam o pravém opaku sebevědomých slov části všebecné. Vedle ní vznikají a rostou organisace jiné, jež bojovností a určitostí cílů svých půdu si ujímají a proti nimž sociální demokracie brání se týmž způsobem, jejž vytýká stranám měšťáckým, proti sociální demokracii bojujícím. Tyto fakty nedají se odstraniti slovy sebe většími a straně zbývá ještě mnoho činnosti i po rozšíření své organisace i po jejím vnitřním zdokonalení; na sbírání vavřínů je času dost. Právě že očekáváme od dělnictva osvěžení parlamentarismu, neradi bychom viděli, aby do něho vstoupilo již s chybami stran starých.

Konečně: obecenstvo naše od postrachu před 1. májem

roku 1890 naučilo se pohlížeti klidněji na sociální demokracii, považuje z nemalé části snahy dělnictva po zlepšení a zabezpečení hmotného postavení a po dosažení práv politických za přirozené a podpory hodné, a i při stávkách rozděluje přízeň a nepřízeň svou dle toho, jak se mu podnět a účel stávky dle jeho informací zamlouvá.

Stoupající počet stávek jest pravidelným již příznakem blížící se slavnosti májové. Po bezvýsledné stávce ostravsko-karvínské — v níž za ztraceného ½ millionu dělnické mzdy a 97 propuštěných dělníků dosaženo ze všech požadavků toliko zavedení 14denní výplaty — zaznamenati můžeme stávku hasičů vídeňských, kterým se místo slíbeného zlepšení platů mělo dostati vojenského zostření služby, stávku kovodělníků ve Slaném, bednářů v Plzni, textilního dělnictva v Libni a hrozící stávku obuvnickou v Praze.

Nepatrné mzdy, časté srážky a pokuty za všelikými záminkami, bezohledné jednání zaměstnavatelů naproti dělnictvu po vypuknutí stávky zjednaly zvláště stávce tkalcovského dělnictva firmy Perutzů v Libni všeobecné sympatie veřejnosti. Obec libeňská poskytla obecní povozy k přestěhování nábytku do budov obecních, přestěhování samo stalo se jakýmsi slavnostním průvodem, při němž podobizny Marxe a Lassalla neseny v popředí.

Dělnictvo české pořádá od 20. září do 4. října t. r. v Plzni výstavu, k níž připuštěny budou vlastní práce každého dělníka, maloživnostníka a učně bez rozdílu bydliště. Oddílem výstavy bude i literatura odborná, vědecká, sociálně-politická a zábavná, a grafické znázornění činnosti spolků dělnických. Protektorát této dělnické výstavy, čtvrté již, převzala obchodní komora plzeňská.

Ve Vídni konán nedávno sjezd rakouského dělnictva železničního, žádajícího odstranění platů akordních, kilometrových, hodinových a pod., zavedení pevné stoupající mzdy časové, větší stálost poměru pracovního, zavedení rozhodčích soudů se stejným zastoupením železnic i dělnictva a za předsednictví neodvislého soudce státního. Přáli bychom jim stejný úspěch, jakého dodělalo se železniční dělnictvo švýcarské, podporované ovšem naproti společnostem železničním vládou i obecenstvem.

Obchodní pomocnictvo československé užilo svátků velikonočních k řadě schůzí veřejných v Kolíně, Budějovicích, Chrudimi, Liberci, Příbrami a na den 19. t. m. chystá velkou manifestační schůzi v Praze. Jednalo se o organisaci a tisku, o požadavcích pomocnictva (nedělní klid, maxim. doba pracovní, minimální mzda,

lhůta výpovědní, za opatření ve stáři a invaliditě atd.), o školství, o živnostenské novele a zákoně obchodním. V Německu navrhuje říšská komise pro statistiku práce, aby bylo zákonem nařízeno zavírati krámy nejdéle v 8 hod. večer až do 5 hod. ráno (mimo lékárny, nádražní prodeje časopisů a pod.), jelikož prý jinak nelze kontrolovati, zachovává-li se opravdu maximální den pracovní.

Proslechlo se, že referent posl. sněmovny o živnostenské novele, Exner, navrhuje snížení maximální doby pracovní z dosavadních 11 na 10 hodin. Opět pokřik v Israeli, křtěném i nekřtěném, ačkoli velká část výrobních odvětví již dnes fakticky pouze 10 hodin pracuje a ačkoli v samotných zprávách obchodních komor (na př. brněnské) prozíravější podnikatelé o účincích zkrácené doby pracovní vyslovují se co nejchvalněji.

Zatím dělnictvo chystá se i letos k oslavě prvního máje k manifestaci pro pracovní dobu osmihodinovou. V.

Rozhledy časopisecké.

Manie smiřovací — Culpa nostra v Rozhledech — Naše stanovisko — Ženský obzor — Sl. Krásnohorská v boji — Patres conscripti na radnici — Prokov — Ignác z Loyoly — Hus — Žižka — Dr. Podlipný — Pan Zákrejs, rukopisy (stálé rubriky pokračování druhé) — Nostra culpa ad vocem Rukopisy — Malé pochyby — Apostrofa p. Zákrejse za poslední věnování v Osvětě.

Nová nějaká nemoc začíná řáditi ve veřejném životě českém. Manie smiřovací. Posuďte: „Boží bojovníci" čeští a staročeši moravští poznali, že jsou jedno tělo a jedna krev — padli si do náručí; „Nár. Listy" zapřely nedávno své soluňské patrony sv. Crhu a Strachotu, a paktovaly s bojovnými pátery římskými; mladočeši před dvěma lety viděli „nepřeklenutelnou propast" mezi sebou a českými feudály — v letošním zasedání zemského sněmu oba tábory zpívaly harmonický sbor; na sv. Václava na pražském sjezdu mluvilo se proti bezdůvodnému opportunismu vídeňského dopisovatele „Nár. Listů" vůči hr. Badenovi — dnes pánové s ním souhlasí; „Hlídka" brněnská pěje přátelské ody p. Vlčkově „Osvětě"; p. dekadenti z „Mod. Revue" poklonili se hluboko před p. J. Zeyerem a „Rozhledy" v jakési nepochopitelné blížící se velkopáteční náladě posypaly hlavu popelem, roztrhly sukni své minulosti, bijí se v prsa a volají: „nostra culpa!" . . . Budou znamení na slunci, měsíci a hvězdách . . . Zastavujeme se při „Rozhledech". Šest měsíců prošlo od prohlášení České Moderny, které přinesly tytéž Rozhledy. Vítali jsme tehdy zásady tam pronesené. V našich českých poměrech, kde úpíme pod literární a žurnalistickou tyranií desetkrát horší než byl výminečný stav Thunův, byla to notná dávka smělosti a rozhorlení, která vyrazila ony výkřiky ostré negace a vzdoru proti panujícímu stavu. Vítali jsme politickou satiru „Boží bojovníky", kde jsme viděli

skutkem projeveno to, co v prohlášení hlásáno slovem. — Dnes? „Za ty své minulé všechny hříchy se bijeme kajícně v prsa a děláme rádi počátek, volajíce: „nostra culpa!“, zpovídají se kajícné „Rozhledy“. „Lumír“ prvý akceptoval vyznání z hříchů a pokání — otiskl bez poznámky celé to kázání, jaké si Rozhledy bez všech viditelných důvodů daly. Jakoby jim ukázal zrcadlo. „Světozor“ po něm otiskl valnou část a těší se z obratu.

Konstatujeme fakty. Jsou nám symptomem něčeho dalšího. My nevedli nikdy boj pro boj, my odmítáme i ten nejslabší stín významu slov „gladiatorský zápas“ (slova ta jsou základním motivem řečeného článku v Rozhledech), my své boje nezakřidujeme nikdy a nesmíme zakřidovat. Byli jsme napadáni a bránili jsme se; útočili-li jsme, útočili jsme pro ideu. Po „kavárenském publiku“, po sensaci chtivém diváctvu jsme se neohlíželi. A tyto zásady jsme předpokládali a předpokládáme i v listech, které jsou nám blízké. Nenávidíme kompromissy; v nich se assimuluje svěží, čerstvé staršímu ztrnulému, a theorie o osudu čerstvých jablek, položených k shnilým, jest známa již ze školních čítánek.

Manie smiřovací . . . . Není tato časová nemoc úvodem k úkazům vážnějším? Těkající ovce shlukují se v hromadu před blížící se bouří; visí něco ve vzduchu?

S upřímným potěšením pozdravujeme nový podnik „Ženský Obzor“, list pro život sociální, politiku a literaturu. V prvém čísle podalo vydavatelstvo v několika větách sympathický program, který bez váhání podepíše každý moderní člověk a programu tomu „Ženský Obzor“ ve všech dosud vydaných číslech činí zadost. Podnik ovšem, jako každá nová věc u nás, musil naraziti. Ku podivu jenom, že mu naši starovlastenci dopřáli 2 měsíce tichého živobytí. A narazil tam, kde jsme my s jistotou hádali — u našich dosavadních patentovaných fedrovatelů ženské otázky v Čechách — u slečny Elišky Krásnohorské. Slečna Krásnohorská postavila svůj ideál české ženy — známe jej už dávno, tuze dávno; genialní Neruda to byl, jenž dnešní ideál slečny Krásnohorské vylíčil už skoro před čtvrt stoletím. Vezměte, prosím „Žerty hravé a dravé“ a přečtěte si „činohru“: Pannopanna. Na vlas tak, jak si přeje srdce sl. Elišky Krásnohorské. P. Vít Kellner, redaktor „Ženského Obzoru“ odpověděl v čísle z 10. dubna sl. Krásnohorské na její starovlastenecké a autoritářsky jizlivé útoky v „Ženských Listech“ způsobem dojímavým. Ukazuje na sobě,

jak se díval na zápasnici za ženská práva a básnířku Krásnohorskou kdysi — a jak se musí dívat dnes. My ho můžeme utěšit, že u nás bylo tomu na vlas taktéž. Přejeme „Ženskému Obzoru“ zasloužené pozornosti.

Zavadí-li patres conscripti v radnici naší Prahy o umění — je to vždy podívaná pro bohy. Pro bohy totiž proto, že jsou prý bezcitnými. Člověku českému vře ovšem krev v žilách. Historie je ta: Jan Ferd. Prokov, starý dobrý sochař český, zhotovil na začátku XVIII. století celou řadu soch pro kamenný Karlův most. Sochy ty srostly s mostem a Prahou; v tisících a tisících reprodukcích kolují po světě. Stály tam přes půldruha sta let a nikomu nevadily. Jedna socha představovala Ignáce z Loyoly, zakladatele řádu jesuitského. Zářijová povodeň v r. 1890 strhla kus mostu a s ní Ignáce. Most byl renovován, Ignáce vylovili a v řadě otců města Prahy žádáno o 800 zl. na obnovení díla Prokova. Tu však se zpěnila husitská krev mladočeská. Jakže? Zakladateli řádu, který na nás tolik provinil, dáti ještě dnes 800 zl.? Hrom a peklo . . . marné vaše! A již se kmitli siní staroslavnou slavní předkové: Hus, Žižka a Husité, Jiří z Poděbrad . . . Páni doktoři jimi argumentovali, poráželi, oslňovali . . . Patres conscripti se rozčilili, mluvili v pravo, v levo, až návrh byl přijat. Panu dr. Podlipnému prozatím několik rad: ať nepodepisuje vícekrát prohlášení vyšlé z kruhu mladých spisovatelů a umělců, žádající kategoricky zachování starých památek pražských; ať nikdy nelíbá kříž, až mu zas bude nastaven, neboť kříž byl znakem těch jezovitů, kteří potírali kalich „předků“ p. doktorových a konečně: neví p. dr. Podlipný, že Ignác z Loyoly již delší dobu je patronem mnohých — mladočechů?

Tah otců na radnici se nepovedl, národ se nesúčastnil, afféra s Ignácem z Loyoly mu byla patrně tuze hloupou kopií afféry sněmovní o desce Husově.

Neúnavný, věčně svěží pan Zákrejs (odpusťte) provádí v „Osvětě“ pravé divy s Rukopisem Královédvorským. Zdá se, že přečte pravidelně za měsíc jedno slovo, nasytí z toho „Osvětu“, „Nár. Listy“, sebe a — bohužel — i nás. Minule jsme jásali, že přečetl a rozluštil zpropadené „ljuhem, přetvářeli jsme se a řekli jsme pro uvarování se před pokračováním, že v Rk. Z. věříme, že má p. Zákrejs pravdu — ale náš český Lessing se napálit nedal; přečetl zase slovo, napsal výzkum svůj zase do

Osvěty, do Nár. Listů a tak nás týrá dál. Pane Zákrejsi, ustrňte se; nečtěte už, nedrťte nás docela, mějte aspoň křesťanské smilování s poraženými! Anebo si přečtěte celý Rukopis najednou a řekněte všechno najednou, ať praskne na to třeba celý sešit Osvěty, učiňte to nám k vůli, vždyť víte, že je lepší smrt než takové dlouhé umírání!

V básni „Beneš Hermanov“ je perla ona, kterou nám pan Zákrejs tentokrát presentoval. Čte se tam: „pod Hrubú Skalú.“ P. Pekař dokázal, že pojmenování Hrubá Skala není zrovna tak starým, že se mu tedy jeví důkazem o falsifikátu. Teď vstal pan Zákrejs: „Kam pak vy, hlupáci, abyste pili čaj!“, vykřikl po puškinovsku na ty Šafaříky, Palacké, Hanky, Jungmanny, Prusíky, Grégry atd. atd. „vždyť to tak jednoduché, proč pak nečtete pod hrubú Skalú, nebo hrubú skalú? Hrubý = velký, skála = skála (nebo) = Skála, a věc zapletená je rovná, a nad čím si p. Pekař lámal tak dlouho hlavu, je čisto jako studánka!“

A našinec, chudák, chytí se za hlavu a hloubá a hloubá... Proč bozi sesypali tolik důvtipu do jedné, jediné hlavy? Proč nedáno nám aspoň jedno procento tohoto genia? A našinec, chudák, jako ti epigoni Kolumbovi jde a chce objevit Ameriku.. Minule jsme ve své skrovné snaze rozluštili také jedno slovo Rukopisu R. Z. (Rukopis = ruk opis atd.), dnes jsme našli ve svém exempláři druhé. Čteme tam: Péčí neboli vydáním čili s kommentáry Frant. Zákrejse. Chyba lávky! Kam pak vy, hlupáci, abyste pili čaj! „Zákrejse“ se nemá čísti, nesmí čísti, nýbrž vydáním Františka zakrej se! Heureka! Vždyť je to čistočistý Kantův kategorický imperativ! A naposled je ten celý Kant švindléřem, plagiatorem, který svůj vynález děkuje našemu Rukopisu bez udání pramene! Teuton — Němec — a „nechvalno nám v Němcích iskať pravdu“, varoval už Rukopis prorocky..

Ještě jednu malou pochybu máme. Ale snad hrubý (= velký) náš učenec a vykladatel nám ji svým osvědčeným jemným a láskyplným způsobem osvětlí. Jistý rýpal (a prý znatel celé středověké poesie) nám citoval tohle místo:

„Na vrše, kdě stáchu pokraj lesa:
aj, vsia Praha mlčie v jutřniem spaní,
Vltava sě kúřie v raněj pàře,
za Prahú sě promodrujú vrši,
za vrchy vzchod šedý projasňuje.“

(Pan Zakrejs odpustí, že jsme psali tak, jak jsme slyšeli; neručíme za autentičnost začátečních písmen, připouštíme, že snad se má psáti tu onde písmeno velké, kde jsme my psali malé, možno též, že celá ukázka má se čísti:

Nav ršek děs tách upo k r raj l esa atd., že by pak slovo „esa“ poukazovalo na nějaký karban starých Čechů — Pan Zákrejs je vinen, že dosud nepřečetl a nevysvětlil (!)) a rýpal ten řekl, že toto jediné místo je mu důkazem podvrženosti, že takový lyrický deskriptivní passus je dítkem jen XIX. století, že v celé středověké poesii nenajdeme analogie — zkrátka, nasadil nám do hlavy červa, jejž tuto klademe pod hrubou (= velkou) ruku p. Zákrejse k zaslouženému osudu.

A nyní, laskaví čtenáři, dovolte mi pronésti několik slov pro domo sua. Ještě a opět k p. Zákrejsovi. Ve čtvrtém čísle „Osvěty“ četl jsem ještě jeden článek s nadpisem: „Času a Naší době za rámeček“. Pan Zákrejs důvtipně oddělil to, co patří mně, resp. Naší době. Slušný člověk za slušný dar slušně poděkuje, což tuto tímto činím:

Slovutný pane Zákrejsi! Mohl bych Vám jednoduše říci, že Jste se dopustil hrubé (= velké) beztaktnosti, adressovav svůj článek redaktoru těchto listů, prof. Masarykovi. Nesvědčí to zrovna o velkém důvtipu Vašem ani o znalosti latiny, vyložíte-li můj podpis „Sursum“ jménem Masaryk. A věc je přec tak jednoduchá! Když Jste přečetl v Rukopise tak bystrozrace slovo „ljuhem“, vyluštiv z něho l juhem, trnul jsem strachy. Mínil jsem, že jsem demaskován. Zatím taková rána palicí nyní! Mám pochyby, je-li onen řečený nález v Rukopise vůbec z Vaší hlavy. Vězte teď všechno. Pro tohle pochybuji. Já se jmenuji Medvěd. Český Medvěd. Křestním jménem Střežislav. Přeložil jsem své přijmění do latiny: ursus. (Proč: ursum a ne: ursus? Inu — medvěď je medvěď!) Prvou písmenu křestního jména před to: S ursum = Sursum. A tohle Vám ušlo!

Však stalo se. I Homér prý někdy dřímal. A tak, co Jste adressoval prof. Masarykovi, přejal jsem a děkuji Vám za pozornost. Vidím, že čtete „Naší dobu“, mé články a těší mě to. Dej bůh, aby Vašemu duchu prospěly, ač možno-li učiniti genia ještě genialnějším. Já navzájem čtu články Vaše, popularisuji je, vykládám, jdu Vám na ruku svou skrovnou radou a nápadem, jak Jste tuším pozoroval minule i dnes.

A nyní si vyjasníme malé difference. Hedda Gablerova.

Mínil Jste, že její sňatek s Tesmanem jest „matrimonium non consumatum". (Osvěta v roce 1891.) Bylo mi to strašně k smíchu a je do dnes. Rád Vám to řeknu. A Vy se nad mou veselostí jaksi čertíte. Citujete mi p. dra Reicha jenž praví, že ctitelé (podtrhujete Vy) Ibsenovi v Heddě spatřují „das geistig wie leiblich unfruchtbare Weib, das schliesslich aus Wut über ihre Unfähigheit psychisch oder physich Mutter zu werden, zur Pistole greife". My, slovutný pane, referovali o knize Reichově již v I. ročníku „Naší doby", známe ji a dovolujeme si Vás upozorniti, že Jste ráčil citovati tuze málo. My Vám uvádíme toto: Fanatische Ibsen-Verehrer, die sofort bereit sind, mit dem Meister durch dick und dünn zu gehen, noch ehe sie wissen, wohin er schreitet, erblickten in der Heldin dieser neuesten Offenbarung ein Wesen, dem die Welt Unrecht thut und das aus der Jämmerlichkeit seiner Umgebung zu Grunde gehe, sie waren bereit Hedda Gabler mit einem aestetischen Heiligenschein zu umkleiden als die Verkörperung des Idealen auf der profanen Erde etc. etc. — překládat snad nemusím věda, že Vám němčina je bližší než latina, (můj ubohý pseudonym!) — zde vidno, že dr. Reich posměškem stihá podobné výklady Heddy Gablerovy. Vy se stotožňujete s tímto výkladem ještě dnes — nu, a nesmál jsem se Vám též? Vidíte, tedy dr. Reich mluví pro mě? Ano? Připouštíte? Či mám citovati ještě dál, kde dr. Reich praví, o Heddě Hablerové pravý opak? Anebo mám Vám opsati celé prvé jednání toho díla a podtrhovati místa, která Vám patrně „po několikeré úvaze" ušla? Méně uvažovati, více čísti, tak to jistě dělal i Váš Lessing. (Apropos p. Zákrejsi, nezdá se Vám ad vocem Lessing, že v tom také nějaká čertovina? Víte přece Lessing = Lesník = hajný . . . dále se neodvažuji, všimněte si laskavě sám. Což ovšem jen en passant.) Jedno mne zaráží, že Jste se Vy, Fr. Zákrejs, zaeskamotoval mezi ctitele (dle Vás), a mezi fanatické zbožňovatele (dle Reicha) Ibsenovy, takový clownovský přemet, pane Zákrejsi, Vám pranic nesluší. Ad Hedda máte však ještě jiný trumf. Pan August Ehrhard, professor v Clermontě-Ferrandě, též prý míní, že Hedda je žena „tělesně čistá". Toho svědka Vám pošramocuje trochu prvý Váš vlastně nyní náš svědek, dr. Reich — a za druhé: jaký závěr z toho vyplývá jinak? Žádný jiný, než že šťastná Francie má také svého Zákrejse, ten že se jmenuje August Ehrhard a že sídlí v Clermontě-Ferrandě. A tím bych odbyl jistě Vám z duše protivnou Heddu.

Zmiňujete se jaksi svatouškovitě o jistém „přimykateli", o Masarykově „konkretné logice", citujete zdrcující posudek jakéhos Němce o téže knize a přecházíte k posledním knihám prof. Masaryka a geniálně vtipným výkřikem končíte celou stať. Na „přimykatele" cituji Vám ne sice nový a slušný, ale duchaplný výrok jistého geniálního Čecha: „Má pravdu. Dokladů podati nemusí, drzé čelo jest lepší než poplužní dvůr." (Dle Fr. Zákrejse, Osvěta, čís. 4. str. 373.) Na ostatní reagovat nemohu: jednak redaktor těchto listů, prof. Masaryk, by mi jednoduše svou obranu škrtl; jednak nevím, není-li onen, Vámi citovaný Němec Schubert, také nějakým, zase germánským, Zákrejsem a já bych potom neměl ani dosti vtipu ani dosti odvahy k boji proti dvěma stejně silným frontám; vtipem, jako Vy, absolutně list svůj k Vám zakončiti nedovedu (jsemť člověk prostý a nevtipný) a tak mi nezbývá ničeho než se Vám pro tentokrát poroučeti. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Měsíční rozhledy. Domácí produkce scvrkla se v poslední době již na minimum. Časopisy, překladové bibliotéky, t. zv. knihovny pro lid (ve skutečnosti pro dělání nakladatelských obchodů), sem tam nějaké dílo poučné nebo illustrované, to jde všecko ještě svým pravidelným chodem. Ale kniha, umělecká kniha ať veršů, či prósy, která by chytla a zaměstnávala vaše myšlenky aspoň na několik dní, která by ukazovala jen poněkud typicky, k jak vysokému uměleckému bodu dnes si naše literatura troufá — jděte a hledejte takovou knihu! Jen mezi mladými nalézáte alespoň pokusy o to. A nebýti několika knížek, které vesměs byly vydány soukromým nákladcm nebo mimopražským nakladatelem, neměli bychom dnes o čem referovati.

Ještě z konce minulého roku leží před námi »Sedmikrásy«, básně Karla Dostála-Lutinova vydané v Básnických obzorech katolických. Sbírku tuto vydává, jak známo, čilá skupina našich mladých katolických autorů, kteří se přihlásili, zvláště nyní svým orgánem »Nový život«, k modernímu hnutí literární naší mládeže. Dostál-Lutinov je talent, ale s dosti úzce vymezenými prostředky a nevelkým rozpjetím. Veršuje dle starších vzorů (zvláště Heyduka). Zatím přestává na prosťoučkých látkách a myšlenkách a citech, jak je podává život a píseň lidu. Pro tolik idyllickosti a naivnosti nemáme dnes již dosti smyslu. Zevní úprava odpovídá dobře tomuto karakteru knihy — jest provedena ve slohu národních ornamentů moravských

Na docela opáčném pólu stojí jiný z mladých, Bohuslav Knösl, s jehož jménem setkávali jsme se tu i tam v Moderní revui. Nákladem této revue vyšla právě jeho sbírka »Martyrium touhy«, ve známé bizarrní úpravě, jíž bychom vytýkali, že ze samého odporu proti šabloně stává se již po tolikerém opakování — šablonovitou. Knösl je nepopíratelný talent. Dá se to rozpoznati hned, i pod záplavou vypůjčených módních obrazů a pós. Není roztříštěný a mdlý jako tolik jiných, kdož jsou na stejných s ním cestách — má sílu na hymnický vzlet, má zásobu obrazů vždy pohotově, takže není nucen je pracně umělkovati a lepiti, jest — relativně na symbolistu — jasný a plastický. Místy vadí ještě mnoho rhetoriky. Celý obor jeho poesie tvoří dosud jen žena, vlastně touha po ženě, vytryskující ve vysokých vlnách a splaskující zas ve rmutnou při sklamání a spleenu, po němž vytryskuje opět.

V poslední době vzniká u nás celá literatura veršů dělnických (za jisté pod dojmem Písní otroka a Beneše Doubravského). Poetická cena jejich je však malá, ponejvíce žádná. Stejné látky, stejné city, a provedení nanejvýš dilettantské. Máme před sebou z poslední doby dvě takové knížky: »Z večerních dojmů« J. S. Labského a »Pod mamonem« od V. L. Liberté. V prvé je verš ovládán slušně, knížka nestojí v nijakém ohledu níže, než verše průměrných našich veršovníků, o nichž se píšou pochvalné kritiky i v t. zv. předních listech. Umělecké ceny sice nemá — ale svému tendenčnímu úkolu může posloužiti dobře. — Verše Liberté-ovy však, ačkoliv jsou neseny větším pathosem, bombastem, jsou formálně daleko chatrnější.

Starý veterán českého románu Jakub Arbes odhodlal se k vydávání svých sebraných spisů — vlastním nákladem. První díl obsahuje romanetta: »Ukřižovaná« a »Anna a Marie«. Prvé jest příliš dobře u nás známo, než abychom byli nuceni se šířiti o jeho karakteristických stránkách, o obratnosti autorově, s jakou umí čtenáře vehnati do napjetí, suggerovati mu hrůzu a mystické nálady (a to všecko prostředky, ležícími v mezích positivní zkušenosti) zvláště pak jak umí — jediný u nás — těžiti z tajemné romantiky pražských ulic a chrámů. — »Anna a Marie« nepatří do oboru těchto specielně arbesovských romanett, útočících v přední řadě na čtenářovu zvědavost a rozkoš z hrůzy. Jest to práce zájmu ryze psychologického — několik daných duševních disposicí, prvků, jejichž vzájemné processy líčí autor s tak exaktní, positivistickou tváří, s jakou by chemik stopoval vzájemné na sebe působení několika daných sloučenin. Dnes jsme se již stali sice skeptickými vůči každé literatuře, která chce býti zároveň vědou, máme jen úsměv pro ten zápal, s kterým chce autor všecko na světě vyložiti exaktně a deterministicky — ale nemůžeme upříti, že takovéto práce Arbesovy mají dosud svou zajímavost, neboť ony jsou jediným bodem, v němž o naši literaturu zavadila deterministicko-positivistická horečka let šedesátých a sedmdesátých.

Sebrané spisy jiného ze starších autorů, o nichž jsme se již jindy zmínili, Václava Kosmáka, dospěly ku třetímu svazku. Vyšel v něm román »Chrt«, nejvýznamnější to práce Kosmákova. Svého času byl uvítán jako první větší náš realistický román. Tentokráte byl ovšem u nás realism v počátcích — a mezi slepými jednooký králem. Dnes už jsme zase za realismem, naši nejmladší mají proň jen opovržení. »Chrt« není však ani náležitě realistickým, neboť celou jednou nohou stojí na půdě mravokárných povídaček à la Krištof Šmíd, kde na morální stránky lidí je naneseno nejtlustších barev, a způsobem pro mladé i staré poučným je dokázeno, jak na konec zlí neunikli zaslouženému trestu. U Kosmáka je to zde postava »chrta«, prohnaného štrébra Isidora Trnky, který to chytrým způsobem dovede z moravského selského hocha až na redaktora pražských denních novin, u něhož nešetřil autor černi a kterého tu vymaloval se zřejmým úmyslem, ukázati v něm kus z mravní pathologie českého života, specielně žurnalistiky. Ačkoli však tu byla příležitost k pohledům do života naší společnosti politické a žurnalistické, užil jí autor dosti chudě, omeziv se na ten kus života, jejž má nejlépe vypozorovaný, totiž na figurky ze středních a nižších tříd venkovských i městských. Tam je Kosmák na

svém vlastním poli, tam kreslí určitě a sytě. Vypravování Kosmákovo dá se sledovati se zájmem, ale ne s tím, s nímž sledujeme knihu uměleckou, nýbrž s tím, kterým nás dovede upoutati bodrý nějaký starý pán, který v rozšafné společnosti vypravuje své životní příhody a dovede jim vdechnouti zdravou vůni skutečně prožitého a odpozorovaného. —*pp*—

Oswald Külpe: **Einleitung in die Philosophie.** V Lipsku 1895. Str. 276.

Praktický zřetel — didaktický účel totiž — jest to, v čem souhlasí rozmanité spisy nadepisované „Úvod do filosofie"; jinak se dila ona spracováním i obsahem dosti lišívají. Celkem můžeme rozeznávati dvě veliké skupiny mezi nimi: jedny hledí uvésti do filosofické soustavy, kterou má anebo přijímá autor jich, druhé jsou jedním slovem: pokusy o konkretní logiku. K první skupině náleží na př. snad nejrozšířenější z novějších „Úvodů do filosofie", Paulsenův (3. vyd. r. 1895), k druhé skupině řadí se uvedené dílo Külpeho, professora filosofie na universitě würzburgské, jenž do nedávna byl úplně stoupencem Wundtovým, ale v posledních svých asi 3 dílech znenáhla se usamostatňuje. V tomto spise na př. častěji provádí kritiku mínění Wundtových a to, dle mínění referentova, správnou.

Rozvrh spisu jest tento: Po úvodních statích o pojmu a rozdělení filosofie, probírá především se zřetelem historickým „obecné" nauky filosofické (metafysiku, noetiku a logiku) a pak „speciální" (přírodosloví, psychologii, ethiku a filosofii práva, aesthetiku, theosofii a filosofii dějin). V následující kapitole jedná o jednotlivých směrech v metafysice, noetice a ethice, v posledním pak oddílu vykládá svůj názor o úloze a soustavě filosofie. Připomínáme jen tolik, že Külpe domnívá se, že úlohou filosofie jest: 1. vyvinovati ujednocený názor světový, 2. zkoumati předpoklady všech věd a 3. připravovati nové speciální vědy a speciálně vědecké poznatky. — Dílo zakončeno jest pěkným a vzletným líčením, jak z monarchické kdysi ústavy věd (s filosofií jako královnou v čele) vyvinula se do moderní doby forma spořádané demokratie. *C.*

Dr. Harald Höffding: **Geschichte der neueren Philosophie.** Eine Darstellung der Geschichte der Philosophie von dem Ende der Renaissance bis zu unseren Tagen. Ins Deutsche übs. von *F. Bendixen.* I. sv. V Lipsku 1895. Str. 587.

Höffdingovy dějiny novější filosofie psány jsou s volnou obšírností i podávají pěkný obraz o myslitelích i o rozvoji filosofie v dotčené době. Jednotlivým filosofům pravidelně předesílá stručnou biografii, v níž pojímá často i některé méně známé zajímavé podrobnosti, jednotlivým pak oddílům předesílá zase stručně úhrnnou charakteristiku. První tento svazek obsahuje dobu od humanismu až po Kanta (exclus.) Jako přednost sluší vytknouti, že má náležitý zřetel také ke zjevům, které dějepisci filosofie rádi krátce odbývají; míníme tím ony myslitele a umělce, kteří nebyli právě ex offo filosofy, avšak pro dějiny filosofie (a vědy vůbec) mají často větší význam, než leckterý filosof „kathedry". Höffding na př. s náležitou obšírností oceňuje význam práce Koperníkovy (str. 110—118).

Lionarda da Vinci, Jana Keplera a právem především Galilea Galileiho (str. 187—200). Již z tohoto důvodu, jakož i pro plynné vypravování doporučují se tyto dějiny k studiu. *Č.*

Oblomovština. Kritický rozbor „Oblomov“ od J. A. Gončarova. Napsal N. A. Dobroljubov. Přeložil *V. Mrštík.* 1896. (Kritická knihovna Pelclova.) 1896. Za 36 kr.

Jedna z lepších studií ruského kritika Dobroljubova. Překlad plynný, jen tu i tam vadí rusismy (stejné slovo má v češtině jiný smysl); „obličitelnaja“ literatura není mravokárnou, nýbrž obžalobní, obviňující — typický projev ruské sebekritiky. Čtenář „oblomovštinu“ pročte s povděkem; stať je sice ne nová (napsána 1859, Dobroljubov zemřel 1861), ale vždy ještě časová, zejména co řečeno o ruské ženě, má platnost i u nás pořád a ještě dlouho. Malý úvod o ruské kritice, neb alespoň o autorovi by nebyl škodil. *V.*

XXXIII. zpráva obchodnického spolku „Merkur“ a spojeného s ním klubu samostatných obchodníků a průmyslníků v Praze 1896.

Zpráva byla by svým nabubřelým, nečeským, často až nesrozumitelným slohem prostě nevěcnou, kdyby nebyla tak neskonale smutným svědectvím o „činnosti“ dvou z nejpřednějších obchodnických korporací našich. „Nadšení, které Národop. výstava . . v srdcích českých rozeplála, neslo se směrem nezdolné přitažlivosti k tomuto ohnisku“ atd. „nebezpečí, hrozící obchodnictvu o reformě berní bylo vyváženo“, činnosti technol. musea vídeňského „věnována po zásluze jednostranná pozornost“, jarní trh hospodářský měl býti „přiveden na stanovisko veletrhů“, „poslanectvu českému neodkladně podivení spolku osvědčeno“ — jsou skromné ukázky slohových květů z prvních 3 stran zprávy „Merkuru“. A činnost? Spolek zastoupen byl při všelijakých slavnostech, pořádal Mikulášskou zábavu a ples, jejž poctili atd., na němž předtančili atd. a v jehož plesovém výboru byli atd. — ostatně nic nebo téměř nic. To „Merkur“, který má dle zprávy přes 30.000 zl. jmění, a „Klub samostatných obchodníků a průmyslníků“ vyvíjel „po boku téhož působnost souběžnou“. Takhle má, pánové, vypadati činnost českého obchodnictva? *Z-ý.*

Adresář českého průmyslu a obchodu textilního. Vydal Vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko v Praze, jakožto 1. číslo sbírky adresářů českého průmyslu a obchodu.

Obsahuje odresy asi 100 českých výrobců a obchodníků se zbožím textilním s udáním výrobků, adres atd. Vyšel v nákladu 3000 exemplářů a rozesílá se zdarma obchodním gremiím, obchodníkům se střižným zbožím, družstvům konsumním, správám humanitních ústavů, spolků atd. — Má se za to, že u nás není českého průmyslu textilního; není tomu tak, a kdo chce bez hluku skutkem státi svůj k svému, nepotřebuje ani přinášeti jakýchkoli hmotných obětí — dostane u českých firem za stejné peníze stejné zboží jako u jiných. A to daleko nejsou ještě všechny české firmy; právě největší scházejí, poněvadž kdo trochu zbohatl, již myslí, že pomoci

jakéhokoli spolku nepotřebuje. — Adresář může velmi mnoho prospěti. Vedle obrovské spotřeby soukromého zákaznictva vzrůstá vždy větší měrou spotřeba veřejná; okresních a obecních nemocnic, sirotčinců a zaopatřovacích ústavů, uniformování městských zřízenců, spolků hasičských, sokolských a pod., při níž nejedná se ani tak o jemnost látky a umělost barev a vzorů, jako spíše o solidnost práce a levné ceny. A právě v tom česká práce nad jiné vyniká.

Význam adresáře nejlépe z toho je patrný, že z listů denních skoro první všimla si ho „Bohemia". — Jako 2. číslo sbírky vyjde adresář českých strojíren, průmyslu a obchodu se zbožím kovovým. *Z-ý.*

John M. Robertson, **Buckle and his Critics**; Londýn 1895.

Autor pokládá Buckleův spis za úvod do sociologie a Bucklea samého za jednoho z největších spisovatelů. Spis obrací se proti úsudkům o Buckleovi, jaké podali četní angličtí myslitelé (Macaulay, Ingram, Froude, Freeman, Flint a t. d.). Bojovný tón spisu je zajímavější než jeho obsah. *M.*

Ausgewählte Briefe von David Friedrich Strauss. Herausgegeben und erläutert von *Eduard Zeller.* Mit einem Porträt in Lichtdruck. Bonn, 1896, mk. 10.

Kus XIX. století a zajímavý! V listech Straussových mluví k nám zápasící moderní duše, hledající náhradu za theologii a staré náboženství. V listech je plno hořkosti a rodící se z ní příkrosti — živý obraz snah a utrpení autora „Života Ježíšova" a „Staré a nové víry". *F.*

James Sully, **Studies of Childhood.** Londýn 1896.

Autor, jehož psychologii máme v českém překladě prof. Školy, touto svou psychologií dětství poučí a pobaví různé čtenáře — psychology, sociology, paedagogy a literární historiky. Prof. Sully zná literaturu předmětu velmi dobře a velmi pěkně jí užil. Srovnává dětskou duši s divošskou a s veleduchy; poznává, jak dítě ze samého počátku svého vývoje je myšlénkově činné (činné v pravém slova smyslu), jsouc v jedné osobě básníkem, filosofem a umělcem. Theoretický zájem hned je velmi značný, snad značnější nežli praktický. Sully potvrzuje Comteovu diagnosu primitivního člověka a jeho personifikační sklonnost. Na konci nalézáme rozbor dětských let George Sandové (podle Histoire de ma vie), jakožto dotvrzující příklad autorovy analyse a theorie. Také v knize podány jsou spisovatelovy starší již a známé „Výňatky z otcova denníku". Učitelstvu velmi doporučujeme. *F.*

Fr. Nippold, **Die jesuitischen Schriftsteller der Gegenwart in Deutschland.** Leipzig 1895, mk. 1.

V německé literatuře je teď asi 90 jesuitských spisovatelů, snažících se, vtěsnat obory filosofie, sociologie a politiky, historie a literatury (avšak již i přírodovědy) do rámce filosofie Tomáše Akvinského. *F.*

David Hume's Traktat über die menschliche Natur. (Treatise on human nature.) I. Theil. Ueber den Verstand. Uebersetzt von E. Köttgen.

Die Uebersetzung überarbeitet und mit Anmerkungen und einem Register versehen von *Theodor Lipps*. Hamburg und Leipzig, Leopold Voss, 1895, mk. 6.

Němci měli překlad uvedeného spisu Humeova od L. H. Jacoba z minulého věku; zde podává se překlad nový a velmi dobrý. *V.*

Gust. Anrich, **Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christenthum.** Göttingen 1894, mk. 5,60.

Poučný a zajímavý příspěvek k dějinám prvotního křesťanství: autor podává v úvodě přehledný výklad antických mysterií a dokazuje pak, že v starokřesťanské bohoslužbě větším dílem vědomého přejímání obřadů a zvyků z pohanských mysterií není — podoba vykládá se nejpřirozeněji samostatným vývojem téhož hellenického ducha. *N. T.*

Prof. *Ferd. Kaltenbusch*, **Das apostolische Symbol, seine Entstehung, sein geschichtlicher Sinn, seine ursprüngliche Stellung im Kultus und in der Theologie der Kirche.** Ein Beitrag zur Symbolik und Dogmengeschichte. I. Band: Die Grundgestalt des Taufsymbols. Leipzig 1894, mk. 14.

Nedávno rozrušeno bylo protestantské Německo prací prof. Harnacka (prý potomka českých exulantů: Horňák) o apoštolském vyznání víry: protestanté nekriticky přejali katolické credo, t. z. apoštolské, kteréžto credo pochází z II. st. po Kristu a tudíž od apoštolů samých původu svého nevzalo. V uvedeném spise máme zatím kritický a literárně historický úvod; spis je příklad, jak dnes velmi pečlivou kritikou textů původní znění nejstarších církevních památek se konstatuje. Jedná se o symbolu západního a východního znění; autor podává přesvědčivý důkaz, že východní symboly vznikly z římského. *N. T.*

Eugen Kühnemann: **Kants und Schillers Begründung der Aesthetik.** Mnichov 1895 str. 185.

O aesthetických názorech Schillerových vznikla v posledních letech dosti objemná literatura; monograficky tu pracovali L. Liebrecht, O. Harnack, Frédéric Montargis, Kuno Fischer, K. Gneisz, K. Vorländer, K. Berger a ve svých dějinách psychologie a aesthetiky německé R. Sommer (str. 365—432). Kühnemann ostatně sám již dříve obíral se poměrem Schillera ke Kantovi. (Die Kantischen Studien Schillers u. die Komposition des Wallenstein, Marburg 1889) a také v nynější studii, habilitační to práci, především jde mu o tento poměr básníka k onomu filosofu. Proto předeslav vylíčení aesthetiky Kantovy (str. 1—71) stopuje a posuzuje názory Schillerovy téměř výlučně se vztahem ke Kantovi, jen na str. 157 nn. jedná o poměru Schillera ke Göthovi; ani nedotýká se však otázky, neměl-li na základní právě pojem aesthetiky Schillerovy (totiž „oduševnění předmětná“) vliv Herder. *Č.*

Émile Hennequin. Studie vědecké kritiky. Spisovatelé ve Francii zdomácnělí: Dickens — Heine — Turgenev — Poe — Dostojevský — Tolstoj. **Přeložil** a úvodní studii napsal *F. X. Šalda.* (Kritická knihovna Pelclova.) 1894—1896. Za 1 zl. 50 kr.

Pan překladatel Hennequina velmi cení. Studium „vědeckého kritika“ bude pro naše poměry jistě velmi vhodné; vydavatelstvo chysta Hennequinovu »Vědeckou kritiku«, avšak bylo právě proto dobré, podati napřed příklady Hennequinovy kritiky a od příkladů postoupit k abstraktní theorii samé. Ostatně p. Šalda v stručném úvodě podává zatím schema Hennequinova kritického postupu. Nesnadný překlad je dobrý, ale čte se těžce, patrně proto, že p. překladatel podat chtěl těžký sloh autorův; přidán je dosti dlouhý seznam chyb tiskových, ale i tak není dosti úplný.

F.

J. Vorel, **Román.** Kritická studie. (Kritická knihovna Pelclova.) 1895. Za 36 kr.

Pan spisovatel ví mnohé a zajímavé detaily, ale poznal je očividně z druhé ruky; není v knížce pevného středu, není určité a určující idee. Na doklad: Počíná se výkladem, že historický vývoj se dělí na doby organické a kritické; říká se nám, že toto široké vymezení děkujeme Saint-Simonovi a že v obou periodách nalézá se román. Dobou organickou byl středověk, doba kritická počíná se Lutherem a trvá až na doby naše. Ale jako by nic, čteme hned za tím, že Walter Scott dal klassickou formu románu charakterisujícího dobu — organickou. Proč tedy se nám řeklo, že s Lutherem započala doba kritická? V pokračování své studie autor přijímá utřídění historických období podle Comtea (str. 33 — Saint-Simon je na str. 8), aby měl theorii pro to, že žijeme v době intellektualismu. Autor všecky tyto theorie staví vedle sebe. Mnohé věty zarážejí jako na př. na str. 31: „příroda utváří lidskou psychu“; to prý dokazuje »každodenní zkušenost“, mohou to „dotvrdit cestovatelé“ atd. To v nesnadných otázkách je rozhodnutí příliš snadné. Konečně nemohu nevytknouti, že p. spisovatel uvádí různé autory takovým způsobem, že vzniká pochybnost, zná-li, co uvádí. Tak na př. jakožto románopiscové doby kritické, podávající „historii celé společnosti“ cituji se Balzac, Pélladan, Tolstoj, Zola, Glěb Uspenský, Thakeray, Keller, Zlatovratský; dovolím si pochybovat, že autor „románu« zná Uspenského, Zlatovratského, Kellera, uváděje je těsně vedle ostatních. Ostatně: Pélladan, Thackeray!)

J.

ZPRÁVY.

Paprsky Röntgenovy. Experimentální práce s paprsky R. již provedená jest veliká a ponejvíce velmi důmyslně založená, avšak positivního málo dosud docílila a více nových záhad vystavila než starých rozluštila. Nerozhodnými zůstaly pokusy v otázce, záležejí-li paprsky R. z jakési hmoty velmi zředěné a s velikou rychlostí postupující, či záležejí-li ve vlnivém pohybu etheru. Přívrženci prvého názoru odvolávají se k úkazu, že tělesa jsou pro paprsky R. tím průsvitnější, čím jsou řidší, že paprsky ty postupují ve všech prostředcích se stejnou rychlostí, a vůbec shledáváme se s důvody někdejších obhajců theorie emanační. Zastancům druhého názoru dělá hlavní obtíže, že paprsky R. šíří se bez lomu, polarisace, interference u jiných úkazů s pohybem vlnivým souvisících. Někteří myslí, že úkazy ty se postihnou dokonalejšími prostředky pozorovacími, kdežto jiní snaží se vyložiti celý úkaz, jak se dnes jeví, a drží se ponejvíce hypothesy Röntgenem pronešené, že ty nové paprsky záležejí ve vlnění podélném. — V ohledu theor. i prakt. důležitý jest objev, že paprsky R., procházejíce špatným vodičem elektřiny, činí jej vodivým; má se za to, že se tu budí děj podobný elektrolysi. Jakmile se tento úkaz kvantitativně prozkoumá, bude asi nejlepším zkoumadlem pro paprsky R.; na místo látek fluoreskujících a desek fotografických, dosud ke sledování paprsků R. užívaných, nastoupí elektroskop. — O vzniku paprsků R. nejrozšířenější jest mínění, že budí se všady tam, kde dopadá proud kathodový na těleso pevné, na př. na anodě neb skleněném obalu. Byly také objeveny při bezprostředním výboji silných induktorů u elektriky Wimshurstovy, bez upotřebení roury Crookesovy; jiné případy příbuzné nezdají se s paprsky R. souviseti. — Na fosforescenčních účincích paprsků R. založil prof. Salvioni svůj „kryptoskop“. Trubice lepenková 8 cm. dlouhá uzavřena jest na jednom konci černým papírem potaženým na straně vnitřní látkou fosforeskující, na niž patří se otvorem na druhém konci pro oko upraveným. Nařídíme-li tento kryptoskop proti paprskům R., začne fosforeskující vrstva svítiti na místech paprsky R. zastížených, zůstávajíc však temnou na místech jimi nezastížených; postavíme-li tudíž v cestu paprskům R. nějaké těleso, můžeme z druhé strany pomocí kryptoskopu dobře sledovati obrysy jeho částí pro paprsky R. neprůsvitných, třeba obrysy kostí těla živočišného, peněz v tobolce a p., neboť průsvitným částem tělesa odpovídají na fosforeskující vrstvě v kryptoskopu místa světélkující, částem neprůsvitným místa temná a tvarů shodných se známými jejich fotografiemi. S kryptoskopem souvisí

řada pokusů hledajících látky co nejsilněji fosforeskující; také Edison telegrafoval nedávno do Evropy, že připravil látku zvláště skvělou fosforescencí se vyznamenávající. — Základní myšlenky kryptoskopu upotřebil Ed. Thompson k svému „kinetoskotoskopu“, majícímu obraziti na větší stěně látkou fosforeskující natřené pohyby kostry živočišné, a doufá, že se mu podaří jej tak zdokonaliti, aby ho bylo možno upotřebiti k studiu letu ptačího, k vyšetření polohy a povahy zlámanin a p. K takovým účelům bylo by zajisté potřebí paprsků velmi intensivních. — Vyšší intensita paprsků R. zveličila by také význam jejich účinků fotografických, zvláště kdyby se mohlo přikročiti k snímkům momentním. Nejkratší exposici docílil asi dosud prof. Puluj, totiž exposici dvouvteřinovou. Za účelem zkrácení fotogr. exposice pomýšlí se také přimísiti k citlivé hmotě fotogr. látek fosforeskujících. — Neprůsvitnost kostí pro paprsky R. pochází, jak pokusy vyšetřeno, z jejich součástek minerálních a mizí tudíž, jakmile ony součástky byly vyloučeny; naopak možno jiné orgány upraviti k fotografováni tím, že napustí se látkami neprůsvitnými, čehož dá se užíti k sestrojení různých diagramů. — R. Lawrence fotografoval přímo Crookesovu rouru jejími vlastními paprsky přes malou dírku ve stěně fotogr. komory, jakž jest to i při obyčejné fotografii obvyklým, a sice upotřebil stěny olověné, jež byla vrstvou aluminiovou podložena. Na obdrženém obraze vyznačena byla kathoda i anoda, kdežto skleněný obal roury, jenž na oko jasně svítil, na obraze sotva byl znatelný.

Roční zpráva Ústřední Matice školské na 1895. Roční příjem činí 250.161 zl. 23 kr. Vydání 249.439 zl. 45 kr. Všech odborů místních jest v království Českém 187, v markrabství Moravském 88, ve vévodství Slezském 4, ve všech zemích koruny České 279.

Koncem r. 1895 vydržovala Matice 1 vyšší gymnasium osmitřídní s 2 pobočkami, 42 obecné školy o 111 třídách a 41 opatrovnu o 54 odděleních, tedy úhrnem 84 školy o 175 třídách či odděleních, o jednu školu a 8 oddělení více než roku 1894. Obecných škol jednotřídních vydržuje Matice 14, dvoutřídních 13, trojtřídních 5, čtyřtřídní 3, pětitřídních 7, z nichžto mají 3 po jedné, 3 po dvou pobočkách.

Počet mládeže na ústavech Ústřední Matice školské dosáhl výše 10.047 hlav, nepočítaje v to žáky škol od Ústřední Matice školské podporovaných. Vzrůstem škol matičných přibývá ovšem také práce v kanceláři matičné. V podacím protokole zapsáno prodlením roku 8326 čísel.

Český spolek pro zaopatřování služeb ve Vídni. Přední úkol spolku je zaopatřovati české učně u českých mistrů vídeňských.

Spolek ustavil se ve valné hromadě dne 4. března t. r. a jeho výbor předstupuje nyní před českou veřejnost s prosbou, aby zejména rodičové a všickni ti jej podporovali v těžké jeho práci, kteří zodpovědni jsou z osudu české mládeže ve Vídni, obrací se rovněž na obecní starosty a na veškeru českou intelligenci, aby mocného svého vlivu užila na prospěch snahy nového spolku.

Český spolek pro zaopatřování služeb ve Vídni pracovati bude úplně nezištně a bezplatně, zodpoví všecky dotazy a nabídky co nejochotněji, postará se o svěřené mu učně co nejsvědomitěji, opatří jim místa u spo-

lehlivých českých mistrů, bude nad nimi vykonávati dohled a přičiní se vůbec všemožně, aby svého vznešeného účelu co nejdříve a nejdokonaleji dosáhnul.

Spolková místnost nalezá se blíže nádraží Františka Josefa v IX. okresu, Pramergasse 12, kam dopisy a dotazy buďtež řízeny. Úřaduje se denně od 8. hod. ranní do 9. hod. večerní. Ve Vídni, 15. března 1896. Prof. dr. Vilém Kurz, říšský poslanec. Jan Krásný, mistr kolářský, starosta. Jan Študera, mistr natěračský a malíř písma, jednatel.

České listy šachové začaly v Praze vycházeti. Vydává J. Kotrč (Praha II., kavárna Jedličkova).

Systém společného vychovávání a učení hochův a děvčat od nejnižších škol až na university. V Spojených státech severoamerických v nejnovější době se propaguje tento systém t. zv. koedukace. Zastanci systému toho praví, že je 1. přirozený, odpovídající ustanovení rodiny a společnosti; 2. v souhlase s každodenním životem a zákony státními; 3. nestranný, nenadržující jednomu pohlaví proti druhému; 4. ekonomický, jelikož dobře využitkuje školy založené; 5. příhodný pro vyučování a kázeň; 6. prospěšný mravnímu i tělesnému rozvoji žákův a žákyň. Protivníci, hlavně Dr. Clarke spisem r. 1875 vydaným, se stanoviska lékařskeho a mravního jej úplně zavrhují. Bylo dokázáno, že ve vyšších ústavech některý žák měl nedovolený poměr s mnohými žákyněmi. Statisticky jeví se poměr takto: V 32 státech vyšší a nižší státní školy vesměs, v jiných 13 většinou mají systém koedukace. Škol městských s tímto systemem je 93·3%; v některých městech jsou jen vyšší třídy odděleny, v jiných jen první školní roky spojeny. V New-Yorku, Baltimore, Bostonu, Brooklynu, Washingtonu, Luisville jsou oba systemy rovnoprávny. Z menších měst je 73% výhradně koedukujících. Ze soukromých škol je koedukujících přes dvě třetiny. (*Hlídka č. 4.*)

Sterilisace chleba nebývá dostatečná. Dlouho se sice věřilo, že se pečením jako vařením ničí všecky mikroorganismy, žijící v potravinách. Nová pozorování dra Waldo z londýnských nemocnic, jenž se zabýval obzvláště bakteriologií chleba, dokázala však, že tomu tak není. Tato pozorování jsou velmi zajímava a důležita. Dr. Waldo určil nejprve přesně teplotu, které se dosáhne při pečení chleba dvoukilového v jeho středu. U tlustých chlebů stoupne teplota uvnitř pouze na 72·7 až 86·1° C. U tenkých chlebů dosáhne 86·9 až 95° C. Přes tuto poslední hranici stoupne teplota při pečení chleba jen velmi zřídka. Ty stupně teploty jsou však nedostatečny ke zničení organismů a kvasidel, v těstě se nalézajících. Aby se o tom přesvědčil pokusem, zkoumal dr. Waldo mikroskopicky kousek střídy dobře pečeného chleba a tu shledal, že bylo pečením sice mnoho mikrobů zničeno, avšak mnoho různých druhů bacilů přetrvalo pečení beze škody. Aby byl chléb dobře sterilisován, jest zapotřebí, aby při pečení všecky jeho částí byly zahřáty na 100° C. (*Z říše vědy a práce.*)

Návrh na soustavné pozorování zemětřesení. Professor Dr. Jiří Gerland v Strassburku společně s drem v. Rabem-Plaschwitzem v Plané sestavili plán pro soustavné pozorování zemětřesení a to nejen těch, která

bezprostředně se udají, nýbrž i oněch nepatrných otřesů, kterých citem postihnouti nelze a které jen na zvláštních nástrojích se pozorovat dají. Tyto návrhy došly všeobecného souhlasu a jsou v podstatě následující: Již delší řadu let byly pozorovány na více evropských místech za pomocí zvláštních nástrojů lehké, citem nepostihnuté otřesy zvláštního určitého rázu; doba trvání jich jest různá, často i více hodin, načež nastane utišení jako dříve. Seznalo se brzo, že tyto otřesy se na tisíce kilometrů rozprostírají, aniž by na intensitě valně ztrácely, že se vyskytují zrovna tak v zemích, které bývají zemětřesením navštěvovány, jako v zemích bez zemětřesení a to v době, když v celé Evropě nikde zemětřesení pozorováno nebylo. Obrácena tudíž pozornost na vzdálenější země a tu se podařilo srovnáním zpráv časopiseckých zjistiti souvislost těchto otřesů se vzdálenými katastrofami zemětřesení. Nejdůležitější z pozorovaných otřesů vyšly z Japanu a poněvadž v této zemi jest pozorování zemětřesení soustavně organisováno, mohla se zjistiti doba, jakou pohyb potřeboval, aby do Evropy došel. Tak bylo dne 17. dubna 1889 v Tokiu silné zemětřesení, které v Postupimě, 9000 kilometrů vzdáleném, již 13 minut později bylo pozorováno. Dne 22. března 1894 bylo v Tokiu pozorováno zemětřesení, jehož středisko as 1000 km. severovýchodně v Tichém moři leželo. Na hvězdárně v Charkově a Nikolajevě 7900 km. vzdálené, bylo pozorováno jen 7½ minuty později než v Tokiu a za další 2 minuty bylo pozorováno v Římě, když proběhlo dalších 1600 km. Velké zemětřesení, které panovalo dne 27. října 1894 v Argentině, bylo pozorováno v Santiagu v Chile, pocítilo se o 17 minut později v Římě 11.500 km. vzdáleném a dosáhlo za další 2 min. Charkova v Rusku, když dalších 2000 km. proběhlo. V tutéž dobu bylo též pozorováno v Tokiu 17.400 km. vzdáleném, nedaleko protinožného bodu zemětřesení. Z toho se vypočtlo, že pohyb, který v Evropě počátek otřesu způsobí, při tak velkých vzdálenostech rychlostí 10 km. za sekundu se rozšiřuje. V dalším průběhu lze často as 30—40 min. po prvním otřesu pozorovati táhlou plochou vlnu, která se pohybuje po povrchu zemském jako příliv mořský. Soudí se z některých příznivých pozorování, že vlna je 40—50 km. dlouhá, kdežto výška její asi jen málo centimetrů obnáší; tato vlna zmenšuje niveau zemské kůry a špička věže kývá se jejím vlivem. Její rychlost obnáší průměrně 2.8 km. v sekundě. Obě ty rychlosti vztahují se na pohyby, jichž počátek jest asi jeden kvadrant zeměkoule vzdálen; při menších vzdálenostech rychlosti ty ubývají. Z těchto výsledků se soudí, že pohyb odpovídající rychlosti prvé (10 km. za sekundu) prochází přímo skrze zeměkouli a že rychlost pohybu v hlubinách zemských jest značná, kdežto vlna s rychlostí 2·8 km. za sekundu pohybuje se hlavně na povrchu zemském a je, jak vidno, menší. Aby se dosáhlo potřebných zkušeností, ponavrhují Gerland a von Plaschwitz, aby se založila mezinárodní síť stanic pro soustavné pozorování zemětřesení, které by měly za úkol rozšiřování pohybů, od ohnisek zemětřesení vycházejících, jak na povrchu tak i přímo skrz zeměkouli procházejících, systematicky pozorovati. K tomu účelu má býti od Japonska vycházejíc, které má tu nejlepší organisaci jich pozorování, vyvoleno 10 stanic tak, aby ve své sférické odlehlosti byly souměrně rozloženy na polokruzích, které spojují Japonsko s jeho proti-

nožcem, alespoň přibližně, a aby byly příznivě položené i pro pozorování zemětřesení v jiných zemích. Protinožní bod Tokia leží v šířce Buenos Aires, východně od břehu jižní Ameriky v Atlantickém oceaně. Význam tohoto pozorování zemětřesení nedá se dnes ještě ani vystihnouti. Z ohniska zemětřesení vycházející paprskovité elastické pohyby procházejí zemským nitrem rychlostí, která od hustoty a elastičnosti v různých hloubkách položených vrstev zemských závisí, a poněvadž se může mít za to, že tato rychlost hloubkou, kterou pohyb dosáhl, se mění, poskytují tato pozorování možnost utvořiti si úsudek o vnitru zemském, neboť každé značnější zemětřesení, kdekoli by se událo, zanechá stopy na fotogramech pozorovacích stanic. *(Živa č. 3.)*

Okresní stravovny pro lid se právě podle nového zemského zákona zakládají a veliká část okresů otevře je je již 1. květnem. Na Moravě existují podobné ústavy (stravovací stanice) již déle. Roku 1894. dle zprávy zemského výboru bylo jich 118 s nákladem 40.104 zl. 64 zl. Stravovací útraty činily 23.644 zl. 9 kr. Přijato bylo ve stravovnách 142.281 osob a je zajímavo, že největší počet jich připadl na řemeslnické dělníky, daleko menší pak na zemědělské, nádenníky a čeledíny. (Rad. L.)

Sjezd pro kriminelní anthropologii bude se odbývati od 24. do 29. srpna v Ženevě. Odbory: Kriminelní biologie. Kriminelní sociologie. Kriminelní psychologie a psychopathologie. Zákonodárství a jeho poměr ke kriminelní anthropologii. Kriminelní anthropologie a administrace. Přihlášky do 1. května pod adresou: „Maurice Bedot, Musée d'histoire naturelle, Genève".

Přetížení žactva. K zprávě z minulého čísla „Naší Doby" o nervosním žactvu přinášíme dnes náhled slavného pařížského klinika J. M. Charcota, který poněkud uchyluje se od mínění Dra Schusnyho. Charcot nevěří v duševní přetížení dětí do patnácti let. Uznává také ovšem, že děti trpí dnešními poměry školskými, že není zdrávo uzavírati je do nezdravých a nevětraných místností, v nichž často se nudí, a že není vůbec radno přes míru je zapřáhati a odnímati jim kde jakou volnou chvilku, ale neuznává, že by dítě asi do 15 let bylo v tom smyslu nervosním, jak se dnes o nervose mluví, a že by nervosa ta vznikala právě z duševního přetížení. On sám při svých zkušenostech jen velice zřídka shledal prý neurasthenii u dětí. To, co dětskou nervosou se nazývá, je dle jeho náhledu většinou zděděná nemoc po rodičích anebo nemoc, způsobená tělesnými vlivy — ne však duševní námahou. Dítě proti duševnímu přetížení zachovává se prostě odmítavě, nepracuje. Ovšem Charcot mluví jen o průměrných dětech.

Sjezdy žen. V Paříži odbýval se právě sjezd mezinárodní společnosti pro ženská práva za předsednictví paní Pagnonové. V Berlíně bude se konati podobný sjezd v září. Předmětem jednání má být výchova dětí, universitní studium žen, zdravotnictví doma i ve škole, poměry dělnic, právní postavení žen v umění, vědě a literatuře.

Volná fakulta pro sociální vědy v Paříži (College libre des Sciences sociales) otevřena počátkem t. r. pod záštitou vlády a nejvyšších úřadů

školských. O jednotlivých sociálních disciplinách přednášejí ne jejich protivníci, nýbrž stoupenci, načež připojeny budou methodické kursy, jež by tyto vzájemně soupeřící prakt. theorie zkoumaly methodou exaktních věd, analysí a historickým šetřením. Kurs o socialismu bude míti dle toho poslanec socialistický, o katolické sociologii abbé de Pascal, o politické ekonomii Ives Guyot atd. pro veškeré směry sociální, načež budou methodologickými a historickými přednáškami o statistice práce, demografii, soc. hnutí v Anglii a pod. posluchačům dána objektivní kriteria, aby mezi směry oněmi sami mohli se rozhodnouti. *(Obzor Národohospodářský.)*

Lékařky v Rakousku. Konečně i ministr Gautsch přes všecku svou malou přízeň k ženskému studiu povolil nátlaku doby, připustiv výnosem z 19. března ženskou praxi lékařskou. Učinil sice praxi tu závislou na zvláštních podmínkách (studium na mimorakouské universitě, nostrifikace diplomu atd.), ale podmínky samy jsou tak absurdní, že nedají se na dlouho udržet. Jestliže je jednou hráz prolomena a žena smí se usadit v Rakousku jako lékařka, není v tom smyslu, nutit ji k studiu na cizích universitách. Šly-li pražské minervistky do Vídně, půjdou zatím do Berlína neb do Lipska, vždyť konečně život ve Vídni není o nic levnější než v městech za hranicemi.

Historický a umělecký ráz Prahy. To, co předpověděl minulého roku časopis historický, že regulace a assanace přinese škodu historickému a uměleckému rázu staroměstského náměstí, dnes již se naplňuje. Několik zbořenišť zeje na diváka na staroměstském rynku. V nejvyšší čas tedy uveřejnily právě denní listy provolání, vyšlé z popudu několika spisovatelů, aby kde kdo se vzchopil na obranu starobylého rázu Prahy. Agitace směřuje k tomu, aby starobylost chráněna byla zvláštním zákonem. Listy přinášejí k věci různá upozornění; mezi jiným také to, že se stejně, jako památky stavitelské, mají zachovávat staré historické názvy ulic.

Ev. sv. Matouše VII. 6. Ve své „České otázce“ str. 69. napsal jsem, mluvě o jednostranném a upřílišeném nacionalismu, že jsem „dávno vystoupil z církve modloslužebného slovíčkářství a národnostního fanatismu“. Podle slov a kontextu nemůže být pochybnosti, že tou „církví“ míním právě ten nacionalism. Avšak p. Konečný ve „Vlasti“ udělal z toho církev — katolickou a mluví pak o urážkách, dokonce o lžích atd. Ve své studii o Zolovi zde v „N. Době“ pokusil jsem se pochopit Zolu, jakožto typ literární a tudíž konečně i socialní a mravní; řekl jsem, že v jeho naturalismu vidím zkaženého katolíka. Co tím míněno, nemůže být nejasno; vyložil jsem přece, že Zola je také zkažený positivista atd. a rozumí se tedy, že není a nemůže být representantem katolicismu. Byl katolík, ale ve svých spisech je katolík zkažený. Anonymus v „Hlídce“ také vidí v mé studii nepřátelství ke katolicismu, a mluví o uličnictví atd. Dokonce se pisatel neštítil, dávat mně — výstrahu. Já obojí tento skutek dotčených revuí prostě konstatuji jakožto doklad, jak se u nás r. 1896 píše ve jménu — náboženství. *T. G. M.*

Dotknut geniem . . .

Život a snahy ruského malíře.

Vypravuje **Fr. Táborský.**

Mnozí z těch, kdož dají se vylákat výstavou do Nižního Novgorodu a na delší kratší potulky po širé Rusi, těší se zajisté také na to, že tam mezi přerozmanitými projevy ducha ruského uvidí také umění ruské, shromážděné v galleriích veřejných i soukromých, jakož i na výstavě samé. Pramálo známo jest ono u nás. Kromě Vereščagina, jehož malovaná kázání a barevné pokřiky proti hromadnému vraždění lidstva pod protektorátem samé civilisace jsme r. 1886 v pražském Rudolfinu „poslouchali" s třesoucím se srdcem a se zaraženým dechem a dávali se strhovat více smělými a novými myšlenkami kazatelovými nežli jich uměleckým provedením, — kromě tohoto Abrahama a St. Clara, hromžícího a agitujícího štětcem a paletou, nepoznali jsme z ruských malířů in originali ničeho. Mladistvý Saša Schneider, rovněž hluboce dumavý, malíř teprve začínající, ale už znamenitý kreslič ve službě idejí socialních, jehož jsme loňský rok poznali, sám vydává se za Němce. Jen tu a tam někdy nějakou lacinou reprodukci v obrázkovém listě vídáme. Zcela jinak už obeznámili jsme se s uměním básnickým. Literatura ruská „na vzor potopy rozšířila svých všudy meze kroků", podmanila si mysli a hlavně v srdcích zanechala nevyhladitelné dojmy mohutné, přírodní, elementární síly. Podiv a úžas, jejž vzbudila v národech západních, převalil se také k nám, a více tímto třeskotným nárazem vln myšlenkového oceánu západního nežli východního, ruského, rozvířila se také klidnější hladina našeho zálivu . . . Hudba ruská k nám už tak nepronikla. Divadlo naše a koncertní podium dává nám sice někdy něco ruského na poslech, ale je to jen nahodilé. Ale i tu ujal se hned na prvý poslech Čajkovský, jako nikde jinde, a stal se naším.

V nejnovější dobu výtečné naše komorní koncerty s „Českým kvartetem“ a rovněž vynikající koncerty filharmonické seznamují častěji s hudbou ruskou a předvedly vedle Čajkovského také Glazunova a Tanějeva. Ale pořád zbývají značné mezery, které však jsou nepoměrně menší nežli mezery našich východních strýčků ve znalosti naší hudby...

Ruské malířství není staré.*) Počíná Ivanovem v letech padesátých a rozvíjí se v letech šedesátých a sedmdesátých za vedení a vlivu Ivana Nikolajeviče Kramského. Co bylo před tím, nemělo pečeti původní. O obou těchto hlavách možno říci, že se jich dotkl genius. Vnuknul jim veliké cíle, dal jim vznešené snahy, neúmornou pracovitost, zbystřil ducha a prohloubil, očistil a krásou naplnil srdce, s velkomyslností dal jim něžnost, s hrdostí sebezapírání, se širokým rozhledem a přísným soudem o jiných přísnější ještě autokritiku, nezištnou radost z úspěchu cizího, s hlubokým pojímáním umění stejně hluboké pojímání smyslu života — a s tím vším, jak ani jinak snad není možno, dal jim též hořkosti tragismu, bez níž nic pozemského nemůže se obejíti, a zvláště tehdy, když zatouží nad pozemskost. Veliký cíl stal se — nedostižným cílem... Vedle svých děl oba zanechali po sobě bohatou korrespondenci, Kramskoj mimo to i řadu statí o umění.**)

Probíral jsem se dlouho knihou Kramského a čím dále jsem četl, tím výše Kramskoj vystupoval přede mnou jako člověk a jako umělec, jako hluboký myslitel a kritik umělecký. Onen mravní poměr umělce k předmětu, který vedle jasnosti výkladu neboli krásy formy a vedle upřímnosti k tomu, co umělec zobrazuje, nevyhnutelný jest — dle Tolstého — aby vzniklo pravé umělecké dílo, a který ruské spisovatele činí tak přítažlivými a vzácnými, jest také u Kramského a činí ho milým. Probíraje se celými sty jeho listů, okříval jsem stále víc a více a rozveseloval jsem se v nitru duševní krásou toho člověka. A k řadě vynikajících jmen ruských, teď už světových, přiřadil jsem si „neznámého dosud vyvolence“ — Kramského.

„Přemýšlel jsem i já o ledačem, strádal jsem i já nad uměním, dotazoval jsem se i já bohů — co je to umění? A konečně

*) Srovnej „Naši dobu“ II., str. 289—302 a 408—422 „Pohled na ruské malířství“.

**) Иванъ Николаевичъ Крамской. Его жизнь, переписка и художественно-критическія статьи. Издалъ А. Суворинъ. Petrohrad 1888. Stran XVIII a 750. Péčí V. V. Stasova.

ledacos jsem taky viděl" — praví v dopise k Rěpinovi. Pohled do jeho života a do jeho snah ukáže, kterak se to dálo. Bude to zároveň nový pohled na malířství ruské a částečně i evropské asi od polovice let šedesátých do polovice let osmdesátých.

I.

Z prostých poměrů vyšel Ivan Nikolajevič Kramskoj. Otec byl městským písařem s měsíčním platem 10 rublů stř., které někdy vedlejšími příjmy vzrůstaly na 60—70 rublů, a měl tři syny. Jeden byl učitelem ruského jazyka, druhý městským písařem jako otec, a nejmladší — Vaňa, klučina — zatím z hlíny lepil kozáky a po kozácku jezdil na — plotě. Po ulici před jejich domkem jeli totiž jednou kozáci, „vysoké černé čapky na bok; tenké černé řemínky přes tvář vedle ucha zapjaty pod bradou; dlouhá kopí, koně barvy skořicové; kozáci přihýbají se až k samé šíji koně a strašně rychle skáčou." Vaňovi úžasně se zalíbilo tak jezdit a zvláště přihnout se a pustit koně plným tryskem — i zkoušel to na plotě... Vedle jejich domu byly zahrady. U sousedů bylo mnoho dorostlých mužských, a často odtamtud bylo slýchati sborový zpěv a hudbu, housle, flétnu, zvláště flétnu. „Bývalo někdy, letním večerem a dlouho do noci v zahradě jeden z bratří hrával na flétnu; jak to bylo krásné! Nikdy lepšího umělce potom jsem neslyšel, a nikdy takového nadšení, zastavujícího dech, v mém životě v takové míře se už nedostavilo. Ráno na to ubíral jsem se do zahrady, kde byla veliká, hustá a stará višně, s rozdvojeným kmenem, vylezl jsem až k vrcholku, usadil se a na hřebínku, na jehož zuby položil jsem papír, začínám hrát: zvuky vycházely velmi podobné k flétně, tak se mi zdálo." Ale často vyrušila ho ze sladkého toho blaha matička, stáhla nadšeného Vaňu dolů a, jak už to maminky umějí, místo výplaty za tak rozkošnou muziku vyplácala mladému muzikantovi ... Naproti nim žili jacísi bohatí lidé. Dům jejich měl pět oken (Kramských jen tři!), dvůr byl veliký, s kůlnami pro jakési ekypáže, zahrada rovněž veliká, krásná, a na konci zahrady — řeka. „Ach, jaká to byla řeka! Pamatuju, jedenkrát za veliké vody, stál jsem na břehu — bylo větrno, mnoho nás tam stálo, i dcera domácí, Mašeňka; voda byla temná, jak olovo, a vlny ohromné! Daleko vyšší než já. Nikdy větších vln jsem neviděl"... Dojmy ty z nejútlejšího mládí, jichž ještě řadu Kramskoj vypra-

vuje ve své autobiografii, škoda že jen započaté, zachovaly se prý v paměti jeho beze všeho spojení; „zachovaly se jako obrázky samy pro sebe, a mezi nimi ničeho není, ani mne není, zvláště mne není“. . . S dalšími chlapeckými lety dostavovaly se rozličné originalní hry dětské, v nichž Vaňa osvědčoval se bujným mistrem.

Takto, dosti potutelně, přihlásily se k mladičkému Vaňovi Kramskému: umění, zpěv, příroda, jako tři Víly milenky. Vesele zaklepaly na bránku jeho srdce, téměř zavřeného ještě pupence. Kozáci letem sokolím na svých konících jako šlehavý jásot letí... a Vaňa, napodobující je — na plotě! Není-liž to drastický obraz tak přemnohého snažení a pachtění uměleckého? Co jich — leckdy i těch opravdových — domýšlí se býti v umění kozáky, na Pegasech letícími, a ve skutečnosti sedí jako Vaňa na plotě! Co jich domýšlí se, že vystoupili na Parnas a vylévají zvuky čarovné rajské, a zatím jako Vaňa na višni — hrají na hřebínek! . . . Vaňa sám, když uzrál na Ivana Nikolajeviče Kramského, neušel zcela trpkosti této a ochutnal jí též.

Hořký kořen učení okusil nejdříve u souseda muzikanta. Chodil tam slabikovat ještě se 7—8 jinými, z nichž nejzřetelněji utkvěla mu v paměti sousedova širokolící Mašeňka, strašný smíšek. Potom chodil dvě léta do okresní školy ostrogožské a velkou chuť měl na gymnasium — hořký kořen mu zachutnal — ale nedostatek peněz udusil ji. A tak mladý Vaňa začal jako jeho otec a starší bratr — písařovat v rodném městečku, Ostrogožsku, v gubernii Voroněžské. Ale vedle písařování kreslil všecko, co mu do očí padlo. Šťastná náhoda objevila tyto kresby, t. j. tyto šťastné kresby přilákaly paní Náhodu. Vaňův bratr, učitel, pozval malíře Tulinova, aby se podíval, jak jeho bratr Vaňa kreslí. Tulinov přišel, ale Vaně neuviděl. Schoval se před ním, před takovým už odborníkem. Teprve při druhé návštěvě uviděl maličkého, chudoučkého, vážného hošíka 12—13 let — Vaňu, i jeho kresby. Rozmluvili se, a Vaňa si mu postěžoval, že nemá ani barev ani štětců.

— Přijď ke mně, mám pěkné barvy Akkermanovy a také štětce; rozdělím se s tebou.

Měli byste vidět Vaňovu radost! Na druhý den ráno už byl u Tulinova.

— Nepozlobíte se na mne, praví, že jsem tak časně u Vás. Vaše barvičky nedaly mi celou noc spát!

Další změnu přinesla sevastopolská vojna. Okolo Ostrogožska sbíraly se dragounské pluky. Příležitosti té využitkoval chytrý fotograf charkovský, Danilevský, a zařídil si v Ostrogožsku atelier naproti městskému sadu, kde bez přestání procházelo se vojsko. K Danilevskému jen se hrnou; kdo může, dává se fotografovat. Co tu vzpomínek, co intimní poesie při takovém fotografování před vojnou! Co modliteb a vzdechů, hromů a čertů přeletí přes rty těch, kdož se dali fotografovat a teď na svůj obrázek se zadívají! Komu ty fotografie budou odtud poslány, komu darovány? Snad aby nad nimi někde jen zapěli „Věčnuju pamjať!“...? Eh, čeho všeho tu nepřeletí duší! . . . Na to ovšem Danilevský nemyslil; on na něco zcela jiného myslil: následkem ohromných zakázek vyšel mu lapis infernalis! Kde ho u všech všudy v Ostrogožsku nabrat? V takovém hnízdě! Lapis infernalis! . . . V této nesnázi nadhodil mu kdosi, že zdejší malíř Tulinov sám si jej vyrábí. Zaprosil u něho Danilevský a večer měl ho celou libru.

Ale za týden objevil se znovu u Tulinova — s prosbou daleko větší. Práce nad hlavu — a jediný jeho retušér spil se mu na mol a zalezl kamsi jako tchoř beze stopy. Retušéra! retušéra! — zní prosba Danilevského. V Ostrogožsku a retušéra! Tulinovu napadl Vaňa Kramskoj. Zašel k němu, udělali zkoušku, Danilevský zajásal z výsledku jejího a smluvil s bratry Vaňovými kontrakt na tři léta. Ale nová překážka. Matka Vaňova zví, že Danilevský je žid.

— Za žádné peníze nepustím s ním svého Vaňu!

A Vaňu to táhne k fotografovi. Jít s Danilevským znamená pro něho jít do světa, za světlem, blíž k umění! Přichází k Tulinovu a skoro se slzami prosí ho, aby prostředkoval.

Tulinov sebírá celý areopag známých a vážných lidí, jde ke Kramským a přemlouvá.

Ale Nastasja Ivanovna stojí na svém: Nepustím se židem! Nepustím!

Tu stařec jeden vysvětluje, že Danilevský je sice žid, ale křtěný žid, že chodí do kostela, ba že se i postí; a on, stařec, že taky má děti v Charkově — čehož prý se tu báti?

— Však já se nebojím, že bude žít v cizině, ale bojím se, že žid, třeba i křtěný, přece je vždycky židem, brání se Nastasja Ivanovna.

Konečně nezbylo Tulinovu než poslat pro Danilevského, a po jeho příchodu vše se umluvilo.

„Od této chvíle z Vaně stává se Ivan Nikolajevič Kramskoj," podotýká Tulinov ve svých vzpomínkách.

Ovšem, že stával se jím pozvolna. Danilevský, u něhož tři léta pobyl a s nímž ohromnou část Ruska objezdil, všecky lepší gubernie, nemohl urychlovat umělecký rozvoj mladého Kramského. Duševně byl mu cizí. „Povaha jeho je sama v sobě židovská; svých názorů o umění vůbec skoro nemá," píše o něm ostrogožský retušér, a jde prý za soudem jiných, kteří také nevědí mnoho. A zatím Kramskoj za jediným idealem prahne a s veškerou duší svou se žene: stát se umělcem malířem.

Už v denníku, jejž psal v Charkově, jsa zaměstnán u Danilevského, když mu bylo 16 a 17 let, horuje zaníceně pro toto umění. K člověku, ke kterému nijak nelnul, jakmile o něm uslyšel, že jen „kreslí" neb „miluje umění", rázem přilnul. „Malířství!" volá v mladistvém zápalu. „Jsem s to, abych slovo to opakoval, až bych byl bez sebe, tak silně ono účinkuje na mne; to slovo — je má elektrická jiskra; slyším-li je, všecek přecházím v jakési vnitřní třesení. Hovořím-li o něm, rozohňuju se do krajního stupně. Ono výhradně zabírá v tu dobu všecku mou vnitřní bytost — všecky mé duševní schopnosti, slovem mne celého..."

Malířství, zvláště malby krajin, především motivy večerní, noční, a zpěv! To miloval nade vše. „Není možno" — píše v denníku příteli — „abych nechytil péro a nevypsal tobě aspoň stou část radosti své. Zrovna teď projeli vojáci, aby se spojili s plukem . . . Kam? to brach tvůj neví, a co taky do toho! Hlavní je to, že jedouce zpívali píseň . . . Ach, jakou oni velkolepou píseň zpívali! . . . Zpívali takovou píseň, jakou může si představit jen člověk ruský, úplně šťastný a milující svou domovinu . . . Opravdu! Jen že svou písní naváli na mne jakousi melancholii, ale nemožno nebýt u vytržení od ní."

„Malířství rád mám šíleně, a zpěv? — A zpěv — jako potřebu člověka, jako prostředek, abych si ulehčil od tesknoty... Všechny písně ruské z většiny jsou plny jakési tesknoty. Jak jsou čarovny! Co že je v nich, v těch písních?... Zármutek, stesk... Pro co a jaký? Neptej se! Sám nevím; mohu ti toliko říci, že v nich je cos takového, co každého ruského člověka silně a živou mocí přitahuje... Zdá se mi ostatně, že ta tesknota je výrazem

srdce, celkové povahy Ruska, teskníciho o jakémsi ztraceném blahu, o čemsi vznešeném a svatém."

Také rád čítal, zvláště Gogola, a z časopisů nejvíce vážné „Otečestvennyja Zapiski" a „Sovremennik".

To byly světlejší okamžiky, chvíle sváteční, kdy takto mladý retušér, odskočiv od roboty své, mohl jen jakoby skulinou, jako klíční dírkou nahlédnouti do vysněného ráje, zabarikádovaného Danilevským, fotografickým atelierem a celým Charkovem. Jinak byl u Danilevského nespokojen, zmáhala se ho stále větší tesknota i apatie, které rozrušovaly i jeho zdraví. Vše ho dráždí. „Ach, můj příteli, kdybys věděl, jak je mi v duši nyní těžko!... Podobného vnitřního stavu jsem ještě nikdy nezakusil. Jakási tesknota, úplně mně dosud neznámá, fysický rozklad, patrně přecházející ve formalnou nemoc... Co to znamená?... ‚Zkouška', hovoří mi jakýsi vnitřní hlas. Zkouška?... Ano! ano! potvrzuje on, to taková zkouška, bez které ani jeden člověk nehledí na svět s pravého hlediska, je to zkouška nevyhnutelná, sesílaná prozřetelností Boží na člověka, aby se očistil, aby se naučil trpělivosti, té vznešené ctnosti, bez níž ani jediný člověk nedostihl konce svého naznačení . . . Tato zkouška poslána teď i na mne... Ano, teď pochopil jsem ji! Teď uviděl jsem, k čemu ona vede. A tak dlužno pokořiti se zkoušce té, abych zásobil se na budoucí dobu trpělivostí, které jsem před tím neměl. Kdež teď hledat pomoci, abych se mohl podepříti ve zkoušce té, ano, kdež?... Ó, rozumí se, třeba jí hledati v náboženství."

Tak připravuje se na dráhu uměleckou mladý Kramskoj, nezcela 17letý, a zakončuje charkovský denník svůj vroucným a dojemným: „Buď vůle Tvá, Bože! Srdce čisto zkouškou učiniž ve mně, a ducha spravedlivého obnoviž v útrobě mé!"...

* * *

Od Danilevského přešel za retušéra do Petrohradu. Blíž k zápasišti! Blíž k světlu! Na práh vysněného ráje — umění!

Také Tulinov dostal se do Petrohradu, do fotografického oddělení hlavního štábu. První jeho neoficialní návštěva byla u jinocha Kramského. „První naše shledání bylo jakýmsi snem u vytržení. Když jsem vstoupil, on hleděl na mne, jako by nevěřil očím, skoro s jakýmsi strachem, ale najednou vrhne se na mne, objímáme se, líbáme se a oba rozplakali jsme se jako děti..." A Tulinov byl více než dvakrát starší než Kramskoj

Brzy proslavil se Kramskoj svými fotografiemi, retuší i akvarelem, že vydělával měsíčně 100—300 rublů. Vedle toho také kreslí. Za výkres „Laokoonta“ přijat byl do malířské akademie. V ní brzy předehnal řadu soudruhů a dostal stříbrnou medaili. Taková událost dříve, za dob brjullovských, oslavovala se hlučně „U zlaté kotve“, v restauraci nedaleko Akademie. Říkalo se tomu: „umýt novou medaili“. Ivan Nikolajevič jinak to zařídil: pozval několik kamarádů k sobě do bytu.

Tímto večírkem začíná nový život jak jemu tak i mnohým jeho přátelům. Scházeli se skoro každý večer. Jeden z nich vždy předčítával nějakou lepší práci z nové literatury, druzí dokončovali práce, v akademii uložené, třetí pracovali — na výdělek. Vše řídil a program ustanovoval Ivan Nikolajevič. „Mnozí z jeho starých soudruhů, jako Šustov, Lemoch, Korzuchin, Dmitrijev-Orenburgský, Žuravlev a j. jistě nejednou si vzpomenou a nejednou zamyslí se na ten šťastný čas a na tehdejší život klášternický, plný ohně, energie, síly, mladosti a vůle. On neutrácel se na bakchanalie „U zlaté kotvy“ a v jiných restauracích, nýbrž na práci vědomou, hluboko promyšlenou, snad zrovna v tu dobu začínající. V tomto křidélku nezažíhal se, ale už hořel ten oheň, kterým mnozí rozplamenili se láskou k ruskému malířství ... V tom malém hnízdečku, kde bydlel Ivan Nikolajevič, vypracovávala se jako by nová ruská akademie, rovněž maličká, která později vyrostla na velkou uměleckou artěl (družstvo),“ praví Tulinov.

Seznamoval se také Ivan Nikolajevič s vědci a literáty. Sám rád čítal a to věci hlubší. Už v Ostrogožsku zastihl ho Tulinov nad Hegelem.

— Čemus pak z toho porozuměl?

Ivan Nikolajevič se rozesmál.

— Zhola ničemu jsem neporozuměl.

Teď, v Petrohradě, zastal ho nad Spinozou.

— Už opět honíš se za abstrakcemi?

— Teď víc už rozumím a dám se zas do Hegela.

Pracemi fotografickými už obíral se málo; jen pro carskou rodinu a vynikající osoby pracoval ještě tento „bůh retuše“, jak mu kollegové říkali. Všecky své síly soustřeďoval na to, aby se stal umělcem malířem. Byl přísný na sebe, studoval usilovně, vytrvale, chtěje všecko z hluboka pojímati, opravdově, poctivě

Když došel z Říma r. 1857 Mollerův obraz „Jan na ostrově Patmu“, Tulinov vyzvídal o něm mínění Kramského.

— Akademie, zdá se, přijala jej pěkně, a žákům — co všecko se nezalíbí!

— Ale vždyť já se tážu po tvém mínění.

— Ne, Michale Borisoviči, mně ještě třeba dlouho a dlouho se učit, a já ještě ani nezačínám, abych soudil o podobných obrazech.

Ale po roce přišel obraz Ivanova „Mesiáš zjevuje se lidu“, a Kramskoj promluvil.

II.

Obraz Ivanova vystaven byl v Akademii.*) Kramskoj, zároveň s Tulinovem, byli mezi prvními, kdož zašli se na něj podívat. Prodleli tam skoro celý den. Večer vrátili se do bytu Kramského. Mlčky přišli, mlčky pojedli. Tulinov byl by nesmírně rád rozvázal, ale myslil si: ať začne dříve on.

— Nu, což, Michale Borisoviči? konečně spustil Ivan Nikolajevič.

— A tak jen, Ivane Nikolajeviči.

— Ne, ne a tak jen! Obraz Ivanova, zdá se, přišel v nejvyšší čas.

— Proč tak myslíte?

— Vždyť jsme naslouchali úsudkům obecenstva! Mnohým se nelíbí, proč Ivanov posadil div ne do popředí otroka se zelenou tváří a s okovy.

— Ano, to skutečně mnohým bije do očí.

— Mnohým, ale ne všem. Chcete teď vyslechnout mé osobní mínění?

— Velmi rád.

— Věru, nevyjádřili se špatně v předešlém roce někteří z mladých mužů o obraze Mollerově, že hora porodila myš. Ano, Michale Borisoviči, hle, Ivanov — to jest umělec! Však prý maloval ten obraz 20 let, byl přítelem Gogolovým. To není obraz — ale slovo! Hlavní postava, Jan Křtitel, ukazuje tam, do dálky, na Přicházejícího, volaje: „Totoť jest ten, který po mně přišed

*) Srovnej „Naši dobu“ II. 297—301, co o obraze tom praví Muther a Turgeněv.

předešel mne; u jehožto obuvi já nejsem hoden rozvázati řeménka,“ a obraz jako by dopovídal sám místo slov. I přichází a rozbije brány pekelné, a otrok na obraze jako by čekal, že s příchodem Přicházejícího i jeho okovy spadnou. Zkuste to, odejměte otroka, a obraz o polovici ztratí.

Obraz Ivanova, zahajující moderní malířství ruské, s genialně pojatým Kristem a řadou znamenitých postav, zajal veškerou mysl Kramského. Ale Kramskoj s počátku vycifoval jen váhu jeho, tu hlubokou opravdovost a idealnost ryzího srdce a vroucné duše, tušil jen velikost v pojmutí, vycifoval zajisté také nedostatek sil u vyjádření; k jasnému uvědomění o ceně a významu toho díla dospěl později. „Řeči pak, které se rozkolovaly v našem nízkém mraveništi, o vyvrácení pravidel komposičních, o urážlivém a nepěkném starci na levo, o zeleném otroku, o nepěknosti Kristově, ještě více mne skličovaly. Nehledě na to, že postava Jana Křtitele vzbudila ve mně dojem čehosi strašného, viděl jsem přece, že proti všem pravidlům postavena je profilem; že Kristus skutečně je nehezký... ale proč postava Jeho vyjadřuje pevnost a klid, jako by věděl, kam se ubírá a proč? — to bylo mně otázkou nerozřešitelnou. Náhoda tomu chtěla, že vyšed z výstavy setkal jsem se s jedním svým kamarádem, kterého jsem si vážil i pro jeho nadání i pro jeho rozumnost. První jeho slovo bylo:

— Tak co říkáte obrazu? Co? Jak jsou nakresleny nohy Janovy a kolena, všecky kosti, svaly?

Ku podivu, zpozoroval jsem to též a ještě si pomyslil: a opravdu, pěkně je to nakresleno... Jenže se mi tu můj kamarád jaksi nezalíbil. Po celou cestu jsem přemýšlel, že je to přece na konec hloupé, v takovém obraze vidět nohy a kolena. A jak je to divné; věru, i hloupé! Slovem, postavení mé bylo beze vší opory. S největší netrpělivostí čekal jsem na hlasy novin: co asi řeknou?“ Ozvaly se, ale neřekly to duchaplněji a pronikavěji než onen kamarád. „Ale byly hlasy také sympatické, a mezi nimi, vzpomínám si, s rozkoší jsem čítal brožurku jakéhosi archimandrita a nemýlím-li se, naprosto jsem s ním souhlasil, že biblický prorok Jan musí býti takový: s rozcuchanými vlasy a se zapálenýma očima od bezesnosti!... Ale vždyť to píše archimandrit, tedy ne autorita v umění, a mně třeba bylo tehdy zvláště autority!... V tom náhle roznáší se strašná zpráva: Ivanov zemřel!... S těch dob tak jsem se zalekl, že obraz sám sebou přestal být předmětem studia a interesu, a také to, je-li dobrý či špatný.

bylo mě zcela stejno, ale hlavní věc: člověk, umělec, jeho postavení, jeho osud začaly mne zajímat nad vše ostatní. Pět a dvacet let pracovat, přemýšlet, trpět, pachtit se, přijet domů ke svým, přivézti jim na konec tento dar, jejž tak dlouho a s takou láskou k otčině připravoval — a tu máš! My nedovedli jsme ani šetrně se zachovat k nemocnému člověku. Mně bylo zkrátka strašně. I vzpomínám si, že jsem také cosi napsal za příčinou úmrtí Ivanova. K akademii s těch dob začínal jsem být úplně chladný, a ačkoliv jsem v ní proživořil a prožvanil ještě několik let, už jsem trochu, abych tak řekl, ironisoval.“

Obraz Ivanova, život a snahy a osudy Ivanova rozvířily skutečně mladou duši Kramského a zatřásly veškerou jeho bytostí. Nazírav se na obraz dlouho a dlouho, nahovořiv se o něm a o Ivanovu mnoho a mnoho, 21letý Kramskoj uzavírá se v tiché světničce své a zaleknut, zkrušen smrtí Ivanovou píše stať „Pohled na historickou malbu“, panichidu to, kterou vystrojuje mladá nadšená duše mistru zneuznanému.

„Pokoj prachu tvému, svatý, veliký a poslední potomku Rafaelův! S tvou smrtí, šlechetný Ivanove, zakončilo se trvání historické malby náboženské v tom smyslu, jak pojímal ji a kterou žil Rafael . . . Tvé pozdní zjevení se v světě není nahodilé, nýbrž tvoří hranici a pojítko s budoucími historickými malíři, kteří budou se namáhat na dráze, kterou jsi ukázal, projevujíce totéž jinými příklady. Tvůj obraz bude školou, ve které utvrdí se jiní pracovníci, a on ukáže mnohým z mladého pokolení jich určení. Hodina staré historické malby odbila, a před tvým obrazem nejeden z mladých umělců upřímně se pomodlí a upřímně zapláče v hlubině ducha svého nad ztrátou víry v lidi, a nejednoho z nich vyléčí strašlivý nářek na pustotu a neplodnost lidského srdce, a nejeden z nich pocítí obrovskou sílu, aby zobrazil všecku tu mrzkost a zpustlost lidského pokolení a všecko to, k čemu dospělo lidstvo se svým egoismem, se svou nevěrou a se svým věděním. Ano, tvůj obraz je — pro umělce! . . . Co pak míní v nynější dobu slovem „historická malba“ představitelé umění? Buď že sami nevnikají v ducha, traktují ji dle známých zevnějších příznaků, jako: tog, sandálů, draperií a archaeologické věrnosti nářadí; buď že ničeho nepodkládají, a ponechávají rozvoj mladých lidí zvůli zavedeného řádu. I toho i onoho následek bývá smrt talentů, nedostatečně silných, aby zničili dlouhověké řády, nedostatečně silných jak následkem nesprávného vedení, jehož se jim

dostalo záhy v mládí, tak i nedostatkem prostředků, aby se rozvili. A hle, tu zjeví se obraz, veliký ideou, pozoruhodný provedením a v pravdě historický duchem, a co se stalo? Vůdcové v umění nenašli v něm tvůrčí síly, komposice, a uznali jej věci špatnou a neodpovídající zákonům historické malby! A obecenstvo? A obecenstvo žije jiným životem, životem Faustovým, a není v něm už těch živlů, z kterých vylil se tento obraz..." Není víry. Podstavec zpustnul; ideál s něho zmizel. „Ale opravdu-li není nikde ideálu, když ho není na podstavci? Na otázku tu odpoví umělec, věrný ideálu, žijící plným životem, umělec, který promluví k světu jazykem všem národům pochopitelným,... který uhodne historický moment v nynějším životě lidstva, v nynější evoluci a v posledním vzrůstě světa — ve vzrůstě vědění a přesvědčení... A o tom všem poví ve svůj čas historický umělec!..."

Takový úkol, vážný a vznešený, vztyčuje před sebou mladý Kramskoj, nastávající, jak myslil, historický malíř. (Pokračování.)

Idey a typy v literárních plodech Dostojevského.

Kritický nástin od **A. J. Vveděnského.**

(Dokončení.)

„Idiot", „Běsi", „Podrostek".

Tři romány, které objevily se po „Zločinu a trestu" — „Idiot" (1868), „Běsi" (1871) a „Podrostek" (1875) představují v sobě zpracování rozličných stránek téhož myšlénkového obsahu, jaký byl předmětem „Zločinu a trestu". V „Idiotě" kníže Myškin jest v podstatě představitelem téhož, čeho Soňa ve „Zločinu a trestu", ale ovšem v jiných formách a životních okolnostech. On — churavý člověk, sotva vyléčený ze známého idiotismu a ještě strádající padoucí nemocí a snad této okolnosti děkující za to, že zlo životní neprojevilo na něm svého zhoubného vlivu. Tento „idiot" ve své dětské čistotě duševní a volnosti bezprostředního citu, jest rozumnější než mnozí, kteří jsou kolem něho a na něž hodí se slova Lermontova: „Mezi nimi sotva jest jeden, jenž těžkým mučením nebyl obměkčen, a který by se dočkal předčasných vrásek bez zločinu a ztráty." Zároveň s ním jest v románě osoba jevící se tu poprvé u Dostojevského: ruská široká povaha, na níž sotva jedna narážka učiněna byla v „Chozjajce" ve vzdálené perspektivě — zde jest to syn kupcův Rogožin.

Kníže Myškin a Rogožin, mezi jejichž historiemi, jak by se vyjádřil Dobroljubov „se dělí děj románu", ale kteří toliko ve dvou a v sestavení vespolném naznačují jeho ideu, jsou dvě hlavní jednající osobnosti; ostatní, s jejich složitým, navzájem se křižujícím životem, sestavují nutné ovzduší, v němž má se význam hlavních hrdin jeviti, jež nutno jest proto, aby žili svým duševním pochodem, jež nutno jest jako voda rybám, jako vzduch člověku.

Život obklopující hrdiny jest toliko podmínkou pro jich bytování a skutečně charakterisuje se jen potud, pokud toho za-

potřebí k objasnění životního úkolu hlavních osob. Mezi těmi osobami podřízenými jest jedna, kterou Dostojevskij chtěl učiniti typem, Nastasja Filipovna. Jest to bytost přirozeností svou mravně čistá i rozumná, ale která padla a proto jest velice nešťastna, přímý to kontrast Soni Marmeladovy a ve vzdáleném příbuzensství se Svidrigajlovem. Ona zastává v románu dosti důležitou úlohu: ji současně milují kníže i Rogožin.

Veškerá podstata a význam dějů v románě tom se rozvíjejících jest ta, že povaha mravně čistá a bezprostřední, jako jest kníže, všude, kdekoliv se objeví, přináší bez napomínání, beze slov, jakési vyzvání k dobru a pravdě, kdežto Rogožin vlečený svými náruživostmi jest zcela opakem, ačkoliv v podstatě jest dobrým a hodným mladíkem. Tento protivný vliv dvou hrdin zrcadlí se zvláštní silou na Nastasjě Filipovně; vliv knížete vyzývá ji k životu mravnému, vliv Rogožinův — k záhubě. Z bázně, že by zničila knížete, ustoupí vlivu posledního a stane se obětí jeho nerozvážné, nezkrotitelné vášně a kníže Myškin hluboce jsa dojat katastrofou, opět upadá ve svou prvou nemoc.

Vášeň Rogožinova nepodrobující se žádnému mravnímu vedení, vášeň to povahy ruské, nezdržitelné, působí takto osudný rozklad v životě všeho, co se neblahou náhodou s ní setká. Takový jest v hlavních rysech mravní obsah románu.

Román „Běsi“ svým všeobecným rázem i myšlénkou v něm obsaženou jest toliko podrobnějším zpracováním thematu, obsaženého ve „Zločinu a trestu“.

V tom, jak jsme viděli, zobrazuje psychologický rozvoj jedné theorie ve formu skutečného dění; avšak theorie ta jest jedna z mnohých, případ jednotlivý a charakterisuje-li všeobecný směr tehdejšího ruského myšlení, děje se to právě jen všeobecně, beze vztahu k jakékoliv společenské skupině lidí. V „Běsech“ Dostojevskij vzal na se vylíčení celého střediska, v kterém vládnou podobné theorie — střediska tak nazývaných nihilistův.

Již proto a pro ostře negativní poměr spisovatelův ku duchovnému a mravnímu směru, jaký objevil se v této vrstvě společenské plnou silou, román nutně vzal na se odstín tendenční. Proti mínění, jež objevilo se v kritické literatuře, „Běsi“ v uměleckém smyslu daleko jsou za ostatními romány Dostojevského. V něm není již toho psychologického hlubokého rozboru duševních hnutí; Kirilov na př. podléhá theorii, jež jeví se úplnou negací života a uskutečňuje theorii tu tím, že se zabijí, avšak

duševní pochod, jenž ho k ní přivedl a muka, jež přetrpěl při svém instinktivném citu o jejím protivení se mravnímu citu, zůstávají nám neznámy. Kroužek těchto lidí páše vraždu — avšak při tom ani mimochodem není zmínky o těch mravních útrapách, jakých zakusil Raskolnikov. Mladý Verchovenskij prodělává řadu podivných ohavností, avšak nenalézáme v něm ni stínu — nedíme pochybností a útrap, avšak dokonce čehokoliv příbuzného svědomí. Ten všeobecný rys plodů Dostojevského, že i ve zločinném a pokleslém člověku on odhaloval a zobrazoval živou duši „člověka", skoro se v „Běsech" nenaskytá.

Možno mysliti, že „nihilisté" přestali býti úplně lidmi s lidskými city, myšlením, vášněmi, náruživostmi a pochybnostmi.

„Podrostek", svým vnějším obsahem tak lišící se od předcházejících románů, svým vnitřním smyslem jest s nimi v těsném svazku a v ruské kritické literatuře právem bylo poznamenáno, že „Podrostek" patrně vyšel z téhož naladění, v jakém byli psáni „Běsi".

V předcházejících románech obrážely se znetvořené zjevy, jako fakta již existující, avšak odkud pochodily ty zjevy, jak se tvořily, na to nebylo úplné a jasné odpovědi.

Nebylo obrazných naznačení duševních pochodů, z nichž jako přímý výsledek plynula ta duchovní naladění, a čtenář nucen byl spokojiti se krátkým objasněním na způsob toho, co projeveno bylo ve „Zločinu a trestu", že u „nás není zvláštně posvátných zákonů", nebo loviti narážky na příčiny oněch zjevů v těch podmínkách životních, do jakých postavil autor své hrdiny.

Zatím znepokojovala autora již dávno myšlénka o příčinách nenormalného rozvoje duchův ruských, ležících v životě samém, a jak jsme viděli, Dostojevskij nejedenkráte jme se zobrazovati nepřirozené podmínky, v jakých rostly ruské děti.

Všechno, co bylo jím napsáno do té doby, nemělo rázu všeobecného, události v těchto plodech (na př. v „Ponížených a uražených", Nělli) byly příliš zvláštní a závažny pro poznání všeobecných zákonů rozvoje dětského ducha v těch či oněch podmínkách životních. Obrazy, vznikající v duši Dostojevského vlivem myšlénky, jež dávno ho znepokojovala, také přišly na jevo v znamenitém stupni v „Podrostku".

Hrdina tohoto románu Dolgorukov narodil se a vyrostl v takových podmínhách, jaké jsou společné celému ruskému životu; aspoň dobrá polovice ruské intelligence ztrávila v podob-

ných podmínkách svoje dětství a mladost. Autor poněkud ostře vytýká jeho postavení tím, že Dolgorukov jest nemanželským synem statkářovým, třebas by měl jméno nevolníka, patřícího tomu statkáři.

Okolnost tato zajisté není bez významu, ale v životě druhých ruských lidí mohly se naskytnouti jiné jakékoliv okolnosti, jež jsou této rovnomocné, není-li jednou ve společnosti pevných mravních principů, nýbrž naopak shovívavé stanovisko k vlastnímu i cizímu životu. Jakými cestami postupuje rozvoj „podrostkův"? Okolnost, v podstatě nezávažná, že jest synem nemanželským, přivodí mu mnoho útrap, jež ovšem poukazují na hrubost společenských mravův. Avšak útrapy samy mají v sobě sílu podporující rozvoj, vedoucí k dobru a způsobilou s jinými dobrými živly utvořiti „člověka". Na podrostku vidíme však, že v životě jej obklopujícím, ba i v otci nenacházi toho, co by mu ukázalo dobrou životní dráhu. Možno říci, že kolem něho jest jakási mravní poušť. Avšak on náleží k povahám hledajícím, snažícím se, nemůže se spokojiti tou pustinou; i tu utvoří si „ideu", promýšlí ji a sestaví si plán jejího uskutečnění. Čtenář s podivením sezná, že „idea" ta, úplně souhlasná s myšlénkovou pustinou obklopujícího života, jest — udělati se druhým Rothšildem, hromaděním peněz po groších a odříkáním se všeho, co není nevyhnutelně nutno. V „idei" té jest toliko jediný smysl: vyplněním jejím hrdina náš rozkošnicky blouzní vrátiti sobě vše to, čeho mu život odepírá, vážnost k sobě ve společnosti, uspokojení své snahy po dobru a j.

Tu vstupuje do života s tolika znetvořenými city a půdy nenormalního životního dějiště, jakož i jeho „idea".

Nemělo-li se tak s Raskolnikovem v samé podstatě duševního pochodu? Ale život uvítá našeho „podrostka" s takovou složitou řadou interessův na sebe narážejících, jež nejsou vedeny žádnými pravidly mravními, že on zcela ztrácí rozvahu, nedoveda rozeznati dobra ode zla. Nemůže také náležitě poznati svého rodného otce, jenž představuje podivnou směs zlých činů se šlechetnými instinkty a někdy úmysly, ani své vlastní rodiny, s níž svázán jest svazky pokrevními, nemluvě o druhých osobách románu. Čtenář zajisté nepotřebuje výpisků z románu aneb poukazování na jeho místa, v nichž zobrazuje se tato zmatená směsice života, která vrhá našeho hrdinu v stálou pochybnost.

Život měl však druhý vliv na „podrostka"; táhl, vábil ho k sobě a on skutečně pohružoval se ve vlny jeho, tu v jednu

tu v druhou bez rozvahy nerozsuzuje o mravním významu svého jednání, stýkaje se také se skutečnými ničemníky a „idei“ své ponechávaje prozatím oblast blouznění. Kdyby byl silnější mysli a kdyby výzev života měl pro něho méně kouzla, mohl by se svou potřebou „idey“ v duši domysliti se mnohem vážnější myšlénky, ale neméně prázdné svým výsledkem, která by mohla konečně ho zmoci.

Podivné, zasmušilé charaktery, vypracované Dostojevským v románě, nemohou býti námi pozorovány; tvoří, jako vždy, půdu, na níž kreslí se duševní život našeho hrdiny.

Bratři Karamazovi.

„Velcí umělci se neopakují,“ hle, to jest obyčejná fráse, která několikráte vztahována byla i k Dostojevskému. Avšak význam její jest relativní a omezený. Naopak, všichni velcí umělci, jako lidé, žijící mohutným duševním životem, vkládají ve všechny své plody, bez výjimky, v podstatě jednu a tutéž hlavní myšlénku, která jest střediskem jich pozorování a citů a u všech jest hlavní vzorný obraz.

Tak u Turgeněva v podstatě všichni hrdinové jsou „zbyteční lidé“, tak u Dostojevského všechny osobnosti jsou lidé ztýraní a to nikoliv bezprostředně životem, „ústředím“, ponižujícími a urážejícími, nýbrž spíše svým vlastním duševním životem, založeným na podmínkách klamných a nespolehlivých.

U Dostojevského více než u kohokoliv druhého obrazy se opakují, jakož bylo mnohými kritiky přiznáno. Dostojevskij tvořil tyto obrazy ve své duši s bolestí a bolesti jeho při tvoření mohou býti vpravdě srovnány s bolestmi při porodu. Jako básník, hluboko duchem pronikající, hleděl zachytiti význam vznikajícího v něm obrazu, pokoušel se úplně jej nakresliti a neuspokojen jsa, znovu oddával se též práci tvořivé. Román „Bratři Karamazovi“, tvořící se „Zločinem a trestem“ vrchol, jehož dostoupila jeho tvůrčí mysl, představuje takřka sjednocení všeho, co bylo dříve Dostojevským vypracováno. Všechny ty obrazy, jež mučily obrazotvornost jeho během celé jeho literární činnosti, sešly se v tomto románu. Avšak v dřívějších plodech stály každý sám o sobě, se svým individualným významem a smyslem; zde jest každý z nich toliko živlem, z jich součtu skládá se obšírný obraz života, jenž objevuje jich vzájemné poměry a vede je k všeobecnému středisku.

I v tomto velkém obraze není ústřední osoby; skoro všechny osoby jsou propracovány podrobně a detailně s jich svérázným duševním životem.

Ústřední osobností pokoušeli se udělati Alešu Karamazova. toho „předčasného milovníka člověka", kterého sám Dostojevskij patrně snažil se učiniti hlavním hrdinou; avšak kritika musila usouditi, že snad ze všech významných osob románu on jest nejméně jasným typem.

Dle mínění autorova jest „Aleša nový člověk, kráčející v náš ruský svět; on jest hrdinou budoucího románu"; dle slov jednoho kritika jest nakreslen toliko „velmi slabými tahy". „Avšak v tutéž minutu," mluvíme-li slovy téhož kritika, „kdy ruská společnost chtěla toužebně zahleděti se v tuto novou a záhadnou postavu. opona se spustila: do temné mohyly unesl zhaslý spisovatel světlý obraz Alešův, jenž mihl se před námi jako bliskavice." Vhodno jest zmíniti se, že vnější „nedostatky" jsou tytéž i v tomto románě. V době několika dní nahromadí se celá spousta událostí, podivných a zřejmě málo zdůvodněných; avšak to jest, jak již vysvětleno, za příčinou jasného objevení duševních pochodů jednajících osob, jež se také rozvíjejí souměrně a důsledně.

Před námi tu celá rodina Karamazových, otec a čtyři bratři. z nichž jeden Smerďakov jest nemanželským synem. Všichni, jakožto lidé jedné krve, svými duševními vlastnostmi i temperamenty neobyčejně jsou sobě blízcí: všichni jsou povahy ruské, široké „jak i jejich země", jsou charaktery těžkopádnými. nakloněnými k fantastickému, náruživými, enthusiastickými, krví i pudy více smyslnými, než hlubokého citu, nepostrádajíce znamenitého nadání i přirozeného pudu po dobru. A v téže době životem, směrem rozumové činnosti i jednáním jest mezi nimi nejhlubší, nesmiřitelná různost. Otec, Fedor Pavlovič, Karamazov jest velice prostopášný člověk, jest dalším rozvojem postavy Svidrigajlovy cynik a rozkošník, jehož celý život jest službou jeho tělu. Jeho cynismus dostupuje té mezi, za kterou člověk přestává býti člověkem. Jemné psychologické tahy, analysí Dostojevského objevené, dokazují však, že jen zvyklost, zastaralost v nepravosti vykořenila v něm odpor duše proti ustavičnému mravnímu klesání, ale byla doba, kdy i on byl přístupen šlechetným citům, jakož i jemu nejblíže stojící syn jeho Dmitrij.

Jest přirozeno, že u takového otce děti v dětství prošly ještě ve větším stupni tou školou zkoušky, jakou analisoval

Dostojevskij ve svých dřívějších plodech a pak v „Podrostku". Od umělce-psychologa očekává zajisté čtenář vysvětlení, odkud mohlo vzíti se takové mravní poklesnutí, kde jsou jeho příčiny a Dostojevskij bez uvažování a výkladů přímo uměleckým způsobem dává jasnou a úplnou odpověď: příčina ta vězí v úplné nevěře, v nedostatku jakékoliv víry a těsně s ní spojeného mravního citu. Mravní cit vždy žije v duši člověka, avšak nevěra nesmírně zatemňuje tento cit, zbavuje ho kořenů a základu. Třebas byl člověk mravně pokleslý, jest přece v hlubině jeho duše mez, které nemůže přestoupiti, aby nevzbudil odporu se strany svého mravního citu: avšak tu objeví se v člověku zlobná žádost udusiti, zničiti, ohlušiti jej a odtud vzniká cynismus, chvástání se tímto cynismem, cit blízký mstě a zlobě.

Takový jest zejmena otec Karamazov, zakoušející v sobě časem takových citů. Vzpomeňte si jen na scenu, kterou on prodělal v cele starce Zosimy. Jediná věc, kterou on projevuje žalostný zbytek lidského citu v sobě jest ta, že přes svou prostopášnost, bezděky sklání se před duševní čistotou Alešovou.

Dmitrij Karamazov jest toliko mladým a ještě ne zcela ohavností pokáleným opakováním svého otce. On by konečně stal se takovým, jestliže by některé okolnosti nepůsobily naň pronikavým a velmi mocným dojmem. Když k němu přijde dívka hotova jsouc s hnusem a hrůzou obětovati vše pro záchranu cti svého otce, Dmitrij Karamazov, neočekávaně ocitl se před tou mezí hanebností, které nemožno překročiti a on mlčky s hlubokou poklonou odevzdá dívce peníze — pro něho dosti velké — jichž jest zapotřebí k zachránění cti otcovy. A v okamžiku tohoto v pravdě lidského jednání vzniká v duši jeho takový světlý cit štěstí, že on byl hotov zabiti sebe, věda, že nezakusí ničeho lepšího v životě. V hlubině duševní, tajně sám sebou člověk poznává svůj pád a rmoutí se nad ním a jestli v něm vznikne naděje na obnovení, on radostně sklání se před ní; to především stalo se Dmitriji Karamazovi. Se svými nevázanými zvyky on ovšem nemohl nepodlehnouti dřívější své náruživosti, zůstal zhejřilcem a marnotratníkem a také prostopášníkem, avšak světlý moment stále žil v jeho duši a on nikdy by neklesl tak hluboko jako jeho otec přes svůj pošetilý poměr ke Grušeňce, kde jeví se býti soupeřem otcovým, ke Kateřině Ivanovně a všem, kdo by se s ním setkal na životní pouti. Obrazem Miti Karamazova projevil Dostojevskij velkou svou úctu k mravní přirozenosti

lidské a veškerou působnost mravního citu na jednotlivý i společenský život.

Karamazov Ivan, připomínající nám Raskolnikova a Bazarova, jest typ protestující, vše analysující a skoro vše popírající; tento rozumový protest a analyse tvoří jeho hlavní náruživost. V rozmluvě s Alešou, v hostinci, odhaluje před námi celou duši a vidíme, jak on mnoho přemýšlel svým nepokojným a hlubokým duchem o neštěstích a útrapách, naplňujících svět, aneb jeho vlastními slovy mluvě „o slzách lidských, jimiž nasáklá jest země od povrchu až do středu“.

On nepopírá slovy Vyšší bytosti, avšak zlo vládnoucí ve světě jeví se mu protivou odporující idei věčné pravdy, která by se měla ve světě, stvořeném tou Bytostí, uskutečňovati. Nechce uznati „harmonie“ v tom, že se zlé tresce, protože trest za způsobené a již nenahraditelné útrapy jest novou útrapou, zvětšující jen počet strastí ve světě. V duši jeho vzniká repot proti Bohu, „vzpoura“, jak se vyjádřil Aleša.

Avšak také nesouhlasí s tím, aby se zcela odpustilo způsobení strastí, jichž hrozné příklady on uvádí. Bezprostřední cit pravdy a dobra, mravní cit přirozeně zatemňují se těmito rozumovými pokusy rozřešiti hrozné a nerozřešitelné otázky lidského bytí, a zlo představuje se mu tak ohromným ve světě, že dle jeho domnění kdyby „Jediný bezhříšný“, opět přišel na svět a opět podrobil se trestu smrti, Jeho katané dělali by své hrozné dílo ve jménu Jeho. Tato „vzpoura“ ducha, hubící bezprostřední mravní cit, jakož i nevěra nejsou s to učiniti Ivana Karamazova lidským, mravním, a v tom, jak třeba se domnívati, vězí hlavní myšlénka, kterou Dostojevskij chtěl naznačiti jeho obrazem. Lokaj otce Karamazova a spolu jeho syn z nevzdělané idiotky Alžběty Smerďaščí — naproti níž ve své smyslné pozornosti projevil otec Karamazov svůj nesmírný cynismus — Smerďakov, představuje bytost samu o sobě chorobnou a zlomyslnou, již svou přirozeností a okolnostmi náchylnou téměř výhradně k zlému. Ale při tom, tento Smerďakov vládne duševním nadáním a zvláštní má úctu k nadání; on projevuje úctu Ivanu Karamazovi a jeho bezmezný, náruživý egoismus, odchovaný duševním osamocením, ustupuje jen této uctivé náklonnosti. Byv nakažen nevěrou Ivana Karamazova a chopiv se náruživě jeho zásady „vše jest dovoleno“, Smerďakov zbavuje se poslední opory, poslední úzdy zdržující jeho náchylnost ke zlu a zabije svého otce, jednak dychtě

zalíbiti se Ivanu, jemuž, jak se mu zdá, smrt starcova jest výhodná v očekávání dědictví, jednak ze zastaralé nenávisti k otci. Avšak v něm procitl mravní cit a on smutně končí. Na podkladě rozpoutaných náruživostí těchto čtyř osobností odehrává se hrozné odporné drama, popisované Dostojevským s hlubokým proniknutím v zákony duševního života. Smysl obrazu jest z výše řečeného pochopitelný. Otec a tři první bratři Karamazovi jsou představiteli lidí, podléhajících neobyčejně svým náruživostem a již proto nesoucích v sobě záruky zlého v životě praktickém. Mravní ideal Dostojevského jeví se v nich negativně. Naproti tomu v osobě Alešově snažil se genialní spisovatel podati positivní idealní vzor, a třebas málo jest nakreslen, ve smyslu individualně-uměleckého zobrazení, však mravní jeho význam, zvláště v přímém sestavení s postavou starce Zosimy, jest zcela pochopitelný. On jest tím „předčasným milovníkem člověka“, jenž v životě klášterním hledal východu z pocitu tesknosti a nespokojenosti se životem; nehledě k jeho náruživé a smyslné, čistě Karamazovské povaze, jest tak duševně čist, že jediná jeho přítomnost ve všech srdcích vzbuzuje hnutí mravního citu. Před ním utichá cynismus otcův, Dmitrij srdcem přijímá jeho mínění, Ivan odhaluje mu svou duši a také Grušeňka, jež byla pomýšlela ho „zkoušeti“, stydí se za myšlénku tu, jakmile ho spatřila. V čem hledati vysvětlení toho vlivu? Vysvětlení hledě i k starci Zosimovi, jeho učiteli a vůdci, jest hledati v tom, že hlavní „náruživostí“ v něm jest láska k lidem, spíše soucit s nimi, pochopení jich lidských slabostí a nedostatků, stanovisko naproti nim vše odpouštějící.

Před starcem Zosimou jsou všichni rovni a on s týmž citem zkormoucenosti nad osudy lidskými a potěchou obrací se i k nešťastné ženě, vražednici svého muže i k cynickému starci Karamazovu, jenž nestoudně se mu posmívá. Postaviv vedle sebe Zosimu a Alešu Dostojevskij zajisté tím chtěl říci, že není příčina tohoto duševního naladění v klášterské samotě a asketismu, nýbrž že právě tak jest to dostupno mladému a náruživému Karamazovu; a ze srovnání Aleši Karamazova s jeho otcem a bratry vyplývá jasná myšlénka, že pravdivé blaho lidstva, záruka dobra a pravdy pro lidstvo není v rozumu a rozboru života, rovněž ne v požitku, který rozšířenou tehdy theorií postaven byl v čelo lidského života jako jeho cíl, nýbrž výhradně v citu mravním, v jeho zdokonalování, v lásce k lidu a vy-

kořenění sobectví. Vedlejší osoby romanu v podstatě slouží tétéž idei.

Grušeňka jež jest nové zpracování nejedenkráte u Dostojevského se opakujícího thematu, přes svůj nízký život skrývá v duši své živly dobra a představuje zosobnění toho, jak obráží se na osudu druhých lidí otročení člověka sobectví a náruživostem. Týž úkol má Iljuša a jeho otec. Naproti tomu Rakitin jest v malém Ivan Karamazov, jsa zobrazením typu lidí nevládnoucích jen duchem, nýbrž i náruživostmi Karamazova.

Základní idea „Karamazových" zosobňuje v mohutných a náruživě promyšlených psychologických obrazech všeobecnou myšlénku, jež prochází všemi plody Dostojevského od prvních kroků jeho uměleckého života, postupně stále víc a víc se vyjasňujíc. Jak známo z publicistické činnosti tvůrce „Zločinu a trestu" a „Karamazových" a také z jeho „Spisovatele denníku" tatáž idea tvořila předmět jeho publicistického poučování. Dostojevskij publicist byl toliko výsledkem Dostojevského myslitele-umělce.

Z ruštiny přeložil J. F.

Návrh pravidel českého hexametru přízvučného.

Napsal professor O. V.

(Dokončení.)

Ukázka překladu Ovidiových Metamorfos hexametrem přízvučným. (Kn. II., verš 1—328.)

Zvolil jsem za ukázku svého překladu právě tuto část ze dvou důvodů. Jednak proto, že byla již přeložena časoměrně (a to od Truhláře a pak velmi obratně, plynně a pěkně od J. Červenky), aby oba způsoby překládání, t. j. časoměrný a přízvučný, mohly býti srovnány. Při tom však prosím čtenáře, aby se nikterak nedomníval, že jest mým úmyslem ony překlady časoměrné tímto svým pokusem nějak zatemňovati. Starší práce, zvláště výborná Červenkova, podrží vždy svou cenu. Mám za to, že čtenáři, kteří se zajímají o celou otázku, mají-li staroklassické básně překládány býti časoměrně nebo přízvučně, mohou si spíše učiniti úsudek o vlastnostech obou prosodií, když mohou překlady téhož místa srovnávati. Jen proto jsem tuto část volil.

Druhý důvod byl ten, že v místě tomto jest veliký počet cizích vlastních jmen, která dělávají překladateli největší obtíže. Co se týče caesur, jest v tomto překladě nejvíce caesur ženských v 3. stopě, pak mužských v 3. stopě. Leckde užil jsem caesur dvou, v 2. a 4. stopě, a to buď obou mužských neb obou ženských nebo střídavě. Také lze nalézti verše, ve kterých jest jen jedna z těchto caesur t. j. buď v 2. nebo v 4. stopě. I diairese ve 4. st. bez caesury jest užito.

Sólův královský hrad ční do výše na hrdých sloupech,
zářivý třpytivým zlatem a pyropem plameni rovným:
lesklá slonová kost mu na vrchu zdobila štíty,
podvojné veřeje brány se třpytily stříbrným jasem.
Látku však předčilo dílo: neb Mulciber vytvořil na nich

hladinu širého moře, jejž kolkolem svíralo zemi,
mimo to okršlek zemský a nebesa visící nad ním.
Siné tam ve vlnách bohy lze zřít: jest zvučný tu Triton,
jest tu i měnivý Próteus, tam Aigaion pažemi svými
velryby ohromný hřbet v své strašné objetí svírá,
Dóris i rozenky její, z nichž některé vidět je plouti,
jiné zas na skále sedět a zelené sušiti vlasy,
na rybách jiné se vézt; tvář není jim jediná všechněm,
také ne rozdílna zcela, než jaková přísluší sestrám.
Na zemi zříti jest lid i města i lesy i šelmy,
vidět tam řeky i nymfy i ostatní venkovská božstva.
Nad tím třpytivých nebes jest mistrně vytvořen obraz,
na křídle pravém je souhvězdí šest a na levém rovněž.
Jakmile do těchto míst syn Klymenin svažitou cestou
přišel a do domu otce, jenž byl mu popírán, vkročil,
zamíří bez meškání své kročeje před oči jeho,
avšak opodál stane, neb bližších paprsků snésti
nemůže. V nachový háv tam Phoebus oblečen seděl
na svém královském stolci, jenž jasnými smaragdy zářil.
Po straně pravé i levé jsou Dni, jsou Měsíce, Roky,
Věky, a v mezerách stejných tam od sebe Hodiny stojí.
Stálo tam mladistvé Jaro, kol věnčené kvetoucím vínkem,
lehounce oděné Léto jsouc zdobeno klasnými věnci,
stál tam Podzimek s nimi jsa potřísněn šlapaným hroznem,
vedle pak ledová Zima — vlas šedý byl zimou jí zježen.
Sól, jenž byl uprostřed nich, hned okem, jímž spatřuje všecko,
uviděv mládce, jak jímá jej žas těch novotou věcí:
„Proč sem přicházíš," dí, „a čeho si na hradě žádáš,
synu můj, Faethonte, jejž nemožno zapříti otci?"
Onen mu vece: „Ó, Foebe, ty společné velkého světa
světlo, můj otče, ač jestliže smím tě jmenem tím zváti,
a snad v smýšlený klam své nehalí Klymene viny,
záruku, otče, mi dej, jíž byl bych tvým potomkem pravým
uznán, a pochyby té již zbav mou konečně mysl."
Řekl: však roditel jeho hned paprsky kolkolem hlavy
zářící odložil stranou a velel mu přikročit blíže;
k srdci jej přivinu děl: „Jak bylo by nehodno chtíti
zapírat tebe, tak zjevila rod ti Klymene správně.
Abys pak pochyby neměl, nuž začkoli požádej sobě,
máš toho ode mne dostat, buď slibu mi za svědka řeka,
při níž jest přísahat bohům, jíž okem jsem neshlédl nikdy."
Jak jen svou ukončil řeč, syn žádá otcova vozu,
k tomu, by po jeden den směl křídlaté říditi koně.
Litoval přísahy otec. Pak třikrát, čtyřikrát jasnou
potřásl hlavou a děl: „Tvým nerozvážnou se stala
přáním přípověď má. Kéž mohl bych nedostát slibu.
Vyznávám, že bych ti, synu, to jediné odřekl přání.
Avšak zrazovat lze. Tvá není bezpečna žádost.

Moc chceš, Faethonte — toť úkol, jenž nikterak není
přiměřen těmto tvým silám ni letům chlapeckým ještě.
Osud tvůj smrtelný jest, co chceš však, to smrtelné není.
Nevěda přeješ si víc, než samým dosíci bohům
nebeským popřáno jesti. Ať co chce kdo o sobě myslí,
avšak nemůže nikdo přec na voze ohnivém stanout,
jedině já. Sám Olympu král by nemohl řídit
— který přec divoké blesky svou strašnou pravicí vrhá —
tento sluneční vůz: a co většího nad Jova máme?
Strmá první je cesta, že svěží koňové ráno
sotva se vyderou po ní; pak nejvyšší v středu je nebes,
odkudž i samému mně jest nejednou hleděti strašno
na zem i na moře širé, a srdce mi úzkostí tluče:
poslední cesta je spádná a řízení pevného žádá;
tehdáž sama i Tethys, jež dole mě přijímá v proudy,
bývá úzkosti plna, bych střemhlav se nesřítil dolů.
Pomysli, v stálý že vír jest nebeská schvácena báně,
hvězdy jenž vysoké vleče a rychlým je kroužením žene.
Beru se naproti nim, mne nával, jak ostatní, nesmí
zmoci, a vyjíždím vstříc tomu dravému do kola proudu.
Představ si, že ti vůz dán, co počneš? Či dovedeš jeti
naproti kroužícím točnám, by vírná tě nestrhla osa?
Ty si snad představuješ v své mysli, že najdeš tam háje,
že tam jsou nebešťan města a chrámové bohatí dary?
Nikoliv! nástrahou mnohou, skrz postavy šelem jde cesta.
Byť jsi i podržel směr a nedal se v zblouzení svésti,
pomni, že býčími rohy máš jet, jež naproti míří,
přes luk haemonský rovněž, i přes lví zuřivou tlamu,
přes štíra, v oblouku dlouhém jenž ukrutná klepeta křiví,
přes raka, který tam křiví svá klepeta v opačném směru.
Neníť komoně také, již těmi jsou nezkrotni ohni,
kteréž jim hárají v ňadrech, jež srší jim z huby i z nozder,
tak jen říditi snadno: vždyť mne, věř, jen s obtíží snesou,
prudká kdy mysl v nich vzplá a šíje se otěžím vzpouzí.
Hleď tedy, milený synu, bych daru ti zhoubného nebyl
dárcem, a dokud jest čas, své oprav nemoudré přání.
Arci ty záruku jistou mít chceš, bys věřiti mohl,
z mojí že pocházíš krve — svou bázní ti záruku jistou
dávám a otcovský strach, že otec jsem, podává důkaz.
Pohleď jen na moji tvář; kéž mohl bys do srdce také
vnořit svůj zrak a otcovské zřít tam starosti moje.
Konečně cokoliv chová svět bohatý — pohlédni vůkol —
z tolik a takových statků i nebes i země i moře
o něco požádej sobě, a nebudeš odmítnut v ničem.
Prosím tě, toho jen nechtěj, co trestem vlastně, ne poctou
zváti lze, Faëthonte, ne daru, ty žádáš si trestu.
Proč pak mi úlisnou paž, ó bláhový, vineš kol šije?
Dostaneš, pochyby neměj, vždyť u vod jsem přísahal stygských,

začkoli požádáš sobě, však vyslov jen moudřejší přání.“
Výstrahy dokončil otec: však syn přec těm odpírá slovům
na svém úmyslu stojí a touhou po voze hoří.
Váhaje pokud lze bylo, přec konečně zavedl otec
k vozu jej vysokému, jejž v dar mu byl zhotovil Vulkán.
Ze zlata náprava byla, voj ze zlata, ze zlata také
veškery loukotě kol, však ze stříbra paprsků pořad.
Chrysolith vsazený v jho a i jiných kamenů řady
vzácných sálaly jas, jenž tryskal odrazem Phoeba.
Nad tím velikodušný an Faethon obdivem trne
dílo si prohlížeje, hle s východu rudého bdělá
otvírá nachové dvéře a růží komnaty plné
Aurora. Prchnou hned hvězdy a Lucifer zavírá jejich
voje a naposled sám též odchází s nebeské stráže.
Vida, jak k zemi se sklání a obloha vůkol již rudne,
kterak i pohaslé luny se jižjiž ztrácejí rohy,
zapřáhnout komoně Titan hned bystrým poručil Horám.
Bohyně provedou v kvap ten rozkaz a chrlící oheň,
sycené ambrosií hned vysokých od jeslí vedou
koně a zvonivá pnou jim potom udidla v ústa.
Tehdáž posvátným lékem se otec synových tváří
dotkl, by plamenů žár tak dovedly snášeti dravých,
na vlas mu paprsky dal a budoucí hoře své tuše
bolestně z úzkostných ňader si vzdechl a takto mu pravil:
„Můžeš-li, alespoň těchto hleď držet se otcovských výstrah:
pobídek, synu, se střez, spíš rázněji užívej úzdy,
o své spěchají ujmě, jest trudno v jich letu je zdržet.
Nechtějž voliti směr skrz rovných patero pásem,
jestiť ražena v příč, a to dalekou zatáčkou, cesta,
spokojíť slunce se běh jen se třemi pásy a jižní
vyhne se točně i Vozu, s nímž pojí se Aquilo mrazný.
Tudy se beř; však vozových kol tam nalezneš stopy.
Aby pak nebi i zemi se dostalo stejného tepla,
hleď, bys nenížil vůz, ni nehnal ho do výše nebes.
Příliš-li vysoko stoupneš, tož zapálíš nebeská sídla,
níže-li, zapálíš zem, jen prostředkem pojedeš jistě.
Aniž na pravo příliš ať neschýlí vozu tě jízda,
kdež jest točitý Had, ni v levo, kde nízký jest Oltář:
uprostřed obou se beř. — Vše ostatní Štěstěně vzdávám,
pomáhejž tobě a líp, než ty, nechť se o tebe stará.
Zatím co mluvím, Noc vlhká již na březích Hesperských svého
dostihla cíle, již nemožno dél nám pospolu dlíti:
Povinnost volá: hle temno již prchlo, již Jitřena září.
Řemení rukou se chop — neb dá-li se mysl tvá změnit,
našich raději rad chtěj použít, nikoli vozu,
dokavad lze, a dokavad pevnou máš pod sebou půdu
dokavad na vůz — své neblahé přání — jsi nezkušen nestoup'
Mne nech zemím slát světlo, jež můžeš pak bezpečen zírat.“

Vkročil na lehký vůz svým Faethon mladickým tělem,
stoje tam, radostí plál, když mohl se otěží daných
dotknout a vzdával dík, jejž s nevolí přijímal otec.
Mezi tím okřídlenci — jest komoňů Sólových čtvero —
Pyrois, Eous, Aethon i Flegon vzduch řehotem vůkol
plamenným naplňují a kopyty v závory bijí.
Když pak nevědouc Tethys, co vnukovi jejímu hrozí,
závory odstrčivši, tak do světa širého přístup
zjednala, vyletí v chvat a nohou se rozběhše vzduchem
protější roztrhnou mrak a perutmi neseni jsouce
předstihnou samé i větry, jež z téže končiny vzešly.
Lehoučké bylo však břímě, že stěží je znamenat mohli
Sólovi koně, a nemělo jho své obvyklé tíže;
jako se zahnutá loď, když nemá patřičné tíhy,
houpe a nejistě mořem se z přílišné lehkosti zmítá,
právě tak nemaje vůz své zvyklé tíhoty skáče
vzduchem a do výše lítá, tak jako by zcela byl prázden.
Sotva to čtverospřež sezná, dá v trysk se a opustí dráhu
ujetou, pořádkem jiným než doposud zvyklým se ženouc.
Faethon trne, neb neví, kam svěřené otěže schýlit,
kudy se brát, však kdyby i věděl, již oři by nesvláď.
Tehdáž poprvé chladný se paprsky rozehřál Medvěd
v hladinu zakázanou se nadarmo potopit snaže.
Had, jenž nejblíže leží až při samé ledové točně,
mrazem stuhlý jsa dřív a v nikom nebudě hrůzy,
tenkrát se poprvé zhřál a ve vztek se roznítil nový.
Tys prý i Boóte sám též vyděšen uprchl s nebes,
ačkoli dlouho jsi váhal, a zdržoval tebe i vůz tvůj.
Když však s nebeských výšin zřel nešťastný Faethon země,
kterak se prostíraly tak hluboko, hluboko pod ním,
zbledl, a kolena pod ním se náhlou zachvěla hrůzou,
a z tak nesmírné záře mu temnota zastřela oči.
Již by si přál, aby nikdy se otcových nedotkl koní,
již ho i mrzí, že poznal svůj rod a že vynutil žádost,
chtěl by již Meropův slout — jako loďka se ku předu řítí
překotným Boreem hnaná, kdy zmožen jsa otěže pustil
kormidelník a vše již poručil bohům a prosbám.
Co tu jest počít? Již drahná část jest oblohy za ním
před zraky ještě jest víc — on oboje odhádá duchem,
brzy se dívaje v před, kamž osudem není mu přáno
dojíti: v daleký západ, zas k východu vraceje zraky:
Neví si rady a trne: i nepouští otěží z rukou,
ani jich přidržet nemůž, ni nezná již komoňů jména.
Spatřil i podoby divné, tam rozseté po nebi pestrém
různo, a úzkosti pln též ohromných postavy šelem.
Jestiť na nebi místo, kde klepeta ve dvojí oblouk
skřivuje štír, jenž ocasem dlouhým i s obou stran těla
rameny skřivenými dvou znamení zabírá prostor.

A když shlédl jej jun, jak potem jest černého jedu
zvlhlý, jak raniti hrozí svým zahnutým žahadlem strašným,
hrůzou studenou jat, již bez smyslův otěže pustil.
Sotvaže vrcholu hřbetů se vysmeklé otěže dotkly,
koně hned vyhnou se z dráhy a po vzduchu neznámým krajem
ženou, an nedržel víc jich nikdo, a bez řádu letí,
kam je jich unášel chtíč, a vráželi do hvězd, jež tkvějí
na výši nebeských končin, a bezcestím vláčeli povoz.
Brzy se v závratnou výš, hned schylem, hned po cestách příkrých
řítí a brzy zas v místa, jež bližší jsou krajinám zemským.
Podivno jesti i Luně, když vidí, že bratrovi koně
berou se níže než její — již z ožehlých kouří se mračen;
země se vznecuje v žár, kde v nejvyšší vyniká vrchy,
v široké trhliny puká a sprahlá je ztrativši vlhko.
Žárem šediví píce, i s listím stromoví hoří,
suché i osení dává k své vlastní potravu zkáze.
To však je málo: již hynou i s hradbami veliká města,
celá plemena lidská i s národy požáry těmi
klesají v popel. Již požárem plá i horstvo i lesy,
hoří cilický Taurus i Athos i Tmolus i Oeta,
Idé tenkráte vyschlá, však před tím prameny slavná,
panenský Helikón též, a i Haemus, ne Oeagrův dosud,
v nesmírný vznícena žár jest dvojitým plamenem Aetna,
také i dvojvrchý Parnass i Eryx i Cynthus i Othrys,
Mimas a Rhodopé thracká, s níž sněhové konečně sešli,
Dindyma, Mykalé též, i Cithaeron zrozený k svátkům,
není Skythii mráz nic na prospěch: Kaukasus hoří,
Pindus zároveň s Ossou i Olympus nad oba větší,
vzdušné rovněž i Alpy a oblačný Apenninus.
Tehdá Faethon zřel, jak se všech okršlek konců
požárem plá, a nemoha snést tak velkého žáru
ohnivý vdechuje vzduch jak z hluboké vanoucí výhně
plnými ústy a cítí, jak vůz se již rozhřívá žárem;
nemůž ni popelu snést ani pýře, jež do výše lítá,
žhoucí odevšad čmoud jej halí a mrákavou smolnou
obklopen neví, kde jest, ani kam by se uchýlit bylo,
a jen křídlatých ořů jest zmítán semo tam zvůlí.
Národy Aithiopův prý za toho zčernaly času,
když se jim veškera krev byla vehnala k povrchu těla.
Tenkrát se Libye v poušť, když vyschla jí veškera vláha,
změnila, tenkrát i Nymfy vlas spustivše pro ztrátu lkaly,
jezer a pramenů horských: již zmizela Roeotská Dirké,
z Argu i Amymoné a z Efyry Pirenské vlny.
Nejsouť ani už řeky, jež v širokých valí se březích,
bezpečny: v středu svých vln se mohutný Tanais kouří,
tam zase Peneios starý a Caicus Teuthrantský onde,
Fégejský Erymanthus a rychlých Ismenos proudů,
Lykormas žlutý a Xanthos, jenž hořeti ještě měl jednou,

Maeandros, který si hrá v svých všelijak klikatých vlnách,
nejinak Mygdonský Melas a Taenarský Eurotas rovněž.
Vzplanul Babylonský i Eufrates, Orontes vzplanul,
Thermodon hbitý i Ganges i Fasis a zároveň Hister,
Alfeia vody již vrou a hoří Sperchejské břehy,
Ohněm již roztálo zlato, jež Tagus plaví v svých vodách,
rovněž říční i ptáci, již písněmi maeonské břehy
před tím oživovaly, teď v středu se Caystra zhřály.
Polekán uprchl Nil až tam, kde jsou nejzazší kraje,
a svou uschoval hlavu, jež dosud je tajna: je prázdno
sedmero ústí, jen prach v něm — jen sedmero bez vody dolin.
Tentýž vysuší los též Ismarský Strymon a Hebrus,
rovněž i Hesperské řeky: jak Rýn, tak Pád, tak i Rhodan,
Thybris, jemuž dán los, že obdrží světovou vládu.
Praská veškera půda a proniká otvory světlo
v Tartar a podsvětného tam děsí s manželkou krále.
Samo i moře se úží, a polem je suchého písku,
mořem co nedávno bylo, a hory, jež vysoká kryla
hladina, vzhůru se tyčí a porůzné Kyklady množí.
Ke dnu až chýlí se ryby, a delfín odvahy nemá
ve vzduch nad vodu skákat, jak před tím číníval vždycky.
Zdechlých tuleňů těla tu na zádech po moři plavou
hlubokém. Nereus prý sám i Dóris a rozenky její
jeskyni měli již horkou, v níž skryli se před žáry slunce.
Třikrát Neptunus z vod chtěl ruce i obličej hněvný
vynořit, po třikráte však nesnesl žhavého vzduchu.
Živná matka však, zem, jsouc kolkolem oblita mořem,
uprostřed mořských vod a pramenů, jež se k ní zevšad
utekly dovnitř a v mateře klín se stulily stinné,
pozvedla ztýranou tvář jsouc sprahlá až po samu šiji,
dlaní svou čelo si cloníc a třesotem náramným duníc
vším kol zachvěla mocně a poněkud klesnouc a níže
jsouc než bývala jindy, pak vypráhlým zvolala hlasem:
„Tvá-li to vůle, a zkázy jsem hodna, ó, nebeský otče,
proč tvé váhají blesky? Když zhynout mám prudkostí ohně,
tvůj ať mě zahubí blesk, nechť původce ulehčí zmar můj.
Věru těch několik slov jen s těží již vyrážím z hrdla“
(dusno jí sevřelo ústa): „Zde popatř mi na vlasy zžehlé,
na toto popelu množství, jež oči, jež halí mi líce.
Touto mi odměnou splácíš a za plodnost, ochotu moji
vzdáváš tuto mi čest, že křivé radlice rány
snáším jakož i motyk a dávám se celý rok týrat,
zeleň že dobytku skýtám a úrodu za libý pokrm
lidskému rodu, a vám též že ochotně kadidlo dávám?
Avšak nechať už já té zasloužím zkázy: což moře?
Čeho si zasloužil bratr? Proč jeho mu ubývá vodstva,
které mu dáno jest v los, proč nebes se vzdaluje více?
Pakliže žádná tě přízeň ni ke mně, ni nevíže k bratru,

nad svým slituj se nebem, jen pohlédni na obě osy,
kterak již požárem kouří. A tyto-li poškodí oheň,
vaše se paláce sřítí. Sám Atlas v nesnázích strádá
žhavou nebeskou osu jen s těží na plecích nesa.
Zhyne-li moře a zem a nebes královské sídlo,
v starý se zvrhneme chaos. Nuž zachraň ze zhoubných ohňů,
ač-li co zachránit zbývá, a přispěj pomocí světu!“
Takto skončila Tellus, neb nemohla snášeti déle
opar ni mluviti víc: i stáhla svůj obličej nazpět
do svého vlastního nitra a do jeskyň podsvětí blízkých.
Otec tu všemohoucí vzav za svědka veškero božstvo,
jakož i samého Sóla, jenž propůjčil vůz, že by všecko
bídný zachvátil zmar, kdyby nepřispěl pomocí — spěchá
do výše na vrchol hradu, zkad širé zastírá země
mračny, zkad vzbuzuje hrom, zkad rozmachem metává blesky.
Avšak nižádných mračen, by zastínil končiny zemské,
tenkráte neměl, ni dešťů, jež s nebe by spustiti mohl.
Zahřměl a rozmachem ruky blesk od ucha na vozku vrhnuv
zároveň nešťastníka i života zbavil i vozu,
srazil jej na jeden ráz, vztek plamenů plameny zkrotiv.
Mžikem tu koně se splaší a v různé se rozkočí strany
vytrhše ze jha svou šij a strhavše otěže prchnou.
Tamto jich udidla leží, a od voje urvána onde
náprava, jinde je zřít zas paprsky rozbitých koles,
daleko rozházen vůz, jenž celý byl rozlámán v trosky.
Avšak Faethon bídný, an plamen mu pustošil vlasy,
v propast se kolotá střemhlav a dlouhou vzduchovou drahou
letí — tak někdy se zdá, že s výšiny oblohy jasné
hvězdička padá, ač nepadla vlastně, však zdát se tak může.
Daleko vlasti jej přijal, kdes v opáčných končinách světa,
mohutný Eridanus a kouřící spláchl mu líce.
Hesperské Najady tělo, jež po blesku trojklaném dosud
kouřilo, vložily v rov a v náhrobek napsaly nápis:
„Pohřben tu Faethon dřímá, jenž vozkou byl otcova vozu,
nemohl sice jím svlást, však zhynul, věc podniknuv velkou.“

Slovensko od let šedesátých.

(Pokračování.)

VII.

Že spravedlivé rozřešení otázky národnostní bylo základní podmínkou klidného rozvoje soustátí rakouského, dobře vědělo se v letech šedesátých za Litavou i před ní. Osvícený maďarský literát a politik baron Eötvös r. 1865, tedy ještě za provisoria, nemaďarským národnostem v Uhrách nabízel míru samostatného vývoje tak slušnou, jako před tím žádný publicistický jeho předchůdce, všecko příští blaho země uherské zakládaje na přiznání tohoto přirozeného požadavku. A po Hradci Králové nejmenovaný hlasatel „čtyř millionů Slovanů hornouherských“ (Eine Stimme der Nordslaven Ungarns über Österreich nach der Schlacht bei Koniggrätz, Wien 1866) ve federalisovaném Rakousku, t. j. v organickém celku rovnoprávních údů živých (nikoli mechanicky scelených částí mrtvých) spatřoval základ velmocenského postavení říše. Vroucně mluví o stejném vzdělání všech národů, nejen vyvolených, o stejném podporování věd a umění u všech kmenů, o rozkvětu obchodu, průmyslu, národního hospodářství všech krajin, o osobní svobodě všech vrstev společenských. Čeho dopřává se Němcům, Maďarům, Italům, toho žádá si Rumun i Slovan v říši; co na právech má aristokrat, peněžník a úředník, toho ať se dostane i všem ostatním. Rakousko silné duševně a mravně bude silné i fysicky. Slovanské síly soustátí to stvořily, ony je udržely a zachránily; ony je obrodí v opravdovou velmoc. Jen ne dělit moc veřejnou mezi Němce zde a Maďary tam, neřešit otázku dualismem!

Ale zlá předtucha Slovanův uherských se naplnila. Vyrovnání s Uhry ze dne 18. února 1867 týkalo se pouze „dějinného representanta země“, národa maďarského, který hned z toho vyvodil si důsledky, jež zněly: v Uhrách je jen jeden „národ politický“, ostatní celky ethnografické jsou toliko „národnosti“; jedna řeč diplomatická neboli státní; jedna kultura — „Kárpátoktól Adriáig“,

od Karpat až po Jaderské moře; jinými slovy: v zemích koruny sv. Štěpána za státotvorný princip prohlášen byl panmaďarismus, a všeliké jiné snahy národnostní přirozeně odsouzeny za dakoromanismus, velkosrbství, panslavismus.

Důsledky tohoto obratu v první řadě Slováci zakusili citelně. Od let třicátých severouherská společnost maďaronská (maďarské hrubě nebylo) a slovenská v snahách svých docela se rozcházely. Na Slovácích r. 1867, po vyrovnání, víc než kdy jindy lpěly staré hříchy proti samosťatnému, soustředěnému státu maďarskému, v nějž posléze nyní bývalé Uhersko mohlo se přerozovati. Před r. 1848 bránili se mu jak mohli; v povstání s Vídní bojovali proti němu; Memorandem chtěli je roztrhati; za provisoria jedinou spásu spatřovali v ústředním řízení z Vídně, v protidualistické „Gesammtmonarchii“. Nyní byli vydáni na milost a nemilost osamostatnělé — Pešti!

Záhy po vyrovnání ozývaly se slovenské hlasy po řešení otázky národnostní. A nový sněm uherský, v němž Slováci a Rusíni měli dohromady — jednoho zástupce, Adolfa Dobránského, na sklonku r. 1868 pověstným článkem XLIV. o národnostní rovnoprávnosti obtížnou otázku posléze rozřešil. Zákonem tím „občanům uherským nemaďarského jazyka“ přiznáno právo ve správě obecní, městské a župní, v prvních instancích soudních a ve věcech církevních užívati jazyka mateřského; dále jednotlivcům, obcím a církvím přiřčeno právo zřizovati si střední a vyšší školy s vyučovacím jazykem vlastního kraje; a ministru vyučování udělena povinnost, všude v krajích národních i na ústavech státních poskytovati možnost vzdělati se v jazyce mateřském až po studium akademické, na universitě pak založiti stolice řeči a literatury všech nemaďarských národností. Jak vidno, z Memoranda zde nezbylo skoro nic, o celistvých národních individualitách atd. nebylo ani řeči; a také to málo, co nový zákon podával, hojné klausule: „dle možnosti“, „může“, „dopouští se“ v neprospěch řečí národnostních, a naproti tomu určité „musí“, „má se“, „jest výlučně“ atd. ve prospěch řeči státní — v praxi činily velmi pochybným.

Bývalé rozhodné většiny Memorandové zmocnilo se obecné sklamání a hluboká nespokojenost. Zejména Štefan Marko Daxner dával jí rázný průchod právnický v Pešťbudínských Vedomostech. Josef Hurban pak náruživým slovem žurnalistickým v témže časopise hned koncem r. 1868 a počátkem 1869 rozepsal se o tom, „Comu nás učia dejiny;“ poučení znělo, že Slovensko „osvobodiť

sa musí toho zubadla, které naň vrhli nevďační vovandrovavší Maďari, donesúc zákon, dľa ktorého len ich želiarmi a otrokami majú byť potomci drievneho Slovenstva". Ale nové poměry ihned daly mu pocítit svou moc, a 21. října 1869 pešťská porota Hurbana „pro pobuřování proti veřejnému řádu" odsoudila na půl leta do vězení a zároveň k trestu peněžnímu. Liberálnost nové éry zůstala na papíře.

Za to menšina někdejších účastníků Memoranda, ozvavší se tehdy hlavně ústy Pálárikovými, vždy ještě doufala ve svobodomyslnost, demokratickost a spravedlnost obrozujícího se státu uherského, a naději svou vytrvale hlásala v nově založeném politickém listě Slovenských Novinách, od r. 1867 v Pešti Janem Bobulou vydávaných jako orgán „Mladoslováků".

Než nový zákon národnostní záhy našel svůj neklamný průbní kámen v praxi. Pravá podstata jeho ukázala se v tom, kterak se zachoval k slovenskému školství.

Státní katolické gymnasium v Báňské Bystřici přičiněním hlavně biskupa Moyzesa v l. 1862—67 bylo rovnoprávné, t. j. Slováci na něm se učili slovensky, Maďaři maďarsky a Němci německy. Škola měla dobrou pověst, kterou ještě za Bacha založili čeští professoři, r. 1860 odtud odešlí: Končinský, Hajnovský, Franta, Mejsnar, Zenger a jiní. R. 1861 vystřídali je většinou Slováci, znalí maďarštiny, také vesměs dobré síly učitelské, nade všecko pak ředitel kněz Martin Čulen, opravdový otec ústavu. A co se stalo 1867? Týž b. Eötvös, který 1865 a ještě i 1868 v návrzích školských doporoučel co největší decentralisaci, v praxi „egyöntetőség kedvéért", za příčinou jednolitosti t. j. centralisace, jedinou státní střední školu, která k mateřskému jazyku veliké většiny slovenského žactva měla zřetel, prostě pomaďařil, sbor učitelský i s ředitelem rozptýliv po celé zemi a slovenštinu odkázav mezi pouhé předměty nezávazné. Věcného důvodu k tomu nebylo, neboť výsledky v jazyce maďarském za leta 1862—67 ukázaly se jako velmi slušné. Byla to první oběť žádoucí jednotné kultuře nového jednotného státu.

Další oběti následovaly. Protestantům v Uhrách XXVI. článek zákona z r. 1791 přiznával plnou církevní samosprávu a tudíž také právo zřizovati si konfessijní školy střední. Nákladem jednotlivých církevních sborů, měst a osob slovenští evangelíci a. v. r. 1862 otevřeli vyšší gymnasium, spojené s ústavem učitelským, ve Velké Revúci, na slovenském východě, a r. 1866 nižší gymna-

sium v Turčanském Sv. Martině, v středu Slovenska. Oba ústavy působily zdárně. Ředitel revúcký, August Horislav Škultéty, šťastným nadáním paedagogickým a otcovsky pečlivým řízením ústavu slynul široko daleko. Ale od r. 1867 oba ústavy byly střeženy argusovým zrakem. A když přes četné inspekce nic věcného proti nám nemohlo býti nalezeno, naopak kázeň shledána dobrou, prospěch lepší než kdekoliv jinde, a znalost maďarštiny tak uspokojivá, že až vzbuzovala podivení: posloužily prostředky jiné. Župní výbor stolice zvolenské 15. dubna 1874 při poradě napřed již smluvené usnesl se na důrazné žádosti k ministerstvu, aby slovenská gymnasia byla zavřena pro „panslavistický duch“, jenž prý na nich panuje. Ač důkazů nepodal nikdo, přece vyzvání ochotně ujala se žurnalistika a stejnými snahami nesené župní výbory žup jiných, a po novém vyšetřování ústavy vládou byly odsouzeny. Nad velkorevúckou svojí školou zlomila hůl sama většina generálního konventu církve luterské, konaného v Pešti 2. září 1874, a to, jak pravila, v zájmu zásady — protestantské.

Zajímavým zjevem v témže valném shromáždění byla řeč superitendenta Gedulyho, upřímného Maďara, jenž odmítl úlohu ministerstvem naň vloženou, aby provedl inkvisici gymnasia martinského, nepěstuje-li se tam „duch protivlastenecký“. Kladl důraz na to, že luterská církev v Uhrách je ze dvou třetin slovenská a tudíž má povinnost Slováky vzdělávati jejich jazykem. Konstatoval, že v žádném zákonníku uherském nenašel zákon, který by práva dozorčího a žalobního nad protestantskými školami v Uhrách propůjčoval — župním výborům. Ujišťoval, že střední školu sv. martinskou z hojných inspekcí zná jako ústav dobrý, prospěch žactva v maďarštině že je dokonalý, patronát gymnasijní že ochotně svolil, aby dějinám uherským učilo se po maďarsku, a po nějakém „panslavistickém duchu“ že tam nenašel žádné stopy. Napomínal konvent, aby z církve, hlasatelky pokoje a lásky, nečinily službu záměrů neduchovních, politických, neboť prý „justitia regnorum fundamentum, a tato pravda sv. martinskou školou nebyla uražena“. Než kázal uším hluchým. Nová vyšetřující komisse vládní v listopadu 1874 sice opět konstatovala bezúhonnost ústavu, ale v lednu 1875 přece byl zavřen a chudičké žactvo v nejkrutější zimě rozpuštěno. Ani jeden, ani druhý ústav nehodil se do rámce ideální budoucnosti: maďarského státu jednoho jazyka.

A nehodilo se tam ani nižší gymnasium v Kláštoře pod

Zniovem, které zde 1869 v náhradu za zmaďařilý ústav báňskobystřický rovněž z vlastních prostředků založili Slováci katoličtí. Pensionovaný státem Martin Čulen ujal se řízení slovenského gymnasia s mladickou horlivostí, a škola zkvétala. Státní školní dozorce prešpurský Barton, báňskobystřický nový biskup, pověstný maďarisační horlivostí Ipolyi-Stummer, po všestranných inkvisicích svorně a veřejně chválili prospěch a bezúhonnost ústavu po všech stranách (od třetí třídy dějepisu a zeměpisu učilo se maďarsky) — vše marně. Když patronát gymnasijní na vládní vyzvání, vlastně nátlak, aby školu odevzdal ve správu státní, vyhrazoval si jisté záruky, že nebude pomaďařena, ministr vyučování Trefort, nevyčkav konce vyjednávání, gymnasium 21. září 1874 dal prostě zavříti — pro vlhké místnosti. Dvě stě zapsaných už žáků muselo se rozejít jinam.

Takový konec vzaly střední školy slovenské, těžce založené a ještě tíž udržované grošem chudého lidu. A jako tyto oběti obecenstvo přinášelo rádo, poněvadž je přinášelo rozumnému sebevzdělání, tak i chatrně placení učitelé a ředitelé nuzovali se ochotně a vytrvale, poněvadž je k oběti té vedla láska ke své krvi. Působení a výsledky slovenských škol středních za těch několik let byly velmi patrné. Ředitel Čulen, dr. Ivan Zóch, professoři Emil Černý, Mráz, Ormis a ještě jiní v několika letech vydali řadu potřebných učebnic slovenských. Jazyk se obohacoval vědeckým názvoslovím. A nová ze škol těch vycházející generace i do vzdálených zákoutí horských roznášela touhu po vzdělanosti a vědění, a co snad vážilo ještě více: vědomí lidské důstojnosti. Obecný Slovák přestával se stydět za svou hrubou halenu a prosté krpce, v nichž synka přiváděl na studie, ježto viděl, že „páni“ mluví touž řečí co on, že syn učí se také tím jazykem, jímž rozpráví se u nich doma, a že pomocí téhož jazyka, „čo učila matka“, tak jako oni synek jeho stane se rovněž „pánem“. Zkrátka slovenskými školami znenáhla překlenovala se propast, kterou aristokratické zásady uherského vzdělanstva před r. 1848 rozevřely mezi pánem a nepánem. Slovenský člověk počal se zase cítiti člověkem. Tuto emancipaci ducha a mravní podstaty lidské r. 1874. zrušení ústavů slovenských na dlouho zase zastavilo.

Staré školy zrušili a nových nepostavili. Článek XLIV. národnostního zákona zůstal také jen na papíře.

A po školách následovaly kassace další. (Pokračování.)

Česká hudba.

Viola. Komická opera o třech dějstvích. Dle W. Shakespearovy veselohry „Večer tříkrálový“ napsali B. Adler, R. Schubert a V. Novohradský. Hudbu složil Karel Weis. Klavírní partitura vyšla jako manuskript: Viola. Komische Oper in drei Akten nach Shakespeare's „Was ihr wollt“. — Děj je znám ze Shakespearea a ve stručnosti je tento:

Viola se zachránila z bouře na moři a její bratr Sebastian také, ale neví druh o druhu. Viola se převleče (aby se chránila) v oblek bratrův a jakožto Cesario dostává se do služby Orsina, vévody illyrského. (Děj v městě nedaleko břehu mořského.) Ten posílá Violu k Olivii zjevit lásku; ale Olivie pro smrt bratrovu chce 7 let truchlit — Viola (v šatech mužských) v ní rozplamení lásku, kterou si pak nadobro vydobývá Sebastian, jenž mezitím se také dostal k Olivii. Po různých qui pro quo (Violu zaměňují se Sebastianem a naopak) odhaluje se přestrojení, Viola zavržena od Orsina (řekli mu, že viděli Violu láskovat se s Olivií, byl to však Sebastian) stává se illyrskou vévodkyní.

„Viola“ je z posledních let nejlepší a nejpěknější opera, pojící se důstojně k té české hudbě, kterou nám Smetana odkázal; ba je hudby Smetanovy pokračováním a jako by dalším vývojem. S tohoto hlediska chci upozornit na některé hudební vlastnosti „Violy“ a zejména mne zajímá právě ten zvláštní český ráz hudby a hudební skladby; zajímá mne to, co v hudbě té je nové a moderní, čím pokročila nad dobrou a klassickou hudbu starší.

Shakespearův kus podal velmi vhodné libretto pro hudební drama, na jaké Smetana myslíval. Smetana sám nevybral si Violu Shakespearovu nadarmo; zajisté viděl v ní pro svůj zvláštní hudební názor na svět příhodné textové motto — veselé a vážne stránky života v mírném harmonickém celku.

„Viola“ přímo vybízí, všímat si hudební charakterisace jednotlivých osob a jejich okolí. Co míním okolím, postřehne každý,
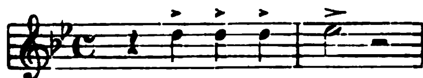
kdo dá pozor na to, jak básník-hudebník nám svými tony maluje hned na počátku moře a jak se tony ty občas vracejí v tak rozmanité podobě, jak vlny mořské samy. Posluchači podoba moře a lidského života tím živě se staví před duši. Jak moderní malba a poesie tak i moderní hudba dbá okolí — Smetana v tom byl největší mistr. U Smetany v „Tajemství", než se opona zdvihne, podobně cepy vzbuzují v nás náladu posledního léta.

V předehře k „Viole", jež není ani ouvertúra, jako ji má „Prod. nevěsta", ani praeludium, jaké je k „Libuši", shrnuty jsou nejdůležitější themata a hlavní toniny hudebního dramatu. To dělával Smetana na př. v „Čertové Stěně", „Tajemství", „Hubičce".

Co se týče tonality, je „Viola" neobyčejně zajímavá. I v tom se shoduje se slohem Smetanovým, jejž mistr sám takto nám popsal: „sloučení melodií i jednodušších se vždy svědomitě volenou harmonií a promyšleným plánem ve stavbě, v souvislosti a jednotě celé opery, jako jedna velká symfonie, arciť zde — co je nejhlavnější — s textem spojena!" Sledovati čistě symfonický problem „Violy" je veliký hudební požitek: svět Violin a Sebastianův charakterisován toninou D+, Orsini, než najde cíl své touhy, žije v říši D°, pak ton B, jež bylo základní tón v D°, se objevuje v plné síle jako dominanta z Es (p. 246 v klavírním výtahu), kteréžto Es zejména v závěrečném sboru se zjevuje v celém svém charakteru: převládá v něm vlastně G°, ona fonická tonina, kterou již Zvonař tak rád nazýval slovanským moll (zde C-moll = G°).

Každý charakter, každá osoba má svůj neobyčejně rázovitý význačný motiv, ale nemýlím-li se, má každý charakter svůj typický tón. Alespoň ve „Viole" slyšeti docela dobře, že Violin nejvlastnější tón je A; A-dur akkord má v celém kuse význam jak dominanta z D+. Tón Orsiniho, B, má význam základního tonu z D°. Oliviin tón je C, jako základní tón z E°, Sebastianův je D. Jak se tony ty charakteristicky modelují, povíme níže (6. výst.).

A pro celý kus základním motivem (tedy ne příznačným motivem osoby jedné, nýbrž děje, chcete-li tedy základní hudební ideou) je

Smetana nám řekl, že v „Tajemství" vyvinul všecko z dvou motivů — toto je tedy ten základní motiv-idea „Violy". V důleži-

tějších okamžicích všecky osoby a sbory zpívají tímto motivem. Ta organická živost v užívání takového motivu, živost stačící stejně nejrozmarnějšímu humoru jako nejvážnější náladě, naléza se jen u Smetany.

I. Dějství. 1. výstup začíná se živým obrazem přístavního života (okolí); škoda, že scenická úprava je nedostatečná, jako vůbec v podobných případech divadlo se chová ke svým kusům až macešsky. Viola a Lorenco vystupují: jedna z nejjemnějších scen hudebních; ale škoda, že p. Weiss přikomponoval. myslím že nevhodný, obvyklý duett, příčící se slohu celého kusu a seslabující dojem prvního objevení Violy.

V 3. výst. Valentin zpívá pravé Smetanovské C fonické. (V 2. vyd. nevhodná změna originálu — z šlechtice Valentina udělán bezmála tichý sluha, odevzdávající list Oliviin).

Ve 4. výst. vstupuje Viola. Slyšíš motiv moře, jeho neklidné. nejisté vlnění; ty vlny dorážejí ti na sluch v celém kuse, když Viola se jeví ve své slabosti a opuštěnosti.

Mluvě již zase o příznačném motivu, tedy poznamenávám. že ve „Viole" slyšíme, jak ty motivy (příznačné) nejsou hned a navždy hotové a nehybné, nýbrž že se mění a vyvíjejí podle dramatické situace.

Zde máme nejvyšší posud vývoj Beethovenovy myšlenky, napsat hudební drama, v němž by naznačil každou osobu zvláštním motivem, jenž by se vždy vrátil, když osoba se objeví, anebo její vliv na osobách jiných se pocifuje. Violin vliv (když není přítomna), jevící se jejím hlavním přízvučným motivem, je obzvláště poeticky charakterisován: slyšíme jej při zpěvu Olivie, Sebastiana a jak se ozývá v srdci Orsiniho.

6. výst. Kvintet: všimněme si motivu Tobiášova loučení: nejdříve Des — za chvíli se opakuje D, podobně v pijácké písni slyšíme Es — E, a zas Es. Tato charakterická pro „Violu" chromatická modulace slyší se již v předehře (str. 3. klav. výtahu), kde se z C stává Cis. Připomíná to chromatiku řeckou. Podařený je bručivý motiv Malvoliův.

7. výst. Bratr Violin Sebastian vystupuje s Antoniem — ozývají se však také reminiscence ze sceny Violy s Orsinem — čistě smetanovský sloh.

8. výst. Při zpěvu Oliviině zase můžeme rozbírat Smetanovský ráz v individualnosti diatonického a chromatického vedení hlasu v závěru do C-dur: v orkestru nejnižší hlas hrá A-moll.

nejvyšší hlas v oktávách hrá C-dur, prostřední hlas přivede ku platnosti E-dominantu z A-moll a ještě jeden hlas G-dur — úplný kadenc do C-dur.

V 9., výst. když se poprvé potkává Viola s Olivií, Viola zpívá a doprovázející orkestr hrá totéž, co hrál když přišla k Orsinimu. Slyšíme opět plnou typickou melodii Violinu. V té scéně přichází Violina krásná píseň, jež svou jednoduchou vroucností strhne obecenstvo po každé. Modulace a závěr její je opět důkaz, že česká melodie se osvobodila z pout dur a moll. Zde ukázala lidová píseň cestu.

Finale I. dějství je Smetanovský ensemble; u Smetany v dramatě v polyfonických vokalních stavbách má každý hlas svůj zvláštní a individuelně intímní výraz.

Poetickost finale tkví v té jemné dissonanci, jež přirozeně povstává z lásky Olivie k Viole. Při provedení orkestr bohužel zakrývá hlasy do té míry, že jejich působivost se úplně dusí. Nestala se snad zde v orkestraci odchylka od prvního vydání? V klavírním výtahu alespoň má orkestr obzvláštně vzdušní ráz, zde je nemístně těžkopádný.

*

V druhém dějství je hlavním předmětem láska Olivina a Sebastianova. Úvod orkestrální je neobyčejně originelní svou jednoduchostí, které se jen největší mistrové odvažují; snad by měl být hrán při otevřeném jevišti představujícím zahradu, v níž Olivie zamyšlena bloudí. Začíná motivem Violiným, ačkoli na jevišti je Olivie sama; je to vliv, dojem, jejž na Olivii způsobila Viola (přestrojená za muže, podobající se na oko bratru Sebastianovi). Hlavní motiv kusu (uvedl jsem jej notami) vrací se i zde a pořád jako osud.

Výst. 2. podává scénu komickou — motivy z finale I. jednání. V 3. výst. Viola přichází: její příznačný motiv upozorňuje na její příchod a opuštěnost její naznačuje motiv moře. Než vystoupne, panuje Fis, jak Viola vystupuje, modeluje se do D, její objevení působí dojmem zmírňujícím.

Scéna, kde na oko šermují, líčí se hravými motivy z I. finale. Pravý skvost hudební komiky je (4. výst.), Malvoliova serenáda. Je třídílná: prvý a třetí díl G-mol, prostřední G-dur. Zde opět a pořád slyšeti tonalickou ekonomii celého kusu: to zvláštní kolísání mezi D^+ a D^0, od něhož C-moll není daleko.

Sextett v 5. výst. je brilliantní scherzo v B (prostřední věta Fis-moll); nálada a city jednotlivých osob jsou geniálně charakterisovány, zvláště rozrušenost Olivie, myslící, že Malvolio skutečně blázní a Malvolio sám.

V šesté scéně Sebastian a Olivie poprvé se spatří; vynoří se docela nový motiv, jakmile Olivie uslyší Sebastianův hlas: motiv lásky Olivie k Sebastianovi — v posluchači ihned není pochybnosti, že nestojí teď jeho sestra (Viola) před ní. Tím teprve vyniká veliká dovednost našeho básníka v tonech v těch scenách, kde Viola okupovala srdce Oliviino. Tento nový motiv je v Smetanovských sextách, jako že vůbec celá „Viola" kvete těmi čistě Smetanovskými sextami a tercemi.

Máme ve „Viole" jediné duetto (míním v textě nepřepracovaném) — Sebastian a Olivie: unisono od začátku do konce v D. (D = Sebastian.) Ovšem, musilo to být unisono, nemohlo to být komponováno jinak.

V 7. výst. opětuje se rozruch, způsobený střetnutím hostí Oliviiných a služebnictva a opakuje se hádka, kterou tito měli s Violou; jenže Sebastian, jehož mají za Violu, je právě muž, jenž dovede náležitě bodat a proto je zde rozruch energický. Národní motivy v orkestru, ale s jakousi Bachovskou pevností. Na scénu přibíhá lid — máme první sbor lidový líšící se od prvního sboru námořnického: tento charakterisuje právě jen ovzduší, ale zde lid má účast v dějství a komentuje je svým zpěvem. Komposice sborů v celé skladbě Smetanovská — ne sbory jen pro effekt, jako živé obrazy, nýbrž dramaticky činné.

V 9. výst. slyšíme druhý sbor lidový: jen 4taktový. (Lid vzrušen zprávou o zasnoubení.) Za to veliký je závěrečný ensemble a sbor; zpívají Sebastianovu melodii, hlasy v závěru bez doprovození znějí jako pobožný zpěv.

Všude v celém II. dějství je mnoho hudebně zajímavého. Upozorňuji na př. na spojení tónů C a D v závěrečném sboru. Tóny ty charakterisují Olivii a Sebastiana; C je pojímáno jako základní tón z E°. Závěr je resumé tohoto processu. Že sbor, ačkoli je předepsáno D-moll, končí akkordem v F-dur, nepřekvapí toho, kdo pozoroval Smetanův sloh doby poslední. V pokračování „Z mého života" má týž zjev. Tam už nekončívá moll, jak rád dělával v „Daliboru" a ještě v I. kvartettě: právě první věta II. kvartetta D-moll končí F-dur.

Předposlední akkord v II. dějství Violy je totožný s předposledním akkordem v II. dějství „Dalibora": $^{5}/_{6}$ na druhém stupni.

*

III. Dějství začíná se předehrou allegro non tropo — v divadle hrají poněkud rychleji. Upomínky na scherzo sextetta. Zajímavá je enharmonika tónů Gis a As v celém kuse, hned v předehře, ale obzvláště v III. dějství.

V 1. výst. Sebastian se uvádí příznačným motivem Violiným — vzpomínát sestry své; zajímavá modulace v tomto zpěvu, často s frygickým spádem.

V 2. výst. jsou mistrné variace mořského motivu a plno melodií, charakterisujících veselou společnost v domě Oliviině. Violin hlavní motiv ohlašuje její příchod; jak začíná zpívat, slyšeti v orkestru motiv mořský. Líčí se pohnutá scéna, jak Viola mylně (protože ji mají za bratra Sebastiana) upadá v nemilost Orsinovu: Orsino, uslyšev, že Viola jej klame, zpívá velmi přísně, drsně — ale všimněte si, jak drsnost při pohledu na Violu ustupuje žalu; smutek Violin, když ji Orsino viní z nečestného činu, hudebně je velmi dramatický. Také je tu pěkný příklad pro to, jak týž motiv dává výraz různým duševním náladám: motiv, jenž v I, 4. výst. vyjádřil štěstí Orsina, vidoucího Violu poprvé, zde užit k tomu, vyjádřit jeho sklamání a neštěstí. Tam C mixolydické, zde Gis frygické.

V závěru tohoto výstupu opět zaznamenáváme odchylku od původního textu. Vynechán totiž trilek ve zpěvu šaškově, tuším, že málo šťastně: trilkem se klade zvláštní důraz na úplný závěr v A-dur, čímž kontrast následujícího zpěvu Violina začínajícího v A frygické, náležitě vyniká. Je ve „Viole" málo hudebních ozdob a jsou užity s klassickým vkusem a zrovna ten trilek byl toho typickým příkladem. (Panu Hynkovi by také velmi slušel.)

V 3. výst. máme solový zpěv Violin, její zpěv hlavní; ku konci zpěvu z dálky zvučí námořnický sbor počáteční, ovšem jen v partituře, neboť na divadle tento sbor je vynechán — z důvodů, jejichž hudební smysl je nám naprosto nejasný; zde právě v každém ohledu se hodí to zmíněné „ovzduší" hudební (i se stanoviska hudby „absolutní"). Zpěv je trojdílný a je proveden dokonalou hudební dramatickostí. V první části popisuje se nekonečný žal — svět jako by na nešťastnou padal

(v orkestru hlavní motiv a silné udeření na buben; srovnej buben v „Hubičce“, když Vendulka odpírá hubičku v I. dějství a ve III. zase, když Lukáš jí nechce; srovnej také buben na začátku „Tábora“); v druhé části ulevuje si národní písní, v třetí části utišená zádumčivost. Národní píseň má krásný motiv, objevující se také ve čtvrté větě Smetanova II. kvartetta. Motiv ten u Smetany v poněkud jiné podobě zjevuje se několikráte. (Pochod k Shakespeareově slavnosti — motiv ve „Vyšehradu“.)

V 5. výst. — (důležitá scéna pro tonalitu celku) — opět divadlo odchyluje se od klavírové partitury a zase neprospěšně pro kus. Dává se totiž osobě Antoniově nepoměrně veliká důležitost, užití motivu Orsina (jeho lásky ku Viole) je v arii Antoniově velmi nevhodné. Sbor lidu je zajímavý: jediný tón (*E* dominanta z A moll).

6. výst. Drama spěje ku konci. Hádanka se rozuzluje. Poznávají, že Viola je žena, převlečná (jakožto Cesario) do obleku bratrova — Orsino s Violou se spojují. Zde zpěv Orsina, když poznání rozuzleno, je pro harmonické rozuzlení opery velmi zajímavý. Neozývá se tu, když Orsino podává Viole ruku (předznamenána 4 b) celá soustava C? Alespoň my jsme tu vzpomněli souvislosti C° a C moll v „Tajemství“, na C v praeludii k „Libuši« a ovšem na zvláštní význam C u Smetany vůbec. Spojení Orsina s Violou stává se po velikém zmatku a hoři obou a má tudíž při vší radosti něco vážného, přímo tragického (v antickém slova smyslu) do sebe; tón Fes o tom nenechává v pochybnosti; tón E, který se ještě nedávno úsilovně ozýval, již ztrácí svou moc... Viola odpovídá mu jeho zpěvem z I., 4. výst., když ji uviděl poprvé. A týž zpěv je základem následujícího sboru. Mocný dojem orkestrálního motivu (motivu lásky Orsina k Viole), který se podle partitury od prvního setkání Orsina s Violou neozývá až teď, kdy se spojují — tento mocný a dramaticky působivý motiv je v divadelní úpravě seslaben tím, že v 5. výst. byl zneužit pro zpěv vedlejší osoby Antonia. A ovšem stejně tímto vedlejším zpěvem Antonia seslabuje se hlavní zpěv Orsina.

K 8. výstupu mám poznámku zvláštní. Německý text (v partituře klavírové) nejen zde, ale častěji (obzvláště v krátkých větách konversačních) mnohem lépe přiléhá k hudbě. (Proč to? komponováno k německému textu?)

Od 7. výst., tedy ještě v 8. a 9. v závěrečných scénách

slyšíme ještě jednou všecky hlavní motivy opery. (Mezi jiným také pěkně vystižen smích nad hlupákem Malvoliem.)

Závěrečný sbor končí *Es* dur, ale ovládající tonina, jak už řečeno, je G fonické; vůbec pak má toto zakončení celého dramatu („komické opery“) ráz více moll (ale velmi živého) než dur.

Arci že právě na melodice „Violy“ si posluchač může uvědomit (slyší to ostatně se samého počátku), že našim melodickým potřebám to dělení na dur a moll již nestačí. Počínáš-li rozbírat toniny „Violy“, nalezáš, že melodie je ovládána církevními toninami. V harmonisaci slyšeti charakteristicon „Violy“ v tom, že žádná melodie, třeba líčí smutek (rozumí se moll nebo frygická), nekončí doprovázením moll, vždycky se rozvádí do nejpříbuznější dur toniny — buď do dur toniny stejnojmenné anebo do toniny základního bassu. Smetana v pokračování „Z mého života“ to má právě tak. Stará církevní hudba také nekončívá malou tercí (moll). A tak máme ve „Viole“ příklad české hudby na nejvyšším bodu jejího vývoje: jemnější modulace sloučením tonického a fonického systému a melodie, osvobozená od pout starého dur a moll.

Ch.

O zásadě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovnictví
se zřetelem na rakousko-uherskou banku.

Píše Dr. Cyrill Horáček.

(Pokračování.)

4.

Bylo řečeno, že přes tento pronikavý vliv státní na zřízení, správu i obchodní činnost bankovní přece již pouhá forma akciová zásadu veřejnohospodářskou v činnosti bankovní vylučuje, ježto již samotná existence dividendy jí jest na odpor. To lze při bance rak. uherské číselně dokázati.

Dividenda akcionářů rak. národní resp. rak. uherské banky činila od r. 1869, kdy splaceny byly akcie na 600 zl. r. m., takže průměrný měsíční kurs akcií kolísal mezi

r.	1869	zl.	48·50	čili	8·08%		
„	1870	„	52·50	„	8·75 „	—	
„	1871	„	58·—	„	9·66 „	—	
„	1872	„	64·60	„	10·76 „	—	
„	1873	„	67·—	„	11·16 „	—	
„	1874	„	60·50	„	10·08 „	—	
„	1875	„	50·—	„	8·33 „	—	
„	1876	„	45·—	„	7·50 „	819—	899
„	1877	„	47·—	„	7·83 „	766—	855
„	1878	„	44·—	„	7·33 „	784—	835
„	1879	„	39·—	„	6·50 „	783—	843
„	1880	„	38·30	„	6·38 „	816—	841
„	1881	„	39·—	„	6·50 „	810—	842
„	1882	„	43·—	„	7·17 „	815—	833
„	1883	„	43·—	„	7·17 „	828—	839

r. 1884	zl.	42·30	čili	7·05%		815— 872
„ 1885	„	38·70	„	6·45	„	855— 872
„ 1886	„	38·60	„	6·43	„	862— 881
„ 1887	„	39·80	„	6·63	„	847— 886
„ 1888	„	43·10	„	7·18	„	856— 878
„ 1889	„	43·50	„	7·25	„	884— 922
„ 1890	„	47·30	„	7·88	„	930— 982
„ 1891	„	46·70	„	7·78	„	986—1028
„ 1892	„	42·40	„	7·06	„	980—1043
„ 1893	„	44·30	„	7·38	„	978—1002
„ 1894	„	42·90	„	7·15	„	997—1044
„ 1895	„	44·20	„	7·36	„	1003—1090

Pro posouzení výnosnosti akcií a tedy výdělek banky nejsou ani tak zajímavé absolutní a relativní číslice dividendy, jako spíše nepřetržitě stoupající kursová hodnota akcií.

Neboť právě v kursu akcií, konstruovaném na základě platné míry urokové, zračí se kapitalisovaný zisk banky. Činíli kapitalisovaný zisk tento vyjádřený kursovou hodnotou, při 1 akcii 600 zl. v roce 1895 490 zl., činí při 150.000 akciích čili celém akciovém kapitále 90,000.000 zl. obrovskou sumu 73,500.000 zl. Touto číslicí jest kapitalisovaný zisk rak. uherské banky jasně vyjádřen. Avšak skutečný zisk banky jest ještě značně vyšší než vyplácená dividenda a kapitalisovaná kursová hodnota akcií. Neboť na zisku převyšujícím 7% dividendu participuje polovicí stát a o tento podíl státu jest dividenda menší než skutečný zisk banky. Pro posuzování soukromohospodářské zištnosti banky jest však nerozhodno, do čí kapes zisk ten plyne, zdali do pokladen akcionářů či státu, proto i tento státní podíl nutno do skutečného zisku banky zahrnouti.

Zisk banky národní resp. rakousko-uherské od reorganisace její na základě kontnigentu 200 mill. zl. r. 1863 vůbec činil:

Roku	hrubý výnos mill. zl.	náhledy a odpisy mill. zl.	rozděleno jakožto dividenda mill. zl.
1863	10·987	2·061	8·070
1864	11·391	2·145	8·310
1865	10·934	2·144	7·965
1866	10·972	2·404	7·800
1867	9·097	1·659	7·200
1868	9·154	1·753	7·185

Roku	hrubý výnos mill. zl.	náhledy a odpisy mill. zl.	rozděleno jakožto dividenda mill. zl.
1869	9·569	1·982	7·275
1870	11·033	2·782	7·875
1871	11·614	2·437	8·700
1872	12·914	2·634	9·690
1873	13·888	3·031	10·050
1874	12·047	2·958	9·075
1875	10·295	2·783	7·500
1876	9·764	2·754	6·750
1877	9·852	2·714	7·050
1878	9·602	2·739	6·600
1879	8·667	2·813	5·850
1880	8·379	2·628	5·745
1881	8·721	2·861	5·850
1882	9·555	2·937	6·450
1883	9·461	2·852	6·450
1884	9·408	2·820	6·345
1885	8·616	2·805	5·805
1886	8·635	2·832	5·790
1887	8·955	2·982	5·970
1888	9·891	3·164	6·465
1889	9·999	3·134	6·525
1890	11·440	3·419	7·095
1891	11·391	3·545	7·005
1892	10·119	3·599	6·360
1893	10·823	3·714	6·645
1894	10·453	3·801	6·435
1895	11·509	4·423	6·630

Čísla tato zřejmě ukazují, že i banka rakousko-uherská jako každý ústav akciový za první a nejdůležitější úkol svůj považuje zisk akcionářů. Činiti jí proto výtek a přikazovati jí, aby činila opak, jest marné a plyne jen z neplného uvědomění o pravé příčině a podnětu její zištnosti, kterou jest a zůstává její forma akciová.

Ovšem naskytne se však otázka, neoctne-li se tato činnost banky, za soukromohospodářským ziskem pílící, v kolisi s vlastními veřejnohospodářskými úkoly banky a nechová-li v sobě mimovolně pro úkoly tyto živel do jisté míry nebezpečný.

V tom směru padá na váhu nejprve vydávání bankovek Banka rak.-uherská jest ovšem dle stanov svých vázána k dvoupětinové úhradě kovové a mimo to obmezena na daně prostý kontingent bankovek jen do 200,000.000 zl. Avšak v těchto mezích má banka pro rozmnožení bankovek pole úplně volné a právě zneužití této volnosti jest nebezpečí, jež tendence zištnosti při akciové bance cedulové stále v sobě chová.. Neboť nikoliv bankovky kovem hrazené, nýbrž teprve bankovky bez kovové úhrady jsou vlastním zřídlem zisku, ať již z diskontu nebo lombardu nebo jiného způsobu zužitkového plynoucího. Proto čím větší množství bankovek kovově nehrazených v oběhu, tím lukrativnější činnost banky, tím vyšší zisk akcionářů.

Bude tedy snahou akciové banky cedulové, aby bankovek kovově nahražených vydáno bylo co možno nejvíce, při čemž ani 5% daň bance valně nevadí, ježto ji zvýšenou sazbou diskontní přesunuje na dlužníka, úvěr vyhledávajícího. A že banka rak.-uherská skutečně se snaží co možno největší množství bankovek v diskontu umístiti a to především za účelem docílení pokud možno nejvyššího zisku, tomu nasvědčuje zejména podivná instituce t. zv. diskontu z volné ruky, totiž diskontu směnek na burse p o d oficielní sazbou úrokovou, jejž banka provozuje v dosti značných rozměrech, ač s důstojností ústavu a všeobecnou spravedlností, již má monopolová banka cedulová osvědčovati zajisté všemu obecenstvu stejně, sotva se dá srovnati.

Leč forçováním diskontu rozmnožuje se především množství obíhajících bankovek. Množství to pro všeobecné poměry hospodářské dokonce však není věcí lhostejnou. Třeba mylnou byla ve všech svých důsledcích a premisách theorie kvantitativní, jež bankovky na roveň klade kovové měně a hodnotu jich určuje pouze a jedině jich množstvím, poněvadž příliš malý zřetel béře k rychlosti oběhu, jež potřebu měnidel ve skutečnosti zmenšuje, k peněžným surogátům jako směnkám a chekům a k zařízením girovým a clearingovým, jež oběh peněz při pokročilejších poměrech tržebních a hospodářských nahražují, nicméně zdravého jádra přece nepostrádá. I při nejspořádanější měně kdyby banka aneb stát natiskl a vydal za několik set milionů bankovek neb státovek, byla by brzy hodnota jich alterována. Obdržely by ihned proti kovové měně v poměru k vnitřní její hodnotě ohromné disagio a banka nebo stát, aby zabránila úplnému vyčerpání kovového pokladu, byly by nuceny prohlásiti jich nesměnitelnost

a nucený oběh. Kolovaly by pak dvoje peníze: znehodnocené papírové a peníze plné hodnoty kovové. Poněvadž ale dle známého zákona Grahamova špatné peníze vyhánějí dobré, zmizel by kov z oběhu úplně, skrývaje se ve sklepích banky nebo v thesauraci soukromé. Těmto důsledkům nezabránil by ani dobrý úvěr státní ani nejpříznivější mezinárodní platební bilance.

Avšak nehledě k těmto všeobecně nepříznivým účinkům inflace, jež zejména při suspendované směnitelnosti bankovek a nuceném jich oběhu zhoršení měny nutně měly by v zápětí, nezůstalo by zejména přepínání diskontní činnosti banky cedulové bez povážlivých následků. Bylo již pověděno, že diskontní činnost banky cedulové jest pramenem a regulatorem všeho hospodářství úvěrového, že jest pravým tlakoměrem pro t. zv. drahotu nebo láci peněz, vlastně náhradu jich užívání, odkud veliká důležitost moudré a správné diskontní politiky při bance cedulové. A zde právě přílišná snaha po zisku státi se může kamenem úrazu. Neboť příliš nízká míra úroková může se státi popudem k nezdravé spekulaci, k neodůvodněné podnikavosti, k zakládání závodů života neschopných, k fingovaným hodnotám a tím zárodkem k neodvratným hospodářským krisím. Že v praksi ovšem k těmto krajním důsledkům vždy nedochází a že banka sama zvýšením diskontní míry úrokové snaží se upřílišněným požadavkům a rozbujněné spekulaci čeliti, rozumí se již v zájmu vlastního prospěchu banky samo sebou, neboť všeobecná krise hospodářská nezůstává bez nepříznivých účinků ani na banku samu, ani zejména na směnečný materiál v portefeuillu jejím se nalézající. Jest však důležito, aby toto regulování diskontní sazby, jež spadá u banky rak.-uherské úplně do kompetence generální rady a na něž stát tudíž nemá pražádného vlivu, dělo se vždy v pravý čas, aby tedy s druhé strany i zdražování úvěru bylo jen opatřením bankovní politiky nezbytně nutným a nestalo se snad opět pouhým prostředkem výdělečným, k docílení vyššího zisku směřujícím, jak zejména publicistikou správě rak.-uherské banky, nechceme rozhodnouti zda právem či neprávem, často bývá vytýkáno.

Ostatně banka rak.-uherská ve svých obdobných, generálními tajemníky vydávaných publikacích,*) jež jsou zajisté rázu oficiál-

*) Lucam: „Die oesterreichische Nationalbank während der Dauer des dritten Privilegiums". Vídeň 1876. Leonhardt: „Die Verwaltung der oesterreichisch-ungarischen Bank 1878—1885". Vídeň 1886. Mecenseffý: „Die Verwaltung der oesterreichisch-ungarischen Bank 1886—1895". Vídeň 1896.

ního, nikde výdělečných tendencí svých nezapírá, snažíc se je ovšem vždy uvésti v souhlas s všeobecným prospěchem veřejným. Nejzřetelněji pak tendence tyto vystupují ve spisku generálního sekretáře Emila šl. Mecenseffýho „Werth und Preis des Bankprivilegiums",*) jenž měl jaksi připravovati půdu pro obnovení privileje a hájiti soukromý prospěch banky. Právě proto jest zajímavo blíže se seznámiti s některými názory tam uvedenými, jež smýšlení banky znamenitě osvětlují.

Charakteristické jest především, že se vůbec mluví o „hodnotě" privileje, že se tedy pojem čistě soukromohospodářský substituuje za pojem veřejnoprávní ze státní vysosti plynoucí. Mluví se o „hodnotě" privileje, kterou se rozumí „zisk docílený bankou po srážce obyčejného užitku, jehož by se svým jměním za platných poměrů dodělala i bez privileje" a žádá se, aby „hodnota" ta byla v pravém poměru k „ceně" privileje, totiž aequivalentu, který má banka státu za udělení resp. obnovení privileje vynahraditi. Poměr ten bude prý jen tehdy správným, když „hodnota" privileje rovnati se bude „risiku, zodpovědnosti a práci". Mluviti při akciové společnosti o „práci" jest ekonomický nonsens, ježto mzda od platu ředitele — zde guvernéra — až do posledního zřízence spadá do nákladů od zisku předem odpočítaných, kdežto při akcionáři o nějaké práci řeči býti nemůže. Ale i hmotné risiko jest při monopolovém ústavu cedulovém, jako banka rak. uherská, naprosto vyloučeno a zbývá tedy snad jen jakási mravní zodpovědnost generální rady. Že by však tato zvláště od státu při udělení privileje měla býti odměněna, jest nepochopitelno. Z téhož ale také již plyne, na jak slabých ekonomických důvodech dividenda akcionářů rak. uherské banky, obvyklou míru úrokovou převyšující, spočívá. Neboť tato superdividenda při ostatních akciových společnostech jest v podstatě své zisk podnikatelský, tedy odměna za risiko. Na jakém základě lze ale konstruovati zisk podnikatelský tam, kde risiko zcela jest vyloučeno? Proto zdá se býti též zcela planá vyhrůžka, že kdyby finanční hodnota privileje neměla státi v žádném poměru k jeho ceně, že prý by nová privilej při komplikovaných poměrech politických, neuspořádaném peněžnictví, nevyvinutém obchodě a kapitálové chudobě státu nenašla žádného uchazeče.

Z čistě soukromohospodářského a obchodního stanoviska vychází také polemika proti názorům o příští zlepšené situaci

*) Vídeň 1894.

a následkem toho vyšší výnosnosti banky, jež v zápětí bude míti náprava měny a důsledky její: odstranění státovek z oběhu, splacení státního dluhu bance a odevzdání státních přebytků pokladních ve správu bankovní. Bance rak.-uherské přikázán jest v nesnadném a zdlouhavém procesu nápravném důležitý úkol zejména v tom směru, že jí svěřeno jest zlato oběma polovicemi říše k vykoupení státovek opatřené. Kdy náprava měny bude dokončena, o tom dnes při opět se objevivším agiu, nelze určitě se vysloviti, ale jisto jest, že náprava ta pro všechny hospodářské poměry tak jest důležilou, že již z toho důvodu také na rozvoj a obchod banky cedulové nemůže zůstati bez příznivých účinků. Mimo to musí míti banka rak. uherská, jakožto monopolní ústav cedulový ještě zvláštní zájem na tom, aby papírovému hospodářství bylo již konec učiněno a bankovkám vráceno to, co jest čest vojínovi — jich směnitelnost. Pracovati k tomu musí býti vždy povinností banky nejen obchodní ale i morální a proto tím podivnější jest benevolence banky k obíhajícím státovkám a tvrzení, že banka ze státovek nemá žádné škody, poněvadž jí nečiní konkurence. Pokud ovšem dle platných stanov banka státovky v pokladně své chované od počtu vydaných bankovek smí si odraziti, jest to do jisté míry správné, ale názor takový, existenci papírových peněz nepřímo schvalující, plyne opět jen ze zcela úzkého hlediska obchodně soukromohospodářského.

Žádost o splacení dluhu státního jest ovšem spravedliva. Pokud banka rak.-uherská tvoří jakožto společnost akciová naproti státu zvláštní soukromoprávní subjekt hospodářský, potud právní povinnost státu k zaplacení dluhu jest nepochybna. Neodůvodněno jest však tvrzení, že by splacením tím nevznikl pro banku hmotný prospěch, ježto prý bankovky, státu bezúročně zapůjčené, nehrají jiné úlohy než státovky, že jsou to „státovky ve formě bankovek“ a že když stát bance splatí dluh svůj, učiní tak bankovkami, jež banka prý bude nucena fundovati drahým kovem. Vždyť bankovky tyto, jichž stát bezúročně užívá, fundovány kovem již býti musí a jsou a sice akciovým kapitálem, který právě v tomto dluhu jest vázán. Splacením státního dluhu uvolní se tudíž akciový kapitál až do výše tohoto dluhu a bude lze ho použiti v produktivných obchodech bankovních zejména eskontu a lombardu. Jest tedy velmi pochybnou argumentace, že splacením státního dluhu nevzejde bance žádný zisk a že stát z toho titulu nemá práva na bance žádati náhrady, zejména ne

aequivalentu roční úrokové částky ze zápůjčky k cíli zapravení tohoto svého dluhu zvláště kontrahované.

Samozřejmo konečně jest, že i odevzdání státních pokladničních přebytků bezúročně ve správu bankovní bude při značnosti těchto přebytků pro tuto spojeno s trvalým ziskem a že nebude i bezvýznamným pro úrokovou politiku bankovní.

Zajímavý také jest výpočet, který ve spisku se provádí za účelem důkazu, že zisk banky skutečně nestoupá. Odráží se totiž od průměrné dividendy v letech 1888 až 1893 6,789.000 zl. částka 5,408.000 zl., což representuje ·248% úrok z kapitálu 127,300.000 zl., takže zbývá jakožto „hodnota“ privileje pouze roční přebytek 1,381.000 zl. V oné sumě 127,300.000 zl. zahrnut však nejen akciový kapitál, nýbrž i fond reservní a pensijní, tedy fond zvláštnímu účelu věnovaný a číslice 4·248% jest průměrná diskontní sazba. Leč předpoklad, že akciový kapitál a reservní fond i bez privileje bankovního by akcionářům nesl 4·248%, jest zajisté libovolný a nijak odůvodněný. S druhé strany při vypočtení „ceny“ privileje jest zajisté nesprávné vpočítávání daně z dividendy, neboť daň ta postihovati má osobní důchod akcionářů a nikoliv důchod banky a přesunují-li akcionáři daň tu na banku, jež ji za ně platí, nelze proto ještě se stanoviska státu považovati banku za poplatný subjekt. Celý tento výpočet ovšem má pouze za úkol připravovati náladu ve prospěch akcionářů, aby tito dosáhli obnovení privileje s oběťmi co možno nejmenšími.

Také skutečně již v samých přípravných počátcích vyjednávání o obnovení privileje, jež koncem roku 1897 dochází, generální rada na zájmy akcionářů dovedla položiti náležitý důraz. Již ve valné hromadě dne 5/2. 1894 obdržela generální rada zmocnění vstoupiti s oběma vládami ve vyjednávání o obnovení privileje a v notách vládám zaslaných uváděla mezi jinými požadavky, že posavadní podmínky privileje nejsou nikterak příznivy ani se stanoviska akcionářů ani se stanoviska zájmů veřejných. K vyzvání vlády předložila pak generální rada dne 10./4. 1894 návrh nových stanov, jenž měl sloužiti za základ dalšího jednání. V návrhu tom kladen zejména důraz na zachování samostatnosti banky, při čemž poměr ke státu měl býti upraven zavedením nové instituce bankovního kuratoria. Dále vysloveny známé již požadavky, aby státní pokladniční přebytky odevzdány byly bezúročně bance, aby dluh státní bance byl zaplacen a akciový kapitál zmenšen, při čemž by podíl státu na zisku mohl býti

zvýšen. Státovky mají býti z oběhu odstraněny a bankovní privilej prodloužena až do roku 1912 a nikoliv jako dosud pouze na 10 let. I v těchto požadavcích zračí se zřejmě, že banka rak.-uherská prospěch svých akcionářů ani na okamžik nepouští se zřetele. Když naproti tomu obě vlády v totožných notách za podmínku obnovy privileje mezi jiným žádaly, aby podíl státu na zisku počal již po 4% dividendě, aby banka mimo to odváděla státu ročně 1 milion zl. a aby zisku $13\frac{1}{2}$ mil. zl., vzniklého přepočítáním zlata v držení banky se nalézajícího z původní relace 1 : $15\frac{1}{2}$ na relaci 1 : $18\frac{2}{9}$ zákony z r. 1892 o korunové měně stanovenou, a účtovaného ve prospěch bankovního reservního fondu použito bylo k částečnému splacení 76milionového dluhu, zněla jednohlasná odpověď generální rady záporně.

Bráti ve zlé generální radě toto houževnaté hájení dosavadní výnosnosti banky bylo by právě tak nespravedlivé, jako obviňovati za dnešních systémů ekonomických jednotlivého podnikatele z nezdravých poměrů sociálních. Příčina zištného živlu ve správě a činnosti naší cedulové banky vězí zajisté hlouběji, v samém organismu jejím na akciovém, soukromohospodářském základě zbudovaném. Pokud banka rak.-uherská zůstane společností akciovou, pokud bude naproti státu samostatným soukromoprávním subjektem, dotud soukromohospodářská zištnost bude hlavním, poněvadž přirozeným motorem celé činnosti bankovní a všechny mravokárné rady s tribun parlamentů a sloupců žurnalistiky budou bezvýsledny. Jako v říši organické tak i v říši ekonomické jsou jisté zákony imperativní z přirozenosti podstaty plynoucí: zakazovati akciovému ústavu snahu po zisku jest brániti ptáku v letu a rybě v plování.

II. **Zásada centralisační.**

1.

Požadavek veřejnohospodářského principu v bankovnictví cedulovém jest rázu všeobecného, pro každý stát a všechny poměry platný, jest to požadavek absolutní. Jinak tomu jest při zodpovědění otázky, má-li v bankovnictví cedulovém dojíti platnosti zásada centralisační, s jediným monopolovým ústavem cedulovým pro celý státní celek, anebo decentralisační, jež v sobě zahrnovati může nejen plnou volnost v zřizování bank cedulových, nýbrž i soustavu několika cedulových bank v jednom státním

celku pro určité, vymezené territoriální obvody. Odpověď k této otázce nelze dáti se stanoviska absolutního, nýbrž jen relativného. Rozhodny budou zde jednak poměry hospodářské, mimo to však, a to ve větší ještě míře, poměry politické. Ba tendence politické často samy a jedině rozhodují o centralisaci a decentralisaci bankovnictví cedulového a to bez ohledu, ba přímo na úkor poměrů a zájmů hospodářských, takže jako v mnohých jiných oborech ekonomických i na tomto poli živly politické často hospodářské zájmy obyvatelstva poškozují.

Především nutno však poznamenati, že princip veřejnohospodářský v bankovnictví cedulovém nevyžaduje nikterak v důsledcích svých také principu centralisačního. Ve státech historicky, národnostně a ekonomicky jednotných s jediným nikoliv umělým, nýbrž přirozeným střediskem hospodářským, bude ovšem nejjednodušším rozřešením veřejnohospodářské zásady v bankovnictví cedulovém, když stát sám ujme se bankovnictví cedulového zřízením ústřední státní banky monopolní a pouze hustou sítí dostatečně samostatných filiálek o to se postará, aby periferie státu na úkor protežovaného středu hospodářsky nezakrněla. Takovým státem jest na příklad Francie, kde přetvořením tamní akciové banky francouzské v ústav státní při značném počtu filiálek by otázka bankovní nejsnáze byla rozřešena. Stejně se to má u národní banky belgické, u banky nizozemské, banky norské a národní banky dánské, kdežto banka švédská beztoho jest již ústavem státním. Zdali oprávněna jest stávající centrální banka státní v Rusku, jest se zřetelem na pestrost národnostní, různost hospodářských poměrů a rozlehlost říše dosti pochybno. Ovšem historický v podstatě své dobyvatelský vývoj říše a politická a kulturní převaha národa ruského systému decentralisačního dnes nepřipouští.

Pravým opakem systému monopolního jest úplná volnost bankovní v rámci zákonodárství bankovně cedulového. Klassickou zemí tohoto systému jsou Spojené státy severoamerické, kde boj mezi centralisací a decentralisací rozhodnut byl ve prospěch této. V roce 1894 napočtěno bylo ve Spojených státech neméně než 3755 bank oprávněných k vydávání bankovek. Systém tento ovšem sotva by mohl býti naštěpován na jiné poměry než americké a sotva by se také dal uvésti v souhlas se zásadou veřejnohospodářskou, jakoukoli vzájemnou soutěž bank cedulových již předem vylučující. Nicméně nelze popříti, že i tato domnělá anarchie v cedulovém bankovnictví za platnosti ostrých předpisů jistotných

a pronikavého dozoru ústředního úředníka státního, comptrollera of the currency, dobře se v praksi osvědčuje.

Také Švýcary, jakožto stát polyglotní, věrný federativnímu historickému vývoji a ústrojí svému, až do poslední doby trvaly při systému decentralisačním a čítaly ještě v roce 1888 neméně než 34 cedulových bank, upravených dle zákonodárství kantonálního. Teprve v poslední době jedná se o zřízení ústřední spolkové banky cedulové se sídlem v Bernu a sice banky státní, tedy banky na veřejno-hospodářském principu spočívající. Přes různost klimatických a hospodářských poměrů jest vzhledem k nevelikosti švýcarského území spolková ústřední banka zajisté oprávněna, zejména při vzájemné snášenlivosti a do všech důsledků poctivě provedené rovnoprávnosti národnostní.

Druhý zmíněný již způsob decentralisace, pro nás nejzajímavější, jest jakýsi střed mezi monopolním centralismem a úplnou volností decentralisační. Jest to onen způsob, kde pravidelně vedle ústřední privilegované banky cedulové existuje ještě více rovněž privilegovaných bank cedulových, avšak obmezených co do působnosti na určité obvody territoriální. Systém tento, daný obyčejně vývojem historickým, ale na mnoze i různostmi territorialnými, platí zejména v Anglii, Italii a Německu. V Anglii vedle banky anglické vzniklo množství bank venkovských, rovněž tak ve Skotsku a Irsku. Teprve roku 1829 upraveno zřizování nových bank t. zv. joint stock banks tím spůsobem, že dovoleny na příště cedulové banky pouze s více než 6 podílníky ve vzdálenosti aspoň 65 angl. mil. od Londýna. R. 1844 zakládání nových cedulových bank zakázáno, nicméně ještě r. 1888 průměrný měsíční obnos obíhajících bankovek anglických bank soukromých činil 2,280.000 lib. st. až 2,610.000 lib. st., bank skotských 5,220.000 lib. st. až 6,400.000 lib. st.

V Italii sledovalo bankovnictví cedulové vývoj politický. Z původních 6 bank cedulových: královské banky národní, banky toskánské, úvěrní průmyslové banky toskánské, banky římské, banky neapolské a banky sicilské nabyla banka národní dominujícího postavení rozšířivši síť filiálek svých po celém království a pohltivši všechny ostatní banky až na banku neapolskou a sicilskou. Dnes fixován kontingent bankovek pro banku národní 800 mill. lir, pro banku neapolskou 242 mill. lir, pro banku sicilskou 55 mill. lir.

Podobný vývoj pozorovati lze i v Německu, kde opanovala pole po založení říše německé říšská banka německá, jež ponenáhlu absorbovala veliké množství bank provinciálních a lokálních. Ještě r. 1888 vedle říšské banky německé existovalo 15 bank cedulových. Počet ten scvrkl se dnešního dne na 7 bank: saskou, bavorskou, würtemberskou, bádenskou, jihoněmeckou, frankfurtskou a brunšvickou, jež roku 1893 vykazují dohromady na vydaných bankovkách ovšem ještě dosti značnou sumu 187,400.000 M.

Celkem lze tedy tvrditi, že tam, kde vedle mocné banky ústřední jest ještě více bank provinciálních, banka ústřední nepůsobí příznivě na samostatný jich rozvoj, nýbrž naopak již dle všeobecných zásad hospodářské konkurence ekonomickou svou převahou ubírá jim půdy a nutí je zvolna k přimknutí a vzdání samostatné existence. Že při tom ale značně působí též mocné centralisační vlivy politické jest zajisté nepochybno.

(Dokončení.)

Živnostenští inspektoři v Rakousku r. 1895.

Zřízení živnostenského dozoru a první počátky působení inspektorů — Vzrůst dozorčí jejich činnosti a rozvoj této instituce — Další potřebné opravy a doplňky — Zpráva za rok 1895: zařízení dílen a bytů, živnostenské nemoci a úrazy — Doba pracovní a nedělní klid — Seznamy dělníků, knížky pracovní — Vyplácení mzdy a truck — Humanitní zařízení a naopak propouštění dělníků k práci již méně schopných — Trudné poměry v maloživnostnictvu — Lze nedostatky zpráv vytýkati inspektorům obvodním?

Máme před sebou (dvanáctou) zprávu o činnosti živnostenských inspektorů rakouských v r. 1895. [1]) Chceme příležitosti té použiti, abychom poohlédli se po celé instituci této a dosavadním působení jejím v Rakousku.

Sebe lepší dělnické zákonodárství ochranné nestačí, není-li zároveň postaráno o dostatečný počet nezávislých, jinými pracemi nepřetížených, potřebnou mocí výkonnou opatřených orgánů, které by předpisům ochranným klestily cestu od papírové existence ke skutečné platnosti. Hnutí řemeslnické i dělnické, které od let 70tých v Rakousku naléhalo na reformu liberálního živnostenského řádu z r. 1859, dosáhlo toho, že již v osnovu živnost. novely r. 1879 pojata byla kapitola o živn. inspekci a že 3 měsíce po tzv. řemeslnické novele, avšak skoro 2 léta před vlastní novelou dělnickou, zákonem ze dne 17. června 1883 živnostenští inspektoři v Rakousku skutečně byli zavedeni. [2]) Jmenováno mimo inspektora

---

[1]) Bericht der k. k. Gewerbeinspectoren über ihre Amtsthätigkeit im Jahre 1895. Vídeň 1896. C. k. dvorní a státní tiskárna. Stran 454.

[2]) Tovární inspekce bez vlastního účelu sociálně-politického jest v Rakousku již starou institucí. V letech 1757—1760 byli v Čechách zavedeni komerční inspektoři a manufakturní komisaři jakožto pomocné orgány komerčních konsessu, jež určeny byly k podávání zpráv o průmyslu českém a s nimiž také inspektoři v r. 1772 zašli. Současně s tímto zrušením zřízen byl v roce 1772 zvláštní úředník k dozoru nad továrnami pro Dolní Rakousy a dle dv. dekr. ze 6. listop. 1810 skládala se c. k. tovární inspekce z inspektora, dvou inspekčních komisařů a po-

ústředního 9 živnost. inspektorů v královstvích a zemích na radě říšské zastoupených,[3]) kteří dnem 1. února 1884 zahájili činnost.

Ač zavedení jich stalo se bez význačnějšího odporu zastupitelstev podnikatelských, byly počátky činnosti jejich opravdu těžké. Jmenováni pro přerozsáhlé obvody territorialní, postaveni jakožto nová, zcela jiným myšlénkovým okruhem podmíněná instituce mezi a často dokonce naproti ostatním orgánům správy státní, nuceni k přepínání sil, bez dostatečné moci výkonné — setkávali se inspektoři s neporozuměním, nedůvěrou neb i odporem jak u podnikatelů, kteří v nich větřili zakuklené orgány šroubu berního, tak u dělníků, spatřujících v inspektorech úředníky oné vlády, která tehdy právě processy pro tajné spolčování atd. proti dělnictvu přísně vystupovala. I sám výběr osobností pro nové tyto úřady nevzbuzoval důvěry. Vrchní vedení svěřeno minist. radovi Dr. Migerkovi, vyrostlému v tradicích kapitalistické obchodní komory brněnské, jejímž byl dříve úředníkem, pro obsazení míst inspektorských nevypsán konkurs, nýbrž v tichosti jednáno s uchazeči odněkud odporučenými, a odstrčeni lidé odborně vzdělaní, scestovalí, neodvislého postavení a smýšlení.[4])

Přes to vše nově jmenovaní inspektoři znamenitě se osvědčili, a od první výroční zprávy v r. 1885 datuje se dobrá pověst našeho živnostenského inspektorátu, jejž Bacquehem kdysi nazval „nejpopulárnější z našich institucí“ a jehož zprávy lidumilným a dělnictvu příznivým rázem svým, spravedlností a spolehlivostí svého líčení dle doznání německých posuzovatelů by mohly býti vzorem živnostenské inspekci v jiných zemích.[5]) Kdežto zákony

třebného personálu kancelářského. Měla — bez vlastní exekutivy — konati místní šetření, poučovati se o nových nástrojích a strojích, pozorovati odbyt a obchod atd. a bdíti nad tovární policií, k níž patřily ovšem i předpisy o poměru pracovním, směřující však tehdy skoro výhradně proti dělníkům (zákaz koalicí, modrého pondělka a pod.). Inspekce tato neudržela se však dlouho, byla v letech 20tých zrušena.

[3]) Obvody tehdejší byly: 1. Vídeň; 2. ostatní Dolní a celé Horní Rakousy, Salcbursko (sídlo: Linec); 3.—5. Čechy (sídla: Budějovice, Praha, Liberec); 6. Morava a Slezsko (sídlo: Brno); 7. Halič a Bukovina (Lvov); 8. Tyrolsko, Vorarlberk a Korutany (Bozen); 9. Štýrsko, Krajina, Terst, Přímoří, Dalmacie (Štýrský Hradec). Počet obyvatelstva v jednotlivých obvodech kolísal mezi 1,143.705 (Vídeň) a 6,530.578 (Lvov).

[4]) Mischler v Braunově Archiv f. soc. Gesetzg. u. Statistik VI., 460, J. Singer: Die österr. Gewerbeinsp. v Zeitu z 18. dubna 1895.

[5]) „Není odboru veřejné správy, který by se nalézal pod tak velikou kontrolou veřejnosti, jako právě živnost. inspektoři, a není odboru, který by ve zkoušce

sociálně-politické, které dozoru živnostenských inspektorů se vymykají, zůstaly celkem jen na papíře, byl a jest předpisům živnostenského řádu o dělnické ochraně vždy širší průchod zjednáván, ať již výhradně působením inspektorů, ať z části také rostoucí mocí dělnictva organisovaného a uvědomělého. Dělníkům povstal v nich prostředník, začasté s výsledkem intervenující ve sporech pracovních a zastance, vymáhající plnění zákonných předpisů i tam, kde by toho dělnictvo samo pro svou neorganisovanost a hospodářskou slabost důrazněji nikterak vymoci nedovedlo, a podnikatelům rádce v obtížných otázkách bezpečnostního a hygienického zařízení dílen a pod.

Dozorčí jejich činnost od r. 1884 stoupla nesmírně. Obnášel*)

	roku			
	1884	1890	1894	1895
počet navštívených závodů	2564	5892	9666	10002
z nichž bez motorů bylo	797	2494	4636	4593
počet zaměstnaných dělníků v 1000 . .	228	343	446	470
na jeden závod připadalo dělníků . . .	89	58	46	47
počet došlých stížností	100	5023	5817	6522
s úspěchem intervenovali v procentech .	?	41	35	247
od podnikatelů byli žádáni za zprávu nebo intervenci	?	?	2704	2739

Patrno z tohoto přehledu, že počet závodů inspektory navštívených se v 12 letech skoro zčtvernásobil, že počet navštívených závodů bez motorů (maloživnostenských) činil v r. 1884 toliko 31%, v r. 1895 však 46% veškerých podniků, že tato zvětšená pozornost k poměrům malého průmyslu jeví se i v ustavičném skoro klesání průměrného počtu dělnictva, na jeden revidovaný podnik připadajícího, že dále množí se počet stížností a žádostí docházejících na inspektory od dělnictva i podnikatelstva, že však klesá procento úspěšných intervencí inspektorů. Předloňská zpráva vysvětlovala úkaz tento jednak rostoucím počtem bezdůvodných stížností dělnictva, jednak neústupností podnikatelů.

Ovšem též instituce živn. inspektorů se rozvíjela, ač nikoli stejnoměrně se vzrůstem agendy. Již r. 1885 počet inspektorů a dozorčích obvodů rozmnožen na 12, r. 1886 na 15, r. 1889 jmenován zvláštní odborný inspektor pro plavbu v celém Ra-

této tak skvěle obstával. Rak. instituce živn. inspektorů a jejich zprávy jsou také skutečně všeobecně v cizině za vzorné uznávány.“ Mischler v Staatswört I., 922. V. i můj článek: Desátá zpráva živnostenských inspektorů rakouských v Nových Zprávách I., str. 216.

*) K tabulce do r. 1894 užito číslic ze Staatsw. I., 923.

kousku se sídlem ve Vídni, a jako pomocné síly přidáno inspektorům 8 assistentů, jejichž dotace uhražuje se příspěvky, od úrazových pojišťoven za vyšetřování při úrazech placenými. R. 1892 jmenován zvláštní inspektor pro dopravní podniky vídeňské a ústřednímu inspektorátu přidán na výpomoc 1 inspektor. V říjnu 1893 utvořen v Čechách nový obvod (Král. Hradec) a počet assistentů rozmnožen na 20 a loni na 21. Ani tento počet však nedostačuje a má býti v Čechách zřízen 6tý obvod se sídlem prý v Děčíně a počet assistentů bude opět rozmnožen.[7])

R. 1895 nastala v organisaci živnostenských inspektorů změna. Inspektoři, kteří teprve v r. 1888 byli systemisováni jakožto úředníci státní — dosavadní provisornost jejich postavení jest dokladem i jinak patrné okolnosti, že vláda první čas sama neměla ustáleného názoru o povaze a možném budoucím rozvoji této instituce — byli dotud co do hodnosti úřední vesměs sobě rovni. Loni jmenováno však 6 vrchních inspektorů v VI., 10 inspektorů I. třídy a 9 II. třídy v VII. resp. VIII. třídě hodnostní, takže máme nyní (s assistenty, kteří jsou v IX. třídě hodnostní) celou hierarchickou stupnici dozorců živnostenských od IX. do V. třídy hodnostní. Otázka vzájemného poměru assistentů k inspektorům a těchto mezi sebou zůstala nerozřešena Se stanoviska věcného i politického přáli bychom si, aby inspektoři ve větších zemích korunních nebo v jistých skupinách zemí, politicky nebo hospodářsky sobě blízkých (země koruny České, země alpské) tvořili jediný sbor pod zvláštním vedením a se zvláštními zprávami.[8])

[7]) Jiné státy: Francie má 90, Německo 80, Anglie 66, Švýcary 5 inspektorů. V Čechách je nyní dozorčích okresů 5 (Praha, Liberec, Plzeň, Budějovice, Král. Hradec), na Moravě 2 (Brno, Olomouc), ve Slezsku 1 (Opava); z 39 výkonných sil inspektorských v r. 1895 připadalo na Čechy 12, Moravu 5, Slezsko 2. Sídly živn. inspektorů jsou dále Vídeň (pro hlavní město), Víd. Nové Město (pro Dol. Rakousy mimo Vídeň), Linec (pro Hor. Rakousy a Salcbursko), Štýr. Hradec (pro část Štýrska a Krajinu), Celovec (pro část Štýrska a Korutany), Terst (pro Terst, Přímoří a Dalmacii), Inšpruk (pro Tyroly a Vorarlberk) a Lvov (pro Halič a Bukovinu). Odborní inspektoři (plavební a pro víd. podniky dopravní) sídlí ve Vídni. K opavskému inspektorátu patří i moravské politické okresy Místek, Nový Jičín a Valašské Meziříčí. Po loňské regulaci bylo v Rakousku 26 inspektorů a 16 assistentů, letos bude inspektorů 27 (i s ústředním) a assistentů 19. Úhrnný náklad na živn inspekci naši rozpočten letos na 167.410 zl, z čehož 15.400 zl. uhrazeno jest příspěvkem úraz. pojištěn. — Inspektoři konají občas i společné konference (loni 1 v dubnu), o jichž dokonalejší zařízení právě se jedná

[8]) V Anglii je v čele ústřední inspektor (H. M. Chief Inspector) s 5 vrchními inspektory (Superintending Inspector), 50 obvodními inspektory a 10 assistenty.

I v jiných směrech bylo by potřebí instituci živnostenských inspektorů zdokonaliti a řadu sporných otázek zde se vyskytujících rozřešiti. Dosud smí inspektor žádati na podnikateli odstranění nezákonností nebo nepřístojností v závodě a, zdráhá-li se podnikatel, má jej oznámiti k potrestání příslušnému úřadu živnostenskému, proti jehož rozhodnutí inspektor může vznésti odpor k vyšší instanci (§ 9. a 10. zák. o živn. insp.). Podnikatel však z pravidla nápravu slíbí, ale věda, že k opětné revisi při značném rozsahu obvodu tak brzy nedojde, nechá vše při starém. A učiní-li inspektor oznámení trestní, maří účinek jeho živnostenský úřad zdlouhavým řízením a tresty nanejvýš nepatrnými. Stalo se [9]) nezřídka, že úřady živnostenské svěřily přezkoumání údajů inspektorových četníkům, na jejichž relaci budovali pak své rozhodnutí, leckdy záporné. Poskytnutí samostatné moci výkonné, z jejichž rozhodnutí v příčině neodkladných opatření bezpečnostních by vůbec nebylo odvolání a v ostatních případech by odvolání šlo přímo k ministerstvu resp. k ústřednímu inspektorátu, jeví se býti požadavkem již nezbytným.

Další otázky jsou: zařízení kancelářského personálu, aby inspektoři nebyli nuceni své vždy četnější úřední relace a dobrozdání sami nejenom koncipovati, nýbrž dokonce i opisovati, ujednocení zpráv výročních, které se pro massu namnoze co do věci stejných údajů, v každé jednotlivé zprávě inspektorské široce se opakujících, stávají četbou nezřídka unavující, zjednodušení vnitřního úřadování, zařízení úředních dnů atd.

Přicházíme nyní ke zprávě za rok 1895.

Po všeobecné zprávě ústředního inspektora (24 stran) následují zprávy jednotlivých inspektorů, spořádané (letos poprvé) dle jednotného schematu: I. část všeobecná, II. vlastnosti a zařízení dílen a bytů, III. živnostenské nemoci, úrazy a jejich zamezování, pojišťování nemocenské a úrazové, IV. způsob zaměstnávání dělnictva, pracovní doba, přestávky, nedělní klid, V. děl-

---

[9]) Singer v Zeitu. Práva stěžovati si do rozhodnutí živn. úřadů užili inspektoři v r. 1894 jen 14krát, v r. 1895 jen 20krát, z čehož čtyřem stížnostem vyhověno, 4 zamítnuty a 12 dosud nevyřízeno. Malé porozumění živn. úřadů pro úkoly živnostenské inspekce není ostatně údělem inspektorů toliko v Rakousku. I zpráva badenské inspekce za r. 1895 jest (dle Herknera v Soz. Praxis z 12. března 1896) zprávou o nepřetržitých tuhých potyčkách inspektorů nejen s podnikateli (a i dělníky), nýbrž i s úřady. Nápravu očekává Herkner jen od změny sociálně-politického a národohospodářského vzdělání budoucích soudců, správních úředníků atd. na universitách.

nické výkazy a seznamy, pracovní řády a výplata mzdy, VI. živnostenský výcvik mladistvých dělníků, učednictví, VII. hospodářské postavení dělníků, hnutí dělnické.[10]) Budeme referovati týmž pořadem, hledíce především k zemím koruny České.

V zařízení dílen lze zejména ve velkozávodech pozorovati ustavičný, byť i povlovný pokrok a snahu, vyhověti moderním požadavkům živnostenské hygieny (Praha). Ale i ve velkoprůmyslu mnozí jen neradi a s odporem se poddávají, nelitují dle t. zv. principu amerického nákladu na nejmodernější a nejdokonalejší stroje a nástroje, ale staví je do místností zcela nedostatečných (Olomouc) a inspektorem nařízená opatření bezpečnostní provádějí teprve následkem trestního řízení, na základě vážného úrazu v závodě zavedeného. „V takových případech podaří se soudnímu potrestání docíliti více než dlouholetému přičiňování živnostenského inspektora“ (Kr. Hradec). Rovněž neuspokojivé jsou zkušenosti se zařízeními ventilačními v podnicích, hromadným tvořením se prachu trpících (přádelnách, hadrárnách, dílnách kamenických, kamnářských a pod.).

Zevrubněji než dříve zabývají se inspektoři byty a noclehárnami od podnikatelů poskytovanými. Stížnosti jsou zvláště na noclehárny v maloživnostech. Mistři namnoze se domnívají, že je pro učně každý koutek dost dobrý, na půdě nebo ve sklepě, v kůlně nebo v dílně. Vynikají zde i jinde zvláště pekaři. V plzeňském obvodu bylo u 54 navštívených pekařů shledáno 31 nezpůsobilých nocleháren; všude bylo lze doporučiti větší čistotu, ve 2 však nutilo naprosté nedbání čistoty ke zvláštnímu opatření.[11]) Zvlášť macešsky zařízeny jsou pekárny — v Karlových Varech.

---

[10]) Linec, Liberec a Lvov mají v „dodatku“ monografie o poměrech v jednotlivých odvětvích průmyslu. Naopak zase v jiných zprávách ten či onen oddíl schematu vynechán a jednotlivé oddíly ve zprávách co do objemu i obsahu přerůzně zpracovány.

[11]) Podobně v okresu budějovickém. V pražském a libereckém obvodu poměry v pekárnách proti dřívějšku se zlepšily, když některé dílny byly úředně zavřeny. Úřadům a inspektorům bylo ostatně ministerstvem obchodu nařízeno, aby poměrům v pekařské živnosti zvláštní pozornost věnovaly. — I jinak pekařství se vyznamenává. Pomocníci, kteří v 10 hod. večer práci začali, jsou ještě druhý den do 3—4 hod. odp. zaměstnáni (Kr. Hradec), učni pracovavše po celou noc roznášejí ráno pečivo (Praha) nebo chodívají s psími potahy na míle daleko do vsí (Brno). Škola pokračovací jest jediné místo, kde se může učeň pekařský vyspati. V Liberci trestáno 27 pekařů pro zaměstnávání učňů pod 16 let v noci pokutou 1 zl., osmnáct, kteří se tím nedali odstrašiti, opět pokutou 2 zl. (!) — ale zaměst-

Zlořády, jež na jevo vynesla loňská veliká stávka cihlářů vídeňských, měly v zápětí důkladnou revisi příbytků dělníků cihlářských — bylo potřebí veliké stávky, aby si úřady vážněji povšimly toho, co živnostenskými inspektory po léta bylo káráno. Ústřední inspektor přimlouvá se, aby — žádá-li toho veřejný zájem — podnikatelé byli zákonem zavázáni, postarati se o vhodné byty dělnické jako o ostatní místnosti svého závodu.

Co do nemocí živnostenských konstatuje se časté onemocnění trachomem v přádelnách lnu a mechanických tkalcovnách (Liberec a Král. Hradec), nemoc plicní v kamenictví, brusírnách skla a kovů (Praha), kolika v domáckých brusírnách granátů (Budějovice) a j. Ostatně správy nemocenských pokladen nedávají inspektorům výkazů o nemocích a úmrtích a zkušenosti při inspekcích nabyté jsou materiálem nespolehlivým (Plzeň).

Živnostenských úrazů oznámeno loni inspektorům 44.489, z nichž 445 smrtelných. Pro Čechy vypočítali jsme úrazů 8357, z nichž smrtelných 125; připadá tedy na Čechy poměrně o polovici smrtelných úrazů více ($1\frac{1}{2}\%$ všech úrazů) než na celé Rakousko (1%). Nejvíce úrazů připadá celkem v Rakousku na živnosti stavební, na prvotní výrobu z říše nerostů, na výrobu potravin, dopravnictví, průmysl dřevařský, kovový atd. [12]) Nařízením o ochranná zařízení při strojích vyhovují podnikatelé mnohem ochotněji, než opatřením hygienickým, která pravidelně vyžadují značného nákladu. Ostatně by se již při vyučování technickém mělo hleděti k tomu, aby budoucí konstruktéři také s nebezpečím úrazu při strojích a jeho zamezováním důkladně byli obeznámeni. Náklady úrazového pojišťování nesou z největší

---

návali je v noci opět. — Nejsou ostatně rakouskou specialitou. V Německu první obmezení doby pracovní pro dospělé mužské dělníky zavedeno bylo nedávno pro pekaře a cukráře.

[12]) Číslice úrazů oznámených stoupá nesmírně. V r. 1887—89 činila průměrem asi 3100, od roku 1890 však v jednotlivých letech: 11.038, 16.832, 22.082, 29.719, 35.476, 44.489. Číslice tyto nelze však vzájemně srovnávati. Před platností zákona úrazového (1889) neměli podnikatelé povinnost oznamovati úrazy a inspektoři dověděli se tudíž jen o úrazech větších. Úrazový zákon (1889) a rozšíření jeho (od 1. ledna 1895), organisace dělnictva a vydatné stíhání trestní pro opomenuté oznámení způsobilo nepoměrný vzrůst číslice oznámených úrazů, zvláště lehkých. Přes to lze se domnívati, že počet úrazů, i těžších, absolutně i relativně stoupá, rozšířeným užíváním strojů, zaměstnáváním dělnictva a dozorčího personálu nedostatečně vycvičeného a snad i jakousi jistotou, kterou právě úrazové pojištění dělníkovi pro budoucnost jeho poskytuje.

části podnikatelé sami; někde sráží však podnikatel dělníku více než zákonnou 10%ní kvotu premie a nařízení o tom, jak se mají dělnictvu vyhlašovati kvoty úrazové premie, na ně připadající, se nezachovává (Olomouc).

V r. 1894 v Kolíně a r. 1895 v Chrudimi a Mor. Třebové byly pořádány kočovné výstavy živnostensko-hygienického musea vídeňského s přednáškami a demonstracemi, četně od podnikatelů, dělníků a žactva škol průmyslových navštívené.

Zkracování doby pracovní činí neustálé pokroky. Skutečná pracovní doba ve většině velkozávodů klesla na 10½—10 hodin; železárny, strojírny a nábytkové dílny pracují 10 (Praha), některé knihtiskárny, slévárny písma, továrny porcelánové, chamotové, oděvnické a j. toliko 9 hodin (Praha, Liberec, Brno); na 11hodin. době pracovní lpějí pouze továrny textilní a závody s nepřetržitou výrobou (Kr. Hradec). Textilní továrny jsou od let také (se strojírnami) nejčastějšími uchazeči o povolení práce přes čas. Zkrácení doby pracovní nezpůsobilo zpravidla zmenšení, nýbrž někde dokonce zvýšení výroby (Liberec, Opava, Olomouc).

V malých živnostech vynikají předlouhou dobou pracovní obchody detailní, pekaři, hostinští (Praha) a mlynáři (až nepřetržitých 27 hod. v 36 hodinách).

Přestoupení nedělního klidu je v továrnách řídkostí, v maloživnostech však častým zjevem u pekařů, mlynářů, kteří by nedělní klid rádi co nejvíce obmezili (Budějovice), krejčích a obuvníků pro dodělávání prací zakázkových (Praha). Obtíže činí přesné provádění nedělního klidu u tkalců domácích, kteří nemohouce při bídné mzdě mařiti den všední přicházejí v neděli do města nakupovat, hotové zboží faktorovi odvádět a novou surovinu přijímat (Kr. Hradec).

Seznamy dělníků nevedou se pořádně ani u maloživnostníků, ani u některých továrníků (Liberec, Kr. Hradec, Olomouc). Někde označován dělník pro slavnost májovou propuštěný ostatním podnikatelům tím, že datum propuštění (1. máje) v pracovní knížce písmenami bylo vyplněno (Liberec). Mzda vyplácí se pravidelně týdně, v sklárnách, cihelnách, lomech atd. měsíčně, se 14denními zálohami (Praha, Plzeň). Mzda dle času ustupuje mzdě akordní; dlužno toho litovati při těch odvětvích, kde práce je nebezpečna a kde možný úraz při kvapném díle stává se pravděpodobným (Budějovice). I jinak podporuje mzda od kusu povrchnost a nesolidnost práce a vznikání třenic mezi podnikatelem a dělníky.

Ve 2 sirkárnách a 14 faktorstvích cvočkářských v Mýtě podnikatelé nutili dělníky bráti místo peněz zboží z jejich obchodů koloniálních dráže a horší než jinde. Jednomu z nich vyměřil úřad 200 zl. pokuty — bílá vrána mezi obvyklými směšnými pokutami 1—5 zl. pro sebe větší přestupky řádu živnostenského (Plzeň, Budějovice). Porcelánka obvodu plzeňského srážela dělnictvu příspěvky na elektrické osvětlení závodu; v jisté tkalcovně činěny srážky, když dělník v súčtovací době neodvedl určité množství díla (Liberec).

Zprávy uvádějí četné případy, kdy podnikatelé věnovali fondy ke starobnímu a nemocenskému pojištění svého dělnictva, zařídili při závodech vzorné a levné kuchyně, knihovny, lázně, nemocnice, byty a noclehárny, odborné kursy, sklady potravní atd.[13])

Poměry v maloživnostech, zvláště pokud se týče odborného výcviku živnostenského dorostu, nic se nezlepšily. S resignací doznává zpráva ústředního inspektora, že za nynějšího počtu inspektorů ani na účinnou kontrolu učňovství, ani na dostatečnou inspekci podniků maloživnostenských mysliti nelze. Ač prohlédnuto loni 5090 maloživností, jsou to naproti úhrnné masse těchto podniků jen zcela ojedinělé inspekce, a revise častější jest nemožna. „Opakované inspekce maloživností vynášejí na povrch věci, které by se měly pokládati za nemožné“ (Liberec). Maloživnostník nevyrábí dnes, jako dřívější řemeslník, vše, co spadá do jeho oboru, ale přejímá polotovary nebo i hotové výrobky od velkopodniků, aby je buď dohotovil nebo dokonce toliko upravil, připevnil a pod. (obuvník svršky, truhlář zpracované strojem dřevo, zámečník zámky, kování). I jinak řemesla se specialisují, učeň i dělník pracují toliko o jediném druhu výrobků. Technické vzdělání tím klesá, řemeslník i dělník upadá ve vždy větší odvislost od továrníka nebo skladu (konfekce), pro nějž pracuje, a pocifované, třebas nevyslovené vědomí této neznalosti, nedostatku kapitálu a úvěru, neobratnosti obchodnické, jest zdrojem resignovaného pessimismu, který většinu maloživnostníků svádí, prohlašovati

[13]) Ale i opáčné zjevy dlužno konstatovati: „K nejsmutnějším úkazům v oboru hospodářském náležejí bohužel nepravě řídké případy, kde dělníci po 25leté a delší službě dostávají výpověď toliko pro svou skrovnější nyní způsobilost pracovní. Patří k nejtrapnějším úkolům živnostenského inspektora, když žádán jest o zakročení z takovéhoto podnětu, poněvadž již sám akt propuštění zmenšuje nadmíru pravděpodobnost, že by se odvoláváním se k humánnímu smýšlení podnikatelovu dosáhlo něčeho ve prospěch dělníka“ (Kr. Hradec). — Stávek bylo loni inspektorům oznámeno 169, hromadných propouštění dělníků 13.

každý pokus ku zlepšení za nemožný, a nepřáti ani učňům onoho pro budoucnost nezbytného důkladnějšího vzdělání, kterého by ve školách, cvičných dílnách a pod. mohli nabyti a kterého jejich mistři sami postrádají.[14])

Můžeme tedy co do poměrů mistrů, dělníků i učňů při maloživnostech odkázati úplně na svůj referát o inspektorské zprávě loňské (N. D. III. 26.).

Máme na konec zmíniti se o výtkách, jež se nám při čtení zprávy namanuly? Máme podotýkati, že pohřešujeme jakékoliv údaje o závadách mravnostních v poměru podnikatelů k dělnicím, o vlivu průmyslového zaměstnání žen na úmrtnost dětí, bližší údaje o poměrech pomocnictva obchodního, hostinského a pod., o dělnických poměrech ve státních továrnách atd., že inspektoři neúčastní se shromáždění dělnických, jako činí na př. živn. dozorci virtemberští, že leckde barveno růžověji, než se očividně srovnává s pravdou a pod.? Víme, že leckteré zprávy několikrát vrátily se z Vídně inspektorovi k přepracování, že pečlivá ruka Dra. Migerky uhlazovala příliš ostré hrany zpráv, „aby veřejnost tak příliš nebyla irritována“, a že mezi dvěma ohni, vlastním sociálně-politickým smýšlením na jedné a příkazy představenstva i nájezdy mocného liberálního tisku s druhé strany, patří kus mužné odvahy, činiti a říci již to, co konají a ve svých zprávách říkají živnostenští inspektoři. Dr. *Josef Gruber*.

---

[14]) Přemnozí krejčí neumějí střihnouti na oblek, obuvníci nedovedou udělati svršky a pod. A umí-li to mistr nebo některý dělník, musí učeň leckde platiti jemu za to zvláštní honorář.

Rozhledy politické.

Maďarské millenium — Dr. Lueger více než purkmistrem — Volební oprava a ostatní jednání parlamentární — Hlasovala pro vládní návrh volební v českém klubu většina? — Poměry ve straně mladočeské — Politické bitvy bez vůdců — Nedostatek politického vzdělání — Dostatek politické lhostejnosti — Hr. Hohenwarth — Kompromiss moravského velkostatkářstva. Strach před křesťanským socialismem — Paedagogický prostředek — Treitschke a Geffcken — Svorná Francie — Pořád ještě Afrika — Galimberti — Trikupis — Šťastný návrat Koburků — Moric Hirsch.

Noviny a illustrované časopisy plny jsou pohádek o tisíci a jedné noci, kterou teď Budapeštská výstava udiveným zrakům předvádí obrazy živými a neživými. Značná část slaveného politického smyslu Maďarů jistě spočívá v tom, že dovedli a dovedou užít zaprodajné žurnalistiky evropské. Při tom jsou mistři v pořádání všeho, co dělá hluk a effekt. Že by se prostředky tak čistě povrchními dala zbudovat skutečná práce kulturní, nevěříme; proto se maďarismu není co báti. Ovšem není to maďarism všecek a proto na každý způsob je povinností ostatních národů uherských pracovat intensivněji k mravnímu povznesení, vzdělání a uvědomění lidu. Rumuni, Srbové a Slováci ohradili se veřejným manifestem proti budapeštským slavnostem a akademická mládež ve Vídni (také německá), v Praze a j. protestovala stejně a důrazně

Ve Vídni protimaďarský směr přirozeně roste s antisemitismem. Strana antisemitická má již svého purkmistra. Není jím sice po třetím zvolení dr. Lueger, nýbrž jeho figurant; dr. Lueger stal se více než purkmistrem, takořka ministrem bez portefeuillu, s nímž i koruna vyjednává. Jen přímým zakročením císařovým zbavil se hr. Badeni choulostivého sporu. Zatím v táboře antisemitském propukají spory; dr. Lueger sám vystupuje proti Schönererovcům.

Volební předloha tedy byla v třetím čtení (7.) přijata. Mluvit o tom, co znamená volení nepřímé a částečně ústní a t. d. bylo by zbytečné. Jednání ukázalo, že na všech stranách není

dostatek pevných zásad lidových a pokrokových. Kdysi na př. sám Plener učinil návrh na zrušení nepřímých voleb venkovských — dnes strana jeho hlasovala pro volení nepřímé. Někdy se v jednání nepevnost a neurčitost projevila vlastně již komicky, jako právě při hlasování o nepřímých volbách; poslanec Kaiser žádal zavedení přímých voleb v obcích venkovských — ale zároveň ztrpěl, aby tytéž venkovské okresy v kurii všeobecné volily nepřímo. V této kurii také města, jež „nevšeobecně" volí přímo, budou volit nepřímo! A to všecko se odhlasovalo.

Nás ovšem zajímá hlavně, jak se chovala strana mladočeská. Hlasovalo pro předlohu 21 poslanců; proti hlasovalo 14, nepřítomných bylo 9 — takže tedy vlastně pro předlohu hlasovala menšina.

Toto rozštěpení hlasů odpovídá rozštěpení osob a do jisté míry i zásad. Že strana demokratická, usilující o všeobecné právo hlasovací skutečně, pro návrh Badeniův hlasovat nemohla, to se nám rozumí samo sebou. V jistých kardinálních otázkách nesmí se slevovat a zde otázka taková byla. Strana mladočeská ve svém celku není právě stranou skutečně demokratickou. V tom se nikdo nemohl klamat vidoucí, jak strana a její vůdčí orgán se nikterak o to nestarali, aby dosah vlastního návrhu na všeobecné právo hlasovací lidu se stal jasný a aby se podle toho ve straně důsledně postupovalo. Strach před Staročechy a p. Šťastným byl mocnější. Klub vídeňský je, hledíme-li ke věci a ne k heslům, většinou staročeský. Část jeho je mladočeská a ta rozpadá se na frakci více a méně radikální.

S tím faktem musí se tedy politicky účtovat. To však není věc nejhorší. Zlé a velmi zlé je, že voličstvo je klubovní taktikou a politikou „Nár. Listů" úplně zmateno a že se jeví příznaky desorganisace. Kdyby majorita klubu měla odvahu, prostě a nepokrytě říci: chceme jen to a to, vzdáváme se toho a toho — dobrá, voličstvo by vědělo, čí je. Ale to právě se nestává, klub zůstává v podivném pološeru. Vezměme si na př. jen fakt, že posl. Herold, jeden z vůdců a snad vůdce klubu a strany, při tak důležitém hlasování neukázal barvy; zůstal klidně v Praze a nemýlíme-li se, týž den účastnil se ustavující schůze československého spolku. To je politické a parlamentární unikum, že vůdce v hlavních bitvách zůstává doma! To a takové věci ohrožují klub a stranu. Posl. Herold angažoval se pro předlohu v klubu mladočeském a před voliči — a přece se zdržel hlasování a zdržel se v době,

kdy pro stranu jeho především je potřeba jasnosti, určitosti a přesvědčení vůbec. Takové skutky ohrožují stranu více než veřejné potyčky dr. Grégra s posl. Eimem, které, rozumíme-li jim, směřují vlastně k vymanění „Nár. Listů“ od strany mladočeské. Tím šibeniční lhůta bude prodloužena; „Nár. Listy“ budou svému čtenářstvu psát, jak se ta pravá politika nedělala, ony že byly jen poslušný orgán strany atd. a čtenářstvo bude trpělivě číst dále, jak čte posud. Obživne snad kompromittovaný radikalism a — dost. Není smutným svědectvím pro voličstvo pražské, když mu poslanec v této důležité pro stranu době nedovede doporučit nic jiného, než české řeči ve Vídni a obstrukci? Proč pak posl. Šamánek a soudruzi neprovedli obstrukci hned při volební opravě? Posl. Podlipský si na schůzi posl. Šamánka právem povzdechl, že voličstvu schází politické vzdělání — to hlásáme dávno, ale nevidíme, že by mladoč. poslancové v té příčině něco podnikali.

Avšak voličstvo, soudíc podle schůze posl. Šamánka, stává se také politicky lhostejným a to je snad největší chyba mladoč. vedení, že nedovedla hospodařit tím vzrušením, které v roce 1891 bylo. Jen považme, co to znamená, když v Praze v okamžiku tak důležitém, nesejde se voličů více než — 40! (Tolik jich bylo podle udání staroč. listů). Voličstvu se nedostává politického vzdělání, ale dostává se mu dostatek politické lhostejnosti!

Různých osobních třenic nebudeme zde zaznamenávat; jen tolik musíme říci, že osobní vystupování a jednání některých poslanců t. zv. radikalních stranu hodně kompromittuje. Náhodou teď zastávali správnější mínění politické a tím škodí v očích nevyškoleného voličstva dobré věci. Ostatně i to není ve straně již novostí.

Co tyto rozhledy dopisujeme, vláda proti protestu mladoč. strany parlamentu dává projednat berní předlohu; po hlasování mladoč. strany pro volební návrh toto podání „obstrukční“ předlohy je poněkud divné. Vlastně není.

Pro politickou situaci je charakteristické, že hr. Hohenwarth jednání o volební opravě nijak se neúčastnil, zdržev se i hlasování.

Na Moravě velkostatkáři dohodli se na kompromissu, zabezpečujícím ústavákům posavadní državu.

V Praze, 10. května 1896. *S.*

* * *

„Křesťanský socialism je nesmysl“ zní nejnovější okřídlený výrok císaře Viléma, pronesený ústy jeho důvěrníka, známého „krále“ Stumma, jenž se zle rozčertil na křesťanské sociály, prohlašuje je za živel nebezpečnější a podvratnější než samy sociální demokraty. Ovšem „křesťanství“ a „socialism“ jsou dva pojmy novodobému kapitalismu jeden protivnější než druhý, jsou dvě síly, prýštící z dvou protilehlých polů, mravního a hmotného, jež spojeny, tvořily by skutečnou velmoc. Ale pan baron Stumm nemusí ještě zoufati. Liberalism jest v životě hospodářském i politickém v praksi ještě pevně zahnízděn a nemá chuti tak lehce kapitulovat. Tak němečtí svobodomyslníci statečně hlasovali v říšském sněmu proti návrhu na zavedení 12 (!) hodinné maximální doby pracovní v živnosti pekařské.

Zastřelení barona Schradera, k němuž byl dvorní obřadník Kotze komandován, pohnulo zase starou otázkou soubojovou. Mnoho se opět psalo a řečnilo o nemravnosti, barbarství, zločinnosti souboje a výsledek — zase týž, že lidé se budou sekati a stříleti dál. V kulturní době kruppovek a manlicherovek výsledek docela přirozený. A nějaký filosofický flastr se vždycky najde. „Souboj je nutný výchovný prostředek pro vyšší společenské třídy“ pravily Bismarckovy „Hamburger Nachrichten“.

Historiograf Treitschke zemřel. Je-li tendenčnost a národní šovinism přívlastkem dobrého dějepisce, byl Treitschke jedním z nejlepších. Byl servilním sluhou své hohenzollernské dynastie a zbožňovatelem Bismarcka. Ve své zášti proti sociální demokracii šel tak daleko, že i katedrové sociály nízce denuncoval. Skvělou odpověď dal mu v letech 70tých Schmoller. Také bývalý professor Geffcken, autor manifestu císaře Bedřicha, po jehož smrti pronásledován byl nenávistí Bismarckovou, zemřel.

Mnichovský professor Quidde odsouzen pro uražení císaře Viléma na tři měsíce do vězení.

Ve Francii tedy skončil konflikt sněmovny se senátem méně tragicky než se . čekalo. Ministerský předseda Bourgeois buď se cítil se svou sněmovní většinou slabým, aneb ztratil kuráž a pro odepření dalšího úvěru na madagaskarskou výpravu před pány senátory kapituloval, přes to, že nejnověji již i do senátu při obmezeném hlasovacím právu vnikl Bastidem živel socialistický. Pan president Faure s velikým vnitřním uspokojením přijal demisi nenáviděného radikálního ministerstva a po několika nezda-

řených pokusech vybral si nové ministerstvo podle svého srdce — ze sněmovní opposiční menšiny. Ochranář Méline, jakožto předseda, známý Hanotaux, krasořečník Barthou, zuřivý odpůrce vzestupné daně Cochéry, ruský dějepisec Rambaud a orleanovec Billot jsou členy nového „pokrokového", vskutku ale plutokraticky reakčního kabinetu. A ku podivu: ministerstvo nalezlo ve sněmovně většinu, ovšem většinu oportunisticko-monarchickou. A že monarchisté žádati budou svůj honorář, tomu nasvědčuje povolání generála Billota za ministra vojenství, jenž kdysi se vzdal raději mandátu, než aby hlasoval pro zákon, vypovídající prince Orleanské. Tak nalezena mezi republikány a monarchisty dlouho toužená svornost ne naproti nepříteli zahraničnímu, nýbrž naproti socialistům a vzestupné dani důchodové. „Kapsa boháčů v nebezpečí!" jest heslo, pod kterým se ve Francii sešla republika s monarchií.

Škoda, že v té době právě pochován byl León Say, jenž myšlénce této věnoval beztoho celý plodný svůj život. Zbytky starých liberálů prolévají nad hrobem jeho upřímné slzy. Nová škola ekonomická považovala jej již dávno za pouhou antikvitu.

V Italii následky Crispiova regimentu nelze snadno zahladiti, zejména s nynějším parlamentem, jenž byl beztoho jeho stvůrou. Také není Rudini mužem té odvahy a síly, aby dovedl v africkém dobrodružství neohroženě čeliti národnímu šovinismu se shora i zdola. Odtud ty polovičaté prostředky a stálé utrácení lidí a peněz v Africe. Podezřelé pověsti kolují opět v osvobození italské posádky v sevřeném Adigratě. Peníze a slib, že tvrz bude ihned opuštěna, hrály prý v tom zase důležitou úlohu.

Depeše, jimiž Crispi štval Baratieriho do porážky u Aduy, se z archivu sice ztratily, ale podařilo se najíti původní telegrafní proužky a tak zásluha Crispiova v oficiální zelené knize zvěčněna.

V Římě zemřel kardinál Galimberti, bývalý nuntius vídeňský. Byl to úhořovitý intrikán, oddaný více Bismarckovi a trojspolku, nežli papežské kurii, jenž snažil se pletichářsky mařiti politiku státního sekretáře Rampolly. Aspirace jeho nesly se až na místo nejvyšší.

Ve Španělsku provedeny nové volby, při nichž vláda dobyla tak skvělé vítězství, že hlasů pro vládní kandidáty odevzdaných bylo více než vůbec voličů! Na Kubě dal Weyler povstalce podporující americké poddané odsouditi k smrti. Bývalý řecký ministerský předseda Trikupis, jenž se svým politickým

sokem Delyanisem tvořili houpačku, na které jeden druhého střídali ve vládě, zemřel. V posledních letech opustila jej přízeň národa, takže nebyl ani zvolen více poslancem.

Ferdinand Koburský, vrátil se již se své pohostinské okružní cesty po dvorech evropských. Všechny řády, jichž přivezl plné kufry, prý ho tak netěší, jako to, že byl sultánem povýšen na — tureckého feldmaršála!

A ještě jeden nekrolog: baron Moric Hirsch, sice rakouský příslušník ale jinak pravý typ kapitalistického internationála, musil se také rozloučit se svými miliony. Byl jedním ze zakladatelů a sloupů dnešního světového panství židovského.

V Praze, dne 10. května 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Severozápadní dráha dovedla sjednati pro sebe převýhodnou smlouvu; pro tato ujednání na prospěch akcionářů a důsledně na úkor poplatníků denní listy českých stran ze všech sil se namáhají; způsob těchto námah nejeví se ani býti slušným — Kvotová deputace uherská neodpověděla cislajtanské vážnými důvody, spíše si tropí úsměšky z našich odůvodněných požadavků; důvodné strachy o možnost dohodnutí mezi oběma polovicemi říše — Berní reforma má býti skoncována, stav zemských financí a volební právo následkem toho; choulostivé položení i nedůsledné počínání české delegace vůči hospodářským otázkám — Bankovní veliké zisky jsou cizopasným výtěžkem a to také z naší krve.

Čtenářstvo denních listů mohlo v poslední dni nabyti velmi pěkného poučení o tom, jak se vyrábí veřejné mínění v otázkách hospodářských: Vláda dohodla se nedávno s akcionáři severozápadní dráhy o cenu jejich tratí. Souhlasně se všech stran bylo potvrzováno, že stát velikomyslně daroval akcionářům důchod, na nějž nikterak nemohli počítati. Poslanec Kaizl v Národních Listech způsobem přesvědčivým dovodil, že akcionáři dostávají od státní pokladny o 700.000 zl. ročně více, než by jim dle koncessní listiny patřilo, a podobné výpočty přinesla také vídeňská Neue Freie Presse. Sama vláda přiznává, že vykupuje dráhu nad tou cenou, kterou by povinna byla dáti, jenom že roční přeplacení odhaduje pouze něco přes 200.000 zl. ročně. Vládní výpočty však nejsou rozhodně přesné, jelikož účtují na prospěch státní pokladny také zisk, který připadne státu z přeměnění různých prioritních dluhů severozápadní dráhy v půjčky nižším procentem úrokované; zisku toho však by se státu dostalo také tehdy, kdyby dráha sestátněna nebyla i proto je tento počet rozhodně nesprávný.

Ministerstvo nedovedlo vůbec své předlohy obrániti; proti útokům a výtkám, které se vůči dohodnutí činily, poukazovalo se jen na výhody, když do státního vlastnictví přejde dráha tak důležitá pro spojení se sousední Německou říší, jakož i na budoucí stoupání vozby po těchto tratích. Kromě toho počítány všeliké možné i nemožné zisky z toho, že následkem klesání úrokové míry bude lze uskrovniti důchod placený akcionářům

arci teprve až od roku 1906. Tato vyhlídka však je zcela bez podstaty. Akcionáři garantovaných linií (jimž zaručen určitý výtěžek od státu) nemají dle koncesse žádný jiný nárok než na 10 zl. dividendy za akcie a tato dividenda musí kromě toho býti doplňována z výtěžku linií negarantovaných; když se výtěžek negarantované sítě zcela mírně odhaduje, platil by stát nejvýše garantované akcii 9 zl. ročně, 1 zl. by plynul z ostatních linií. Ale dle nynějšího dohodnutí podává stát akciím garantovaným i negarantovaným stejný důchod roční 12 zl. (a kromě toho vydává dluhopisy 300 zl. za akciii 200 zlatých), dává tedy pro garantované akcie (a těch je dohromady 180.000) větší roční důchod aspoň 3 zl. pro každou akcii. Kdyby také klesla u nás úroková míra z nynějších 4% na 3% do r. 1906 — což je velmi nepravděpodobno — dal by se důchod ročních 12 zl. zmírniti na 9 zl. (4% ze 300 zl. je 12 zl., kdežto 3% je 9 zl.) tedy zrovna na tu summu, kterou je stát nyní nejvýše povinen dáti; dává tedy stát v tomto nejpříznivějším případu do r. 1906 zhola zadarmo nejméně 540.000 zl. (3.180.000) a kromě toho zavazuje se splatit místo 36 mill. zl. plných 54 mill. zl. Pro trať negarantovanou nejvyšší dividenda dosud byla 11½ zl., vláda dává 12 zl., tady by se rozdíl nezdál velikým — (při 150.000 akciích asi 75.000 zl. ročně), ale místo 30 mill. zl. vláda slibuje splatit 45 mill. zl. a k tomu by od r. 1905 musila dráha platit důchodovou daň, kterou vláda sama co nejmírněji odhaduje na 350.000 zl. ročně.

Považíme-li k tomu, že severozápadní dráha má příliš vysoké tarify na zboží, že se mnohé zařízení fedruje dosud ve prospěch negarantované sítě, co vlastně je na úkor linií garantovaných, i že negarantovaná síť by se ráda dohodla se státem možná za dosti tuhých podmínek, kdyby nemohla se pak opírati o linie garantované hlavně o dráhu jihoseveroněmeckou (pardubickou), uvědomíme si snadno, v jak nevýhodnou a neprozřetelnou smlouvu tu vešla vláda, i kterak prospěchu svého dovedli akcionáři hájiti nepoměrně lépe, nežli státní správa prospěchů své pokladny. Kterak se dovedou soukromé společnosti akciové připraviti na sestátnění, k tomu nejpěknější doklad podala společnost státní dráhy loni, kdy bývalý ministr hr. Wurmbrand ji mínil převzíti ve státní vlastnictví: Bývá zvykem, že dráhy dávají o výsledcích své vozby prozatímní výkazy příjmů a vydání za uplynulé čtvrtletí; tyto prozatímní výkazy skoro bez výjimky uvádějí hrubý výnos nižší cifrou nežli definitivní súčtování pak ukáže, ale dráha

státní společnosti za první čtvrtletí loňského roku vykazovala prozatímně skoro o 1 mill. zl. příjmů více, nežli konečné súčtování a schodek ten nedovedla ani pozdějšími přebytky po většině uhraditi. Tak klamána veřejnost o pravém hospodářském výtěžku této dráhy nápadným způsobem zrovna tehdy, kdy se jednalo o její sestátnění. Ministr Wurmbrand doporučoval pak své předlohy hlavně tím důvodem, že v budoucnosti se sotva najde tak výhodná příležitost k nabytí tak rozsáhlých linií, jelikož jich výtěžek stále bude stoupati!

Zdálo by se, že stanovisko veřejného mínění bude v té příčině zcela jasné a že zejména denní listy zastupující různé strany českého národa nemohou býti v rozpacích, kterak třeba hájiti prospěchu poplatnictva vůči nezřízeným požadavkům a nárokům akcionářů, kteří dovedli vymoci pro sebe tak příznivou předlohu vládní. O postátnění nebo nepostátnění se tu vůbec ani nejedná. Stát má právo převzíti okamžitě garantovanou trať celkem asi 920 *km* (severozápadní a jihoseveroněmecká) za důchod nejméně o 0·6 mill. zl. ročních nižší nežli tomu dle předloh vládních, a pouze negarantované linie celkem 308 *km* by zůstaly akcionářům asi ještě po pět let; aby tedy se mohla sestátniti celá délka asi 1230 *km*, k tomu se povoluje nejen akcionářům garantované tratě větší důchod 600.000 zl. ročně, nýbrž se ještě přeplácí značně negarantovaný zbytek dráhy.

O chování politických denníků českých stran v této otázce věru je až stydno mluviti. „Národní Listy“ přinesly jak už bylo vzpomenuto, důkladný článek Kaizlův o celé záležitosti, ale za několik dní na to přímo nabádaly poslance, aby — oni jako oposičníci — hlasovali pro celé dohodnutí s akcionáři tak, jak je vláda parlamentu vídeňskému předložila. Každý si z toho může vybrati, co chce, ale poněvadž doporučení vládních předloh bylo v listě uveřejněno později, patrně rozhodly pro akcionáře.

Přímo se hnusí pak to, co v té příčině uveřejnil jiný list vážené české strany, německy psaný, „Politik“. Najednou vzpomenul si a celou řadou úvodních článků začal vychvalovati do nebe veškerá ujednání vládní s akcionáři. Národ český prý by nemohl snad ani existovati, kdyby nebyly veškeré liniie severozápadní dráhy postátněny do 15. května t. r. Žádný člověk soudě dle vždy čistých a nezměnitelných zásad listu prý nebude snad podezřívati „Politik“, že by chtěla straniti germanisující a národu našemu nepřátelské akciové společnosti, ale stát a národ český

prý učiní tímto dohodnutím takovou trefu, že si nelze nic prospěšnějšího ani pomysliti. A na to maluje se všechno tak, jakoby si to nemohla lépe ve svůj prospěch ani sama správní rada severozápadní dráhy napsati, kdyby vydržovala svůj denní list. List tento, který za každé příležitosti bije do mladočeských poslanců, že nedělají vládě Badenově dosti tuhou oposici, kterému není vhod, ani jediná vládní předloha, ať si jedná o volebním právu, o berní opravě neb o čemkoli jiném, najednou celý hoří svatým zápalem pro předlohu, o níž všechny strany i všichni odborníci uznávají, že byla nedovedně a ukvapeně sdělána na úplný neprospěch státu. Ať nám ten svatý zápal někdo vysvětlí! Jak pak kdyby někomu napadlo podezřívati slavnou redakci, že to pathetické vlastenectví na prospěch akcionářů okázale horující má snad ještě někde jinde svůj původ a příčinu svou nežli v čistotě přesvědčení? Vím, že by s největším rozhořčením podobné podezření bylo odmítáno, ale vyvraťte to pak nestranně uvažujícímu člověku, když list přímo všecky chce proskribovati, kteří nedovedou hlasovati pro různé a zbytečné ty prospěchy, jež se mají naděliti akcionářům severozápadní dráhy! Ať prý česká veřejnosť zví všechny jmenem, kdo jsou tak malí přátelé lidu českého, že by se až opovážili hlasovati proti vládní předloze!“ Tak to bylo vyvytištěno v odpoledním čísle „Politik“ (mezi telegramy), zrovna před tím, než bylo poznovu hlasováno o tom, jak se zachová Klub mladočeský vůči předloze. A „Politik“ poslední dobou píše o severozápadní dráze všude na všech stranách, v úvodnících, mezi zprávami o politice vnitřní, v denních drobotinách, v národním hospodáři, tiskem proloženým i neproloženým, snad i mezi inseráty octne se pojednání o tom, že má býti severozápadní dráha okamžitě a za každou cenu sestátněna. Což, aby „Politik“ jednoho dne ještě odhalila, že vlastně jsou akcionáři napáleni a že by se jim místo 12zlatové dividendy měla vypláceti ze státní pokladny 15zlatová? To by přece bylo pravé hájení veřejných zájmů i zájmů českého národa!

* * *

V loňském ročníku těchto rozhledů (v čís. 3.) upozorněno bylo na dílo Matlekovicsovo o uherském národním hospodářství. Tehdy Maďaři se chlubili svým národohospodářským pokrokem a poukazovali hrdě na to, kterak za nabyté samostatnosti stouply maďarské státní důchody — ztrojnásobily se skoro, i když ne-

přihlížíme na výtěžky ze státních železnic. Naproti tomu se důchody cislajtanské sotva zdvojnásobily. To bylo slavným faktem ještě před rokem, kdy Maďaři potřebovali bengal k chystanému otevření milleniové výstavy. Dnes na tato fakta naprosto se již zapomnělo a kvotová deputace maďarská dovozuje, jak prý jsou Uhři ubozí proti naší polovině říše, najednou tu není zlatem všechno, co se dříve tak třpytilo! Příspěvek uherský na společné záležitosti dle dosavadního klíče (31·4% proti 68·6%) je až přílišný, spíše prý by poměrným silám odpovídalo asi 30¾%, proti 69¼%; na požadavek cislajtanské deputace 43·16% proti 56·84% nelze prý vůbec ani ve snách pomýšleti.

A jak toto tvrzení se odůvodňuje! Jakoby se tu čtenářům předkládal nějaký masopustní šprým a ne vážné pojednání tak váženého sboru, jako by jím měla býti 15členná elita obou sněmoven uherských. Nelze prý posuzovati mohutnost hospodářskou dle daní nestejným způsobem vybíraných ani dle počtu obyvatelstva, nýbrž dle skutečného bohatství a blahobytu v zemi. Na to pak následují ukázky, jak se má odhadovati jmění národní a béře se za základ, mnoho-li se v Uhrách platí daně z cukru, piva a líhu, kde přece každému známo, že v Uhrách skoro není pivovarů a málo dosud cukrovarů a že tedy daně tyto z pouhé výroby vybírané (nikoli ze spotřeby) nemohou býti naprosto žádným měřítkem pro bohatství země. To by nám týmž právem v Cislajtanii mohlo také napadnouti souditi na jmění Uher dle spotřeby vína, papriky a slaniny, zajisté by tu kvota uherská vypadla vyšší nežli snad cislajtanská. Také z příjmů nemocenských pokladen dělnických se činí důsledky, kdy přece je známo, že u nás je dělnické pojišťování nuceným a nikoli tak v Uhrách. Kromě toho nasbírali Maďaři tolik různých malicherností a titěrek, aby dovodili, kterak není příčiny ani důvodu podstatného zvyšovati příspěvek uherský na společné záležitosti, že opravdu každého soudného čtenáře musí se zmocniti přesvědčení, jakoby se tu nejednalo o žádnou vážnou polemiku, nýbrž o pouhý výsměch nám ubohým stíženým dosavadním stavem. Mohli bychom ještě všelicos uvésti pánům Maďarům na pamět, co snad opomenuli vypočítati ještě na doklad, že jsou hospodářsky silně za námi pozadu; mohli na př. vytknouti ještě, že je v Cislajtanii nepoměrně více veteránů, hasičů a stříkaček než-li v Uhrách, bylo by to zrovna tak vážným odmítnutím našich nezřízených požadavků, jako se to stalo renuntiem od Maxe Falka vypracovaným. —

Maďaři jsou ve skutečné výhodě, že platí dosud tolik a tolik, a nyní si myslí: „Vy tam v Cislajtanii spekulujte si sami, jak byste nám větší břemeno přidělili, nám stačí prostě se vašemu marnému úsilí vysmívati; proč jste byli kdysi tak hloupí a nepostarali se o budoucí spravedlivější rozměření těchto společných vydání?“ To by asi byla upřímná a nelíčená odpověď maďarská!

Také jednání s bankou nevedlo zase k žádnému cíli a tak nelze ani porozuměti, jak to vlastně bude od r. 1897 v Rakousko-Uherské monarchii s nehotovým vyrováním vypadati. Roztomilé vyhlídky takové zrovna nejsou.

* * *

Konečně se stal rozhodný krok, že berní reforma má býti ještě v tomto zasedání projednána. Pro české poslance bylo postavení tady těžké. Reforma berní přímých je absolutně potřebná a cokoli z parlamentu třeba velmi nedokonalého vyjde, je přece nebetyčným pokrokem vůči nynějším křivdám — tak jsou křivdy veliké. Na druhé straně však se s berní reformou pojila otázka volebního práva, malí živnostníci byli v nebezpečí, že pozbudou práva voliti v městských okresích; zároveň zubožené zemské finance se zhoršovaly, jelikož slevami dosavadních daní přímých (pozemkové, domovní i výdělkové) uskrovňuje se výtěžek přirážek a k nové dani důchodové se přirážky zemské ani jiné nepovolují, jelikož by tím zemská hospodářství se zřekla podílu na výtěžku této daně a obtížila by své příslušníky přes míru — podíl zemským financím vyhražený (3 mil. zl. a třetina z toho, co po slevách daní z výtěžku důchodové daně ještě přebude) byl tak zcela nepatrný, že se tím bídě jejich zhola nic skoro nepomohlo. V obou směrech však vláda je ochotna učiniti ústupky, census volební sníží se z 5 zl. na 4 zl. (ačkoli snížení to je nepatrné celkem) a zemským financím se místo třetiny přebytku daně důchodové věnuje polovina. Ostatně si zemské pokladny mohou pro sebe vzíti všechny slevy daní přímých, neboť slevy ty jeví se vlastně, aspoň pokud se dávají poměrně všem stejně (jak velmožům tak chudákům), nadržováním velkým poplatníkům a tedy něčím neoprávněným. Bylo by tedy zcela správné, aby si je země osobila (na př. ve formě zvýšených přirážek), ale dle nynějšího složení zemských sněmů nedá se na podobné rozhodnutí čítati, jelikož by tím potrefeni byli vlastně velkostatkáři a vlastníci velkých činžovních domů, kteří mají ve sněmích rozhodující hlas. — Po-

volnost vlády — arci poměrně nedostatečná — byla hlavně způsobena rázným usnesením zemského výboru českého, který protestoval proti zasahování do právomoci sněmu v příčině zemských přirážek. Zdá se, že opposice mladočeská vůči těmto proměnám vzdá se aspoň obstrukce při rokování o berní reformě. Aby celá oprava se zmařila, to by se aspoň pro nejtíže dosud daněmi postižené úředníky soukromé a vůbec pro ty, kteří ze mzdy žijí, musilo nazvati přímo pohromou! Klub mladočeský jako již v politických otázkách, jeví žalostnou rozháranost a neurčitost i v těchto hospodářských záležitostech; ukazuje se to při předloze o severozápadní dráze, zrovna jako při reformě berní.

* * *

Dle výkazů vídeňských bankovních podniků akciových byly čisté zisky také za r. 1895 přímo báječné. Vytěžila banka rakousko-uherská čistých 7 mil. zl., úvěrní ústav 6 mil. zl., bodenkreditka 4 mil., banka pro země rak. $3^1/_2$ mil., vídeňská bank. jednota 3 mil., anglorakouská banka a Unionka skoro po 2 mil. zl. Těchto sedm bank má celkem $236^1/_2$ mil. zl. akciového kapitálu a vytěžily 27 mil. zl. t. j. skoro $11^1/_2\%$. Jestliže dividendy nejsou zrovna tak vysoké, nesmí se tím nikdo másti, jelikož přebytky jdou do reservních fondů, čím se opět hodnota akcií stupňuje. Výtěžky tyto z valné části lze zváti vlastně cizopásným bujením, neboť banky tyto jsou pouhými sprostředkovateli mezi dlužníky a věřiteli a pokud by byly ve správě veřejné, mohly by sprostředkování to dělati beze všeho základního kapitálu (dokladem banky hypoteční, zemské a obecní spořitelny) a také nepoměrně laciněji, skoro zadarmo proti ústavům soukromým.

Dokladem toho je na př. česká hypoth. banka zemská, která čítá za zprostředkování půjček 2 zl. ze 100 zl. a to rozdělených na 8 let, kdežto za touž službu si počítá hypotekární oddělení banky rakousko-uherské až 38 zl. (při půjčkách na 50 let). My v českých zemích zvláště bychom si mohli na tyto parasitní výtěžky bankovních ústavů vídeňských stěžovati, jelikož plynou z valné části z mízy naší!

V Praze, dne 10. května 1896. *P. L.*

Rozhledy sociální.

První máj od kongresu pařížského do r. 1898 — Osmihodinná doba pracovní není novým požadavkem ani utopií — Z jednání sjezdu strany socialně-demokratické v Praze — Odborová organisace a třídní boj — Anketa o ženské práci ve Vídni — Vládní úprava pracovních poměrů v podomní výrobě průmyslové.

Svěží, poetický první máj určen byl mezinárodním kongressem dělnickým v Paříži v červenci 1889 k tomu, aby se o něm konaly projevy pro osmihodinovou dobu pracovní veškerým průmyslovým dělnictvem světa, byl však záhy povýšen od dělnictva na veliký mezinárodní svátek jeho, sloužící k přehlídce vojů dělnických, k posouzení moci a vzrůstu strany sociálně-demokratické zvláště v těch státech, kde nemohl býti měřítkem vzrůstu jejího počet hlasů odevzdaných pro stoupence její do sborů zákonodárných.

Přirozeno, že vybrán k manifestaci této první máj. Nejenom — a snad vůbec ne — jakožto u básníků i lidu oblíbený representant jara v plném rozpuku znovu obživlé přírody, nejen pro psychologické účinky jara na podnikavost a celou mysi člověka, nýbrž z důvodů hospodářských. Návratem jara životní podmínky dělníkovy se usnadňují, jelikož nedoléhá naň tak péče o byt, oblek, topivo atd., v řadě průmyslových odvětví (živnosti stavební, oděvní, atd.) a v zemědělství výroba opět se zahajuje nebo značně rozšiřuje, armáda nezaměstnaných se zmenšuje nebo na venek odvádí, boj o zlepšení pracovních podmínek slibuje výsledek mnohem úspěšnější — duben a květen jsou měsíce na stávky nejbohatší a první máj jest jejich bodem kulminačním.

Právě v Rakousku, kde dělnictvo z politického života jest vyloučeno, májová slavnost nabyla nejvýznamnějšího rázu demonstračního. Řetěz stávek a nepokojů byl předehrou prvního svátku v roce 90tém. Ve Vídni drancovány krámy lerchenfeldské, v Bílsku došlo ku srážce dělnictva s vojskem, v Německu, Belgii,

Anglii nebylo skoro průmyslového města bez stávek a krvavých srážek s orgány moci veřejné. V Čechách a zvl. v Praze dělnictvo dobře bylo vedeno, cítilo odpovědnost svou naproti ostatní veřejnosti a oslavilo první máj důstojně veřejnými tábory a zábavou.

V letech následujících první máj uplynul mnohem klidněji. V Německu, Anglii a ve Švýcarsku r. 1891 slavnost přeložena dokonce na neděli 3. května, na kongressu bruselském proklamován ekonomický ryze a fakultativní ráz prvního máje, který měl býti slaven odpočinkem, jenom pokud to poměry v jednotlivých zemích nečiní nemožným. R. 1892 prohlásil sjezd strany v Německu všeobecný klid pracovní 1. máje 1893 za neproveditelný pro nepříznivé poměry obchodní a usnesl se určovati způsob slavení 1. máje rok od roku dle občasných konjunktur hospodářských. Stanovisko bruselského kongressu schváleno na mezinárodním kongressu v Curychu 1893 a 1. máj měl býti spolu demonstrací pro mezinárodní sbratření národů. V Rakousku ustoupil však požadavek 8hodinné doby pracovní do pozadí a vždy určitěji vystupoval v programech slavnosti májové politickými poměry vyvolaný a volebními osnovami vládními i parlamentárními na povrchu udržovaný požadavek všeobecného práva hlasovacího; na pracovním klidu prvního máje setrváno však důsledněji, než ve všech státech sousedních.

Celkem příznivé nebo aspoň passivní chování podnikatelů i úřadů odňalo slavnosti osten násilí a vyzývavosti, dělnictvo samo chováním svým poskytovalo doklad nejen své početní síly, nýbrž i politické zralosti. I letos první máj celkem klidně uplynul. Myšlénka dosíci prázdně od práce, ustoupila ještě více než jindy do pozadí. Ve Vídni prohlášen první máj i za sváteční den pro děti dělnické, jež v stejnokroji dělnickém súčastnily se obvyklého průvodu, a při slavnosti v Prateru strhla se srážka s policií, vyvolaná dle všeho živly nedělnickými. V Praze, ač počet dělnictva nepracujícího byl značně větší než v letech předešlých, odbyla se slavnost v úplném pořádku četnými odbornými schůzemi a táborem dělnickým ráno a zábavou odpoledne.

Vláda, jak obyčejně i letos napřed dala prohlašovati, že zastavení práce v 1. květen ve svých podnicích bude stíhati dle řádu živnostenského, byla však letos ještě překonána textilníky severočeskými, kteří usnesli se do konce na boykotu naproti dělníkům, 1. máj slavivším.

Bylo by však omylem domnívati se, že osmihodinná doba pracovní jest požadavkem, jejž teprve nejnovější mezinárodní ruch dělnický vypěstil. Nehledíc ku Komenského známému a nedávno opět připomenutému rozdělení dennímu, vystoupil již r. 1817, kdy v Anglii dokonce 7—8 leté děti ještě 15—16 hodin denně v textilních továrnách byly zaměstnávány, Robert Owen pro 8hodinný den pracovní, dělnické spolky odborové v Anglii od let 20tých měly na programu tento požadavek, o jehož postupné dosažení bojovaly, v australské Victorii jest 8hodinný den nejen pro ženy a děti, nýbrž i pro horníky, státní a obecní dělníky, topiče atd. zákonem zaveden, a ve všech skoro osadách australských pro cvičené dělníky jest 8 hodin denní práce pravidlem. A jaký jest dosavadní toho účinek? Výrobnost v Australii stoupla, životní míra i stupeň vzdělání dělnictva se zvýšily. Australský dělník chodí do divadel, musei, knihoven, navštěvuje kursy a přednášky a chodí méně do výčepů a hostinců. V Anglii má 8 hodin denní práce valná část hornictva a lze uzákonění její pro hornictvo vůbec v brzku očekávati. Táž doba pracovní zavedena v četných dílnách pro potřeby vojenské, lodní atd. Není tedy 8hodinný den pracovní již utopií, nýbrž opatřením zajisté možným a sociálně-politicky velevýznamným. Jisto však jest, že skutečné poměry i zákonodárství budou tu postupovati krokem velice povlovným, od státu ke státu, od jednoho odvětví výrobního ke druhému, od hodiny k hodině.

Sjezd sociální demokracie rakouské v Praze rokoval na úkor ostatních bodů programu skoro výhradně o volební opravě a organisaci. Čeští delegáti prosadili návrh na federativní organisaci strany sociálně demokratické: národnosti česká, německá a polská obdrží samostatné výkonné výbory, které dohromady budou tvořiti ústřední výkonný výbor, rozhodující toliko v záležitostech všem organisacím společných a doplněný také zástupci Italův a Jihoslovanův. Výkonný výbor české soiální demokracie zvolen bude na sjezdu jejím o letnicích t. r. v Brně.

Rozprava o pokroku sociálního zákonodárství v Rakousku odložena vůbec na sjezd příští, učiněn toliko protest proti zákonu o báňských inspektorech, jak vyšel z panské sněmovny, a prohlášení pro zcentralisování bratrských pokladen v jedinou říšskou (čeští horníci žádali soustředění v bratrské pokladny zemské) a pro trpné stanovisko naproti zřizování potravních a výrobních družstev dělnických, jichž význam materielní jest prý nepatrný

a které odcizují stoupence strany revolučním ideám jejím — názor plynoucí z projevené na sjezdě obavy, že by svépomocná i odborná organisace dělnictva zatlačila časem do pozadí politickou stránku hnutí socialistického a že by zásadní třídní boj ustoupil zápasu za zlepšení poměrů pracovních (doby pracovní, mzdy, a pod.), jako v Anglii. Myslíme však, že dalším rozvojem poměrů třídní boj bude vždy více ztráceti na své zásadnosti, že skutečně již nyní ztrácí a že předáci a sjezdy dobře to cítí a marně snaží se tomu zabrániti. Přes všechny theorie a řeči dělnictvo, i třídně uvědomělé, zná dobře, jak četné úvazky poutají jej nejenom s ostatní neproletářskou společností, nýbrž i s podnikateli a jejich zájmy, a pozná, že nemůže býti cílem jeho odstranění nynějších řádů vůbec a za každou cenu, nýbrž jen jejich příkrostí a nespravedlivostí. A na tomto poli bude snahám jeho přízniva i vždy rostoucí část t. zv. buržoasie, která nespravedlnostmi těmi rovněž trpí, snad v jiné formě, ale právě tak citelně.

Anketa o práci žen počátkem března t. r. ve Vídni zahájená skončena dne 22. dubna t. r., vynesši na světlo nad očekávání bohatý a poučný material k posouzení poměrů v ženské výrobě průmyslové. Zjištěno, že ženy přebírají mužům hlavně zaměstnání zvláštního odborného výcviku nevyžadující, a v poslední době práce kancelářské (písařství, účetnictví vedení knih, pokladny) poskytujíce podnikatelům výhody levnější práce, větší odvislosti a povolnosti k útiskům a neorganisovanosti. Nízká mzda, dosahující sotva polovinu mzdy mužské, nestačí k zaplacení dluhů, učiněných v přečetných dobách bezdělnosti a nutí k přepínání sil horečnou prací akkordní a k práci přes čas mezi přestávkami v dílně a večer v příbytku. O prostředkování práce není postaráno, přijetí do díla, větší nebo menší výdělek nebo propuštění závisí na libovůli dílovedoucího, jehož přízeň si dělnice dary a pod. musí vykupovati. Stárnoucí dělnice nahražují se svěžími silami z venkova a z děvčat služebných, které několika potřebným zručnostem záhy se přiučují. O úplném výcviku v některém odvětví výroby není skoro řeči, jako pracovnice pouhé části výrobku nemůže ženská dělnice přejíti zpravidla ani k jinému zaměstnavateli ani k jinému druhu zaměstnání. Špatné a drahé byty, nedostatečná výživa atd. dodělávají, co vysilující výdělková práce započala. Nejtrudnější snad poměry jsou v zaměstnávání domáckém, na které dosud živnostenský řád a živn. inspekce vůbec se nevztahuje.

Rozhledy časopisecké.

Stará ale poučná historie o venkovském mydláři — Táž historie o mydlářích městských — Mydláři v malém a mydláři ve velikém — Humanita malomydlářská a velkomydlářská.

V jistém českém městě žil před časy rozšafný a povážlivý mydlář. Na vývěsní jeho tabuli nad krámem čtla se v prostředku firma, na levo namalovány byly svíčky, pod nimi nápis: toto jsou svíčky, na pravo pak mýdlo a pod ním nápis: toto jest mýdlo. Městští vtipkáři vysmívali se povážlivému mydláři. Neprávem. Muž ten znal dobře své spoluobčany a — malíře své vývěsní tabule. Neboť mýdlo bylo namalováno tak, že by z něho prostý lidský zrak mohl vyluštit čtverec ementálského sýra a ze svíček makarony. Proto a jen proto přičinil příslušné označení písmenami.

Pan redaktor Pelcl dal si zhotoviti také takovou novou tabuli v 6. sešitě „Rozhledů". Ale nebyl tak rozšafným a povážlivým jako onen venkovský mydlář. Vlastně byl ještě povážlivějším a to jest jeho neštěstím. Malíř prý napsal sice, že jest to mýdlo a svíčky, napsal prý docela též, komu že jsou obě věci určeny — ale p. redaktor označení a určení zničil. A tak si každý kolemjdoucí mohl vybrati: chce-li mýdlo — dobrá, mýdlo; chce-li sýr — dobrá, i sýr to může být. K tomu ještě podávány výklady písemné a ústní: tomu řeklo se, že je to mýdlo pro Vyšehrad, Českou stráž a Radikalní Listy, tomu zase, že pro pány Herbena a Jaroše, třetímu zase, že pro pana Šaldu . . . Pánové Šalda, Sova, Mrštík, Machar ohradili se veřejným zaslánem v „Čase", k nim se připojil dr. Koerner a p. Choc v „Č. Stráži". My řekli svůj dojem v minulém sešitě. Na to nám odpovídají „Rozhledy", že prý „volaly po humanitní taktice", že prý my dobře rozuměli téhle kronice, že jsme chápali, že je kronikáři p. T. úzko z té všeobecné v Čechách vřavy a z toho nihilismu . . . A dodávají: „Kdo chce humanitní taktiku ne pro parádu v knížkách, ale ve všedním denním životě, v drobné, hojné minci a ne ledajakou

relativní, ale tu jedině pravou, absolutní humanitní taktiku — ten je tedy ovce!“

My v „Naší době“ jsme panu Pelclovi nerozuměli, ale počínáme mu rozumět teď. Nám řekl, že kritika p. T. je proti politickým a jen politickým listům: na to my jsme mu řekli, jak jsme jí rozuměli a jak bychom ji chtěli rozumět: obratem ruky p. Pelcl přijímá výklad náš a žádá po nás absolutní humanitu! „Rozhledy“ s humanitou mají rozhodně nehody — sám pan F. V. Krejčí v „Nivě“ ji nazval „nešikovným, netaktickým tahem, hloupou upřímností!“ My tohoto mínění p. Krejčího nesdílíme — upřímnosti v celém tom mydlářství nevidíme. Mydlářská humanita má starý a osvědčený kodex: ruka ruku myje.

Pan Zákrejs v „Osvětě“ také pokračuje ve svém mydlářském kramářství; byl veřejně přistižen, jak přemalovával štítek spisovatelem Reichem namalovaný — počkáme klidně, má-li tolik mýdla, aby se z toho umyl.

Také živnost mydlářská, jak viděti, strádá tlakem velkomydlářství. Živnostenská otázka je u nás dávno palčivá. Není tedy divu, že maloživnostníci hledí si pomáhat podle příkladu velkoobchodu. „Nár. Listy“ napíší vždy svoje: toto jest mýdlo, toto jest vitriol, toto jest petrolej — ale píší tak pod štíty cizí. Ve svém národním velkomydlářství mají tedy poněkud jinou methodu, upozorňujeme naše malomydláře na tu methodu pravé mydlářské velkohumanity. „Nár Listy“ to dělají tak: Na jednom štítě je napsáno, že nynější nacionalism je pověra a fanatism, je to na tom štítě docela jasně vyloženo — „Nár. Listy“ štít ten přemalují, z „nynějšího nacionalismu“ udělají „různá hesla“, hesla rozumí se rozkladná a nenárodní atd. Vidíte, pánové živnosti malomydlářské, tak se to dělá po velkomydlářsku — „nynější nacionalism“ se zfalšuje na „vlastenectví“ a lidé se do velkozávodu jen hrnou a proto ať žije humanita co nejvelkomydlářštější!

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Nákladem J. Otty vyšly právě „Staropražské novelly ze XVI. a XVII. věku“ od dr. Zikmunda Wintera. Winter jest, jak známo, jedním z nejpilnějších pěstitelů vymírajícího u nás genru historického, možno říci, vedle Al. Jiráska jediný. Pro své kulturní obrazy z české minulosti vybral si zvláštní formu — polobelletristickou, polonaučnou. Tím jest postavení kritika vůči němu dosti obtížno. Kdybyste na jeho práce šli s přísným měřítkem vědeckým, dalo by se namítati, že to jsou přec jen popularisační, lehce psané črty — půjdete-li na ně s přísným měřítkem uměleckým, řekne se vám naopak, že zde jde více o historické poučení než o umělecký dojem. Ale přece zase vystupuje Winter alespoň na tolik s nároky belletristy, aby mohly býti jeho práce posuzovány ne jako naučné historické studie, nýbrž jako zvláštní útvar historického genru literárního, ať již jej nazvete črtou, povídkou, kulturním obrazem či jakkoliv. A jsou proto podrobeny požadavkům, které klade umění na genre historický vůbec. Požadavky ty, myslím, dají se zahrnouti v jeden kardinální: maluje-li se historická epocha, ať již v hrubém reliefu či v drobnomalbě detailové, jakou podniká právě dr. Winter, vždycky nechť je skutečně vzkřísena, a ne podávána ztrnulá a balsamovaná, vzkřísena ve svém chodu a životě — a co hlavní: i se vším tím zvláštním pelem, jenž tvoří její specielní vůni, s celým tím osobitým svým oparem, v nějž je zahalena a jenž tvoří, pravda, její omezenost a překonanost, ale také její poetické kouzlo. Tento opar, a tím i toto kouzlo, se ruší, vnikne-li do něho i jen nepatrná molekula atmosféry dnešní a ta tam vniká tím více, čím méně se dovede historický autor zhostiti svého moderního subjektu. Obraz doby starší musí mluviti a jímati sám sebou, svými specielními rysy a barvami — nedovedl-li autor toho, nepomůže mu žádné vměšování se do díla a jeho komentování, naopak v každém okamžiku, kdy se nám kmitne moderní autor za historickými kulissami a kostýmy, ucítíme trhlinu do své illuse. A to se nám děje u obrázků Winterových co chvíli. Nelze popříti, že prostudoval a ovládá, jako tak hned nikdo jiný, spoustu kulturně-historických údajů v nejzevrubnějších detailech. Ale toto znalectví je, myslím, všecko, co je na jeho obrázcích pozoruhodného. Ono to je právě, které se tak povážlivě vtírá do illuse a ruší ji. Kus historické doby nezableskne tu před čtenářem jako samostatný obraz, nýbrž jako pouhý belletristický obal suché studijní kostry. A druhé; čím Winter činí nemožnou uměleckou illusi: nepodává naznačený opar doby čistý a nezkalený. Nezachovává totiž důsledně styl oné době vlastní, veškeru tu zmíněnou její specielní vůni. V tom tvrzení mě nezmýlí ani

archaismy jeho dikce, ta chválená jadrnost a historický ráz jeho úsloví a obratů. Tak na př. chce líčiti „Bál na Malém rynku Pražském", ale počíná o něm mluviti tónem dnešního Pražana. Věže Týnské jsou mu „elegantní", zmiňuje se o „sgrafitech", o „intimním« rázu Malého náměstí atd. Zde stačí jediné takové slovo, aby historickou atmosféru rozfouklo jako práznou fatu morganu. Jinde se snaží sice dosti věrně malovati dobu jejím vlastním stylem, ale že to nečiní důsledně všude a vždycky, že co chvíli vystrčí za historickými osobami svou vlastní tvář, aby ku čtenáři prohodil tu onu poznámku — v tom právě vidím nedostatek uměleckého pojetí této látky. Stará společnost, již si obral dr. Winter, totiž život českých měšťanů, zemanů, kněží a učitelů v XVI. století, má všecky hlavní rysy idyllického genru a v tom smyslu také citově vyznívá. Totiž v jistou onu usměvavou spokojenost, s nímž hledíme na toto kutění malých lidiček v malých poměrech, mezi tím co nad tímto jejich zátiším hřměly obrovité kroky světodějných processů a zvláště pak v soucitnou jakousi ironii. Touto ironií překonává právě autor minulost, ukazuje se nad ní povýšenějším a moudřejším — prostě ovšem proto, že přišel na svět později. U idyllického genru historického jest tuto ironie téměř nezbytna. Neboť historie, jako všecko odlehlé a zapadlé, chce býti pojímána patheticky, jako veliká a významná věc — pojímati historii idyllicky, genrovitě jest něčím, do jisté míry psychologicky nepřirozeným a dá se připustiti jen s užitím této ironie, totiž jen s přikládáním zdánlivé vážnosti tomuto kutění starých pražských měšťanů a bakalářů, ale se skrytým povýšeným úsměvem, naznačujícím, že život těchto lidí s jejich zájmy a starostmi jest dnes v proudu světového rozvoje již něčím nicotně malým a nepatrným. Tato ironie smiřuje pathetické pojímání historie s idyllickým a tento citový ozvuk to jest právě, jímž jsou nadechnuty kulturní obrazy Winterovy. K vysokému uměleckému humoru jest tu sice ještě daleko, ale aspoň tento maličký náběh tu je. Jest také u nás mnoho lidí, kteří čtou Wintera jen pro tento humoristický nádech jeho prací. Opakuji ještě na konec: tyto práce nejsou čistým, jednotným, stylovým útvarem. Mají ode všeho něco: trochu naučnosti, trochu zábavy, trochu vážnosti, trochu humoru. Mají své místo a význam v dnešní popularisační horečce, ale s uměním souvisí měrou nepatrnou.

Podivnou knihu přinesl na literární trh katolický básník A. Chlumecký. Jest to výpravná báseň „Evangelium svobody", o níž sám autor praví v předmluvě, že „chce řešiti a urovnati otázku socialní doby nynější na základě křesťanství a podati důkaz, že ji jinak řešiti nelze!" Nechávajíce tuto otázku socialní filosofie stranou, povšimneme si knihy jen se stránky čistě literární. Jest to pokus o styl apokalyptický, visionářský — vzory: bible, Lamennaisova „Slova víry", Slowackého „Anhelli", Krasińského „Iridion" a jiní polští messianisté, leží tu na snadě. Po této slohové, formální stránce jest „Evangelium svobody" práce čistě imitační. Ale nejen to: pokus o tento zvláštní styl se ani nepodařil. Symboly a vidiny v takové básni musí šlehati jako blesky a kde ty nestačí, musí působiti pouhý tón a rhytmus. Ale toho všeho Chlumecký nedosáhl. Chce svou fantasii vyšvihnouti na ezechielovskou výši, ale zatím

padá co chvíli do tónu prosaického. Podivně se vyjímají mezi apokalyptickými obrazy narážky na moderní politiku, zmínky o telefonech a jiných věcech z prosaického denního života. Hrůzy budoucích válek a převratů čtou se u něho tak suše jako telegramy válečných korrespondentů. Je to chaotická směsice fantasie biblické a verneovské, násilně slepovaných allegorií, strof bez hudebního rhytmu a koloritu. Smělost autorových koncepcí místy sice překvapí, ale neubráníme se na konec závěru, že se zamýšlené dílo nepodařilo. —*pp*—

Dr. *J. Kaizl.*, **České myšlenky,** 1896. Za 1 zl. 20 kr.

Autor snaží se dokázat (proti Masarykovým českým spiskům), že „liberalistická“, „západnická“ a revoluční humanita stala se základem „nacionalismu“ obrodního a tudíž našeho obrození vůbec. I Palacký byl také jen liberál tohoto smyslu. Ve třech dalších částech autor obírá se pojmem státu a politikou našich stran.

Autor nesprávně vyvozuje Kollárovy názory z Rousseaua tím, že z Herdera, Kollárova učitele, dělá hlavně Rousseauovce; při Palackém by chtěl do jisté míry připustit, že Masaryk má pravdu. Tvrzení, že Palacký byl liberál opírá se o nesprávný výklad Palackého aforismu o státu. Palacký sám v Radhosti a v Gedenkblätter svůj poměr k liberalismu objasnil tak jasně a výslovně, že o věci nemůže být sporu. V Radhosti (str. 216) zavrhuje liberalistický názor, jak jej roku 1848 hlásali přívrženci francouzské školy a Rottecka a Welckera; v „Doslovu“ (str. 288) opět výslovně zavrhuje liberalism Rottecko-Welckerovský a vytýká ho dokonce členům své strany (Pinkasovi 290). V Gedenkblätter (303 a násl.) Palacký odsuzuje liberalism co nejdůrazněji, jakožto vědomého a nevědomého propagátora „hrozného nihilismu“. Palacký zde docela určitě povídá, v čem liberalismu musí dávat za pravdu. Avšak neběží pouze o svědectví tak výslovná — celý světový názor Palackého nebyl liberalistický a nebyla liberalistická jeho politika, nebyl liberalistický jeho pojem státu. Za to ovšem „České myšlenky“ samy jsou jakoby zhuštěný projev západnického liberalismu. Prof. Masaryk netvrdí ovšem (i tomu autor nerozuměl), že nebyl a není u nás liberalismu — „České myšlenky“ by musily z takového klamu vyvést každého, neboť jsou toho liberalismu přímo extrakt. *F.*

T. G. Masaryk **Jan Hus. Naše obrození a naše reformace,** 1896. Za 30· kr.

Otisk a doplnění statí v „N. době“ uveřejněných. Udány citáty ze spisů Dobrovského, Kollára, Palackého a Havlíčka, dokazující shodu ideí reformačních a obrodních. Obzvláště spiskem vyniká Palackého filosofie dějin a náboženství a Kollárovy Kázně a Řeči: jsou prvou českou, obrodní filosofií náboženskou a tím spis tento dostává v naší literatuře své nové místo. *F.*

Dr. *Bedřich Pacák,* **Črty k upravení poměrů jazykových v království Českém.** S dodatkem obsahujícím národnostní zákony, nařízení a návrhy. V Hoře Kutné 1896. Za 80 kr.

Dr. *Karel Kramář*, **České státní právo.** V Praze 1896. Za 42 kr. (Politické knihovny vydávané Klubem národní strany svobodomyslné č. 1.)

Dr. *J. Fořt*, **Jádro otázky rakousko-uherského vyrovnání.** Za 22 kr. (Polit. knihovny č. 2.)

Karel Adámek, **Vývoj živnostenské otázky na sněmě království Českého.** Za 90 kr. (Polit. Knihovny č. 3.)

Spisek dr. Pacáka líčí velmi pěkně skutečný stav jazykové otázky, jak totiž úřadové v zemích českých úřadují; co do stránky zákonné, dr. Pacák drží, že poměry jazykové se musejí upravit zákonem nikoli pouhým nařízením administrativy. Žádá, aby všickni úředníci, státní a zemští, uměli oba jazyky. Tento požadavek nedělá se teď z české strany naprosto; „Nár. Listy" již před lety prohlásily, že úředník na př. v Aši česky znát nemusí, prof. Masaryk v nedávné enketě v „Rozhledech" také připouští úředníky jednojazyčné, ale jen nižší.

Dr. Pacák pokládá tuto otázku za kardinální. Je jistě velmi důležitá; ale kardinální otázka sporná leží dnes v rozhraničování okresů a o tom, jaký má být úřední jazyk úřadů nižších a hlavně vyšších (obzvláště v území smíšeném). Úřední jazyk mohl by být německý, třeba by všickni úředníci znali česky.

Dr. Pacák připouští provisorium — lhůtu, do které (10—15 let) by všickni úředníci musili znát oba jazyky. Konečně budiž připomenuto, že spisek v Dodatku obsahuje jazykové zákony (belgický atd.) a návrhy od let 60tých činěné hlavně se strany české.

Spisek dra Kramáře vyšel napřed v „Zeitu", zde podává se česky zvláštní předmluvou. Dr. Kramář, odchylně od svých předchůdců (Kalouska, Tomka a j.) vidí vlastní státoprávní převrat v administrační reformě Marie Terezie z 1749; převrat bělohorský mu znamená méně, než se posud myslilo. Druhý důležitý punkt je podle dr. Kramáře, že kompetence českých sněmů nerozhoduje o státoprávním postavení koruny České: sněmy od 1627—1749 byly bezmocné, absolutní král dělal co chtěl, ale český stát byl nezávislý a samostatný, král sám a dvorská česká kancelář tuto samostatnost představovaly; kompetence sněmů podle dr. Kramáře týkala se jen „vnitřní, konstituční, smím-li se tak vyjádřit, stránky veřejného života". Dr. Kramář také nepokládá pro státoprávní otázku pragmatickou sankci za tak důležitou, jak se to někdy dělalo (od německých centralistů, ale i ze strany české na př. dr. J. Grégrem na sněmě).

V tomto stručném referátě nelze o těchto důležitých otázkách mluvit. Referent souhlasí s významem, který dr. Kramář připisuje reformám (vlastně revoluci) Marie Terezie; znaje stav věci z vlastních archiválních studií je autor jistě historik a soudce kompetentní. Přes to, refent připisuje převratu pobělohorskému význam větší. Zdá se mi, že Marie Teresie proto mohla být tak svéprávnou, protože již nalézala pro svou vůli náležitou půdu. A ta půda byli stavové. Autor dělá příliš moderní rozdíl mezi „zemí" nebo „královstvím" a stavy — před rokem 1848 stavové s králem byli

„zemi“ a „královstvím“. A protože absolutní král seslabil stavy, stalo se, co se stalo.

Šlo by ovšem o pečlivé vyšetření otázky právní. Autor (str. 30) vidí „přirozený vývoj“ v světové tržební politice Karla VI., kterýžto přirozený vývoj stvořil centrální úřady finanční: Marie Teresie nebyla „přirozený vývoj“? Proč tu najednou „skok“ (str. 38)? Proč „příroda“ a „kultura a dějiny“ (str. 42) byly do Marie Teresie (1749) jiné, než od r. 1749?

Práce dr. Kramáře nutí revidovat otázku státoprávní. Běží o náležité vymezení, co je státoprávní samostatnost (jaký má obsah) a to je otázka po t. zv. právu historickém. Dr. Kramář uvádí (str. 5), že podle jeho stanoviska organický rozvoj českého státního práva trvá pouze 150 nikoli 300 let, jak němečtí odpůrcové namítají: činí doba trvání rozdíl v právu? Co vůbec je právo historické? Proč se Palacký a my všickni také dovoláváme práva přirozeného? Dr. Kramář sám po této stránce právní dovolává se (str. 19) Ferdinanda I. Doufejme, že zájem pro státní právo brzy vyzrá v dějiny správy českých zemí, jak byla a se fakticky vyvíjela; od toho lišíme dějiny státního práva, jaké od 1526 až podnes bylo a sice: dějiny právního vědomí účastněných veřejných činitelů (krále, stavů, lidu) a tudíž státoprávních aktů; konečně potřebovali bychom už jednou přesnější vyšetření otázky, jak i v případě neuvědomělosti všech nebo některých těchto činitelů, právo nebylo zrušeno, je-li nějakého veřejněprávního promlčení, jak věc se má s t. zv. Verwirkungstheorie (které se naši politikové roku 1848 velmi úsilně dovolávali proti revoltujícím Maďarům!) atd. Všecky tyto důležité otázky posud v naší literatuře byly řešeny jen mimochodem (dr. Kramář n. př. opírá se zmíněné Verwirkungstheorii) a jaksi ostýchavě. Při tom jistě také padne na váhu význam, jejž má od r. 1848 naše účast v moderním konstitucionalismu.

Dr. Fořt podává tu svou sněmovní řeč. Bylo jí již vytčeno, že nepodává spolehlivých výpočtův a statistických údajů; formulace finančních a hospodářských problémů rak.-uherského vyrovnání není dosti přesná.

V knize poslance Adámka podává se vlastně rozhled po národním hospodářství Čech. V 14 oddílech čtenář doví se o hospodářských poměrech zemědělských, živnostnických, úvěrních a peněžních a do jisté míry i dělnických; je pečlivě sestaveno, co v jednotlivých oborech sněmem podniknuto a co posud navrženo. Tu i tam jsou zajímavé historické upomínky i na doby starší. Autor všude ukazuje, jak naše národní hospodaření vyžaduje promyšleného ústředního vedení; v témž duchu posl. Adámek a Němec podali (v prosinci 1895) návrh, aby zemský výbor předložil statut zemské kommise živnostenské, která by se starala o průmysl vůbec a řemeslo zvláště. Že se zřízení takového orgánu i z politických důvodů doporoučí samo sebou, netřeba vykládat. *J.*

ZPRÁVY.

Ženská práce. Několik mužů a žen různých politických směrů ve Vídni podniklo zajímavou akci. Od 1. března sbírají material o ženské práci. Neskončili dosud, ale i to, co již sebrali, je dosud zajímavé. Omezili se dosud na tyto pracovní obory: knihařství, kartonáži, cukrářství, zlato- a kovotepectví, výzdobu peřím, umělé květiny, pozamentýrství, třídění hadrů, papírnictví (cigaretové svitky, manchety na kytice a p.) šití prádla, výrobu šněrovaček, krejčířství, kloboučnictví, rukavičkářství, kartáčnictví, hřebenářství, vějířnictví, práci na stavbě, pokryvačství, cihlářství a výrobu doutníků. Informace, jak se ujišťuje bezpečné, získány jak od dělníků tak od zaměstnavatelů. Během práce vyšla na jevo některá ne bezvýznamná fakta: Tak na př. ženská práce stále sice v některých oborech řemeslných a průmyslových zatlačuje práci mužskou — a to i v těch oborech, kde je třeba velké síly, vytrvalosti, organismu, vzdorujícího škodlivým vlivům i u silného muže. Při tom třeba uvážiti, že organismus sebe silnější ženy a sebe silnějšího děvčete bývá těžce porušován namaháním, jež normálnímu muži nijak neškodí, leda trvá-li příliš dlouho. Žena spokojuje se s menší mzdou než muž i tehdy, když pracuje s mužem rovnocenně. Ve vytčených pracích kolísá týdenní mzda ženy průměrně mezi třemi až sedmi zlatými. Výjimečně obnáší 8 zl. Daleko největší počet žen nevydělá víc než 4 zl. 50 kr. Vyšší mzdy docilují jen akkordní prací, zvláštní hbitostí a obratností, neb prodlužováním normální doby pracovní doma, nezřídka až přes půlnoc. Zaměstnavatelé řídí se pravidelně (i u mužů) zásadou, aby mzda nepřevyšovala nejnutnější potřeby pracovníků, hledíce snížit výrobní cenu zboží na minimum. Potřeby žen (jak svědčí příklady) cení se níže než u mužů a proto se ženám poměrně k mužům platy snižují. Mzdy uvedené docilují dělnice jen „v saisoně" t. j. v době, kdy ten který obor pracovní vykazuje veliký odbyt zboží (věnce o dušičkách, klobouky damské pro jaro a podzim atd.) Po saisoně buď propouští se vůbec většina dělnic, neb podrží se při umenšené mzdě o polovinu, až tři čtvrtiny: v saisoně přepjetí sil, po saisoně starost o chléb. V této mrtvé době zadluží se dělnice, aby opatřily aspoň věci nejnutnější. Dělnicím, jež po saisoně jsou zcela propuštěny, (a je jich množství) nezbývá než krajní bída a — pokud nepatří do Vídně — nucený návrat domů, neb prostituce. Této připravuje se během pracovní doby půda. Nejen dílovedoucí, i zaměstnavatelé a chefové užívají své

moci nad dělnicemi, dávajíce jim na vůli buď nemravnost neb propuštění. I nedostatečné zřízení místností a p. (společné oblékárny s muži, společné ložnice atd.) k tomu přispívá. I nejnižší mezi dělnicemi, jak z odpovědí jich vysvítá, nejsou zbaveny studu a často těžce nesou tyto poměry. Život dělnic odpovídá nízké mzdě. Spí buď za 80 kr. až 1 zl. týdně v komorách s několika lidmi společně, neb má-li trochu více, najme díru bez vzduchu a bez světla za 4—6 zl. Maso jedí jen v neděli a to ne mnohé. Často zastupují maso cervelaty z odpadků a podobné odřezky. Hlavně živí se kávou, totiž cukrovanou směsí vody, cikorie a falšovaného mléka. Vdané dělnice jsou na tom často ještě hůře než svobodné, když muž se o děti náležitě starati nemůže. Domácí práce, zvláště na děti, pořizuje dělnice jen v noci neb v neděli; při zaměstnání, jež šaty kazí, (na stavbě a p.), zabéře tato práce značně mnoho času. Opatřování šatů a obuvi stojí poměrně mnoho. Větší sumy dělnice nikdy neuspoří, kupuje na splátky a platí dvakrát tak draho. Nedostatek potravy sám o sobě porušuje těžce zdraví dělnic, podporuje hrozné řádění souchotin a způsobuje, že děti jich pravidelně jsou mrzáci. K tomu přistupuje ještě tíže a škodlivost zaměstnání: nečistota místností pracovních, nevětraných a nečistěných leda několikrát do roka, přeplnění místností (v čas inspekce rozutekou se přespočetní po záchodech, sklepích a půdách), nedostatek času k mytí atd. Práce sama často vysiluje, musí-li dělnice dlouho státi, zdvihati těžké předměty, pracovati s jedovatými barvami ve vzduchu, přeplněném škodlivými výpary. U dívek obyčejně se nehledí k těmto zhoubným vlivům a akutní nemoci, jež konečně vysílené tělo popraví, připisují se „nastuzení“. U matek je zkáza očividná, na nich i na jich dětech hojností mrtvého plodu a potracení. Příklady, jež jsou doloženy, jsou hrozné. Rodinný život za těchto poměrů bývá nemožný. Žena je celý den mimo dům, muž stravuje se v hostinci, bídně, děti jsou někde na stravu za 8—10 zl. měsíčně. Školní děti potloukají se ve volném čase po ulicích. Večer sejde se muž se ženou, oba zmořeni, žena vaří, v noci spravuje, pere atd., odpočinek kromě krátkého spánku a duševní nějaké povznesení nemá. Jaký vliv život má na děti i na muže, netřeba doličovati. — Experti s professorem Phillipovichem v čele snaží se nasbírati tento strašlivý material, aby vláda a zákonodárné sbory mohly na jeho základě pokusiti se o záchranu hynoucích dělných tvorů, jimž říká se ženy. (*M. Vogelsang Frauenarbeit. Monatsschrift für Christliche Social-Reform.* 1896. XVIII. 4. seš.)

Slavnostní otevření národopisného musea československého, jež bylo zřízeno ze sbírek výstavy národopisné, konáno ve schodišti Musea v Praze na Příkopě č. 12 ve výroční den otevření Výstavy národopisné, dne 15. května 1896.

Hodnota italské Afriky. Italie činí na východním pobřeží Afriky nárok na značnou plochu země: od „Ras Casar“ na severním břehu Červeného moře, až k ústí řeky „Djuba“ do Indického okeanu, tak že zabírá celou Abyssinnii a s ní sousedící kraje na severu a jihu, zároveň se zemí „Somali“; ve skutečnosti však jest učiněn pokus kolonisační jen v malé části této rozsáhlé oblasti, v Erythraei a pak od roku

1893 málo závažné počátky v některých městech přístavních Indického oceanu. Středem kolonisačního úsilí jest Massava, město s 10.000 obyvately, z něhož Italie systematicky posouvala svoji činnost až do „Keren" a Kassaly. O Erythraeu jedná se Italům v prvé řadě. Měří 87633 qkm a má podle sčítání z r. 1893 214.000 obyvatel, mezi nimi tehdy 3500 Evropanů mimo vojsko (nyní značně více). Kolonie ta stála ohromné sumy, obětované v naději, že v budoucnosti výtěžkem z ní budou vráceny a zmnoženy. Jde o to, jakým způsobem dalo by se z ní těžiti. V dřívějším čase bohatství a rozkvět Erythraey spočíval v obchodu. Massavský přístav jest nejlepší na celém Červeném moři a město samo polohou svojí k obchodu jako stvořeno. Všechno zboží, vozené po Červeném moři má tam přirozenou stanici, z níž lze je rozvážeti do celého světa. V městě tom ústí všechny důležité dráhy karavan z nitrozemí a vskutku kvetl tu dříve výnosný obchod gummy, perel, senny, koží, slonoviny, vosku, kávy, tamaryšků, otroků atd. Zničen byl již po několik desítiletí věčnými domácími rozbroji, revolucemi, ochuzením země špatnou sklizní, karavany od doby panství Mahdiho zastaveny. Oživení obchodu lze očekávati, jen bude-li v Abysinii zaveden opět klid. V poslední době klade se hlavní váha na rolnictví. Půda však není mu příliš přízniva a hlavně nedostatek vody i časté živelní pohromy mu škodí. Konečný úsudek samých ingenieurů zní velmi nepříznivě. Vidí pomoc — možno že i ta jest částečna — v umělém zavodňování a regulaci vodních drah, jež však vyžadovala by ohromného nákladu. Tento nepříznivý soud platí jen o území, nyní vskutku okkupovaném. V svobodné zemi, ve vyšších územích, daří se pšenice, ječmen, kukuřice, len, zeleniny, v nížinách víno, bavlna, banany atd., pravidelně pěstované. (*Globus* LXIX č. 15.)

Mladší generaci hudební vyzývá k organisaci spisovatel a hudebník p. Lošťák otevřeným listem (9. května), z něhož vyjímáme následující úryvky: Vládne-li v kterém odvětví českého umění mrtvolná nehybnost a ztrnulost, tož bez odporu a v prvé řadě jest tomu tak v umění hudebním. Jeť ono již od let cele a výhradně v rukou několika starších pánů, kteří mají toliko své vlastní zájmy a své vlastní prospěchy na zřeteli, avšak o zájmy, tužby a ideály mladé generace nestarají se ani v nejmenším . . .

O provedení, o zrealisování našich uměleckých ideálů jedná se, drazí přátelé. A myslím, že všichni dobře uznáte, že nikdo naše ideály neuvede ve skutečnost, neučiníme-li tak sami! A proto navrhuji, abychom se sestoupili a pořádali každý rok dva velké orchestrální koncerty ve dvoranách Rudolfina, na nichž by se výhradně provedly rukopisné novinky mladých skladatelů posud nevystoupivších.

Jsem pevně přesvědčen, že některá sl. česká korporace našim snahám vyjde laskavě v ústrety, jakož i celá česká veřejnost a umožní nám provedení našeho těžkého úkolu.

Mám právo se domnívat, že tuto nejpalčivější otázku mladého našeho umění hudebního rozřeší co nejdříve slavný výbor „Sokola Pražského".

Dovoluji si Vás tedy, drazí přátelé, již nyní upozorniti na tuto připravovanou akci a vyzvati Vás k horlivé účasti na tomto díle svépomoci!

Střední škola s elektrickým zařízením. — Jest to reálka v Innsbrucku, jež přispěním obce a c. k. minist. kultu a vyuč. pořídila si loni za 2400 zl. pro fys. kabinet malou elektrárnu. Ve fys. posluchárně postavena turbina, universální dynamo a batterie akkumulatorů s příslušnými přístroji pomocnými. Vodní síla odebírá se z městského vodovodu, při jehož vysokém tlaku hydrodynamickém dostačí 3 litry vody za vteřinu k práci 2·6 koň. sil. Přiměřenými opatřeními jest postaráno o chod zcela tichý. Dynamo skýtá proud stejnosměrný neb stejnosměrný současně se střídavým neb stejnosměrný současně s točným trojdobým a může býti užito za motor na proud stejnosměrný; při 1280 otočkách za vteřinu vystačí na 33 žárovky po 16 svíčkách. Z posluchárny vede též jedna větev proudovodu do přilehlé pracovny, jiná do oddělení chemického a jiná do posluchárny chemické, aby tam přiváděla potřebný proud k pokusům elektrolytickým. V posluchárně fys. postaráno v souvislosti s tím o dokonalé zařízení projekční. Turbina může býti od elektrodynamického stroje vypnuta a pomocí transmissi k pohybu jiných strojů upotřebena. — Nehodláme podávati k tomu delšího kommentáře a připomínáme jen, že máme u nás řadu středních ústavů, kde učitel ústavu jest nucen putovati se stroji po třídách a spokojiti se tam s místem a prostředky, jež vystačily koll. filologovi. A bohužel takové poměry vyskytují se nejvíce na ústavech venkovských, kde mládež nemá mimo školu skoro žádné příležitosti něco poučného a podněcujícího shlédnouti. Toho by si měli také všimnouti strážcové národní výchovy.

Husův fond měl 27. dubna slavnostní valnou hromadu; za starostu spolku zvolen professor F r i č. Redaktor H a j n podal zprávu o hospodářských poměrech studentských. „Čas. Pokrokového Studentstva“ přináší ze zprávy tato zajímavá data: Studentstvo české pochází velkou většinou z tříd nezámožných; mezi 2614 posluchači university (vyjma theologickou fakultu) zimního semestru 1895—6 bylo 68½% (1790) těch, kdož byli vydržování jen rodiči; 18½% (486), těch, kdož byli jimi jen částečně vydržováni (nezámožných tedy) a 13% (340) t ě c h, k d o ž b y l i o d k á z á n i j e d i n ě n a s e b e (chudých). Na technice prvých je 437, druhých 126 a třetích 110, nebo úhrnem na obou vysokých školách v Praze nezámožných 612 a chudých 450 (1062) t. j. 31% všeho studentstva.

Při těchto poměrech je stipendií nedostatečný počet 289 naproti 450 chudým studentům. Avšak stipendií se dostává jen 33% chudých a 13·2% nezámožných.

Nadace Jonákova dává z pravidla 4 obědy týdně asi 50 právníkům, Skuherského 2—3 obědy týdně 90—100 (letos 143) technikům. Podpůrný spolek pro Moravany „Radhošť“ udělil loni podpor za 6694·48 zl., podpůrný fond „Purkyně“ při Spolku českých mediků za 1615·17 zl. O „Družstvu Arnošta z Pardubic“ neměl řečník dat.

Ostatní podpůrné spolky jsou malé a nepatrné.

Výnos vlastní práce studentovy, jako kondice, mundantství a překladatelství, je čím dále menší (za kondici i 3 zlaté, za mundantství 30 zl.). Při tom však ztrácí student mnoho času, určeného k vlastnímu studiu.

Počítá-li se 30 zl. — bez kollejného a nákladu na knihy — na měsíc, bylo by potřebí pro chudé a nezámožné (u nich se počítá jen 15 zl. měsíčně) zaopatřiti ročně (10 měsíců) 226·800 zl. Na to připadá ze stipendií 21.795 zl., z kondic 129.000 zl. (číslo spíše větší než menší). z podpůrných spolků 18.000 zl. a ze soukromých podpor 10.000 zl. (nejvyšší možná suma) — což úhrnem činí 178.000 zl. Ničím nekrytou sumu 50.000 zl. měl by ročně opatřiti Husův fond.

Československá jednota ustavila se 7. května. Účel jednoty je jistě dobrý a lepší než jalové provolání, jímž se zakládání nové organisace doporučovalo; noviny totiž ohlašovaly, že prý různá hesla rozkládají naši národní společnost a proto má prý jednota právě v této době sloučit všecky vrstvy ke společné práci. Podle stanov je účelem jednoty: Pěstovati kulturní zájmy československé a podporovati chudou mládež slovanskou. Prostředky spolku: a) Vydávati, rozšiřovati, sbírati, kupovati plody literární a zakládati knihovny; b) udíleti stipendia a podpory mládeži slovanské v Praze, vědecké, průmyslové, umělecké nebo jiné odborné vzdělání hledající; c) veřejné přednášky a rozpravy, vyjma politické; d) pěstovati společenské zábavy. Členové: a) Čestní, kteří pro své zásluhy o spolek valnou hromadou k návrhu výboru zvoleni byli; b) zakládající, kteří jednou pro vždy zaplatili příspěvek 100 zl., aneb platí ročně 10 zl.; c) činní, kteří platí roční příspěvek 5 zl.; d) podporující, kteří ročně odvádějí příspěvek nejméně 1 zl.

Lev Tolstoj o současném umění. Tolstoj dívá se na nynější tvorbu uměleckou zachmuřeně. „Mám v příčině posuzování současného umění vlastní theorii“, pravil k jednomu z ruských spisovatelů. „Jmenuji dekadenty všecky nynější spisovatele, poněvadž z umění jejich zůstala jediná forma tak dalece po stránce technické zdokonalená, že nutí čtenáře, aby zapomněl na nedostatek obsahu. Beletristé současní, i neobyčejně talentovaní, umínili si působiti na obrazotvornost čtenářovu bez ohledu na obsah. Talent a umění spisovatelské mají za úkol vybaviti představu jakéhokoli momentu se všemi podrobnostmi s přesností fotografie. Beletristům daří se to potud, že, čteme-li v povídce o některém pánu, jdoucím k slavnostnímu obědu, máme před očima jeho bílou kravatu, vestu a frak. Spisovatelé, tvoříce svá díla, nerozohňují se po čas své práce a jsou s to vyvolati efekty, aniž co v duši cítili, co by stálo za povědění. To samé vidím na poli soudobé hudby a ve všech oborech umění. V duši úplná poušť — a přece tvoří a píšou s celkovým úspěchem. Umění přestalo být věcí vážnou jako za stara. Když Sofokles tvořil, vléval ve svá dramata, co měl v duši nejlepšího a nejopravdovějšího; proto všechen lid mu rozuměl. Mluvil o věcech, majících všeobecný význam a obsah vyšší, náboženský. (*Plzeňské listy*).

Mezinárodní řeč Esperanto. (Pokus Dra Zamenhofa v Grodně o založení snadně naučitelného všeobecného dorozumívacího prostředku.) Dle úsudku Lva Tolstého řeč Esperanto je daleko lehčí a méně složitá než volapyk. Praví, že za dvě hodiny zcela dobře četl články psané tím jazykem. Lidstvo má být dle evangelia jediným stádem s jediným pastýřem

v čele i rozumí se mu samo sebou, že lidé by se měli umět navzájem dohodnout, mluvit společným jazykem. K takovému nějakému ideálu prý spějí a proto dle jeho náhledu pokus Dra Zamenhofa není bez významu. Esperanto má již mnoho přívrženců, zvlášť v Rusku, Švédsku, Francii a Německu. Klub Esperantista v Upsale vydává časopis „Linguo internacia“, též „L'Etranger“ publikuje jednotlivé články v této řeči. Česká gramatika vyšla od Fr. Vl. Lorence s názvem „Úplná učebnice mezinárodní řeči Dra Esperanta“.

Jak si pomáhají nezámožné americké dívky ku vzdělání? Vstupují do pensionátů a do kolejí se závazkem, určitý počet hodin během dne vykonávati nutné práce domácí na př. umývati nádobí, čistiti místnosti, prostírati na stůl, dohlížeti na prádlo a pod., začež dostávají byt, stravu a knihy a mají přístup k vyučování. Také v čas prázdnin přijímají americké dívky různé služby v rodinách, opatřujíce si tak peněz k dalším studiím. Na nové universitě v Chicagu nepracují sice žačky v koleji samé, ale živí se mimo kolej kondicemi nebo tím, že v určité hodiny vypomáhají ve veřejných bibliothékách, v kancelářích novinářských atd.

Co stojí v Rakousku školní dítko? V Rakousku vydává se nyní ročně celkem asi 45 milionů zlatých od obcí, zemí a státu na obecné školství. Počet školou povinných dětí přesahuje 4 mil.; veškerý náklad na jedno školní dítko páčí se tedy průměrem na 10 zl. ročně. Tímto obnosem zapraví se plat učitele, pořizuje se a vydržuje se školní budova, opatřují se učebné pomůcky, topivo, svítivo a vše ostatní potřebné. Že při hromadném vyučování, jako se pěstuje v našich školách, za 10 zl. ročně možno jenom velmi málo podati, nepotřebuje žádného zvláštního důkazu. Zřejměji nežli žalobami na četné jednotřídky objasňuje se nedostatečný rozvoj našeho školství tím, že na jedno školou povinné dítko právě jenom směšně nepatrný výdajový obnos desíti zlatých připadá. *(Česká Škola.)*

Akademické kursy pro obchodníky zařizuje nyní universita v Basileji a ve Švýcarsku. Prof. Speiser přednáší o právu obchodním, prof. G. Adler o dějinách národního hospodářství, o peněžnictví a bankovnictví. Návšteva těchto kursů předstihla prý všechno očekávání, takže napřesrok počet takovýchto obchodně vědeckých přednášek značně bude rozšířen. *(Obzor národohospodářský.)*

Selské „artěli“ od roku počínají se vynořovat jako nová forma společensko-hospodářská na jižní Rusi. »Artěli“ jsou stara známá výrobní a pracovní družstva ruského lidu, jakési pendent „obščin“ v průmyslovém životě. Novota spočívá v přenesení jich do drobného zemědělí. V Chersonské gubernii stává jich od lonska na sto. Účastníky těchto malorolnických družstev — dle našeho řečeno — stávají se „bezlošadnyje“, rolníci bez koní a bez nářadí — tedy nejchudší. Spojují se k tomu cíli, aby dosáhli snadněji úvěru. Pracují vše a ve všem společně, teprv o hotový výtěžek práce se dělí. „Artěli“ tyto značí nejen „svépomoc“ chudých, ale hlavně i zavádění racionelního hospodářství: pro větší exploitaci (vytěžení) kupují „artěli“ stroje hospodářské všeho druhu. *(Hlídka.)*

Organisovaná dobročinnost. V novější době množí se snahy po organisované rozptýlené soukromé dobročinnosti, která ponechána sama sobě, ne vždy dobrými se béře cestami; účelem těchto snah je dosažení intensivnějších výsledků stejnými prostředky. Tak pojala radikální vláda ve Francii v sociálně-politický program svůj organisování soukromé iniciativy na poli dobročinných zařízení a podporování chudiny za dozoru a kontroly „Conseil Supérieur de l' Assistance publique". V Anglii naproti tomu ocenili již dávno přednosti takové organisace a soukromá dobročinnost namnoze sama se organisovala beze vší iniciativy nebo kontroly státní. Pozoruhodným a následování hodným příkladem v tomto směru je bez odporu londýnská „Charity Organisation Society", která od doby založení svého v r. 1869 vyvinula se v důležitého činitele londýnského chudinství vůbec. Charity Organisation Society je federací 39 okresních komitetů — po jednom (nebo více) v každém chudinském okresu londýnském — a ústředního sboru, Central Concil, sestávajícího ze zástupců okresních komitétů. Úlohou ústředního sboru je propagovati cíle vědomý postup v chudinství, spolupůsobiti s dobročinnými ústavy, povzbuzovati k zakládání nových dobročinných zařízení, rozbírati praktické otázky chudinské, tvořiti odborné komitéty pro zvláštní odbor chudinství (výchova slepců, útulek rekonvalescentů, dělnické byty atd.), sbírati a zužitkovati informace o činnosti ústavů dobročinných, podporovati soukromou iniciativu, překaziti zneužívání soukromé dobročinnosti a konečně podporovati okresní komitéty. Okresním komitétům přísluší vlastní organisovaná činnost chudinská, opírající se výhradně o spolupůsobení dobrovolných pomocníků. Dle stanov mají komitéty vyšetřiti důkladně každý jednotlivý případ, kdy o podporu bývají požádány, učiniti v každém případě vhodná opatření a voliti nejvhodnější způsob podpory, poskytovati bezúročně půjčky anebo státi zárukou, povolovati v pádu potřeby doživotní pense, a postupovati ve srozumění s chudinským úřadem a ostatními dobročinnými ústavy okresu, aby vyvarováno bylo zneužití a „professionální" chudobě. Kromě okresních komitétů působí pod ústředním sborem i odborné subkomitéty, tak na př. komitét pro ošetřování nemocných a rekonvalescentů, který každoročně ve více než 3000 případech lékařské pomoci i jiné podpory poskytuje; tento obor činnosti společnosti v brzku bude doplněn zřízením ústř. vlastní nemocnice. Jiný komitét zabývá se podporováním chudých vystěhovalců, jiný opět zřizováním okresních lidových bank. Společnost sama poskytuje 1089 chudým stálé plné pense. Avšak působnost její vykázati může dobré výsledky i v ohledu morálním; společnost udržuje stálý styk s obecenstvem pravidelnými publikacemi, přednáškami atd., pečujíc tak o pěstování a šíření smyslu pro dobročinnost. Avšak i mimo obor svůj pokusila se již společnost několikráte o rozluštění problému nezaměstnanosti, ovšem, jak snadno bylo lze předvídati, bez výsledku. Okresní komitéty opatřily sice v r. 1894-95 735 osobám práci, ale to je nepatrné procento těch, kdo práci neměli a ji hledali. Problém nezaměstnání nutno řešiti cestami jinými, neboť podpora a práce, almužna a mzda jsou příliš různé povahy, než aby na stejném základě řešeny býti mohly. *(Česká stráž.)*

Škola a lékař.

Píše MUDr. Vladimír Preininger.

Požadavek, který v době poslední se neustále hygieniky opětuje: totiž, aby byla škola a jmenovitě děti školní stálému dozoru lékařskému podrobeny, budí v řadách paedagogů značný odpor, jejž s nimi sdílí i obce — ovšem z důvodů finančních. Poněvadž pak se domnívám, že otázka ta jest důležitá a vážného rozhovoru hodna, chci též širším kruhům podati krátký náčrtek toho, čeho chce se institucí stálého lékařského dozoru ve škole docíliti, a probrati důvody pro i proti němu uváděné.

Přirozeně počneme s důvody, kterými hygienikové-lékaři svůj požadavek podpírají.

Jest všeobecně známo, že škola obviňuje se jako původ mnohých nemocí, které se obyčejně souhrnným názvem: „školní nemoci" označují. A tyto jsou hlavním důvodem pro instituci „školních lékařů": že prý zabrání se vzniku valné většiny chorob dětí školních, budou-li tyto podrobeny stálému dozoru lékařskému. Abychom mohli posouditi, pokud jest tvrzení takové správným, musíme si všimnouti: 1. zdravotního stavu dětí ve stáří od narození do 6. roku, kdy povinnost školní počíná, a 2. rozšíření t. zv. školních nemocí.

Není pochyby, že útlý organismus dítěte jest náchylnější k nemocem a tím i k smrti; tato náchylnost (disposice) jest největší do 1. roku, načež klesá. Uvedeme tu na doklad pouze zprávu o Praze, jak ji nalézáme ve „Statistické knize města Prahy a okolí"; v tabulce té udán počet absolutní a v závorce procentualní celkového čísla úmrtí.

Úmrtí	roku 1890	1891	1892
do 1 roku	2092 (27%)	2010 (26·9)	2385 (31·1)
1—5 „	1160 (15%)	1089 (14)	1093 (14)
5—10 „	221 (3%)	206 (2·7)	215 (2·8)
10—10 „	102 (1·2%)	111 (1·5)	91 (1·1)
od naroz. do 15. r.	3575 (46·2%)	3316 (45·1)	3784 (48·9)
celkové úmrtí	7743 osob.	7578	7704

Z toho vidíme, že v Praze a předměstích jest ze všech zemřelých téměř polovina (průměrně 46·7%) dětí do 15 let; počítáme-li pak pouze tyto, připadá z nich 91% (!) na děti od narození do 5 let. A poměry ty nejsou jen ve velkých městech, nýbrž i na venku, takže na př. v Čechách za r. 1892 ze všech zemřelých (163.938 osob) bylo:

dětí od 0 do 1. roku 56905 — 34·7%
„ 1. do 5. „ 21380 = 13·0%
„ 5. do 10. „ 4641 = 2·7%

Z číslic těchto, úmrtnost udávajících, můžeme souditi částečně i na nemocnost dětí: neboť umírá-li tak mnoho dětí před ukončením 5. roku, zajisté jest i mnoho nemocí mezi nimi, ba lze tvrditi, že není jednoho děcka, které by před vstoupením do školy aspoň jednou churavo nebylo.

Toto poznání jest důležité a zajímavé: jsme-li totiž přesvědčeni, že dítě vůbec jest velmi náchylné k onemocnění i že před dosažením 6. roku prodělává choroby, které organismus jeho seslabují, nebudeme všechny choroby, které se po čas školního věku u toho neb onoho dítěte vyskytnou, pouze na vrub školy samé sčítati. A byť bych tedy nepopíral, že jsou jisté nemoci, které hlavně vlivem školy vznikají neb aspoň valně se zhoršují, dovoluji si tvrditi, že většina tak zv. „školních nemocí" vzniká již v době před 6. rokem, že tedy je přináší dítě s sebou a že na dalším jich vývoji se škola i pobyt mimo školu stejným dílem účastní.

To ještě jinak možno odůvodniti. Vyšetřováním žáků totiž nalezneme, že žáci z rodin méně zámožných, z tříd pracovních, vykazují větší procento nemocí než žáci z kruhů lépe situovaných. Dobře můžeme to pozorovati v Praze, kde jsou jisté okresy určitými třídami obývány, na př. VII. část lidem dělným, V. část

chudinou i nádenníky: tu školy v těchto okresích vykazují více žáků churavých a slabých než v jiných čtvrtích. O tom jsem se sám z vlastní zkušenosti přesvědčil.

Proberme si nyní jednotlivé, ovšem jen hlavnější „školní nemoce“ a podívejme se, jakou měrou asi škola sama ku jich vzniku přispívá.

Na prvém místě nutno uvésti krátkozrakost (myopii), kterou lze za skutečnou nemoc školní pokládati: neboť jen málo případů vzniká před 6. rokem, ale jakmile děti vstoupí do školy, množí se mezi nimi valem krátkozrakost. Vysvětlení jest dosti snadné. Pokud dítě neumí čísti ani psáti, hraje si ve volné přírodě a hledí na předměty dostatečně oka vzdálené. To se změní ve škole: dítě dostane knihu do ruky i pisátko, a učí se hleděti do předmětu bližšího, do knihy, kde nezvyklá písmena namahají jeho zrak. Dítě zvyká si proto držeti knížky blíže k očím — a tím samo razí jaksi cestu krátkozrakosti! A mimo to i jiné vlivy (nepřiměřené, hlavně umělé světlo, lesklá tabule školní a j.) přičiňují se ku kažení zraku, jež doma se sice ještě zhoršuje, ale přece jen ze školy přináší.

Uvedeme některá čísla na doklad, jak se zrak školou kazí. Motais vyšetřil asi 5000 gymnasistů a nalezl: v nejnižší třídě 0%, ve středních třídách 17%, ve vyšších 35% a v nejvyšších 46% krátkozrakých; v Paříži pak shledáno mezi dětmi 7—9letými 1·9%, 10—11let. 6·9%, 12—13let. 14.8% myopů. V Mnichově nalezeno v 1. třídě obecné školy 3·6%, ve 2. tř. 4·9%, ve 3. tř. 7%, ve 4. tř. 9·4%, v 5. třídě 10·8%. Cohn vyšetřoval žáky různých škol německých a nalezl: v I. tř. 27%, ve II. tř. 36%, ve III. tř. 46%, ve IV. tř. 55% atd. Týž autor nalezl, že krátkozrakosť mezi dětmi v městech jest mnohem rozšířenější než na venkově: na ony připadá 26·2%, na venkovské děti jen 1·4% myopů.

Vidíme tedy, že postupem času, přibýváním nejen hodin vyučovacích ve škole strávených, nýbrž i množením učiva domácího se zrak oslabuje, a tudíž můžeme vším právem krátkozrakosť jako nemoc školní označiti.

Ale přes to nelze ji zcela pouze vlivem školy vysvětlovati: dle mnohých autorů mimo přímé myopii působící škodliviny jsou tu okolnosti, které nemůže osoba dotyčná přemoci. Jsou to jednak dědičnost (totiž že myopie se přenáší z rodičů na děti), jednak útvar očnice (schrány koštěné, v níž zenice oční leží); tento pak v tom směru na oko působí, že nízká očnice stlačuje zenici

v průměru kolmém a tudíž jsou oči, které samy sebou ku krátkozrakosti takřka stvořeny jsou (Stilling, Pflüger a j.).

Ze smyslových orgánů ostatních trpí prý ve škole ještě u c h o, a to hlukem, napnutou pozorností, vnikáním prachu a jiných cizích těles a pod. Tyto důvody však jsou velmi slabé; neboť to vše může se i mimo školu státi, ba snad ještě spíše mimo ni, než v ní samé. Proto „naprosto nelze v žádném směru školu obviňovati ze chorob ucha" (Netolitzky).

Další chorobou, která vedle myopie se za pravou nemoc školní pokládá, jest b o č i t o s t p á t e ř e (skoliosis); zoveme tak zkřivení páteře směrem v pravo a v levo od čáry střední. Nemohu souhlasiti s oněmi autory, kteří pokládají vliv školy ve směru tom přímo za hrozný. Měl jsem sám příležitost vyšetřiti mnoho set dětí, aniž bych pozoroval nějaký větší počet dětí s páteří bočitou. A kde se táž dala zjistiti, byla obyčejně, ba vždy podmíněná základní nemocí, datující se od narození neb z dob předškolních. Touto nemocí bývá v největším počtu případů křivice, která i jiné nepravidelnosti kostry působí; dále jde o děti slabé, krticemi stížené, nedokrevné, vůbec o děti z rodin v bídných poměrech žijících.

Na doklad tohoto svého mínění uvedu tu též mínění dvorn. rady Brumera, universit. prof. Klausnera a štáb. lékaře Seydela. Tito vyšetřovali 2124 žáků v šesti školách o 44 třídách a sice 500 hochů a 552 děvčat v 1. třídě, 581 h. a 491 d. ve 2. třídě a nalezli v 1. třídě hochů 36·6% křivice a 1% skoliosy, u dívek 30·6% křivice, 1·6% skoliosy; ve 2. tř. 30·4% křivice a 0·8% bočitosti u hochů, 25·4%, resp. 2·4% u děvčat. Tedy celkem 30·7% dětí rachitických a 1·4% skoliotických. O bočitosti páteře pak jmenovaní autoři výslovně praví: „Všechny případy této chorobné změny jevily známky křivice a n e m á t e d y š k o l a n a v z n i k u v š e c h t ě c h t o s k o l i o s v l i v u h l a v n í h o."

Vznik bočitosti páteře ve škole vysvětluje se hlavně nepřiměřeným sezením dětí při psaní v lavicích špatných, stavbě těla a jeho držení neodpovídajících. Nepopírám, že nynější (některé) lavice školní nejsou dokonalé, a že se v nich nepohodlně sedí; ale vliv toho sezení ve škole není veliký. Musí se uvážiti, mnoho-li hodin vysedí dítě za den v lavici školní: v 1. třídě obecní dopoledne $1\frac{1}{2}$—2, odp. $1\frac{1}{2}$ h., ve 2. tř. celkem 4—5 h., ve 3. tř. a vyšších 4—6 hod. — a tu ještě má přestávky k proběhnutí a zotavení. Dovoluji si tu tedy otázku, kterou nechť si laskavý

čtenář sám zodpoví: může vliv 5—6hodinného, přerušeného sezení míti tak značný vliv na páteř, aby trvale se zkřivila?

Pokud se týče vlivu školy na celkovou výživu dítěte, totiž na vznik poruch trávení a z toho plynoucích nemocí (slabosti, nedokrevnosti a p.), bývaly a jsou tam častější, kde školní budova jest nehygienicky stavěna. V budovách starých, s místnostmi nízkými, malými, přeplněnými, kde o světlo i vzduch bylo špatně postaráno, vznikaly snadno zmíněné choroby, jak jest si snadno vysvětliti: neboť útlý, ještě se vyvinující organismus potřebuje velmi dobrých podmínek — a ty v takových místnostech nenalezl. Ale odstraňováním starých budov a stavbou školních „paláců“ mizí stesky na onen vliv, a lze říci, že celkových chorob pouze vlivem školy vzniklých, není.

Ovšem má škola v jiném směru vliv na tvářnost dětského života: nejen sezením ve škole, nýbrž úkoly domácími zabírá dítěti mnoho času a nutí je seděti doma, v místnosti často vzduchu i světla postrádající; tím pak snadno se poruší rovnováha ve výživě dítěte.

Mnohem více však než na porušení trávení, poukazuje se na choroby čivové soustavy, které přetížením žactva vznikají. Nemohu probrati celou tuto otázku, jež se těší poměrně veliké literatuře;*) toliko některých věcí se tu dotknu. Pochybovati nelze, že jest dosti obtížno, vyměřiti učivo tak, aby nevznikalo přetížení mozku dětského, jež nepřiměřenou prací duševní může mnohé škody utrpěti. Vždyť v téže třídě jsou žáci různé schopnosti a chápavosti; těm všem najednou nelze vyhověti a proto jistá část žáků bude vždy přetížena! Ale na druhé straně musí se přece najíti střední cesta, aby vyhovělo se jak vychování duševnímu tak tělesnému vývinu.

Proud doby působí, že učivo ve školách se neustále přimnožuje: každý chce slouti „vzdělaným“, kterýž pojem vysvětluje se tím, že prý „vzdělanec“ musí znáti vše — ovšem povrchně, ale přece jen aby dovedl o všem mluviti. A proto udržují se na mnohých školách předměty, které buď ničím ku vzdělání nepřispívají buď svým rozsahem příliš mozek žáků obtěžují. Nikdo mi na př. neupře, že tak rozsáhlé, zdánlivě důkladné a přece povrchní studium klassických jazyků není rozumné, zrovna jako

*) U nás psal o věci té prof. Thomayer ve zvláštním spisku (nákladem „Bursíka a Kohouta“ vydaném).

učení druhému zemskému jazyku na školách obecných. To ovšem není předmětem mého článku — ale uvádím to na důkaz, že přetížení jisté jest na školách obecných i nižších třídách škol středních.

Nemoci a choroby, jež následkem větší duševní činnosti vzniknouti mohou, jeví se různě dle celkového stavu a povahy dítěte. Nejzřejmějšími bývají u dítek slabých, nedokrevných, hlavně pak u těch, v jichž rodinách nervové a mozkové choroby se z pokolení na pokolení vlekou.

Byť bych v pověděném byl popíral onen tak zle líčený vliv školy na zdraví dětí, přece nepopírám jej zcela: že škola může ne-li působiti nové, aspoň zhoršiti starší chorobné zjevy, jest naprosto nepochybné. Proti tomuto seznání odpadají veškeré, celkem malicherné důvody proti požadavku stálého školního dozoru. Jsou to: finanční náklad, omezování svobodné vůle rodičů, seslabení významu učitele.

První bod — náklad — není protidůvodem; kde jde o veřejný, celého státu se týkající zájem, nesmí se litovati peněz — zvláště dokáže-li se, že prospěch ze zařízení toho jest v poměru k nákladu.

Pokud se druhých dvou bodů týče, lze odpověděti společně.

Zákonem nařízeno jest, posílati děti do školy. Již to jest obmezení osobní svobody; vždyť by se mohlo říci: co jest státu po tom, nechce-li někdo uměti čísti neb psáti? Nikoliv tak; prospěch všeobecný vyžaduje, aby povšechné vzdělání lidu se šířilo — a proto vydán zákon nucené návštěvy školní.

Ale nutí-li stát, aby všechny děti do školy chodily, musí se postarati o to, aby nevzešla jim z toho škoda, aby byl škodný vliv školy i domácího učení na zdraví žáků — ne-li zcela odstraněn — aspoň co nejvíce možno zmírněn. A proto jako se učitelstvem stará o výchovu duševní, musí a má se postarati vhodným způsobem o výchovu těla. Jen lid duchem i tělem zdravý jest pevnou oporou státu, země! Nebyl by tedy význam učitele nijak oslaben, kdyby vedle něho, o ducha pečujícího, byl tu někdo, jemuž by péče o tělo žáků byla svěřena.

A tím může být jen lékař. Jeho úkolem bylo by tedy: upozorňovati na všechny nedostatky a škodlivé okolnosti, jimiž může se zdraví dítěte porušiti. Jakým způsobem by se toho dosáhlo?

V tom jsou dvoje mínění: jedni hájí zásadu samostatných školních lékařů, kteří by měli pouze školní zdravotnictví na starosti — druzí tvrdí, že stačí stálý dozor lékařský prováděný posavadními obecními (obvodními) lékaři. Abychom mohli otázku tu rozhodnouti, musíme si úkol školního lékaře podrobněji vyložiti. Jemu by náleželo:

1. býti členem okresní školní rady; 2. býti přítomen stavební komissi o školách; 3. dohlížeti na budovu školní a místnosti veškeré v ohledu zdravotním; 4. dbáti stavu zdravotního dětí, což by konal asi takto: *a)* prohlédl by na začátku školního roku všechny děti škol přikázaných, hlavně vstupující do 1. třídy, a všíml si jich výživy, kostry, zraku i sluchu; *b)* stopoval by vliv učení na čivstvo a smysly, pročež by musil občas (snad měsíčně aspoň jednou) opět děti všechny vyšetřiti; *c)* všímal by si těchto, nejeví-li známky nemocí nakažlivých.*)

Úkol takový je značný, ale mělo-li by se radikalně zdravotnictví školnímu pomoci, musil by se cele vykonávati. Pouhý povrchní dozor nestačí; ten se ostatně již nyní vykonává a právě proto, že nestačí, ozývají se hlasy, aby dohled lékařský ve školách svěřen byl samostatným lékařům. Neboť jen tací, majíce na starosti pouze školu, by mohli plně a svědomitě úkol shora stručně vylíčený vykonávati.

A mínění toto se šíří: mnohé obce samy (prozatím jen větší, na př. Lipsko, Paříž, Budapešť a j.) kloní se k tomuto názoru a ustanovují zvláštní školní lékaře.**) Tak na př. v Lipsku je 15 okresů se 3000—4000 dětí, v Pešti jsou na gymnasiích lékaři učiteli hygieny a zároveň „školními lékaři“, ve Francii je departement de la Seine rozdělen ve 114 okresů s 20—25 třídami školními, z nichž pro každý je ustanoven lékař (v Paříži bylo r. 1889 celkem 126 školních lékařů) atd.

* * *

Hlavní věc ponechali jsme si na konec, totiž zmíniti se o výhodě a prospěchu, které by obyvatelstvo ze zřízení

*) Jak známo, šíří se právě pospolitým přebýváním žáků ve třídách často rychle nákaza, neboť dítě již nemocí nakažlivou stižené, ale příznaky nejevíce, dochází mnohdy déle do školy, kde nákazu šíří. Nejde jen o nemoce prudké (spálu, záškrt, spalničky a p.), nýbrž i vleklé (svrab, tuberkulosu a p.)

**) V Praze vykonávají dozor lékařský v obecních školách městští okresní lékaři; ve školách středních není žádného dozoru.

takových lékařů mělo. Částečně jsem již nahoře tu a tam naznačil, v kterém směru by instituce taková dobrou byla; než bude dobře pověděné doplniti, aby potřeba školních lékařů byla i širšímu obecenstvu jasnou.

Pravil jsem z počátku, že téměř každé dítě prodělá nějakou nemoc, než vstoupí do školy, a uvedl jsem i číslice, ze kterých vysvítá, že mnoho dětí do školy přichází se zárodkem nemoci, jež pak může se vlivem školního života zhoršiti. Přes to tedy, že dokončení roku 6. béře se za dobu, kdy dítě tak duševně i tělesně je vyvinuto, aby mohlo s prospěchem učení se zúčastniti — jest dosti dětí, které ve věku tom nejsou toho schopny, ba pro které lépe by bylo, ještě jeden rok doma stráviti.

A tu jest první úkol lékaře školního: vyloučiti z hlásících se do 1. třídy všechny slabé a nemocné. Zvláště tyto: neboť mnohý žák chodí nemocen do školy a to jen z trestuhodné nedbalosti aneb nevědomosti rodičů, ač by třeba bylo jen bedlidlivého léčení, aby dotyčný brzy se pozdravil.

Tomu by se i dalším pozorováním žáků odpomohlo a zajisté by každá rodina byla ráda, kdyby školní lékař upozornil na skrytou nemoc jejího dítěte. Ale tato dohlídka lékařská měla by i jiný účinek a to ten, že by rodiče dbali pečlivěji zdravotního stavu dítěte, jen aby se uvarovali napomenutí ze — školy. A v dalším tedy šířilo by se nepřímo porozumění pro zdravovědu do širších a širších kruhů.

Vedle toho by stálý dozor lékařský zabránil vzniku aneb zhoršení jistých nemocí, jmenovitě krátkozrakosti. Jeť právě u dětí, které by snad dědičností neb útvarem oka jevily disposici ku vzniku onoho neduhu, důležito pozorovati zrak a posaditi dítě ve škole tak, aby dobře vidělo i do své knížky i na tabuli. — Dále u dětí slabých, stopy křivice jevících, zamezilo by se prohlížením kostry (páteře) bočitosti a jiným znetvořením téže; poněvadž by opět poučení rodiče uposlechli ochotně rad školního lékaře, jak mají o dítě své doma pečovati.

Ba i samému vyučování by bylo částečně prospěšno. Na př. jsou děti nedoslýchavé, které stydí se s tím svěřiti a pokládány bývají za nepozorné. Vyšetřením sluchu sezná se příčina špatného prospěchu — a často po malé operaci (odstraněním cizího tělesa, ztvrdlého mazu a p.) zmizí nedoslýchavost úplně!

A což není potřebí dosti často první pomoci ve škole, zakročení při padoucnici i posunčině, poučení dětí, jak mají se cho-

vati, aby zdraví své uchránily? Lze tvrditi, že ani není možno důkladně vše uvésti, čím by stálý lékařský dozor nejen škole a duševní výchově, nýbrž i tělu dětí i zdatnosti dorostu našeho prospěl. Snad na venkově, kde poměry pro školní děti jsou méně choulostivé, není nutno zavésti stálé školní lékaře a stačilo by jen zavésti řádný dozor, který by se svěřil posavadním obvodním i obecním lékařům; ale ve větších městech, kde steré nebezpečí hrozí zdraví útlého našeho dorostu, jest ustanovení zvláštních, jen škole sloužících lékařů nutností. Samo ministerstvo naše všímá si hygienických požadavků na školách (výnosy z r. 1890 i 1895, zavedení učení tělovědě a hygieně na paedagogiích a j.); proto jest jen krok k tomu, aby zdravotnictví školní svěřilo se odborníkům — lékařům.

A ve prospěchu všech si přeju, aby praktické provedení požadavku onoho bylo brzy uskutečněno.

O zásadě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovnictví
se zřetelem na rakousko-uherskou banku.

Píše Dr. Cyrill Horáček.

(Pokračování.)

2.

Zajímavý a v cedulovém bankovnictví ojedinělý vývoj poskytuje banka rak.-uherská. Byvši založena v době, kdy absolutistický centralism dospíval v Rakousku svého vrcholu a pokládán byl za alfa a omega celé vnitřní rakouské politiky, obdržela přirozeně organisaci čistě centralistickou. Jedna banka, jedno ředitelstvo, jedna bankovka: to bylo posvátné heslo nedotknutelné praksí a theorií. Ať osudy banky byly jakékoliv, jakákoliv její politika, jakýkoliv vliv a styk státu, ať prodělávala doby dobré neb zlé, od nejtužšího centralismu ve správě a činnosti bankovní nikdy nebylo ani o píď ustoupeno. Jen k jednomu ústupku od přísného centralismu donutila správu bankovní železná nutnost: k zřizování filiálek. Ačkoliv nejen banka, nýbrž celý aparát politický systematicky pracoval k tomu veškerý hospodářský život soustřediti v sídle bankovním a politickém centru říše, ve Vídni, přece vlastní silou, bez podpory ba proti intencím centralistických vlád vybujnělý hospodářský rozvoj jednotlivých království a zemí, především vysoce průmyslných zemí koruny České, donutil banku cedulovou, aby ve vlastním svém prospěchu před tímto stavem věcí nezavírala očí. A tak vznikla první filiálka rak.-uherské banky, jež měla za účel především diskont směnečný, r. 1847 a první tato filiálka zřízena byla, což jest charakteristické, v Praze, nikoliv snad v Pešti. Roku 1858 bylo již 18 filiálek, z čehož 13 připadalo na nynější Předlitavsko a 5 na nynější Uhry, do roku 1868

rozmnožily se filiálky jen o 1 v Předlitavsku a 1 v Uhrách a r. 1878, kterýžto rok pro dosavadní upjatou centralisační organisaci banky byl osudným, bylo v Předlitavsku filiálek 19 a v Uhrách 6.

Tohoto roku totiž centralism banky obdržel ránu smrtelnou, z níž se nikdy více nezotaví. Politický dualism, jenž r. 1867 rozpoltil dosavádní rakouskou monarchii ve dva státoprávní celky, nestanul ani před poslední baštou starorakouského centralismu, rakouskou národní bankou. Ovšem nesly se původně separatistické tendence maďarské mnohem dále, cílem jich byla samostatná uherská banka cedulová. Teprve když nedostatek vlastních prostředků a malá ochota cizozemského kapitálu uskutečnění tohoto přání nedovolovaly, spokojila se maďarská politika aspoň s dualisováním starého ústavu cedulového. Při prvním rakousko-uherském vyrovnání byla otázka bankovní ovšem úmyslně s obou stran pominuta, aby těžká krise hladčeji byla rozřešena, avšak při obnovení privileje r. 1877 nemohlo býti více před touto choulostivou otázkou couvnuto. A tak po několikaměsíčních tuhých parlamentních i zákulisních bojích, jichž průběh podává zajímavý důkaz, s jakou bezohledností a houževnatostí Maďaři dovedou zápasiti proti Rakousku, docíleno ono přerození dosavadní rakouské národní banky v banku rakousko-uherskou, jež v maďarsko-německých bankovkách i zevně došlo svého výrazu a na jehož podstatě do dnešního dne ničeho nebylo změněno. Tak skončilo to starorakouské centralistické „jamais!“ v oboru politiky bankovně-cedulové a ty pathetické deklamace o nedotknutelné jednotě banky a bankovky.

Dle dosud platných stanov dualism banky rak.-uherské došel zejména v těchto směrech výrazu: dvojjazyčnost firmy (čl. 1 stanov), dva hlavní ústavy se sídly ve Vídni a Budapešti, vliv vlád obou polovicí říše na zřizování a zrušování filiálek (čl. 2), vliv zákonodárných sborů obou říší na zvýšení neb snížení akciového kapitálu (čl. 4), požadavek státního občanství rakouského neb uherského při účastnících valné hromady (čl. 14), ohlašování valných hromad a jiných publikací generalní rady v úředních listech vídeňském a pešťském (čl. 17 a 59), jmenování guvernéra banky korunou k společnému návrhu obou finančních ministrů (čl. 27) a obou viceguvernérů, jednoho k návrhu rakouského finančního ministra a druhého k návrhu uherského finančního ministra (čl. 28), uherské státní občanství aspoň jednoho člena exekutivního komitétu z generální rady voleného (čl. 39). Institucí čistě dualistickou jsou zejména

však obě 8členná ředitelstva, jedno se sídlem ve Vídni, druhé v Pešti (čl. 40), jichž důležitá působnost spočívá v určování dotací pro eskont a lombard filiálkám své polovice říše, stanovení výše osobních úvěrů, jmenování sborů censorských při obou hlavních ústavech a filiálkách a navrhování po dvou členech generalní rady (čl. 23). Dualistického rázu jest také jmenování vládních komisařů a jich náhradníků při bance od obou vlád, sestavení smírčího soudu z dvorních radů nejvyšších soudů obou polovici říše, jakož i forum bankovní, jež jest ve Vídni a Pešti (čl. 95). Dualisticky v poměru 70 : 30 rozdílí se také důchod z daně bankovek a polovice zisku, převyšujícího 7% dividendu.

Naproti tomu dosavádní centralism bankovní uhájen v těchto směrech. Sídlo banky, guvernéra a generální rady jest ve Vídni (čl. 2), kdež se také konají valné hromady (čl. 13). Centrální institucí jest generální rada, jíž přísluší celé řízení banky mimo záležitosti spadající v působnost obou ředitelstev, zejména ale politika diskontní, tedy stanovení jednotné míry úrokové pro celou říši. Mimo 4 členy generální rady, oběma ředitelstvy navrhované, volí ostatních 8 členů valná hromada přímo ze středu svých členů (čl. 23) a generální rada jmenuje opět členy obou ředitelstev mimo ony 4 členy valnou hromadou k návrhu ředitelstev do generální rady zvolené, již jsou členy ředitelstev sami sebou. Ústředními orgány kromě bankovního guvernéra jsou též generální sekretář, generální radou jmenovaný, a revisoři, valnou hromadou volení. Hypoteční a amortisační forum banky jest pouze ve Vídni.

Jest patrno, že centralism a dualism v boji svém o banku cedulovou uzavřely kompromis na podkladě dosti spletitého a umělého organismu a jestliže organism ten v praksi nad očekávání hladce funguje, jest to jen důkazem, že dřívější prohlašování centralismu za formu pro existenci banky jedině způsobilou bylo pouhou politickou frásí.

Avšak z týchž politicko-strannických motivů decentralisace rakouské národní banky, která přece krokem k dualismu vzala svůj počátek, se na tomto stupni zastavila. Ba naopak, jako v jiných otázkách politických, i zde právě ti, kdo o dualism banky nejvíce se přičinili, stali se nejurputnějšími odpůrci každého dalšího pokusu o bankovní decentralisaci.

Také skutečně postup ve směru tom od dualistického vytvoření banky jest zcela nepatrný. Jest to nejvýš nevalné roz-

množení počtu filiálek a pobočných míst bankovních, kteréž poslední jsou ostatně pouhými sběrnami směnečného materiálu. A přece popudu k dalším krokům v decentralisaci bankovní nescházelo. Nejčilejší agitace ve směru tom rozpoutala se právě z české strany před posledním obnovením privileje. Ve schůzi pražské obchodní a živnostenské komory dne 30./7. 1885 přijat byl českou majoritou návrh, aby požádána byla vláda, by při obnovení privileje rak.-uherské banky přijata byla do stanov zejména tato ustanovení: pro filiálky v Čechách budiž určena zvláštní minimální dotace 50,000.000 zl., pražská filiálka bankovní povýšena budiž na filiálku hlavní, spravovanou zvláštním ředitelstvem, do jejíž působnosti by spadalo rozdělování dotace pro Čechy určené mezi jednotlivé české filiálky, vyměřování osobních úvěrů, navrhování nových filiálek a pobočných míst v Čechách, dobrozdání o odvolání censorů v příčině jakosti směnek, navrhování jednoho člena vídeňského bankovního ředitelstva. Mimo předsedu a 2 členy budiž ostatních 6 členů pražského ředitelstva jmenováno k návrhu českých obchodních komor a zemědělské rady. Při jmenování polovice censorů při českých filiálkách vázáno budiž vídeňské ředitelstvo návrhy obchodních komor. Konečně budiž při českých filiálkách šetřeno ve slově i písmě jazykové rovnoprávnosti a hodnota budiž na bankovkách vyznačena též v českém jazyku.

Jest zřejmo, že tyto požadavky pražské obchodní komory byly dosti krotké a skromné. Také se výslovně komora v odůvodnění svém ohražovala proti tomu, že by požadavky její měly ráz politický a že by „chtěla hýbati bankovně technickým útvarem“ aneb „dotknouti se organisace banky“, ježto její návrhy „pohybují se přesně v mezích nynějšího rozčlenění banky na dvě správní polovice, nedotýkajíce se nikterak dualistického útvaru říšského, nýbrž výhradně jen vnitřního složení pouze rakouské jeho části“.

Akci pražské obchodní a živnostenské komory podporovalo přes 250 petic různých obcí, korporací, peněžních ústavů a záložen v Čechách a na Moravě, jež buď přímo přistoupily k požadavkům komory pražské aneb žádaly krátce, aby při obnovení privileje větší než dosud brán byl zřetel na hospodářské potřeby království Českého.

Avšak tyto české požadavky přes svoji skromnost a ostýchavost a ačkoliv slavnostně uznávaly nedotknutelnost dualistické formace bankovní, způsobily ihned v politických a finančních kruzích vídeňských a peštských poplach, ve kterém stará fráse

o jednotě, vlastně nyní dvojatosti bankovky vykonala opět svou úlohu. Požadavky pražské obchodní komory byly vládou naprosto ignorovány a celá akce scvrkla se na návrhy referenta subkomitétu, tehdejšího poslance Bilińského, aby při jmenování censorů slyšeny byly mimo obchodní komory též zemědělské rady, aby vyhlášky banky děly se též v zemských úředních listech v jazyku, ve kterém list vychází, aby v písemném styku se stranami užíváno bylo jazyků zemských a aby v Předlitavsku zřízeno bylo v nejbližších dvou letech r. 1888 a 1889 nových 10 filiálek. K návrhům těmto prohlásil však tehdejší finanční ministr Dunajewski, že ku jmenování censorů není třeba slyšeti zemědělských rad, že vyhlášky banky se v zemských úředních listech již uveřejňují a že listy takové vycházejí v řeči německé, polské, italské a chorvatské (nikoliv české!), že ústní styk se stranami děje se v řečech zemských a také tiskopisy že bude lze vyhotovovati v zemských jazycích, avšak korespondence banky že musí býti německá a strany že nemají práva na to vésti stížnost, poněvadž se jim povolením korespondenčního styku beztoho prokazuje ochota. (!) V zápětí na to přijal pak výbor bankovní říšské rady tyto resoluce: Aby vláda v příštích dvou letech vymohla na bance zřízení aspoň 8 nových filiálek, aby vyhlášky banky v zemských úředních listech vycházely též v zemských řečech, aby tiskopisy vydávány byly rovněž v zemských jazycích a aby časem umožněna byla i korespondence v těchto jazycích, aby při příští změně formy bankovek bylo k tomu hleděno, aby hodnota jich udána byla ve všech zemských řečech. Poněvadž česká a jihoslovanská minorita výboru předvídala, že resoluce zůstanou resolucemi, podala aspoň v poslední jazykové, jakožto nejcitlivější otázce, minoritní votum ve formě určitého návrhu, aby čl. 82. stanov byl změněn v tom směru, že na straně bankovek s německým textem má býti vyznačena hodnota ve všech zemských jazycích. Toto minoritní votum podepsali z tehdejších členů vyrovnávacího výboru: Dr. Trojan, dr. Fanderlík, dr. Mattuš, baron Nádherný, Ozarkiewicz, Salášek, Bedřich hrabě Kinský, dr. Mezník, dr. Poklukar, dr. Rieger, dr. Tonkli, Zeithammer. Známo, že přičiněním Poláků minoritní tento návrh v plné sněmovně propadl a obnova privileje povolena zcela dle přání vlády a banky, tedy bez zřetele k požadavkům českým. Tak smutně skončila celá velkolepá výprava delegace české za decentralisací banky cedulové při posledním obnovení privileje!

Pokusila se sice ještě pražská obchodní komora pamětním spisem r. 1887 vydaným obhájiti a rozšířiti své původní požadavky, prohlašujíc a žádajíc, že „vzhledem k tomu, že nynější systém bankovního monopolu hospodářským potřebám Rakouska a jednotlivých jeho zemí nikterak nevyhovuje, jest v zájmu hospodářské budoucnosti celého Rakouska nanejvýš nutno, za účelem vhodné změny systému toho již nyní konati kroky k tomu směřující, aby během desítiletého trvání nově prodlouženého privilegia valuta v Rakousko-Uhersku byla upravena, včasná opatření ku splacení dluhu 80milionového učiněna a vůbec vše, čeho potřebí, připraveno, aby banka rakousko-uherská po vypršení nového tohoto privilegia bez otřesení úvěrních poměrů mohla likvidovati, aby k všestrannému posouzení a rozhodnutí otázky, jaký systém bankovní po žádoucím odstranění monopolu pro země rakousko-uherské nejlíp by se doporučoval, svolána byla vládou zvláštní říšská anketa, v které by všechny kruhy interesentů, zejména též živnostenské a obchodní komory přiměřeně byly zastoupeny, aby však k zjednání záruky, že i za nynějších poměrů, jež chystaným prodloužením privilegia na nových 10 roků mají býti stabilisovány, úvěrní potřeby Čech v míře aspoň poněkud uspokojivé se strany banky rak.-uherské budou ukájeny, změněn byl ještě během parlamentního projednávání návrh bankovního zákona v těch směrech, aby vládě vyhrazeno bylo právo konati vliv na vyměřování dotací jednotlivým filiálkám za kontroly sborů zákonodárných, aby vláda po vyslyšení obchodních komor nařizovati mohla bance, v kterých místech zřízeny býti mají filiálky a aby obchodním komorám poskytnuta byla ingerence na sestavování sborů censorských."

Avšak tento se zřetelem na pokročilé jednání parlamentní opozděný projev byl rázu více již jen akademického. Tak obnovena privilej na nových 10 let až do konce roku 1897, aniž by dosavadní dualistickou organisací bankovní v nejmenším bylo pohnuto. Nepatrný pouze následek přijatých resolucí byl, že banka ve filiálkách svých byla nucena ve styku se stranami učiniti jakés takés koncese zemským jazykům a že počet filiálek v celé říši od r. 1886 do roku 1895 rozmnožen z 38 na 55, počet míst pobočných ze 101 na 147. Avšak hlasy volající po celkem velmi skrovné decentralisaci banky zůstaly hlasy volajících na poušti, kteří odstrašeni prvním neúspěchem, ztichli docela. A od té doby přes optimism pamětního spisu pražské obchodní komory, že předešlé obnovení bankovního privileje bylo posledním, jest ticho,

mrtvo. Nové jednání o obnovu privileje se přiblížilo, dosavadní dualism bankovní má býti utužen a dovršen, ale o nějaké nové akci pro decentralisaci cedulového bankovnictví není nic slyšeti.

3.

Zbývá opět doložiti číselně, jak centralistická, resp. dualistická forma banky působila na celý vývoj a rozsah její činnosti. Východiskem budiž zpravidla opět rok 1863 jakožto rok reorganisace bankovní, předmětem pozorování celek říše, obě její polovice a země koruny České zvláště, pak původně jeden, později oba hlavní ústavy a jednotlivé filiálky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Hlavní ústav byl až do r. 1877 jediný ve Vídni, od r. 1878 jsou hlavní ústavy 2: ve Vídni a v Pešti.

Vývoj filiálek byl tento:

roku	v Čechách		na Moravě		ve Slezsku		v zemích koruny České		v Předlit.		v Uhrách		úhrnem	v procentech
		v proc.		v proc.		v proc.	celkem	v proc.		v proc.		v proc.		
1847	1 (Praha)	100	—	—	—	—	1	100	1	100	—	—	1	100
1851	1	50	—	—	—	—	1	50	1	50	1	50	2	100
1852	1	33·3	—	—	—	—	1	33·3	2	66 6	1	33 3	3	100
1853	1	16·6	1 (Brno)	16·6	—	—	2	33·3	5	83·3	1	16 6	6	100
1854	1	11·1	2 (Olomúc)	22·2	1 (Opava)	11·1	4	44·4	7	77·7	2	22·2	9	100
1855	1	9 09	2	18·2	1	9·09	4	36·4	9	81·8	2	18·2	11	100
1856	2 (Liberec)	11·8	2	11·8	1	5·9	5	29·4	12	70·6	5	29·4	17	100
1857	2	11·1	2	11·1	1	5·5	5	27·7	13	72 2	5	27·8	18	100
1864	2	10·4	2	10·4	2 (Bílsko)	10·4	6	31·2	14	73·7	5	26·3	19	100
1868	2	10	2	10	2	10	6	30	14	70	6	30	20	100
1873	3 (Plzeň)	14·3	2	9·5	2	9·5	7	33·3	15	71·4	6	28·6	21	100
1874	4 (Cheb)	17·4	2	8·7	2	8 7	8	34·8	17	73·9	6	26·1	23	100
1875	5 (Teplice)	20·8	2	8 3	2	8·3	9	37·5	18	75	6	25	24	100
1878	5	21·7	2	8·7	2	8·7	9	39 1	18	78·3	5*)	21·7	23	100
1879	6 (Budějovice)	17·1	2	5·7	2	5·7	10	28·5	23	65·7	12	34·3	35	100
1880	6	16·2	2	5·4	2	5·4	10	27	23	62·2	14	37·8	37	100
1881	6	15·8	2	5·2	2	5·2	10	26·3	23	60·5	15	39·5	38	100
1887	9 (Kolín, Král. Hradec, Warnsdorf)	20	2	4·4	2	4·4	13	28·8	28	62 2	17	37 8	45	100
1888	10 (Žatec)	20	2	4	2	4	14	28	31	62	19	38	50	100
1891	10	18·5	2	3·7	3 (Krňov)	5·5	15	27 7	33	61·1	21	38·9	54	100
1893	11 (Děčín)	20	2	3·6	3	5·4	16	29	34	61·8	21	38·2	55	100

*) Filiálka peštská povýšena na hlavní ústav.

Vývoj bankovních míst pobočných byl tento:

roku	v Předlitavsku	v Uhrách	v celé říši	roku	v Předlitavsku	v Uhrách	v celé říši
1878	1	—	1	1888	71	60	131
1879	1	1	2	1889	72	63	135
1880	4	7	11	1890	68	63	131
1881	10	10	20	1891	64	66	130
1882	12	12	24	1892	63	74	137
1884	13	12	25	1893	63	79	142
1885	16	13	29	1894	63	81	144
1886	51	50	101	1895	64	83	147
1887	74	60	134				

Číslice tyto jsou dosti výmluvné. Kdežto od roku 1847 až 1877 za doby centralismu bankovního dosáhl počet filiálek v zemích koruny České 9 a v zemích Uherských jen 6, přesunul se poměr tento za dob bankovního dualismu tak, že dnes jest v Čechách, na Moravě a ve Slezsku filiálek 16, v Uhrách naproti tomu 21. V procentech vyznačeno připadalo r. 1877 na České země 37·5% všech filiálek, na Uherské 25%, nyní připadá na České 29% filiálek, na Uherské 38·2%. Převrat tento jen potřebami hospodářskými bez vlivů politických těžko by se dal asi ospravedlniti. Ale i s hlediska celého Předlitavska jest vliv dualismu bankovního na vývoj filiálek patrný. Kdežto před dualismem r. 1877 bylo v celém Předlitavsku filiálek 18 čili 75% a v Uhrách 6 čili 25%, jest jich dnes v Předlitavsku 34 čili 61·8%, kdežto v Uhrách 21 čili 38·2%. Ještě křiklavější jest poměr co do pobočných míst, zřizovaných teprve po zavedení bankovního dualismu, jichž dnes jest v Předlitavsku 64, naproti tomu však v zemích Uherských 83, tedy o 19 více!

Již z tohoto vývoje zevní organisace banky rak.-uherské jest patrno, jak důležitým činitelem jest centralism nebo decentralism bankovní pro objem a působnost její. Když dualism bankovní v zápětí měl tak značné rozpjetí orgánů bankovních v zemích Uherských, není pochybnosti, že by další decentralisace banky stejný účinek míti musila i v zemích ostatních, jichž potřeby dosud k platnosti nemohou přijíti.

Pokud království Českého zvláště se týče, jest zajímavo, že filiálky zřizovány správou bankovní zejména v krajinách a městech německých. Neboť pořad filiálek byl: Praha, Liberec, Plzeň,

Cheb, Teplice, Budějovice, Warnsdorf, Kolín, Kr. Hradec, Žatec, Děčín. Z těchto 11 filiálek v Čechách i dnes ještě jest jich 7 v městech převahou německých a pouze 4 v městech převahou českých. Následkem toho jeví se značná nesrovnalost objemu jednotlivých okresů filiálních co do území, jež zabírají. Tak zaujímají plochy:

okres filiálky	budějovické	9581 □	*km*
„ „	pražské	7875	„
„ „	kolínské	7771	„
„ „	plzeňské	7188	„
„ „	královéhradecké	4653	„

naproti tomu:

okres filiálky	chebské	4347 □	*km*
„ „	žatecké	3108	„
„ „	liberecké	2958	„
„ „	děčínské	2120	„
„ „	teplické	1900	„
„ „	warnsdorfské dokonce jen .	447	„

Jsou-li tyto territoriální různosti odůvodněny jedině větší nebo menší průmyslností těchto okresů, jest zajisté velmi pochybno.

Co do bankovní činnosti samotné nejvděčnějším a nejzajímavějším předmětem pozorování budou ve směru tomto zajisté aktivní obchody banky, obchod eskontní a lombardní, ježto ony mají především za účel regulaci úvěru a ježto jednostrannost a nestejnoměrnost v těchto oborech dotýká se celého úvěrnictví nejcitlivěji a působí na hospodářský rozvoj nejnepřízniveji.

Dotace pro eskont a lombard*) hlavních ústavů a filiálek rak.-uherské banky činila v milionech zlatých:

Koncem roku	pro Vídeň	rakouské filiálky	Předlitavsko	Pešť	uherské filiálky	Uhry
1847	—	2·1	—	—	—	—
1848	—	3·1	—	—	—	—
1849	—	2·1	—	—	—	—
1850	—	2·1	—	—	—	—
1851	—	2·1	—	2·1	—	2·1
1852	—	3·1	—	2·1	—	2·1

*) Až do roku 1875 vykázána pouze dotace pro eskont.

Koncem roku	pro Vídeň	rakouské filiálky	Předlitavsko	Pešť	uherské filiálky	Uhry
1853	—	7·9	—	2·6	—	2·6
1854	—	14·9	—	4·2	0·5	4·7
1855	—	17·5	—	4·2	0·8	5
1856	—	20·1	—	4·2	2·6	6·8
1857	—	22·1	—	4·2	2·6	6·8
1858	—	20·5	—	4·2	2·9	7·1
1859	—	22·3	—	4·7	2·8	7·5
1860	—	22·3	—	4·7	2·7	7·4
1861	—	21·7	—	4·7	2·5	7·2
1862	—	21·8	—	4·2	2·4	6·6
1863	—	22·4	—	4·2	2·5	6·7
1864	—	23·1	—	4·4	2·4	6·8
1865	—	22	—	4·4	2·4	6·8
1866	—	24·8	—	4·4	2·4	6·8
1867	—	27·2	—	10·1	2·9	13
1868	—	30·4	—	15·1	3·1	18·2
1869	—	39·3	—	23·2	5·3	28·5
1870	—	43	—	23·2	5·4	28·6
1871	—	47·2	—	23·2	5·5	28·7
1872	—	49·4	—	26	6·2	32·2
1873	—	56·6	—	42·1	6·9	49
1874	—	54	—	37·7	6·5	44·2
1875	—	55·2	—	34·7	6·4	41·1
1876	81·8	70	151·8	38·9	9·2	48·1
1877	83·6	68·3	151·9	38·9	9·2	48·1
1878	86·8	65·1	151·9	38·8	9·1	48
1879	72·4	52·6	125	33·9	16·1	50
1880	71·5	58·4	130	35	20	55
1881	80·9	61	142	32	21	53
1882	75·6	74·3	150	39·4	20·6	60
1883	78·3	73·7	152	37·9	22·1	60
1884	80·3	73·7	154	36·8	25·1	62
1885	69·4	55·6	125	33·1	26·9	60
1886	68·4	61·6	130	37·9	25·1	63
1887	72·5	63·5	136	38·2	26·8	65
1888	94·5	65·4	160	47·6	28·4	76
1889	94·7	70·3	165	45·8	29·2	75
1890	97·4	77·5	175	55·8	30·2	86

Koncem roku	pro Vídeň	rakouské filiálky	Předlitavsko	Pešť	uherské filiálky	Uhry
1891	88·2	81·8	170	65·2	34·8	100
1892	90	74·9	165	49·7	40·3	90
1893	92·6	87·3	180	73·9	46·1	120
1894	86·5	93·5	180	64	46	110
1895	93·5	106·5	200	73·1	46·9	120

Tyto číslice nejsou opět bez zajímavosti. Tak v roce 1877, posledním roce centralismu bankovního, byla pro samotný hlavní ústav ve Vídni vyměřena diskontní a lombardní dotace 83·6 mil. zl., kdežto pro všechny ostatní rakouské filiálky dotace pouze 68·3 mil. zlatých, tedy o 15·3 mil. zl. méně. V poměru k Uhrám vystupují tyto zvláštnosti: Dotace pro vídeňský hlavní ústav r. 1877 činila 83·6 mil. zl. čili 41·80% celé dotace, pro filiálku v Pešti 38·9 mil. zl. čili 19·45% celé dotace, tedy o 44·7 mil. zl. méně. Dotace pro rakouské filiálky činila téhož roku 68·3 mil. zl. čili 34·15% celé dotace, pro uherské filiálky (mimo Pešť) 9·2 mil. zl. čili 4·55% celé dotace, tedy o 59·1 mil. zl. méně. Dotace úhrnná pro Předlitavsko činila téhož roku 151·9 mil. zl. čili 75·95% celé dotace, pro Uhry 48·1 mil. zl. čili 24·05% celé dotace, tedy o 103·8 mil. zl. méně.

Naproti tomu roku 1895 za dnešního bankovního dualismu činila dotace pro vídeňský hlavní ústav 93·5 mil. zl. čili 29·22% celé dotace, pro pešťský hlavní ústav 73·1 mil. zl. čili 22·84% celé dotace, tedy jen o 20·4 mil. zl. méně, dotace pro rakouské filiálky 106·5 mil. zl. čili 33·28% celé dotace, pro uherské filiálky 46·9 mil. zl. čili 14·66% celé dotace, tedy o 59·6 mil. zl. méně, dotace úhrnná pro Předlitavsko 200 mil. zl. čili 62·5% celé dotace, pro Uhry 120 mil. zl. čili 37·5% celé dotace, tedy jen o 80 mil. zl. méně.

V poměru k roku 1877 stoupla r. 1895 dotace pro vídeňský hlavní ústav absolutně jen o 9·9 mil. zl. čili klesla relativně o 12·58%, naproti tomu pro pešťský hlavní ústav stoupla nejen absolutně o 34·2 mil. zl., nýbrž i relativně o 3·39%, dotace pro předlitavské filiálky stoupla absolutně o 38·2 mil. zl. čili klesla relativně o 0·87%, dotace pro uherské filiálky stoupla absolutně o 37·7 mil. zl. a zároveň relativně o 10·11%, dotace úhrnná pro Předlitavsko stoupla absolutně o 48·1 mil. zl., klesla však relativně o 13·45%, dotace úhrnná pro Uhry stoupla nejen absolutně o 71·9 mil. zl., nýbrž i relativně o 13·45%.

Dotace pro eskont a lombard*) u jednotlivých filiálek v zemích Českých činily v milionech zlatých:

Koncem roku	Bílsko	Brno	Budějovice	Děčín	Hradec Kr.	Cheb	Kolín	Krňov	Liberec	Olomúc	Opava	Plzeň	Praha	Teplice	Warnsdorf	Žatec
1847	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·1	—	—	—
1848	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·1	—	—	—
1849	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·1	—	—	—
1850	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·1	—	—	—
1851	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·1	—	—	—
1852	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·6	—	—	—
1853	—	1·6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·6	—	—	—
1854	—	1·9	—	—	—	—	—	—	—	0·5	0·5	—	4·2	—	—	—
1855	—	2·1	—	—	—	—	—	—	—	1·1	0·5	—	4·7	—	—	—
1856	—	2·1	—	—	—	—	—	—	0·5	1·1	0·5	—	4·9	—	—	—
1857	—	2·6	—	—	—	—	—	—	0·5	1·1	0·5	—	5·2	—	—	—
1858	—	2·6	—	—	—	—	—	—	0·5	1	0 5	—	4·9	—	—	—
1859	—	3	—	—	—	—	—	—	0·6	0·9	0·5	—	5·2	—	—	—
1860	—	3	—	—	—	—	—	—	0·6	0·9	0·5	—	5·2	—	—	—
1861	—	3	—	—	—	—	—	—	0·8	0·9	0·5	—	5 2	—	—	—
1862	—	3	—	—	—	—	—	—	1	0 9	0·5	—	5·2	—	—	—
1863	—	3	—	—	—	—	—	—	1	0·9	0·5	—	5·7	—	—	—
1864	0·3	3·2	—	—	—	—	—	—	1	0·9	0·5	—	5·9	—	—	—
1865	0·3	3·2	—	—	—	—	—	—	1	0·9	0·6	—	5·9	—	—	—
1866	0·3	4·5	—	—	—	—	—	—	1	0·9	0·6	—	7·2	—	—	—
1867	0·3	5·5	—	—	—	—	—	—	1	0·9	1·3	—	7·2	—	—	—
1868	0·3	7·5	—	—	—	—	—	—	1	0 9	1·6	—	7·2	—	—	—
1869	0·5	10·8	—	—	—	—	—	—	1·2	1·4	2·8	—	8·6	—	—	—
1870	0·8	11·7	—	—	—	—	—	—	1·3	1·8	3·2	—	8·6	—	—	—
1871	1·1	13·2	—	—	—	—	—	—	1·4	1·8	3·5	—	9·7	—	—	—
1872	1·3	12·6	—	—	—	—	—	—	1·9	1·9	3·7	—	9·8	—	—	—
1873	1·4	13·2	—	—	—	—	—	—	3	2·7	3·9	1·4	12·7	—	—	—
1874	1·5	12·8	—	—	—	0·8	—	—	3	2·5	3·6	1·4	9·5	—	—	—
1875	1·7	12·8	—	—	—	0·8	—	—	3	2·5	3·9	1·4	9·4	0·8	—	—
1876	1·9	14·6	—	—	—	0·7	—	—	3·2	3	4·3	1·3	14·5	1·2	—	—
1877	2	13·6	—	—	—	0·7	—	—	3·2	3	4·1	1·3	15·8	1·2	—	—
1878	2·1	12·6	—	—	—	0·8	—	—	3·2	2·5	3·7	1·3	16·3	1·1	—	—
1879	2·3	8·1	0·4	—	—	0·8	—	—	2·4	1·9	2·8	1·3	12 3	0·9	—	—
1880	1·9	8·2	0·6	—	—	0·6	—	—	2 7	2	1·9	1·2	19	1	—	—
1881	2·1	9·2	0·7	—	—	0·6	—	—	2·9	1·7	2·1	1 2	18·6	1·8	—	—
1882	2·3	11·2	0·9	—	—	0·6	—	—	3·1	2·1	2	1·7	26·2	1·9	—	—
1883	2·3	13·1	1·2	—	—	0·6	—	—	3·3	1·6	1·7	1·4	24·8	1·8	—	—
1884	2·2	11·2	1·1	—	—	0·7	—	—	3·7	1·9	1·9	1·8	25·4	1·6	—	—
1885	1·9	9·1	0·9	—	—	1	—	—	3·5	1·7	1·7	1·7	13·2	1·4	—	—

*) Až do r. 1875 pouze dotace pro eskont.

Koncem roku	Bílsko	Brno	Budějovice	Děčín	Hradec Kr.	Cheb	Kolín	Krňov	Liberec	Olomúc	Opava	Plzeň	Praha	Teplice	Warnsdorf	Žatec
1886	2	9 3	0·9	—	—	0·8	—	—	3·1	1·9	1·6	1·6	16·8	1·1	—	—
1887	1·9	10·5	0·7	—	0·5	0·7	0·8	—	2·7	2 1	1·4	1·5	16·8	0·9	0 3	—
1888	2	10·5	0·9	—	0·7	0·9	0·9	—	1·7	2·2	1·4	1·7	18·2	0·8	0·7	0 6
1889	2·2	13	1	—	0·7	0 9	1·2	—	3·1	2	1·8	1·7	20·2	0·9	0·7	0·6
1890	2	12·5	1	—	0·7	0·8	1	—	4	1·8	1·5	1·6	22·4	0·9	0·9	0·5
1891	2·1	11·7	1	—	0 8	0·8	1	0·8	4	2·6	1·4	2	19·2	1	1·3	0·6
1892	2·1	9·7	1	—	0·8	0·8	1	0·8	3·9	2·5	1·4	2	10·9	1	1·3	2
1893	2·2	10	1	0·4	0·8	0·8	1	0·8	3·4	2 3	1·4	2·1	16·9	1	1·3	1·7
1894	2·7	11	1	0·4	0·8	0·8	1·4	0·8	3·3	2·3	1·4	2·1	19·9	1	1·3	1·4
1895	2·5	12	1·6	0·4	0·8	1·1	1·4	0·8	3·3	2·3	1·4	2·1	27·4	1·7	1·3	1·3

Z těchto číslic plyne, že filiálky v městech německých vykazují r. 1895 dotaci 29·7 mil. zl. a filiálky v městech českých 31·7 mil. zl. Vyloučí-li se však Praha, jež právě v roku 1895 vykazuje mimořádně vysoké číslo, scvrkne se dotace u ostatních českých filiálek na pouhé 4·3 mil. zl. (Dokončení.)

Dotknut geniem . . .

Vypravuje **Fr. Táborský.**

(Pokračování.)

Ale nejen nastávající malíř vztyčuje tu před sebou veliký úkol, nýbrž představuje se tu zároveň příští spisovatel a kritik umělecký. —

V tu dobu dostal už všecky stříbrné medaile od akademie za kresby a studie. První portrét namaloval akvarelový, kněžnu jednu, a první obraz na plátně vystavil v akademii 1861 — „Mojžíš děkuje Bohu po přechodu přes Rudé moře“. Ale sám o něm píše, že to není pravý Mojžíš, nýbrž jen samozvanec, Lžimojžíš, a chtěl jej také brzo zakrýt novým Mojžíšem — „Mojžíš vyhání vodu ze skály“, za nějž 1862 dostal druhou zlatou medaili od akademie. Zároveň chystal se malovat historický obraz „Oleg přepravuje se přes Dněprovské prahy“ a to co možná nejvěrněji, na místě samém, kde událost se sběhla, mezi tamějším lidem; chtěl přiblížit se co možná nejblíže k pravdě, nechtěl malovat fantasii nějakou, nevycházeje z atelieru. Ale spustil ze svých požadavků; místo nad Dněprem maloval nad Moskvou řekou a nedomaloval. Omrzely ho asi přílby, štíty, drátěné košile, meče a podobné bodláčí a štětiny lidského květu.

Maličká stať, v době té napsaná, „Rozkoš z přírody“ (1862 nebo 1863), snad to vysvětluje. Prozrazuje nám náladu Kramského v době té, tak měkkou, lyrickou, a trvale, to jest na delší dobu lyrickou, že v širokém tom rozlivu lyrismu výbojná epika utonula, utonul Oleg i jeho družina. Příroda zachvátila Kramského, přítomnost, skutečnost, život, život všude v ní se probouzející, otvírající, ven se deroucí, a přemohla ho. Tehdy asi vznikl v Kramském úmysl namalovat „Májovou noc“.

„S jakým divným, dávno zapomenutým pocitem vstoupil jsem do zahrady, plné květu višňového i jiného; ba i ústa má se rozradovala a bez mého vědomí sama od sebe rozšířila se až k uším. A když jsem se protáhnul pod stromem na trávě a zadřímnul si, toť přece něco! A pak ještě říkají, že naše tělo nestojí za měděný groš!... Oni by chtěli se vznášet jen ve vzdušných oblacích! Ne, nechť zkusí jenom vyspat se potom nějaký čas a pocítí totéž, co já, jak pověděl kdesi Rudyj Paňko Gogolův: „i ruka tobě leží, i noha tobě leží, i hlava tobě leží, a všecko leží“ — tak vyslechnul bych, co by oni zapěli. A potom, Hospodine! sedíš před večerem pod horou a sotva nohama klátíš, pohnout se ti nechce — tak je krásně: lenost taková příjemná, a v hlavě ani myšlenky, a pracovat — nu, dávejte, cokoliv chcete, udělám, jenom teď nechte mne na pokoji. Za nedlouhou chvíli trochu se zetmělo, slunečko už zašlo; hle, tam stranou kdosi v bílém svrchníku zaklepal několikrát podpatky po cestičce dolů směrem k městu; jistě známým na dači přál dobrou noc. Jen jdi, nezávidím ti. Hle, rozběhnul se jako nikdy a skryl se mezi stromy; potom hle, na poli opět se zjevil a také se schoval... Nikoho není, ticho, slavíci — slovem, jak to má být. Jen zahlédl jsem ho opět, jak přejel přes řeku v maličké loďce a dále se ubíral po cestičce. A stále sleduješ ho, sleduješ dotud, až už ani nerozeznáváš, člověk-li to, či bílé telátko. Dojmy jsou řídky a netisknou se, nehemží se v hlavě, vytlačujíce druh druha, nýbrž zrovna jako hosté tam kdesi na Malé Rusi — způsobně jeden za druhým vcházejí, křižují se vzorně po třikráte a potom už klanějí se hospodáři, zavedou rozhovor s důstojností, beze všeho kvapu, — překrásně!... A když ráno se sluncem vstaneš a zajdeš, kam oči hledí — jaká krása! I psíci ve vesnici všeci tak vlídní: potkávají tě jako by svého dobrého známého, vrtí ocasem a daleko, daleko tebe doprovázejí. Hle, i pole tu na konec, a zrovna si myslíš: nač tobě dům i vše, čeho k němu třeba? A je ti tak dobře, a sám stále jdeš po hoře.

Zpáteční cestou, řekl jsem si, bude lépe dát se dolů pod řekou. Hle, rybolovec tu sedí a chtivě hledí na udici... Na břehu mezi křovím pase se stádo, a po pastvině rozložili se beránci a tak zábavně žvýkají — rychle, rychle, — a malincí jsou tu též, škubají, chroustají a jeden z nich takový zlostný, trká matku pod břicho: dej mu mléka; a tam zase uprostřed beran zvedl hlavu k samému slunečku a žvýká pozvolna, s přestávkami, na vlas jako

jeho prevoschoditelstvo*) na zvaném obědě... Avšak sluníčko začíná přihřívat, čas jíti domů . . ."

Maně při této živé, dýchající, vonící, pějící, tolikerým životem bující krajinomalbě, při této nefalšované a tak pravdivé idylle venkovské, se vším tím věčným ruchem a zdánlivě věčným klidem tak široce a hluboce zachycené a plně prožité, a proto tak lehce, několika jen tahy namalované — maně vyskočí vzpomínka na rozkošná líčení v listech našeho Chittussiho, uveřejněných tohoto roku ve velkonočním čísle německé „Politik", zvláště na vylíčení návštěvy u dědečka, které ze své „tajemné literární kuchyně" vyňal a svým jemně vzdělaným přítelkyním, „sladkým děvčátkům", jen tak jakoby žertem, jako kus marcipánu z pouti poslal. Na štěstí — totiž tady se to samo sebou rozumělo, že přítelkyně ty uchovaly dárek ten jako vzácný literární skvost. Tím skutečně listy Chittussiho jsou.**) Chittussi a Kramskoj scházejí se tu mistrným ovládáním péra; sejdou se ještě blíže názory svými uměleckými.

Takto připravuje se mladý Kramskoj, hmatá a tápá, tuší a hledá, vznáší se a zaráží — v akademii, na výstavách, v obrazárnách, v rozmluvách s přáteli, nad knihou, v přírodě. A vedle toho už také učí. R. 1862, jsa ještě na akademii, stal se učitelem na kreslířské škole, kdež, dle vzpomínek dvou malířek, působil s pronikavým úspěchem: vnesl do školy nového ducha, novou methodu, neochabující lásku k práci a touhu po pokroku, přes čas dlouho prodlévaje se žactvem, opravuje, nabádaje, povzbuzuje. Působil tam šest let, ale i potom stále se zajímal o pokrok žáků svých.

S akademií byl zcela nespokojen. Než do ní vstoupil, přečetl množství knih o umění: životopisů velikých umělců, rozmanitých legendárních pověstí o nich a jejich dílech, a vstoupil prý do akademie jako do nějakého chrámu, předpokládaje, že najde tam, mezi stěnami jejími, zrovna tak nadšené učitele a veliké malíře, jako byli ti, o nichž čítal. Ale zklamal se ukrutně. Poznal ji nehybnou, zastaralou, nepokročilou, s nedostatečností a převráceností celé osnovy učební. Strnulost zela odevšad, jako by tam Medusa vládla a nikoliv Pallas Athena — ovšem ne

*) Jeho Excellence.

**) V něm. „Politik" uveřejněno jich jenom několik a ovšem že překladem německým. Ctěné majitelky dopisů těch zavděčily by se veřejnosti naší, kdyby je — a pokud možná, i ostatní — uveřejnily v originále. V některých jsou i náčrty obrazů, o nichž Chittussi zprávu podává.

sádrová... Místo hlav zářily tam zlaté límce, epolety, stuhy a řády a také klid almar milující kordy... Kramskoj mluví o ní a vzpomíná na ni jako na můru, která umořila mu řadu zlatých mladých let a popel sypala do plamene jeho duše. Obžaloby jeho jsou velmi trpké, roztroušeny jsou v četných dopisech a shrnuty v dlouhé stati „Osudy ruského umění“. Věci na poslechnutí veselé vypravuje tam Kramskoj. Nejednou na př. radíval mu jeden profesor: „Hleďte rozestavovat skupiny pyramidalně; nestavte figury do zadu; hlavní postava v obraze nikdy nesmí stát profilem. Prohledněte si a okopirujte z rytin: Poussina, Rafaela! . . . a divno, Poussina doporučovali důsledně před Rafaelem.“ Jiný dobromyslný jakýs kmocháček profesor zjevil mu přímo tajemství: „My, vidíte, vždycky představíme si především kaňku, kaňku především a potom už v té kaňce lidi“... „Jednou“ — vypravuje Kramskoj — „poštěstilo se mi proniknout k profesoru dále než do první světnice, byl náhodou churav, a tu mně v té svatyni do očí padla skizza nedokončeného obrazu, o kterém se roznášelo, že je to podivuhodná práce. Dychtivě vpil jsem se očima a všecek jen jsem se zahleděl. Vida, že dílo jeho účinkuje, profesor jal se mi vykládat přednosti jeho; zmínil se o jakýchsi neobyčejných okolnostech, jež zabránily obrazu, aby spatřil světlo boží, a zakončil: ‚Ano, pracoval jsem vůbec mnoho o díle tom a mnoho přečetl jsem pojednání o tvoření a hleděl rozložit skupiny tak, aby zároveň se vznešeným a překrásným bylo úžasné, zároveň s klidem — ruch, zároveň s tragickým — směšno. Sám Karel Pavlovič (Brjullov), hledě na tuto skizzu, prohodil: ‚Nu, to vše je důkladně přežvýkáno‘...“ Kramskoj zastal akademii v dobu, kdy nebylo v ní porozumění pro rodící se síly umění národního, a kdy dávala se veliká zlatá medaile za obrázky genrové. Ještě r. 1874 v listě k Rěpinovi, v němž s novým rokem přeje mu ‚nového štěstí‘, trpce laje: „Akademie, ta hydra okovů a jařma, jak vyjadřujete se řízně a pravdivě, je ještě velmi pevný ústav. Okovy příliš pevně zakovány, a já už větší polovinu svého života nosím je... Nohy, ruce, vše zraněno, a hlavně — hlava má, má ubohá hlava! Vzpomínám si na sny mladosti o akademii, o umělcích, jak to vše bylo krásné! Já, jako kluk a štěně, instinktem jsem cítil, jak by příslušelo učit se a jak přísluší učit... Ale skutečnost, hrubá, planá, foremná, nedala možnosti rozvíjet se pravidelně, a já vadna rostl jsem a učil se. Čemu? Vy víte; dělal jsem cosi v polosnu, hmataje. A najednou, rána... procitl

jsem... 63tý rok, 9. listopadu... Jediný krásný den v mém živobytí, čestně a krásně prožitý! Toť jediný den, na nějž vzpomínám s čistou a upřímnou radostí.“

III.

Tento 9. listopad 1863 je v dějinách ruského malířství důležitou událostí, revolučním dnem mladé, kypící individuelní vůle a nejčistší snahy proti zdřevnatělému akademismu. Mohl by být zván „dnem Kramského“. On byl vůdcem hnutí toho, on byl hrdinou dne toho, jenž skončil exodem z akademie třinácti nadaných žáků, tedy secessí uměleckou, a byl začátkem nové, lepší doby malířství skutečně ruského. Stalo se to takto.

Roku tohoto mělo čtrnáct absolvovaných žáků konkurovat o první zlatou medaili, s níž spojeno bylo právo, pobýt šest let v cizině, v uměleckých střediskách, na státní stipendium. Tentokráte byl to konkurs jubilejní — stoletého trvání akademie. „Hle, akademie... už sto let každoročně posílá po několika lidech do ciziny, a my přes to vše nemáme z nich umělců. Ba jako na výsměch úsilím akademie větší polovina lepších a nadanějších představitelů umění vyšla z mládeže, od akademie zneuznané“ — píše Kramskoj a uvádí doklady. Uchazečům o tuto zlatou medaili dáváno bývalo na vypracování thema, společné všem. Tato šablona zprotivila se tentokráte mladíkům, náhodou sebevědomějším a smělejším; i podali žádost — napsal ji Kramskoj — k správě akademie o svobodnou volbu látky. Akademie odmítla. I obešli si každého profesora zvláště a každému zvláště předkládali stížnost svou; a ku podivu, každý profesor, pokud byl samojediný a „zvláště“, byl samá laskavost, uznával, že žádost je oprávněna a že se své strany pokud možná se přičiní atd. atd.; ale když se dohromady sešli, odmítli žádost konkurentů znovu a rozhodli: dát všem historikům jedno thema a všem genristům rovněž jedno, všem společné. Rozumí se, rozčilení mezi konkurenty nebývalé. Skoro celou noc přede dnem konkursu se radili. Konečně se usnesli, až na jednoho, že konkursu se neúčastní a podají všichni žádosti za vydání diplomu, dávajícího jim titul umělců.

„Nastalo jitro“ — líčí Kramskoj událost tu a scénu, jako by vyňatou z Molièrovské veselohry... „Scházíme se všichni v atelieru a čekáme na osudnou 10. hodinu... Konečně došla řada

i na nás. Vchází inspektor a táže se: „Kdo z vás genristé a kdo historikové?"... My, majíce nevyhnutelnou potřebu vyložit v Senátě, jak vůbec zachovali se k našim požadavkům, rychle jsme řekli: Samí historikové! A co také možno bylo říci v poslední sekundu před dveřmi konferenční síně, které v tu chvíli už otevřely se, čímasi neviditelnýma rukama, a v nich, tam v perspektivě, v hloubce: uniformy, hvězdy, stuhy; uprostřed úplná jeneralská uniforma s epoletami a ‚ekselbantami', veliký okrouhlý stůl, pokrytý zeleným suknem, s třapci. Tiše jsme vešli, slušně jsme se poklonili a postavili se v pravo, do kouta. Zrovna tak neslyšně zavřely se za námi dvéře, a my zůstali tu tváří v tvář. Sekundu čekal jsem, že teď už celý Senát otáže se: kdo z vás genristé a kdo historikové? Ale přiznali nás mlčky a vědomě nespravedlivě všechny za historiky... Vicepresident zvedl se, s papírem v ruce, a přečetl nedosti hlasitě a málo srozumitelně: „Senát Císařské Akademie umění vybral k nastávajícímu v budoucím roku století Akademie ke konkursu na velkou zlatou medaili pro malbu historickou látku ze skandinavských sag: ‚Hostina ve Walhalle'. Na trůně bůh Odin, obklopený bohy a hrdinami; na ramenou jeho dva havrani; na nebi, skrz oblouky paláce Walhally, v oblacích viděti měsíc, za nímž ženou se vlci atd. atd. atd." (V listě k Tulinovu Kramskoj místo „atd." zakončuje: „a mnoho jiných galimatiášů".)... Čtení skončeno; následoval obvyklý dodatek: „Jak veliké a bohaté jest dané vám thema, pokud ono dovoluje člověku s talentem vyjádřiti sebe v něm a konečně jaké a kde je vzít materialy, objasní vám náš vážený rektor, Fedor Antonovič Bruni." Tiše, s pravé strany od vicepresidenta, zvedá se figura rektorova, s významnou, zádumčivou tváří, ozdobená, jako všichni, stuhami a hvězdami, a ubírá se neslyšnými kročeji v naši stranu. Hle, už nezbývalo nic více než sáh... srdce bije... ještě okamžik, a od kompaktní hromady žáků odděluje se postava plnomocníkova*) směrem ke stolu a napříč chůzi rektorově. Bruni zastavil se. Vicepresident zvedl se znova, šedivé hlavy profesorů obrátily se v naši stranu, kosmatá hlava sochaře Pimenova rozhodněji všech ostatních vyjadřovala zvědavost, konferenční sekretář Lvov stál u křesla vicepresidentova a hleděl klidně a chladně. Plnomocník promluvil:

— Prosím o dovolení, abych promluvil před Senátem několik slov... Podali jsme dvakráte žádost, ale Senát neuznal

*) Byl to Kramskoj sám.

možným vyplnit naši prosbu; tehdy my, nevidouce se právi, abychom déle se domáhali a nesmějíce myslit, že akademická ustanovení se změní, prosíme nejpokorněji Senát, aby nás osvobodil od účastenství v konkurse a vydal nám diplomy s titulem umělců.

— Všichni? ozvala se odkudsi ze zástolí otázka.

— Všichni, odpovídá plnomocník, klaněje se; a zatím kompaktní hromada hnula sebou a vycházela z konferenční síně.

„Překrásně!“ „Překrásně!“ vyprovázely nás výkřiky Pimenova.

Překrásně! hle, čím nás vyprovázejí, pomyslil jsem si!...“

Druh za druhem vyšli, odevzdavše žádosti za udělení diplomu s titulem umělců. Když už byli venku, náhle kdosi šeptá: Jeden tam zůstal! Kdo pak? Nastává přísná prohlídka. Skutečně, jeden tam zůstal. Ano, zůstal tam — chudák — líto je ho člověku — Ignác Tichošlápek tam zůstal — po našemu řečeno.

— A Vy, co pak chcete? tážou se ho páni profesoři.

— Přeju si konkurovat.

— Co pak nevíte, že konkurs nemůže se skládat z jednoho uchazeče? Počkejte do budoucího roku!

A tak se stalo, že chudák, Ignác Tichošlápek, taky nekonkuroval.

„Odmítnutí od konkursu v tomto případě nevím čím bych objasnil, poněvadž i do toho případu i později jedinečné konkursy byly praktikovány v akademii,“ podotýká Kramskoj.

„Když všecky žádosti byly už odevzdány, vyšli jsme z ředitelstva a na to i ze stěn akademie, a já ucítil jsem se konečně na té strašné svobodě, po které všichni tak dychtivě jsme se hnali. Dále vzpomínat netřeba. Nastala skutečnost, a nikoliv fantasie“ — zakončuje Kramskoj vypsání události té ve stati ‚Osudy ruského umění‘.

„Odřízli jsme se . . . a nechceme se vrátit; ať je zdráva akademie k svému století! Všude setkáváme se se sympatiemi s naším jednáním . . . A jako jsme se pevně drželi za ruce až dosud, tak, abychom nepropadli, rozhodli jsme se držet i dále, abychom utvořili ze sebe umělecké sdružení, to jest, abychom pospolu pracovali a pospolu žili. Spolčíme se, řekněme, na pět let, v kteréžto době myslíme sehnati kapitál... Záměry naše... nemohou se dosud vyznamenávat praktičností, ačkoliv v nich mnoho čestnosti a dovednosti technické v umění a dychtivosti po práci k budoucímu našemu zabezpečení. A nám zdá se to

teď dílem možným" — píše příteli Tulinovu čtvrtý den po události. A za týden už mu oznamuje, že 1. prosince bude ohlášeno obecenstvu Petrohradu, Moskvy a potom i veškeré Rusi toto: Umělecké komisionářství, mající obšírný kruh známých mezi umělci, oznamuje, že přijímá všemožné zakázky, vztahující se k umění, jako portrety, kopie obrazů, obrazy, ikonostasy, malby al-fresco, plafondy, kresby pro illustrované knihy a časopisy, kresby pro zlaté a stříbrné práce, a také sochařská díla, basreliefy, kresby a modely k pomníkům, a rovněž doporučuje učitele kreslení atd.

Zařízení takového družstva (Artěle) stálo mnoho práce a času, řečí a porad, běhání a dopisování. Kramskoj vše vede a řídí, on je organisatorem, agitatorem, vším. Jeho ráznost, podnikavost, troufalost a při tom vždy a všude čestnost je podivuhodna. Milý, znamenitý mladík! . . . Usneseno tedy: spolčiti se na pět let, v tu dobu měli sebrati kapitál, každý měl ukládat 10% ze svých denních důchodů a soukromých prací a 25% z prací společných nebo takých, které získány byly následkem vyhlášky celého družstva. Kramskoj vypočítal, že dle „rozpočtu nejsprávnějšího a neskromného", když budou bydlet pospolu a mít tři veliké společné ateliery, každý z nich dobře vystačí s 25 rubly stř. měsíčně! „Máme chuť do práce a pracujeme, jak kdo může. Dál, co Bůh dá . . ." Všichni nebyli sice tak pevni jako Kramskoj, někteří se viklali, vyčkávali, neplatili — jeden na př., po našemu řekl bych Bořivoj Kapsa, když každý účastník měl vložit po 20 r. na nájem bytu a na vyhlášky v novinách, upsal rázem 100 r., ale -- nezaplatil. Také zakázek s počátku se nehrnulo. Ale Kramskoj nezmalomyslněl. Chybu vidí v tom, že málo kdo o jejich artěli ví. „Třeba vyhlášky uveřejňovat ne na Petrohrad a Moskvu, kde i bez toho mnoho jest umělců, ale na veškeru Rus; uveřejňovat dotud, dokud každému milionu lidí nevtiskne se do paměti trvání družstva, dokud on přímo ve sně nebude vídat, že my provádíme veškeré umělecké práce, nevázajíce se cenou . . ." Třeba prý rozeslat po všech eparchiích k archijerejům a představeným klášterů, po vší Rusi, listy s nabídnutím svých služeb, a rovněž k náčelníkům měst a gubernií, aby přibili všude na křižovatkách jejich vyhlášky, rovněž k zastupitelstvům městským, a pak prý se uvidí, možno-li či nemožno je trvání jejich družstva. Patrně úsilí takové mělo zdar. Začátkem r. 1868 oznamuje Kramskoj Tulinovu, že družstvo má už na 10.000 r. jmění. Kramskoj sám

vložil do pokladny družstva 3000 r. jako ustanovené procento z honoráře svého za práce v kupoli chrámu Krista Spasitele v Moskvě, jež mu byly svěřeny od prof. Markova. Družstvo nechtělo s počátku takové „procento" přijat, ale Kramskoj rozhodně se vyjádřil, že nepřijmou-li tyto peníze od něho, vystoupí z družstva.

Vedle těchto praktických návrhů a trudů Kramského s pohnutím přečtete list jeho, psaný v srpnu 1864, tedy v době, kdy si jakés takés živobytí zařizoval s ostatními secessionisty, list jakémusi panu Bejdemanu, člověku šlechetnému, jménem všeho družstva: „Ve svorném souhlase vyslovujeme Vám svou hlubokou vděčnost za účast k zemřelému, milovanému a váženému našemu druhu M. J. Peskovu. Neradostný to začátek naší dráhy, ale závěť jeho nám — bude od nás vyplněna. Společná prosba naše k Vám zní: buďte do konce shovívavý. Za zaslané peníze dejte postavit na hrobě jeho nám drahém kamenný kříž s přiloženým nápisem. *) Omlouváme se, že vyrušujeme Vás, ale vždyť nám nic více nezbývá, a Vy jste byl tak dobrý, že zanechal jste práci svou, potřebující Vaší přítomnosti, a to všecko proto, abyste vyprovodil ho na věčnost. To ničím s naší strany nemůže býti nahrazeno kromě vděčnosti. Při tom prosíme Vás ještě, buďte do konce shovívavý a oznamte nám podrobnosti o jeho smrti, co mluvil a nevyslovil-li nějakou vůli svou, nebylo-li něco, co nám dlužno udělat anebo zařídit s pozůstalými jeho věcmi. A také oznamte, jakým způsobem našli bychom, kdyby někomu z nás přihodilo se být v Jaltě, jeho růvek a poklonili se mu? Škoda to veliká, ale přece lépe je před rozloučením se s životem vidět známou tvář a ne tak osiřele umřít, jak mohlo se to přihodit . . ." Hle, rozpočet udělají na 25 r., s nimiž každý má vystačit na měsíc, počítají s každým grošem na zaopatření kapitálku, a při tom zemřelému soudruhovi dají svým nákladem postavit kamenný kříž . . . Co v tom krásy! Co teploty a vůně ryzího, zdravě a bohatě uzrávajícího, velikého srdce! Ano, milí jsou to hoši, čím dál milejší je Kramskoj, milý je i ten neznámý Peskov, jenž dvěma historickými obrazy vzbudil už 1861 a 1862 pozornost a teď v Jaltě na souchotiny zemřel — však přátelstvím druhů svých, cítíte, že žije . . .

Podobně zachoval se Kramskoj k sochaři Ramazanovu, jenž psával do moskevských novin o umění. Ten nazval v novinách

*) Nápis zněl: „Jeden z třinácti".

jednání „třináctky“ dne 9. listopadu 1863 demonstrací. To dotklo se nemile Kramského. Vzkazuje mu po Tulinovu, že není to s jeho strany pěkné; že může si o jejich jednání myslit ovšem, co mu libo, ale tiskem veřejně takto psát, že značí prstem ukazovat na ně vládě; a vláda že beztoho za nimi slídí nepřejícně, nenávistně; stydno prý zacházeti takto s lidmi bezbrannými; o něm že si toho nemyslili; psát z nevěrného doslechu — není věc chvalná. Ale když po čtyřech letech Ramazanov zemřel, Kramskoj píše Tulinovu: „Škoda Ramazanova. Přispěju ke sbírce na pomník.“

V tu dobu Kramskoj už byl ženat. Ženil se mlád, 25letý. Vyučoval tehdy také v rodině jedné, kde s ním přátelsky smýšleli. Když domácí paní zvěděla, že se oženil, vykládá Kramskoj, „politovala mne a přímo do očí mi řekla: ‚Zbytečná věc! Umělec neměl by toho dělat, vám ještě třeba se učit!‘ — Odpověděl jsem na to velmi statečně a s hlubokým přesvědčením (jak dosud si pamatuju): ‚Nevyjde-li ze mne za těch podmínek, ve kterých jsem se ocitnul, ničeho, tehdy nestojí ani za to, aby se takoví lidé litovali.‘ Byl jsem tedy i uražen i rozzloben na lidi. Živě cítil jsem tehdy potřebu mravního života, abych měl možnost ku svému rozvití. Nevím proč, mně zdálo se tehdy, že, mám-li jíti ku předu, nutno se oženit. Kromě toho, uznával jsem tehdy také (ačkoliv mně bylo všeho všudy 25 let), že ženitba — loterní lístek (a jeden jen) na výhru 200.000, zvláště umělci. Nevím rovněž, proč, uhádnul jsem člověka, ale uhádnul jsem ho, poněvadž ve všech kritických příhodách života (kdy jmenovitě člověk se projevuje) tím člověkem všechno se přinášelo v obět, jestliže, po mém mínění, umění moje toho žádalo . . .“ Tak vysvětluje svou ranní ženitbu Treťjakovu, svému mecenáši, v listě z r. 1883. Byla to tedy potřeba mravního života, aby se mohl dokonale rozviti; byla to naděje na úspěch a na štěstí vnitřní i zevnější, a byl to šťastný nález, šťastné setkání, šťastné uhádnutí ‚člověka‘ v ženě. A jeho Sonička byla takovou bytostí. Je cosi nevýslovně krásného v tom vroucném, něžném a důstojném poměru Kramského k ženě jeho, která byla zároveň rádcem, které on nejdříve ukazoval obrazy své a od které nejdříve vyzvídal úsudky. Z přemnohých stránek jeho listů jen to dýchá vonnou poesií rodinnou, jako bys v teplý, lunný večer pod kvetoucí jabloní stál . . . A to při všech starostech a často i hmotných rozpacích. Jednou, za takých krušných okolností, Treťjakov chtěl od něho koupit podobiznu jeho ženy.

Kramskoj odepsal: „Podobizna Sofie Nikolajevny musí zůstat dětem. Jestliže ony po mé smrti ji prodají, to jest jejich věc; ale já nemohu, byť jak bylo třeba peněz . . .“ Přinesla sice Sofie Nikolajevna Kramskému výhru 200.000 — snad více — v nejryzejším zlatě, ale bylo to zlato, za které žádný bankéř tohoto světa ani haléře nedá. Za to Kramskému — ale nač předbíhat!

IV.

Zcela přirozeno, že takový mladý umělec, jakým dosud Kramskoj se jeví, nemohl zůstat neznám. Zakázek přibývalo, až Kramskoj i odříkat musel. Byly to samé podobizny. Mezi objednavateli zjevily se i osoby vlivu plné a významné: jedna veliká kněžna a ještě větší podporovatel a milovník umění, Pavel Michajlovič Treťjakov, bohatý kupec, jehož jméno těsně a čestně svázáno je se jménem Kramského a s ruským uměním vůbec.

Ale Kramského nevábilo to k podobiznám, nýbrž k jeho „ubohým sirotám — obrazům“; jim by nejraději zasvětil celé dni, a večery zakázkám, výdělku svému. Ale nežli se do svých pravých obrazů dal, chtěl se osvěžit a posílit uměleckou vyjížďkou do Evropy. Do světa — za světlem! . . . Do ciziny, „kde je život a kde jsou lidé — kde celá armáda umělců pracuje a v údiv uvádí ospalý svět výsledky svých úsilí.“ Jemu, „sedícímu v blátě, rozumujícímu v té ohyzdné jámě, jež se nazývá ruskou inteligencí,“ cesta ta zdála se nevyhnutelna. Vyjel v polovici listopadu 1869. Jel s radostí, veselostí, energií, s duší tak vnímavou a chápavou a pronikavou, jakou může býti jen duše mladá, čistá, slavící pořád ještě svou jitřní. Cítit to z listů, které psal ženě z Berlína, Drážďan a Paříže.

První z nich nevyjadřuje ještě dojmů uměleckých ani uměleckých názorů Kramského; ale pravý Rus se v něm prozrazuje a potom rozkošný vypravovatel. Nový rys v povaze Kramského se jím vynořuje, širokost ruské povahy, a proto jej uvedu. Z Berlína píše své ženě, jak veselý byl introitus jeho do světa, ba i komický.

„Má milá, má dobrá Soničko. Tak už jsem za hranicemi. Povím ti po pořádku své příhody. Nejdříve na hranici, v Ejdkuneně, první případ. Přijeli jsme v noci, tážou se mne kam a jak, a já jenom mrkám očima a tvrdím: „Aus Petěrburg nach

Štětin, ajne bilet drite klas! Majne bagaž." Ale našel se dobrý člověk, který jakž takž mluvil rusky a vyvedl mne z nesnází. Potom historie se zavazadly: přikročí ke mně jakýsi pruský celní úřadník a ukazuje na můj vak, cosi tam povídá. Odpovídám chrabře: „Ich vajs!" On ještě hůře, a já jemu v odpověď: „Ich nicht vajs!" Konečně on, všecek rozzloben, strká prstem do vaku a cosi pořád bručí. Konečně uhádnul jsem a pravím po rusky: „plaťje" (oděv). — „A! pljate, pljate!" Spokojil se. Jel jsem dále. Jel jsem den, a opět v noci přijeli jsme do Štětína. Tu nové svízele, ale už lehčeji to šlo, a dostal jsem lístek do Nov. Brandenburka, kam téže noci přijeli jsme o 12. hod. Tam stal se následující případ. Jen jsem vylezl z vozu a vzal si svá zavazadla, vlak hnul se dále, a já jsem měl odtud jeti v poštovském voze k veliké kněžně Kateřině Michajlovně do Nové Střelice; světla zatím na stanici pohasili (stanice maličká), co jsem měl dělat? Vrazím do dveří, světlo zhaslo v čekárně, dvéře se neotevřely; vrazím do druhých dveří — táž historie; noc — oči bys mohl vyrazit. Konečně jdu dále, hledím: cosi jako konduktor s lampou kutí tam v jakémsi skladišti. Zakřiknu na něho: „Vochin?" (Kam?) On hledí na mne a cosi se táže, a já jemu opět: „Vochin?" Konečně zavírá dvéře, zhasil lampu a zastavil se, a já jemu žalobným hlasem: „Klajne cimer". On vezme mně vak i mapu a jde. Já za ním, vyšli jsme za stanici a šli dále: on napřed, já za ním; myslím si: co to bude? Ušed sto kroků, začal jsem rozeznávat jakési budovy; konečně zdá se, vešli jsme do ulice — tak alespoň se mně zdálo, protože sotva kousek nebe zbyl nad hlavou, a po stranách, velmi blízko, s prava i s leva vysoké černé stěny a jakési štíty. Konečně můj průvodčí se zastavil, přeložil si zavazadla z ruky do ruky, byl bych mu rád pomohl, ale nevěděl jsem, jak říci. Konečně zastavil se u jakéhosi domu, zaklepal z počátku na vrata, potom na okno, potom opět na vrata a na konec, zdá se, vzal šátek a jal se jím házet do druhého patra a pořád cosi bručel. Dlouho se to protahovalo, konečně okno se otevřelo, a vyhlédla jakási postava, Němci vyměnili několik slov, okno se zavřelo, a po třech minutách otevřela se vrata, a já vešel pod vrata a tam zůstal; Němec zavíral, stihl jsem vsunout průvodci drobných peněz, vrata bouchla, a my zůstali v také nepředstavitelné tmě, až hrůza. Slyším: Němec začíná hmatat okolo mne, strach mne obešel, ne žertem, ale myslím si: nu, však kdyby mne i zabil, to zítra veliká kněžna strčí ho

tam, kam on ani nemyslí. Zatím Němec chytil mne za ruku a táhl mne dále. Dal jsem se za ním, otevřely se jakési dvéře, a my začali jsme vystupovati po uzounké a srázné ulici. On mlčí, i já mlčím. Konečně zahnuli jsme na pravo a prošli mimo jakési okno, zahnuli jsme na levo a opět začali jsme vystupovat, stále se držíce za ruce. Zavrzly dvéře — a my vešli do světnice. Táž tma, jenom v popředí maličké okno, jímž na nebi viděti komíny a střechy. Tu zanechal mne Němec a sám zmizel kamsi. Slyším, vedle za stěnou škrtá sirkou a pořád cosi bručí. Konečně na pravo zjevilo se světlo, a Němec přináší svíčku, staví ji na stůl, pohledl na mne a já něho. Byl bez kabátu, v noční čepičce, bylo mu tak 35 let, řekl: »Gut nacht“, ukázal na postel a zmizel. Nu, co dělat? V pravo dvéře, tam kdosi ještě se hýbá, za zády dvéře, kterými jsme vešli, přede mnou okno s rozbitým sklem, světnice na 3 aršiny, a v ní kromě stola stojí tři postele. Dotknul jsem se první postele — měkká; uviděl jsem, že to peřina, jakými Němci přikrývají se v zimě. Myslím si, zavazadla má tam kdesi dole, já kdesi v podkrovní díře a ani zvuku pronést nemohu, to jest neumím, a kam také půjdu? Dlouho jsem tak prostál, na pravo zacrčela voda. Málo platno, začínám se svlékat, zlato a peníze položil jsem pod podušku a vlezl pod peřinu. Chlad strašný, zakryl jsem se, hledím — a očím nevěřím: pod peřinou není mne ani vidět, jakoby člověka nebylo v posteli. A což, myslím si, je-li i na druhých postelích někdo, však nepozorován. Ale nedal jsem se do zkoumání. Dlouho jsem tak ležel, ale na konec zhasil jsem svíci. Vrť se jak vrť, ale neusínej. Byl jsem strašně unaven, ale spánek načisto přešel; opřel jsem se o loket a poslouchám: kolem ticho. Kdesi zakřičel kohout, zrovna tak, jako na Rusi. Zadíval jsem se do okna a vidím, zrovna jako na obrazích, taškové střechy. Jakoby se rozsvětlívalo, slyším, cosi se pohnulo, tichoučko obrátil jsem se hlavou k stěně, soudě důkladně, že přijde-li Němec mne zabit, tož první rána nezastihne mi hlavu, a já zatím zakřičím. Ale opět ticho. Ruka mi umdlévala, lehl jsem tak, aby obě uši byly volny. Cítím, že jsem se zahřál. Nu myslím, zavru oči a budu ležet, jako bych spal. Za malou chvíli otvírám oči, ale okna nevidím, co to? Ale nepozoruju ničeho... V tom dvéře silně zabouchly, pozvedám se a užaslý pozoruju, že jsem spal, a že už je ráno. — Vchází Němka, tvářím se, jako bych spal. Vzala boty, potom přináší je a přináší vodu ve džbáně. Vidím, stojí tu umyvadlo, kterého jsem včera nepozoroval. Vstal

jsem, oblekl se, zaradoval se, že zůstal jsem celý. Vchází Němec včerejší v krátkém kabátě a v pantoflích, takový veselý, výborný chlapík. Já jemu: „Gut morgen", on taky tak a stojí. Já opět promluvím: „Ich vil essen, trinken", — „Aha! gut, kom hír" a ještě cosi takového. I šel jsem za ním a spustili jsme se po týchž schodech. U vrat stojí v celosti mé věci. Vešli jsme do světnice, která zjevila se i pekárnou i malou nálevnou i hostincem i kupeckým krámem. Vypil jsem kávu —" atd.

V Berlíně prohlížel především staré král. museum (obrazárnu). Tu „vše, co jsem viděl, vzbuzuje dojem zdrcující", podotýká stručně. Z jiných věcí zalíbilo se mu akvarium; „je to cosi skutečně pohádkovitého . . ." Za to ženy — „tak mi, má milá, srdce buší, už ani nevím, co bude se mnou v Paříži, když v Berlíně ženy takový dojem ve mně vzbudily. Ne, mluv si co chceš, ale lidstvo jde k úpadku mravnosti. Vyhrávajíc v jednom, ono ztrácí druhé — své štěstí, a hrůza mne obchází, pomyslím-li si na své děti: až dorostou, tehdy bude ještě hůře". Takový stín tu přelít po slunné krajině jeho duše . . . Zdá se mu, že pro tu měkkost žena se mu snad vysměje . . . A zakončuje dlouhý ten list: „Opatruj tebe Bůh, pomodli se s dětmi, a já tu přeříkám si‚Otče náš', jako by vedle mne byly dětičky . . ."

* * *

Po Berlíně Drážďany vzbudily v něm klidný dojem; že prý tam tak ticho, město samo poměrně nevelike a má sympatický zevnějšek. Krásná řeka, překrásný chrám a konečně obrazárna po spravedlnosti znamenitá; aby ji důkladně prohlédl, třeba prý mnoho, mnoho času. Netřeba podotýkati, že chvátal přímo k Madonně Sixtinské. Dojem svůj vypsal ženě v druhém listě z ciziny.

„Holubičko má Soničko . . . Viděl jsem Madonnu Rafaelovu, tu všesvětovou znamenitost, a tuto ti posílám svůj dojem. Znal jsem ji, rozumí se, z kopií, fotografií, rytin, jak ji zná celý svět, a nehledě na to, viděl jsem ji poprvé, to jest poprvé v tom smysle, že ani v jedné z těch kopií není ničeho toho, co jest v originále. Je to skutečně cosi skoro nemožného. Ale vynasnažím se být určitějším ve výrazech. Věc je ta, že v tomto obraze ostře padají do očí dvě různorodé poloviny. Jedna polovina — z toho věku, kdy žil Rafael, jsou to postavy okolo Madonny: papeže Sixta, svaté Kateřiny a dvou andělů dole. Druhá pak polovina (ji možno nazvat věčnou) — postava samé Madonny a Krista. Sixt, Kateřina

a andělé jen ruší, rozptylujíce pozornost, a kazí dojem, hlavně proto, že nejsou na místě, pro ně vlastně není tu nevyhnutelné nutnosti, aby tu byli, oni na obraze dlí jako pozorovatelé, jako i já na příklad a jako každý, kdo hledí na Madonnu. Pochopitelno tedy, že ať by to bylo jakkoliv případně k události vyobrazeno, přece to nebude mít vnitřní nutnosti, a oni udělali by velmi dobře, kdyby odešli z obrazu. Nu, ale Madonna — druhá věc. Byla-li ve skutečnosti Madonna taková, jakou je zde vyobrazena, to nikdo nikdy nevěděl, a rozumí se, neví, kromě současníků jejích, kteří ostatně ničeho nám důkladně nepovídají; ale takovou alespoň vytvořil ji náboženský cit a víra člověčenstva, a v tom smysle ona je tak podobna na svůj originál, že zdá se mi, každý, kdo jen o tom přemýšlel, pozná ji a souhlasí, že to je jediný podobný portrét. Kristus je dobrý, ale ne dítě, a to třeba dobré, ale divné. Ostatně to je též věc náboženské představy . . . Ze všeho toho, co jsem řekl, následuje tedy, že Madonna Rafaelova skutečně -- dílo veliké, a skutečně věčné, ba i tehdy, až lidstvo přestane věřit, až vědecké výzkumy (pokud věda je s to, aby to zmohla) objeví skutečně historické rysy obou těch tváří. I tehdy obraz ten neztratí ceny, ale toliko změní se jeho úkol. A zůstane takovým nenahraditelným pomníkem lidové víry, jakým nic nemůže být kromě obrazu. Žádná kniha, ani popis, ani co jiného nemůže vyjádřit tak cele a plně lidskou fyzionomii, jako její vyobrazení. Též Rafael často vyobrazoval Krista, a vyobrazoval ho, myslím, ne špatně, ale vyobrazoval Ho se stránky mythické, a proto všechna jeho vyobrazení Krista nikam se nyní nehodí, kdy fyzionomie Kristova stává se lidstvu pochopitelna. Ale vždyť on i Madonnu vyobrazoval se stránky výmyslu — proč pak ona i teď je dobrá a taky bude (jak pravím) takovou? Hlavně proto, že sama Madonna je výtvor představy lidové. Nikde, ani v evangeliu, ani ve vypravování apoštolů, není určité charakteristiky této osoby. A jelikož hrála ohromnou úlohu v náboženské víře, zbývalo lidem toliko — doplnit fantasií (ba ne doplnit, nýbrž vytvořit znovu) rysy Boží Mateře: udělali to také; Rafael pak namaloval podobný potrét. Zcela jinak je to s Kristem: to už není mythus, nýbrž postava, o které zachovalo se neobyčejně podrobné vypravování a v tomto vypravování neobyčejně prostém, naivném a vznešeném On vystupuje tak reliefně, mluví a jedná tak přirozeně, že není nijaké fyzické možnosti, abychom neuvěřili v jeho bytí a neuznali ho za osobnost realnou. A divím se neobyčejně, že až dosud nikdo

z umělců, ani z těch velikých, nenahlednul na to přímo. Pravda ostatně, že v nynější dobu dějou se už pokusy v tom směru. Je to dobrý úkaz“.

Van Dyck a Rembrandt jsou prý v Eremitáži lépe zastoupeni. „Ale za to druhých velikých umělců jsou zde nesčetné poklady. Hlava jde kolem, věru! Ano! Zapomněl jsem říci o Madonně ostatek: jak je namalována. Z prací Rafaelových ona po stránce malířské je lepší všeho, co jsem viděl z jeho obrazů; ale pro náš věk je v ní nedostatek koloritu a správného osvětlení, ne v hlavách ostatně, než jenom v postavě Kristově. To ovšem zabraňuje většině soudit o ní. Někteří očekávají, že uvidí v ní to, co je v malířství posledním — efekty, a ještě, prosím, efekty Riedelovy“.

* * *

Třetí list z ciziny psaný ženě jest už z Paříže. Výborná momentka.

„Víš co? Tvůj Váňa je opilý! Toť hrůza!“ — tak začíná . . . Jsa všecek zemdlen prohlížením pařížských obrazáren, zajel návštěvou ke knížeti Lvovu v Elisejských polích a příjemně se tam pobavil. „Takoví dobří lidé“ — podotýká. Ubíraje se od nich, spatřil hned vítěznou bránu Napoleona I. „Zašel jsem si ji prohlédnout, potom vylezl jsem nahoru, odtud rozhlížejí se na Paříž; pohled divuplný a hrozný. Představ si: stojíš na vysokém, volném místě, velmi velikém, takže necítíš vlastně hrůzy, ale cítíš, že stojíš velmi vysoko, oblouk sám je na vyvýšeném místě, a odtud na všecky strany Paříž. Toť příšera město, do samého obzoru na všecky strany, zvláště na jednu, kde hlavní střed, samé město, samé budovy. Už tam i mlha, už i dálka strašná, a pořád samé město. Tam kdesi, daleko, velmi daleko, běžela lokomotiva, v samém městě, už v dálce, a ničeho nevidět, a pořád samé město. Slovem, to už je nad všecku míru, to už čert ví, co je to. Dole, po ulicích a boulevardech, kočáry a lid hustými zástupy se hemží a působí závrať. Ne že by už to bylo cosi neobyčejného, ale že je to tak ohromné, a touto velikostí vzbuzuje úžasný dojem. Toto nesčíslné množství*) lidu, ty příšerné budovy o 7 ba i 8 poschodích, ty přeohromné na několik verst rozměry, boulevardy široké jako náměstí a plné lidu jako sváteční procházky, to všecko přivedlo mne na myšlenky nevelmi veselé. Hle, myslil

*) Rus případně tu říká: tato tma lidu.

jsem si, město, v kterém při nejmenším $1^1/_2$ milionu lidu, město slavné zrovna tak velikými věcmi, jakož i znemravnělostí, a nynější dobu nevytvořující ničeho, alespoň v malířství, velikého. Pravda, mnoho tu věcí znamenitých se stránky malířské, co do koloritu, ale málo, skoro vůbec není věcí, které by se dotýkaly srdce. Slovem, město hlučné, veselé, třeskotné, město vína a žen, hle, tady leží u nohou mých. Snad (a ovšem je to naprosto jisté) jsou i zde šlechetná srdce, vážné mysli a vůbec výborní a čestní lidé, ale Bůh ví, kde jsou, co dělají, čím se zabývají — nevím, než vidím nesčíslné množství drožek, kočárů, kavalkad, a vše to je vyleštěno do posledního stupně, a vše to je krásné (alespoň se zdá) rovněž do posledního stupně, a vše to je nestoudné rovněž do posledního stupně. Slovem, já prostě byl jsem zcela bez sebe, a takový smutek ulehl na mne, taková tesknota padla na mne, tak najednou líto mi bylo mých milých dětiček, těch maličkých červíků, že nastane i jim prožívat těžké minuty života, a snad i nepřežít (jakž to víme?), v tomto divném, v tomto záhadném světě. A Bůh ví, co už jsem já tu neprodumal! Dá-li Bůh hošíkům mým takovou též šťastnou sudbu jako mně — jich otci, pošle-li jim takových též výborných žen, jako jest jich matka; a Soničce, naší milé Soničce, setká-li se ona v živobytí s takovým mužem, který by aspoň jen nebyl podlým člověkem, a setká-li se, zdaž poznají oni druh druha? Slovem, nebylo mi veselo. Ale už třeba bylo sejít dolů a odebrat se domů, a cesta nebyla blízká“ . . . I zašel poobědvat do restaurace, kdež Rusové prý obědvávají, ale velmi draho. K obědu dostal též jako každý druhý víno. Nebyl tomu zvyklý, vypil dvě dosti velké sklenice, a opil se. „Tak hlava se zatočila, tak stalo se divně, tak nohy začaly neposlouchat, že prostě nejsi k ničemu“.

Odborná svá pozorování, umělecké dojmy, soud svůj o umění francouzském nevypsal z Paříže ani ženě, aniž komu jinému. Zpracoval je a urovnal až později, s hlubokou důkladností a s upřímnou snahou po pravdě, a vyslovil je v listech různým osobám svým živým a teplým slohem, celou duší svou, celou bytostí svou. Tam také zvíme je. (Pokračování.)

Ze současné literatury polské.

II.

Henryk Sienkiewicz.

Jméno Henryka Sienkiewicze jest jedním z těch jmen v literatuře polské, která překročila hranice své vlasti a stala se známými širšímu světu. Zvláště v posledních časech talentovaný tento beletrista polský počal obraceti na sebe pozornost nejen u Slovanů, nýbrž i na západě Evropy. Berlínská „Die Gegenwart" uveřejnila článek, věnovaný autorovi „Bez dogmatu", v němž neobyčejně vysoko staví jeho talent. Pařížský „Figaro" oznamuje, že má vyjíti francouzský překlad jeho románu „Rodina Polanieckých", pravil: „Román ten jest velkou literární událostí v severních zemích, kde vyvolává bezměrné, opravdu slovanské nadšení, a to nadšení úplně oprávněné. Jest to skutečně dílo prvního řádu, absolutně neobyčejné, takové hloubky myšlénkové, takové dokonalosti techniky literární, takých krás estetických, že rovného jemu nelze nalézti, než pouze v arcidílech ruského románu, v nesmrtelných tvorech Tolstého, Dostojevského a Turgeněva. Poznáte z tohoto románu talent jednoho z nejznamenitějších umělců současných, který jest zároveň velikým a originálním, hlubokým a vroucím myslitelem." „Figaro" předpovídá Sienkiewiczovi právě takovou slávu na západě, jaké si získali Ibsen nebo Tolstoj.

Největší popularitou po své vlasti těší se Sienkiewicz u Rusů. Tam každý jeho tvor bez výjimky jest ihned překládán, a některý i mnohokrát (jako „Lux in tenebris lucet" nebo „Pojďme za ním"); tam nejlepší měsíčníky o závod snaží se dostati rukopis každého nového jeho románu, aby ho co nejdříve mohly podati svým čtenářům. Nedávno jeden z kritikův ruských pravil: „Sienkiewicz, napsav romány ‚Bez dogmatu' a ‚Rodina Polanieckých' stanul v čele všech beletristův evropských, nepočítá-li se Tolstoj. Ani

Zola, ani Bourget, ani Annunzio nemají takového obrovského talentu uměleckého, který objímá tak široké obzory společenského života."

Romány Sienkiewiczovy přeloženy jsou do němčiny, frančiny, angličiny, ruštiny, arménštiny atd. Čechové znají Sienkiewicze velmi málo, a to hlavně jako autora drobných novel a jednoho z románů historických („Ohněm a mečem").

* * *

Krátké trvání polské university ve Varšavě, čili t. zv. „Szkoły głównej" (1862—1869) zapsalo se nezapomenutelnými písmenami v dějinách myšlénkového rozvoje po povstání v Polsce. Z „hlavní školy" vyšla celá řada mladých pracovníkův, kteří ukázali společnosti polské nové dráhy, kteří vnesli do literatury nové ideje a kteří dnes ještě zaujímají význačné místo v literatuře a vědě polské. Dostačí připomenouti, že z této university vyšly takové síly jako Boleslav Prus, Petr Chmielowski, Ochorowicz, Kotarbiński a mnoho jiných. Do skupiny vychovancův „Hlavní školy" náleží i Henryk Sienkiewicz.

Studoval na fakultě historicko-filologické, držel se vždy v pozadí, nemaje účasti v životě studentském, sláb, chorý, ničím neobracel na sebe pozornosti kollegův, a když rozšířila se zpráva o tom, že napsal pěknou novelu „Na zmar" (Na marne), nikdo tomu nechtěl věřiti, dokud nevyšla z tisku. R. 1872 umístěna ve „Wieńci" obrátila na sebe všeobecnou pozornost a ihned zajistila Sienkiewiczovi pověst mladého, mnohoslibného spisovatele. Román tento (z kijevského studentského života, kterého nota bene Sienkiewicz z vlastní zkušenosti neznal) přes umělou psychologii, přes nepřirozené nahromadění příhod milostných, prozrazuje pevné péro, takže těžko jest poznati, že jest to práce debutanta. Již zde viděti jest určité zvláštní rysy, které měly se tak mohutně rozvinouti v dalších tvorech Sienkiewiczových, především onu plastičnost v líčení karakterů a činnosti hlavních osob. Ale znáti jest na tomto díle vliv přežilého romantismu vedle vlivů francouzského realismu a tendence díla — že vzájemná láska není ještě nejvyšším štěstím — byla provedena ne příliš zdařile. V „Humoreskách ze sešitu Voršilina" jest již pozorovati značný pokrok. I zde ještě jest mnoho prázdné fraseologie, ale nad ni vynikají již četné rysy, dokazující, že Sienkiewicz dospěl již ke značnému rozvoji pozorovacího smyslu a prohloubení psycho-

logické analysy. Zároveň jest pozorovati, že obrací pozornost na vážnější otázky sociální. V první humoresce („Nikdo není prorokem ve vlastní zemi") líčí protivenství mezi zásadami pokrokovými a proudy zpátečnickými, v druhé („Dvě cesty") vysmívá se neschopnosti, hlouposti a nepraktičnosti venkovské šlechty, která vypouští ze svých rukou půdu, upadající do rukou německých spekulantů. Zdravá mysl demokratická proniká obě ty práce; aristokracie i duchovenstvo vystupuje tu ve skarrikované postavě.

Po vydání „Humoresek ze sešitu Voršilina" Sienkiewicz na jistý čas se odmlčel a vystoupil opět teprve r. 1876, uveřejňuje pod pseudonymem Litwos feuilletony a skizzy „Ze života a přírody" v „Gazetě polské". Zde vyšly především dvě malá arcidíla „Starý sluha" a „Hania" a pak „Listy z Ameriky", kam Sienkiewicz se odebral jako turista a odkud poslal celou řadu prací, jež otiskla táž „Gazeta polská". Za tento několikaletý čas talent Sienkiewiczův neobyčejně zmohutněl. „Za těch několik let ponoření se v sebe a přemýšlení — praví Chmielowski — stal se opravdovým umělcem a neobyčejně bystrým pozorovatelem zjevů sociálních. Dívá se na svět střízlivě, beze všech předpojatostí, beze všech apriorních formulí, bez vědeckých nebo quasi-vědeckých theorií; vyciťuje hluboce všecky radosti a bolesti své společnosti; béře soucitný úděl v jeho klopotách, zklamáních a neštěstí. Odtud má široké ponětí o člověku a povaze lidské vůbec; zajímají ho stejně subtilní odstíny citu, jako hrubé nebo triviální zjevy sprostých pudů; stejně myšlénkové boje soudobé společnosti, jako zápasy pěstní; povahy prudké právě tak jako mělké a povrchní; temperamenty sanguinické a veselé právě jako v sebe uzavřené a reflexivní. Zná tedy dokonale léčiti ony rozmanitosti povahy lidské, ony nevyčerpatelné její odstíny; zná výborně různé způsoby chování, odlišné řady myšlének a citů, různé vlastnosti jazyka a slohu, jakými se vnitřní nálady na venek objasňují. Nejen že hranice jeho pojímání člověka jsou obšírné, nepravím-li již všestranné, on nad to zná líčiti tytéž postavy lidské ne výlučně v jedné situaci, nýbrž v situacích různých, označujících nám, jak táž osoba se veselí i rmoutí, oddává se naději nebo zoufalosti. Plastický talent, jakým vládne Sienkiewicz ve vysokém stupni, zalidnil jeho pověsti postavami živými, přirozenými."

Pobyt v Americe měl velmi dobrodějný vliv na mladého autora, prohloubiv v něm city demokratické. Odráží se to nejvíce

v „Listech ze Spojených Států“, psaných s nezvyklou vervou a humorem. Pozoruje na cestě do Ameriky i v samé Americe nové lidi a poměry, porovnává je s těmi, které viděl doma, při čemž nemilosrdně vysmívá se předsudkům a zpátečnictví společnosti polské. Anglii nazývá zemí pravděnepodobností, poněvadž tam „aristokracie má rozum“. Popisuje cestu přes moře, praví: „Nejsem nemocen, ale cítím závrať a omezení ducha, že, kdyby to byl normální stav mého rozumu, mohl bych i vyniknouti v kruzích konservativních à tout prix.“ Z Ameriky poslal Sienkiewicz jedno z nejlepších svých děl, a zároveň jednu z nejlepších pověstí v literatuře polské — „Szkice węglem“ (Črty uhlem).

Jest to novela, nakreslená na půdě nových poměrův, ve kterých se octl polský sedlák po agrární reformě 1864 a zavedení obecní samosprávy. Obecní písař, člověk špatný, zkažený do morku kosti, s pretensemi intelligence, zaplétá do svých sítí celou ves, drží pevně ve své ruce zatemnělého starostu a využitkuje bezradný, vší ochrany zbavený vesnický lid. Vzplanuv vášní k hezké Rzepowé, rozhoduje se užiti všech prostředkův, aby si ji získal. Poněvadž hlavní překážkou toho byl její muž, kuje intriku, jíž by ho mohl odstraniti. Vykořistiv opilosti Rzepovy vyloudí od něho písemný závazek, že vstoupí do vojska. Nešťastný sedlák, vystřízlivěv, vidí, v jakou léčku upadl, a neví, co počíti. Jeho žena v největším zoufalství odebéře se ke statkáři, ke knězi, k soudu, do úřadu okresního, ale nikdo nikde jí nechce pomoci. Konečně podléhá domluvám písařovým, poddává se mu za cenu vrácení osudného úpisu, a když se věc vyzradila, umírá pod sekyrou svého muže. Plno jest v této pověsti scén smutných i veselých, směšných i dojemných, nakreslených neobyčejným talentem. Indifferentism vesnické intelligence jest zde výborně karakterisován. Scény v obecní kanceláři a v krčmě jsou opravdu skvostné. Jaká ironie odráží se v každém ryse vztahů intelligence se sedláky. Tak na př. nešťastná Rzepowa ve svém zoufalství jde hledat útěchy v kostele, kde „kněz Czyżyk kázal (sedlákům) o středověké heresi Katharův, a tlumočil svým farníkům, jakým jedině způsobem mají pohlížeti na onu heresi, jakož i na bullu Ex stercore, proti ní namířenou.“ „Szkice węglem“ učinily velký dojem ve společnosti polské. Mladé pokolení přijalo je s nadšením, zatím co tisk konservativní roztrhl šat, lituje mladého autora, který „mrhá svůj talent na takových tendenčních věcech“. Pobyt

v Americe podal Sienkiewiczovi mnoho nových themat, které také zužitkoval v celé řadě menších i větších novel. Nejobšírnější z tvorův „amerických“ jest pověst: „Za chlebem“ (otištěná nedávno v německém překladě ve vídeňské „Arbeiterzeitung“). Jest to smutná historie polského chłopa, který, podlehnuv přemlouvání emigračního agenta, jede do Ameriky a tam hyne nouzí a vysílením. Znamenitě psána jest novela „Latarnik“ (Lampář), líčící polského emigranta, bloudícího světem, jemuž nikde dobře se nevede, a který velice teskní po své vlasti. Konečně dostává práci u lodní svítilny, ale jednou zapomíná ji rozsvítiti, zahloubán do četby „Pana Tadeusza“, jenž náhodou se mu dostal do ruky. — „Orso“ jest selanka malých akrobatův, kteří, byvše zbiti majetníkem cirku, prchají do pralesa. V „Przez stepy“ odbývá se drama na pustině, a obrazy přírody, v této novele líčené, svědčí o velkém popisovacím talentu Sienkiewicze. Všecky tyto práce proniknuty jsou dojemností, někdy i smutkem, který vyvolává slzy do oči čtenářových. Totéž lze říci i o tvorech z dětského života z téže doby tvoření Sienkiewicze, jako jest „Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela“ nebo „Janko muzykant“. První jest obrázek, otřásající svou tragičností. Líčí se tu dítě, hynoucí v zápase s nepřekonatelnými obtížemi cizí mluvy, vnucované mu ve škole. Ačkoliv děj odehrává se v Poznaňsku, přece není pochyby, že dílo to napsáno bylo pod svěžím dojmem nařízení úřadů v království, dle nichž vymítěn byl jazyk polský jakožto vyučovací ze škol a nahražen ruským. Krásně psanou a dojímavou novelou jest „Janko muzykant“, tragédie dítěte s duší umělce, uzamčenou v selském těle. Malý vesnický hošík ukradne lokajovi housle a zbit pro to od starosty, umírá. „Jamioł“ (anděl, který má chrániti vesského sirotka, jejž sežere vlk) doplňuje dva první obrázky ze života dětského.

Poslední pověstí z této první doby Sienkiewicze byla „Bartek zwycięsca“ (Bartek vítěz). V tomto tvoru dotkl se indifferentismu intelligence vzhledem k lidu, ale hlavní osoba pověsti — poznaňský sedlák Bartek, vykonávající bohatýrské činy po čas francouzsko-německé války, bijící vztekle do Francouzů, v domnění, že to jsou také Němci, „jen že ještě horší“ — vypadá jako karrikatura.

R. 1880 Sienkiewicz zkusil své síly v jiném druhu tvoření, napsav dosti pěknou novelu historickou „Z niewoli tatarskiej“. Kritika (zvláště konservativní) prohlásila tuto pověst za arcidílo

a tím povzbudila Sienkiewicze k napsání historické trilogie „Ogniem i mieczem“, „Potop“ a „Pan Wołodyjowski“. První z těchto pověstí „Ohněm a mečem“ vyšla r. 1884 (4 svazky) a vyvolala nesmírné nadšení, které v značné části nebylo oprávněno. Tresť této pověsti jest tato: Mladý rytíř polský, Skrzetuski, vyslaný od knížete Jeremiáše Wiśniowieckého za vážnou příčinou na Krym, když se vracel od chána tatarského, zachránil před smrtí a vysvobodil z rukou lupičů jakéhosi neznámého muže, který byl, jak se potom ukázalo, Bohdan Chmelnický, původce povstání na Ukrajině. Jeda dále, Skrzetuski setkává se s dvěma ženami — kněžnou Kurcewiczowou a její sestřenicí Helenou, která rytíře ihned okouzlila. Helena opětuje lásku Skrzetuského, ale tento dovídá se, že kněžna Kurcewiczowa přislíbila ruku Heleninu známému svou divokou odvahou a bojovností vůdci kozáckému — Bohunovi. Poněvadž jen ohledy čistě materiálního druhu přinutily starou Kurcewiczowou ke slíbení ruky Heleniny Bohunovi, podaří se Skrzetuskému dosti snadno přivésti kněžnu na svou stranu. Přes to, že celá věc zachovává se do jisté doby ve velké tajnosti, domýšlí se Bohun zrady a přísahá pomstu nenáviděnému „lachovi“. Odtud mezi dvěma těmito soky počíná dlouhý zápas. Wiśniowiecki znovu posílá Skrzetuského k atamanovi kozáckému, ale rytíř, napaden byv na cestě od kozáků, dostává se do poroby. Chmelnický, poznav v něm svého zachránce, propouští ho na svobodu. Skrzetuski jede do dvora Kurcewiczových, aby vzal si Helenu, ale nachází jen spáleniště. To způsobil Bohun, do jehož rukou padly náhodou listy Skrzetuského, a on, dověděv se tak o zradě Kurcewiczových, mstí se na nich a unese Helenu. Ta však šťastnou náhodou uniká z rukou kozákových a dlouho se toulá po lesích se soudruhem Skrzetuského, starým lhářem, bázlivcem a pijákem Zagłobou, který ji konečně usadí v Baru. Zatím povstání kozácké rozlévá se stále šíře a vojska polská jdou od porážky do porážky. Bar po dlouhém obležení padá do moci kozáků a Bohun znovu zmocní se Heleny. Zavádí ji na opuštěné místo mezi stepmi pod dohledem čarodějnice, své příbuzné, aby ji tam přechovávala až do konce války. Sám zatím bojuje. Za nedlouho Chmelnický posílá ho s listem k nově zvolenému králi polskému Janu Kazimírovi, ale Bohun setkává se na cestě s výtečným šermířem, přítelem Skrzetuského, panem Wołodyjowskim, který ho v souboji těžce raní. Chorý kozák prozrazuje tajemství místa pobytu Heleny věrnému sluhovi Skrzetuského Rzędzianovi,

který ho ošetřuje v nemoci. Rzędzian zpraví o úkrytu Helenině druhy Skrzetuského Zagłobu a Wołodyjowského, kteří ji vysvobodí a jedou do Zbaraža, kde se utábořilo vojsko polské i se svým vrchním vůdcem Jeremiášem Wiśniowieckim. Ale na cestě smělý hlouček rozprášen byl od kozáků a jen Zagłoba s Wołodyjowskim dostali se do tábora polského, kdežto Rzędzian s Helenou ztratili se v lese. Zbaraž obléhají mraky kozákův a spojených s nimi Tatarův a obležení nadarmo čekají pomoci. Konečně podaří se Skrzetuskému s velikým nebezpečenstvím dostati se do táboru králova, aby přispěl posilou vojskům polským, obleženým v Zbaraži. V táboře králově nachází Skrzetuski Helenu.

V pověsti své dbal Sienkiewicz velice o historickou pravdu. Nejen hlavní události, ale i podřízenější podrobnosti, o nichž mluví, čerpány jsou z dokumentů historických: z kronikářů, zápisek, vědeckých monografií. Ale docela jinaké jest osvětlení příhod a osob, v ději vystupujících. V tomto ohledu jest román naskrz tendenční a nepravdivý. Idealisuje bez míry šlechtu polskou, která stkví se vším leskem rytířských cností, zatím co kozáctvo jest proň pouze divokou massou zvířecích pudů, rozešel se Sienkiewicz s historickou pravdou. Ač nesdílíme docela sentimentálně-romantického nadšení pseudo-historikův maloruských i ruských, kteří vidí v krvavých bojích kozáckých jedině ideální křížovou válku „za víru a volnost“, přece musíme přiznati, že právo jest na straně kozáků, kteří pozdvihli prapor sociálního zápasu, a ne na straně polské šlechty, která v těch časech byla zdemoralisována ztratila všecku energii, nevydala ze sebe žádného bohatýra. Celý děj románu točí se okolo boje — s jedné strany Ukrajiny (Bohdan Chmelnický) s Polskou (Jeremie Wiśniowiecki), s druhé Skrzetuského s Bohunem. Na tomto základním poli vystupuje několik postav, odehrávajících roli prvého řádu a celý tlum statistů. Skrzetuski — to jest klidný, sentimentální rytíř polský; Bohun pak vášnivý, divoký kozák. Skrzetuskému pomáhají v dobývání Heleny tři druzi, praví dumasovští tři mušketýři, Wołodyjowski, Podbipięta a Zagłoba. První „malý rytíř“ jest jen smělým šermířem, ničím více. Druhý, málomluvný Litvín, obětavý, neobyčejně bojovný s prostodušností děcka. Třetí — bázlivec, piják, lhář, s velkým břichem a nikdy nemlčícím jazykem, jest nejpěkněji provedenou postavou pověsti. Přes to, že příliš připomíná Falstaffa, přes to, že provádí massu činův, psychologicky úplně neodůvodněných, jest typem zajímavým,

výborně representujícím staropolský humor. Jiné, podřízenější osoby (jako kněžna Kurcewiczowa, Rzęndzian atd.) vyznačují se výrazností rysů a případnou karakteristikou psychologickou. Karaktery Chmelnického a Wiśniowieckého jsou výborně líčeny, ale nemají téměř nic společného s těmito osobnostmi, jak nám je líčí historie. Pověst tato, plná neobyčejných událostí, v intrice nesmírně zapletena, čte se s velikým napjetím, ale přes to, že vykazuje mnoho scén a popisů v pravém slova smyslu mistrovských, přece arcidílem naprosto není. Jest to velice zajímavá pověst historická ve způsobě děl Dumasových nebo Sueových a nesmírné nadšení, s jakým ji uvítala společnost polská, vysvětluje se poněkud dobou, v níž se objevila. Sienkiewicz ukázal pessimisticky naladěné, beznadějné společnosti polské obraz dávné Polsky v celé její slávě, moci a síle, osvětlený umělými světly a paprsky a tím přičinil se poněkud ke vzmužení lidí naplněných hořkostí pod vlivem smutné skutečnosti. Třeba však přiznati, že ozývaly se hlasy, které, neujímajíce ceny dílu, přece celkem střízlivě se dívaly na přednosti románu „Ohněm a mečem“ a nesdílely nesmírného nadšení veřejnosti a časopisů konservativních.

Zanícen úspěchem první velké historické pověsti, Sienkiewicz pokračoval dále v tomto směru, vydav za dvě léta po „Ohněm i mečem“ druhý román „Potopa“ a za krátko potom „Pan Wołodyjowski“.

(Dokončení.)

Národohospodářský sjezd a česká Národohospodářská společnost.

Zahanbující vědomí, že dosud jsme v nepopíratelném a skoro naprostém hospodářském podrůčí svých sousedů Němců a s nimi v našich zemích spolčených Israelitů, konečně nás poslední dobou počalo trochu tísniti a do opravdy znepokojovati. Česká veřejnost uznamenala, že podřízenost a odvislost hospodářská je našeho vzdělání a našich schopností nedůstojná, že zaviňuje zároveň naši politickou slabost i všeobecně chápe se, že se něco díti musí k nápravě těchto smutných poměrů. Do té doby nás jen bavily čistě theoretické věci. Celý národ dovedl se na příklad dlouho zcela zbytečně rozčilovati, zdali ten aneb onen rukopis je pravý či podvržený; oheň i síra svolávány s nebes na hlavy těch útočníků, kteří se odvažovali pochybovati o tom, jako by Čechové v devátém a desátém století nebyli schopni těch ideí, illusí a snah, které byly přiměřeny odchovancům veliké revoluce francouzské na počátku tohoto století. Zrovna tak zhola zbytečnými byly nejnovější rozpravy o tom, má-li český národ se rozhodnouti pro naprostou politickou neodvislost a suverenitu, nebo má-li se domáhati svých cílů státoprávních a národních na půdě toho státního útvaru, do kterého byl vřaděn skutečnými událostmi nyní již neodčinitelnými. Znamenalo to pak velice přeceňovati své síly, když staly se až pokusy planými, bezmocnými výhrůžkami domáhati se práva; ta chyba právě plynula ještě z toho, že do té doby jsme si ani ještě plně neuvědomili svou vlastní chabost i nedostatečnost. Musily nám teprve zarmucující události nedávné doby dolíčiti naše všecky nedostatky a dosavadní malomoc.

Ale zdá se, že právě poslední tak jasně na jevo vyšlé nezdary celé české veřejné činnosti pohnuly samy massy lidu k úvahám, kde je asi kořen zla, i že souhlasně se uznává za příčinu mnohých nezdarů právě naše hospodářská nehotovost,

podřízenost a nemohoucnost. Nechybí nám schopných lidí; ale ze schopností jejich dosud dovedli kořistiti napořád naši soupeři: my pracovali, duchem i tělesnou námahou, ale zisk a výtěžek plnil kapsy těch, kteří nám byli naprosto buď cizí nebo přímo proti nám chovali zaryté nepřátelství. Velké průmyslové podniky v krajích českých mívají správními radami nebo chefy vynikající politické odpůrce všech našich snah a tužeb; mezi velkými podnikateli není skoro mužů opravdu českých, ale dělníci, techničtí a podřízení kommercielní zřízenci bývají v nich skoro napořád české národnosti. V potu tváře se namáháme na prospěch těch, kteří jsou ochotni nás tisknouti ke zdi vždy a všude, kdekoli to jen jde.

Trapné vědomí této poroby, ke které my sami svých pomocných ruk podáváme, občas přece tu i tam dovedlo již dříve některé vrstvy našeho lidu přiměti k jakési činnosti nápravné. Zejména to bylo záslužné působení Šimáčkovo, jež vedlo přímo také k positivním výsledkům. Tak rozkvetly četné záložny a úvěrní spolky, které nás aspoň poněkud učinily neodvislými od německého kapitálu; založeny četné cukrovary, pivovary a jiné akciové továrny, na něž sebrán kapitál po většině od Čechů. Ale všecko to bylo jednak omezeno na velmi úzký obor, jednak hned při samých počátcích staly se často značné osudné chyby, které se zle vymstily súčastněným. Velmi často se začínalo s kapitálem nedostatečným; jindy opět svěřena správa lidem málo schopným (občas také málo poctivým) a kde konečně se podnikům slušně dařilo, nepomýšlelo se na sesílení a zmohutnění jich, nýbrž mimo čistý zisk rozdělován mezi podílníky začasté pode jménem výtěžku až i základní kapitál. Tak velmi mnohé z těchto podniků opravdu národních za časů krise a nepříznivé konjunktury ocitly se přímo na pokraji záhuby a některé teprve tím, že je koupil soukromý podnikatel — pravidelně to byl zrovna odpůrce náš — znehodnocené za laciný peníz, mohly znova prospívati.

Takto přese všecky slibné pokusy jsme skoro bez velkého průmyslu. Není české textilní továrny (co je soustředěno v českém Humpolci, nemůže se čítati mezi velkozávody), není české papírny, není české sklárny (mimo velkostatkářské), ba není skoro ani české cukerní raffinerie atd. atd. Vynikáme velikou schopností a zručností ve strojnictví, ale největší strojírny pražské jsou v rukou Němců. O českém velkoobchodě těžko bude asi lze mluviti. Co naši podřízenost nejhůře odhaluje, je úvěrnictví, které jsme si

v drobném sice velmi dobře sorganisovali, ale většími bankovními podniky musí nám přímo vypomáhati Vídeň. Pokud se jedná o kapitál, který se přirozeně může rozpůjčovati pouze na vyšší procenta, jako tomu v záložnách a spořitelnách, ten dovedli jsme mezi sebou sehnati, ale jakmile jde o výdělky sice percentualně nepatrnější, skutečně však následkem obrovských obratů páčící se na četné miliony, z těch nedovedeme skoro nic získati pro sebe. Mezi velikými bankovními ústavy pražskými českou a zmínky hodnou je pouze Živnostenská banka (nepočítáme-li oba veřejné ústavy zemské a Pražskou spořitelnu), Němci pak mají v Praze mnohem větší tři samostatné závody bankovní (Union, Escomptní banku a Českou spořitelnu) a kromě toho pět filiálek největších bank vídeňských (rak.-uh., Creditanstalt für Handel u. Gewerbe, anglorakouská, Länderbank a Bank-Verein), z nichž všechny výtěžky skoro výhradně jdou ze země.

Je přirozeno, že všechny tyto nedostatky příšerně se dotíraly na mysl a svědomí všeho lidu českého a z toho důvodu poslední dobou se všeobecně uvažovati počalo, kterak proti tomu čeliti. Jednotlivé porůzné a slibné pokusy v tom směru se staly již od české veřejnosti. Z těch důvodů zejména vznikla plodná myšlenka jubilejní výstavy, aby aspoň se dostalo odbytu a rozšíření z české práce tomu, co vyniká nade vši pochybnost proti cizím výrobkům. Vedle toho výstavou jsme si měli uvědomiti své síly a sbírati odvahu k dalšímu jich rozvoji. A také od jubilejní výstavy datuje se vznik velmi důležitého sdružení na podporu českého podnikání a českého obchodu, totiž „Vývozního spolku v Praze". Jubilejní výstava zároveň umožnila výstavu národopisnou, která znázorniti měla veškerý fond vzdělání, intellektu a uměleckého smyslu v našem lidu. Národopisnou výstavou jasně a zřetelně prokázáno, důtklivěji nežli kdy před tím, jak naše hospodářské postavení naprosto není přiměřené ani našim vědomostem, ani našim dovednostem. Poznání to samo o sobě arci nám nedovede pomoci, ale bylo nutným, aby se vůbec radikalně mohlo přikročiti k nápravě.

K těmto theoretickým popudům pojily se zároveň jisté pokusy praktické. Tak vznikla myšlenka založiti sebráním malých podílů, veliký národní podnik průmyslový. Rozumí se, že co v té příčině docíleno dosud — byla totiž založena továrna na tužky v Budějovicích, — může jenom jako nepatrný slibný počátek míti jakýsi význam. Proto však je nanejvýš potřebí, aby pokus tento se zdařil; na té cestě obezřetnou správou a vhodným

zakládáním velmi četných a větších nových podniků českých mohli bychom se konečně domoci důstojnějšího bytu v závodění a těžení průmyslovém. Než činnost taková musí býti dobře promyšlena, obezřetně vedena i nestačilo by k tomu pouze sebrati značnější kapitaly, — mnohem důležitější je, aby kapitalů těch bylo co nejvhodněji upotřebeno. Zároveň nelze si tajiti, že počátky budou vůbec krušné i že třeba také přinášeti značné národní oběti.

* * *

Na Moravě podřízenost české práce je daleko hůře ještě cítěna nežli v Čechách, tam ani živnostnictvo drobné necítí se dobře českým a odtud vysvětluje se, proč větší města moravská skoro napořád mají zúplna zastoupení německé. Nepodivíme se tedy, že z Moravy ozvaly se poslední dobou nejpronikavější hlasy, aby konečně se přikročilo k uvědomělé a pronikavé nápravě. Moravští politikové s důrazem poukazovali k tomu, že nelze jinak domoci se náležité politické váhy, leč když opírati se budeme o vlastní hospodářskou sílu. K tomu cíli navrhovali, aby za příležitosti národopisné výstavy v Praze sešli se nejčelnější zástupci všech stran českých v Praze, i aby spojili se v opravdovou národní jednotu, která by vzala na sebe organisaci české práce jak se stanoviska theoretického tak i praktického s tím konečným cílem, bychom se úplně vymanili z područí cizího a založili si svůj samostatný kvetoucí průmysl a obchod a nedávali se vykořisťovati jako dosud napořád od cizinců. To byla původní myšlenka „o národohospodářském sjezdu“ tak, jak si jej představovali moravští navrhovatelé, zvláště časopis „Národní Hospodář“ v Brně. Časopisy české chopily se vesměs horlivě myšlenky té a sagitovaly v krátké době všecky vrstvy české společnosti a brzy bylo věcí ujednanou, že sejde se v Praze národohospodářský sjezd, aby nejen porokoval o našich bolestech, nýbrž přímo stvořil novou organisaci k založení a zmohutnění samostatného českého velkoprůmyslu a velkoobchodu kromě toho k zachránění toho podnikání drobného, které pouze živoří a již již zhynouti hrozí, jakož i k novému rozkvětu těch odvětví, která přese všecku netečnost a nepřízeň osudu se vytvořila a dosud dovedla udržeti.

Tyto všecky snahy a požadavky se arci velmi lehko formulují a proslovují. Ale hůře je, jakmile je třeba uskutečňovati podobně vytčené cíle. Naše veřejnost, která praktickými otáz-

kami zabývá se pouze po ochotnicku, pro niž otázky národohospodářské jsou něco příliš nedostupného a nepochopitelného, byla sice hned velice nadšena pro sjezd, ale ani zdaleka neučinila si ponětí, jaké obrovské práce třeba, co času, statků i namáhání se musí k tomu věnovati, abychom si založili jen poněkud pořádný svůj průmysl a obchod. A v té příčině naše listy denní i jiné nebyly o mnoho lépe informovány a nedovedly také na to nikterak obecenstvo připraviti. Hodilo se několik frasí, jak je to důležité vymaniti se a hospodářsky postaviti se na své nohy ale jedním dechem skoro napovídalo se, že národohospodářský sjezd, jakmile se uskuteční, bude sám o sobě již velikým spásným činem, který nás vyvede z dosavadních hubených let a poskytne nám hned aspoň část toho, čeho se nám nedostává. Zapomnělo se, co je to již obrovského kapitálu, úžasné práce a zděděné intelligence, jakož i nabyté důvěry obecenstva uloženo ve starých velikých průmyslových závodech, které patří našim odpůrcům. Každá stará osvědčená veliká továrna má proti závodu novému nesčetné a neocenitelné výhody, má značný amortisovaný kapitál, nemá co činiti se zařizovacími náklady, nepotřebuje se sháněti po zákaznících a vydrží často z nastřádaných přebytků po léta vyráběti třeba bez výdělku nebo s výtěžkem jen zcela nepatrným. O tom všem zapomnělo se obecenstvu podati poučení a líčila se mu věc tak, jakoby stačilo, abychom se dohromady sešli, pohovořili si o svých nedostatcích, sebrali pár tisíc zlatých mezi sebou a tím že už bude vše vyhráno a učiněn dostatečný počátek k vytvoření českého průmyslu a obchodu.

Zatím mohlo býti každému nepředpojatému jasno, že vůbec na takovém sjezdu ani se nemohlo v té příčině nic meritorního projednávati. Když sezvou se ze všech možných tříd obyvatelstva se zájmy nejrůznějšími zástupci dostatečně dříve nepoučení, nepřipravení ani zdaleka na to, o čem se chce pojednávati, jenom s mlhavým povědomím, že se má něco státi na povznesení hospodářského bytu celého národa, tu zajisté se nedá z tohoto shromáždění očekávati leč plno neucelených, mlhavých náhledů, návrhů a přání, mnoho řečí, které jsou sice velmi upřímně míněny, které však pravidelně ani nepřispějí k vyjasnění toho, co se vlastně chce, tím méně, aby z nich snad mohla vzejíti náhle zázračná jakási spása i náprava těch všech nedostatků, ve kterých celý národ vězí až po krk. Takový sjezd byl by ovšem dobrý k tomu, aby dal sankci k něčemu již dobře dříve pro-

jednanému, připravenému, hotovému, neb aby činil opravné návrhy k předlohám promyšleným, dobře známým, o kterých již veřejnost mohla se důkladně všude v listech poučiti a vysloviti se dříve všelikými rozpravami a úvahami, ale nehodí se nikterak k vytvoření nové, spletité organisace, které by třeba bylo na dobytí nových a ochránění starých hospodářských posic. K tomu jednoduše ani se nemohla státi žádná průprava v tak krátké době a při dosavadní naší rozdrobenosti a našem nesorganisovaném stavu. Proto také přípravný komitét ke spořádání sjezdu mohl se zabývati otázkami pouze zcela povšechného rázu nejvýše mohl činiti některé přípravné kroky ke příští zamýšlené organisaci. Z těch příčin také musili býti nutně zklamáni výsledkem sjezdu všichni ti, kteří myslili, že z něho vzejde něco již hotového, uceleného, takového snad, aby hned se mohlo přikročiti k intensivní činné práci. Někteří přímo si představovali, že záhy po sjezdu se zřídí veliký úvěrní a zakladatelský ústav, který rozvine svou činnost všude, kam sahá oblast jazyka českého a vy volá nové podniky všeho druhu, stvoří nový samostatný průmysl, a že zároveň sjezdem zjedná se odbyt všem výrobkům těchto podniků, když účastníci se zavážou co možná své potřeby krýti jen odbíráním od závodů národních. Ovšem se musí říci, že pouze nepatrná menšina byla tak růžových a optimistických názorů; ale ještě na sjezdu samém jednotlivci dávali na jevo, že podobně si věc představovali.

Přípravný komitet sjezdový arci nemohl ani zdaleka takovéto naděje splniti. Za krátkou dobu své činnosti nebyl s to učiniti skoro nic jiného nežli navrhnouti, aby se zřídila společnost, která by hleděla teprve nabýti důkladných vědomostí o hospodářském stavu národa, i která by po důkladném seznání všech podmínek sorganisovala vše k učelnému těžení schopnému konkurrence se závody cizími. Pořadatelé sjezdu však nenavrhli ani tolik, předložili sjezdu ke schválení pouze návrh stanov „České národohospodářské společnosti". Společnosti této vytkli za účel šířiti vědomosti národohospodářské, poznávati hospodářské poměry českého národa a prováděti všelikou jinou poučovací a povzbuzovací činnost po stránce hospodářské. K tomuto projednávání sezvalo se na 900 osob ze všech končin české vlasti, ze všech vrstev, i ze všech stran národních; skutečně pak ke sjezdu dostavilo se značně přes 300 účastníků z Čech, Moravy a Slezska. (Dokončení.)

Výtvarné umění.

(57. Výroční výstava Krasoumné jednoty.)

Prošel jsem letošní výstavu a jak obyčejně napřed k vůli orientaci jsem ji, jak se říká, jen prolítl. Doprovázel mne přítel výtvarník: „Tak jim to jen napiš (dovtípil se mých myšlének), že obraz není psaní a rám není obálka — myslíš, že nám Angličané a kde kdo budou posílat svá plátna, když jich nikdo nekoupí? Ostatně — nekupují našich . . .“ Proti loňsku, pravda, je výstava slabší.

Ale zajímavého nalezne se vždycky něco. Z cizích umělců, četl jsem už kdesi, Lavery (Glasgow) „táhl“ svou dámou v hnědu; mně se nelíbila. Za to se mi velmi líbila Lenbachova Lady Aston: na prvý pohled jakoby hozená skizza tužková a akvarellová, ale když se člověk podíval pozorněji, viděl promyšlenost — ale lehkosti a eleganci stylu všecka čest! Deschamps podal podařený obraz „V sirobě“: tři sirotci v nuzné jizbičce, ze slamníku na zemi matku před chvílí odnesli: jizba, nářadí (vlastně nenářadí), oblek dětí (vidíš že je sežebraný) . . . všecko šedé; jen zelený džbánek, bílý ubrousek prostřený na židli, v okně květinák a z okna rozhled do modravého nebe dávají chmurnému celku trochu jasu . . . Kamptův (Düsseldorf) „Polibek smrti“ stejně jímá svou pravdivostí: muž dělník drží děcko a hrá si s ním cele oddán radosti — ženu sedící vedle smrt už líbá . . . realistická symbolika provedena správně.

Z ostatních zaznamenávám na rychlo: Jakobides (děcko podařeně vybírá si u babičky ovoce), Schryver (broskve), Terris (Glasgow: „Když dne ubývá“), van s' Gravesande („Přístavní hráz“, znamenitá technika: několika silnými čarami zachycen pohyb vln), dále rytiny: Klingra, Herkomera, Raffaelliho, Liebermanna, Iraëlsa, konečně z kamenotisků: Burger.

Z cizí plastiky: Weber-Petscheová: Můj modelek; děvčátko podáno miniaturní soškou výborně, jak sedí na postamentku.

A teď několik slov o našich. Je docela patrno: Veliké nadání a mnoho ho a k tomu vlivy cizí a sice moderní, Rossettiho tváře, figury Schneiderovy atd. — dekadence, symbolism...

Ze starších viděti bylo Scheiwla, Nowopackého; také Hawranek se svou krajinou, na níž ovšem mláďatům motýlovým nescházel zoologicky správný počet zrnek pelových na křídlech.

Ze starších mladších Liška, Hynais, Schikaneder: Liškův „Vdovec“ zdařený v komposici, symbolice (matka-duch při zásvitu luny líbá své děcko v kolébce), barvě — až snad na to, že předměty ve světnici, i malé, příliš jsou ostře konturovány a jasně probarveny. Hynaisova podobizna maršálkova je znamenitá, (loňská Hlávkova byla zdařilejší); Schikanedrova krajina v soumraku krásná.

Spillar už má svůj genre hotový; Mynařík (zátiší) pracuje s čestnou svědomitostí (v barvě ještě trochu neteplosti), Doubek (tragedie lásky) staré thema podal nově, třeba že poněkud effektně (červené vlasy a jen ty vlasy osvětleny z lampy). Krásný byl obraz Tomcův (Tejřov na Berounce) — podařený v barvě: různé odstíny šeda s zelenou konturou; Tragy měl pěknou a živou podobiznu (hercovu).

Knüpfer pokusil se tentokrát o novou symbolisaci moře (dech mořský).

Zajímaví jsou Preissler a Švabinský. Preisslerovy „Velikonoce“ jsou výtečně koncipovány a provedeny (zde právě také anglické tváře); zajímavý je pokus, znázornit vánek a vítr figurami, řekl bych česko-egyptskými, vznášejících se vrcholím stromů (? trochu neurčito). Švabinský vystavil znamenité pérokresby. Opravdu znamenité. To vidět nejlépe na čistotě pozadí. Některé podobizny přímo žijí. Symbolicko-dekadentní invence (touha — blaženost — rozkoš) psychologicky neujasněná, postavy poněkud akademicky sádrové.

Plastika: Úprka (Fr.) podal podařené studie venkovských typů, Bílek (doba času a naše věno) pokusil se o filosofii a pokus je podařený, podařenější než těžkopádné vysvětlení k dílu připojené. Udělat z Krista sfingu je myšlénka originelní; umělec

kritisuje svým dílem „zlobu času“ a tu vidí v tom, že umění, věda a vláda ničí Kristův zákon lásky („naše věno“). Myšlénka originelně pojata a bravurně provedena, ale symbolika poněkud těžká. —

Abych nezapomněl Hofbauerova vějíře: ornamentika a ti kluci-andílci jsou k ulíbání, jen že se trním trochu popíchají, ale je růžové. — —

V Topičově saloně jsou vystaveny Alšovy malby. Škoda, že nejsou chronologicky lépe označeny, také by neškodil malý seznámek. Nejsilnější je tuším hrob božího bojovníka; co do barvy nejzajímavější je obraz, malovaný pod vedením Chitussiho — tu barvy jsou nejsouladněji sharmonovány.

O Jóžovi Úprkovi vídeňský „Zeit“ přinesl vřelý článek. V kruzích pražských se o něm dost mluvilo — vyciťuje se z něho, že je psán krajinářem; pochopuji, že mladí jsou nedočkaví, ale Hynaisa a jiné jen tak odšoupnout stranou, to holečku také se nesmí — smí, ale nejde to. *Lorenzo.*

Rozhledy politické.

† Arcivevoda Karel Ludvík — Klerikální organisace politická na Moravě — Koalice moravské strany lidové a národní — „Tak to dále nejde!" ale jde! — Zákaz teplický — Strana německo-liberální také se bortí — Hrabě Fr. Thun — Práce parlamentární — Delegace — — Milleniová reklama — Strany v Chorvatsku.

Camphausen — Zákaz lhůtní obilní tržby v Německu — Červený a černý orel — Radikálové a monarchisté ve Francii — Šťastný Madagaskar — Nespolehlivá většina v italské sněmovně — Menelik dělá dobré vtipy — Cossa — Smutná sláva v Moskvě — Cestování na Balkáně se vzmáhá — Pan generál Weyler již také na odchodu — Povstání v nevčas.

Arcivévoda Karel Ludvík zemřel 19. května, jak se psalo, nastuzením na cestě z Jerusaléma. Karel Ludvík, druhý bratr císařův, narodil se 30. července 1833. V Čechách arcivévoda byl od Nár. výstavy velmi známý a populární.

U vnitřním životě našich stran nemám co zaznamenat, leda že na Moravě se organisuje klerikální strana politicky („Katolicko-politická strana na Moravě"). Liberální listy spustily v několika číslech pokřik, ale rozumí se, že vnitřní duchovní mrtvota vlastní strany trvá dále. Klerikálové postupují politicky netoliko na Moravě. Také k politickému postupování není třeba zakládat vlastní stranu — klerikální organisace literární, učenecká, záloženská, křesťansko-sociální stačí k tomu úplně a snad i lépe. Zaznamenáváme na př. ustálení „Katolického lidového spolku pro Prahu a okolí"; na venkově v mnohých místech zakládají se katolické jednoty.

Strana lidová na Moravě dohodla se s národní (10. června) o společném postupu: I. Pro řízení všeobecných voleb do sněmu utvoří se společný ústřední výbor volební, do něhož oba výkonné výbory vyšlou po stejném počtu členů. Název výboru: Ústřední volební výbor českých stran na Moravě. II. Výbor ten vydá jednotné volební provolání a na jeho základě společnou kandidátní listinu Provolání vytkne základní zásady společného programu a taktického postupu, jimiž říditi se mají zvolení po-

slanci, kteří utvoří po volbě společný klub. Nemáme k tomu co poznamenat, leda že vyslovujeme očekávání, že se obě tyto strany snad také shodnou s novou stranou klerikální.

Strana staročeská, pokud je representována „Hlasem Nár.“, je již úplně ve vleku klerikálním; strana mladočeská vlastního protiklerikálního života a ruchu nemá. Pan Vašatý et Co. přestali pokoutně vystupovat a tak se strana mladočeská šťastně dožila nových prázdnin. Posl. Kramář sice v Nové Pace (26. května) řekl, že to ve straně s tehdejším nepořádkem dále nejde — ale ve straně mladočeské se rychle žije a rychle zapomíná. Roztržky překlenuty mostem indifferentismu a zastřeny pláštěm lhostejnosti — a tož to zase tak půjde. Obzvláště když hr. Badeni zakáže ještě nějaký slet „Sokolů“, jak učinil se sjezdem teplickým: zakázal — povolil — zakázal, zakázal — povolil — zakázal „rovnoprávně“ Čechům i Němcům, teď „Nár. Listy“ mohou zase psáti o dovršení míry trpělivosti a t. d., dr. Herold má příležitost učinit interpellaci a t. d. — a zatím parlament a delegace v tichosti provádějí politiku vládní.

Jisté uspokojení mohou však naše staroliberální strany míti — také německým liberálům se strana bortí — krasořečník prof. Suess, za ním poslanci Wrabetz a Noske ze strany vystoupli.

Zaznamenáváme konečně také, že hr. Fr. Thun stal se nejvyšším hofmistrem arcivévody Františka Ferdinanda d'Este.

Z parlamentu je nového dost: odstavená berní reforma vzkříšena a přijata bez oprav, které se navrhovaly. Zejména nepřijat návrh posl. Kaizla, aby se slevy při dani gruntovní přiřkly slabším poplatníkům. Je 5,216.021 gruntovních poplatníků; z těch není plných 10.000, kteří mají přes 1000 zl. čistého výnosu katastrálního — proti návrhu Kaizlovu hlasovali všecky „veliké“ strany bývalé koalice, i frakce — Dipauliho. Daň z cukru bude zvýšena o 2 kr. na kilo; musejí se totiž zvýšit cukerní exportní prémie z 5 mill. zl. na 9, protože Německo je zvýšilo a protože vláda ani na londýnské cukerní konferenci ani s německou vládou se nemohla dohodnout o mezinárodním upravení resp. zastavení cukerních prémií. Avšak nenahlížíme, proč vláda zvyšuje daň tak, že při tom $2^1/_2$ millionu vydělá a proč mladočeská strana na sebe vzala všecko odium této daně? Bouření pro Teplice neodčiní tohoto kroku, o tom nemluvíc, že zákaz teplický nemá toho významu, který by mu okurkový radikalism rád dal.

Pro rok 1896 zákonem zabezpečeno vystavění více lokálních drah; na zemi Českou z 22 projektů připadá 11. Ostatně stát připlácí jen na 11 a garantuje 11 a celý příspěvek státu páčí se na 2½ mill. zl. Za málo peněz mnoho muziky.

Pro státní úřadníky vydán návrh nového disciplinárního řádu. Řád je neliberální, větším dílem proto, že nový zákon pensijní (pro vdovy a sirotky) je liberální.

Z delegací zatím zaznamenáváme, že se letos trojspolek podškrtl více než loni, císař sám ve své odpovědi na proslovy delegační se ho zmínil. Ve výboru delegačním hr. Goluchowski ostřeji než obvykle, dotkl se vnitřní rozháranosti Srbska. Delegát dr. Kramář shrnul své námitky a stanovisko své strany v tyto otázky: 1. Byl trojspolek obnoven? 2. Byl-li obnoven, byl při obnově trojspolku ke smlouvě rakousko-německé, již uveřejněné, připojen nový dodatek ve příčině východní politiky? 3. Byl při obnově smlouvy vzat zřetel na situaci Italie? 4. Co hodlá V. E. učiniti, aby se náš sousedský poměr k Srbsku zlepšil? 5. Jaké bylo stanovisko rakouské politiky v africkém konfliktu Německa s Anglií, a jaké stanovisko zaujímá V. E. ve protivě zájmů Anglie a Ruska?

Rozumí se, že ministr vojenství zase žádal zvýšení vojenského budžetu o 4 milliony; celý společný rozpočet obnáší letos 165 mill. zl., z toho na vojenství připadne 158 mill. zl.

* * *

Milleniová reklama (více to není) trvá dále. Ale zdá se, že se tomuto reklamnímu umění maďarské politiky již nedaří, alespoň lze čísti v listech německých a již i francouzských, že tisíciletá památka na založení Uherského státu je — bájka. Že by rokem 896 byl založen Uherský stát, to přece je jednoduše historická nepravda: tenkrát maďarští nájezdníci přišli k řekám nynějšího Uherska, pálili a mordovali slovanské a německé krajiny a obyvatelstvo, ale státu žádného nezaložili.

Svatoštěpánská koruna převezena do nové parlamentní budovy (stála 15 mill. zl.) a parlament dostavil se do budínského hradu k císaři. Szilagyi oslovil císaře a vedle obligátní uherské státní myšlenky neostýchal se vyslovit nepravdu, že v Uhrách platí rovnost práva individuelního a politického bez ohledu na národnost a víru ... Císař ve své odpovědi položil důraz na

vzájemnost Uherského státu s touto polovicí říše a pochválil ohnivou lásku Maďarů k vlasti a svobodě, jejich udatnost a vytrvalost v dobách zlých.

V Chorvatsku třenice stran trvají. Vyšlo najevo, že bratr dra. Josefa Franka (Jakub Frank) píše do vládního německého listu („Drau"); Jakub Frank je však zároveň redaktorem oposičního listu „Agramer Tagblattu". *S.*

V Praze, 13. června.

* * *

Bývalý pruský ministr finanční Camphausen zemřel v Berlíně. Jeho správa financí spadá do oné šťastné periody, kdy Prusko plovalo v záplavě francouzských miliard a kdy Bismarck silně koketoval s liberalismem. Záhy nastal ovšem obrat, Bismarck vrátil se k první a jediné lásce svých konservativních junkerů a liberál Camphausen letěl jako vymačkaný citron do kouta. A z toho kouta se už ven nedostal.

Po dlouhých debatách usnesl se konečně německý říšský sněm na zákazu lhůtní obilní tržby přes odpor liberálů, svobodomyslných a — sociálních demokratů. Tak aspoň v Německu ochromeno bude zase jedno zřídlo novodobé hospodářské znemravnělosti a nepoctivého vykořisťování.

Důležitá aféra vyskytla se při odvolání dosavadního francouzského velevyslance v Berlíně, Herbetta. Odcházejícímu diplomatu nabídnut byl řád červeného orla, ale pan Herbette nechtěl červeného nýbrž černého orla, který prý více platí. Poněvadž však ostatní velevyslanci při dvořc berlínském mají dosud také jen orly červené, nedostal pan Herbette na konec orla žádného.

Francouzští oportunisté utrpěli opět ztrátu úmrtím spoluzakladatele třetí republiky, J. Simona, liberála ze staré školy. Mezi francouzskými radikály a socialisty, jež bývalá vláda Bourgeoisova držela pohromadě, nastala trhlina. Kamenem úrazu jest kolektivism, ježto francouzští radikálové nepřestávají přísahati na nedotknutelnost soukromého vlastnictví. Ostatně proces rozluky mezi socialismem a politickým radikalismem jest přirozený a jinde dávno již vybojovaný. Že ve Francii teprve nyní se přiostřuje, jest opět důkazem nepokročilosti tamnějšího sociálního vývoje. Ale čím větší půtky na krajní levici, tím pohnutlivější svornost na krajní pravici. Orleanism a bonapartism

leží si v náručí, takže každé monarchistické srdce plesá. Má z toho býti dokonce skutečný mariáž, k němuž stará Euženie dá peníze a požehnání, jen se neví dosud, avanžuje-li vévoda Orleanský na pretendenta trůnu císařského aneb sníží-li se slečna Laetitie na čekatelku pouhé koruny královské.

Francie vykonala veliký čin civilisační. Anektovala Madagaskar, když se tam byla již dříve postarala o dostatečné rozšíření kultury pomocí svých obrněnců a lebelovek. To jest ovšem silnější právní titul než plesbicit.

Rudinova většina v italském parlamentě nějak špatně funguje a pověsti o krisi víří vzduchem. Ovšem nesmí se zapomenouti, že jest to ještě parlament za panství Crispiova zvolený a že starý tento intrikán má ještě dosti vlivu, aby ztrpčoval život nynější nenáviděné vládě. Koruna, valná část sněmovny a mocná žurnalistika jsou dosud na jeho straně, a aby umyt byl i před národem, o to se pokouší žalobci generála Baratiera, jenž přece byl jen bezvládnou loutkou v rukou Crispiových.

Neslavná výprava habešská zdá se byti aspoň prozatím již skončena a nikdo z ní Italii nemusí záviděti ani vavříny válečné ani posměšný vtip krále Menelika, jenž žádá výkupné za každého zajatého italského vojáka 100 tolarů, za důstojníka 1000 tolarů a za každého generálštábníka — po 1 tolaru!

Luigi Cossa, nejlepší italský národohospodářský historik zemřel.

Sáhodlouhé referáty o nádheře a přepychu korunovačních slavností moskevských znějí v našem střízlivém XIX. věku přece poněkud zastarale. Pro ty theatrální průvody a ceremonie nemá západní Evropa sto let po francouzské revoluci jaksi již dosti smyslu. Dokonce ale již nepochopí možnost oné tragické katastrofy, při které tisíce lidí bylo umačkáno, pošlapáno a udupáno pro kus střepu, trochu jídla a trochu pití. Tam, kde takové žalostné zjevy jsou možny, musí býti spánek lidu ještě hluboký, těžký a mrtvý.

Na Balkáně, kde před nemnohými lety ještě bezpečně cestovati mohli leda hajduci a bašibozuci, netrhnou se nyní železnice dvorními vlaky. Sotva ukončil okružní cestu svou bulharský Ferdinand, zulíbav se naposled ještě v Bělehradě se svým drahým sousedem srbským Alexandrem, vydal se na cestu černohorský Mikuláš, když byl před tím ještě doma na Cetyni odbyl pohnu-

tlivou slavnost církevního posvěcení nových ručnic, aby dobře trefovaly. Největší praktický prospěch z této nové politiky vzájemných návštěv na Balkáně mají prozatím ovšem jen dodavatelé dvorních kuchyní a stužek na řády a vyznamenání.

Španělský generál Weyler na Kubě, ten železný, šavlí řinčící Weyler — chce také jíti. Ubozí povstalci, tolikrát již poražení, rozprášení a zničení, co si počnou, když i ten nepřemožitelný Weyler již s nimi nechce nic míti!

Na Kretě povstání v plném plameni. Ale pro evropskou diplomacii nastává již lázeňská doba a proto se musí křesťané s Turky rváti až do nové sezony. *H.*

V Praze, dne 9. června 1896.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Severozápadní dráha a její právní obhájce „Politik" — Společný rozpočet; stálý vzrůst nákladů na vojsko; překročování rozpočtu vojenského — Nová daň cukerní, vývozní premie na cukr, jich hospodářská zvrácenost; hospodaření kontinentu evropského ve prospěch Anglie a Ameriky — „Nezištná" péče velkostatkářů o rolnictvo — Zvýšený výnos přímých i nepřímých daní a nové daně i strachy z deficitů — Akce ve prospěch lokálních drah a nucená společenstva železniční.

Vládní předloha o sestátnění severozápadní dráhy byla neslavně pochována v železničním výboru říšské rady, vláda sama ji odvolala a ministr železnic vyslovil se, že míní pro příští zasedání předložiti ujednání akcionářů státu rozhodně výhodnější, nežli bylo dosavadní, na kterém on nenese žádné viny, jelikož je pouze převzal od svých předchůdců. Vláda tímto krokem uznala i napravila zase svou chybu, že byla příliš štědrá k akcionářům na úkor státní pokladny, a tím konečně předloha parlament a obecenstvo rozčilující, prozatím zmizela. Ale všechna čest slavným a nezištným bojovníkům o tuto ztracenou posici akcionářů. „Politik" stále ještě i potom bušila do mladočeské opposice, že prý ona je tím vinna, když nyní akcionářům nedostalo se věčné dvanáctizlatové dividendy, zároveň s tím presentem, že jim v budoucnosti splaceno bude místo 200 zl. plných 300 zl. za každou akcii; jaké prý to hrozné neštěstí pro národ český a jakou těžkou zodpovědnost na sebe uvalilo vedení mladočeského klubu, že tak krásnou předlohu zmařilo! Zatím ubohé mladočeské poselstvo bylo celým nezdarem sestátňovací akce asi tak málo vinno, jako novorozené dítě. Předloha padla, protože ji vláda nemínila (pro její očitě uznanou nevýhodnost) dále hájiti a protože doufá dodocíliti ujednání daleko státu výhodnějších.

Proč také poslanec Kaftan uznal za dobré brániti akcionáře severozápadní dráhy, je dosti obtížnou hádankou. Výpočty jeho v „Národnich Listech" nevyvracejí nikterak přesvědčující číslice poslance Schwaba, který přímo škodu státní pokladny vypočetl

na 1 mil. zl. ročního důchodu a tedy (při 4% úrokování) na present 25 mil. jednou pro vždy. Kdybychom i výpočty Schwabovy považovali za pesimistické, nelze přece nikterak ztrátu státní pokladny ceniti níže, než-li na 600--700.000 zl. ročně. Všechno jiné počítání je zakrývání pravdy! Účtuje totiž při tom zisky z konverse, které stát bude míti, i kdyby dráhu nepostátnil; zvláště je falešné ono počítání, že zmenší se od státu převzaté břímě vůči akcionářům, až klesne úroková míra a při tom se nepováží, že bylo by potřebí akcinářům zaplatit za jich akcie obnos o polovinu vyšší (místo 66 mil. zl. 99 mil. zl.) Také zcela z počtu vypuštěna ta okolnost, že od r. 1901 vzroste daňová povinnost dráhy ročně asi o 350.000 zl., kterého důchodu se stát rovně vzdával. Mluva těch číslic byla tak přesvědčivá, že vláda učinila debattě prostě konec odstraněním předlohy. Ale to nevadilo nikterak „Politik", aby dále ještě hájila „zájmy českého národa" proti „pobloudilému mladočeskému klubu", jenže, jak už jsou lidé zlomyslní, mnozí mínili čísti místo „zájmů českého národa" slovo „zájmy potrefených akcionářů severozápadní dráhy" a místo „pobloudilého klubu" spíše viděli „terrorisovaný klub".

Konečně i „Politik" ustala patrně u vědomí vykonané svaté povinnosti, a mlčela obezřetně také na výtky v tomto listě uvedené, jako by jich nebylo. Teprve když začaly také jiné listy tyto „hamižné" řádky otiskovati, ucítili konečně v redakci váženého konservativního listu, že není vždy možno hráti si na ptáka pštrosa. Odpověděli na něco však, o čem nikdo nemluvil — a nepokusili se ani slovem obhájiti dřívějších svých vývodů! Že prý oběť statní pokladny ročních 200.000 zl. (tedy tuto oběť už připustili) bude vyvážena zvýšeným výtěžkem a že přehlíží se, jaká to škoda českému národu, když zůstane dráha v rukou nám nepřátelských! „Národní Listy" prý by mohly pověděti, jak mnoho petic o sestátnění bylo podáno. Ale „Národní Listy" to nepověděly! Kromě toho „Politik" zapomněla, **že se o postátnění nebo nepostátnění ani nejedná,** nýbrž že stát dle svého práva a své povinnosti míní pouze docíliti s akcionáři jednání nepoměrně příznivějšího.

Jak by větší vydání bylo kryto větším výtěžkem dráhy, viděti nejlépe ze samé účetní zprávy severozápadní dráhy, dle které čistý zisk roku 1895 nestačil ani na tu dividendu, která byla loni vyplácena; aby akcionáři garantované trati mohli do-

stati dividendu 11 zl. (vláda jim dávala 12 zl.), musilo se rozděliti také to, co zbylo zisku nerozděleného z r. 1894! Garantovaná trať sama o sobě nevynesla **nic více a nic méně nežli 8 zl. 90 na akcii**, tedy o 3 zl. 10 kr. méně nežli by platil stát. Přimysleme si k tomu na severozápadní dráze mnohem nižší tarify státních drah a budeme viděti, jaké to lepší výtěžky v náhradu za to kynou státu, když se odhodlá platit každé akcii více než 3 zl. ročně vyšší dividendu nežli musí!

Ostatně bursa sama o tom již nejpatrněji rozsoudila. V létě minulého roku byla cena akcie sevorozápadní dráhy skoro 300 zl. (garantované skoro tak jak negarantované); když vláda Kielmanseggova chtěla garantovanou síť převzíti za koncessních podmínek, klesla cena akcií garantovaných (v říjnu minul. roku) asi za 265, kdežto negarantované se prodávaly touž dobou za 280. Po uveřejnění dohodnutí s akcionáři vyrovnaly se obojí akcie v ceně (garantované a negarantované): ku př. dne 7. ledna byly za $275\frac{1}{2}$, co je rozhodně na tehdejší dobu cena velmi vysoká, jelikož kursy všech ostatních papírů byly nepoměrně stlačeny. Od té doby stále cena jich stoupala (v březnu byla garantovaná za 283 a negarantovaná za 284); jakmile však se vidělo, že předloha vládní v parlamentě neprojde, klesla cena jejich a objevil se zase značný rozdíl mezi garantovanými a negarantovanými (1. června byla garantovaná za 264 a negarantovaná za 275). Popáží-li se, že ceny papírů na burse vídeňské nyní opět a stále se zotavují (na př. 4% renta korunová vystoupla od ledna ze 100 zl. na 101·20 zl.), pozná hned každý, kterak akcionářům byla dřívější ujednání příznivá.

O novou příznivější úmluvu s akcionáři jednati bude vláda nyní dle přijatého pilného návrhu podaného poslancem Kaizlem 5. června.

* * *

Delegacím předloženy společný rozpočet rakousko-uherský na r. 1897 a účetní uzavírka za r. 1895. V obém směru málo je tu potěšitelného pro poplatníky, hlavně pro ubohé občanstvo „království a zemí v říšské radě zastoupených“, kteří mají čest přispívati 68·6% na tato společná vydání. Z celého vydání skoro 165 mill. zl. (většího o $7\frac{1}{2}$ mill. zl. než-li bylo počítáno na rok 1896) připadá na řadové vojsko a na válečné námořnictvo téměř 158 mill. zl. čili 96% všeho vydání. Vedle toho u nás na mini-

sterstvo zemské obrany vydává se asi 22 mill. zl. Platí tedy Cislajtanie na svou vojenskou obranu přes 130 mill. zl. ročně a na své dluhy, které po většině vznikly válečnými náklady celkem asi 180 mill. zl. ročně. Čistý výnos všech daní a cla činí u nás dohromady 406 mill. zl. (dle rozpočtu na r. 1896) a tedy vydání na dluhy a vojsko pohlcuje 76½% veškerého výnosu daňového a celního, co nelze nikterak zváti zdravým státním hospodářstvím.

Jelikož skoro všechno společné vydání monarchie jde na účet vojska, patrně by se mělo děliti dle číselného poměru obyvatelstva. Je to požadavkem nejvyšší spravedlnosti, aby tedy Maďaři přispívali 43% a my pouze 57%, zrovna tak asi je vyjádřen také poměr obyvatelstva v obou polovicích říše. Podobným způsobem odpověděla rakouská kvotová deputace na renuntium maďarské, ale bude to asi bezúčelné mluvení z naší strany, Maďaři mají všechnu moc v rukou a podle všeho se proti nim zase ukážeme náramně slabými. —

Účetní uzavírka společných vydání vykazuje týž zjev, jako dosud vždy. Ministr vojenství dá si schváliti rozpočet k tomu cíli, aby ho nemusil dodržeti. Každoročně vydá se na vojsko o 5—6 mill. zl. více nežli bylo povoleno a delegacím nezbývá k tomu leč potakovati. A při tom *se ještě mluví o úsporách*, jakoby se slušela tato kousavá ironie pro tak vysoké sbory, jakými jsou přece delegace. O úsporách se mluví, kdy vydáno více o 4—6 mill. zl. nežli se vlastně vydati smělo. Porozumíme však, kterak ministr vojenství rozumí úsporám, když si připomeneme, že na clech bylo přijato o několik millionů zl. více nežli byla rozpočtěná summa a tedy tím nejen se uhradilo, co vydal ministr vojenství více, nýbrž ještě je přebytek 4 mill. zl. Ale což společná vláda nevidí, že ono clo zaplatili též poplatníci, kteří také ostatní vydání musí krýti?

Ještě jedna znamenitost rozpočtu společného zasluhuje pozornosti. Rozpočet bosenský se vlastně nikomu ke schválení nepředkládá, společný ministr financí, jenž spravuje zabrané země, je tam přímo absolutním suverenem, pouze o tamním hospodářství úhrnkové cifry beze všech dokladů dostanou delegace a jen k tomu cíli, aby je vzaly na vědomí.

* * *

Naši cukrovarníci dosáhnou toho, co žádali, poměrně asi rychle a bez velikých obtíží. V Německu po dlouhých bojích byla

přijata nová cukerní daň (z 18 ř. m. zvýšena na 20) a zdvojnásobeny vývozní premie na surový cukr (na vyvezený 1 *q* bude připlaceno 2·50 ř. m. ze státní pokladny). To přimělo naši vládu k podobným krokům a zároveň se jí naskytla milá příležitost zvýšiti zase o něco státní důchody. Daň z cukru zvyšuje se z 11 zl. na 13 zl. za 100 *kg* a vývozní premie sice zůstane stejná, jako dosud, totiž 1·60 zl. za vyvezených 100 *kg* surového cukru, ale bude se vypláceti odměn vývozních celkem až 9 mill. zl. nejvýše, kdežto dříve se vyplácelo nejvýše 5 mill. zl., co bylo přeplaceno od státní pokladny, musily cukrovary vraceti. Tedy bude na vývoz cukru věnováno o 4 mill. zl. ročně více, daně z cukru pak se přijme skoro o $6^1/_2$ mill. zl. více (spotřeba domácí obnášela asi 3·2 mill. met. ctů), tak že pokladna státní získá z toho $2^1/_2$ mill. zl. ročně, jestliže domácí spotřeba se neuskrovní.

O pošetilosti vývozních premií bylo zde už tolikráte mluveno, že zbytečno bylo by o tom ještě šířiti slov. Je viděti, co zmůže několik zorganisovaných továren v několika říších, když pro svou věc zároveň chytře zagitují massy venkovského lidu a využitkují vzájemnou obchodní řevnivost jednotlivých států. Aby se cukrovka platila rolníku o nějaký krejcar dráže — a k tomu ještě pochybno je, zdali se bude opravdu dráže platit, — musí se několika fabrikantům navaliti milliony. Vláda při tom nehledí prospěchů veškerého občanstva, nýbrž chápe se podobné příležitosti, aby se zároveň lépe naplnily státní pokladny. Tady má ministr Biliński hračkou zpět oněch $2^1/_2$ mill. zl., které musil, ač nerad, sleviti z pozemkové daně.

Zajímavé je, co jeden pražský vývozník cukru uveřejnil o vývozní premii: Jakmile je vývozní premie povolena, dovedou cukrovary kartelem zvýšiti ceny cukru doma zrovna o výši premie, a kromě toho stihne domácí spotřebovatele také ještě vyšší konsumní daň. Kdežto po přijaté cukerní dani v Německu stoupla cena cukru u nás ze 34 zl. na $35^1/_2$ zl. (a rovným poměrem také v Němcích) klesla v téže době cena cukru v Anglii z 12 sh. na 11 sh., u nás tedy cena cukru stoupla o $4^1/_2$%, co v téže době v Anglii klesla o $8^1/_2$%. Takové jsou důsledky vývozních premií. Angličané se mohou pod kůží smáti našim výtečným výrobním a daňovým zařízením. Na základě toho také pochopíme, proč u nás, kteří vyrobíme ročně 10 mill. metr. centů cukru, se spotřebuje celkem ročně sotva 3·2 mill. centů, kdežto v Anglii, která

vůbec žádného cukru nevyrábí, je spotřeba cukru 16 mill. centů, tedy celkem pateronásobná; dodáváme jim své zboží zpola zadarmo a sami si je doma přes míru zdražujeme. Bohužel že tuto pošetilost nelze ani u nás dobře odsouditi, protože jsme k ní nuceni příkladem a konkurrencí Německa a ostatních států kontinentálních. Kontinentální Evropa ubíjí se sama svými obrovskými vojsky a svou zvrácenou hospodářskou politikou ve prospěch Anglie a Severní Ameriky!

* * *

Staročeské listy překypovaly chválou velkostatkářů (hlavně Bedř. Schwarzenberga), jak hrdinně se zastal rolnictva naproti ministru financí, aby se snížila pozemková daň o $2^1/_2$ mill. zl. Zapomněly však dodati, že velkostatkáři hájili především svou kůži! Rolník platící daně $37^1/_2$ zl. dostane roční slevu asi $2^1/_2$ zl., kdežto statkář platící 37.500 zl. bude bohatší o roční důchod 2500 zl. Tak se vždy naděluje u nás bohatým tisíckráte tolik nežli chudým! Pro takové návrhy mohou arci velkostatkáři velmi rádi hlasovati. Proč nehlasovali pro Kaizlův návrh, aby se nejmenším statkářům slevilo nejvíce, aby pak slevy přestaly u těch, kteří platí nejméně 1000 zl. pozemkové daně? Patrně na to již jejich láska k rolnictvu nepostačovala!

* * *

Daně přímé vynesly zase za r. 1895 přes 3 mill. zl. více nežli rok před tím (celkem přes 119 mill. zl. proti 110 mill. rozpočteným). Nepoměrně více vzrůstá také výtěžek daní nepřímých a přece stálé nářky ministra financí, stálé strachy z deficitů a stále nová strašidla nových a silně přitužovaných starých daní. Člověku tu nezbytně napadá prostonárodní pohádka o nenasytném „Otesánkovi“, který čím více jedl, tím větší měl apetit, až konečně chystal se spolknouti kde koho. Což musí stále narůstati státní důchod, jen za tím účelem, aby ministr vojenství mohl stále zvyšovati a překročovati rozpočet a mluviti pak o úsporách docílených? A jak chudičky jsou vedle toho finance zemské, okresní a obecní, na které naléhá stále a stále více úkolů nejnezbytnějších, na které není již kde co bráti právě protože vše už si osobil stát!

V Praze, dne 7. června 1896.

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Sjezd českého obchodnictva v Praze — Průkaz způsobilosti pro obchodníky — Obchodnický ministr — Zákaz podomního obchodu v Praze — Stavební krise v Praze — Ostravské doly a průmyslové školy na Moravě — Volby do obchodních komor v Brně a Olomouci — Promrskané zákony o místních drahách, o báňských společenstvech a proti svádění k vystěhovalectví — Klesání zahraničního obchodu a Uhry.

V dnech svatojanských konán byl v Praze zemský sjezd obchodnictva českého svolaný obchodnickými společenstvy a spolky z Prahy a okolí. Rokováno hlavně o organisaci obchodnictva českého, za jehož ústřední zastupitelstvo prohlášena současně zřízená jednota obchodních gremií v království Českém. Stěžováno si, že stav obchodnický nemá v zákonodárných sborech zastoupení takového jako stav rolnický, průmyslnický, učitelský atd. a že proto nejsou dosud uskutečněny dávné požadavky obchodnictva po zavedení průkazů způsobilosti, zrušení podomního obchodu, obmezení spolků zásobovacích a konsumních, reforma exekuční novelly, obmezující právo věřitele na jmění dlužníkovo, zákon proti kartelům a j. Žádáno dále zavedení průkazu způsobilosti pro obchodníky, roztřídění zboží pro jednotlivá odvětví obchodní v místech nad 5000 obyvatelů čítajících, odstranění obchodu podomního z míst větších a obmezení jeho na osoby k jinému výdělku neschopné a na krajiny pohorské.

Co spatřovali jsme na sjezdech řemeslnických, vidíme i zde: umlčování každého projevu nesouhlasu s běžnými hesly obchodnictva, nemírnost požadavků a naprosté nedbání zájmů a prospěchů jiných tříd obyvatelstva, očekávání veškeré pomoci od zákonodárství a vlivů vnějších. K průkazu obchodní způsobilosti tleskali pochvalu lidé, kteří v obchodě, pro nějž způsobilost prokázati mohou, nepochodivše, bohatnou ze zaměstnání, k němuž by při požadavku průkazu způsobilosti vůbec nebyli připuštěni, neuvažujíce, že průkaz způsobilosti, nabytý ku př. v obchodě smíšeném, nemohl by platiti pro zcela rozdílný obchod se šicími

stroji, průkaz pro obchod s obilím neplatil by věcně pro obchod se železem nebo s klobouky atd., že dnes obchod stává se čím dále tím nezbytnějším doplňkem výdělku přečetných živností výrobních, řemeslných, jichž příslušníci by pak kromě vlastní řemeslné způsobilosti museli zbytečně prokazovati i způsobilost obchodnickou, t. j. za pultem nabytou. Steskům kupectva nebude prý pomoženo, dokud v Rakousku ministrem obchodu nebude skutečný obchodník; jaký obcbodník: se smíšeným zbožím, nebo s vejci a peřím, nebo s lahvovým pivem, nebo s chmelem, nebo s prádlem a nákrčníky? Každý obchod má přece jiné zájmy, potřebuje jiných sazeb celních a dopravních, trpí jinými nesnázemi, potřebuje jinakého vzdělání obecného a jinaké rutiny obchodnické. Má-li průkaz způsobilosti u řemesel význam záruky o technické dovednosti řemeslníka jako výrobce i jako cvičitele budoucí generace živnostnické, má u středního obchodnictva, které se ho rovněž domáhá, toliko význam prostředku k obmezení počtu budoucích konkurentů dnešních „beati possidentes", kterým se, celkem vzato, ani špatně nevede.

Přijato též zkrácení doby pracovní v obchodech na 12 hodin, žádáno po příkladě německém nucené zavírání krámů o 8. hod. večer a úplný klid nedělní po 12. hod. polední — vše ani ne tak z ohledu na pomocnictvo, ale na obchodnictvo samo, které na venkově skoro vesměs a v městech z valné části pomocníků ani nezaměstnává.

Obchodnictvu usedlému v Praze a předměstích učiněna nová koncesse tím, že od 1. července t. r. zakázán jest podomní obchod v těchto místech, vyjma příslušníky krajů, co do podomního obchodu zvláště podporovaných (dráteníci slovenští, rudohorští krajkáři, kočeváci a j.), a vyjma prodej předmětů denní spotřeby (mléko, máslo, ovoce, zelenina, květiny, dříví atd.) od domu k domu nebo na ulici.

Máme v Praze stavební krisi in optima forma. Zámožnější obyvatelstvo venkovské, které nebylo zaměstnáním svým na dosavadní bydliště vázáno, stěhovalo se valem do Prahy, předměstí rostla jako z vody, bylo potřebí bytů, zbohatl lehce každý, kdo s málo tisíci dovedl si v čas zakoupiti pozemek na Vinohradech, Žižkově nebo Smíchově a postaviti, třebas na dluh, tří- nebo čtyřpatrový činžák. Banky půjčovaly na pozemek a dle postupu stavby na první, druhé, třetí patro, nájemníci stěhovali se do stavení sotva dodělaných — špekulace stavební kvetla. V letech 1869

až 1880 vystavěno v Praze nových domů celkem 1194, v letech 1891—1895 celkem 1010, průměrně tedy ročně dvakrát tolik, bytů přibylo v letech od 1869 do 1895 celkem přes 45 tisíc. Ale příliv, z venkova se zmírnil, počet prázdných bytů stoupal až do výše 5000, hypotekární dluhy na domech v Praze a v předměstích vzrostly r. 1887—1892 o 91 milionů, na několik předních stavitelů a podnikatelů staveb uvaleny konkursy na obnosy statisícové, mnozí jiní domáhají se vyrovnání mimosoudního, na 30—40%, po němž věřitelé ještě rádi sahají, vědouce, že by při konkursním řízení dostali ještě méně.

Na Moravě ztratili jsme jediný český podnik z uhelných dolů ostravských do rukou pruské společnosti, podnik to, jehož výnosnost byla nepochybna. A u nás věc prošla skoro bez povšimnutí. Jak ohromná katastrofa by musela postihnouti národní hospodářství naše, aby v časopisectvu našem vzbudila takový všestranný rozruch, jako nezvolení prince Schwarzenberka do výboru České společnosti národohospodářské!

S české strany formulovány nedávno k dotazu zemského výboru moravského požadavky české stran školství průmyslového; žádá se doplnění české státní průmyslové školy v Brně na školu vyšší, zřízení druhé podobné školy v Přerově, odborné školy kamenické v Telči, řemeslnických škol v Brně, Olomouci, Třebíči, Výškově, Boskovicích, Mor. Budějovicích, Kroměříži, Prostějově, Uh. Hradišti, Mor. Ostravě a Vsetíně.

Moravskému živnostnictvu českému nastává letos další úkol: volby do obchodních komor. Jest zjevem nejen zarmucujícím, ale přímo ostudným, že do komor v Brně a Olomouci neprorazíme ani v kategorii nejmenších poplatníků obchodních a živnostnických ani s jediným kandidátem, leda s náhradníky pro případ úmrtí nebo resignace členů německých. Nechceme-li věc si vysvětlovati zvláštními manipulacemi s lístky volebními, jest indolence a neorganisovanost našeho živnostnictva na Moravě opravdu bezpříkladná. —

Parlament náš, který před prázdninami ledabyle promrskává, k čemu dříve pro velenutné debaty neměl času, schválil zákon o patentech, zákon o stavbě 22 místních drah v délce 488 km., na něž stát garantuje 10·8 mil. zl. a poskytuje subvencí 2·12 mil. zl., zákon o zavedení společenstev báňských, zahrnujících podnikatele i dělníky v dolech ve zvláštních odděleních, ale se společnými výbory k projednání v společných záležitostech, a konečně zákon

proti svádění k vystěhovalectví. Co by se mělo spíše vysvětlovati neskonalou bídou a útiskem politickým i sociálním, svádí se na přemlouvání agentů. Jest nesnadno souditi bezpečně o poměrech v Haliči, která dodává hlavní kontingent vystěhovalců z Rakouska. Ale vystěhovalci z Haliče nezůstávají vesměs v Americe, nýbrž vracejí se po 3—5 letech s nastřádanými penězi a s — ne již haličským názorem na svět vůbec a velmožné pány zvlášt. Pánům ubývá tudy nejen dělný kapitál, ale vyrůstá jim z vracejících se vystěhovalců nebezpečný a nepoddajný materiál sociální a politický. A proto pryč se všelikým vystěhovalectvím, i kdyby suma úspor jimi do vlasti ročně zasýlaných činila miliony.

Zahraniční obchod rakousko-uherský vázne. Přebytek vývozu zboží našeho do ciziny nad dovozem obnášel v roce 1891 (před obchodními smlouvami) plných 173·8 mil., v roce 1893 již jen 135·4 mil., v roce 1894 94·8 mil. zl. a loni dokonce jen 15·1 mil. zlatých. Dovoz stoupl v posledních 5 letech z 612·9 na 727·4 mil. zlat., vývoz klesl z 786·7 mil. na 724·5 mil. zl. Dovážíme z ciziny denně průměrem za 1 mil. zl. surovin a za 1 mil. tovarů; sami na světový trh posíláme ročně tovarů asi za 400 mil. zl., což činí sotva 4 pct. veškerého světového trhu tovarů, velice málo v poměru k rozvrhu lidnatosti a stupni průmyslového rozvoje říše. Skoro $^2/_3$ tohoto vývozu jede do západní a střední Evropy, kdežto pětina na Balkán a do Malé Asie, asi 11% do Ameriky a 5% do ostatních dílů světa. Amerika opět se bude uzavírati cizímu dovozu, v Asii, Africe předstihují nás všechny ostatní státy, na Balkáně ničí nás vyzývavost Uhrů. *S.*

Rozhledy sociální.

Sjezd československé sociální demokracie v Brně — Sjezd delegátů Jednoty okresních nemocenských pokladen v Čechách — Neupravené poměry úřednictva nemocenských pokladen — Nemocenská pojišťování v Rakousku 1894 — Mzdové konflikty: stávka obuvnická a truhlářská v Praze, boykoty dělnictva i zaměstnavatelů, srážka stávkářů s četnictvem — Organisace průmyslu naproti požadavkům dělnickým, na místo obchodních komor výbojné spolky podnikatelské a lepší zastoupení v parlamentě — Zákon o placení mzdy v hornictví — Zákon o úřednických pensích a disciplinární řád pro státní úředníky.

O svátcích svatodušních konán v Brně sjezd československé sociální demokracie, na němž zastoupeno bylo 55 politických a 6 odborných organisací. Podkladem organisace jsou dle usnesení předešlého sjezdu v Budějovicích organisace krajinské, které jmenují členy výkonného a tiskového výboru, z nichž pak volí se užší výbor 4členný, sídlící ve Vídni a jsoucí pojítkem mezi sociální demokracií českou a německou. České organisace sociálně-demokratické jsou mimo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku i ve Vídni, Štýru, Linci a Budapešti. Příjmy strany od 1. června 1894 do 20 května 1896 obnášely jen 876·37 zl., vydání 718·38 zl., vězeňský fond přijal 2164·58 zl. a vydal 1946·17 zl. Tiskové družstvo, sídlící v Praze, vytěžilo ve 2 letech 6212 zl. a věnovalo fondu volebnímu 1000 zl.; časopisy „Právo lidu“, „Sociální demokrat“ a „Kovodělník“ tisknou se v 8000 ex.

Proti volební opravě sjezd protestoval, ale přijímá ji jako prostředek k vydobytí rovného, přímého a tajného práva hlasovacího, proti vnucování kandidátů z Vídně směřuje přijatý návrh Steinerův, aby ve smíšených okresích voleni byli jen kandidáti obou zemských jazyků mocní, mají se zříditi volební komitéty okresní, vydati informační brožura o volbách atd.

Snahu po co největším osamostatnění české organisace sociálně-demokratické projevovaly návrhy, aby odborové spolky české sdružily se v samostatnou hospodářskou organisaci naproti sdružení všerakouskému, jakož i aby němečtí a polští socialisté

v Rakousku konali právě tak své národní sjezdy, jako je koná organisace česká, aby všenárodní sjezdy rakouské mohly se obmeziti na projednávání otázek společných. První návrh padl — zajisté ne pro vždy, a viděli bychom rádi českou sociální demokracii úplně neodvislou od vídeňského komanda —, druhý byl přijat.

Na mezinárodní sjezd londýnský jmenován delegát, který má učiniti návrhy, aby poslanci socialističtí všech moderních států podali ve svých parlamentech návrh na uzákonění 8hodinného dne pracovního a současně nechť celá strana ve všech státech činí manifestace a demonstrace.

Ještě před všeobecnými volbami říšskými má se započíti s vydáváním denníku a rovněž pomýšlí se na vydávání vhodného listu pro mládež, bratrské pokladny hornické mají se zrušiti a hornictvo přiděleno k obecným pojišťovnám úrazovým a nemocenským. Konstatujeme s potěšením značný pokrok českoslovanské sociální demokracie od sjezdu budějovického 1893, jehož není příčinou ani tak výkonný výbor vídeňský, jako krajinské organisace samy.

Dne 31. května konal se sedmý sjezd delegátů jednoty okresních nemocenských pokladen. Navrhl 6 delegátů do ankety, kterou svolává vláda pro revisi zákona o nemocenském pojišťování a ukončil jednání přes protest vládního zástupce, dokud vláda nebude lépe přihlížeti k usnesením sjezdů předchozích. Zmínky zasluhuje i návrh, aby zavedeno bylo všeobecné pojišťování nemocenské pro dělnictvo průmyslové i zemědělské i pro rolníky a maloživnostníky, aby místo dosavadních příspěvků zavedena byla progressivní daň a aby se nemocenské a úrazové pojišťování buď v jediný organický celek spojilo nebo úplně od sebe odloučilo.

Charakteristickým dokladem, jak u nás vlastně vše nechává vyvíjeti se samo sebou, jsou poměry úřednictva těchto nemocenských pokladen. Zákon o nemocenském pojišťování uvedl zároveň s pokladnami nemocenskými v život celou téměř armádu úřednictva těchto pokladen, služební poměry jejich, výslužné atd. však nechal bez všeliké úpravy. Na sjezdu úřednictva tohoto v Praze žádáno bylo upravení služebního poměru dle norem platných pro úředníky zemské a zřízení pensijního fondu jako pro úředníky zeměpanské.

Nemocenské pojišťování dělnické v Rakousku lépe prospívá než úrazové; nemá tolik deficitů a těší se větším sympatiím dělnictva. R. 1894 mělo v Rakousku 2918 nemoc. pokladen s 1,940.557 pojištěnými celkem příjmů 16·18 mil., výdajů 14·46 mil. zlatých, z čehož vydáno 12·68 mil. zl. na podpory nemocenské a pohřební. Správní náklady obnášely 1·174 mil. zl., necelých 8% běžných příspěvků. Reservní fond jejich obnášel koncem r. 1894 úhrnem 10¾ mil. zl. V Čechách stěžují si pokladny na nepoměrné náklady, jichž vyžaduje vyhledávání pomoci lékařské a mezi lékaři a pokladnami není skoro dne bez potyček v praxi i v časopisech.

Mzdové konflikty mezi zaměstnavateli a dělníky jsou letos u nás častější a ostřejší než jindy. V Praze stávkovali obuvníci, z nichž nemalá část odebrala se za prací do Vídně, Drážďan a j., a za ukončenou stávku tkalcovského dělnictva v Libni vypukla stávka dělnictva truhlářského. Zdomácňuje u nás i boykot: dělnictvo v Praze boykotovalo chléb a sodovou vodu firmy Zátkovy v Praze, jež vyloučeny z hostinců dělníky navštěvovaných a v Brně hostinské a sládky pro zdražení piva městskou přirážkou, truhláři pražští zakázali dělnictvu svému konati sbírky na stávkující dělníky německé firmy Röhrsovy a prohlásili dokonce, že dávají dělnictvu 14denní výpověď, nevrátí-li se stávkáři této firmy do práce za dřívějších podmínek. Dělnictvo na to samo z práce po výpovědi vystoupilo. Ve Vísce u Liberce došlo ke krvavé srážce stávkujícího dělnictva textilního s četníky, kteří výstřelem několik lidí usmrtili. Stát je opět na nějaký čas zachráněn, a nač se namáhati řešením otázky sociální, nač hledět prodchnouti veřejnou správu ideami sociálně-politickými, dokud máme energické četnictvo a jízdní stráž policejní?

Z postupu truhlářů pražských zřejmo, že i podnikatelstvo se organisuje. A zvláštní je pro nás, že jsou to malí a střední podnikatelé, u nichž solidarita poprve takto se manifestuje.

I veliký průmysl vyhledává však cest ku vzájemnému sdružení naproti dělnictvu, jako je leckde v kartelích sdruženo naproti spotřebitelstvu. Vznikají nové časopisy a spolky velkopodnikatelské, sdružujíce se v mocné jednoty, které usilují o co největší zastoupení v budoucím parlamentě jako protiváha dělnictva, jehož uzavřená falanx tam vnikne novým řádem volebním a společný postup naproti požadavkům dělnictva. Otevřeně se prohlašuje, že podnikatelské korporace, jakými dle zákona jsou obchodní a průmyslové komory, jsou dnes ve skutečnosti více úřady než jednostrannými

organisacemi na bezohledné hájení zájmů podnikatelských, ukazuje se na obchodní komoru vídeňskou, která sama prostředkovala mezi dělnictvem, mistry a vývozci zboží perleťářského ve prospěch výrobců a propůjčila zasedací síň ke konání ankety o ženské práci, vytýká se i jinak cokoliv kde bylo komorami řečeno ne se stanoviska kapitalistického. A tak žádá se nové zastoupení v parlamentě, nová, obranná ale i výbojná organisace mimo parlament ve spolcích a časopisech.

Právě byl vyhlášen zákon, jímž následkem stávky ostravské se nařizuje, aby báňští podnikatelé prováděli súčtování se svým dělnictvem aspoň měsíčně, při vystoupení ze služby pak ihned, a aby o udělování záloh na mzdu dosud nesúčtovanou vydali v řádě pracovním všeobecné předpisy.

Rovněž uzákoněny nové předpisy o výslužném státních úředníků, jejich vdov a sirotků — naproti dosavadnímu stavu pokrok to znamenitý a dávno žádoucí. Jen že musejí úřadníci platiti tříprocentní příspěvek pensijní z platů, jejichž zvýšení dosud marně očekávají, a že nový krutý disciplinární řád, jehož osnovu právě vláda parlamentu předložila, může veškerá humánní ustanovení pensijního zákona učiniti po případě illusorními. Jako by v Rakousku nesmělo vůbec do života vejíti nic nepolovičatého!

V.

Rozhledy časopisecké.

Boje v moderně — Měně moderny bude snad více — Spory rukopisné – Nevěřící vůdci věřících — Ovid ve sporu rukopisném.

Ukázalo se, že seskupení mladších v moderně bylo neorganické — proto vzalo za své. Že se tak stalo, jistě bude literatuře a snad i veřejnému životu prospěšné. Nemůžeť škodit a musí prospět, jestli že se odkryje literární špekulantství. A to se stalo. Věc je velmi prostá: literární mládež není sama sebou o nic lepší než literární stař a všecka hesla jako „moderní“ atd. nedovedou zakrýt slabotu a prázdnotu. A té je mezi mladými dost a zejmena mezi těmi mladými, kteří za každou cenu chtí hrát veřejnou roli: v literatuře mělkost a načechrávání nepochopených slov, na místě samostatné práce eklektické ragout a na místě skutečné činnosti veřejné politická agitace.

Měně moderny bude snad více — pravím snad, neboť nejsem jist, že formace je již definitivní. Směšnou podívanou poskytují někteří z mladých, kteří se halí do tógy opovržení. „Klep“ — „nicotnost“ ... Jistě, ale p. Karásek s bohorovnou naivností říká, že uveřejnil list, který mu byl zaslán, k vůli — skandálu a při tom horlí, že nechce být vtahován do osobních bojů. A jiný pán v „Mod. revui“ protiklepařsky omílá klep (a jen klep), že Machar pod záštitou Sursuma píše o sobě.

Myslím, že je povinností každého, kdo se do sporů míchá, povědět svým čtenářům, jak spor de facto vznikl, jak se vyvinul a jak končil. Kdo je skutečně tak povýšený a sporem nijak nebyl dotknut, ten si půjde svou cestou dále; ale kdo do těch literárních hrníčků nakukoval a vařečkou dokonce ochutnával, ten ať klidně poví, co okusil.

Otázka rukopisná je sice vědecky rozřešena, ale jsou v naší literatuře a žurnalistice pořád ještě lidé, kteří se na věc

dívají se stanoviska domněle vlasteneckého. Avšak mezi vlastenectvím a vědou rozdílu není. V posledních týdnech žurnálové na krajním křídle vlastenčící pavědy „Čech“ a „Hlas Národa“ oznamovaly, že v Musejníku vyjde obrana rukopisu Králové dv. z péra posavadního odpůrce rukopisného a t. d. Dokonce „Politik“, list v těchto otázkách kritičtější, mluvil o „lehkomyslnosti“ poměračů; jen „Nár. Listy“ uložily si konečně slušnou reservu a zachovaly ji i teď, když ohlášený článek vyšel. Deset let bojů přece tedy prospělo — ovšem ohlášená obrana vlastně obranou není. Ten náš český svět je divný! Není divno, že tábor t. zv. věřících přijímá do svého lůna již druhého nevěřícího? Pan Kvíčala, ač nevěřil, stal se taktickým vůdcem věřících a teď pan Flajšhans, také nevěřící, píše tomu táboru quasiobranu.

Pan Flajšhans všiml si také toho, co zde bylo řečeno o romantickém rázu některých básní; aby námitku seslabil, odkazuje nás k — Ovidiovi, že prý již v něm jsou části novoromantické. Pan Flajšhans má docela pravdu. Romantika je netoliko u Ovidia, ale také u Catulla, Tibulla atd. Francouz Laprade a Němec Biese byli již tak hodní a místa ta ze všech básníků sehledali ve velikých spisech. V nich p. Flajšhans se poučí, proč Ovid již byl romantikem; doví se, že v každém národě rozvojem kultury městské a dokonce veleměstské, jako v Římě, vyvíjelo se to, co tu zoveme novoromantismem. Římané staří však novoromantiky nebyli, ani staří Řekové, ani staří Němci, ani staří Češi. A RK tak stejně jako RZ mají úplně ráz romantiky let 20tých. Pan Flajšhans z důkazů svého učitele, prof. Gebauera, nevyvrátil pranic. Zvířil zbytečný prach a nadchl armádu Zákrejsů, Seykorů a tutti quanti k novým výpadům, důstojným těch, které jsme zažili před desíti lety. Což není mnoho, uváží-li se, že nám z nich již pranic není novým. — Pan Zákrejs na př. zuří v Osvětě dále. Nutno opakovat, co jsme mu dali znát minule: odpůrce, jenž v boji užije nepočestné zbraně (zfalšování Reicha), nemá práva pokračovati v boji. Zde dáváme kord do pochvy a obracíme se zády. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. V Turč. Sv. Martině právě vyšel II. sv. „Sebraných spisů básnických Hviezdoslava“. Svazek I. tam vydán byl 1892 a obsahuje část epickou, nový svazek lyrickou. Čtu Hviezdoslava (Pavla Országha) rád přes to, že je básník jaksi těžký, pravý opak Janka Kráľa: verše pravidlem dlouhé, jako žalmové, mluva vážná, místo obrazů jakoby básník sochami zpodobňoval své mužné city, podivná a lahodná směs člověka moderního ale přece zase úplně oddaného životu svého primitivního oravského okolí. Zaznamenávám zatím báseň věnovanou Vrchlickému, jehož myšlenkový obsah Hviezdoslavu je sympathický; tím také charakterisováno je básníkovo postavení v nynějším slovenském básnictvu.

„Kde je naše štěstí? V lásce, v dobru, v práci“ mohlo by sloužiti za motto k Oddanosti p. Jaroslava Kvapila, vydané dle vzoru pana Sovy ve vlastním nákladu. Básník pokračuje ve své intimní poesii posledních časů — jak titul oznamuje, jedná se více o náladu vážnou. V tvorbě podstatné změny nevidíme.

Rudolfa Zouly Dvojí květ. Verše. Malá knížečka více než intimních, totiž rodinných veršů v prvé části věnovaných památce sestry (Kvítí hřbitovní), a v druhé synovci (Kvítí života).

Ve sborníku světové poesie pí. Marie Kalašova přeložila z Maeterlincka: Vetřelkyni, Slepce a Vnitro; p. O. Mokrý Słowackého Lillu Wenedu, pokračuje takto ve svých záslužných studiích o Słowackém; pravím: studiích, neboť překlady, jež podle oznámení následovati budou části další, zakončeny budou obšírnou rozbornou statí Słowackého.

Zařazuji sem do těchto přehledů vydání Taineovy filosofie umění, již vydává Kritická knihovna Pelclova překladem prof. O. Sýkory; pokládám totiž tyto črty Taineovy jaksi za jeho positivistickou poesii. Neubírám tím spisu ceny, ale dnes přece nikdo se nebude chtít držet jeho přímo hegelovské pojmové konstrukce. Z podobných důvodů zaznamenávám tu ve vydání spisů Nerudových úvodní studii Vrchlického o poesii Nerudově. Vrchlický je vždy zajímavý, suggestivní, ale i jeho kritické studie jsou více poesií než kritikou. Cituje na př. obsažnou životopisnou studii Čermákovu, ale vidíte z toho, že ji jen očima proletěl, sice by o poměru Nerudy k Erbenovi a národní písni musil psát jinak, když už z Nerudy samého to nevycítil. Čtenáře snad také bude zajímat,

jak tu p. Vrchlický srovnává s Nerudou — Hálka, dotýkaje se dokonce sporů, jež p. Vrchlický tak podivně započal. Dotknutí to je po soudu mém nejemné, ale hodí se ke kritické diplomacii autorově. Soudí totiž o Hálkovi právě tak jak Machar, ba vlastně hůře, ale diplomacie je právě také umění. —*bb*—

Dr. František Krejčí: **Element psychologický.** Studie. (Rozpravy České Akademie roč. IV. třída I. čís. 4.) V Praze 1895 str. 80.

Spisovatel uvedené monografie asi před rokem uveřejnil pěkné a velice instruktivní pojednání: „Novější směry v psychologii“ (Časopis Č. Musea 1894), v němž vyskytuje se místo podávající důkaz, že spisovatel již tehdy měl ustálené mínění o tom, co jest jádrem této novější jeho studie.*) V ní zajisté podal s náležitým zřetelem k naukám jiných myslitelů jen prohloubení a širší odůvodnění myšlénky in nuce již před tím vyslovené.

Disposici této nynější úvahy naznačili bychom čtenářům tak, že spisovatel nejprve (až do str. 19.) upravuje si řešením základních otázek logických a psychologických cestu k hledanému elementu, pak (str. 20 až 49) koná kritickou hlídku dosavadních názorů o elementu psychologickém, načež po krátkém přechodu, obsahujícím závěr vyplynulý z oné revise (49—54), snaží se theoreticky, empiricky a srovnáním odůvodniti thesi, že „počitek“ jest oním hledaným prvkem (55—67); v posledním konečně odstavci (67—70) jen stručně naznačuje, jak z počitku vyvíjejí se složitější zjevy duševní.

Postup pak, jakým dochází auktor k svému resultatu a jej zdůvodvodňuje, v krátkosti jest asi tento: Psychologický prvek má vyhovovat jednak požadavkům logickým, vyplývajícím ze soustavnosti věd, jednak požadavkům filosofickým, plynoucím z poměru psychologie k celku věd. První požadavky káží, aby byl tento element empirický, druhé, aby byl ve vývojové souvislosti se zjevy přírodními. Má tedy býti pojmem nejjednodušším a ve vývoji repraesentovati nejnižší stadia duševního života lidského. Nejjednodušší (empirické) zjevy duševní jsou: představy, city a vůle; poněvadž však není stavu psychického, jenž by neměl tří těchto stránek: představovou, citovou a volní, poněvadž ve vědomí nikdy nenaskytnou se samostatně ani představy ani city ani snahy, a posléze, poněvadž nelze na některý z nich druhé dva stavy převésti: třeba se domnívati, že vlastní element psychologický jest pochod duševní, který obsahuje všecky tyto tři stavy v zárodku; a tomuto stavu říká spisovatel „počitek“

*) Místo to (str. 332) zní: „Spíše se zdá, že za element (psychologický) jest považovati takový zjev, který všecky tři stránky má, které v theorii od sebe oddělujeme, totiž i představu i cit i snahu; neboť nedá se, tuším, mysliti děj psychický konkretní, jenž by některé z nich pohřešoval. Musíme zajisté ne o představě, ale o představování mluviti, máme-li na zřeteli skutečný život duše, a při každém představování ve všech obměnách — čití, vnímání, nazírání, apperecepce, souzení atd., jest tu pozornost jakožto moment vůle, a jakési napjetí — moment citový. Je-li pak elementem psychickým, dejme tomu, pud, v němž tyto tři momenty v zárodku dány jsou, pak jest počítání s intensitou tak jednostranné, že pro vysvětlení psychologické jest bez ceny, ježto nemůže žádný zákon skutečného dějství stanoviti.“

a činnost duševní, kterou nabýváme počitků, nazývá „čití«. Počitek (tedy ve smyslu auktorově) tudíž „vzniká vnějším popudem a záleží v uvědomění si nějakého obsahu (quality), libosti nebo nelibosti, a v reakci motorické". (54.) I počitek jest abstrakce, která se nevyskytá ve skutečnosti, i musíme jen předpokládati čití na nižším stupni vývoje psychického. Nicméně pro jsoucnost počitku lze uvésti některé případy i na vyšším stupni, na př. když náhle vstoupíme ze tmy do osvětlené a hlučně navštívené místnosti, nebo když si uvědomujeme dojmy pocházející z vegetativní činnosti organů tělesných, anebo konečně známé rozpoložení ducha při zamyšlení, polosnění a pod. Jinak ve složených zjevech arci jen implicite se vyskytuje tento element. Abychom jej mohli předpokládati jako stadium vývojové, jsme nuceni souditi, že tento prvek jest nutným následkem souvislosti hmotného s duševním. To pak značí jinými slovy, že psychologický tento element souvisí nutně s pudem, který „sahá na jedné straně do světa psychického, na druhé straně do života organismu rostlinného" (18). Je-li pak čití pud, není tím sice nijak získáno vysvětlení duševní činnosti zvířecí, „ale duševní činnost lidská připojuje se bezprostředně k onomu vývoji živočišnému" (62) a tím element tento vyhovuje požadavkům filosofickým. Ze základní této činnosti duševní, z čití, vyvíjí se na druhém stupni (družením jednotlivých počitků) vnímání, vněmy, na třetím pak stupni (obnovováním vněmů) představy.

To asi jsou v podstatě výtěžky cenné studie této, psané s velikou znalostí předmětu i jeho literatury, kterou spisovatel dovedl probrati a uvážiti s bystrou kritikou. Pokud se týče hlavního resultatu, míní referent, že zásluha spisovatelova tkví v tom, že důrazně poukázal k faktu neoddělitelnosti jednotlivých základních tříd stavů psychických v prvku faktického vědomí, jak na vyšším stupni intelligence, tak i na počátku všeho duševního vývoje. Tak totiž jedině dovedeme rozuměti termínu „element", opírajíce se o výměr později příležitostně uvedený (na př. str. 56, 57); neboť počátečné výklady pojmu „elementu", zejména přirovnání ono s komolým kuželem (str. 4) nejen jako „omnis comparatio" „claudicat", ale spíše by mátlo, než objasnilo dosti zřetelný význam tohoto slova. Zdali však název pro tento element „počitek« jest šťastně volen („počitek" pokládá se obyčejně za přesnější označení něm. „Empfindung", kdežto po způsobu anglického termínu „Feeling", stejně neurčitého a širokého tak, že může značiti jakýkoli duševní stav, volívá se výraz „pocit" spíše), zdali „počitek", respektive „čití" jest pud, zdali z onoho abstraktního prvku vskutku vyvíjejí se další stupně, vnímání a představování, udaným způsobem, referent tuto nechce rozhodovati, ale pochybuje o tom.

Rovněž nejasno nám zůstává, jaké místo by mínil spisovatel vykázati tomuto elementu psychickému v soustavě psychologie. Právem, myslíme, by sice na počátku vytkl ono faktum pospolitosti, ale pak zajisté hned by se obrátil k oněm základním třídám zjevů psychických. Jinak by i jemu platila výtka, kterou činí O. Külpe z podobného důvodu W. Jamesovi řka (v Grundriss der Psychologie. Lipsko 1893 str. 23.): „So hat noch neuerdings W. James in seinen grosz angelegten originellen Principles of Psychology 1890 aus der Thatsache, dass unser Se-lenleben in einem mehr oder weniger stetigen Strome complexer Vorgänge verlaufe, die Noth-

wendigkeit erschlossen, nicht mit Producten künstlicher Analyse, einfachen Bewusstseinzuständen beginnen zu dürfen. Aus demselben Grunde müsste der Physiker oder der Astronom oder der Chemiker mit einer Schilderung des Augenscheines und nicht mit Mechanik oder Stöchiometrie die Darstellung seiner Disciplin anfangen."

V jednotlivostech upozornili bychom, že Descartesův výraz „cogitatio. cogitare" má as jiný, širší význam než „myšlení" (což v běžném významu = „představovati"), že jest rovný as modernímu názvu „vědomí", jak to vy- vyplývá i z místa citovaného spisovatelem (na str. 28) i z Medit. 3.; totéž platí as také o Spinozovi (viz na př. jeho Princip. philos. Cartes. I, prop. 4. schol. a s tím srv. Ethic. II. ax. 3.) Cohena řaditi jest spíše k Novokantovcům nežli k Herbartovcům (str. 38). Při vylíčení Brentanovy theorie, zejména pokud se týče logických konsekvencí, mělo býti hleděno také k výkladu jeho nauky, jak ji podal na základě přednášek téhož filosofa Fr. Hillebrand (Die neuen Theorien der kateg. Schlüsse. Vídeň 1891). Za repraesentanta subsumční theorie soudu nehodí se nijak W. Wundt (str. 47. pozn. 46), ježto tomuto mysliteli jest soud analysí (viz Log. I, str. 154 m. 2. vyd.). Při sofismatu Brentanově (48) chyba jest v urgo vání slov první praemissy.

Avšak tyto a podobné drobnosti arci nepadají na váhu a vyvažovány jsou zase jinými pěknými jednotlivostmi, jichž při podávání obsahu jsme se nedotkli a na něž tuto, aspoň z části, dodatkem odkazujeme. Míníme totiž na př. odstavce o zásadě příčinnosti, o pudu a zejména úvahu, má-li počitek intensitu.

Celkový úsudek o spise pak tedy zní, že pochvalné svědectví vydává o bystrosti filosofické spekulace auktorovy a že jest potěšitelným důkazem, že i v naší literatuře se objeviti již může samostatná monografie o tak speciální otázce z oboru psychologie abstraktní. *F. Č.*

Slovensko. Napsal *J. Smetanay.* (Sborníku časových úvah o věcech veřejných č. II.) V Praze 1896. Str. 40.

č. Otázka reálního sblížení a skutečného poznání se obou větví našeho národa stále ještě vězí v stadiu platonickém. Ojedinělých pokusů bylo dost; ale pravého pochopení, čím nám je a čím by nám mohlo a mělo býti Slovensko, v Čechách posud není. Doufejme, že po zájmu o Moravu a Slezsko, který se konečně vzbudil, na Slovensko posléze dojde také.

Léta osmdesátá zahájila u nás přechod od poetického nadšení pro Slováky k reálnímu poznávání. Po Adolfu Heydukovi, který na ně básnicky upozornil Cymbálem a huslemi 1876, přišel Rudolf Pokorný, založil Knihovnu československou, vydal v ní sebrané básně Bottovy jako ukázku starší lyriky a epiky slovenské z let padesátých a šedesátých, a J. Vlčkův spis o literatuře slovenské. Sám pak zabýval se otázkou literárního jazyka slovenského, přiznávaje Slovákům právo poesii a belletrii pěstovati řečí domácí, a toliko pro vědu žádaje češtinu. Činnost v tomto směru dovršil dvojdílným spisem „Z potulek po Slovensku", v Praze I. 1883, II, 1885, na jehož cestopisné pásmo zavěsil obšírné obrazy lidu i kraje. Posléze turisty české na Slovensko upozornil dr. Fr. Sláma prak-

tickým „Průvodcem“ 1889. To do nedávna bylo tak asi všecko, co v Čechách literárně se podniklo pro Slováky.

V posledních letech snahy ty opět ožívají. A za jejich výraz hlásí se i knížka, jejíž název jsme nadepsali. Spisovatel je rodem a vychováním Slovák, řadu let pobývá v Praze, a spiskem svým chce obecenstvo české o Slovensku spolehlivě poučiti a zároveň rodáky podrobiti kritice na zlepšení věcí domácích. Je to značná úloha v úzkém rozměru několika listův, i v pletivu četných otázek, jež vyžadají mnoho vědění, mnoho praktické zkušenosti i mnoho taktu.

Spisek J. Smetanayův zdá se býti jakousi programovou prací mladšího dorostu slovenského, vzdělávajícího se v Praze. Tím zároveň se hlásí za jedině správné osvětlení všeho, co na Slovensku bylo a je zájmem životním. Slovák v Praze o sobě poučuje Čecha, a zároveň z Prahy kritiku věcí slovenských posílá domů. Proto knížce dostalo se pozornosti u žurnalistiky české i slovenské. Mladočeský denník byl spokojen, slovenský práci v zevrubné úvaze naprosto odsoudil, což zase zdejší denník staročeský konstatoval s patrnou zálibou a proti čemuž někteří kollegové autorovi veřejně se ohrazovali.

Pokládáme „Slovensko“ za hlas symptomatický. Proto všimneme si práce p. Smetanayovy blíže a bedlivěji. Ale vyznáváme hned předem, že přes všechnu snahu reformní, která dnes v každém myslivém vzdělanci slovenském dobývá se k slovu, spisovatel „Slovenska“ mnoho důležitého pomíjí, mnoho podává nesprávně, a leckde tónem zbytečně provokuje. Při representačním a informačním spise to váží dvojmo. Odtud přirozeně vykládá se i příkrý tón svatomartinského odsudku.

Hned první kapitolka, Obydlí, není dost informativní. Nedovídáme se ani, kolik vlastně Slováků je, a rozlohu jejich v různých krajích už Fr. Sasinek (Die Slovaken, Prag 1875) vymezil názorněji a určitěji. Že kolonisace německá omylem se zde klade do VIII. místo do XIV. století, vytkly už Národnie Noviny. Také nestačí napsati prostě, že „půda domácí i dnes by sama mohla vyživiti všecko své obyvatelstvo, kdyby poměry společenské byly spořádanější: méně pánů anebo více průmyslnosti; a kdyby nemusila mimo své ještě jiné krmiti“. Z toho není jasno, proč průmysl na Slovensku je v plenkách, a není vyloženo, proč právě tak na nitranských kopanicích jako na lukách turčanských podnes racionálně nevykořisťují půdy, neodvodňují, nezavodňují atd., což vzbuzuje podivení českých příchozích i z krajů sebe chudších.

Ani hlava druhá, Přehled dějepisný, není šťastná. I lesnaté kraje severní byly již obydleny při příchodu Maďarů, jak svědčí sami jejich dějepisci. Ve válce třicetileté Slovensko nerozdělilo se na dvé, jak si to autor představuje, řka: „západní část po Spiš přidržovala se Habsburků; východní přidala se sedmihradskému vévodovi Betlenovi;“ Bočkay, Bethlen a jiní měli hojně přívrženců po celém Slovensku. Také nedoložené a zde zbytečné je tvrzení, že na Bílé Hoře „bojovalo na 5000 Slováků po boku Čechům — vlastně mělo bojovati, ale hned na počátku boje ucouvli prý zbaběle“. Stálé vojsko Bethlenovo skládalo se většinou z Maďarův, a hlavní vinník byl vůdce Homonnay, ne vojsko. Ani další výrok, že Slováci měli doma „jen trpný podíl na politických dějích“, neobstojí; slovenská šlechta,

třeba tehdy v nynějším smyslu nebyla nacionalistická, je jádrem starších dějin uherských. Upírati pak povstání slovenskému, třeba nezdařenému, za maďarské revoluce „politického významu“, nikterak nelze; oba slovenské spisy o něm, Dohnányho z r. 1850 (při vší nekritičnosti) i „Očitého svedka“ z r. 1886, které s různých stanovisk posuzují celé hnutí, byly by autora „Slovenska“ o tom poučily.

Hlava třetí, Počet lidu a kraje, má rovněž četné omyly a mezery. Šafařík v Dějinách literatury slovanské i v Národopise, Kollár v předmluvě k Písním i v Hlasech, Čaplovič a jiní pozdější mnoho z toho pověděli už přesněji a názorněji. Rozdrobenosti národní na kraje a podřečí nelze vykládati pouze tím, že „v dobách vnitřní hluchoty a pokoje ve společnosti, kdy jen o nejbližší věci se zajímají a v úzkém okrsku dřepí, za chabé komunikace, utváří se také kraje co osobité celky“; ještě i dnes, přes pokročilou kommunikaci, Lipták velmi rázně se odlišuje od souseda Oravce, ten od Turčana, ten zase od Zvolence atd. A posměšná anekdota, kterak veš volí rychtáře, také zde nic nevysvětluje; takových vtipův o lidovém antagonismu různých oblastí téhož národa je všude dost. A ježto sám spisovatel přiznává, že ve vzdělanstvu slovenském žádného krajového protichůdnictví není, všecky jeho další výklady „o šosácké politice krajů“, podpírané Tacitovou „Germanií“, odpadají. Také v tom je omyl, že zámožní dolnozemští Slováci na chudý sever vozí ovoce.

Pravda je, že východní Slovensko (Spiš, Šaryš atd.) duševně nejslaběji je spojeno s celkem. Ale mylné je tvrzení, že se tam dnes maďaří nejvíc. Nikde snad massa lidu není tak netknuta, jako právě zde. Nedostává se mu však vlastního uvědomělého občanstva, a západ slovenský, nemaje v tom ani pro sebe přebytku, nemůže intelligencí zásobovati krajů východních. Právě proto a dále i z fakta spisovatelem samým uváděného, že lid je otupován „tyranskou vydřidušní správou“, přirozený je smutný úkaz, že východoslovenští vystěhovalci, z Ameriky se vrátivší domů, záhy zase pozbývají „bodrého ducha“ zaoceánského a klesají do předchozího zuboženého stavu.

Kapitola čtvrtá, Města a lid, správně poučuje také jen z části. Čtenáři bylo by více prospělo rázovitě vylíčiti některé hornouherské město, na př. Kremnici, Báňskou Bystřici, Mikuláš nebo Žilinu, než několik těch všeobecných vět. I průmysl na Slovensku podán je mlhavě. Z určitých údajův na př. o široce založeném koželužství sv. mikulášském, o světovém sýrařství ružomberském, o sv. martinské tovární výrobě nábytku z ohybaného dříví atd. byl by vznikl obraz zcela jiný. Ani malá statistika slovenských záložen a spořitelen nebyla by škodila; české obecenstvo zajisté by zajímalo zvěděti na př., že jen martinská „Tatra“ má roční obrat na 36 millionů zlatých.

Statistice vůbec spisovatel se vyhýbá. Slovenská městečka, tak jako už na Moravě a v Haliči, hodně jsou sežidovštělá. V Novém Městě nad Váhem nebo v Nitře i jinde vypadá to jako v Jerusalemě. Ale většiny židů přece posud v obyvatelstvu svém nemá žádné město slovenské. Tolik ovšem je pravda, že obchod a hospody jsou skoro výlučně v rukách židovských. I to je pravda, že slovenská intelligence v mnohém se židům nevyrovná; jsou zajisté kupecky vzděláni, jsou sčetlí a světa zkušeni,

jsou pilni, zdrželivi a pohyblivi, a co nejdůležitějšího, jsou solidární, osobní malichernosti a ctižádostlivůstky ochotně podřizujíce zájmům celku. Že právě proto židé pomalu nejen šlechtické velkostatky, ale i půdu slovenského rolníka dostávají do svých rukou, je přirozeno. Jen že na druhé straně pisatel „Slovenska“ si neuvědomil významu a dosahu svého poznání, že „vláda a veřejné maďarské mínění židy pořád mazlí.“ S tím souvisí i rakovina na těle slovenského lidu: pití kořalky. Už v letech čtyřicátých boj proti tomu byl na programu; kněžstvo obou vyznání (Chalupka, Hodža, Závodník a j.) slovem, písmem, spolky střídmosti bojovalo proti pálence. Ale kdykoliv účinek se jevil prázdnými krčmami, nájemci zdvihli pokřik o panslavismu, a užitečná agitace byla úředně potlačena. Že i pověstné volby uherské na kořalkovém moru mají lví podíl, je pohříchu věc známá.

Co se dále v knížce podává o krojích, zvycích, drobném lidovém průmyslu a kupectví, neuspokojuje nikterak v době rozšířených studiích národopisných. Kdyby autor jen z Dobšinského krásných „Obyčajů“ byl učinil stručný výtah, jak by se byl obraz prohloubil! Před několika lety jednou Slovák Kukučin na Žofíně vykládal pouze o slovenské kuchyni, a jak výrazně už tím zlomkem karakterisoval celek! Slovem, p. Smetanay, ač jako scestovalý rodák slovenský látku všecku měl před rukama, v této vděčné kapitole, která mohla a měla býti jádrem jeho práce, látky té nevyčerpal.

Ani se zpracováním důležité hlavy páté, Maďarisace, s níž skladatel patrně dal si nejvíc práce, nelze se spokojiti. O věci je dosti bohatá literatura. Jmenujeme toliko několik nejdůležitějších pojednání: D. H., Sollen wir Magyaren werden? Karlstadt 1833; L. M. Sch., Der Magyarismus in Ungarn in geistlicher, geschichtlicher und sprachlicher Hinsicht, Leipzig 1834; Ondřislav z Pravdomluvic, Apologia, v Budíně 1841; Thomas Világosváry, Der Sprachkampf in Ungarn, Agram 1841; Jan Čaplovič, Rozjímání o zmaďařování země uherské, v Praze 1842; S. H(oič), Apologie des ungrischen Slawismus, Leipzig 1843; Benjamin Červenák, Zrcadlo Slovenska, v Pešti 1844; L. Štúr, Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus, Wien 1845; M. M. Hodža, Der Slowak, Prag 1848; Deutsch-Ungar, Eine Stimme aus und über Ungarn, Leipzig 1861; Hlas zo Slovenska, v Pešti 1861; Ältere und neuere Magyarisirungs-Versuche in Ungarn, Prag 1876; Die magyarische Staatsidee, Kirche und Nationalitäten in Ungarn, Prag 1887, atd., nehledíc ku příležitostným, jako na př. bylo znamenité odražení Grünwaldova „Felvidéku“ od dra. Michala Mudroně a j. Z toho všeho, jak se zdá, spisovatel „Slovenska“ nečerpal nic. Správně sice odhaluje kořen protijosefinského hnutí zemanského: „Josef zemany připravoval o mnohá místa v úřadech, o hodnosti a důchody z nich“ — jako zase i dnes jsou v službách maďarismu jen proto, poněvadž jim dává úřady, hodnosti a důchody; ale jinak zase řada názorů pisatelových není správná.

Počátky maďarisace na Slovensku nesahají, jak míní autor, do daleké minulosti; ani sto let tomu není. Před r. 1848 maďarsky umělo jen málo zemanův, a před r. 1836 snad vůbec žádný. Naproti tomu zase není správné tvrditi, že měšťanstvo dlouho zůstávalo netknuto cizotou;

v minulých dobách bylo více poněmčeno než dnes je pomaďařeno. Rovněž mylný je názor, že v letech čtyřicátých slovenští „národovci, co strana měšťanská, správu nevedoucí ale spravovaná, byli nakloněni víc Rakušanům jako (rozuměj: než) Maďarům.“ O náklonnost při tom nešlo; národovci tehdy už neměli na vybranou. Z uvedené literatury brožurové lze dojíti přesvědčení, že hlasy slovenské prosebně obracely se do Vídně až tehdy, když Maďarstvo a maďarónstvo Slováky počalo odnárodňovati násilím a když proti násilí doma ohrazovali se marně. Tytéž prameny svědčí také, že násilné maďaření nepočíná se teprve po vyrovnání r. 1867, nýbrž určitě, soustavně a vyzývavě hlásí se už před r. 1848, hned od založení maďarské akademie, a to od veřejné správy a vrstev nejvyšších až dolů; tedy nejen v šlechtě nižší a v katolickém kněžstvu, jak mylně píše skladatel, a ne teprve Kolomanem Tiszou od r. 1875. Proto také „maďarskou státní ideu“ nelze připisovati Bélovi Grünwaldovi; ta byla starší o půl století. Z toho jde na jevo, že Maďaři Slováky k Vídni už před r. 1848 tlačili sami, a potom v letech šedesátých a později slovenské přimknutí k Vídni politicky vykořisťovali, prohlašujíce je za zrádce vlasti, nepřátele neodvislosti uherské, nástroje reakce atd. A touto dvojí zbraní, násilím a klamem, už od třetího desítiletí našeho věku politika maďarská pracuje proti národnostem: doma státní mocí soustavně dusí jakékoliv individuální jejich hnutí a soustavně je maďaří, a na venek soustavně hlásá o nich bájku, že jsou nepřáteli svobody, samostatnosti a neodvislosti Uher, ačkoliv právě mezi Nemaďary je nejvíc demokratického živlu uherského. Odpor národností proti liberálním církevně-politickým zákonům nesvědčí o opaku toho, co zde pravíme, jak by se zdálo podle běžného mladočeského názoru; v Uhrách ví každý, že zákony ty jsou vlastně výhodným tovarem židovského peněžnictva a dalším prostředkem úsilnějšího maďaření.

Co jinak p. Smetanay vykládá o maďarisaci, je českému čtenářstvu dosti poučné: kterak se maďaří za pomoci zemanstva (mělo se jen hned zde vyložit, proč, a také, proč „dobrá polovice zemanských statků přešla už do rukou nešlechticů, větším dílem židů“), kterak se maďaří úřady politickými, soudními, berními, dopravními i samosprávnými, kterak církví, školou, spolky i společností samou. Mohly se ještě přidati i noviny, a některými ráznějšími, případnějšími doklady (je jich na sta!) soustředěně a ostře osvětlit dnešní ovzduší v Uhrách; podaná „kapka z moře“ není volena případně a ani na to nestačí.

Zbývají tři hlavy ze spisku, jež vzbudily nejživější kontroversu, a nejen veřejnou tiskem, poněvadž týkají se nejživotnějších otázek dnešního Slovenska politického, společenského a kulturního. O těch na poučení obecenstva třeba v souvislosti porozprávět obšírněji. (Dokončení.)

Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf seine Konkurrenzfähigkeit gegenüber der Grossindustrie. Spisů spolku pro sociální politiku sv. 52—54. Díl I.: Království Pruské (XVIII., 459 str.), díl II.: Království Saské (VI., 448 str.), díl III.: Jižní Německo (VII., 572 str.).

Šetření tato odhodlal se provésti spolek pro sociální politiku v Německu, vycházeje z názoru, že neustálé stesky a přání sjezdů maloživnostnických nedopouštějí správného úsudku o skutečných poměrech v řemesle, nýbrž že k tomu potřebí zvláštních, co nejdůkladnějších šetření, na jichž základě pak teprv lze bude souditi o podmínkách soutěživosti řemesla s továrnou a manufakturami. Předmětem šetření měly býti průmyslové obory, spadající v obvod starého řemesla cechovního a ještě dnes ve větším či menším rozsahu po řemeslnicku provozované (obuvníci, krejčí, zámečníci, truhláři, bednáři, klempíři atd.). Pro každé řemeslo měla se vybrati řada typů (města velká, střední a malá, obce venkovské) v severním i jižním Německu a všude co nejpřesněji zkoumati, z jakých pramenů přicházejí výrobky těchto živností na místní trh (z malých či velkých závodů, místních, okolních či cizích atd.), zda spotřebitelé kupují přímo u výrobců či prostřednictvím obchodu, jaké jsou způsoby provozování (řemeslo s vlastní dodávkou materiálu či s materiálem zákazníkovým, domácký průmysl, továrna, zda malozávody pracují jen pro velké podniky nebo jen správky nebo pro sklady), jaký jest jejich kruh odbytu, technická dokonalost atd., konečně zdali řemeslo udrželo svůj bývalý obor výroby a odbytu zcela nebo aspoň z části, jak dalece změnil se jeho technický podklad užíváním nových strojů nebo surovin, jak dalece ohroženo jest konkurencí závodů velkokapitalistických a pokud lze společenstevní organisací odbytu (společné tržnice) udržeti řemeslu v rukou přímé zásobování spotřebitelů.

Pro podnik tento našel spolek pracovníky, počtem 71, především v mladší generaci národních hospodářů německých, vláda německá povolila subvenci 5000 marek a rakouská 600 zl. pro práce z Rakouska, jež obstarati převzal vídeňský professor Philippovich.

Právě vyšlými třemi svazky podnik naprosto není ještě ukončen. Většina prací v nich souborně uveřejněných vztahuje se jen na města velká a střední, také jednotlivé obory živností velmi různě jsou zastoupeny, nejčetněji obuvnictví a truhlářství, vůbec ne na př. holiči, barvíři, rytci, rukavičkáři, zedníci, nožíři, pozlacovači, dlaždiči a j. Rovněž nelze mluviti o jednotnosti provedení nebo vůbec o přibližně stejné kvalitě předložených prací — naopak jednotlivé práce rozsahem i jakostí velice od sebe se liší.

Avšak již dosavadní šetření ukazuje — praví ředitel celého podniku, lipský professor Bücher — tak hluboký a rozsáhlý proces rozkladný a přetvořovací uvnitř starého našeho řemesla, o jakém věru jen málokteří mohli míti tušení. V rozličných oborech zavládá výroba kapitalistická — skrovnější měrou ve formě úplně stejné výroby s řemeslem, častěji na půdě odbytu. Výsledek je stejný, ale ne vždy jsou stejné příčiny a příběhy.

Výrok tento neznamená však rozsudek smrti nad řemeslem. Ke konečnému obecnému úsudku o budoucnosti řemesla nestačí snad ani dvojnásobný počet monografií podobných, i kdyby vesměs byla na oné výši relativní dokonalosti, jaké v dosavadních svazcích jen menšině prací podařilo se dosíci. Jsou a budou — a to je zřejmo již z dosavadních šetření — rozdíly v místech i v oborech živnostenských. Co v pokročilých zemích, ve velkoměstech a pod. propadlo již velkovýrobě, zůstává jinde dlouho ještě doménou řemesla. Co do oborů jsou skupiny řemesel, které

téměř úplně již zanikly nebo bezvýsledně bojují (soukennictví, postřihačství, cvočkářství, kožešnictví, koželužství), jiná mají však veškeré podmínky zdárného prospívání i v budoucnosti (živnosti zejména potravinářské, stavební a j.). Příčiny zániku nejsou všude stejné ani jednoduché; ne vždy technické převraty (tkalcovství, soukennictví), ani obchodní velkokapitál (krejčovství), nýbrž i změna mody, poměrů životních a společenských (čepičkáři: dřív čepice, nyní skoro vesměs klobouky; kožešníci: dřív kožichy na daleké cesty povozem, nyní vytápěné železnice; bednáři: přetvoření domácnosti, vodovody místo džberů, společné prádelny, kovové nádobí atd.). Naproti tomu v jiných oborech daří se živnostníkům, třeba byli jen na jistou menší část bývalé působnosti anebo dokonce jen na správky obmezeni, celkem lépe než dříve, a mnohý správkář neměnil by ani s majitelem značného skladu. Nad to vznikly četné nové způsoby živností, tisícům příslušníků slušnou výživu poskytující (fotografie, modistství, instalatérství) — nelze tedy mluviti o absolutně nutném úpadku střední výroby průmyslové. Svépomoc a sdružování s positivní pomocí státní mohou tu nejvíce učiniti; ale doposavad »na resolucích proti třetímu se usnášeti, je dvěma řemeslníkům-konkurentům snadnou věcí — odhodlati se však k společnému obchodování, připadá jim neuvěřitelně za těžko,« praví Crüger.

Na všechen způsob šetření o poměrech řemeslnických ve formě spolkem pro sociální politiku zavedené, jsou zajímava a byla by zvláště pro nás i národně velice důležita. Maloživnostenské poměry v Čechách, zvláště v Praze, dle doslechu vypisuje prof. Zuckerkandl, jehož dílo v brzku bude ukončeno.

Pokládáme však za národní hospodářsko-politický úkol našich českých komor obchodních, aby zjednaly veřejnosti i sobě co možná přesný obraz skutečných poměrů hospodářských i sociálních v našem řemeslnictvu, nejenom v jejich vlastních obvodech, ale v celé české oblasti Čech, Moravy i Slezska. G.

ZPRÁVY.

Ke statistice škol středních a jim příbuzných. I. V Čechách je všech středních škol 77; z toho je 55 g. (32 českých) a 22 r. (12 českých) neboli 57% českých a 43% něm. Dle národnosti jest tu 63% Čechů a 37% Němců. Na č. ústav připadá 345 žáků, na německý 272 žáků. Na gymnasia v Čechách vynakládá se 1·403 mil. zl., z toho na česká 63·4%, na německá 36·6%. Na české reálky však vypadá už jen 55% celého nákladu. Na Moravě je 21 gymnasií, z nich českých 9 (42%), reálek 19, z nich českých jen 6 (31%); obyvatelstva však je českého málem 75%. Z těchto 40 ústavů vydržuje stát 21 (českých 9, t. j. 43%, něm. 12, t. j. 57%). Nákladu vyžaduje veškero školství od státu 583.000 zl., z toho vypadá na české $44\frac{1}{2}$%. Českých středních škol přibylo roku 1895 svépomocí v Místku g., v Lipníku r. Letos má se zříditi g. v Prostějově a v Zábřehu, státní ve strážnici. Ve Slezsku je 8 něm. středních škol (4 g. a 4 r.); česká jedna, totiž Matičné gymnasium v Opavě. Trvá už 13 let, a mělo loni o 50 žáků víc než německé. Státní podpory nepožívá. Na veškero průmyslové školství jest rozvrženo 2·004 mil. zl. Z vyšších průmysl. škol je 7 něm., 2 jsou české, 2 polské a 1 vlašská, školy pro dílovedoucí jsou 4 něm. a 2 české, pokusné ústavy oba něm. Obě vyšší průmyslové školy české: umělecko-průmyslová a vyšší průmyslová jsou v Praze, druhá je ještě neúplná, neboť jí chybí oddělení chemické; ale obec Pražská věnovala již pozemek zdarma na stavbu budovy pro ně. Pro české vyšší průmyslové školy a školy pro dílovedoucí (tyto jsou v Brně a v Plzni) žádá se v rozpočtu 22·1% celého nákladu; pro čtyry vyšší průmyslové školy německé v zemích koruny České 300.000 zl., pro českou 88.000 zl. Z celého nákladu na školy odborné (0·881 mil. zl.) připadá na české a dvojjazyčné (tyto na Moravě, na př. ve Val. Meziřičí dřevařská) celkem 18·4%. Zajímavo jest, že v Praze není žádné státní odborné školy. Na 24 obchodní školy věnuje se obnos nejmenší, t. 48.400 zl. a to tak, že na 9 vyšších škol rozpočteno 28·900 zl. a na 15 nižších, dvojtřídních 19.500 zl.; to činí necelé 0·3%. II. K tomuto čl. prof. J. Kolouška v něm. „Politice" připojen dodatek jiného odborníka, jenž upozorňuje na to, jak německé ústavy jsou namnoze rozloženy na území pohraničném. Tím ovšem žáci z blízkých krajin českých jsou poukázáni na tyto ústavy německé. Zvláště jest tomu tak na jihu. Tam je něm. gymn. a něm. reálka v Budějovicích, a něm. gymnasia zase blízko v Krumlově a v Prachaticích; žactva mají málo; udržují je tam zvláštní domy studentské „studentenheim" zvané. Podobně na sev. jsou německé

střední školy v Litoměřicích, Hostinném a Lanškrouně, vesměs na pohraničí. Krajinné rozložení českých ústavů není tak příznivé. Mezi Prahou a Plzní, podél celé západní dráhy české, není jedné střední školy. Na severozáp. zvl. Louny jí potřebují. Svého času se proslýchalo, že budou zřízeny reálky v *Sušici* a *Jilemnici*. Ale věc opět potuchla. *Náchodský* okres rovněž potřebuje střední školy, a český severovýchod reálky, pro niž se hodí *Ústí n. O.* nebo *Česká Třebová*. (Náchod si prý zřídí od r. 1896/7 obecní reálku. A bohaté Louny?) Na Moravě žádají za reálky Jevíčko, Loštice, Přerov, Kroměříž, Mor. Ostrava, Uh. Brod. S Uh. Brodem právě o ni vyjednává zemský výbor; tím vzniká obava, že se nepomýšlí na převzetí blízké matiční reálky v Hodoníně. Podobně zemská reálka v Novém Městě oddálí zamýšlené zřízení české reálky v Jihlavě. Reálka letos v Lipníku zřízená byla by lépe na místě v Hranicích, kdež bývalé české gymnasium proměněno v německé. Nyní tam žádají za české parallelky. Pro Slezsko žádají si vlastenci zřízení českého ústavu učitelského a projevili toto přání své též za pobytu svého v Praze o Národopisné výstavě. Místo pro ni vyhlédli si ve Frýdku. III. Mimo země koruny České je středních škol: v Haliči 30 gymn. a 4 r., v Dol. Rakousích 26 g. a 16 r., ve Štyrsku 9 g. a 3 r., v Horn. Rakousích 4 g. a 2 r., v Tyrolsku 8 g. a 3 r., v Kraňsku 5 g. a 1 r., v Dalmacii 4 g. a 2 r., v Korutansku a Bukovině po 3 g. a 1 r., v Solnohradsku, Voralbergu a Istrii po 2 g. a 1 r., v Terstu 2 g. a 2 r. a v Gorici 1 g. a 1 r. Celkem počítá se letos v celém Rakousku 182 g. a 84 r., tedy 266 středních škol. Vyučovací řeč německá je na 98 g. a 59 r., česká na 41 g. a 18 r., polská na 25 g. a 4 r., italská na 4 g. a 3 r.. rusínská na 2 g., srbo-chorvat. na 3 g. a 1 r. a utrakvistická na 9 g. Počet žáků byl na počátku šk. roku 96 na g. 59.975 a na r. 26.429. Vydržují: stát 143 g. a 56 r., země 9 g. a 18 r. (z toho Morava 2 něm. g. a 11 něm. a 3 české reálky), obce 10 g. a 4 r., biskupové 3 g., řády 13, fondy 3 g. a 1 r. a soukromníci 3 g. a 5 r. *(Věstník č. professorů* III. *3.)*

Nízké teploty. — Nízké teploty nabyly velikého významu v průmyslu i ve vědě. Jejich strojová výroba datuje se sice od let padesátých, ale teprv poslední dobu dospěla v souvislosti s jinými odbory technickými k značné dokonalosti. — Theoretickým podkladem této výroby jsou pochody teplo stravující a ochlazení tím způsobující, jako jsou: rozpouštění různých solí, vypařování kapalin neb rozpínání plynů; ochlazování galvanickým proudem na základě úkazu Peltierova postrádá zatím praktického významu. Strojová výroba zakládá se dnes hlavně na vypařování kapalin a upotřebenými kapalinami jsou obyčejně zkapalněná kys. uhličitá neb zkapalněný ammoniak.

Jako voda stříkaná do plamenů spotřebuje k vypaření každého grammu své hmoty 536 kalorií tepla, jež svému okolí odebírá a tím je ochlazuje, spotřebuje se k vypaření 1 grammu ammoniaku 315 kalorií a k vypaření jednoho grammu kys. uhličité 84 kalorie. Kdežto však u vody žádoucná prudkost této činnosti teplo stravující vztahuje se za normalního tlaku na teploty od 100° C nahoru stoupající, sahá u ammoniaku až pod bod mrazu na — 38·5° C a u kys. uhličité až po —

78° C, kteréžto meze možno zmenšením tlaku — na př. vývěvami — ještě hlouběji pošinouti; vzhledem k tomu vaří kys. uhličité ještě na nejtužším mrazu a sousedící tělesa dále ochlazuje.

Tyto chladivé látky udržovány jsou stroji v okružním pohybu, na jednom místě jsouce kondensovány a na jiném vypařovány; dotyčné stroje hnány bývají parou, dle jejíž spotřeby se cení jejich výkonnost. Dnes máme již stroje, jimiž se vyrobí při spotřebě 1 kg. uhlí až 36 kg. ledu.

Hlavním výrobkem chladivých strojů jest led, jehož spotřeba nabývá stále většího rozsahu. Umělý led zatlačil svou lácí obvyklý kdysi dovoz přirozeného ledu z alpských ledovců, z Norvežska a odjinud a v některých oborech, zvláště zdravotních, nemá vzhledem k svojí čistotě vůbec soutěže; kdežto přirozený led chová v sobě vždycky bakterie a sice v obvodu měst v množství velmi značném, možno umělý led svařením upotřebené vody sterilisovati. Dá se očekávati, že časem bude se vyráběti led k jistým účelům zvláště přispůsobený, jako učiněn již začátek s ledem v různých směrech štípatelným.

Při výrobě ledu pracují chladivé stroje obyčejně na vývoz. Jejich výkonnost dá se však zvýšiti, omezí-li se na ochlazování místní. V tom případě neděje se to prostřednictvím ledu, nýbrž obyčejně ochlazeným vzduchem, jenž se potrubím na patřičná místa rozvádí; jeho teplota dá se s velikou přesností regulovati, což v průmyslových odvětvích na chemických reakcích založených zvláště jest důležité. Tento způsob ochlazování vyznamenává se mimo to velikou čistotou a dokonalostí, zvláště při novějším pohonu elektrickém, a dovoluje hospodárnější zužitkování vyrobeného chladu, nežli jest to možno prostřednictvím ledu.

Upotřebení mírných teplot nabylo veliké rozmanitosti. Umělým chladem ztužuje se dnes půda a voda při různých pracích podzemních a vodních, zamrzlé zasílají se různé předměty, jako mléko, ryby a pod., ochlazují se skleníky, aby se květ dle potřeby zadržel, ochlazují se villy a hotely, konservují se mrtvoly, připravují se preparaty k ohraničenému ochlazování při různých nemocech a j.

Průmyslného upotřebení docházejí též teploty pod — 100° C, zvláště k fraktionované destilaci různých léčebných prostředků, essencí, olejů, lihovin a j., ukázalo se, že koňak a různá vína, pod — 100° C ochlazená, nabývají v několika hodinách v jistém ohledu podobné vnitřní proměny, jako za obyčejných okolností během několika let.

Důležitým odvětvím průmyslu nízkých temperatur stala se výroba tekuté kys. uhličité. Tato byla ještě před čtvrtstoletím velmi vzácnou a s velikou námahou ve množství nepatrném dobývala se pomocí stroje Nattererova, kdežto dnes jest předmětem rozsáhlé výroby tovární; jediná „Actiengesellschaft für Kohlensaüreindustrie“ v Berlíně vyrobí 2 milliony kilogr. tekuté kys. uhličité, což obnáší 1000 millionů litrů kys. plynné. Jejímu průmyslu věnován jest v Německu časopis „Zeitschrift für die gesammte Kohlensäure-Industrie. — Centralorgan für Kohlensäure-, Mineralwasser-, Brauselimonaden-, Sodawasser-, Schaumwein-, Eis-, Fruchtsäfte-Fabrikanten, sowie für Apotheker, Chemiker, Bierbrauer, Gastwirte, Kühlanlagen-Besitzer etc.“ Avšak vedle uvedených tuto oborů jest ještě celá řada upotřebení zvláštních. Již na vídeňské výstavě r. 1873 upotřebeno

bylo rozpínavosti kys. uhličité jako síly hybné, v kterémžto ohledu může prokázati dobré služby v případech, v nichž jest potřebí hybné síly náhle a nedá se čekati, až by se pára připravila. — Jelikož ve stavu kapalném neb tuhém dá se při svém malém objemu snadno pod vodu vpraviti, kdež v páry přešedší nabývá následkem silné rozpínavosti velikého objemu, užívá se jí k zdvihání těžkých předmětů z vody, neboť balon jí naplněný vyzdvihne při poloměru 3 m. kol 113000 kg.; pomýšlí se této okolnosti upotřebiti k záchraně lodí srážkou porouchaných, a sice tím způsobem, že by se pytle po stranách lodi přiměřeně umístěné a s nádržkami kapalnou kys. uhličitou obsahujícími souvislé daly jednoduchým otevřením ventilů nadmouti. — Uvedené rozpínavosti, jež obnáší za obyčejných okolností kol 70 atmosfer, užívá se k docílení velikých tlaků, na př. ve známé továrně Kruppově vpouští se za tím účelem do forem tekutý kov obsahujících; tato továrna spotřebuje vedle toho ještě k jiným účelům tolik kapalné kys. uhličité, že ji k vlastní potřebě ve velkém vyrábí. — K rozšíření kapalné kys. uhličité přispívá, že jest možno též v menším množství si ji opatřiti. V malém prodává se 1 kg. kapalné kys. uhličité průměrně za 45 kr. a rozváží se v bezpečných nádobách kovových, nejníže na 4 kg. upravených; nádoby tyto, vynikající to výrobek průmyslu německého, vydrží při tlouštce stěn 5—7 mm. napjetí 400 atm. — zákonem předepsána je pevnost 250 atmosfer — a poskytují bezpečnost až 8násobnou. Zmíněná továrna berlínská má těch láhví, jež za přiměřený poplatek se půjčují, 70.000 v oběhu, ačkoli stálí odběratelé mají po většině láhve vlastní.

Daleko za meze, v nichž se pohybuje praxe, postoupila v oboru nízkých teplot věda. Mezi jejími chladivými kapalinami nalézá se kyslík, vařící za normálního tlaku při — 181° C, vzduch, vařící při — 190° C, dusík, vařící při — 194° C.

Prof. K. Olszewsky využitkoval k tomu ještě účinku snížení tlaku a nechal vařiti kapalný dusík v prostoru skoro vzduchoprázdném, čímž docílil ochlazení na — 225° C, takže upotřebený dusík ztuhl v hmotu sněhovitou. — Vodík tlakem 140 atmosfer stlačený byl ochlazen od téhož tekutým kyslíkem na — 211° C; když pak byl uvolněn, ochlazoval se svým rozpínáním ještě více, až se v mlhu srážel. Bod varu vodíku tuto zkapalněného odhadnut byl na — 243° C. Jakmile se podaří kapalný vodík u větším množství připravovati, bude tvořiti prostředek k ještě hlubšímu ochlazení. K dalšímu postupu zbývati bude již jen nedávno objevené helium, jež dosavadními prostředky nepodařilo se zkapalniti.

Kapalný vodík dá se snad u větším množství dobývati ohlášeným právě strojem dra W. Hampsona, zakládajícím se na rozpínání plynů, při čemž upotřebený plyn může se ochlazovati dotud, pokud sám nezkapalní; do jaké míry oprávněny jsou naděje na docílení absolutního bodu nulového, totiž — 273° C, jenž znamenaje úplný nedostatek tepla, je stupněm nejnižším, nedá se zatím rozhodnouti.

Mírné teploty rozšířily a obohatily výzkumné pole různých nauk přírodních. Jest teplo důležitým činitelem u většiny dějů přírodních a sice činitelem, jehož působnost dá se z užšího rozsahu teplot jen přibližně posouditi, takže rozšíření mezí obvyklých teplot znamená proniknutí do

končin skoro nových a odhaluje četné úkazy neznámé. Tak dovídáme se, že při 125° přestává veškerá činnost chemická, jež za obyčejných okolností tvoří hlavní součástku dějstva organického i neorganického. — Kdežto jsme zvyklí kožešiny tím více si vážiti, čím je mráz tužší, dovídáme se, že za — 70° C stává se bezcennou. Vlny tepelné dostupují tu již takové délky, že nabývají vlastnosti, kteréž obdivujeme se dnes u vln elektrických, prostupujíce volně prostředími, kratší vlny nepropouštějícími — málo utěšená to vyhlídka pro tvorstvo na chladnoucí zemi. Rozdíly tepelné pod touto teplotou rychle se vyrovnávají, což bude hlavní překážkou dosažení absolutního bodu nulového; délka tepelných vln při docílených nízkých teplotách odhaduje se na 1 *mm*, kdežto, jak známo, při teple z ledu sálajícím zkracuje se již už na 0·005 *mm* a při vyšších teplotách ještě více. — V souvislosti s tím neméně pozoruhodný jest úkaz, že látky nalézající se právě v činnosti fosforeskující, jakmile hluboko byly ochlazeny, fosforeskovati přestávají, avšak na obyčejnou teplotu jsouce uvedeny, činnost tu bez všelikého jiného podnětu vnějšího opět začínají. — V měnění stavu tepelného vyskytly se anomalie toho druhu, že některé hmoty přeložené z okolí, v němž pravidelně se ochlazovaly, na místo mnohem chladnější, teplotu svoji zvýšily. — Vůbec potkáváme se v této fysice nízkých temperatur s pokusy nezvyklými. Hmoty nám jako kapaliny běžné vyšetřovány jsou jako tělesa pevná, kdežto obvyklé plyny zkoušeny jsou jako kapaliny neb tělesa pevná: Pictet vyšetřuje kohesi pevné rtuti lodičkou z ní zhotovenou; o tekutém vzduchu se dovídáme, že jest těžší, o tekutém dusíku, že jest lehčí vody; tekutý kyslík plave na vodě, měníc ji v led, a zvolna se vypařuje; kdežto na př. ethylen mění se na vodě v páry výbušně; doutnající tříska ponořená do tekutého kyslíku nevzplane, jakož jsme tomu zvyklí u kyslíku plynného, ba i fosfor hozený do něho zůstává neporušený; tekutý vzduch jest paromagnetický, ačkoli jeho součástka dusík ve stavu plynném jest diamagnetický; ačkoli dusík vaří při nižší teplotě nežli kyslík, kondensují se ve vzduchu oba současně čili vzniká déšť vzduchový, a nikoli, jak by se dalo očekávati, napřed kyslíkový a pak dusíkový a t. d.

Rovněž studován vliv nízkých teplot na organismy. Hlavně bylo vyšetřováno, jaký stupeň chladu snesou různé organismy a jakými reakcemi snaží se vyšší organismy za nízkých teplot uchovati svoji teplotu životní; z nabytých výsledků dají se očekávati různá upotřebení v ohledu léčebním i desinfekčním. Některé výsledky poskytují také důležité příspěvky k poznání organického života vůbec. Sem patří hlavně úkaz, že mnohé organismy ochlazeny na takový stupeň, kde život v nich zanikl, začínají opět žíti, jakmile přiměřeným způsobem byly otepleny; Pictet vzhledem k tomu soudí, že život jest síla přírodní, která po spůsobu sil jiných vdžycky se projeví, jakmile potřebné podmínky se seskupí. *Kkk.*

Postavení nynější ženy. O tomto thematu přednášela Lily Gižycká v berlínském oddělení pro ethickou kulturu. Jako Eliška Gnauck-Kühnová ve své přednášce „Die soziale Lage der Frau“,*) tak i Gižycká ukazuje, jak postavení ženy proti minulosti nejen se nezlepšilo, nýbrž naopak

*) Viz 3. seš. N. D.

změnou výrobních poměrů daleko zhoršilo. Dříve žena netoliko vařila, pekla a prala, ale také předla, tkala, šila prádlo i oděv pro celou domácnost, vařila mýdlo, robila svíčky — dnes žena v zámožnějších rodinách oddává se zahálce a požitkům, v chudých pak kruzích, nemohouc uplatniti se v domácnosti, je zase nucena zápasiti s mužem na poli tělesné i duševní práce o živobytí. V obém případě plyne z toho rozrušení manželského a rodinného života. Ba, v zámožných kruzích dle náhledu spisovatelčina víc než v proletářských. Zde ženu spojuje s mužem alespoň společná práce, společné zájmy, kdežto v manželstvích bohatých lidí toho nebývá, žena není tu ničím jiným, než prostitutkou mužovou. Gižycká líčí, jak vyrůstají dívky v zámožných rodinách. Každá matka stará se jen o to, aby dceru „zaopatřila" sňatkem. A dívky také jen v sňatku vidí cíl života. Pozorují, s jakým kyselým úsměvem pohlíží každý na starou pannu a s jakým politováním se mluvívá o těch, které stárnou a ještě mužů nemají. A kdyby alespoň věděly, co za úkoly čeká je v manželství! O tom, o čem matka má poučovati dceru, zvídá tato vlastně od služek, z novin, románů, i není divu, že pak pikantně na vše pohlíží. Květinami ozdobena, s obnaženou šíjí bývá uváděna do světa. A jestli že ze sta mužů, kteří s ní o plesích tančí, jeden se rozhodne, podržeti si ji pro celý život, neví vlastně ona nic o něm a on o ní. Béře si ji buď pro peníze, anebo pro krásu a mládí, a ovšem jen tehda, pakli že světa před tím již dost užil. Gižycká vyvozuje tedy, že mají-li se tyto poměry změniti, musí být žena především jinak vychovávána a pak pro muže musí platiti táž morálka jako pro ženu, jako zase pro ženu táž práva, která náleží muži. Žena i v zámožných kruzích musí býti vychovávána tak, aby nebyla nucena v manželství viděti jediný způsob svého zaopatření, a vdá-li se, aby stála tedy s mužem na stejném stupni, aby měla s ním společné zájmy a byla neodvislou jako muž. Gižycká dochází tak k požadavku úplné rovnosti ženy s mužem a dodává, že ne na pohlaví, ale na způsobilosti bude pak při takové rovnosti záviseti, jakého povolání se žena chopí. Tím liší se podstatně od Gnauck-Kühnové, která právě klade důraz na pohlaví a prohlašuje za nepřirozený každý pokus, odstraniti rozdíl mezi mužem a ženou co do dělby práce. A že přes pohlaví nelze přejíti i při úplné rovnocennosti a stejné způsobilosti ženy s mužem, patrno z některých fakt, které sama Gižycká na jiném místě uvádí, pravíc na př., že v jedné továrně na výrobu běloby z 23 smrtelných otrav olovem 22 stihlo ženy a jedna jen muže, nebo když praví, že dělnice v tabákových továrnách trpí předčasnými porody.

Gymnasium pro slepce má býti založeno v Lipsku. Podobný ústav, umožňující slepcům přístup k universitním studiím a vyžadující ovšem zcela zvláštního zařízení paedagogického, existuje již v Londýně.

Státní hospodářství rakouské. Dle rozpočtu na rok 1896 obnášejí výdaje naší polovice říše 664,569.753 zl., příjmy 666,006.190 zl. Proti loňsku zvětšilo se vydání o 20 milionů, příjmy o $21\frac{1}{2}$ mil. zl. Polovička zvýšených vydání vyvolána jest vzrůstem nákladu na společné záležitosti říšské (vojsko a námořnictví) a na zemskou obranu. Dle účtů za rok 1894 zbnášela vydání naší polovice 640 mil., příjmy 660 mil. zl.,

přebytek tudíž 20 mil. zl. V letech 1889—1894 obnášely přebytky státního hospodářství našeho 103·4 mil. zl. a pokladniční hotovosti činily koncem března 1894 215·4 mil. zl. (Koncem r. 1868 29·7 mil. zl.) Čisté příjmy státní v těchto letech stouply celkem o 527 mil. zl. a sice přímé daně skoro o 10 mil., nepřímé o 30·5 mil. a cla o 11 mil. zl. (*Obzor národohospodářský.*)

Z evropské statistiky. Dvacet evropských států a zemiček mají 366,425.790 obyvatel, tudíž připadá na kilometer čtvereční 36 lidí. Nejhustější obyvatelstvo vykazuje Belgie s 213 obyv. na 1 km², nejřídčeji zalidněno Švédsko a Norvéžsko, jež mají 6 duší na 1 km². Nejmenší přírůstek svých příslušníků vykazuje Francie, kde v posledních letech počet úmrtí téměř převyšuje číslo novorozených. V době míru vydržuje se 3,403.544 vojínů, ve válce 21,204.257, v pokoji se musí platiti na mužstvo 5303 mil. franků, i připadá na každého obyvatele z toho 15 fr. Obyčejné výdaje se odhadují průměrně na 10 milliard 583 mil. fr., tudíž 54·47 fr. na jednotlivce. Za posledních dvacet let cena všech věcí klesla o 50 až 60%. Jenom anglické zemědělství ztrácí každého roku při sklizni více než dvě milliardy klesnutím cen od r. 1874—1891. Počítá-li se úrok za tuto částku, dostaneme úhrnem ztrátu pro Anglii 75 milliard. Celá síť železniční v Evropě obnáší 238.606 km., průměrně 655 km. na million lidí. Telegrafní linie jsou 660.238 km. dlouhé a poslalo se 214,447.212 depeší. Z toho připadá na Anglii 71 mill. depeší, na Francii 45 mil., Německo 33 mil., Rakousko 16·5 mil., Rusko 13 mil., Italii 9·5 millionů. Obchod států evropských páčí se, a to přívoz: 32 milliard 527 mil., a vývoz 24 milliard 527 mil. franků. Veškerý státní dluh v Evropě se rozmnožil na 126 milliard a 600 mil. fr., totiž 320 fr. na osobu. Počítáme-li 4% úroky, musí se za uvedenou summu platiti ročně 4 milliardy 640 mil. franků. Na jednotlivou osobu připadá dluhů v Portugalsku 794 fr., v Anglii 529, Hollandsku 480, Italii 417, Rakousku 364, Belgii 350, Německu 2474, v Rusku 146, v Srbsku 143, ve Švýcarsku 25 fr. V tom nejsou zahrnuty všechny dluhy, neboť vynechány obecní, okresní a zemské závazky. (*Sborník české společnosti zeměvědné, seš. 3.*)

Krb dělnice zove se v každém směru pozoruhodný ústav, který zařízen jest soukromou péčí v Paříži od tří let. „Krb dělnice“ byl v čas svého založení prostou jídelnou — restaurací pro dělnice, žijící mimo rodinu. Později bylo k němu připojeno několik světnic s nábytkem a knihovna. Od těch dob ústav rostl, takže místnosti v ulici d' Aboukir mu nestačily, i bylo nutno zříditi pobočku v ulici d' Houteville, k němuž najato několik pokojů s nábytkem. Ústav ten odvrací mladé dívky třídy dělnické od mnohonásobných pokušení, jimiž oplývá život pařížský, zjednává jim za mírnou cenu zdravou stravu a pečuje o jejich zábavu a vzdělání stykem společenským a knihovnou vybraných spisů. Myšlénka jeho jest výborná a láká k podobným dalším i jinde. Snad by i pražské dámy mohly v tomto směru projeviti svou lidumilnost a smysl pro sociální potřeby času. (*Ženský obzor.*)

Školství severoamerických Spojených států. Nikde tak živě nepřetřásá se škola a otázky vychovatelské jako ve Spojených státech, nikde

tak nepřispívá stát, obec a soukromníci na školu jako tam. V některých státech polovic příjmu se jí věnuje. V posledních 20 letech jediná universita harwardská dostávala ročně průměrně $1\,^1/_2$ milionu marek darem. Město Duluth s 35.000 obyvateli dalo na stavbu vyšší školy 1,200.000 marek. J. D. Rockefeller universitě v Chicagu dal dosud 5,400.000 dolarů. Feyerweather 20 ústavům dal 5,150.000 dollarův a v závěti odporučil jim 3,000.000. Chválí se na školství severoamerickém, že vyučování v realiích spočívá téměř výlučně na názoru. Psaní a kreslení na tabuli je velice rozšířeno. Tabule pokrývají tři stěny světnice; často většina žáků pracuje u tabule, a to samostatně, učitel jen opravuje. Tím získána samostatnost žákova, ale vzbuzuje se také leckdy povrchnost. Bibliotheka a pulty s knihami pro opakování jsou stále žákům přístupny. Učitel věc jim nepoví, nýbrž odkazuje je na prameny samé. Kázeň je v celku výborná; žaci cítí svou zodpovědnost. Poměr žákův a učitele je bližší než v Evropě. Žáci učí se rádi. Přispívá k tomu valně úcta, jaká v domácnostech ku škole se jeví. Míti krásnou školu je první pýchou obce americké. Vytýká se však školství severoamerickému, že všechno vyučování směřuje jen na rozum; fantasie a cit jsou příliš odstrčeny; pak zanedbává se ve vyšším školství historické a filosofické stanovisko. Pěstují se hlavně vědy přírodní. (Hlídka č. 6.)

Stroj sázecí. „International Typographical Union" přináší statistiku rozšíření strojů sázecích a poměru personálu při nich zaměstnaného. Té doby jsou ve Spoj. Státech v činnosti:

System	V tiskárnách německých	V tiskárnách anglických	Úhrnem
Mergenthaler	146	2563	2709
Thorne	7	148	155
Rogers	18	150	168
Empire	—	46	46
Mc. Millan	—	8	8
Celkem	161	5915	3086

Při těchto strojích zaměstnáno jest 4292 osob. (*Veleslavín.*)

Ženské tovární inspektorky ve Francii zavedeny byly v letech 80tých a dobře se osvědčují; jest však o nich málo známo, poněvadž ve zprávách inspektorských referuje se o činnosti dozorčí bez rozdílu, jde-li o inspektory mužské či ženské, a poněvadž zprávám oněm ani seznam jmen inspektorů nebývá připojen. Toliko v poslední zprávě za rok 1894 inspektor departementů normandských zvlášť pochvalně se zmiňuje o činnosti inspektorky rouenské, která i do nejmenších dosud navštěvovaných dílen vnesla péči o zdravotnictví, organisovala s pomocí měšťanských notabilit pomocný spolek pro dělnice maloprůmyslu a řemesla a s největší přesností a horlivostí zjednávala průchod zákonům. Inspektor přeje si zavedení ženských inspektorek do veškerých středisk průmyslových pro ženské dělnictvo. (*Obzor národohospodářský.*)

Organisace učitelstva a literatura pro mládež.

Učitelstvo české se organisuje. Dobrý počátek učinilo s reorganisací svého „Ústředního spolku", která o prázdninové valné hromadě delegátů dojde svého formálního zakončení. Dříve ovšem bude dle nových stanov v jednotách okresních vykonána volba výboru. Při té zavedeno přímé všeobecné hlasovací právo. Že však sebe lepší organisace byla by bezvýznamnou, kdyby jen ta a rozruch v učitelstu s ní způsobený byly účelem a zároveň výsledkem — rozumí se samo sebou. „Ústřední spolek" jako representant učitelstva českého, jak zajisté z voleb potom vyjde, musí energicky pustiti se do práce. A té je mnoho! Povinnosti veliké čekají a budou žádati svého vyřízení. Však byl již čas; neboť už nastávala mdloba a nechuť ku práci i tam a u těch, kde dříve byla. Pospíšiti se musí, aby se dohonilo, co bylo zanedbáno. Práce je dost a dost, práce nutné i vděčné.

Záleží nyní na učitelstvu, aby volbami dokázalo, že rozumí svým potřebám, že chce, aby se vážně pracovalo, aby také dle toho muže opravdové práce — nikoli jen, kdo dobrou vůli mají — ta dnes už nepostačuje — do výboru vyslalo. Volbou předsedy se celá reorganisace zevně dokončí. Nastati musí opravdová organisace vnitřní. Vyčkáme, co se stane!

Předem ale pravíme, že učitelstvo a jeho „Ústřední spolek" musí poskočiti — nejen pokročiti — má-li dohoniti, co bylo promeškáno, má-li se vyrovnati všemu ostatnímu ruchu v pokroku duševním, ba má-li dokonce zaujmouti ono vůdčí postavení v lidu, které by mu právem příslušelo, aby bylo jeho opravdovým vzdělavatelem. Tak tomu rozumí pokrokový učitel.

Nepodceňujeme tím nikterak práci dosud a dříve vykonanou — avšak státi se nesmí, nebo nastane hniloba. Spoléhati se nesmí jen na vynucenou autoritu a míti se za stav nedotknutelný, jsou

to beztoho jen zbytky z minulých dob klerikálních. Dnes musí vliv učitelstva plynouti z pramenů jiných, z úrovně vyššího, jehož se však musí domoci teprve vyšším vzděláním svým, musí se snažiti stále ho nabývati, rozmnožovati a dále pokračovati. Nastati musí práce hlubší, vnitrnější, opravdovější, nejen ve vzdělání, ale i lepší výchově mravní a postavení sociálním, nejen u jednotlivců, ale v celku, v učitelstvu veškerém.

A to bude úkolem „Ústředního spolku“: činnost veškerého učitelstva probouzeti, říditi a podporovati ve všech směrech.

V jednom směru učitelstvo již dobrý počátek učinilo samo zřízením literárního družstva „Dědictví Komenského“. A dobře porozumělo lepší organisaci své, že spojilo se toto družstvo s literárním odborem při „Ústředním spolku učit.“, a zejména, že převzalo od tohoto odboru časopis „Paedagogické Rozhledy“. Ty byly dosud, ač s firmou „Ústř. spol.“ vycházely, celkem podnikem několika soukromníků — učitelů. Nyní může se tento časopis, poněvadž je veřejným majetkem učitelstva, státi východištěm z té vší mizerie paedagogických časopisů. My si to alespoň tak představujeme a doufáme, že orgán tento bude opravdovým představitelem vážné a hlubší práce učitelstva. Bude jím jen tehdy, bude-li na výši doby státi, dodrží-li přijatý program svůj, bude-li tento dle potřeby doplňovati a rozšiřovati; bude-li půdu připravovati a podporovati kulturní snahy celého sdružení „Dědictví Komenského“, jak se ani jinak mysliti nedá; bude-li s tímto vůbec pracovati ku zvýšení duševní úrovně učitelstva českého — jen tehdy splní poslání své a tím i naděje, jež si učitelstvo činí. Pak jistě sejde se učitelstvo v tomto středišti všeho literárního ruchu ku práci i vzdělání svému, sobě ku cti i prospěchu.

Nemůžeme tu zatajiti jednu věc. Nic neuvítalo tak upřímně a s tak velikými nadějemi učitelstvo, jako právě založení „Dědictví Komenského“. Brzy se tu sešel můžeme říci výkvět učitelstva. Očekáváno mnoho a brzy se ukázalo, že splňuje se tak málo. Nechceme zde probírati příčiny toho, ale faktum je to! Kromě větší péče, která věnována byla literatuře pro mládež (viz „Hořanští synové“, „Květy mládeže“ a „Knižnice“) — ze všeho ostatního učitelstvo mnoho nemá. Neboť ani vydané dva spisy Komenského — jsouť jen vytrženým kusem z celku — bez programu — nečiní tu výminku. Nemluvím ani o zbytečné methodice slohu (Franěk); takových čítankových methodik je dost, jsou

i lepší. Litovali bychom, kdyby k vydání druhého dílu přece dojíti mělo a kdyby se zase zbytečně peníze vyhodily.

Řekl jsem: bez programu. Že tomu tak, nejlépe dosvědčuje, že teprve v posledním roce se tvořiti a hledati počal. Namítka, že nebylo možno do obsáhlých prací se sdružením tak malým se pustiti, je nemožna. Jednoduše proto, že teď, kdy členů o mnoho více není (1200) přece takový program sdělán byl, ač je patrno, že i při sebe větším počtu členů bude vyžadovati dobu několika let, nežli proveden bude.

Teprve když se vidělo, že učitelstvo nestrpí, aby i tu o své mnohoslibné naděje připraveno bylo, když se počala objevovati nespokojenost soukromě i v časopisech, počato s prací. Velikonoční valná hromada letošní přinesla vyjasnění na obou stranách. Výbor viděl, že členové jsou na stráži, že se nedají jen ledačíms odbýti a uspokojiti. Přišel, věda to, již aspoň s hotovým programem, dle kterého nyní u vydávání spisů postupovati chce. Takový náraz od pokrokových a uvědomělých členů může výbor očekávati vždy, až to zase uvázne. A je to dobře — hýbati stojatými vodami.

A nyní několik slov o přijatém programu. Věc dobrá, takovýto program! A nedá se upříti, že až ta díla učitelstvo bude míti v rukou, bude to opravdu něco prospěšného. — Než jedná se více o to, s kterého stanoviska bude se tu pohlížeti na vypracování těchto děl — této kosmogenie, psychologie, této průpravy ke studiu děl filosofických, sociologie atd.! Nebo, kteří pracovníci budou tu povoláni?! Že se pouze mezi učitelstvem najdou — nikdo si nemyslí. Nezbytno jest, požádati o pomoc naše vědátory a učence, po případě sáhnouti k nejlepším překladům. Že to bude míti značné obtíže, nepochybujeme. Ale doufati a očekávati snad přece učitelstvo české smí, že mu dožadovaná pomoc odepřena nebude; neboť práce i těch nejpřednějších našich učenců přijde tu do dobrých rukou — učitelstva, ku vzdělání jeho tím bude zužitkována pro všeobecnost, pro národ. A tomu sloužiti, pro vzdělání jeho pracovati, jest povinen každý.

Aby se mi dobře rozumělo, podotýkám raději, že výboru „D. K.“ nejvíce na tom záležeti musí, **koho** ku práci naší vyzvati může, **kdo se k tomuto úkolu hodí!** Učitelstvo žádá míti z děl, jež ku zvýšení jeho vzdělání sloužiti budou, **osvětný názor moderní!** Dle toho musí býti díla zpracována — a **dle toho pracovníci vybráni.** To je dle našeho soudu věc, při níž si

výbor „D. K." co nejobezřetněji vésti musí, má-li vůbec celá ta akce učitelstvu býti co platna.

Tolik o činnosti „D. K." ve prospěch učitelstva. Má však také povinnosti oproti mládeži. Má všemožně přispívati ku vzdělání této — vydáváním spisů. V této věci čeká „D. K." kus práce. Jednati se bude zase o způsob, jakým důtklivému tomu požadavku vyhověno býti má. Něco se již vykonalo, a i dále vykonati zamýšlí. Jenom jak? Ku Paed. Rozhledům bude dána příloha „Průvodce po literatuře pro mládež" od J. Dolenského. To je dobrý pracovník a proto od něho mnoho čekáno.

Ale přece máme za svou povinnost některé poznámky k budoucí činnosti v oboru tomto učiniti.

Kvantitativně je písemnictví pro mládež velmi bohaté — kvalitativně je to chudina. Z té dobré z počátku snahy, vymaniti se z odvislosti od překladů německých, a sice právě těch nepěkných, kterými vkus naší mládeže byl zkažen a chuť ku čtení do nepravých cest zavedena byla, tak že dnes to působí jisté obtíže mládež ku čtení věcí vážnějších a prospěšnějších naváděti — z této snahy vzniklo u nás od rozličných spisovatelů řada spisů, v rouše sice českém, ale v duchu starých škvárů. Přihlásilo se záhy mnoho pracovníků pro tento obor, a všem těm zdálo se, že to tak lehké pro děti psáti. Zatím psalo se více k vůli sobě, než pro děti. Povstala pravá fabrikace spisů pro mládež. Nová jména, nové osoby, roucho české se objevovalo — ale stará věc, staré šablony se tu přemílaly a převlékaly. Můžeme prostě říci: povstal obchod s literaturou pro mládež. Bez řádného řízení — po obchodnicku, vydávány od některých nakladatelů sbírky spisů, knižnice a časopisy pro mládež. Nebylo lásky ani porozumění. Dle toho ovšem to vše vyhlíželo a částečně vyhlíží dosud. Jen když z toho byl zisk. Odtud tolik indiánštiny, robinsonád, nebo zase falešného, farisejského fňukání a kroucení očima atd.

Až v poslední době počínají se v kritikách ozývati energické výstrahy a varovné hlasy před pokračováním. Neuposlechne-li se, zabředne to na dobro. Jednotlivci ať osoba, ať časopis, kteří se ku zakročení odhodlávají, mnohdy se značným sebezapřením, neboť obyčejně sklidí za to potupu a podezřívání — ti mnoho nesvedou. Snad by se jim zdařilo po delší době zabrániti tomuto nešvaru, snad až bude hodně pozdě, vynutí si tyto hlasy poslechu a pozornosti. Zatím dnes ještě mnohý učitelský časopis přezírá toto volání. Nanejvýš se vytiskne, přečte, a to dosti nepozorně —

a jde to vesele dále, cestou a šablonou starou. O nápravu ve smyslu těchto hlasů se málo kdo, ba skoro nikdo nestará, nikdo neuvažuje a nepromyslí. Spíše se, bohužel, stává, že i z kruhů učitelských, nebo i jiných se vystupuje proti tomu — a zkrátka se usoudí, když to tak dlouho postačilo, že to i dále postačí.

Ale v kruzích svědomitých vychovatelů mládeže se však správně soudí, že to tak dále jíti nemůže, nesmí, že tu nápravy a to rychlé nezbytně třeba. A tuto akci s celou energií zahájiti a neústupně dále provésti — to jest jedním z velikých úkolů „D. K." Má-li ji ve svém programu, tím lépe; jinak je třeba pozornost největší tomu věnovati.

Budiž nám ještě dovoleno positivněji se vysloviti. Jak se totiž chová výkvět našich literátů pro dospělé ve svých spisech k dětem? Zda-li pak jim také věnuje pozornost? A jak pracují ti výhradní spisovatelé pro mládež?

Nedá se upříti, že máme několik vynikajících literátů starších i novějších, kteří propůjčili se pracovati také pro mládež. Ale v jejich spisech pro velké snad nikde nenajdeme zmínky, která by za to stála, o našich dětech. Nikde nenajdeme nového podnětu, něco vážného a psychologií dětskou opodstatněného. Řekne se, že to nepatří do takových spisů. Jinde však jinak, jak dále ukážeme.

A jak to vypadá s těmi typy dětskými ve spisech výhradně mládeži věnovaných? Skoro napořád — až na několik čestných výminek — staré šablony dětských typů, přestrkovaných jen do jiných situací a poměrů životních. O těchto typech a šablonách jistě někdo povolanější podle zásluhy promluví — a je toho potřebí — a náležitě rozvede. Zde nelze se do toho pustiti; vyžaduje to nového článku.

My jen na to poukazujeme a dodáváme ještě, že kromě těchto šablonovitých typů setkáváme se ve spisech pro mládež většinou s planým moralisováním. Ale nenajdeme tu pravý život dětský, odvozený zkušeným pozorováním dětí a jejich vnitřního života. Naopak shledáme, že ty jednotlivé situace jsou utvořeny dospělým spisovatelem; všude on sám k dětem mluví. Činnost dospělého všude patrna. Není v tom pravda — a to dítě brzy pozná! A následek toho? — Čtoucí dítě stojí tu stranou — jen jako pozorovatel, není vtaženo a uchváceno do víru dětského života, který se tu před ním odehrává. Nerozumí těm smýšleným — mnohdy nemožnostem, v dětské jeho duši není půdy, místa pro

ně. Dojem brzy vymizí, a užitek pro další výchovu i vzdělání — žádný. Neboť dítě správně soudí (a jistě jste musili již některému malému čtenáři odpovídati na jeho otázku: „a je to všechno pravda co tu je", neboť samotnému jest patrna leckterá nemožnost a nepravděpodobnost) — že když to není pravda, že si to nemusí pamatovati a dle toho život svůj upraviti. Ani tomu moralisování nevěří, neboť poučení musí beze slov, ze samotného děje a z činnosti jednajících osob vyplynouti. Musí být nenápadné, nenásilné. Čtoucí dítě samo musí uznati, že tak a ne jinak bylo nutno jednati — dítě musí věřiti. Musí rozumně věřiti a takovou víru v něm probudíme jen pravdivostí!

Předním požadavkem jest, aby typy jednajících dětí v povídkách byly čtoucím dětem předvedeny takové, jaké děti opravdu jsou. Tedy se všemi jejich chybami i vlastnostmi dobrými. A nikoli jen děti „tak příliš hodné a jen hodné", nebo naopak děti „špatné a zlé — a jen zlé". Nesmíme býti stále tak šosácky úzkostlivi při každém dětském projevu, kterých se ve skutečnosti daleko více a horších odehraje denně, bez hlubších následků — a které zameziti není v naší moci. Naopak ukazujme jim už ve věku dětském život jejich v pravé podobě, byť i dětské. Nebudou později životem skutečným překvapovány, a o nesprávné názory a náhledy někdy třeba trpce připravovány.

Řekne se mi: není dostatek vzorů v naší literatuře! — Odpovím: škoda, ale žádné neštěstí. Škoda, že u nás tak málo pracovníků, kteří by nám několik takových opravdových typů byli vytvořili, škoda, že se pracovalo většinou povrchně a ne s hlubším porozuměním, z opravdové potřeby mládeži prospěti!

Neštěstím to však není. Musíme překročiti hranice a podívati se do ciziny a hledati tu, čeho nám se snad nedostává. Tu pak nastává vážná činnost překladatelská. Hledati a vybírati se musí jen to nejcennější, to, čeho nám je opravdu třeba — žádné zbytečné škváry, kterých máme sami dost. Hledati se musí zkrátka něco nového, typického, směrodatného!

A to zase nemůže býti úkolem jednotlivce, nýbrž mnoha ku práci sdružených pracovníků. Tedy u nás v „Dědictví Komenského".

Zatím dovolíme si jen na dvě věci z literatury ruské (překlady v „Ruské knihovně") poukázati; najde se jich zde ale více. Přiznávám se, že čtení těchto spisů přimělo mne o věci přemýšleti a uvažovati způsobem dříve uvedeným. Dva ruští velikáni, Tolstoj a Dostojevský, ve svých nejpřednějších románech „Anna Kare-

nina" a „Bratří Karamazovi", věnují velkou pozornost dětem a to způsobem tak promyšleným, že překvapuje. Myslím, že zjev tento v naší románové literatuře nenajdete. Tolstoj a Dostojevský mluví o dětech, a způsob jakým to činí, není jim jistě k necti a snížením, jak by se snad u nás falešně myslilo. Kdo má trochu porozumění pro děti a jejich život, nepřečte toto místo bez hlubokého, nám nezvyklého dojmu. Jsou mimo to v proudu těch velikých myšlenek a názorů jmenovaných románů zelenými oasami, na nichž duch okřeje a odpočine.

Pohleďme jen na Serëžu v Anně Karenině! Vidíme jasně toho devítiletého chlapce. Tak mluvívají a myslívají. To je znalost dětské duše i rozumu. Chlapec je tu předveden učící se — svými učiteli právě zaměstnávaný. Vychovatelé i učitelé mládeže mohou tu mezi řádky vyčísti mnoho chyb, jichž se dopouštějí při učení a vychovávání dětí — a to proto, že do ducha dětského se neponořují a nehledají tam zájem pro věci, o něž se jedná. Proto tak mnohé usilí na zmar jde. Přečtěte si ty krátké kapitoly Serëžovi věnované — tam to vycítíte a porozumíte.

Ostatně Tolstoj v tomto oboru jinde má své veliké zásluhy, v jiném jeví se jeho veliká činnost a doufáme, že se s ním a jeho vychovatelským působením u nás důkladněji seznámíme.

V románu Dostojevského jsou chlapci zastoupeni jako typy. Nemožno se tu do podrobného rozboru těchto chlapců pustiti. I to zajisté jiný, povolanější učiní. Jen o ten dojem, jaký v nás jeho chlapci učinili, se nám jedná. Jak pohlíží Dostojevský sám na děti? Praví (na str. 231. I. díl): „A skutečně dospělý člověk nemůže začínat jinak, chce-li si získati důvěru dítěte, a zejména celé skupiny dětí. Jest třeba začínati hovor vážně, věcně, tak, aby hovořící stál na témž stanovisku jako dítě." — A dle toho nechává děti samotné a s nimi i dospělému (Alešovi Karamazovi zejména) všude jednati.

Kromě uvedené kapitoly jednají chlapci Dostojevského v tomto románě (ale i jinde věnuje značnou pozornost dětem) v celé desáté knize, nadepsané „Chlapci", v sedmi kapitolách. Ba celé to veliké dílo (Bratří Karamazovi) svými chlapci ukončuje, a sice v epilogu: „Pohřbem Iljušečky" a „Řečí u kamene". Vůbec věnuje jim tento vážný, hluboký myslitel překvapující pozornost — ale zaslouženou a nás ku přemýšlení nutící.

Přečtete-li uvedené kapitoly o chlapcích pozorně, utkví vám jistě zejména dva typy chlapců: Kóly Krasotkina a Iljuši; ale

ani ti ostatní nejsou bezvýznamni a bez promyšlení vylíčeni. Možno říci: jest o nich zvláštní „povídka v románu". Ale povídka hodna stkvělého péra Dostojevského. Tak se má na život dětský pohlížeti, tak jej líčiti: tedy věrně, pravdivě! Myslím, že by i naše děti se tu poznaly a porozuměly těm ruským a což hlavně, že by je bavily. Tu „povídku v románu" by mládež dospělejší jistě ráda četla a měla by z toho také prospěch.

Dle toho, co jsem prve o literatuře pro mládež i tuto o chlapcích Dostojevského pověděl, bez dalšího vysvětlování doporučuji, aby se ve zvláštním vydání kapitoly o těchto chlapcích obratně i rozumně sestavily a upravily, a jako povídku naší mládeži do rukou daly. Byla by to věc cenná a mládež by se začala učiti také trochu jinak na své spisy a do života opravdového pohlížeti. Jsem jist, že by zvolání Kóly Krasotkina: „A vždycky tak, po celý život, ruku v ruce!" na konci celého díla na děti více působilo, než to moralisování našich povídek a navádění ku svornosti. Ostatně takových míst, které hned uchvátí a nepustí, právě jen svojí přirozeností, prostředky jednoduchými, jak toho právě život dětský vyžaduje — je tu plno.

Činím tento návrh vážně, ať se o něm také vážně přemýšlí a hned neodpuzuje. Předem ovšem uznávám obtíže, které by se vyskytly — největší ovšem se stohlavými censurami našich často nepovolaných „ochránců cti a dobrého jména mládeže". Uznávám, že není možno vše tak, jak v chlapcích je, jednoduše otisknouti. Bylo by k tomu třeba zkušeného a rozumného ducha, který by to upravení obstaral.

Ale i kdyby konečně censura byla neúprosna (zejména ta naše) a knížka známým výnosem ze všech knižnic žákovských byla vyloučena, pak by mohla platných služeb prokázati našim spisovatelům pro mládež, kteří by se mohli v ní naučiti, jak velicí duchové píší **o mládeži** — jak tedy oni mají a musí psáti **pro mládež**! A tím by si taková knížka získala nesmírných zásluh o toto odvětví literatury, takže by vydání její bez ceny nezůstalo.*)

x.

---

*) Na Rusku již mají takový výbor z Dostojevského pro děti: Русскимъ Дѣтямъ. *Red.*

O zásadě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovnictví
se zřetelem na rakousko-uherskou banku.

Píše Dr. Cyrill Horáček.

(Dokončení.)

Dotace pro eskont a lombard v jednotlivých zemích činily v milionech zlatých:

Koncem roku	v Čechách	na Moravě	ve Slezsku	celkem	v celé říši
1876	20·9	17·6	6·2	44·7	200
1877	22·2	16·6	6·1	44·9	200
1878	22·7	15·1	5·8	43·6	200
1879	18·1	10	5·1	33·2	175
1880	25	10·2	3·8	39	185
1881	25·9	10·9	4·2	41	195
1882	34·6	13·3	4·3	52·2	210
1883	33·2	14·7	4	51·9	212
1884	34·5	13·1	4·1	51·7	216
1885	21·9	10·8	3·6	36·3	185
1886	24·3	11·2	3·6	39·1	193
1887	25·1	12·6	3·3	41	201
1888	27·2	12·7	3·4	43·3	236
1889	31·1	15	4	50·1	240
1890	33·9	14·3	3·5	51·7	261
1891	31·8	14·3	4·3	50·4	270
1892	24·8	12·3	4·3	41·4	255
1893	30·5	12·3	4·4	47·2	300
1894	33·5	13·3	4·9	51·7	290

Přirovnáme-li poslední rok centralismu bankovního r. 1877 s rokem 1894, vidíme, že r. 1877 participovaly Čechy na úhrnné dotaci 11·1%, Morava 8·3%, Slezsko 3·05%, země koruny České 22·45%. Naproti tomu participovaly na úhrnné dotaci r. 1894 Čechy 11·5%, Morava 4·5%, Slezsko 1·6%, země koruny České 17·8%, takže dualismem bankovním se postavení zemí koruny České mimo Čechy samotny ve směru tomto opět zhoršilo.

Úvěrů osobních bylo oběma ředitelstvy ve Vídni a v Pešti vyměřeno dne 1./7. 1885 pro:

	od 3000 zl. do 5000 zl.	5000 zl. do 10.000 zl.	10.000 zl. do 20.000 zl.	20.000 zl. do 40.000 zl.	40.000 zl. do 70.000 zl.	70.000 zl. do 100.000 zl.	100.000 zl. do 150.000 zl.	150.000 zl. do 200.000 zl.	200.000 zl. do 300.000 zl.	přes 300.000 zl.	celkem
Bílsko . .	108	119	71	30	22	11	3	12	—	1	377
Brno . .	censorní úvěr		85	52	51	27	18	19	19	29	300
Budějovice .	226	84	36	16	9	3	2	4	1	1	382
Cheb . .	116	76	46	26	7	8	—	—	—	—	279
Liberec .	cens. úvěr	212	141	115	64	44	4	12	4	13	609
Olomúc . .	62	71	56	25	14	9	4	2	3	2	248
Opavu . .	199	141	45	37	19	24	8	2	3	1	479
Plzeň . .	232	138	68	46	22	23	2	1	2	1	535
Prahu .	censorní úvěr		144	105	71	56	13	19	10	11	429
Teplice . .	239	122	80	45	26	10	1	1	2	—	526
Země koruny České . .	1182	963	772	497	305	215	55	72	44	59	4164
Vídeň .	censorní úvěr		139	220	191	142	14	141	79	173	1099
Předlitavsko	2302	2343	1829	1215	738	500	108	260	161	269	10725
Pešť . .	censorní úvěr		570	352	182	92	37	39	46	83	1401
Uhry . .	2969	2039	1645	910	422	229	83	76	58	89	8520

dne 1./7. 1895:

	do 5000 zl.	od 5000 zl. do 10.000 zl.	od 10.000 zl. do 20.000 zl.	od 20.000 zl. do 40.000 zl.	od 40.000 zl. do 70.000 zl.	od 70.000 zl. do 100.000 zl.	od 100.000 zl. do 150.000 zl.	od 150.000 zl. do 200.000 zl.	od 200.000 zl. do 300.000 zl.	přes 300.000 zl.	úhrnem
pro Bílsko . .	1330	67	67	33	30	14	3	11	—	1	1556
„ Brno . .	—	2901	33	52	33	29	9	10	7	17	3091
„ Budějovice	950	7	11	10	11	2	1	2	1	1	996
„ Děčín . .	950	14	9	2	3	6	2	4	—	2	992
„ Kr. Hradec	1019	38	18	7	9	2	1	—	2	1	1097
„ Cheb . .	876	25	19	12	6	4	1	—	—	—	943
„ Kolín . .	1479	45	41	16	15	9	1	2	—	1	1609
„ Krňov . .	661	25	27	12	5	12	—	1	2	—	745
„ Liberec .	1202	36	33	40	24	23	1	7	3	5	1374

	do 5000 zl.	od 5000 zl. do 10.000 zl.	od 10.000 zl. do 20.000 zl.	od 20.000 zl. do 40.000 zl.	od 40.000 zl. do 70.000 zl.	od 70.000 zl. do 100.000 zl.	od 100.000 zl. do 150.000 zl.	od 150.000 zl. do 200.000 zl.	od 200.000 zl. do 300.000 zl.	přes 300.000 zl.	úhrnem
pro Olomúc .	2912	38	31	32	8	13	1	2	1	3	3041
„ Opavu . .	432	17	19	20	13	5	—	—	1	2	509
„ Plzeň . .	2142	39	38	26	10	6	2	—	1	2	2266
„ Prahu . .	—	2221	100	69	37	30	8	14	9	17	2505
„ Teplice .	990	43	24	9	4	4	1	1	1	1	1078
„ Warnsdorf	711	50	37	41	21	16	—	2	4	1	883
„ Žatec . .	992	37	18	16	13	6	—	—	1	—	1083
„ země kor. České . .	16646	5603	525	397	242	181	31	56	33	54	23768
„ Vídeň . .	—	10393	117	166	187	119	47	88	92	159	11368
„ Předlitavsko	41218	18547	1332	1021	654	437	114	173	158	244	63898
„ Pešť . .	—	9980	130	129	106	80	23	29	35	78	10593
„ Uhry . .	74460	11133	1099	679	354	220	64	63	49	94	88215

I zde patrny jsou opět účinky dualismu. Ještě r. 1885 činil úhrnný počet vyměřených osobních úvěrů v Předlitavsku 10.725 a v Uhrách 8520, tedy o 2205 méně, naproti tomu roku 1895 činil počet ten v Předlitavsku 63.898 a v Uhrách 88.215, tedy o 24.317 více. V zemích Českých vzrostl počet osobních úvěrů za těchto deset let ze 4164 na 23.768, tedy ani ne 6násobně, v Uhrách naproti tomu z 8520 na 88.215, tedy více než 10násobně. Co do filiálek v zemích Českých jest také zajímavo, že u filiálek v městech převahou německých vyměřeno roku 1895 celkem 16.291 osobních úvěrů čili 68·5%, kdežto u filiálek v městech převahou českých pouze 7477 osobních úvěrů čili 31·5%. Úvěrů přes 300.000 zl. jest v zemích koruny České roku 1895 vyměřeno pouze 54, naproti tomu v samotné Pešti 78, podle toho by tedy samotný bankovní okres pešťský měl býti vysokého úvěru schopnější než Čechy, Morava a Slezsko se svým notoricky vyvinutým průmyslem dohromady.

Celkem eskontováno bylo směnek a efektů*) u jednotlivých filiálek zemí koruny České:

*) Od r. 1876 bez efektů.

roku	Bílsko		Brno		Budějovice		Děčín		Hradec Kr.		Cheb		Kolín		Krňov		Liberec		Olomúc	
	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil.zl.	kusů	obnos mil.zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.	kusů	obnos mil. zl.
1863	—	—	7979	13·7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7169	3·6	2396	2·6
1864	236	1·9	8655	13·9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7701	3·9	2392	2·6
1865	531	4·6	8128	12·8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3908	1·8	2320	2·3
1866	380	4·1	7559	12·8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2908	1·3	1974	2·2
1867	763	7·6	13051	22·7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5757	3	2062	2·7
1868	1105	1·2	17884	34·6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8017	4·4	2249	3·8
1869	1344	1·5	19671	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8908	4·9	2281	3·6
1870	3442	3·2	21072	45·6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10961	5·7	3745	6·1
1871	4721	4·4	21776	51·3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11043	6·4	3330	6·1
1872	6274	5·7	23492	55·3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12931	9·4	3596	7·6
1873	6901	6·4	21046	54·1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16878	13·3	4478	9·6
1874	7328	6·3	21194	50·7	—	—	—	—	—	—	652	0·8	—	—	—	—	16662	12·8	4648	8·9
1875	8310	7·1	25590	54·5	—	—	—	—	—	—	1366	1·2	—	—	—	—	20070	14·6	5866	9·5
1876	9522	7·3	22595	46·1	—	—	—	—	—	—	2160	1·7	—	—	—	—	16475	13·2	5747	8·3
1877	10738	8·1	24219	41·6	—	—	—	—	—	—	2087	1·2	—	—	—	—	19925	13·9	4981	6·8
1878	11875	8·5	23187	41·6	—	—	—	—	—	—	2098	1	—	—	—	—	19790	13·5	4519	5·5
1879	11381	8·5	18463	28	936	0·8	—	—	—	—	2459	1·2	—	—	—	—	18079	11·7	5638	5
1880	10721	8·1	18941	29·1	1623	1·4	—	—	—	—	2795	1·5	—	—	—	—	19818	13·3	8791	6·1
1881	12110	8·8	21960	32	2266	2·2	—	—	—	—	3773	1·8	—	—	—	—	21910	14·8	7670	5·3
1882	13213	9·1	26265	40·7	2968	3·2	—	—	—	—	4144	2·2	—	—	—	—	21112	16·2	7703	6·3
1883	12871	9	29431	47·9	3336	4·2	—	—	—	—	4329	2·3	—	—	—	—	24346	17·1	6582	5·1
1884	12106	9·2	32027	42·9	3527	4·3	—	—	—	—	3992	2·3	—	—	—	—	25799	18·8	7504	6
1885	11039	8·3	30909	38·2	4612	3·4	—	—	—	—	3804	2·2	—	—	—	—	21978	17	7284	5·6
1886	10223	7·3	26703	34·3	3143	3·1	—	—	—	—	4201	2·4	—	—	—	—	20520	15·8	5747	4·9
1887	10837	7·8	28501	38·1	2918	2·8	—	—	971	0·5	4180	2·4	2013	1·3	—	—	20270	14·6	7065	5·8
1888	10585	6·9	25331	37·4	2904	3	—	—	2729	2	4000	2	4555	3·3	—	—	9568	7·5	6353	5·4
1889	12598	7·8	28816	42·8	2674	2·9	—	—	2191	1·6	4428	2·2	5157	3·3	—	—	12574	11·4	6165	5·3
1890	11143	6·7	33767	47·8	2584	2·8	—	—	2339	1·5	4184	1·8	5014	3·9	—	—	18970	15·9	5110	4·7
1891	11535	7·5	34265	43·9	3131	3.3	—	—	3328	2·4	4557	2	5988	3·2	3876	3	19772	16·7	7999	7·6
1892	11235	8	33565	36·1	2073	2·7	—	—	3953	2·5	4653	2	6259	3·1	3540	2·9	21535	15·6	7022	6·5
1893	12600	8·4	28351	27·2	995	1·9	696	0·3	3673	2·2	3272	1·6	4984	2·6	2929	2·1	16959	10·4	6250	5
1894	17468	9·1	37742	38·9	1625	2·3	537	0·3	3724	2·3	6035	2·4	4114	2·7	3107	2·1	20050	12·6	6609	5·3
1895	13562	7·2	47879	43·9	4211	4·6	637	0·3	4621	3·2	5935	3·2	7734	3·8	4174	3·3	19712	11·7	7848	6·3

roku	Opava kusů	Opava obnos mil. zl.	Plzeň kusů	Plzeň obnos mil. zl.	Praha kusů	Praha obnos mil. zl.	Teplice kusů	Teplice obnos mil. zl.	Warnsdorf kusů	Warnsdorf obnos mil. zl.	Žatec kusů	Žatec obnos mil. zl.	Vídeň kusů	Vídeň obnos mil. zl.	Rak. fil. kusů	Rak. fil. obnos mil zl.	Pešť kusů	Pešť obnos mil. zl.	Uher. fil. kusů	Uher. fil. obnos mil. zl
1863	2252	2	—	—	21117	22·4	—	—	—	—	—	—	121949	271·1	58146	71·7	6208	15·1	7047	9
1864	2467	2	—	—	19919	21·8	—	—	—	—	—	—	157855	383·9	57813	70·2	6484	16·9	7716	8·8
1865	2350	1·9	—	—	16733	20·1	—	—	—	—	—	—	136775	383·6	49891	63·9	5373	14·5	7635	9
1866	2213	2	—	—	12543	16·3	—	—	—	—	—	—	127967	291	45851	64	5504	15	7173	8·5
1867	2519	2·6	—	—	14687	18·9	—	—	—	—	—	—	85308	183·3	55901	76	8674	26·5	7432	10·8
1868	5897	8·7	—	—	20343	27·1	—	—	—	—	—	—	116088	256·7	78333	113·5	16434	51·6	8566	13·5
1869	5646	8·5	—	—	21382	29	—	—	—	—	—	—	115164	232·4	86887	125·8	25927	87·4	10009	16·2
1870	7320	11·7	—	—	19073	28·6	—	—	—	—	—	—	113014	256·4	96597	144·4	28632	91·1	10735	17·8
1871	7323	11·6	—	—	23184	41·3	—	—	—	—	—	—	140138	331·4	104898	173·5	35145	115·3	11465	19·1
1872	10255	15·5	—	—	24822	49·2	—	—	—	—	—	—	165304	409·4	123138	215	32964	109·3	12307	21·7
1873	11528	16·7	1614	2·6	37049	64·6	—	—	—	—	—	—	190377	468·3	140302	240	46415	144·2	14583	24·8
1874	12465	14·4	2375	4·3	31133	53·1	—	—	—	—	—	—	137681	363·2	129884	205	49534	134·4	13073	20·1
1875	13967	16·1	2756	3·9	30106	51·2	3823	3·2	—	—	—	—	146868	310·4	148578	221·5	52767	127·8	15446	19·9
1876	15172	14·9	3727	3·7	32917	52	5569	4·4	—	—	—	—	113997	269·3	154733	214·6	52914	119·8	18624	18·9
1877	15337	13·1	3756	4·2	36201	55·6	5355	3·8	—	—	—	—	107313	289·4	163801	207·2	52383	117·8	17982	17·2
1878	13118	11·2	3392	3·2	36838	53·1	4815	3·1	—	—	—	—	120950	270·3	158728	191·1	54478	116·7	17601	15·5
1879	12772	8·9	2976	2·7	32675	45·8	5191	3	—	—	—	—	101668	205·9	152746	166	48015	101·5	21589	20·7
1880	10369	7·1	2796	2·5	32254	55·4	6348	4·1	—	—	—	—	113561	214·6	167084	182·3	48293	102	52169	49·1
1881	11114	7·4	3257	3	40362	62·4	9412	6·3	—	—	—	—	138118	252·5	202056	205·3	53961	122	75021	66·8
1882	11133	7·6	3310	3·5	41255	71·6	11813	8·1	—	—	—	—	155307	266·3	220837	234·5	61474	135·4	84570	71·2
1883	11389	7·1	5223	4·5	45507	79	11807	7·7	—	—	—	—	182856	310·7	230497	249·1	60713	141·3	86130	75·3
1884	10976	7·2	5242	5·2	49267	71·7	10768	7·2	—	—	—	—	211254	313·5	229874	237·7	71731	152·6	113244	88·2
1885	11291	6·6	6829	5·3	43521	47·3	11387	6·4	—	—	—	—	156048	218	217554	204·1	70452	128·7	130528	90·9
1886	9913	5·7	6261	4·2	46412	52·1	7678	4	—	—	—	—	168995	261·3	208201	196·2	57454	112·1	128087	83·2
1887	9037	4·9	6994	4·8	51268	56·1	8441	3·9	1215	0·7	—	—	197427	279·3	228805	211·6	73578	122·9	146243	93·4
1888	8027	4·3	7995	5·4	50480	61	6549	3	4279	2·8	1695	1	206548	281·3	220656	209·3	73071	130·5	149331	94·2
1889	8548	4·9	7169	5·3	57275	71·7	5190	2·4	4459	2·9	2100	1·3	221476	288·6	243454	233·6	85626	152·2	159329	99·5
1890	8432	5	7643	5·7	74704	85·8	5388	3	4405	3·3	377	0·9	261029	348	270140	254·8	86314	151·9	184350	107·1
1891	8217	4·6	8925	6·3	75338	75·2	6507	3·3	7293	5·6	1055	0·8	249585	336·3	305620	265·7	109079	205·8	194355	115·3
1892	7234	4·5	8181	5·8	65520	59·1	6778	3·1	6369	4·9	3376	3·2	236943	255·6	308833	254	113016	174.9	226048	133·3
1893	5744	3·3	6469	4·7	67278	52·4	4566	2·5	5327	3·2	2938	2·7	269005	309·4	299116	222·3	168139	254·2	278541	154·9
1894	4868	2·1	6765	4·8	78711	82·8	4807	2·4	6215	3·8	4102	3·1	271105	327·3	344866	286·4	177028	264·8	319783	166·4
1895	5955	3·5	7402	5·1	123471	119	5143	4·3	7026	3·7	3377	2·6	316362	397·1	423777	346·1	205731	296·4	347288	174·3

V roce 1863 bylo tedy eskontováno směnek ve Vídni 121.949 kusů v obnosu 271·1 mil. zl. čili 73·8% všech eskontovaných směnek, v rakouských filiálkách 58.146 kusů směnek v obnosu 71·7 mil. zl. čili 19·6%, v celém Předlitavsku 180.095 kusů směnek v obnosu 342·8 mil. zl. čili 93·4%. Naproti tomu bylo v témž roce eskontováno v Pešti pouze 6208 kusů směnek v obnosu 15·1 mil. zl. čili 4·1% (v Praze samotné eskontováno bylo tehdy 21.117 směnek v obnosu 22·4 mil. zl.!), v uherských filiálkách 7047 směnek v obnosu 9 mil. zl. čili 2·5%, v celých Uhrách 13.255 směnek v obnosu 24·1 mil. zl. čili 6·6% všech eskontovaných směnek.

V roce 1877, posledním roce centralismu bankovního, eskontováno bylo směnek ve Vídni 107.313 v obnosu 289·4 mil. zl. čili 45·8%, v předlitavských filiálkách 163.801 směnek v obnosu 207·2 mil. zl. čili 32·9%, v celém Předlitavsku 271.114 směnek v obnosu 496·6 mil. zl. čili 78·7%. V Pešti eskontováno bylo v tomto roce 52.383 směnek v obnosu 117·8 mil. zl. čili 18·6%, v uherských filiálkách 17.982 směnek v obnosu 17·2 mil. zl. čili 2·7%, v celých Uhrách 70.365 směnek v obnosu 135 mil. zl. čili 21·3% všech eskontovaných směnek.

Roku 1894 po 16leté platnosti bankovního dualismu bylo ve Vídni eskontováno 271.105 směnek v obnosu 327·3 mil. zl. čili 31·3%, v předlitavských filiálkách 344.866 směnek v obnosu 286·4 mil. zl. čili 27·4%, v celém Předlitavsku 615·971 směnek v obnosu 613·7 mil. zl. čili 58·7%, naproti tomu v Pešti eskontováno bylo v tomto roce 177.028 směnek v obnosu 264·8 mil. zl. čili 25·3%, v uherských filiálkách 319.783 směnek v obnosu 166·4 mil. zl. čili 16%, v celých Uhrách 496.811 směnek v obnosu 431·2 mil. zl. čili 41·3% všech eskontovaných směnek. Rychlý pokrok Uher ve směru tomto na úkor Předlitavska následkem dualistické organisace bankovní jest opět patrný.

Co do zemí koruny České eskontováno bylo r. 1863 v českých, moravských a slezských filiálkách 40.913 směnek v obnosu 44·3 mil. zl. čili 12·1% všech v celé říši eskontovaných směnek. R. 1877 eskontováno bylo v zemích českých 122.599 směnek v obnosu 148·3 mil. zl. čili 23·4% všech eskontovaných směnek. R. 1894 konečně eskontováno bylo v zemích českých 188.479 směnek v obnosu 177 mil. zl. čili pouze 16·9% všech eskontovaných směnek. Kdežto tedy v Uhrách od dualisování banky eskontovaný obnos o 20% stoupl, klesl týž v českých filiálkách

o 6·5%. Patrno zase, že dvojstranný dualism na úvěrové potřeby periferie má ještě nepříznivější důsledky než jednostranný centralim.

Vůbec jest charakteristický postup Uherska na úkor Předlitavska za poslední desetiletí, zejména v těchto relativních číslicích, týkajících se eskontu směnek, varantů a efektů:

Z podílu na tomto úhrnném eskontu připadá na

	Vídeň %	rak. filiálky %	Předlitavsko %	Pešť %	uherské filiálky %	Uhry %
roku 1886	44·070	27·938	72·008	16·513	11·479	27·992
„ 1887	41·117	29·690	70·807	17·143	12·050	29·193
„ 1888	41·062	27·860	68·922	19·088	11·990	31·078
„ 1889	40·441	28·056	68·497	19·803	11·700	31·503
„ 1890	42·508	27·958	70·466	18·093	11·441	29·534
„ 1891	37·713	27·628	65·341	22·758	11·901	34·659
„ 1892	34·719	28·642	63·361	21·556	15·083	36·639
„ 1893	37·154	21·719	58·873	26·188	14·939	41·127
„ 1894	32·989	26·767	59·756	24·743	15·501	40·244

Zajisté zajímavá stupnice, jež nepotřebuje výkladu.

Zbývá ještě povšimnouti si obchodu lombardního.

Stav zápůjček na cenné papíry byl v minulých letech v milionech zlatých

Koncem roku	Vídeň	rak. filiálky	celkem	Pešť	uherské fil.	celkem
1877	11·2	10·8	22	4·1	2	6·2
1878	13·4	11·6	25	4·7	2·2	6·9
1879	10·3	8·3	18·7	3·3	2·1	5·3
1880	8·4	7·6	16	2·9	1·9	4·8
1881	10·6	7	17·6	2·7	1·6	4·4
1882	15·7	9·8	25·5	4·8	2·2	7
1883	13·1	9·3	22·5	4·8	2·7	7·5
1884	14·9	12·3	27·2	4·3	2·6	7
1885	11·8	8·4	20·2	3·3	3·7	7
1886	9·8	8·4	18·3	2·9	2·7	5·6
1887	9·1	8·8	17·8	4·1	3·8	7·9
1888	16·9	8	24·9	3·5	2·8	6·3
1889	22·7	7·8	30·5	3·3	2·8	6·1
1890	23·3	8·8	32·2	5·8	3·4	9·2
1891	15·7	11·7	27·5	2·7	3·1	5·9
1892	11·9	8·9	20·9	4·8	3·2	8·1
1893	19·5	11·6	31·1	7	5·2	12·2
1894	18·9	9·2	28·1	5·7	4·6	10·4

Koncem roku 1877 činily tedy zápůjčky na cenné papíry u vídeňského hlavního ústavu 39·7% všech zápůjček, u rakouských filiálek 38·4%, úhrnem v Předlitavsku tudíž 78·1%, u pešťské filiálky 14·5%, u uherských ostatních filiálek 7·4% celkem v Uhrách 21·9%. Koncem roku 1894 činily tyto zápůjčky ve Vídni 49·1%, u rakouských filiálek 23·8%, v Předlitavsku vůbec 72·9%, v Pešti 15%, u uherských filiálek 12·1%, v Uhrách vůbec 27·1%. I v tomto odvětví tedy podíl Předlitavska klesl, kdežto podíl Uher stoupl a sice o 5·2%.

Z uvedených číslic všech důležitějších oborů činnosti bankovní se týkajících, plynou zjevně dvě zásady:

1. Opuštění systému centralisačního a zavedení dualismu v cedulovém bankovnictví bylo k rozhodnému užitku oné části říše, ve prospěch které dosavadní centralism byl prolomen a banka decentralisována, to jest dualisována.

2. Stanutím decentralisace ve stadiu dualismu utrpěl nejen dříve favorisovaný střed říše, to jest Vídeň, nýbrž i všechna ostatní territoria na periferii říše položená. Kdežto ale pro střed říše ztráta tato byla přirozená a odůvodněná, jest křivda páchaná na jiných zemích tím nespravedlivější a citelnější. V tomto směru nepůsobí dualism jinak, než jako zostřený centralism se dvěma protežovanými středisky na úkor všech zemí periferiálních.

Již centralism bankovnictví cedulového v Rakousku jakožto soustátí složeného ze zemí různých historicko-politických individualit, různých hospodářských poměrů a potřeb a různých jazyků, byl institucí pochybenou a neodůvodněnou, jen v přežilém politickém doktrinarismu se zakládající. Tak na příklad institucí dosud centralistickou, v kompetenci generální rady spadající, jest stanovení jednotné diskontní míry úrokové pro celou říši. Ale jsou skutečně hospodářské a peněžní poměry v celé říši tak stejné, aby snesly jednotnou míru úrokovou? Jest míra úroková táž v Čechách jako v Haliči, nebo v Uhrách, nebo Bosně a Hercegovině? Neděje se stanovením jednotné míry diskontní umělý nátlak na uniformitu míry úrokové tam, kde ve skutečnosti jest docela různá? A že různá jest, o tom nejlepší svědectví podávají zástavní listy samostatné rak. uherské banky, jež vykazuje na hypotečních zápůjčkách koncem r. 1895 v zemích koruny České 0·078 v Předlitavsku 21·546, v Uhrách 112·743 mil. zl. Odkud tento nápadný zjev? Poněvadž hypoteční míra úroková, nejsouc závislou na bance rak. uherské tak jako míra diskontní,

v zemích koruny České jest daleko nižší, pročež hypoteční zápůjčky bankovní nenalézají zde žádného odbytu.

Avšak experimentem ještě nespravedlivějším a riskantnějším, než tento centralism, jest dualism, poněvadž hospodářsky jest ještě škodlivějším a nebezpečnějším. A přece dualism bankovní při nastávajícím obnovení privileje ještě má býti utužen a dle maďarského přání tzv. paritou přiostřen. Tak již v proposicích banky vládám r. 1894 učiněných žádáno bylo, aby složení generální rady, exekutivního komitétu a obou ředitelstev zůstalo nezměněno, aby bankovka, bankovní politika, správa a kontrola zůstala jedna, aby na bankovkách a listinách upravena byla státoprávní representace banky, aby osobní úvěry a sbory censorské podléhaly i na dále působnosti obou ředitelstev a aby dotace pro eskont a lombard soustředěny byly v rukou obou ředitelstev a „neroztřišťovány jako až dosud na jednotlivé filiálky“. Co od té doby do veřejnosti vniklo, postrádá rázu oficiálnosti, nicméně jest všeobecně známo, že v identických notách obou vlád bance v příčině obnovení privileje zaslaných a od této prozatím negativně zodpověděných požaduje se vedle rozšíření kompetence dualistické instituce obou ředitelstev úplná parita ve složení generální rady. Generální rada dle nově navržených stanov má sestávati nejen z guvernéra a dvou více guvernerů k návrhu obou vlád korunou jmenovaných, nýbrž mají i z ostatních 12 členů generální rady 3 jmenováni býti vládou rakouskou, 3 vládou uherskou. Zbývajících 6 členů pak voleno býti má valnou hromadou, ale 3 z nich opět musí býti státními občany rakouskými a 3 uherskými. Tak má vyhlížeti příští generální rada rakousko-uherské banky, tak i v této důležité otázce, jako ve všech jiných, zvítěziti má a jistě zvítězí politická suprematie maďarská. Uvážíme-li, že při výměně 149·977 akcií bývalé rakouské národní banky za nové akcie banky rakousko-uherské, v roce 1879 až 1885 provedené, nalézalo se v držení Předlitavska 87·504 akcií čili 58·3% všech akcií a v držení Uher 3136 akcií čili 2·1% všech akcií, pak odůvodněnost uherského požadavku naprosté parity ve správě bankovní i se soukromoakciového stanoviska charakteristického dochází osvětlení. Kde jde o povinosti, 70:30, kde o práva — parita.

Doslov.

Formulování positivních návrhů reformních v příčině rakouského cedulového bankovnictví jest mimo vlastní úkol této úvahy a bylo by též beze všeho praktického výsledku. Stačí, podařilo-li se ukázati, že zásada soukromohospodářská jest neslučitelnou s bankovnictvím cedulovým vůbec a zásada centralisační, aneb co ve věci samé ještě hůře působí, dualistická, s rakouským bankovnictvím cedulovým zvláště. Jen na konec budiž poukázáno k tomu, že realisování těchto zásad i za dnešních konkretných poměrů není tak nemožné a utopistické jak by se snad na první ráz zdálo.

Uplatnění zásady veřejnohospodářské předpokládalo by pouze odepření další obnovy privileje a likvidaci nynější cedulové banky, na kterouž již ve stanovách jest pomýšleno a která by se odbyla zcela hladce. Ovšem by stát přinésti musil oběť okamžitého splacení 76millionového dluhu, leč oběť tato beztoho dnes neb zítra bude nevyhnutelna. Ostatně by nová, na veřejnohospodářské zásadě spočívající banka cedulová, převzíti mohla aktiva i passiva dnešní banky rakousko-uherské a vyplatiti akcionářům akciový kapitál a reservní fond, jenž se má mezi ně rozděliti. Tento náklad však nebyl by tak příliš vysoký, aby fond k tomu určený poměrně snadno nebyl pohotově, ježto by se snížil o splacený 76millionový dluh státu. Byla by to ostatně beztoho jen záloha, již by nová banka ze vlastního reservního fondu velmi brzy uhradila. Tak by celá operace provedena byla velmi jednoduše, aniž by obvyklá činnost bankovní vůbec byla přerušena a obecenstvo něčeho pozorovalo.

Otázka decentralisace bankovní, ačkoliv věcně podřízenější, přece by z politických příčin nadělala daleko více hluku a narazila na houževnatější překážky. Ovšem není pochybnosti, že by i při dnešní organisaci rakousko-uherské banky částečná decentralisace její bez podstatných změn poměrně lehce mohla býti docílena, právě jako dnešní dualistická forma dobře se snesla s původní organisací bankovní. Třeba jen, aby jednotlivým státním skupinám v soustátí rakouském, zejména na př. zemím koruny České, vymezena byla aspoň ona míra právomoci v bance cedulové, jaké požívají dnes oba dualistické útvary říšské, aby krátce dnešní dualism bankovní rozšířil se v trialism atd. Stanovy do-

znaly by tedy jen tak dalece změny, že by vedle ústřední generální rady rozmnožil se počet bankovních ředitelstev s nynější jich kompetencí na tolik, kolik čítá Rakousko samostatných skupin zemských podle práva historického i přirozeného. Vedle ředitelstev vídeňského a peštského zřízena by tudíž byla ještě ředitelstva pražské, lvovské event. záhřebské, jimž by podřízeny byly filiálky a pobočná místa jich obvodů, jež by svým filiálkám vyměřovala dotace, jmenovala sbory censorské, určovala osobní úvěry atd.

Avšak tento způsob aspoň částečného rozřešení decentralisačního problému cedulového bankovnictví v Rakousku jest spíše mechanický, než organický a odpovídal by snad ukojení okamžitých rozpaků, nikoliv ale účelné a základné reformě, ježto by na př. ani nepřirozené a škodlivé stanovení jednotné diskontní míry úrokové pro celou říši neodstranil. Konečným cílem této reformy musí býti reorganisace úplná, tedy decentralisace na veřejnoprávním základě zřízením samostatných veřejnohospodářsky organisovaných bank cedulových pro jednotlivé zemské skupiny říše, čímž by teprve docíleno bylo oné base, na které hospodářský a úvěrový vývoj jednotlivých království a zemí, potřebami a poměry svými tak podstatně se různících, samostatně a prospěšně mohl by pokračovati. A samostatnost tato provedena by býti musila do všech důsledků jak co do správy a organisace, tak co do působnosti a obchodů Zřízení každé jednotlivé banky spočívati by musilo na vlastních stanovách se samostatným ředitelstvem, vlastními filiálkami, vlastní úhradou kovovou, vlastními bankovkami. Společnými, říšským zákonodárstvím upravenými záležitostmi cedulového bankovnictví v Rakousku zůstaly by pouze: normy o úhradě kovové a úhradě bankovní, pro všechny territoriální banky totožné, a maximum kontingentu bankovek pro každou jednotlivou z nich. Tím by stejná jakost bankovek všech bank territoriálných byla zaručena a nebylo by překážky, aby bankovky ty proti vzájemné výměně neobíhaly i v územích bank ostatních, tedy po celé říši, při čemž by až na jazykový text i zevní uniformita mohla býti zachována. Jakákoliv ústřední generální rada byla by pak ovšem institucí naprosto zbytečnou, pouze říšský bankovní komisař, zodpovědný ústřednímu zákonodárnému sboru, bdíti by mohl po způsobu amerického comptrollora of the currency nad přesným zachováváním norem společných, tedy úhradou kovovou, bankovní a množstvím vydaných bankovek. Styky ústředního státu s několika bankami jsou právě tak dobře myslitelny jako dnes styky

dvou států, Rakouska a Uher, s jedinou bankou, zejména když by banky ty byly samy buď státní anebo zemské. Přebytky pokladní by na příklad ústřední stát ukládati mohl u jednotlivých cedulových bank dle poměru kontingentu bankovek jim vyměřeného. Otázka měny a mincovnictví s otázkou cedulového bankovnictví úzce nesouvisí a netřeba tudíž o ní v tomto směru zde zvláště se zmiňovati.

Tím mělo býti jen v stručných rysech naznačeno, že proniknutí zásady veřejnohospodářské a decentralisační v cedulovém bankovnictví rakouském i prakticky jest možným a uskutečnitelným. Zdali a kdy se tak stane, odpověď na tuto otázku vymyká se ovšem již z pole ekonomického a jest otázkou čistě politickou. Neboť o tom není pochybnosti, že zejména decentralisace banky rakousko-uherské jest otázkou především politickou a to otázkou první politické důležitosti a že podceňování tohoto jejího významu pro nás bylo by i politicky chybou osudnou. Samostatná banka cedulová*) jest nutnou podmínkou svémocného hospodářského vývoje zemí koruny České a že na tomto sesílení a zmohutnění hospodářském závisí opět především budoucí síla a moc naše politická, netřeba znova dokazovati.

*) První programový požadavek ve směru tom učiněn byl, jak známo, od katolického sjezdu brněnského roku 1894.

Národohospodářský sjezd a česká Národohospodářská společnost.

(Dokončení.)

Mohlo by se skoro dáti za pravdu těm četným hlasům, že k tomu, co přípravný komitét sjezdu předložil, nebylo zajisté ani sjezdu potřebí. Zpravodaj dr. Fořt jen konstatoval fakt, že se nic hotovějšího téměř ani podati nemohlo. Jsme prý do opravdy skupenstvím více méně volným bez národní administrativy a exekutivy, ani není v nás všeobecného vědomí pro národní ekonomickou povinnost každého jednotlivce; kromě toho chybí nám téměř naprosto důkladná znalost našich hospodářských poměrů, nemáme pořádného popisu a seznání svých národních statků, schopností ani všeho toho, co jsme dosud vykonali a opomněli. Proto musí býti první snahou tyto nedostatky odstraniti. Do této míry měl zajisté p. dr. Fořt pravdu, naše chatrné vědomosti obchodní a národohospodářské byly dosud nám nejvíce na závadu; nicméně je jasno, že Národohospodářská společnost nemohla by již tím vyčerpávati svou činnost. Je nepochybno, že Národohospodářská společnost vedle poučování a popisné činnosti své bude moci zcela dobře a snad s větším ještě důrazem si hleděti povzbuzovací činnosti v tom směru, aby jednak co možná četné jednotlivce nadchla k politické práci a energickému i účelnému podnikání, jednak aby českému obecenstvu vštípila povinnost podporovati českou práci, pokud bude práce ta solidní a záslužná. Arci k činnosti takové nestačí dvacet neb i více členů výborových, kteří občas by v Praze se sešli a porokovali, nýbrž nutno je zříditi celou síť čilých venkovských odborů, nešetících se jakéhokoli namáhání a sorganisovaných právě vedením Národohospodářské společnosti. Že úkolu tohoto v navržených

tehdy stanovách společnosti vzpomenuto jenom jako mimochodem, slovy příliš všeobecnými a mlhavými, i že v řečech jednotlivých pořadatelů sjezdu přímo agitační činnost praktická odkazována jiným sdružením, toho zajisté slušelo již tehdy velmi litovati.

O čem na sjezdu se dále rokovalo, tím právě se ukazovalo nejzřejměji, kterak takové četné, řádně nepřipravené a neorientované shromáždění je neschopno dospěti k jakýmkoli positivním výsledkům. Promluveno mnoho řečí, některé z nich měly dobré své oprávnění, ale celkem rokováno o všeličem a mnohém jiném, co nemohlo nikdy býti ani předmětem sjezdových usnesení, aby na konec bylo přijato šmahem a beze změny všecko to, co navrhlo přípravné komité. Také po většině zvolen navržený přípravný výbor, leda že se trochu rozšířil, v němž zastoupeny sice všechny možné strany politické; ale bylo slyšeti okamžitě mezi obecenstvem výtky, že jsou tam zastoupeni skoro napořád theoretikové (či jak se vlastně tehdy říkalo, doktoři) a praktických mužů naopak že se tam dostalo velmi poskrovnu. Výtky ty arci prozatím nevážily mnoho, jelikož se pouze jednalo o zevrubné vypracování stanov a o přípravy ke konstituování „České národohospodářské společnosti“, k praktickému jednání vůbec ještě dojíti nemohlo, pokud spolek nebyl povolen.

Po dru. Fořtovi, který odůvodňoval návrhy přípravného komitétu promluvil delší řeč posl. Kaizl. Jeho vývody celkem se shodovaly se stanoviskem zpravodajovým, ale některé z jeho důsledků vzbudily pak v mnohých pozdějších řečnících značný odpor, ale zvláštností tohoto odporu bylo, že po většině — jako to často nechvalným zvykem u nás — pouze nepřímo se vyslovoval a nikdo ani nepokusil se o věcné vyvrácení názorů Kaizlových; také to je důkazem, jak málo dosud jsme připravení a zběhlí v otázkách národohospodářských. Posl. Kaizl pravil, že proti sobě staví se princip národní a hospodářský; jedni že míní národnímu těžení pomoci tím, když se bude podporovati vždy a všude vše domácí, a když zároveň cizí výrobky (po případě lacinější) se od konsumentů budou odmítati; druzí pak uznávajíce, že mezi massami lidu a na delší dobu nejde docíliti odbytu stálého výrobkům domácím, pokud jsou dražší nebo méně cenné nežli cizí, vidí spásu domácího těžení pouze v tom, aby se hledělo docíliti zboží podobně dobrého jako je soupeřovo. Pokud jde o boj politický, tu prý národní princip vykonal své divy,

oběti veliké a úctyhodné dovedli jsme přinésti, abychom domohli se svých cílů (příkladem: Ústřední Matice, Národní divadlo atd.); ale jakmile bychom touž zásadu chtěli přinesti na pole ekonomické, setkáme se již s nepřekonatelnými obtížemi: kdo rád dá třeba tisíce zlatých na dobročinné účely národní, toho po případě tak snadno nepohneme k tomu, aby od jisté firmy, protože je podnikatel Čech, platil zboží téže jakosti nebo horší dráže nežli u firmy cizí. Proto nelze docíliti, aby výhradně se provedlo heslo odbírati jen od našich lidí zboží, spíše musí se hleděti důkladné deskriptivní činnosti, vyzkoumati, k čemu by se dalo užiti nepoužitých dosud zdrojů našich, jakož i jak by se dalo zdokonaliti naše dosavadní těžení. V té příčině pak se musí zvláště přihlížeti k potřebám dělnictva a hleděti především zvelebiti stav nejnižších vrstev našeho obyvatelstva.

Proti vývodům Kaizlovým, pokud se jim odporovalo, nepředneseno opravdu skoro nic věcného, byly to buď fráse s hesly vypočtěnými pouze na cit posluchačů, nebo přímo mylné theorie. Jednotliví řečníci dali se svésti k tomu, aby vyřkli rozhodné anathema na všecky, kdo na příklad od hlavy až do paty nejsou ošaceni z našich domácích dílen a to bez jakékoli podmínky a výhrady. Odebírej pouze a jedině, co je od českého vyrabitele (po případě quasi českého) ať je to jakkoli špatné a jakkoli drahé, to byl tenor podobných výlevů řečnických. A že tu by se s podobnými zásadami nepochodilo, to důtklivě dotyčným pánům připomněli na sjezdu přítomní socialisté, jichž mluvčí Steiner ironicky vytkl, jak je vidět, že starají se nejen socialní demokraté o své břicho, nýbrž mnohem ještě více jiní, kteří to dosud socialistům ve zlé vykládali.

A přece se dalo aspoň do jisté míry vývodům Kaizlovým dobře čeliti; že toho na sjezdu nikdo neučinil, to právě je nepochybným znakem jeho nehotovosti. Všude, kde vznikající průmysl měl se pustiti v zápas s průmyslem vyspělým, nemohlo to jíti jen tak hladce a pouze vlastní silou. Proti obrovským velkozávodům moderním již zasazeným těžko, aby se vyšinul někdo z ničeho, nenalezne-li podpory a ochrany. Jednotlivé státy zanedbané pomáhaly si v té příčině tím, že na ochranu svého vznikajícího průmyslu zavedly ochranná cla, u nás podobného prostředku proti německým závodům tuzemským rozhodně míti nemůžeme. Proto nezbývalo by nic jiného nežli ochrana dobrovolného cla, totiž, by zorganisovala se naše společnost, by s urči-

tými obětmi odebírala dobré a solidní výrobky české (třeba něco dražší), ale sluší tu dáti právě důraz na to, že toho dobrovolného cla účastným by se musilo státi jen osvědčené zboží a nikdy ne s tím úmyslem, aby se z národní obětavosti kořistilo. Theoreticky nelze této zásadě upříti naprosté oprávnění, ale jak prakticky by se toho dalo dociliti, to ovšem jiná otázka a v té příčině možná že měl prof. Kaizl dosti mnoho pravdy, že to na delší doby a ve velikých rozměrech dosti bude obtížné. Nicméně pro dobu vzniku a počátečních obtíží jednotlivých národních podniků, bylo by snad lze vždy naše obecenstvo tak sagitovati, aby se odhodlalo k onomu nutnému a dobrovolnému clu národnímu. Že tu dobře sorganisovaná Národohospodářská společnost s rozvětvenými odbory venkovskými bude moci vykonati své divy, o tom, bude-li dostatečná energie a píle, by nebylo třeba pochybovati.

Sjezd národohospodářský, který měl býti cosi effektního, povzbuzujícího pro celý národ, nemohl z vyložených příčin splniti všecky naděje a přání, co se jich k němu pojilo. Jednotlivé příkré neshody a srážky předsednictva sjezdu s řečníky nezasluhovaly by arci pro svou podřízenost zmínky, ale bylo lze se jim snad s opatrností potřebnou vyhnouti právě, protože to měla býti zrovna manifestace národa v jeho životních otázkách.

* * *

Předešlé řádky napsány byly bezprostředně po vykonaném sjezdu v r. 1895. Od té doby zvolený výbor přípravný vykonal již další nezbytnou práci ke konstituování „České národopisné společnosti“. Účel společnosti se stanovil nejen na šíření národohospodářských vědomostí a poznávání hospodářských poměrů národa českého, nýbrž hlavní těžiště klade se na to, aby se působilo k povznesení národa českého po stránce hospodářské. K tomu cíli bude společnost pěstovati obor vzdělávací (shromáždění veřejná, přednášky, učebné kursy a p. o hospodářských otázkách, vydávání listů, knih, zřizování čítáren a knihoven odborných, vycházky k poznávání krajů a zařízení hospodářských), činnost popisnou, která by nám podala opravdový názor o našich poměrech a tím zároveň popud k opravám, působnost podpůrnou (udílení stipendií a podpor k odbornému vzdělání a výcviku), práce informační a organisační (dávati pokyny

a rady ve věcech obchodních a odborných, obírati se projekty nových podniků, uváděti v život společenstva a družstva výrobní a hospodářská, vyhledávati lidi schopné k podnikání atd.), seznamování a obchodní styky mezi jednotlivými výrobními třídami hospodářskými, konečně působení k tomu, aby zákonodárství a činnost veřejných těles nejen nemířily proti našim životním potřebám, nýbrž nám šly na ruku.

Toto jsou opravdu úkoly, kterých nelze nikterak podceňovat a které nejsou také nijak nedosažitelnými utopiemi, ale bude k tomu potřebí součinnosti celého národa, všech jeho vrstev, i nemůže se obmezovati a soustřeďovati všecka tato péče a práce snad po výtce na výbor, který bude míti pouze úkol jakési **direktivy formální.** Vlastní činnost musí se vložiti do odborů místních a věcných a na důvěrníky, jichž potřebí, aby se přihlásilo co nejvíce. Také se nelze tím tajiti, že v nejprvnější době bude nutno konati mnohé mrzuté a nevděčné přípravné práce, jichž výsledky prozatím nebudou hned ani patrny a že teprve po náležitém ohledání a orientování bude se moci přikročiti k hlavním úkolům nahoře vytčeným. To zejména je nutno uvésti obecenstvu na vědomí, aby ze skrovných počátků nebralo hned pohoršení i aby neuhaslo z té příčiny příliš snadno vznícené, ale také lehko zanikající nadšení našeho do značné míry lehkomyslného a nevytrvalého lidu. — V Čechách vůbec bude dosti těžkou úlohou nabývati nové půdy a dá se tu postupovati ponenáhlu jen s nejtužší houževnatostí a vytrvalostí ustavičnou; za to na Moravě a ve Slezsku (a také v některých zanedbanějších krajích českých, zvláště na jihu) se dají konati divy řádným organisováním práce a uvědoměním všech našich sil.

Ustavující valná hromada konala se dne 31. května t. r. za poměrně dosti četného účastenství, ovšem z daleka ne tak četného, jako při loňském sjezdu národohospodářském. Ačkoli od sjezdu uplynulo více než půl roku, nelze tu mluviti nikterak o průtazích, jelikož potřebné formality úředního schválení stanov společnosti nepřipustily rychlejšího pokroku. Zásluha, že vše hned neuvázlo v počátečních obtížích a překážkách kladených také s těch stran, od kterých by se jich bylo co nejméně nadíti, přísluší mimo jiné zvláště moravským členům výboru, mezi nimi největší dru. Šílenému, který byl zároveň původcem myšlenky spořádati sjezd národohospodářský. Z těch českých členů, kteří

nejhorlivěji se přičiňovali, aby společnost národohospodářská vešla v život, aby neobmezovala se pouze na šíření theoretických vědomostí národohospodářských, nýbrž aby hlavně činila přípravné kroky k organisování hospodářských sil národa, mnohým nemožno bylo přijmouti členství do výboru společnosti, protože prý by se to nesrovnávalo s jich postavením vymáhajícím stejné šetření zájmů obyvatelstva jak českého tak německého. Jako by společnost národohospodářská byla nějakým spolkem výbojným! Vždyť jedná se jen, aby pracovní síly českého národa se řádně sorganisovaly, by se jimi zbytečně neplýtvalo i aby národ se vychoval k důstojnému a karakternímu respektování sebe sama! Celá řada jiných odborníků, vyhlídnutých do výboru, odmítla tuto funkci, udávajíc jiné tolikeré zaměstnání, které jim nedovoluje věnovati tolik sil a času nové společnosti, kolik by ke zdárnému prospěchu jejímu bylo potřebí.

Z těchto příčin bylo s největšími obtížemi možno jen sestaviti kandidátní listinu 21členného výboru. Proto bylo nanejvýš nevhodné, že při valné hromadě ustavující najednou povstala debatta o osobách, a že také politické důvody proti kandidátům byly jaksi do boje za vlasy přitaženy. Výbor společnosti přece nebude jediným výkonným organem, nýbrž hlavní těžisko činnosti musí býti položeno do četných odborů. Proto se mělo především přihlížeti také k representativní stránce výboru, aby v něm svorně zastoupeny byly všechny strany a všechny třídy národní nebo ještě správněji řečeno, žádné politické strany: spolek přece nesleduje politické cíle! Jak nevhodné bylo tu vystoupení proti jednotlivým osobám (zvláště Bed. Schwarzenbergovi) ukázalo se v následcích, jelikož zvolený protikandidát volby nepřijal a také někteří jiní na ně vznesenou funkci odmítli, takže hned při konstituování výboru se ukázalo, že skoro ani zvolení náhradníci nepostačují, aby se mezery ve výboru vyplnily. Kdyby volba se nebyla protáhla do pozdní doby s poledne, byla by také zcela jinak dopadla. Nejhorším pak na věci bylo to, že se z toho stal vítaný předmět plitkých novinářských polemik a že naše časopisy denní použily toho s největší chutí za podnět nechutných tahanic; nevěděly psáti co věcného a proto znamenitá byla příležitost pustiti se do osob!

Na valné hromadě objevilo se již jednak přichystaných od komitétu přípravného, jednak se strany členstva navržených mnoho plodných myšlenek a projektů, o kterých prozatím pro-

mluviti odkládáme na doby pozdější. Jednotlivé, již trvající naše organisace hospodářské proslovily svou ochotu poskytnouti podporu nově založené společnosti, jako na př. Vývozní spolek, Průmyslová jednota, dá se čekati podpora zemědělské rady a možná že i podpora komor obchodních s většinou českou. Na obcích, okresích, úvěrních ústavech a jiných podnicích českých bude, aby se do jednoho nejen přihlásily za členy, nýbrž aby zřizování místních, po případě věcných odborů vzaly samy do rukou. Všeobecně se uznávalo, že bude povinností každého uvědomělého Čecha, aby nejen složil mírný členský příspěvek (pro člena činného od 50 kr. do 3 zl.), nýbrž aby také společnosti věnoval své síly, pokud mu to jeho zaměstnání a vědomosti dovolují; k činnosti bude všude pole široké v jednotlivých odborech. Na obecenstvu a samosprávných tělesech a dosavadních organisacích českých je nyní těžká zodpovědnost, aby tyto veškery naděje nerozplynuly se v nivec, aby česká společnost národohospodářská nebyla snad neduživým, života neschopným tvorem!

Jan Koloušek.

Ze současné literatury polské.

II.

Henryk Sienkiewicz.

(Dokončení)

„Potopa“ jest pokračováním „Ohněm i mečem“ a velmi mnoho osob, odehrávajících vynikající roli v této pověsti, vystupuje i v „Potopě“. Ale Skrzetuského a Helenu zastupují zde osobnosti úplně nové: Kmicic a Olenka Bilewiczova. Po stránce umělecké „Potopa“ stojí nepoměrně výše než „Ohněm i mečem“. Již postavy hlavních hrdin vyhlížejí zde zcela jinak. Postať rytíře sans peur ni reproche Skrzetuského jest dosti konvenční, jakoby dřevěná; jest v něm příliš mnoho ctností a málo krve a nervů. Kmicic za to jest člověkem nezvyklým sice, ale proto nemá v sobě ještě nic nepřirozeného. Neudržitelně prudký, mstivý, tvrdošijný, ale odvážný, obětavý, dobrého srdce, páchající mnoho těžkých přestupků, ale kající se za ně, Kmicic v nás vzbuzuje upřímnou sympathii, což o Skrzetuském naprosto nelze říci. Právě tak Helena, nevěsta Skrzetuského, byla vzorem dívky a v celém románě odehrávala roli zcela passivní. Viděli jsme ji vystupovati v různých situacích, při různých dekoracích a v rozmanitém osvětlení, ale její duši jsme nepoznali. Olenka Bilewiczona však jest bytost z masa a krve, dívka samočinná, s odvahou muže a vděkem ženy. Miluje muže chybujícího, zná jeho nedostatky, ale snaží se je vykořeniti, a uvésti milence na dobrou cestu.

I pole v této pověsti jest jiné. Jest to nejsmutnější doba v dějinách Polsky, kdy říše oslabená zevnitř odtržením se části Malé Rusi, válkou s Moskvou, uvnitř podkopaná vnitřní anarchií, bezhraničným egoismem magnátův, napadena byla Švédy pod vedením Karla Gustava, kterého část šlechty vyvolila za krále polského. Zde již nepotřebujeme v sobě tlumiti cit spravedlnosti,

sympatujeme-li ne s kozáky, za osvobození bojujícími, nýbrž se šlechtou polskou, na jejíž straně jest autor. Tu sympathie naše zcela spravedlivě patří té části národa, která válčí na obranu vlasti, za krále Jana Kazimíra. Pocifujeme úplnou antipathii proti Januszovi Radziwiłłowi, který hotov jest zaprodati vlast nepřátelům, jen pro osobní prospěch, nebo k Bohuslavu Radziwiłłowi, oděnému po francouzsku, myslícímu německy, úplně lhostejnému pro záležitosti říše. Hlavní vadou tohoto románu jest nahromadění neobyčejných příhod, které hlavně Kmicice potkávají a mnoho episod, nespojených organicky v celek, čímž román vzrostl do ohromných rozměrů (6 svazků). Za to v žádném díle Sienkiewicze malebnost péra, smělost a verva nedostoupily takového stupně jako zde, a proto „Potopa" jest jedním z nejlepších románů historických v literatuře polské.

Třetí, co do rozměru nejmenší román z tohoto cyklu. — „Pan Wołodyjowski" jest zároveň nejslabší. Jest tu již cítiti jistou únavu, ano nedbalost umělce, který spěchá odbyti předsevzatou práci, aby se obrátil na jiné pole.

A opravdu Sienkiewicz zanechal úplně bohatýry z dob minulosti Polsky a obrátil se k současnému životu, napsav (1888) pěknou práci „Ta trzecia", odhalující novou stránku jeho talentu. Sršící vtipem humoreska „Ta trzecia" jest opravdu malou perlou v koruně slávy Sienkiewiczovy, ale perlou opravdovou. Všecky činné osoby, v ní vystupující, dýchají životní pravdou. Jaký to skvostný typ otce Pusłowského, úředníka Katona, beroucího na se ve velkých chvílích životních tvářnost Římana! Nebo postavy malířů, počínaje od lehkomyslného hrdiny a končící Świateckim, dekadentem a nihilistou, malujícím samé „mrtvoly, mrtvůlky a mrtvolečky", vyvolávající pohoršení v ctnostné rodině měšťanské a konečně pod vlivem ženy-husičky proměňujícím se v umělecké gigrle. Nebo redaktor Ostrzyński, ke každému se protekcionálně zachovávající a otiskující ve svém časopise nemožné věci, a na všecky otázky, týkající se podobných bájek, odpovídající: „co jest mně do toho?" Jakási opravdu polská, nebo raději čistě varšavská lehkomyslná veselost proniká celou tu práci a dodává jí rázu originálního. Tolik jest zde rozsypáno pravdivého vtipu a při tom nikde není žádné přemrštěnosti. Na této humoresce vidíme, jak ohromně rozvinul se talent Sienkiewiczův od času, kdy napsal „Listy z Ameriky". Tam jeví se jeho humor často v rysech hrubých, jen krok ještě, a byl by karrikaturou. Zde toho

docela není a effektu humoristického dosaženo neobyčejně umělecky.

„Ta trzecia" byla článkem v řetěze, spojujícím trilogii historickou s prvním Sienkiewiczovým na širokém základě založeným a mistrovsky provedeným psychologickým románem „Bez dogmatu" (1891).

Leon Płoszowski, hlavní hrdina tohoto románu jest typ moderního člověka, zachváceného chorobou vůle, podléhajícího tolika chvilkovým dojmům, nemajícího žádné vůdčí ideje a zklamaného vědou. Płoszowski nežije, pouze analysuje. Toto stálé analysování všech svých myšlenek, citů a konání činí ho neschopným k nějakému činu přes jeho vrozené schopnosti. „Bez dogmatu" připomíná poněkud Bourgetova „Žáka", ač vyšlo s tímto současně, takže nelze Sienkiewicze podezřívati z napodobení. Psychologická stránka tohoto tvoru Sienkiewiczova jest tak provedena, že nelze ji ničeho vyčítati. Jest zde taková subtilnost líčení, takové mistrovské představování nejdelikátnějších odstínů citových, že Sienkiewicz, napsav „Bez dogmatu", stanul v řadě psychologů-belletristů evropských prvního řádu. Právě tak, jako osoba Hamleta-Werthera polského — Płoszowského, jest výborně karakterisována hlavní hrdinka románu. „Bez dogmatu" vyšlo již v loni v překladě německém, francouzském, anglickém, ruském a arménském.

Spláceje daň svému nervovému neuspokojení, temperamentu, chtivému dojmu, který ho brzo po ukončení university pudil na druhou polokouli, pustil se Sienkiewicz po vydání „Bez dogmatu" do temné pevniny. Plodem této cesty jsou dva svazky „Listův z Afriky", naplněných krásnými popisy přírody a lidí, kreslených štětcem opravdového mistra. „Listy z Afriky" vyznačují se takovým bohatstvím obrazův, nezabíhajíce při tom do nudných podrobností a protokolismu, že dají se přečísti najednou nezpůsobíce znudění. Ony náleží k nejpřednějším ozdobám polské cestopisné literatury a i v každém jiném písemnictví mohly by zaujmouti místo čestné.

Po „Listech z Afriky" napsal Sienkiewicz několik drobných prací, po nichž vystoupil s druhým obšírným románem ze současných poměrů společenských „Rodinou Połanieckich". V „Rodině Połanieckich" líčí Sienkiewicz tutéž vrstvu společnosti jako v „Bez dogmatu", ano některé z osob, vystupujících v tomto románě, objevují se i v „Rodině Połanieckich". Přes společnou půdu jest karakter obou románů tak různý, jak různými jsou i typy jejich

hlavních hrdin. Dítě téže vrstvy, podléhající týmž vlivům jako Płoszowski, jest Stanislav Połaniecki mužem činu, střízlivě pohlížejícím na život. Kdežto Płoszowski jest nudícím se aristokratem, žijícím beze vší práce, Połaniecki jest technikem, podnikatelem a vydělává si svůj chléb jakožto představitel obchodního domu. Sám Połaniecki, porovnávaje v mysli sebe s Płoszowskim, praví: „Já se přece k něčemu hodím, kdežto on hodil by se jen na parádní stolek společnosti. Já umím si vydělávati chléb, on dovede pouze z hotového hnísti kuličky. Já umím i dobře barviti látky, on znal jen dodávati barvy ženským lícím. A jaký ohromný rozdíl jest mezi námi v našem poměru k ženě! Ten člověk přeanalysoval život svůj i život ženy, zničil ji i sebe, nemůže vyjíti z pochybností, zdali ji dosti miluje; já mám též pochybnosti, je-li moje láska úplná, ale přece si vezmu svou ženušku a byl bych slabochem, ne mužem, kdybych se již předem měl báti budoucnosti a kdybych nedovedl z ní vytlačiti tolik dobra a štěstí, kolik se vytlačiti dá.“ Potřebuje peněz k jakémusi průmyslovému podniku, Połaniecki jede do své vsi Krzemeně, pronajmuté Płowieckému, starému komediantovi a sobci, aby si dal od něho vyplatiti dlouho již dlužný nájem za ten statek. To se mu však nepodaří, neboť starý Płowiecki zasypává ho líbeznými a nadšenými řečmi o všem možném, a odešle ho s nepořízenou. Połaniecki opouští s hněvem Krzemień, ale cítí, že seznámení se s Marií, dcerou Płowieckého, dívkou to plnou vděku, energickou a pracovitou, zůstavilo v něm nezahladitelné stopy. Połaniecki rozloučil se s Krzemieněm pln hněvu a rozhořčení na starého Płowieckého, ale i na jeho docela nevinnou dceru. Ale již za nedlouho po odjezdu z Krzemieně cítí, že miluje Marii celým srdcem. Nadarmo snaží se namluviti si, že tomu tak není. Brzo k citu lásky k Marii druží se jiný cit. Odejev z Krzemeně, rozhodl se Połaniecki pomstiti se na starém Płowieckém a prodati tu ves. Když tento záměr uskutečnil, přišla Marie projeviti mu svou lhostejnost, nevážnost, ano opovržení, což se ho, jako člověka sobeckého, velice dotklo. Když však Marie počala koketovati, ač způsobem zcela nevinným, s panem Maszkou, chytrým a antipathickým komediantem — Połaniecki trpěl velice, ale hned rozhodl se dobyti sobě Marie, i kdyby ho to sebe více stálo. Projevujíc k němu lhostejnost, Marie přece miluje Połanieckého, přes nespravedlivé jeho chování se k ní v Krzemieni, přes prodání tohoto, ale cit vlastní důstojnosti káže jí zříci se osobního štěstí. A byla by vytrvala ve svém úmyslu,

Dotknut geniem . . .

Život a snahy ruského malíře.

Vypravuje **Fr. Táborský.**

(Pokračování.)

V.

Ještě než odebral se do ciziny, Kramskoj seznámil se s mladistvým malířem ruským, krajinářem. Seznámil se, ale nesblížil: dojem však v něm zcela nový zůstal. Po návratu z ciziny styky obou stávaly se bližší a důvěrnější, až vyvinulo se z nich přátelství, jemuž podobného ne hned nalezneme v dějinách umění. Nová stránka, nový to záhyb v povaze Kramského. Ční-li v přírodě naší duše některé vlastnosti jako hory, jako štíty, rozkládají se a táhnou jiné jako údolí osvěžná a utěšná. Takovým překvapujícím údolím v povaze Kramského jest jeho přátelství k Vasiljevovi. Není to přátelství vyidealisované, abstraktně sentimentální, s kaditelnicemi a vavříny, ale je to přátelství živoucí, konkretní, z dvou povah vyrostlé, vyzralé pod jakýmsi velikým ideovým sluncem, hřejivějším než to naše a dávajícím vzrůst a sílu a barvu a vůni velikým povahám. Je to přátelství, v němž je příjemné teplo, ale také milý stín; vroucná srdečnost, ale také vnitřní noblessa: mužná přímost a zároveň takt z jemného citu vyplývající: nežistnost, obětavost, ve všem svědomitost — slovem, krása . . . Kdyby to bylo ve staromodní povídce, leckdo mohl by se i usmát: bývá podobného koření v životě po řídku. Na štěstí může tu mluviti Kramskoj sám. Listů, jež tomuto příteli zasílal, je sice neveliká řada, ale za to jsou to listy neobvykle obsažné a rozsáhlé. Mnohé z nich zabírají 5 až 8½ velkých tiskových stran. V knize Kramského je jich otištěno 29: z roku 1871 pět, z 1872—10, z r. 1873—14. Psány jsou až na krátký list první všechny do čarovné a slunné Jalty, kde uprostřed nádherné přírody krymské

mladý přítel Kramského, květ rovněž hrdý a žárný, pozvolna uvadal, až uvadnul . . . Byl souchotinář.

Byl to Fedor Alexandrovič Vasiljev.

Tato jaltská korespondence není jen jasnou episodou v životě Kramského, nýbrž je zároveň důležitou fází v uměleckém jeho rozvoji, v dlouhé a stálé jeho přípravě novým stupněm a dalším krokem. Druh na druha působil: Kramskoj více hlavou, Vasiljev více štětcem. Kramskoj nic se neostýchal přiučovat se leccčemu od mladíka. Za to ne hned někomu dostalo se takové oživující, okřídlující kritiky, jako Vasiljevu od Kramského.

„Bylo vypozorováno," píše Kramskoj redaktoru uměleckého časopisu Alexandrovu, „že chce-li kdo, aby mne rozpovídal nebo aby se jiným způsobem mnou pobavil, že třeba jenom zavésti řeč o Vasiljevě . . . Ale je to pravda. Ten jinoch je skutečná má slabost. Omlouvám se už předem, abyste věděl, jak hledět na má mínění o něm. Sám pokládám je, rozumí se, za správná a hledím na svou slabost shovívavě, možná, že zaměňuju člověka s umělcem, ale . . . lidí tak málo." Rád by proto zvěděl, „jak ho pojímá člověk stojící stranou; moje mínění o něm — mínění člověka, který ho hluboko miluje, a není tedy prosto zveličování a strannosti".

„Seznámil jsem se s ním r. 1868, kdy teprve začínal. Na poprvé zarazil mne, a nepříjemně: jeho způsoby byly domýšlivé, bezobřadné a téměř drzé; jsa 17letý, nevyznamenával se mlčelivostí ani skromností. To není ještě tak zlé, t. j. příliš často se to přihází, aby se nad tím člověk zastavoval; ale u něho tyto způsoby a tón ležely v samé povaze. Promluvím o tom ještě později, teď jen podotknu, že první dojem rychle se smazal, poněvadž to všecko bylo neobyčejně naivní a ukazovalo jenom, že byly u něho vzruchy, zasahující hodně daleko; zbývalo vyčkat — měl-li na to právo? Při dalších setkáních pozoroval jsem ho ustavičně a dlouho, nestaraje se sblížit; nebylo také divu, ježto rozdíl mezi námi byl skoro 14 let. Tak to šlo asi rok, ne-li více, a musím doznati, že často uváděl mne prostě u vytržení čistotou a svěžestí citu, jistotou úsudků a bezmeznou upřímností svého duševního mechanismu. Jedenkrát jsem se nezdržel a srovnal ho s otevřeným hudebním nástrojem, ve kterém viděti, jak s úhozem prstu po klávesách vyskakuje palička, udeřuje po struně, a jak zvuk hned na to doráží na vaše ucho. Místo aby, jak mnozí by udělali, našel v tom něco pro sebe nepříjemného (čeho, rozumí

se, ani nebylo), on, jako by znal v sobě tuto vlastnost, hleděl dát mi na srozuměnou, jak velice jemu samému je to drahé; a podotýkám, tuto upřímnost zachoval až do konce. Později připomenul mi ho v tom vzhledu V. V. Vereščagin, ačkoliv s jiným složením povahovým a toliko částečně. Rozvíjel se neobyčejně rychle, a z počátku v plné harmonii s J. J. Šiškinem, který měl na něho vliv v tu dobu; ale už za rok ostře vystoupila různost mínění, pokud šlo o názor na přírodu. A skutečně, těžko najíti dvě povahy, které by více vylučovaly druh druha navzájem. Jeden, umělec střízlivý do materialismu, zbavený i zdání nějakého mysticismu, hudebnosti v umění (jak i veškeré téměř plémě velikoruské), umělec, kterému nedostává se toliko makového zrna, aby se stal úplně objektivním; druhý, všecek subjektivní, subjektivní do té míry, že na počátku nemohl ani studie udělat, aby nevložil nějaký vlastní cit do vyobrazení věcí naprosto nehybných a mrtvých. Pochopitelno, že brzy se rozešli, nepřestávajíce ostatně způsobovat druh druhu mrzutosti, rozumí se, rázu nikterak materielního. Ke cti obou třeba však říci, že opravdová vážnost druha k druhu brzy opět nastala.

Z této první periody mé známosti s ním zřetelně vystupuje mi jeden případ. Jednou ve společnosti umělců, více neb méně už zkušených, více neb méně už známých, řeč šla o umění: rozbírali umělce ruské, chválili cizinu, a některé i vynášeli; před jmény pak Achenbacha a Knause a některých druhých div neskládali zbraně. Jediný Vasiljev zůstával kliden; bylo viděti, že hrubé jeho poznámky, jako mladíka prostořekého, zcela neznámého, visely na vlásku; ale to ho ani trochu nezaráželo, a on končil tím, že nazval všecka ta světla ničím více, ničím méně než routinou. Sensace úplná . . . A vlastně, kdo je on, že smí takto mluvit? Uvádím tento případ, v podstatě nevážný, jen jako doklad toho, jaká v něm byla důvěra v sebe. Ale z toho nijak nelze uzavírat, že nevážil si zásluh druhého, nebo že by nechápal toho, co zvláště dobré bylo u druhého; přísnost jeho k sobě samému docházela do posledních mezí, takže rozhodně vše, co vykonal za svého kratičkého života, pokládal za věci nikam se nehodící. Jdu dále a tvrdím, že jenom potřeba hmotná donucovala ho propouštět věci své do světa a zdržovat se v práci při nich. R. 1870 s Řepinem a Makarovem byl na Volze; když se vrátil, skoro jsem ho nepoznal, tak za nějaké čtyři měsíce vyrostl a rozložil se, i postavou i povahou. Úspěchy jeho v tu dobu

byly ohromné. Přivezl mnoho kreseb, studií, načatých obrazů a ještě více plánů. Ačkoliv o ničem nedalo se říci, že tohle to na příklad úplně jest originalní, ale sama manýra práce byla už originalní. Myslím ostatně, že originalnost v umění z prvních kročejů vždycky je poněkud podezřelá, a spíše ukazuje na úzkost a obmezenost, než na široký a různostranný talent. Hluboká a vnímavá povaha z počátku nemůže nestrhovati se vším, co krásného vykonáno dříve; takové povahy napodobí, ale co? — toť otázka. Vasiljev napodobil, co bylo nejlepší; objevoval a uhádal věci nejlepší všude, často z jednoho příkladu; on šel dále — dohádal se, dovtipoval, co musí skrývati se v tom, čeho on ještě neviděl. Možno říci, že napodobil všecko a nic výhradně. V kresbě a malbě dle přírody neobyčejně rychle se orientoval: téměř rázem uhádal, jak třeba přiblížit se k předmětu, co není přirozeno a jak třeba začít. Učil se tak, že zdálo se, jako by žil po druhé, a že jemu zbývá cosi dávno zapomenutého jen si připomenouti. Pracoval vášnivě; apatičnost a roztržitost neprodíraly se k němu v tu dobu, když v jeho rukou byla tužka, anebo pravdivěji — mechanicky, bez účasti srdce pracovat nemohl. V tom on instinktivně plnil to pravidlo, které v nynější dobu nejlepší umělci v Evropě hledí provádět prakticky: nepracovat v tu dobu, kdy nevíte a necítíte, co jmenovitě chcete vykonat a jak. Vasiljev neuměle a prostě podroboval se požadavkům své povahy. Byl to podivuhodný aparat — a nic víc . . . Dokládám: Vasiljev umřel na prahu nové fáze rozvoje svého talentu, velmi originalní a samostatný. Myslím, že jemu bylo souzeno vnésti do ruské krajinomalby to, čeho se jí nedostávalo a nedostává: poesie při přirozenosti ve vypracování . . . . Do ostrých krajností nezaběhl. Nevěděl-li ve všech podrobnostech, co vykoná, za to věděl přesně, jaký zvláště dojem přeje si vzbudit . . . Po „Oblevě“ nepodařilo se mu už nic namalovat v Petrohradě; přiblížila se vesna, a zachlazení, které ještě v zimě si byl ulovil, nabylo tvrdošijné chronické povahy, a v dubnu zjevily se zlověstné příznaky.“

* * *

V červenci 1871 Vasiljev odejel do Jalty, doufaje, že příroda krymská poradí mu nejlépe a pomůže. Kramskoj chtěl také na Krym, zároveň s Vasiljevem, ale peněžité nesnáze zadržely ho v Moskvě. Velmi živě popisuje tyto své svízele v prvním větším listě do Jalty. Rozkošná opět literární črta. Kramského

povaha, jeho bystrý pozorovací talent, jeho vnímavost, citlivost a jemnost jeho „duševních nervů“, jak říkával a které u jiných hledával — všecko je v listě tomto. — Sehnav konečně koncem července trochu peněz, telegrafoval Vasiljevu do Choteně v Charkovské gubernii, že už jede. Vyjel. Už poslední stanice je tu: „milé Novoselky. Hledím a myslím: „A vždyť dosti možná i Fedor Alexandrovič mne zde uvítá a pěkné udělí kázáníčko.“ Nu, co bylo, je to tam, chvála Bohu. Přijel jsem, zastávka: vycházím. Není ho. Večer se blíží, zavazadla mně vynesli. Jakési koně tu stojí, trojka — ale Vasiljeva není. Větřil jsem cosi nedobrého. Vlak hnul sebou dále. Nu, což! Sám jsi vinen, příliš dlouho zajisté tebe čekali. Doptávám se na stanici: nejsou-li tu koně z Choteni? Jsou, povídají. Zaradoval jsem se: nu, chvála Bohu! Ovšem škoda, že on neuvítal, ale jaké tu něžnosti; dosti možná, že zapadl někde na honbě a neví, že jsem přijel. A možná také, že mu něco schází, je nezdráv. Už to tak bývá. Přichází chasník a povídá: „Čekáme vás tady druhý den s koňmi.“ Zajisté, i to je pozornost. „Tady, povídá, lístek pro vás.“ — „Lístek?“ — „Ano.“ Čtu: „Fedor Alexandrovič Vasiljev odejel do Jalty . . . 18. července“, a červenou tužkou připsáno: „Ivanu Nikolajeviči Kramskému.“ Ruka stařecká. Tu máš! Lístek jako by vybízel nezastavovat se tu, a já bych také byl tak udělal, kdyby vlak byl postál asi půl hodiny. Nu, nezbývá leč jeti. Zavezli mne... Přijel jsem v noci. Když jsme zahradou přijížděli k domu, hned jsem potvrdil vaše vypravování: skutečně, v noci vzbuzuje dojem pohádkový. Čaj připraven. Opět pozornost. V noci očekával jsem vidění — nepřišla. Ráno milý Dementij praví, že Fedor Alexandrovič pili mléko a potom i čaj. „Nu, když on tak dělal, tak i já tak udělám.“ Deset hodin ráno. Slunce, zahrada přede mnou — a ani živé duše, jenom stromy šumějí. Čert ví, co je v tom! Takový pocit zachvátil mne: i pěkně je tu velmi, i těžko mně velmi. Toť ona, příroda! . . . .“ Pohádková noc, příjezd zahradou, připravený čaj v útulné a malebné komnatě přítelově naladily Kramského, že na druhý den, za šumění stromů, chtěl dokončit zde „Májovou noc“, ale jal se malovati nový obraz, k němuž myšlenka napadla mu večer při čaji. Čekal na odpověď Vasiljevovu a maloval samoten v přítelově zátiší — jen „stromy, ničemové, družně, družně šumějí . . .“

O n a, ta bytost svrchovaně krásná a svrchovaně vábná a zároveň divným jakýmsi steskem duši zalévající, p ř í r o d a, působila

slavnostně, vznešeně, svatě jak na Vasiljeva, tak na Kramského.

Na pobyt na Krymu s Vasiljevem vzpomíná jako na sen. „Předobrý“ Kleopin, známý Vasiljevův, a vinice krymské utkvěly mu jasně v paměti. „Vlny pak, hle, jako živé stojí přede mnou, tak se převalují a tak hučí, čtveračky, a Fedor Alexandrovič pořád je načrtává a dle zákonů fysiky snaží se zachycovat je...“ Z Petrohradu pak posílá mu a obstarává všecko, knihy, barvy atd. Jen že neposílá to vždycky rychle. „Vím, že je vám to nepříjemno, ale těšte se myšlenkou: udělal-li mně kdo co nepříjemného, hádám, že značí to: má mne rád. Rusové všickni tak jednají, a my — Rusové.“ Z Petrohradu posílá mu pozdravy Savického, Rěpina a jiných, ale nejen pozdravy, nýbrž i zprávy, co kdo maluje, co o kom se mluví nebo píše, jak se to vlní, zvedá nebo poklesá v uměleckém životě petrohradském, moskevském i jinde. Hlavně ovšem a nejraději referuje o secessionistech, kde je výstava jejich a jaká, co tam kdo z nich vystavuje a co o tom Kramskoj soudí, a také co sám pracuje; jaké bývají jejich večery „čtvrtky“, atd. Jindy rozepíše se i o drobných domácích záležitostech, stává se hovořivým, žvatlavým, jako žena, a srdečným, naivním, přítulným, jako děcko. „Nepozorujete-li, že můj list stává se podoben na ty listy, ve kterých obyčejně se povídá: jsem živ a zdráv, čehož i Vám přeju, u nás otelila se kráva, jabloně v zahradě se rozvíjejí, Maria Ivanovna opět přinesla dvojčátka, a dědoušek —“ atd. Maně vzpomenete si leckdy na Makara Děvuškina v Dostojevského „Chudých lidech“. Ale nejvíce a nejpodrobněji rozepisuje se o životě uměleckém. Živým svým slohem dovede každičkou zprávičku a aférku přímo zdramatisovati. Smysl pro plastičnost a reliefnost jeví se všude. Tak na př. 8. listopadu píše mu, jak akademik Bogoljubov „zcela sestoupil se své vznešenosti a poníženě za přítomnosti Perova prosil Gého, aby se spojil s tou společností, kterou ... on utvořil v akademii. Ale když nic nezmohl, na konec praví: „Nu dobře, tak buďsi, já půjdu k vám. Přijmete?“ Gé a Perov povídají: „Velmi rádi, zašlete obrazy, zavedeme balotáži!“ Jakže! Ó, hrůza! Ó, ponížení! A hromy a blesky za tím nenásledovaly, a bohové Olympu nepotrestali drzých Titanů?...“ V témž listě oznamuje mu, že dokončil „Májovou noc“ a započal „Krista“, nejzamilovanější thema své.

Vasiljev rád ovšem na takové obšírné listy odpovídal a od-

povídal patrně velmi pěkně, jak se dá soudit sem tam z narážek Kramského. Měl humor, přirozený humor, který prý ho nikdy neopouštěl; směšného bylo prý v jeho listech vždy mnoho, ba teprve nedlouho před smrtí, kdy už i jemu samému se rozjasnilo, k jaké rozluce se blíží, úsměšek zemřel... Tak hned na začátku listu Kramského, právě citovaného, čteme: „List Váš přinesl nám opravdové a čisté potěšení. Seděli jsme se Sofií Nikolajevnou v kabinetě a tak o ledačems jsme uvažovali, za večera, hned po obědě, a tu jste Vy k nám přilétl: jiného výrazu nemožno tomu dát, tak to bylo veselé.“ Sofie Nikolajevna sama taky někdy k listu mužovu něco připsala Vasiljevovi. Ale jednou se stalo, že Vasiljev s pěkným listem poslal také jakési vzácné dary. To zarazilo Kramského. „Nemohu se zdržet, abych Vám neřekl velmi vážně: co to děláte, nač takové drahocenné dary? Věru, můj milý, nemohu se dosud vzpamatovat od zarażení. Vždyť to, jakkoliv to vezmete, vychází z mezí rozvahy, při sám Bůh. Což potom? Žena má také byla ohromena. Nemáte tak otřásati nervy. Jsme lidé prostí, milujeme Vás prostě a upřímně, a teď jako by se něco přihodilo; žena od úžasu div se nepomátla, bojíc se, aby to nikdo neviděl...“ Někdy Vasiljev však s odpovědí se opozdíval, patrně práce a choroba zabraňovaly. Kramského to znepokojovalo; myšlenky jeho zalétaly tím prudčeji do Jalty. V prosinci 1871 napsav v listě opět řadu zpráv uměleckých, najednou pokračuje: „Přihodila se přerývka, vypil jsem čaje, a tam Sofie Nikolajevna zpívá dítkám, ukládajíc je: „Po modrých vlnách oceána“, „Pustá a mračná žulová skála“, „A mlčky otevřenými otvory železná děla zří“. Slovem, unáší kamsi, myšlenky všecky se zmátly, a pokračovat v listě není nijak možno. Holoubku můj, počkejte... A jak na zlo, zanotila ještě řeckou, touž, kterou Vy jste k nám přinesl. Čert ví, jak život námi zatáčí. Nu, proč pak stalo se, že Vy jste onemocněl? Nu, co v tom pěkného, že sedíte na Krymě a nikde v jiném místě nemožno, to jest, já rozumím jiným místem — tam, kde já bydlím, na příklad. A potom, nač je to, že jednou za uherský měsíc dopíše Vám člověk, ale od Vás aby co dostal, darmo myslit. A i když dostaneš, to bude to kdy? A tu jmenovitě teď třeba viděti tvář, slyšeti hlas, a byť i pomlčet, i to je pěkné. Nepříjemná věc. Smutno, že Vámi to daleko mrštilo. Teď zrovna cítím, že, zdá se, přivázán jsem čímsi k Vám!... Končím list, při sám Bůh, končím, dopíšeš se dost možná vyznání lásky:

a to bude hloupé, neslušné v moje léta. A tak na shledanou, můj drahý! . . .“ A 1. ledna 1872, přeje mu ‚s novým rokem nového štěstí‘, lituje: „Škoda, že Vás tu není. Vy jste ne poslední člověk, na kterého vzpomínají při všech otázkách zajímavých a živých —“ a zvěstuje, že mluvil o Vasiljevě s hrab. Stroganovem, a zdá se, že mu bude nabídnuta cesta do ciziny.

V únoru t. r. Vasiljev poslal Kramskému svůj obraz a žádal, aby mu pověděl o něm pravdu. Kramskoj mu odpověděl: „Cítím se zavázán pověděti ji Vám: za prvé proto, že pokládám Vás za člověka úplně zralého už v umění, aspoň v pojímání, když ne technicky“, a za druhé proto, že přijav jeho důvěru k sobě, chce býti též důvěrný. „Silou věcí vmíchán jsem do osudu Vašeho, a od mého jednání a mých slov bude záviset mnohé, i povinen jsem mluviti toliko pravdu a jednat dle pravdy, dle svého krajního porozumění.“ V touž dobu maloval Šiškin v atelieru Kramského také krajinu. Obě ty práce určeny byly k vypsanému konkursu. Šiškin prý nenamaloval dosud nic podobného, ačkoliv zůstává i tu samým sebou. Obraz Vasiljevův nebyl ještě ani v bytě Kramského, a už se zjevil Treťjakov. „Čert ho zná, jaká psí větřivost? . . .“ Když pak obraz měl už v atelieru, zapřel se, aby nikým nebyl vyrušován, a dlouho prohlížel. První dojem nebyl silný. Ale poznenáhlu všecko se rozhovořovalo v obraze, co Vasiljev myslil a cítil, že snad příroda sama více by neřekla. „Ten ubíhající stín v popředí, ten větérek, běžící po vodě, ty stromky, ještě polévané posledními kapkami dešťovými, to řečiště, začínající zarůstat, konečně nebe, t. j. mraky tam se ztrácející, se vší spoustou vody, omytá zeleň, jarní zeleň, jasná, jednobarvá, nemožná, barbarská pro úkol malířův, a jako symbol, nehledě na to, že bouře zdá se přešla — vše to jste Vy.“ Jiní prý snad všecko to nevycítí. Na konec postavil Vasiljeva vedle Šiškina, zarámoval jej — přišel Treťjakov a Grigorovič, onen hned si jej zamluvil, a tento jenom volal: „Ach, jaký Šiškin! — Ach, jaký Vasiljev! . . .“ „Ach, jaký Vasiljev! — Ach, jaký Šiškin! . . .“ „Dvě první prémie, dvě první prémie, dvě první prémie.“

To všecko Kramskoj popisuje Vasiljevu. Od dojmu přechází pak k úsudku. „Prosím, abyste nezapomínal, že pojímáme úkoly umění poněkud výše toho, než libo bývá obyčejně, a žádáme, aby úroveň se zvyšovala, a nikoliv aby věc byla toliko lepší z toho, co všichni dělají.“ A na to vytýká i chválí, ale vždy

rozbírá nejpodrobněji a nejdůkladněji. Co zvláště z tohoto obrazu má si zachovat do budoucna, je prý „dokončenost, která bez suchosti dává možnost, netoliko poznávat předmět bezvadně, nýbrž i naslazovat se krásou předmětu . . .“ Rovněž tak podrobně rozbírá krajinu Šiškinovu. Jen ku předu, rozhodně ku předu! volá v jiném listě. „Po nové cestě vždycky málo jich přejíždí, byť byla nejkratší, a projde nemálo času, než všichni se přesvědčí, že právě tato cesta už dávno byla nevyhnutelna . . .“ „Nám nelze a není kdy ohlížeti se. Práce pro sto lidí, a pracovníků pět — šest všeho všudy. Vždyť do stanice kdož ví jak daleko, a tam nás vystřídají svěží síly. Ale nežli vystřídají, práce na našich je plecích . . .“ „Skizza Vaší ‚Vlny‘ živě připomenula mi hukot opravdového moře. A bylo by dobře, kdyby zahučelo doopravdy, tak krásně a strašně, jak to, hle, valí se, valí se, valí se . . . nekonečně. Vzpomínáte si, ve mně Krym nevzbudil toho dojmu, jaký jste vy chtěl, ale vlny . . . toť cosi krásného, hudebního. Ostatně, ne, není to zcela hudba, a jakási příšera, živá, mračná, ano, a je pravda, svítí to z obrazu, jen že ta příšera je veliká, veliká, ba větší, než jakýkoliv obraz.“ Ale rád je, že Vasiljev zvolil si tento motiv, a těší se na konec: „Svátek bude u mne, až se uvidíme.“

Ale zdá prý se mu, že i to je dobré, když Vasiljev volky nevolky musí sedět v Jaltě. „Píšete, že myšlenka, aby uzrála a nabyla formy, musí projíti celou řadou proměn mechanických, chemických a všelijakých. Rozumí se, je tomu tak, ale je rovněž nepochybno, že i člověk v jistou dobu uzrává a zdokonaluje se — v samotě, ovšem, ne příliš dlouho trvající, ale v samotě. Vždyť divná věc, . . . v galeriích jsou práce mistrů, kteří nikdy nevyjížděli ze svého hnízda, výstav nebylo, a tedy ani srovnávání (vnějšího), protože jen vnějšek možno srovnávati; a zatím tvořili věci, že se před nimi třesete. Všecek vtip záležel v tom, že jasně a bystře věděli, že měli v sobě ten strašný, neúprosný požadavek k sobě samým, udělat tak, jak myslím; a ježto oni myslili a cítili svým vlastním, výhradním způsobem a neuspokojovali se až do posledního stupně, tož vycházely také věci nikoliv dočasné. Tu všecko záleží ne na barvách a plátně, ne na škrábání a natírání, — nýbrž na ceně ideje a koncepce.“

Co je v těch slovech povzbuzení, co vzpružování a utvrzování! A tak Kramskoj činí na mnohých místech. Činí tak i kritikou o druhých; upřímnou chválou druhých a přímými výtkami

jiným nabádá, vzpružuje, utvrzuje Vasiljeva. „My tu žijeme a pracujeme, Šiškin nás prostě v úžas uvádí svou dovedností, po dvou i po třech studiích denně vrhá, a jakých složitých; a úplně je dokončuje. A když je před přírodou (pokusil jsem se několikráte s ním malovat), to přímo ve svém živlu je, tehdy je i smělý i obratný, nezamýšlí se; tehdy všecko ví, jak, co a proč. Ale když třeba něco jiného, to . . . však víte. Myslím, že on je jediný u nás člověk, který zná krajinu učeně, v nejlepším smysle, a toliko zná. Ale nemá těch duševních nervů, které jsou tak vnímavy k hukotu a k hudbě v přírodě a které zvláště jsou činny, ne tehdy, když zabrány jsou formou a kdy oči ji vidí, ale naopak, když živé přírody už není před očima, ale v duši zbyl všeobecný smysl předmětů, jich rozhovorů mezi sebou, a jich skutečný význam v duševním životě člověka, a kdy opravdový umělec pod dojmy přírody vyslovuje své instinkty, myslí skvrnami a tony, a uvádí je do takové zřetelnosti, že třeba je toliko formulovat, aby je pochopili. Ovšem, i Šiškina pochopují: on velmi jasně se vyjadřuje a vyvolává dojem neodvratný; ale co by to bylo, kdyby byla v něm strunka, která mohla by se proměňovat v píseň. Nu, když není, tož není: Šiškin i tak je výborný . . .“ On je — „verstový sloup v rozvoji ruské krajinomalby, toť člověk — škola. Ale živá škola. Ale vždyť po škole nastává život . . .“ Ostatně, vždyť on „dosud ještě nepřestal růsti, a čert ho zná, do kdy on vyroste, a že roste — to nepochybno“. On „stále mládne, t. j. roste“, praví v dalším listě.

Všecko to, čeho se nedostává Šiškinovi, těch duševních nervů, té strunky proměňující se v píseň, všecko to Kramskoj tuší a vyciťuje, neb už vidí u Vasiljeva. „S nejhlubším zájmem slídím za vším, co děje se ve Vaší duši. Vždyť Vy stále jste pro mne otevřeným hudebním nástrojem; nezakrývejte ho, pro Boha, nezakrývejte!“ A jakmile zví z listů Vasiljevových, že samota a odloučenost na Krymě začíná mu být škodliva, že zmáhá se ho tesknota, přecházející někdy až v těžkomyslnost, v chandru, jak jen může, podpírá ho, vztyčuje, sílí, vysvětluje mu vše; posílá mu listy, plné vzpírající se hrdosti a důstojnosti umělecké a lidské, a zahrnuje ho vřelou důvěrností; tehdy přímo mladost vlívá se mu do péra. „Vždyť je-li Vám těžko, a černé myšlenky lezou-li Vám do hlavy, objevuje-li se Vám rub věcí, rub lidských myšlení a jednání, a nepěkné předtuchy jestli neodstupně Vás znepokojují, to já, můj drahý, už dávno otevřenýma očima hledím.

na svět Boží. Spočátku jaksi je velmi těžko, zrovna jako by hrob byl před tebou, ale tam . . . potom přivykneš a už ničeho neočekáváš. Strašno je dozrát do té výše, ve které ocítáš se samoten. Lépe, zdá se, kdybys byl sviní a jenom zvířetem, mlaskal bys si klidně, válel bys se v blátě — teplo, a také společnost by byla. Ssál bys klidně ze svého kusu a záhy vypozoroval bys, u kterého souseda slušno vzíti ještě kus, a tam ještě a ještě, a na konec, dokončiv všecko pozemské, ulehl bys na věky; nesli by před tebou klobouk a kord, ostatní svině doprovázely by tebe jako chytrého člověka, — věru, trudno; ale ku předu, neohlížeje se nazpět! Byli lidé, kterým bylo ještě hůře; ku předu! . . .“ Stálá samota, dlouhotrvající, jest ovšem „nejstrašnější nepřítel umělcův“; ale třeba si uvědomit: „čím více jste člověkem, tím nekonečnější vaše tesknota — toť obecné pravidlo.“ S tím třeba se smířit.

Když pak Vasiljev poslal Kramskému nový obraz, namalovaný pro carevnu na zakázku, a Kramskoj uviděl, jak samotářství a odloučenost Vasiljeva od všeho světa, od všeho hlubšího hovoru působí rušivě i na jeho umění, promluvil rozhodněji. Byl to list náhodou novoroční, 1873 — téměř 6 velkých tiskových stran. Měl také způsobiti nový krok, obrat v životě Vasiljevově. „Kdybyste věděl, co mne bude stát, abych napsal tento list! Ale musí se tak stát. Vždyť Vy sám nechcete nic jiného zvědět, kromě pravdy . . . Uhádl jste patrně — mluvím o obraze, který Vy sám haníte. Já hanět nebudu — to nechať dělají jiní, jimž to dělá potěšení — mně bylo velmi smutno.“ A teď obšírně rozbírá obraz, vytýká jednotlivé chyby a vysvětluje mdlý dojem obrazu Vasiljevovým dlouhým samotářstvím. Třeba přetrhnouti ten úzký a svírající kruh. Ať stojí co stojí, Vasiljev prý musí do ciziny, do Italie, Francie, Španěl, „aby se zachránil pro Rusko. Mluvím to, nijak nezveličuje ani nezmenšuje významu Vasiljeva pro ruské umění. Není u nás krajináře-básníka v pravém smysle toho slova, a může-li kdo a má-li kdo jím být, je to jenom Vasiljev . . .“ A hned na to dodává, jako by zlehka narážel na rostoucí potřeby umělcovy: „Proč, řekněte, myslím-li na Vás, připadají mi na mysl slova Börnea, druha a přítele Heineova, jenž praví, že „běda tomu veřejnému činiteli, u kterého objevily se porcelánové tácky . . . Nečekejte ode mne poučování a morálky: jimi Vás nazbyt nadělí jiní, kteří vám píšou. Můj úkol jest jiný. Čeho mně od Vás třeba? A čím jsem já Vám? Život můj nebyl

by tak bohatý, hrdost má nebyla by tak odůvodněna, kdybych se nebyl v životě s Vámi setkal. Co z toho vyjde, kdo komu bude zavázán — rozsuzovat není naší věcí; ale už jediná možnost vyslovit, co myslíš, čestně a bez zisku zabývati se rozborem jakékoliv opravdu lidské otázky — už to je takový podstatný nález pro člověka v životě, že opravdu to jediné dostačí, abys tu a tam řekl: chvála Bohu — já žiju!"

Nechať ničím nedává se zkrušovati — vyzývá ho dále v témž listě — ani dluhy, ani matkou, ani bratrem. Dluhy časem se zaplatí, a desítiletý bratr? „Nechať jde drahou všech dětí — nechať vrátí se s Vaší matičkou do Petrohradu a chodí do gymnasia... Jakmile člověk povinen vykonat něco v životě, tu nezbývá mu leč říci: „Nemám bratří, nemám matky", jakmile na to došlo. Slova tato byla pověděna od Krista, když ve chvíli, an učil, zvěstovali mu, že matka a bratři přišli a ptají se po něm. Jděte přes ně a kráčejte s Bohem dále. To není krutost — nýbrž neúprosná nevyhnutelnost a rozumnost, jen když příčiny jsou důvodny. Jsou-li ony u Vás, tyto příčiny, — hoďte vším; není-li jich, seďte v Jaltě, v Petrohradě, na Kamčatce a dělejte hlouposti..." To ovšem snadno se napíše... Na stížnosti pak Vasiljevovy, co času mu berou zakázky všední, záclony, plenty, a jak kazí mu náladu, odpovídá skoro přísně: ovšem, že je to nemilé, ale nač prý je bral? A když je musel vzíti, nezbývá než chutě a rychle do práce. Tu není kdy se nad tím zamýšleti. Je to sice trudné, ale tím prý je všecko, co dělá se z přinucení. Těžko prý i kotlety jídat dva měsíce za sebou. Člověk prý $^9/_{10}$ v životě povinen dělat obtížné věci — má proto nežíti? „Jsou ovšem i tací zbabělci, kteří zamotavše se, pouštějí sobě kulku do čela, ale to není žádný vtip, na to stačí i hlupák, a Vy pokuste se zůstat a vykonat něco, nu, a tenkrát zvolám — mistr!" A předkládá mu praktické návrhy, jak dostati se přes všecky dluhy do ciziny. Sám pak vyjednává v Petrohradě a shání podporu pro něho na pobyt v cizině, nedbaje nepříjemností s tím spojených, jež ho často přes míru rozčilovaly.

Brzy na to Vasiljev slibuje, že pošle nový obraz. Kramskoj těší se na něj. „Cítím, jak rostete a rozvíjíte se, jak sílí Vaše mysl, jak na konec určitě formuje se povaha a jak zraje ve Vás člověk. Vždyť přece dvě léta už budou brzy, co píšeme si jenom listy — doba pro Vás veliká, a proměn mnoho mohlo se státi, a já stále týž, poněvadž v mém věku proměna, podobná Vaší, může vzejíti.

toliko v desítiletí. Nevíte, s jakým zájmem a srdečným chvěním očekávám Vaše obrazy (hle prořekl jsem se přec). Ale nemyslete pro Boha, že bych pohlížel na Vás jako zoolog na nějaký zajímavý jev, s cíli vědeckými; nikoliv, cos jiného v mé hlavě. Vy — přímo část mne samého, a část velmi drahá, Váš rozvoj — můj rozvoj, Váš život ozývá se v mém; Vy churavíte, a já nevím, co mám dělat, a ač jsem starší Vás, nebrání mi to doufati, že... mohu být Vaším soudruhem. A tak pošlete jen svůj obraz . . . Cokoliv, jen pošlete. Já jako bych byl přesvědčen, že musím uvidět cos nového, mně ještě neznámého, co vyrostlo za mé nepřítomnosti, příznaky čehož vycifuju v dopisech, ale nevidím očima. Jako bych Vás měl uvidět dorostlým člověkem. Ať Vás neuráží, že jsem Vás nazval mladým — mladost není hřích. Já přímo zahlížím se ve svou vlastní mladost . . . Je to egoism, ale i egoism — cit lidský, a když správně je v člověku rozvit, neškodí nikomu, a naopak, v tomto egoismu leží semena humannosti . . ." Rád by byl, neobyčejně rád, kdyby mohl zároveň s Vasiljevem pracovati. Čím dále, tím více prý vidí, že vlastně o koloritě neměl nejmenšího ponětí. Ze všech malířů v Petrohradu nejkrásněji si s té stránky prý vede Rěpin.

* * *

Slíbený obraz Vasiljevův přišel koncem března 1873 — byl to motiv z Krymu — a Kramskoj klel a klel — desetkrát se všecek vyklnul. A nebylo to v povaze Kramského, aby tak klel. Byl velmi vážný a chtěl býti jmín vážným a byl jím také jmín, takže Šiškin, který v atelieru Kramského pracovával, v jeho přítomnosti neopovážil se zaklnout a neslušně mluvit — „hanba, jak on mluvívá!" podotýká v závorce Kramskoj v listě Vasiljevovi. A tento Kramskoj se rozklnul. Veselé intermezzo. Vasiljev totiž zatloukl obal s obrazem tolika hřebíky, „že bys z kůže vyletěl, proč ony zapadly i na taková místa, kde nijakého užitku nemohou přinésti. Až se zdá, že Vy tam sedíte a zarážíte je s jakousi rozkoší, abyste způsobil skromnému člověku příjemnost očekávání ne tak příjemnou, aby každý si vzpomněl a nezapomínal, že v každém krásném pocitu jest částka jedu. Tu máte místo úvodu" — žertuje. Hned pak o obraze samém píše, že přišlo, co očekával a o čem mu dříve byl psal. Cosi opravdu nového. „Od dřívějšího Vasiljeva nezbylo ničeho, a zatím je to pořád on." Je prý to cosi zcela originalního, beze všeho cizího vlivu, stojícího mimo

všecko nynější hnutí umělecké; není prý to ještě výborné, t. j. ne úplně, místy je to i chybné, ale je to genialní. Ať se nesměje tomu slovu. Ví prý, co mluví, a mluví s velikou odpovědností, před svým i před jeho svědomím. A rozebrav opět obraz obšírně (přes dvě tiskové strany!), zakončuje: „Uviděl jsem, jak se má malovat. Jak se nemá malovat — dávno jsem věděl . . . Toť taková strašná a v úžas uvádějící technika, na horách, v nebi, na borovicích a leckde blíže, že se stydím, co se mně dříve líbilo . . . Pozorujete-li, že ani slovem nemluvím o Vašich barvách? To proto, že jich vůbec na obraze není . . . Přede mnou majestátní zjev přírody, vidím lesy, stromy, vidím oblaka, vidím kameny, a to ne prostě, ale po nich chodí poesie světla, jakási slavnostní tišina, cosi hluboce zádumčivého, tajemného — nu, kdož ze smrtelníků může vidět jakoukoliv barvu, jakýkoliv tón? Za takých podmínek? . . ." A v témž listě ($8^1/_2$ tisk. strany!) dodává: „Váš obraz teď opět pro mne jako by sfinx — hledím dlouho, dlouho, a zdá se, že chápu, a zdá se, že nikoliv. S počátku opět, jako poprvé, cosi mhlivého, skoro mystického, kouzelného, jako by to ani nebyl obraz, nýbrž ve sně jakási symfonie dochází ke sluchu odtamtud, svrchu, ale dole na zemi, kde předměty mají býti reálny, jakýsi strádající a nemocný člověk. Rozhodně nikdy nemohl jsem si představit, že by krajinomalba mohla vyvyzývati takové silné pocity. Ano, dej Bůh, abychom se i uviděli, i pracovali pospolu, t. j. vedle sebe, ve smysle prostém i přeneseném". Obraz tento bude prý mu měřítkem lidí. Jsou prý věci takového druhu, že zpozoruje-li je člověk, značí to, má právo na název člověka; jinak prý zůstává němou tváří . . . Obraz hned koupil Treťjakov. „Musím se přiznati, že je to člověk s jakýmsi opravdu čertovským čichem", diví se a libuje si Kramskoj.

Rád je, že na výstavě londýnské (1872) Vasiljev utržil velikou chválu. „Myslím, že i Vaše nenasytná ctižádost může se aspoň trochu uspokojit, i srdce vlastencovo, které ve Vás předpokládám, zabuší hrdostí za ostatní. Vida, jak načechraně napsáno! (To je asi od toho, že po nocích píšu listy)" — podotýká autokriticky, maje ošklivost ke vší frázovitosti, té pěně, které bývá sklenice plna, až vrchovatě plna, a která, když se vysyčí, zanechává sklenici prázdnu.

Rovněž je rád, že listy Vasiljevovy nabývají čím dále tím lepší a lepší literární formy. Některé výroky z nich, vložené do charakteristiky Vasiljeva ve zmíněném listě redaktoru Alexandrovu,

dosvědčují chválu tu. Jak mluví na př. Vasiljev o poměru svém k přírodě: „A příroda vůkol věčně překrásná, věčně mladá a — chladná! Ostatně ne vždycky má ona tuto poslední vlastnost; vzpomínám si na chvíle, které hluboko se mi vřezaly do paměti, kdy všecek přecházel jsem v modlitbu, v zanícení a v jakési tiché, osvěžující cítění se všemi a se vším na světě. Od nikoho a od ničeho nedostalo se mi takového svatého cítění, takého plného uspokojení, jak od této chladné přírody. Budiž ona blahoslavena, ačkoliv lidé také říkají, že nelze jí připisovat ani cos špatného ani cos dobrého" . . . Podle toho díval se také na krajináře: „Krajinářů bývají dva druhy: první druh pochází z nedochůdčat, z historiků a genristů, nemohoucích zachytit člověka, úkol složitý, a proto vrhají se na něco lehčího, jak se jim zdá: na kameny, stromy, hory atd.; druhý druh — lidé, hledající harmonie, čistoty, svatosti: — tito bezděky stávají se ctiteli přírody, nenacházejíce ničeho plného v člověku, této koruně stvoření.."

Ale přišlo jaro 1873, nastalo už i léto, a od Vasiljeva listů nedocházelo. Kramskoj věděl, proč nedocházely; věděl tu smutnou pravdu. Ale přece prosí ho „pro Boha", „pro Svořitele", ať jen stránečku napíše, co je s ním; píše mu o rozmanitých věcech, o svých pracích, popisuje mu nejpodrobněji svůj letní byt, který si v pěkném místě vyhledal a ve kterém v 1. patře jsou prý dvě překrásné světnice, „takže každý, komu by se zachtělo k nim zajeti, bude mít dosti místa" — dodává, narážeje na Vasiljeva, jako by té smutné pravdy ani nebylo. Také „Společnost k podporování umělců" usnesla se, oč Kramskoj dávno naléhavě žádal, poslati Vasiljeva do ciziny se slušným stipendiem . . . teď, kdy už bylo pozdě. V Jaltě, v malebné a čarovné Jaltě, Vasiljev, ten krásný květ, douvadal . . . Kramskoj věděl to. Už 3. dubna oznamuje Treťjakovu, že dva poslední listy, jež dostal od Vasiljeva, už jsou tak tonem a obsahem neuspořádány, že nenechávají na pochybnostech o duševním jeho rozkladě. A také známý jeden navštívil Vasiljeva a zvěstoval pak Kramskému, že stav nemocného je zcela beznadějný. Tím se stalo, že Kramskoj na dotaz, Treťjakova, má-li poslat Vasiljevovi půjčku 1000 rublů, odpověděl, ač prý by raději neodpovídal, — neposílat; dluhy prý se zaplatí z pozůstalosti umělecké. Ale nemoc se táhla, Vasiljev sotva už péro udržel, ale přece oznámil Kramskému, že čeká Botkina, jenž tam carevnu léčil. Kramskoj jenom z podpisu přesvědčil se, že to Vasiljev mu psal. Tehdy Kramskoj sám požádal Treťjakova

o 1000 r. pro Vasiljeva, požádal zároveň se Šiškinem, a oba zaručili se pracemi svými zaplatit sumu tu, kdyby snad pozůstalé práce Vasiljevovy po zaplacení dluhů na to nestačily. Kramskoj nabídl se své strany portrét Lva Tolstého, jenž v Jasné Poljaně 5 verst toliko vzdálen žil od letního bytu Kramského. Treťjakov na to peníze poslal.

Ještě jeden list napsal Kramskoj Vasiljevovi, ale ten už je samý smutek. Jakoby byl věděl, že je to poslední. „Čím více přemýšlím o našem sblížení, o zvláštnosti našich setkání, o jejich krátkém trvání, o síle dojmu, jejž jsem zažil, a konečně o hlubokém ryse, který jste dovedl provésti v mém životě, tím více se divím a tím méně mohu mluviti o tom . . . Ne nadarmo jsme se setkali . . . a což to já mluvím — já, šedivý a dospělý člověk, otec rodiny a šťastný v rodině, oddávám se takové citlivosti. Nu, aťsi, vy žijete: důkaz pro mou myšlenku, že za osobním žitím člověka, ať by jakkoliv bylo šťastno, začíná neobzírné, bezmezné prostranství žití všelidského v jeho ideï, a že tam jsou zájmy, které dovedou vzrušiti srdce, kromě rodinných radostí a žalostí, žalostmi a radostmi daleko hlubšími, nežli lidé obyčejně myslívají. Zajisté, snadno připustíte, že já, nehledíc na mé osobní štěstí, jakého dej Bůh každému, zůstávám v touž dobu jakoby čímsi udušen, pln jakýchsi starostí a jaksi nešťasten. Vy představujete mně částečku tohoto neobzírného prostranství, na Vás oddýchal si můj mozek, když zamýšlíval jsem se za hranici osobního života; ve Vašem duchu, ve Vašem srdci, ve Vašem nadání viděl jsem, jak dlí pathos vznešeného básníka, a nehledíc na mladost — setkával jsem se se začátky správného řešení všech anebo aspoň mnohých otázek všelidského interessu. Jak vyjádřiti smutek svůj o sudbě našich životů, a co bych dal za to, abych byl všemohoucím! Jak hloupé slovo, a jak často člověk přinucen ho používati!“

Tak psal 10. září.

A za nedlouho oznamuje už Stasovu, že 24. září, z rána, umřel na souchotiny v Jaltě Fedor Alexandrovič Vasiljev, 23letý . .

V listopadě matka Vasiljevova přivezla do Petrohradu jeho uměleckou pozůstalost. Vzbudila podiv. „Jak mnoho on pracoval — hrůza! Jaké kresby, sepiové, akvarely, jaká alba a jaké motivy! Rozhodně ztratili jsme muzikanta“, žaluje Rěpinovi Kramskoj, jenž se Šiškinem a Grigorovičem pořádal pozůstalost tu a také vystavil. Ale už před zahájením výstavy všecko bylo rozprodáno.

Na 7000 r. utrženo. Důkaz prý, že ruské obecenstvo není tak lhostejné, má prý čich; jen když zjeví se talent, který není falešný. A takovým byl Vasiljev.

Krátké bylo přátelství Kramského s ním — snad proto bylo tím krásnější. A snad proto bylo tak nerušeně krásné, že žili vzdáleni od sebe. Myslím však, že ani blízkost nebyla by je otřela. Mezi nimi i v nejbližším styku vždycky by stálo cosi, co by zabránilo otření — duševní noblessa. V jich upřímnosti nebylo nic surového, neřku-li sprostého.

„Pokoj jeho prachu, a budiž světlá památka jeho, jak toho on zasluhuje. Milý hoch, výborný, nepoznali jsme z plna, co v sobě nosil, a mnohé krásné písně on odnesl s sebou, jistotně" — píše Kramskoj Řepinovi do Paříže. (Pokračování.)

Rozhledy politické.

Husův pomník a oslava Husova — Oslava Havlíčkova — Delegace a otázka bosenská — Arcivévoda Otto — Kdy budou nové volby? — Volební dotazník zemského výboru — Třebenice českými — Německá strana pokroková a otec Jahn.

Bubák německého partikularismu — Berlepsch padl, Stumm zvítězil — Evangelický sociální sjezd se konal, ačkoliv křesťanský socialism jest nesmysl — Německý občanský zákon — Doumer-Cochéry, Cochéry-Doumer — Odsouzený Aaron — Volby v Belgii zase hřeb do rakve liberalismu — Petrohradská stávka v nepravý čas — Inter pocula.

Tuším, že Svátek zachoval nám výrok císaře, navštivivšího v mládí Prahu, že si Čechy nelze myslit bez Husa; jistě v celém světě lidé, pokud o Čechách vědí, spojují obraz jejich s představami o Husovi o reformaci. Není tedy divno, že konečně i v Praze chceme míti pomník Husův. A právem, pokud se pomníky hmotné vůbec stavějí. Avšak divné je jistě to protahování a ty spory o místo, kde se pomník má postavit. Akce pro vystavění Husova pomníku vznikla z úmyslu demonstračního; je to smutné svědectví, že teprve hrubý a neoprávněný výrok českého šlechtice přiměl národ t. zv. Husův k tomu, že pomyslil na pomník; takové negativní popudy nebývají u nás vytrvalé a tak tedy docela přirozeně vznikly zbytečné spory o místo, kde se pomník má postavit. Komu neběží při věci o demonstraci, tomu je dosti lhostejno, kde pomník bude stát; hlavní věc je, aby pomník byl krásný, ušlechtilý, aby dal výraz idei Husově a aby stál co nejdříve. Že se na př. na neklidné a okázalé Václ. náměstí nehodí, rozumí se snad samo sebou; tam může stát pomník nějakého jezdce vojevůdce nebo někoho podobného. Velké náměstí by se hodilo; ale zde vzniká kolise se sochou Marianskou. Naše mínění je, že celá akce pomníková nemá tolik vniterní opravdovosti, aby vůdcové její chtěli si místo to proti protestu kruhů katolických vynutit; proto agitaci pro místo to nedůvěřujeme. Podle situace pokládáme původní návrh výboru za nejsprávnější, totiž, aby pomník postaven byl na historicky oprávněném místě, kde by citů katolických urážel co nejméně

a kde by také, jak sluší, v krásném a vhodném okolí a pozadí architektonicky působil. Myslilo se původně na náměstí malé anebo na bethlémské.

Letos oslava Husova, zdá se, byla živější než poslední byla; snad byla také hlubší. Je na čase, aby frasovité řečnování o Husovi ustouplo tiššímu rozjímání a aby příklad reformatorův působil na náš mravní život. Pak teprve bude mít kovový pomník mučedlníkův smysl a význam pravý. Pak se také naleznou konečně ti, kdo postaví Husovi a celé naší reformaci pomník vydáváním jejich spisů a spisů o celé té veliké době. Stejně ovšem žádáme tyto pomníky pro poctivé odpůrce reformace, proto že k uvědomělému ocenění naší minulosti musíme ji poznávat celou. Musíme poznávat světlo a stíny na stranách obou — čas minul, abychom si z reformační doby dělali romantickou báseň, jakou jsme si udělali z doby starší. Těch historických podvrhů a falešných rukopisů máme skutečně již dost.

Totéž řekl bych o oslavě Havlíčka, která se k 29. červenci připravuje. Je tomu teprve 40 let, co Havlíček zemřel, jeho vrstevníci a soudruhové ještě jsou mezi námi a přec Havlíček je dnes, říkám to docela směle, naprosto neznámý. To jest: udělali jsme si z něho a jeho životní práce docela falešný, podvržený a hlavně: nepěkný obraz. Je to k neuvěření, ale je tomu tak. Je to fakt symptomaticky velmi vážný a není mu jiného pravdivého výkladu než-li to, že pořád a pořád žijeme ze dne ke dni, z minuty na minutu. Tím se nám ztrácejí idee našich buditelů a duchovních vůdců a nahrazujeme si je fantomy na rychlo a nahodile konstruovanými. Já prosím, ať lidé jen poněkud vážnější a myslivější uvažují o tom, že Havlíčkovy spisy posud nejsou vydány, že učení jeho posud nebylo vyloženo — neboť několik málo spisků životopisných není výkladem. Já prosím, ať lidé opravdovější uvažují o tom, že stejně o Palackém „otci národa“, nemáme žádného spisu, ba že některé projevy tohoto „otce národa“, jež učinil jazykem německým, česky sotva byly uveřejněny — (teprve tyto dny v knize p. Řezníčka naléza se český překlad prvotního ústavního návrhu Palackého) — a uznáme, že hlubšího opravdovějšího života duchovního mezi námi je málo. Dáme se postrkovati malými událostmi dne — dnes naplňuje naši duši nějaký zákaz sokolského sjezdu, zítra se těšíme z nějakého povolení — v nejhorším případu nalezneme si nějaké nicotné spory . . Jen ve společnosti tak zmalicherněné mohlo se

státi, že Havlíček se nám stal neznámý, cizí, přes to a právě proto, že se jeho jméno na všech stranách bralo nadarmo.

Kde se člověku vnucují myšlénky tak ponuré, přirozeně není chuti, zaznamenávat politické události. O delegacích k tomu, co zaznamenáno minule, není dodatků; nanejvýše chceme upozorniti, že bosenské orgány Kállayovy mladočeské delegaci tentokrát vyslovily dík a uznání velmi podezřelé. Zde je otázka, kterou by naše delegace citelněji mohla zasahnout do politiky t. zv. vyšší; ovšem by to předpokládalo, že by v těchto otázkách strana (tedy ne jednotlivec) měla jistý kurs.

K této „vyšší politice" odkazuje také zpráva, již přinesl „Vaterland", že arcivévoda Otto po nebožtíkovi otci převezme část služby representačních povinností, proto že prý starší bratr, arcivévoda František Ferdinand ještě delší dobu se musí šetřiti.

Parlament se tedy po prázdninách sejde. Vláda svými orgány prohlásila, že na nové volby ještě nepřijde. Zemský výbor český již před tím rozeslal na okresní výbory dotazník o změně volebního řádu sněmovního. Z různých stran a správně bylo poukazováno, aby se té příležitosti užilo a zemskému výboru zaslala odpověď nejen o přímých volbách venkovských, ale odpověď, žádající vůbec podstatnou změnu nespravedlivého řádu volebního.

Konečně zaznamenáváme, že v poslední době se odbývalo několik rolnických sjezdů v Čechách a na Moravě a že se zakládají nové selské jednoty krajové na př. „pro okresy Pardubice, Přelouč a Holice".

V Třebenicích zastupitelství obecní zvoleno české; vítězství to všude přijato s radostí a doufejme, že bude vzorem a příkladem také v obcích jiných.

Naši liberální Němci v Čechách a jinde nátlakem nacionálů přelévají staré víno do nových měchů — z liberalismu má se stát strana „pokroková"; zároveň nacionálové ústy poslance Prade prohlásili, že staví se úplně na národní základ „otce" Jahna — trochu hybnější staroněmectví vždycky ještě je než naše staročešství, když bylo asi na témž stupni úpadku, jako liberální staroněmectví. Ale strany nedají se přerodit slovy.

V Praze, 12. července. *S.*

* * *

Krví a železem zpečetěná jednota německá či vlastně hegemonie pruská utrpěla zase náraz a to na neštěstí právě — v Moskvě. Předseda tamního německého spolku, patrně také politik od džbánku, připil pruskému princi Jindřichovi a jeho družině, což přimělo přítomného, na svou bavorskou samostatnost žárlivého, prince Ludvíka k demonstrativnímu protestu, že knížata německá nejsou družinou, nýbrž spojenci německého císaře. Z toho velké pohoršení v Prusku a velká radost v Bavorsku a politisující pan předseda dostal, co se jakživ nenadál, do knoflíkové dírky pruského červeného orla.

Vilémův deus ex machina, pan Lucanus, zase se objevil na jevišti. Ministr obchodu Berlepsch propuštěn a neslaný, nemastný byrokrat Brefeld jmenován jeho nástupcem. Jest to více než změna v osobách, jest to změna v systému, vlastně důsledek změny již dávno nastalé. S jménem Berlepschovým pojí se ona slibná doba dělnického zákonodárství ochranného, již kdysi císař Vilém tak okázale byl zahájil. Od těch dob se vítr úplně obrátil. Tam, kde vláda opírá se o konservativní junkry a manšestrovské národní liberály a kde prvním ministrem a našeptavačem vladaře jest vykořisťovatel Stumm, tam není pro sociálního reformátora místa. A proto Berlepsch musil jíti.

Avšak idea tím není pochována. V samém zápětí výroku Vilémova, že křesťanský socialism jest nesmyslem, konán četně navštívený evangelický sociální sjezd v Stuttgartě s pečlivým a důkladným programem za čestného předsednictví slavného Adolfa Wagnera.

Německý říšský sněm rozřešiti má veliké dílo zákonodárné civilního zákona. Na čem komise a výbory pracovaly celá desetiletí, má se v plenu promrskati v několika nedělích. Tak tomu aspoň chce vláda a spojení konservativci s liberály, kteří se obávají, že ostatní strany prosadí své návrhy na pokrokovější reformy. Také Alsasko konečně poněkud si oddechlo zbaveno byvši výjimečného zákona tiskového.

Zajímavé prohlášení učinil pruský ministr spravedlnosti, oznámiv, že připustí jmenování židovských soudců jen dle poměru židovského obyvatelstva.

Také ministerstvo Mélinovo nevyhnulo se reformě berní, kterou členové nynější vlády za Bourgeoise prohlašovali za „socialistickou“. Ale úlohy se obrátily. Na křesle ministra finančního sedí nyní Cochéry, jenž kdysi jako oposičník hřímal proti ministru

Doumerovi a na oposiční tribuně kritisuje nyní nemilosrdně Doumer vládní předlohu Cochéryovu.

Arton, vlastně žid Aaron z Alsas, konečně odsouzen a tím neblahá aféra panamská snad již definitivně skončena. Neboť na Herze má francouzská spravedlnosť patrně krátké ruce, ten stůně „smrtelně“ dál.

V Anglii v Grenwichu slavili Gobdenisté 50leté jubileum odstranění cel obilních.

V Belgii nadešly opět nové volby do parlamentu a zajímavé jest letošní seskupení stran na klerikály, liberály, socialisty a křesťanské sociály. Pokud znám jest výsledek prvních voleb, získali značný počet socialisté, naproti tomuto liberálové opět utrpěli ztráty. Přirozený úpadek liberalismu tam, kde spravedlivé volební právo dochází výrazu. V samém Bruselu odevzdáno v první den volební 88.000 hlasů klerikálních, 71.000 socialistických, 40.000 liberálních. Liberálové se ovšem těší, že při užších volbách půjdou socialisté s nimi. Při nepřátelském poměru liberalismu k socialismu si to tito dobře rozmyslí. Vždyť nedávno ještě prohlásil Deschanel ve francouzské sněmovně, že jakožto pravý syn francouzský revoluce jest rozhodným odpůrcem kolektivismu.

Nádherné slavnosti korunovační na Rusi ukončeny byly nejen děsnou katastrofou chodyňskou, nýbrž i obrovskou stávkou dělnictva petrohradského, která vládním kruhům v nynější době přišla ovšem velmi nevhod. Tam kde již i ruský lid, postrádající naprosto práva koaličního, neleká se Sibiře a odhodlá se stávkovat, jsou zajisté poměry truchlivé. A s druhé strany patrno, že socialní demokracie nestane ani před samým samodržebným hosudarstvem.

Černohorský Mikuláš na návštěvě své v Bělehradě vzletně připíjel si s králem Alexandrem na jihoslovanskou vzájemnost, takže v tom někteří vidí již slibný počátek balkánské federace. Kéž jen krásná slova nezůstanou krásnými slovy.

V Praze, 9. července 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Akce ve prospěch lokálních drah a nucená společenstva železniční — Znamenité opravení berní reformy přímých daní od sněmovny panské — Veřejnost seznamů o dani výdělkové a o důchodech daně osobní škrtnuta — Výtečná činnost naší sněmovny lordů při sdělávání zákonů, její „rychlá práce" a její „opravování" nepohodlných zákonů — Polské projevy souhlasu o tom a jich ozev u nás. — Těžké jednání s rakouskouherskou bankou — Konečná náprava měny, její snadně možné provedení nyní; cena peněz není pouze odvislá od obchodu zahraničného — Pokárání severozápadní dráhy vládou.

Říšská rada přijala zákon o lokálních drahách, kterým se má zajistiti celá řada tratí hlavně v Čechách a na Moravě; ale tyto projekty po většině zůstávají prozatím na papíře a nelze pravidelně sehnati od sousedících obcí, statkářů a továren potřebný kapitál ke stavbě velmi důležité a užitečné dráhy. Věc ta je velmi přirozená, sobečtí jednotlivci čekají, až druzí jich sousedé seberou potřebné peníze, aby zadarmo mohli používati přemnohých výhod jim zadarmo připadajících. Je přirozeno, že i ti, kteří by jinak byli ochotni přinésti oběť přiměřenou, ohlížejí se na to, zdali mají svými příspěvky obohacovati ty, kteří nechtí přispěti ničím. V té příčině bude pouze jediná náprava nepochybná, když se zřídí nucená společenstva železniční na způsob známých už vodních družstev k regulování vod a k meliorování pozemků sousedních.

* *
*

Poslanecká sněmovna říšské rady projednala a přijala konečně předlohu o reformě přímých daní. Ale předlohy ty nestanou se přece ještě zákonem, protože panská sněmovna uznala odložiti rokování o nich až do podzimního zasedání.

Zatím berní výbor panské sněmovny je již se zprávou o předlohách těch úplně hotov a doporučuje jich přijetí šmahem tak. jak se o nich usnesla poslanecká sněmovna pouze s jedinou změnou, která však má dalekosáhlý význam, jelikož ohrožuje velmi povážlivě výnos osobní daně důchodové a zároveň hledí usnadniti boháčům hromadné zatajování důchodů.

Jedná se o veřejnost daně výdělkové a zvláště osobní daně důchodové. Ve Steinbachových předlohách bylo ustanovení, které náramně bolelo všecky velké prebendáře, totiž aby jak o dain

výdělkové tak také o důchodech jednoho každého podrobeného osobní dani důchodové (každého kdo by měl přes 600 zl. čistého ročního důchodu) byly vedeny seznamy, do nichž by volno bylo nahlédnouti každému, jenž by si toho přál. Ustanovení ta sledovala patrně ten účel, aby zatajování pravdy nebylo tak snadno možné, zejména aby se křiklavě nesprávná udání nemohla hromadně vyskytovati. Veřejnost měla o to dbáti, aby stát lživě nebyl zkrácen o spravedlivý důchod i aby se nová daň nestala zřídlem útisků pro občanstvo nezámožné, které nemůže utajiti svých důchodů, kdežto by oni, kteří mají velmi různé a bohaté zdroje výtěžků snadno mohli uklouznouti, jelikož by tu nebylo nižádné pořádné kontrolly jich udání. — Ale již v berním výboru poslanecké sněmovny nelíbila se ustanovení o veřejnosti rejstříků daňových a zmírněna byla v ten smysl, že do seznamů těch smějí nahlížeti poplatníci sami a to jen 14 dní po zhotovení rejstříků těch. Tím již značně přístup veřejnosti stížen. Ale přes to okleštění v berním výboru prošla veřejnost rejstříků v poslanecké sněmovně pouze na důtklivé hrozby opposice, která byla odhodlána následkem toho celou reformu berní naprosto zmařiti ještě v třetím čtení, když usnese se tajnost řízení daňového. To rozhodlo sice pro veřejnost, ale vedle toho přijato do zákona ustanovení, že bude každý přísně trestán, kdo by k jakýmkoli účelům soukromým tohoto materialu úředního zneužiti chtěl.

Panská sněmovna však nemíní ani takto omezenou veřejnost daně výdělkové a rejstříků o důchodech jednotlivých naprosto připustiti a její berní výbor usnesl se, že cokoli odhadní a rozvrhovací kommisse berní zjistí, musí zůstati přísným úředním tajemstvím, jehož vyzrazení se musí velmi těžce a důtklivě trestati. A vláda přivoluje k takovému znetvoření celého zákona, nenamítá nikterak, že je tím ohrožen co nejhůře výtěžek nejdůležitější daně v budoucnosti, osobní daně důchodové, ba slibuje, že změnu výborem panské sněmovny navrhovanou prosadí také ve sněmovně poslanecké.

Nedivíme se velmožům, sedícím v cislajtanském domě lordů, že jim je proti mysli veřejnost toho, jakých kdo požívá velkých důchodů. Pro mnohého by uveřejnění všech možných zřídel a pramenů, z nichž sbírá se veletok jeho nejrůznějších požitků, mohlo býti přímou žalobou na veřejnost danou. Jsou mnozí mocní tohoto světa, kteří by nedovedli pověděti, odkud že nabyli tak obrovských důchodů, jsou zase také mnozí, pro něž by opět

dle pravdy doznané zdroje důchodové ukázaly obecenstvu, že nejsou takovými velmoži, za jaké je dosud všichni považovali. Jiným zase by nepohodlná byla myšlénka, že by se našli lidé, kteří by uvažovali: „proč já musím mříti hlady při největším napjetí svých sil, když můj zaměstnavatel požívá důchodů, že by z nich na tisíce rodin mohlo býti pohodlně živo?“ Ty a podobné úvahy tanuly asi našim lordům na mysli, když rozhodli se škrtnouti všecku veřejnost při vyměřování daně a ohradili po případě nepravdivá i nepohodlná udání jakákoli pevnou zdí nejpřísnějšího úředního tajemství. Divnější je však stanovisko vlády, která takto vědomě se odhodlala poškozovati důchody státní pokladny, aby odstranila trochu nepohodlí pro velké pány.

* * *

Naše panská sněmovna je opravdu výtečný sbor na dělání zákonů. Scházívá se zřídka kdy, opravdové větší rokování v ní je vzácností opravdu sváteční; předlohy, které sněmovna poslanců projednávala týdny a měsíce, potřebují ve sněmovně našich lordů po případě jen asi stejný počet minut, kolik hodin, ba kolik sezení jim věnovala sněmovna poslanecká. Tak na př. v posledním sezení panské sněmovny před odročením říšské rady bylo projednáno celkem 13 různých zákonných předloh — druhdy velmi objemných — a to v sedění asi dvouhodinovém. Člověk se bezděky ptá: „Bylo možná za tu krátkou dobu ony zákonné předlohy pouze co nejrychleji přečísti?“ A byly mezi předlohami těmi mnohé, o kterých se dalo přece aspoň nějaké slovo, nějaká úvaha prosloviti! Tak se panská sněmovna sama degradovala na pouhý hlasovací sbor. Ale velikou důležitost má v našem parlamentárním životě přece jen: Když v poslanecké sněmovně se přitrefí nějaký malheur buď vládě nebo vlivuplným kruhům jiným, že určitý zákon byl přijat s nějakou změnou nebo s některou vsuvkou, která bolí, která je nepohodlná a vzbuzuje živý odpor u zmíněných mocných činitelů, je tu pohotově hned panská sněmovna, aby takovou ránu zacelila, aby pomohla napraviti, co všetečně poslanecká sněmovna pokazila! Předloha putuje opravená, pěkně uhlazená, aby nedotýkala se těch, jichž dotýkati se je neslušno a opovážlivostí těžce nesenou, a poslanecké sněmovně nezbývá leč buď přisvědčiti k oné nápravě, kterou dům lordů provedl, nebo vůbec hoditi pod stůl celý návrh, pokud není již pak nikomu vhod. Tak stala se panská sněmovna

velmi důležitým ústavem pro napravování „pochybeně přijatých“ a „špatně vyřízených“ předloh od poslanecké sněmovny.

* * *

Není divu, že tento způsob oprav, provedených na zákonech panskou sněmovnou, líbí se náramně listům zastupujícím polské poselstvo na radě říšské. Zajímavější je, jakými šprýmovnými slovy to dovedou podati svým čtenářům. Panská sněmovna prý jedině dovede hájiti „zájmů poplatnictva proti vládě a jejím fiskalním choutkám“. Lordové měli prý tu smělost, že se opřeli drzému útoku vedenému na kapsy „ubohého“ poplatnictva a vláda „ustrašená“ těmito rozhorlenými pány, povolila. Tak prý sněmovna panská objevila se pravým zástupcem poplatného lidu, kdežto sněmovna poslanecká přitakovala prý vládě k novým nebývalým obtížením zrovna jako sbor povolných hofrátů. Že velkomožné panstvo polské může takovýmto líčením obluzovati své obecenstvo opozdilé, to nemusí nám býti nápadným; za to je velmi povážlivým znamením doby, když tentýž výlev pohodlně se přejme do sloupců našich vážných konservativních listů českých bez poznámky, ba s přímým výrazem nejupřímnějšího souhlasu. Od které doby asi příslušníci národa českého by měli příčinu tajiti se svými důchody, či nejsou důchody ty jasně zřetelny ostražitým zrakům naší finanční správy? Za to u Němců (arci vedle toho také u našich aristokratů) najde se houf lidí, kterým by veřejná známost jich důchodů byla na nejvýše nepohodlna a kteří pěkné summy daní ročně uspoří tím, že zůstanou jimi udané důchody „přísným úředním tajemstvím“.

* * *

Rakouskouherská banka podala konečně své návrhy v příčině obnovení bankovního privilegia. Vlády žádaly, aby co přebude přes 40%ní dividendu zisku rozdělilo se na polovici mezi říši a banku, dále, aby kursovní zisk 13½ mill. zl., jehož nabyla banka na svém zlatém podkladu pouhým zavedením korunové měny, odečetl se od 80 millionové půjčky (nyní něco přes 76 mill.), kterou banka kdysi poskytla státu, i aby část dluhu toho pouze bance se splatila hned, zbytek v jistých lhůtách, kromě toho, aby banka ze svého zisku především postoupila každoročně říši 1 mill. zl. za propůjčení privileje. Na všecky požadavky ty odpověděla správní rada cedulového ústavu odmítavě, chce, aby se jí dluh 76millionový oplatil hned hotově, 13½ mill. zl. kursovního zisku

nemíní postoupiti státu, nýbrž hodlá ho upotřebiti ke splacení části akciového kapitálu, o zisk se má děliti s říší na polovici teprve od dividendy 5%ní a za propůjčení privilegia by za jistých okolností byla ochotna z čistého zisku postoupiti pouze ½ mill. zl. ročně. Vedle toho míní zisk vypočítávati trochu jinak nežli dosud, tak aby akcionáři z něho co možná nejméně byli nuceni postoupiti státu.

Rozdíl je velmi značný, činí bezmála 1½ mill. zl. ročně, ne-li více a banka míní houževnatě hájiti domnělých svých práv. Arciť znamená 1½ mill. zl. o 2% dividendy více, když se počítá, že se zmenší kapitál akciový na 75 mill. zl. Pro stát rovněž tak není summa 1½ mill. zl. ročně důchodem, jenž by se mohl snadně pohřešovati. Jak se při této situaci dovedou vlády s bankou hladce smluviti, toho věru je těžko se domysliti. Tak vyrovnání rakousko-uherské ve všech směrech uvázlo, a poněvadž je již nepříliš daleká doba, kdy staré úmluvy pozbudou platnosti, mohly by rozhodující moci v našem soustátí již silně se znepokojovati z budoucích věcí. Přimysleme si k tomu smlouvající se parlamenty v obou polovicích říše a snadno pochopíme, kterak důmyslné ústavní dílo podařilo se vynajíti v osudný rok 1867, kdy zrodila se dualistická rakousko-uherská monarchie.

* * *

Prodlužovaným jednáním o bankovní privilegium odkládá se zároveň konečné upravení naší měny. Ale právě v tomto okamžiku bylo by zrovna hračkou přejíti k placení hotovým zlatem a k opravdově ustálené kovové měně. Na vídeňském trhu peněžním mince cizích států klesly již vesměs pod zákonnou sazbu a naše měna se tak značně polepšila, že nejen agio na korunové mince zlaté zmizelo, nýbrž pozorovati již značný přítok zlata z ciziny k nám, způsobený klesáním ceny zlatých mincí, pokud se vyjadřuje cena ta našimi penězi. Tak bance rakousko-uherské podařilo se velmi výhodně skoupiti téměř za 15 mill. zl. směnek splatných v cizích penězích zlatých za své vydané bankovky (hlavně v anglických librách), kterými může rozhojniti svůj kovový poklad (kovový poklad její následkem toho již nyní více než o 10 mill. zl. vystoupl). — Ačkoli takto bylo hojně cizích směnek (devis) skoupeno na trhu, nestoupla proto přece jejich cena, ba právě nyní již tak klesla cena zlata, že se vyplácí cedulové bance kupovati je za zákonitou sazbu (1 *kg* ryzího zlata za 1638 zl. r. m. v bankovkách).

Arci tato situace nemůže potrvati stále: Opětnými koupěmi zlata za bankovky uvede se nadbytečné množství papírových peněz v oběh a nepostará-li se náš cedulový ústav o to, aby na druhé straně tento rozhojněný oběh peněz se uskrovnil dle potřeb obchodu, musí to míti za následek pozdější opětné klesání naší měny a objevení se agia na korunové mince. Neboť banka není povinna jednou vydané bankovky (za které si nakoupí zlata), směňovati později za zlato a tedy při přebytečném oběhu papírových a jiných peněz (stříbrných a různých drobných mincí) nebude se moci projeviti nadbytek kolujících prostředků směnných jinak nežli klesáním jich hodnoty. Banka rakousko-uherská má to úplně v moci, aby měnu naši zase pohoršila, jelikož není dosud předpisu zákonného, který by ji donucoval, aby sama vydávala zlato za tu cenu ze svého kovového pokladu, za kterou je nyní nakupuje, nýbrž může je později prodávati za jakoukoli cenu vyšší, jak právě se ustálí na burse.

Je nápadné při tomto proudu zlata deroucím se k nám, že zrovna letos za prvých pět měsíců převládá v našem zahraničném obchodu dovoz nad vývozem do ciziny a že tedy se bilance našeho obchodu opět značně pohoršila (za měsíc květen pozorovati však již v té příčině nenáhlý obrat). Stálé zhoršování bilance našeho zahraničného obchodu pozorované velmi patrně již více než ode dvou let je tedy současné se stálým lepšením našich peněz. To je přímo proti vyslovenému prorokování a očekávání těch, kteří se domnívají, že cena peněz v určité zemi je pouze a hlavně podmíněna stavem zahraničního obchodu a že život styků obchodních uvnitř země nemá v té příčině příliš značného dosahu. Náhledy o výlučném téměř vlivu bilance obchodu zahraničního na cenu peněz v jisté říši, jsou však očividně příliš jednostranné a nedají se nikterak vědecky obrániti: bude zajisté cena peněz odvislá ode všech styků obchodních, výrobních a vůbec těch, kterými se směna statků sprostředkuje a zajisté více ode směn uvnitř říše nežli ode směn se státy cizími, když opravdu obchod uvnitř říše provozovaný má značnou převahu nad obchodem zahraničným. Cena peněz řídí se pak dle toho, v jakém poměru je množství jich kolující ke množství směn, které nezbytno je jimi sprostředkovati. Bude tedy cena peněz odvislá nejen od jich množství absolutního a od čilosti obchodů a výroby, nýbrž zároveň od různých zařízení na usnadnění směny statků zavedených, jako jsou na př. různá girová a clearingová zařízení bankovní.

Že nápadné a přílišné rozhojnění prostředků směnných nad cítěnou potřebu musí vésti ke zhoršení jich ceny, toho nejlepším dokladem je počínání banky rakousko-uherské r. 1892, kdy za skoupené zlato vydala za necelé čtvrtletí v oběh přes 40 mill. zl. bankovek. Akce ta podporována byla vydáváním stříbrných korun a jiných drobných mincí a uváděním stříbrných zlatníků v oběh, aniž za to byly staré mince z oběhu vzaty. Ačkoli právě v tu dobu naše bilance obchodní vůči cizině vykazovala značný přebytek vývozu nad dovoz (až 170 mill. zl.), přece naše peníze papírové v krátké době tak poklesly v ceně, že dostoupilo agio na zlaté mince korunové až 7%. Od té doby však, co agio se ponenáhlu vytrácelo, stoupal stále dovoz k nám a klesal vývoz, až konečně se nyní přiváží více zboží do naší říše nežli se z ní vyváží.

Tvrzení jakoby pohyb tento, neočekávaný nikterak od umíněných téměr fanatických zastanců výlučné závislosti ceny peněz na obchodu zahraničním, dal se vysvětliti s jich stanoviska opačným stěhováním našich cenných papírů do ciziny nebo z ciziny opět k nám, je přímo směšnou výmluvou z nouze, jelikož o tomto pohybu cenných papírů určitého nikdo nic neví a mohl by se zrovna tak právem tvrditi opak toho, co oni zastanci uvádějí. Pravda jednoduchá a snadno pochopitelná je ta, že jak obchod zahraničný tak obchod vnitřní a výrobní poměry v říši samé mají vliv na cenu peněz a po případě nepoměrně větší nežli obchodní styky s cizinou.

* * *

Severozápadní dráha rozdělovala letos dividendu zrovna takovou jako loni ale mohla tak učiniti pouze použitím nastřádaného za delší léta reservního fondu, který prostě zařadila mezi běžné příjmy roku minulého. Toto nesprávné počínání pokárala velmi důrazně vláda a na prosbu dráhy sice nezrušila ustanovení o rozdělování dividendy, ale nařídila, aby se z výtěžku roku letošního opět reservní fond doplnil, oč byl zkrácen loni, po případě aby byl ještě znovu dotován. Této zhoršené situace dráhy může vláda při dalším sestátňovacím jednání velmi výhodně použiti a je věcí náramně lehoučkou docíliti nyní daleko příznivější úmluvy o nabytí velmi důležitých tratí dráhy severozápadní.

V Praze, 10. července 1896. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Pracovní program zemského výboru — Cestovní stipendia a odborné přednášky pro maloživnostníky, ale málo péče o dorost a jeho vzdělavatele — Organisace obchodního školství v Čechách a co se vše od ní očekává — Hospodářský antisemitismus a svůj k svému — Vlastenecká liga v Uhrách — Agrární anketa zemská — V čí rukou je odbyt produktů zemědělských — Opět nová šetření spolku pro sociální politiku: kočovní živnosti — Jubileum volné tržby v Anglii.

Letošního roku zemský výbor království Českého jako by chtěl rázem dohoniti to, co v podporování průmyslu a obchodu v Čechách dosud bylo opomíjeno. Udělují se zápůjčky nebo subvence na opatřování strojů živnostenským družstvům, na zemská cestovní stipendia odebírá se řada živnostníků k prohlídce průmyslových výstav v Berlíně, Drážďanech a Norimberce, konají se šetření o školách pokračovacích a řemeslnických, o školách obchodních, o průmyslových výstavách a museích, o kočovném vyučování průmyslovém, o zřízení zemské rady živnostenské atd. a má se, pokud možná, do podzimu přichystati kabát zemský pro haldu oborů, o které zákonodárný pluh ani zemský ani říšský dosud nezavadil.

Rozběh tedy obrovský, ale úspěch a výsledek nebude asi valný. Byla-li dosavadní dotace zemská na opatřování strojů pouhým zbytečným opakováním a napodobením akce státní, jíž umožnila soustřediti se nyní více na země mimočeské, hledá letošní pokračování její pomoc v tom, vidí-li starší, novotám už nepřístupný živnostník za drahé peníze na výstavě v cizině na dva. tři dni to, co při lepším prohlédnutí by zcela dobře a snad lépe co den mohl viděti v museích, školních sbírkách a výkladních skříních uměleckých závodů svého bydliště a co snad při sebe lepší vůli nedovede napodobiti, nemaje ani vzdělání ani kapitálu potřebného, aby zkušenosti a dovednost svou mohl zužitkovati, A pak se uspořádá jednou, dvakrát za rok „odborná“ přednáška

o účetnictví, o invalidním pojišťování a pod. — a živnostnictvo bude zachráněno!

Neodebírá-li se náš dorost do ciziny, aby delším pobytem osvojil si tam technické pokroky a kupecké obratnosti pro budoucí potřebu doma a nepořádají-li se celé kursy a cykly přednášek s demonstracemi vzorků, s praktickými návody, s prohlížením dílen a pod., neposkytne-li se snaživé části živnostnictva úvěr tak levný, jakého požívá velký kapitál a nebude-li se podporovati tvoření organisací odbytových, krátké pobyty na výstavách cizozemských a ojedinělé přednášky rozhodně minou se s cílem a z výroby, poskytnutím stroje zlevněné, bude namnoze kořistiti překupník.

A s nejdůležitějším pořád ještě se váhá: dosud spějí po denní namáhavé práci udření učňové ve valné části do našich večerních škol pokračovacích, dosud nevědí si učitelé rady, čemu učiti zejména žáky pokročilejší, aby jim v budoucím odborném životě skutečně prospělo, dosud je odborný výcvik dorostu skoro výhradně ponecháván mistrům, kteří dnes už vyrábějí jen jednotlivé předměty dřívějšího oboru svého řemesla nebo dokonce jen jednotlivé části těchto předmětů a kteří v něm hledají spíše děvečku nebo levného pracovníka pro jisté nejjednodušší manipulace výrobní!

Také obchodní školství má se organisovati zemí. Podivno, jak přepjaté kladou se v organisaci tu naděje a jaké výtky činí se dosavadním školám obchodním. Žádá se, aby škola vpravila posluchači netoliko potřebné kvantum odborných vědomostí obchodních a znalostí jazykových, aby snad i přiučila ho vytrvalosti a solidnosti v práci, nýbrž aby vlila do něho i ducha kupeckého, podnikavosti a bystrosti, aby naučila ho jednati s lidmi, vyhledávati vhodné pro sebe zboží a vhodné pro ně odbytiště, vystihovati konjunktury, zkrátka vlastnostem, kterých obchodník, nejsou-li mu vrozeny, jenom praxí nabyti může.

Ukazuje se na školy německé, francouzské, švýcarské, ale zapomíná se na materiál žákovský, rozdílný ne co do nadání studijního, ale co do talentovanosti obchodnické, které nemá žák ve škole třebas nejpilnější. A tak přicházejí odchovanci našich obchodních akademií do písáren bank, spořitelen, akciových továren, k železnici, poště atd. právě z téhož byrokratického rysu našeho charakteru národního, který nechává jediné syny našich velkoobchodníků a továrníků sloužiti za roční plat rovnající se

týdennímu výdělku otců u úřadů v Čechách nebo Bosně a vdává dcery za pospas potřebným poručíkům od dragounů.

Organisuje se u nás v poslední době určitěji hospodářský antisemitismus; zakládají se spolky, sympatické projevy vyskytují se v časopisech, „svým k svému“ rozumí se Čech a křesťan. Ale heslo toto jest jednostranné a předpokládá doplnění výchovou výrobců a obchodníků, bez které na dlouho nedalo by se prováděti a které je potřebí jak co do podnikavosti a obezřelosti, tak co do solidnosti. Přemnozí našinci se domnívají, že „svým k svému“ nabývají monopolu, třeba špatné zboží odběratelstvu draho prodávali, jen když snad nešidí je tak, jak je podle jejich názoru šidil žid. Není pravda; i mezi židy jsou obchodníci solidní a velmi solidní a nelze vůbec jednu špatnost vytlačovati druhou.

„Svůj k svému“ vychází v druhém vydání i v Uhrách. Utvořila se „vlastenecká liga“, která chce zákonnou celní jednotu s Předlitavskem, ale zároveň dobrovolnou celní čáru národní „v srdci každého Uhra“. Již nyní berou Uhři od nás jen to, co bráti musejí, vládní výnosy doporučují a ve známost uvádějí každou novou továrnu, obce, dráhy, akciové společnosti povinny jsou uhrazovati potřebu svoji od podniků domácích, a náš průmysl, který shodě s Uhry a odbytu svých výrobků v Uhrách obětoval své zájmy na Balkáně, vidí se vytlačovánu i z těch posic, které se mu doslovným zněním celního a obchodního svazku rakouskouherského zdály zabezpečeny.

Dle usnesení českého sněmu má býti svolána zemská agrární anketa, aby vyšetřila stav rolnictví v Čechách, příčiny krise zemědělské a prostředky k jejímu odstranění. Vyšetřování provede zemědělská rada ve spojení s hospodářskými společnostmi, českou i německou, skrze zvláštní komisaře a místní znalce v jednotlivých soudních okresích. Nehledíc k obecným příčinám krise, jest u nás příčinou špatného stavu rolnictva též nedostatek organisace odbytu plodin zemědělských. Obchod s obilím, dobytkem, senem, vejci, peřím, ovocem atd., je úplně v rukou nenárodních a nerolnických, zadlužený sedlák prodá úrodu za cenu, jakou mu jediný možný odběratel jeho na vesnici nabídne, chovu dobytka žírného, zpracování mléka, ovoce atd. věnuje se pozornost pramalá, z průmyslových rostlin zná se jen cukrovka. A ve všem odbytu svém závisí rolník na živlech nerolnických, a stará-li se zákon o to, aby vznikly organisace nejen stavovské, nýbrž zároveň i výrobní, odbytní a úvěrní nuceným způsobem, když k nim rolnictvo z dobré

vůle nedospělo, protestuje se proti tomu v zájmu svobody, té svobody, která je uvádí v područí kapitalismu, ve dluhy a exekuce.

Čilý spolek pro sociální politiku dokončuje svá šetření o poměrech maloživnostenských, podniká nová vyšetřování o významu a provozování živností kočovných. Hodlá podati monografická líčení osad, z nichž kočovní živnostníci pocházejí, jakož i jednotlivých odvětví živností kočovných (brusiči, klempíři, kováři, košíkáři, řezbáři, pláteníci, potulní prodavači semen, zelenin, dobytka, majitelé kočovných skladů, herci, artisté, majitelé výherních bud atp.). Také existenční základy maloobchodů v rozličných krajích německých mají býti co nejpřesněji zjištěny komisí, obchodními komorami německými zřízenou. A u nás?

Dne 27. června t. r. bylo tomu právě padesát let, co odstraněna byla obilní cla a zahájeno období svobodné tržby v Anglii. Po více než sedmiletém boji, v němž byla vůdcem Anti-Cornlaw-League, byl 9. února 1846 návrh ministerstva Peelova na odstranění cel obilních vzat v poradu dolní sněmovnou, dvanáct dní bylo rokováno způsobem, který co do výmluvnosti, obšírnosti a prudkosti sotva má rovného v parlamentárních dějinách kteréhokoliv národa. Při konečném hlasování dne 16. května zvítězil Peel 329 proti 228 hlasy. V horní sněmovně předloha za vůdcovství Wellingtonova prošla dosti hladce a dne 27. června padla obilní cla anglická až na nepatrnou dávku přístavní, která odstraněna byla teprv v letech 60tých. *S.*

Rozhledy sociální.

Sprostředkování práce a služeb u nás — Městské poptavárny v Německu — Pokus o vládní statistiku sprostředkovatelství v Rakousku za přispění komor obchodních a organisací dělnických — Česká sociální demokracie v nemilosti vídeňského vedení — Povinnost naší inteligence — Německé dělnictvo pro české soudruhy u německých továrníků? — Jubilejní nadace pro lidové byty a dobročinná zařízení ve Vídni — Oč se zajímá pražské obecenstvo — Nový občanský zákon v Německu — Evangelicko-sociální kongres ve Stuttgartě — Dělnická stávka v Petrohradě.

Racionelní sprostředkování práce a služeb jest v moderním hospodářství národním snad nejúčinnějším prostředkem k odstranění bezdělnosti, která jako příšerný stín věší se na paty platného řádu hospodářského, provází skoro každý pokrok technický, vrhá miliony ročně v náruč smrti, zločinu a nemravnosti. Dobrá organisace sprostředkovatelství byla by tudíž znamenitým kusem reformy sociální a ačkoliv by ani příkrosti dosavadních řádů neodstranila a podle okolností snad i zaměstnavatelům naproti dělnictvu napomáhala, přece by v první řadě nesmírně prospěla dělnictvu samému, osvobozujíc je od nemilosrdného vyssávání ústavy soukromými, zbavujíc je trapné a ponižující nezbytnosti blouditi od jedněch továrních dveří ke druhým a vydávati se často potupnému názvu tuláka a poběhlice.

Zejména obce, kterým uložena jest zákonem povinnost okamžitého zaopatření a podpory chudých nezaměstnanců, mají největší zájem na zřízení způsobilých poptaváren, nežádáme-li na státu samém, aby po příkladě Australie pečoval o řádné sprostředkování práce právě tak, jako stará se o sprostředkování zpráv poštou a telegrafem. V Německu, kde obcím povinnost zřizovati poptavárny v některých státech (v Prusku 1894) vládou přímo byla uložena, existuje nyní již na 50 poptaváren městských, stojících pod správou z polovice dělníků, z polovice zaměstnatelů pod předsednictvím nestranné osobnosti, a provádějících sprostředkování služeb buď úplně bezplatně aneb výjimkou za malé zápisné.

V Rakousku poslanecká sněmovna již při jednání o rozpočtu na rok 1895 vyzvala resolucí vládu, aby konala šetření o nynějším stavu sprostředkování práce v Rakousku a uvážila, kterých kroků bylo by se chopiti, aby se vyplnily mezery v nynějším systému sprostředkování práce. Jakožto cíl bylo odporučeno zjednati takové sprostředkování práce, které by každému práci hledajícímu co možná bezplatně bylo přístupno a k udržení důvěry u zaměstnavatelů i zaměstnaných působilo.

Vláda zavedla na toto vyzvání studia o sprostředkovatelských zařízeních v cizině a hledí nabyti přehled dosavadních zařízení domácích, rozlišujíc přesně mezi živnostenskými poptavárnami podnikatelů soukromých s jedné a mezi poptavárnami spolků, společenstev, obcí, klášterů, donucovacích pracoven atd. s druhé strany. Statistika tato, k níž ministerstvo užívá součinnosti obchodních komor i dělnické komise odborové a organisace katolických jednot tovaryšských, má se provésti ještě letos, bude se však již napřesrok opakovati, jakož vůbec má se zjednati neustálá spolehlivá statistika činnosti ústavů pro sprostředkování práce.

Není ovšem dosud zřejmo, zdali vláda hodlá sprostředkovatelství práce soustřediti ve správu státní či zemskou nebo obecní, společenstevní atd. za dozoru státního, ale zdá se blížiti již doba, kdy chuďas v nejtrudnějších dobách svého na náhodě závislého života nebude zůstavován na pospas vyděračným kancelářím připravujícím jej o poslední mozolný groš, o poslední šat s těla, anebo dokonce i — jsou příklady — o mravní zachovalost.

Třináct delegátů, kteří na letošním sjezdu československé sociální demokracie v Brně hlasovali pro zřízení české komise odborové, nazváno bylo ve vídeňské „Gewerkschaft" ideálními blouznili a celé jednání sjezdu o tomto návrhu doznalo ve vídeňském orgánu posouzení právě tak nemilostivého, jak nepříznivě hledí vídeňské komando strany na veškeré emancipační, autonomní snahy české sociální demokracie. Na výtky o nepochopení nynější doby moderní, o rušení solidarity všedělnické, o pomáhání kapitálu a pod. v odezvě odpovídá „Právo lidu", že snažení české sociální demokracie ponese se i dále za tím, aby za příspěvky českých soudruhů vydržováni byli mezi českým dělnictvem agitace a organisace schopní soudruzi, aby české odborové časopisy psány byly česky a ne v nějakém židovskohotentotském žargonu a aby české odborové organisace měly veškery podmínky života

i boje, t. j. organisátory, tisk i peníze. „Práva lidu“ nemile se dotýká nesprávný výklad snah české sociální demokracie a falšování slov i usnesení sjezdových vídeňským orgánem, i pochybuje o tom, že by vídeňští němečtí soudruzi spíše než čeští byli tím, co české organisace potřebují, a že by kapitál vítězil, kdyby němečtí soudruzi nedrželi svou ruku nad organisacemi českými. Také brněnská „Rovnost“ prohlašuje se bez výjimky pro samostatnou organisaci odborovou, uvádějíc, že strana má životní zájem na tom, spravovati nejen potřeby politické, nýbrž i odborové organisace; kdo prý může tvrdit, že státní formace Cislajtanie se nezmění, a i na to strana musí se připravovati.

Přes mnoho společných zájmů mají sociální demokracie česká i německá v Rakousku také mnoho růzností, které vždy zřejměji vystupují. Panský tón vídeňského vedení a tisku strany přes veškeré ujišťování o mezinárodnosti, německá barva vídeňských vůdců, jichž semitský po většině ráz rovněž se českému dělnictvu příliš nezamlouvá — seznavši své vídeňské soudruhy a jich vůdce hezky z blízka na pražském sjezdu, bylo české dělnictvo sklamáno — povedou, třebas ne brzy, k úplnému osamostatnění české sociální demokracie od německé, s níž česká bude udržovati jen nezbytné styky „mezinárodní“.

Poučení z toho plyne pro dělnictvo samo i pro ostatní vrstvy naše, zejména pro inteligenci, jež by místo pořád ještě tu a tam opakovaného mluvení o beznárodnosti dělnictva měla spíše blížiti se k němu a hledět mu poskytnouti to, oč se u něho staral dosud jen Němec a žid.

V Praze ustavil se dělnický odbor Národní jednoty severočeské, který vyzývá internacionálu, aby přiměla své německé soudruhy k akcím v tom smyslu, by české dělnictvo nebylo od německých továrníků pro své smýšlení ničeno. Učiní to internacionála? A s úspěchem aspoň u dělníků, ne-li u podnikatelů německých? Český dělník je přece vítězným konkurentem německého a národní antagonismus platí i pro německé dělnictvo . . .

Ve Vídni hodlají na oslavu panovnického jubilea zříditi velikou nadaci pro lidové byty, k níž, dle císařského rozhodnutí, bude-li opatřen přiměřený obnos na tato a podobná dobročinná zařízení korporacemi a soukromníky — také z fondu na rozšíření Vídně 200.000 zl. věnovati se má. Ve Vídni bydlí dle posledního sčítání asi 100.000 lidí v přeplněných bytech, přes 180.000 lidí bydlí jako podnájemníci a nocleháři v cizích bytech a skoro

třetina domácností je takovýmito cizími živly proniknuta. Následek: vysoká úmrtnost, stoupající souměrně s obsazením bytů, a závady mravnostní. K nadaci pro levné lidové byty a dobročinná zřízení věnovala dolnorakouská spořitelna 250.000 zl., vídeňská obchodní komora 20.000 zl., živnostenský spolek 10.000 zl. V kuratoriu nadace jsou šlechtici a továrníci, bohatnoucí z velkostatků neb továren v českých zemích, vysocí úředníci státní, professoři atd. Domy, buď vlastním nákladem vystavěné nebo nadací najaté a získané, mají se pronajímati za nájemné, dovolující mírné zúročení nákladů a jsoucí ve shodě s důchodovými poměry tříd nejširších. Pro sady, dětské zahrádky a rejdiště, čítárny, lázně a j. zařízení, pak pro podporování bez viny schudlých nájemníků zřídí se fondy speciální, kuratorium bude pečovati také o změnu stavebního řádu, o zřízení bytového inspektorátu, o berní slevy pro domy s malými byty atd.

Nepotřebovali bychom něco podobného v Praze? Jsou poměry u nás lepší? Nejsou i v Praze byty, v nichž světnice křídovými čarami nebo nataženými motouzy mezi jednotlivé rodiny jsou rozděleny, v nichž rodiče, děti a svobodní nocleháři obojího pohlaví a nejrůznějšího stáří v pestré směsici na podlaze se tísní, v nichž není světla, není vzduchu, není čistoty?

Naše obecenstvo s takovou rozkoší stopovává soudní přelíčení, nabízí veliké sumy za lístek do porotní síně, žasnete, jací lidé mají dosti času a dobré vůle dělati po celé týdny z vlastního podnětu a na vlastní účet vyzvědačské služby policii — ale z jakého bytového a tudíž i z jakého zdravotního a mravnostního ovzduší vycházejí oni lidé, s kterými se pak před soudem odehrává závěrečný akt tragédie, toho naše obecenstvo nevidí.

V Německu byl říšským sněmem přijat, vlastně promrskán nový občanský zákonník, mající vstoupiti v platnost dnem 1. ledna roku 1900. Právem bylo řečeno, že nový zákon kodifikuje právo končícího století — pro přátely sociálního pokroku není závěrem, nýbrž toliko nivelisující prací pro budovu, která se bude muset teprv vystavěti. Proti nemoderním předpisům o postavení ženy v manželství v záležitostech osobních i majetkových německé ženy již velmi důrazně, ač marně, se ohradily.

V Stuttgartě konal se dne 27.—29. května t. r. sedmý kongres evangelicko-sociální. Naproti známému telegramu císařskému, v němž „politický pastor“ nazván byl nestvůrou a křesťanský socialismus nesmyslem, sjezd jednohlasně přislíbil, že bude dílo

sociální reformy, ve veliké době moudře započaté, svědomitě podporovati a jemu obětavě napomáhati, k spáse vlasti a polepšení stavu křesťanského. Rovněž naproti výnosu evangelické církevní rady pruské sjezd hájil pro duchovního právo zabývati se studiem poměrů sociálních a prostředků k jich zlepšení a zastávati před veřejností své sociální přesvědčení, ovšem bez strannických rejdů a bez výlučného vystupování pro zájmy jediné sociální skupiny. Stöckrovi projevil sjezd vděčné uznání za jeho veliké a trvalé zásluhy o založení a pěstění hnutí evangelicko-sociálního v Německu, vysloviv naději na opětné spolupůsobení jeho ve smyslu křesťansko-sociálním.

Dělnické hnutí, jako se nezastavilo u Podmokel, nezůstalo státi ani před hranicemi ruskými. V Petrohradě stávkuje na 100.000 dělníků, četné továrny byly nuceny výrobu zastaviti. Dělnictvo žádá zkrácení nynější až 17hodinné doby pracovní a mírné zvýšení mzdy, dosud pranepatrné, chová se klidně, nezavdávajíc policii příčiny kc zvláštnímu zakročení a těšíc se sympatiím veřejného mínění, které ukazuje na obrovské zisky továren, vysokým clem naproti cizozemské konkurenci chráněných. *V.*

Rozhledy časopisecké.

Červencový klid...

Ticho v přírodě. Líný spánek vydychuje všechno, nač jen oko pohledne... zaprášené listy stromů jsou svěšeny, klasy se líně ohýbají a klátí, květiny stojí s přimhouřenýma očima — nikdy se nezdá být matka Příroda tak línou, jako v prvé polovici července...

Však pozoruj ji jen. Pozoruj ji v té velké otevřené a přístupné dílně její: potůčky potu lijí se po tmavé její pleti, její oči září rozkoší práce, její staré věrné ruce nezahálejí ani minutu; připravuje klasy k žatvě, nalévá hrozny, barví ovoce — a tak ji uvidíš všude pilnou, čilou, bez oddechu a bez únavy s květem krvavého máku ve vlasech...

Ticho a mrtvo v městech... Tepna života bije líně, ospale... Ticho v životě společenském, ticho ve světě uměleckém. Žurnálové plachty namáhají se v potu tváře i při té nejmenší příležitosti otřásti ospalými nervy: porotnímu přelíčení proti vrahům staré zlatnice věnuje se tolik píle a místa, jak se jich u nás nedostalo žádnému dílu uměleckému, žádné práci vědecké, ničemu vůbec z toho, co by jen trochu zapáchalo pojmem: kultura. „Bílou bestií“ nazval Nietzsche člověka. A té bílé bestii dostalo se hojně potravy: krvavé skvrny, kusy mozku, sensace, napjetí — vyšší morální stanovisko, jako obyčejně, zůstalo v péře referentů.

Afféra zakázaného sjezdu Sokolů v Teplicích vyšroubována na politický čin: ale samy Nár. Listy nedovedly se rozčílit — jen národ měl být zas jednou rozčilen. Rozčilil se skutečně, ale také méně, než se čekalo, poněvadž nervy, tolikrát napínané, vypovídají konečně službu, ale rozčílení jakéhosi docílilo se přece — — daň sezoně.

A jistě vinou sezonních žárů jest, že Husův pomník jako Ahasver putuje po koutech a místech naší staroslavné Prahy. Nemůže postáti nikde. Otcové města na radnici radí se, radí, volí se komisse, a znovu zas se radí a znovu se volí nové komisse.

A jistě jen pro to horko se nemohou páni sjednotiti a usnésti. Neboť „v horku i mozek jest lenochem příkladným“, jak praví básník.

A nyní citát trochu delší: „K osudu vězně odsouzeného pro domnělý zločin proti státu, s nímž tráví život ve chmurných kobách žalářních i dceruška oddaná a něžná, pojí se tu šlechetná vášeň syna místokrálova, nezkaženého posud ohyzdnými, zločinnými pletkami té „vyšší“ společnosti, v jejíž středu žije a pojí se k němu i útrapy horníkův zbědačelých, kteří, nevědouce, komu tím slouží, hledají úlevy konečně i v odboji . . . Pozadí pak k napínavému ději tomu tvoří řádění „člověka-bestie“, jenž, divé dítě pustin skalních a pralesův, neděsí se ve své pomstychtivosti ni činů nejstrašlivějších a jenž čelí všemu a všem, mravu, citu i fysické přesile... Děj postupuje prudkým spádem, jsa ale pln zápletek nenadálých a nečekaných. Scény žalářní, zápasy v ruinách hradu, přepadání v pustinách a roklích, pletky soupeřících státníkův, jimž i kat jest spojencem citovým, velké katastrofy, vzpoury chuďasův, a jich utkání se v boji s vojskem, proti nim vyslaným, souboje a tajné schůzky, výjevy z rozrušujícího procesu se spiklenci a scény z trpkého, přetrpkého života něžných dvou bytostí neblahých, milujících — — — vše střídá se rychle, zvyšujíc od kapitoly ke kapitole čtenářovo napjetí.“ — Není to žádný prospekt Karla Trachty, Sigm. Bensingra, Al. Hynka, nebo kohokoliv jiného z těch zašlých četných dobrodinců našeho čtoucího lidu. Ne. Národní Listy, tento strážce naší kultury, mravnosti, hlasatel poctivosti, pravdy atd. atd. — — dokončily v těchto dnech ve své románové příloze „velenapínavý“ román „Kletba zlého činu“ a uvádějí tímto bubnováním našemu dobrému lidu novou stravu, obskurní zapadlý román Vict. Huga: Syn místokrálův. Je prý to román fantastický, avšak čtenář, přesycen prý těžkými únavnými pracemi naturalistickými rád vracívá se k těmto plodům romantismu, by mysl jejich při nich poodpočinula. Tož plody z officin Trachtů, Bensingrů, Hynků jsou mrtvy — ať žijí plody z officiny Nár. Listů!

A jinak ticho, mrtvo. Jen jeden den nás naplnil radostí. Den 6. července, den Jana Husi, tohoto nejlepšího přítele našeho národa. Památka jeho vstává, oživuje, vniká do srdcí . . . Kéž i duch jeho přejde do duchů našich a duše jeho do duší našich! My nechceme, aby postava jeho byla pouhým protestem minulosti a vyzývavým vykřičníkem v přítomnosti — ale naše krev ať jest z krve jeho a duch náš duchem jeho — pro budoucnost. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Upozornění redaktorovo. Dlouho jsem toto upozornění nechtěl napsat, ale konečně musím. Píšu je pro spisovatele: Můžeme pravidlem referovat jen o spisech redakci poslaných a sice poslaných úplně. Podškrtuji slovo úplně, proto že nám někteří nakladatelové občas posílají kousek nějakého vydání, totiž jen některý sešit. Toto upozornění adressuji kolegům spisovatelům, snad si ho všimnou a na svých nakladatelích toho se domohou, aby redakcím výtisky zasílali.

Odhodlal jsem se k tomuto projevu, proto že jsem již vícekrát byl interpellován, proč ten onen spis v „Naší Době" nebyl ani ohlášen, jako by se to bylo stalo schválně.

Přehledy měsíční. V popředí sezony stojí cizí romány; alespoň jsem si všiml tří najednou — Knut Hamsun, Gabriele d'Annunzio a Charles Kingsley. Staří a starší známí předvádějí se nám tu v českém překladě; prvé dva vyšly ve „Vzděl. bibliotéce", Kingsley (zatím I. díl) nákladem „Comenia".

Knut Hamsun a d'Annunzio dosti dobře se hodí k sobě, třeba je v nich rozdíl severu a jihu. Ale oba jsou z mladších. Chcete-li dekadenti, nadekadentlí. Knut Hamsun sám před několika lety podal své literární credo v Pařížské revui, své credo protirealistické; napsal zvláštní román („Nov"), v němž mladší generaci norskou šlehá. Knut Hamsun je seveřan a nám bude také tím bližší, že chodil do školy k Dostojevskému. Naučil se u tohoto velmistra mnohému, jen že to, co u Dostojevského více vyplývá z nátury, u Hamsuna jde často z mozku a cítíte nápodobu. Můžete si představit starého Vikinga, klečícího a zkroušeného? Knut Hamsun jím jest, alespoň klečí a nutí své robustní martialské vzezření do Aljošovské smírnosti. Jistá jednotvárnost je také v „Hladu" — často jako by jste četli psychofysický essay.

D'Annuzio je také žák Dostojevského a Tolstého. Je čistokrevný dekadent, ale chce se z dekadence vypracovat. Již román „Nevinný" líčí nám tento přelom a v pozdějších pracích svých básník spěje pořád za týmž cílem — za životem. Divná smíšenina starého umění podle vzoru básníkova miláčka Fra Filippo Lippi a Tolstého! Zajímavé však, jak už řečeno, je právě to, že básník docela vědomě čelí dekadenci — dekadencí. D'Annuzio je dekadent duchem i tělem — cítíte z jeho veršů a románů právě tu fysickou stránku (snad více než duchovní);

čtete autoanalysi člověka předčasně dozralého. D'Annunzio nestal se beztrestně slavným v 15 letech svého života. Páni praeceptoři na škole za to mu dali důtku — sám teď uznává, že vlastně měli pravdu. Posud d'Annunzio dekadenci neunikl. Také v „Triumfu smrti“ vidíme to stálé kolísání mezi smyslností a její odplatou — chce smyslnosti uniknout, ale jak svůdně ji ještě líčí a jak by ne, když zase smyslnost má být — životem?

Charles Kingsley není dekadent. Ale líčí nám úpadek řecko-římské osvěty v V. století. Novoplatonská filosofka Hypatie a její mučednická smrt je předmět „Hypatie“. Román Kingsleyho, jako všecka jeho poesie, je učenecky střízlivá; ale z „Hypatie“ lze se naučit všeličemu. Kingsley se pokusil podat obraz doby a vykreslit v jednotlivých postavách tehdejší kulturní hybné síly — řeckou filosofii, křesťanství, židovství, národy odumírající a barbarské. Čtenář si všimne, jak anglický theolog a spoluzakladatel sociálního hnutí filosofického z let 50tých křesťanství pojímá, jak je pojímá docela jinak, než-li katoličtí spisovatelé, podávající nám obraz pohansko-křesťanských bojů řecko-římských. (Na př. „Fabiola“ od kard. Wisemana.) Vidíte v křesťanství obzvláště stránku životní a praktickou, řeknu sociální; vzpomínáte Kingsleyho ostatní romány, v nichž problem sociální výslovně nám analysuje (na př. Alton Locke, krejčí a básník — autobiografie.) Jsem jist, že mnohý čtenář a zejména také moderní čtenář knihu Kingsleyho odloží s vážnými myšlenkami filosofickými i uměleckými.

V domácí tvorbě máme od p. Šimáčka knihu veršů: Na záletech. (Básně 1885—95). Solidní práce, ale jaksi mdlá; časová — sociální (motto by mohlo být: „Na chudobných svět stojí“), ale málo rozehřeje. Hned úvodní symbolisace prosy a veršů s ženou a jakousi láskou z mládí čtenáře unaví a tak to pak jde pořád. Tu i tam reminiscence z Vrchlického a dost.

Obnažené rány p. Antonína Ondráčka ukážou vám konvenienčnost „moderní“ — jednak symboly již běžné (kadidlo a t. d.) a na druhé straně běžné dekadentní abstrakce, slabě personifikované — příliš neobsažné. (Nestačí na př. psychofysická symbolisace na str. 14. — cituji stránku, proto že básně jsou bez nadpisu, jediný nadpis je při první: „Tobě...“ a platí té abstraktní Neznámé.) Opakování týchž slov (na př. v Úvodu: tesy, útesy) zadrhují již uchem, natož představou. Znavenost příliš umělá — básníku, podle všeho ještě velmi mladému, žití i umírání je — nudné. Datur tertium? A kde? Jako soudruhové také p. Ondráček vyhledává apartní terminologii — má na př. starou džamii (str. 15.), v níž pálí poslední zbytky svého kadidla. Byl jsem na svých cestách v různých džamiích, ale kadidla tam nikdy nepálili — maličkost, ale zaráží to. Vlastně již nezaráží. Přes tyto vady cítí se ve verších p. Ondráčka silnější talent, než u mnohých jiných z naší četné dekadence.

Vrchlický vydal nové básně (1895—96): „Napadlo Rosy...“ (Opěvání okamžiku a náhody — velmi nepěkná a nedůstojná polemika proti svým odpůrcům, jež básník sám počal zrádcovat!...)

V české knihovně prof. Bílý pořádá „Kytku ballad, romancí

a legend J. Vrchlického“. Souborné vydání básnických spisů Jar. Vrchlického pokračuje.

Illustrovaného vydání povídek, arabesek a humoresek Čechových (illustruje Mašek) II. sv. dokončen. —*bb*—

Slovensko. Napsal *J. Smetanay.* (Sborníku časových úvah o věcech veřejných č. II.) V Praze 1896. Str. 40. (Dokončení.)

č. Šestá hlava knížky vyličuje veřejnou Správu na Slovensku. Zřízení správy státní i župní, a způsob i řízení voleb sněmovních podává se v hlavních rysech. Statisticky nepřesně se praví, že některé župy dosahují sotva 60 tisíc obyvatelův a málo které přes 300 tisíc; pod 60.000 má pouze Turec, a přes 300.000 Nitra, Baraňa, Šomoď, Zala, Bihar, Torontál, Temeš, Krašov, Železná župa. Také župních výborů nijak nelze přirovnávati k panské sněmovně a k parlamentu. I to je omyl, že by právomoci hlavního župana podléhali úředníci státní.

„U stoliční administrace jsou skoro sami zemani. Obyčejně bydlí na svých drobných statcích v okolí; do úřadu přijíždějí kolem deváté hodiny ranní, tam trochu vyřizují, pak jdou do hostince k snídaní na vidličku, a ještě k obědu pospíchají domů na bryčce, která od rána čekala na ně. Úřady stoliční bývaly útočištěm na mizinu přišlých zemanů.“ Správný obrázek župní administrace v Uhrách. A ne jen že tak bývalo, je tak podnes. Ale spisovatel zase zapomněl vyložit, proč správa župní je úplně v rukou odrodilého a zbankrotělého zemanstva. Malý doklad to objasní. Za nebožtíka Radvanszkého, hlavního župana zvolenského, župa na podžupanstvo kandidovala advokáta Amana, Radvanszky naproti tomu pověstného Grünwalda. Při úředním výkonu volebním Radvanszky prostě prohlásil, že kandidát je toliko jeden t. j. Grünwald, a že tudíž je zvolen jednomyslně! Takovýmto způsobem v Uhrách se volí všeobecně, a dnes už nejen hlavní župani, nýbrž i podžupani, slúžní atd. při menších volbách vesnických rychtářův a p. počínají si zcela dle této methody. Volba je svobodná, ale kandidáti nemilí jsou vůbec nevolitelni. Možno sice rekurovati, to je pravda; jenže dnes už tisíci příklady je doloženo, že takové rekursy, apellace, žaloby a stížnosti nepomáhají pranic. A na protesty zjevné, na místě volby, jsou prostředky známé: četnictvo a vojsko. České čtenářstvo se přece pamatuje na nedávný volební zápas mezi vládní stranou uherskou a t. zv. lidovou oposicí, za dozoru vládního plnomocníka, zbankrotělého velkovyrabitele stříkaček Tarnóczyho, a ví, jakými prostředky se bojuje nejen proti národnostem v Uhrách, nýbrž i proti oposici vlastní, třeba byla čistě maďarská. To sama oposiční žurnalistika pešťská konstatuje co den.

S toho stanoviska sluší hledět na ústavní život v Uhrách vůbec. Autor „Slovenska“ praví: „Lid slovenský volí dosud ne ve svůj prospěch. Když před padesáti lety dána mu politická svoboda, nebyl pro ni odchován; onť si ji sám nevymáhal, nýbrž dána mu dobrovolně zemany... tak přirozeným pokračováním ostal potom jejich politickým nástrojem. Od té doby, aby politicky dozrával, nepřičinila se strana jiná.“ Že nepřičiňovala se dostatečně, to pohříchu o národní straně slovenské je pravda a nelze

jí oddisputovati. Jenže i zde sluší ptáti se po příčinách, pohlédnouti na věc z blízka, a fakta i slova vážiti spravedlivě a opatrně. Pokusů v praxi bylo dost. Podnikl se na př. volební boj, šlo se mezi lid, vykládala se mu jeho politická práva, poučoval a vyzýval se, aby si jich hájil atd. To všecko se dělo a děje. Než základní vada je v tom, že v letech šedesátých a počátkem sedmdesátých, kdy ještě bylo lze se pohybovati volněji, nebylo jednotné organisace, nepostupovalo se soustavněji, kdežto veřejná moc na druhé straně byla ve výhodě a měla volné pole. Když pak později národní strana věc vzala do rukou pevněji, bylo na mnoze už pozdě. O průběhu pověstné volby sučanské v Turci je snad známo i v Čechách. Národní kandidát přes neslýchaný nátlak zvolen přece, ale zvolení jeho neprohlášeno, a když proto se ozývala nevole, lid rozehnán násilím a za zvoleného prohlášen propadlý kandidát vládní. Nebo menší příklad, ale neméně význačný: advokát Ondřej Halaša, v okresu Štiavničském, kam náležely obce Štiavnička, Podhradie a Sklabina, sedmkrát po sobě byl zvolen za člena župního výboru stolice Turčanké, a župní výbor sedmkrát po sobě zrušil volbu z různých nicotných důvodů. Tedy pracovalo se, organisovalo se, vedlo se, lid si uvědomil význam věci; ale moc veřejná proháněla a týrala jej tak dlouho, až zmalomyslněl a všeho nechal. Za takových okolností, ne-li omluvit, jistě lze si aspoň vyložit, proč na mnohých místech vůbec ani se nekandidovalo se strany slovenské, kde voličové nebyli tak připraveni jako v Turci, a kde se vědělo již předem, že všecky námahy jsou marny. Zde by pomoc byla bývala jen v nové organisaci národohospodářské, jak ji teď podniká oposiční strana „lidová"; ale na takovou organisaci nikdy se nedostávalo vzdělanstva výlučně slovenského tolik, kolik by ho bylo bývalo třeba, a pak nebylo schopného vůdce. K přímému zápasu nedostávalo se sil, k nepřímé politické akci schopností. Ale to jsou příčiny a nedostatky elementární.

Důsledek toho všeho byl, že za Kolomana Tiszy korupce volební rozšířila se jako nikdy před tím. Spisovatel sám praví, že cílem Tiszovým bylo, „aby nanutil lidu slovenskému zástupce, které mu on sám určil. Kněži katoličtí mu v tom nebránili". Bohužel víc než nebránili: podporovali; s nemnohými čestnými výjimkami vždy bývali v táboře vládním a lid vedli proti straně národní. To je velmi bolestná kapitola slovenského života a neposlední příčina jeho úpadku, o níž bylo by lze psáti kroniky. Kdo ví, že za rozkvětu liberální éry v letech sedmdesátých nejeden uherský prelát zasedal v zednářských lóžích vedle vůdčích státníkův a židovských peněžníků, ví jen malou část důvodů, proč katolický klerus v Uhrách reformovanému protestantu Tiszovi ochotně se propůjčoval za pomocníka. Dnes ovšem na díle je jinak. Nyní, v době nové světové organisace římské, i v Uhrách Zichyho katolická strana lidová vede lid proti vládě, učí jej samostatnosti a vytrvalosti proti vrchnostenským přehmatům a staví jej na vlastní nohy. Proto národní straně slovenské připadá přirozený úkol podporovat tyto snahy, a také to dělá, seč jest. Až občanská emancipace lidu oposiční stranou Zichyho bude provedena, potom teprve nastane vlastní práce straně národní: lid občansky samostatný usamostatnit i národně.

Ta práce už se koná a nese viditelné ovoce. Kdo dne 10. srpna 1895 byl přítomen kongresu národnímu v Budapešti, kdo v dubnu 1896 četl ohražení národností nemaďarských proti milleniu jako slavnosti všeuherské, a kdo stopoval nedávné správné chování se obecenstva slovenského na mnohých místech za vnucovaných millenárních oslav, nemůže souhlasit s výrokem spisovatelovým, že Slováci „brzy usmířili se s myšlenkou, ponechat zemanům politiku". Ta nyní zakládá se na reální půdě společné s uherskými Srby a Rumuny, a zakládá se správně. Kdo uvedeného dne minulého roku díval se na věc v Budapesti a četl tamější listy, přesvědčil se, že prostředkův a cest k lepší budoucnosti je ještě dost, neboť z té poměrně skromné demonstrace lidové jasně a srozumitelně na tvářích celé pešťské vůdčí společnosti maďarské bylo lze čísti nehorázný strach. A to znamená, že byla nastoupena cesta dobrá a že politika slovenská aspoň dnes — a o té knížka mluví hlavně — není ponechána „zemanům".

Kapitola VII., Politické strany, je nejbolavější částí knížky. I hlediště je nesprávné, i zkušenost malá, i jednotlivosti nepřesné.

Čteme, že za vlády Tiszovy, „jakmile začal pronásledovat národní slovenskou stranu, zemani vlády a úřadů chtiví úže přimkli se k vládě". To se stalo dávno před Tiszou. Jen r. 1861 do podzimu hráli dvojí hru; hned potom otevřeně postavili se proti straně národní a v tom šiku stojí podnes.

Čteme, že k straně národovců „základ položil Jan Kollár", ale marně se ptáme čím, kterak a kdy? „Slováci říkají, že otcem jejím je vlastně Ludevít Štúr . . . On chtěl viděti Slováky slavné, netuše k tomu jiného způsobu, aspoň ve slovanském státě pod vůdcovstvím silného Ruska. Proto mu nezáleželo na Češích, slabých pro ten úkol. A prostředkem, dosáhnout ideál, viděla se mu revoluce." To je úplný zmatek: Štúr tedy dělal revoluci o své újmě za účelem, aby se připojil k Rusku, a, jak známo, pod dozorem rakouského důstojníka Bloudka! Ne, tak se věc nemá. Proti revoluci maďarské t. ř. slovenské povstání bylo podporováno z Vídně, a Štúr i Hurban měli volbu jen dvojí: buď passivně zůstat stranou, anebo jít s Vídní. Zvolili cestu poslední, ježto se domnívali, že to lidu jejich bude na prospěch. Lze mluvit tedy jen o tom, zda-li by první cesta nebyla bývala správnější; ale důsledků, jaké vyvozuje pisatel, z toho činiti nelze. Hlavní chyba byla, že v těch těžkých dobách Slováci neměli reálních, zkušených, prozíravých lidí. Ludevít Štúr byl člověk kathedrový, člověk theorií, třeba krásných a ideálních, ale prakticky na ten čas málo cenných. Není pravda, že mu nezáleželo na Češích. Jen z dopisů Bohuslavy Rajské, z Českých Květův a jiných listů tehdejších jde na jevo jasně, jaké ohnisko vzájemnosti československé právě Štúr v letech čtyřicátých dovedl stvořiti v Prešpurku; pouze r. 1846—7 v bojích o spisovnou slovenčinu poněkud se uvolnilo, ale již 1848, jak zjevno z pamětí Fričových, Štúr s Čechy zase byl jedna ruka, a 1853 spis „O národních písních a pověstech plemen slovanských", úhrn životní své práce badatelské, vydal po česku v Praze. Tragika Štúrova politického působení byla neznalost reálního života a lidí, a když dostavilo se sklamání, srazila jej malomyslnost a melancholie. Jakmile ještě v revoluci a hned po ní

život objevil se mu ve vší své těžkosti, drsnosti a nahotě, odvrátil se od něho znechucen a zarmoucen do duše, ničeho nepodnikaje, aby se v snahách začatých před rokem 48ým pokračovalo. Z té doby jsou jeho všeslovanské dumy a theorie. Čechům tehdy Bůh dal Havlíčka, a jeho „Slovan“ i na Slovensku konal divy; Slováci v ty těžké časy doma neměli nikoho.

Čteme dále, že „když vypukla revoluce v Uhrách, Josef Hurban, Štúrův vrstevník, jenž mu v mnohém odporoval, vyvinul činnost hrdiny a vojáka,“ ale s nezdarem, ježto „lid byl povolným nástrojem zemanů“. Zase omyl. Hurban nebyl ani hrdina, ani voják. Od professora a mladého luterského kněze nikdo přece nečekal ani státnickosti ani vojenskosti; kdyby ji byli měli, byla by to bývala jen šťastná náhoda. Že však přes to přišli v čelo hnutí, je zase jen pádným dokladem, že nebylo vhodných lidí. Kdyby se byl vyskytl politický vůdce, Horní Uhry byly by tehdy hrály úlohu rozhodující. Takto však za dozoru Bloudkova, který všecky výkony Štúrovy a Hurbanovy mařil a paralysoval, nemohlo býti zdaru a zanícení lidu záhy potuchlo. Holá pravda o celém podniku slovenským vůdcům ovšem nebyla milá, a proto mladému příteli svému, Mikuláši Dohnánymu, r. 1851 v „Historii povstania slovenského“ dali ji zbarvit do růžova.

Čteme, že „za absolutismu, třeba Vídeň Slovákům úplně nedůvěřovala, přece dala jim mnohé úřady za konané služby v revoluci. Ale musili mlčeti“. Z toho je pravdivý jen konec. Už byl vyložen v Naší době III, 35 pravý stav věcí. To právě karakterisovalo léta porevoluční, že přední úřady na Slovensku obsadily buď síly zahraniční, nebo maďarská konservativní šlechta, anebo dokonce bývalí Košutovci; Slovákům dostalo se několika podřízených zbytků, při nichž ovšem ještě „musili mlčeti“. Poučně o té věci rozpráví sám očitý svědek Hurban (v „Nitře“ VII, 1877, str. 377—9) ještě po letech. Jen Pauliny stal se župním komisařem, Daxner podžupanem a Francisci županem, v různých dobách a na chvíli. To byly ty „mnohé úřady“.

„A když r. 1861 nastal konec absolutní vlády, Slováci pro ústavní boj byli ještě míň připraveni, jako (rozuměj: než) před 15 lety za revoluce,“ čteme dále. Zajisté pravda. Totéž i dr. Hurban (Nitra VII, 385) praví v životopise Paulinyho, ztěžujícího si trpce, když počátkem let šedesátých z Kečkemétu vrátiv se na Slovensko, pozoroval, „že mnozí tak řečení vůdcové lidu s lidem slovenským neobcují, konajíce mrtvě a bez ducha svůj úřad aneb povolání chlebové“, a „když přišlo mu obcovati s lidem, nalezl, že lid o ničem poučen není“. Ale zase příčiny, proč? Strana národní a strana úředně zemanská stály proti sobě. Tamta počtem malá, chudá, politicky nezkušená, vůdcovsky nezpůsobilá, povahou nevytrvalá, většinou kněží a učitelé vedle několika advokátů; tato četná, zámožná, v ústavních bojích a manevrech zkušená a nad to vyzbrojená mocí úřední a podporovaná většinou odrodilého měšťanstva. Lze se divit, že k oné se sklonily vážky? Tím ovšem nedostatečné konání povinnosti se neomlouvá.

Přes to úsudek Smetanayův o Memorandum a o všem, co s ním souviselo, je nesprávný. Odkazujeme na líčení v Naší době III, 39—44,

podané z pramenů. Byl to pokus vážný, promyšlený, žádná „idylla", jak nesprávně z Daxnera cituje autor. Týmž právem „idyllou" bylo by lze zváti na př. i fundamentálky; i ty chtěly mnoho, a proto na ten čas nedosáhly ničeho. Také nesprávně uvádí Hurbanův návrh, aby Slováci se vystěhovali na Rus: Hurban žádal zákon o volném stěhování, aby Slováci, macešsky odbývaní doma, houfně mohli se stěhovati kam chtí. Hlavní chyba Memoranda byla v upřílišeném, politicky neprozíravém požadavku zvláštního slovenského „Okolí", čeho potom Maďaři za rozkvětu „historicko-politických individualit" proti slovenské straně národní hravě a s velikým úspěchem vykořistili. Program budapešťského národnostního kongresu z minulého roku je v té příčině političtější.

Právě tak tendenčně spisovatel rozpráví o slovenských gymnasiích, založených v letech šedesátých. Nejsme ani zdaleka zvelebovateli všeho, co se na Slovensku stalo a děje, ale zde líčení p. Smetanayovo je naprosto křivé. Národovci prý přemlouvali sedláky, aby do škol slovenských posílali syny, ale sami svých dětí prý do nich neposílali; zřídili prý najednou tři gymnasia, a neobmyslili jich dostatečnými prostředky, jedna škola byla by prý stačila; svých professorů neměli prý dostatek, a Čechy si pozvati „bylo by jim šosáctví bránilo"; vyučování na ústavech bylo prý nedokonalé; slovem „národovci sypali světu do očí prach".

To je velké slovo, a kdyby vše bylo pravda, znamenalo by to naprosté odsouzení minulých snah slovenských na tomto poli. Na štěstí žijí pamětníci a svědkové, a po ruce jsou dokumenty. Zase odkazujeme na Naši dobu III, 705—7, kde podle pramenů je vylíčeno bývalé střední školství slovenské. Národnie Noviny p. Smetanayovi dokázaly z výročních zpráv, že nebylo intelligentní slovenské rodiny, která měla syny, aby je v letech, pokud trvaly slovenské ústavy, všecky až do konce nebyla do nich posílala. Dále je povědomo, že z gymnasií těch jen jedno bylo vyšší, dvě pouze nižší; dvě evangelická, jedno katolické, založená postupně, ne najednou; a že vzhledem k 30 středním školám maďarským na území slovenském bylo jich spíše málo než mnoho. „Odchovaných" professorův ovšem nebylo dostatek (kde, kdy a kdo by je byl „odchovával"?), ale přece na gymnasiích slovenských učilo dost mužů, kteří by zdobili každou školu. Zoch, Ormis, Zachej, Sokolík, Čulen a jiní byli učitelé dobří; takovou knihu, jako je na př. Ormisova didaktika a paedagogika, mohl napsat jen člověk myslivý a intelligentní. Celkem školy slovenské byly jistě lepší než kterékoliv konfessijní gymnasium na maďarském venkově podnes. To dozorčí úřady státní věděly velmi dobře. Neboť kdyby na těch ústavech bylo se učilo špatně, nepříznivá jim vláda byla by se jich zbavila snadno; ale právě s této strany neměla k nim přístupu. Také neobětavosti těch, kdo se počítali k národovcům, nelze příliš vytýkati; sami neměli mnoho, a že každý dával co mohl, svědčí sbírky na Matici slovenskou, jež vykazují příklady obětovnosti až pohnutlivé. A posléze okolnost, že na školy ty nebyli zváni učitelé Čechové, nelze vykládat „šosáctvím", nýbrž přirozeně tím, že v době všeobecného uherského hesla „Národ sobě!", v době hromadného odchodu cislajtánského úřednictva z Uher pro neznalost maďarštiny,

což odtud bylo nepřekročitelnou podmínkou při jakémkoli postavení veřejném, Čechů by prostě nebyli nostrifikovali.

O aristokratismu, nedostatečné lidovosti slovenské intelligence už také bylo promlouváno nejednou. Ale ani zde nelze odsuzovati šmahem. Předně je to obecný zjev uherský a má hluboké kořeny, které lze odstraniti toliko postupnou prací; a za druhé byly a jsou i mezi Slováky pěkné zjevy opravdového demokratismu ve vrstvě světské i duchovní. Nebudeme jmenovat jmen; právě nové hnutí lidové ukázalo, kde jsou a kdo jsou.

Obrodní hnutí u každého národa, a u malého a utlačovaného dvojmo, je cestou křížovou. Tak bylo v Čechách, tak je na Slovensku. Těžkých opomenutí, chyb, nedostatkův a převráceností neomlouvá nikdo. Než ani v té příčině nelze generalisovati. P. Smetanay praví: „Jako to bývá v přírodě, že krajní protivy se vedle sebe dobře shodnou: tak u národovců při ideálnosti vyrostl před časem materialismus. Obyčejně ideály po dosažení vládní moci se zvrhají: národovci před splněním ideálu stali se vládními v kruhu svých vyznavačů. Vůdcové zapomněli naň a začali sloužiti sobě; ale chytře obestřeli se aureolou... Namlouvali, že dělají vše, co je možné"; ale „zůstali dokonale malomyslni a ještě hodně domýšliví". To je generalisování a proto křivda.

Že studovaní lidé, pocházející z chudiny, lehce lnou k zlatu a hmotnému blahobytu, je zjev obecný, ne speciálně slovenský; takových všude dost. Také nelze mluviti „o vládní moci" národovců slovenských, poněvadž jí mezi svými nikdy neměli a nemají posud. Ale zejména naprosto nelze ortelovati slovenských vůdců, že by byli „sloužili sobě" a „chytře obestírali se aureolou". To je výrok nerozmyšlený a schválnost nedobrá. Kdo pak jsou ti anonymní „vůdcové"? Známe posud jen tři. Před 1848 Slováky vedl Štúr, od let šedesátých Pauliny a Mudroň (stavitele Jana Bobulu, který před 30 lety dělal předáka straně mladoslovenské, skupené kolem tehdejších pešťských Slovenských Novin, nepočítáme — ten, opatřiv se vším, čím se opatřiti chtěl, přeběhl k Maďarónům, a zase zůstala strana jen jedna, strana skupená kol Národních Novin). O Štúrovi ani největší nepřítel nemůže říci, že by byl sloužil sobě; sloužil ideálům až příliš vysokým, žil chud, zemřel chud, věru až tragicky tiše a bez slávy. Podobně o Paulinym, jenž stál v čele národní strany slovenské v letech šedesátých a sedmdesátých, nelze říci nikterak, že sloužil sobě a obestíral se aureolou. Muž neobyčejně širokého vzdělání, pružného nadání, společensky vévodící a osobně nadmíru sympatický; ale politicky neprozíravý, jako poslanec za jihouherský okres slovensko-srbský v letech šedesátých v úplném područí tehdejšího vůdce krajní levice maďarské, Tiszy, (k vůli jehož osobnímu přátelství a dětinně důvěřuje v čistotu jeho snah neúčastnil se ani rokování o zákoně národnostním r. 1868, až následující léta mu otevřela oči,) a jako předák turčansko-svatomartinský opět v područí lidí špatně vybraných, s nimiž v samém Turci ztrácel národní straně politickou posici za posicí. A jak Pauliny „sloužil sobě", ví na Slovensku každý: jako pensista na účely národní, agitační a osobně representační spotřeboval čtyři pětiny velikého jmění ženina — v tom asi je málo materialismu. Po Paulinym přišel Pavel Mudroň, muž venkoncem

šlechetný, ideální, spravedlivý, přímý a obětavý jakých málo; ale měkký, vůlí slabý, tedy za vůdce nezrozený. Takovým lidem vytýkati materialismus, obestírání se aureolou a domýšlivost je nedovoleno. Co Mudroň má vážnosti, toho zasloužil si plnou měrou jako bezúhonná, čistá osobnost, ne jako vůdce, prozíravý a chytrý; tím se sám nedělal nikdy. Stává se i větším národům, že v chvílích velmi kritických nemají vůdců; to není specialita slovenská. Spravedlivě lze zde vyčítati jen tolik, že na př. Daxnerovi, „jedinému politiku slovenskému“, když se uvolnil ze státní služby, národovci sv. martinští neposkytli možnosti, z výhodné posice tamější organisovati a vésti Slovensko. A chyba ta vymstila se potom trpce.

Při všech těch chybách a nedostatcích pak nelze tvrditi paušálně, že „mystické zbožňování slovenčiny a Ruska ostalo veškerou činností národovců“; že ze zásady lid „konservují“ t. j. „ponechávají čím hloupějším, že se spíše neodnárodní“, nemajíce ani politického časopisu lidového; že „národní strana slovenská nemá významu co politická strana“. První není prostě pravda, činí-li to jednotlivci, celek jistě ne; druhé není pravda potud, pokud již sama existence 30 ročníků Národního Hlásníka, velmi rozšířeného lidového listu, svědčí o opaku; a proti poslednímu tvrzení mluví nová srbsko-rumunsko-slovenská solidárnost politická, v kterou s národní stranou slovenskou vstoupili dr. Ratiu, dr. Brote, dr. Lucaciu, dr. Coroianu, dr. Polit, dr. Gavrilla, dr. Vučetić, dr. Cveić a jiní dnešní vůdcové uherských Rumunův a Srbů. Již loni v Budapešti se ukázalo, že strana bez významu není; a užije-li moudře výhodného spojenství se stranou „lidovou“, při vší slabosti může se jí dostati politického postavení velmi příznivého. Proto dnes ještě za průměrný typ vzdělaného Slováka vydávati blouznivého Sama Hroboně, je věru dětinství; řídké zjevy takové jsou odbytým přežitkem výstřelků staré školy Štúrovy.

Tím přicházíme k Doslovu knížky o Slovensku, který stručně promlouvá o otázce spisovného jazyka. Jednotlivé poznámky o tom thematě proskakují celým spiskem, a povíme o něm otevřeně svoje osobní mínění.

O tom, že by jednotná spisovná řeč u všech větví národa československého, jako kdysi bývalo, znamenala velkou výhodu kulturní, nepochybuje nikdo. O tom, že k tomu jednou opět dojde, bude-li kulturní život český v Čechách a na Moravě dost silný a dosti svůj, aby Slovensko znovu přitáhl ve svou duševní organisaci zcela, také nikdo nepochybuje. Ale co je tužbou a posledním cílem budoucnosti, to se nesmí klásti za první podmínku přítomnosti.

Dnes už je dosti pramenů po ruce, aby každý o tom se mohl poučiti, kterak a proč vznikla zvláštní spisovná řeč slovenská. Nebyla to libůstka jednotlivců, byla to obecně slovanská snaha individualisační, parallelně se slovenským obrozením zjevující se i v obrození srbsko-chorvatském, slovinském, maloruském. Je známo, že slovenští katolíci po slovensku píší už plných sto let; je známo, že Štúr v letech čtyřicátých slovenčinu uvedl hlavně proto, aby s odštěpenou částí katolickou se spojil a tím literárně scelil Slovensko; a je známo, že opravdu je sceleno, tak že i vláda maďarská slovenčinu musela uznat za reálního činitele.

Je otázka, zamezil-li se slovenčinou češtině přístup do domácího obecenstva. Nezamezil. Český Naučný slovník starý nebo nový, český román, česká kniha poučná, český časopis je na Slovensku domovem jako v Čechách nebo na Moravě. „Libuše" a podobné laciné sbírky, zejména v některých krajích, odbírají a čtou se houfně. (S vědeckou literaturou je tomu ovšem jinak; ta nestačuje ani doma ještě, a slovenský advokát, lékař atd. právě jako český sahá po odborných knihách německých nebo jiných.) Tedy proč se česky nepíše? Proto že není cviku, nevyučuje se češtině ve školách, škol není. A co to znamená, chtít psát vytříbenou řečí jinou bez praktického cviku, vidíme dobře na př. na pisateli „Slovenska" samém, který, jakkoliv je filolog a léta studuje v Praze, posud je samý slovakismus, místy rodilému Čechovi naprosto nesrozumitelný.

Cesta je jen jedna. Brožura sama ví dobře, že „sjednocení na spisovní řeči bývá jen při knižním vzdělání a dokonalém školství". Ale středních škol slovenských není, a do obecných vláda maďarská dnes *češtinu nepustí*. To je jasné, a otázka dnes touto jedině možnou cestou naprosto neřešitelná. Spisovatel „Slovenska" to dobře ví. Byl účasten nedávné důvěrné akce, která ode všech vážných vzdělanců slovenských žádala odpověď na otázku: je-li dnes lze na Slovensku zavést češtinu. A ví dobře, že téměř jednomyslně odpovídali: dnes nelze. A přes to v zápětí za tím veřejně novinářsky věc urgoval, a když novinami i veřejnými přednáškami právě v Praze znovu byl poučen, zde v brožuře své opětně otázku zbytečně vyvolává, zbytečně, pravíme, ježto výsledek může být jen nové roztrpčení a odcizení, což právě je vhod — v Pešti.

Průměrný vzdělanec český nebo žurnalista dnes, kdykoli je řeč o Slovácích, má první slovo: „Proč jste se odtrhli? Jaká politická škoda z toho! Národ jednou řečí spojený měl by zcela jinou váhu politickou.« Dovolujeme si o tom míti mínění jiné. Uherští Němci, Srbové, Rumuni, Rusové jsou literárně i jazykově zajisté jednotni se svými zahraničními kmenovci, a politicky jim to nepomáhá nic; ministr kultu právě tak lehkou rukou němčinu vyloučil z pešťských obecných škol, zmaďařil rusínské semináře, pozavíral rumunské ústavy, jako by byl učinil, kdyby národnosti ty byly psali snad nějakým domácím nářečím, a jako učinil Slovákům. A víme dobře, že sama jednotná spisovná řeč na př. slezských Čechů nedovede ubrániti germanisace. Zde je možnost jen jedna a vyslovujeme ji z hloubi upřímného přesvědčení, přejíce si, aby pronikla obecně a konec učinila theoretickým výkladům a rekriminacím zastaralým a stále mechanicky opakovaným. Záleží-li totiž Čechům na tom, aby řeč svoji spisovnou rozšířili za moravské hranice, nechť si uvědomí elementární příkaz, že to bude možno jen tehdy, dojdou-li Slováci politické moci. Aby pak k ní dospěli, tam má směřovat všecka česká pomoc. Kdyby česká politika věci pojímala hloub a kdyby byla zároveň potitikou reálně slovanskou v dosažitelných mezích rakousko-uherské monarchie, již dávno byla by vynaložila statisíce na to, aby Slovákům pomohla na politické nohy. Nebyl by to dar, nýbrž rozumná investice, která by se v budoucnosti dobře zúrokovala. Čechy bez Slovenska jsou ostrovem v cizím moři. Slováci politicky samostatní by prakticky, přirozenou cestou ihned

byli přivedeni k poznání, že samostatná spisovná slovenčina v sterých oborech správního, vyššího školního, vědeckého života u svobodného národa na delší čas je nemožná, brány vlastních vzdělavacích ústavů by byly otevřeny, a Slováci jako organický člen československého celku našli by se sami. To, po našem nejhlubším přesvědčení, je rozřešení jedině možné. Všecko ostatní je doktrinářství dnes nejen neužitečné, nýbrž i nebezpečné, poněvadž opravdovou vzájemnost neposiluje, ale seslabuje a ničí.

Jsme u konce. Obraz, který autor „Slovenska" obecenstvu českému podal o své rodné zemi, je nesprávný. Nevyhledal lidu, aspoň ne celého lidu, při práci a při zábavě, nerozebral a neukázal jeho pravou podstatu, nýbrž káral jen jeho náruživosti a zanedbanost, upíraje mu dokonce smysl pro čest (str. 13). Nestudoval stavu intelligence slovenské podrobně, nevážil fakta spravedlivě, nerozděloval světla a stínu, nýbrž jednotlivosti zaznamenával nepřesně a ty opět neoprávněně generalisoval.

Ale obraz je také kusý. Kdo dnes chce psáti a poučovati o Slovensku, nesmí pomíjeti bojů ev. církve slovenské s maďarismem, vedených už přes půl století, v nichž za některých dob soustředila se vlastně veškerá národní činnost; nesmí pomíjeti dnešního stavu obecného školství, které nejvýmluvněji ukazuje, čeho Slovensku je třeba; nesmí pomíjeti dnešní literatury knižné a časopisecké, která nemá mnoho, ale přece dost, aby z ní spolehlivě byly vyanalysovány vůdčí ideje a snahy, a třeba i převrácenosti a výstřelky; nesmí pomíjeti pronikavého rozboru otázky vystěhovalecké, jež hlodá na kořenu slovenského života a ještě mnohých otázek jiných.

A naposled — v knížce o Slovensku je příliš mnoho vtipkování a ironisování. Karikatura posud nikdy nereformovala. Spisovateli-mravokárci teprve počínajícímu, látku neobsáhnuvšímu, prakticky nezkušenému a přes všelikou příležitost žádným úspěchem v reformě života domácího dosud se neosvědčivšímu, spisovateli takovému právě v úsudcích o životní praxi celých generací, v nichž přece bylo též hojně lidí aspoň poctivého přemýšlení a dobré vůle, jistě sluší také — skromnost.

Dr. *Ladislav Haškovec*. **Zápisky z Paříže.** V Praze 1895.

Na 64. str. zajímavá zpráva o 5 měsíčním pobytu na Pařížských studiích lékařských. Odborník nalezne tu mnohý pokyn, neodborník pozná kus Paříže sociální. Pozná jak mladá generace studentská je hlomozná a neklidná, pozná zbytky staré latinské čtvrti a vůbec mnohý detail sociální a historický. Zaznamenávám na př. zprávu životopisce professora Sée-a: Sée (internista) diagnosoval 1871 (má stát 1870) při konsultaci na Napoleonovi močový kámen, ale celebrity lékařské této diagnosy neuznávali — 3 dni na to Napoleon vypověděl Prusku válku. Později diagnosa uznána, kdyby prý byla uznána hned, nebylo by došlo k osudné válce. Jinde čtete o pařížských šarlatanech lékařských a professorských, poučíte se historickou zprávou o lékařství XVII. století, vidíte, jak Francouzové posud z nás dělají Maďary (z Purkyně dělají slavného Uhra „Pyrkénž"), dočtete se stručného životopisu Charcota, Pasteura a j. znamenitých franc. badatelů.

Autor na konec a právem si přeje, aby konečně cizině dávána známost o vědecké práci české — přání tak správné, jako již staré! Spisek p. Haškovcův řadí se důstojně k podobným pracím prof. Mareše a dr. Pešiny. *B—r.*

La Nation Tchèque. La Mission et son rôle en Europe. Bulletin trimestriel par *Charles Hipman.* II. sv., 1896.

Druhý svazek časového podniku p. Hipmanova má na prvém místě studii p. Krejčího o moderním hnutí v české literatuře; líčí se tu rozvoj naší literatury od Nerudy počínajíc až do směru t. zv. moderny. Stať prof. Bráfa o hospodářském a sociálním stavu národa českého podává úlomky o našem hospodářském bytu v době t. zv. obrození. Pravíme úlomky; prof. Bráf byl by k tomu povolán, podat celou historii našeho hospodářského obrození, pendant k Masarykově České otázce a doufáme, že se nám jí od něho dokonce dostane. Pan Léger má pro Francouze poučnou stať o Kollárovi a panslavistické poesii XIX. st. Pan Jakubec popisuje nové museum národopisné, pan Hipman referuje o cestě Lva z Rožmitála, paní Tyršová má zprávu o Jos. Mánesovi, p. Schmidt-Beauchez o Ústřední Matici školské. Vhodné illustrace doplňují revui, jíž přejeme všecek zdar, t. j. podporu povolaných kruhů literárních a politických. *J. V.*

Fr. Vymazal, **Maďarsky** snadno a rychle. V Praze 1896. Za 30 kr.

J. Wagner, **Bulharsky** snadno a rychle. V Praze 1895. Za 30 kr.

Ve sbírce stručných mluvniček spisek p. Vymazalův vyniká přehledným rozborem nesnadné, vlastně nezvyklé Čechovi maďarské gramatiky. Upravení bulharské mluvnice od Wagnera taktéž lze doporučit. *P.*

K. Regal a *O Sýkora,* **Francouzská učebnice.** Pro potřebu školní i soukromou. Chrudim 1896. Za 1 zl. 50 kr.

Velmi vhodně a prakticky upravená mluvnice a cvičebnice pro učně dospělejší; kniha hodí se zejména také těm, kdo neučili se latině. *S—n.*

Fr. Thom. M. Wehofer, O. P., **Das Lehrbuch der Metaphysik für Kaiser Josef II.** Verfasst von P. Josef Frantz. Paderborn 1895.

Zajímavý doklad, že na císaře Josefa měla vliv filosofie Leibniz-Wolffovská a cartesianism, neboť z těchto filosofů čerpal svou metafysiku jesuitský učitel císařův P. Frantz, tenkrát ředitel filos. fakulty vídeňské, prvý ředitel akademie orientální. Cartesianism byl v XVIII. věku modou v Paříži, tedy i ve Vídni, filosofie Leibniz-Wolffovská panovala v Německu; obojí pramen spojoval se v osvícenský racionalism, jaký se nám také zjevuje v t. zv. osvíceném despotismu. *V.*

Josef Kořenský, **Na Krymu.** Cestovní upomínky. 1896.

Mapka Krymu a 21 vyobrazení dává přehledný obraz Krymu; knížka letos mnohým výletníkům na Rus může sloužit za vhodného průvodce. *Č.*

Aristotelova politika. Přeložil dr. *P. Vychodil.* Sbírka filos. spisů, vydávaná akademií, č. 1.

Politiku Aristotelovu měli by čísti alespoň ti, kdo vědou státní a politikou opravdověji se zabývají; obzvláště pro klassifikaci ústavních forem Aristoteles posud je hlavní autoritou alespoň pro klassifikaci, jak logikové říkají, umělou, zde více kvantitavní. Vůbec pak je spis Aristotelův v literatuře spisem klassickým. Četba jeho v překladě p. Vychodila, jako vůbec v překladě každém, činí některé obtíže, ale to při Aristotelovi nemůže býti jinak a má to jisté výhody, že totiž se čte tím pozorněji. Překlad je svědomitý a dobrý; o pokusech, přeložit terminologii Aristotelovu, mám pochybnosti, ale to nebudiž řečeno na újmu práce, jsou to jen pochybnosti a netvrdím, že bych to dovedl lépe. Snad hůře. Jednou musil se v tom směru učinit prvý krok a je zásluhou p. Vychodila, že se kroku toho nebojí. Doporučuji tedy český překlad Aristotelovy politiky co nejvřeleji netoliko filologům, ale politikům a politickým dilettantům v lepším toho slova smysle. *M.*

Mil. Kovář, **Mistr Jan Hus.** Připojeny Husovy listy, psané ze žaláře kostnického. 2. vyd. Nakl. Frant. Horálek. 1895, 2. vyd. Za 20 kr.

Dobře sestavený spisek, sloužící k poznání charakteru a reformačního úsilí Husova. *Ž.*

František Palacký. Sestavil *Václav Řezníček.* (Modré knihovny č. 30.) 1896. Za 1 zl. (Předplatné na celý ročník 2 zl.)

Modrá knihovna má po výtce ráz historický a zvláštní směr kritický. Směr tento jeví se v číslech: Bílá Hora, Český román a j. Také v uvedeném spisu redaktor knihovny a spisovatel důrazným způsobem, často drastickým, nabádá politiky, třeba i poslance, aby konečně studovali Palackého. V rámci životopisném autor podává co možná doslovné znění Palackého statí politických (mnohých sice, ale ne všech). V doslově čteme autorův protest proti možné kritice (že prý spis jen „sestavil"): je to stanovisko divné, ale musíme je respektovat, neboť žijeme skutečně v poměrech prazvláštních: o „otci národa" nemáme jediného, opakuji: jediného spisu, jenž by nám jeho životní práci ocenil a jeho názory osvítil! Podivný to osud „otce národa" a vděčných a převděčných přejemníkův a synů! Autor sám ve svém nazírání na věci blízek je J. Malému. *J.*

JUDr. *Václav Pittermann,* **Vědomá hmota.** V Praze 1895. Za 1 zl. 50 kr.

Právník, zabývající se psychologií a píšící o předmětě, je za našich poměrů literárních jistě vzácnost; z té stránky studia taková zasluhují všecko podporování. — V psychologii t. zv. fysiologické je methoda již vypracovaná a sice je methoda ta dnes konečně už empirická. Řekl bych: hodně empirická, protože autor sice pokládá vědomí za vlastnost hmoty, ale jeho methoda přece není empirická. Materialism v thesi (je-li vlastně stanovisko autorovo materialistické) může být hodně neempirický, nebo lépe řečeno abstraktně pojmový. Empirická methoda vyžaduje v tomto

oboru přesné popisování duševních jevů a velmi pozorné postihování fysiologického procesu, odpovídajícího duševnímu stavu. Schválně ovšem užil jsem neurčujícího slova: odpovídajícího, protože může býti sporno, je-li fysiologický process jedinou a hlavní příčinou duševního dění, nebo je-li obojí (totiž psychický stav a fysiologický process) jen dvojí stránkou jednoho a téhož dění atd. Autor nepopisuje přesně duševních stavů, nepopisuje přesně fysiologických processů; v jeho knize je mnoho materialistické scholastiky.

Příklad autorovy methody: výklad pojmu prostoru (str. 131): pojem objektivně se zakládá v „kterýchsi atomistických pohybech, záchvěvech jistých skupin fibrill mozkových". Pokládá to autor za skutečný výklad? Není to spíše dedukce z these, že každému duševnímu dění „základem" je nějaký fysiologický process? Podíváme-li se (str. 17) na definici prostoru, vidíme velikou neurčitost — kousek Kantova názoru („Hmota vědomá poznává hmotu svou tím, co zoveme prostorem" — „prostor jest bezprostřední (co je to?) poznatek subjektivní" atd.), ačkoli autor jinde na kantovském stanovisku nestojí. Jsou právě i noetické problemy formulovány nepřesně. Z terminologie vidět, že autor pracoval samostatně a jistě v tom onom jeví dobrý pozorovací talent. *Rk.*

Český katalog bibliografický za r. 1894. Sestavil *J. Springer*. 1895.

Užitečná kniha každému literátu. Napřed je umístěn přehled vší lit. činnosti v 21 oddílech, následuje stejný sumárný přehled tvorby hudební. Po tomto úvodě nalezáme abecední seznam (podle autorů nebo hesel) všech publikací a konečně stejný přehled časopisů a hudebnin.

Knihu vydává spolek českoslov. knihkupeckých účetních pomocí akademie. *Pr.*

O meteorech. Řeč rektorská prof. *Karla Vrby*. V Praze 1895.

Ve vší stručnosti podán popis povětroňových úkazů: hmoty, resp. chemických prvků, tvar, objem, rychlost, teplota; na konec vyloženy hlavní hypothese o původu povětroňů. Větším dílem souvisí s létavicemi a ty vznikají z rozkladu vlasatic. Historicky zajímava je zpráva, že učenci z počátku nechtěli věřit, že padají s nebe kameny, teprve r. 1803 francouzský fysik Biot z rozkazu akademie ohledal pád povětroňů u Laiglu, čímž potvrzeny starší (1794) názory německého fysika Chladniho. *Sp.*

MUDr. *D. Panýrek*, **Zdravověda.** Kniha pro každého. V Praze 1896. Za 1 zl. 20 kr.

O knize autor sám říká, že ji sestavil. Prospěje mnohému, třeba pozorovat, že se autoru nedostává ještě dost vlastní zkušenosti; mnohé partie dělají dojem, že autora samého zajímaly, ale celek není souladný a neodpovídá ve všem poměrům našim. *B—r.*

O záplavě hrabošů a prostředcích k jich ničení. Z ústavu prof. dra. J. Hlavy napsal dr. *Vrat. Kučera*. 1896. (Vydává český odbor zemědělské rady.)

Od roku 1890 hubí hraboš (není to obyčejná polní myš) obilí na polích ve všech zemích Evropy; nejlepší prostředek proti němu udal prof.

Löffler v Greisswaldu a sice ničí hraboše zvláštním bacillem. Má-li se prostředku toho užít hromadně, musí se to díti za pomoci a dozoru lékařů, dohlížejících na hromadné vypěstění bacillů; těmito bacilly se otráví chléb a tato pomazánka nastrká se do čerstvých děr myších. V Řecku, na Kavkaze a také v Čechách docíleny úspěchy neklamné. Zhoubnost hrabošů vysvítá z faktu, že z jednoho páru do roka se rozplemení několik tisíců. *Kr.*

Učitelstvo a politika. Časová úvaha. Napsal *Čeněk Radimský*. Roudnice 1895. (Otisk ze „Školského Obzoru“.)

Vším právem autor ve své brošurce o to horlí, aby učitelstvo přestalo býti politicky indifferentním. Netoliko vláda, ale i česká veřejnost dusí volnost učitelovu. Autor správně vidí hlavní příčinu školského byrokratismu v tom, jak se chová veřejnost, in concreto obce samosprávné; tresť spisku obsažena v těchto výtkách-přáních:

„Předně, kolik osob veřejný život vedoucích vynasnažuje se, aby porozuměly účelu a podmínkám našeho stavu a aby ku zdaru jich nám dopomáhaly? Za druhé, kolik je summou případů, aby učiteli dopřála veřejnost spravedlivého zastoupení v korporacích společenských, samosprávných, podnikových a representativních? Proč ve většině případů odpírá učitelstvu zastoupení v obecních, okresních a zemských zastupitelstvech? Proč nepřiznává učitelstvu spolupůsobení v zákonodárství?

Za třetí, kolik jest případů, že ujímá se veřejnost ve svých autonomních delegátech v okresních radách a zemských radách upřímně zájmův učitelských, hlavně pak neodvislosti učitelstva? Kolik jest případů, aby blahovolně samosprávní zastupitelé v okresních radách dbali hlasu vedle nich zasedajícího zástupce učitelstva?

Až dosavád nepostřehli jsme příznivého působení pro nás v těchto sborech; z nesnesitelného tlaku byrokratického, stále ještě přibývajícího, jenom souditi musíme, že tak zvaní autonomní činitelé v těch sborech jsou oddanými ctiteli a vykonavateli byrokratického aparátu.

A odtud jedině očekáváme spásu, smíme-li si vůbec činiti naději v osvobezení a neodvislost. Až veřejnost pozná sama, že stav porobenců nemůže vychovávati občany pro svobodu občanskou, až pozná, že třeba stav ten osvoboditi a zrovnoprávniti přiznáním jemu autonomie na poli společenské výchovy, pak snad nadejde z poznání toho i snaha, stav učitelský vrátiti úkolu výhradně národnímu a dáti mu podmínky důstojné existence, jaká vychovatelům a učitelům národa náleží.“ *V.*

ZPRÁVY.

K otázce jazykové. Na brožurku poslance Pacáka odpověděl v „Zeitu“ (27. června) prof. Pfersche, odpíraje zejmena tomu, aby všichni úřadníci musili znát oba jazyky zemské. „Nár. Listy“, promlouvajíce o věci, prohlásily se v tom proti zásadě dr. Pacáka. Jsme v tom stejného mínění, že totiž nemáme žádat znalost jazyků obou po úřadnících všech a v celé zemi.

Nový německý občanský zákonník. Německý říšský sněm přijal v třetím čtení proti značnějším námitkám opposice předlohu německého občanského zákona. Zákonník je dílo veliké kulturní důležitosti a má také význam politický. Proti takové velike práci skutečně národní jednotlivé projevy separatismu, jako nedávný bavorského prince, jsou pouhými maličkostmi. Zákonník má kolem 3000 §§ a pracovalo se na něm přes 20 let. Jeho význam kulturní tkví v tom, že je výsledkem kollektivního myšlení právnického, myšlení vědeckého, že je pokusem, kodifikovat všecky právní vztahy a poměry moderního, složitého žití veliké říše a velikého národa.

Po stránce historické nová tato kodifikace dovršuje pokusy započaté v Německu v XVI. století. V tomto století myšlénka oživla po volbách napoleonských. Thibaut roku 1814 napsal spisek: O potřebě všeobecného občanského práva pro Německo; proti Thibautovi Savigny sepsal svůj epochální spis: O povolání naší doby pro zákonodárství a právnictví. (1814). Savigny byl proti kodifikaci. Přes to k ní dospělo po některých pokusech jednotlivých německých států a sice usnesla se německá spolková rada 1874, aby se svolala kodifikační komise. Tato komise (prof. Goldschmidt a čtyři soudní presidentové) vypracovala návrhy o plánu a methodě; je to hlavně práce prof. Goldschmidta. Podle toho postupovalo se dále tím způsobem, že ustanovena stálá komise (většina praktiků) a vedle ní pracovaly o jednotlivých thematech jednotlivci. Komise radila se o jednotlivostech a celku od roku 1881—87. V prosinci 1887 byl hotov: „Návrh občanského zákonníka pro německé státy. I. čtení“. Roku 1888 vyšlo officielní vydání návrhu, k němu 5 svazků výkladů a důvodů. Tím nastala práce kritická, které se velmi pilně účastnili netoliko právníci němečtí, ale celého světa. Posuzovaly se jednotlivosti a zkoumalo se, je-li celek jednolitý a souladný. Z ohromné literatury odkazujeme alespoň ke dvěma spisům: Bähr, Das bürgerl. Gesetzbuch und die Zukunft der deutschen Rechtssprechung. 1888; a hlavně: Gierke, Der

Entwurf eines bürgerl. Gesetzbuches und das deutsche Recht. 1889. — Obšírná historie nového německého zákonníka podává velkolepý příklad národní práce skutečně uvědomělé — u nás mohla by nabádat ke zralému a zralému přemýšlení. *Dr. P.*

Matičné gymnasium opavské. O významu tohoto gymnasia četli jsme věcné poučení v „Nár. Listech" (23. června); stať vrcholí v těchto požadavcích:

Česká veřejnost v Praze, chce-li, aby 20.000 zl., jež ročně věnuje na vydržování matičného gymnasia opavského, přinášelo větší užitek národu než posud, musí nejen vysílati do Slezska ze svého středu lidi celé, nýbrž především musí se postarati o odchovance matičného gymnasia opavského, nesmí dopustiti, aby tito následkem své nemajetnosti často i proti své vůli a přesvědčení ubírati se musili do bohosloví, nýbrž musí věnovati ještě něco více a zabezpečiti jim pobyt v Praze během dalších jich studií ať už způsobem jakýmkoli, půjčkou či podporou neb zaopatřením či poskytnutím kondic atd.

Vyšehrad v báji a ve skutečnosti. Všude setkáváme se s názorem, že Vyšehrad tvořil od nepaměti střed Čech, odkudž se šířilo panství a organisace po celé zemi. Vyšehrad stal se středem českého mythu, středem myšlenky národní a akropolí, jejíž půda je posvěcena. V nové době je základem tohoto všeobecného názoru autorita Palackého a Tomka. Vyšehrad je podle nich nejstarším sídlem českých knížat, nejstarší politický a náboženský střed národní. Tam sídlila a soudila Libuše a odtud povolala Přemysla. Z Vyšehradu byl dán rozkaz k založení nového hradu Prahy. A přec pouhou kritikou a redakcí pramenů možno se přesvědčiti, že toto pojímání věcí nemá ani jediného historického dokladu a neodpovídá ani původní pověsti. Kritiku tuto provedl nám — p. Lippert.*) Všecky prameny domácí dají se redukovati na zprávy Kosmovy. Všecky změny jsou jen přepracováním téhož materialu. Jak je zachována pověst u Kosmy? V jeho zprávách nemá mythická doba pouze jednoho středu. Nejméně by jím mohl býti Vyšehrad a do popředí vystupuje poříčí střední Mže a lesnatý kraj nynějšího panství Křivoklátského. Na Berounsku odehrává se nejstarší část mythu. Tu nalézáme několik středů, jež se řadí kolem Zbečna — Zbečno je ještě v historické době knížecím dvorcem — totiž Krokov, Libušín, Tetín a Kazín. Z Libušína postupuje mythus do Stadic, Prahy, Děvína a potom teprve na místo, jemuž dala pozdější doba jméno Vyšehrad. Kosmas jmenuje v nejstarší době Vyšehrad dvakrát; jednou ukazuje na „město, jež novější zovou Vyšehrad" a na druhém místě vypravuje, že střevíce Přemyslovy jsou uschovány na Vyšehradě. Ve vypravování samém jmenuje Kosmas Vyšehrad poprvé teprve r. 999. Podle Kosmy neexistovalo za doby Krokovy ani ještě hradiště Chrasteň, z něhož povstal později Vyšehrad. Krok sídlel na Krokově nedaleko Zbečna, po němž za doby Kosmovy již nebylo památky. Libuše sídlila na Libušíně v témže

*) Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. sv. XXXII. Die tschechische Ursage und ihre Entstehung. Sammlung gemeinnütziger Vorträge hrg von dem Deutschen Vereine zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse in Prag. Nr. 141.

kraji severovýchodně od Krokova. Libušín byl tehdá nejmocnější hrad v zemi. Na Libušíně soudila Libuše, odtud vypravila poselství do Stadic a na Libušíně ujal se Přemysl vlády. Rozkaz k založení Prahy byl dán odtud. Dá se předpokládati, že Přemysl a Libuše přeložili potom sídlo do Prahy, ač se Kosmas výslovně o tom nezmiňuje. Neodvisle povstal potom po zbudování Prahy hrad Děvín a proti němu vystavěli si mužové na vzdor hrad Chrasteň. Jméno to se přeměnilo později ve Vyšehrad. Žádný z mythických knížat nesídlel podle Kosmy na Vyšehradě. Historická knížata měla svůj kamenný stolec na hradě pražském.

Kronika tak zv. Dalimilova z počátku 14. st. je založena na staré kronice Boleslavské, s níž skladatel srovnával kroniku Pražskou, Břevnovskou, Opatovickou a Vyšehradskou. Všecky tyto kroniky neměly pro pověst jiného materialu mimo Kosmu. Místa, na něž klade Kosmas děj, jsou v době Dalimilově již polozapomenuta. I možno sledovati u Dalimila tendenci, posunouti děj z těchto neznámých míst. Při tom však neodvažuje se příliš vzdáliti se od Kosmy. Nechce odvozovati dynastii z místa, jež bylo již za Kosmy zříceninou, proto nejmenuje Krokova, ale neuvádí ani jiného jména. Kazín a Tetín žily ještě v upomínce. Za to však nezdálo se Dalimilovi důstojno, by pramáti Přemyslovců sídlila na vsi Libušíně, proto opět neuvádí jména. Přemysl jede na bělouši prostě do „Libušina dvoru". A z Libušina dvoru zakládá se Praha. Potom však vypravuje Dalimil, že byla Libuše pohřbena v Libušíně. (Varianty jména a pozdější přeměna v Libici nic na věci nemění!) Tu se neodvážil skladatel vzdáliti se od pramenu. Vznikne dívčí válka a s ní hrad Děvín. Mužům podaří se vylákati děvy k „Lybussie" a tu použije Přemysl příležitosti a vystaví proti Děvínu hrad nový, jenž má u Dalimila hned — a v tom je další krok v přeměně pověsti — jméno Vyšehrad.

Neplach, jenž psal kroniku kolem r. 1360., přidržuje se Kosmy, ale posunul přece vývoj neporozuměním a povrchností. Popletl místo, kde Kosmas se zmiňuje, že střevíce Přemyslovy za doby jeho se chovají na Vyšehradě a napsal, že Přemysl rozkázal uschovati střevíce na Vyšehradě. Tím ovšem dal základ k následujícím zmatkům. Marignola přidržuje se opět úplně Kosmy. Epochu v proměně pověsti tvoří Hájek. Podle něho Krok již vytvořil centrální vládu v Čechách. Založil hrad Vyšehrad, jejž nazval Psáry, prý v upomínce na hrad v staré otčině. Sestry se tu rozdělí a Libuše obdrží Psáry. Poněvadž se jí však jméno to nelíbí, přezve hrad v „Libin hrad". Odtud založí Prahu. Po skončení dívčí války mění se náhle jméno Libin hrad ve Vyšehrad. Přemysl a potomci jeho sídleli na Vyšehradě, tam se konaly sněmy, tam byly uschovány zemské desky a pod hradem se pochovávala knížata. Hrad pražský staví Hájek zcela do pozadí. Ani za Boleslava I. není ještě podle Hájka hrad pražský residencí a Boleslav bydlí dokonce na — Starém městě. Tato přeměna dala ráz pozdější době, až do naší doby. Balbín ji přejal a Balbín byl své doby autoritou. Jak se za naší doby přijímá, je známo. Je patrno, že rukopisy K. a Z. a píseň o Vyšehradu se hodí úplně na konec tohoto vývoje. Že by pověst tak důležita, již před Kosmou úplně a určitě formulovaná, tak jak je v řečených rukopisech obsažena, unikla Kosmovi a všem

jeho nástupcům, že by všem zůstala skryta, a že by je teprve objevil Hájek v 16. st. — tato možnost je jistě úplně vyloučena.

Jak se má proti tomu věc s Prahou? Neklan sídlí podle Kosmy v Praze. Cizí prameny uvádějí vždy jen Prahu za residenční sídlo české. Widukind zve Prahu r. 924. krátce „město Boemů“, Flodoard r. 950. „velikým městem Venedů“, Hildesheimské annaly „hlavním městem Slovanů“. Podle Dětmara Meziborského ujme se Boleslav Polský vlády na hradě pražském. V 10. st. cestoval po Čechách Ibrahîm ibn Jakûb. Jmenuje sídlo knížete českého „Frâga“; chválí z kamene a vápna zbudované zdi hradu pražského a vypravuje o znamenitosti obchodu, jenž se odtud vede. O Vyšehradu se nezmiňuje. Střed obchodní předpokládá vždy delší vývoj. Hradu pražskému dává se ve všem přednost před Vyšehradem. Podle pověsti zakládá se tu druhý z nejstarších kostelů — ne na Vyšehradě. R. 926. zakládá se na hradě pražském kostel sv. Jiří a brzo potom sv. Víta. Na Vyšehradě nesetkáváme se po celé 10. st. s ničím mimo malou kapli sv. Klimenta, jež snad pochází z této doby. Ve všech význačnějších krajských hradech zakládají se kollegiatní kostely (Stará Boleslav 1045, Litoměřice 1057), jen o Vyšehrad nikdo nedbá. Staré hradiště Chrasteň živořilo asi dále a udržovalo se hlavně svou nedobytnou polohou. Pověst a dějiny se o něm nezmiňují; nebylo důvodu. Z Dětmara víme, že r. 1004. existovalo jméno Vyšehrad. V době té byl Vyšehrad pevným hradem a vzdoroval Boleslavu Chrabrému. Když se Jaromír opět ujímal vlády, byl na stolec dosazen v Praze a potom teprve dal si holdovati na Vyšehradě. To je jediná zpráva o Vyšehradu až do obratu za Vratislava. Vláda Jaromírova, Oldřichova, Břetislavova, Spytihněva II. nezachovala nám zmínky o Vyšehradu. Do Vratislava nevyskytuje se Vyšehrad v žádné listině. Tu pojednou asi v polovici vlády Vratislavovy setkáváme se s podivným svědectvím. Ve dvou rukopisech Kosmy je přípisek od neznámého interpolatora, jenž praví k r. 1088. o Vyšehradu latinsky ovšem: „v hlavním městě Čech vystaven Vyšehrad, jež všem městům této země je jakoby matka a vládkyně.“ Vložka spadá do novější doby, neboť se nevyskytuje v starších rukopisech Kosmy. Již předem je nápadno, že se o věci nezmiňuje současník Kosmas. Interpolator vkládá dále k témuž místu podvrženou zakládající listinu papeže Alexandra II. pro kapitulu vyšehradskou. Pouhé založení kollegiatního kostela nemůže býti důvodem k tomuto povznesení Vyšehradu. Však falsator listiny nám podává sám vysvětlení. V listině se totiž praví dále, že kostel vyšehradský má býti hlavou celé provincie. Prosvítá tu tendence. Skutečně je kapitula pražská hlavou provincie, ale má býti zatlačena do pozadí Vyšehradem. Hájek vykládá tuto tendenci sporem Vratislava s bratrem Jeronýmem, jenž se stal proti jeho vůli biskupem pražským. I chtěl mu Vratislav oponovati založením nové kapituly. Frind se staví proti tomuto výkladu, ale slabými důvody. Kosmas, kanovník pražský a důvěrník Jaromírův, jenž neopomíjel zaznamenati zbožných nadací knížecích, se o této důležité nadaci nezmiňuje. Lippert dokazuje, jak spor o přednost, v němž hrál Vratislav proti bratru svému v kostele pražském — representačním to místě — často podřízenou úlohu, nutně vnukl Vratislavovi myšlenku, založiti novou kapitulu, v níž by byl on pánem a jíž by vzdoroval bratru.

Tak se dále dá tím a celým sporem jednoduše vysvětliti nelibosť, již měl Kosmas k Vratislavovi, a o níž Palacký praví, že její příčiny jsou neznámy. Že chtěl Vratislav s bratrem svým konkurovati, potvrzuje i neobyčejná žádost k papeži Alexandru II., by směl nositi biskupskou mitru. V zmíněné listině Alexandra II. uvádí se dále, co se má státi, kdyby chtěl biskup loci (totiž pražský) „z ďábelské závisti" překážeti nové kapitule. Psalo by se něco podobného za normálních poměrů? Není z toho patrno, z jaké nálady vyšlo falsum? Vratislav snaží se všelikým obdarováním a vyznamenáváním kapitulu povznésti. Známou událost viny Božetěchovy uvádí Lippert také ve spojení se sporem s biskupstvím. Vratislav založil rozkvět Vyšehradu stále jsa veden určitou tendencí. Dal se na Vyšehradě pochovati, kde se modlili za spásu jeho duše j e h o kanovníci. Tento uměle vytvořený rozkvět udržuje se s přestávkami dále, ale ne dlouho. Za Vladislava již opět mizí, a Vyšehrad zůstává krajským hradem, jak jich bylo několik v Čechách. Jen spojení úřadu kancléřského s proboštstvím vyšehradským zůstalo reminescencí na krátkou dobu slávy.

Takový je obsah článku Lippertova. Tuším, že netřeba zvláště vytýkati, že ani poesii lidové ani umělé se tím nic nebéře. Není jistě její povinností seznamovati se s poslední fasí historického bádání. Poesie i cit žitím oplývající naleznou brzy nový střed. Z vědeckého stanoviska je článek Lippertův vážným napomenutím, aby aspoň nejstarší doba dějin českých našimi historiky byla revidována. *O.*

Valná hromada ženského výrobního spolku v Praze. V místnostech spolku v Bartolomějské ulici konala se pětadvacátá výroční valná schůze za předsednictví starostky slečny K r á s n o h o r s k é. Byla to poslední schůze v těchto místnostech, neboť počátkem příštího roku školního zahájí spolek činnost ve vlastním domě. — Obchod spolkový s prádlem, lněným a bavlněným zbožím ve Spálené ulici č. 35 n. poskytoval zaměstnání 37 švadlenám, vyšívačkám a jiným pracovnicím, které zhotovily za rok 16.786 kusů prádla a vyšívaných předmětů, kromě 6 nádherných spolkových praporů a 4 stuh. Expedováno 516 balíků na venek. Příjem spolku od 1. ledna do 31. prosince 1895 36.728 zl. 57 kr., vydání 34.260 zl. 49 kr. Jmění spolkové obnáší 53.139 zl. 3 kr. — Jednotlivé odbory školní jsou: škola obchodní o třech třídách, škola kreslení o 2 roč., malířský atelier, kurs vyšívaček, literární odbor, škola ručních prací, kurs pro úpravu klobouků, kurs květinářství a škola jazyků (pro jazyk ruský, francouzský a německý).

Spor rukopisný. Proti oznámenému spisu dra. Flajšhansa vyšlo pojednání prof. G e b a u e r a: O nové obraně padělaného rukopisu Královédvorského. (Cena 40 kr.) Ať čtenářové, kteří se o věc zajímají, spisek tento přečtou. Námitka, že se jedná o otázky čistě mluvnické, neplatí. Výkladu prof. Gebauera může rozumět i dítě a nejedná se jen o staročeskou grammatiku, ale o důležitou a velmi důležitou věc národní. Dnes skutečně již dítě může pochopit, jak marné a přímo již směšné je počínání t. zv. „obhájců" a „věřících", již dítě může pochopit, že není lhostejno, budujeme-li svou minulost na nepravých a nicotných podvrzích nebo na pravých a cenných památkách. O to běží. Časem svým podáme

čtenářům svým závěrečný výklad o celém sporu a jeho obecně poučném průběhu. Rozumí se, že z quasi-námitek dra. Flajšhansa nezůstalo nic. To ostatně i neodborník mohl postřehnout z nepěkné a ledabylé jeho práce. *T. G. M.*

Tuberkulosa a ochrana před ní. Často a mnoho mluví se o nakažlivých nemocech a každý se jich bojí. Úřady i jednotlivci činí vše možné, aby nákaza se dále nešířila, vždyť jsou známa opatření, která zdravotní úřady vydávají, a známa i horlivost mnohých osob, s jakou se vyhýbají příbytku i domu, kde je nemocný chorobou takovou stížený. A celkem právem: neboť jest rozumné, chrání-li se člověk nemocí. (Ovšem mnohý se chrání nákazy tyfosní, záškrtu a p., ale do jiné se slepě vrhá.) Avšak pojem nakažlivých nemocí jest širší, obsáhlejší, než jak si jej lid vysvětluje. Jemu jsou nakažlivými nemocemi pouze prudké osutiny (neštovice, spála, spalničky), tyf, záškrt — o jiných neví; tomu ostatně napomáhají i úřady, které nařizují ochranná opatření pouze při t. zv. „prudkých chorobách“. A přece známe i jiné nemoce, které jsou též přenosné, nakažlivé. Jednou z nich a zároveň jednou z nejzhoubnějších jest tuberkulosa, a jest velice divno, že — ač zná se její podstata — posud ničeho se proti ní se stanoviska ochrany (profylaxe) nepodniká. Četné případy dokazují, že tuberkulosa může se snadno přenésti — vždyť celé rodiny vymírají nemocí tou a nebývají to vždy rodiče, kteří nákazu přinesou, nýbrž i syn, dcera, jak jsem sám často pozoroval. A proto měla by se i tuberkulosa za chorobu nakažlivou prohlásiti a při ní též řádná desinfekce žádati. — Vezměme jen data za Prahu a čtyři předměstí, abychom posoudili zhoubnost její; tu bylo:

	roku 1893	roku 1894
všech úmrtí	9051	9124
prudkými nakažl. nemoc.	835 (9·2%)	977 (10·7%)
tuberkulosou	1579 (17·4%)	1800 (19·9%)

Vidíme tedy, že nakažlivými nemocemi, které hlášení povinnému podléhají a při nichž se pečlivě úřady o desinfekci a ochranu zdravých lidí starají, umírá ročně mnohem (o polovinu) méně osob než tuberkulosou, při níž o nějakou ochranu okolí není postaráno.

Jsou pak různé cesty, kterými lze se chrániti před touto zhoubnou nemocí; ponechávaje si podrobné vylíčení otázky té na později, upozorniti chci stručně na jeden prostředek, jenž jest rázu nejen ochranného, nýbrž i léčebného. Míním tu zakládání léčeben (sanatorií) pro nemocné tuberkulosní v krajinách zdravých, pro léčbu nemoce té i pro pobyt nemocných vhodných. Myšlénka ta již dosti dlouho přetřásá se v listech odborných a mnozí podnikli již zřízení takových ústavů; ale nejdůkladněji probrána na sjezdu „německé zdravotnické společnosti“, který se v září minulého roku ve Stuttgartě konal. Na sjezdu tom referovali Gebhard, ředitel pojišťovny Hanseovské v Lübecku, a zdrav. rada dr. Hampe, m. fysik v Helmstedtu, o zřizování sanatorií pro nemocné tuberkulosou úrazovými a jinými pojišťovnami, nemocenskými pokladnami a obcemi. Uvedeme tuto věci nejpodstatnější. Předem Gebhart uvedl, že v Německu celém ročně 160.000 lidí zmírá tuberku-

losou, a upozorňuje na to, jak mnoho národního jmění se nemocí tou pohltí vzhledem k jejímu dlouhému trvání, jak mnoho lidí v nejlepším věku jí umírá a četné vdovy a sirotky zanechává. O tyto pak starati se jest většinou uloženo obcím a proto jest to v zájmu jich, aby počet onemocnění tuberkulosou se zmírnil a úmrtnost její se zmenšila. Že zájem podpůrných pokladen vyžaduje totéž, rozumí se vlastně samo sebou; statistika jich ukazuje zřejmě, mnoho-li peněz pohltí ročně onemocnění tuberkulosou, která právě mezi lidem dělným hrozně řádí. Ale i pojišťovnám pojišťujícím pro případ úmrtí nebo invalidity (neschopnosti k práci) má běžeti o snížení počtu úmrtí onou nemocí; vždyť velmi často musejí vypláceti důchod aneb pojištěnou sumou brzy, po několika splátkách se strany pojištěné osoby. Autor uvádí tu data z Německa, z nichž vidno, že mnohde až 20—22% všech případů takových zaviněno tuberkulosou. Musí tedy snaha naše k tomu směřovati: šíření tuberkulosy zabrániti a její vyléčení podporovati. V prvém směru jest — mimo jiné — nutno, aby nemocný okolí své nenakazil, což se hlavně jeho osamotněním docílí; v druhém pak směru jest nejlepším lékem — pobyt v kraji, k pobytu vhodném. Tuberkulosa je léčitelná: to dokazuje ona okolnost, že naleznou se v plicích četných pytvaných mrtvol osob, zemřelých z jiné nějaké příčiny, zahojená tuberkulosní ložiska. A takové vyléčení dosahuje se nejspíše správnými zdravotními a výživnými podmínkami, kterým nejlépe vyhoví účelně postavené sanatorium. — Debaty se súčastnili řiditel říšsk. zdrav. úřadu dr. Köhler (Berlín), prof. dr. Gaffky (Giessen), tajný rada prof. dr. Ziemssen (Mnichov), lékárník Rösner (Drážďany), měšťanosta Keller (Blaubeuren), vrchní purkmistr Küchler (Worms), zdrav. rada dr. Wernich (Berlín) — vidno, že otázka živě zajímala všechny stavy. Z debaty celé vycházelo na jevo: že jest nutno pomýšleti na zařízení četných léčeben pro nemocné tuberkulosní; že posavadní nestačí, poněvadž jsou drahé a tedy chudším, nemajetným třídám nepřístupné, že jest to povinností jak státu a obcí, tak i pokladen podpůrných a nemocenských všemožně zařizování sanatorií těch podporovati. Současně pak vysloveno, že musí každá léčebna postavena býti účelně, v místě a kraji zdravém, který budiž předem ohledně podnebí, teploty i srážek, půdy a p. bedlivě prozkoumán, a že jejím řiditelem má býti vždy lékař; neboť jenom zkušená osoba může se u nemocných dočiniti úspěchu. — K tomu dodáváme jen tolik, že u nás bylo by též dosti míst pro zřízení takových sanatorií, jež nemusí býti nijak nádherná. Máme-li ferialní kolonie pro děti, jichž tělo právě má sesíliti, aby snáze nemocem vzdorovati mohlo, snad dočkáme se i zařízení „kolonií pro tuberkulosní“, jichž důležitost jest nepopěrná. A dal-li k úvaze tak obsáhlé popud německý zdravotní spolek v Německu, učiní snad u nás totéž právě založená „česká společnost pro veřejné zdravotnictví“. *MUDr. Vlad. Preininger.*

Učitelský sirotčinec. O svátcích velikonočních t. r. ustavila se v Praze jednota ku zřízení Samostatného sirotčince učitelského. Členem zakládajícím stává se, kdo zaplatí jednou pro vždy 100 korun. Členové skuteční platí ročně 10 korun, členové činní 2 koruny, přispívající členové 1 korunu.

Statistika hromu v Německu provedena od Kassnera za období 16 let (1876—1891.) Za ten čas uhodilo tam do budov 31.468kráte, z čehož připadá na červenec 10.975 úderů, na červen 8.098, květen 5.507, srpen 4.971, září 1.498, duben 800, říjen 270, březen 159, listopad 43, leden 24, únor 16, prosinec 16. Počet úderů, jakož i nebezpečí hromu stále roste a sice v různých krajinách v míře různé. Za 8 let přibylo bouřlivých dnů o 15%, úderů o 78% a pojištěných budov pouze o 9%. Celkem 37·2% úderů zapálilo, 62·8% nezapálilo; prvých přibylo na venkově o 56% v městech o 47%, druhých na venkově o 100%, v městech o 84%. — Dle toho prodělává venkov vážnější změny v atmosferické elektřině se odrážející nežli města. Následky toho jsou tím nepříznivější při stoupající prudkosti bouřek, s níž hlavně jejich zhoubnost na polnostech se stupňuje. — Naproti tomu uvedená čísla zdají se nasvědčovati zkušenosti, že síť elektrických vedení, jež v městech stále se zmáhá, nebezpečí hromu nejen nezvyšuje, nýbrž spíše seslabuje.

Číslo porodů a úmrtí v jednotlivých říších evropských v roce 1885 a v roce 1894. Čísla vypočtena na 1000 obyvatelů průměrného obyvatelstva. Nečítány děti mrtvě narozené. Čísla v závorkách jsou z r. 1893 (novějších není).

Země	Porody		Úmrtí		Přebytek narozených	
	1885	1894	1885	1894	1885	1894
Rakousko	37,5	(38,1)	30,1	(27,2)	7,4	(10,9)
Uhersko	44,8	(42,5)	31,9	(31,1)	12,9	(11,4)
Německo	37,1	35,9	25,7	22,3	11,4	13,6
Francie	24,2	22,3	21,9	21,3	2,3	1
Italie	38,7	35,6	27,1	25,2	11,6	10,6
Anglie	32,8	29,7	19,2	16,7	13,6	13
Irsko	23,5	22,9	18,4	18,2	5,1	4,7
Švýcarsko	28	28,2	21,4	20,9	6,6	7,3
Nizozemí	34,4	32,5	21	18,5	13,4	14
Belgie	30,1	(29,4)	20,2	(20,2)	9,9	(9,2)

(*Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs*, 1896, I., 53.)

Nazarénové v Uhrách.

Píše dr. **Dušan Makovický.**

Nazarénské učení přišlo do Uherska ze Švýcarska; je to učení obnovené sekty novokřtěnců, již založil Samuel Frölich (1803—1857), švýcarský pastor, vystoupivší ze státní církve; Frölich má své základy z anglického baptismu a ten pochází z anabaptismu 16. století.

Anabaptisté vykládali Písmo bez vědecké přípravy: zavrhovali církevní organisaci, křtili jen dospělé, večeří Páně opovrhovali, světských vrchností nepřiznávali a v nich účasti nebrali, nepřísahali, vojáky býti nechtěli, společný majetek zaváděli, božství Kristova neuznávali, sami za sbor svatých se pokládali. Vlády je, hlavně po událostech münsterských, hrozně pronásledovaly, na statisíce jich povraždily a popálily. V Uhersku státní mocí byli v 16. a 17. století vyhubeni.

Z ostatků anabaptistických Simons Menno (1492—1559) utvořil novou sektu, jejížto členy mohli býti jen „svatí“, učinivší pokání. Mennonité taktéž nepřísahali, zbraně do ruky nebrali, ve světských hodnostech účasti nebrali. Rozpadli se na malou stranu přísných a na velkou stranu mírných. Z přísných zůstalo už jen málo. Mírní stávali se pořád mírnějšími a teď už i službu vojenskou i úřady zastávají, jen ještě přísahat nechtí.

Anabaptisté v Anglii dostali jméno baptistů. Novověký baptismus se liší od anabaptismu hlavně tím, že má určité církevní zřízení, že se duchovní musejí vědecky vzdělávat a že veliká většina baptistů dopouští nosení zbraně.

Přísní mennonité se v Americe, Anglii a Německu nešíří anebo jen slabě; ale šíří se mírní mennonité a baptisté. Podobný úkaz je v Uhersku: kde se nazarenismus stýká s baptismem, tam se nazarenismus (přísný) přestává šířit a na jeho místě se šíří baptismus (ku kompromisům náchylnější).

Učení Nazarénů dostalo se do Uherska roku 1839. Kdo ho donesl, není určitě známo, uvádějí se zámečničtí tovaryšové: Kropáček, Denkel, Ludvík Hemsey (byl ve Švýcarsku u Frölicha), šířil je hlavně poslední, umřevší r. 1843 v Curichu. Mezi hlavní šiřitele patří ještě J. Hemsey (bratr Ludvíkův), J. Kovács, Jos. Bella (kolář Lipták byl r. 1847 u Frölicha ve Štrassburku, žije dosud v Americe), pozdější jsou K. Ethci a Kalmár.

Počtem se Nazaréni nápadněji počali zmáhati jen po roce 1848. Absolutní vláda (1850—4) je krutě pronásledovala. Jedno z míst, odkud se nazarenismus do různých krajů Uherska rozšířil, bylo státní vězení ilavské, kde mnoho Nazarénův bylo zavřeno. Tam se mezi vězni rozšířil a ti ho, dostavše se ven, dále šířili. Týmž způsobem se nyní šíří z vězení vojenských.*)

Mezi křesťany vždy byli lidé, kteří, jako staří křesťané, přidržovali se Kristova přikázání „Neodpírejte zlému": v minulosti zvali se Pavliciani, Bohomilové, Katarové, Valdenští, Čeští bratří; v přítomnosti jsou Quakerové, Shakerové, Herrnhutští, Hintschisté,

*) Při sestavení článku použito následující literatury: 1. A nazarénusok ismertetése. Párbeszéd egy nazarénus és nemnazarénus között. Turóci Endre, ref. segéd lelkész. Budapest, Vodianer 1859. 2. Hazug proféták. Figyelmeztetö szózat a magyar népher. Könyves Tóth Kálmán, Budapest 1882. 3. Péter és Pál földmivesek beszélgetése a baptisták lárvája alá rejtözölt nazarénusok tévelygései fölött. Népbarát. Gyoma 1884. 4. A nazarénus Kósza Julis siralmai zengi Malmos Gazda. Budapest 1882. 5. Nazarénusok — vagy mi mindegy Krisztus követök —é? E felekeret tudományának biraláta. Szöllösi Antal ref lelkész. Hód M. Vásárhely 1870. 6. Futkározó hamis atyafi vagy leálcázott baptista — Népszerü elmélkedés. Könyves Tóth Kálmán. Debrecen 1882. 7. A nazarénusok tévelygéseinek rövid ismertetése. Túri Lajos ev. ref. lelkész. Gyüd (Baranya m.). 8. Nazarenismus Szeberényi Lajos Zs. Budapest, Kókai L. 1889. 9. Die Secte der Nazarener in Ungarn. L. Szeberényi. Uebersetzt v. G. Schwalm. Braunschweig Schwetschke 1889. (Překlad předešlého díla však nesrovnává se s originálem, obsahuje mnoho nového a vynecháno je též mnoho.) 10. Kázeň v chrámě Nadlackém. A. Szeberényiho. Uh. Skalice 1885. 11. Gányó Julcsa, regény. Justh Zsigmond, Budapest 1894; tento román vyšel i česky u Šimáčka pod názvem: Nazarénští, v překladu N. Mayerhofera. 12. Bacsóék megtérése, elbeszélés. Vasárnapi ujság 1894 iki évfolyam. 13. Články o nazarénech v Církevních Listech. Ružomberok. *a)* J. Maliaka 1889. *b)* P. Česliara 1895. *c)* Em. Kolényiho 1895. *d)* M. Bodického 1896. 14. Nazarénusok. Tárca. Tömörkény István Pesti Napló 1895, 299 sz. 15. A nazarénusok Bácskában. Biró Pál. Vasarnapi ujság 1870. 16. Rukopis P. Česliara: Rozeznání pravdy od bludu. 17. Listy od prostých lidí, kteří s Nazarény žijí nebo sami Nazarény byli. 13. Privátní sdělení písemné i ústní: Dr. J. Bellu, J. Bohúňa, P. Cibul'u, Harminca Kovácsa, V. Krnu, J. Maliaka, M. Rusnáka, V. Srdžanova, A. Stodolu, L. Szeberényiho, A. Škarvana, K. Tyra.

Mennonité, Darbysté, Novokřtěnci a v Rusku Duchoborci, Molokáni, Štundisté, Strannici, Tolstovci, Chlystové, Šaloputové a j.*) Všichni tito lidé, nehledíme-li k jejich zvláštním, často mystickým vyznáním, jsou zajedno v tom, že za žádných podmínek, ani ve jménu státu ani církve nepovažují za dovolené, páchat násilí a vraždit. K těmto lidem patří také nazaréni.

I. Nazarénské vyznání.

Nazaréni nejsou všude stejní. Nemají jednotného učení, ani společné organisace. Jsou lidé prostí, skoro samí rolníci, řemeslníků je málo, a pánů, půlpánů a „vzdělaných" mezi nimi vůbec není. Nejvíce jsou to obyvatelé venkovských pozemků a hlavně samot, kde není kostelů ani škol, méně bydlí v dědinách a městečkách — nejméně ve městech velikých.

Zásady víry své mají hlavně z Nového Zákona. Kázání na hoře (Mat. V.—VII.) béřou doslovně. Ale uznávají i Starý Zákon, ze kterého rádi mají knihy Izaiáše a Jeremiáše. Písmo vykládají volně: vykládá je každý osvícený bratr nebo sestra.

Spasení se dosahuje vírou v Kristovo učení a skutky. Kristovu učení jen ten porozumí, koho duch svatý, duch pravdy osvítí. Je toto milost Boží, avšak spasení se dosáhnouti nemůže, jestliže člověk sám nad sebou nepracuje, „musí se vzdělávat v pravdě a poznání Boha". Nade všecko třeba milovat Boha a Krista. Člověk musí hříchům odumřít a pokřtít se vodou a křestem pokání, znovuzrození v duchovním smysle. Na znovuzrození kladou váhu největší. Pozorné čtení sv. Písma, hlavně Nového Zákona, je nejlepším prostředkem k tomu, aby člověk našel cestu vedoucí k spasení.

Pravým věřícím může být jen člen „svatého shromáždění", který netoliko zná slovo Boží, ale také podle něho žije. Kristus je hlavou shromáždění, prvorozený mezi bratry a sestrami. Bratrem, sestrou (tak se Nazaréni navzájem zovou) bude jen ten, jenž se

*) I mezi mohamedány v Turecku, Persii, Arabii jsou sekty: Charidžiti, Babidi, kteří stejně hledí na vládu a vojenskou službu. Babidi zavrhují válku za víru, hlásají všeobecné bratrstvo, jednotu víry a řeči a neprotivení zlu násilím. Sekta babidů povstala v druhé polovici tohoto století v Persii. Koncem 80tých roků byli pronásledováni v Persii, část jich ušla do Indie, Ameriky, na Kavkaz a do ruského zakaspického kraje.

jím stane bez všelikého přemlouvání, jenž sám čítá Písmo a podle něho skutky svoje spravuje.

V Liptové měli v 50tých létech jen Nový Zákon a zpívali z Tranoscia. Teď všeobecně zpívají z „Harfy ze Siona", obsahující žalmy, anglické baptistické písně, a jiné písně Frölichovy v překladě velmi planém. Písničky, kterým lze rozumět, vyznamenávají se oddaností Bohu.

Duchovních, učitelů, chrámů, škol nemají, neboť to není v Nov. Zákoně. Říkají: Učenost kněží Boží milosti nevynahradí; ani apoštolové nebyli učení. Kněze tu i tam zovou „čertovou troubou"; že prý z nich čert mluví, aby lidi sváděl. Považují je za darmojedy, neboť nemají mozolů. Stalo se, že poslali knězi v čas žatvy kosu, aby nezahálel. Kostely jsou prý kamennými rakvemi. Bůh v kostelích rukou strojených nebývá. O službách božích říkají, že nejsou potřebné: hlavní je, vyznávat Boha v duchu a pravdě, nikoliv obřady. Školy jsou jim čertovými pařenisky.

Shromaždění svá odbývají po tichu, v mnohých krajích tajně v privátních domech, ba i v lesích, v neděli aneb také ještě v některý den všední, někdy i v noci. Kde jich je více, tam stavějí si prostrannější modlitebnice, v nichž ani kříže ani žádného obrazu netrpí. Sbor, „shromáždění", je napodobením starých křesťanských sborů. Všecky záležitosti si spravuje shromáždění samo. K starším (představeným) mají velikou úctu.

Shromáždění odbývají takto: Napřed zpívají, a sice každý v mateřské řeči, často v rozličných jazycích najednou, na to tu jeden tu druhý, také ženy, vykládají text Písma; zase zpívají a na konec kolenačky rozjímají a se modlí, hlasitě oplakávajíce hříchy své.

Svátků mimo neděli nesvětí, ale v katol. aneb protest. svátky nepracují, aby nevzbuzovali pohoršení. Každý den je prý rovněž svatý. V neděli nevaří, neboť pospolu více přebývají: matky malé děti doma bez dozoru pozavírají, aby v shromáždění přítomny být mohly. Odbývají i „veliká shromáždění", ale zřídka: k těmto přicházejí i z daleka, z Hollandska, Belgie, Italie, Ameriky.

Křtu jen místy neuznávají a nemají. Někde se křít počínají, někde přestávají. Dětí nekřtí vůbec, neboť nemluvně nelze poučit, tudíž není dovoleno ani pokřtít. (Tak vysvětlují Mat. 28. 19—20). Kde křtí, tam křtí jen dospělé, a z těch jen úplně hotové, duchem svatým, duchem pravdy osvícené, věřící a znovuzrozené,

za to majíce, že, koho duch sv. neosvítí, ten, ať by se jak učil, nenaučí se ničemu.

Kdo chce přistoupit za bratra, sestru, musí se napřed v mysli své zrodit, z hříchů očistit. a bohabojný život vést. Některé zkoušejí roky a roky (jednu moji známou 8 roků), jsou-li dost pevní a pokorní, a jen potom je přijímají mezi sebe. Musí se napřed káti a vyznat z hříchů před bratry, obzvláště před těmi, proti kterým se prohřešili, odprosit je a škodu jim vynahradit. Jen už věřící, znovuzrozený, hříchům odumřelý člověk může se státi členem „shromáždění Ježíše Krista“ a může být pokřtěn; a takovýto je sobě jist spasení. Frölich vázal znovuzrození k určité minutě. — Od jednoho, jenž má bratra Nazaréna a sám se jím chtěl stát, jsem slyšel, že, kdo se nazarénem stane, projde „nazarénskou horečkou“, stavem vytržení, že ji on též dostával, žil jako ve sně, jen duševné zájmy měly proň smysl, obvyklou práci konal jen tak.

Hlavním zákonem jim je: Nésti Kristův kříž, totiž ustavičné sebezapírání a činná láska. Trpět pronásledování za víru je nejjistějším důkazem, že Kristův kříž neseme. Když je pronásledují, jsou pokojní a šťastní, že stali se hodnými trpět pro Krista.

Večeří Páně opovrhují a potupně se o ní vyslovují; však místy ji již odedávna mají a někde ji zavádějí. Říkají o ní, že není na to, aby nám Bůh skrz ní hříchy odpouštěl, ale aby nás Kristus na svoji smrt upomínal. „Vezměte a jezte, vezměte a píte“ béřou duchovně a slova ta opětují při jedění a pití.

Vůbec i o křtu i o večeři Páně neradi mluví, podobně i o manželstvě. Manželstva — duchovní bratr si může vzíti duchovní sestru — uzavírají v shromáždění, přiznají se z obapolné náklonnosti, slib věrnosti si dají a některý starší bratr jim žádá od Boha požehnání. V protokolle plukovního kommanda ve Franzenfeldě 8. dubna 1869 č. 765 stojí následující výrok nazaréna G. Tremela: Manželství musí být každému posvátným. Tělesné žádosti z jedné nebo druhé strany jsou hříchem, a takový se vyloučí proto ze shromáždění.

Mrtvé jim místy pochovávají kněží církví, z nichž vystoupili, a oni se tomu neprotiví, neboť ať prý mrtví pochovávají mrtvé; místy pochovávají sami: doma mrtvého vyzpěvují, tiše a rychle ke hrobu ho vyprovádějí. Hlav neobnažují. Znaků lítosti nedávají na jevo (ženy přece pláčou), třeba se prý těšit, neboť

ho Bůh zavolal. Za to když se dítě narodí, pláčou prý, neboť neví se, k čemu se narodilo.

Soudů se štítí. Jediný soud Boží přiznávají nad sebou. Spravedlnosti lidské není, ani jí nemůže býti. Trest světský je nepotřebný, bez užitku a malicherný. „Raději nepravost snášíme, než abychom se soudili."

Nepřísahají nikdy a nikde; ani při odvodu, ani před soudem, ani soukromí — a jmena Božího nadarmo neberou. Dané slovo nad přísahu ocení a v něm stojí. Důkazem, jak jejich hodnověrnost je uznanou, je usus, že soudy již nepožadují přísahy od nazarénského svědka, „vždyť je i tak pravda, co poví".

Vrchností, úřadů neuznávají, ani v nich účasti nemají. „Máme snad poslouchat zákony, které vynašli lidé? Co se sv. písmu protiví, nejsme povinni poslouchat. Raději budeme Boha poslouchat než lidi." Občanské povinnosti s nechutí plní. K politickým právům jsou lhostejní, ačkoliv i v tomto ohledu se různě chovají; na př. v Sedmihradsku postavili kandidáta na sněm.

Nesmí upotřebovat kolků. Už samou touto zásadou nemožnými jsou processy, zadlužování a t. p.

Daně považují za nespravedlivý požadavek státu, avšak platí je z nutnosti, chlácholíce si pobouřené svědomí: „Když to Pán Bůh na mne dopustil" a že prý poplatek také duši neuškodí, je to starý zlozvyk a platili daň už Davidovi králi. Túri v polemickém spise proti nazarénům píše, že se často stává, že se dávají exekvovat, proto že jim víra placení daně zabraňuje. Podobně platí i církevní daň těm církvím, z nichž vystoupili. Biró píše, že se i pro toto dávají exekvovat každý rok.

Jejich snahy mají velikou podobu s komunismem. Oba vzpomenutí a jiní spisovatelé svědčí, že zjevně sice ne, ale potají hlásají komunismus majetkový. — V srpnu 1895 proběhla maďarskými denníky zpráva z Békešské stolice, že si nazaréni tam v jedné obci společný majetek zavedli.

Vojenské služby se zbraní neodbývají.

Mnohým velmi imponuje, jak si nazaréni v bídě a neštěstí pomáhají, jedni druhých břemena nesou. A jest komu pomáhat: v kasematách sedí mnozí, co se vzpírají vojenčině, jich ženám, dětem, vdovám, sirotám třeba pomáhat. Ale pomáhají nejen svojim, ale i nenazarénům. „Prosícímu tebe dej." Nesmí odepřít pomoci nikomu. Jsou mezi nimi, najmě novoobrácení, kteří, co by jim kdo bral, beř si!

Zlu neodpírají (Mat. V. 39 „Abyste neodpírali zlému“, zní v maďarském překladě evanjelia: „Ne álljatok ellent rosznak a rosszal“, t. j. neprotivte se zlu zlem). Udeří-li nazaréna, nevrátí mu. Urážky odpouštějí prý 77krát. Největší nepřátelé se jim stávají přátely. V segedínském občanském vězení je stále 600 až 700 vězňův, ale nazaréna ještě mezi nimi nebylo, ač je v okolí nazarénismus velmi rozšířený.

Zbraní, holí nenosí, neboť toho křesťan nepotřebuje, Bůh ho chrání.

Rozdílu stavů neuznávají.

Jsou tiší, pokorní, nehněviví. Klení (u Maďarů národní zlozvyk) od nich není slyšet. Pravdu, bezpodmínečnou pravdu mluví. Nesmlouvají se. Klamstva, krádeže se zdržují.

Nekouří (najmě u Maďarů národní neřest) a opojných nápojů (vína, piva, pálenky) neužívají. Kouření je velkou překážkou vstupování a ještě více vytrvání v nazarénstvě. V jednom maďarském kraji je prý pro tuto příčinu tak málo mužů (7 na 40 žen) mezi nazarény. Jitrnic nejedí, proto že je v nich krev, a krev pobádá člověka k zlému. Žijí celkem mírně a zdrženlivě. S dobytkem polidsky zacházejí.

Myslí, že jen vyvolenci Boží mohou spasit duši, ostatní lidé zahynou; věří, že nespravedlnost bude panovat na zemi do konce světa a království Boží je pouze v nebi, t. j. na jiném světě. Bůh, jako kdysi zničil svět potopou, zničí jej ještě jednou ohněm. V pokrok člověčenstva nevěří (a snad hlavně proto nepropagují všeobecně slova Božího). Toto je snad nejtemnější bod jejich víry, to jim dává zvláštní charakter odvrácenosti od světa a lidi a nedůvěrčivosti k nenazarénům.

II. Výčitky Nazarénům činěné.

Protivníci nazarénům v polemických spisech vytýkají (autorové známých mně polemických spisů jsou samí protestantští duchovní), — že chtí být spaseni jen skrze jedinou spravedlnost a ne skrze Ježíše Krista, že jsou duchovně pyšní, samopravední, hlásajíce, že jsou jedinými pravověrnými křesťany a že spasení jen jejich vírou je možné. Že je sice pravda, že „dobří“ a „nábožní“ mezi nimi plní Nový Zákon přísně, ale že dělají odchylku v tom, že se od nás „nevěrcův“ odlučují a na nás vztahují slova

Pavlova: žádného dílu společnosti nemějte s nevěřícími. Jen stejnověrce považují za bratry, pouze je pozdravují (Bůh ti požehnej!), podle druhých se skloněnou hlavou přejdou aneb místy prsty zdvihnou na znak poklony.

Dále jim vytýkají, že ruší desatero Mojžíšových přikázání, když na př. syn se necítí zavázaný plnit povinnosti, které mu čtvrté přikázání ukládá. V rodičích nazarén vidí jen pěstouny, neboť prý země, která nás živí všecky, je nám matka.

Vytýká se jim také mínění, že jen oni sami vysvětlují správně Písmo sv. a že mimo ně a zpěvník jim druhé knihy netřeba, neboť ostatní knihy jsou jen moudrost lidská, ba že katechismy, asketické spisy pálí, odvolávajíce se na jedno místo z Pavlových epištol.

Avšak právě mezi nimi zase jen umnější vysvětlují písmo a konají misionářské cesty; a těmto platí z dobrovolných příspěvků, tak že, „darmo jste vzali, darmo dávejte" ač hlásají, toho neplní. —

Uvádí se proti nim, že špatně vykládají Písmo, když na př. „dávejte císařovi, co jest císařovo" a „každá duše vrchnosti poddaná buď" vykládají po svém a když všecky vrchnosti bez výjimky za nepotřebné pokládají, státní a církevní daň platit, trůn a vlast bránit nechtí, že se sice světským vrchnostem odkrytě neprotiví, ale že je proto poslouchají, aby nebyli přinuceni. Koně pro vojsko nechtí prodávat. Daně jen z nutnosti platí. Cíl těchto ideí, vytýkají odpůrcové dále, že vede k odstranění vlády, neboť říkají: „nám netřeba ani kněze, ani rechtora, ani slúžného, ani rychtáře. My za pravdou jdeme, nikomu nic zlého nečiníme, co komu máme dát, dáváme, a tímto způsobem soudce a všecky vrchnosti činíme nepotřebnými." Jak tudíž tato sekta je nebezpečná státu a církvi, tak je odporná i vzdělanosti a každému pokroku ve vědách. V jich očích je jen ta práce spravedlivá, od které se dělají na rukou mozoly. Všecko kupectví se prý zakládá na klamě. Pro komunismus jsou velmi oduševněni, jsouce většinou bez majetku, říkají: „nač je pánům pole? Vždyť je oni i tak nemohou obdělávat."

Ale vytýkají jim místy také neprotivníci to, že jim neběží o zdokonalení toho člověka vniterního, nýbrž o dosažení materiálných výhod. Chtěli by prý žít jako židé, bez práce, jsou závistiví a lakomí. Jen vnější pokornost a tichost ukazují. Místy zase vytýkají jim také, že jsou leniví, že se málo starají o materiálný

blahobyt, že chudobnějí, proto že jen tolik pracují, kolik potřebují, aby vyžili, majetků zemských nesbírají, jen duchovní mnohým modlením a rozjímáním.

Žaluje se také na to, že přijímají hříšníky mezi sebe, zvlášť zloděje; vědí o jejich proviněních, ale neoznamují jich soudům. (Baptisté si berou právo oznamovat je, a jen když je lidské spravedlnosti zadost učiněno, přijmou je mezi sebe.) I tu jsou však výjimky a v tom smysle, že se provinilci sami oddali soudu. Z novin mi je znám případ s jedním cikánem, který, stav se nazarénem, přiznal se, odprosil a vynahradil okradeným škodu a sám se oznámil soudu titelskému. Také jeden otcovrah, stávaje se nazarénem, sám se oddal soudu.

Konečně vytýkají neprotivníci, že se vymykají přikázání své víry: v Padiné nepřijímají mezi sebe těch, kdo vojenské služby si neodbavili, v Petrovci zase jen po sňatku; tamže v Petrovci se mnozí, když viděli, jak se s protivníky vojenské služby nakládá, podrobili nutnosti. Tamtéž netoliko obžalovaní, ale sami přicházejí s žalobou na úřad a urputně protiví se soudnému výroku. Tu však (myslí můj zpravodajce), že jen ti, kteří i před tím byli tak svárlivými, neboť mezi sebou takýmto přísně domlouvají, ba i vylučují je.

Ještě mi je znám jeden případ, že jeden z Váchartyánu unikl před vojenčinou do Ameriky. Více případů, kde by se před vojenčinou schovávali, mi známo není.

III. Rozvoj nazarénismu.

Nazaréni hlásají svoji víru velmi horlivě, avšak při přijímání nových bratří a sester jsou velmi obezřetní. Všeobecně platí, že nehledí tak toho, aby jich bylo mnoho, nýbrž usilují o to, aby byli pevní ve víře a bohabojného života. Nepřemlouvají a nechtí, aby k nim přistupovali následkem přemluvy, pro „k vůli učinění“ aneb pro vnější výhody, nýbrž pouze proto, že ten, kdo počal číst Písmo, sám nabyl přesvědčení, že je nazarénská víra pravá.

Přistupují k nim největší hříšníci, a tito tvoří místy většinu; přistupují hlavně lidé starší a většinou ženy. V které rodině je žena nazarénkou, tam bude brzy i muž, kde žena není nazarénkou a jen muž sám se jím stal, tam muž později zase odstoupí.

Bdí jeden na druhým, zda-li bohabojně, zdrženlivě žijí, napomínají, vystřihají jeden druhého. Kteří se zpustí a u kterých napomínání nic neprospívá, ty vylučují. To děje se takto: když dotyčný přijde do shromáždění, přestanou se modlit, zpívat atd. a pokud je mezi nimi, tiši jsou. Nenazarén smí přijít mezi ně, při tom čítají Písmo atd., není jim na závadě.

O šíření nazarénů podávám tu různé hlasy z Dolní Země.

Jeden rolník (evanjelík a. v.), z nutnosti učitel v jedné obci torontálské, jenž sám se chtěl státi nazarénem, teď je horlivým potíračem bludu nazarénského a píše: „A to jsem také zkusil, že kdokoli toliko svým rozumem blud tento poznati a k pravdě se dostati chtěl, každý tomuto ďábelskému pokušení podlehl: svým rozumem a svou mocí málokterý před ním obstojí.

K nazarénstvu jsou náchylni: Poprvé lidé arci hříšní, když je svědomí počne pronásledovati a břímě hříchů tlačiti, ne aby pokání pravé činili a k ranám Ježíše Krista se utíkali, ale dle jejich domnění jest na to kratší cesta: vrhnou se do nazarénstva a tím se těší, že jsou břemena již sproštěni. Podruhé lidé lakomí a po zboží světa tohoto dychtící, také i srdce zlostí naplněného. Potřetí lidé nevěřící, ač byli před tím života dosti příkladného. Nevěra srdcí jejich stala se pro ně tím ostnem, který je zavedl k nazarénům.

V naší obci žádného neznám, aby pokušení těchto „nevěrců" přístupu k němu nemělo. — Křesťanství dnešního času upadlo do hříšného spánku v naší krajině. Proto Bůh dopustil na nás jako trest tento nazarénský blud."

Evanjelický duchovní (a. v.) z téhož kraje píše: „Slyšet, že každý „obrácený" ve svědomí svém zavázán je, aspoň jiných dvou získati, třeba jen tím: „Pojď a viz". Pro tuto zásadu jsou nazaréni nemálo nebezpeční: dostane-li se třeba jen jedna takováto osoba do některé rodiny, obce, církve — v krátkém čase celé těleso je nakaženo. Žena obrátí muže, muž otce, bratra atd. Zkušenost nás dostatečně učí, že před ranou touto neochrání tě to, že se v tvé církvi slovo Boží „čistě a upřímně" káže, ani to, že tě dosud lid na rukou nosil, že církevní služba je ve sboru tvém řádná a že „slyšíš slovo Boží jedenkaždý v jazyku, v kterémž jsme se zrodili" . . . A proto ať si nikdo příliš netroufá, ani naši bratři na horních stranách, pravíce: jen na dolňácích je něco takového možná, u nás nikdy, nikoli! „Nesuďte před časem": a kdo se domnívá, že stojí, hlediž, aby nepadl!"

Druhý evanjelický duchovní (a. v.) píše: „Ale vyznati musím, že ačkoli mnoho svatouškářů mají, jsou mezi nimi lidé opravdu nábožní a bohabojní. Mnohé tam vehnal výstupný a pohoršlivý život našich dolnozemských kněží, jakož i nedbanlivé odbavování služeb božích a t. d.“

Třetí (ev. a. v.) duchovní zase píše: „Jako faráři nejednou se mi přihodilo, že když jsem církevníkovi, přistoupivšímu k nazarénům, domlouval, odvětil mně: „Pravda je, uznávám, že se nazaréni mýlí, že i v evanjelické církvi můžeme následovati Krista, ale srdce mne přece jen k nim táhne, rád je mám“ . . . Větší částka těchto lidí patří do oboru psychopathie, jsou to lidé s povahami měkkými, dojmům přístupnými . . . Chodí se skloněnými hlavami, se zraky upřenými k zemi, veselosti se vyhýbají, mladé dívky chodí, jako by byly staré ženy.“

Jeden (ev. a. v.) duchovní, Maďar (anebo maďarón), v slovenské obci Dunaeďháze radí druhému v Slovenském Aradáči: „Slovenskou řeč v církvi chraňte, to je jedna z těch tvrzí, které nazarenismus dobyt neumí. Co že poví k tomu svět, že z našich církví po stech, ba po tisících vystupují věřící?“

Dopisovatel Nár. Novin (červen 1894) píše: „Maďarisace se strany duchovních otců najmě na Dolňakách tak účinkuje, že dnes zítra nejeden kněz v církvi dosti veliké ocitne se sám, nejvíce že snad zvonaře bude míti po boku . . . O nazarenismu by se mělo více psát, jen že ti, kterých se to nejvíce týká, tají před světem chorobný stav své církve. Se své strany, jako Slovák, musím ze zkušenosti povědět, že nazaréni křečovitě přidržují se svého mateřského jazyka, jsou stateční a pracovití a co nejvíce, že spolu drží, navzájem se podporujíce.“

Feuilletonista v Pesti Napló (říjen 1895) píše: „Do této sekty bezpodmínečné pravdomluvnosti, vyhýbání se všem světským hodnostem a sebezapírání není tak snadno se dostati, jak by si člověk myslil. Tato zázračná sedlácká víra jen čisté lidi přijímá, a těm, kteří nejsou čistí, předpisuje při vstoupení pokání. Toto pokání je reálné, není v něm nic poetického, ale tím více duševní síly vyžaduje. Kajícník se nezpovídá, nesmýká se na kolenách, ale všem těm, jimž kdysi škodu učinil, vynahradí ji, osobně přijde k němu a přizná se mu.“

„Ještě kdyby anonymně poslal náhradu škody, to by ještě prošlo. Ale musí jíti tam k němu a musí říci: já jsem ten zloděj . . . atd.“

„Nevím, kde hledat základ věci. Odkud tento fanatismus, tato zázračná hloubka, vřelost víry, duševní síla u nejprostějších z prostých lidí. Co účinkuje tímto neuvěřitelným vlivem na lid, který proň odvrací se od tmavých oken kostelních, oltářních svící, zlatem vyšívaných kněžských ornátův . . .“

„Snad vězí příčina v prostotě forem a zásad — a snad nejvíce v tom, že tyto zásady vysvětluje stejně prostý člověk v kožichu, jako jsou sami. A možno, že se jim líbí to, že není mezi nimi pána. Neboť na salaších pán nepožívá zvláštní úcty. Pán je ten, od koho najímá půdu, pán je, komu process oddává, pán, jenž ho léčí, pochová, daň vybírá a všecko to nejde zadarmo. Kdo nosí pantalóny, toho obzírají, myslíce si: Vida, i to si koupil pán za naše groše.

K tomu je potřeba jistého stupně odhodlanosti, jistá vniterní síla, která v těchto prostých duších podivným způsobem povstává náhle, v nich žije a opanovává. Neboť ani slova neřekne zloděj, když se vyznal, aby to slyševší udržel v tajnosti. Může to povídati komu libo, může zloděje na základě přiznání zažalovat: nový věřící nedbá toho. Odhodil všecku svoji minulost v tom okamžiku, kdy vstoupil do shromáždění věřících a když v Kristu se znovuzrodil. To je jejich křest.“ Feuilletonista potom uvádí příklady z jejich života a končí výrokem jednoho zemana: „Ale, bylo by dobře na světě, kdyby byl každý člověk nazarénem!“ A dokládá: „Jak vidno, tato sekta je staré křesťanství, to, co Kristus učil, v prosté, jasné a svěží formě. Principy: láska, statečnost, střídmost, zdrženlivost, pokora a vyhýbání všem světským hodnostem . . . Nazarén nevrátí udeření, nekleje, nekrade. Jestli někdo prosí od něho a potřebuje skutečně, nazarén nemůže odepříti, ani neodepře nikdy . . .“

Zvláštní je při šíření nazarenismu to, že, jak jich někde je veliký počet, přestávají se šířiti. Na mnohých místech, kde 10—20 rokův existuje, ztrácí svůj vliv. Prý proto, že, jak je jich více, je také více vykladatelů Písma i hádají se mezi sebou. Ve Staré Beči přistoupilo počátkem 70tých let asi 200 katolických rodin k nazarénům, koncem 80tých let jich byli již jen 2, 3 jednotlivci.

Nejvíce nazarénů je snad na levém břehu Tisy, za Marušou a mezi ní a Kérešema, v Báčce a Srěmě. V bývalé Vojenské hranici téměř není augšpurské nebo reformované církve, kde by nazaréni neměli svého shromáždění. Obyvatelstvo, co do národ-

nosti, je tam velmi promíšené: Maďaři, Němci, Rumuni, Srbové bydlí na tom prostoru, hrubě odhadnuto, rovným počtem asi do ³/₄ millionu, Slováků přes 100 tisíc, mimo to Bulhaři, Cikáni, Řekové, Rusíni, Židé. Nazarénů je snad poměrně nejvíce mezi Maďary, Slováky a Srby, méně mezi Rumuny a ještě méně mezi Němci.

Kolik jich jest? Sami nevědí a v statistických výkazech nestojí. Jejich počet se dá odhadnout z následujících dat: Maďarské nazarénské zpěvníky byly vydány do r. 1880 čtyry, srbské do r. 1886 dva, slovenské do r. 1894 dva, slovenské druhé vydání se tisklo ve 4000 exempl. R. 1892 psal jeden maďarský pešťský denník, že mezi rekruty toho ročníku bylo 210 Nazarénův, odepřevších vzíti zbraň do ruky, a to téměř samí Srbové z Báčky. Kolozsvári Kiss v řeči o politicko-náboženských předlohách řekl na sněmě uherském (listopad 1895), že je několik stotisíců nazarénů. Oba tyto údaje se mi zdají přehnanými.

Nakolik já vím, je nazarenismus vidněji rozšířen v následujících stolicích: v Báčce, Baraňanské, Békešské, Biharské, Boršodské,*) Šomoďské, Čanádské, Čongrádské, Jásnaďkunsolnocké, Orodské, Pešťanské, Siláďské, Temešské, Torontálské. Sporadický je v Zadunají a Sedmihradsku. Na Slovensku, nakolik vím, je pouze v Porúbce (Liptov), na Uhorském (Novohrad) a snad v Spiši (možná i v Šariši, aspoň v 60tých letech tam byl). V Horvatsku je hustější v Sriemě). V Bosně též jest. V Srbsku bylo jednoho roku (1891?) 80 nazarénských rekrutů, kteří nechtěli sloužit ve zbrani. V Americe bylo r. 1886 45 tisíc nazarénův, tam se stahují také z Uherska.

V Uhersku se nazarenismus koncem 80tých let silně šířil mezi Srby (pravoslavnými) a teď se šíří mezi Rumuny (pravoslavnými). Mezi Maďary se prý přestává šířiti, povídal mi ředitel ilavského státního vězení; mnohé zjevy však tomu protiřečí.

Poznamenávám tu, co řekl jeden Němec-nazarén, mistr, tovaryšovi: „Vás Slováků Pán Bůh raději vidí než druhé, neboť nazarenismus se u vás více jeví, i lepší.“

Nejslaběji a na málo místech nazarenismus je rozšířen mezi katolíky, nejsilněji tušim mezi kalvinisty (Maďary); v slovenské evanjelicko-katolické obci Padině je 300—400 nazarénův, ale z katolíků nepřistoupil k nim ani jeden. (Dokončení.)

*) V Boršodské stolici v obci Káposztás Szirma rozšířil nazarenismus rolník Andr. Szabó, kterého pro horlivost zavřeli do blázince v Miškovci, ale odtud ho pustili, vidouce, že je duševně zdravý.

Příspěvky k ocenění antiky v básních J. Vrchlického.

I. Smrt Aischyla.

(Mythy. Cyklus druhý. V Praze J. Otto. Třetí vydání 1895. st. 49—80.)

Pojem antiky jest neméně rozsáhlý, než pojem romantiky, humanismu, renaissance, neméně rozsáhlý, než pojmy: starý věk, střední a nový věk. Jesť antika doby Periklovy jiná, než doby alexandrinské, jiná, než antika doby římského císařství. „Pochopiti ducha antiky" jest tedy výrok dosti volný, jenž nabývá určitějšího smyslu teprva, když v jistém daném případě se ho užije. I praví se o básníkovi, dějepisci, že pochopil ducha doby, když předmět, událost, poměry života antického nebo kterékoli jiné doby líčí tak, že s věrností pokud možno největší blíží se dotyčné skutečnosti, jak obraz její buď v paměti lidí spočívá neb učenou rekonstrukcí znova získán byl. Pochopiti ducha té které doby jest vůbec požadavkem umění vysoce vyspělého a předpokládá kulturu velmi pokročilou. Básník ducha doby pochopuje, znázorňuje a představuje asi tak, jako herec pochopuje a vtěluje výtvory dramatického básníka. Pochopení pravé týká se vždy vniterné podstaty věci, ideje, nikoli vnějšího způsobu, formy, a jeví se vždy v postihnutí methody, nikoli v napodobení mechanického stroje. Tak, po našem soudě, Vergil méně dobře pochopil Homéra, než sám pochopen byl Dantem. Ba může se dokonce namítnouti otázka, lze-li vůbec dokonale pochopiti ducha periody dějinné velice odlehlé a pochopenou představiti, znázorniti. Kdo dnes může dokonale pochopiti a tudíž sobě i jiným představiti duševní stav člověka za doby, kdy vznikala řeč lidská? Kdo se dovede náležitě vžíti v duševní život člověka na stupni fetišismu? Jak obtížno jest pochopiti ducha bájetvorného, kdy mythy plodí se

a rostou, pozná se nejlépe z divných a dobrodružných pokusů, tvořiti nové báchorky (v. Goethe: Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten: „Das Märchen". Aus meinem Leben: „Der neue Paris". I., kn. 2.) a z nemožnosti uměle vybásniti báji zvířecí a epos heroický tam, kde ho v lidu původně není. Zrovna tak nepochopena Pythagorova harmonie sfér, míní-li kdo tím pojmem slyšeti nějakou nebeskou muziku.

Co na př. lze napodobiti a co jest v skutku napodobení hodno při básnictví lidovém, třebas i při našich celkem ubohých písních lidových? Methoda jejich, nikoli manýra, t. j. jejich prostý, věrný, přirozený, tedy i v každém daném případě přiměřený způsob vyjadřovati, co v duši se děje, představovati, co zkušenost podává. Nikoli nesluší napodobiti formy jejich, která se má, nepravím k moderní, nýbrž vůbec ku pravé umělecké formě básnické, jako šat prostého lidu k obvyklému oděvu občanskému, ba mnohdy jako ta špinavá, roztrhaná halena ke slušnému, pořádnému kabátu. A kdož ví konečně, není-li i ten lidový kroj sám, ten sloh prostonárodní, ve svých prvcích takovou kosmopolitickou, světoběžnou slátaninou a směsí, jako nejnovější pařížská moda? Nesluší tedy formu, jak jest, napodobovati, nýbrž ducha, ideu, jež látku odkudkoli přinesenou sobě podmanila, přizpůsobila, ji strávila a takto svůj ráz a svou formu si stvořila, připadající k ideji, k duchu, jako vegetace ku své půdě, jako srsť ke koži, jako dobře ušitý kabát k tělu.

Herder dobře věděl, co a jak napodobiti, an ukazoval na básnictví lidové a na různé veliké vzory, a s nelítostným sarkasmem vyčetl mladému Goethovi, že zkazil svého Goetza (v 1. spracování) pochybeným napodobením Shakespeara (srovn. u nás dramata Hálkova).

Jest tedy vůbec možno pochopiti nějakou minulou periodu dějinnou? A kterak se to stane? Tak, jako pochopím svou přítomnost, t. j. tím, že v z d o r s v é i n d i v i d u á l n o s t i a p ř e s j e j í m e z e v e n, pokud možno, jasně si ku vědomí přivedu, co mnou i mým okolím hýbe. Do té míry lze tedy pochopiti též minulost, pokud totiž ze své vlastní kůže mohu ven. Tak černoch, ač do smrti černý, časem snad dovede oceniti krásu Skopasovy Venuše, jež nám jest barvou bílá, Řekovi aspoň nebyla černou. Že člověku, ba celým věkům lidstva mnohdy při nejlepší vůli nelze vyniknouti nad své individuum a ze své kůže ven, viděti na představách o Kristovi a sv. apoštolech a o jeho učení, neřku

za doby Karla Velikého, nýbrž třeba za naší doby. Potud tedy možno pochopiti minulost.

Však jiná jest otázka, pokud a jakou měrou jí sluší napodobiti. Má se Goetheův duch uzavříti v uzounký obzor ubohého, světa odloučeného horala, či dokonce snad snížiti na úroveň křováka neb obyvatele Země Ohňové? Protože písničky lidové zpívají o husičkách, kravičkách, volcích a o té louce zelené, máme my, kteří snad pozejtří vydáme se na let vzduchem, jen o takových věcech zpívati? Protože ten horal živí se jen brambory a ovesným chlebem, máme my snad povrhnouti stravou živnější a chutnější? Básník postihni pravdu t. j. ducha, podstatu, ideu doby a předmětu, ale postihnuv jich, nesestupuj pod svou úroveň, nýbrž pozvedni předmět ku své výši. Jeník a Mařenka, jak Smetana ukázal, ač venkované a ze statku, nemusí čpěti komorou a konírnou, an zpěv jejich v hudbě mistrově vysoko stojí nad šumařskou muzikou, jejímž ona přece je dítětem. Postihnouti pravdu t. j. ducha doby, ideu předmětu, znamená konečně ovšem také nevkládati do díla věcí, nepodkládati mu myšlenek, jež této pravdě se příčí, té ideji jsou na odpor. Tedy jednak pochopiti předmět se stránky čistě lidské, jednak představiti jej v jeho vlastní, rázovité manifestaci, nerušené cizími vlastnostmi, vnesenými odjinud na úkor jeho osobitosti, bude úkolem umělcovým.

* * *

Popatřme s toho hlediska na »Smrt Aischyla“.

Na úpatí Aetny, ve stínu stromu spí kmet Ajschylos. Přijde Thanatos, poslaný osudem, aby Ajschyla odvedl do Hádu. Jemu postaví se na odpor Erinnye, oslavené Ajschylovou básní. Povstane hádka. Bezmocný Thanatos přimísí se k zástupu Kyklópů, nesoucích nově ukované zbraně bohům na Olymp, aby na vladaři světa vymohl rozhodnutí sporu a zachování platného řádu světového. Výprava dojde na Olymp a vnese i mezi bohy spor o smrtelníka, any Musy, Charitky, Apollo, Hermes a s nimi ostatní bohové, k nimž konečně i Kyklopové se přidají, chtějí Ajschyla vyrvati Thanatu, ujímajíce se Erinnyí proti němu. Tu, když Musy hrozí rozdrtiti své zlaté lyry, Zeus zakročí, aby zachoval řád světový. Uslyšev, jak Hermes sestrojil lyru z želvy, vyžádá si od Herma želvu-lyru, káže orlovi svému vzíti ji do drápů a s vysoka spustiti básníkovi na hlavu. Stín zabitého básníka Hermes uvede na Olymp a Thanatos odejde s prázdnem.

Dle starého podání řeckého bylo Ajschylovi předpověděno, že „střelou nebeskou zabit bude“.*) Věštba ta prý vyplnila se tím, že, an Ajschylos seděl na skále nedaleko Gely, města sicilského, orel uchvátil želvu, vzletl s ní pod oblaka a pustil ji básníkovi na lysou hlavu, takže mu roztříštila lebku. Původ pověsti té vykládají někteří tím, že snad na náhrobku Ajschylově vyobrazen byl orel, unášející želvu ve spárech. Poněvadž slovo želva (ř. χελύς, l. testudo) znamenalo Řekům a dle nich i Římanům zároveň lyru, kterou prý Hermes z krunýře želvího sestrojil, byla by na snadě domněnka další, že předpokládaný obraz na náhrobku Ajschylově byl symbolickým znázorněním jeho básnického vzletu a síly: Diův orel-bleskonoš (jehož Pindar už rád a významně užívá za obraz svého mohutného vzletu básnického) unáší k nebesům, pod oblaka, lyru-želvu, symbol zpěvu lyrického.**)

Také Vrchlický užil tohoto dvojího významu slova želva v obou jazycích klassických a učinil uvedenou pověst základem své básně. Vypravuje totiž dosti obšírně (str. 75 s.), jak mladý Hermes lyru vynašel a sestrojil, a vypisuje obvyklým způsobem účinek první písně a hry jeho na rozhněvaného Apollóna, jenž přišel pomstit se Hermovi za to, že mu odehnal stádo. Ale nešťastně, po našem soudu, změnil běžné podání potud, že skutečnou želvu proměnil v lyru, již Zeus vypůjčenou od Herma odevzdává svému orlovi, aby jí básníka zabil, řka str. 77 s.:

Řád světa z kolejí se nepošine;
on lyrou žil, nuž lyrou ať též zhyne!
Sem, Herme, onu, již jsi v chvíli šťastné
kdys vynašel . . .
sem lyru dej, sem želvy krunýř tuhý! . . .
chyť lyru, želvu, v svoje ostré spáry . . .
pusť želvu, jak bys kořist nesl sobě
a chtěl ji rozbit!

Ale jako by sám cítil nevýhodnost té záměny, drží se přece pořád želvy, řka na konec ústy Apollónovými str. 78:

již letí želva . . . mrtev klesl k zemi.

*) Podotýkám hned zde, že při některých datech o životě Ajschylově užil jsem přednášky prof. J. Kvíčaly „Geschichte der griechischen Tragödie“, již jsem poslouchal v zimním semestru 1878/9.

**) Že vyobrazení takové, zachované na staré skleněné pastě, představuje apotheosu v symbolické formě, to vyslovil už Göttling: De morte fabulosa Aeschyli. Jena 1854.

Okolnost ta je nepatrná na pohled, ale v pravdě již tato úmyslná a vypočtená na effekt změna jest hříchem proti duchu antickému, při nejmenším tento subjektivný příměsek, tato podložená úmyslnost, ruší klidný, objektivný tok staré pověsti. Antické podání, jako i jiným velikým mužům, tak i svým velkým tragikům dává se světa sejíti smrtí násilnou, neobyčejnou. Vždyť zasaženu býti bleskem, střelou nebeskou, všem národům přírodě blízkým bylo projevem zvláštní milosti a lásky boží. A to právě věstěno bylo Ajschylovi. Není-li tedy to zvláště význačným rysem antiky, chtějící za každou cenu zachrániti vážnost věštby, že Ajschylos nebyv zasažen bleskem, jak jistě každý Řek dle obvyklého významu rozuměl „střele nebeské", usmrcen byl želvou puštěnou ze drápů téhož ptáka, jenž Díovi blesky nosil? Obvyklá to temnost a obojakost nejen řeckých, nýbrž všech věšteb. Hoři, mládenče, neutečeš, osudu svému neujdeš, čeho se nejméně naděješ, to tě zahubí. (Srov. naše pohádky o tom, jak na člověkovi splňuje se věštba Sudiček a p.) Tak mluví podání lidové, tak mluví — antika.

Ale Vrchlický potřeboval zcela něčeho jiného. Jeho báseň není prosté vypravování epické, je to chvalozpěv, panegyrikus na básnictví, je to variace na théma „Již řečí bohů mluvím deset roků." Jako žvastavým stoikům, jež bičuje Horác, jediný mudrc, on sám je ctnostným, krásným, bohatým, ba králem, bohem; jako Cicerónovi jenom řečník jest umělcem všech umělců (neboť on dovede o všem mluviti): tak i Vrchlickému básník jest nejvznešenějším člověkem, ba bohem, jak hlásá Ajschylos str. 55:

kdy, bohové, vám rovným jsem se cítil . . .

jak hlásají Eumenidy str. 61:

Čím bozi jsou, i to jest jeho podíl.

Apollo str. 72:

To Aischylos je . . .
O Musy, slyšte, jaká propast bídy!
Váš dědic a můj miláček, syn bohů!

Musy str. 73:

tu valnou skráň, kolébku chmurných snění,
zkad božství šlehli paprskové zlatí.

Sbor bohů str. 74:

. . . Jeho zpěvy světí
jej na boha; . . .

ba sám Zeus str. 78:

vy nesmrtelní, jimž jest (Ajschylos) roven písní!

Čest, komu čest náleží. Umíme plnou měrou oceniti zápal umělce pro své umění, toť conditio sine qua non; bez toho zápalu ani básník ani sochař ani hudebník ani malíř, ba žádný, kdo velikého, kromobyčejného dodělati se chce, ničeho nepořídí. Ale tyto hyperboly velebí význam genia příliš všeobecně a frásovitě. Který básník nedomnívá se býti prorokem, knězem národa, věštcem, jak starší škola básnická nám jej představuje? A i z těch skutečně velikých, z těch geniů, věštců, proroků, kteří „mluvili řečí bohů", většina navždy utonula v propasti zapomenutí. Což starý Egypt, stará Assyrie atd. neměly žádných básníků? A kde jsou oni, kde jejich písně?

Než buď si básník roven bohům. Buď si pravdivým ten chvast Apollónův, jenž u Vrchlického častěji se opakuje, což ostatní umělci a veleduchové nejsou ničím? Vizme, jak si počínal v té příčině starý Ajschylos. On básnil 44 let, složil 72—80 dramat, a smíme-li věřiti zprávám starých, sám složil si tento náhrobní nápis:

Ajschyla náhrobek ten, syna Euforiónova, skrývá;
v žírné Gele zde on, Athéňan, dokonal pouť.
O jeho chrabrosti moh' by vlasatý Méd vám divy
vyprávět, zkusiv jí dosť v poli, kde Marathón ční.

„Řeč ukazuje na Ajschyla" — podotkl tu náš professor — „též to, že mluví jen o své slávě válečné, nezmíniv se o básnické ani slovem. Ale to jest Ajschylovi zcela podobno — dodal významně — jiný by toho jistě byl neopomenul."

Zkrátka, Vrchlický chtěl theatrálně oslaviti básníka, a tu nestačilo mu řízení osudu, jak pověst uvádí; nýbrž, jak se s pathosem praví: „Čecha přemoci zas jen mohl Čech!", jako by v jistém smysle Ajschylos i ve smrti ještě sám sebe měl překonati, aby se stalo dle biblického: „Čím kdo zachází, tím také schází" (ovšem zde ve smyslu dobrém): tak tu, pro větší effekt, Zeus vypůjčil si lyru Hermovu, dal ji svému orlovi, a ten ji měl Ajschylovi pustiti na hlavu. — Nám se tato myšlenka: básníka zabiti lyrou, umělce jeho vlastním nástrojem, naprosto nelíbí. Nemůžeme v ní, při nejlepší vůli, najíti ničeho krásného, vznešeného, ba proti pěknému symbolu poetické síly a vzletu, Zévovu orlu, vyletujícímu k nebi s lyrou, zdá se nám nápad, aby orel upustil tu lyru, aby ta lyra padla, byť i básníkovi na hlavu padla, přímo ominésním.

Jest nám ovšem známo, že pojem apotheósy byl Řekům, aspoň Řekům pozdním, z doby alexandrinské a římské, známým. Vždyť zachovaly se památky, znázorňující apotheósu Homérovu, ba i pastu, představující Ajschyla popíjejícího vína, an se nad ním vznáší orel s želvou, jak výše uvedeno, Göttling pokládá za apotheósu Ajschylovu. Jest pravda, Homér byl božsky uctíván i jiní básníci a umělci vůbec, ale představoval si proto Řek, že by Olymp byl pantheónem lidských géniů? Neboť přišel-li Ajschylos na Olymp, do nebe, musela se tam beze vší pochybnosti dostati ještě také řada jiných básníků, umělců, mudrců, vladařů, zákonodárců, králů, zkrátka géniů. Takovou víru nebo představu lze předpokládati v době římského císařství, kdy apotheósa byla poctou v rodině císařské téměř zákonitou — ale to již zavání silně orientem (počátek učinil Alexander Vel. ve chrámě Joviše Ammónského); takový nebeský pantheon vede přímo k našemu nebi. Takovou scenerii mají Lukiánovy „hovory bohův" — ale to už dávno není antika, jakou předmět naší básně očekávati dává. U Pindara (Ol. 2.) duše blaženců, které po třikráte v životě tom i na onom světě obstály bez úhony, cestou Díovou ubírají se ku hradu Kronovu na ostrov blažených někde prostřed Ókeanu, do antického ráje. U Aristofana pak duchové velkých tragiků dlí prostě v podsvětí, jako duše jiných smrtelníků. Jest pravda, že Řekové v básnících spatřovali cosi božského, ba i syny bohů bývali básníci dle svědectví rodokmenů. Vždyť známá μανία Platónova jest účinkem božstva, pročež i básníci snadno mohli slouti božskými. Básníci a jiní géniové byli Řekům právě tak duševními héróy, vyvyšovali, velebili je tak, jako Němci dnes nazývají Schillera a Goethea „Dichterheroen". Ale aby celý sbor bohů, ba sám Zeus mohl o básníkovi říci, „že nesmrtelným jest roven písní" — to zdá se nám býti naprosto neantickým. Jedinému z héróů, jako ze zvláštní milosti, vykázán příbytek na Olympu mezi bohy, Zévovu synu Heraklovi, a přece ani ten nebyl v mysli Hellénův ani z daleka consubstantialis patri. S Ganymédem jest věc jiná, Tantalos tam dlouho nepobyl. Snad ještě Dionysos by se mohl uvésti, ale ten, jakož i Héraklés, byl Řekům více bohem, než héróem. Dle našeho ponětí duch hellénský představí si zemřelého Ajschyla velmi dobře v podsvětí, v Elysiu, nebo někde na ostrovech blaženců, nikoli však na Olympu jako spolustolovníka bohů. Co by si byly počaly Músy a Apollo, kdyby je byla ohrozila konkurence světských pěvců?

Než budiž si básník roven bohům, přebývejž Ajschylos na Olympu, ať sám, ať s jinými smrtelníky nesčetnými jako v nějakém Slavíně. Však vizme, co dělá v naší básni Thanatos. Je staré školské pravidlo, aby stylista, užívaje podobenství, důsledně držel se jednoho obrazu a nepletl do sebe obrazy různé. Tak je také třeba, by básník symbol, personifikaci, kterou jednou začal, domyslil důsledně až do konce. Jako u nás, kdo zemříti má, toho Mořena, Smrt, Smrtholka, Smrtonoška neb jak ji koli zovou, zastřelí, zabodne, zardousí, nebo jej prostě vezme, jak čerti berou, podobně bylo u Řeků s Thanatem. Kdo měl zemříti, toho Thanatos přemohl, zkrátka udělal mu smrt. Tak objevuje se Thanatos v Euripidově Alkéstidě, a jelikož Héraklés Thanata přemůže v zápase, Alkéstis vrácena je zase životu. Podobně v našich pohádkách, kdo způsobuje smrt, t. j. aby lidé mřeli, jest právě jen Smrt a nikdo jiný. Když smrt k člověkovi nemůže, nemůže člověk ani zemříti. Ba kam vůbec může přijíti smrt, tam nemůže býti nesmrtelnosti. To vyplývá nutně z personifikace pojmu smrt. Docela jinak naložil s Thanatem Vrchlický. V ústech Thanatových verš „Smrt smí se tknout jej pouze z ruky boha“ zní zcela neanticky, lépe řečeno nelogicky. Ajschylos přece zemřel, zabit želvou-lyrou. Tedy měl podlehnouti Thanatovi, Thanatos měl dosíci toho, ba sám vykonati to, v čem bránily mu Erinnye, řkouce, str. 60:

Jen bůh smí tknout se jeho svaté hlavy.

A přece týž Thanatos mešká tím časem, co orel pustí Ajschylovi želvu-lyru na hlavu, na Olympu, Hermés ho předejde a přivede stín Ajschyla na Olymp, kdežto Thanatos při slovech Apollónových „již letí želva . . . mrtev klesl k zemi!“ (str. 78) „zmizí z davu nesmrtelných“, jsa tam právě tak zbytečným, jako na zemi, kde jeho funkce provedena velmi dobře i bez něho, funkcionáře-odborníka. Zde tedy Thanatos Vrchlickému zřejmě vypadnul ze své úlohy.

Než nedosti na tom. Co chce vůbec ten Thanatos na řeckém Olympu, v sídle nesmrtelných bohů? Co pak znamenala ta proslulá přísaha bohů, při níž svět chvěl se ve svých základech, když se zaklínali vodou Stygijskou? To znamenalo: Jako že já nespatřím vody Stygické, nepřijdu do podsvětí, nepoznám a neuvidím smrti, jsa bohem, jsa nesmrtelným, tak dostojím svému slovu. Pakli ne, ať zemru já, bůh, nesmrtelný, ať spatřím smrt tváří v tvář, ať uvidím Styx, podsvětí, Thanata. Proti tomu nelze

namítnouti, že též u Euripida v Alkéstidě Apollón setká se s Thanatem, neboť to se stalo na zemi, v domě Admétově. Ale co chce Thanatos na Olympu, třeba „zahalený v mraku", jímž Zeus jej „tuší", „poznává" (str. 70), řka:

„I mrakem vidím na tvém čele chmůru."

třeba ho Zeus odbývá: „Mluv rychle a zas jdi."? Pravda, on přišel jako vetřelec. Ale což byly brány Olympské tak špatně hlídány? Což faktická přítomnost Smrti na Olympu nezpůsobila nic víc, než že Zévův orel „v nepokoji se vzpjal a bije křídly mohutnými"? Nic jinak se nejevila přítomnost této hrozné moci pekelné? Ba věru že tu „světa řád se vymknul ze kolejí —" a přece Thanatos zůstane si klidně na Olympu ve svém průhledném oblaku, až želva-lyra Ajschyla zabije. Teprva potom, z ničeho nic, „zmizí" zcela potichu, nerušen. Což neměl Zeus žádného drába, aby toho nezvaného hostě se zbavil, nemohl jednati s tím Thanatem mimo Olymp, prostředníkem? Vždyť snad ani útok Gigantů na Olymp nerovná se té smělosti, jako když se tam odváží vetříti Thanatos od bohů nenáviděný, jim nejodpornější.

I to vyjímá se poněkud divně, že Thanatos u Vrchlického vyjde na svět bez určitého rozkazu, jenom vnitřním citem jakýmsi jsa puzen:

„Kdos umřít musí, srdce mé to cítí." (Str. 56.)

a že teprva po světě hledá toho, kdo zemříti má:

„To on! Na jeho čele zřím to psáno."

Antický Thanatos je daemon, je sluhou bohů podzemských a na jejich rozkaz přichází, aby odvedl do podsvětí toho, jemuž souzeno umříti. (Eurip. Alk. v. 49.)

Také způsob, jakým Thanatos u Vrchlického přemáhá svou obět, je divný, str. 57:

To on, jejž hledám; žezla mého vládu
hned ucítí; již pochodeň svou skláním.

Co tedy má Thanatos? Žezlo či pochodeň? Či ta pochodeň jest jeho žezlem? Však i ta obrácená pochodeň jest jen symbolem smrti, nikoli tím Thanatos nezpůsoboval smrt, že by ji obracel; mělť ji (na obrazech totiž, nebo ve fantasii lidu) vždy obrácenou dolů. Thanatos s pochodní dolů neobrácenou není prostě Thanatem. Euripidův Thanatos (Alk. v. 76.) tím, že ustřihne své oběti pramen vlasů, jako zvířatům-žertvám ustřihovala se hřivka, naznačuje, že smrti propadla, načež agonie sama sebou nastává.

Se jménem Kyklópů již v řecké mythologii spojují se představy rozmanité. Rozeznávajíť se především a podstatně Kyklópové Hésiodovy Theogonie od Kyklópů Homérovy Odysseje. Onino zajisté, tři počtem, jsou bytosti kosmické, příbuzné Titánům a Hekatonchejrům. Jsou zosobením bleskonosného, bouřného mraku, pročež poměrně dosti brzo asi povstala báje, že oni Zévovi ukovavše dali hrom a blesk. Homérovi Kyklópové, známí nejvíce z Odysseje IX., jsou původem sice oněm snad příbuzni, jakožto zosobení mořských vln a valů (sem náleží též Kyklópové, dle pověsti budovatelé zdí a staveb kyklópských), ale již v básni jmenované mají svou zcela zvláštní povahu. Jest to lid vzdálený vší vzdělanosti, obrovský, divoký od přírody, žijící v horách sicilských chovem bravu, neznalý rolnictví a obchodu s lidmi, neznalý práv a života společenského ani pohostinství, lid zpupný, zbojnický, jenž ani bohů, ba ani Zéva samého se nebojí, ježto, dle slov Polyfémových, daleko silnějšími jsou blažených bohů. Sloučením těchto sicilských Kyklópů s Hésiodovými povstala představa, že oni jsou tovaryši boha ohně a řemesla kovářského a že v jeho dílně pod Aetnou kují nejen blesky Zévovi, nýbrž i jiné zbraně bohům, ba i héróům. Časem pak Kyklópové tak dalece zkrotli, že sám hrubý Polyfém je sentimentálním milovníkem sličné Nereidy Galateje; titánský rys z povahy jejich zmizel, a oni jsou v úplné shodě se stávajícím řádem světovým.

U Vrchlického nejen zde, nýbrž i v jiných básních, Kyklópové vystupují jako vtělení titánské síly, titánského vzdoru, jako typy toho nebeborného pychu, jenž se stal otcem titanismu v poesii, od Gigantomachie a Prométhea, od předpotopních biblických obrů, „mužů na slovo braných“, až po Kaina, Fausta a Satana. Tomuto titanismu nasvědčují slova písně, již pěje sbor Kyklópů str. 51:

Ó Gaio, matko! První děti tvoje,
z tmy toužně zříme v světla zářné zdroje,
nás neoslní blesků potopa;
vše chvěje se pod kladiv našich tíží,
jak v jezeru květ, celý vesmír zhlíží
se v oku Kyklopa.

Str. 52: Jen kujme dále! V našich paži svaly
vždyť při stvoření světa srostly skály,
my žili již cnaosu na hrudi.
Jen kujme dál! My byli dřív než bozi.
Blesk, jímž bůh světu hrozí,
se v rukou našich teprv probudí.

Jen kujme dále, ať to v zemi duní!
Ať k Olympu, kde nesmrtelní trůní,
se nese hluk, jak bouře vzdálená!
Ať v hlučném kvasu chvíli ples jich stane!
To neškodí, když skane
v číš jednou slza rmutu plamenná!

Od těchto Kyklópů čekali bychom, že sice, povolujíce nutnosti, kouti budou Zévovi blesky a hromy, ač původní pověst, jak výše řečeno, ví jen tolik, že Kyklópové jednou pro vždy ukovavše darovali Zévovi blesk a hrom; ba že ty střely i přinesouce jemu odvedou — vždyť i ten bouřný mrak vystupuje, jak jej vichřice unáší, by vychrlil svou střelbu ohnivou; ale že by tito Kyklópové, synové Gáje a Úrana, blíženci Titánů, Gigantův a Hekatoncheirů, sotva odzpívavše svou kovářskou, plným sborem vypravili se na Olymp, že by tam milostivou vrchnost světovládnou oslovili tak devótní řečí, že by, rozstoupíce se ve dva polokruhy, s uctivým říkáním, ba pokud dám se týče, s galantní dvorností, předákům z nesmrtelných věnovali dar a poddanskou poklonu, na památku či ad captandam benevolentiam, toho jsme nečekali, tomu nerozumíme. Pomíjíme mnohých sentimentálností, jež nedobře přiléhají k sebevědomému výroku: „Jak v jezeru květ, celý vesmír zhlíží se v oku Kyklopa.“ Ale praví-li oni neznabozi vzdorní a nebeborní str. 65:

my s bázní svatou vystoupili na zem,
kde z hloubi lesů zněl táhlý pláč flétny.
Teď udiveni kol se rozhlížíme
a obětujem dílo svojich rukou;
u nohou tvých, o Zeve, orel dříme,
sbor Mus ti zpívá píseň jasnozvukou!
A hyacinthy, růže nevadnoucí
kol nesmrtelných čel tu bozi v kruhu,
do zlatých čiší padá nektar skvoucí,
jen úsměv jest, co hovoří druh k druhu.
My zvyklí tmám a podzemnímu šeru,
jež náhle roztal ohně jazyk rudý,
zrak skláníme, jenž bázliv do aetheru
smí pohlédnouti; nám se chvějí údy.
U nás jen kámen a nečisté kovy,
jen měch a kladivo a hbité dláto,
zde slonová kost kryje těžké krovy,
zde azur, perleť, úběl, nach a zlato —

tu cítíme, že nás básník za nos vodí, že si z nás tropí šašky — a to budí naši nevoli. Tak se divívá Honza našich pohádek

a slovácký bača unesený divem do nebe, ale tak se nemohou diviti Kyklópové, Héfajstovi tovaryši, sami strůjcové a tvůrcové těchto nebeských krás. Či snad básník o tom ani neví? Pak nesmí diviti se našemu úsměvu. Neboť každý ptá se: Co tedy je vlastně pravda z té řeči Kyklópů: „nás neoslní blesků potopa“ a ostatní ten titanism, či: „My zvyklí tmám . . . zrak skláníme, jenž bázliv... nám se chvějí údy.“ Ba tak málo přesný jest někdy výraz našeho básníka, že si odporuje hned v prvních 3 verších básně:

„Ó Gaio, matko! První děti tvoje,
z tmy toužně zříme v světla zářné zdroje,
nás neoslní blesků potopa.“

Rozumíme-li těm slovům, pak může říci: „nás neoslní blesků potopa“ jen ten, komu záplava světla jest něčím všedním. malicherným, čemuž by odporovala slova „toužně zříme.“ Znamená-li však verš onen: nás neoslňuje bl. p. = my žijeme beze světla, po tmě, my nejsme zvyklí světlu; pak je výraz ten aspoň velmi nepřesný, a i potom ještě málo titánsky zní slova: „z tmy toužně zříme v světla zářné zdroje“; a nemůže se dále říci: „celý vesmír zhlíží se v oku Kyklopa“ když Kyklópové žijí po tmě.*)

Velmi málo hodí se o rukách Kyklópů, „v jejichž paží svaly při stvoření světa srostly skály“, slova Héfajstova str. 66:

Jest ruka umělcova plna citu.

To připadá spíše na graciésního modelatéra nebo na šviháka-malíře, jenž elegantně gestikuluje od palety k plátnu, s vervou mávaje ve vzduchu štětcem.

Také zdvořilost je hezká ctnost, a dvornost hezky sluší mladým důstojníkům a jiným švihákům. Ale říci do očí spanilomyslné slečně, dokonce Dianě, že „pod její patou malou se Tayget (prosím, celé pohoří na Peloponnésu) třese s hvozdem svým i skalou“ — totě v pravdě kyklópský kompliment, a bylo to velmi ženerésní od Diany, že ho hned na místě neodmítla. Či má poklona na malou nožku smysl vůči Artemidě, ba vůbec vůči

*) Na tomto místě, kde jsme se trochu zaryli do slovíček, nelze nám nevzpomenouti, že nám kdysi od p. Vrchlického vytčena byla posměšně pitevní kritika a že mstivost podložena nám za pohnutku našich prostých úvah. Toto, ač na místě málo patrném, odmítli jsme svého času jakožto nepěknou insinuaci. Pokud pitevní kritiky se týče, tážeme se jen: Co je poctivější: paušálně někoho odsouditi, třeba s nadávkami a spílaje, či punkt za punktem, klidně, pokud letora dovoluje, vyložiti a odůvodniti, s čím a proč nesouhlasíme? Že je těch punktů někdy mnoho, kdo za to může?

řecké bohyni? Vzpomeňme si jen na Pallas-Athénu, zvanou ὀβριμοπάτρη, jak zaskřipěla pod ní náprava vozu smrtelníkova, když vystupovala na vůz Diomédovi po bok. A Artemis byla bohyní o nic menší Athény, když bouřila hvozdem, ἰοχέαιρα, ἀγροτέρα. Toť něco jako Wuotanova „wilde Jagd"! Co tu tedy s patou malou?

Z podobné příčiny vadí nám v ústech Apollónových výraz „v zamyšlení" str. 75:

Čím v zamyšlení dél se dívám na zem . . .

Arciť také řecký filosof uměl se zamysliti — vzpomeňme si jen na Sókrata — ale toto energické zamyšlení pracujícího mozku je docela jiné, než ono snivé zadumání romantické mysli, o němž p. Vrchlický i jinak často se zmiňuje a zde Apollónovi je přikládá. — Co zde dále Apollo vypravuje o vynalezení lyry, jak on rozhněvaný uchlácholen byl unášející hrou Hermovou na vynalezený v nově nástroj, to, ba mnohem více ještě, jest obsahem známého chvalozpěvu Horácova na Merkura (Carm. I, 10.). U Horácia obsažné, propracované strofy, lesklé jako z ocele, se skvostnou žertovnou pointou, zde sentimentální, hřmotná tiráda na théma „o píseň sladkozvuká!" „Ó nesmrtelná sílo poesie", dle methody známé z „Proslovu k Hálkově (sic) večeru" (Z Hlubin str. 177 ss.), ze „Slepého hudce" (Ep. b. str. 42 ss.), z „Cigánových huslí" (Ep. b. str. 76 ss.) a četných jiných míst téhož druhu. Nechceme se obírati věcmi menšími, na př., jak Apollónovi obyčejná želva, jež lezla v jeskyni Hermově po zemi, třebas ohyzdná, mohla býti „děsná". Ale co chtějí v ústech Apollónových výroky, jako:

. . . „na básníka retu
čím býti může svatá píseň světu"?

Ano měli Řekové svaté písně, měli své hymny, pajány, dithyramby a p., měli také náležitou, až božskou úctu ke zpěvu a pěvcům, ale té frase o básnících, která s německými pseudobardy a s národnostním šovinismem k nám vnikla, té frase oni neznali. Veliký básník byl jim stejně cenným, jako veliký stavitel, sochař, malíř, filosof, státník, vojevůdce. Řada: Fidias, Apelles, Plato, Perikles, Alexandros, obsahuje členy stejnorodé, z nichž asi každý ve „svém srdci nosil zem i nebe celé". Úmyslně tu z výroku Apollónova str. 77:

A taký on byl, který v roztouženém
svém srdci nosil zem i nebe celé.

vypuštěno zatím slovo „roztouženém". Než tím už přecházíme k charakteristice Ajschylově. (Dokončení.)

Co je rasa (plémě) a národnost?*)

Před třinácti lety, v nezapomenutý rok 1879, kdy Broca a Quatrefages, světla francouzské anthropologie, Hamy, Martignier, Chentre, já a ještě několik jiných byli jsme tak upřímně uvítáni v Moskvě, uveřejnil jsem v Revue d' anthropologie stať, s názvem skoro totožným s tímto zde.

Vyšetřoval jsem v ní definice rasy, dávané zoology i botaniky, zootechniky, zahradníky, historiky i linguisty, i snažil jsem se, abych přesně vytknul podstatné různosti mezi těmi definicemi. Přírodozpytci s všeobecného stanoviska hleděli na rasy jako na stálé různosti, jako na podrozdíly téhož druhu. Zootechnici, se stanoviska praktického, pravili, že pokládají za rasu jenom takovou řadu jedincův, jejichž společný původ úplně jest dokázán a které postupně lze stopovati zpět až ku známému jejich praotci, i sestavují takovým způsobem jednu rodinu více nebo méně velikou. Co pak se týká historiků a linguistův, ti si pletli pojmy rasy a národa, charakterisujíce to i ono zvláštnostmi jazykovými.

Vyšetřiv takto otázku v její jádře, shledal jsem: že nikde na celé zemi nenalezneme obyvatelstva úplně čistého, beze všeliké příměsi, představujícího jeden toliko typ; 2. že jediným nám dostupným anthropologickým materiálem, s jehožto pomocí si můžeme sestaviti pojem o typu a jeho nepřetržitosti v času, jsou existující národy; 3. že, dovedeme-li, třeba námahou, dopíditi se pojmu typu, za to druhý pojem o nepřetržitém vývoji jeho v čase ukazuje se nám býti pouhou domněnkou, které dokázati nedovedeme; 4. že, následkem toho, pojem o rase, v obojím vzhledě i sám o sobě i zvláště ve druhém případě jest pojem subjektivní

---

*) Stať známého francouzského anthropologa M. Topinarda zaslaná autorem na poslední moskevský mezinárodní kongress anthropologie a předhistorické archeologie. — Přeloženo z ruštiny.

— výtvor našeho vlastního rozumu. Jediné, co se jeví býti reálným a obyčejným, jsou — existující národnosti a jejich historické prvky. Dále jsem poznamenal, že v prvé doby života rodu lidského bylo tomu jinak. Národové žili každý svým zvláštním životem; vliv prostředí, v němž žili, byl mnohem silnější; početnost porodův a úmrtí byla mnohem větší, a následkem toho assimilace k prostředí byla mnohem rychlejší. Za těch podmínek mohly se tvořiti rasové rozdíly. Představte si jenom skupinu lidí, obklopených mořem a pustinami, žijících pod rovníkem a ještě tak dalece nevyvinutých, aby se dovedli chrániti proti paprskům žhoucího slunce. Nyní však všechny podmínky života se změnily: úroveň duševních spůsobilostí se zvýšila, nastala možnost stěhovati se z místa na místo a přispůsobovati se ke všem změnám prostředí. Lidé stali se kosmopolity a směšují se všude jedni s druhými. Nyní existují takovým způsobem toliko národové smíšení, mezi nimiž opět vznikající typy ihned se zase rozplývají v povšechné masse a stále splývají jeden s druhým. Vezmeme-li však přece, k vůli vědeckému vyšetřování, rozsáhlý díl lidstva, tu můžeme nalézti i střed mezi ukázanými krajnostmi. V těch rozsáhlých skupinách jeví se nám typy, vládnoucí do jistého stupně stálostí i trvalostí v čase. Tyto typy tolikéž nepřetržitě se rozrušují a povstávají v nových kombinacích; ale jejich nepřetržité měnění podobá se tvoření vrstev zemných, podle řady střídajících se jedna po druhé, ale skládajících se z jedněch a týchž prvkův. Při studiu vrchní vrstvy, našemu badání jedině dostupné, jest nám tudiž zaměniti princip stálosti typu s principem stálosti jednotlivých příznakův jej skládajících. A tak tedy, stálost typu v minulosti, jako splývání a specialisace v budoucnosti (záměna prvotné neměnitelnosti s měnivostí a pohyblivostí) — takový byl úhrnný vývod mé stati.

Po roku 1879 nabyl jsem přesvědčení o správnosti tohoto vývodu. On mi napomáhal probrati se v masse obtíží a nejasností, na které každým krokem v anthropologii napadáme vědu. Po částkách rozváděl jsem jej v rozmanitých statích, ve svých: Elements de l'anthropologie générale a v l'Homme dans la nature. Ale, nehledíc k tomu, nemyslím, že mně dobře porozuměli i chci tedy v tomto případě vyložiti své učení v celé jeho podstatě.

*

Jsou dvě cesty ke studiu lidských ras. Můžeme začíti od chvíle jejich povstání a jíti postupně cestou analyse až k současné době. Anebo můžeme začíti s přítomností a snažiti se proniknouti v hloub dřevnosti. Resultátův dojdeme při tom různých. V prvém případě ustanovují se typy povšechné — Evropana, Asiata, Afričana, anebo typy člověka bílého, žlutého, černého atd. — a dělí se v podřady na krátkolebé a dlouholebé, hladkovlasé a kučeravé, plavovlasé a černovlasé atd. Pro přírodozpytce tyto povšechné typy obou řádů jeví se býti představiteli původních ras, které differenciací a smíšením vytvořily všechny typy třetího i čtvrtého řádu, všude námi nyní pozorované v takovém množství. V takovém smyslu názvu rasy jest správně užito, pokud se ho užívá v abstraktním vytčeném významu povšechných typův.

Ve druhém způsobě předmětem badání stává se jenom to, co se nachází bezprostředně před naším zrakem; v tom materialu snažíme se vyloučiti z ohromné směsice jednotlivců nyní existující typy a pak snažíme se svázati je s typy historicky danými, anebo přidružiti je k typům povšechným, o kterých jsme se právě zmínili.

Ale tu se počíná pod námi půda kolísati. Naše typy třetího a čtvrtého řádu jsou výsledky osobního úsudku a jejich faktickou spojitost s prvotní rasou určiti nelze. Potkáváme se s největšími obtížemi již při určování těchto typův, k vůli čemuž jest nám vzíti útočiště k spojení dvou method: ku vnějšímu pozorování a měření, jehož resultaty třeba vyznačiti pomocí řady a prostředních čísel. Ta operace žádá velkého taktu, věrného oka, opatrnosti a ohromného cviku.

Ale ještě obtížněji jeví se spojování nabytých typův s typy minulosti, proto že se tyto poslednější zachycovati musejí z dosti neurčitého popisu, ve kterém ukázány dva nebo tři povšechné příznaky, anebo musejí se ustanoviti podle více méně pochybných basreliefů nebo náčrtů, nebo podle lebek, jejichž početnost jest velmi bezvýznamná pro jakýkoliv vývod uspokojivý.

*

Ve dvojím ohledu ukazuje se při tom obzvláštně často zmatení pojmův. S jedné strany pletou se pojmy národa a rasy se strany druhé — pojem příznaku a typu.

Civilisovaní národové, hordy barbarův, ano i divoká plemena patrně docela osamocená — vše to jsou agglomeráty, skládající se z prvkův nejrůznějšího původu, a každý z těch prvkův byl zase již hotovým národem ne méně složitým. Ani jeden národ, ani jedna skupina lidská, nám známá, nikde a nikdy nebyla představitelem čistého typu; takovým způsobem ten prvý prvek rasy, ve své čisté způsobě, ostává nám neznámým.

Prvotné prvky, ze kterých se tvořili národové, nijak nebyly rasami, ale rovně již takovými národy. Určujíce je tedy, nikterak neřešíme obtíží, ale jenom je posunujeme zpět.

Podle ujišťování našich historikův francouzský národ tvořil se ze tří prvkův: z Iberův, Keltův a Gallův. Co znamenaly tyto tři skupiny každá o sobě? Byly rasami? K vůli většímu pohodlí nazýváme je tak, ale ve skutečnosti byli to národové, usadivší se na větším nebo menším prostranstvu; z jejich přečetných jmen došlo nás pouze několik. Představujeme si Ibery malými, černovlasými a dlouholebými, ale to nedostačuje, aby se rozlišili od Berberův, Sicilianův, jižních Řekův i jiných obyvatel středozemního moře, které se charakterisují týmiž příznaky. Všude, kdekoliv se s nimi potkáváme, nacházíme, že bývají pomícháni s krátkolebými i s plavovlasými. Obtíže, s kterými se setkáváme nyní, nikterak by se neumenšily, kdybychom se přenesli i v tu epochu starou.

Nemůžeme říci ničeho určitého ani o Keltech. Pro nás jest to národ západní, krátkolebý; ale my nemůžeme rozlišiti mezi nimi krátkolebé Španěly, obyvatele Černého lesa (Schwarzwald) nebo Čech, a víme při tom velmi dobře, že ve všech těch místech byli pomícháni s typy jinými. Co se pak týká Gallův, tu víme, že v Gallii skládali jen jednu vrstvu obyvatelstva, jehožto početnosti neznáme. Se svou nepokojnou povahou usadili se rozptýleně po celém západě, a jest nám zhola nemožno rozeznati je od Germanův, Skandinavův nebo Kimbrův. Jakž jest věc možná při nedostatečnosti zpráv a materiálu, berouce při tom slušně v úvahu, že směsování národností stávalo se v nemenších rozměrech než-li nyní, a že jejich pohyblivost a stěhování byly mnohem větší než nyní — kterak možno za takových podmínek pokoušeti se stanoviti mezi plemeny jiná pojítka, nežli ta, která nám poskytuje historie (t. j. vypravování o příhodách, sběhších se u některé, velmi nečetné části těchto národností)?

Krajiny nám nejznámější poskytují následující podívanou: základem obyvatelstva je starý, etnografický ostatek, to jest, — ostatky všeho toho, co kdy v kraji tom žilo od časův nejdávnějších.

Historie ignoruje tuto bezejmennou massu, ale tato častěji nežli co jiného předává svůj typ anebo své rozličné typy mocí své větší početnosti anebo značnější přispůsobilosti k podmínkám místního bytu. Mezi tím objeví se obyvatelé jeden za druhým, a to rovněž nám neznámí; poslednější z nich zanechávají po sobě památku v národních legendách, ještě pozdější konečně přejdou v historii. Tito poslední příchozí dávají obyčejně krajině jméno, jazyk i civilisaci a tvoří předmět vědeckého studia. Vliv jejich bývá nejsilnější, ale početnost jejich často bývá nejmenší. Konečně ostává celá perioda po narození Kristově, spousta převratův druhého řádu a různého způsobu, známých či neznámých, trvalých či rychle míjejících.

Takovýmto postupným usazováním vrstev, zanechávaných různorodými typy, často nám zcela neznámými, chtíti se dopracovati genealogie nyní vládnoucích typův — je-li pak to možné? Že tu zbloudíme, jest pravdě podobné, a je to vysvětlitelné tím, že ustavičně zaměňujeme rasu s národem.

V Asii, Americe, Africe jsou podmínky poměrně tytéž. Tam, kde jiných šetření vésti nemůžeme, jediné lebky ukazují na sběhší se, nám však odjinud neznámé pomísení, na směnu jedněch typův druhými a na to, že sečtěné námi řady stejnorodých pozorování spíše svědčí zbytkům nejrůznějších epoch nežli aby ukazovaly k trvání jakýchkoliv reálných typův. Eskymáci, obyvatelé Ohnivé země, vymřelí Tasmánci jeví se býti pouhými zlomky všeobecného převratu, zapadšími do nejzazších uhlů a tišin zeměkoule, a tomu jest děkovati, že zachovali si svůj svérázný převládající typ v poněkud čistější podobě.

*

Druhá věc, kterou ustavičně zaměňujeme, jsou typy a příznaky. Typ jest soubor příznakův — známá summa rysův opakujících se ve stejném spojení a svědčících o krevní příbuznosti členův dané skupiny (mnohém širší nežli jest rodina). Příznaky jsou skládající prvky typův; jsou na lidech nezávisle od sjednocení jich v typy. Vždycky bývali lidé vysokého nebo malého rostu, dlouholebí nebo krátkolebí se světlými vlasy, očima, pletí tváře

a s temnějšími barvami. — Tyto příznaky se opakují velmi často v krajinách, kde jich bývalo druhdy mnoho, a méně často tam, kde jich bývalo číslo nepatrné. Proto v osnovu naší úvahy třeba položiti ne je, ale jejich určitou spojitost. Za touto spojitostí třeba jíti a ne za příznaky pozorovanými ojediněle. Známy jsou jisté případy rodinné podoby, jdoucí až do 6. nebo 8. pokolení a tolikéž případy, kde se u několika členův nějaké dynastie opakuje stejný tvar čela, nosu, nebo brady. Ale v těchto případech je řeč toliko o příznacích, vzatých odděleně. V rasovém typu mohou se příznaky rozdělovat jako v typu rodinném. I tam i zde příznaky, spojené nahodilými sňatky, rozdělují se podobným způsobem. Známo, že u rostlin i u živočichův mnohopočetné křížení dělá příznaky nepravidelnými; typy již se ustálující ihned se rozkládají. Totéž možno říci i o lidech, na jejichžto plodnost křížení v jedné a téže skupině nemívá vlivu. Dědičné předávání tu koncentruje tu zase rozptyluje příznaky podle povahy sňatkův. V našich dobách spíše rozrušuje typy nežli by je udrželo. Příznaky převládavší druhdy v jakýchkoliv krajinách, i na dále v nich převládají; ale v každém pokolení kombinují se rozličně. Spojení jejich může se přihoditi; některá z nich stávají se dosti lehko; to, co náhoda vyvedla před 500, nebo 5000 lety, může se zase opakovati; ale odtud jest ještě daleko k vývodu, že typ existuje nepřetržitě, a přece jenom taková nepřetržitost typu charakterisuje rasu.

Anthropologové často odvolávají se na sporadické objevování typu za našich dnův, podobného k neanderthálskému. Ve skutečnosti jest to prostě nahodilé: spojení dvou příznakův sesilujícího jeden druhého: čelo nízké a ztlačené na zad a vyčnívající oblouky nadoční. Přidruží-li se k tomu ještě příznak dlouholebosti a ploskolebosti na to se obyčejně nepoukazuje. Potkáváme se časem taktéž s malými, úzkými očnicemi, ve spojení, nebo bez něho, s dlouholebostí nebo se známým zkřivením lebky: i v tom vidí mnozí znovu oživší typ jeskynního člověka. Možná-li to věc, abychom věřili, že to není než-li pouhá náhoda? Ze všech vykopaných typův, typ germanských mohyl (Reihengräber) vidí se mi býti nejpřesněji ustanoveným. Kde jest možno nalézti jej nyní? Rovněž tak těžko bylo by nalézti cromagnonský typ, charakterisovaný dlouholebostí, malými, úzkými očnicemi, překrásně rozvitým čelem a krátkou tváří. S každým z těchto příznakův se však potkáváme, ale ne v takové spojitosti. Nesmí se zapomínati,

že některé příznaky skutečně vedou za sebou jiné, a že takové spojení vlastností vzájemně se podmiňujících rovněž nesmí se zaměňovati s typy.

*

Poslední věc na uváženou, na kterou bych chtěl upozorniti, zakládá se na vnitrném rozmnožování rodu lidského a na definici rasy, jakou dávají zahradníci a zootechnici.

Zajímavá věc: přírodozpytci slova rasa skoro ani neužívají, kdykoliv mluvívají o živočišstvu a rostlinstvu. Dávají přednost slovu: odruda, které nechává nerozřešenu otázku o stálosti, podmínce sine qua non pro existenci rasy.

Jakmile jenom spozorují, že příznaky dané odrudy jsou pevné, stálé, nevzniklé nahodile a bez vlivu prostředí, ihned dělají z odrudy druh. Naproti tomu titíž přírodozpytci usilovně užívají slova rasa, když jde o domácí živočichy nebo rostliny, o koně, psy, holuby a všemožné produkty našeho umělého zahradnictví, tedy v případech, kde rozmnožování se stává uvnitř daného určitého druhu, a není ponecháno samo sobě. Z toho, zdá se, vyplývá, že jednou z podmínek pro vytvoření rasy je účelné vybírání skřížení; pominutí takového výběru (uměle zařízeného) vede k vymízení rasy.

Zootechnici pojímají rasu takovým způsobem: rasa, praví, na př. rasa psův, jest nepřetržitá řada jedincův, kteří vzešli z jednoho známého kořene a jichžto rozmnožení pilně se sledovalo, ba jejichžto genealogie se zaznamenala. Jakmile dozor přestává a rozmnožování ponecháno samo sobě, rasa se ničí. Jest-li pak přece zachovávají se mezi psy všeobecné typy jest tomu proto, že napomáhají tomu okolnosti nebo lidé. Mezi pouličními nebo divokými psy jedině náhoda upravuje sjednocování příznakův. Mezi nimi nevidíme proto ani ustáleného typu, ani rasy. Zahradníci vyslovují se ještě určitěji. Typy, praví, které my vytváříme, oplodňujíce účelně jedince a stavíce je v určité prostředí, rodí se i pomíjejí, jakmile jenom přestaneme jimi se zabývati. Jejich trvání jest poměrno k číslu pokolení, během kterých jsme se o ně starali.

Člověk, jak my ho vidíme, nalézá se v podobném položení jako domácí živočichové a rostlinstvo. Jeho rozmnožování, jako pouličních psův, ponecháno samo sobě; sňatky uzavírají se ve

všech možných způsobech a dají se vždy uzavříti. Dědičné náklonnosti, nashromážďující se v mužských i ženských pokoleních, častěji vytiskují jedny druhé, než-li by se na vzájem shodovaly. Ustavičné směšování národnostních prvků vede k rozpadávání typův a nikoliv k jejich koncentraci a jejich sílení. Následkem toho rasy více neexistují. Možná, že dříve bývalo tomu jinak: na některých ostrovech zachovala se až do nynějška poměrná isolovanost. Ale všeobecně lze za to míti, že za našich dnův nevytvářejí se nové typy a staré že se rozpadávají.

Co pak se týká všeobecných typův, ze kterých jedny převládají v Asii nebo v Americe, a druhé v ostatních dílech světa, lze souditi o nich podobně, jako u psův; rozptýlené, zpola již rozplynulé v masse, ty typy zůstávají nám svědky dávno minulého pořádku věcí. Podle těchto zvláště lidských typův (tak jako typův psích) přírodozpytci dělí se na polygenisty a monogenisty; jedni chtějí je míti za prvotné druhy, druzí za prvotné rasy.

*

Resumujme. Jsou dvě hlediska na lidské rasy. Jedno z nich obrací pozornost jenom na všeobecné typy, vlastní obšírným gruppám lidstva; tyto typy pokládají se — pravidelně — za představitele více nebo méně prvotných, vymizevších ras. Druhé hledisko pokládá rasy za osnovné prvky národův, vyhledává rasové typy, přepíná jejich početnost a všechny nalezené typy odvozuje z dřevní dávnověkosti, nepřihlížejíc ku všelikým převratům a směšování dob historických i předhistorických. V prvém případě jsou rasy jenom více nebo méně prvotné či nedávné podrozdíly lidského rodu. V druhém případě jsou rasy čistým výtvorem naší abstrakce. Prvý prvek pojmu rasy — typ — závisí v tom případě od osobního ostrovtipu badatele, a druhý — dědičná nepřetržitost typu — jest jenom hypothesa, vhodná pro badatele, která se však dokázati nedá. V obojím případě, obzvláště ve druhém, jest rasa subjektivní představa; jediné, co jest objektivného a reálného, jest to, co vidíme svýma očima: plemena a národové.

Za takových podmínek možno položiti otázku: nebude-li lépe býti opatrnějším v užívání slova rasa, zachovati je pro všeobecné typy, jejichž jsoucnost analyse ukazuje ve hlavních větvích lidstva, a neužívati toho terminu k označování typův třetího a čtvrtého řádu, námi vytvořených a pokládaných za osnovné prvky národův?

Takovým způsobem bylo by lze sprostiti se nedorozumění, která pořád povstávají, když badatelé pátrajíce po původu národův, směšují oblast ethnografie s oblastí anthropologie. Nebylo by dalších sporův mezi historiky a literáty se strany jedné, užívajících slovo rasa v libovolném smyslu, a přírodozpytci a anthropology se strany druhé, užívajícími ho v užším smyslu, totiž: o dědičné nepřetržitosti daného fysického typu. Ethnografům by zůstávalo zabývati se jedině tím, co jest skutečným úkolem jejich badání, podle přímého smyslu jejich názvu: národové, způsoby jejich historického vzniku, jazyky, jakými mluví, jejich fysiologické a sociální vlastnosti, jejich mravy a obyčeje, jejich náboženství, jejich civilisace, a různý chod jejich rozvoje.

Jedním z nejkrásnějších důsledkův takového vymezení oblastí bylo by vyloučení z anthropologie jednou pro vždy otázky o národnostech, která se jí zhola netýká. Abychom si to ujasnili: jak, na příklad, v Evropě otázka o národnostech jest cizí otázce o rase nebo otázce o osnovných prvcích národův — jenom si pamatujme (béřeme zde slovo rasa v určeném smysle), že celkem jenom tři nebo čtyři rasy leží v osnově všech těch mnohočíselných národností, na něž se Evropa nyní dělí. Ty rasy charakterisují následující příznaky: plavovlasost, krátkolebost, osmáhlost. Ve spojení ještě s některými doplňujícími příznaky potkáváme se s nimi všude. Mění se jenom jejich poměr: na severu jest více plavovlasých, ve středu od Urálu až do Portugalska převládají krátkolebí; na jihu okolo Středozemního moře osmáhlí. Ano i v tom případě, kdyby měli dva národové stejnou proporci plavovlasých, krátkolebých, osmáhlých, stejný poměr rostu vysokého i malého, nosův přímých, s hrbem nebo odtrčených, tváří krátkých anebo dlouhých, přec by z toho nijak nenásledovalo, že přísluší aneb, že přislušeti musejí k jedné a téže národnosti.

Národnost nemá žádné souvislosti s anthropologií ani s rasou, ona jest těsně spojena jenom s historií a jeví se býti toliko její produktem. *)

---

*) Podávajíce tyto poučné vývody znamenitého francouzského anthropologa, nikterak se se všemi názory jeho neztotožňujeme. *Red.*

Dotknut geniem . . .

Život a snahy ruského malíře.

Vypravuje **Fr. Táborský.**

(Dokončení.)

VI.

Episoda jaltská, tak elegicky vyznělá, dlouho rozechvívala Kramského ztlumenou ozvěnou. „Často v poslední čtyři léta přicházel mi na mysl čestný, ohnivý a genialní hoch Vasiljev“ — z Paříže píše koncem r. 1876 Kramskoj Trefjakovu. Ale jeho energické „ku předu!“ přehlušovalo i tuto elegickou strunu. S mnohých stran volalo ho to do díla.

Artěl přestala trvati, po pěti až šesti letech svého působení. Mnozí z mladých nadšenců ochladli, ustoupili, zradili věc; nastaly neshody, spory, zakázek nedocházelo, a tak Artěl zašla. Ale na její místo vstoupil nový spolek umělecký. V zimě 1868—1869 malíř Mjasojedov vrátiv se z Italie, navrhl chřadnoucí Artěli, totiž zbylým jejím věrným, aby umělci sami pořádali hromadné výstavy a to po celé Rusi. Takový východ z trapné situace a zároveň veselý krok ku předu byl ovšem radostně přijat, a k návrhu tomu přidali se i moskevští umělci, Perov, V. Makovský, Prjanišnikov, Savrasov. Kramskoj vyzýval druhy, aby rozloučili se s dušnou zakouřenou jizbou a vystavěli si nový dům, světlý a prostranný. Všichni prý rostli, všem pojednou bylo těsno. Zajisté. Každému z nich bylo jako Ilji Muromcovi, jenž třicet let seděl sedáčkem, ale pak najednou pocítil v sobě sílu bohatýrskou, rozjel se po širé Rusi a vítězil. Umění jako pěvec obcházející Rus, zpívající o radosti i hoři, vzpružující, rozveselující, smiřující — není-li to taky krásná myšlenka?... „Společnost pro výstavy kočovní“ byla r. 1870 od vlády potvrzena a trvá až po dnes.

Dějiny její jsou znamenitým oddílem v dějinách ruského umění. Řízení těchto výstav a společnosti vůbec připadlo hlavní měrou Kramskému a bralo mu dosti času. Ale za to úspěch výstav odměňoval práci všech; byl mravný i hmotný. Z výstavy r. 1872 měli čistého 23%, takže na př. Kramskoj dostal 490 rublů, Šiškin 390, Ge přes 700, Perov rovněž.

Vedle toho Kramskoj volen a zván býval do různých komisí a komitétů — („ó Bože!") volá v závorce výmluvně, jakoby celou úvahu napsal, zmiňuje se Rěpinovi o těchto závidění hodných vynálezech dobročinné společnosti lidské — byl na př. členem komise, sestavené na rozkaz velikého knížete Vladimíra Alexandroviče, aby prohlédla organisaci akademie umění, kdež, jsa ze všech členů literárně nejvzdělanější, měl nejvíce práce; byl v komisi pro postavení pomníku Puškinovi, pro pořádání přednášek atd. Ba akademie usnesla se — patrně dle starého a dosti osvědčeného pravidla — jmenovati Kramského professorem akademie, zároveň se Šiškinem, ale Kramskoj zvěděv to, dopsal hned členu senátu, aby návrh ten, pokud se týče jeho, byl zrušen; on že by byl nucen odříci. Z toho veliká nevole v akademii.

Při tom všem pracoval velmi pilně. Namaloval pro Treťjakovu galerii podobizny Kolcova, Gončarova, Ševčenky, Fon Vizina, Gribojedova a Lva Tolstého; mimo to maloval careviče, pozdějšího cara Alexandra III., a jiné vynikající osoby. Zajímavo je, jak maloval Tolstého. Zajel k němu začátkem září 1873, aby ho zvěčnil pro obrazárnu Treťjakovu. Přes 2 hodiny s ním mluvil, čtyřikrát navlíkl řeč o podobizně, ale vždy bezúspěšně. Nijaké prosby ani důvody prý neúčinkovaly. Konečně dobrý nápad měl Kramskoj.

— Plnou měrou uznávám příčiny, pro něž Vaše Jasnost odříká mi poseděti, abych dále naléhal, a rozumí se, musím se na vždy zříci naděje, že bych namaloval Vaši podobiznu. Ale Vaše podobizna přece musí býti a bude v galerii.

— Jak to?

— Velmi prostě: já, rozumí se, ji nenamaluju, a nikdo z mých současníků, ale za 30, 40, 50 let ona bude namalována, a tehdy budou moci jenom vyslovit politování, že nebyla udělána svého času.

Tolstoj se zamyslil, ale přec ještě odřekl, ačkoliv už ne rozhodně. Kramskoj využitkoval toho a vítězně ustupoval: kdyby prý podobiznu raději přece on sám namaloval, ale ona neza-

líbí-li se pro to neb ono Tolstému, bude zničena; bude-li dobrá, přijde do galerie, ale teprve tehdy, až hrabě dovolí, ačkoliv majetkem bude Treťjakovým.

Tato poslední klička byla až příliš průhledná; Tolstoj byl jakoby do zmatku uveden — a musil souhlasit. Z další jeho řeči pak vyšlo, že by si sám přál míti podobiznu pro své děti, třebas prý kopii. Kramskoj ihned mu dokázal, že o kopii nemůže být řeči, ale že ho namaluje dvakrát, ať si potom sám vybere. Tolstoj byl srozuměn. Ale teď Treťjakov se ozval: on že chce ten lepší portret.

— Postarám se, rozumí se, abych nikomu neublížil, a podaří-li se mi už udělat oba portrety stejné hodnoty, to ručím Vám za to, že lepší bude Váš, delficky odpovídá mu Kramskoj.

Maloval tedy dva: menší a větší. Tolstoj stává se stále ústupnějším a přenechává výbor umělci. Po třetím sedění on i žena jeho byli spokojeni podobiznou. Ale když Kramskoj začal druhý portret, zatím co prvnímu dal schnout, hraběnka volá: „Líp nežli tento druhý nelze namalovat!“ Zrovna tak soudí Tolstoj. Kramskoj podotýká, že nutno oba portrety tak namalovat, aby výbor byl doopravdy těžký, a dává se opět do prvního. Za nedlouho Tolstoj i jeho paní svorně souhlasili, že tento první portret vyniká nad druhý . . . Ani ten ani onen nebyly ještě hotovy. Který z nich komu připadl, z listů není zřejmo; ale jisto je, že Kramskoj měl radost ze svého Tolstého v Treťjakově galerii. Po čtyřech letech píše Řepinovi, který patrně pochvalně se mu o něm zmínil: „Za Lva Tolstého díky: vím, že on z mých dobrý je, to jest, jak bych to řekl? . . . čestný. Všecko jsem tam udělal, co jsem mohl a uměl, ale ne tak, jak bych si přál malovat.“ Tolstoj také svolil, aby Kramskoj obraz tento poslal na výstavu pařížskou roku 1878.

Hůř to šlo s autorem „Oblomova“. Ten od prvního počátku byl proti malování své proslulosti. Slíbil sice, že posedí Kramskému, ale hned na to odřekl. Když pak po třech letech Treťjakov opět se výjádřil, že by rád měl také Gončarova, Kramskoj odpověděl: „O podobizně Ivana Alexandroviče Gončarova já už ani zmiňovat se nechci. To není Tolstoj, znám ho dávno, ale dát se do odůvodňování, abys ho přesvědčil, bude marné, tím více, že už teď, když byl jsem u něho a řekl, že velmi lituju, že podobizny jeho není, on s třesoucím se hlasem, uraženým tónem mně pravil: „My přec už jsme se usnesli, že nikdy se nedotkneme

této otázky, Ivane Nikolajeviči, a přiznávám se, že nehledě na naši známost a na to, že rád Vás vídám, nemohu být přesvědčen, že by každá Vaše návštěva nebyla pokusem zavésti řeč na nenáviděnou mně podobiznu.“ Co tu na to řekneš?“ . . . Přes to vše Kramskoj prozrazuje Treťjakovu, že Gončarova namaloval, ale jen černě; není prý však špatný; v nejhorším případě třeba se spokojiti i s tímto.

Ale všecky tyto práce, vyjmouc asi podobiznu Tolstého, Kramskoj pokládal za věci vedlejší. Jinam, výše mysl jeho vzlétala, za vyšším cílem a úkolem. V březnu 1872 oznamuje Vasiljevovi: „Začal jsem ‚Krista‘. Překrásná věc, ale strašno se dáti do takového předmětu. Nevím, co z toho vyjde.“ Jako Klopstock kdysi odstavil Jindřicha Ptáčníka a s veškerou duší přilnul k Mesiáši, tak i Kramskoj od Olega vzlétnul ke Kristu. Ale jak jinak pohlíží Kramskoj na svého Krista, jak jinak se k němu blíží, jak hlouběji ho pojímá, než německý básník-řečník! U tohoto je to rozplývavý mythus, u onoho nejvznešenější pravda životní.

Celý cyklus chtěl namalovat ze života Kristova. Ale vznikly jen obrazy dva.

„Kristus na poušti“... „Hle, už pět let neodstupně stál přede mnou, musel jsem ho namalovat, abych zbavil se tíže, a ani jednou nebyl jsem nerozhodnut v tom, že on skutečně neměl v sobě ničeho zemského, a toto slovo vyloženo od Vás věrně, t. j. u něho jenom to bylo zemské, co formou jest. Ale zdaliž forma nesvědčívá o přítomnosti nejvznešenější myšlenky?... Ve chvíli, kdy jsem nad ním pracoval, mnoho jsem přemýšlel, modlil se i strádal... Bývalo, za večírka vyjdeš se projít a dlouho po polích se touláš, na hrůzu se nachodíš, a hle, vidíš postavu, sochu. Za jitra unavený, zmučený, mnoho přetrpěvší, sedí samoten mezi kameny, smutnými, chladnými kameny; ruce křečovitě a pevně, pevně spjaty, prsty vtiskly se, nohy poraněny a hlava pochýlena. Pevně zamyslil se, dávno mlčí, tak dávno, že rty zrovna jako by se zalíply, oči nepozorují předmětů, a toliko chvílemi brvy pohybují se, poslouchajíce zákonů svalových pohybů. Ničeho on necítí, necítí, že chladno je poněkud, necítí, že všecky jeho údy už jako by strnuly od dlouhého a nehybného sedění. Nikde také nic se nehýbá, jenom u obzoru černá oblaka plují od východu, a několik vlásků ve vzduchu stojí horizontalně od větérka. A on stále dumá, stále dumá. Strašno je ti. Kolikráte plakal jsem před tou postavou. Nu, což potom? Možno-li to namalovat? I tážete

se sebe, spravedlivě se tážete: mohu-li já namalovat Krista? Nikoliv, můj drahý, nemohu a nemohl jsem namalovat, a přece jsem maloval, a stále maloval dotud, dokud nezasadil jsem do rámu, dotud jsem maloval, dokud ho druzí neuviděli. Slovem, dokončil jsem dost možná profanaci, ale nemohl jsem nemalovat. Musel jsem namalovat. Už jak chcete, ale nemohl jsem se obejíti bez toho. Mohu říci, že maloval jsem ho slzami a krví. Ale patrně jak slzy mé, tak i krev nebyly zcela dobrých vlastností, poněvadž někdy se mi zdává, jako by se to podobalo té postavě, kterou jsem za nocí vídával, a najednou zas nijaké podoby nevidím. Slovem, smutné poznání, že jiného údělu nemám, než zobrazovat samé trivialní portrety samých všedních osobností*) — to není lživé chlácholení, vy však chápete a doufám pochopíte, jak to mluvím. Řekne se ovšem, Rafael našel pravdu a vyjádřil ji, ale z těch dob tytéž pravdy nabyly pro nás jiného světla... Veliké třeba odvahy, aby se člověk podjal takové úlohy, vím to. Světový člověk žádá světový obraz . . . Namaloval jsem svého vlastního Krista, jenom mně přináležejícího . . .“, jehož prý možná nikdo nepřizná podobným k tomu, jejž každý sobě představoval. Takto svěřuje se Kramskoj Vasiljevovi v říjnu 1872.

Takto slast tvoření přinášela i hořkost pochyb. Šiškin řekl mu sice, že to cosi velmi pěkného; Savický div prý se nedivil, a jediný člověk, jemuž prý tam Kramskoj věří, žena jeho, řekla: „Mne se neptej, podívala jsem se — zdá se to pěkné,“ ale přes to vše rád by byl, kdyby Vasiljev viděl obraz ten a pověděl o něm svůj úsudek.

Obraz vystaven byl r. 1873. S počátku dojem byl — vlastně dojmu nebylo. Nestrhoval k sobě pozornosti. Ale čím dále, tím více lidí zastavovalo se před ním, tvořily se skupiny, úsudky se rozcházely: nelibost, rozhořčení, odpor, obviňování z nevěry a ze šíření kacířství střídají se s tichým pozorováním, hlubokým pohnutím, s radostí. Co některé „tak znepokojuje, nevím, ale myslím, že osobně jsem jim předmětem nenáviděným. Ale za to s druhé strany byl jsem svědkem takového dojmu, jaký může uspokojiti nejhrdějšího a nejsamolibějšího člověka. Slovem — výsledek nad mé očekávání. Ku předu! . . .“ tleská si v listě Vasiljevovi.

Hned tři kupci tu byli: sama akademie, Soldatenko, druhý to Treťjakov, a Treťjakov sám. Přišli už, než byl obraz vystaven;

*) List psán 1872, kdy nemaloval ještě Tolstého.

Treťjakov nejdříve a řekl, že by si přál jej míti. Cena 6000 r. To však zdálo se mu trochu mnoho. Za týden přijde znovu a táže se Kramského, nespustí-li něco.

— Uznáváte-li cenu nemožnou, tož pro Boha nerozčilujte se a nemyslete na mne. Jsem s to, že obrátím obraz ke zdi a nechám své rodině po smrti, ale za méně než za 6000 ho nedám, odpověděl Kramskoj.

Treťjakov obraz vzal.

VII.

Ale co zvláště jest zajímavé a pro umělce radostné i čestné, jsou přímé dotazy z obecenstva, žádající po umělci vysvětlení té oné stránky obrazu neb rozřešení sporu, vzniklého mezi pozorovateli z různých výkladů o významu tohoto obrazu. Kramskoj obšírně odpovídá. Jednomu tazateli, A. D. Čirkinu, jenž mu zaslal zároveň výstřižek z kyjevského časopisu se statí o „Kristu na poušti", vystavenému v Kyjevě na výstavě kočovní, posílá celé filosofické pojednání. Až to překvapuje u umělce, kteří bývají psanými slovy skoupější. Stojí za přečtení tato odpověď umělcova. Dotýká se v ní otázek, kterým většina lidí se vyhýbá a bez jichž řešení nemůže se přece obejíti pravý člověk.

„Souhrn dojmů, jichž se mi dostalo od života, dal mně pohlížet ne zvláště vesele na okolní svět. Dějiny duševního rozvoje lidských společností ukazují také nemálo příkladů, jak hluboká a otřásající dramata odehrávají se i v srdci jedné osoby i v životě národů. Mezi mnohými vypravováními podobného druhu není vypravování každému bližšího a intimnějšího, jako vypravování evangelií. Ať je jakákoliv jeho historická hodnověrnost, ono navždy zůstane jedním z nejpravdivějších a nejpřirozenějších, nehledíc na jeho nedostižnou čistotu a povznešenost mravních interesů a zdánlivou nemožnost, aby lidské pokolení osvojilo si takový způsob jednání. Až dosud, bohužel, křesťanství, nemluvíc o výjimkách velmi malých, nikdy nebylo nejen přijato od člověčenstva organicky, ale ani správně nebylo pochopeno . . .

Postava Kristova zajímá mne už dávno. Všecky sujety z vypravování evangelického zastavovaly se na formální stránce událostí. Když mne poprvé napadlo namalovat jej, odebral jsem se, propracovav se k tomu už rok, do ciziny 1869, abych viděl všecko, co vykonáno v tomto oboru, a abych rozšířil rámce sujetu,

obohativ se známostí s galeriemi. K svému potěšení nesetkal jsem se nikde s touž myšlenkou, poněvadž zobrazení jeho s ďáblem kladu k zobrazením, které nemají ničeho společného s duchem Evangelia. Vrátiv se ze své cesty, dal jsem se energicky do práce, ale velmi záhy jsem pocítil, že nejsem obeznámen s tím pocitem, kterého člověk zakouší, ocítaje se na výsosti horských výšin, a tu opět odložil jsem práci a 1871 zajel jsem na Krym a toulal se po všem okolí Bachčisaraje a Čufut-Kale, jichž polohy prý připomínají pouště palestinské; pozoroval jsem jitro, to jest svítání, a teprve teď, po této cestě, rozhodl jsem se konečně a dokončil v té způsobě, jak jest. Vlastně plán obrazu, provedení postavy do podrobností a obecný smysl vyjádření zůstaly prvopočátečné; hleděl jsem jenom realisovat myšlenku formami, jež by nejvíce odpovídaly. Toť vnější proces. Vnitřní pak vypovědět není možná. Abych však přece dostál slibu, dotknu se zcela jiné věci — svého nazírání i na Evangelium i na Krista . . .

Kdyby Kristus byl činil zázraky, křísil mrtvé . . . nechali by Ho v pokoji, a nikdo z těch, kdož měli moc, nikdo z tehdejších smrtelníků, zvláště v dobu tak neklidnou a předtuchami bohatou, nejal by se napadati Ho, ani pronásledovat . . . Zcela jinak věc se má, když člověk budí usnuvší svědomí, odporučuje jednati tak, jak předepsáno je od přírody a v lidském srdci . . . Pokusíme-li se ubezpečiti ho, že toliko v Bohu je dokonalost, ale on nám na to vlastní osobní zkušeností dokáže naši licoměrnost, to zaráží nás a bude věčnou výčitkou. Před svým svědomím víme, že nijaké ospravedlnění nebude nic platno, každý beř na sebe všecku tíži následků za své skutky; tehdy hned je věc jiná — snésti toho nelze, toť postavení nesnesitelné, veškera nenávist naše musí se na něho sesypati . . . Ostatně, vykládám příliš abecedové pravdy a obecná místa, vlastně ne to chtěl jsem říci. V tu dobu, v dobu mravního rozkladu, nevěry, zoufání nad budoucností, v předtuše tragického konce, On jediný vycítil, kde východ . . . Ale dříve než začne dílo své, dříve než poví hlasitě pravdu do očí . . . nutno, aby pobyl o samotě, aby ušel kamkoliv podále, a hle, On už je za městem, dále, dále . . . Samoten, konečně. Jak dlouho On tak prožil, na tom nezáleží . . .

Viděl jsem tuto neobyčejnou postavu, slídil jsem za ní, viděl ji jako živou, a jedenkráte náhle téměř vrazil jsem na ni: ona výslovně tak seděla, složivši ruce, pochýlivši hlavu. Nezahlídl mne, a já tichounko, po špičkách vzdálil se, abych nerušil, a potom

už nemohl jsem na ni zapomenout. Začal jsem o ní přemýšleti. On neviděl mne. On ani ničeho nevidí, ačkoliv oči jsou otevřeny. On dlouho tak prosedí! Usedl unaven za večera, instinktivně k západu slunce, ale i slunce zašlo, už je i noc . . . a tak do jitra. A já musil jsem se pokusiti, abych zobrazil ho. Pocítil jsem: hle, jak výslovně odehrává se ve skutečnosti drama, každý z nás prožíval ve svém životě takové kritické minuty, rozdíl je pouze v rozměru zájmů. Po takých nocích lidé neobyčejní jsou — buď hrdinové, buď podlci. Někteří pravili mně: to není Kristus, jak víte, že On byl takový? A, představte si, já osmělil jsem se odpovědět, že přec ani skutečného, živého Krista nepoznali. A konečně i když to není Kristus, tedy je to zobrazení, představení (definujte jak chcete), toho hoře člověčenstva, které všem nám je tak známo. Chtěl jsem nakreslit člověka hluboce přemýšlejícího, ale nikoliv o ztrátě postavení svého anebo o nějakém životním nezdaru, nýbrž . . . eh, nemohu určitě povědět, ale vy chápete, co chtěl jsem říci . . . Vlaši už Ho nakreslili, a nakreslili, jak toho úkol vyžadoval. A, toť pravda, vlašský Kristus je překrásný, ba i, abych tak řekl, božský, ale právě proto On je mi také cizí, to jest naší době cizí . . . a, strašno říci to . . . po mém mínění On je zprofanován . . . Nejlepší Kristus je — Tizianův v Drážďanech, s penízem, a přece je to vlašský aristokrat, neobyčejně jemný a chytrý politik a člověk poněkud suchý srdcem; tento rozumný, pronikavý a poněkud chytrý pohled nemohl náležeti člověku všeobjímající lásky. Zdá se mi, nastane ještě doba pro umění, kdy bude nevyhnutelně třeba prohlédnout dřívější řešení a rozřešiti je . . . Kristus přenesl středisko božstva ze zevně do samého střediska lidského ducha a zároveň s tím dokázal možnost lidského štěstí; On učinil nemožným ospravedlnění našich podlostí, nijakými motivy, přísně podotknuv k své řeči: „Kdo máš uši k slyšení, slyš!“

. . . Jeden z nejzajímavějších a nejlepších ruských umělců, Vereščagin (taškentský), když byl u mne v atelieru, při dokončení této věci řekl: „On u vás tak trpí, že nenaleznete noty, abyste vyjádřil ještě větší utrpení, které On snesl později.“ Odpověděl jsem mu, že . . . „většího osobního utrpení On ani nezažil, kromě chvíle v zahradě, v podstatě podobné s tímto“.

Podobně obšírně a v témž smysle odpovídá Kramskoj mnohem později, v únoru 1878, na list V. M. Garšina, kterému v oslovení říká: „bohužel mně neznámý“ — na list zaslaný

jménem dvou osob, jež ho prosily, aby rozřešil jejich spor, co obraz jeho ‚Kristus na poušti‘ v pravdě znamená. Žadatel patrně nebyl nikdo jiný, než Vsevolod Michajlovič Garšin, proslulý belletrista, který tehdy teprve začínal, ale slavně. Jeho „Čtyři dni“ vyšly 1877 v „Novostech“ a působily velikou sensaci. Před tím už psával do téhož listu referáty o uměleckých výstavách; zajímal se vůbec uměním výtvarným velmi opravdově, jak vysvítá také z jeho povídek. Kramskoj možná sensační povídky jeho dosud nečetl, a referáty Garšinovy byly asi nepodepsány, anebo, a to je jistě nejsprávnější výklad. Garšin byl mu toliko osobně neznámý.

Taková vnímavost obecenstva byla však velmi vzácným zjevem. Takových radostných chvil bývá po řídku i jinde. Zvědavosti bylo ovšem dosti, ale před ní Kramskoj se zavíral. Proto, „že stal jsem se ‚osobností‘, kde kdo, Pán Bůh mi odpusť, vyvaluje oči, přislouchá, komentuje, chce dostati se až na dno, pokoje není“. O to však on nestojí. Vnímavosti si přeje, jemného, vyššího smyslu u obecenstva ruského, a to především u tak zvané intelligence. Přečasto si stěžuje, že ho je tam nedostatek. „U nás na Rusi nic se nemění, tichounko se kolébáme, každý ve své skořápce. Viděl jste zajisté různé rákosí v stojaté, to jest v sotva protékající vodě. Ono svými vrcholky, jak hlemýžď tykadly, sotva hýbá tu v pravo, tu v levo, a tak dlouho, dlouho, a hleďte sebe déle — ani jednoho energického pohybu nespatříte, zřídka jenom rozlehne se pleskot dravé štiky, pronásledující prosťáčka karasa (skandál) — to bývá v létě v poledne, nu, a k večeru skandály jsou častější, a rákosy svými štětci také začínají zdvihat jakoby rychleji — ale vždyť je to přelud, vždyť to nejsou samostatní živočichové, jsou to rákosy, pevně zakořeněné do jednoho místa, ale že rostou — toť nepochybno. Tak i my“ . . . (v listě Rěpinovi).

A také pravého prostředkovatele mezi umělci a obecenstvem není, není kritiky umělecké. Co dosud se píše, nestačí požadavkům Kramského. Volá po vyšší kritice, rozhlednější, širší, vniternější. „Kdy ruské umění dočká se svého Bělinského? A jak těžko, jak těžko je umělci u nás, toť k víře nepodobno! Všude všeobecná pomatenost mezi umělci, není hlasu dostatečně autoritního, aby vyvedl z temnoty všecky, kdož se pomátli a zmateni jsou. S jedné strany činovník,*) jenž zkazil a pohubil budoucnost umění, s druhé

*) Kramskoj naráží na akademii, na její činovnickou strnulost.

chtivost hladných a slabých povah činí i život i práci skoro nemožny. Všecko je kolem tak hrubé, tak málo je potřeby interesů poněkud vyššího řádu, než zájem žaludka, úřadu, úsměvu osoby, že běžel bys pryč, daleko a neohlížeje se . . . Ale kam? toť otázka, Těžko stává se v Petrohradě, kde že je lépe? Zajisté tam, kde nás není . . .“ naříká Treťjakovu.

A také petrohradské podnebí chovalo se k malíři často přímo zákeřnicky. V takých chvílích, kdy tesknota se dostavovala a skličovala, hledal osvěžení v písemných hovorech s Rěpinem, jenž v tu dobu zajel do Paříže na delší pobyt.

„Vy jako byste si zastesknul po ruském podzimě, po větérku a po deštíku“, — píše mu v říjnu 1873 — „a já tu tím i oním sytím se rozkošně — dostávám kašel a rýmu, a se závistí myslívám si: jak šťasten je Ilja Jefimovič, jemu svítí slunce do omrzení, nad ním modré nebe bez obláčku! Ano, máte pravdu: všude pěkně, kde nás není!

Jak zařídit si život, aby dojmy nevyznívaly chorobně? Suďte sám. Dostávám Váš list ráno, ještě v posteli — 7 hodin z rána, nebe chmurné, den slibuje být nudný, vítr a déšť cítit ve vzduchu, a včera bylo zrovna tak — a také zítra nebude jinak; den za dnem — neděle, druhá, měsíc, rok . . . A v tom list z překrásného daleka! Čtu: na každé stránce, v každém řádku bije novina, zájem, zajímavý život, zajímavé dojmy, a proto vábné myšlénky, sbližování, parallely; čas bohatě vyplněn, srdce silněji tluče, hlava zabrána nebývalými otázkami, a on, ten šťastlivec, se nudí — hle, po podzimě touží, deštíka se mu zachtělo! . . .“ Bude prý mu tedy posílat listy obsahem šedivé, mhlivé a deštivé, a Rěpin za to bude mu dávat, čeho má nazbyt: slunce, světla, rozmanitosti a jako podklad — svou sociální žilku, která prosvítá ve všech látkách jeho. Nerad by byl, aby Rěpin tuto citlivost ztratil. „V Paříži zvláště je lehko ztratit ji — už je to takové město. Ostatně i v Paříži přicházel jsem na leccos podobného; ale tam vždycky je takový jarmark, takový sváteční kvas, že dojmy mračné, hnětoucí rychle se vyhlazují . . . Mám o Paříži nevysoké mínění . . . ale přece pozdravuju Vás v Paříži: je to nejživější město z uměleckých středisk . . . I v Paříži, jako všude v cizině, umělec především hledí, kde trčí rubl, a na takovou udičku možno ho chytat; i tam je táž sháňka za bohatými hýřili a drzá zpovýkanost a lichocení jich náklonnostem, řevnivost mezi umělci nejotevřenější v tomto vzhledě, ale je tam též

cosi, co musíme zachytit nejusilovněji — to chvění, neurčitost, cosi nehmotného v technice, ta nevysvětlitelná pohyblivost přírody, která, hledíš-li na ni upřeně — je hmotna, hrubě určita a ostře ohraničena, ale jakmile na to nemyslíš a přestaneš třeba na minutku se cítit odborníkem, vidíš a cítíš, jak všecko se přelívá a pohybuje se a žije. Obrysů není, světla a stínu nepozoruješ, ale je cosi zálibného a teplého, jako hudba. Tu vzduch dýchne na tebe teplem, tu vítr prodírá se i pod šat, jenom lidské hlavy s jejím ledovým strádáním a tázavým vzezřením, anebo hlubokým a záhadným klidem Francouzi vytvořit nemohli a zdá se, nemohou, aspoň jsem neviděl".

Jak jinak prý na Rusi! „Jak daleko máme ještě do opravdového díla, kdy podle slov evangelia musejí „kameny promluvit". Kdy se to stane? Jsme velmi mládi, skutečně tomu tak, a nemyslete, prosím, že v 30 letech člověk stává se dospělým: mělo by tak být, ale není tomu tak ještě u nás, a dlouho, velmi dlouho ještě tak bude. Nevím, k čemu je určen ruský národ, bude-li s ním totéž, co s národy zralejšími, kterým, jak pravíte (a úplně pravdivě), ne člověk jest důležitý, ale barvy, effekty a zevnějšek, to, co jmenovitě jest malířství, a jenom malířství — či zachová-li nynější rodové své rysy. Opakuju, nevím, co bude v zralém věku, ale patrno, že tak to zůstati nemůže: všecko to jsou toliko pěkná předsevzetí, ale jimi, jak známo, peklo je vyvydlážděno! Nám neodkladně třeba kráčeti k světlu, k barvám a vzduchu, ale . . . jak to udělat, abychom neztratili cestou nejdrahocenější vlastnost umělcovu — srdce? Moudrý Oedipe — rozřeš! Pravda, ruská mysl, pokud projevila se v literatuře a poesii, dbala více obsahu, zdokonalujíc v touž dobu jazyk, a dostoupila na konec toho stupně, že i naše spisovatele překládají Francouzi, Němci, Angličané, Američané. Mám zcela jistě pravdu, že myšlénka, a jediná myšlénka, vytvořuje techniku a zvyšuje ji. Horší-li se obsah, snižuje se i cena zpracování jeho. Avšak co to značí? Proč na západě dílo jde jakoby naopak?"

Vysoké, povznešené stanovisko žádá Kramskoj po umělci; posvěcenost chce míti na umění — to stále a všude hledá; nenalezaje toho trápí se, běduje, polemisuje a nespokojen — utíká z Petrohradu. A k tomu všemu léta ubíhají, a co za ta léta vykonal? Hle, Rěpin mu píše, že pracuje mnoho, až do úpadu pracuje, a že je nutno a že je čas, aby pracoval, poněvadž třicítka

bude tu hned, a on prý nemnoho dosud udělal. Kramskoj všecek zkrušen odpovídá: „Což mám říci já, který mám už 38 za sebou? Oj, oj, přisám Bůh, pomyslíš, život jakoby od kohosi ukraden, anebo jsem jej prospal . . . Divní jsme my, Rusové! Pořád jaksi „stihneme“ a „ještě udělám“, a hledíš, čas uběhl, a uběhl nenávratně . . . Pomyslete jen, co nevidět člověku 40 let, a on ještě v plenkách . . . Táhne mne to ven z Petrohradu, tak táhne, že ani Vám povědět nemohu. Zahleděl jsem se u předešlého roku na Lva Nikolajevice Tolstého, žije na vesnici nevyjížděje a hle, člověk netone, co říkáte? Je tomu tak, že člověk zhynul, nebude-li se potloukat po Petrohradě, či to jenom tak strašívají? Zdá se mi, že strašívají. Možná, že pro umělce je tu větší nebezpečí, než pro každého jiného, ale není pochyby, že sedě ve středisku, abych tak řekl, začínáš ztráceti nerv širokého volného života; příliš daleka jsou území pohraniční, a lid, co může dáti! Bože můj, jaký ohromný zdroj! Měj jenom uši, abys slyšel, a oči, abys viděl!“

„Táhne mne to ven z Petrohradu“ — stává se refrainem v jeho listech. Tam, na širé Rusi, leží pro něho a pro ruské umění vůbec „bohatý a ohromný, až si představiti nelze, material za hranicemi měst, tam, v hlubině blát, lesů a neschůdných cest. Jaké tváře, jaké figury!“ . . . Spisovatelé ruští zašli tam a vrátili se s poklady.

A ještě jiná příčina pudí ho ven z Petrohradu. Nový výjev ze života Kristova stojí Kramskému přímo před očima, jen jej namalovat. Už k vůli němu mnoho pročetl, prostudoval, napřemýšlel se, a teď třeba zajeti do Italie, ke zříceninám Pompejí, poněvadž výjev odehrává se v paláci římského správce Judska, a potom do Syrie a Palestiny. „Musím to udělat, nemohu přejít k tomu, co je na řadě, dokud jsem se nevypořádal tam s tím. A mnoho, mnoho, och, jak mnoho je práce! . . . Já už tak těžce a pomalu se rozvíjím. Třeba opět do ciziny.“

Svěřil se s plánem svým Rěpinovi, a Rěpin velmi pěkně vyslovil mínění své: přímo čisté dětství prý vyvstalo před ním . . Kramskoj ani neví, jak by mu za toto povzbuzení nejupřímněji a nejsrdečněji poděkoval. A jako v prvním svém obraze „Kristus na poušti“, tak píše i o druhém, teprve vysněném, že bude jej malovat slzami a krví. „Obraz celý je hotov, a dávno hotov, kdy se zjeví — otázka času. Měnit, předělávat netřeba, t. j. nebudu a také neumím; on dávno přede mnou stojí hotový . . .“

Rěpin radil, aby vypracoval obraz nejdříve jedním tónem. Kramskoj nesouhlasii; nedovede prý zdržovati se skizzami; „maluju obraz jako podobiznu — přede mnou v mozku, jasna je scéna se vším, co k ní náleží, i s osvětlením, a mně třeba jen dělati kopii. Vyjde-li obraz špatný, znamená to, že jsem ji nedovedl udělat, a nic více. Hledat chyby v tom, že jsem dříve nenačrtl skizze, neposlouží mně k ničemu“.

* * *

„Přistupuju k novému převratu ve svém životě a ve své kariéře: ubíhám z Petrohradu. Nejsem s to, abych tu pobyl déle. Nejdříve jedu na Východ, potom do Italie a k jaru budu v Paříži, a to všecko k vůli tomu obrazu, víte, „Chechtotu“ — píše v srpnu 1875 Rěpinovi. Myslil, že pro Petrohrad je „zhynulým tvorem“. Ale byl to jen prudší výron pessimistické nálady jeho, zrovna jako ten útěk z Petrohradu. Hlavní věcí je, že nosil v sobě nový sujet, že zcela už si jej v hlavě vypracoval a že přál si, než převede jej na plátno, vidět potřebná k tomu místa, stavby, typy, kroje.

Dávno, od několika už let slyší stále ten smích, přecházející v chechtot. Všichni dobří lidé, všecky hlubší duše jej slýchávají, slyší, od dávna, věčně, věčně . . . Smích tento, chechtot tento nabývá u Kramského pevných, plastických forem, realisuje se, vtěluje se u veliké drama, v největší tragédii. Už v listopadu r. 1872 velkolepými rysy skizzuje Vasiljevovi obraz svůj, a pouhá skizza tato jest úchvatnou básní . . . „Nutno namalovat ještě ‚Krista‘, neodkladně nutno, t. j. ne vlastně jeho, ale ten zástup, který chechtá se na plné hrdlo, všemi silami svých ohromných zvířecích plic. Vskutku, představte si: našel se podivín — já, praví, vím jediný, kde je spása. Mne poslal On, a Já jsem jeho Syn. Vím, co On chce, jděte za Mnou, rozdejte své poklady a kráčejte za Mnou. Jali ho: „Teď jsi náš! Aha! Podívejme se na něj! Počkejte — genialní myšlenka! Víte, co, povídají vojáci, on je králem, povídá? Nu dobře, vystrojme ho za blázna — krále, nebude to pěkné?“ Pověděli, udělali. Vystrojili ho a dali zprávu o svém nápadě synedrionu — všecek beaumonde vysypal se na dvůr, na terasu, a spatřivši takovou podívanou, všecko, kde co, co tu bylo lidu — div nepuklo od smíchu. I rozkolovala se po světě pověst o ubohých bláznech, kteří zachtěli ukázati cestu do ráje. A tak se to zalíbilo, že až dosud všecko se ještě válí smíchy.

a nijak nemohou se utišit. Tento chechtot už mne několik let pronásleduje. Ne, to je těžké, že to těžké, ale to je těžké, že se smějou."

Stejně silně a úchvatně, jistými a pevnými obrysy skizzuje veliké toto drama A. D. Čirkinu, v listě psaném koncem prosince 1873; důkaz to, jak výjev tento nezměněn, stejně živý a otřásající, kupil se, rostl, stál, rozvlňoval se, rozbujňoval se v duši Kramského; jak po roce výjev ten, plný největší tragiky, věčného smutku, ale také věčné krásy hrdinné duše, neztrácel ničeho ze své výraznosti, nýbrž nabýval nových detailů. „Co řeknete o této sceně: když Ho soudili. Vojáci ve dvoře, omrzelí nudou z nečinnosti své, všelijak si Ho dobírali, a najednou napadla je šťastná myšlenka — obléci toho tichého člověka za krále; ihned všecek bláznovský kostým byl hotov; tento nápad se zalíbil, a hle, už oznamují pánům, aby ráčili se podívat; všecko, co bylo ve dvoře, v domě, na balkonech a galleriích, vypuklo v chlasitý chechtot, a někteří velmožové blahosklonně tleskají v dlaně. A On zatím stojí kliden, něm, bled jako plátno, a jenom krvavých pět prstů hoří na líci od políčků. Ohně, sotva rodící se den, všecko, jak pověděno. Zde On může křečovitě tisknout ruce, chýlit hlavu pod tíhou vlastních myšlenek, ale tam už všecko rozhodnuto záhy, a On směle, otevřenýma očima, abych tak řekl (duševníma), hledí na to, co se má státi. Ano, výslovně všichni se smějou. Dokud doopravdy nemluvíme o dobru, o čestnosti, jsme v souladu se všemi; zkuste do opravdy uvádět své ideje v život — uvidíte, jaký chechtot zvedne se kolkolem. Všude slyším tento chechtot, kamkoliv zajdu. Až dosud pořád ještě vysmívají se Mu, stavějíce v touž dobu oltáře. Hluboce nemravný a licoměrný je člověk."

Jiný jest Kristus Kramského, než Tizianův. Tizianův je — jak už to jednou Kramskoj pověděl — klidný, bohatý, je to král a Bůh! „Můj bůh — Kristus, který umístil Boha v samý střed lidského ducha a jde klidně za to umírat." Nemožno v naši dobu býti Tizianem. Třeba pronikat hlouběji. Ale dokázat to — přetěžká práce. „Mnoho času jsem ztratil na kresbě, ztrácel jsem chuť k jídlu, když nos nejevil se mi správným, anebo když oko sedělo nedosti hluboko; bývalo to hotové neštěstí. Ale konečně ovládl jsem materiálem, dostihl jsem jistého stupně souhlasu mezi vnitřním ohněm, který tam vře, a rukou, pracující chladno-

krevně a klidně, jako by ani žádné horečky nebylo . . ." píše Rěpinovi v lednu 1874.

V dubnu 1876 Kramskoj zajel do Italie. S cesty na Východ sešlo pro napjatost tamějších politických poměrů — chystalo se k válce rusko-turecké — pro rozdrážděnost lidu a vzniklé z toho nejistoty na cestách. Výsledky z italské cesty své nebyl však Kramskoj uspokojen.

Malba obrazu pomalu pokračovala.

R. 1877, 30. srpna, Kramskoj odepisuje Treťjakovu, který přeje si obraz vidět, že za týden uvidí jej první člověk — jeho žena, Sofie Nikolajevna; koncem září neb počátkem října že bude jej moci uvidět Treťjakov; za název že zvolil slova evangelia: „Zdráv buď, králi židovský!"

Ale ještě v září oznamuje mu, že ani žena dosud obrazu neviděla. Strach padl na Kramského. Čím více obraz pokračoval, čím více blížil se k zakončení, tím nespokojenějším tvůrce jeho se stával a zdá se nejistějším, až konečně obraz, k němuž přípravy, jak sám praví, přímo slavnostní konal, úplně — odstavil.

V prosinci 1885 píše Suvorinovi, že sám už šestý rok obrazu toho neviděl.

„Kristus před Pilátem" — tak obraz svůj přezval, a tímto jménem se také obraz všude uvádí — zůstal nedokončen.

Ze Slovenska.

(Zpráva původní.)

Dne 10. srpna 1896.

Nálada volební — Úpadek slovenské církve luterské — Domácí žurnalistika — Vědecký a sběratelský ruch — Školy. — Literární organisace — Tolstovství.

č. Slovensko dnes žije ve znamení příštích sněmovních voleb. Nová konservativní strana uherská, jež nazvala se lidovou, vedená hr. Zichym a katolickým kněžstvem, pojala ve svůj program i revisi národnostního zákona a žádá pro národnosti nemaďarské a jejich jazyk rovné právo v církvi, škole a správě veřejné. A ježto sama nemá všude dostatek schopných kandidátů, ochotně přijímá mravní podporu národní strany slovenské, a na územích, kde strana ta má pevnější půdu, ponechává jí přednost. Není to smluvená alliance, nýbrž přirozená kooperace, která se nabízí sama sebou. Od let již nebylo projevů veřejných, kde by se tak důrazně byl ozýval protest proti znásilňující politice vládní také z úst Nemaďarů, jako na lidových táborech a v listech této strany (z maďarských novin jí slouží ‚Alkotmány', slovensky hlásá její zásady ‚Kresťan'). Poslední tři tábory lidu, ve Varíně, v Novém Městě nad Váhem a v Trstěné ukázaly, že strana bezpečně ovládá veliké massy a že má budoucnost. Liberálně vládní žurnalistika maďarská, vesměs v rukách židovských, nové hnutí zdánlivě podceňuje a zostuzuje jako pouhou všeevropskou reakci klerikální proti kulturním vymoženostem nové doby. Ale ze všeho lze pozorovati opravdový strach, že panství t. ř. liberalismu již i v Uhrách se kolísá. Proskakují sliby, že vláda Slovákům vrátí Matici, že jim otevře gymnasium atd.; ukazuje se na jejich posavadní demokratičnost a vytýká se jim, zejména jich části protestantské, že se spojují s magnátskými feudály a p. Ale to vše jsou lákadla z nouze. Národní strana bude asi postupovati jednomyslně, třeba se vládním vlivům podařilo některé jednotlivce různými osobními výhodami a důvody hmotnými získati pro sebe nebo aspoň pohnouti k nečinnosti. To na celkovém hnutí mnoho nezmění, ač nebudou-li se všecky příští volby prováděti za takového nesnesitelného nátlaku, jako nedávno pověstná volba ve Stupavě. Zde tedy naděje slovenské kvetou.

Za to luterská církev slovenská jako individuální celek se rozpadává. Od té doby, co se generální synodě podařilo předdunajský okres, skládající se z 5 seniorátů slovenských a 3 maďarskoněmeckých, roztrhati tím způsobem, že 3 slovenské senioráty z něho byly přiděleny jinam a nahrazeny německomaďarskými, jinými slovy: jakmile podařilo se v samosprávné organisaci luteránů slovenských národní živel zmajorisovati, nastal úplný rozklad. Bylo slýchati hrozby, že samosprávná luterská církev slovenská tohoto rozparcelování nikdy neuzná za zákonné a závazné; že církevním vrchnostem podle nového řádu zvoleným odepře poslušnost a přeruší s nimi veškeré úřední styky; že jednotliví kazatelé na svých farách setrvají v opposici a ustoupí jen moci atd. A místo toho všeho, co vidíme nyní? Seniorové bez všeliké příčiny vzdávají se hodností, aby se vyhnuli ‚nepříjemnostem‘, konventy poslušně se scházejí i za nových předsednictev ‚nezákonných‘, rokují, dávají návrhy a posílají přípisy k představeným církevním, jichž ‚neuznávají‘, atd. Slovem: luterské kněžstvo národní v této zkoušce se neosvědčilo. Pokud je držela intelligence světská, vedlo si se zdánlivou samostatností; jakmile jí však přístup byl zamezen, samostatnost je ta tam. Ono pamatuje jen na sebe; o příští dorost ukazuje málo starosti. Neboť co čeká slovenskou církev evangelickou? Ještě nedávno naříkal odrodilý pastor luterský (Protestantismus és panszlávizmus, Budapest 1882, str. 14): „Malé slovenské království je tento okres (předdunajský). Slovenské je zde církevní řízení a jednací řeč poradní. S malými výjimkami slovensky vedou zde matriky, slovenské jsou úřední nápisy pečetí, slovenské jsou vydávané křestní listy a výtahy... Kdo žije v té oblasti, tomu připadá, že na tisíc mil je vzdálen země maďarské. Okres ten maďarstvu takřka je ztracen.“ A dnes? Dnes všude matriky jsou úředně maďarské, světští inspektoři národního smýšlení pro ‚kanonickou chybu‘ jsou odstraňováni, seniorové jsou možni jen maďaroni, ti zase kandidují jen maďaronské pastory, jednací řeč maďarská, protokoly maďarské. Záhy maďarština bude si vynucovati přístup i do chrámů, na kazatelny, do zpěvníků. A v příští generaci slovenští evangelíci nebudou míti žádného slovenského kněze.

Potěšitelnější je stav domácí žurnalistiky. Časopisectvo slovenské zřetelněji a zřetelněji rozlišuje se ve dva tábory.

První je v Turč. Sv. Martině a mluvčím jeho jsou „Národnie Noviny“. Od 15. ledna t. r., co vzrostly na denník, vzpružily síly i vnitřně a vzbudily živý zájem všude v domácím obecenstvu. Pokud za jich málo skvělých poměrů finančních lze, mívají hojně dopisů dobře informujících, vlastní telegrafické zprávy atd. Také přinesly několik vhodných návrhů prakticky organisačních. Stanovisko jejich k ruchu, vyvolanému stranou ‚lidovou‘, e přátelské. Jinak setrvávají při pojímání věcí slovanských, jak na Slovensku vládne od poslední periody názoru Štúrova. Jen v jedné věci uchylují se od starých tradic slovenského novinářstva: nereprodukují dosti věrně vzájemnost československou. Ta v životě slovenském má kořeny na všecky strany široké. Není oboru, kde by jí nebylo. Stačí pohlédnout na sám Martin, středisko slovenského kulturního života. Žádná vzdělaná rodina zdejší není bez českých knih, časopisův,

obrazů; tiskárna, továrna, pivovar mají hojně českých sil pracovních; divadlo, museum, knihovna nebyly by se dopracovaly stavu, v němž jsou, bez uměleckých, vědeckých i praktických pomůcek českých; obecenstvo zdejší je v stálém styku s Prahou jednak výchovou dětí svých, jednak poměry přátelskými, a při obou pražských výstavách dalo na jevo, jak upřímně lne ke všemu, co v Čechách i na Moravě je pěkného. Proto by domácí čtenářstvo zajisté přijímalo s povděkem, kdyby v ‚Nár. Novinách' pravidelně se dočítalo zpráv o pozoruhodných stránkách vnitřního života českého. Povíme příklad, jak si to představujeme. Po Čechách slavilo se jubileum Havlíčkovo, velkého karakteru, žurnalisty, spisovatele. I kdyby Slovensku nebyl býval ničím, vzhledem k tomu, kterak vzpomínky naň rozvlnily dnešní českou veřejnost, listu slovenskému dobře by bylo slušelo všimnouti si jeho světlé postavy. Ale Havlíček i Slovensku znamenal mnoho. Přes to, že r. 1846 polemisoval proti Štúrově a Hurbanově spisovné slovenštině, časopisy jeho, zejména ‚Národní Noviny' a ‚Slovan' v l. 1850—51 na Slovensku i v městečkách malých (na př. v Brezně) měly po 30 a více odběratelích; a podnes i v knihovnách odrodilých zemanů slovenských najdeš nejeden výtisk ‚Slovana', jenž svou dobou jediný v říši hájil svobod autonomistických a proto v horních Uhrách šel na dračku také mezi slovenskými renegáty. A rovněž tak by do slovenského listu patřily i zprávy o otázce Husova pomníku a jiných věcech podobné zajímavosti širší. Ani rozboru a otevřeného přiznání stanoviska ke zjevům nesympatickým nebylo by se třeba štítit. Potom by snad i v Čechách rychleji rostl počet odběratelů ‚Nár. Novin', který posud, přese všechnu novinářskou podporu české žurnalistiky, nepřestoupil žalostně malého počtu 50 výtisků.

Že to není nic nemožného, ukazuje Salvův učitelský časopis ‚Dom a škola'. Karel Salva, bývalý učitel slovenský, postavení zbavený pro své národní smýšlení, před několika lety v liptovském Ružomberku takřka z ničeho založil si knihtiskárnu, kterou energií a přičinlivostí svou rozšiřuje co rok. Vedle věcí dobrých, starších i nových, není sice všecko zrno, co u něho vychází; také správnost Salvových tisků je jejich Achillovou patou. Ale nelze pozornosti upříti na př. zjevu, že z 1400 odběratelů ‚Domu a školy' na Čechy a Moravu jich připadá přes *800*, kdežto na domácí učitelstvo necelých 150. Salva chystá se také vydávati politický týdenník nového směru; bude-li řízen pevnými zásadami a s rozhledem i znalostí, osvěžení a tříbení takové doma nebude na škodu — ale dostanou-li se v něm k slovu dobrodružní theoretikové, místo reformy nastane jen zmatek.

Sběratelský ruch, před nedávnem i na Slovensku vyvolaný horlivými přáteli národní samobytnosti, neustává. Hojně cenných předmětů kupí se v musejních a knihovních místnostech ‚Domu' v Turč Sv. Martině, které hlasitě volají po rozšíření, neboť už dnes nikterak nestačí. Sbírku lidových výšivek spravuje ‚Živena', přírodopisné a numismatické oddělení ‚Museálna spoločnosť slovenská', a knihovnu výbor ‚Domu'.

Knihovna má dnes už asi 20.000 svazků děl, hlavně starších; sedmnácté a osmnácté století je zastoupeno nejhojněji, a obraz toho, co

se tehdy na Slovensku tisklo a četlo, je skoro úplný. Zajímavé je při tom, že z katolických knížek slovenských, zejména bernolákovských, zachovalo se mnohem méně než z pronásledované literatury protestantské; byla k nim asi menší pieta po knihovnách farářských a klášterních. (Před několika lety na př. vypravovalo se zde, že kvardián jednoho kláštera hornouherského všecky slovenské knížky z bibliotéky klášterní dal vyřadit, snést na dvůr a tam na hranici spálit.) Za takových okolností, a hledíc i k tomu, že bohatá knihovna bývalé ‚Matice Slovenské‘ je nepřístupna, budapešťské maďarské museum pak, jež také chová hojně slovenských tisků, daleko, bibliotéka ‚Domu‘ je pro zkoumatele domácí minulosti pramenem na ten čas nejvydatnějším. Kéž by se jí záhy dostalo i praktické organisace!

‚Museálna společnosť slovenská‘, která začala činnost svou loni v létě, konala dne 5. t. m. valnou hromadu. Dnes Společnost má 487 členův a 5271 zl. jmění, z něhož posud vydala 977 zl. Sbírá látku a pracuje ve čtyřech oborech: zeměpisném a přírodopisném; archaeologickém a anthropologickém; národopisném; průmyslovém, hospodářském a obchodním. Sběratelé a referenti jsou stanoveni po celém Slovensku. Pěkně se presentuje I. svazek ‚Sborníku‘ Společnosti, právě vydaný. Pavel Križko, Štěpán Mišík, Josef Holuby, Pavel Socháň, Dr. Wagner a jiní dobří pracovníci jsou zde zastoupeni příspěvky ze všelikých oborů. Jen Sasinkovo dějepisné blouznění asi nikomu nebude na prospěch; z Nestora, o němž píše, nedovede na př. ani přepisovat. S vědeckými spolky příbuzného směru v Čechách a na Moravě Společnost zapřádá už styky; bylo by žádoucí, aby i širší obecenstvo české podporovalo její užitečné snahy.

‚Živena‘, spolek slovenských žen, stále ještě trvá na stanovisku přípravném. Má 270 členův a 8119 zl. jmění, a v minulém roce vydala úpravný belletristický ‚Letopis‘. Ale ženská škola, na niž pomýšlí už od let, pohříchu pořád zůstává zbožným přáním. Snad by, po příkladě brněnské ‚Vesny‘, aspoň začátek s jednou třídou byl možný, z níž by později dle možnosti vzrostl ostatek.

Spánkem spravedlivých spí i vytoužené slovenské gymnasium. První nezdary, na něž narazilo realisování, odstrašily, a nyní nelze jaksi najíti pravé cesty. Slovenské církve evangelické, která by školu vzala pod svá křídla, dnes už není, a katolíci cele jsou zabráni agitací volební. Ozývají se hlasy, že škola bude, až budou poslanci. Ale co zatím s dorostem, živořícím po ústavech maďarských?

Nedostatečná organisace posud jeví se i na poli prakticky literárním. Slovenského knihkupectví podnes není — ovšem hlavně vinou českou, neboť přes opětné volání (už od let!) a přes okolnosti podniku takovému dosti příznivé nenašel se v Čechách a na Moravě člověk spolehlivý, který by se byl věci ujal; český stav knihkupecký je prý i doma v úpadku, odpovídá se. Je-li tomu tak, pak je to dvojnásob smutné. Kterak zde za takových okolností rozšířiti dobrou lidovou knihu? Vyšla na př. malá populární astronomie od Dra. Wagnera, ‚Zjavy nebeské‘, a prodej odevzdán malému obchodu — papírnickému. Výbornou brožurku Bielkovu ‚Náš

lud, jeho biedy a ako mu treba žiť' spisovatel musí rozšiřovat sám. Atd. Zde je nutna rychlá náprava, nemá-li lid býti úplně zaplaven kolportáží cizích knihkupců židovských.

Na konec ještě slovo. Uprostřed všech těchto tradicionálních snah národně obrodních i na Slovensku poslední dobou skromně vystupuje hnutí jiné, tolstovské. Uvádí je hlavně dr. Dušan Makovický, lidumilný lékař žilinský, a několik jiných mu pomáhá. Zajímavé rozhovory své s Tolstým Makovický podává v ‚Slovenských Pohľadech', a několik malých knížek poljanského reformátora vydal již v slovenském překladě; další budou následovati pořadím soustavným. Ve svých snahách o ethické obrození slovenského člověka náboženstvím srdce dr. Makovický intelligencí slovenskou není podporován; její kněžská i světská část jednak za jedině správnou cestu pokládá stanovisko konfessionalistické, jednak v naukách Tolstého spatřuje nebezpečí pro nacionalismus a vůbec na ně hledí jako na krásnou, ale neprovednou utopii. Přes to dr. Makovický ve svých snahách neumdlévá. . .

Rozhledy politické.

Spory pro Husův pomník — Betlemské náměstí je „zastrčené" a je pouze „plácek" — Mladočeský antisemitism — Mladočeská strana Havlíčka neosvojila — Sjezdy učitelské a katolický — Dr. Rieger a vyrovnání s Maďary — Hierarchie konečně proti církevní maďarisaci — Protimaďarská schůze v Paříži.

Květy evropské civilisace v Africe — Francouzi se revanžují na socialistech — Car do Paříže! — Spuller — Italská armáda zase vyhrála, ale ne na bojišti — Skon Crispiovy „Riformy" — Smutné konce liberalismu v Belgii — Vlaši ve Švýcarech — Anglie v kretské otázce proti velmocem — Ruský ministr a továrníci.

Poznámky naše o protahování s Husovým pomníkem zavdaly „Nár. Listům" příležitost vysápat se na redaktora „Naší doby". V té příčině od některých členů toho listu nečekáme již ani obvyklé slušnosti. »Nár. Listy" daly opětný důkaz, že nemají o volnosti diskusse ani ponětí. Nevadilo jim, že před časem vlastní redaktor žádal od města Prahy náměstí jiné než Veliké — najednou z božího dopuštění je jim náměstí Betlemské neznámý, zastrčený „plácek", pro pomník se nehodící, a kdo chce mít pomník na něm, je — zpátečník, zrádce atd.

Že Betlemské náměstí pro Husův pomník se hodí nejlépe, o tom nemusíme se zde šířit; vždyť na tomto místě stála mistrova světoznámá kaple a jeho byt, zde Hus působil celé desítiletí (1402—12), již jméno samo (Bethlehém) je pro počátky české reformace nad jiné vyznamné . . . „Nár. Listům" je to neznámý, zastrčený plácek. První výbor spolku pro vystavění Husova pomníku, zvolený 31. května 1890, žádal však náměstí Malé nebo místo jiné, vzdávaje se výslovně Velkého náměstí a to z důvodů dobrých. (Viz redaktorovo „Zasláno" v „Čase" 1. srpna.) Vždyť každý, kdo má zdravé smysly, může se domyslit, že Husův pomník nemůže stát podle Marianské sochy; že by však husitism „Nár. Listů" náměstí Veliké žádal do opravdy, tomu ovšem my nevěříme. A skutečně — „Nár. Listy" již věc počínají vykrucovat a překrucovat a „Čech" má dvojí radost — jednu z husitského bouření a druhou z nemužného ústupu.

Přiznáváme se, že této a takové politice „Nár. Listů" nerozumíme. A nerozumíme vedení mladočeské strany vůbec. Na Moravě strana lidová uzavřela kompromis, jenž ji

přivádí v područí strany staročeské — každý jiný výklad je nepřiznáváním vlastní slaboty. A o to běží. Či není ústupek od programu, béře-li se najednou do programu antisemitism? Že prý lid moravský je antisemitský a tudíž prý strana lidová musí jednou důrazně vytknout své stanovisko antisemitské — — moravský „lid“ má ještě různé názory jiné a tudiž najdou se pro bezprogramovost a netečnost lidové strany jistě punkty a zástěry různé. Jistě na př. — klerikalism. Zajímavé je, že pražský výkonný výbor schválil resoluci, která se 12. července na sjezdě lidových důvěrníků (183) přijala. „Sbor důvěrníků pokládá za přední povinnost lidové strany, aby lid český nejrázněji chránila před národními a hospodářskými přehmaty židovstva, které na celé Moravě stojí povždy v čele našich národních odpůrců.“ Otázka: Co se stane, kdyby se židé se svými hospodářskými „přehmaty“ hlásili — k nám? A jak hledí lidová strana na „hospodářské přehmaty“ některých na př. vůdců — lidové strany?

Čtyřicetiletá vzpomínka na smrt Havlíčkovu v nejširších kruzích budila a budí zájem, ale vedení mladočeské strany nedovedlo zájmu toho politicky užit — je právě vedení strany neschopné vůbec a v otázkách kulturních už dokonce zasahování a působení strany necítit.

O sjezdech učitelských v Praze a Brně, stejně o literárním sjezdě katolickém bude brzy referováno úplněji.

Dr. Rieger měl rozmluvu s Rimlerem o shodě maďarsko-české. Rimler si ji přeje a dávno pro věc pracuje; dr. Rieger mluvil pro ni také, ač nedůvěřuje násilnictví maďarských hegemonů — — škoda, že dr. Rieger neměl o věci správnější názory r. 1848, kdy na sněmě vídeňském tak urážlivě odmítal deputaci maďarskou, a kdy se Vídni tak zbytečně a neúspěšně vděčil svou vládní politikou protiuherskou. Tyto chyby se mstily!

Ale poměry v Uhrách vybízejí konečně již širší pozornost mimouherskou. Kongregace biskupů a řeholníků (28. května) ujala se nemaďarských národností a nařídila uherským biskupům, aby kněží jejich ve škole a v chrámě neužívali maďarštiny, kde lid a děti jí nerozumějí; v místech smíšených má být postaráno o to, aby slovo Boží se kázalo také v řečích nemaďarských a mají se vc všech jazycích pro lid zakládat listy náboženské.

V Paříži Čechové se Slováky, Srby a Rumuny

uspořádaly veřejnou schůzi, kde se posvítilo na maďarskou hegemonii — bývalý ministr Flourens schůzi předsedal.

V Praze 10. srpna 1896. *S.*

* * *

Císař Vilém cestuje kdesi na severu a poněvadž císař Vilém jest svým vlastním kancléřem, jest v německé politice nyní klid. Jen ohyzdná aféra německého koloniálního úředníka Schrödra v Africe rozčeřuje poněkud hladinu. Tento osvětonoš nakládal s ubohými černochy s tak rafinovanou ukrutností, jakou by si žádný barbarský mozek ani vymysliti nedovedl. A to jest již čtvrtý nebo pátý případ, tedy německé katovství v Africe jest již zjevem typickým. Tím není řečeno, že by civilisatoři ostatních evropských národů byli lepšími. Hrabivost a vyděračství jsou konečné pohnůtky každé koloniální politiky.

„La grande nation“ získala si zase potlesku šovinistů všech národností. Němečtí socialističtí poslanci Liebknecht a Singer, kteří vždy důrazně protestovali proti anexi Alsas-Lotrinska a z nichž prvý proto byl i žalařován, byli insultováni, když se dostavili jako pozvaní hosté k socialistickému sjezdu, pořádanému městskou radou v Lillu. V čele demonstrantů bylo studentstvo, vzadu skryta byla dnešní kapitalistická vláda, jež lillského maira také potrestala sesazením. Jak patrno, jest republika francouzská v každém směru aspoň o třicet let zpět. Za to ale jiný veliký úspěch: do Paříže přijede car! Skutečný, opravdový car. Pojede ovšem také do Berlína a do Vídně, ale že ani Paříž nevynechá, plní srdce každého Francouze hrdostí. Ale jedna veliká starost nedá ministru spáti: celá Paříž nemá dosti důstojný palác pro gosudarský majestát. A k stavbě nového jest již pozdě. Opravdu trapná situace.

Jeden z nejvěrnějších ze staré gardy Gambettovy, bývalý ministr Spuller, zemřel. Míval obratné žurnalistické péro, avšak přežilým staroliberálním zásadám ani on nedovedl více dáti života.

Ministerstvo Rudinovo v Italii prodělalo metamorfosu. Po smetení Crispiově bylo prvním bodem programu nové vlády: úspora na vojsku. Našel se poctivý generál Ricotti, jenž s tímto heslem převzal ministerstvo vojenství a podporován byl ministrem pokladu Colombem. Ale „vyšší ohledy“ jsou mocnější, než nejlepší program. Král Humbert raději vzdá se koruny, než posledního kaprála, a tak spořivý Ricotti i s Colombem musili jíti a o úsporách na armádě není více řeči. Našel se nový ministr

pokladu Luzatti, jenž novému ministru vojenství Pelouxovi ochotně vyhoví a vojenská sláva i dluhy Italie zůstanou zachráněny. A přec jedna potěšitelná zvěsť z Italie. Osobní orgán Crispiův „Riforma", jenž každou špatnost jeho dovedl obhájiti, zašel.

Po užších volbách do parlamentu belgického ukázalo se, že bankrot liberalismu jest úplný. Nebyla to však hrdinná porážka, byla to zbabělá kapitulace. Neboť bruselští liberálové při užších volbách z nenávisti k socialismu volili kandidáty klerikální. To jsou konce liberalismu v Belgii a budou i jinde. Výsledek belgických voleb jest tento: v minulém parlamentu čítali klerikálové 105 hlasů, liberálové 18 hlasů, socialisté 29 hlasů; v nynějším parlamentě mají hlasů klerikálové 111, liberálové 12, socialisté 29. Ale co při celém volebním boji vysoce zajímavé: ačkoliv v Belgii jsou dvě národnosti, většina francouzská a menšina flámská, přece otázka národnostní při volbách nehrála žádnou úlohu. V dnešních uměle rozdmychovaných národnostních třenicích také vzácný pokrok.

Také klidné a spokojené Švýcarsko bylo tentokráte jevištěm krvavých bouří, jichž obětí byli vlaští dělníci v Curychu. Avšak i zde motiv dokonce není národnostní, jakož rovnoprávné Švýcarsko otázky národnostní vůbec nezná. Příčiny jsou čistě sociální, neboť co je Číňan Americe, co Anglii, to je Vlach Švýcarsku. Soutěž dělnictva italského s nepatrnými potřebami životními stlačuje mzdu na minimum — a odtud zášť domorodého obyvatelstva. Zde pomůže jen ochrana zákona.

Kretská otázka počíná konečně i diplomacii rozčilovati. Zejména Anglie naléhá na energické opravy nikoliv snad ze zvláštní lásky k sužovaným křesťanům, nýbrž aby mohla v kalu zbědovaného tureckého hospodářství loviti. Za to ostatní velmoci vytáhly všecky své stříkačky, aby vznikající požár udusily. Odtud mezi nimi a Anglií napjetí, a babička Viktorie marně čekala letos vnuka svého Viléma v Anglii na návštěvu.

Veliká stávka petrohradského dělnictva vrhla i ve vládní kruhy mocné stíny. Svědčí o tom aspoň projev ministra Witta k továrníkům, kteří obvyklými frásemi o zásluhách velkoprůmyslu, zahraničné soutěži atd. žádali o zakročení státní moci proti snahám dělnickým. „To, co mi zde chcete povídat, již dávno znám, ale vládě záležeti musí nejen na rozkvětu průmyslu, ale i na blahu dělnictva", zněla památná slova ministrova. *H.*

V Praze, dne 7. srpna 1896.

Rozhledy živnostenské a obchodní.

České obchodní museum v Praze — Přerozmanité jeho účely — Tříštění sil a spolkaření — Potřeba českých informačních kanceláří — Malá starost našeho živnostnictva a obchodnictva o Moravu — Změna volebních řádů do obchodních komor následkem berní opravy — význam komor politický i hospodářský — Víc mládeže nadanější a zámožnější pro průmysl a obchod — Jubileum zálepky

Zástupci obchodních komor v Praze, Plzni a Budějovicích, obchodnických spolků a gremií v Praze a předměstích a j. vybízejí ve veřejném provolání k přístupu za členy „Českého obchodního musea“ v Praze. Spolek tento, jehož stanovy jsou již úřadem připuštěny, má za úkol, sestaviti a doplniti předměty obchodním odborem Národopisné výstavy českoslovanské sebrané a museu věnované; sbírati a vystaviti vzorky českých výrobků a pomáhati ke zřizování sbírek takových při obchodních školách gremiálních; sbírati a vystaviti vzorky zboží k nám dováženého nebo od nás vyváženého; pořádati občasné výstavy odborné, jakož i přednášky a veřejné schůze; zříditi knihovnu, sbírku map i čítárnu, a vydávati časopisy a spisy věnované zájmům průmyslovým a obchodním.

Účely dalekosáhlé a přerozmanité, jež částečně již jinými korporacemi zcela dobře jsou obstarávány. Sbírka předmětů, které tvořily výstavku obchodního odboru Národopisné výstavy, bude rázu theoretického: illustrace dějin našeho obchodu a dopravy. Co se však rozumí „obchodním museem“ v dnešním smyslu slova, jest ústav ryze praktický: stálá výstava a sklad vzorků jak domácího zboží k vývozu schopného, tak zboží na cizozemských trzích hledaného, aby domácí výrobci a obchodníci mohli býti neustále obeznamováni s poměry tržišť zahraničních, se změnami vkusu a mody, s pokroky technickými atd., o čemž také správa musea musí interesentům podávati důkladné a spolehlivé a co možná bezplatné informace. Takové „sklady vzorků vývozního zboží“ nebo obchodní musea jsou ve Filadelfii, v Novém Yorce, Chicagu, v Paříži (hlavně ukázky surovin

osad francouzských a zboží v nich oblíbeného), ve Vídni (změnou dřívějšího orientálského musea v obchodní instituci spojenou s informační kanceláří vývozní), v Pešti a j. Museum vídeňské i peštské mají veliké státní subvence, veškeré konsuláty naše v cizině jsou poukázány, aby k dotazům jejich podávaly o obchodních poměrech, o úvěruhodnosti firem a pod. zprávy co nejrychlejší a nejpřesnější.

Ostatní účely nového spolku jsou vedlejší a mohly zcela dobře býti vynechány. Pro občasné výstavy odborné je v Praze umělecko-průmyslové museum, jemuž zemským nákladem 300.000 zl. staví se nový palác a jež nemohouc potom ospravedlňovati se nedostatkem místností, bude muset vyvinouti činnost všestrannější a praktičtější. V příčině knihovny a čítárny byly nedávno proneseny stesky, že místo soustřeďování činnosti odborných spolků v jediné veliké a co možná úplné knihovně veřejné, „mají své zvláštní knihovny pro každý odbor spolky české a německé, spolky mistrů a pomocníků, obchodníci a průmyslníci, velko- a maloživnostníci, absolventi vysokých škol a průmyslových, z vnitřního města a předměstí atd.“ a ne více veřejné, nýbrž jen pro několik svých členů a obyčejně pro nedostatek peněz neúplné a po krátké době čilosti obyčejně zanedbávané. Podobně je s časopisy a spisy odbornými, s nimiž při dosavadní netečnosti a malém poměrně vzdělání obchodnictva našeho nebude lépe za „Obchodnického musea“ než na př. za „Merkuru“, v nichž obou jsou přece lidé jedni a tíž.

Zbývají tedy sbírky jednak historické jednak praktické. Přejeme na obojím poli českému obchodnímu museu všeho zdaru, nemůžeme však potlačiti poznámku, že pro zřízení výstavy vývozního zboží nejzpůsobilejším orgánem jest zřízený již a dobře působící Vývozní spolek český, a že by se bylo lépe doporučovalo, místo zřizování nového spolku k tomuto účelu, přispěti raději Vývoznímu spolku, aby také této úloze co nejčestněji mohl dostáti.

Za to může obchodní museum ovšem velice prospěti tím, že zachrání v kruzích obchodnictva mnohé památky z historie obchodu a průmyslu našeho, které by jinak sotva byly zachovány a tím zjedná vydatný doplněk českému museu národopisnému.

Čeho nám dále vždy více jest potřebí, jsou — v Čechách i na Moravě — české informační kanceláře. Každý továrník nebo

obchodník, nežli vyřídí objednávku zákazníka, jehož dosud nezná a který neplatí hned hotovými, dotazuje se o jeho finančních, obchodních i rodinných poměrech v informačních kancelářích, jichž majitelé z největší části nepatří k naší národnosti. Kanceláře tyto mají všude i v malých místech venkovských, své důvěrníky, kteří náleží ovšem, pokud možná, k téže národnosti nebo kategorii obyvatelstva. Jestliže z ohledů národnostních nebo ryze konkurrenčních důvěrník takový a na základě jeho zprávy kancelář informační podá tazateli zprávy neurčité, pochybné nebo zřejmě nepříznivé, továrník nebo obchodník — vejde-li vůbec s objednatelem ve spojení, nabízí zboží horší, za ceny vyšší, povoluje kratší lhůty platební a klade jinaké přísnější podmínky, jichž by naproti zákazníku lépe doporučenému neužil. Odběrateli takovému těžko se pak při prodeji konkuruje s obchodníky jinými, kteří třeba s menším kapitálem ale lepším úvěrem, t. j. s příznivějším doporučením všemocných kanceláří informačních dostávají od týchž dodavatelů zboží lepší, lacinější a s jinými výhodami. Musí tedy býti naší snahou zařizování a podporování obchodních informačních kanceláří, na něž by se odběratelé naši mohli u svých dodavatelů odvolávati, jakožto nezbytných průvodců nového snažení podnikatelského u nás, hlavně na Moravě.

Nehybnost naše hospodářská nejvíce jeví se v tom, jak málo hospodářsky staráme se o Moravu a Slezsko. Obě ty země volají přímo po českých živnostnících a obchodnících. U nás je krám na krámě, živnostník na živnostníku, není neděle bez řemeslnické schůze, kde se láteří na svobodu živností, která vyvolala nynější nadvýrobu a přílišnou konkurenci, a kde se žádá všemožné obmezení přístupu k živnostem průkazem způsobilosti, zkouškou mistrovskou, systémem koncesním — a pole pro dovedného a obchodnicky obratného (ovšem solidního) živnostníka tak vděčné, jakým jsou přečetné kraje moravské, jakým je zejména uhelný revír ostravský na Moravě a ve Slezsku, nechává se úplně na pospas německému živnostnictvu a židovskému obchodnictvu. Nepřičítáme to ani za vinu některým listům našim, které ve svém — zajisté dobře míněném — sociálně-politickém názoru vytýkaly, že se posílají čeští kapitalisté bohatnout z mozolů českých dělníků (nyní z nich bohatne polský žid); příčina vězí jinde, v nedostatečné hospodářské výchově našeho národa. —

Reformou berní nastane potřeba změniti také volební řády do komor obchodních a živnostenských. Jak známo, dělí se

komory v sekci obchodní a živnostesnkou (po případě i hornickou), z nichž každá skládá se ze 3 volebních sborů dle placeného obnosu daně. Census volební byl u nás do r. 1883 vyměřen tak vysoko, že nebylo v Čechách ani jediné komory s českou většinou. Novými volebními řády z r. 1883 dostali se do komor i zástupci menších poplatníků, čímž počet voličů do komor na př. v Praze stoupl z 12.000 na 44.000 a dosáhlo se aspoň v Praze, Plzni a Budějovicích české většiny, kdežto komory v Liberci a Chebu jsou dosud ryze německé, přes to, že na př. v obvodu komory liberecké je na 1,030.585 obyvatelstva německého plných 801.955 obyvatelstva českého. Uváží-li se, že komory fungují jakožto poradný orgán veškerých úřadů obchodních, živnostenských a finančních od ministerstev počínaje až po okresní hejtmanství, berní úřady a společenstva, že dále disponují statisícovými kapitály ročně na podporu škol odborných a pokračovacích, museí a výstav průmyslových, na udílení stipendií, na opatřování strojů atd., že konečně svými mandáty do zemského sněmu a na radu říšskou mohou vykonávati veliký vliv na seskupení stran politických — změnou volebních řádů komorních z r. 1883 a ztrátou poslaneckých mandátů zemských v komoře pražské, plzeňské a budějovické pozbyli na př. Němci v Čechách dosavadní většiny v městské kurii českého sněmu zemského — nelze ani dosti doporučovati, aby zavčas studovány byly bedlivě účinky berní opravy na volební právo do komor, abychom pak nebyli pozdě překvapeni událostmi nepříjemnými, ale již neodčinitelnými.

Konec školního roku přinesl několik provolání, aby mládež ze škol vycházející obracela se větší měrou k obchodu a ke školám obchodním. Totéž platí o řemesle, které hyne, poněvadž se k němu obrací dorost nejméně nadaný, nejméně vzdělaný, a nejmenším kapitálem vládnoucí. A přece vzdělaný, dovedný a obchodnicky obratný řemeslník, byť jen s trochou kapitálu, ale s dostatečnou porcí přičinlivosti a spořivosti velmi záhy se může povznésti v řady středního průmyslnictva, které technicky i obchodně velmi prospěšně může soutěžiti s velkoprůmyslem. Doklady vidíte nesčetné v každé ulici a v každém městečku venkovském.

A výnosnost obchodu? Rozhlédněte se, kdo plní Išl, Gmunden, Karlovy Vary, Marianské Lázně, Ostende atd. Obchodní a peněžní aristokracie, která tvoří dnes „svět“, která representuje stát ve

státě a jest za dnešních poměrů velikou, nezměřitelnou mocí sociální.

Nepochybujeme ovšem, že i přes všechna nynější provolání ještě dlouho nejnadanější výkvět národa bude utráceti své síly v cizích službách nad neplodnými stolky kancelářskými. —

Dne 1. června t. r. bylo tomu 10 let, co rakouská poštovní správa první zavedla v oběh zálepky, jako byla v roce 1869 učinila počátek se zavedením lístků korespondenčních. Obliba zálepek však daleko nestoupla tak jako lístků korespondenčních; odbyloť se zálepek v roce 1887 6·8 milionů, v r. 1895 15·9 mil. kusů, koresp. lístků v roce 1870 10·1 milionu, v desátém roce jich zavedení (1878) již 35·4 milionů a dnes činí jejich odbyt u nás přes 100 milionů kusů ročně, kdežto odbyt zálepek stoupá nyní již povlovněji. Příčinou jest nepraktická uzávěrka zálepek a porto, neposkytující žádné výhody naproti listům obyčejným.

S.

Rozhledy sociální.

Stávky organisační — Generální stávka v Neunkirchenu — Průběh a výsledek její — Experimentování s dvojsečnou zbraní stávkovou — Přestřelování podnikatelů — Deputace průmyslníků u Badeniho a organisační snahy podnikatelstva — Sjezd francouzské sociální demokracie v Lille a přivítání německých socialistů — Mezinárodní sjezd socialistický v Londýně — Úspěchy sociální demokracie — Bouřlivé počátky sjezdu a anarchisté — Resoluce sjezdové — Starobní pojištění soukromého úřadnictva a potřeba zákonné jeho ochrany — Organisace služebných děvčat v Praze.

Význačným zjevem roku 1896 jsou veliké stávky, vypukávající patrně nikoli ze snahy po zlepšení poměrů pracovních, zvýšení mzdy, zkrácení doby pracovní a pod., ale spíše ze snahy, podrobiti solidaritu dělnictva jakési zkoušce ohněm a ukázati světu moc organisace dělnické.

Do této kategorie spadá m. j. stávka moravsko-ostravská, stávka kovodělců ve Slaném a před měsícem skončená tzv. generální stávka neunkirchenská. Nic nás v tom nemýlí, že i při těchto stávkách kladeny byly požadavky rázu materielního — dělo se tak teprv po vypuknutí stávky, aby se stávce před veřejností dodalo jakéhos vnitřního oprávnění, a tu i tam samy rozvážlivější listy dělnické teprv později a nerady kousaly do kyselého jablka hájiti stávku, o jejíž oprávněnosti i úspěšnosti měly důvodné pochybnosti. Že takovými pokusy vyvolány byly účinky zcela opačné, ukázala nejlépe stávka neunkirchenská.

V Neunkirchenu (za Vídeňským Novým Městem) po 10nedělní stávce v přádelně rohrbašské a po několika menších, částečných stávkách, které vesměs rychle a pro dělnictvo příznivě byly skoncovány, vypukla poč. dubna t. r. stávka v přádelně Eltzově, jejíž správa, když stávka po 8 nedělích nebyla skončena, počala počátkem června s vyklízením bytů továrních, stávkujícími dělníky dosud obývaných.

To bylo signálem k vypuknutí stávky generální. Dělníci veškerých továren neunkirchských přestali ihned pracovati, pro-

hlásivše, že jsou s dělnictvem Eltzovým solidárními, a nežádajíce, leč aby od vyklízení bytů oněch bylo upustěno a požadavkům dělnictva Eltzova vyhověno. Avšak i továrníci rozhodli se nyní o společném postupu a propustili skoro veškeré své dělnictvo. Plných 6 neděl nepracovalo se vůbec, továrníci prohlásili, že chtějí vyjednávati nikoli s přišlými vůdci dělnictva, nýbrž toliko s dělnictvem vlastním, že opětně s výrobou započnou toliko všichni najednou a že přijmou opět do práce toliko ty dělníky, které budou chtíti a za zcela nezměněných podmínek co do mzdy i co do denní doby pracovní. Část dělnictva, unavena bezvýslednou zahálkou, bez výdělku a nutkána nouzí, ucházela se o opětné přijetí, a tak za intervence živnostenského inspektora skončena stávka tím, že 17. července nastoupilo dělnictvo, pokud je továrníci chtěli a mohli přijati, práci za dřívějších podmínek. Podaří-li se části dělnictva, které do továren přijato nebylo nebo ve stávce pokračovati se rozhodlo, přiměti své pracující soudruhy k opětnému odchodu, nelze dnes říci. Jisto jest, že stávkou touto také podnikatelstvo poznalo cenu solidarity, že příklad tento bude povzbuzovati podnikatele k následování a že při takovýchto vzájemných nanejvýš škodlivých bojích ve většině případů konečně zvítězí silnější organisace podnikatelská.

Je v zájmu samé sociální demokracie — a ovšem ještě více v zájmu dělnictva, — aby se stávkami nebylo experimentováno, aby podnikány byly jenom za účely vážnými, hospodářskými a po vyčerpání možných prostředků smírných. Stávky dlouho se vlekoucí nebo dokonce neúspěchem končící valně ztenčují řady stoupenců strany socialnědemokratické, ubírají dělnictvu síly mravní i hmotné, a jsou-li nebo zdají-li se patrně nedosti odůvodněnými, připravují dělnictvo o sympatie veřejnosti, t. j. oněch sociálně politických kruhů společnosti, od jejichž sociálního smýšlení a působení mnohem více záviseti budou spravedlivější řády společnosti nežli na hrůze před červeným strašidlem sociální demokracie, která se v kruzích těchto pokládává za jediný motiv každého pokroku sociálního.

Zdá se však, jako by přestřelování sociální demokracie mělo býti paralysováno přestřelováním podnikatelstva. Aspoň deputace t. zv. výkonného výboru továrnického, zřízeného při ústřední průmyslnické Jednotě ve Vídni, podala Badenimu petici, 652 továrníky podepsanou, v níž stěžuje si na bujení agitace socialistické mezi dělnictvem, a žádá, aby politické úřady „socialistické rejdy“

již v zárodku potlačovaly, zkrátka, aby na místě „daně platících“ továrníků pustila se do mezdního a třídního boje vláda sama svými orgány, jakoby naše ubohé politické úřady již nyní nečinily, co v mezích a někdy nad meze zákona činiti mohou! Deputace byla po Badeniovsku přijata, musela však přece slyšeti výtku, že se rakouské průmyslnictvo o úrazové pojišťování dostatečně nestaralo a celá akce vzbudila zjevnou nelibosť vládnoucí strany ve velkoprůmyslnictvu, která neočekávajíc nic prospěšného od vládního poručnictví, hledá spásu ve veliké stavovské a zájmové organisaci, v dobře ozbrojené a disciplinované armádě velkoprůmyslnictva, jejíž zárodky již se objevují. V Mor. Ostravě jednali solidárně všichni ředitelé dolů a železáren, v Praze organisovalo boykot proti dělnictvu samo společenstvo, v Liberci již déle rozhodně si vede jednota průmyslníků textilních.

Nepopíráme ovšem ani průmyslnictvu právo k organisaci, ale pak bude nutno tím důrazněji žádati na vládě, aby naproti jednostranně podnikatelským, antisociálním výstřelkům organisace této hájil zájmy celku aspoň tak energicky, jak pečuje o veřejný pořádek a »obecné blaho“ při každém politickém nebo sociálním projevu mass.

Připojujeme zároveň, jak zástupcům továrnictva petrohradského, následkem poslední stávky svolaným, vůli vlády ruské tlumočil finanční ministr Witte: vláda ochrannými cly vyloučila konkurrenci ciziny z ruského trhu nikoliv jen pro větší výdělky podnikatelů, nýbrž i pro blaho dělníků. Poslední stávka ukazuje, že přemnozí podnikatelé tomu neporozuměli; kde továrníci dovedli upraviti poměr mezi zaměstnavatelem a dělníkem lépe a humanněji, nebylo stávky. Arciť, tak může mluviti toliko ministr, nevázaný na kapitalistické strany parlamentu, a Bůh vysoko, car daleko, bude platiti i přes takovéto oslovení zajisté i dále pro ruské dělníky i mužíky!

Francouzští sociální demokraté konali sjezd v Lille, kam dostavili se též vůdcové německé soc. demokracie Liebknecht a Singer, přivítáni byvše od ostatního obyvatelstva demonstracemi protiněmeckými. A Bebel i Liebknecht byli před 20 lety v Německu žalářováni proto, že proti zabrání Elsaska a Lotrinska veřejně protestovali, německá soc. demokracie vrhla tím tehdy na sebe dlouho se vlekoucí stín vlastizrády, a socialisté obou národů považují za nejdůležitější oboustranný zájem národní zachování míru mezi oběma národy.

Od 26. července do 1. srpna konán v Londýně za účastenství asi 800 delegátů mezinárodní sjezd socialistů a odborných sdružení v téže síni, v níž dne 28. září 1864 odbývalo se shromáždění dělnictva všech národů, z něhož vyšla mezinárodní associace dělnická s programem od Marxe vypracovaným. Stará internacionála zmizela, na její místo vstoupil mezinárodní svazek třídně uvědomělého dělnictva všech národů. Kongressy pařížský 1889, bruselský 1891 a curyšský 1893 spojily krok za krokem veškeré socialistické organisace světa v jediný svazek, v Londýně letos zastoupeny byly i staré trades unions anglické jako celek. Účelem sjezdu bylo právě získati pro mezinárodní sociální demokracii trvale dělnictvo anglické, které při svobodných ústavních řádech anglických dosud necítilo potřebu k ní se přidávati.

Není pochyby, že sociální demokracie všude úžasně se vzmáhá. Ve Francii ovládá velký počet správ obecních a jest silnou frakcí ve sborech zákonodárných, v Belgii při posledních volbách počet voličů socialnědemokratických proti dřívějšku se zdvojnásobil, v Německu soustředila soc. demokracie na sebe největší počet hlasů voličských a říšské ministerstvo války vidí se nuceno tresty ukládati na každé projevování revolučního neb sociálnědemokratického smýšlení (výkřiky, zpěvy atd.) ve vojště, na odebírání a rozšiřování sociálně dem. spisů v kasárnách, a stanoviti povinnost každého příslušníka vojska, aby přestupky tohoto nařízení služebně udal. V Rakousku strana má 65 listů politických a odborných v šesti jazycích, s nákladem 229.000 výtisků, mezi nimiž 1 denník („Arbeiter-Zeitung"), koncem r. 1895 čítala 750 odborných spolků s asi 90.000 členy, což znamená 100 procentní přírůst proti stavu v roce 1893, a se společným zastoupením v odborové komisi a sekretariátu, a chystá se po volební opravě, kterou za svůj úspěch prohlašuje, vkročiti poprvé přes práh rakouského parlamentu.

Zprávy o postupu znějí tedy vítězně, sjezd sám však sotva přispěl ku zvýšení vážnosti strany. Nežli dospěl k projednávání vlastního programu, musil sjezd probojovati krutý boj s anarchisty a o legitimace sjezdové. Po bouřlivém rokování bylo 223 proti 144 hlasům usneseno anarchisty jakožto živel reakcionářský se zásadami sociální demokracii přímo protivnými z kongressu vyloučiti, a opanovala úplně strana sociálnědemokratická. Anarchisté, budou ovšem za to dále ještě urputněji potírati stranu, z níž příkře jsou vylučováni.

Rokování postupovalo potom klidně a rychle. Sjezd uznal potřebu politické, t. j. parlamentární akce, avšak zároveň odloučení ode všech starých stran politických, zřídil stálý mezinárodní výkonný výbor socialistický v Londýně, prohlásil se pro bezplatné vyučování od dětských zahrádek až do university, pro zákaz práce dětí do 18 let v podnicích nezdravých nebo v noci, pro stejnou úpravu státního zákonodárství všech států průmyslových ustanoveními smluv mezinárodních, pro úpravu zaměstnání podomního atd.

Z politických požadavků sjezd vyslovil se pro odstranění stálých vojsk a zřízení mezinárodního soudu smírčího, pro všeobecné volební právo všech dospělých, pro zavedení místního a národního referenda a proti jakékoliv politice koloniální jakožto rozšíření a semeništi kapitalistického vykořisťování.

Konečně prohlásil sjezd emancipaci žen za nerozdílnou od emancipace dělnictva, vyzval dělnictvo všech zemí organisovati se k potlačení kapitalismu a ke zřízení mezinárodní demokracie a odhlasoval obvyklé resoluce o socialisování podniků báňských a dopravních a větších továren, o osmihodinné době pracovní a prvním květnu atd. Někteří řečníci sami uváděli, že leckteré resoluce nelze na ten čas provésti, a že co by v Anglii prospělo, škodilo by v Německu.

Na sjezdu zastoupena byla zvláštním delegátem i československá socialní demokracie. Příští sjezd má býti dle pozvání Liebknechtova r. 1899 v Stuttgartě. —

Rakouská vláda chystá se k zavedení starobního a invalidního pojištění soukromého úřednictva a zavádí právě statistické šetření o osobních poměrech tohoto úřednictva mužského, i ženského, s nároky pensijními či bez nich, vyjmouc toliko železnice a podniky plavební. Sčítací listy doručí úřad prostřednictvím majitelů podniků jejich úřednictvu, které je samo vyplní a úřadu přímo, bez sprostředkování podnikatelů vrátí. Soukromými úředníky rozumějí se zřízenci pro vyšší služební výkony s platem ročním nebo měsíčním ustanovení v živnostech, továrnách, obchodech, bankách, ústavech dopravních, léčebních, vyučovacích, v podnicích divadelních, časopiseckých, patentních atd., v podnicích rolnických, lesnických, báňských, ve spořitelnach, dělnických pokladnách, společenstvech, komorách a kancelářích obchodních, advokátských, notářských, lékařských atd., konečně soukromní sekretáři, vycho-

vatelé a pod. Údajů bude užito jedině k účelům statistickým, nikoliv k jiným, na př. berním.

Připravuje se tím opět nový kus reformy sociální, s nímž by se však zároveň spojiti měla i zákonná ochrana tohoto personálu co do nedělního klidu, výpovědní lhůty, vyplácení mzdy, bytů a místností pracovních, denní doby pracovní a pod. Leckterý podnikatel imputuje personálu, jemu dosud zcela v šanc vydanému, ve směrech těchto mnohem více, než si dovolí továrník naproti dělnictvu, organisovanému a zákonem chráněnému.

Zaznamenáváme konečně, že utvořila se v Praze prvá svépomocná organisace na prospěch služebných děvčat, která má za úkol bezplatné prostředkování míst, podporu v nemoci, vypravování pohřbů, pořádání přednášek atd. *V.*

Rozhledy časopisecké.

Hus opět na hranici a v kacířské čepici „Nár. Listů“ — Tůma-Marat — „Osvěta“ se modernisuje — Rukopisy a starofrancouzský royalism — „Niva“ revuí — „Rozhledy“ letos a před rokem — Nový dramaturg.

„Žurnálové plachty namáhají se v potu tváře otřásti ospalými nervy národa,“ napsal jsem v těchto listech před měsícem.

Patres conscripti na pražské radnici hlasovali o místě pro Husův pomník. Náměstí Staroměstské, navrhované Mladočechy, padlo většinou dvou hlasů — 10 Mladočechů scházelo. Co by se stalo u každého jiného národa? U národa, jemuž by skutečně výsledek hlasování byl tak důležitou otázkou, jak se to nyní post festum hledí suggerovati národu českému? Těch 10 vojáků, kteří se stranili rozhodné bitvy, skončilo by okamžitě prachem a olovem, čili: těch 10 otců města by bylo okamžitě se svou veřejnou činností hotovo. Všude: jak v Evropě tak v Americe, tak u Negrů afrických by to byl přirozený, logický závěr. Ale u nás? U nás? Letní sezóna . . . volby na radnici, kde dosud trůní většina staročeská, v perspektivě . . . potřeba nějakých opposičních projevů vůbec (když ti „naši“ v té Vídni se letos tak nějak „podezřele« drželi) — u nás se musila zdravé logice dát rána palicí do hlavy a provést národnolistní justament. A tak „Národní Listy“ byly zas ve svém živlu. Vykasaly rukávy, postavily známý národní zrádcařský pranýř, vytáhly známé plechové tabulky, na nichž krvavým písmem označeno: „Štěpán Páleč“, „Lamormain“, „Koniáš“, „novodobý papeženec“, „jesuitský překrucovač dějinné pravdy“, „kazič historie a svědomí českého“, „ušlechtilí realističtí vědci“, „paskvilanti a vlci katolictví“, „p*a*rversní dekadent*isti*“ atd. atd., tabulky tyto přibila známá a osvědčená ruka p. Tůmy (jemuž ostatně již přezděno „krvavý“) na jednotlivé sloupy a k těm (tu je ta rána logice) vlečeni: Staročeši, klerikálové — a realisté. Kalkul ostatně osvědčený: letní sezóna

etc. etc. ut supra na jedné straně; na druhé: měly snad „Národní Listy“ těch 10 ubohých mladočeských Procházků, Vonásků, Kropáčků odstřeliti a čekati potom, až bude zvoleno nových deset Dvořáčků, Čermáčků a Voráčků? Z toho koukal malý profit — šlo se tedy cestou prvou. Vždyť u nás je to možné. A když ti „reakcionáři“, „zpátečníci“ a „parversní dekadentisti“ stáli na pranýři, udeřily „Národní Listy“ na ohromný národní buben, některé ospalé pětky po krajích se přece hnuly a již kapaly telegramy... „Bozi nesmrtelní, tenhle telegraf je čertův vynález!“ vzdychl jsem, čta ty rozhorlené hlasy vlastenců; neboť té jediné ostudy evropejské se bojím, již s nás nikdo nesejme, sebere-li jednou potměšilý vtipkář tyto a podobné telegrafické projevy našeho inteligentního a bodrého lidu a hodí je v cizím jazyku na oči Evropě! Pak jste marně pracovali pane H. Langu a p. Beauchezi v šlechetné Francii, p. Jelínku v rytířském Polsku a p. Holečku v čacké Černé Hoře! — Než k věci. Vlastenecký pranýř stojí nyní již celý měsíc, „celý“ národ sice nehřmí do bídných odsouzenců, ale „Národní Listy“ mají o jeden vavřín a národ o jednu ostudu víc. Dne 7. srpna dostal svůj pranýřek i p. E. Špindler. Poučilť jej orgán stranu řídící, co je to svoboda svědomí, vlastenectví, proč se pomník staví, kam se staví a p. — je-li p. Špindler duchem ještě dosti mlád, aby se laskavá slova a nauky „Nár. Listů“ v něm ujaly — kyne mu pěkná budoucnost na národa roli dědičné.

Ubohý Hus! V Kostnici mu byla vsazena fanatickými mnichy před hranicí papírová čapka, pomalovaná ďábly, dnes mu sází ruka páně Tůmova na hlavu strakatou čepici, slepenou z krvavých úvodníků „Nár. Listů“! Dnes má být jeho svatá postava vykřičníkem papírového radikalismu, bouchnutím o stůl v ději radikální donquijotiády, pendantem k šuplatům v českém sněmu! — — —

„Pomníku předním účelem je hlásati slávu, povzbuzovati k následování ve ctnostech, jimiž vynikal, komu pomník byl zbudován —“ poučují „Nár. Listy“ p. poslance Špindlera — ano, následovati ve cnostech, ale, kdy pak si Hus „podvázal křídlo“? A nabízeli mu, aby si je „podvázal“. A vzpomínáme dále: před volbami do sněmu naladily „Nár. Listy“ dlouhým úvodním článkem tuze smířlivou melodii: o součinnosti a spolužití s klerikální stranou a brzy na to v mladočeské schůzi fungoval jako místopředseda bojovný místní kaplan! Následování ve ctnostech Husa!

Také Jean Paul Marat byl žurnalista, byl radikál Revoluce. Neměl zmužilosti bojovati se zbraní v ruce, ale za to uměl nezřízenými slovy, nízce populárními představami, zkrucováním, podlými denunciacemi ovládati massy tak, že se stal hrůzou všech stran a všech vynikajících mužů. V čas nebezpečenství zachránil se buď útěkem buď nestydatým a nečestným podvrhnutím se. Po své smrti byl od luzy jako mučedník svobody zbožňován. — Tak líčí Marata historie. A tento medaillon podáváme panu Tůmovi na památku velké kampaně Husovy v žhavých dnech letních roku 1896. Nechť si jej připne na svá táboritská prsa, do nichž už se tolikrát a tolikrát bil a nechť je mu útěchou jedno: byť nedostihl Marata v effektu, dostihnouti jej měl vůli dobrou. In magnis voluisse satis est. —

Čistě antický obraz vyhoupl se mi před oči při čtení poslední „Osvěty“. Taková nějaká vínem a vytržením zpitá Bakchantka, v každé ruce plnou číši jakési opojné tekutiny, potřásá sebou a výská, ale není to Bakchantka, je to náš starý známý, neunavný, věčně svěží p. Zákrejs, který podává tam plné číše pp. Flajšhansovi a Voborníkovi za hájení Rukopisů, a křičí: „Vivant sequentes!“ Ano, tu to je: právě tahle latina p. Zákrejsova mi vyvábila obraz antické Bakchantky, obraz sám sebou dosti pěkný. A vědí bozi, neměl bych ničeho proti nadšenému stavu p. Zákrejsově, kdyby se jen trochu slušněji při tom choval. Vždyť v občanském životě má podobný ohled i policajt k rozjařenosti toho onoho občana, není-li provokující. A tak by mohl i pan Zákrejs připíjeti novým rekrutům, či, jak on myslí, vítězům rukopisným, ale při tom neútočit a nechtít se prát sám. Připomínajíce mu opět afféru Reich-Ibsen-Hedda Gablerová, citujeme mu velmi případnou větu — hra náhody — z „Osvěty“ str. 728. Z článku — druhá hra náhody — p. prof. Flajšhanse: „Takovéto počínání jest proti vědeckému právu válečnému i mezinárodnímu, a kdo se ho dopustí, zaslouží, aby byl s hanbou ze šranků vyhnán a prohlášen za nehodného, by někdy s ním zas poctivý bojovník kopí zlomil.“

Jinak nám ovšem „Osvěta“ způsobila radost. Vystoupila rázně a důstojně, ozbrojena všemi možnými vědeckými důkazy a zbraněmi za práva syna před sto lety odpraveného Ludvíka XVI. Není více pochyby, že Karel Vilém Naundorff byl skutečným dauphinem francouzským a doufáme, že p. dr. Podlipný se ve Francii přičiní, aby práva nešťastného prince byla slavně uznána.

A o tomto triumfu a triumfu českého ducha nikdo se nezmínil, nikdo, jen pan Kuffner v kyselookurkově sezonním feuilletonu „Nár. Listů“ a dnes my. Jakoby vůbec něco aktuelnějšího hýbalo ještě českým vzduchem než tento problematický pretendent francouzského trůnu! —

Kmitla se kdesi zpráva, že brněnská „Niva“ přestane vycházet. Redakce oznamuje však, že tomu tak není, naopak, že rozšíří svůj list revualními přehledy našeho veřejného života. Tedy nová revue. Vítáme ji. Dokud nemá mladší generace svého denního listu, budiž vítán a podporován každý podobný podnik. Je-li náš velký žurnál mocným proudem kalné vody, jenž žene obchodní mlýny, jsou ty periodické listy mladé generace horskými šumivými bystřinami, není na nich mlýnů, nenesou vorů — ale voda jejich dá se píti.

Domácí vojna mezi mladými je skončena. P. Pelcl v „Rozhledech“ vypálil poslední svůj náboj, ne, aby ranil, ale aby nesl flintu prázdnou. Raniti ani nemohl a snad ani nechtěl. Střelil také na slepo. Jedno mu připomínáme. Zdá se, že má jaksi popletenou představu o afféře Machar-Vrchlický a o boji o Hálka. Odkazujeme jej na vlastní jeho časopis „Rozhledy“ z konce roku 1894 a začátku 1895 — poučí se tam, jak se věci sběhly.

Národní Divadlo má nového dramaturga. Jest jím p. J. Lier. Znamená-li nové jméno též nový kurs, uvidíme v podzimní sezoně

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Měsícem literárním srpen právě není — omluva tedy, nebude-li bilance přesně měsíční, ba, vybočí-li i poněkud z obvyklého rámce. Chci totiž zmíniti se především o jedné časopisecké práci, jež mne zajímala. Míním v letošních „Květech“ uveřejněnou Šlejharovu povídku „Dobré ženy, které příliš milují“. Práce psána s ohněm, dá se přímo cítit, jak spisovatel měl rozpálenou tvář! Povídka jeho náleží do řady oněch knih, k nimž hned zaujmeš buď hodně sympatické, buď hodně nepřátelské stanovisko. Rozhodně vyrušuje z klidu, nutí pozorovat, uvažovat a činit závěry. Ovšem i zde napomáhá Šlejharovi známé jeho umění, suggerovat čtenáři vlastní náladu, zapřísti jej do svých sítí — ale běží tu o zcela jasně proklamovaný názor na ženu, a tak, jsi-li sám jen poněkud se svým naziráním hotov, nedáš se strhnouti.

Tato povídka Šlejharova upomíná nemálo na Kreutzerovu Sonatu: i obsahově i komposicí. Četl jsem v ní vlastně jen o jedné ženě, jež však nebyla ani dobrá, aniž příliš milovala, z čehož jsem poznal, že název je míněn ironicky a generalisovaně. Spisovatel se bojí jistého druhu žen — jakých žen, ukazuje na své hrdince, jíž připisuje odstrašující vlastnosti. „Mohla se z ní státi za příznivých poměrů žena taková, o jakých jsem se zmiňoval. Ale je to nezřízené úžasné ono vychování našich dob, co zničí docela nejskvostnější ženskou přirozenost a zvrhá ji směrem docela opačným, oním hnusným, neživotným směrem, jaký se u žen značí v tom našem tak zvaném lepším, noblejším, společenském životě.“ Jakoby ozývala se věta, jíž Rousseau zahajuje svého Emila: „Vše je dobré, vycházejíc z rukou Stvořitelových; všechno znetvořuje se v rukou lidských.“ Vskutku jistý ohlas Rousseauův nalézám v povídce, ne snad ani přímý, ale ohlas přece a skoro týž způsob nazírání na ženu. Právě tak jako u Tolstého v Sonatě lze poznati stopy vlivu Rousseauova. Jen si všimněte na př. v Sonatě, jak Tolstoj horlí proti velkoměstským ženám, které již pouhým ústrojem prý matou mužům rozum, jak horlí proti umělému zabraňování početí atd. — to, co Rousseau činil před sto lety. A Šlejhar v mnohém právě tak. Větším dílem, že na Šlejhara Rousseau ani přímo nepůsobil; snad jen prostřednictvím Tolstého; a pak pomyslete, Šlejhar nyní žije na venkově, na nějakém selském statku — není tu tedy jen knižný vliv, ale i obdoba životních poměrů.

Ideál Šlejharovy ženy je velmi blízký Rousseauovu. Mluví zrovna tak jako Rousseau o jistých přirozených vlastnostech žen: o daru pří-

padného životního názoru a rozumného pudu po nutnosti a prospěšnosti. o daru životní chytrosti a taktu. Chválí ženy prosté, bez zvláštních vědomostí, školami nezběhlé, poněvadž školy a instituty nenaučí věcem ducha a srdce. Nelíbí se mu ženy rozumem příliš úsilně pátrající, nýbrž ženy bez dlouhého uvažování, bez moderních snah a ctižádostivých aspirac. Soudí, že ženy nemají schopností, obírat se abstrakcemi, a jako Rousseau vidí hlavní úkol ženy v tom, aby se muži líbila, aby zpříjemňovala jeho život. „Muži, miluj svou družku,“ dí Rousseau, „Bůh ti ji dává pro ulehčení tvých strastí: hle, žena!“ A Šlejhar mluví o ženách vnadných tvarů, stvořených k horoucímu obejmutí a při tom nevyčerpatelných v sebezapření svém a obětech, neznajících ani vlastního přání, vše odročujících pro přání mužovo a neznajících jiných ohledů než mužových. Veškerým zdrojem jejich štěstí a jejich života je jedině život mužův, jeho naděje jejich nadějemi, jeho úsilí jejich úsilím. Mrak s ustaraných mužových skrání stírají něžným dotekem teplé ručky své.

Takový poměr představuje si Šlejhar mezi mužem a ženou, proto často vzpomíná na starodávný poměr otců a matiček a ukazuje, jak moderní žena není muži již tou družkou, Bohem ku potěše mu danou, ukazuje, jak vypadá znetvořená dcera. Jenže nanesl příliš mnoho křiklavých barev na hrdinku, takže učinil ji realisticky až nemožnou. Připadá mi to mnohdy v jeho povídce jako na dětském divadle, kde, aby vzbudil hrůzu v malých posluchačích, pan principál srší samými blesky. Effekty psychologisovat se nedá — to už je přepsychologisování. To ovšem nutno zase uznati, že spisovatel shrnul ve své práci přímo překvapující bohatství nectností špatně vychovaných žen, že do své povídky vložil mnoho životu odpozorovaných fakt, takže často jsi nucen říkati: „to je pravda — to také je pravda!“ Ale o to právě jde, že jako hlouběji a ideově pojatý celek povídka tato výrazem pravdy není. Vždyť když již spisovatel se pozastavuje nad dnešním manželstvím, kde je vlastně kořen zla? Dá se vše svalovat na ženu, respektive na špatně vychovanou ženu? Nejsou i špatní mužové, resp. špatně vychovaní muži? Jaký je ten jeho muž, ten dobrák, ten vzor dokonalosti? „Hrom do toho,“ ulevuje si, „kde je hůl, řezat, řezat — vyvstává vám v mysli, v mysli po holi se ohlédáte a v běsném svém rozpoložení jak tu závidíte pravému, nezkrocenému muži z lidu, bez ohledů a zbytečného sebezapírání, jenž místo všech etických důvodů v pravé chvíli popadne na ženu hůl a holí dokonale ji přesvědčí o své vůli a svém mínění a o klamnosti jejích vrtochů i názorů — řezat bestii, řezat bouřilo ve mně“. Něco jiného visí ve vzduchu, něco třetího: ne návrat k starému poměru nadřízenosti mužovy a postavení ženy jako odalisky, ani ne také manželství způsobu, jak je vylíčil Šlejhar. Toho třetího však bude dosaženo, nejen budou-li jinými ženy, nýbrž budou-li jinými i muži.

Šlejharovu práci, psanou ve formě vypravování, četl jsem s velikou dychtivostí, zvlášť v prvé polovici. Nesouhlasil jsem, ale nemohl jsem upřít obdivu zjitřenému, abych mluvil po Šlejharovsku — péru spisovatelovu.

Při této povídce vzpomínám si na cizí knihu, nedávno přeloženou do češtiny, na Maupassantův román: Bel-ami. Vzpomínám, poněvadž

i zde běží o poměr muže k ženě — jenže, ba to zase již docela, docela jiný svět! Smutně to vypadá dnes v životě mezi mužem a ženou dle Šlejharovy povídky, ale jak vůbec vyhlíží život prostředím Maupassantovy knihy, to již není ani lidský život. Alfou a omegou všeho požitkářství nejhoršího slova smyslu. Miláček bel-ami, žurnalista, jemuž žurnalism zase slouží jen za prostředek k požitkářství, je hrdinou románu. Tak tušíš, jak sám Maupassant v sobě dojista cítil a viděl takového miláčka vdaných i nevdaných žen, zmítaného požitkářstvím a hnusícího si sama sebe na rozdíl od svého hrdiny, kterému ani konečně nenapadá, že by se měl pozastavovat nad sebou. Pod zorným úhlem této knihy elita pařížská vyhlíží jako pozlacená společnost z vykřičených domů. Vidět také, čím Maupassant žil a proč ve svých knihách stále vrací se k takovým látkám, proč nenalézá téměř nic jiného v životě. Což skutečně není nic jiného? Což skutečně všichni ti lidé, jak je líčí, byli společností jen a jen pohlavních tvorů — zkrátka zvířaty? Dostojevský napsal knihu o sibiřských trestancích. Byli mezi nimi zločinci nejhoršího druhu, vrahové, násilníci atd., a přec pod pérem Dostojevshého nevypadají ti lidé tak nízcí, jako pod pérem Maupassantovým společnost pařížská. Tu všecko záleží na tom, jak kdo co sám vidí v životě, jak na život nazírá. Maupassant zápasil sice, ale bonvivant měl v něm převahu.

V básnické naší produkci není také nyní mnoho nového. Mám jen jednu knížku na stolku: „Biblické rhapsodie“ Viléma Bitnara. Otázka: jak se jeví Starý zákon a Evangelium ve verších Bitnarových? Řekl bych že se vůbec nejeví anebo že se jeví asi tak, jako husitism a českobratrství v řečech denních našich politiků. A také bych řekl, že zpracovat biblický motiv v duchu bible a s pietou není právě snadnou věcí. Vzpomínám na malíře, kteří léta přemýšleli nad Evangeliem, ovšem jsou také malíři, malující t. z. křížovou cestu na zakázku. Pan Bitnar jistě mnoho nad biblí nepřemýšlel. Jsou tu jen biblické názvy, trochu façony biblické, čistě vnější styk modernějšího člověka s biblí. To, co básník v knížce podává, nalezl vlastně přes motivy a názvy biblické někde jinde, proto těžko mluvit o takovém a takovém pojímání bible. Či přece? Ale pak — —? Vizte na př. jeho „Píseň Magdaleny“ nebo takový motiv jako „Maria u hrobu“. Je to zajímavé. Rutiny básnické ovšem nelze upřít autorovi, ale proč raději nebásnit o něčem jiném, když to s biblí nejde z hluboka? Pak na básníkovi žádáš vlastní přemýšlení o životě — a toho přemýšlení tu nevidět. *pb.*

Jaro Hilbert, **Vina.** Drama o 3 dějstvích (1895).

Drama odehrává se, jak čteme, v době přítomné; již tím je řečeno, že běží o kus po výtce moderní, alespoň časový. Skutečně volba problemu, jeho provedení a forma slovesní ukazují umělce-spisovatele moderního. Moderní je (pro drama) nemít než 5 osob; ale umění je, vystačit těmi osobami a scenicky sosnovat děj tak, že divák pořád něco zajímavého vidí aneb alespoň slyší a stupňovat vývoj děje až k otřesnému zakončení dobrovolnou smrtí rekyně — ba ještě po smrti je stupňování, slyšíme-li Jiřího nad sklácenou matkou zalkat: Matko! Matko! . . .

Pan Hilbert tuším s osudem svého prvého kusu může být spokojen; „Vina“ rozhodně podrobila si veřejné dramatické a divadelní mínění a kritika je spokojena také. Připojuji se k chóru těchto spokojenců, avšak reservuji si přece své a l e.

Míně Mařákové bylo 16 let, když se poddala svému milenci studentovi Uhlíři — jak a proč, nechme teď stranou, neboť chceme napřed poznat dějovou kostru. Po 7 letech poznáváme Mínu v milostném poměru ke spisovateli Hoškovi — ale Hošek nemůže se dodělat stálého výživného místa. (Mimochodem: dnes také již staromódní axioma.) Podobně se vedlo nebožtíku Mařákovi, žurnalistovi a spisovateli — rodina jeho dostala se až na pokraj nouze, jen úspěch sochaře Jiřího zabezpečuje teď matce a sestře útulnější bydlo. Útulnost tu pociťujeme tím více, že rodinku posud tíží bývalý poměr paní Mařákové ke svému muži: vzala si ho proti své náklonnosti a nebyli šťastni. Paní Mařáková sama chtěla k divadlu (měla pěkný hlas altový), také se do zpěváka zamilovala, ale vzala si Mařáka. Syn toho zpěváka je — svůdce Mínin, nyní cukrmistr, objevující se v okamžiku, kdy v poměru Míny a Hoška přišlo ke krisi: Mína je na skoku, se mu vyzpovídat a Hošek sám má jakési tušení. Uhlíř přichází totiž pod záminkou, že od Jiřího koupí sošku, do domu Mařákových a teď ráz na ráz následuje rozuzlení a katastrofa — Hošek poznává vinu Míninu, neboť Uhlíř chce si svou milenku vzíti za ženu. Mína odpoutává se od Hoška a chce následovat Uhlíře . . . v rozčilení vrhá se oknem na dvůr . . . Divák slyší prudké otevření okna a zakončující scénu výkřiky a pomocný shon . . .

Drama nese titul: Vina. Titul případný, jestli si uvědomíme jeho význam. O v i n ě se ve „Vině“ filosofuje, děj ukazuje nám, jak p r o v i n i l c i j e d n a j í — tuším, že je tu přece jen rozdíl: Kdo vlastně zavinil pád Vilmin, to je otázka psychologická, ethická, sociologická a nedá se dramatem přímo demonstrovat — vždy zbude při demonstraci mnoho abstraktního, dramatisaci nedostupného. Dají se ovšem předvésti lidé, kteří vinu mají na svědomí. Ve „Vině“ lidé ti (ne všichni — na př. otec schází) jsou, divák čtenář dovede si z jejich jednání abstrahovat otázku: kdo je vinen, ale neučiní toho, neboť hlavní a první interes je soustředěn k otázce, jak jednat bud. Vilma a Hošek (ti především) a jak jedná Uhlíř. Jedná se tedy hlavně o účinek viny na karakter vinných a o to, dá-li se Mínina vina mravně a sociálně odčinit a jak. Mínu samu otázka po vině musí ovšem zajímat velice — ona si otázku musí rozřešit, má-li vinu odčinit. Musí si říci, pokud a v čem vinna je sama — vždyť právě jen tu svou vinu (po případě část viny) může a má odčiňovat. Tedy: p ř e k o n á n í v i n y je vlastní problem „Viny“, nikoli these: k d o j e v i n e n. Překonání viny je motiv dramatický, kdo je vinen hodí se více románu.

Pan Hilbert problemu nerozřešil způsobem novým, ba vůbec ho nerozřešil — sebevražda je staré a probátní východiště všem, kdo svého problemu (v životě a stejně v umění) rozřešit nedovedou. Proto „Vina“, nehledí-li se k některým moderním vněšnostem, podává názory staré.

Co se předně analyse toho týká, k d o j e v i n e n — tedy analyse se vlastně ani nepodává. Mína strká všecku vinu na matku a rodinu

vůbec a na Uhlíře, sama prý jakožto „malé děvčátko — ani nechápala, co se se mnou děje". Avšak přece vyznává, že „již tušila, že pášu něco hrozného": není tedy vinna, není vinna nic? Uhlíř stejně ukazuje na své mládí a nemravné vychování, ale omlouvá se také láskou a při vší své surovosti viny s sebe nesvaluje. Kdežto Mína má přímo fixní ideu, že vlastně ona vinna není.

Pak ovšem není co překonávat — násilné zakončení, sebevražda, proto vyznívá také jako potrestání vinníků, netoliko jako násilné roztětí gordického uzlu.

Vina nedá se odčinit bez pokání, bez skutečného, nejvniternějšího zkroušení — všecko ostatní odčiňování je čistě mechanické, vnější, konec konců neuspokojivé. Mína ke zpovědi se nevzchopila z vlastní síly — vnější okolnosti ji k tomu musily vehnat. (Že otálela a dlouho otálela, to by nevadilo: není snadné upřímně se vyzpovídat!) A proto opět mechanicky chce utišit své svědomí: chce se stát ženou, legální ženou Uhlířovou, proto že z toho bude mít trápení, ale milovat prý bude Hoška. Stejně mechanicky přeje si dále, aby Uhlíř nikdy před ní nevyslovoval jména Hoškova.

A proto konečně vina Míně neotevřela očí, neotevřela duše „...v kterýkoli den z něho (stromu vědění dobrého a zlého) jísti budete, otevrou se oči vaše; a budete jako bohové, vědouce dobré i zlé" — to Mína ovšem také slyšela a četla, ale jen to slyšela a četla. Ačkoli sama častěji to o sobě říká, a jednou Uhlířovi za vinu dokonce děkuje — jsou to holá slova, nejedná podle toho, protože toho neprocítila, neprožila. Nejen necitné chování k nešťastné matce svědčí o tom, co vytýkám, ale všecko její jednání až do konce — nikde v ničem nevidíme ženy, které se vinou otevřely oči. Bratr jí musí obšírně vykládat neštěstí matčino — ani to sama nevycítila. (N. B. tím výklad ten je nedramatický, příliš přednáškový; kdyby Mína byla měla otevřené oči, stačila by poznámka, slovo staršího bratra.)

Vůbec pak všecky osoby hlavní (také Hošek, Jiří vedle Míny) mluví jinak než jednají: Hošek je prý ideální literát, Jiří je umělec — — z jejich řečí a jednání toho nevidět. V tom ovšem je patrný rozpor autorovy konstrukce (po případě četby) a pozorování — tak mohou jednat lidé pražští, kteří četli, řekněme, moderní norskou literaturu, (Garborga). Autor nechtě kreslí lidi z nynější pražské (české) skutečnosti, ale podkládá jim idee nejejich — odsud ten rozpor, ta necelost a zejmena filosofování o problemech, s nichž nejsou. Mína, Hošek, Uhlíř jsou lidé staří, docela staří, odchovaní v obvyklých světských názorech a podle názorů těch jednající a žijící, jenže již slyšeli o problémech nových. Co Mína říká Uhlířovi: „To je trochu staromodní řešení viny," platí o ní a o všech, třeba o sobě říká: „já hledím na věc jinak". Odsud také v mluvení a jednání manýry často až hospodské — Hošek, když mu Jiří s radostí ukázal dvě stě zlatých, jež dostal za svůj odlitek, vidí v tom úplatkařství a kramářství a proto prý „se nezdržel a bouchl ho do zad". I zde staromódní a de facto neideální, šosácké nazírání na umění: Co je v té radosti neideálního? A není to již až staromodní romantism, pořád

ještě myslit a psát, že umělci (Jiří musí živit matku a sestru) mají žít z vůně a květin anebo snad salonních parfumův a že ideální literát je ten, jenž nedostane výživného zaměstnání? Ucházet se o místo (jak Hošek musí) není pranic neideální, naopak! A v tom všem „Vina" stojí na názorech starých. Hlavně ovšem jeví se staroba ta v pojímaní mravního poměru muže a ženy: to je kámen úrazu Míně, Hoškovi, Uhlíři.

A proto nelíbí se mně pečlivé předpisování autora, jak ta ona osoba vypadá, jak se má strojit a jak se má pohybovat — vidím v tom zbytečný vnější apparát. To si umělečtí herci udělají sami, naleznou-li v kuse popudu dost k vážnému přemýšlení a k uměleckému tvoření. Říci na př. o Jiřím: „Hlava: Kristův typ s výrazem zdraví" — mně neříká nic. Stejně není mně jasno, proč je Mína „lyrická" atp. Takových a pod. záhad a nesprávností je v kuse více.

Jiného druhu zvláštnosti jsou na př., jak Jiří Míně vyličuje charakter matčin a ku příčinám psychologickým přidává fysiologickou: „A ke všemu při tvém narození stalo se jí něco, čemu ještě nerozumíš": Co to může býti? Ví to autor skutečně? A proč by tomu nerozuměla Mína? Vždyť s bratrem už dříve, než tento seznal její vinu, dokonce s Hoškem mluví o podobných věcech „moderně". Divně a nemožně je líčena matka Mínina: Matka tak stará nemůže, prostě nemůže na svou dávnou náklonnost se dívat tak pošetile romanticky, jak ji nám ukazuje „Vina" ve sceně, kde Uhlířem, synem svého milence, je upomenuta na dobu starou.

Některé rysy a momenty duševní za to podány jsou velmi šťastně. (Neříkám to, abych dřívější výtky ocukroval.) Uvádím: Otálení Míny s zpovědí ještě v posledním okamžiku; zdařilé je stupňování Mínina rozčilení až ke katastrofě; šťastně zachycen milý poměr matky a Jiřího v celku i v podrobnostech (na př. jak matka mu přináší na chlebě morek). Avšak to jsou jednotlivosti, celek charakterů nepodařil se ani při Míně, ani při Hoškovi ani při Uhlířovi. Uhlíř tuším dopadl brutálnější a všednější, než autor zamýšlel.

Scenické rozvržení děje jsem už pochválil.

Co se konečně slovního umění týká, nedovedu si o něm utvořit úsudek — copia verborum ani sloh nevnucují se zvláštní pozornosti. Sem tam přece nějaká dikce zadrhla: Má na př. Mína říci, že Hošek u nich už 14 dní „nestoloval"? Zaznamenal jsem jako zvláštnost: „životní chod" = osud; slova jako: lumpačka, nějaká hubička od studenta (nemusí kalit svědomí) atp. nehodí se, aby jich užili lidé opravdovější, jemnější a k tomu bratr k sestře. — Po stránce myšlenkové zaráží rčení „řešení viny" — jeví se v tom nepřesnost (problem viny se řeší), která při jasné analysi hlavního problému by nemohla být.

Problem viny a specielně problem viny ve „Vině" je v nové literatuře starý — je již v Richardsonově Clarisse a v její nápodobení Rousseauem (Nová Heloïsa) a vleče se v různých variacích až k posledním pokusům Garborga, d'Annunzia a j. Také proto je „Vina" pana Hilberta starší, nežli se sluší. Jen srovnejme na př. Hardyho román (Tess of the

D'Urbervilles) s „Vinou", zejmena tu část, jak Tess se nedovede zpovídat až po sňatku, srovnejte, jak Hardy dovedl vyanalysovat účinek pravé lásky (Tessy ke Clareovi) a jak se snažil dělat rozdíl mezi svedením a nečistotou (Jeho román schválně má podtitul: Čistá žena) — zkrátka, o vině se musí dnes i v české literatuře povědět více. *B.*

A. S. Gribojedov: **Hoře z rozumu.** Veršovaná komedie o čtyřech dějstvích. Formou originálu přeložil Boleslav Kalenský. V Praze 1895.

Dvojnásobně těžký a smělý úkol podnikl p. Kalenský: dal se do veršovaného a rýmovaného překladu slavné komedie Gribojedovy a vydal jej v úpravě velmi pěkné, s podobiznou básníkovou, k stoletému jubileu narozenin básníkových roku lonského vlastním nákladem. Snaha zajisté uznání hodná. Jen bychom také my dvojí přání měli: sobě bychom přáli, aby, jako v komedii intence Čackého dupány a udupány jsou famusovštinou, tak aby v překladě původní jasnost myšlenek a trefnost rčení a výrazů nebyla kalena panem Kalenským k vůli tyranskému rýmu, jenž tu řádí jako druhý Famusovi p. překladateli pak bychom přáli, aby s nákladem svým lépe pochodil, než Čacký se svými názory. Třeba podotknouti, že překlad tohoto díla patří k nejnesnadnějším z literatury ruské. A stálo by za úvahu, nutno-li takové dílo překládati rýmovaně, t. j. venkoncem rýmovaně; nedostačilo-li by užívání rýmů pouze na místech nejdůraznějších, na konci řečí?

K překladu připojena je stať o vzniku a významu této komedie a o životě jejího původce. *T.*

Arnošt V. Kraus, **Goethe a Čechy.** Praha 1896. Za 1 zl. 50 kr.

V sedmi oddílech podány: Goethovy cesty do Čech — G. přátelé a známí v Čechách — Co G. v Čechách básnil — G. přírodovědecké práce v Čechách — G. zájem o kulturu v Čechách — České překlady děl Goethových — Dodatky.

Kniha Krausova je cenný příspěvek pro poznání našich kulturních a literárních poměrů prvé doby obrodní. Goethe byl v Čechách poprvé r. 1785, pak 1786 (také 1790), 1795, pak ročně 1806—1808, 1810 až 1813, 1818—1823. Poznáváme aristokraticko-literární život tehdejších českých lázní. (Karl. Var, Františkových Lázní, Teplic) a mnohé podrobnosti o známosti Goethově s hr. K. Sternbergem, Purkyněm, Dobrovským, Kollárem atd. Obecně známo je, že Goethe měl zájem v naší obrodní literatuře a zejména také v podvržených rukopisech. Zpracoval „Kytici"; dovídáme se, že přejal vlastně první překlad Svobodův přebásniv jen motivaci, proč dívka do vody padá, a přestaviv spadání na konec. V detailech nalézám potvrzení svého názoru, jejž jsem (1848) formuloval bez znalosti všeho toho, co Kraus teď uvádí. Zajímavá je otázka po poměru „Kytice" k „Rozmarině", otištěné po prvé v Čelakovského „Slov. nár. písních" 1822; pokládal jsem (1886) „Kytici" za ohlas „Rozmariny". (Nepokládal jsem „Rozmariny" za jediný pramen „Kytice" jak by se čtenář Krausův

na str. 145 mohl domnívat; uvádím v Athen. III, 204 více možných pramenů.) Kraus uvádí z dopisů Čelakovského (1822) místo, z něhož lze dovodit, že „Rozmarinu“ básnil sám; uvádí však také, že „Rozmarina“ může býti písní národní přes to, protože Čelakovský se svými druhy se škádlíval, dávaje uhodnout, která je píseň národní, která umělá. Zajímavá je mně zpráva, že již Egon Ebert postřehl podobu „Rozmariny“ (tento titul je od Eberta) s „Kyticí“ (str. 147). Docela správně ukazuje autor, že Goethe neodhodlal se zpracovat epické písně RKho. Čelakovský totiž ještě (1827) doufal, že Goethe napíše k vydání RKho předmluvu; fakt je, jak Kraus dokazuje, že Goethe rukopis měl na mysli dost dlouho, sám posílal jej různým literárním známým, aby mu řekli o něm své názory, ale žádoucího poučení nedostal. O epických písních RKho nezmínil se ani slovem — nebyl by Goethe, kdyby se mu byly líbily tak, jako „Kytice“.

Velmi zajímavý je oddíl, jednající o překladech z Goethea. Překladatelů, většinou děl básnických, uvádí se značná řada (mimo dva tři anonymy: Jungmann, Macháček, Čelakovský [Kamarýt], Kollár, Kocián, Chmelenský, Jan z Hvězdy, Čejka, Kolár, Erben, K. Adámek, Purkyně, Quis, Prokeš, Vrťátko, Nečas, Vlček Frant., Vrchlický). Bylo by záhodno, aby Kraus doplnil ty své údaje více kvantitativní vyšetřením více kvalitativním; chci říci, aby zjistil vliv Goethe myšlenkový a formální na naše spisovatele. Autor se této práci úmyslně vyhnul a praví, proč (208). Že prý bude se muset vylíčit celkový vliv německé literatury, vytrhovat Goethe z tohoto celkového obrazu nemá prý účelu. Důvod ten nedovedu uznat, připouštěje důvod druhý, že vystopování Goetheova vlivu je obtížnější, než vlivů jiných; právě proto očekáváme žádoucí vystopování v monografii.

Prof. Kraus sám na několika místech musil jednat o „vniterním poměru“ na př. Jungmanna, Macháčka ke Goetheovi; jindy mluví o tom, že Čelakovský aspoň v první polovici svého tvoření jest „prodchnut duchem“ Goetheovým, jindy zase jedná o tom, jak Kollár Fausta „pabásnil“ a t. d. Po soudu mém nezbývá, nežli odhodlat se a to „pabásnění“, jež si Kollár sám připisoval, to prodchnutí a t. d. z celkového ducha a díla našich básníků a překladatelů konstatovat a určovat. Vždyť na př. úsudek o překladě Fausta má literárně docela jiný význam, je-li skutečně „pabásněním“, je-li „kongeniálním“ anebo ať se to již vyjádří jakkoliv. Ve všech literaturách některé překlady mají význam zvláštní a vyšší, než jiní překladové téhož cizího autora.

Mozolná (tříletá) práce prof. Krausa po naznačené literární kvalifikaci sama volá.

Zove na př. (185) K. Adámka „jedním z nejlepších znalců Goetha v českém písemnictví“; ale uvádí pak sám doklady pravého opaku — co tedy je u nás již anebo ještě znalcem Goetheovým? O poměru Goetha k Shakespearovi přece nemůže býti sporu? Obzvláště úsudek o překladě Vrchlického je neurčitý. Autor vytýká překladu Frant. Vlčka (str. 192) více nedorozumění a nesprávností — ale stejně velikých a větších omylů je v překladě Vrchlického a hojnost. Vůči starším překladům jsou prý zvláště lyrické části podařeny: co to znamená pro překlad celý? Souhlasím s autorem, že překlad má především vyjádřit myšlénky co nejjasněji a nej-

přesněji slovy co nejvíce původní znění připomínajícími, stejnými hlavními obrazy a vedlejšími představami a také jsem již vyslovil názor, že netřeba se držet formy (na př. stejného počtu slabik ve verši a t. d.), když tím trpí věc; ale právě z toho hlediska formuloval jsem svůj úsudek o Vrchlického překladu.

Žádal bych tedy v zájmu budoucích dějin literatury zmíněné doplnění knihy autorovy; v tom doplnění chtěl bych se dočíst, do které míry a jak Čelakovský byl prodchnut duchem Goethovým; chtěl bych vůbec se dovědět, které idee a směry z Goethea se u nás přijímaly, chtěl bych mezi jiným zejména také čísti, kolik na Máchu Goethe působil a kolik Byron, čímž celkový poměr naší nové literatury k německé bude ustanoven — zkrátka a dobře, právě od prof. Krausa čekám to celkové vylíčení německého vlivu na naši literaturu a pak ovšem s radostí na něm přestanu žádat to „doplnění". *M.*

Dr. *Luboš Jeřábek*, **O společenském životě českém.** Kulturní studie. (Přednášková knihovna č. 1.) 1896.

Dr. *Albín Bráf*, **Kterak pokračuje myšlénka povinného pojišťování dělnického.** (Předn. knihovna č. 2.) 1896.

Nová knihovna vydávaná „Pražským klubem". Spisek p. Jeřábkův obírá se vážnou věcí vážně, ale malicherně a slabě. Je pravda, že není českého společenského života, je pravda, že život t. zv. společenský je příliš hospodský atd., ale tomu se nedá odpomoci vnějším napodobením francouzského (a německého) t. zv. života salonního. Úpadek staršího způsobu společenských styků byl přirozený a nutný; ale tím nebudiž řečeno, že by se nemělo přemýšlet o tom, jak styky společenské upravit. Že by náš student nebo mladý umělec z toho měl prospěch, navštěvuje-li salóny, dýchánky atd. bohatých sice ale nevzdělaných a šosáckých rodin patricijských, dnes tvrdit nebude nikdo, kdo poměry společenské posuzuje s hlediska jen trochu povýšeného. Starý salón a co s ním souvisí, u nás nemá smyslu a buďme rádi, že ho nemá. Starý régime francouzský salónem nebyl zachráněn a podobně ani společnost pražská, po výtce staročeská, nebyla zachráněna svým napodobováním starošlechtických bálů atd. Kroužky lidí vzdělaných, skutečně jemných a oddaných zájmům všeobecnějším, naleznou si snadno místo a formy pro obcování ušlechtilé.

Prof. *Bráf* dává stručný přehled, jak v různých zemích pojišťování dělnictva v případech 1. nezpůsobilosti k výdělku a 2. prázdně se vyvinulo od let asi 40tých. *S.*

F. J. Studnička, **Až na konec světa.** Hvězdářské hovory zábavné. 1895. Za 1 zl. 50 kr.

F. J. Studnička, **Kosmické rozhledy.** 1896.

Oba spisky jsou pokračováním, na mnoze novým vydáním starších populárních prací po způsobu Verneovském; četné illustrace a tabelly zvyšují jejich užitečnost. *Sp.*

Dr. *Frant. Rauscher*, **Slovo o krisi rolnické.** Holešov. 1896. Za 30 kr.

Knížka rozpadá se v následující kapitoly: Daň pozemková. — Mzda dělnická. — Zahraničná soutěž. — O loupeživé spekulaci. — Rozdrobenost půdy. — Zadluženost půdy.

Velmi pěkný a jasně psaný spisek. Autor má hlavně Moravu na zřeteli. Krise agrární nezpůsobila daň pozemková, třeba je poměrně vysoká, ani stoupající mzda dělnická, ani domnělá světová nadvýroba, ani konečně rozdrobení půdy, nýbrž především zahraniční konkurence a nemravná differenční hra na obilních bursách a k tomu pak přistupuje řada soupříčin, jako neobmezená dělitelnost půdy (autor je pro dělitelnost obmezenou), kartely protirolnické, najmě cukrovarnické atd. Proti všem těmto zlům má stát a rolnictvo samo postupovat koncentrickým úsilím, totiž odčiňováním všech příčin; tedy země rakouské mají být chráněny proti konkurenci (Uherska!), bursovní loupežnictví budiž potlačeno, řád exekuční budiž upraven, zadlužitelnost rolníkovy půdy buď obmezena atd. Autor se svého stanoviska kriticky probírá některé novější názory (Schäfflovy a j.) a odmítá. — Čistý výnos spisku věnován fondu na zřízení zimní hospodářské školy rolnické v Holešově. *V. R.*

Rudolf Vrba, **Otázka zemědělská.** Úvahy O zachování stavu rolnického. 1896. Za 1 zl. 20 kr.

Autor je znám svými spisy psanými se stanoviska klerikálního. Nemůžeme říci katolického, proto že příliš hoví výbojnému politickému směru „Vlasti" a „Čecha" a listům těm o pravdu, mravnost a zbožnost neběží. Také v knize p. Vrby je mnoho nepravd v posuzování našich veřejných a kulturních poměrů, nekriticky přejatých z uvedených pramenů.

„Otázka zemědělská" podává názory spisovatelovy uveřejněné v „Zachování stavu rolnického" a v jiných jeho spisech (zejména o „Povaze moderního kapitálu"). Uvádí mnohé příčiny zemědělské krise správně. Těžiště spisu však leží v tom, že zemědělskou krisi pojímá jako jeden ze symptomů obecného úpadku nejen hospodářského ale mravního a všekulturního, způsobeného protináboženským liberalismem ekonomickým a filosofickým. Studovat takto ojedinělý jev sociální v celkovém vývoji je správné a správné je, přihlížet při tom k základům myšlénkovým; v té příčině p. Vrba je učelivým žákem Janssena. Vedle Janssena ve knize je patrný vliv Meyerových prací a vůbec se může říci, že autor pilně studuje svůj předmět; za pilnost mu ovšem nepřičítáme studium feuilletonů „Čecha", podle nichž pak hází slovy o „klucích" atp. Méně zelotismu a více křesťanství! Spis končí požadavky německých sedláků, pronesených na loňském sjezdě v Ústí nad Labem. *V. R.*

Mapa okolí Pražského. Měřítko 1 : 60,000. Upravil Dr. *Jar. Vlach* a provedl zeměpisný ústav vojenský ve Vídni 1895. Vydali „Klub českých turistů" a obec Pražská. 1896.

Mapa podává území severně až za Kralupy, jižně až k Štěchovicím. Úplnost je značná, provedení výborné a hodně názorné. *Fl.*

J. M. Knapp, **The Universities and the Social Problem.** Londýn 1895.

Bohatý a poučný obsah knihy, složené z různých zpráv a pozorování, učiněných hlavně v universitní kolonii (University Settlement) Oxford Houseu v Londýnské čtvrti Bethnal Green, dobře by se hodil do našich studentských listů. Zde jen stručně na knihu upozorňujeme. Vidíme z ní, jak blahodárně působí universitní intelligence na dělnictvo, ale na vzájem zase splácí dělnictvo bohatým poučením, jež samo na vzájem poskytuje (často nechtíc) intelligentům. Mezi jiným stojí za povšimnutí také fakt, že dělníci, stojící pod vlivem kolonií a jich různých klubů, mnohem později uzavírají sňatky, než dělníci ostatní: prý mají kde trávit večery a prázdeň vůbec a mají také zábavu. Také je zajímavo čísti, že lid více si přeje vzdělání všeobecné a filosofické, než specialní a praktické. Vůbec doporučujeme knihu těm, kdo u nás o sociální úkol universit se starají. *F.*

Die heilige Schrift des alten Testaments, in Verbindung mit Proff. Baethgen, Guthe, Kamphausen u. s. w. übersetzt und herausg. von Prof. *E. Kautzsch*, 1894. Za 16 M.

Znamenité a veledůležité dílo, vydávané léta po sešitech, je zakončeno. Zde máme překlad St. Z. podle pokročilých vědomostí jazykových a historických; ovšem, je to překlad vědecký, žádné přebásnění, jak to čtenáře snad zabolí, zejmena při knihách básnických. Referent je laik a nezná jazyků semitských, ale dovede posoudit, že překlad znamená veliký a důležitý pokrok nad texty posud užívané. (I nad náš bratrský.) Obšírné přílohy o kritice textu, přehled dějin židovského národa a jeho celé literatury, obzvláště St. Z. samého, mapka, přehledy archaeologické (míra, váha atp.), seznam jmenný zvyšují cenu díla. V úvodu (II.) jsou výtečné dějiny textu St. Zákona. *J. F.*

S. Frankfurter, **Graf Leo Thun-Hohenstein.** Biographische Skizze (Sonderabdruck aus der Allgemeinen Deutschen Biographie.) Leipzig. Duncker u. Humblot, 1895. 83 str. 1·60 mk.

Autor doplňuje tu, co 1893 napsal v slavnostním spise k vídeňskému sjezdu filologickému („Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz“). Máme tu úplnější a spravedlivé ocenění nepopřených zásluh Thunových o moderní reformu rakouského školství. Zajímavé je viděti, jak Thun, v otázce školské, hověl názorům velmi liberalním a zavedl organisaci podle návrhů Exnera a Bonitze (protestanta, jenž měl pro své vyznání obtíže na vídeňské universitě); v otázkách církevních Thun veden byl úzkoprsým konfessionalismem. Zračí se v tom posavadní polovičatost rakouského vývoje kulturního. *V.*

Friedr. Neubauer, **Volkswirthschaftliches im Geschichtsunterricht.** Halle, 1894. Za mk 1·60.

Havlíček přál si hned roku 1849, aby se ve všech školách vyučovalo otázkám politickým a aby školství hodně dbalo praktického poučení hospodářského. Je to požadavek nad jiné správný, ale posud se neplní.

Ale tak mocný je duch času, že přece jen rozráží nerozumné byrokratické hráze školské. V Německu v posledních letech vlády (císař sám) poznaly, že politické vzdělávání mládeže je nutné; klade se tam důraz na dějiny nové a historie se užívá k sesílení vlastenectví a monarchismu. Při tom mají také německé školy sloužiti proti socialní demokracii. Není pochybnosti, že tyto plány se nedaří, neboť ani němečtí paedagogové nemají vždy dost taktu a nezávislosti, aby žákům vštípili vlastenectví a loyalitu pravou a upřímnou. Než to je starost úřadů německých a jiných (na př. také našich v Čechách a v Rakousku vůbec), my zde upozorňujeme na spisek, napsaný gymnasijním professorem, v němž se Havlíčkův úkol v užších mezích řeší dost šťastně. Autor myslí, že národní hospodářství netřeba zavádět do školy střední jako nový předmět, ale že se mu má věnovat pozornost v předmětech všech a hlavně při vyučování historii; tu má se podle jeho paedagog. názorů, příležitostně, tedy bez soustavného probírání abstraktních osnov oekonomických, ukazovat na vznik a působení vidnějších hospodářských zjevů.

Tato zásada při nynější školské osnově referentovi se líbí, totiž nezavádět (zatím!) nového předmětu ale použit předmětu již povinného a opravit a doplnit jeho vyučování.

Co do věcného stanoviska autor opírá se na zastaralé názory Roscherovy. Jsou v knize také ty ony nesrovnalosti, neúplnosti atp., ale přes to všecko poslouží také našim paedagogickým kruhům k poučení a poskytne dost látky k přemýšlení. *V.*

The Sacred Books of the Old Testament. A Critical Edition of the Hebrew Text, Printed in Colors, with Notes, Prepared by Eminent Biblical Scholars of Europe and America, Under the Editorial Direction of *Paul Haupt*, Professor in the Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

Kritické vydání původního textu St. Zákona. Praktickost americká a anglická jeví se v tom, že různé prvky textové tisknuty jsou na různobarevné ploše; tak tedy na jedné stránce vedle tisku černých liter na obvyklém papíře máme i čtvery barevné části, označující texty rozdílné. Litery jsou všude stejně černé a stejně čitelné, jen papír je různě pobarven. Přídavky redaktorů (starých) barevnou čarou podškrtnuty. Na díle pracují američtí, angličtí a němečtí znalci. Dílo vychází po částech a je poměrně laciné; na př. III. kniha Mojžíšova, leviticus, stojí 2·50 mk. *Sl.*

O. von Sperber, **Die sozialpolitischen Ideen Alexanders Herzens.** Lipsko, 1894.

G. Plechanow, **N. G. Tschernyschewsky.** Eine literarhistorische Studie. Stuttgart, 1894.

G. Plechanov, **Beiträge zur Geschichte des Materialismus** (Holbach — Helvetius — Marx), 1896.

Michail Bakunin's sozial-politischer Briefwechsel mit Alexander Iw. Herzen und Ogarjow. Mit biograph. Einleitung, Beilagen und Erläuterungen von *Mich. Dragomanow.* Deutsch von *B. Minzes* 1895, za mk 5.

Michel Bakounine, Oeuvers I. v Paříži 1895.

Spis Sperberův je poučný a dobrý. Právem Hercena vysoko cení — třeba bychom položili důraz více na schopnosti umělecké než filosofické. Hercen je znamenitý ruský spisovatel a hlava originelní.

Plechanov je příliš jednostranný marxista; s toho svého stanoviska posuzuje Černyševského a poměry jeho doby nedocela správně a objektivně. Neupírám autorovi pronikavosti a síly kritické; ve svém příspěvku k dějinám materialismu snaží se materialism t. zv. historický vyložit a jasně formulovat — s úspěchem dává metafysickým kategoriim Heglovým smysl sociologický. I tento spisek je jednostranný, tu i tam jsou literární omyly a chyby, ale autor je sympathický.

Bakunin jeví se nám ve spisech svých a dopisech dosti určitě: člověk, jenž o tom, co podniká, nikdy opravdově nepřemýšlel, člověk čistě negativní, žijící agitaci a agitací, filosofující mluvník, jehož „svrbí revoluční činnost“ (Hercen). Anarchista zrozený, ale nedovede svou náturu vtělit v určitou a důslednou soustavu; s domorostlou nenávistí proti carskému absolutismu v divné a divoké směsici spojuje se hegelství, Feuerbach a Proudhon. Ale je také slavjanofil. Roku 1848 byl na slovanském sjezdu, ale již se puntoval s vídeňskou, maďarskou a německou revoluční propagandou a tak se stal vůdcem a stratégem našich dětinských radikálů v revolučičce svatodušní. Roku 1849 se s ním Frič, Arnold a j. puntovali zase. Havlíček viděl již tehdy v něm jezovitství — jistě dopouštěl ještě později i krádež k dosažení revolučních prostředků. Marx zazlíval mu panslavism, vrhaje stín i na jeho charakter; neprávem. Bakunin byl prostě Rus a nenáviděl Němce ruské, kteří sloužili Mikuláši; Marx, více než později připouštěl, cítil německy, odmítaje slovanství. Stejně Lassale a ještě Liebknecht mluvili o Slovanech s velikým pohrdáním. Odsud se také prýští Marxův nespravedlivý úsudek o Bakuninovi, jenž ovšem také nenáviděl německé židy. Vlastně mu Němci a Židé splývali v jedno. Ale Bakunin byl člověk poctivý — nejasný, neucelený, dnes tak zítra onak, ale vždy poctivě oddaný své idei, vlastně svým pudům. Bylo by na čase, doplnit životopis Bakuninův jeho pražskou improvisací — o tom posavadní jeho biografové téměř ničeho nevědí.

Ve vydání pařížském jsou již jeho protitheologické spisy — náboženství splodilo stát a tudíž obrací se konec konců všecka revoluční nenávist proti náboženství. V tom Bakunin není jiný než ostatní anarchisté.

V knize Dragomanova poznáváme také nebožtíka Dragomanova samého a také tajemný Ogarev vyniká. Spis je pro poznání ruského t. zv. nihilismu a jeho vývoje velmi cenný. Vůbec upozorňujeme čtenáře své na německou knihovnu, pořádanou Th. Schiemannem: Bibliothek russischer Denkwürdigkeiten, vycházející u Cotty v Stuttgartě. Uvedené vydání Dragomanova tvoří 6. svazek. *F. S.*

V. Mücke, **Anti-Janssen.** 3. seš. 1895. za 0·60 mk.

Ve formě otevřených listů psaných Lvu XIII. pozoruhodná polemika proti zásadám Janssena, vlastně proti jesuitské mravouce *F.*

ZPRÁVY.

Úsilí o hudební vědu. Až dosud jen spekulativní aesthetika snažila se abstraktními pojmy konstruovati pojem hudby, vymezovati její vliv a odhadovati uměleckou její cenu. Běží však o to, postaviti i hudbu na vědečtější základ. Vídeňský „Zeit“ pojednává v 92. svém čísle o tom, jak by taková řádná hudební věda měla vyhlížeti. Předně bylo by prý nutno založit psychologii hudby. Úkol její záležel by v analysování tvůrčí práce hudebního skladatele a v pozorování požitků, jaké si odnáší posluchač. V obojím směru dobrou pomocnou službu konaly by hudební laboratoře, v nichž by se experimentálně probíralo učení o zvuku, pokud ho hudebník potřebuje. V takové laboratoři musily by být přístroje k vyluzování čistých tónů, k studiu konsonancí a dissonancí, k zkoušení akkordů atd. Tu by se také zkoušely dojmy sluchové a poznávaly chorobné překážky. Dalo by se pak zjistit, jak soudíme v normálním a abnormálním stavu o tónech, o intervallech a jakým omylům a klamům při této duševní práci podléháme. V laboratořích bylo by nutno užívat i t. zv. grafické methody, na př. zkoumat pomocí plathismografu, zvláštního to přístroje, jehož malý bodec, uváděn jsa lidskou tepnou v pohyb, podle různého tlukotu tepny vepisuje na otáčející se destičku různé křivky, jaký vliv má hudba na tlukot srdce. Známá neb neznámá hudba, energické a melancholické tóny, oblíbené a neoblíbené melodie mají různý vliv na tlukot tepny, t. j. na destičce ukazují se vždy jiné specifické křivky. Tak dá se řešiti otázka o vlivu hudby na cirkulaci krve a s tím souvisící svět myšlenek a citů. Mosso v Turině konal pokusy v naznačeném směru tím způsobem, že posadil člověka na velmi citlivou váhu a zjistil podle sklánějící se hlavy příliv krve k mozku. Binet a Curtier v Paříži konali také grafické pokusy. Zhotovili přístroj, který zapisoval údery na klavír, takže se dala zjistit síla, forma i trvání úderu. Křivka, zaznamenaná přístrojem, ukazovala chyby a nepravidelnosti hry, kterých pouhým uchem postihnouti bylo nemožno. Srovnání křivek, dobrého a špatného trilku bylo velmi poučné. Také nestejnost úderu různých prstů, crescenda a decrescenda, ukazující se nestejnost not v počínajícím rychlejším tempu, zaznamenával přístroj s velikou přesností. Avšak i mimo laboratoř může hudební psychologie plnit vytčené úkoly. Na př. běží o studium hudby jako výrazu vnitřních citů, o zjištění jejího poměru k řeči a pod. Je známo, že vady výslovnosti nebývají na překážku řádnému

zpívání textu. Neméně důležito jest studium hudební paměti a její působnosti v normálním a abnormálním stavu.

Druhým ze základních požadavků hudební vědy je důkladná hudební ethnografie, jíž se rozumí rozšíření dosavadní historie hudby. Historie nesmí počínat u Řeků a Římanů, nýbrž musí jíti dále až k počátkům kultury. Pak historie hudby sama sebou přestane být pouhou chronologickou historií komponistů, pak se stane opravdovou částí kulturních dějin. V mnohých monografiích prý se již na to poukazovalo. Tak na př. harmonie byla až do nedávna pokládána za vynález novověku — a zatím ethnografie ukazuje, že byla známa již přírodním národům a to v prvotních dobách. Také se ukázalo, že harmonický cit, ať již více či méně vyvinutý, je u všech národů týž. Z toho vyplývá pak jednota všeho tónového umění. Ethnologie také učí, jaký sociální význam měla hudba v prvotních dobách, osvětluje poměr hudby k textu, počátky pantomimy, dramatu, opery.

K těmto dvěma oborům vědy hudební, psychologii totiž a ethnologii, musí se konečně družiti aesthetika, jejímž úkolem bude, výsledky specielních bádání spracovati v jeden veliký celek a udat řídící ideje — tedy jakási filosofie hudby.

Národohospodářský ruch na Moravě komentuje se nejvíce v sekretariátu lidové strany, který pro ohrožená města prostředkuje české živnostníky a naopak. Na všech stranách Moravy propaguje se nyní heslo „Svůj k svému". Bohužel je mnoho hrabivých živnostníků českých, kteří heslem tím chtějí rychle zbohatnout a počínají si tak nereelně a nesolidně, že odběratelstvo, jež nemá dosud disciplinované pevnosti, jde zpět k židovi a Němci, kde dostane týž tovar téže jakosti a mnohem laciněji. (Obzor národohospodářský.)

Smetanova Prodaná nevěsta má být, jak známo z denních listů, provedena v Paříži. Kněžna Metternichová se alespoň vřele o to zasazuje. Při té příležitosti vídeňská nová Presse přinesla feuilleton, z něhož vyjímáme: „Čtyři léta jsou tomu, co Smetanova „Prodaná nevěsta" v divadelní výstavě v Prateru byla provedena. Byl to veliký, náhlý, překvapující úspěch, jenž přehlušil všechen odpor. Za kulisami se tomu říká: bombový úspěch. Přes noc vyvstal tu mistr, jehož jméno den před tím kolovalo jen v úzkém kruhu jeho spolurodáků. Neočekávaně slyšeli jsme tu něco nového a jak staré bylo toto nové! Jen zkoumejme laskavě data tohoto zdánlivě novorozeného díla. Prodaná nevěsta byla r. 1866 dávána v Praze poprvé, r. 1882 po sté, příští zimu bude provozována nejspíš ve vídeňské opeře, tedy 30 plných let potřebovala, aby nalezla cestu ze skrovného místa, kde stála její kolébka, až na císařské dvorní jeviště. A přec byla tato opera, právě tak jako dnes, hned od samého počátku mistrovským dílem, jenže patrně nikdo to nevěděl — nikdo alespoň mimo okruh její vlasti, ani divadelní ředitelé, ani kritika, ani publikum, ani kněžna Metternichová. Až náhoda, že kněžně jednoho dne proletla hlavou myšlenka divadelní výstavy, zavdala podnět k odkrytí Smetany — náhoda, vždy jen náhoda. A kdyby" dodává vídeňský list, „vídenská divadelní výstava neměla nijakého jiného výsledku, již

ten jediný úspěch povznáší ji do nebe. Odkrýt genia, to něco znamená — to znamená vůbec všecko.“

Volání po trvalém míru. Protiválečné evropské hnutí dalo se ještě před krátkou dobou zcela dobře stopovat. Bylo v zárodcích. Obmezovalo se na několik sjezdů v Paříži, Londýně, Brusellu, v Ženevě, tak na př. r. 1849 pod předsednictvím Victora Huga odbýval se v Paříži známý kongress pro mezinárodní mír. Avšak v poslední době hnutí proti válce značně se rozšířilo a není dnes státu v Evropě, kde by nemělo své přívržence. Dnes existují četné spolky, jež si vytkly za cíl propagovat myšlénku mezinárodního trvalého míru a urovnávání mezinárodních sporů cestou smírčích soudů. A pak tisk koná výdatnou službu! Spolky mají své revue a denní listy, jimiž šíří své ideje do širších a širších kruhů. U nás známá je berlínská revue baronky Suttnerové „Die Waffen nieder!“ Táž vydala román stejného názvu. Byl přeložen i do češtiny. Středem všeho hnutí je mezinárodní kancelář ve Švýcarsku, mající za úkol zaznamenávat každý zjev, spadající v proud protiválečného hnutí, sbírati všechny publikace, objasňovati temné otázky a upravovati i udržovati styk mezi jednotlivými spolky míru.

Pro vzdělání lidu! Dne 1. července městské zastupitelstvo čáslavské přetřásalo potřebu obecní knihovny pro lid. Městský radní, dr. Zimmer, činil návrh, městskou radou dřív už přijatý, aby se na zařízení obecní knihovny věnoval pro začátek obnos 50 zl. Ev. farář p. Kozák podporoval tento návrh a při tom se zmínil o podobných knihovnách v Anglicku, z nichž jednu sám byl osobně poznal. Pravil, že věc tato jest dalekého dosahu a zasluhuje opravdového uvážení, poněvadž, pokud mu známo, podobné knihovny v Čechách ještě není. Vytknul následující vůdčí myšlénky: 1. Knihovna budiž každému, i nejchudšímu, bezplatně přístupna. 2. Nebudiž ve spojení s žádnou restaurací, a domácím řádem budiž naprosto v ní zamezeno kouřiti, pivo píti, karty hráti. 3. Při zakupování knih budiž brán slušný zřetel na knihy a časopisy odborné a z krásné literatury na vše, co má opravdovou cenu. Dojde-li k uskutečnění této myšlénky ve větších rozměrech, budiž ustanoven zvláštní zřízenec neb úřadník, aby knihovna byla otevřena po celý den. Na to pan dr. Zimmer prohlásil, že tato myšlénka směřuje dále, a že 50 zl. ani na začátek pro tento podnik nestačí. Vrchní ředitel cukrovaru, p. Lustig, pravil, že věc i jemu se líbí, že si však přeje, dojde-li k uskutečnění, aby z knihovny bylo předem vylučováno vše, co by mohlo rozněcovati třenice náboženské neb sociální. Okresní tajemník, pan Legelli, navrhnul, aby zvolen byl odbor pětičlenný, který by podrobnosti tohoto podniku spolu s městskou radou uvážil, a aby o této věci ve příští schůzi bylo jednáno. Na to referent dr. Zimmer vyslovil s tímto návrhem souhlas, vzal zpět návrh městské rady na poskytnutí 50 zl. tomuto účelu, poněvadž má za to, že bude lze na tento lidumilný účel poskytnouti více. (*Čas.*)

Práce žen. Monatsschrift für Christliche Social-Reform, z něhož jsme předešle podali výtah článku o práci žen ve Vídni, pokračuje ve svých zprávách, tentokráte o práci ženské doma konané. Práce

doma vykonávaná pro závody, je ve Vídni ohromně rozšířena a dá se těžko kontrolovati. Dcery a ženy vyšších i prostředních úředníků státních vyšívají potajmu pro velkozávody, dcery a ženy nižších úředníků veřejně šijí kravaty, šaty, prádlo pro rozmnožení příjmů. Množství žen živí se však výhradně touto prací a těch týkala se enqueta. Týdenní jich výdělek kolísá průměrem mezi 2 zl. 50 kr. až 5 zl., jen málokdy výjimečně stoupá. Této domácí práci oddávají se většinou bývalé služky, pracovnice v továrnách, jež těžká práce již vysílila neb ženy, vdovy atd., které doma opatrovati musí malé děti, nemocného muže, atd. Mnozí továrníci dávají raději dělnicím práci domů, poněvadž platí jim za ni méně. Za důvod si k tomu vynalezli, že práce domácí skytá pracovnici větší výhody, poněvadž nepodlehá dozoru, může starati se o rodinu a p. Většina domácích pracovnic nedostává práci přímo ze závodu, nýbrž „prostředníkem". Velkozávody nechtí se totiž párati s vydáváním materialu po kouskách jednotlivcům a nechtí též riskovati možnou ztrátu neb zpronevěření materialu; proto dodávají ho prostředníku, vyplatí mu úhrnem obnosy ujednané za kus a on přejímá risiko. U krejčovství je to obyčejně krejčovský mistr. U prádla ženy řemeslníků, kupců atd. Tito prostředníci pak sami najímají pracovnice, platí jim, jak uznají za dobré a vydělávají na differenci mzdy zaplacené závodem a vyplacené jimi dělnicím. *) Mnozí prostředníci dávají též pracovati ve svém bytě a to způsobem vskutku originelním. Přijímají mladá děvčata „do učení", nebo „do služby", dají jim stravu a byt, nedají jim žádnou neb téměř žádnou mzdu a hledí z nich vymačkati práci co nejúsilovnější. A vskutku, daří se jim to ještě u větší míře než v továrnách neb velkozávodech. Pracuje se ve svátek i všední den bez rozdílu, pracuje se od rána do noci, že nezbývá ani času na mytí, na čistění, větrání místností, na obstojnou jen přípravu jídla, v němž maso pravidelně schází. Jednat může prostředník se svými dělnicemi jak chce, ohlásit kolik chce, dozoru není. Ohlášeno jich je na př. jen u výrobců prádla 3000 a přece odhaduje se jich počet na 10.000. Množství tedy jich vůbec ani nenáleží k nemocenské pokladně. Počet prostředníků stoupá stále, každá trochu zručnější šička hledí stát se samostatnou, vezme 6 až 8 děvčat „do učení" a „prostředkuje" práci. Prostředníci, již zaměstnáním svým právě úplně odvisí od svého velkozávodu, užívají po výtce práce ženské, jednak poněvadž je lacinější, po druhé, že žena je poddajnější k vyssávání až do vysílení. Samostatní mistři, zvlášť v oděvnictví, velmi často klesají na prostředníky, a čím víc klesají, tím úsilněji hledí využitkovati své pracovní síly. Pracovati v saisoně v neděle a svátky do 11 až 1 hodiny v noci patří u nich k dennímu pořádku atd.

Ženské hnutí v Německu. Ženy německé o občanská práva žen bojující, tak zv. Frauenrechtlerinnen, soustředěny jsou v „Jednotě německých ženských spolků", která 25. května druhé již valné shromáždění

*) Bylo by vskutku velice záslužno, provést podobnou enquetu i u nás. Nejsou-li zde hroznější poměry, tedy aspoň nezadají vídeňským. Znám na př. „prostředníka", který nakoupil houf šicích strojů, pomocí svého příbuzného rozpůjčil je v jistém báňském městě ženám horníků, prostředkuje jim obšívání rukavic pro jistý zdejší velkozávod a při tom prý ještě neslušně vydělává Je těžko nalézti slov pro tohle tovární, hromadné a pozvolné ničení lidských existencí.

konala v Kasselu v zastoupení 75 ženských spolků o více než 50.000 členech. Čeho jednota dosud dosáhla? O tom praví výroční zpráva: Petice jednoty o ustanovení ženských továrních inspektorů, rozšířená ve 12.000 exemplářích, ohlasu nalezla ve spolkových státech, Hessensku a Hamburku, a petice proti návrhu nového občanského zákonníka docílila v komisi sněmovní aspoň malých ústupků v právu rodinném. Jednota dělí se ve dvě skupiny, jedna z nich sleduje cíle praktické, druhá zabývá se propagandou k uskutečnění nových časových idejí. K tomu cíli založeny 4 spolky pro propagandu, 18 odborných spolků, 3 vychovávací spolky, 15 spolků k podporování výdělkové činnosti, 13 podpůrných spolků, 6 vzdělávacích spolků, 2 spolky dělnic, 3 spolky philanthropické, spolky ku právní ochraně žen a jiné. Činnost spolku ku pěstování střídmosti byla (dle zprávy) také utěšena, a činnost k odstranění řemeslné prostituce, nedaly-li se výsledky její přímo zjistiti, měla alespoň ten výsledek, že pozornost nejen příslušných kruhů ale i ženského světa, jenž dosud z ohledů „slušnosti" před otázkou tou oči zavíral, obrácena k této rakovině společnosti. Spolky ku právní ochraně žen jednotou založené, sledovaly účel praktický: poskytovati bezplatně rady a pomoci ženám a dítkám všech stavů v právních případech jakéhokoliv druhu. První spolek toho druhu založen r. 1893 v Drážďanech. Jednota má ale také účel další; objasniti ženskému světu pravidelnými přednáškami a rozpravami, jak postavení jeho před zákony tak i sociální postavení jeho; přednášky na sjezdu jednaly na př. „o stávkovém hnutı v odboru konfekcionářském se zřetelem na domácí průmysl a ženský tovární dozor", o „důležitosti ženských spolků ku právní ochraně žen" a o „vzdělání žen". (*Česká Stráž.*)

Založení Boerských států v jižní Africe.*) K známému lupičskému vpádu Dr. Jamensona do států Boerských podává hrabě Pfeil v Deutsche Rundschau (XXII. 6.) zajímavé historické glossy: R. 1602 zaujala hollandská východoindická společnost mys dobré naděje. Teprv po devadesáti letech postarala se o organisaci a správu kolonie. V století následujícím vzrůstala obec zvolna, rozmnožena jsouc značným počtem Hugenottů, kteří ssebou přivezli a zavedli pak rýnskou révu. Jiných přistěhovalců různých národností bylo dosti, slili se však brzy s původními Batavci v jeden celek, až na malé výjimky, zvlášť Francouzů rodin vznešenějších. V r. 1795 dobyla Capu Anglie a její vláda zavdala příčinu značnému počtu hollandských kolonistů, Boerů, že vytáhli r. 1837 dobyt si nové půdy na černých kmenech a divoké zvěři v pustinách. Ve sporu mezi Anglií a Boery často tito bývají viněni, že podporovali otroctví atd. Autor přiznává však po delší úvaze jim za právo a zdá se oprávněně. Vlada anglická, ač z počátku sama sprostředkovala prodej otroků, učinila je svobodnými takovým způsobem, je ožebračila téměř, na jedné straně, statkáře a na druhé nestarala se o spousty propuštěnců, kteří z nouze pak v zástupech ohrožovali veřejnou bezpečnost. Je charakteristické pro

*) Dějiny podrobnější viz: J. Nixon: The complete Story of the Transvaal. London 1885. — G. Mc Call Theal: History of South Africa 1854—1872. London 1889. Spory poslední: J. Martineau The Transvaal Trouble, London 1896.

Boery, že mnozí otroci zůstali ve službách svých pánů a vytáhli s nimi též ze země. Brzy po exodu, bylo Boerům sváděti hrozné boje s černými kmeny Matabelů a jen vzájemná nenávist černých náčelníků pomohla jim, že vyšli z boje vítězně, avšak s velikými ztrátami na majetku. Země, které se zmocnili, měla téměř rozlohu Francie. Jich statečnost a úspěch získala jim v Capu mnoho následníků, tak že brzy shromáždilo se na 1000 vozů v jich svobodném Oranžském státě. Odtud hodlali se pro větší bezpečnost přestěhovati do Natalu o který vyjednávali s náčelníkem Dingaanem. On sice podepsal jim odstupní listinu, dal však celé poselstvo pobiti (v roce 1838). Ohromné zástupy černochů vrhly se pak na boerská ležení. Některá byla v strašlivých bojích zničena, celek však přece se uchránil. Zemi Natalskou osadili, Dingaana zničili pomocí jeho vlastních přeběhlíků a domácích odpůrců a následující král stal se jich vasalem. Prvním úkolem nového státu bylo politické zřízení, volba representativního sboru a upravení státních příjmů daněmi. S Boery spojilo se též několik Angličanů, kteří žili v Natalské zemi od r. 1829.

Anglie pohlížela nevraživě na nový stát. Capská vláda vydala zákon dle něhož vystěhovalci i za hranicemi podléhají trestnímu zákonu angickému poslala jim do jedného jich přístavu regiment vojáků, konfiskovala zásoby a prohlásila Boery za dosud podrobené Anglii. Boerové však sel opřeli tomu a nabízeli jen smlouvu jako politicky neodvislá obec s právy britických podaných. Anglie trvala na svém; v boji však vojsko anglické podlehlo a uchýlilo se zpět do opevněného již přístavu. Zatím co Boerové vyřizovali četné spory domácí, opevňovali se Angličané lépe, smlouvali se s domorodci atd. Při tom nechali Boery na pokoji, ti však rozhádali se do té míry, že část Boerů, trvající na své neodvislosti, odstěhovala se zpět do původního osídlení, Natal v r. 1844 se zbylými prohlášen za majetek anglický a podřízen Capské vládě. Tím zmařena snaha Boerů po svobodném státě samostatném. Částečně nenasytná hladovost Anglie, částečně jich vlastní nejednotnost zavinily tento zmar. Boerové však dosud aspoň zemi mezi řekou Oranží a Vaalem pokládali za svou. Ale i tu odhodlala se anektovati Anglie. General Smith vyjednával s oněmi, kteří odešli z Natalu, bezvýsledně však; v boji nastalém zvítězili pak Angličané. Boerové trpěli Anglickou vládu, ale přenechali jí také starost o všechno. Anglie podnikla naprosto nezdařenou výpravu proti Bassutům sídlícím v anektovaném území, nezdarem tím zmařila i veškeren svůj vliv, Boerové pak se nabídli spory s domorodci sami ukliditi, když budou směti tvořit samostatnou politickou obec. R. 1852 učiněna smlouva, v níž kraj severně od Vaalu uznán nezávislým a později ještě jiná teritoria. Tím po šestnácti letech dosáhli Boerové konečně svého cíle. Zůstali samostatni, zničili moc černošských tyranů, založili 3 státy, z nichž dva, Transvaal a svobodný stát oranžský (jeden téměř jako Francie, druhý jako Skotsko) byly jejich. Že se však Anglie starých svých choutek nevzdala, svědčí právě události poslední.

Plavba elektřinou. První pokusy, užiti elektřiny za hnací sílu lodí, jsou značně staré. Byl to Jakobi, jenž r. 1838 v Petrohradě první zkoušky toho druhu prováděl. Alc on, jakož i všichni jeho následníci

setkali se s úplným nezdarem, poněvadž galvanický proud, buzený v mokrých článcích, byl příliš drahým zdrojem síly a nemohl nijak s parou soutěžiti. Na elektrické výstavě ve Vídni r. 1883 pojížděla v Dunajském průplavu lodice, která poháněna byla galvanickým proudem pomocí akkumulatorů. Avšak i tento pokus byl spíše zajímavým vědeckým pokusem, nežli praktickým podnikem. Také později, kdykoli se akkumulatorů k pohonu lodí užilo, nestalo se to za účelem obchodním neb dopravním, nýbrž pro zábavu a z přepychu. Teprve r. 1894 zavedena byla pravidelná plavba elektrickými lodicemi a to v Bergenu, jednom z nejsevernějších měst evropských v Norsku. Jestiť přístav onoho města hlubokým fjordem, do pevniny daleko zabíhajícím; a přes tento fjord prostředkovaly velmi čilou tamní dopravu osob veslové lodice přívozní, kteréž ani rychlostí, ani bezpečností již dávno nevyhovovaly rychle vzrůstající potřebě. Když pak nastala již neodkladná nutnost, nahraditi starodávné nedostatečné přívozy novým a lepším dopravním prostředkem, utvořila se zvláštní podnikatelstva pro elektrickou plavbu. Pro začátek zřízeno osm lodic, ústřední stanice elektrická a přístav. Lodi zařízeny jsou pro 18 osob. Aby pak se nemusely obraceti, stavěny jsou na obou koncích úplně stejně, takže se přída a záď ničím nerozeznává, obě majíce po vrtuli a po kormidlu. Motor umístěn je uprostřed na dně lodi a žene bezprostředně společný hřídel obou vrtulí. Průměrná rychlost jízdy jest asi 8 *km* za hodinu č. 2·25 *m* za vteřinu. Baterie akkumulatorů, která dodává potřebný proud, složena jest z 32 článků. Akkumulatory nabíjejí se v noci v ústřední stanici pomocí lokomobily a 30koňového stroje dynamo-elektrického.

Jiného způsobu je elektrická vléčná plavba, zavedená ve Francii na průplavu burgoňském. Je to vlečení podél řetězu, v průplavu ponořeném, jejž si vléčná loď na přídě zdvihá, po něm se ku předu souká a na zádi zase jej do vody pouští. Soukání toto vykonává se tu pomocí elektřiny, která se přivádí na loď svrchním vedením po drátech, nad kanálem napjatých. Vléčná loď jest nápadně malá, měříc 15 *m* délky, 3·2 *m* šířky a majíc při výšce 1·2 *m* toliko 45 *cm* ponoru. U přirovnání s dřívějšími vléčnými parníky osvědčuje se elektrické vlečení velmi dobře, neboť jest i rychlejší i lacinější.

Celkem dosud nezobecnělo užívání elektřiny při plavbě ani tou měrou, jako při dopravě na pevné zemi. Dosud až na malé výjimky omezeno je na sport a zábavu. (*Z říše vědy a práce.*)

Národnostní šovinism. Lvovská „La Correspondance polonaise“ oznamuje, že si německý velkostatkář v Pruském Slezsku pro letní práce objednal Číňany, aby nemusil mít Poláky.

Výroční zpráva soukromné střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze obsahuje pojednání o fotografování paprsky Röntgenovými napsané dr. Vl. Novákem, zprávy školní a spolkové. Ředitelství školy po odstoupení prof. F. X. Prusíka ujal se školní rada Jiljí V. Jahn. Sbor učitelský složen byl z 8 professorů vyučujících předmětům obligatním a z 2, vyučujících němčině. Žaček bylo na konci školního

roku 49. Těch bylo katoliček 47, 1 evangelicko-reformovaného, 1 židovského vyznání. Mateřský jazyk jest vesměs český. Rodiště žaček, mimo čtyř, z Moravy, Dolních Rakous, Uher a Ruska, jsou Čechy. Vysvědčení obdrželo 44 žaček: (pro nemoc nezkoušeno 5) z těch obdrželo vysvědčení tř. I. s vyznamenáním 14, vys. tř. I. 23 žaček, vys. tř. II. jedna a vysvědčení tř. III. 1 žačka. Opravná zkouška povolena 5 žačkám. Koncem tohoto roku 4 žačky, které chtějí oddati se lékárnictví, konaly na akademickém gymnasiu z učiva, které se v VI. nižších třídách gymnasialních probírá, zkoušku, při níž 3 obstály. Na témže ústavě konány maturitní zkoušky 2 žaček reprobovaných a 1 žačky minulého roku k maturitě se nepřihlásivší. Při zkouškách těchto obstály všechny.

Školní rok 1896—97 počne v pátek dne 18. září slavným Veni sancte o 9. hodině. Zápis žaček koná se dne 16. a 17. září od 8 až 12. hodin.

Čeští vysloužilci. Ve „Vysloužilci“ 20. července čteme, k úsudku dr. Jakubce, pronesenému v „Naši Době“ (č. 7., str. 593) upozornění, že prý s veteránskými spolky českými se strany vlády zachází se „velice přísně“. Dr. Jakubec soudil, že spolky ty požívají přízně vyšších kruhů i vlády.

Protest umělců proti spisovatelům. Více akad. malířů ohradilo se zaslánem v „Nár. List.“ 23. července proti zlehčování stavu umělecko-výtvarného různými zprávami, psanými o „malířích“ pro zábavu obecenstva. K tomu připojilo se 28. července několik akadem. malířů, trávících v studijní kolonii venkovské; vyjímáme z toho pro své čtenáře následující

„Nejen lokálky, ale bohužel i knihy delikátního obsahu nazývající se ‚malířskými‘ historkami, ano i divadelní kusy nepřispívají k utvrzení a povznesení správnějších názorů širší společnosti o stavu a způsobu uměleckém.

Malířství není u nás bohužel tak všeobecně rozšířeno, aby nebylo třeba klestiti mu cestu a upravovati sympatie ve všech kruzích. Výkonné umělce hlubších povah lze slýchati stěžovati si u nás na ponižující, nedůstojné nazírání na malíře, oproti lepším poměrům v cizině. Neupíráme, že byla doba, kdy mnozí mladí lidé, buď z nedostatku prostředků, společenských styků neb z lehkomyslnosti i časového rozmaru napodobili pařížský život bohémů, libovali si v nevázanostech a mnohdy bez samorostlého vtipu čerpali ze spisů Murgerových. Dnes, kdy česká společnost ve svých řadách čítá umělce, muže celé, ducha i společenských způsobů dbalých, netřeba, aby širším vrstvám ukazovány byly jednostranné drsné jen postavy umělců, přibarvené osobním a lokálním světlem. Jest intimním, ale nikoliv realisticky a moderně umělecky nutným předváděti obecenstvu akademické malíře, kollegy spisovatelů, jako společnost povrchní. Proč nepíší naši spisovatelé též o salonních stycích malířů-portrétistů v lepších rodinách, o pobytu krajinářů na letních sídlech a jejich krásných studijních cestách a životu umělců a jich rodin v cizině?

Či neznají naši spisovatelé z vlastních názorů takový a podobný život malířů? — Ovšem pravda, mnozí umělci se uzavírají a obyčejně ti praví. Látky čerpané z dob akademických aneb z vypravování v kroužku

přátel z kavárny nedostačují k vylíčení uměleckého života ani v Praze, tím méně by uspokojily cizinu, kde malířství a život umělecký jest ustálenější a povznešenější nad všednost.

Čeští výtvarníci mohou proto sebevědomě právem požadovati, aby důstojnější představy a společensky urovnalejší poměry malířů uváděny byly všude k platnosti. Nejsou-li všecky vrstvy umělecké stejně zralé, tož zajisté většina se nesmí ztotožňovati s proletariátem malířů dobrodruhů." —

Ethicko-sociální kursy v Curychu konati se budou od 25. srpna do 5. září; přednášky jsou každému přístupny, platí se honoráře za hodinu 1 frank. Přednášky: Hoeffding z Gdánska: Eth. základy. — Staudinger z Wormsu: Sociální paedagogika. — Reich z Vídně: Lidové university. — Egidy z Berlína: O výchově. — Foerster z Berlína: Přírodní věda a správa životní. — Penzig: Mravní poučování nejmladších dětí. — Saitschik z Curychu: O reformě vyššího vyučování. — Tönnies z Kielu: Základové života sociálního. — Sombart z Vratislavě: Sociální hnutí XIX. věku. — Jastrov z Berlína: Sociální politika administrační. — Gschwind: O spolčování. — Maier z Curychu: Sociální vývoj peněžnictví, tržby, průmyslu a domácího hospodaření.

Počet akademického studentstva nad 2000 podle „Soz. Akademiker" II, 2 byl v zimním běhu 1894/5 (čítány tu všecky vysoké školy místní, v Praze na př. 2 university, 2 techniky a podána čísla zaokrouhlená) tento:

Berlín	12500	New York	3200
Paříž	11000	Bombay	3200
Vídeň	8400	Manchester	3000
Londýn	7500	Lipsko	3000
Madrid	6800	Edinburg	2900
Petrohrad	6300	Cambridge (Angl.) . .	2900
Neapolis	5500	Anu Arbor	2800
Kalkutta	5300	Kijir	2400
Budapest	5300	Filadelfie	2400
Praha	5200	New Haven	2400
Mnichov	5200	Minneapolis	2200
Moskva	4800	Bordeaux	2200
Madras	4200	Allahabad	2100
Řím	3400	Curych	2100
Atheny	3300	Glasgow	2100
Cambridge (Amer.) . .	3300	Lyon	2000
Oxford	3300		

V Praze musily by se připočítat Malířská akademie, některá škola odborná a tím by pak Praha posunuta byla před Budapešť.

Sibiřská dráha a její budoucnost.

O Sibiřské dráze mluvilo ba již i jednalo se na Rusi před 30 lety. Rozpomínám se na ty prvotní plány a naděje dost dobře, neboť musil jsem právě tenkrát dostat se do Tomska — kdo by si na dlouhé cestě z Orenburku do Tomska nepřál jet železnou drahou! Byla ťo moje prvá (služební) cesta na Sibiř a k tomu brzy po mém příchodu na Rus vůbec. A Sibiř byla mně tenkrát tím, čím posud bývá většině Evropejců — veliké vězení a mučidlo nevinných politických mučedníků. Moji kollegové (Němci a Poláci) naháněli mi také dost strachu. Jednoho z nich jako bych slyšel ještě dnes: kdesi na poslední telegrafické stanici až tam „u Kamčatky“ (anekdota odehrává se v době, kdy nebyl ještě telegraf elektrický, nýbrž znakový, na způsob větrníků) oběsil se jednou telegrafista: jak to viděl ze své hlídky druhý, oběsil se také a po něm třetí — — až poslední v Petrohradu, myslíce ve svém nelidském otroctví, že takto musejí „telegrafovat“ sami sebou. „To máte Rusko, to máte Sibiř!“ A pak následovaly a vystřídaly se historie o zbojnících-zločincích, uběhnuvších z dolů, historie o žravých medvědech a vlcích . . .

Nebudu popisovat, jak jsem na té své prvé cestě Sibiří se měl. Sibiř a její poměry jsou teď často popisovány, ovšem že popisy ty posud bývají příliš romantické a většinou nesprávné. Mohu však říci, že jsem ani na své prvé ani na pozdějších cestách svých sibiřskými krajinami nic zvláštního, alespoň nic romantického nezakusil. Nechci říci, že Sibiř není zvláštní a příliš svérázná. To poznal jsem hned poprvé a brzy. Asi třetí nebo čtvrtý den na sibiřském území nocovali jsme kolem rozloženého ohně a pod stanem; já totiž, dva společníci a vojenská družina pěti mužů, která nám k vůli jistotě a obsluze byla přidělena. Vojáci si počali vyprávět své historie a tu slyším, že jeden

přišel na Sibiř proto, že zabil bratra, druhý pro vloupení, třetí pro krádež u vojska . . . Trestem byli posláni na Sibiř, ale pro slušné chování po nějakém čase byli vřaděni do vojska a sloužili tedy jako rámě spravedlnosti a bezpečnosti. Bratrovrah — policistou! (U nás as policista odpovídá těm vojenským družinám sibiřským.)

Uvádím tuto zkušenost, proto že v ní vidím charakteristickou črtu Sibiře, totiž nedostatek obyvatelstva. V Sibiři příroda a prostor jsou pánem, ne člověk. Platí to o Rusku vůbec, ale o Sibiři zvláště. Zde člověk každý chtěj nechtěj je do jisté míry Robinsonem. A proto nezřídka uslyšíte od lidí, živších v Sibiři, že kraj tam je nejsvobodnější. A je to pravda potud, pokud totiž není lidí, aby nad vámi dohlíželi. Autokratism carský zaručuje vám tu úplnou svobodu, ale svobudu jaksi negativní — není totiž lidí dost, aby mohli sloužit za policii. A proto jste volni, nemůžete býti pod dozorem státním, neboť není lidí, není společnosti, leda v některých málo centrech obchodních a vojensko-káznických. Ale i v těch sibiřských káznicích a vězeních cítit tu svobodu, vyplývající z nedostatku obyvatelstva. Povím o tom několik slov, pokud by to účelům mého článku mohlo prospět.

Četli jste zajisté Kennanovy popisy sibiřských vězení a trestnic. Nuže vězenství a trestnictví není moje speciálnost, ale tolik jsem viděl a zkusil, abych popisy Kennanovy s dobrým svědomím mohl prohlásit za přehnané a nesprávné. Zde se tomu, co Kennan napsal, smáli. Slyšel jsem od lidí, kteří ho viděli a poznali, že se na Rus přihnal v lakovaných střevících — to ovšem mu Sibiř musila být hrozná! Kennan je žurnalistický reportér a podle toho také jeho zprávy o Sibiři dopadly. Sibiřská vězení jsou jistě hrozná, ale myslím, že Nová Kaledonie francouzská je hroznější! Po některých stránkách jsou hroznější vězení ruská, po některých jsou hroznější vězení evropská, také anglická a americká. V celku sibiřská jsou snesitelnější. Alespoň to říkají specialisté cizinci. Proti Kennanovi přece vystoupil anglický cestovatel de Windt a napsal knihu o Sibiři, jak je (Siberia as it is, Londýn 1892.) A před Windtem přece již známý Landsdell (Through Siberia, Londýn 1882) vydal svědectví, že vězení sibiřská nejsou horší než evropská. Landsdell předce napsal, že vězení v Tobolsku je lepší než nejlepší vězení ve — Vídni. Vězení sibiřské je jistě „mrtvým domem“, ale „mrtvým domem“ jsou neméně jistě i vězení jinde. Avšak i z líčení Dostojevského čtenář může si vybrat tolik, že si-

biřský život není nejhorší, o tom ani nemluvíc, že i v Sibiři od 50 let učiněny pokroky v každém oboru. Pokroky ty nedají se ovšem srovnat s pokroky, jež učiněny v Americe, neboť musíme mít na paměti, že v Sibiři není lidí a to vykládá mnoho, ne-li všecko. Není proto také lidí, kteří by ve vězeních dovedli řádit tak, jak se tu i tam v románech o tom píše.

*

Opakuji tedy ještě jednou: v Sibiři není lidí. Sibiř, rozumíme-li jmenem tím, všecko asijské území ruské (nepočítáme k tomu oblastí Zakavkazských a Turkestanských), je 2½krát větší než samo Rusko evropské, 25krát větší než Německo atd. Celkem má 250.000□ mil. A na tomto ohromném prostranství nežije více než-li 6½ mill. lidí!

Arci že nemůže být zalidněno toto prostranství všecko. Severní okrajiny nebudou snad zalidněny nikdy. V té příčině je značný rozdíl mezi jednotlivými oblastmi. V gubernii Tobolské a Tomské čítá se teď (Srv. Сибирь и великая сибирская дорога. Изд. департамента торговли и мануфактуръ министерства финансовь. 1893.) obdělané půdy 8.500□ mil, 11.000□ m. je lesa a půdy posud málo obdělané, 7000□ m. je území arktického; v Jenisejsku a Irkutsku obděláno 10.500□ m., lesa s kulturou sem a tam je 27.000, arktického území 24.000□ m. V Irkutsku připadá na půdu lesnatou a málo obdělanou 38.600□ m., na území arktické 32.000□ m. V Transbajkálsku tyto dvě kategorie (půda obdělávatelná a neobdělávatelná) čítají: 7000—4000□ m; v Amursku: 9000—2000; v Ussurijském kraji: 4000—3000; v Stepi Kirgizské: 24.000—1000 (step sama 18.000, pohoří 7000 a z toho 1000 dá se obdělávati.)

Souhrnem se dnes zemědělství provozuje na 21.000□ m., tedy na prostranství zabírajícím něco přes 8% všeho území.

Obyvatelstvo je ruské a domácí. V Tobolsku a Tomsku je ho 2,700.000 duší a těch je Rusů 92%; v Jenisejsku a Irkutsku je obyvatel 900.000 duší — 77% Rusů; v Irkutsku 250.000 duší — 6,52% Rusů; v Transbajkálsku 570.000 — 70% Rusů; na Amursku 90.000 — 80% Rusů; v Usurijském kraji 90.000 — 67% Rusů; v Stepi 1,860.000 — 14% Rusů.*)

*) Kamčatky a Ochotska (27.000□ m. s 35.000 obyv., z nichž 20% Rusů) ani nemusíme počítat, neboť kraj ten na dlouho nepadá na váhu.

Co se dráhy samé týká, tedy uvádím následující data. Dráha projektovaná je od Čeljabinska — Vladivostoku a má být ukončena do roku 1905; není však podle nynějšího stavu práce pochybnosti, že bude hotova ještě do konce tohoto století.

Celá trať rozdělena na větších 6 částí:

západo-sibiřská od Čeljabinska do řeky Obj	1328 verst
středně sibiřská od řeky Obj—Irkutsk . . .	1754 „
bajkalská, kolem Bajkalu Irkutsk—Mysovská .	292 „
zabajkalská, Mysovská—Srjetěnsk	1009 „
amurská, Srjetěnsk-Chabarovka	2000 „
ussurijská, Chabarovka-Vladivostok	729 „
	7112 verst.

Dráha má stát okolo 360 mill. rublů.*)

*

Budoucnost sibiřské dráhy t. j. budoucnost Sibiře a tím i Ruska je přednaznačena přírodními a národopisnými poměry a závisí ovšem také na světovém položení Sibiře a Ruska samého.

Především na váhu padá přirozené bohatství, po případě chudost země samé.

Co se zemědělství týká, tedy je posud, a ještě dlouho bude, obmezené. Jednak je málo dělných ruk, obyvatelstvo není dostatečně vzdělané a půda není všude stejně dobrá a výnosná. Proto již teď v Sibiři viděti nejrůznější typy zemědělské. V Americe, v Kanadě této různosti a rozmanitosti není, neboť tam půda a podnebí je jednotvárnější a stejnější. V Sibíři proto sklizeň je také velmi nestejná; v posledních 20ti letech byla průměrná cena jednoho pudu žita 20—25 kopejek, avšak vzrostla v roce 1892 až do 2 rublů. Příčina tomu je především podnebí: na severu mrazy na podzim a na jaře, na jihu (v stepích) sucha a kobylky.

K tomu se musí připočíst, že se na Sibiři posud téměř všude hospodaří extensivně, nikoli intensivně. Pole se málo kde hnojí a dokonce není ještě sluchu o promyšlené melioraci. Kde se hnojí a kde se pole vůbec racionelně spravují, tam je sklizeň stálejší a pravidelnější.

Ale mnoho obilí se ze Sibiře vyvážet nebude. V posledních letech vyváželo se pšenice ze Západní Sibiře (10—12 mil. pudů)

*) Jsou při stavbě mnohé obtíže terénové: veliké řeky, na jejichž rozlivy se musí pamatovat, hory atd.

12—14% celé sklizně; ze Spojených Států Amerických vyvezlo se zároveň 27% sklizně.

V Kanadě a ve Spojených Státech hospodaří se docela jinak než v Sibiři. Předně v Sibiři mají jednotliví kolonisté malé kousky země, kdežto v Americe jednotlivé farmy jsou mnohem větší: v Sibiři sedlák má průměrně asi 6 ha., v Americe farmař má 60 ha. V Americe se proto všude pracuje ve velikém a užívá se nejmodernějších strojů, hospodářství sibiřské jest rozkouskované v malém a malé a mužík užívá nástrojů nejprimitivnějších.

V Sibiři pro nedostatek lidí a lidí náležitě vzdělaných je práce poměrně mnohem dražší než v Americe a v Evropě. Totéž platí o všem ostatním: v Sibiři je každý nástroj dražší, vůbec všecko, co příroda sama neposkytuje. A proto není pomyšlení, aby Sibiř zemědělsky mohla konkurovat s Amerikou. Jen nejúrodnější a nejvhodněji ležící krajiny sibiřské mohly by na to pomýšlet.

Příznivější jsou vyhlídky na budoucí průmysl. Neboť Sibiř má značné bohatství nerostů.

Roku 1890 dobyto (uvádím jen příkladně) v Sibiři:

zlata	1,858	pudů	
stříbra	808	„	
olova	41,820	„	
železa	264,802	„	
kam. uhlí . . .	2,071,157	„	
soli	3,613,780	„	atd.

I to jsou ovšem čísla nepatrná. Jen průmysl zlatový je již na své výši. (Roku 1891 bylo při něm zaměstnáno 37,000 dělníků.) Ale všecky jiné obory jsou velmi nedokonalé a nedostatečné. Tak na př. Sibiř posud nedovede si zaopatřit tolik soli, kolik jí potřebuje; bývají roky, kdy celé kraje, lidé i dobytek, hladovějí solí; vláda proto již dávno musí zaopatřovat sůl Amursku a Východní Sibiři vůbec.

Celý vnitrozemský obchod sibiřský páčí se ročně na 50 mill. rublů. Nelze tudíž očekávat, že by Sibiř již v budoucích desítiletích vyvinula značnější průmysl. Význam sibiřské dráhy spočívá tedy na dlouhou dobu jinde.

Pro prvou dobu (to předvídati lze se značnou jistotou) Sibiř svou drahou nebude s Evropou a Amerikou konkurovat ani zemědělsky ani průmyslně. Nota bene: nebude konkurovat v Evropě

— v Asii konkurence bude dříve možná (rozumí se průmyslem). Pro Evropu je význam dráhy v obchodu transitním.

Z Evropy — Londýna, Paříže — do Šangaje jede se teď drahou Kanadskou 35, Suezem 45 dní; z Čeljabiňska pojede se tam novou drahou 18—20 dní.

Lístek I. třídy stojí teď pro tuto cestu mořem asi 800 rublů: lístek po nové dráze bude stát (čítám nynější tarif) asi 100 rublů I tř., (60 r. II., 40 r. III. třídy — počítáno z Čeljabiňska do Vladivostoku). Již z těch údajů je patrné, jaký význam stavěná dráha bude mít pro dopravu osobní i tovarů. (Musí se — na železnici — čítat stravování!)

Sibiřský obchod transitní řídit se bude světovou tržbou a hlavně asijským trhem, a dále ovšem tím, nebude-li v Asii trati konkurenční a konečně celními smlouvami uzavřenými se státy evropskými. Pro prvou dobu rozhodovat bude zahraniční tržba čínská a japonská. Čína, Japonsko (a Korea) má bezmála 500 mill. obyvatel a zahraniční tržba těchto států obnáší kolem 600 mill. rublů.

Čínský obchod s Evropou a Amerikou má svá centra v některých přístavech Velikého oceánu, s Ruskem v Kiachtě, Majmačině a Novgorodě (Již.) Čína vyváží nejvíce čaje a hedbáví ($^3/_5$ vývozu); roku 1890 vyvezla hedbáví za 8 mill. liber št., čaje za 7 mill. Vůbec pak má Čína se svým hustým obyvatelstvem pro Evropu a zvláště pro Rusko největší význam hospodářský.

Nyní má v Číně Anglie téměř vývozní monopol; jen část hedbáví, porcelánu a pod. dováží se do Evropy drahou kanadskou a bez pomoci loďstva anglického. Není pochyby, že toto zboží později vyvážet se bude sibiřskou dráhou — nebude-li totiž jiné konkurenční dráhy asijské. Avšak lze očekávat, že právě Čína sama vystaví si dráhu, jako že již nyní má malé tratě. Je jen otázka času, kdy tratě ty budou doplněny a rozmnoženy.

A dále je otázka, podaří-li se Anglii spojit Indii s Malou Asií a se Středozemním mořem. Ale tu ocitáme se již v kombinacích politicko-hospodářských, jimž se však vyhnouti nemůžeme.

*

Rusko má v Asii silného odpůrce v Anglii již dnes; k odpůrci tomu připojí se brzy a vlastně připojuje se již Čína a konečně Japan.

Z odpůrců těch nejsilnější je ovšem Čína se svým ohromným počtem obyvatelstva a to obyvatelstva pilného, houževnatého, střídmého. Co Čína kdysi bude pro Rusko viděti již teď na čínských vystěhovalcích v Amursku: náš mužík ustupuje Číňanovi; neboť potřebuje pro sebe 6 ha. půdy, Číňanovi stačí — jedna!

Japonsko Rusku je málo nebezpečné. V poslední době podařilo se anglickému a německému novinářstvu udělat z Japonců nový div starého světa — ale div ten je jen na papíře. Japonsko samo bude se více obracet proti Číně než proti Rusku. Obzvláště padá na váhu, že počet obyvatelstva v Japonsku velmi silně roste. Statistika nás poučuje, že v Japonsku úmrtnost dětí je velmi slabá, menší než v Evropě a že takto od r. 1872—1889 lidnatosti přibylo o 7 millionů. Starý antagonism Japonska a Číny tedy potrvá a bude zvýšen překotnou průmyslovou podnikavostí Japonska, později i Číny.

Anglie má v Indii proti Rusku nevýhody mnohé. Přede vším je veliký počet domorostlého obyvatelstva pro Anglii nevýhodou a bude nevýhodou zejména v okamžiku sražení. Půjde arci o to, jak a kam se v sražení tom postaví Čína a Japonsko. Těžko tu předvídati, co se stane. Číňané dnes nevědí, proti komu mají míti větší antipatie, zda-li proti Rusům nebo proti Angličanům. Jistě mají v žaludku oba. Anglii nemají rádi proto, že jim zabraňuje přístup k Indii a Australii, neboť Číňan přirozeně tíhne více k jihu než-li k severu a také tím Anglie Číně je protivna, že svým pěstováním čajníku v Indii ohrožuje čínský vývoz. Pokusy Rusů o vlastní čaj zatím jsou mnohem slabší.

Japonsko je dnes rozhodně více proti Rusku než proti Anglii.

Dále má Rusko výhodu v tom, že je stát kontinentální, kdežto Anglie je stát námořní, jehož síla spočívá v loďstvu a výhodné konstellaci obchodní.

Za to bude míti Rusko silného politického spojence ve Spojených Státech. Anglie konkuruje totiž velmi silně se Spoj. Státy nejen Kanadou, ale konkurence ta vidí se také v Japonsku a Číně. Tou měrou, kterou Spoj. Státy ztrácejí trh obilní — již dnes v Londýně na obilní burse Argentsko rozhoduje a nikoli Spoj. Státy — vrhá se americký kapitál na průmysl a konkuruje s kapitálem anglickým. Tím sbližují se Spoj. Státy s Ruskem, jež Anglii čelí k vůli panství v Asii.

Pro Rusko již dnes za nynější situace má největší význam Persie a její přístup k moři. Odsud po léta usilovné soupeřictví Ruska a Anglie v této zemi; soupeřnictví to těm, kdo poměry asijské znají, nejeví se pouze v konkurenci anglické a ruské banky, jimiž Persie oblažena, nýbrž v celé železniční a obchodní politice obou států. Anglie Persií a Malou Asií dobývá se k Středozemnímu moři (proto se také usazuje v Egyptě), Rusko tíhne k perskému zálivu, aby mělo východ do jižního vodstva a tím obemklo také Malou Asii.

Tato světová politika Ruska počítá nyní také s Francií. Francie Rusku pomáhat může nejen v Asii (v Indii), ale i v Evropě a v Africe. Do Afriky Rusko je odkazováno Malou Asií a jeho mořem a Perským zálivem. Jen tak nadarmo nehledalo Rusko cestu do Habeše.

Slovem — sibiřská dráha překoná veliký prostor asijský, Evropa bude k Asii pevněji připoutána, Evropa a Asie budou tvořit jeden veliký hospodářský a kulturní celek mezi velikými dvěma oceány, mezi oceánem Atlantickým a Velikým. Především však bude Rusko mnohem více než posud tíhnouti k Asii. Již teď jde z Ruska silný vystěhovalecký proud do Sibiře; ročně stěhuje se teď z Ruska do Sibiře kolem 30 až 40.000 lidí (roku 1891 dokonce 60.000) — proud ten, není pochybnosti, novou drahou se sesílí, Sibiř se bude zalidňovat, a to znamená, že Asie se poevropšťuje a porušťuje. Sibiř je sice Evropanu a Rusu, jak jsme ukázali, jen částečně přístupná, ale i těch 8% obdělavatelné půdy je dvakrát tak větší než Německo, a není pochybnosti, že rostoucí kulturou úrodná půda se časem zdvojnásobí, ztrojnásobí. Povážíme-li, že Německo již dnes nemůže vyživit svůj přirozený přírust obyvatelstva a že statisíce jeho lidí rok co rok chodí za moře, můžeme si pomyslit, jakou výhodu Rusko má ve své kolonii sibiřské. Co bude v Evropě a s Evropou, až Rusko evropské bude mít 300 mill. obyvatelů? Statistikové vypočítávají, že to bude již za 100 let! . . .

Avšak to jsou kombinace a politika budoucnosti. Ne ovšem docela; neboť již teď možno pozorovat, jak se cizí, zejména francouzský kapitál, třeba ještě velmi opatrně, rozhlíží po Sibiři; již teď tvoří se kapitalistická družstva a vyhledávají se na projektované trati výhodná místa pro různé průmyslové podniky. Slyšel jsem nedávno o jednom družstvu

varšavském. U nás v Čechách patrně lidé posud věří, že Rusko nemá jiné starosti než dělat politiku „slovanskou“. Před třicíti lety jsem to pravda věřil také, ale mohu na svou omluvu uvésti, že jsem se víry té vzdal už dávno, totiž před třicíti lety, jakmile jsem poznal Rusko a Sibiř.

Verchněudinsk v oblasti Zabajkalské, psáno v zimě 1895.

V. Š—ík.

Shakespeare nebo Bacon?

Usmíváme se často, čtouce, jakými titěrnými otázkami věda minulých století vážně se obírala. Čteme-li na př., že před dvěma sty lety jistý lékař při promoci vystoupil prý s kritickým rozborem otázky, je-li možno, že „v Hollandsku hraběnka jakási jedním dnem 365 zdravých dítek na svět přivedla“ .(odpověď: ano), jeví se nám to býti vrcholem bezděčné komiky a nechutné zpozdilosti, leda že bychom vyjmuli spory theologické, které ovšem ponejvíce byly, a částečně jsou podnes, ještě neuvěřitelnější. Smějeme se tomu a přece — měli bychom snad příčinu. sami se bíti v prsa a přiznati sobě, že za naší doby jest sice jinak, ale že nikoli lépe. S každou generací učené i polovičené šílenství béře na se jiný tvar a výraz, ale docela nemizí ze světa nikdy. Arciť, v druhé polovici osvíceného století devatenáctého již nevěříme v ona zdravá třistapětašedesáterčata, ale za to jsou mezi námi nesčetní bláhovci, kteří na to přísahají, že Francis Bacon Verulamský, filosof a lord kancléř anglický, zplodil všechna ona dramata, která pod jménem Shakespearovým podnes tak mocně srdcem hýbají a nás povznášejí. Za padesát let budou se lidé i tomu smáti, ale kdo ví, jaké hlouposti bude se opět smáti rok 2000 roku 1950mu!

Kdo je zvyklý vidět věci v jich souvislosti, ten vůbec útrpný úsměv často si ušetří. Pohleďme poněkud blíže a seznáme na konec, že otázka Shakespearsko-Baconská v celém duševním směru naší doby tak hluboko je založena, že jeví se býti něčím zcela přirozeným, ba že bychom se diviti musili, kdyby nebyla vznikla. Nová doba zajisté odvrátila se ponenáhlu od umělecké tvorby; dnes mohla by se již o duchu doby napsati kniha, v níž by se k umění a poesii ani dosti málo nepřihlíželo a kniha nejevila by se proto nápadně kusou. Tím způsobem naše doba také

pozbyla měřítka k posouzení umělecké tvorby, pozbyla uměleckého citu. Mínění, že všecko záleží na pilnosti a zdatnosti, že se všemu lze naučit, básnictví stejně dobře jako řemeslu ševcovskému, straší dnes tak silně v hlavách jako před dvěma sty lety v době norimberské nálevky; umělci pak, věnujíce nezaslouženou péči jistým umělůstkám a kudrlinkám techniky, jen k tomu přispívají, aby mínění to se udržovalo a sílilo. Že umělecká tvorba, byť i užívala jakési vnější techniky naučitelné, přece jen spočívá na praemissách zcela jiných, než jakákoli jiná činnost — přesvědčení toto vymizelo během desítiletí, uplynulých od zániku školy romantické. Amerikanism vniká do kruhů stále širších. Neníť náhodou bezvýznamnou, že byli a jsou to Američané, kteří první vyslovili hypothesi o dramatiku Baconovi a posud ji nejhorlivěji zastávali. Netečni ke všemu, co nesměřuje k vydělávání peněz, bezvýminečně oddáni všemu novému, neslýchanému, nehoráznému, třeba ovšem i nehorázně zpozdilému, vymyslili oni tento nejvelkolepější humbug a rozšířili jej všemi pomůckami nejpokročilejší reklamy. Co jim po tom, že dar bádání vědeckého a svrchovaný genius básnický navzájem se přímo vylučují! Což oni toho dbají, že Shakespeare byl jediný, jakéhož svět podruhé neviděl a že Bacon, jakkoli duch vynikající, přece jen byl duch druhého řádu, učenec, jehož díla dokonce nejsou svrchovaným výkonem vědeckým! Co jim do toho — co oni tomu rozumějí! Fanatické ženštiny uchopily se věci a vynaložily na ni onen jednostranný, vrtající ostrovtip, který zdá se tak přesvědčivým. Konečně vynález ten dostal se k nám Němcům, a jak už jsme důkladní, honem hnali jsme věc do krajnosti a vyparádili jsme ji pláštíkem rozvláčného, abstrusního vědáctví. Kniha, jako Eugena Reichela „Shakespeare-Litteratur“, je možna jen v Němcích. Skutečnost, že kruhy opravdu učené bez výjimky byly neplechy té daleky, byla vytknuta jako zjev charakteristický; my bychom proto soudnosti našich pánů učenců ještě nesložili bezvýhradné poklony. Bylo by jich jistě dost, kteří by se do pošetilých theorií zaryli a i do tohoto bláznovství vrhli; ale stav učenecký je celou svojí bytostí konservativní a nerad se spouští do radikálních novot, ku kterým první podnět skoro vždy vychází od dilettantů. Naši učenci tedy i tentokrát konali jen ctnost své slaboty.

*

O životě Shakespearově a postupu jeho vzdělání dostalo se na nás málo více než hrstka bezvýznamných, nicotných anekdot. Víme, že se narodil v městečku, nevynikajícím právě čistotou, jako syn nevzdělaného, mírně zámožného otce, který však záhy upadl v chudobu. Nevíme určitě, ale staré podání praví, že čtrnáctiletý Shakespeare povolán byl k živnosti svého otce koželuha a rukavičkáře, jenž však také vedl obchod vlnou a obilím a spolu prý i řeznictví provozoval. Víme, že v osmnáctém roce věku svého oženil se s vesnickou dívkou, starší o osm let a že ženitba ta stala se s velikým pospěchem, který objevil se až příliš odůvodněným událostí, jež za nedlouho po oddavkách následovala. Nevíme určitě, ale staré podání praví, že za několik let po svatbě Shakespeare dostal se do špatné společnosti, že pytlačil v panském parku a že statkářem byl donucen, opustit domov. Víme, že se uchýlil do Londýna. Nevíme určitě, ale staré podání praví, že našel výživu při divadle; nejprve hlídal mezi představením divákům koně, potom pomáhal režisérovi, dávaje hercům znamení k vystoupení na jeviště. Víme, že potom sám stal se hercem atd. Tak skrovné jsou všechny zprávy o životě Shakespearově, a o pozdějších jeho letech máme vědomosti spíše ještě skrovnější než hojnější. A této okolnosti chytají se Baconiani. Jak — rozumují oni — tento Shakespeare, tento dareba, pytlák, jenž neměl pražádného vzdělání, jenž jako řeznický chasník a koňák se protloukal, až to konečně na malého herce přivedl a potom, rychle postupuje, chytrou spekulací a krutým lichvařením sám na divadelního podnikatele a velezámožného muže se povznesl — tento Shakespeare že sepsal všecky ty skvostné kusy, které se vedou pod jeho jménem? Toť naprosto nemožné; naopak: básník oněch dramat musel býti muž na výši života, mající nejen největší nadání básnické, ale i nejobsáhlejší vzdělání vědecké; tedy, kdož by to mohl býti jiný než Francis Bacon baron Verulamský, viscount St. Alban, největší filosof doby Alžbětinské, nejvzdělanější muž svého věku?

Především zajisté by zajímalo, zvěděti, co soudí o této hypothesi znalci a badatelé Baconští, kterým přece na velikosti předmětu jich studia také něco musí záležeti. V Anglii profesor James Spedding (v Cambridgi) napsal životopis filosofa toho a obstaral nejlepší a nejúplnější vydání jeho děl. Spedding tedy prohlašuje: „Ode mne žádati víru, že Bacon je spisovatelem těchto dramat, jest totéž, jako chtít mně vštěpiti víru, že lord Brougham sepsal díla Dickensova, Thakerayova a Tennysonova . . . Jestliže však

by byl nějaký důvod pro domněnku, že pravý autor jest jiný, tož myslím rozhodně, že smím tvrdit: Budiž to kdokoli, Francis Bacon to není.“ V Německu profesor Kuno Fischer (v Heidelberku) vydal obšírný spis: „Francis Bacon und seine Nachfolger“. V letošní valné schůzi „Německé společnosti Shakespearovské“ ve Výmaru měl slavnostní řeč, v níž dopodrobna a pádnými důvody dokazuje nicotu a sofističnost argumentace, ve které Baconiani si libují.*) Svědectví obou těchto mužů jistě bude míti váhu i pro toho, kdo na autority nespoléhá ochotně.

Je tomu asi čtyrycet let, co hypothese Baconská poprvé byla vyslovena; od té doby neutichla, naopak, čím dále tím rozhodněji, vášnivěji a všeobecněji byla tvrzena; již roku 1884 W. H. Wyman napočetl 255 spisů, jež otázkou se obíraly; mezi nimi 73 prohlásily se proti autorství Shakespearovu a 65 jich zůstavilo věc na váhách (pro — 117!). Když okolo poloviny tohoto století poprvé vyskytly se některé povšechné pochybnosti proti Shakespearovi, tu jakýsi pan W. Smith roku 1852 prohlásil dramata za nepochybná díla Baconova. Když pak slečna Delia Baconova (jak se podobá, měla se za příbuznou velkokancléře anglického a chtěla tudíž na hlavu domnělého tohoto předka svého všechnu čest a slávu shrnouti) ve zmatených statích novinářských a tlustých knihách zvedla boj proti básníku Shakespearovi, tu teprve věc přišla na buben a vzbudila čilý zájem širších kruhů. Miss Baconova zemřela sice za nedlouho choromyslná, ale dostalo se jí stoupenců a následovníků. Všecko, co do té doby bylo projeveno proti autorství Shakespearovu, sebrali anglický sudí Nathanael Holmes a advokát Appleton Morgan v obšírných spisech, vydaných roku 1866 a 1881; K. Müller-Mylius přeložil poslední z těchto spisů do němčiny. Ale posud stále ještě něco scházelo: jasné totiž a určité prohlášení Baconovo, že on, aby peníze vydělal, dramata sepsal a herce Shakespeara jen jako panáka nastrčil, aby politické své naděje a vyhlídky nezmařil. Prohlášení takové našel pak Ignatius Donnelly; kniha, ve které je sděluje, má název: „The great Cryptogramm: Francis Bacon's Cipher in the so called Shakespeare Plays“ (Londýn 1888); německy ji vzdělal a ještě

*) K. Fischer: „Shakespeare und die Bacon-Mythen“. Příloha k „Münch. Allg. Ztg.“ 1895, č. 105—107. Mimo to z novějších spisů polemických třeba poznamenati: J. Schipper: „Zur Kritik der Shakespeare-Bacon-Frage“, ve Vídni 1889; Týž: „Der Bacon-Bacillus“, „Neue Freie Presse“, 18. a 30. duben 1895; G. Brandes: „William Shakespeare“, v Paříži a v Lipsku, 1895, svazek I., str. 119—134.

téhož roku vydal hrabě Vitzthum von Eckstädt. Donelly, povoláním rovněž právník, druhdy člen kongresu a senátor státu Minnesoty, literárně vystoupil také jinak; před spisem o Baconovi vydal Jules-Verniadu: **„Atlantic, the Antediluvian World“**, vědeckou prý knihu, v níž nakupil bez ladu a skladu, páté přes deváté, citáty starých klassiků, nejmodernější hypothese a všeliká zlá srovnávání jazyková; dále napsal pod pseudonymem: Edmonda Boisgilbert nejohavnější román o budoucnosti, jaký kdy vyšel z následnictví Bellamyho, který však nicméně pod názvem „Záhuba světa“ aneb „Caesarův sloup“ bůh sám ví kolika německých překladů za hodna byl uznán. Literární tyto výrobky zajisté označují našeho muže s dostatek. Myšlénkový pochod jeho knihy o Baconovi jest však tento: Bacon v kusech samých, jež pod jménem Shakespearovým vydal, ochránil autorské právo svoje tajným písmem, k němuž já, Donelly, našel jsem klíč; Bacon totiž do oněch kusů vetkal podrobné vypravování o sobě, Shakespearovi, Alžbětě atd. Vypravování to, obsahující leccos známého a velmi mnoho neznámého, pravdě nepodobného a nemožného, Donnelly sděluje; avšak slíbený klíč zůstal nám dlužen podnes. Ostatně, jakýsi Dr. Nicholson nemohl si odepříti žert, že Donnellyho vlastní jeho zbraní porazil a z týchž stran, které pro Bacona svědčit mají, vyčetl takovéto věty: „Mr. William Shakespeare sepsal tento kus a byl angažován při divadle Curtainském“; aneb: „William Shakespeare, gentleman, syn Johnův, sepsal pro jeviště svazek tragedií, které získaly mu chválu od největšího šlechtice i od nejprostějšího sedláka a pro všechny časy slavným ho učinily“.

Vedle amerických právníků vrhlo se na otázku Shakespearsko-Baconskou s nevšedním důrazem také pohlaví ne vždy slabší a roztomilejší; ženská práce to byla na př., že Baconovi přičítána byla nejen díla Shakespearova, ale i díla skoro všech současných básníků a k tomu ještě i essaye Francouze Montaignea. Jakési paní H. Pottové, podařilo se dokonce převésti podivínské to třeštění na zcela nové pole; počalať srovnávati celá díla Shakespearova s celými díly Baconovými, aby vniterní jich shodu a jednotnost dokázala. V jejím proudu převesele kotrmelcuje také nejmladší a té doby nejhorlivější Baconovec, Edwin Bormann z Lipska, básník dialektový a spolupracovník listu „Fliegende Blätter“. Divná věc, že světoznámý tento humoristický časopis opominul uveřejnit studie Bormannovy jednotlivě, před vydáním jich v knize; byl by tím provedl nejohromnější vtip a byl by docílil nejsensačnějšího úspěchu.

Minulého roku Bormann vydal vlastním nákladem svůj velký, nádherně vypravený svazek: „Das Shakespeare-Geheimnisz", ve formátě slovníkovém, o 365 stranách textu, 68 stranách illustrací s 2 barvotiskovými tabulkami. Mluvilo se tenkrat o té publikaci dost, že můžeme se zde vyslovit jen stručným souhrnem, podávajíce všeobecný přehled. Dle Bormanna Baconova „Velká obnova věd" složena je ze dvou částí: jedné prosaické, přísně vědecké, kterou vydal pod svým vlastním jménem a jedné básnické, allegorické, pro niž užil pseudonymu „Shakespeare". „Ve hrách poesie a věda jsou v rovnováze a z tohoto rovnoceného spojení vznikla vědecko-umělecká díla, jejichžto velikost můžeme ponenáhlu úplně a zcela pojmouti a oceniti jen pomocí výkladů a pokynů Baconových." I tak veselohry jednají o předmětech čistě přírodo-vědeckých, dramata královská o astronomii a meteorologii; předmětem tragedií jest nauka o člověku jakožto jedinci a bytosti společenské, tedy mravouka a státověda. Jednotlivosti této hypothese objasňují se na čtyřech kusech: „Bouře" obsahuje nauku o větrech, „Marný lásky trud" nauku o světle a svítivech, „Král Lear" nauku o záležitostech právních a veřejných, „Hamlet" konečně Baconovy názory o lékařství. Hamlet sám je „zástupce lékařství založeného na vědách přírodních"; Dánsko (angl. Denmark) znamená „marku (kraj) jeskyň" (anglické: den = jeskyně), to jest; tělo lidské, v němž duch usnul jako v jeskyni. Hamlet jest lékařem na výši vědy století devatenáctého: provádí vivisekci jen což (srovnej: zabití Polonia a výkřik: „Jak, co, krysa? mrtev!" — při čemž třeba uvážiti, že tenkrát při experimentech hlavně krys se snad užívalo); ba provádí dokonce i „vivisekci duševní" (srovnej: následující výstup s královnou). Zde také vykládá thema o nezhojitelných nemocech. Pytvu srovnávací provádí na hřbitově, rozmlouvaje s hrobníky. Fysikální svoje vědění jeví ve slavném monologu: „Ó by příliš tuhé to maso roztálo, kéž by rozpustilo se a rozplynulo v páru." „Hamlet touží, aby splynul s veškerenstvem a myšlénku tu projevuje správným, i s nynějším stanoviskem vědy shodným uváděním trojího skupenství: tuhého, tekutého, plynného". Rosa totiž je plyn. Než celý vědecký výklad Hamleta byl by neúplný, kdyby se Bormannovi štastně nepodařilo, objeviti v kuse samém osobu velikého autora. Čtěte jen seznam osob a tu klopýtnete o jméno vojína Francisca. Francisco: co je to jiného než Francis, to jest: Bacon. Pravda, o tom vojáku se praví málo více, než-li že důstojník mu velí; „Hajdy, do postele!", ale

v tom právě spočívá hluboký smysl, vtip a důkaz správnosti domněnky, že Francisco je Bacon. Vždyť se nám zachoval list od matky Baconovy, kdež syna prosí, aby si jen dal pozor na zdraví, aby v noci dlouho nad knihami neseděl, ale hezky časně chodil spat!

*

Po veselé ukázce důvodů, kterými Baconovci svou theorii snaží se doložiti, snad bude zajímavo, i v podrobnostech a přesně na podkladě jejich nejnovějšího spisu sledovati jich argumentaci. Edwin Bormann nedávno vydal dodatek ke svému hlavnímu spisu, podávající některá posud nepovšimnutá svědectví, která svým velice jasným způsobem vyložiti se snaží.*)

Roku 1625, dvě léta po foliovém vydání děl Shakespearových, Bacon sepsal a tiskem vydal 286 anekdot, sepsal je „z paměti, žádné knihy se nedotýkaje“. Dle náhledu Bormannova tyto anekdoty „objasňují mnoho jednotlivých rysů charakterních a poučují o velkém počtu osob, výstupů a rčení ve veselohrách, historiích a tragediích, na kterých přilepen pseudonym „William Shakespeare“. Celá ta sbírka anekdot vůbec není ničím jiným, než stálým poukazováním na dramata Shakespearská, je věrným kommentářem k foliovému vydání 36 dramat a zároveň pramenem k celé řadě důležitých myšlének Shakespearových, je jakýmsi vyznáním učence-básníka Bacona: tak já pracuji... Bylo by ovšem velikým podceňováním osobitosti Baconovy a jeho umění, kdybychom se domnívali, že tyto anekdoty najdeme všechny doslovně vypravované, neb od punktu k punktu dramatisované s týmiž jmény osob a míst ve veselohrách, historiích a tragediích Williama Shakespeara. Hlavní myšlénkou Baconovou bylo: způsobiti pravou a nerozlučnou družbu (connubium) mezi myšlénkou a věcí, mezi mozkem a světem (thoughts and things, mens et mundus). Jeho zvláštností jest, nazírati na věci z nejrůznějších stran, variovati věci, myšlénky a slova, uvažovati pro a contra vyhledávati, stejnorodé věci nové (Analogies) a protivy vytýkati (Antitheta). — Na příklad: Královna Alžběta 16. století v 1. anekdotě srovnává se s královnou Alžbětou 15. století v „Richardu III.“ Jindřich IV. francouzský v 2. anekdotě srovnává se s Jindřichem IV. anglickým v dramatech Shakespearských. Sir John Rainsford ve 4. anekdotě

*) Der Anekdotenschatz Bacon-Shakespeare's. Heiter-ernsthafte Selbstbekenntnisse des Dichtergelehrten. Von Edwin Bormann. V Lipsku, nákladem vlastním.

zvaný rytířem a šprýmařem (buffone) srovnává se s rytířem a šprýmařem Sir John Falstaffem. Klade-li se anekdota do Athén aneb do Sparty, je v dramatech Shakespearských přeložena do Londýna; z vojevůdce a státníka Themistokla stává se vojevůdce a státník Bellarius; vysoký, osamělý vodoklen zde mění se v hrdý, vzdušný cedr tam; mluví-li se tam o otci, zde snad o synovi; tam-li o muži, zde o ženě; vypravuje-li se tam něco kladně, zde uvádí se to záporně, ale vždy v témže smyslu; líčí-li se zde určitými barvami skromnost a zdvořilost, tož tam příslušnými protibarvami drzost a neomalenost. Stále změna a novost, forma stále se jinačí, ale vždy a stále nejhlubší myšlénky, jádro věcí totéž. Toť osobitost Baconova“ . . .

Podívejme se na tu osobitost blíže.

25. anekdota Baconova zní: „Cato starší říkával, Římané že jsou jako ovce; snáze prý jest hnáti jich stádo, než jednu samu.“ V „Králi Jindřichu IV.“ praví se: „A všecky Své poddané před Sebou hnáti, jako hejno divokých hus.“ V „Jindřichu VI.“ král činí srovnání mezi sebou a ovčákem, mezi svým lidem a stádem ovcí. O Juliu Caesarovi se praví: „Nebyl by vlkem, kdyby neviděl, že Římané jen ovce jsou.“ — Z čehož vyplývá, že anekdota jest dramatikovi pramenem a dramata že sepsal Bacon.

31. anekdota zní: „Sir Walter Raleigh říkával o dámách ze soukromých komnat a z ložnice královny Alžběty, že jsou jako čarodějky; mohou prý způsobit škodu, ale nemohou učinit nic dobrého.“ Kde slovo „ložnice“ ve foliovém vydání poprvé se vyskytuje („Richard III.“), jest rovněž ložnice královnina a hned na to následuje proklínání. V téže tragedii královna Alžběta, prabába panovnice Baconovy, přivádí se ve spojení se slovy „zlé činit“, „očarovat“, „čarodějka“ a „čarodějné umění“. — Z čehož vyplývá, že anekdota jest dramatikovi pramenem a dramata že sepsal Bacon.

99. anekdota zní: „Královna Isabella španělská říkávala: Kdo má dobrý zevnějšek a dobré způsoby, ten s sebou nosí doporučovací listy.“ Ve veselohře „Veta za vetu“ se praví: „V jich mládí spočívá řeč úchvatná ač nemluvená, jež muže jímá“ a „Prosí-li dívky, dávají mužové jako bohové; a klečí-li a pláčou, žádosti jejich splňují se tak snadno, jakoby samy je splnily.“ — Z čehož vyplývá atd.

181. anekdota zní: „Jeden ze sedmi mudrců pravil, zákony že jsou jako pavučiny, v nichž malé mouchy se chytají, jež však velké prorážejí.“ V „Perikleovi“ se praví: „Tu visí ryba v síti, jako chudákovo právo v zákoně; ztěžka se vyplete.“ Zaměňme některá písmena slova „fish“ (= ryba) jinými, udělejme ze slova „fish“ — „flies“ (= mouchy) a přirovnání jest úplné až na nejnepatrnější maličkost. (Bormann nechť nám dovolí, abychom mu pověděli, proč Bacon opominul tuto záměnu některých písmen. Jen z té příčiny, že by jinak jeho pseudonym ihned byl prozrazen; neboť nemůže napadnout dvěma lidem, aby o mouchách tak pozoruhodné věci tak shodně pronášeli.) — Každým způsobem i z toho vyplývá, že anekdota dramatikovi jest pramenem a drama ta že sepsal Bacon.

280. anekdota zní: „Epikurejec jeden chlubil se, že různé sekty filosofické obrátily se později na učení Epikurejců, ale žádný Epikurejec nikdy že se neobrátil na učení sekty jiné. Načež jistý filosof, náležející k jiné sektě, odvětil, příčina že jest jasná; neboť z kohoutů prý lze udělat kapouny, ale nikdy z kapounů nelze udělat kohouty.“ V „Králi Learu“ Goneril neprávem obviňuje rytířstvo svého otce z epikurejství, načež stařec proklíná ji k neplodnosti. Falstaff jest epikurejec; při tom filosofuje o neplodnosti a dovídáme se neméně než čtyrykrát, že oblíbenou jeho krmí jsou kapouni. A oblíbeným nápojem jeho je sekt. Kdo studuje dopodrobna role Falstaffovy, shledá, že slova: Epikurejec, chlubit se, filosof, sekt, obrátit, příčina, jasný, kapoun jsou všechna přímo hlavními a význačnými slovy Falstaffovými. — Z čehož vyplývá, že anekdota dramatikovi jest pramenem a dramata že sepsal Bacon.

Dost! až dost už toho bláznovství, jež má až příliš mnoho methody! A při tom je Bormannn ze všech Baconovců nejdůkladnější, nejpoctivější a nejseriosnější. Ale ještě jiný způsob dokladů jím uváděných musíme přece připomenouti. Již roku 1883 zmíněná paní H. Pottová počala jazykovými důvody dokazovati totožnosť dramatika a filosofa. Zachoval se totiž v Britickém museu sešit, „Promus of Formularies and Elegancies“, z části psaný rukou Baconovou a obsahující sbírku frasí, podobenství, přísloví atd. Tam stojí na př. slovo „skřivan“; že z toho povstala milostná rozmluva Romea a Julie: „Byl to slavík, nikoli skřivan!“ — toť předce na snadě! Aneb, stojí-li v dotčeném sešitu „Promus of Formularies“ slovo „Amen“, tedy je to rozhodně přípravna

studie k Lorenzovu: „Amen, budiž!“ Ne nadarmo prohlašují Baconovci paní Pottovou za badatelku epochální. Jí se také opětně Bormann řídí, poznávaje, že z jednotlivých slov Baconských anekdot možno sestavit názvy skoro všech kusů Shakespearských, více i méně úplné. V dlouhé tabelle sděluje pak výsledky tohoto svého namáhání. Nejpamětihodnější zajisté jest, co praví o „Komedii plné omylů“ (The Comedy of Errors); ze čtyř slov, ze kterých skládá se tento název, nacházíme u Bacona — světě slyš a žasni! — dvě, totiž „the“ a „of“. To rozhoduje!

V „*N. Revue*“ 1895 napsal *dr. Friedr. M. Fels*; přeložil *F. M.*

Nazarénové v Uhrách.

Píše dr. **Dušan Makovický.**

(Dokončení.)

IV. Jak se chovají vůči nazarénům církve.

V Švýcarsku žádaly církve vládu o pomoc. V Uhersku podobně vláda za absolutismu nazarény až krutě pronásledovala a žalařovala; vysílala žandáry, jichž pomocí byly potom děti v kostelích křtěny. Podobně se pokračovalo ještě r. 1875 v Torontalské stolici, kde žandáři rozháněli nazarénská manželství. V Horvatsku podnes za assistence žandárské křestí nazarénům děti duchovní těch církví, z nichž rodičové-nazaréni vystoupili.

Roku 1870 reform. církve pačérská a makovská, vypracovaly memorandum o nazarénech. Pačérská církev určuje v následujících sedmi bodech vliv nazarénismu na stát, církev a společnost: „1. Nazaréni uzavírají manželstva bez zákonné formy, tedy manželstva divoká a nezákonné děti se množí. 2. Vzpírají se vojenčině. 3. Mimo bibli všecku vědu za nepotřebnou považují. 4. Všecko kupectví se podle nich zakládá na klamě, všemi vzdělávacími ústavy a řády opovrhují. 5. Občanských a politických práv neužívají. 6. Proti druhým vyznáním se chovají opovržlivě. 7. Nemajíce práva vést matriky, stává se, že neoznamují ani úmrtí.“

Charakteristické je, od čeho táž pačerská církev očekávala pomoci, žádajíc, proti 1.: civilní manželství; proti 2.: zakročení vlády; proti 3., 4., 5.: založení obecných škol; proti 6.: regulování církevní daně nazarénův i nenazarénův; proti 7.: civilní matriky. V memorandu ani slova není o tom, jak se církev chce bránit proti nazarénismu prostředky čistě církevními a náboženskými.

Evanjelický seniorát a. v. békešský prosil potisský distrikt, aby taktéž u vlády hledal pomoci proti nazarénským přehmatům.

R. 1887 sešli se duchovní různých vyznání (ev. a. v., reform., pravosl., katol.) bývalé Vojenské Hranice v Czrepaji (Torontál). Někteří byli proti přinucování, většina usnesla se, požádat vládu, aby se vládní nařízení proti nazarénům přísně plnila.

Vyšlo proti nim už mnoho populárních spisů, některé z nich jsou posměšné, některé žlučné, jeden druhý psán je objektivně, seriosně. Bylo posíláno mnoho nejlepších církevních řečníkův, aby je od bludu odvedli. „Zbraní církve proti nazarénům nemůže být nežli zbraň duchovní. Horlivost, sebezapírající věrnost, úsilovnost se strany služebníkův církve, s druhé strany přísný dozor církevních vrchností na to, konají-li kněží své povinnosti: toto jsou naše nejlepší zbraně. Ať si evanjelická církev dá záležet na tom, aby vědomí církevní obživovala.“

Z úvahy tohoto duchovního (ev. a. v.), autora nejdůkladnějšího a nejlepšího spisu o nazarénech (autor ostatně považuje nazarenismus za karikaturu křesťanství, směje se vojenskému lékaři, nechtícímu sloužit a dokazuje, že se militarismus křesťanství nepříčí) a stejně z jiných podobných úvah vychází to, že nazarénismus škodí církvi a státu a proto proti němu třeba se bránit. Že by škodil Kristovu učení a lepšímu jeho pojímání, toho nikdo seriosně netvrdí. Na návrat nazarénů do lůna církví, ze kterých vyšli, také nikdo nepomýšlí. Starost je jen o to, aby se zachovali zbylí církevníci.

Tolstoj dobře líčí tento stav, v jakém se církve vůči nazarénům nacházejí: „... Taktéž mne překvapila brožura o nazarénech. Vidno, že mezi vaším duchovenstvem je táž strašná nesvědomitost a povyšování lidských, státních zájmův nad Božské. Překvapující je strach duchovenstva před pravdou, jíž část projevila se v učení nazarénův o vědomí vlastní bezpomoci. Pronásledovat nelze, svědomí nedovolí, třeba je být liberálním, a vysvětlování učení jen prokazuje pravdu Nazarénův a lež církví. Což tedy dělat? Třeba je vykrucovat. Oni to tedy činí, starajíce se třeba na čas, na svůj život ochránit svůj stav. Učení nazarénův jsem porozuměl ještě jasněji než dříve a dále považuji tento úkaz za velmi vážný i mám za to, že obcování s nimi intelligentů bude mít ohromný význam.“ *)

*) Z listu Tolstého mně psaného 10./22. febr. 1895, po přečtení spisu L. Szeberényiho: Die Secte der Nazarener in Ungarn.

Avšak jsou i mezi duchovními lidé, kteří se neostýchají své pravdivé smýšlení o nazarénech vyslovit. Na czrepajské konferenci pověděl M. Matejics, řecko-katol. farář: „Nazarenismus neneguje křesťanství, ale autoritu státu“ a G. Schwalm, evanjelický (a. v.) farář: „Nazarenismus není chorobou, ale spíše symptomem choroby samé církve. Tuto léčit může být úlohou samé církve.“ A nejnověji v 1. čís. 1896 „Církevních listů“ Michal Bodický, ev. farář (a. v.) píše: „Měl jsem příležitost mluviti s nazarény. Jediná, hlavní obžaloba proti církvi naší je, že v církvi možno svobodně hřešit.*) A my stojíme vůči této žalobě bez obrany. Nesouhlasím s tím způsobem boje proti nazarenismu, že všecka vina svaluje se na ně. Dobře bude hledat břevno ve vlastním oku a učme se od těch — libo-li — bludařů, sektářů atd., co nám chybí, aby jsme se mohli jmenovat církví Boží, shromážděním svatých.“

V. Zákony o nazarénech.

Nařízení uhersk. ministra kultu z r. 1868 a zákon z r. 1875 č. 563. neuznávají nazarénského náboženství za recipované; neuznávají tudíž ani vystoupení nazarénů z církví, ke kterým přislušeli, za zákonné, neuznávají ani nazarénská manželství a děti za zákonné, ani neosvobozují od poplatků těm církvím, ku kterým posud patřili.

Podle nového zákona o náboženské svobodě (!), jejž parlament r. 1895 přijal, nazaréni zůstávají vyznáním nerecipovaným, a musí ještě po 5 let po vystoupení z církve, zákonem uznané, na tuto platit, děti musejí se v některé, zákonem přijaté víře vychovávat (posud je mohli vychovávati ve vlastní víře a podle přesvědčení).

V Horvatsku zák. z 15. prosince 1893 ustanovuje: § 1. Sekta nazarénův a baptistů nejsou zákonem přijatá vyznání; § 2. vyznavači těchto sekt nesmí být nuceni plnit obřady vyznání přiznaných; § 4. Manželství uzávřená podle způsobu nazarénského, nejsou

*) „To přece jen ne. I my napomínáme, vystříháme, tresceme kázní slova Božího. Svobodu hřešení nedáváme nikomu. Atd.“ Red. Církevn. listů.

Dovoluji si ct. redaktorovi C. l. a těm, kteří s jeho míněním upřímně souhlasí, doporučit přečísti si v Dostojevského románě: Bratři Karamazovi, kapitolu: Velký inkvisitor a tu, v které je řeč o pastýřovi Richardovi, obráceném z pohana na křesťana protestanta.

právoplatná a děti z takového manželství jsou nezákonnými. § 5. Kr. kotarské oblasti mají vést zápisníky o narozeních, úmrtích a manželských svazcích nazarénů. § 10. Poněvadž nazaréni mají plnit všecky zemské povinnosti, mají i děti bez všeho napomínání do školy posílat. § 11. Zemřelí nazaréni mají být pochováváni na té části obecného hřbitova, kde se pochovávají děti zemřelé před křtem.

VI. Odpor proti vojenčině.

Nazarén, když ho za vojáka odvedou, nepřísahá a zbraně do ruky nevezme, aby s ní cvičil. Neboť vojenské cvičby se zbraní jsou mu přípravou k vraždění. *) Sanitáry, sluhami, pekaři, kuchaři vojenskými být svolují, někteří však nechtí ani jako sanitáři nosit zbraň po boku, a poněvadž bez zbraně není dovoleno vyjíti na ulici, tedy nevycházejí po celý čas služby — tři roky — z kasárny ven.

„Zprvu se stalo, že více takovýchto vzpírajících se zastřelili podle vojenských zákonův“ — píše Szeberényi. Později i vojenský soud milostivěji zacházel s nimi. Důkazem toho je i to, že po čas okupace Bosny vzpírajících se nazarénův neodsoudili na smrt, jak zákon káže, ale na vězení. Pavel Biró píše: „Jestli se

*) Hódmezövásárhelyské shromáždění se ve vyznání víry psaném ministrovi kultu o tomto předmětě vyslovilo následovně: Už jsme řekli, že se zdržujeme přísahy i před soudem, také naši synové, když je odeberou za vojáky. Ale ještě musíme říci o našich k vojsku vzatých mladících (neboť nás v té příčině napadají), že se všichni koříme Vysokému králi a zemským posvátným zákonům, chceme je plnit i co se týká daně, i vojenské služby i druhých povinností, vyjmouc jedné, co se týká zabíjení lidí, toho činit nemůžeme, neboť v Novém Zákoně stojí: „Milujte nepřátely své, dobrořečte těm, kteří vás proklínají, dobře čiňte nenávidícím vás“ (Mat. V. 44.). Zbraň čistit — to ji vezmeme, ale cvičit s ní — ne. Neboť kdyby ji doopravdy bylo třeba upotřebit k vraždění lidí, to bychom se jí na žádný způsob nedotkli, a panovník by se v nás sklamal. Proto k vojsku vzatí následovníci Kristovi vzpírají se brát zbraň do ruky a cvičit s ní. Jinak přece jest dost zaměstnání, kde bez toho mohou věrně službu konat, jako ošetřovatelé nemocných, při čemž sice tu malou ruční zbraň přijmeme, i druhé podobné služby konat budeme a myslíme, že osv. p. ministře to moudře nahlédnete a zařiditi moci budete. A my bychom o našich, vojsku povinných spoluvěřících vždy, kdyby bylo třeba, vydali svědectví, aby se snad jiní též za takové nevydávali. Mladých lidí je i tak málo mezi námi, tedy také případů málo (8, 9) může být.“ Na druhém místě v témž vyznání stojí, že státní rozkazy a zákony třeba poslouchat, ale jen nakolik se zákonům Božím neprotiví, v kterémžto případě třeba poslouchat spíše Boha než lidi. (Citováno ze Szeberényiho spisu: Nazarénismus.)

dobře pamatuji, r. 1857 stalo se, že mezi jinými rekruty tři nazarénové nechtěli vzít zbraň do ruky. Vězení, nejtužší palicování nezpomohlo. Na konec jednoho podle litery zákona zastřelili a druzí dva umřeli od mnohého palicování." Nyní jsou vojenské vrchnosti vůči velké části nazarénských rekrutův ústupnější, přiděluji je přímo k sanitě, částku však zkoušejí násilím, přimět vzít zbraň do ruky. Nutí je všelijak, aby sloužili jak druzí vojáci, ale nazaréni si raději dají flintu na krk anebo na ramena přivázat, tornistru patronami naplnit a tak cvičit, dají si ruce na zad svázati, žalařovat, zpoutat, bít, hladem mořit a všelijak katanovat, ale — až na malé výjimky — nepoddají se. Na to jedněch pošlou do vojenského blázince do Trnavy, ostatních ženou před soud, který je nejprve na krátko aneb ihned na více roků do vězení odsoudí. Z těchto částku hned po odsezení prvého trestu transferují k sanitě, částku znova postaví před soud a znova soudí a dále drží buď v garnisonních anebo v pevnostních vězeních, kasematách (najmě v aradském pevnostním vězení jich je mnoho), tam tráví dlouhé roky (často po 10 let) a nejeden tam i zemře.

Jak příklady dokazují, žalářovanci nejen že neodstupuji od své víry, ale ještě i ze spoluvězňů mnozí k nim přistupují, kteří pak po odsezení trestu též nechtí sloužit se zbraní.

Netoliko rekruti, ale i reservisté (t. j. takoví, kteří se po odsloužení aktivní služby stali nazarény), když přicházejı na manévry, nechtí brát zbraň do ruky. Vědouce, že se za to snad z vězení živi nevrátí, předem už si dělají pořádek s majetkem, aby ženě lehčeji bylo hospodařit a rozloučí se s ní i s dětmi.

Jeden maďarský časopis v září r. 1895 píše: „Ještě při aktivní službě si vojenská vrchnost ví s nimi rady, ale při manévrech v jeseni se mezi reservisty vždy celý zástup nazarénův vyloučí, kteří na flintu nechtí ani kouknouti. Poddůstojníci už vědí, že tu ani prosba, ani hrozba, ani brutalita nepomůže (nováčky trestají), tedy je jen oznamují k rapportu. Tu si zase kapitáni nevědí rady, cokoliv zkoušejí - všecko bez výsledků: připomínají jim rodiny, ženy, děti, kterých více neuvidí, protože trest za trestem bude následovat, pokud se nepoddají a sloužit nebudou, předvádějí jim příklady odsouzených proto na 10 i více roků — u velké většiny ani tyto důvody nepůsobí. Přijdou do vězení a přecházejí z jednoho do druhého. Takovéto případy se při vojsku pořád množí. Výkazy o nazarénských vojácích, které se občas předkládají, vzbuzují sensaci a uvažování ve vyšších vojenských kruzích,

neboť, odhlédnouc od nesmírných nepříjemností, které nazarén představeným a vojenské vrchnosti zapřičiňuje, takéto opakující se výjevy v kompaniích neslouží ku prospěchu discipliny."

Kdyby si někdo vzal práci a prohledl si zprávy maďarských denníků z posledních desítiletí, našel by zaznamenáno 100 i výše případů, co se nazaréni vojenské službě nepoddali. A do novin přijdou zprávy jen o některých odepřeních. O kolika by mohlo povídat ministerstvo vojenské, které však tato data, rozumí se, chová v tajnosti, neboť vládě záleží na tom, aby co nejméně těchto případův přišlo do veřejnosti. Mám sebráno více případů, většinou z maďarských novin, náhodou mi do rukou přišlých (bez pomoci nazarénův; komu by oni pomáhali, ten by snadno vykázal sto a sto); uvádím z nich následující charakteristické.

I. Joća Radovanov z Verbasu (Báčka) v říjnu 1892 přišel do Peště k VI. pluku, k 6. komp. Když mu dávali zbraň, říkal, že nemůže jí vzít, neboť mu víra brání. Napřed byl zavřen na 3 hodin, potom na dva dni a zase na 2 dni, potom seděl 3 měsíce ve vyšetřovací vazbě, pokud soud trval, a odsoudili ho na roky. Přišla ho matka navštívit, ale nevpustili jí k němu, jen e dvora mu do vězení, plačíc, volala: „Sine mój zlati, nemoj ı Boga uzeti pušku."

II. Jeho bratr seděl roku 1894 na desátý rok.

III. Jur Dovala z Malého Körösu, voják z molinárského ıku, byl před 6 roky pro krádež za pokutu zavřen ve vězení Verböczyho ulici v Pešti. Tam ho spoluvězeň, vojenský pekař, átil na nazarénskou víru. Když si odseděl, nuže, jak na prvé enské parádě veleli střílet — nehnul se. Komandující kapitán pro neslýchanou hlavatost bakančošovu rozlítil a tvrdě ho potal. Ale Dovala se při následujícím cvičení zase v řadě nepohnul, ámiv kapitánovi, že co se bude dělat, zbraně upotřebovat nee, neboť proti víře nemůže hřešit. Za toto ho neugebäudský nský soud odsoudil na 2 roky. Jak si je odseděl, zase odeposlušnost. Opět ho postavili před vojenský soud: dostal ky těžkého vězení, které jako vojenský dělník při prácích ostních v komárňanské pevnosti strávil. Po sedmi a půl u se v máji r. 1894 dostal na svobodu z těžkého vězení, ale o tolikerém utrpení nechce upotřebovat zbraně.

IV. Sáva Nićetin z Ady (Báčka) sedí už pátý rok 95). Bili ho. Byl ve vězení, kde nemohl sedět. Zbraň mu při-, ale nechtěl se jí dotknout. („So hieng das Gewehr an seiner

Schulter zwei Tage, er wollte es nicht einmal anrühren.") Nejprve ho odsoudili na rok, potom na dva a potom na dvanáct roků do vězení.

V. VI. Koncem října 1894 se dostavili zeměbranci na orošházský obecný dům, přísahu skládat. Mezi nimi Jan Göndöcs, 38letý nazarén, oznámil, že nebude přísahat. Hned ho podrželi a odvedli. Když druzí odpřisahali, tu vystoupil Josef Dénes, 33letý, a oznámil, že neodříkal přísahy a ani jí neodřekne, neboť je nazarén. Také Dénese podrželi ve vazbě. Göndöcse už jednou, že nepřísahal, víceročným vězením byli pokutovali, trest vytrpěl a teď ho zase budou pokutovat.

VII. VIII. Koncem srpna 1895 vtáhli reservisté V. segedínského honvédského pluku. Když jim rozdávali zbraň, dva ji nechtěli vzít, že jim nazarénská víra to brání. Kapitán Ödön politoval je a domlouval jim, že Bůh vždy rád viděl maďarské honvédy, a že přece teď ani nejdou do boje, ale pouze na manévry, kde nebudou krev prolévat. Oni na to odvětili:

— Ale proto nás posílají na manévry, aby nás vyučili zabíjet lidi. Kapitán Olchváry na to zkoušel, příkladem na ně působit. Pověděl jim, že minulé jeseně se jeden nazarén též takto choval, že ho vícekrát trestali a na konec ho na sedmnáct roků odvedli do kasemat.

— Nedbáme, co nás i zastřelí — odvětili reservisté.

Druzí reservisté šli k rodinám těchto dvou nazarénů, ženy s pláčem prosily muže, aby se podrobili moci, ale ti nepopustili. Kapitán Olchváry je předběžně odsoudil na 10 dní těžkého žaláře. Když je odváděli, plačíce, se loučili s rodinami:

— Bůh s vámi, nás za živa pochovají pro Boha, pro svatou nevinnost, neboť člověk má být takovým, jako beránek Boží.

Kapitán Olchváry ještě jednou zkusil to s nimi: kázal jim zavěsit flintu a připásat šavli, oni zdvihli ruce, a stáli, ani se nepohnuli.

IX. Srba z Čuruta (Báčka) trestali následovně; šikovatel Johann Alexander pověsil ho hlavou dolů za nohy.

X. XI. V VI. pluku, 3. komp., r. 1894 v Pešti byl jeden nazarén. Toho přijal jeden poddůstojník Slovák z Kysáče jménem Varár a bil ho denně, až přijal zbraň. Druhý byl ve 4. komp.: toho sám kapitán, jménem Posorič denně v pisárně bil, pokud nepřijal zbraň.

XII. Dva honvédi z Titela odsloužívše přestoupili na nazarénstvo. Když je zavolali na manévry, nechtěli vzít zbraň do ruky. Byli poddůstojníky. Pozbavili je šarže. Nechtěli jít na manévry, ale zůstali v kasárnách a pracovali. Tak byli 35 dní v kasárnách. Za to že nešli na manévry, musili zůstat (sloužit) při vojsku ještě $1^1/_2$ roku.

XIII. R. 1873 v Lublani byl u szentešského pluku jeden nazarén, za rok přišli dva, všichni Maďaři (jeden ze Szegváru, druhý z Hódmezövásárhelyu, třetí z Makova). Prvého po tři měsíce všelijak trestali hladem, vězením, přivázali mu dvě pušky a tornistru plnou ostrých nábojů, takto obtížený musil dělat všecko, jen když bylo třeba pušku vzít do ruky, to nedělal. Komandovali laufschritt, on se svou tíhou padal — musil vstávat a dále běžet. Celé noci musil stát ozbrojený při posteli, i v noci padal. Po třech měsících ho přidělili k sanitě. Z těch druhých dvou, které podobně mučili, jeden se poddal.

XIV. Jana Čepanského z Felegyházy r. 1891 vzali k vojsku, Jak se v říjnu dostavil, nechtěl přijati zbraň. Odsoudili ho na 2 roky; jak si je odseděl, zase nepřijal zbraně. Odsoudili ho znova na 2 roky. V těchto dnech (okolo nového roku 1896) se dostal z vězení, ve kterém strávil 4 roky. Přišli rodičové a žena prosit plukovníka Mayora, aby přeložil syna, muže k sanitě, aneb ke kuchařům, neb pekařům. Plukovník jich oslyšel. Nyní neústupný nazarén přijde nazpět do vězení do Neugebäude (v Pešti), kde se sotva vyhne dvojnásobnému trestu, totiž 5 rokům.

XV. Nováček Mich. Irre z Franzfeldu (Torontál) nechtěl přísahat, ani oblékat vojenské šaty, ani zbraň přijati, odvolávaje se na „milujte nepřátely své". Odsoudili ho na 3 měsíce. Když si je odseděl, zase se nepoddal. (Září 1896.)

XVI. Nováček Lórenc z Banátu nechtěl vzít zbraň. Major ho kázal obstoupit nabitými puškami, namířenými a téměř opřenými do něho; tak stál obležen celý den. Jeden z vojáků odstoupil a zvolal: „kdo to slýchal, takto trápit spravedlivého člověka" a odhodil flintu.

R. 1892 bylo v 16. garnisonním špitálu v Pešti mezi čtyřiceti ošetřovateli (sanitáry) výše 20 nazarénův. Jednoho chtěl starší plukovní lékař navrhnout na povýšení. Nazarén uslyšev o tom, poprosil jednoho lékaře, „aby mu nedělali takové hanby". Šarže je povýšení nad jiné, a tomu víra brání.

V 17. garnisonním špitálu v Pešti je mezi sanitáry stále mnoho nazarénův, nejvíce takových, kteří si odseděli trest.

Konečně uvádím ještě následující zprávu z Katonai Lapok (Vojenské listy) 1888 (31. října): Z Bělehradu (srbského) píšou: Ve vračské čtvrti města žandáři chytili více nazarénů. Překvapili je totiž při tajných službách Božích a vůdce (asi 22) podrželi. Jsou to většinou Srbové, mezi nimi jsou i vězňové, kteří utekli z uherských žalářů.

R. 1894 v listopadu jsem byl v Ilavě, za účelem navštívit nazarény ve státním vězení. (Slyšel jsem, že tam jsou.) Direktor, bývalý kalvínský duchovní, vlídný člověk, mi řekl, že tam nazarénů není; poslední byli r. 1882 a od tehdy jen jeden Srb, „který neuměl ani psát ani číst“, a ten se zbláznil a zemřel.

Příspěvky k ocenění antiky v básních J. Vrchlického.

(Dokončení.)

Básník předvádí nám Ajschyla, an spí na úpatí Aetny ve stínu stromu. Z hloubky země ozývají se odměřené rány kyklopických kladiv provázené zpěvem. Procitnuv Ajschylos lituje uprchlého snu, v němž prožil znovu celý svůj život, raduje se však, vzpomínaje slavných činů svých válečných i básnických, raduje se ze slávy vlasti své, k níž on, seč byl, přispěl, z jejích vítězství nad Peršany, z toho, že vlast jej za jeho zásluhy zahrnula slávou, i z toho, že mu souzeno bylo žíti v nejkrásnější době, v jaře lidstva. V plném vědomí své veliké slávy, zasypán vavříny, obletován vidinami svých výtvorů básnických a vzpomínaje času, „kdy v jeho hlavě náhle se Prometheus vzpjal k výši neobsáhlé, kdy bohům rovným se cítil, kdy v tvůrčí slasti rukou mdlou chytil paprsek jeden z velkého slunce krásy“, „opět usne; ze země ozývá se nové bušení kladiv“. — Zevnějšek Ajschylův charakterisován: holou hlavou (str. 55), skrání holou, ozářenou zlatou aureolou (str. 60), lebkou gigantickou, lesklou (str. 78), obrovskými skráněmi (str. 61), valnou skrání, kolébkou chmurných snění (str. 73), okem snivým (str. 61), tváří vážnou, plnou něhy snivé (str. 72), z níž plá mír elisejský (str. 60), a v níž přece má rys vzdoru (str. 71), čelem, s něhož velikost svítí (str. 72), září planoucí na jeho skráni (str. 71), lebí z divné záře stkanou (str. 72). Po stránce duševní charakterisován je slovy Eumenid (str. 61):

On blesky svaté ve svém oku snivém
šel veliký a nadpozemský světem:
hrom Zevse často jeho mluvil retem
a vše, co Musy na Olympu pějí,
tím dosud jeho písně burácejí.

Čím bozi jsou, i to jest jeho podíl;
svou vlast on leskem také slávy odil,
že s podivem vnuk obrátí se za ním,
a pokoří se obrovským těm skráním,
s nichž Prometheus klnul, lkal a šílil.
Proud nektaru na jeho rety vylil
sám Apollo, když narodil se zemi.
Teď stařec, netknut trudy světa všemi,
též nesmí tknut být Acherontu třísní.
Že my jsme s ním? Nás nesmrtelnou písní
on proslavil, ať v klínu našem dříme.
On pravdu hájil, kterou lačně mstíme,
on zákon slavil, úctu k bohům kázal.

To znamená prostě: byl velikým básníkem, od samého Apollóna posvěceným, jemuž vnuk se podiví, vida jej zvěčněného v dějinách literatury. Eumenidy ho chrání, že je oslavil básní, že hájil pravdu, slavil zákon a úctu k bohům kázal. To jest asi vše, čeho se o Ajschylovi dovídáme. Sám o sobě praví (st. 55), že tráví své dny ve přírodě, v lese nebo na pobřeží moře, oddán svým snům a myšlenkám.

Pomíjíme stránky scénické. Mohlo by se divným zdáti to spaní Ajschylovo, an dobře spí, když Kyklópové kladivy buší, a probudí se, jakmile přestanou, což připomíná známý fénomen psychologický s hodinami, když se zastaví. Ale je v tom něco grandiósního, v této kyklópické ukolébavce, a Ajschylovi, jenž i Aetnu sopku oslavil, Héfajstovu dílnu a příbytek Kyklópů, ona dobře svědčí. Ale ostatní charakteristika Ajschylova zdá se nám býti velmi kusou a mezerovitou. Čtenář chce viděti tu velikost básníkovu, kterak to „šel veliký a nadpozemský světem", kterak si zasloužil, aby proň zvrácen byl řád světový a on dostal se na Olymp mezi bohy. To, co Eumenidy praví, že byl velikým básníkem a že je oslavil, to může býti dostatečnou subjektivnou pohnutkou Eumenidám, by se ho ujímaly, však nikoli ještě příčinou a ospravedlněním zvrácení řádu světového. Že pak hájil pravdu, zákon slavil a úctu k bohům hlásal, to dělali snad jiní také a vynikli v tom nad Ajschyla. (Lykúrg, Solón). A co Ajschylos uvádí str. 54 s.:

Čím tobě (vlasti) byl jsem? s radostí se táži.
Ve vřavě bitvy clonil jsem tě paží
jak tisíc jiných, a po bitvy ruchu
dal jsem ti vše, co klíčilo v mém duchu,
sny, postavy, svět báje a svět činů. —

za to došel odplaty slušné, jak sám uznává, pravě str. 55:

Tys mou skráň za to skryla do vavřínů,
na klíně tvém ve harmonickém proudu
dny mého žití tekly; v dějin soudu
chci zakotvit se jako ve přístavu.

Snad tedy jednání a činy nějaké Ajschyla ospravedlňují? Ale on dále v básni nejedná; probudiv se, vysloví své city a opět usne. Však přece čtenář zná něco ze spisův Ajschylových anebo se o tom dočte v dějinách literatury? Takovou radu odmítáme. Dílo za mistra stojí, báseň ať sama za sebe mluví. Čeho se divák z dramatu nedoví od prvního vyhrnutí opony do posledního jí spuštění, to pro diváka neexistuje. Všecky prvky, z nichž organismus básně vyrůstá, musí v básni samé obsaženy býti. Z toho ovšem nenásleduje, že by báseň nesměla míti kommentáře, že by drama vylučovalo divadelní ceduli; podáváť obojí výklad pouze vnější, jenž ledaco objasniti může, ale organismu básně se nedotýká.

Nuže, pravíme, že Ajschylos, aby byl Ajschylem, není v básni dostatečně charakterisován. Neboť, co Ajschylos mluví, jest výrazem nálady čili duševní úpravy člověka, jenž za své zásluhy došel plného uznání, člověka byť i kromobyčejného, však odpočívajícího na vavřínech. Tak asi jest herci po dobytém velikém úspěchu, tak bylo asi básníkovi, když psal tuto báseň. Ale to nemá co činiti s Ajschylem, právě tak, jako se při něm nemůže mluviti o „snění lásky“ (str. 60), „oku snivém“ (str. 61), o „tváři plné něhy snivé“ (str. 72), o „srdci roztouženém“ (str. 77), jako nelze říci o Apollónovi, že by cítil „celý Hades touhy“ (str. 76), a vzhledem k Ajschylovi:

Jde světem smutný, trn mu dere nohu,
zrak darmo mdlý se ztrácí v nesměrnosti. (Str. 76.)

Snivost, Träumerei, rêverie, jsou pojmy romantické a nemají s Ajschylem ničeho společného. V Ajschylovi není ničeho mdlého, ničeho snivého, něžného, smutného (děj jeho tragedií proto ovšem může býti smutný), on nezná touhy v běžném smysle bývalé i dnešní romantiky. On je skrz na skrz Μαραθωνομάχος bojovný, nepodajný, pevný, hrdý, sebevědomý, v náboženství starověrec-pravověrec, při tom filosof, v politice konservativec-aristokrat, nedůvěřující davu.*)

*) Hlava poprsí, jež se ne bez důvodu za Ajschylovo pokládá, popisuje se takto: „Hlava činí naskrze dojem velikolepé a znamenité osobnosti. Význačná

Básník viděl asi poprsí Ajschylovo, o čemž svědčí výrazy, týkající se jeho vysoké, lysé lebky; viděl snad i onu pastu, znázorňující symbolicky apotheósu Ajschylovu: želvu unášenou orlem k nebi, an básník dole z číše popíjí si daru Dionysova. Snad pověst o tom, že Ajschylos nepsal, leda opojen vínem, neobstojí před vědeckou kritikou, ale pro tvůrce básnictví tragického, jenž tuto jiskru apollinickou takřka vyrazil ze hrubého křemene bakchického dithyrambu Dionysova, jest při nejmenším velmi charakteristická, i divíme se, že básník tohoto tak lákavého, slibného a plodného rysu v postavě Ajschylově zcela pominul.

Rovněž by bylo básníkovi velice posloužilo, kdyby některá data ze života Ajschylova byl živěji na mysli měl. Život Ajschylův, zejména stáří, neproběhlo tak idyllicky klidně, jak básník líčí. Slova Ajschylova str. 53:

Buď zdráva, země! Jak tvé lůno zkvětlo,
jak záříš v šperku květů, listí, rosy!
Buď zdrávo moře, odkud vítr nosí
mi lehkým křídlem z vlasti pozdravení!
Jak dnes mne divné jímá roztoužení
ten zříti kraj, kde první mladost moje
vstříc házela mi všecky květy svoje,
kde v růžích láska, laurem kvetla sláva,
dar větší, před nímž vše se rozpadává,
to vědomí, cit blaha neskonalý,
můj laur byl, vlasti, tvého lístek malý! . . .

a dále str. 54: a jsem-li mdlý, jsem pouze slávou — potřebují značné opravy. Myslíme, že se nemýlíme, přikládajíce Ajschylovi dlícímu na Sicilii vůči své vlasti takový asi hořký cit, s jakým Aristides, Themistokles a jiní zasloužilí mužové hellénští ve vyhnanství nevděčné otčiny své vzpomínali. Oblasť národnosti řecké, přese všechno akcentování protivy mezi Hellény a barbary se strany řecké, nebyla tak stejnorodá, jako na př. dnes oblasť národnosti francouzské, německé, nebylať prostě jednotným státem. I tu ještě není jedno doma nebo v osadách, v Petrohradě či na Kavkvze nebo na Sibiři. Athéňanovi nebylo volno ve Spartě, Sparťanovi ne v Athénách, nemenší rozdíl byl mezi Thébanem a Korinťanem. Myslíme, že Athéňanovi při dvoře tyranna syrakúsského nebylo mnohem pěkněji, než při dvoře perského sa-

---

vysoká a lysá lebka, brázda nad kořenem nosu a kůže čela spuštěná přes vnitřní koutky očí poukazují právě tak na napjaté myšlení, jako na pevnou vůli.“ A. Baumeister. Denkmäler des klassischen Alterthums. München 1885. I. p. 34.

trapy v Malé Asii. — Jisto jest, že s celým pokolením marathónomachů i Ajschylos se přežil. Na konci života jeho stará doba byla překonána, aristokratické živly ustoupily demokratickým, moc areopagu byla valně ztenčena, a nad obzor již byla se vyhoupla skvělá postava velikého démokrata-caesara: Perikla. I na poli poesie Ajschylos utrpěl porážky, jež asi spolupůsobily k tomu, že neuznaný básník opustil svou vlast. Tak dle zpráv životopisných Simonides přemohl jej elegií na bojovníky padlé v bitvě u Marathonu. R. 468 prý mladý Sofokles zvítězil nad ním svým Triptolemem. Ba ani radost z posledního skvělého vítězství jeho, dobytého Orestejí r. 458, nezůstala kmetovi nezkalena. Vítězství vzbudilo patrně závist; některé výroky o věcech náboženských v jeho dramatech vyvolaly podezření, jakoby skrývaly nepatřičné narážky, a Ajschylos obžalován z profanace' mysterií. Lid se bouřil; areopagité postavili jej před svůj soud a sprostili jej obžaloby. Potom Ajschylos odebral se na Sicilii. Těchto několik maní uvedených črt stačí zvrátiti víru v Ajschylovo idyllické zátiší na Sicilii.

Ale tu slyšíme výtku: Jednati má Ajschylos kmet, jednati ještě v hodince smrti své? Což nejednal za živa dosť? Kmetové odpočívají si, spí, zvláště před smrtí. Tedy Ajschylos také spí plným právem. Odpovídáme: I kmetství má své vášně, a mnohé z nich daleko ostřeji vystupují, než za mladu; jsou to: zatvrzelost žárlivost, neústupnost, nesmířlivost, citlivost vůči urážkám, neznalosti a nevděku a p. A právě proto jednati měl Ajschylos, všem ne s kopím v ruce, jako u Marathónu byl jednal, ale tak, ko jednal Prométheus spoutaný a přikutý pouty ocelovými a bodnutý klínem ke skalnatému srázu Kavkazu. Ani hnouti ou nemůže ten titán, a přece tolik jedná v tragedii, že i pana chlického Ajschylos je pyšný na tento výplod svého titánského oru. Proti tomu titánovi Ajschylos pana Vrchlického, jenž em také má pohotově na tváři „rys vzdoru“ a „pod valnou ní chmurné snění“ v „lebi gigantické“, jinak jsa pln něhy y, elisejského míru, vždy snivý a zamyšlený, tento Ajschylos á v sobě nic titánsky vzdorného, velikolepého, čehož stopy e na tváři podobizny Ajschylovy se spatřují. Tento Ajschylos virtuós, herec, odpočívající spokojeně na svých vavřínech, st jubilant, přijímající s blahosklonným úsměvem a s vnitřním stučiněním hold svých četných ctitelů, to jest kmet způsozevnějškem, by se ho na divadle užilo v živém obraze, tavujícím apotheósu umění, věštby nebo poesie.

A tím již přistupujeme k poslednímu, myšlenkou nejzávažnějšímu oddílu básně, k závěrečnému zpěvu Mús (str. 79. s.). Toť jako úhelný kámen celé básně, toť růžice ve směle vyzdvižené góthické klenbě křížové, toť koruna na vrcholku pyramidy. Músy velebí génia, přede vším génia básnického. Obsah jejich zpěvu jest asi tento: Génius je strom, blažící stínem a plody svými celé lidstvo. Vrcholkem dosahá k nebi, kořeny ke dnu všeho bytí, a v bouřích obstojí neotřesen (str. 1.). Blažený, komu Fojbos dal dar básnictví, on léčí srdcí rány a sám žije ve stálé harmonii, povznešen nad čas a nad prostor (str. 2.). — Krása je podstatou všehomíra, bez ní nemohla by obstáti země ani nebe. Z její číše vše musí píti vzlet, nadšení a sílu (str. 3.) — Kdo kráse sloužil po všechen život, ten nabyl nesmrtelnosti, všecky strázně jen rozmnožují síly jeho: on nezemře, nýbrž náleží věčnosti (str. 4.)

Tento zpěv trpí jednostranností už výše vytýkanou. Neboť opakujeme, že v řadě Fejdias, Praxiteles, Apelles, Sofokles, Demosthenes, Plato, Perikles, Alexandros, předpokládaje, že nahodile volená jména tato representují, jednokaždé ve svém oboru, vrchol dokonalosti, že v řadě té všecky členy jsou rovnocenné, stejnorodé, stejnohodnotné. Aneb: uznáváme rovnost všech umění, tak, že dovoleno říci: dobrý stavitel má přednost před špatným básníkem. Génius, ať ve kterémkoliv oboru umění, jest géniem, géniové všech oborův umění jsou sobě rovni. Ale i to vymezení jest ještě příliš úzké. Což má génius umělecký nějakou přednost před géniem vědeckým: Ajschylos před Aristotelem? Ba jděme ještě dále: má génius básnický nějakou přednost před géniem ve kterémkolí jiném oboru činnosti lidské, ať sociální nebo politické, ať umělecké neb literární, ať náboženské nebo technické? Jest Ajschylos lepší Edisona? To už se nám daleko více zamlouvá Vrchlického krásná báseň „Zapomenutým“! (Z Hlubin str. 44. ss.) žalující:

Vy geniové nepoznaní,
jež pohltila minulost,
jimž strhán lavřín s bledých skrání,
než vyspěl v zlatých plodů skvost . . .
Ó hrozný úděl muset žíti
a bez památky umírat . . .
Ó hrozný úděl: s myslí vřelou
být mrazným světa vírem hnán.

domknout se výše duší smělou.
a přece umřít — nepoznán!
Vy lidstva bludní Columbové,
teď věčnost vaší plavby břeh . . .
Však blaze vám! — Co je ta sláva,
jež nám připadá za kořist? . . .
Však jen když v plody vypučelo,
co bylo dílem dlouhých muk,
co bouře silou duší chvělo
čím jásal vašich srdcí tluk!
Ač laur nezdobí vaše čela,
ač jméno vaše zhaslo v tmách,
přec ducha záře plná, skvělá
dlí minulosti na vlnách.

Béřeme totiž zde slovo „géniové“ ve smyslu nejširším pro všechnu výbornost vůbec. Tak také Řek pro umění a řemeslo měl jedno slovo τέχνη, a Řek přece dovedl oceniti význam umění. Nepřetržitá řada spojuje nejnižší řemeslo s nejvyšším uměním. Formovati materii jest podstatou obojího od cihlářství až po vychovatelství a zákonodárství. Ba co je to vůbec génius? Duch tvůrčí, jenž na základě šťastné a vynikající organisace tvoří nové milieu. Ale není tato tvůrčí síla rozlita o všech individuích, nemá každé individuum svou stránku dobrou, a prodělavši svá léta učednická, léta vzrůstu a půjčky, vrací-li každé individuum dle sil svých, s úroky, témuž lieu, jímž bylo odchováno? Nevybírá-liž nebe své svaté všech stavů? Což vzorná matka, vzorný otec, nevytvoří-li své vé milieu? A vzorný hospodář, veliký finančník à la Rothschild řezá-li se do svého okolí? Ba všude výbornost, velikost, nadstřednost, nadprůměrnost, vše znamenité, vynikající, působící chu, jest podivu a chvály hodno, a kdo je má, je svého u géniem. To myslím, bylo od jakživa názorem všech mych lidí, tedy i Helléna, tedy i názorem antiky.*) Proto neříkejme:

*) Jen tak na př. lze pochopiti vší moderní předpojatosti a lživé ideálnosti ně, až dětinsky naivné úsudky Pindarovy o zlatě, bohatství a moci, čehož on docela klidně klade své nadání básnické jako rovnocenné. Ol. I. Nejlepší ovšem voda jest, zlato jak planoucí oheň v noci daleko vyniká lmožné bohatství. — Tamtéž ep. 4.: Jsouť jiní větší nad jiné; však vrchol ší strmí králům. Dále ku předu již nezírej. Dej Bůh, abys po všecek čel na výši, a já abych tolikéž k vítězům se družiti směl, věhlasem záře n Hellénstvu. — Ol. II. antistr. 3.: Bohatství zajisté ctnostmi ozdobené lar i onen s sebou přináší . . . hvězda stkvoucí, neklamné muži světlo, e má, ten zná budoucnost a j. v.

krása nade všecko. My nevěříme v ten pseudo-pythagoreismus, skrývající se ve slovech:

Čím bez krásy by země byla širá?
Čím bez krásy by Olymp mohl býti?
Ó věčný souzvuk v řádu všehomíra!
čím světy rodí se a v zhoubu řítí,
vše z číše její píti
svůj musí vzlet, své nadšení, své síly.
Jest ona Zevse ducn, jest kouzlo Víly.

Nýbrž vedle krásy v oboru intellektuálném a mravném též pravda a dobro a v oboru všedního života cnosti potřebám jeho hovící. Nebe budiž otevřeno nejen Ajschylovi a soudruhům, nýbrž všem, kdo věrně snažili se strmou cestou po onom trojjediném ideálu. Proč pak slavné herce, virtuósy, nepřenášíme tak snadno do nebe, proč jim jest spokojiti se odplatou pozemskou? Ani s básníky u Řeků nebylo jinak; dostávali už na zemi skvělé honoráře, třebas i po smrti byli ctěni. Jen to, že v okolnostech zvláště nepříznivých básník, stojící duchem vysoko nad svou dobou a tudíž nepochopený, nedošel odplaty své již zde, vedlo k tomu, že, jako na povzbuzení toho družstva, básníkům před jinými umělci, v nedostatku odměny vezdejší, slibována odplata na onom světě a tím jakási výjimečná nesmrtelnost. Časem snad i u nás, jako jinde, zbožňované mučednictví literární vymizí. Hodenť dělník mzdy své. Ostatně ne v jednom případě sama podstata génia, jeho abnormálná jednostrannost, bývá příčinou, že od přírody není nejlépe uzpůsoben k požívání štěstí pozemského.

Pana Vrchlického mínění o poesii je dědictvím z oné doby, kdy všechen náš život národní býval omezen na pole literatury a umění. Odtud onen výstřední kult toho i onoho. Květ umění neznačí vždy nejutěšenější rozvoj, nejlepší zdraví té které společnosti, spíše naopak. Jen výjimečná přednost, která se dává umění přede všemi jinými obory činnosti lidské jest příčinou, že se mnohdy vysoko cení období dějinná po stránce mravné i po stránce obecného blahobytu dosti žalostná, kdežto naopak doby a společnosti hledě ku všeobecné mravnosti, vzdělanosti, blahobytu vysoce vyspělé a velecenné přezírají se z té pouze příčiny, že postrádají toho, čemu se dnes říká poesie, umění. (Snad se to týče též literatury české.) Pravý význam umění (v dnešním slova toho smyslu) a krásné literatury pro člověka není tak

přesně určen, jak se za to má. Poměr jich ku pravému vzdělání a k ideální ceně člověka býval za různých dob různě pojímán a i v dnešní době přechodní bude třeba přesně rozvážiti všecky stránky života duševního, ba snad lidského vůbec (tedy také tělesného), než se, na nějaký čas aspoň zase, přistoupí k pevnému odhadnutí ceny umění. Tedy snad „Umwertung aller Werte?“ Nestojíme o přehodnocení všech hodnot, ale za správnějším pojmem správnější cenění dostaví se samo.

Však nebudeme dále rozebírati; učiníme z předešlého závěr. Čtenářové básní pana Vrchlického, zejména mladší jeho vrstevníci, do jejichž mladých let padají první velké úspěchy našeho básníka, jsou si asi vědomi úchvatného účinku, jímž básně tohoto umělce na mysl jejich svým časem působily. První dojmy byly omamující, oslňující. Časem však ubývalo té moci, mnohdy až do plného vystřízlivění. Čím to? Někteří kritikové přičítají to ohromné plodnosti našeho básníka, jež ho nutně vede k tomu, že se opakuje, tak, že mnohé věci otřelými se zdají znalcům poesie Vrchlického, které mocně působí na čtenáře se způsobem jeho tvorby neobeznalého. Mnoho pravdy jest v tom tvrzení, ale dobrý kus jí schází. Jinak by bylo nepochopitelno, proč některé básně, opět a opět čteny, při své účinnosti zůstávají, kdežto jiné při opětném čtení, třeba po letech (jak tomu v tomto případě), účinku valně pozbývají. K oněm počítáme na př. Kořist oceanu, O korunu Pohřeb Alaricha (Ep. B.), Zpěv Satyra, Psyche a Satyr, Kentaur (D. a Sv.) a m. j., jež se nám zdají dnes tak krásnými, jako přede dvaceti lety. Vidíme příčinu toho v tom, že v básních těch váha spočívá na užití apparátu scénického, výpravného a na vhodném umístění a zahrocení pointy. V těchto věcech Vrchlický jest mistrem, a kde tedy o toto umění běží a účinek díla na něm založen jest, zůstane básník nedotknut na své výši vzdor času a opětnému čtení. Jsou to básnické kusy, ať tak díme, výpravné; zde jest Vrchlický doma. Ale kde váha a účinek básně spočívá na hloubce myšlenek, na správnosti psychologického postřehu a pravdivosti výrazu (na př. dráma vůbec a krásná prósa j. novely, kdež se Vrchlickému nikdy valně nevedlo), tam čtenář dá se více méně, ten déle, onen méně dlouho, zajmouti sice effektem scenerie a vnější výpravy a takto sveden, nepřihlíží hned, neb aspoň ne tak brzy, k vlastnímu obsahu básně. Ale jakmile, buď následkem plodnosti básníka samého, zahrnujícího čtenáře novinkami, neb opětné a pronikavé četby duch obrátí se od

vnějšku díla ke vnitřní podstatě jeho, tu nastává rozčarování, kouzlo mizí. I v našem případě jest to patrno. Vrchlický výborně ovládá, jak už ode mnohých řečeno, vnější, scénický apparát poetický, s podivuhodnou virtuositou vystihuje a podávati umí kolorit všech zemí, pásem a věků; ale to jest právě jen virtuósnost, obratnost, nikoli ještě umění celé. Za to méně šťastným bývá v pronikání k podstatě věci, v pochopování její ideje. Odtud také často i námi i jinými vytýkaná nepřesnost výrazu, mnohdy až k tomu se blížící, čemu se říká eufemisticky nonsens. Jemu o správnost grammatickou, o položení diakritického znaménka neběží, toť, dle jeho ponětí, věcí korrektora v tiskárně. A přece co mnohdy spočívá na správném pochopení slova (= pojmu), na správném položení čárky. Odtud také plyne, že Vrchlický jest méně šťastným překladatelem básní hlubokého obsahu myšlenkového (Commedia, Faust) nebo veliké přísnosti slovného výrazu. Jaký rozdíl v chápání antiky mezi Vrchlickým a Goethem! V básních tohoto: Prométheus, Ganymedes a třebas i v římských elegiích nebo v Heřmanu a Dorotě, jak hluboké vystižení antiky a ducha jejího při naprosté změně vnějších okolností. Naopak u Vrchlického kolik schází do podstaty antického ducha při podrobném šetření scenerie a vnější výpravy, ať je to historický kolorit či apparát mythologický. Poesie jako „Smrt Aischyla“ jest poesie mířící na effekt theatrální. Kde na tom vše záleží, básník vyhraje, kde však na jiném záleží, mnohdy prohrává a prohrává bitvy rozhodné. (Twardowski.)

Daleci jsme toho, bychom básníka, jenž celý svůj život Músám posvětil. strhovati chtěli s vysokého podstavce, na nějž svým nadáním a pernou prací se vyšinul. Než, poněvadž dnes myslícímu duchu jedná se o více než o výpravnou hru, o nějaké „Excelsior“, poněvadž po pravdě žíznící čtenářstvo jako jedněmi ústy ptá se: Mistře, co tedy mám činiti? cítíme potřebu chladnou myslí, ovšem se vší možnou šetrností a uctivostí k osobám (téhož navzájem očekávajíce) odhalovati pozlátko a prohlížeti k jádru věci a zkoumati fantomy na potkání všecky heslem: Dobré-li jsi, či zlé? *Lev Šolc.*

Slovensko od let šedesátých.

(Dokončení řady první.)

VIII.

Zatím, co nové státní myšlénce uherské postupně za oběť padaly slovenské střední školy, horlivá, nedočkavá část maďaronské společnosti, jíž postup vládní nebyl ještě ani dost rychlý ani dosti široký, organisovala se v samostatnou všestrannou akci proti nemaďarským národnostem.

Prvním hlasatelem akce té byl t. ř. „Magyar szövetség" (Maďarské sdružení), v lednu 1873 v Budapešti zakládaný, který ve své programové brožuře „Jelszavunk" (Naše heslo), jež v několika měsících vyšla třikrát, doporučuje národnostem v Uhrách, by se pomaďařily dobrovolně, jinak prý budou přenárodněny „Arte aut Marte" podle staré zásady: „quod ferrum non sanat, ignis sanat". Neboť v Uhrách nelze prý vlastně ani mluviti o národnostech, nýbrž nejvýše o „obyvatelích cizího jazyka"; kdo nechtí náležeti k národnosti „státní", těm brány ze země uherské jsou otevřeny; národnostní otázka v Uhrách musí se rozřešit rázem, jako gordický uzel, a všichni členové „Szövetségu" se zavazují všemi veřejnými i soukromými prostředky pracovati k tomu konci, aby národnostní zákon z r. 1868 byl zrušen a aby v Uhrách nesměl být ani pastýřem, kdo neumí maďarsky.

Slovenská intelligence chopila se sice sebeobrany. Přeložila též prostě stanovy maďarského sdružení a zadala je k potvrzení „Jednoty slovenské", jež měla za účel chrániti národní zájmy a šířiti národní vzdělání, jednak vymáhajíc slovenštině platnost v životě veřejném i soukromém, zakládajíc školy v duchu národním a veřejné knihovny lidové po celé zemi, jednak pěstujíc literaturu, hlavně populární a budíc v lidu zásady pracovitosti, střízlivosti a mravnosti. Vláda pak, aby zachovala zdání nestran-

nosti, oběma jednotám, maďarské i slovenské, odepřela potvrzení. Ale to bylo pouze na venek. V skutečnosti společnost maďarská i bez stanov všemi prostředky pracovala za vytčeným cílem.

Vydatnou pomůckou byly jí noviny. Z maďarských opposičních ochotně a soustavně zásady „Szövetségu“ hlásaly hlavně Lónyayova a Kaasova pešťská „Reform“ a „Ellenőr“, z vládních pak sám velký orgán strany „Hon“. Z nemaďarských listů nejhlučněji a nejbezohledněji si vedla báňskobystřická, bídnou, neliterární slovenštinou psaná „Svornosť“, od Květné neděle 1873 deset let vydávaná z dispočního fondu za dozoru pověstného dra Bély Grünwalda, zvolenského podžupana a pozdějšího poslance, jehož chatrné mravní zásady, spojené s všestrannou vzdělaností, pronikavostí a energií, učinily z něho slovenským snahám protivníka nejnebezpečnějšího. Sám pověděl o sobě, že životním úkolem jeho je, „hájit zájmův uherského národa a uherského státu a z kořene vyhladit prostředky hornouherského panslavismu“, ježto je přesvědčen, že „ohromná většina Slováků je věrna uherské státní myšlénce a se svým stavem spokojena“. A jeho list „Svornosť“ v programovém článku hlásal, že nynější slovenské časopisy se nekryjí se zájmy ani Uher ani Slováků, čtenářstvo že opájejí politickými nesmysly, živí v něm touhy nesplnitelné, pobuřují mysli, budí nenávist proti „státnímu uherskému národu“ a ohrožují celistvost země. V tom smyslu „Svornosť“ vedením Grünwaldovým důsledně a prostředky naprosto nevybíravými rozváděla nauky „Magyar szövetségu“; stala se jaksi slovenským časopisem ex offo, obce byly nuceny ji předplácet. Ona první vydala heslo proti slovenským středním školám, z ní vycházela všecka protislovenská akce další.

Vedle novin dobrovolně zastupovalo zájmy „Szövetségu“, vládou zjevně neuznaného a přece zjevně podporovaného, také úřednictvo. Křiklavým dokladem toho bylo t. ř. zaopatřování slovenských „sirotků“ na Dolní zemi mezi Maďary. R. 1873 po choleře totiž mnoho dětí v horní župě Trenčínské osiřelo. Hlavní župan Kubicza, místo aby o sirotky byl se postaral doma, dal je houfně, po stech, odvážeti na maďarský jih, přibíraje mezi ně i hojně nesirotků, kteří chudým rodičům různými stkvělými sliby byli vymámeni. Marně vzpírali se ubožáci, když jim děti z jara roku 1874 odváželi do ciziny; a pozdě dovídali se o smutném většinou osudu jejich. Původci však tohoto „moderního otrokářství pod pláštěm dobročinnosti“ dostalo se za ně ministerské pochvaly

— „nemzetiségi szempontból is“ t. j. „také se stanoviska národnostního“.

Neposlední oporou „Szövetségu“ byly též zájmy obchodní a výdělkové, v Uhrách téměř výhradně zastupované židovstvem. Na kořeni lidu slovenského hlodá červ horší všelikého maďaření: kořalka. Nejednou od let čtyřicátých byl proti moru kořalečnímu zahájen boj, zejména od lidumilných kněží; ale nikdy s plným úspěchem. Ještě r. 1875 čteme bolestný vzdech vynikajícího vlastence: „Každý slovenský starec musí sa zarmútiť, keď sa rozpamätá na obrovské postavy svojich predkov, vidiac potomkov zakrpatených. Kdeže sa podeli tí pekní šuhajci zpod Kriváňa? Kdeže sú tí prekrásni a smelí valasi z lesov slovenských? Zahynuli v krčme, pálenka ich znivočila!“ A touž rakovinu smutně ilustruje současná drobná zpráva z Liptovské Sielnice: „Ako je samom meste našom ľud tým smradľavým pálenčiskom nivoený, to ukazuje okolnosť, že sa u nás na ‚pohrebnom‘ chudobého pastierskeho syna 50, na kršteni 150, na svadbe tri razy oľko, pri staväní malého domca 500 holbí pálenčiska minie.“ letech sedmdesátých znovu se organisovala snaha, slovenskému dláku pomáhati z této fysické i mravní zkázy. Spolky střídmosti, ižencové missie a jiná sdružení počaly působiti s velikým zdarem. n na př. v samém Trenčínsku za nedlouho 30.000 lidí přestalo pálenku. Ale prázdné krčmy padaly, nájemci nechtěli platit emného, protikořaleční akce rozkřikla se jako — panslavismus, . 1874 v listopadu ministerstvo všecky spolky střídmosti zaědělo. Mravný a tudíž uvědomělý lid by snahám „Szövetségu“ yl býval materiálem dosti povolným

A rovněž samozřejmo, že ani samostatně organisované kulí snahy slovenského vzdělanstva nijak se nesrovnávaly s ide- „Szövetségu“. Vedle padajících škol středních stála ještě tica Slovenská“. Proti ní od konce r. 1872 v žurnalistice, v parntě i ve veřejnosti vede se kombinovaný útok, takže Matiční r 15. ledna 1873 zvláštním pamětním spisem odhodlal se iti na ministerského předsedu Josefa Szlávyho.

Činnost kulturně literárního ústavu toho — praví „Prome-“ matiční — je jasná, valné hromady veřejné, protokoly , letopisy a knihy každému dostupné, vedení úředně konané. Přes to prý však jej obviňují z „panslavismu“, t. j. obení politického, namířeného prý proti maďarskému plea „uherské říši“. A přece výbor i členové Matice jsou mu-

žové loyální, prošlí školou života, přátelé osvěty a klidného rozvoje svého lidu. Snahy jejich nenesou se za politickou jednotou slovanských národů, jako u Italův a Němců; neboť Vlachové a Němci v minulosti byli celek, kdežto dějiny plemena slovanská našly už rozdělena v samostatné kusy, jež nesjednocené jazykem literárním ani náboženstvím, často bojovaly proti sobě. Dnes Slované nemají dějinných vzpomínek na společnou stkvělou dobu anebo společné velké neštěstí národní; jedni mají Kosovo, druzí Moravské pole, třetí Ostrolenku, čtvrtí Kalku. Charvát, Čech, Slovák atd. především chce zůstati Charvátem, Čechem, Slovákem v své plemenné zvláštnosti, ne jako Lombarďan, nebo Badeňan, který především je Vlachem a Němcem. Dnes Srby a Čechy, Poláky a Bulhary, Slováky a Rusy spojuje toliko skutečnost jejich společného původu a větší nebo menší příbuznost jich řeči. Strach z panslavismu je zbytečný, a bude-li podporován samosvojný rozvoj jednotlivých slovanských plemen, zmizí docela. Ženeva, ryze francouzská, odepřela připojiti se k Francii, ježto doma její politická i národní svoboda byla zabezpečena. Tak „Promemoria" Matice Slovenské upokojovalo vládu i „maďarské bratry".

Ministrpresident Szlávy 1. březma 1873 prohlášení to „s plným potěšením" vzal na vědomí, „ochotně dávaje vzájemné ujištění, že spolek v užívání práv stanovami mu zaručených vždy rád bude podporovati."

Než „veřejné míněni" novinářské, pracující v službách „Szövetségu", nebylo s tím spokojeno. Látka proti Matici sbírala se dále a žaloby se hromadily. V rázném ministrovi vnitra, Kolomanu Tiszovi, (po 20. říjnu 1875 předsedovi ministerstva) národně-radikální strana maďarská dostala vydatného spojence, který v dosahu své kompetence počínal si s touž energií, jako v svém oboru ministr kultu Trefort.

V červenci 1873 Matica Slovenská jako literární spolek dala se zastupovati na slavnosti Jungmannově v Praze. Místopředseda Vilém Pauliny-Tóth jako člen poselstva v řeči své 13. července kladl důraz na povinnost Slovákův, účastniti se významných aktů českého národa, a na osvěžení ducha, jež z toho plyne, zejména v době domácích křivd a ústrků. V říjnu 1874 pak podobná deputace matiční pozdravila Charváty, když slavnostně otvírali záhřebskou universitu. Martin Čulen se pronesl: „Universita vaše je nejen pro vás, je i pro nás. Ona bude syny vzdělávati sladkou řečí mateřskou, vedle vědy bude je učit ctíti a milovati národ."

A František Sasinek končil slovy písma: „Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur.“ Obojí ten skutek přátelské zdvořilosti a přirozené sympatie osvětné vyvolal nové žaloby v „Reformě“, „Ellenőru“, „Svornosti“ i jinde. Paulinyho a Čulenovu řeč překroutili a z pozdravu udělali agitaci „panslavistickou“. Matice prý na oko sic pěstuje literaturu a vědu, ale v skutečnosti ničím z toho oboru nedovede se prokázati; vždy a všude slovem, písmem i penězi pouze agituje proti maďarské státní myšlénce: proto budiž zavřena.

Látka k žalobám vzrostla i jiným směrem. V některé noci mezi 9. a 12. březnem 1874 z musea matičního v Turč. Sv. Martině odcizeny byly všecky zlaté mince (95 na počet, mezi nimi některé velmi vzácné), značná část větších stříbrných (do 300) a hojně drobných. Vyšetřování trestní již mělo stopu zloděje, když nenadále bylo zastaveno a vyšetřující soudce přeložen . . . Na Matici pak zůstala skvrna, že poklady své špatně střeží, ne-li skvrna ještě horší, a protivníci měli nový důkaz její nespolehlivosti i v oboru správním.

Různá znamení věštila blížící se katastrofu. „Slovenské Noviny“ v Pešti, orgán „Nové školy slovenské“, vedené drem Mallým duchu Palárikově, v lednu 1875 přestaly vycházeti. Programem ch bylo — praví — utvrzovati maďarsko-slovenskou shodu. Po dálostech r. 1874 však snaha jejich ukázala se marnou, a proto inuly svou bílou vlajku, soustřeďujíce, jak pravily, zbylé nání síly v tábor jeden. Touž dobou, v lednu 1875, vládní školní zorce Jan Mennyey obvinil slovenské církevní školy obecné, jsou nečisté, nepořádné, nedostatečné a „špatného, protivlasteckého ducha“, učitelé jich pak „nezpůsobilí, krom katechismu ějakých písniček neumějíce učiti ničemu“. Senioráty sice výtku ıořčeně odmítaly, ale odium zůstalo, a vedle konffessijních osprávných začaly se houfně zakládati obecné školy státní, ım čistě maďarské. Řádná lednová schůze výboru Matice Sloké byla zapověděna. Hurbanovy „Církevní listy“ pro článek n miernym“ 22. května 1875 byly zastaveny a redaktor oden na tři měsíce do vězení a 100 zl. pokuty. Redaktor belleckého měsíčníku „Orla“ pak, kaplan Ondřej Truchlý, jenž nuv Žellovu poslední báseň: „Päsť oproti pästi. Poslanie kožrútom“, veršovaný to protest proti snahám „Szövetségu“, smrtelnou nenávist k maďarskému živlu a pobuřování proti dním podmínkám existence uherského státu“ (jak zněl důvod

žaloby) dne 9. června 1875 stál před prešpurskou porotou, a jen s nouzí, sedmi proti pěti hlasům byl osvobozen.

Zatím výnos ze dne 6. dubna 1875 ministra vnitra Kolomana Tiszy nařizoval podžupanovi turčanskému, Josefu Justhovi, provésti podrobné vyšetřování Matice Slovenské, jejíž činnost se zároveň zastavuje pro různé přečiny, — od dvou let předtím v časopisech „Szövetségu“ neunavně hlásané.

Vyšetřování trvalo přes půl roku. Posléze 12. listopadu 1875 Matica Slovenská jako spolek byla rozpuštěna a jmění její, nepočítajíc v to sbírek musejních, celkem asi 100.000 zl. vzato v správu státní. Důvody rozpouštěcí listiny byly velmi zajímavé. Z prozkoumaných protokolů valných hromad i schůzí výborových, z veškerých spisův i účtů prý se dokázalo, že Matica úloze vytčené hned v 1. § svých stanov, pěstovati totiž slovenskou literaturu a pěkná umění, nedostála, ba vůbec ani dostáti se nesnažila; že jakkoliv hned 2. § stanov jejich vylučoval všechnu politiku, přece Matica působila vždy a všude čistě „politicky v zájmu protivlastenecké slovanské propagandy“; a že jmění sobě svěřené spravovala nespolehlivě a marnotratně. Neméně zajímavý byl i další osud toho jmění. Aby prý totiž práva dárcův a členů Matice byla chráněna, všechno její pohnutelné i nepohnutelné jmění v řádnou správu přejímá stát a bude je spravovati potud, pokud nevznikne spolek nový, jenž lépe vyhoví intencím členův a poskytne dostatečné záruky, že „nebude působiti proti státní idei“. Je pravda, 35. § matičních stanov určuje, (praví dále výnos do slova,) že kdyby spolek se rozešel, jmění jeho zůstává majetkem „slovenského národa“; poněvadž však v Uhrách „slovenského národa“ **není** a tudíž nikdo pod firmou „slovenského národa“ zákonného nároku na majitelské právo jmění toho nemá, stanovám vyhověti nelze . . . Marně Srb dr. Svetozar Miletić v sněmě uherském 4. prosince t. r. interpeloval Tiszu, marně zadávaly se několikeré hromadné petice členů bývalé Matice v různých dobách na různá fora; v parlamentě důrazně a sarkasticky Tisza opáčil totéž, co byl napsal, a petice zůstaly bez výsledku. Ironií osudu fondy Matice, dle 1. § „spolku milovníků národa slovenského“, obrátily se na podporu slovensky psaných časopisů vládních a nového vzdělávacího spolku vládního . . .

A rovněž marně psal svou mužnou obranu Matice i první její místopředseda, Vilém Pauliny-Tóth jednak hned po rozpuštění

spolku v otevřeném listě, jednak v březnu 1876 v předmluvě k svému „Slovenskému bájesloví“. Dokazoval, že Matica průběhem dvanácti let vydala 42 různých spisů; že v Letopisech svých pěstovala všecky obory vědecké, vedle toho pak vydávala a zakupovala plody básnické, podporovala hudbu, malbu, umění výtvarná. Ukazoval, že domnělý „protistátní duch“ ani nemůže býti v spisech, jako jsou slovenská mluvnice nebo arithmetika, „Myšlienky o zahradníctve“, „Včelár“, „Ovocinár“, „Hospodár“, „Sborník slovenských národních piesní, povestí“ atd. Vysvětloval smysl deputací matičních při slavnostech Mikuláše Zriňského 1866, Jungmannovy 1873, záhřebské university 1874. Prokázal finanční manipulaci spolku jako správnou a bezúhonnou, atd. Obecenstvo slovenské důkazů těch nepotřebovalo, a vláda jich neslyšela. Jí nešlo o nápravu skutečných vad ústavu (k nimž ještě se vrátíme), ona prostě v zásadě byla proti všemu, co nehodilo se do rámce novotného ideálu z r. 1867. Vedle osudu slovenských škol a Matice ukazovaly to i takové význačné drobnosti, jako na př. Tiszovo nařízení z května 1875, že v Uhrách „národnostní spolek smí se zříditi jen jako spolek literární a vzdělávací“ a „nesmí užívati názvu ‚národní‘“; anebo výrok časopisu vládní strany, „Honu“ z října 1875, jímž opírá se adresse Miletičově na odstranění bídy lidu tímto památným způsobem: „Kdybychom i bezpečně věděli, že hmotnou nouzi v Uhrách lze odstraniti pouze oněmi prostředky, také tehdy musili bychom je zamítnouti. Raději stokrát zahynout, nežli dopustit, aby Uhry nebyly maďarskými.“

„Szövetség“ v hlavních kusech, aspoň zevně dosáhl, co chtěl. Rok 1875 je mezník v novějších osudech Slovenska. Pak obě strany znovu se rozhlížejí a sbírají nové síly. Hornouherské odrodilstvo, podporované radikálně národní částí maďarské veřejnosti, organisuje širokou akci společenskou, a národovci slovenští činí pokusy zachrániti jinými cestami, co ještě zachrániti lze. Za rozrušených let jihoslovanského povstání a války rusko-turecké i Slovenskem prochvívá nová horečka obrodní.

Rozhledy politické.

Oslavení Jiřího z Poděbrad — Slavnostní falšování dějin — Přepodivné vedení mladočeské strany — Akce ve prospěch našich národních menšin — Pochybená taktika — Strach před klerikaly — Nár. Listy a klerikalism — Salcpurský a Táborský sjezd katolický — Prof. Rezek v ministerstvě vyučování — Car ve Vídni a „slovanská“ politika — Vyrovnání s Uhry — Sněmovní volby ve Slezsku — Poslanec Pacák poslanci Vašatému.

(V Prusku zase nový ministr — Strach Francie před socialismem — Svatba z lásky i z rozumu — Politika Lobanova — Evropskému míru dochází dech — Nová práce pro západní kulturu.)

Dne 15. a 16. srpna uspořádána v Poděbradech slavnost Jiřího z Poděbrad; odhalen totiž pomník, udělaný p. B. Schnirchem, a příležitosti té užito od strany mladočeské k politickým projevům. Avšak dopadly ty projevy velmi smutně. Slavnostní řečník (posl. Herold) promluvil řeč historicky tak nesprávnou, že nejmírnější o ní soud musí zníti: slavnostní falšování dějin. Řečník z krále Jiříka udělal politika po chuti našich kočujících radikálů; Jiřík tedy se stal demokratem, stal se králem ústavním atd Při tomto historicko-politickém přebarvování mladočeskému řečníku pomáhala radikální frakce pokrokářská — přeopatrný politik Jiří a přímo typ politiky oportunistické oslavován politiky prý radikálními! Není pochybnosti, že „levé křídlo“ mladočeské strany mnohému se naučilo od křídla pravého.

Tak jak mladoč. strana nedovedla (jako strana — nemluvím o jednotlivcích) politicky využitkovat vzpomínky na Havlíčka, tak nedovedla využitkovat slavnosti Poděbradské: lidu sešlo se prý kolem 40.000 a v programu také byl veliký tábor, ale lid po obyčejných odhalovacích slavnůstkách poslán domů — tábor se neodbýval, neboť nebylo řečníků!

Tomuto přepodivnému vedení strany připisujeme také akci pro české menšiny. Pochybujeme silně, že by z celého podniku vyzrálo více než manifest, který přinesl orgán strany jakožto „Osvědčení sboru poslanců národní strany svobodomyslné“. Že

své menšiny máme chránit, o tom nepochybuje nikdo; také jsme svorni v tom, že naši milí sousedé menšiny ty utlačují podle možnosti a již i nad možnost; avšak jiná je otázka, byla-li akce podniknutá (23. srpna) dosti vydatná. Lid, to je pravda, stejně jako o slavnosti poděbradské, dokazuje svůj zájem; ale nemyslíme, že vedení strany postupovalo správně. Má se totiž zřídit národní fond pro podporu menšin; dále se má v několika řečech vydat brožurka, vypisující bídu těch menšin a mimo to publikováno z míněné poslanecké osvědčení, v němž se z osudu menšin činí odpovědna vláda a v němž zároveň prohlašuje se věrnost k státnímu právu.

Vidíme v akci taktických chyb více. Předně mělo se vystoupit s tou brožurkou resp. obžalobou ihned. Vždyť dalo se očekávat, že Němci učiní protiakci. Skutečně jménem výkonného výboru německého klubu posl. Schlesinger hned den po schůzi českých poslanců vydal protiprohlášení mnohem důraznější a přímo urputné — slibovaná brožurka (vyjde-li) nebude mít už toho effektu, proto že veřejné mínění evropské zatím spracováno bylo hlasy německými. e dále více než pravděpodobné, že akce mladoč. strany sjednotí ěmecké strany a sesílí německou nevraživost proti menšinám — ležto se strany naší mezi tím na fond teprve se bude sbírat! co se stane, bude-li ten fond malý? A konečně jako vždy vení mladoč. strany vystřeluje svůj náboj všecek najednou; co se iž stane, budou-li se německé nespravedlnosti opakovat? Jak ce strana svou akci stupňovat? Jak bude strana v otázce menšin stupovat ve Vídni a proti vládě? Bude jednat v souhlase s osvědím poslanců? A jaké bude mít ve Vídni spojence?

Šlechta již teď se nepřipojila a nepřipojí. Již v zemském oru, kde posl. Herold akci zahájil, maršálek sám byl proti hu téhož poslance žádajícího, aby vládě od zemského výboru ina byla resoluce. Za to přijat byl od členů nemladočeských h hr. Schönborna, podle něhož vyzvána okr. zastupitelstva, se přičiňovala o odklizení národnostních protiv.

Orgán strany mladočeské (2. září) rozepsal se zase jednou klerikálům. Prorokuje dokonce vlastní straně pád, „jest-li se proti úsilí klerikálnímu nevzchopí“. Zároveň v témž čteme zprávu o bouřlivém svěcení praporu katolické jednoty telci n. O. Co si „Nár. Listy“ představují vzchopením proti alismu, povědět neumíme. Běží přece o to, dovedou-li imi mladočeská strana) proti klerikalnímu směru postavit

nějaký směr svůj — jednotlivé články a ani agitační schůze tu nepomohou nic. Avšak „Nár. Listy" od desítiletí slouží zpátečnické reakci duchovní, jak tedy chtí čelit klerikalismu? Jednou pod jmenem rukopisů, po druhé pod jmenem Hálka, vždy a soustavně ubíjely každého, kdo v Čechách si troufal myslit. „Nár. Listy" posud jsou slepy a jsou slepy právě v těch životních otázkách, o které ve sporu s klerikalismem jde. „Není pravda, co se stále tvrdí a co i nám jistí proroci namluviti se snaží, že s nacionalismem jde to s kopce, pravda ale jest a velice smutná pravda, že u nás síla myšlénky národní mizí." Tedy není to pravda — a přece je to pravda! „Nár. Listy" mohou být přesvědčeni, že s nacionalismem to skutečně jde s kopce. A zejména jejich vlastní nacionalism je v koncích, o tom přece samy již nepochybují. Téměř 40 let „Nár. Listy" vycházejí a jaký dnes representují a vedou směr? Co a kdo jsou dnes „Nár. Listy" po minulosti mnohem lepší? Národní myšlénka u nás neutuchla a neutuchne, ale liberalistický, bezobsažný nacionalism utuchl a utuchne ještě více. Proti klerikalismu dnes nikdo nevystačí takovým zastárlým žurnalistickým ragout, jaké „Nár. Listy" svému čtenářstvu servírují; dnes tak, zítra zase jinak, z toho trochu, z onoho špetku, a celé bez stálého a určitého směru! „Nár. Listy" (orgán vedoucí strany!) skutečně nemá směru a důsledného programu, ani literárního, ani sociálního, ani hospodářského, ba ani politického — a tu se „Nár. Listy" tak naivně diví, proč u nás klerikalism právě politicky tak roste?

Salcpurský katolický sjezd (31. srpna) zavdal listům všech barev látku k polemikám a úvahám. Místodržitel salcpurský (hr. Sigmund Thun-Hohenstein) přivítal sjezd velmi srdečně a projevil mu své sympathie — „čistě osobní", jak teď vládní listy vykládají. Také ministr hrabě Ledebur „čistě osobně" telegrafoval sjezdu a ovšem i známé požadavky klerikální strany jsou „čistě osobní". Tak na př. nemá být gymnasista připuštěn k maturitě, je-li o něm domnění (!), že je nenáboženský a nemravní atd. Že v klerikální organisaci politickými representanty a parlamentárními vůdci jsou feudální šlechticové (přes ten podivný rakouský „křesťanský socialism"), netoliko sjezd Salcpurský, ale i Táborský (10.) dokazují velmi srozumitelně.

Prof. Rezek stal se v ministerstvě vyučování ministeriálním radou extra statum. Jmenování překvapilo netoliko v kruzích širších, ale také politických a zejména také ve straně mladočeské.

Car objíždí hlavní evropské dvory, aby se po korunovaci představil. Protože nejdříve přijel do Vídně a že nepůjde do Berlína nýbrž do Vratislavi, mnohé listy české rozepsaly se již o „slovanské“ politice! Politika pana Vašatého — a politika ruská! Ani šavle Rakociho, darovaná carem uherskému museu, těm našim politikům očí neotevírá, ani fakt, že zahraničním ministrem rakouským je Polák — k „slovanské“ politice patří notná slepota a té naši praslované mají skutečně dostatek.

O vyrovnání s Uhry bude jednáno v rozhledech dalších.

Zde ještě zaznamenáváme, že v Slezsku zvolen do sněmu posavadní počet českých a polských poslanců; a přibylo jim hlasů. Na straně německé vzrostl (v Slezsku) počet hlasů nacionálních proti liberálním.

Konečně upozorňujeme na dra. Pacáka „Odpověď na otevřený list poslance dra. Jana Vašatého ze dne 10. srpna 1896 v záležitosti otázky jazykové“; nás při tom, přiznáváme se, nejvíce zajímá, že odpověď dra. Pacáka uveřejněna — v Nár. Listech (8). Odpovědi tresť je: Pane Vašatý, Vy jste od let veřejnosti lhal a své kollegy nectně pomlouval — toť všecka Vaše politická činnost. Otázka: zůstane p. Vašatý členem klubu?

V Praze, dne 10. září 1896.

* * *

V Prusku propuklo opět malé ministerské zemětřesení. Obětí byl prozatím jen ministr vojenství Bronsart Schellendorf, ale půda viklala se již i pod samotným kancléřem Hohenlohem. Záminkou byly neshody o nový vojenský trestní řád, pravou příčinou dvorské intriky, které nikde tak nebují, jako při dnešním dvoře berlínském. Zde vládne dnes nikoliv odpovědné ministerstvo, nýbrž císařův generální adjutant Hahnke, jenž současně s pádem Bronsartovým vyznamenán byl demonstrativně majetnictvím pluku. Nad odchodem Bronsartovým naříkají nejvíce listy liberální. Nermoutí je snad ani tak políček, daný principu ústavnosti, jako ztráta řízného generála, jenž dovedl v parlamentě tak buršikosně a od plic nadávati sociálním demokratům, proti nimž čelil také ještě poslední jeho zákaz účastenství vojska v sociálně-demokratickém hnutí.

Také plutokratická republika Francouzská má před socialismem třesení ve všech údech. Též ona hypnotisuje naproti němu masy národnostním šovinismem a nejnověji vypověděla opět Bebla a Bueba z francouzského území za souhlasného jásotu celého panamistického tisku. Za to objednala kočár pro cara za 140.000 franků.

Po skvělých vítězstvích habešských pokládá se Italie za oprávněnou také účastniti se supích hodů, k nimž chystá se velmocenská Evropa nad vychládající mrtvolou Turecka. Má dávno již zálusk na protější Albanii, kde má také své „životní zájmy“. Jaký div a jaká náhoda, že právě nyní vzplanulo ohnivé srdce italského korunního prince Viktora Emanuela láskou k Heleně dceři sousedního Mikuláše černohorského. Různost náboženství nebude činiti překážek. To se často začachrovalo již laciněji, než za trůn. Koburg zaměnil ve jménu svého nemluvněte víru „západnickou“ za „slovanskou“, na Černé Hoře zamění víru „slovanskou“ za „západnickou“ — národové bez náboženství přece nemohou existovati.

Car Mikuláš s chotí svou jezdí po světě. Smutné stopy označují dosud krátkou dráhu jeho panování. Předčasná smrt otcova, nezhojitelná choroba bratra následníka, nešťastné pole Chodynské a nyní opět náhlé úmrtí zahraničného ministra Lobanova. Chytrý tento diplomat, prý „ze staré školy“ — ještě žádný diplomat nebyl „z nové školy“, — dovedl podle Bismarcka míti želízko ve dvou ohních. Rus jako kurtisána objímala trojspolek a posílala polibky Francii. I nesmiřitelným Maďarům hozeno cukrlátko — šavle rebela Rakoczyho. Karakterní taková politika právě není, ale účel posvěcuje prostředky a to vše prý ad majorem gloriam evropského míru.

Ubohý evropský mír! Skutečně již dávno tak nestonal, jako právě nyní. Makedonie, Kreta, Cařihrad — všude to vře a kypí. Intriky evropské diplomacie dovedou v kalném hospodářství tureckém dobře loviti, bohužel že však při tom teče lidská krev. A poteče jí ještě více, až „nemocný muž“ zavře oči do opravdy a mezi dědici povstane rvačka o jeho pozůstalost.

Ostatně na dalekém východě kyne nová kořisť tučnější a bohatší. Po tisíciletí žila obrovská Čína svou politickou idylu klidně a v ústranní; konečně i ona uznala dobrodiní evropské civilisace — a už tu měla vojnu s Japonskem. Ale kam požehnání kultury vnikne, odtamtud již nezmizí. Jako divoké zvíře vozili letos representanti profitu všech velkých národů místokrále Lihunkčanka po Evropě a Americe, aby na vlastní oči poznal tu mravní výši západní kultury, jejíž objetí jeho vlasť tak brzy snad již samou láskou rozdrtí.

V Praze, 10. září 1896. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Celní a obchodní spolek s Uhrami a ostatní vyrovnání rakouskouherské nemožno provésti s nynějšími parlamenty — Povolování Maďarům od naší vlády beze vzájemných ústupků uherských. Uhři nechtí nic více nežli dosud přispívati na společné vydání říše — Válka s rakousko-uherskou bankou zakončena naprostým vítězstvím Uhrů, válečné útraty na účet Cislajtanie — Podrobný referat berního výboru panské sněmovny — Ruský úvěr proti našemu, uské a naše napravování měny — Zástavní listy české hypoteční banky 3 a půl procentní a jich výhody proti 4 percentním.

Před měsícem ještě officiosní listy vídeňské tvrdily, že bude možné rakouskouherské vyrovnání projednati s nynější říšskou radou. Ale již z té okolnosti, že officiosové budapeštští se pustili do formalní války s vídeňskými, dalo se dobře souditi, že „sice vláda cislajtanská míní, ale uherský říšský sněm to změní“. A na potvrzenou toho uslyšeli jsme z úst uherského finančního ministra Lukacse, jak daleko ještě je od obapolné shody v nejdůležitějších otázkách, že nutno pomýšleti již i na provisorium, když úmluvy staré pozbudou platnosti a nových tu nebude.

Není také dohledná doba pro nynější parlamenty, aby se mohlo v ní doufati na vyřízení tolika spletitých otázek. Samy vlády ještě nevědí, kterak se domluví, tím méně mohou věděti, jaký osud potká tyto úmluvy v parlamentech obou polovicí říše; že o vyrovnávacích předlohách nerozhodnou nynější zastupitelstva, to již je nepochybným výsledkem dosavadních jednání. Možnost jediná shody byla by pouze ta kdyby říšská rada svolila přeochotně ke všemu, co od ní Maďaři žádají, ale k tomu sebevražednému dílu ani tak přežilé sbory, jako jsou sněmovny vídeňské, se asi neodhodlají. —

Celní a obchodní spolek s Uhrami byl by jak tak ujednán mezi vládami, ale bez rozřešeného sporu o kvotě t. j. o tom, co která polovice říše má přispěti ku společným vydáním monarchie, není ujednání to zhola ničím. Prozatím jsme učinili již Uhrům znamenité ústupky, ale na nějakou úhradu s jejich strany ne-

můžeme nikterak počítati. — Pouze bylo ve prospěch našich mlynářů se strany uherské povoleno, že má vzíti za své t. zv. mlecí řízení. (Mlecím řízením rozuměl se přívoz cizozemské pšenice beze cla za tím účelem, aby mouka z ní vymletá byla opět z říše vyvezena. Tím patrně se obcházely předpisy — hlavně se strany uherské — o cle uloženém na cizí obilí.) Toto mlecí řízení bylo však vlastně porušením platných zákonů, a divná to tedy koncesse, když Maďaři se zavazují, že podobné přestupky nebudou již v budoucnosti páchati Při uherské vynalézavosti v té příčině ostatně se nesmíme ani tím bezpečiti, najdou se zase nějaká postranní dvířka, kterými si- nově rozkvétající průmysl uherský dovede pomoci na úkor náš proti všem úmluvám. Tak to bylo dříve s dovozem surového petroleje, tak je to dosud s přívozem nevyclené pšenice a byl by div, aby maďarští spekulanti nedovedli vykořistiti shovívavosti uherských vlád vůči jasným a patrným porušením úmluv ujednaných s druhou polovicí říše.

S naší strany dostalo se Maďarům velmi cenných ústupků. Při daních z cukru, piva, vína, petroleje a jiných mineralních olejů bude se výnos děliti tak, jako již to zvykem při dani líhové. Daň bude totiž každé polovici příslušeti podle spotřebovaného množství zdaněných předmětů, kdežto dosud vybírala se podle toho, kolik v každé polovici říše bylo vyrobeno. Touto opravou získá uherská státní pokladna značně při dani z cukru a piva, kdežto pozbude něco při petroleji; celkový zisk uherského státu na účet těchto daní a na útraty naše odhaduje se asi na $2^1/_2$ mill. zl. ročně. Také vývozní prémie na cukr a na líh a restituci daně z piva ponese si každá polovice sama dle toho, kolik z ní dotyčných výrobků se vyveze.

Takto proti dřívějšímu vyrovnání Maďaři každým způsobem již získávají. Je sice zásada ta, aby daně spotřební dělily se opravdu dle skutečné spotřeby, úplně spravedlivou, ale poněvadž příspěvek Uher na společné vydání byl tak nepatrný vůči povinnostem našim, bylo dosavádní dělení daní podle výroby aspoň jakousi náhradou za křivdy ony, že jsme hlavně společnou armádu říše musili vydržovati sami skoro 70% (vlastně se 68·6%), kdežto Uhři s obyvatelstvem asi 43% na to přispívali něco přes 30% (31·4%).

* * *

Naše vláda vydala v šanc Uhrům tu jedinou nepatrnou výhodu, kterou jsme ještě při dosavadních vyrovnáních měli, že spotřební daně z cukru a piva z valné většiny plynuly do našich pokladen; za to však nezajistila si nikterak to, aby Maďaři podle práva a spravedlnosti převzali také přiměřený podíl společných vydání říšských.

Proslýchalo se sice, že Bánffy se zavázal ke zvýšení uherského podílu ze 31·4% na 35%, ale to zcela úředně popřel ministr Lukacs. Maďarská sněmovní opposice chce naopak vládu uherskou donutiti, aby převzala za své nezvratné stanovisko uherské kvotové deputace, že nesmí se zvýšiti podíl příspěvků uherských nad dosavadních 31·4%.

Cislajtanská deputace však žádá od Uhrů příspěvek 43·16%. Kterak se to dá vyrovnati, když Uhři nechtějí o žádném zvýšení ani slyšeti a kromě toho žádají na účet spotřebních daní ještě asi 2½ mill. zl. ročně více ze státní pokladny království a zemí v říšské radě zastoupených!

Pro následující léta nejmenší roční vydání říšské neukryté výtěžky celními bude přes 110 mill. zl., z toho činí sporná část, o kterou chce říšská rada Uhrům více přiděliti, 11·76% (43·16% místo dosavadních 31·4%), čili okrouhlou summou 13 mill. zl. Dohromady s výtěžkem daní tedy žádají od nás Uhři celkovou oběť 15½ mill. zl. ročně. Že za takových okolností n e s m í ř í š s k á r a d a z a ž á d n o u c e n u p ř i j m o u t i d o h o d n u t í o c e l n í a o b c h o d n í s p o l e k s U h r a m i, zdálo by se takřka samozřejmým. Tím by posice uherská se tak posilnila, že by klidně potom mohli vyčkávati, jak skončí zápas o kvotu. Mohou se jednoduše pak odvolávati na dosavadní stav. Ale od našich stran v říšské radě nedá se očekávati všelijaké překvapení; mnohý nepoddajný dosud poslanec a po případě celé bojovné strany neodolají různým pokušením a nástrahám a ze vzájemného strachu, aby si to nahoře nějak nepokazili na prospěch svých odpůrců, budou se ještě snad v povolnosti předstihovati. Smutných zkušeností podobných máme z minulosti až nadbytek. Uhři v té příčině dosud byli vždy na odiv bez rozdílu stran všichni jednomyslni a svorni, pokud se jednalo o to, aby z naší polovice říše měli co možná největší zisk. Proto jsme vždy povolovali my, oni pak nikdy a v ničem!

* * *

Rakouskouherská banka bude vlastně ústavem po výtce uherským, jehož regii však cislajtanští bloudové poplatní budou hraditi. Ve správní radě banky bude šest členů voleno z maďarských poddaných a šest bude občanů cislajtanských; jelikož uherských akcionářů skoro vůbec není, musí býti v Uhrách patrně voleni lidé, které si vybere uherská vláda. Guverneur banky a jeden viceguverneur budou rovněž Maďary, proti nimž budou členové cislajtanští se svým viceguverneurem v patrné menšině. Oddělení budapeštské bude ještě neodvislejší nežli dosud, jakkoli escompt banky v Budapešti již nyní znamenitě předčí escompt vídeňský. Dne 30. června bylo od vídeňského oddělení escomptováno 22·7 mill. zl. směnek (15·6% veškerého množství od banky escomptovaného), kdežto touž dobou hlavní ústav v Budapešti měl směnek 33·3 mill. zl. (skoro 23% veškerého escomptu). Ale s tím vším nejsou Uhři ani dost málo spokojeni a žádají ještě mnohem více úvěru. Od naší vlády se pak jim ve všem bez rozpaků povoluje.

Rakouskouherská banka ráda by dostala nové privilegium zadarmo a její opovážlivost vůči našemu ministru financí v té příčině neznala skoro mezí; musilo se jí až pohroziti do opravdy, že se jí odejme vůbec právo vydávati bankovky a že se udělí bance jiné. Teprve na tyto vážně míněné hrozby zdá se, že banka povolí asi.

Již několikráte zde bylo vyloženo, jakých výhod náš cedulový ústav požívá. Může vydati za 200 mill. zl. bankovek úplně nezdaněných a neukrytých kovem, do kovové zásoby může vpočísti až na 30 mill. zl. směnek na cizí místa a kromě toho má rozsáhlé oddělení hypothekární. Použije-li plně těchto všech výhod, může to vše jí vynésti nejméně asi 10 mill. zl. hrubého ročního výtěžku. Zisk ten bude však rozhodně vyšší, když uváží se, že nebudou žádné jiné papírové peníze kolovati leč bankovky. Státy do banky složily již za 160 mill. zlata a hodlají ještě celkem 112 mill. zl. nově do ní uložiti, které milliony vesměs určeny jsou k tomu, aby za bývalé a dosud kolující státovky přišly v oběh bankovky a stříbrné zlatníky ze sklepů bankovních.

Za vše to dosud banka nechávala státu (naší polovici) pouze nezúróčnou půjčku 76⅓ mill. zl. (původně 80 mill. zl.); nyní žádala banka zaplacení půjčky té. Vláda hodlá splatit z ní pouze 30 mill. zl. ve zlatě, žádala od banky však za to 1 mill. zl. ročně z jejího čistého zisku, jakož i odepsání 15 mill. zl. z dluhu; tak

že by celkem z dluhu toho zbylo asi 30 mill. zl. Čistý zisk banky se pak měl děliti nad 4% dividendy polovici mezi stát a banku a kdyby přestoupil přes 6%, žádal stát $^2/_3$ čistého zisku.

Během vyjednávání upustil finanční ministr od toho, aby z čistého zisku napřed 1 mil. zl. ročně se dostalo státní pokladně. Banka svolila k odepsání 15 mil. zl. dluhu, ale za to chtěla akciový kapitál svůj zrušením reservního fondu zvýšiti z 90 mil. zl. na 105 mil. zl., čím arci se musil státní podíl v zisku značně uskrovniti. Vůči těmto nezřízeným požadavkům banky přerušily vlády vůbec všecko jednání a podaly generální radě přímo ultimatum. Tyto rázné kroky byly by účinkovaly, ale vláda nedovedla houževnatě vytrvati a proto přece banka v podstatě asi vyhraje.

Vlády beztoho povolily bance dosud velmi mnoho tím, že vzaly na se závazek splatit 30 mil. zl. z dosavadního nezúročitelného dluhu. Banka toho zajisté nepotřebuje k tomu, aby mohla směňovati bankovky za zlato, jelikož stát beztoho všecky státovky vezme z oběhu. Dosavadní kovový poklad banky činí 435 mil. zlatých, za zbylé státovky ještě se jí odevzdá zlato sumou 112 mil. zl. a 30 mil. zl. se splatí na dluh, takže celkový poklad banky vzroste asi přes 570 mil. zl. a banka bude moci vydati celkem na 770 mil. zl. bankovek nezdaněných (všech i dani podrobených bude moci kolovati na 1100 mil. zl.) Říšská banka německá má kovového pokladu pouze něco přes 900 mil. říšsk. marek (asi přes 530 mil. zl.), a anglická banka má zlata průměrně něco přes 40 mil. liber šterl. (Kolem 500 mil. zl.). Je z toho patrně viděti, že by stát naprosto nepotřeboval spláceti 30 mil. zl. dosavadního nezúročitelného dluhu; když vystačí s tím množstvím drahého kovu banka německá a anglická, proč by toho nemělo býti dosti pro nás?

Uhři při tom arci znamenitě pochodí. Dejme tomu, že čistý zisk banky bude 8 mil. zl.; z toho dostanou $4^1/_2$% napřed akcionáři, čili 4·05 mil. zl., zbytek asi 3·90 mil. zl. (po odrážce na pensijní fond banky) bude se děliti na polovici mezi státy a akcionáře, takže státům připadnou asi 2 mil. zl. (přes 6% dividendy dostanou státy $^2/_3$ zisku). Z toho dostanou Uhři 600.000 zlatých (30%), ale musejí cistajtanské vládě na uplacení dluhu 30 mil. zlatých dávati 180.000 zl. ročně, takže jim zbude ročně 420.000 zl. Cislajtanská polovice dostane zbytek 1·58 mil. zl., ale musí krýti z toho úrok z 30millionové oplacené půjčky 1·2 mil., takže jí

zbude pouze 0·38 mil. zl. Uhři tedy dostanou ze zisku bankovního ročně 420.00 zl. a my pouze 380.000 zl., za to budou míti ve správě její naprostou většinu. Tak jsou dobře obhájeny prospěchy naší polovice říše!

* * *

Podrobná zpráva berního výboru panské sněmovny byla již rozeslána našim peerům a také řádně publikována. Zpráva ta je zcela krátká a navrhuje přijetí berní reformy úplně tak, jak ji přijala poslanecká sněmovna. Pouze, jak o tom referováno bylo již v předminulém čísle, škrtnut konec § 217, v kterém bylo stanoveno že: „výtah z příkazů ptatebních, v němž udáno jméno poplatníkovo a obnos daně důchodové mu přiřčené, má býti vyložen po 14 dní u úřadu berního I. instance a právo do něho nahlížeti mají všichni daní důchodovou povinní v dotčeném okresu“. V § 246 pak je ustanoveno, že každý člen rozvrhovací komise neb úředník, který by prozradil něco z jednání komise, pokud se to týče důchodů kteréhokoli poplatníka nebo jeho vyměřené daně, podléhá trestu vězení až do 3 měsíců, po případě pokutě až do 1000 zl., a kdokoli by jinak tiskem (nebo ve veřejných schůzích) těchto okolností mu povědomých využitkoval k útokům jakýmkoliv, podléhá trestu vězení až do šesti měsíců (nebo pokutě do 1000 zl.). Tak mohou býti naši bohatí velmoži bezpečni, že se mizerný poplatný lid nedoví ničeho o jejich důchodech, aby toho nemohl zneužiti „k drzým a všetečným útokům“. Z té příčiny také hodlá panská sněmovna „přinésti tu oběť a odhlasovati osobní daň důchodovou, ačkoli je stanovena až 5%, proti pruským 4%, když při provádění těchto zákonů vláda slibí střici se všech vexací . . .“ Jiného podstatného pak v celé zprávě není již nic více obsaženo. K tomu netřeba již pranic podotýkati, zpráva mluví zřetelně dosti!

* * *

Kde jsou ty doby, kdy jsme se nadýmali svou pokročilostí vůči hospodářsky zbědovanému Rusku? Kdo ještě v letech osmdesátých se nepamatuje, jak útrpně psala vídeňská žurnalistika o hospodářské a finanční nouzi ruského obra na nohou hliněných? A dnes, porovnejme si úvěr ruský na světovém trhu s úvěrem naším!

Ruský ministr Witte odhodlal se zavésti v Rusku poctivou zlatou měnu a k tomu cíli mu nestačilo, že již má v kasách ruské státní banky přes 2000 mil. frs. Poněvadž náhodou koluje ruských papírových rublů asi za 2800 mil. frs., chce ještě do kas bankovních dostati dalších 400 mil. frs. Na to vypsal půjčku 3%ní — která se teprve roku 1912 začne upláceti — a dal ji subskribovati za kurs 93. Půjčka ta byla upsána nejméně v 25eronásobném obnosu. Když si povážíme, že k témuž účelu (k nápravě měny) u nás teprve nedávno bylo rozprodáno 50 mil. zl. renty 4%ní za kurs jen tak s nouzí dosahující parity, viděti hned, oč je úvěr Ruska lepší nežli úvěr Cislajtanię. Rusové si vypůjčili peníze na ne celá $3^1/_4$% procenta, kdežto my musíme platit úroků rovná 4%. Při dluhu 400 mil. frs. znamená to pro Rusko úsporu ročních 3 mil. franků naproti poměrům našim!

Kromě toho sluší uvážiti, že Witte teprve letos v únoru dal na jevo úmysl zavésti zlatou měnu v Rusku a že není překážky žádné, aby ještě během tohoto roku se tento úmysl dokonale provedl, kdežto u nás zákony valutní platí již od r. 1892 a přece na milosti rakousko-uherské banky to ještě pořáde závisí, zdali a kdy konečně budeme moci jen pomýšleti na pořádnou kovovou měnu a kdy budeme prosti papírového peněžního hospodářství!

* * *

Dlouho to trvalo, nežli se hypoteční banka království Českého odhodlala vydati $3^1/_2$%ní zástavní listy. Zdar těchto nových úpisů je rozhodný, prodávají se nyní po 93·75 zl. za 100 nominálních, kdežto 4%ní jsou po 99·45 zl. Půjčky poskytované v $3^1/_2$%ních úpisech splácejí se 4%ní annuitou (vlastně 2%ní pololetní splátkou) v $60^1/_2$ letech; příspěvek na bankovní regii je stejný jako při ostatních zástavních listech, činí $^1/_4$% ročně, ale jen pro prvých 8 let se platí.

Počítáme-li přesně mathematicky, kolik za těchto okolností platí dlužník skutečně úroků, vyjde nám, že na $3^1/_2$%ní zástavní listy dle hořejšího kursu (93·75%) je skutečné roční úrokovací procento (hledí-li se také k regijnímu příspěvku) 3·92, kdežto na listy 4%ní musí dlužník skutečně platit 4·15% ročně. Je tu tedy při zástavních listech $3^1/_2$%ních skutečná úspora v úrocích téměř $^1/_4$% ročně z vypůjčeného kapitálu proti listům 4%ním. Úsporu tu nelze nikterak podceňovati. Proto nelze nikterak chá-

pati, proč „Národní listy“ tvrdily v úvodním článku, že $3^1/_2{}^0/_0$ní zástavní listy neposkytují proti $4^0/_0$ním nijakých výhod. Výpočty pisatele onoho článku v té příčině byly potud nesprávné, že k regijnímu bankovnímu příspěvku při listeeh $3^1/_2{}^0/_0$ních sice přihlížel, kdežto při $4^0/_0$ních ho načisto pominul, a rovněž toho nedbal, že ani zástavní listy $4^0/_0$ní nedosahují úplné parity, nýbrž se prodávají po 99·45 zl.

Níže zúrokované zástavní listy mají však ještě tu výhodu, že se jimi úroková míra snižuje do budoucnosti. Že naděje v tom směru chované nejsou příliš nadceňovány, toho dokladem jsou ceny jiných podobných dluhopisů a historie $4^0/_0$ních zástavních listů samých. Tak $3^0/_0$ní dluhopisy. rak. lokálních drah prodávaly se koncem roku 1894 po 80·50 zl., kdežto 3. srpna t. r. byly již po 86·— zl. (emittovány byly po 79·25 zl.). Zástavní listy $4^0/_0$ní, když se poprvé objevily na trhu, nedostihovaly ani kursu 90 zl., ale v brzku potom přiblížily se paritě. Zástavní listy kromě toho tím snadněji se mohou vyšinouti v ceně, jelikož dlužník může svůj dluh spláceti také zástavními listy (v nominalní jich summě) místo hotovými penězi a tím bude stálá poptávka po listech těch a následkem toho také stále budou stoupati.

V Praze, dne 9. září 1896. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Lékárnická výstava v Praze — Volání po národnostním smíru v zájmu hospodářském — Otevření plavby „železnou branou" dunajskou — Námořní průplavy v novější době — Pokroky železných drah v Rakousku — Nový kartel petrolejový a vláda — Organisace řemesla v Německu: řemeslnické cechy, výbory a komory — Postavení pomocníků řemeslnických dle osnovy německé a dle našeho řádu živnostenského — Sjezd ruských průmyslníků a obchodníků v Nižním Novgorodě a obchodní snahy Ruska v Asii.

V oboru živnostenském a obchodním můžeme z domácího života jen málo co zaznamenati. V Praze koná se druhá mezinárodní lékárnická výstava s odbornými přednáškami, demonstracemi a sjezdy a s obvyklým aparátem pivnic, ochutnaváren a jiných místností, počítajících na massy obecenstva, které navštěvuje výstavy z téhož vnitřního podnětu jako kavárny, hostince a chantany. Konají se dále některé výstavy krajinské, živnostníci naši vracejí se s větším či spíše menším užitkem z výstav cizozemských, na něž byli na zemské útraty vysláni, zemská jednota společenstev organisuje po Čechách přednášky tak, aby zemskou dotaci jí poskytnutou co nejdříve a nejneúčelněji vyčerpala, a president pražské obchodní komory činí při rozdílení diplomů, zdejším účastníkům světové výstavy Chicagské udělených, dobře míněné, ale bohužel právě tak marné přání po souladu a sousedském spolužití obou národů, v této zemi hospodářskými zájmy svými k sobě vzájemně připoutaných.

Tím živěji jest v Uhrách, kde zemská výstava dospívá vrcholu a kde 27. t. m. má králem u přítomnosti zástupců cizích mocí slavnostně zahájena býti plavba t. zv. železnými vraty, o jichž splavnění již Římané marně se pokoušeli a jejichž upravení kongressem berlínským r. 1878 Rakousko-Uhersku bylo svěřeno. Skály, které spolu s dravým proudem dunajských peřejí u Ršavy činily přeplavení z dolního Dunaje do Uher nemožným, ustoupily po šestiletém namáhání otevřenému průplavu asi 8 *km* dlouhému a naproti ostatnímu řečišti plovoucími sudy ohraničenému, jímž plavba nyní bez závady konati se může. Překážky přírodní,

jež bylo nutno zmoci, byly značně větší než překážky, s nimiž bylo spojeno dokončení průplavu suezského a kielského, a tak i tento podnik svědčí o odhodlanosti a vytrvalosti, s jakou Uhry kráčejí k hospodářskému svému zvelebení.

Za to asi úplně sejde z projektu námořského průplavu, který měl spojovati moře atlantické se středozemním, skrze jižní Francii. Dle zprávy komise, ke zkoumání jeho r. 1894 zřízené, nekryly by pravděpodobné příjmy průplavu tohoto ani nákladů vydržovacích, nehledíc ani k zúročení nákladu zařizovacího, značně 2 milliardy franků převyšujícího. Co se nesmírně zlepšily stroje lodní a co zvýšila se rychlost plavby, pozbylo zkrácení vzdálenosti vodní, není-li velice značné, dřívějšího významu. Průplav suezský byl zřízen za zcela jiných poměrů plavby námořské; za to již průplav kielský, který stál 150 mil. marek, nekryje ani náklady svého vydržování, velký námořní průplav manchesterský, který probíhá největším průmyslovým krajem Anglie, měl loni naproti 304 mil. marek nákladů toliko 2·7 mil. M. hrubých příjmů, průplav korintský bude dřív či později opuštěn a průplav panamský a nicaragský se v dohledné době ani nezřídí. —

Ministerstvo obchodu uveřejnilo právě hlavní výsledky rakouské železniční statistiky v r. 1894 se zajímavým přehledem rozvoje železnictví v Rakousku. Dle toho obnášela délka železnic v Rakousku roku 1837 toliko 14 *km*, r. 1844 již 473 *km* a stoupala v dalších desítiletích (1854 až 1884) postupně na 1433 *km*, 3554 *km*, 9673 *km*, 13.159 *km*, až koncem r. 1894 dosáhla číslice 16.349 *km*, z nichž 8369 *km* (51%) provozováno jest státem. Od r. 1876, kdy statistika železniční pro Rakousko počala se vésti odděleně od Uher, do konce r. 1894 stoupla délka železnic rakouských z 10.780 na 16.349 *km* čili o 52%, zároveň však stoupla osobní doprava z 32·56 na 102·90 mil. osob, čili o 216%, doprava nákladní z 384·7 na 928·6 mil. metr. centů, čili o 141% a příjmy ze 143·04 na 243·21 mil. zl., čili asi o 70%. Z osobní dopravy v r. 1894 připadalo na cestující I. třídy 1·1%, II. tř. 8·4% a III. tř. 90·7% — dodávají tedy daleko největší kontingent cestujících na dráze třídy nižší. Z dopravovaných nákladů připadá 41·9% na uhlí. Základní kapitál ve veškerých drahách rakouských investovaný páčí se na 2600 mil. zl., počet osob při veškerých odvětvích železniční správy zaměstnaných obnáší 142·139 osob s úhrnným platem 74½ mil. zl. — zřejmo, jak obrovskou jsou železné dráhy a jich majitelé mocností kapitálovou a sociální.

Pokud se týče Čech, stoupla délka drah v Čechách od r. 1876 ze 3671 *km* na 4823 *km*, relativní podíl Čech na drahách rakouských vůbec klesl však s 34% na 29·5%; 1 *km* dráhy připadal r. 1876 v Rakousku na 1898 a v Čechách na 1400 obyvatelů, r. 1894 v Rakousku na 1462 a v Čechách na 1212 obyvatelů.

Od 1 července t. r. trvá nový rakouský kartel petrolejový, k němuž přináležejí veškeré raffinerie petrolejové v Rakousku. Kartel uvedl se ve známost obvyklou frasí, že jest pouhým kartelem na regulování výroby, nikoliv na zvyšování cen, avšak od jeho utvoření tuzemské ceny petroleje opětně, a sice pokaždé dosti značně stouply, aniž lze stoupnutí toto vysvětliti zvýšením nákladů výrobních nebo pod. příčinami. Máme zde tudíž opět příklad svazku podnikatelského, který monopolického postavení svého k tomu zneužívá, aby k lepšímu naplnění kapes svých a k usnadnění soutěže v cizozemsku zdražoval jednu z nejnezbytnějších potřeb denního života. Na podzimek chystá prý vláda předlohu zákona protikartelového, zatím však stará se o to, aby zvýšením cla na surový petrolej z 2 zl. na 3 zl. 50 kr. ve zlatě petrolejníky naše soutěže zahraniční ještě důkladněji zbavila a pány domácího trhu je učinila.

Vláda německá předložila říšskému sněmu osnovu zákona o organisaci řemesla, jímž zavésti se mají pro 76 živností, spadajících v obor „řemesla" v historickém smyslu slova, nucené cechy, řemeslnické výbory a komory. Členy cechů musejí býti veškeří samostatní živnostníci těchto řemesel mimo továrníky, úkolem cechů má býti pěstování ducha pospolitosti, udržování a povznášení stavovské cti mezi řemeslnictvem, péče o dobré poměry mezi mistry a pomocníky, o noclehářství a sprostředkování práce, o učednictví, o zkoušky tovaryšské a o urovnávání sporů mezi mistry a učedníky. Cechy mají se zříditi toliko pro jednu a nanejvýš pro několik příbuzných živností v určitém místním obvodu (tak zv. smíšených společenstev tedy německá osnova nechce) a mají býti oprávněny zřizovati a podporovati ústavy k živnostenskému, technickémn i mravnímu vzdělávání mistrů, tovaryšů i učňů, zakládati pokladny nemocenské, úmrtní, invalidní a pod., podněcovati a podporovati společné záložny, sklady surovin a výrobků atd.

K hájení společných živnostenských zájmů všech živnostníků v jistém obvodu, kteří v něm některé z oněch řemesel samostatně a ne po továrnicku provozují, má sloužiti řemeslnický výbor,

do něhož volí své zástupce nejenom cechy, které v obvodu jeho sídlo mají, nýbrž i oni řemeslníci, kteří pro malý počet příslušníků svého oboru v okrese k utvoření samostatného cechu nestačí. Řemeslnické výbory mají zastávati úkoly cechů pro živnostníky, k cechu některému nepřináležející, podněcovati a podporovati zařízení vzdělávací i hospodářská při ceších, upravovati sprostředkování práce a noclehářství atd. a předsebírati volbu do řemeslnických komor, jakožto nejvyššího článku organisace. Komory určeny jsou k zastupování obecných zájmů řemesla v jistém větším obvodu, mají podávati vládě a samosprávě zprávy, dobrozdání a návrhy na povznesení řemesla, musejí býti slyšeny ve všech důležitých záležitostech, obecných zájmů řemesla se týkajících, mají vésti dozor nad cechy a výbory řemeslnickými a pod.

Zajímavo je — a v tom liší se předloha německá velmi prospěšně od živnostenského zákona rakouského — že na všech stupních organisace této mají býti pomocníci zastoupeni zvláštními výbory tovaryšskými, kterým jest vyhrazeno spolupůsobení ve všech záležitostech, týkajících se zájmů tovaryšů nebo učňů nebo vyžadujících jakýchkoli příspěvků nebo výkonů pomocnických (úprava učednictví, zkoušky tovaryšské, pokladny podpůrné a pod.) Pomocníci mají zde dokonce i právo, proti usnesením dotčené korporace vznésti odpor, o němž rozhodne pak dozorčí úřad státní.

Osnova nezavádí však ani průkazu způsobilosti pro řemeslníky, ani nucených pracovních knížek pro dělníky, ani cechovní vázanosti pro továrníky, a podrobuje celou organisaci dalekosáhlému dozoru státnímu.

Při všeruské výstavě v Nižním Novgorodě konán před měsícem kongres vynikajících ruských průmyslníků a obchodníků, svolaný vládou, která chce seznati přání a potřeby průmyslu a obchodu, aby mohla přiměřeně reorganisovati zákonodárství. Sjezdu podáno 150 zpráv o nejrozmanitějších odvětvích průmyslové a tržební činnosti, z nichž nejzajímavější byly zprávy o obchodu v Asii. „Turkestan a Zakaspicko ruský průmysl již si podrobil. Jde nyní o to, vniknouti v střed západní Číny, Mongolska i Mandžurska, a konečně pevněji než dosud usaditi se na nejzazším východě“ . . . Pochopíme konečně význam opakovaných těchto projevů, hospodářský i politický? *S.*

Rozhledy sociální.

Dělnické listy o velikých stávkách letošních — Nové stávky hornické — Dělnická akademie — Žena v dělnické organisaci — Deficity úrazových pojišťoven rakouských — Novela k úrazovému zákonu — „Ústav pro obecné blaho“ ve Frankfurtě — Hnutí konfekcionářského dělnictva v Londýně — Sjezd anglických odborných spolků v Edinburce a příznivé výsledky 8hodinné doby pracovní v anglickém poštovnictví — Úbytek obyvatelstva ve Francii.

Co jsme napsali o letošních velikých stávkách dělnických v Mor. Ostravě, Neunkirchen a Slaném, potvrzuje nyní skoro veškeren odborný a venkovský tisk socialistický. Všude nalézáme ostrou kritiku posledního hnutí stávkového a vyzvání, aby v zájmu veškerého dělnictva podobné experimenty budoucně vší mocí byly zamezovány: „Skutečné nebo domnělé bezpráví pudí dělnictvo z dílen, aniž se toto dříve řádně zeptalo, zdali onen podnět je skutečně rozhodujícím důvodem k takovému kroku, aniž se zeptalo, zda jest i dosti silno, aby boj provedlo, konečně zdali oběti boje jsou také v poměru k tomu, čeho se potom snad dosáhne“ („Solidarität“). V každém boji musí prý dělnictvo rozumně uvažovati své prostředky, jichž nesmí přeceňovati, aniž protivníka podceňovati. V Neunkirchen bylo prý chybou žádati propuštění ředitele, bylo úplným neznáním poměrů ve prospěch dělnictva jedné továrny hroziti stávkou ve všech ostatních podnicích, bylo chybou a nemožností, chtít i po nezdaru stávky předpisovati podmínky, za kterých v té oné továrně práce opět počíti má. „Neunkirchen vyžádalo obětí na penězích, které k jiným účelům užity by byly straně větší prospěch přinesly; však to lze oželeti. Naproti tomu bylo však mnoho dobrých soudruhů připraveno o práci a existenci a takovou ránu lze těžko oželeti. Rovněž přes všechny pokusy, popírati to, utrpěla značnou ránu i organisace a bude dlouho trvati, než následky stávky neunkirchenské budou zhojeny« („Gewerkschaft“). Porážky dělnictva vedly jen k upevnění organisačních pokusů podnikatelů a k repressaliím se strany orgánů úředních.

„Minuly doby, kdy stávka působila ještě bledou bázeň u podnikatelů, kdy bylo možno náhlým neočekávaným hnutím mezdním protivníka přepadnouti. Podnikatelé poznali své síly a naučili se i nepřeceňovati moc dělnických organisací. Jejich odpor den co den se utužuje, i oni počínají se již organisovati a naproti dělnictvu stavěti moc této koalice.“

Přes tato důrazná napomínání zde i v jiných listech dělnických slyšíme opět o částečné stávce horníků v Karvíně, a v Kladně bylo na schůzi delegátů hornických usneseno, zahájiti možno-li hned koncem září t. r. stávku ve všech dolech rakouských.

Stanovy dělnické akademie české byly již připuštěny a zahájení činnosti její se pilně připravuje. (Viz zprávy.) Pro součinnost v odboru vzdělávacím přihlásilo se již i několik příslušníků naší inteligence a neškodilo by, kdyby demokratičnost a lidovost naše došla výrazu v co největším počtu inteligentních spolupracovníků na vděčném úkolu vzdělávání našich mass dělnických.

Uvažuje se nyní též o zřízení ženského odboru při dělnické akademii a častěji přetřásá se u nás vůbec otázka ženské organisace dělnické. Samy některé listy dělnické doznávají, že výchově a organisaci žen muži-dělníky dosud málo péče bylo věnováno, ospravedlňujíce to tím, že rychlý vzrůst hnutí dělnického vyčerpává úplně veškery schopnější údy učitelské a organisační, že mezi ženami samými je málo vlastních učitelek a organisátorek a že samo společenské postavení ženy-dělnice, odvislost ženy svobodné i vdané, je nemalou závadou organisace. V příčině vzdělávací doporučuje se tedy zřizování vlastních vzdělávacích spolků ženských, v příčině organisace rozšíření dosavadní organisace odborové i na dělnictvo ženské.

Úrazové pojišťování dělnické v Rakousku skoro ustavičně se vtírá v pozornost interessentů i pozorovatelů. Nedávno uveřejněny výsledky úrazového pojišťování v roce 1894: šest pojišťoven vykazuje neuhrazený schodek správní 1·7 mil. zl. (vídeňská sama skoro $1\frac{1}{4}$ mil. zl.), naproti příjmům 5·57 mil. zl. stojí výdaje 6·409 mil. zl., a vláda nenalézá pro finanční neúspěchy jiného vysvětlení než zadržování příspěvků podnikateli a dotazuje se generální prokuratury, nelze-li dle trestního zákona pro podvod stíhati každého podnikatele, z jehož závodu dodány byly úrazovně nesprávné údaje v příčině vypočítání příspěvků úrazových, místo co by zároveň úsilovně pobádala k co největšímu zamezování úrazů v podnicích, bděla nad přesným prováděním předpisů

ochranných a podstatným rozšířením povinností k úrazovému pojištění hleděla rozhojniti příjmy úrazoven.

Na podzim předložena bude říšské radě novela k zákonu úrazovému, v níž objem a výše odškodnění značně se zvětšuje. Odškodnění bude se poskytovati i při úrazech nastalých na cestě k dílně nebo od dílny nebo při domácích a j. pracích, byly-li pojištěnému zaměstnavatelem přikázány. Renta zvyšuje se při částečné nezpůsobilosti k výdělku z 50 na 60%, při úplné z 60 na 100% roční mzdy, útraty pohřební mohou se nahraditi do výše 40 (dosud 25) zl., děti dělníka úrazem zemřelého obdrží, ať jsou manželské či nemanželské, rentu 15% až do dokonaného 15. roku, vedle rodičů a vůbec předků mají míti nárok na rentu i sourozenci a vnukové zemřelého, který k jich výživě podstatně přispíval, proti nálezům smírčího soudu má dopuštěno býti odvolání a pod. Organisace podnikatelské již nyní shánějí hromadné petice, aby osnova tato vůbec vládou byla potlačena nebo aspoň ve prospěch podnikatelů změněna.

V červenci t. r. zapsáno bylo do obchodního rejstříku ve Frankfurtě společenstvo s obmezeným ručením „institut pro obecné blaho", jehož statutárním účelem jest „zakládati nebo podporovati zařízení obecnému blahu sloužící, a to na základě vědeckého zkoumání běhů sociálních a národohospodářských v těsném spojení s praxí". Ústav nebyl teprv nyní založen, nýbrž rozvinul již před nabytím nynější právní formy své rozsáhlou činnosť, zařídiv oddělení pro chudinství a bezplatné (zejm. právnické) zpravodajství pro dělnické záležitosti, založiv týdenník „Blätter für sociale Praxis", dav podnět k vydání několika spisů sociálně-politických atd. Všemi podniky jeho vane základní myšlénka: probouzeti lepší porozumění pro sociálně-politické otázky přítomnosti a pro snahy tříd pracujících. Kmenový kapitál společenstva při zápisu do rejstříku obnášel 500.000 M. a byl prý od té doby rozmnožen na 1 mil. M. ...

Na jaře odbyla se stávka konfekcionářského dělnictva v Berlíně a j. v Německu, nyní počíná kvašení mezi krejčovským dělnictvem londýnským. Již stávky v letech předchozích ukázaly, v jak nevýslovné bídě tone krejčovské dělnictvo v Londýně, ať zhotovuje nejlevnější zboží pro hromadný odbyt třídám pracujícím, či opatřuje elegantní svět anglický nejvzácnějšími výrobky umění krejčovského. Hnutí nynější nevychází však od dělníků, nýbrž více od podmistrů, kteří dnes vykořisťováni jsou od velko-

konfekcionářů, jako dříve sami vykořisťovali své pomocníky. Stávka zasáhla by 20.000 dělníků (8000 mužů, 12.000 žen). — Z Anglie zajímá nás ještě výroční schůze odborných spolků dělnických, která počala dne 7. t. m. v Edinburce, a vysoce příznivá zpráva generálního poštmistra anglického o pokusech zavedených loni u některých telegrafních ústavů s 8hod. dobou pracovní. Kde rychlost práce nebyla určována rychlostí strojů a pod., vykonalo se tolik práce v 8 hodinách co dříve v devíti, a u zaměstnaných nastalo patrné zlepšení co do zevnějšku i chování.

Nedávno uveřejněné výsledky sčítání obyvatelstva ve Francii ze dne 29. března t. r. působí tísnivě na veškeré soudné kruhy francouzské. Souhrn obyvatelstva francouzského obnáší letos 38,228.966 osob, t. j. přírůstek proti r. 1891 (patrně jen přistěhováním způsobený) čítá pouze 133.819 hlav, kdežto v pětiletí 1886/91 obnášel 208.548 a v pětiletí 1881/86 565.380. V 15 letech stoupl rozdíl mezi počtem obyvatelstva v Německu a ve Francii z $7^1/_2$ na 14 milionů a Francie má dnes pouze dvě třetiny obyvatelstva co Německo. I to jest zjev sociální, a povážlivý. *V.*

Rozhledy časopisecké.

Konec ročníku a vážné naděje do ročníku budoucího — Poděbradská slavnost a deštník p. Zákrejsův — Z táborů mladých — Rozhledy — Moderní revue — Niva — Nový list „Mannesův“ — Slovo v čas o rozšířené literární falsifikaci, třeba že moderní — Zakončení z Nietzsche.

Stojíme na konci ročníku . . . Rok plný bojů za námi a — rok plný bojů před námi. Nevymřela v Čechách povrchnost. A jako nad rokem minulým máme uspokojení a vědomí vykonané povinnosti, tak jdeme do příštího nezlomeni, neotřeseni a se zbraní neotupenou. „Ještě si zabojujem!“ napsal Turgéněv ve svých Seniliích. —

V Poděbradech odhalili pomník králi Jiřímu. Intendant Národního Divadla, bohem pomazaný orator (jak psává p. Eim), vůdce národa, dr. Herold, proslovil slavnostní řeč, při níž věčně svěží p. Zákrejs roztáhl deštník, kterážto věc byla příčinou strašného boje mezi „Národními Listy“ a orgány staročeskými. Tito tvrdili, že bylo křičeno: Dolů s řečníkem! — kdežto ony vysvětlovaly, že výkřiky platily p. Zákrejsovu chránidlu proti zlobě živelní a že se mělo rozuměti: Dolů s deštníkem! Pan Zákrejs, ač jest jindy kapacitou u vykládání takových zatemnělých a několikasmyslných slov až příliš mnohomluvnou (viz ljuhem, hrubá skála!), tentokrát vysvětlení nepodal — ale není ho třeba a nemělo by většího významu, než jeho výklady gramaticko-aesthetické. Pan dr. Herold sám ve své řeči krále Jiříka vykládal tak, jak pan Zákrejs bez deštníku vykládá na př. Ibsena. Celý slavnostní štáb zase ukázaly, jak smutnou pravdou jsou ty nejčernější diagnosy o nynějším vedení lidu činěné. Vůdcové staví se do rekovských pos, deklamují tragickým bassem, jakoby chtěli, ne hrát ale žít Sardouovu „Vlasť“ — ale jakmile vystoupí, je z toho divoká operetta, taková „Velkovévodkyně Gerolštejnská“. Jenže při ní není do smíchu . . .

S tím větší radostí registrujeme zprávy z tábora mladých. Vlastně: z táborů. Po urputném vnitřním boji v Moderně nastal klid a přípravy k positivní práci. Měsíčník „Rozhledy“ vycházeti

bude příštím ročníkem v sešitech čtrnáctidenních, redakcí pana F. V. Krejčího. V stěžejných zásadách zůstane věren proklamaci „České Moderny“. Administrace „Moderní Revue“ oznamuje též rozšíření svého listu na 32 stran. O „Nivě“ zmínili jsme se již minule. Pánové Jar. Hilbert a K. Mašek (Fa Presto) ve spolku s mladými malíři z „Manesa“ začnou vydávati nový list ve způsobu asi mníchovské „Jugend“, slyšíme o rozšíření i jiných listů mladé generace — živo na všech stranách, ve všech táborech. —

Případné a vážné slovo promluvil v Liter. Listech p. Šalda. A platí nejen o tom, co se produkuje u nás, než i o celé nynější evropské literatuře. Citujeme rádi, je nám mluveno z duše: „Abych řekl pravdu, jsem těmi tzv. těžkými věcmi tak trochu přesycen. Hlavně to bude proto, že, jak již bývá, ty vážné, těžké věci padělají se jako všecko na světě a vlastně, přísně vzato, padělají se snáze, než ty tzv. lehké. Není to zrovna tak nesnadno dáti si dnes alluru hlubokomyslného, seriosního a myslivého člověka. Stačí být k tomu prkenným a těžkopádným, stačí chytit se těch několika cinky-klinky slovíček, kterých leží dost na silnici, kroutit je pedanticky na pravo na levo, tvářit se při tom jak náleží, důmyslně — a věc již půjde, buďte bez starosti. Hodí se k tomu takové pojmy jako rozvoj, prostředí, úpadek, zdraví a choroba celku... a jiné a jiné příbuzné... kterých po silnici roztrousila rozviklaná kára povrchního a snadno spokojeného positivismu, jenž zrovna neměl vrtošivé svědomí a přicitlivělou spekulativnou duši. Je toho rozeseto v měděných penízcích, a každému stačí se jen pro ně zdvihnout a zvednout. Vidíme to v poslední periodě naší prosy i našeho románu. Vyjma jednoho dva, kteří vzali tyto pojmy první, a u nichž jsou svěžím životem, kolik prázdnoty, kolik nabubřelé pustoty musí dekorovat toto hrubé lešení. Samá malba prostředí, samý boj jednoho prostředí s druhým, samá sofisma a samá řečnická vyšeptalá floskule o srážejících se proudech sociálních, o rozporech sil... a tak dále a tak dale. Hotová scholastika, hotový byzantinismus. Pro stromy nevidí les... zde to platí obráceně... pro prostředí nevšímá si autor lidí, individuí, té čisté boží duše, toho ubohého srdce, které vyjde tak na prázdno, odřený žebráček, při celé té maskarádě.“

Doporučujeme našim autorům k bedlivé úvaze. A k doplnění této analyse citujeme Fr. Nietzsche: „Das Gute ist leicht, alles Göttliche läuft auf zarten Füssen; erster Satz meiner Ästhetik.“

Sursum.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehledy. Těžko na konci uplynulého roku zakončiti tyto měsíční přehledy poukázáním na nějakou význačnější knihu. Letní ticho dosud v literatuře! Jen skutečné trosky i dnes ještě lovím na stojatých vodách knihkupeckého trhu. Ostatně zdrávo je i trochu toho ticha.

Již delší dobu nebylo zde mluveno o Ottově „Laciné knihovně“, v níž v loni vyšel — což za zásluhu pokládám — román Dickensův „Děd a vnuk«. Z letošního ročníku prozatím zmiňuji se dnes o dvou spisech: o románu A. Michajlova „Cizí hříchy“, přeloženém z ruštiny Norbertem Mrštíkem, a o Antošových povídkách „Všední příběhy“.

Michajlova nelze počítati do řady oněch slavných Rusů, kteří ruské literatuře zjednali jména na západě. Je to již jen stín jejich, nemající dosti originality, ani tak závažné myšlénkové a psychologické hlubokosti. Vlivy jejich spíš dají se na něm stopovati, ale i vliv novější francouzské literatury. Kniha „Cizí hříchy“ probírá otázku dětského vychování. „Vychováváš-li dobře, nevychováváš pro svět; vychováváš-li pro svět, vychováváš špatně“ — to asi základní myšlénkou. Románového pozadí dodáno této myšlénce cizoložnou historií rodičů, odloučivších se od sebe a opustivších své děti, jež žijí pak v ústranní u podivínské, ale láskyplné tety. Mají svého vychovatele, Rjabuškina — člověka, blízce spřízněného s některými osobami Dostojevského. Spisovatel nutí se vložit do něj i jistou dávku komičnosti, podobně i do oné podivínské tety, činí to však nejednou anekdoticky, což sotva dá se srovnat s uměním. Ostatně ani hlavní postava románu, chlapec Eugen, není zcela Michajlovův. Je v něm trochu Kóli, trochu Iljušky z Karamazových bratří. Jenže psychologická pravdivost a ta uchvacující něžnost a životnost, s kterou Dostojevský nakreslil své chlapce, chybí takřka úplně Eugenu Michajlovovu. Je to víc stojánek, na který Michajlov navěsil své myšlénky. Nápadná příbuznost s Iljuškou Dostojevského jeví se hlavně v scéně, kdy „chorobně citlivý“ Eugen zuřivě vrhá se na spolužáka, jenž pohaněl jeho otce. Tam, kde Eugen filosofuje, vidíte opět znetvořeného Kólu, ale někde i chlapecký zjev docela ztrácí se vám pod rukou a máte před sebou zkušeného pozorovatele, který se stipendiem v kapse byl vyslán prostudovat poměry. Tak mi připadalo, když Eugen od své tety z ústranní dostal se do petrohradského pensionátu a líčí pak své dojmy Rjabuškinu. Jinak kniha je milá a zajímavá, má ušlechtilou tendenci, přece však neukázala na Eugenovi, jenž konec konců se zastřelí, že by správně vychovaný

člověk nehodil se pro svět. Záleží na tom, v čem spočívá správnost vychování a bylo by pak zajímavo číst knihu o člověku, který není špatně vychován a přece pro svět se hodí. O ženách má Michajlov milé mínění. S láskou kreslí postavy dvou starých žen, hrbaté tety Eugenovy a její služky. Mimo to ironisuje v knize proti názoru, že žena může žíti jen tehdy, líbí-li se mužům a proto že má dělat vše možné, aby se mužům líbila. Také na nesprávnost vychování ženského tu tam poukazuje.

Co se tkne „Všedních příběhů" Antošových, tož jsou-li skutečně všedními, jistě ne zcela v tom smyslu, jak mínil spisovatel. Takové příběhy, jaké vylíčil J. Antoš, s takovým zauzlením a rozuzlením, neodehrávají se běžně ve všedním životě, nýbrž odehrály se v hlavě — nemohu říci ani v „romanticky naladěné hlavě" — autorově a v té všednosti, s jakou se tam odehrály a pak že hodně všedně přeneseny byly na papír, spočívá vlastně ta pravá a mnohdy dost trapná jejich všednost. Autor rád by byl často tendenčním, ale mívá popletenou, někdy i zvrácenou morálku. A ovšem marno ptát se také po psychologii. Jak to na př., že žena, která před svatbou naléhajícího ženicha odbývá slovy: „Zapuď tu myšlénku — byl by to hřích! Zítra teprv budeme svoji . . ." — jak to, že táž žena za rok po svatbě bez velkých rozpaků zaprodává manželskou věrnost — po tom těžko ptát se spisovatele. Povídá to prostě, ale nijak nevysvětluje, abys pochopil. A takovým je ve všech svých povídkách, jimž při sebe lepší vůli sotva lze přičísti jakou literární cenu.

Svěžejšími již jeví se „Stínové kresby" Adolfa Brabce. (Nákladem spisovatelovým.) Vidět v nich trochu snahy po názoru životním a do jisté míry péči po uměleckém podání. V prvém směru autor poněkud stýká se se Šlejharem, což patrno zvlášť v povídkách: „Macecha" a „Mezi dětmi", v druhém směru měl na něj vliv Turgeněv. Základní strunou větší části jeho povídek je soucit s nešťastnými, někde ozývá se přímo i moralista, na př. v povídkách „Hřích" a „Vězeň". Zajímavo je, že spisovatel jakoby v mnohých svých náčrtcích žaloval na lásku, nota bene na lásku tělesnou. V „Rozejítí" — povídce jinak zcela triviální — dva mladí lidé od sebe se odlučují, jakmile se užili, „Jakési prázdno naplnilo jejich srdce a něco neznámého rozdvojilo je docela." V „Pohádce" souchotinářský hoch naříká, že láska určena je jen pro zdravé, v „Hříchu" kleslé děvče cítí vždy zřetelněji, že v jejích žilách neproudí cit pravé, vznešené a svaté lásky, nýbrž pocit bídného zprznění. Hnusila se sama sobě a výsledkem všeho přemýšlení bylo, že věřila opět v hřích.

K těmto belletristickým pracem lze zařaditi na Moravě vyšlý hanácký román Matouše Klácela „Franta na vojně". Synek ze statku miluje chudé děvče, otec brání, různé vesnické intriky, odstraňování překážek, hromadění nových — celkem povídka čte se dost dobře a četla by se i lépe, kdybys neznal již tolik různých variací takové vesnické lásky, která v základě stejně vylíčena byla v celé řadě našich vesnických povídek od obrozenské literatury počínaje až po dnešní dni.

Na konec zbývá mi kniha básnických prvotin J. Al. Korába „Trosky mých snů". Nuže, kniha básnických prvotin! Ale právě u takových prvotin se čekává, aby ukázaly, co má básník svého, nového a lze-li se nadíti slibnějšího rozvoje. U Korábových prvotin těžko co říci. Je v nich

vidět nejistotu myšlénkovou i uměleckou. Sny básníkovy, nedovedly se ustálit na určitém cíli. A posléze i trochu koketování jeví se v knize.

»S resignací němou opouštím luh mládí —
lhostejný byv na něm, nechápavý host,
bez illusí, přání . . . Kráčím v budoucnost . . .
v severní kraj pustý, vichr mhy kam svádí . . .“

Pochybuji však, že básník byl by právě býval takovým nechápavým hostem na luhu mladosti. Zcela živě jde mu od srdce, praví-li v jedné své básni:

„Kdybych však měl zlíbat
růžový tvůj ret,
věř mi, drahé dítě,
obešel bych svět.“

Na některých básních očividno, jak autor umí málo povědít, na př. Motiv z manevrů. Tu vlastně prostý nadpis, pod nímž byl by nepotištěný papír, po případě víc by ti řekl, než všechny ty verše. Tu tam však jsou i pěkné a hlubší myšlénky, jako v básni „Když uhodí mráz — —“. Naznačeno, jak utrpením duše sílí. Celkem však ideově není ve sbírce téměř nic vymykajícího se prostřednímu, běžnému myšlení a formálně chybí jí také ono posvěcení, o němž se otřepaně říkává, že již samo činí spisovatele umělcem. *pb.*

Lionel Johnson. **The Art of Thomas Hardy,** 1895.

Hardy píše již 20 let, ale mimo Anglii všímají si ho teprve v po sledni době. Johson líčí nám Hardyho v poměru k ostatnímu anglickému románu a zejmena ukazuje, jak dobře a věcně líčí lidový byt Wessexu a jak jeho realism je rázu psychologického. Johnson založil svou studii na 15 románech a novelách Hardyho.

Wilhelm Creizenach, **Geschichte des neueren Dramas.** Erster **Band.** Mittelalter und Frührenaissance. 1893.

Mnoho látky, ale málo je zpracována; vadí, že autor vývoj dramatu nepodává z celkového vývoje literárního a kulturního a to tím více vadí, že čteme o dramatech téměř všech evropských národů (také českých a slovanských vůbec). Obyčejně čtenář poznává jen obsah jednotlivých kusů, srovnání s druhými a úsudek, může-li, ať si udělá sám. V tomto I. svazku je úvod o antickém dramatě, jak se přechovalo středověku, následují pak dramata latinská a počátkové různých dramatických forem v jazycích národních. Látka se končí prvými humanisty.

Horace Valbel. **Les chansoniers et les cabarets artistiques de Paris,** 1895.

Kus noční Paříže; chcete-li noční Paříž všecka. Byli-li jste v Paříži, jistě jste byli v Merlitonu a poslouchali jste Aristidea Bruanta; také jste se podíval na první „uměleckou putiku“, na Chat noir, ve které velkoměstská podnikavost před deseti lety počala lákat nejrůznější publikum. V knize p. Valbela ostatně můžete se dočíst o obrození pařížských odrho-

vaček — moderních prý lidových písní veleměstských. V knize máte psychologii těch nočních pouličních reků a rekyň (Bryuantova sbírka nese titul: Dans la rue) a naleznete v ní nejeden motiv, jenž vás upomene na Verlainea. Patrně je tu rozdíl jen stupňový, méně kvalitativní. A jaký je v těch chonsonách symbolism, jaký mysticism guillotiny a veneris vulgivagae — kdo pak z nás vlastně ví, co se zpívá v našich cafés chantants?

H. Oelsner, **The Influence of Dante on Modern thought,** 1895.

Oelsnerova knížečka (120 str.) sehledává četné důkazy na starší dictum, že v poesii začíná se úpadek, jakmile básníci ve své duši nechovají Dantea. V nové době Dante stal se napřed ideálem politickým (V. Hugo, Lamartine, Lamennais, Manzoni, Mazzini, Carlyle), v polovici století počíná se více cenit jeho poesie (Rossetti, Tennyson, Longfellow atd.) Oelsner vidí v době naší (hlavně ovšem v umění anglickém) velikou shodu s renaissancí a odtud právě záliba v Danteovi. Minulé století Danteovi nerozumělo, ani XVII.; v době dřívější Dante působil na Chaucera, Miltona, Shakespearea, Boccaccia. Ariostovi, Tassovi i Petrarcovi však Dante byl cizí.

A History of English Poetry. By *W. J. Courthope*. I. sv. 1895.

Pěkné dějiny anglické literatury; první svazek počíná Chaucerem, dřívější doba podává se ve stručném úvodu. Celé dílo bude uloženo ve 5 svazcích. *V—s.*

Historia Philosophiae. Auctore Dr. *Josepho Kachník,* Olomucii 1896.

Na 109. str. latinsky psaný přehled dějin filosofie pro seminaristy theologické. Na referenta patrně také působí nezvyklý sloh latinský, že mu jednotlivá učení (četl jsem na př. Kanta, Humea, Berkeleyho a pod.) nedosti plasticky vynikají. Nelze na př. říci, že kateg. imperativ Kantův se odvozuje ze zákona přirozeného. (Při Humeovi všiml jsem si zprávy, že byl „mercator“: tedy kupec?) Uznati sluší, že autor na malé prostoře umístil hodně mnoho látky a slohem, pokud smím soudit, jasným. Některé zprávy jsou příliš chudé, často položeno jen jméno filosofů, jako na př. o deismu; také není docela správné, v deismu vidět jen empirism. Vůbec proti klassifikaci autorů byly by námitky četné; lze na př. Feuerbacha (L.) přičíst tak prostě k materialistům, vedle Moleschotta, Vogta a j.? Skepse není pouze materialistická, ale také racionalistická atd. *M.*

Professor *Jan Koloušek*, **O zákonodárství obchodním a živnostenském** v královstvích a zemích v říšské radě zastoupených. Pro vyšší školy obchodní i pro prakt. potřeby obchodníků a živnostníků. V Praze 1896.

Spis jedná o obchodech a obchodnících, o povoznících, o ústavech dopravních (železnicích) a veřejných skladištích, o cenných papírech a směnečném právu, o zákonodárství živnostenském, o pojišťovnách a o bankách; v dodatku ještě o veřejných zřízeních, pokud se týkají obchodu a živnosti, konečně přidán rozbor konkursu a konkursního řízení.

Dotyčné **zákonodárství** v knize prof. Kolouška je uvedeno úplně a neschází ani zákony z doby nejnovější; látka v jednotlivých odstavcích vyčerpává se náležitě a stává se přehlednou věcnou klassifikací. Také referent souhlasí, že autor častěji odkazuje na zákonodárství cizí. Při novém vydání snadno by se daly provést některé změny a doplňky a sice by se referent přimlouval za přestavení některých oddílů a to tak, aby látka se rozpadala na oddíl obchodnický a bankovní (nynější Část I B, III, V B), kommunikační (nyní II), živnostenský a konečně pojišťovní (V, A). Dodatek o konkursu mohl by se umístit k I. části. Dále bylo by vhodné, dotknout se zákonů pro falšováni potravin. Poněkud rozšířit dala by se ustanovení o mezinárodních poměrech kommunikačních a obchodních a v dodatku místo výkladu o vzniku zákonů hodilo by se rozhojnění popisu administračního apparátu a jeho orgánů, zejmena také organisace berniční a poplatkové. *Č. Fr.*

Professor *M. Talíř*, **Poplatky a kolky v Rakousku.** V Praze 1896. Za 6 zl.

Obšírný spis (847 str.) prof. Talíře má cenu pro praktiky a hlavně svým soustavním zpracováním uznaně nesouladného platného zákona poplatkového. The oretických úvah není žádných ani soustavného vylíčení historického vzniku zákona poplatkového; referent se přiznává, že by si obojího jakožto úvodu do soustavy zákona byl přál. Tím by pojmová souvislost poplatkového zákona s zákony jinými vynikla a vynikla by sociální a finanční platnost toho zákona. Zpracování prof. Talíře je v celku jasné a přehledné; sluší na to upozorniti tím více, že kniha sloužiti bude mnohým praktikům, při agendě poplatkové zaměstnaným, kteří úplného právnického vzdělání akademického nemají. Obšírný rejstřík věcový usnadní hledání i znalcům. *Č. Fr.*

Karl Marx, Revolution und Gegenrevolution in Deutschland. Ins Deutsche übertragen von *K. Kautsky*, 1896.

Marx tuto historii, vlastně psychologii revoluce r. 1848 jako spolupracovník Novoyorské „Daily Tribune“ napsal r. 1851 a 1852; dcera Marxova (paní Avelingová) vydala anglický text, Kautský jej přeložil do němčiny.

Marx dobře charakterisuje buržoásní ráz roku 1848 a jeho nehotovost. Jedná také o revoluci v Rakousku, jehožto předbřeznovou společnost stejně dobře nám líčí. Z článků mluví dosti silný Němec — pro probuzení slovanských národů Marx smyslu neměl. Nás Čechy na př. klade k mrtvým atd. Kautský tento omyl Marxův v úvodu vykládá a omlouvá. *J.*

The History of Trade Unionism. By *Sidney* and *Beatrice Webb*. 1894.

Pro dějiny anglického dělnictva a jeho organisace vynikají v dosti četné literatuře starší spisy Brentana a Howella (Trade Unionism Old and New); manželé Webbové podávají nám doplnění a namnoze opravení těchto a jiných prací starších. Kniha je již přeložena německy a tím bude snad i u nás více čtenářům přístupnější.

Veliká přednost spisu je, že velmi pečlivě a důsledně si hledí své definice pojmu tradeunionismu: tradeunie autorům je stálé spojení dělníků pro mzdu (wagearners) za tím účelem, udržeti nebo polepšiti podmínky svého zaměstnání. Z toho vyplývá, že moderní tradeunie nemají nic společného s podobnými associacemi středověkými a do konce ještě staršími. Tradeunie vznikají počátkem XVIII. století, rokem 1799 parlament zakazuje associaci dělnickou. To je přípravná doba tradeunií. Od 1799—29 je druhé období — období boje o své bytí. Od 1829—1842 Webbové čítají dobu revoluční; od 1842 asi do 1875 je opět období nové, konečně od 1875 lze rozlišovat nejnovější období. Alespoň tak dá se historický vývoj tradeunií podle výkladů Webbových roztřídit; autorové sami se ho drží, ukazujíce ovšem na různé vývoje postranní.

Spis tvoří vlastně prvou, to popisnou část práce, jejž II. svazek podá vlastní thema, socialní význam tradeunionismu.

Knize připojena je pěkná bibliografie. *T.*

Th. Bödiker, **Die Arbeiterversicherung in den Europ. Staaten.** 1895.

Přehled dělnického pojišťování v Evropě. Čtenář pozná netoliko skutečný stav věci, ale také různé plány a návrhy v Německu a jinde činěné. Autor je presidentem německé pojišťovny říšské a odsud jeho znalectví a praktickost. *T.*

Prof. A. L. Hickmann, **Geographisch-statistischer Taschen-Atlas von Oesterreich-Ungarn**, 1895.

Hickmann vydal napřed všeobecnou část svého úkolu, zde máme část speciálnější. Doporučujeme. Obzvláště cenné je to, že i Uhersko náležitě je vypodobeno. *R.*

The Life and Letters of Edward A. Freeman, D. C. L., LL. D. By *W. R. W. Stephens*, B.D., Dean of Winchester. 2 sv., 1895.

Sotva, že Freeman umřel, již se mu dostalo obšírného životopisu. Ale to v anglické literatuře není řídkostí. U nás Freeman je znám málo, sotva jen proto, že nebyl historik podle běžného kriticko-učeneckého vzoru. Freeman byl literát-politik, užívající, a připustím, zneužívající historie k svému neustálému boji pro své ideály. Freeman žil a psal pro demokracii a pro demokracii národů všech bez rozdílu. Bojoval proto především také proti světové říši své vlasti. O anglické říši nechtěl slyšet, Anglií byla mu pouze Anglie a Skotsko s Manem a — Normandií, již Irsko a dokonce Transvaal atd. byly mu cizí. Psal a agitoval pro osvobození všech utlačených národů, zejmena Řeků, později Slovanů (balkánských.) Byl zapřisáhlým nepřítelem Turecka; Napoleona III. attakoval bezohledně. Pronášel své příkré, často přenáhlené úsudky o všech politických poměrech a osobách domácích i cizích bez reservy a plným pérem. V Rakousku některé jeho spisy patrně jen náhodou nejsou zakázány, proto že se neví, s jakým despektem se vyslovuje o charakteru mocnářově. Biograf sám připouští, že Freeman měl mnohé a veliké chyby; ale má také pravdu, že pod hrubým zevnějškem se skrýval člověk a charakter vzácný. Našim malým a mali-

ým literárním „vlastencům“ doporučujeme Freemanovu biografii, aby li, co v Anglii znamená svoboda slova a úsudku. Že by Angličané ıana byli dali na vlastenecký pranýř, biograf nám nepovídá; naopak volen za královského professora historie v Oxfordu. *F.*

E. Sh. Purcell, **Life of Cardinal Manning, Anarchbishop of West- ›ter.** 1896.

Poučný obraz církevních poměrů v Anglii. Vidíme tu hnutí katoci (Manning právě přestoupil k církvi katolické) a poznáváme poměry lické církve v Anglii vedené nejen Manningem ale také Wisemanem ewmanem. O poměru k těmto svým kollegům a sokům v knize nalee mnoho zajímavých podrobností. Čteme v ní také o poměru Manninga ladstoneovi a j. Zajímavé je líčení Manningova účastenství na Vatik. cilu; byl blízký rádce papeže Pia IX. a dostala se mu přezdívka: ý duch koncilu“. *Pr.*

Adolphe Brisson, **Portraits intimes.** Paříž, 1895.

Velmi zajímavá kniha. Brisson líčí nám umělecké a literární ovzduší říže a právě podstata francouzského esprit pařížského u něho vyniká. vné je ovšem, že nejtypičtější Pařížané, praví lvové boulevardského espritu boulevardiers“) šmahem jsou rození na venkově — v tom smyslu dy platí zase, že Paříž je Francie. Brisson ukazuje, jak jednotliví spi- ıvatelé (žurnalisté, herci) vykazují vlastnosti svého rodiště a jeho oby- ıtelstva; z toho svého venkova mají praví „Pařížané“ svou užasnou racovitost a podnikavost, v jisté míře také svou buržoásnost, terá se snadno objeví tomu, kdo na znamenité muže boulevardské se ívá kritičtěji.

Th. de Wyzewa. **Nos Maîtres.** Etudes et portraits litteraires, Paříž 1895.

Wyzewa je jeden ze stárnoucích „mladych“; jeho kniha je symptomatická. Když v 80tých letech vystupoval, byl „mladý“: byl čelným spolupracovníkem „revue wagnérienne“ a hlásal idee Wagnerovy s pravým zelotismem. Byla to skutečná wagnerolatrie, kterou se mladí tenkrát postavili proti V. Hugovi. Mallarmé byl jejich prorokem.

V letech 90tých tito mladí již „stárnou“: jejími mistry stávají se Renan a Taine. Wyzewa sám k těmto vzorům připojuje ještě Anatola Francea — není pochybnosti, že se spisovatel tak povrchní a sofistický docela dobře hodí do toho mladostarého ragout dilettantického a zase jen povrchní dilettantism Wyzewův dovede A. Francea spojovat s — Tolstým: Wyzewa totiž cení si ve Franceovi, že je proti vědě a myšlení a proto že Tolstoj je proti intellektualismu také, France a Tolstoj jsou „našimi mistry“. Jsem jen zvědav, čeho se p. Wyzewa dopíše v příštím desítiletí?

ZPRÁVY.

Fond menšinový. Výk. výbor mladočeský radil se o organisaci fondu a usnesl se, svolati zástupce různých korporací bez rozdílu politických stran, aby se rozhodli o organisaci fondu. Příspěvky zatím přijímá mimo časopisy dr. Jan Podlipný (Praha, Bartolomějská ul. 13).

Mladá generace hudební. Pan L o š ť á k obrací se opětně (Nár. Listy 15. srpna) k mladé hudební generaci v Čechách a na Moravě a proti zastaralému konservatismu, jak praví, boharovných a nedotknutelných autorit. Koncerty mladých skladatelů jsou již zabezpečeny. Pan Lošťák ukládá však mladé generaci úkol ten, společnými silami vypracovat určitý typ národní hudby české.

„A zde jsem u našeho programu, který ve svých základech jest tak jednoduchý, jasný a pravím s důrazem jedině spasný. Ano přátelé, jediná spasná cesta, po které mladé české umění hudební musí kráčeti, jest h u d b a n á r o d n í. Všichni musíme svorně uznati, že všechno pachtění se za cizinou a cizími vzory, byť sebe jasnějšími a velkolepějšími, jest plané, zbytečné a malicherné, že každé napodobení cizího umělce, byť bylo sebe šikovnější, virtuosnější a rafinovanější, ještě uměním není, ale pouhou routinou, pouhým naučeným řemeslem, pouhou opičí vlohou, která se musí každé svérázně myslící hlavě zhnusiti! Má-li se mladé české umění naditi slibné a plodné budoucnosti, tedy všechněm nám, přátelé, bude se ponořiti do hlubin srdce našeho národa, do hlubin srdcí těch, jež dala vzniku písním národním, těm písním, jež ve svých melodiích a rythmech chovají prvky příštích českých symfonií, ouvertur, rhapsodií, oper a hudebně ideálných snův a básní vůbec!

Ovšem, že mně rozumíte, milí druhové, a že víte, že vnořením se a klesnutím do náruči písně národní nemíním jejího napodobení, ale její vystihnutí. Dalek jsem toho dětinského názoru, aby po způsobě kuponův a cenných papírů se ustřihovaly motivy národním písním a pak se z nich šily symfonie, ouvertury atd. To by byla krejčovina národní, ale ne umění národní! Umělecký ideál, který mi tane na mysli, jest v y s t i h n u t í p s y c h y n a š e h o n á r o d a, vystihnutí rythmických záchvěvů jeho srdce, jeho temperamentu, jeho měnného a lehce vznětlivého citu, slovem všech jeho plemenných rysů se všemi přednostmi a nedostatky. A shrneme-li v organický celek v určitém uměleckém díle všechny plemenné rysy, jež

yskytují se porůznu tu silněji, onde slaběji na jedincích národního dostáváme můj ideál umění národního. A že můj ideál není nějakou fantasií, toho jasným důkazem jest Antonín Dvořák a Bedřich a. To jsou dva umělci eminentně národní, oni nenapodobili písně , ale vystihli ji. A tím právě stali se skladateli národními i světo- úroveň, poněvadž do světové literatury hudební vrhli svérázné a stlé hudební srdce lidu českého, to srdce, které jest plno originalthmů a harmonií. A nám tedy nezbývá nic jiného, nežli za jejich příkladem kráčeti ku předu — dále! . . .“

kolská statistika. Nejnovější ročník Oester. statistisches Hand- XIII.) má mnoho zajímavých dat o školství. Tuto uvádíme některá: ím semestru roku 1892—1893 bylo na rakouských universitách 7.308 (46·8%), Čechů 3.239 (20·7%), Poláků 2.462 (15·7%), ů 589 (3·8%), Jihoslovanů 678 (4·3%), Italiánů 497 (3·2%), 184 (1·2%), Maďarů 341 (2·2%) a jiných 324 (2.1%). Z nich atolíků 11.363 (72·8%), pravoslavných 490 (3·1%), evangelíků ·7%), židů 3.047 (19·5%), jiných 139 (0·9%). (Poměr národ- zemích rakouských je dle sčítání z 13. prosince 1890: Němců Čechů 23·3%, Poláků 15·8%, Malorusů 13·2%, Slovinců, Srbů vatů 7·8%, Italiánů 2·9%, Rumunů 0·9%.)

ajímavo jest zvěděti, kde studují v Praze Jihoslované. Na české tě pražské bylo jich r. 1893 1, na německé pak 11! Za to bylo na vídeňské universitě 268 a na pražské německé 146. Na vys. technických bylo ten čas Němců 1249 (55·0%), Čechů 537), Poláků 249 (11·0%), Malorusů 14 (0·6%), Jihoslovanů 67 Italiánů 52 (2·3%), Rumunů 17 (0·7%), Maďarů 60 (2·6%) 27 (1·2%). Čechů bylo na vídeňské technice 22 (z 929), na něm. 38 (z 257), na brněnské 33 (z 214).

le náboženství bylo z nich katolíků 1662 (73·1%), pravoslavných %), evangelíků 154 (6·8%), židů 383 (16·9%), jiných 9 (0·4%). ů v Rakousku bylo dle sčítání z 31. prosince 1890 91·0%, pra- ých 2·3%, evangelíků 1·8%, židů 4·8%, jiných 0·1%.)

poměrných čísel národností a věr v zemích rakouských vůbec a kých školách zvláště vychází na jevo, že do přebytku intelligence, se jeví návštěvou těchto učilišť, může si stěžovati jenom národ ý (46·8% universitánů a 55% techniků proti 36·1% poměrného lstva) a Židé (19·5% universitánů a 16·9% techniků proti 4·8% ého zastoupení v Rakousku vůbec). Čechové na universitách ne- í poměrného počtu dle národnosti (20·7% proti 23·3%), na tech- pak převyšují jej pouze nepatrně (23·6% proti 23·3%, tedy).

zkouškách nelze říci, ani že by k nim kandidáti přicházeli ne- ni, ani zase, že by byly při českých komisích mírné. Ve Vídni uškách právnických prošlo z 624 zkoušenců 496 a 128 jich pro- v Praze prošlo z 816 719 a propadlo 97. Při německé zkušební pro učitele gymnasijní a reální prošlo v Praze z 33 kandidátů 29, ké pak ze 44 jen 35. Při státních zkouškách na německé tech-

nice nepropadl z 38 kandidátův ani jediný, na české z 62 12. **Na** katolických ústavech theologických mimo university bylo toho roku **823** Němců, 571 Čechů, 139 Poláků, 1 Malorus, 242 Slovinců, 114 Srbochorvatů, 182 Italiánů a 3 Maďaři. Převaha Slovanů je tu patrna.

Ze statistiky středního školství bylo by snadno vyvoditi řadu zajímavých rozborů. Všeho učitelstva byla r. 1893 na gymnasiích rakouských 3699 (z toho 181 ředitelů, 1959 professorů, 197 katechetů, 619 supplentů a 743 učitelů jiných), na reálkách 1479 (76 ředitelů, 795 professorů, 70 katechetů, 268 supplentů a 270 učitelů jiných). V Čechách ovšem připadá na 601 gymn. professorů 197 supplentů a na 221 reálních professorů 89 supplentů, je tu tedy zejména na reálkách poměr obojích až děsivý, neboť je málem ze tří učitelů 1 supplent. Krom Haliče není nikde v Rakousku tolik supplentů jako v Čechách, zejména na školách českých. Z 54.373 studujících na gymnasiích bylo 23.456 Němců, 13.912 Čechů, 9595 Poláků, 2374 Malorusů, 2633 Jihoslovanů, 1696 Italiánů, 404 Rumunů, 155 Maďarů a 138 jiných. Katolíků bylo 44.508 a židů 7.805.

Mezi 21.352 realisty příslušelo 12.711 Němcům, 5502 Čechům (poměrně dosti málo), 1296 Polákům, 101 Malorusům, 456 Jihoslovanům, 1091 Italiánům (poměrně velmi hojně), 35 Rumunům, 86 Maďarům a 74 jiným. Katolíků počítalo se 17.365, židů 2938. (*Věstník českých professorů* III. *1.*)

Mezinárodní lékárnická výstava v Praze otevřena byla 15. srpna v Král. Oboře.

Dělnická akademie. Stanovy Dělnické akademie úředně jsou potvrzeny. Dělnická akademie je vzdělávací jednota československých dělnických spolků v království Českém a účel její spočívá v tom, pracovati ku všestrannému vzdělání a uvědomování svých členů a poskytovati nutné výpomoci. Toho se dosíci má: 1. Slováváním veřejných schůzí a sjezdů spolků dělnických nepolitických. 2. Vydáváním vzdělávacích spisů a tiskopisů. 3. Odebíráním a rozšiřováním knih a časopisů mezi členy. 4. Zřizováním knihoven a čítáren. 5. Pořádáním všeobecně vědeckých i odborových přednášek a rozhovorů. 6. Zřizováním dělnických učilišť ve všech odborech lidského vědění. 7. Sbíráním předmětů pro průmyslové a kulturní výstavy. 8. Uspořádáním výstav a zřizováním musei. 9. Podáváním petic a pamětních spisů obsahu nepolitického, úřadům, sborům zákonodárným a korporacím veřejným. 10. Vzájemným si vypomaháním spolků jednoty v mezích stanov a případným podporováním členů spolků, k jednotě náležejících, v nezaviněné tísni se nalézajících, poskytováním podpor splatných i nesplatných a zřizováním útulen ku přenocování cestujících členů jednoty. 11. Prostředkováním a obstaráváním práce pro své členy. Pořádáním zábav, vycházek, pěstováním dramatického a pěveckého umění a tělocviku,

Přípravný komitét po radě zástupců spolků v Praze a okolí rozhodl se na tom, aby valný sjezd Dělnické akademie svolán a uspořádán byl 27. září v Praze.

Lidové knihovny v Anglii. V Anglii obce mají právo, rozepisovat
a knihovny. Průměrem vydávají anglická města na své knihovny
) kr. na obyvatele; Berlín vydává v témž poměru 1 kr. a Vídeň
jcaru.

Lord Kelvin (William Thomson) slavil nedávno padesátiletou
své učitelské činnosti. Narozen r. 1824 stal se již r. 1846 profes-
fysiky čili, jak Angličané praví, přírodní filosofie na universitě
gowě, na kterémžto místě dodnes setrvává. Jest to půlstoletí zá-
činnosti učitelské, jejíž vliv sáhá daleko za hranice jeho vlasti,
eň půlstoletí duchaplné činnosti vědecké. Vyniká lord Kelvin jak
ou silou myšlení abstraktního tak pronikavým smyslem praktickým.
í inženýrská oslavují jej jako jednoho z největších inženýrů; neboť
é dílo moderní techniky — podmořská telegrafie — nebylo by
spění jeho tak brzy dospělo k svému uskutečnění, kdežto v theo-
fysice není odboru, v němž by nebyl zůstavil trvalé stopy svého
a úsilí. Vzhledem k této mnohostranosti náleží jemu po smrti
ltzově prvenství mezi pěstiteli věd přírodozpytných. Jak z různých
tí vysvítá, není tato jeho mnohostrannost nahodilá, nýbrž vyplývá
y po jednotném pochopení všehomíra; četná jeho pojednání, ačkoli
těsně v mezích světa fysického, prozrazují ducha filosofického.
onesl se při slavnostní příležitosti takto: „Jedno slovo označuje
vnější mé snahy za pokrokem vědy, jež choval jsem po pět a pade-
; to slovo jest: bezvýslednost. Nevím více o síle elektrické a magne-
eb o vzájemnosti etheru, elektřiny a hmoty tíži podléhající neb
znosti chemické více nežli jsem věděl a snažil se vyložiti svým po-
ům přírodní filosofie při svém prvním čtení akademickém před
i lety. Bezvýslednost chová do sebe nutně cosi truchlivého; avšak
tování vědy vrozená úsilovnost přináší sebou mnohé „certaminis
a chrání přírodozpytce toho, aby se cítil při své denní práci zcela
ým, ba i slušnou míru štěstí mu připouští. A jak skvělou náhradu
soficke nezdary máme v obdivuhodných objevech, pozorováním
šením vlastností hmoty nabytých, a ve svrchovaně blahodárných
eních vědy ve prospěch lidstva, jimiž poslední padesátiletí tak
— Za veliké zásluhy, jichž on v tom směru si dobyl, dostalo
blahopřejných pozdravů telegrafických ze všech stran světa. Vedle
počtu účastníků domácích dostavily se deputace různých universit,
ústavů a společností z Francie, Švýcarska, Italie, Belgie, Hollandska,
a, Dánska, Švédska, Ruska, Rakousko-Uherska — odtud pouze
öhlich za akademii v Budapešti — Spojených Států, Mexika, Ka-
ndie, Nového Jižního Walesu.

Polská universita lidová založena byla vloni v Americe. (V Ame-
u bez mála 2 milliony Poláků!). Přednášky odbývaly se v Chicagu,
cudu a Toledě a byly hojně navštěvovány.

Nalezen prostředičný člen mezi člověkem a opem? Koncem
894 Dubois, hollandský vojenský lékař na Javě, oznámil (Pithe-
pus erectus) svůj fossilní nález na Javě, skládající se ze zubu,

kosti stehenní (levé) a kusu lebky; Dubois nenalezl všech těchto tří věci najednou, ani jich nenalezl na jednom místě (zub nalezl v září 1891 na levém břehu řeky Bengawan — lebku v říjnu 1891 na místě 1 m. od zubu vzdáleném, kost v srpnu 1892 na místě 15 metrů od obou kusů), ale byly všecky v stejné výši a naplavenině. Dubois dovozuje, že ostatky tyto jsou z doby třetihorní (posavadní ostatky lidské pocházejí z pozdější doby diluviální) a že v nich máme scházející posud (podle descendeční theorie) člen opa-člověka nebo člověka-opa, zpřímeného již opa člověckého.

Vyobrazení a popis Duboisův zavdaly anthropologům mnoho látky k živé diskussi; většina — téměř všichni — vyslovili se na tomto základě proti nálezci, připisujíce ostatky buď opu nebo člověku (měli bychom tedy z doby třetihorní prvé ostatky člověcké) anebo konečně se ukazovalo k tomu, že jednotlivé části nejsou z jednoho individua. Ale na každý způsob otázka velmi živě se přetřásala; žádalo se na hollandské vládě, aby Duboisovy nalezeniny staly se vědě přístupnými.

To se stalo. Dubois přinesl své kosti na třetí mezinárodní kongres zoologický v Leideně (1895, září). Anthropologové z celého světa se sjeli. Z předloženého materiálu (Dubois našel později ještě jeden zub) se obecně usuzuje, že je stejného stáří a připouští se, že může být z jednoho individua, třeba jednotlivé části nalezeny na různých místech od sebe. (Voda jednotlivé kosti odplavila.) Jaké však to individium bylo, v tom rozcházejí se znalcové: jedni vidí v něm opa (na př. Virchow a j.), druzí člověka (Topinard, Cunningham a j.) a konečně přidávají se třetí k Duboisovi (Haeckel, Manouvrier, Marsh a j.). Pokud dovedeme posoudit, záležitost není ještě vyřízena; většina badatelů s Duboisem nesouhlasí.

Dělnický kurs pro první pomoc při nehodách koná se letos poprvé v Heidelbergu. Vede ho prof. Dr. B. Schmidt. (Č. Stráž).

Hloubka mořská. Letos zaznamenána největší hloubka mořská, to 9492 metrů. Místo je v Tichém oceánu mezi Novým Seelandem a ostrovy Fidžijskými. Na blízku kolem tohoto místa již i dříve a posud nalézají se největší hloubky. Prostřední hloubka mořská obnáší:

Tichý ocean	4380	metrů
Atlantský ocean	4022	„
Indický „	3674	„
Severní moře	3627	„
Jižní „	3927	„

Průměrná hloubka všech moří = 3803 metrů. (Bližší údaje sestaveny v N. Zeit.).

Náboženství na celém světě a počet jich vyznavačův. Křesťanů jest na celém okrsku zemském 493 millionův; z těch náleží k církvi římsko-katolické 223,600.000, a to v Evropě 156 mil., v Americe 57 mil., v Asii 8,500.000, v Africe 1,200.000, v Australii 900.000. — Protestantů jest v Evropě 86 mil., v Americe 59 mil., v Australii 5,150.000, v Asii 1 mil., v Africe 800.000, celkem 149,900.000. — Pravoslavných jest v Evropě 92 mil., v Asii 6 mil., v Africe 30.000, celkem 98,030.000. — Různých sektářů křesťanských, sklánějících se více méně k náboženství

mu, jsou 2,130.000. Židů jest $6^1/_2$ mil. — Mohamedanů jest 300.000, Indů 207,400.000, vyznavačů Budhy a Konfucia 430 mil., ıa 155 mil. (Hlídka.)

doucí vychování. Nejdříve bylo vychování čistě fysické a omee na prostý výcvik těla; později se snažili vychovatelé působit ı rozvoj povah — vychování se stalo morálním; když pak náse stalo rozhodující silou a ustavila se jakási věda, umění ·a, vychovávání se opět mění a dostává ráz vychování intellek- Tyto tři směry srovnávají se s vývojem civilisace vůbec. Je-li zka, jak se bude pedagogie vyvíjet dál, je třeba vyjasnit si předem, ıčel vychování? Máme s H. Spencerem obmeziti požadavky vyté na to, aby bylo dítě uzpůsobeno pro život, jenž na ně čeká? vytvořen občan, jenž by si dovedl prorazit cestu světem? Máme t vytvořit ideální bytost, jíž by společnost ve svém středu ne- Máme pokládat tvrdou neurvalost rodičů k dětem za zdravou na brutálnost života? Pak by byla úloha vychovatele jednoduchá, ná. Je třeba, aby byl člověk vychován tak, by mohl mezi spookolní žíti, ale je zároveň i nutno, nezavírat očí před vadami i této společnosti a pracovat k jejich nápravě, má-li společnost kračovat. Budoucím vychovatelům připadne úloha, aby s obekostlivostí upravili vychování ve shodě s fásemi vývoje sociolopsychologického. Dnes je třeba, aby pedagogie nezanedbávala ınky bytosti lidské, aby, opírajíc se o zkušenost, snažila se dovést ednotlivce k jeho úplnému rozvoji tělesnému, mravnímu, i rozjak tomu vyhovuje jeho individuální uzpůsobení. Staré společıště řecká a římská, velice dbaly na pěstování těla, jež teprve náboženství uvedla v nevážnost; palma tu patří křesťanství, se stalo takřka dogmatem, zhrdat tělem. Tento vražedný názor edagogii po celý středověk a ještě dnes těžce svírá vychování, zemích románských. Anglie a Amerika už nabyly tolika zdralu, aby se z něho vybavily. Smažit a dusit mládež pro zkoušky, příprava pro mužnou existenci. Zavést do vychování tělesná cviměrně snadno, poněvadž je k tomu třeba jen zdravého rozıěz; mnohem choulostivější je vzdělávání mravní. V tom ohledu lidská dle zkušenosti velmi poddajná. Všecka naše mravnost našeho individuálního vychování a z vychování našich předků, ujeme za své náklonnosti, dobré i zlé. Některé z těchto vrozeıostí jsou často tak mohutné, že někdy vzdorují všemu vychoividuálnímu; ale je možno připravit vznik nových náklonností, ıdoucí společnost bude přáti. Tato vědecká padagogie musí být řena, poněvadž až dosud nás vedou a řídí jen předpisy náboježné, ošumnělé názory morálky. Prostředí sociální pak samo maří ostatek. Je jisto, že tato kapitola z pedagogie bude moci a, jen shrnou-li se výsledky zkušenosti dosavadní.

se tkne vychování intellektuálního, může být jinak. V době bně dost blízké všecky společnosti se budou snažit, aby všem ım daly kulturu dostatečnou, a buďsi rozvoj vědy jakýkoli, roz-

umná pedagogie dovede z ní učiniti výtah toho všeho, co civilisovaný člověk bude musit a bude moci věděti. Trvání studií tím nebude rozmnoženo, naopak, neboť lidé navždy odvrhnou nesmyslné methody dob dřívějších. Učitel bude si hledět hlavně rozumu a důmyslu, nikoli pouhé paměti, studie řečí už nebudou mařeny zneužíváním mluvnice. Lidé pochopí, že ke snadnému naučení řečí je od útlého dětství třeba prostě cvičení v mluvení, čtení a psaní. Lidé si všimnou, že studie gramatické nesmějí stát na počátku, nýbrž na konci studií; lidé se nebudou křečovitě držet řečtiny a latiny jako tonoucí kusu trámu. Na místě, aby se rozptylovala beztoho těkavá pozornost dětí deseti učebnými předměty za den, vychovatelé seřadí látku učebnou v logický pořad a ve shodě s vědeckou psychologií.

Ostatně soustava pedagogická musí zůstat pořád studiem, musí být bez přestání zdokonalována, neboť v tomto oboru nelze nikdy dosíci dokonalosti. To znamená, že zdravá, moudrá a pokroková kultura těla, srdce, i ducha je málem nemožna v zemích houževnatě centralisačních, kde všechen učitelský personál je vybírán a dressurován dle uniformní methody, organisován jako pluk, v němž všecka ostatní iniciativa je jednotlivcům skoro zapověděna, kde nejmenší pokus pedagogický je málem nemožností a ostatně je považován za snahu podvratnou. Země s organisací císařskou, chtějí-li zdravým způsobem reformovat svou pedagogii, musí napřed zlomit svou násilnou správu, rozdrobit se ve svobodné federované obce, jejichž různé soustavy vychovávací by se navzájem kontrolovaly a opravovaly. (*Česká Stráž.*)

K severní točně. Proslulý již Dr. Nansen vrátil se po 4letém cestování ze své výpravy k severní točně. Dostal se výše, než posavadní výzkumcové a to k 86° 14′ S. Š. (Předchůdcové pronikli nejvýše k 83° 24′.)

Baskové: Revue de linguistique et de philologie comparée (sv. XXIX č. z 15. ledna) přináší referát o zajímavé slavnosti z léta minulého roku „les jeux floraus de l'association basque". Malý národ baskický, o jehož sociálním a uměleckém životě po celý rok nekmitne se v evropských novinách ani zprávička, vystupuje v hrách hojným konkursem prací básnických, improvisací a tanců národních. Předseda Guilbeau vybízel Basky, aby udrželi zvyky i řeč svých předků, připomínal řadu dobrých pracovníků, již psali o řeči, literatuře i dějinách baskických. Pak rozvinul prapor sedmi území baskických, pak předčítány cenami poctěné básně (druhou cenu — první nebylo — obdržel Lopez-Alan ze Sant-Sebastien za báseň Maitegarria — drahé dítě). Po improvisacích, v nichž zvítězila jako vždy dáma Marie Argain, tančeny národní tance a na konec zpívány baskické písně.

Oprava. Na str. 945 řád. 7 s dola místo „neúčastnil se ani rokování o zákoně národnostním r. 1868" čti: nepřistoupil ani, zvolen jsa r. 1869 za poslance, ke klubu národnostnímu, skládajícímu se ze Srbův a Rumunů, nýbrž přidal se k Tiszovu klubu levice.

Obsah ročníku třetího.

A

Články.

Strana

naturalism. Studuje T. G. Masaryk 1, 120, 220, 289, 423
š Alva Edison 17, 139
vení našeho maloživnostnictva. Napsal Dr. Jos. Gruber 26
ısko od let šedesátých 35, 147, 233, 495, 703, 1095
opisná výstava československá. Píše Dr. J. Jakubec 45, 212, 326, 415, 512, 590
ohospodářské a sociálně-politické feriální kursy v Berlíně. Napsal
. Josef Gruber 97
opisné Museum Československé 108
í novější poesie politické. Píše F. V. Krejčí 113, 312, 409
vratu pobělohorském. Napsal J. V. Řehnický 193, 302, 385
iteratury staroslovanské na staročeskou 204
í agrárné hnutí. Napsal Dr. C. Horáček 208, 321
si pozemkového katastru. Napsal Dr. Jan Slavík 335
ıdr Dumas syn. Napsal F. X. Šalda 398
ı národní hospodářství. Kkk. 438
typy v literárních plodech Dostojevského. Od A. J. Vvědenského 481, 577, 685
pravidel českého hexametru přízvučného. Napsal prof. O. V. 501, 604, 695
a a politikové v Anglii 528
.dě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovnictví.
.e Dr. Cyril Horáček 615, 716, 778, 873
dívá Čína na Evropu? 628
ıt geniem . . . Od F. Táborského 673, 791, 898, 996
hudba 708
tenští inspektoři v Rakousku r. 1895. Napsal Dr. Jos. Gruber . 728
ı lékař. Píše MUDr. Vlad. Preininger 769
časné literatury polské Napsal L. Wasilewski 808, 892
hospodářský sjezd a česká národohospodářská společnost. Napsal
ı Koloušek 816, 885
né umění. Lorenzo 822
sace učitelstva a literatura pro mládež 865
nové v Uhrách. Píše Dr. Dušan Makovický 961, 1076
'ky k ocenění antiky v básních J. Vrchlického. Píše Dr. L. Sole 974, 1085
›lémě a národnost? Napsal M. Topinard 987
.enská 1011
á dráha a její budoucnost. Napsal V. Š—ík 1057
peare nebo Bacon? 1066

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Aleš Mikuláš 568
Antoš, Všední příběhy 1126
d'Annunzio Gabriele, Triumf smrti 938
Arbes Jakub, Ukřižovaná Anna a Marie 661
Bitner V., Biblické rhapsodie . . 1037
Brabec A., Stínové kresby . . . 1126
Dostál-Lutinov, Karel, Sedmikrásy 660
Gribojedov A. S., Hoře z rozumu 1041
Hauptmann Gerhard, Osamělé duše 268
Havel Martin, Chamradina . . . 180
Heyduk A., Lesní kvítí 77
Hilbert Jaro, Vina 1037
Chlumecký A., Evangelium svobody 758
Jelínek Edv., Pro společnost . . 267
— — Nahodilosti . . . 368
Kaminský B., Nocturno 78
— — Studie a povídky . 78
— — Motivy ze Sychrova 469
Kingsley Charles, Hypatie . . . 930
Klácel M., Franta na vojně . . 1126
Klášterský Ant., Živé stíny . . . 180
Knösl B., Martyrium touhy . . . 667
Konrád J. D., U dvou kocourů . 261
Koráb J. Al., Trosky mých snů . 1126
Kosmák Václav, Chrt 668
Kvapil Jar., Oddanost 847
Labský J. S., Z večerních dojmů . 661
Leger Karel, Drobné povídky a kresby 79
Liberté V. L., Pod mamonem . . 661
Michaljov A., Cizí hříchy . . . 1125
Ondráček Ant., Obnažené rány . . 939
Preissová Gabr., Obrázky bez rámu 563
Procházka Fr. S., Jazyk 77
Rais K. V., Kalibův zločin . . . 366
Roháček Fr., Několik povídek . . 76
Řezníček V., Za květu mladosti . 268
Schulz Ferd., Povídky olšanské . 268
Sova Ant., Zlomená duše . . . 563
Stašek Antal, Blouznivci našich hor 466
Světlá K., Na úsvitě 79
Svoboda F. X., Noví vesničané . 77
— — Směs žertu a žalu 78
Šimáček M. A., Duše továrny . . 76
— — Na záletech . . . 939
Šlejhar J. K., Co život opomíjí . 178
— — Ženy dobré, které příliš milují 1035
Viková-Kunětická Bož., Minulost . 368
Winter Dr. Z., Staropražské novelly ze XVI. a XVII. věku 757
Vrchlický Jar., Kniha sudiček . . 179
— — Poslední sonety samotáře 562
Zeyer Julius, Tři legendy o krucifixu 180
Zikova L., Spodní proudy . . . 561

Spisy vědecké a poučné.

Adámek K., Ozbrojený mír . . . 184
— Vývoj živnostenské otázky na sněmě král. Českého . . . 760
Adresář čes. průmyslu a obchodu textilního 663
Anrich G., Das antitke Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christenthum 666
Aristotelova Politika 950
Bakounine Michel, Oeuvers . . . 1047
Besant Annie, An Autobiography 88
Bobrzinski M., Přehled dějin polských 472
Bödiker Th., Die Arbeiterversicherung in den Europ. Staaten . . 1130
Booth Ch., Life and Labour of the People in London 87
Bráf Dr. Albin, Kterak pokračuje myšlénka povinného pojišťování dělnického 1043
Brisson Adolphe, Portraits intimes 1131
Courthope W. J., A History of Englisch Poetry 1128
Creizenach W., Geschichte des neueren Dramas 1127
David J. Wl, Program pozorování psychologicko-paedagogických na dítku 185
Dobroljubov N. A., Oblomovština . 663
Dragomanov M., M. Bakunin's sozial-politischer Briefwechsel mit Alex. Iw. Herzen u. Ogarjow . 1046
Dumek-Kolínský, Přehled českých dat v pořádku chronologickém . 183
Durdík Petr, O základech mravnosti 278
Eisler R., Die Weiterbildung der Kantischen Aprioritätslehre bis zur Gegenwart 279
— Kritische Untersuchung des Begriffes der Weltharmonie u. seiner Anwendungen bei Leibniz . . 374
Fait Em., Kavkaz 183
Fořt Dr. J., Kanalisace Vltavy a Labe 182
Fořt Dr. J., Jádro otázky rakousko-uherského vyrovnání 760

oustka Dr. Bř., Kalendář professorstva českého 1896 276
rankfurter S., Graf Leo Thun-Hohenstein 1045
unck Brentans La Politique . . 86
ebauer Jan, Historické mluvnice jazyka českého 564
nauck-Kühnová, Die soziale Lage der Frau 273
reinz R.. Das Gymnasium . . . 88
amelius P., Historie politique et littéraire du mouvement Flamand 88
aškovec Dr. J., Zápisky z Paříže 948
aupt P., The sacred Boohs of the Old Testament 1046
ennequin E., Studie vědecké kritiky 656
ickmann A. L., Geographisch-statistischer Taschen-Atlas v. Oesterreich-Ungarn 1130
ipman Ch., La nation Tchèque . 949
irzel R., Der Dialog 374
odek S., K otázce daně z cukru r. 1896 . . . .
öffding Dr. H., Geschichte der neueren Philosophie 662
ořica Ignát, Osoby a věci v Chorvatsku 568
ořinek V., Rolníkům a výrobcům řepy cukrovky 567
ostinský O., Čtyři rozpravy . . 274
ume's Traktat über die menschliche Natur 664
řabek Dr. J., O společenském životě českém 1043
rásek Dr. J., Soukeníci a soukenictví v Humpolci 184
ohnson Lionel, The Art of Thomas Hardy 1127
gram J. K., Dějiny vědy národohospodářské 373
aizl Dr. J., České myšlénky . . 759
achnik J. Dr., Historia Philosophiae 1128
altenbusch F., Das apostolische Symbol 665
arějev N., Listy studující mládeži o sebevzdělání 472
arpeles B. Dr., Die Arbeiter des mährisch - schlesischen Steinkohlen-Reviers 87
autzsch E., Die heilige Schrift des alten Testaments 1045
napp J. M., The Universities and the social problem 1045
loušek J., O zákonodárství obchodním a živnostenském . . 1128
ořenský Jos., Na Krymu . . . 949
овадевскій М., Происхожденіе современной демократіи. . . 88
ovář M., Mistr Jan Hus . . . 950
Kramář Dr. K., České státní právo 760
Kraus Arnošt, Goethe a Čechy . . 1041
Krejčí Dr. Fr., Element psychologický 848
Kučera Dr. Vrat., O záplavě hrabošů
Kühnemann E., Kants u. Schillers Begründung der Aesthetik . . 665
Külpe O., Einleitung in die Philosophie 662
Kutschera Edm. Význam cukru . 567
Kvíčala, prof., Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergilově Aeneidě 80
Literatura programová školního roku 1895 470
Máchal J., Puchmajer Ant. . . . 569
Mangoldt, Die soziale Frage und die oberen Klassen 87
Marx K., Revolution und Gegenrevolution in Deutschland . . . 1129
Masaryk T. G., Jan Hus 759
Mourek, Kronika Dalimilova . . 375
Mücke V., Anti-Janssen 1047
Národopisný sborník okresu Hořického 472
Neubauer Fr., Volkswirthschaftliches im Geschichtsunterricht . . . 1045
Nikel Johann, Sozialpolitik und soziale Bewegungen im Alterthum 87
Nippold Fr., Die jesuitischen Schriftsteller der Gegenwart in Deutschland 664
Novák Dr. J V., Staročeská Gesta Romanorum 375
Oelsner H., The Influence of Dante on Modern thought 1128
Pacák Dr. B., Črty k upravení poměrů jazykových v král. Českém 759
Pánek A., O životě a působení dra. Em. Weyra 182
Panýrek Dr. D., Zdravověda . . 951
Patera A., Vzájemné dopisy J. Dobrovského a Fortunáta Duricha 82
Pittermann JUDr. V., Vědomá hmota 950
Plechanov G., N. G. Tschernyschewsky 1046
— Beiträge zur Geschichte des Materialismus 1046
Pollock Fr., Intraduction á l'étude de la science politique 86
Prášek Dr. J. V., Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira 375
Пругавинъ А. С., Запросы народа и обязанности интеллигенціи въ области просвѣщенія и воспитанія 88
Purcell E. Sh., Life of Cardinal Manning, Anarchbishop of Westminster 1131

Radimský Č., Učitelstvo a politika . 952
Rae John, Osm hodin práce . . 473
Rauscher Dr. Fr., Slovo o krisi rolnické 1044
Regal-Sýkora, Francouzská učebnice 949
Robertson J. M., Buckle and his Critics 664
Rod Ed., Mravní názory naší doby 183
Ruhland G., Agrarpolitische Leistungen Brentano's 87
Řezníček V., František Palacký . . 950
Schrutz Dr. O., Hippokratovské názory o původu, skladbě a výkonech těla lidského 468
Smetanay J., Slovensko . . 850, 940
Spencer H., Dané pravdy mravoučné 183
Sperber O., von, Die sozialpolitischen Ideen Alex. Herzens . . 1046
Springer J., Český katalog bibliografický 951
Stende E. G., Materialismus a křesťanství 184
Stephens W. R. W., Thé Life and Letters of Edward A. Freeman, D. C. L., LL. D. 1130
Studnička F. J., Až na konec světa 1043
— — Kosmické rozhledy 1043
Sully James, Studies of Childhood 664
Šnajdauf Dr. Ant., Něco o peněžní ceně děl uměleckých 181
Tainova filosofie umění 847
Talíř M., Poplatky a kolky v Rakousku 1129
Tolstoj L., Stručný výklad evangelia 472
— — Spása ve vás . . . .
Truhlář Jos., Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. 81
Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Deutschland . . 854
Wagner J., Bulharsky snadno a rychle 949
Valbel Horace, Les chansoniers et les cabarets artistiques de Paris 1127
Dr. Weber M., Der Nationalstaat u. die Volkswirtschaftspolitik . . 89
Wehofer, Das Lehrbuch der Metaphysik für Kai er Josef II. . . 949
Weisungen zur Führung des Schulamtes an den Gymnasien in Oesterreich 276
Welb B., The History of Trade Unionism 1129
Velflík Alb. V., Dějiny a technický vývoj stavitelství mostního . . 182
Veselý JUDr. F. X., Dělnictvo, jeho práva a povinnosti 568
— Všeobecný slovník právní . . 568
Wille Dr. Br., Philosophie der Befreiung durch das reine Mittel . 84
Willmann O., Geschichte des Idealismus 272
Vlach Dr. J., Mapa okolí pražského 1044
Vlček Jar., Dějiny české literatury 564
— — První novočeská škola básnická 569
Wöntig Heinrich, Auguste Comte und seine Bedeutung für die Entwickelung der Socialwissenschaft 84
Vorel J. Román 666
Vrba Dr. R., O meteorech . . . 951
Vrba R., Otázka zemědělská . . 1044
Vymazal Fr., Maďarsky snadno a rychle 949
Wyzewa Th. de, Nos Maîtres . . 1131
Zeller Ed., Ausgewählte Briefe von David Friedrich Strauss . . . 664
Zpráva XXXIII. obchod. spolku „Merkur“ 663

Zprávy.

Písmověda — Koedukace — Dělnické spolky v Rakousku — Návštěva pařížské university — Divadlo pro lid — Socialní demokraté proti anarchismu — Nový „lidový“ pokrm? — Statistika pražského nalezince — Výbor nejlepších spisů poučných — Mezinárodní společení žen — Umělecko-prům. museum 92
O hudebním vychovávání — Dělnické divadlo — Spolek pravých hrdinů — Lidová universita ve Vídni — Čítárna pro ženy — Socialisace vysokého učení — Salon Topičův — Gothenburský systém — Šestý sjezd socialnědemokratické strany německé — Ženy lékařkami — Porušování potravin — Tekutiny cholerou nemocných Seroterapie — Učitelské rozpravy — Statisticko-demografické oddělení Národopisné výstavy . . . 186
Humanita? — Francouzské malířky — Výdaje na obecné školství — Ruské lékařky — Césare Lombroso — Lidový palác — Miss Emily Faithfull — Technika pro

id — Ženské studium ve Vídni v Budapešti — Neodvislé divadlo Paříži — Japonsko Sobě! — Jak estat děti — V stoletou pamět bnovené české poesie — Vo- ební statistika — Sloučení novo- orských knihoven — Způsob ráce nedávno zemřelého Pasteura - Druhá universita na Moravě — asopis pokrokového studenstva - Obec zrušivší plat školní . 280
lečnost pro vědy státní a socialní - Školství v cizině — Mezinárodní evue — Starořímské město nale- eno — Vzrůst trestních činů ve rancii — O milion žen v Německu ic než mužů — Sahara — Elektřina rolnictví — Elektřina v budouc- osti — Sociální výkony měst — eny ve Spojených státech severo- merických — Volební právo žen - Kolik chudých lidí mohlo by ýt živo? — Slovenské Národnie oviny — Šafaříkovo stipendium - Následky bídy — O literárních roměnách v Německu — Ame- cké denníky a revue — Kon- tituce v Severoamerických stá- ech — Finské ženy — Slavie — Husův fond — Kdo zavinil ny- ější zmatek? 377
ko-německá revue — Maďarisace - Slováci v uhelných dolech lezských — Německý básník v echách o nás — Reforma stu- ia lékařského — Röntgenovy pa- rsky — Pokusy zjednodušiti ismo notové — Ženy na vyso- ých školách — Spolek „Máj“ — ruhý kongres sociologický — árodopisné a Matiční — Vývoz ašich hospodářských strojů do uska 474
iograf — Ženská otázka v lékař- tví — Naše výtvarné umění — ruhá česká universita — Mo- erní letáky — Z tábora student- kého — Česká matice technická - Evropané v Africe — Elektri- ování půdy — Intimní volné je- iště — Ženský Obzor — Sibiř Praze — Nový korunovaný ásník Anglie — Slavný týden enních listů — Maturitní otázky Nervosní žactvo 570
rsky Röntgenovy — Roční zpráva střední Matice školské — Český polek pro zaopatřování služeb e Vídni — Systém společného ychovávání — Sterilisace chleba — Návrh na soustavné pozoro- vání zemětřesení — Okresní stra- vovny pro lid — Sjezd pro kri- minelní anthropologii — Přetížení žactva — Sjezdy žen — Volná fakulta — Lékařky v Rakousku — Historický a umělecký ráz Prahy — Ev. sv. Matouše VII. . 667
Ženská práce — Slavnostní otevření Národopisného musea českoslo- vanského — Hodnota italské Afriky — Mladší generaci hudební — Střední škola s elektrickým zařízením — Husův fond — Česko- slovanská jednota — Lev Tolstoj o současném umění — Mezná- rodní řeč Esperanto — Jak si po- máhají nezámožné americké dívky ku vzdělání? — Co stojí v Ra- kousku školní dítko? — Akade- mické kursy pro obchodníky — Selské „artěli“ — Organisovaná dobročinnost 762
Ke statistice škol středních — Nízké teploty — Postavení nynější ženy — Gymnasium pro slepce — Státní hospodářství rakouské — Z evrop- ské statistiky — Krb dělnice — Školství severoamerických Spo- jených států — Stroj sázecí — Ženské tovární inspektorky ve Francii 857
K otázce jazykové — Nový ně- mecký občanský zákonník — Ma- tičné gymnasium opavské — Vy- šehrad v báji a ve skutečnosti — Valná hromada ženského vý- robního spolku — Spor ruko- pisný — Tuberkulosa — Uči- telský sirotčinec — Statistika hromu — Číslo porodů a úmrtí v jednotlivých říších 953
Úsilí o hudební vědu — Národo- hospodářský ruch na Moravě — Smetanova Prodaná nevěsta — Volání po trvalém míru — Pro vzdělání lidu! — Práce žen — Ženské hnutí v Německu — Za- ložení Boerských států v jižní Africe — Plavba elektřinou — Národnostní šovinism — Výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze — Čeští vysloužilci — Protest umělců proti spisovatelům — Ethicko-sociální kursy v Curychu — Počet akademického student- stva 1048
Fond menšinový — Mladá generace hudební — Školská statistika —

Mezinárodní lékárnická výstava v Praze — Dělnická akademie — Lidové knihovny v Anglii — Lord Kelvin — Polská universita lidová — Nalezen prostředičný člen mezi člověkem a opem? — Dělnický kurs pro první pomoc — Hloubka mořská — Náboženství — Budoucí vychování — K severní točně — Baskové — Oprava. 1132

B
Rozhledy politické.

I. Vnitřní.

Němé sněmování mladočeského sjezdu — Spor není o radikalism a oportunism, ale o pevný program — Nové ministerstvo zatím kopie Taaffeova — Rusíni po volbách — Antisemité ve Vídni — Levice se chce zbavit své „staroněmčiny“ — Občanské sňatky v Uhrách — Rumunští političtí vězňové amnestováni — Státoprávní koncesse hr. Goluchowského. (10. října 1895.)

Projev České Moderny — Umělecká skizza kulturního programu — Jeho pravý význam — Mladočešství výlučně stranou parlamentární bez hlubší kulturní práce — Pražské volby nade všecko — Staročeská passivita mladočeskou mdlobou — Agrární otázka — Šlechta a agrární hnutí — Odstup prince Karla Schwarzenberga — Volební přípravy šlechty konservativní a liberální — Volební prohlášení mladočeské — Prohlášení hr. Badeniho a jeho prvé skutky — Poměry chorvatské (10. listopadu 1895.)

Výsledek sněmovních voleb v Čechách — Statistika volební — Mladočeši a šlechta — Mladočeši, hr. Thun a hr. Badeni — Budžetní debata — Oč stojí hr. Baden? — † hr. Taaffe — Hr. Badeniho volební oprava — Dělnictvo zatím v poradách parlamentárního výboru úrazového — Socialism v Haliči. — — „Svobody“ v Uhrách — Ministři volají se k pořádku a stíhají soudně. (11. prosince 1895.)

Státoprávní otázka v rozpočtové debatě vídeňské — Potřeba přesnější státovědecké a politické diskuse o státním právě — Německý hlas pro federalisaci říše — Hr. Badeni pro vyrovnání, ale s Uhry — Exodus na českém sněmě — Hr. Thun — Mladočeští poslanci jsou smířliví, ale kolísají mezi šlechtou a Němci — Pokrokáři a mladočeši — Žalostný stav zemských financí — Slovenský denník. (10. ledna 1896.)

Prvé mladočeské sněmování — Úspěchy mladočeské a úspěchy německé — Demisse místodržitele Thuna — Vláda pro návrh Schlesingrův — Posl. Kramář o státním právě — Volební návrh posl. Slavíka — Poměrné zastoupení — Český sněm proti Uhrům svorný — Generální debatta — Rakousko-uherské vyrovnání vázne — Upravení úřednických platův a protimaďarský antisemitism — Aféra Pulszského v Uhrách — Sněm haličský o reformě obecního zřízení. (12. února 1896.)

Nadšený klid v politice vnitřní — „Nár. Listy“ o vnitřní nepevnosti strany mladočeské — Mladočeši a pokrokáři — Moravané přistupí k Mladočechům — Volební program hr. Badeniho — Co hnije, ať dohnije! — Mladočeši a hr. Badeni — Hr. Coudenhove — Polsko-český úspěch pro Slezsko — Hr. Badeni vůči levici antisemitou — Také vůči parlamentu — † dr. Ante Starčevič — Spory oposičních frakcí chorvatských. (9. března 1896.)

Zmatky ve straně mladočeské pro volební předlohu — Předčasné usnesení klubovní — Co znamená rovnost všeobecného práva hlasovacího — Demokratism a stavovství — Co podle dr. Engla zbývá činiti pro lid — „Nár. Listy“ pro rozum a proti citu — Posl Eim proti logice ale pro politickou embryogonii — Jak sociální demokraté „přijímají“ volební návrh — Otázka oposice — Žádá se sjezd strany — Moravané přistoupili do klubu — Diskuse státoprávní a vyrovnání s Němci — Zvýšení platů úřednických a professorských — Uhry. (11. dubna 1896.)

Maďarské millenium — Dr. Lueger více než purkmistrem — Volební oprava a ostatní jednání parlamentární — Hlasovala pro vládní návrh volební v českém klubu většina? — Poměry ve straně mladočeské — Politické bitvy bez vůdců — Nedostatek politického vzdělání —

ɔstatek politické lhostejnosti — Hr. Ho-
·nwarth — Kompromiss moravského
·lkostatkářstva. (10. května 1896.)
† Arcivévoda Karel Ludvík — Kleri-
lní organisace politická na Moravě —
ɔalice Moravské strany lidové a národní
„Tak to dále nejde!“ ale jde! —
.kaz teplický — Strana německo-libe-
ní také se bortí — Hrabě Fr. Thun —
áce parlamentární — Delegace — —
lleniová reklama — Strany v Chor-
tsku. (13. června 1896.)
Hůsův pomník a oslova Husova —
lava Havlíčkova — Delegace a otázka
senská — Arcivévoda Otto — Kdy
dou nové volby? — Volební dotazník
nského výboru — Třebenice českými
Německá strana pokroková a otec
ın. (12. července 1896)
Spory pro Husův pomník — Bethlem-
ské náměstí je „zastrčené“ a je pouze
„plácek“ — Mladočeský antisemitism —
Mladočeská strana Havlíčka neoslavila —
Sjezdy učitelské a katolický — Dr. Rieger
a vyrovnání s Maďary — Hierarchie ko-
nečně proti církevní maďarisaci — Proti-
maďarská schůze v Paříži.
(10. srpna 1896.)
Oslavení Jiřího z Poděbrad — Slav-
nostní falšování dějin — Přepodivné ve-
dení mladočeské strany — Akce ve pro-
spěch našich národních menšin — Po-
chybená taktika — Strach před klerikaly
— Nár. Listy a klerikalism — Salcpurský
a táborský sjezd katolický — Prof. Rezek
v ministerstvě vyučování — Car ve Vídni
a „slovanská“ politika — Vyrovnání
s Uhry — Sněmovní volby ve Slezsku
— Poslanec Pacák poslanci Vašatému.
(10. září 1896.)

II. Zahraničné.

Rusko, Německo a Anglie — Armén-
nepokoje v Cařihradě — Ruský žur-
ista u papeže — Crispi oslavuje sjed-
:ení Italie — Francouzské vojsko na
névrech a v poli — Reformy v Číně.
(10. října 1895.)
rancie stala se přes noc radikální —
necký císař pořád proti sociální de-
kracii — Belgické ministerstvo pra-
ní — Turecká otázka.
(10. listopadu 1895.)
Ostrý vítr v Německu — Pan Köller
poroučí — Vratislavští kyrysníci —
ɔn nalezen — Francouzští generálové
Deroulede a Filip Orleánský — Pro-
ssivní dědická daň ve Francii — Crispi
rokářem — „Nepřemožitelná armáda“
iberalismus je prozatím hotov v Belgii
Zase ruská reforma — Ještě Stam-
ɔv — Východní komedie, zároveň
na. (9. prosince 1895.)
-ine v kriminále — Císař Vilém bude
iti dále — Pan baron Hammerstein
il se z výletu — Krutý trest za při-
·ování „syrových beefsteaků“ — Ne-
rna volba rodičů paní presidentky
Zbytečná cesta pana Lozé z Vídně
Paříže — Ubozí boháči ve Francii —
í liberálové odcházejí — Italská vá-
á taktika — Vítězný maršál Campos
odpočinout na vavřínech — Také
Anglii platí: „Hands off!“ — Arméni
ıehaví — Blaho Bulharska nastává.
10. ledna 1896.)
sařské jubileum — Císař Vilém ne-
:ojen s parlamentem a parlament
s císařem — Stöcker „podvratným živlem“
— Osudná psaníčka páně presidentova
— Po Dreyfussovi pan Rosenthal — Nad
hrobem liberála-radikála — „Čestná“ ka-
pitulace za 1 millíon — M. Campos od-
počívá na vavřínech — Krutý osud Ja-
mesonův — Černá Hora se kultivuje —
Slavné křtiny. (10. února 1896.)
Také v Německu by rádi přivedli vo-
lební „opravu“ na denní pořádek —
Guerilla se socialisty — Šílená sprave-
dlnost — Strach z Poláků — Sněmovna
francouzská se senátem jsou si ve vla-
sech — Svaté milliony — Silácká sku-
pina — Weylerův kodex a jeho ozvěna
z Ameriky — Pravoslaví má ještě hlad.
(9. března 1896.)
Bismarck na výminku — Princip
autotority — Korupce ve Francii revol-
tuje — Dozvuky Crispiova régimu —
Šťastná Afrika — Galvanisování ekono-
mického liberalismu — Zdvořilá královská
Výsost. (9. dubna 1896).
Strach před křesťanským socialismem
— Paedagogický prostředek — Treitschke
a Geffcken — Svorná Francie — Pořád
ještě Afrika — Galimberti — Trikupis
— Šťastný návrat Koburkův — Moric
Hirsch. (10. května 1896.)
Camphausen — Zákaz lhůtní obilní
tržby v Německu — Červený a černý
orel — Radikálové a monarchisté ve
Francii — Šťastný Madagaskar — Ne-
spolehlivá většina v italské sněmovně —
Menelik dělá dobré vtipy — Cossa —
Smutná sláva v Moskvě — Cestování na

Balkáně se vzmáhá — Pan generál Weyler již také na odchodu — Povstání v nevčas. (9. června 1896.)

Bubák německého partikularismu — Berlepsch padl, Stumm zvítězil — Evangelický sociální sjezd se konal, ačkoliv křesťanský socialism jest nesmysl — Německý občanský zákon — Doumer-Cochéry, Cochéry-Doumer — Odsouzený Arton — Volby v Belgii zase hřeb do rakve liberalismu — Petrohradská stávka v nepravý čas — Inter pocula (9. července 1896.)

Květy evropské civilisace v Africe — Francouzi se revanžují na socialistech — Car do Paříže! — Spuller — Italská armáda zase vyhrála, ale ne na bojišti — Skon Crisspiovy „Riformy" — Smutné konce liberalismu v Belgii — Vlaši ve Švýcarech — Anglie v kretské otázce proti velmocem — Ruský ministr a továrníci. (7. srpna 1896.)

V Prusku zase nový ministr — Strach Francie před socialismem — Svatba z lásky i rozumu — Politika Lobanova — Evropskému míru dochází dech — Nová práce pro západní kulturu. (7. září 1895.)

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Hospodářský význam Haliče i Uher — Nové ministerstvo železniční a co nám chystá ministr války — Uherské přebytky a jejich hospodářství železniční — Zvýšení železničních sazeb na zboží a severozáp. dráha — Samostatná banka cedulová v Uhrách. 10. října 1895.

Noví ministři financí pravidlem znamenají také nové daně — Bilinski si vzal za vzor Dunajewského — Výklady ministrovy se burse nelíbily — Upjatost rakousko-uherské banky v nynější tísni peněžní — Reforma berní přímých už pochována? — Maďaři proti nám o vyrovnání, obětí dr. Lueger; ministr Bilinski uznává spravedlivost uherských nároků v příčině rak.-uher. banky — Konservativní šlechtici proti zlaté měně. 10. listopadu 1895.

Uherská vláda mobilisuje pro budoucí vyrovnání své obchodní komory a jiné korporace proti nám — Skromné požadavky uherské ústřední společnosti zemědělské — Bursovní krise ve Vídni — Cukerní premie německá — Kontinentální konsumenti jsou nuceni platit Angličanům laciný cukr — Kassovní přebytky leží ladem, návrh Kaizlův, aby se z nich pomohlo zemským financím. 10. prosince 1895.

Novoroční úvahy o neprovedeném hospodářském programu bývalé koaliční vlády — Pohřbená předloha o reformě přímých daní — Železniční politika státní — Jednání o rakousko-uherské vyrovnání — Oč se jedná při obnově obchodního a celního spolku s Uhrami — Příspěvek na společné záležitosti — Osud předloh Falkenhaynových. 7. ledna 1896.

Opozděný prý hlas o berní reformě — Neplodnost zemského sněmování — Ještě jednou zemské finance, Kaizlův návrh o progressivních přirážkách — Oprava stanov zemské hypoteční banky nutná — Sněmy zemské na obranu zájmů našich proti Uhrům — Obnovení privilegia cedulové banky; Státní cedulová banka uherská také s právem bankovkového monopolu v naší polovině říše? 9. února 1896.

Rolníci žárliví na svou volnost — Snížení kontingentu daně pozemkové — Hospodářská politika německá poškozuje země vyrábějící cukr — Plzeňská výpůjčka dokladem veliké přízně bývalých ministrů finančních k vídeňským bankám — Bursovní daň není dosti rovnoměrna; zdanění burs obilních. 10. března 1896.

Nezdar vyjednávání s Uhrami. Rakousko-uherská banka odmítá společné návrhy obou vlád — Kvotová deputace rakouská ukončila jednání — Upravení měny v Rusku — Zlepšení platů úřednických má značný sociální význam — Důchody státní daly by se zvýšiti snadně Sirkový monopol; upravení tarifů železničních. 8. dubna 1896.

Severozápadní dráha dovedla sjednati pro sebe převýhodnou smlouvu — Kvotová deputace uherská neodpověděla cislajtanské vážnými důvody — Důvodné strachy o možnost dohodnutí mezi oběma polovicemi říše — Berní reforma má býti skoncována, stav zemských financí a volební právo následkem toho; choulostivé položení i nedůsledně počínání české delegace vůči hospodářským otázkám — Bankovní veliké zisky jsou cizopasným výtěžkem. 10. května 1896.

everozápadní dráha a její právní obe „Politik“ — Společný rozpočet; ; vzrůst nákladů na vojsko; překroíní rozpočtu vojenského — Nová daň :rní, vývozní premie na cukr, jich odářská zvrácenost: hospodaření inentu evropského ve prospěch Ana Ameriky — „Nezištná“ péče velatkařů o rolnictvo — Zvýšený výnos ých i nepřímých daní a nové daně achy z deficitů.

7. června 1896.

ice ve prospěch lokálních drah a nuspolečenstva železniční — Znameopravení berní reformy přímých daní němovny panské — Veřejnost seiů o dani výdělkové a o důchodech osobní škrtnuta — Výtečná činnost sněmovny lordů — Polské projevy lasu o tom a jich ozev u nás — Těžké jednání s rakousko-uherskou bankou — Konečná náprava měny — Pokárání severozápadní dráhy vládou.

10. července 1896.

Celní a obchodní spolek s Uhrami a ostatní vyrovnání rakouskouherské nemožno provésti s nynějšími parlamenty — Povolování Maďarům od naší vlády beze vzájemných ústupků uherských. Uhři nechtí nic více nežli dosud přispívati na společné vydání říše — Válka s rakousko-uherskou bankou zakončena naprostým vítězstvím Uhrů, válečné útraty na účet Cislajtanie — Podrobný referát berního výboru panské sněmovny — Ruský úvěr proti našemu, ruské a naše napravování měny — Zástavní listy české hypoteční banky 3 a půl procentní a jich výhody proti 4percentním.

10. září 1896.

Rozhledy živnostenské a obchodní.

kařský sjezd v Praze a mlynáři — Němci stopují každý náš krok k hmoti povznesení — Nehospodářské plýthnědým uhlím českým — První staa živnostenských společenstev v Raiu. (10. října 1895.)

rava živnostenského řádu — Ře lická výstava a tržnice ve Vídni — ucí spotřeba masa a obilí u nás voz masa zámořského — Agrární — Netečnost našeho řemeslnictva nory — Reforma zákona o svéených společenstvech — Poklony o průmyslnictva ministrům — Mlecí . (10 listopadu 1895.)

lporování maloživností ve státním čtu na r. 1896 — Účastenství Čechů ká zemská akce pomocná — Posamého úvěru živnostníkům — Něý program živnostenský — Odborné ví ve státním rozpočtu — Předloha a o podomním obchodě.

(10. prosince 1895.)

nova živnostenské novely a živnoé zákonodárství rakouské v pom desítiletí — Český zemský úvěrní k povznesení osobního úvěru maživnostníků v král. Českém. — Obí dovozu cizozemského obilí beze · Kanalisace Vltavy a Labe.

(10. ledna 1896.)

nské podporování maloživností a é technologické museum — Svépoi činnost společenstev — Průmypokračovací školství v Čechách. Průplav dunajskovltavský a co vykonaly za čtyři léta odbory statistický, agitační a finanční — Průplav dunajskoodersky — Nové ministerstvo železniční a největší vada nového organisačního řádu státních železnic. (10. února 1896.)

Státní podpora maloživnostem v roce 1895 — Odborné vzdělání živnostnictva — Dvojí loket při státním subvencování výstav — Šetření o poměrech maloživnostenských — Česká společnost národohospodářská — Zvýšené sazby železniční, naděje na zvýšení cla z petroleje, daň ze sirek a zvýšení daně z piva — Statistika sirkáren a pivovarů — Šestý agrární sjezd rakouský — Rozdíl mezi rozkvětem Uher a blahobytem národa maďarského — Podobnost s rokem 1873 — Klesání našeho vývozu za hranice.

(10. března 1896.)

Zákon o obchodech splátkových — Sociální význam těchto obchodů — Předloha zákona na ochranu spotřebitelstva proti špatné míře a váze — Osnova zákona patentního — Reorganisace obchodních komor v Prusku — Německo předstihlo nás při uzavření obchodní smlouvy s Japanem jako dříve s Ruskem — Zmařená schůze Zemské jednoty společenstev českých — Vývozní spolek a zábavně obchodnický spolek „Merkur“ — Nový pivovar v Holešovicích.

(10. dubna 1896.)

Sjezd českého obchodnictva v Praze — Průkaz způsobilosti pro obchodníky —

Obchodnický ministr — Zákaz podomního obchodu v Praze — Stavební krise v Praze — Ostravské doly a průmyslové školy na Moravě — Volby do obchodních komor v Brně a Olomouci — Promrskané zákony o místních drahách, o báňských společenstvech a proti svádění k vystěhovatelství — Klesání zahraničního obchodu a Uhry. (10. června 1896.)

Pracovní program zemského výboru — Cestovní stipendia a odborné přednášky pro maloživnostníky, ale málo péče o dorost a jeho vzdělavatele — Organisace obchodního školství v Čechách — Hospodářský antisemitismus a svůj k svému — Vlastenecká liga v Uhrách — Agrární anketa zemská — V čí rukou je odbyt produktů zemědělských — Opět nová šetření spolku pro sociální politiku: kočovní živnosti — Jubileum volné tržby v Anglii. (10. července 1896.)

České obchodní museum v Praze — Přerozmanité jeho účely — Tříštění sil a spolkaření — Potřeba českých informačních kanceláří — Malá starost našeho živn. a obch. o Moravu — Změna volebních řádů do obchodních komor následkem berní opravy — Význam komor politický i hospodářský — Víc mládeže nadanější a zámožnější pro průmysl a obchod — Jubileum zálepky. (10. srpna 1896.)

Lékárnická výstava v Praze — Volání po národnostním smíru v zájmu hospodářském — Otevření plavby „železnou branou" dunajskou — Námořní průplavy v novější době — Pokrok železných drah v Rakousku — Nový kartel petrolejový a vláda — Organisace řemesla v Německu: řemeslnické cechy, výbory a komory — Postavení pomocníků řemeslnických dle osnovy německé a dle našeho řádu živnostenského — Sjezd ruských průmyslníků a obchodníků v Nižním Novgorodě a obchodní snahy Ruska v Asii. (10. září 1896.)

Rozhledy sociální.

Schůze delegátů Českých nemocenských pokladen — Kongress anglických jednot dělnických — Katolické dělnické spolky jihoněmecké — Kuratorium pro dělnické domy a ústavy pracovní v Rusku — Sociálně-politické sliby nových ministrů — Kočovné universitní přednášky v Belgii — Technické převraty v tkalcovství, sazečství, cihlářství
10. října 1895.

Návrh zákona proti kartelům, sociálně-politický význam kartelů — Reforma úrazového pojišťování — Péče o dělnictvo v Rusku — Stávka v Carmaux a Belfastu — Sociální postavení odvislé intelligence — Populární kursy universitní a akademické přednášky pro ženy ve Vídni — Sociálně vědecká studentská sdružení na universitách cizích.
10. listopadu 1895.

Předloha o báňských inspektorech v Rakousku — Anketa o úrazovém pojišťování — Strach před dělnickon otázkou nepřiměl dosud vládu ani k pokračování v sociálním zákonodárství ani k volební opravě — Živnostenští inspektoři v státním rozpočtu na r. 1896 — Stávka rukavičkářů v Praze a kongres v Paříži — Devítihodinný den pracovní a minimální tarif mzdový českých knihtiskařů — V Prusku rozpouštějí spolky sociálně-demokratické, ale váhají s dalšími předlohami sociálně-politickými — První zpráva ženských inspektorek anglických. 10. prosince 1895.

Sociálně-politická ustanovení živnostenské novely — Výpovědní lhůty obchodního pomocnictva — Bánští inspektoři — Stávky v Rakousku 1894 — Vánoční sjezdy sociální demokracie — Mzdový cenník a devítihodinná doba pracovní typografů — Potlačování ruchu křesťansko-sociálního v Německu.
10. ledna 1896.

Úrazové pojišťování dělnické v Čechách 1894 a v Rakousku 1893 — Stoupající číslice úrazů v průmyslu a hornictví — Statistika zemědělského dělnictva, nízké mzdy jeho a statistika chudinství v Čechách — Komunální sprostředkování práce a veřejné kanceláře pro informace v záležitostech dělnických — Mzdové hnutí železničního dělnictva ve Švýcarsku a konfekčního v Německu — Nový živnostenský inspektorát v Ústí n. L. 10. února 1896.

Stávka hornická v revíru ostravsko-karvínském — Jak pečují poslanci i žurnály o objektivní rozpoznání poměrů a bojů sociálních u nás a jak jinde — Anketa o ženské práci — Neobvyklý vnějšek a dosavadní obsah výslechů —

osti Národních Listů o podnikatele lasu Národa o živnost. inspektory stávka konfekčního dělnictva v Berlíně 'rvní pokus zákonného zavedení malní doby pracovní v Německu — 1 strany soc.-dem. v Praze — Ad.ti, poslanci a sociální politika.
10. března 1896.
tý sjezd rakous.-sociální demokracie ze — Úspěchy sociální demokracie organisace — Mezinárodnost — ím sociálně-dem. není vyčerpán poý a sociální život v Rakousku — organisace dělnické — Chování enstva našeho — Stávky v Ostravě, ím, Libni — Dělnická výstava v Plzni jezd rakouského dělnictva železnič- — Manifestační schůze obchodního ocnictva — Zavírání krámů v Něu — Snížení maximální doby prai a první máj. 10. dubna 1896.
vní máj od kongresu pařížského do 96 — Osmihodinná doba pracovní novým požadavkem ani utopií — dnání sjezdu strany sociál.-dem. ze — Odborová organisace a třídní — Anketa o ženské práci ve Vídni Vládní úprava pracovních poměrů domní výrobě průmyslové.
10. května 1896.
zd československé sociální demoe v Brně — Sjezd delegátů Jednoty ních nemocenských pokladen v Če1 — Neupravené poměry úřednictva cenských pokladen — Nemocenská ťování v Rakousku 1894 — Mzdové ikty — Organisace průmyslu na požadavkům dělnickým, na místo dních komor výbojné spolky podelské a lepší zastoupení v parlaě — Zákon o placení mzdy v hor- — Zákon o úřednických pensích ciplinární řád pro státní úředníky.
10. června 1896.
Sprostředkování práce a služeb u nás — Městské poptavárny v Německu — Pokus o vládní statistiku sprostředkovatelství v Rakousku — Česká sociální demokracie v nemilosti vídeňského vedení — Povinnost naší intelligence — Německé dělnictvo pro české soudruhy u německých továrníků? — Jubilejní nadace pro lidové byty a dobročinná zařízení ve Vídni — Oč se zajímá pražské obecenstvo — Nový občanský zákon v Německu — Evangelicko-sociální kongres ve Stuttgartě — Dělnická stávka v Petrohradě.
10. července 1896.
Stávky organisační — Generální stávka v Neunkirchenu — Experimentování s dvojsečnou zbraní stávkovou — Přestřelování podnikatelů — Deputace průmyslníků u Badeniho a organisační snahy podnikatelstva — Sjezd francouzské sociální demokracie v Lille — Mezinárodní sjezd socialistický v Londýně — Úspěchy sociální demokracie — Bouřlivé počátky sjezdu a anarchisté — Resoluce sjezdové — Starobní pojištění soukromého úřednictva a potřeba zákonné jeho ochrany — Organisace služebných děvčat v Praze.
10. srpna 1896.
Dělnické listy o velikých stávkách letošních — Nové stávky hornické — Dělnická akademie — Žena v dělnické organisaci — Deficity úrazových pojišťoven rakouských — Novela k úrazovému zákonu — „Ústav pro obecné blaho" ve Frankfurtě — Hnutí konfekcionářského dělnictva v Londýně — Sjezd anglických odborných spolků v Edinburce a příznivé výsledky 8hodinné doby pracovní v anglickém poštovnictví — Úbytek obyvatelstva ve Francii.
10. září 1896.

Rozhledy časopisecké.

stavní fangličkářství — Oslavení y a Jana Sladkého-Koziny — Oslava provozování „Prodané Nevěsty" — odajství do ciziny — „La Nation ue" — V poetickém nekonečnu — mladších proti literární diplomacii — nakladatelé — Walter Crane.
(10. října 1895.)
ká Moderna — Berlínský a vídeňektor vysokých škol pro Modernu éra dr. Kavalíra — Český student bez českých knih — Básnická definice Moderny — Nemoderní jubileum — Úcta před autoritou očividně mizí — Moderna chce mít moderní satiru.
(10. listopadu 1895.)
Moderna a opět Moderna — Literární kritika počíná být zbytečnou — Katolický hlas o Rusku — Vlastenecká konfiskace — Národní divadlo za rok 1895 — Rok Smetanův? — Co prý by mohla akademie dělat a co dělá. (10. prosince 1895.)

